॥ श्री-वीतरागाय नमः ॥

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रति-
विरचितया प्रमेयचन्द्रिकाख्यया व्याख्यया
समलङ्कृतं व्याख्याप्रज्ञप्त्यपरनामकम्

श्री-भगवतीसूत्रम्

(षष्ठो भागः)

॥ अष्टमशतके प्रथमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ॥

पुद्‌गलानां परिणामः, प्रयोगपरिणतपुद्‌गलाः, प्रथमदण्डके-एकेन्द्रिय-प्रयोगपरिणतपुद्‌गलाः, यावत् पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्‌गलाः, नैरयिक प्रयोगपरिणताः, तिर्यक्पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, जलचरादिप्रयोगपरिणताः, मनुष्यप्रयोगपरिणताः, देवप्रयोगपरिणताः, यथा भवनवासि-वानव्यन्त-ज्योति-

---

आठवें शतकका पहेला उद्देशक

इस अष्टम शतकके प्रथम उद्देशकका विषय विवरण संक्षेपसे इस प्रकारसे है प्रथम उद्देशकमें पुद्‌गलोंका परिणाम कहा गया है सो उसमें पुद्‌गल तीन प्रकारके कहे गये हैं इनमें एक प्रकारमें प्रयोगपरिणतपुद्‌गलोंको भी कहा गया है। इस प्रयोगपरिणत-पुद्‌गलोंकी प्रकार गणनामें प्रथमदण्डकमें एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्‌गलोंको यावत् पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्‌गलोंको, नैरयिक प्रयोग परिणत पुद्‌गलोंको, तिर्यग् पंचेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्‌गलोंको, जलचरादि प्रयोग परिणत पुद्‌गलोंको, मनुष्यप्रयोगपरिणत पुद्‌गलोंको,

---

આઠમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક

અઠમાા શતકના પહેલા ઉદ્દેશકનુ સક્ષિપ્ત વિષય વિવરણ આ પ્રમાણે છે- પહેલા ઉદ્દેશકમાં પુદ્દગલોના પરિણામનુ પ્રતિપાદન કર્યુ છે, તેમા પુદ્દગલ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. તેમાંનો એક પ્રકાર પ્રયોગપરિણત પુદ્દગલોનો કહ્યો છે આ પ્રયોગપરિણત પુદ્દગલોના પ્રકાર બતાવતા પહેલા દંડકમા એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્દગલોથી લઇને પચેન્દ્રિય પર્યન્તના પ્રયોગપરિણતપુદ્દગલોનુ, નૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્દગલોનુ, પચેન્દ્રિય તિર્યંચ પ્રયોગપરિણત પુદ્દગલોનું, જલચરાદિ પ્રયોગપરિણતપુદ્દગલોનું, મનુષ્ય

षिक- वैमानिक - प्रयोगपरिणताः । द्वितीयदण्डके-सूक्ष्मपृथिवीकायिकादि-प्रयोगपरिणताः, द्वीन्द्रियादिप्रयोगपरिणताः, रत्नप्रभादिनैरयिकप्रयोगपरिणताः, संमूर्च्छिमजलचरादिप्रयोगपरिणताः, संमूर्च्छिममनुष्यादिप्रयोगपरिणताः, असुर-कुमारादिप्रयोगपरिणताः, सर्वार्थसिद्धदेवप्रयोगपरिणताः । तृतीयदण्डके-सूक्ष्मपृथिवीकायिकादिप्रयोगपरिणताः, रत्नप्रभादिनैरयिकप्रयोगपरिणताः जल-चरादितिर्यक्प्रयोगपरिणताः, मनुष्यप्रयोगपरिणताः, असुरकुमारादिदेवप्रयोग-परिणताः । चतुर्थदण्डक - पञ्चमदण्डक - षष्ठदण्डक - सप्तमदण्डकाऽष्टम-

---

देवोंके भवनवासी, वानव्यन्तर' ज्योतिषिक एवं वैमानिक इनके प्रयोगसे परिणत हुए पुद्गलोंको, कहा गया है । द्वितीयदण्डकमें सूक्ष्म पृथिवीकायिकादि प्रयोग परिणत पुद्गलोंको द्वीन्द्रियादिप्रयोग-परिणतपुद्गलोंकों, रत्नप्रभा आदि पृथिवियोंके, नैरयिक आदिकोंके प्रयोगसे परिणत हुए पुद्गलोंको, सम्मूर्च्छिम जलचरादिके प्रयोगसे परिणत हुए पुद्गलोंको, संमूर्च्छिम मनुष्यादिके प्रयोगसे परिणत हुए पुद्गलोंको, असुरकुमार आदिके प्रयोगसे परिणत हुए पुद्गलोंको, सर्वार्थसिद्धके देवोंके प्रयोगसे परिणत हुए पुद्गलोंको तृतीय दण्डकमें सूक्ष्म पृथिवीकायिकादिके प्रयोगसे परिणत हुए पुद्गलोंको, रत्नप्रभा आदि पृथिवियोंके नैरयिकोंके प्रयोगसे परिणत हुए पुद्गलोंको जल-चरादितिर्यञ्चोंके प्रयोगसे परिणत हुए पुद्गलोंको, मनुष्योंके प्रयोगसे परिणत हुए पुद्गलोंकों, असुरकुमार आदि देवोंके प्रयोगसे परिणत हुए पुद्गलोंको कहा गया है । चतुर्थदण्डकमें, पञ्चमदण्डकमें, छठे

પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોનુ અને ભવનવાસી, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક તથા વૈમાનિક દેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોનુ કથન કરવામાં આવ્યુ છે. બીજા દંડકમાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક આદિના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલોનું, દ્વીન્દ્રિય આદિના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલોનુ, રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓના નારક આદિના પ્રયોગથી પરિણતપુદ્ગલોનું, સંમૂર્છિમ જલચર આદિના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલોનુ, સંમૂર્છિમ મનુષ્ય આદિના પ્રયોગથી પરિણમ પુદ્ગલોનુ, અસુરકુમાર આદિના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલોનુ, અને સર્વાર્થસિદ્ધ દેવોના પ્રયોગથી પરિણુત પુદ્ગલોનુ કથન કરવામાં આવ્યું છે ત્રીજા દંડકમાં સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક, આદિના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલોનુ, રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓના નારકોના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલોનુ, જલચરાદિ તિર્યંચોના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલોનુ, મનુષ્યોના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલોનુ, અને અસુરકુમાર આદિ દેવોના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલોનુ કથન કરવામાં આવ્યું છે. ચોથા, પાંચમાં, છઠ્ઠા, સાતમાં, આઠમાં અને નવમાં

दण्डक — नवमदण्डकाः, मिश्रपरिणतपुद्गलाः, मिश्रपरिणतपुद्गलानां नव दण्डकाः, विस्रसापरिणतपुद्गलाः, एकद्रव्यपरिणामः, मनःप्रयोगादिपरिणताः, आरम्भसत्यमनःप्रयोगादिपरिणताः, आरम्भमृषामनःप्रयोगादिपरिणताः, सत्यवचःप्रयोगादिपरिणताः, औदारिकादिकायप्रयोगपरिणताः, औदारिककायप्रयोगपरिणताः, औदारिकमिश्रकायप्रयोगपरिणताः, वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणताः, वैक्रियमिश्रकायप्रयोगपरिणताः, आहारकशरीरकायप्रयोगपरिणताः, आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणताः, कार्मणशरीरकायप्रयोगपरिणताः, मिश्रपरिणताः, सत्यमनोमिश्रपरिणताः, विस्रसापरिणताः, वर्ण–गन्ध–रस–स्पर्श–परिणताः, संस्थानपरिणताः, द्विद्रव्यपरिणामः मनःप्रयोगादिपरिणते, मिश्रपरिणते द्वे द्रव्ये, विस्रसापरिणते द्वे द्रव्ये, त्रिद्रव्यपरिणामः मनःप्रयोगादि-

---

दण्डकमें, सप्तमदण्डकमें, अष्टमदण्डकमें, और नौवें दण्डकमें मिश्र परिणत पुद्गलोंका कथन किया गया है। इनके नौ दण्डक कहे गये हैं विस्रसा परिणत पुद्गल, एकद्रव्य परिणाम, मनःप्रयोगादि परिणत, आरंभसत्यमनः प्रयोगादि परिणत, आरंभमृषामनः प्रयोगादि परिणत, सत्यवचः प्रयोगादि परिणत, औदारिकादिकायप्रयोगपरिणत, औदारिककायप्रयोग परिणत, औदारिकमिश्रकायप्रयोग परिणत वैक्रियशरीरकायप्रयोग परिणत वैक्रियमिश्रकायप्रयोगपरिणत, आहारकशरीरकायप्रयोगपरिणत, आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणत, कार्मणशरीरकायप्रयोगपरिणत, मिश्रपरिणत, सत्यमनोमिश्रपरिणत, विस्रसा परिणत, वर्ण--गंध–रस–स्पर्श परिणत, संस्थानपरिणत, द्विद्रव्यपरिणत, मनःप्रयोगादि परिणत, मिश्रपरिणत दो द्रव्य, विस्रसा परिणत दोद्रव्य

દંડકમાં મિશ્ર પરિણત પુદ્ગલોનુ કથન કર્યુ છે આ રીતે તેમના નવ દંડક કહ્યા છે વિસ્રસા પરિણત પુદ્ગલ, એક દ્રવ્ય પરિણામ, મનઃપ્રયોગાદિ પરિણત, આરંભ સત્યમનઃ પ્રયોગાદિ પરિણત, આરંભમૃષામનઃ પ્રયોગાદિ પરિણત, સત્યવચઃ પ્રયોગાદિ પરિણત, ઔદારિકાદિ કાયપ્રયોગ પરિણત, ઔદારિક મિશ્રકાય પ્રયોગ પરિણત, વૈક્રિય-શરીરકાય પ્રયોગ પરિણત, વૈક્રિય મિશ્રકાય પ્રયોગ પરિણત, આહારક શરીરકાય પ્રયોગ પરિણત, આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગ પરિણત, કાર્મણ શરીરકાય પ્રયોગ પરિણત, મિશ્ર પરિણત, સત્ય મનોમિશ્ર પરિણત, વિસ્રસા પરિણત, વર્ણ–ગંધ–રસ–સ્પર્શ પરિણત, સંસ્થાન પરિણત, દ્વિદ્રવ્ય પરિણત, મનઃપ્રયોગાદિ પરિણત, મિશ્ર પરિણત બે દ્રવ્ય, વિસ્રસા પરિણત બે દ્રવ્ય, ત્રણ દ્રવ્ય પરિણામ, મનઃપ્રયોગાદિ

परिणतानि त्रीणि द्रव्याणि, चतुर्द्रव्याणां परिणामः, मनःप्रयोगादिपरिणतानि चतुर्द्रव्याणि, पञ्च–षट्–यावत्–अनन्तद्रव्याणामल्पबहुत्वंच।

अथ अष्टमशतकदशोद्देशकार्थसंग्रहगाथा—

मूलम्–पोग्गल १, आसीविस २, रुक्ख ३, किरिय ४, आजीव ५, फासुग ६, मदत्ते ७। पिडिणीय ८, बंध ९, आराहणा १०, य दस अट्ठमंमि सए ॥१॥

छाया–पुद्गलः १ आशीविषः २ वृक्षः३ क्रिया ४ आजीवः ५ प्रासुकम् ६ अदत्तम् ७, प्रत्यनीकः ८ बन्धः ९ आराधना १० च दश अष्टमे शते ॥१॥

टीका–अष्टमशतकस्य दशोद्देशकार्थसंग्रहगाथामाह–'पोग्गल' इत्यादि।

'पोग्गल' इति पुद्गलः प्रथमोद्देशके पुद्गलपरिणामवक्तव्यता १,

तीन द्रव्य परिणाम, मनः प्रयोगादि परिणत तीन द्रव्य, चार द्रव्योंके परिणाम, मनः प्रयोगादि परिणत चार द्रव्य, पांच, छह, यावत अनन्तद्रव्योंके परिणाम और अल्प बहुत्व इन सबका कथन।

दशोद्देशकार्थसंग्रहगाथा–

पोग्गल१ आसीविस२ रुक्ख३ किरिय४ आजीव५ फासुग६ मदत्ते७। पडिणीय८ बंध९ आराहणा य१० दस अट्ठमंमि सए ॥ १ ॥

अष्टम शतकमें ये दश१० उद्देशक हैं पुद्गल१, आशीविष२, वृक्ष३ क्रिया४, आजीव५, प्रासुक६, अदत्त७ प्रत्यनीक८ बंध ९ और आराधना१०।

પરિણત ત્રણ દ્રવ્ય, ચાર દ્રવ્યોનુ પરિણામ, મનઃપ્રયોગાદિ પરિણત ચાર દ્રવ્ય, પાંચ, છ, સાતથી લઇને અનત પર્યન્તના દ્રવ્યનુ પરિણામ, અને અલ્પ બહુત્વનું કથન, આ બધાનુ આ ઉદ્દેશકમાં કથન કરવામા આવ્યું છે. આ શતકના દસે ઉદ્દેશકના વિષયને પ્રકટ કરતી સંગ્રહગાથા—

સંગ્રહગાથા- पोग्गल १ आसीविस २ ઇત્યાદિ

આઠમાં શતકમાં નીચે પ્રમાણે દસ ઉદ્દેશક છે– (૧) પુદ્ગલ, (૨) આશીવિષ, (૩) વૃક્ષ, (૪) ક્રિયા, (૫) અજીવ, (૬) પ્રાસુક, (૭) અદત્ત, (૮) પ્રત્યનીક, (૯) બંધ અને (૧૦) આરાધના.

'आसीविस' इति-आशीविषः=सर्पः, द्वितीयोद्देशके आशीविषादिविषय-वक्तव्यता २, 'रुक्ख' इति वृक्षः-तृतीयोद्देशके संख्यातजीवादिवृक्षसम्बन्धि-वक्तव्यता ३, 'किरिय' इति क्रिया, चतुर्थोद्देशके कायिक्यादिक्रियासम्बन्धि-वक्तव्यता ४, 'आजीव' इति आजीवः- पञ्चमोद्देशके आजीविकसम्बन्धि-वक्तव्यता ५, 'फासुग' इति प्रासुकः-षष्ठोद्देशके प्रासुकदानादिविषयक-वक्तव्यता ६, 'अदत्त' इति-अदत्तम्-सप्तमोद्देशके अदत्तादानसम्बन्धि-वक्तव्यता ७, 'पडिणीय' इति प्रत्यनीकः-अष्टमोद्देशके गुर्वादिविद्वेषिरूप-प्रत्यनीकसम्बन्धिवक्तव्यता ८, 'बंध' इति बन्धः-नवमोद्देशके प्रयोगबन्धादि-

---

टीकार्थ-इस गाथा द्वारा सूत्रकारने इस आठवें शतकके दश १० उद्देशकों द्वारा जिस२ विषयका कथन किया गया है वह२ अर्थ संगृहीत करके प्रकट किया है। 'पोग्गल' प्रथम उद्देशकमें पुद्गलके परिणामकी वक्तव्यता प्रतिपादित हुई है। 'आसीविस' द्वितीय उद्देशकमें आशीविष सर्प आदिके विषयकी वक्तव्यता प्रतिपादित हुई है। 'रुक्ख' तृतीय उद्देशकमें संख्यात जीवादि वृक्ष संबंधी वक्तव्यता प्रतिपादित हुई है। 'किरिय' क्रिया चतुर्थ उद्देशकमें कायिकी आदि क्रिया संबंधी वक्तव्यता प्रतिपादित हुई है। 'आजीव पंचम उद्देशकमें आजीविक संबंधी वक्तव्यता प्रतिपादित हुई है। 'फासुग' छठे उद्देशकमें प्रासुक दानादि विषयकवक्तव्यता प्रतिपादित हुई है 'अदत्त' सप्तम उद्देशकमें अदत्तादान संबंधी वक्तव्यता प्रतिपादित हुई है 'पडिणीय' आठवें उद्देशकमें गुर्वादिमें विद्वेषीरूप प्रत्यनीक वक्तव्यता प्रतिपादित हुई है।

ટીકાર્થ- આ ગાથા દ્વારા સૂત્રકારે આઠમા શતકના દસ ઉદ્દેશકોમા જે જે વિષયોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તે પ્રકટ કર્યું છે. પહેલા 'पोग्गल' નામના ઉદ્દેશકમા પુદ્ગલોના પરિણામની વકતવ્યતાનુ પ્રતિપાદન કરાયું છે બીજા 'आसीविस' ઉદ્દેશકમા આશીવિષ- સર્પ આદિના વિષયની વકતવ્યતાનુ પ્રતિપાદન કરાયુ છે, ત્રીજા 'रुक्ख' નામના ઉદ્દેશકમાં સંખ્યાત જીવાદિ વૃક્ષની વકતવ્યતાનુ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. ચોથા 'किरिय' નામના ઉદ્દેશકમાં કાયિકીઆદિ ક્રિયા સંબંધી વકતવ્યતાનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે પાચમા 'आजीव' નામના ઉદ્દેશકમાં આજીવિક સંબંધી વકતવ્યતાનું પ્રતિપાદન કરાયું છે. છઠ્ઠા 'फासुग' નામના ઉદ્દેશકમાં પ્રાસુક દાનાદિનું પ્રતિપાદન કરાયુ છે. સાતમાં 'अदत्त' નામના ઉદ્દેશકમાં અદત્તાદાન સબંધી વકતવ્યતાનુ પતિપાદન કરાયુ છે. આઠમાં 'पडिणीय' નામના ઉદ્દેશકમા ગુરુ આદિમા વિદ્વેષીરૂપ પ્રત્યનીક વકતવ્યતાનુ પ્રતિપાદન કરાયું છે. નવમાં 'बंध' નામના ઉદ્દેશકમા

विषयवक्तव्यता ९, 'आराहणा' इति-आराधना-दशमोद्देशके देशाऽऽराधनादि-विषयकवक्तव्यता वर्तते १० इति ।

पुद्गलभेदवक्तव्यता ।

पूर्वस्मिन् सप्तमे शतके दशमोद्देशके पुद्गलादयो भावाः प्ररूपिताः, अथात्रापि अष्टमशतकस्य प्रथमोद्देशके प्रकारान्तरेण तानेव प्ररूपयितुमाह-'रायगिहे' इत्यादि ।

मूलम्-'रायगिहे जाव एवं वयासी - कइविहा णं भंते ! पोग्गला पन्नत्ता ? गोयमा ! तिविहा पोग्गला पण्णत्ता, तं जहा-पओगपरिणया, मीससापरिणया, वीससापरिणया ॥सू०१॥

छाया—राजगृहे यावत् एवम् अवादीत्-कतिविधाः खलु भदन्त ! पुद्गलाः ? प्रज्ञप्ताः गौतम ! त्रिविधाः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-प्रयोगपरिणताः, मिश्रपरिणताः विस्रसापरिणताः ॥सू. १॥

'बंध' नौवें उद्देशकमें प्रयोगबंध आदि विषयकी वक्तव्यता प्रतिपादित हुई है। 'आराहणा' दशवें उद्देशकमें आराधना आदि विषयकी वक्तव्यता प्रतिपादित हुई है ।

पुद्गलभेदवक्तव्यता-

'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(रायगिहे जाव एवं वयासी) राजगृह नगरमें यावत् गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा (कइविहाणं भंते पोग्गला पन्नत्ता) हे भदन्त ! पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा ! तिविहा पोग्गला पण्णत्ता) हे गौतम ! पुद्गल तीन प्रकारके कहे गये हैं ।

પ્રયોગબંધ આદિ વિષયની વકતવ્યતાનું પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યું છે અને દસમાં 'आराहणा' નામના ઉદ્દેશકમાં આરાધના આદિ વિષયની વકતવ્યતાનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે.

પુદગલભેદ વકતવ્યતા-

'रायगिहे जाव एवं वयासी' ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ- (रायगिहे जाव एवं वयासी) રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા (યાવત) ગૌતમ સ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછયો- (कइविहाणं भंते पोग्गला पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! પુદગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा ! तिविहा पोग्गला पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! પુદગલ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે.

टीका-'रायगिहे जाव एवं वयासी'-राजगृहे यावत्-नगरे महावीरः समवसृतः, समवसृतं भगवन्तं वन्दितुं नमस्कर्तुं धर्मोपदेशं श्रोतुं च पर्षत् निर्गच्छति, धर्मोपदेशं श्रुत्वा प्रतिगता पर्षत्, ततो गौतमः शुश्रूषमाणः नमस्यन् विनयेन प्राञ्जलिपुटः पर्युपासीनः एवं=वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-'कइविहा ण भंते! पोग्गला पण्णत्ता ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! कतिविधाः=कियत्प्रकाराः

(तंजहा) वे प्रकार ये हैं (पओगपरिणया, मीससा परिणया, वीससा परिणया) प्रयोगपरिणत, मिश्रपरिणत और विस्रसा परिणत ।

टीकार्थ-पहिले सप्तम शतकके दशवें उद्देशकमें पुद्गलादिक भाव प्ररूपित किये जा चुके हैं सो उन्हीं पुद्गलादिक भावोंको यहां पर भी अष्टम शतकके प्रथम उद्देशकमें प्रकारान्तरसे सूत्रकार प्ररूपित कर रहे हैं 'रायगिहे जाव एवं वयासी' इस सूत्रांशका संबंध इस प्रकारसे लगाना चाहिये राजगृह नगरमें महावीर प्रभु पधारे महावीर प्रभुको आये हुए सुनकर वन्दना, नमस्कार करनेके लिये तथा धर्मोपदेश सुननेके लिये नगरकी परिषद् उनके पास आई और धर्मोपदेश सुनकर वहांसे अपने२ स्थान पर वापिस चली गई बादमें गौतमने प्रभुकी सेवा शुश्रूषाकी और फिर नमस्कार कर वे विनयसे दोनों हाथ जोडकर उनके समक्ष उचित स्थान पर बैठ गये। उनकी पर्युपासना करते हुए फिर उन्होंने प्रभुसे इस प्रकार पूछा 'कइ विहाणं भंते ! पोग्गला पण्णत्ता' हे

(तंजहा) તે ત્રણ પ્રકારો આ પ્રમાણે છે- (पओगपरिणया, मीससा परिणया, वीससा परिणया) (૧) પ્રયોગ પરિણત, (૨) મિશ્ર પરિણત, (૩) વિસ્રસા પરિણત

ટીકાર્થ-સાતમા શતકના દસમાં ઉદ્દેશકમા પુદ્ગલાદિક ભાવની પ્રરૂપણા કરવામા આવી છે. એ જ પુદ્ગલાદિક ભાવનું સૂત્રકાર આઠમાં શતકના આ પહેલા ઉદ્દેશકમાં ભિન્ન પ્રકારે પ્રતિપાદન કરે છે- 'रायगिहे जाव एवं वयासी' આ સૂત્રાંશ દ્વારા નીચેનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે- રાજગૃહ નગરમા મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા. તેમને વંદણા-નમસ્કાર કરવાને તથા તેમનો ધર્મોપદેશ સાંભળવાને લોકો તેમની પાસે આવ્યા. ધર્મોપદેશ સાંભળીને પરિષદ વિખરાઇ ગઇ. ત્યાર બાદ ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુની સેવા સુશ્રૂષા કરી. ત્યાર બાદ વંદણા નમસ્કાર કરીને વિનયપૂર્વક બન્ને હાથ જોડીને તેઓ તેમની સમક્ષ ઉચિત સ્થાને બેસી ગયા, અને તેમણે મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછયો-'कइविहाणं भंते ! पोग्गला पण्णत्ता ?' હે ભદન્ત ! પુદ્ગલ કેટલા

खलु पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह–'गोयमा ! तिविहा पोग्गला पण्णत्ता' हे गौतम ! त्रिविधाः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः, तानेव त्रिप्रकारान् आह–'तंजहा–पओगपरिणया, मीससा परिणया, वीससापरिणया,' तद्यथा-प्रयोगपरिणताः प्रयोगेण=जीवव्यापारेण शरीरादितया परिणताः, मिश्रपरिणता मिश्रेण प्रयोग-विस्रसारूपेण परिणताः प्रयोगपरिणाममत्यजन्त एव विस्रसया स्वभावेन परि-णामान्तरं प्राप्तवन्तः जीवरहितकलेवरादिरूपाः पुद्गलाः मिश्रपरिणता उच्यन्ते। -अथवा विस्रसया परिणाममापादिता ये औदारिकादिवर्गणारूपाः जीवप्रयो-

---

भदन्त ! पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम ! 'तिविहा पोग्गला पण्णत्ता' पुद्गल तीन प्रकारके कहे गये हैं 'तंजहा' जो इस प्रकारसे हैं 'पओगपरि-णया, मीससापरिणया, वीससापरिणया' प्रयोगपरिणत१, मिश्रपरिणत२ और विस्रसापरिणत३, इनमें जो पुद्गल जीवके व्यापारसे शरीरादि-रूपमें परिणत हो जाते हैं वे प्रयोगपरिणत पुद्गल हैं। प्रयोग और स्वभाव इन दोनोंके संबंधसे परिणामको प्राप्त हुए पुद्गल मिश्रपरिणत पुद्गल हैं । मिश्रपरिणत पुद्गल प्रयोग परिणामका त्याग किये विना ही स्वभाव से परिणामान्तरको प्राप्त होते रहते हैं जैसे मृतकलेवरादि पुद्गल अथवा स्वभावसे ही औदारिक आदि रूपवाली वर्गणाएँ जब जीवके प्रयोगरूप व्यापारसे औदारिक आदि शरीररूपमें परिणत हो जाती हैं तब वे मिश्र परिणत कहलाती हैं। यद्यपि औदारिक आदि शरीररूपसे परिणत हुई औदारिकादि वर्गणाएँ

પ્રકારના કહ્યા છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર 'गोयमा !' હે ગૌતમ! 'तिविहा पोग्गला पण्णत्ता' પુદ્‌ગલો ત્રણ પ્રકારના કહ્યાં છે 'तं जहा' તે ત્રણ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે– 'पओग परिणया, मीससा परिणया, वीससा परिणया' (૧) પ્રયોગ પરિણત, (૨) મિશ્ર પરિણત અને (૩) વિસ્રસા પરિણત.

જે પુદ્‌ગલો જીવના વ્યાપારથી શરીરાદિ રૂપે પરિણમન પામે છે, તે પુદ્‌ગલોને પ્રયોગપરિણત પુદ્‌ગલો કહે છે. પ્રયોગ અને સ્વભાવ, એ બન્નેના સંબંધથી પરિણમન પામેલાં પુદ્‌ગલોને મિશ્ર પરિણત પુદ્‌ગલો કહેછે. મિશ્ર પરિણત પુદ્‌ગલો પ્રયોગપરિણામનો ત્યાગ કર્યા વિના જ સ્વભાવથી પરિણામાન્તર (અન્ય પરિણામ) પ્રાપ્ત કરતા રહે છે. જેમકે મૃત કલેવરાદિ પુદ્‌ગલ અથવા– સ્વભાવથી જ ઔદારિક આદિ રૂપવાળી વર્ગણાઓ જ્યારે જીવના પ્રયોગરૂપ વ્યાપારથી ઔદારિક આદિ શરીરરૂપે પરિણમી જાય છે, ત્યારે તેમને મિશ્ર પરિણત કહેવાયછે જો કે ઔદારિક આદિ શરીરરૂપે પરિણમેલી ઔદારિકાદિ વર્ગણાઓને પ્રયોગપરિણત પણ કહી શકાય છે, છતાં પણ પ્રયોગપરિણત પુદ્‌ગલોમાં

गेण एकेन्द्रियादिशरीरप्रभृतिपरिणामान्तरं मापितास्ते मिश्रपरिणता उच्यन्ते। यद्यपि औदारिकादिशरीरतया परिणताः औदारिकादिवर्गणाः प्रयोगपरिणता अपि व्यपदिश्यन्ते तथापि प्रयोगपरिणतेषु विस्रसायाः सत्वेऽपि अविवक्षितत्वान्न तयोः प्रयोगविस्रसयोरैक्यम्, विस्रसापरिणताः स्वभावेन परिणता इत्यर्थः, यथा मेघाः, आतपाः, छायाः, इत्यादयः ॥सू० १॥

मूलम्—'पओगपरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ? गोयमा ! पंचविहा पण्णत्ता, तं जहा—एगिंदियपओगपरिणया, बेइंदियपओगपरिणया जाव पंचिंदियपओगपरिणया। एगिंदियपओगपरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ? गोयमा ! पंचविहा पण्णत्ता, तं जहा—पुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणया जाव वणस्सइकाइयएगिंदियपओगपरिणया। पुढविक्काइयएगिंदियपओगपरिणया णं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता? गोयमा! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—सुहुमपुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणया य बायरपुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणयाय, आउक्काइयएगिंदियपओगपरिणया एवं चेव। एवं दुपयओ भेदो

प्रयोगपरिणत भी कही जाती है तो भी प्रयोगपरिणत पुद्गलोंमें विस्रसा परिणमन होनेकी सत्ता होने पर भी वह वहां विवक्षित नहीं मानी गई है अतः प्रयोग और विस्रसामें एकता नहीं आती है। स्वभावसे जो पुद्गल परिणामान्तरको प्राप्त होते रहते हैं वे विस्रसा परिणत पुद्गल हैं जैसे मेघ, आतप (धूप), छाया इत्यादि ॥सू. १॥

વિસ્રસા-પરિણમન થવાની સત્તા હોવા છતાં પણ તેને અહીં વિવક્ષિત માનવામાં આવી નથી-તેથી પ્રયોગ અને વિસ્રસતમાં એકતા આવતી નથી જે પુદ્ગલો સ્વભાવથી પરિણામાન્તર પ્રાપ્ત કરતા રહે છે, તે પુદ્ગલોને વિસ્રસા પરિણત પુદ્ગલો કહે છે. જેમકે મેઘ, આતપ (તડકો), છાયડો વગેરે. ॥ સૂ० ૧ ॥

जाव वणस्सइकाइया य । बेंदियपओगपरिणया णं पुच्छा ? गोयमा ! अणेगविहा पण्णत्ता, तं जहा—एवं तेइंदिय चउरिंदियपओगपरिणयावि। पंचिंदियपओगपरिणया णं पुच्छा ? गोयमा ! चउव्विहा पण्णत्ता, तं जहा—नेरइय—पंचिंदियपओगपरिणया तिरिक्खजोणिय०, एवं मणुस्स० देव० पंचिंदिय० । नेरइयपंचिंदियपओग० पुच्छा ? गोयमा ! सत्तविहा पण्णत्ता, तं जहा—रयणप्पभापुढविनेरइयपओगपरिणयावि, जाव अहेसत्तमपुढविनेरइयपंचिंदियपओगपरिणयावि । तिरिक्खजोणियपंचिंदियपओगपरिणया णं पुच्छा ? गोयमा ! तिविहा पण्णत्ता, तं जहा—जलयरपंचिंदियतिरिक्ख—जोणिय०, थलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय० खहयरपंचिंदियतिरिक्ख०, जलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणियपओग० पुच्छा ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—संमुच्छिमजलयर० गब्भवक्कंतियजलयर०। थलयर पंचिंदियतिरिक्ख० पुच्छा ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—चउप्पयथलयर० परिसप्प थलयर०। चउप्पयथलयर० पुच्छा ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा—संमुच्छिम—चउप्पयथलयर० गब्भवक्कंतियचउप्पयथलयर० । एवं एएणं अभिलावेणं परिसप्पा दुविहा पण्णत्ता, तं जहा – उरपरिसप्पा य भुयपरिसप्पा य । उरपरिसप्पा दुविहा पण्णत्ता तं जहा—संमुच्छिमा य, गब्भवक्कंतिया य। एवं भुयपरिसप्पा वि ।

एवं खहयरा वि । मणुस्सपंचिंदियपओग० पुच्छा ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-संमुच्छिममणुस्स०, गब्भवक्कंतिय-मणुस्स० । देवपंचिंदियपओग० पुच्छा ? गोयमा ! चउव्विहा पण्णत्ता, तं जहा-भवणवासिदेवपंचिंदियपओग० एवं जाव वेमाणिया । भवणवासिदेवपंचिंदिय० पुच्छा गोयमा ! दस विहा पण्णत्ता, तं जहा-असुरकुमारा जाव थणियकुमारा । एवं एएणं अभिलावेणं अट्ठविहा वाणमंतरा पिसाया, जाव गंधव्वा । जोइसिया पंचविहा पण्णत्ता, तं जहा-चंदविमाणजोइसिय० जाव ताराविमाणजोइसियदेव० । वेमाणिया दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-कप्पोववन्नग० कप्पातीयग वेमाणिय० । कप्पोववन्नगा दुवालसविहा पण्णत्ता; तं जहा-सोहम्मकप्पोववन्नग० जाव अच्चुयकप्पोववन्नगवेमाणिया कप्पातीय० पुच्छा? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-गेवेज्जकप्पातीयवे० अणुत्तरोववाइय-कप्पातीय वे०, गेवेज्जकप्पातीयगा नवविहा पण्णत्ता, तं जहा-हेट्ठिमहेट्ठिम-गेवेज्जगकप्पातीयवे० जाव उवरिमउवरिम-गेवेज्जगकप्पातीय० । अणुत्तरोववाइयकप्पातीयगवेमाणियदेवपंचिं-दियपओगपरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ? गोयमा ! पंचविहा पण्णत्ता, तं जहा-विजयअणुत्तरोववाइय० जाव परिण० जाव सव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइयदेवपंचिंदियपओगपरिणया दंडगो ॥ सू. २ ॥

छाया—प्रयोगपरिणताः खलु भदन्त ! पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा—एकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणताः, यावत् पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः । एकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः खलु भदन्त ! पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—पृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः यावत् – वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः । पृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः खलु भदन्त ! पुद्गलाः

'पओगपरिणयाणं भंते' इत्यादि ।

सूत्रार्थ– (पओगपरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त ! प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा ! पंचविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! प्रयोग पुद्गल पांच प्रकार के कहे गये हैं । (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं (एगिंदियपओगपरिणया, बेइंदियपओगपरिणया जाव पंचिंदिय पओगपरिणया) एकेन्द्रियप्रयोग परिणत, दोइन्द्रियप्रयोग परिणत, यावत् पंचेन्द्रिय प्रयोगपरिणत- (एगिंदियपओगपरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त ! एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा ! पंचविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! एकेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल पांच प्रकारके कहे गये हैं । (तंजहा) वे इस प्रकारसे हैं (पुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणया जाव वणस्सइकाइयएगिं-

'પઓગપરિણયાણં ભંતે !' ઇત્યાદિ–

સૂત્રાર્થ– (पओगपरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે? (गोयमा ! पंचविहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલના પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે. (तंजहा) તે પાંચ પ્રકારે આ પ્રમાણે છે– (एगिंदियपओगपरिणया, वेइंदियपओगपरिणया, जाव पंचिंदिय पओगपरिणया) (૧) એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત, (૨) દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત, (૩) તેઇન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત, (૪) ચતુરિન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત અને (૫) પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત. (एगिंदियपओगपरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલો કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा ! पंचविहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલના પાંચ પ્રકાર કહ્યાં છે. (तंजहा) તે પાંચ પ્રકારે આ પ્રમાણે છે– (पुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणया जाव वणस्सइकाइयएगिंदियपओगपरिणया) પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત,

कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! द्विविधा प्रज्ञप्ताः तद्यथा—सूक्ष्मपृथिवीकायिकै केन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च, बादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च । अप्कायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणता एवमेव । एवं द्विपदो भेदो यावत् वनस्पतिकायिकाश्च । द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणताःखलु पृच्छा ? गौतम ! अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः,

दियपओगपरिणया) पृथिवी कायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल, यावत् वनस्पतिकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल (पुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त ! पृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता) हे गौतम ! पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय प्रयोगपरिणतपुद्गल दो प्रकारके कहे गये हैं (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं (सुहुम पुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणया य बायर पुढविकाइयएगिंदिय पओगपरिणया य) सूक्ष्म पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय प्रयोगपरिणतपुद्गल, बादर पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय प्रयोगपरिणतपुद्गल (एव चेव) इसी तरहसे (आउक्काइयएगिंदियपओगपरिणया) अप्कायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल दो प्रकार के होते हैं (एवं दुप्पयओ भेदो जाव वणस्सइकाइया य) इसी तरह से यावत् वनस्पतिकायिक प्रयोगपरिणतपुद्गल भी दो प्रकारके होते हैं । (बेइंदियपओगपरिणया-णं पुच्छा) हे भदन्त ! दो इन्द्रिय प्रयोगपरिणतपुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे

(યાવત્) વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ. (पुढविकाइयएगिंदिय पओगपरिणयाण भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પયોગપરિણત પુદ્ગલના બે પ્રકાર કહ્યા છે (तंजहा તે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે- (सुहुम पुढविकाइय-एगिंदियपओगपरिणया य बायर पुढविकाइय एगिंदियपओगपरिणया य) (૧) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ, (૨)બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ (एवं चेव) એ જ પ્રમાણે (आउक्काइयएगिंदियपओगपरिणया) અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગ-પરિણત પુદ્ગલો પણ બે પ્રકારના હોય છે (एवं दुप्पयओ भेदो जाव वणस्सइ-काइया य) એ જ પ્રમાણે ,વનસ્પતિકાય પર્યન્તના એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણતપુદ્ગલોના પણ બે પ્રકાર સમજવા (बेइंदियपओगपरिणयाणं पुच्छा) હે ભદન્ત ! દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (अणेगविहा-

तद्यथा-. एवं त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियप्रयोगपरिणता अपि । पञ्चेन्द्रियप्रयोग-परिणताः खलु पृच्छा ? गौतम ! चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-नैरयिक-पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणताः, तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, मनुष्य-पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणताः देवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च । नैरयिकपञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणताः खलु पृच्छा ? गौतम ! सप्तविधाः प्रज्ञप्ताः ? तद्यथा-रत्नप्रभापृथिवी

गौतम ! दो इन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल (अणेगविहा पण्णत्ता) अनेक प्रकार के कहे गये हैं। (एवं तेइंदिय-चउरिंदिय-पओगपरिण-यावि) इसी तरहसे तेइन्द्रिय और चोइन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गलोंको भी जानना चाहिये । (पंचिंदियपओगपरिणयाणं पुच्छा) हे भदन्त ! पंचेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (चउव्विहा पण्णत्ता) पंचेन्द्रियप्रयोग परिणत पुद्गल चार प्रकारके कहे गये हैं। (तंजहा) वे इस प्रकारसे हैं (नेरइय पंचिंदिय-पओगपरिणया तिरिक्ख जोणिय. एवं मणुस्स. देव. पंचिंदिय) नारकपंचेन्द्रिय प्रयोगपरिणत, तिर्यंच पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत, इसी तरह मनुष्य पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत और देवपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत (नेरइय पंचिंदियपओग. पुच्छा) हे भदन्त ! नैरयिक पंचेन्द्रिय प्रयोग-परिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (सत्तविहा पण्णत्ता) नैरयिक पंचेन्द्रिय प्रयोगपरिणतपुद्गल सात

पण्णत्ता) દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદગલના અનેક પ્રકાર કહ્યા છે (एवं तेइंदिय-चउरिंदियपओगपरिणया वि) એ જ પ્રમાણે તે ઇન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય પ્રયોગ-પરિણુત પુદગલોના વિષે પણ સમજવુ (पंचिंदिय पओगपरिणयाणं पुच्छा) હે ભદન્ત ! પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદગલોના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (चउव्विहा पण्णत्ता) પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદગલના ચાર પ્રકાર કહ્યા છે. (तंजहा) તે ચાર પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે- (नेरइय पंचिंदियपओगपरिणया, तिरिक्खजोणिय०, एवं मणुस्स० देव० पंचिंदिय०) (૧) નારક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત, (૨) તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત, (૩) મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ-પરિણુત અને (૪) દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત.

(नेरइय पंचिंदिय पओग० पुच्छा) હે ભદન્ત ! નારક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદગલોના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? (गोयमा) હે ગૌતમ ! (सत्तविहा पण्णत्ता) નારક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદગલના સાત પ્રકાર કહ્યા છે (तंजहा) તે પ્રકારો

नैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताअपि यावत् – अधःसप्तमपृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणता अपि । तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः खलु पृच्छा ? गौतम ! त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा – जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक प्रयोगपरिणताः, स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणताः, खेचरपञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणताश्च । जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक प्रयोगपरि-

प्रकारके कहे गये हैं । (तं जहा) जो इस प्रकारसे हैं (रयणप्पभापुढवि नेरइयपओगपरिणया वि जाव अहे सत्तमपुढवि नेरइय पंचिंदिय- पओगपरिणया वि) रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिक पंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत यावत् नीचे सप्तम नरक पृथिवी नैरयिक प्रयोग परिणत पुद्गल (तिरिक्खजोणियपंचिंदियपओगपरिणया णं पुच्छा) हे भदन्त ! तिर्यंच योनिक पंचेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! तिर्यंच योनिक पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल (तिविहा पण्णत्ता) तीन प्रकारके कहे गये हैं । (तंजहा) वे इस प्रकारसे (जलयरपंचिंदिय तिरिक्खजोणिय, थलयर पंचिंदिय तिरिक्खजोणिय खहयरपंचिंदय तिरिक्ख) जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यंच योनिक प्रयोगपरिणत, थलचर पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत और खेचर पंचेन्द्रिय तिर्यंच योनिकप्रयोगपरिणत पुद्गल । (जलयर तिरिक्ख- जोणियपओगपुच्छा) हे भदन्त ! जलचर तिर्यंच योनिक पंचेन्द्रिय- प्रयोग परिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे

નીચે પ્રમાણે છે- (रयणप्पभापुढविनेरइयपओगपरिणया वि जाव अहे सत्तमपुढवि नेरइय पंचिंदियपओगपरिणया वि) પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોથી લઇને નીચે સાતમી પૃથ્વીના નારક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ સુધીના સાત પ્રકાર સમજવા (तिरिक्खजोणियपंचिंदिय- पओगपरिणयाणं पुच्छा) હે ભદન્ત ! તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (तिविहा पण्णत्ता–तं जहा) તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના નીચે પ્રમાણે ત્રણ પ્રકાર, કહ્યા છે– जलयर पंचिंदिय तिरिक्खजोणिय०, थलयर तिरिक्खजोणिय० पंचिंदिय०, खहयरतिरिक्ख पंचिंदिय) (૧) જળચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, (૨) થળચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, (૩) ખેચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ (जलयर तिरिक्खजोणिय पओग० पुच्छा) હે ભદન્ત ! જળચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

णताः खलु पृच्छा ? गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा संमूर्च्छिमजलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणताः, गर्भजजलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणताः। स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणताः खलु पृच्छा ? गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा–चतुष्पदस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणताः, परिसर्पस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणताः। चतुष्पदस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणताः खलु पृच्छा ? गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा – संमूर्च्छिमचतुष्पदस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-

हे गौतम ! (दुविहा पण्णत्ता) जलचर तिर्यंचयोनिकप्रयोग परिणत पुद्गल दो प्रकारके कहे गये हैं। (तंजहा) वे इस प्रकार से हैं (संमुच्छिम जलयर गब्भवक्कंतिय जलयर) संमूर्च्छिम जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यंच प्रयोगपरिणत, और गर्भ जलचरपंचेन्द्रिय तिर्यंच प्रयोग परिणत पुद्गल (थलयर तिरिक्ख पुच्छा) हे भदन्त ! स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यंचयोनिक प्रयोग परिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (दुविहा पण्णत्ता) स्थलचर पंचेन्द्रियतिर्यश्चयोनिक प्रयोगपरिणतपुद्गल दो प्रकारके कहे गये हैं। (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं (चउप्पयथलयर० परिसप्प थलयर०) चतुष्पदस्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यंचयोनिक प्रयोगपरिणत पुद्गल (दुविहा पण्णत्ता) दो प्रकारके कहे गये हैं। (तजहा) जो इस प्रकार

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (दुविहा पण्णत्ता) જળચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલના બે પ્રકાર કહ્યા છે. (तंजहा) તે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે– (संमुच्छिम जलयर, गब्भवक्कंतिय जलयर०) (૧) સમૂર્ચ્છિમ જળચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત અને (૨) ગર્ભજ જળચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલ (थलयर तिरिक्ख० पुच्छा) હે ભદન્ત ! સ્થળચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (दुविहा पण्णत्ता–तंजहा) સ્થળચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે– (चउप्पय थलयर० परिसप्प थलयर०) (૧) ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલ અને (૨) પરિસર્પ સ્થળચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલ (चउप्पय थलयर० पुच्छा) હે ભદન્ત ! ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલના (दुविहा पण्णत्ता) બે પ્રકાર કહ્યાં છે. (तंजहा) તે બે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે–

निकप्रयोगपरिणताः, गर्भव्युत्क्रान्तिकचतुष्पदस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणताश्च। एवम् एतेन अभिलापेन परिसर्पा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–उरःपरिसर्पाश्च, भुजपरिसर्पाश्च। उरःप्रतिसर्पा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–संमूर्च्छिमा श्च गर्भव्युत्क्रान्तिकाश्च। एवं भुजपरिसर्पा अपि। एवं खेचरा अपि। मनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोग पृच्छा? गौतम! द्विविधाः

से हैं। (समुच्छिमचउप्पय थलयर०, गब्भवक्कंतियचउप्पय थलचर०) संमूर्च्छिम चतुष्पद स्थलचरपंचेन्द्रिय तिर्यंच पंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल और गर्भज चतुष्पद स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यंच प्रयोग परिणत पुद्गल (एवं एएणं अभिलावेणं परिसप्पा दुविहा पण्णत्ता) इसी प्रकारसे इस अभिलाप द्वारा परिसर्प दो प्रकारके कहे गये हैं। (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं (उरपरिसप्पा य भुयपरिसप्पा य) उरःपरिसर्प और भुजपरिसर्प (उरपरिसप्पा दुविहा पण्णत्ता) उरःपरिसर्प दो प्रकारके कहे गये हैं (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं (संमुच्छिमाय गब्भवक्कंतियाय) संमूर्च्छिम और गर्भज (एवं भुयपरिसप्पा वि, एवं खहयरावि) इसी तरहसे भुजपरिसर्प भी और खेचर भी दो प्रकारके कहे गये हैं। (मणुस्स पंचिंदियपओग पुच्छा) हे भदन्त! मनुष्य पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं? (गोयमा) हे गौतम! (दुविहा पण्णत्ता) मनुष्य पंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल

(संमुच्छिमचउप्पय थलयर०, गब्भवक्कंतियचउप्पय थलचर०) (१) સંમૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ (एवं एएणं अभिलावेणं परिसप्पा दुविहा पण्णत्ता) એજ પ્રકારના આ અભિલાપ દ્વારા પરિસર્પના પણ બે પ્રકાર કહ્યા છે. (तं जहा) તે બે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે– (उरपरिसप्पाय, भुयपरिसप्पा य) (૧) ઉરઃ પરિસર્પ, અને (૨) ભુજ પરિસર્પ (उरपरिसप्पा दुविहा पणत्ता–तं जहा) ઉરઃ પરિસર્પના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે– (संमुच्छिमा य, गब्भवक्कंतिया य) (૧) સંમૂર્ચ્છિમ અને (૨) ગર્ભજ (एवं भुयपरिसप्पा वि, एवं खहयरा वि એજ પ્રમાણે ભુજ પરિસર્પના પણ બે પ્રકાર કહ્યાં છે અને ખેચરના પણ બે પ્રકાર કહ્યા છે. (मणुस्स पंचिंदियपओग पुच्छा०) હે ભદન્ત! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (दुविहा पणत्ता–तं जहा) મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે– (संमुच्छिम

प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-संमूर्च्छिममनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः । देवपञ्चेन्द्रियप्रयोग० पृच्छा? गौतम! चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-भवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, एवं यावत् वैमानिकाः। भवनवासिदेवपञ्चेन्द्रिय० पृच्छा? गौतम! दशविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-असुरकुमारा यावत् स्तनितकुमाराः। एवम् एतेन अभिलापेन

दो प्रकारके कहे गये हैं (तंजहा) वे इस प्रकारसे हैं (संमुच्छिममणुस्स० गब्भवक्कंतिय मणुस्स०) सम्मूर्च्छिम मनुष्य प्रयोग परिणत पुद्गल, गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियप्रयोग परिणत पुद्गल (देवपंचिंदियपओगपुच्छा) हे भदन्त! देवपंचेन्द्रिय प्रयोगपरिणतपुद्गल कितने प्रकार के कहे गये हैं? (गोयमा) हे गौतम! (चउव्विहा पण्णत्ता) देवपचेन्द्रियप्रयोग परिणत पुद्गल चार प्रकारके कहे गये हैं। (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं (भवणवासि देवपंचिंदियपओग एवं जाव वेमाणिया) भवनवासिदेवपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल यावत् वैमानिक देवपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल (भवणवासिदेवपंचिंदिय पुच्छा) हे भदन्त! भवनवासिदेव पंचेन्द्रियप्रयोग परिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं? (गोयमा) हे गौतम! (दसविहा पण्णत्ता) भवनवासि देवपंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल दश प्रकारके कहे गये हैं (तजहा) जो इस प्रकारसे हैं (असुरकुमारा जाव थणियकुमारा) असुरकुमार प्रयोगपरिणत पुद्गल यावत् स्तनितकुमार प्रयोग परिणत

मणुस्स०, गब्भवक्कंतिय मणुस्स०) (१) संमूर्च्छिम पंचेन्द्रिय मनुष्य प्रयोगपरिणत पुद्गल અને (૨) ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય મનુષ્ય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ. (देवपंचिंदिय पओग पुच्छा) હે ભદન્ત! દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (चउव्विहा पण्णत्ता-तंजहा) દેવપંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે ચાર પ્રકાર કહ્યા છે- (भवणवासी देवपंचिंदिय पओग एवं जाव वेमाणिया) ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલથી લઈને વૈમાનિક પર્યન્તના દેવ પંચેન્દ્રિ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ (भवणवासि देव पंचिंदिय पुच्छा) હે ભદન્ત! ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (दसविहा पण्णत्ता-तंजहा) ભવનવાસી દેવપંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે દસ પ્રકાર કહ્યા છે-

(असुरकुमारा जाव थणियकुमारा) અસુરકુમાર પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલથી લઈને

अष्टविधाः वानव्यन्तराः पिशाचाः यावत्-गन्धर्वाः । ज्योतिषिकाः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा चन्द्रविमानज्योतिषिकाः यावत् ताराविमानज्योतिषिकदेव० । वैमानिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कल्पोपपन्नक० कल्पातीतकवैमानिका० । कल्पोपपन्नका द्वादशविधाः प्रज्ञप्ता, तद्यथा-सौधर्मकल्पोपपन्नक० यावत् अच्युतकल्पोपपन्नकवैमानिकाः । कल्पातीतकवैमानिकाः खलु पृच्छा ?

पुद्गल (एवं एएणं अभिलावेणं अट्ठविहा वाणमंतरा पिसायो जाव गंधव्वा जोइसिया पंचविहा पण्णत्ता, तं जहा-चंदविमाण जोइसिय जाव ताराविमाण जोइसियदेव०-वेमाणिया दुविहा पण्णत्ता, त जहा-कप्पोववन्नगा० कप्पातीयग वेमाणिय०) इसी तरहसे इस अभिलाप द्वारा आठ प्रकारके वानव्यन्तर पिशाच यावत् गंधर्व जानना चाहिये. ज्योतिषिक देव पांच प्रकार के कहे गये हैं-जो इस प्रकारके हैं । चन्द्र विमान ज्योतिषिकदेव, यावत् ताराविमान ज्योतिषिक देव-वैमानिक देव दो प्रकारके कहे गये हैं-जो इस प्रकारसे हैं-कल्पोपपन्न वैमानिक देव एवं कल्पातीत वैमानिक देव (कप्पोववन्नगा दुवालसविहा पण्णत्ता, तं जहा-सोहम्मकप्पोववन्नगा० जाव अच्चुयकप्पोववन्नगवेमाणिया) कल्पोपन्नकवैमानिकदेव १२ प्रकारके कहे गये हैं-सौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिक देव, यावत् अच्युत कल्पोपपन्नक वैमानिक देव (कप्पातीय पुच्छा) हे भदन्त ! कल्पातीत वैमानिक देव कितने प्रकारके कहे गये

સ્તનિતકુમાર પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ સુધીના દસ પ્રકાર અહીં ગ્રહણ કરવા (एवं एएणं अभिलावेणं अट्ठविहा वाणमंतरा पिसाया जाव गंधव्वा, जोइसिया पंचविहा पण्णत्ता, तंजहा-चंदविमाण जोइसिय जाव ताराविमाण जोइसिय देव०, वेमाणिया दुविहा पण्णत्ता, तजहा-कप्पोववन्नगा. कप्पातीयग वेमाणिय.) એ જ રીતે આ અભિલાપ દ્વારા વાનવ્યન્તર દેવોના નીચે પ્રમાણે આઠ પ્રકાર સમજવા- પિશાચ પ્રયોગ પરિણતથી લઇને ગાંધર્વ પ્રયોગ પરિણત પર્યન્તના આઠ પ્રકાર સમજવા. જ્યોતિષિક દેવોના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર છે- ચન્દ્રવિમાન જ્યોતિષિક દેવથી લઇને તારાવિમાન જ્યોતિષિક દેવ પર્યન્તના પાંચ પ્રકાર સમજવા વૈમાનિક દેવોના બે પ્રકાર નીચે પ્રમાણે સમજવા- (૧) કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવો અને (૨) કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવો (कप्पोववन्नगा दुवालसविहा पण्णत्ता, तंजहा-सोहम्म-कप्पोववन्नगा. जाव अच्चुयकप्पोववन्नग वेमाणिया) કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવોના નીચે પ્રમાણે બાર પ્રકાર કહ્યા છે- સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવોથી લઇને અચ્યુત કલ્પોપપન્નક દેવો પર્યન્તના બાર પ્રકારો અહીં ગ્રહણ કરવા. (कप्पातीय पुच्छा)

गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ता, तद्यथा-ग्रैवेयककल्पातीतवैमानिकाः, अनुत्तरौपपातिककल्पातीतकवैमानिकाः, ग्रैवेयककल्पातीतका० नवविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-अधस्तनाधस्तनग्रैवेयककल्पातीतकवैमानिकाः यावत् - उपरितनोपरितनग्रैवेयककल्पातीतकवैमानिकाः । अनुत्तरोपपातिककल्पातीतकवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः खलु भदन्त ! पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-विजयानुत्तरौपपातिक यावत् परिणताः, यावत् सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिकदेव पञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणता, (दण्डकः १ प्रथमः) ॥सू.२॥

है ? (गोयमा) हे गौतम ! (दुविहा पण्णत्ता) कल्पातीत वैमानिक देव दो प्रकारके कहे गये है (तं जहा) जो इस प्रकार से हैं (गेवेज्ज कप्पातीय वे० अणुत्तरोववाइय कप्पातीयवे०) ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिक देव तथा अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देव (गेवेज्जकप्पातीयगा नवविहा पण्णत्ता) ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिक देव नौ प्रकारके कहे गये हैं। (तं जहा) जो इस प्रकार से हैं (हेट्ठिम हेट्ठिम गेवेज्जकप्पातीयवे० जाव उवरिम उवरिम गेवेज्जगकप्पातीय०) अधस्तन अधस्तन ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिक देव यावत् ऊपर ऊपर ग्रैवेयक कल्पातीत देव. (अणुत्तरोववाइय कप्पातीयग वेमाणिय देव पंचिंदियपओगपरिणया णं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त ! अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देव पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (पंचविहा पण्णत्ता) अनुत्तरौप-

હે ભદન્ત ! કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ! (दुविहा पण्णत्ता) કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોના બે પ્રકાર કહ્યા છે. (तंजहा) તે બે પ્રકાર આ પ્રમાણે છે- (गेवेज्जकप्पातीय वे., अणुत्तरोववाइय कप्पातीय वे.) (૧) ગ્રૈવેયિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવો અને (૨) અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવો. [गेवेज्जकप्पातीयगा नवविहा पण्णत्ता] ગ્રૈવેયિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોના નવ પ્રકાર કહ્યા છે [तंजहा] તે નવ પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે- (हेट्ठिम हेट्ठिम गेवेज्जकप्पातीय वे०, जाव उवरिम उवरिम गेवेज्ज कप्पातीय) અધસ્તન અધસ્તન ગ્રૈવેયિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોથી લઈને ઉપરીતન ઉપરીતન ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત દેવો પર્યન્તના નવ પ્રકાર અહીં ગ્રહણ કરવા. (अणुत्तरोववाइय कप्पातीयग वेमाणिय देव पंचिंदिय-पओग परिणया णं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता?) હે ભદન્ત ! અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? [गोयमा !] હે ગૌતમ ! [पंचविहा पण्णत्ता] તેમના પાંચ

टीका-अथ त्रिष्वपि पुद्गलेषु प्रयोगपरणतानां नामनिर्देशेन नवदण्डकान् प्रदर्शयति-सूक्ष्मैकेन्द्रियादारभ्य सर्वार्थसिद्धदेवपर्यन्तं जीवानां विशेषताभिः प्रयोगपरिणतपुद्गलानां प्रथमो नामद्वारदण्डकः १। सूक्ष्मपृथिवीकायिकादारभ्य सर्वार्थसिद्धदेवपर्यन्तं पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन द्वितीयो भेदद्वारदण्डकः २। औदारिकादिपञ्चशरीराणां विशेषताभिः तृतीयः शरीरद्वारदण्डकः ३।

पातिक कल्पातीत वैमानिक देवपञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल पांच प्रकारके कहे गहें हैं। (त जहा) जो इस प्रकार से हैं (विजय अणुत्तरोववाइया जाव परिण० जाव सव्वट्ठ सिद्ध अणुत्तरोववाइयदेव पंचिंदियपओगपरिणया दंडगो) विजय अनुत्तरौपपातिक देवप्रयोगपरिणत पुद्गल यावत् सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक देव पंचेन्द्रियप्रयोग परिणत पुद्गल-दण्डक ॥ सू० १ ॥

टीकार्थ-प्रयोगपरिणत, मिश्रपरिणत और विस्रसापरिणत पुद्गलो में से प्रयोग परिणत पुद्गलोंके नामनिर्देशसे सूत्रकार ने नौ दण्डकों में से यहां पर नमिद्वार नामके दण्डकको दिखलाया है, नौ दण्डक इस प्रकार से हैं-सूक्ष्म एकेन्द्रिय से लेकर सर्वार्थसिद्ध देव तक जीवों की विशेषताओं से प्रयोगपरिणत पुद्गलोंका प्रथम नाम द्वार दण्डक है. सूक्ष्म पृथिवी कायिक से लेकर सर्वार्थसिद्ध देवतक पर्याप्तक अपर्याप्तकके भेद से दूसरा भेदद्वारदण्डक है। औदारिक आदि पांच शरीरों की विशेषताओं से तीसरा शरीरद्वारदण्डक है।

પ્રકાર કહ્યા છે. [त जहा] તે પાચ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે- (विजय अणुत्तरोववाइय० जाव परिण० जाव सव्वट्ठ सिद्ध अणुत्तरोववाइ देव पंचिंदियपओगपरिणया दंडगो) વિજય અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પ્રયોગપરિણુત પુદગલથી લઇને સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પ્રયોગપરિણુત પુદગલ સુધીના પાચ પ્રકાર અહીં ગ્રહણુ કરવા

ટીકાર્થ- પુદગલોના ત્રણુ પ્રકાર બતાવવામાં આવ્યા છે- (૧) પ્રયોગપરિણુત, (૨) મિશ્રપરિણુત અને (૩) વિસ્રસાપરિણુત પુદગલ. આ ત્રણુ પ્રકારોમાથી પ્રયોગપરિણુત પુદગલોના નામનિર્દેશપૂર્વક સૂત્રકારે નવ દંડકોમાના નામદ્વાર નામના દંડકને અહીં પ્રકટ કર્યું છે તે નવ દંડક આ પ્રમાણે છે- સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયથી લઇને સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ પર્યન્તના જીવોની વિશેષતાઓથી પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલોનુ પ્રથમ નામદ્વાર દંડક છે. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકથી લઇને સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ સુધીના જીવોનુ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બીજું ભેદદ્વાર દંડક છે ઔદારિક આદિ પાંચ શરીરોની વિશેષતાઓને અનુલક્ષીને

पंचेन्द्रियाणां विशेषताभिश्चतुर्थ इन्द्रियद्वारदण्डकः ४। औदारिकादिपञ्च-शरीराणां स्पर्शादिपञ्चेन्द्रियाणां च विशेषताभिः पञ्चमः शरीरेन्द्रियदण्डकः ५। वर्णगन्ध-रस स्पर्शानां, संस्थानानां च विशेषताभिः षष्ठोवर्णादि द्वारदण्डकः ६। औदारिकादिशरीराणां वर्णादीनां च विशेषाभिः सप्तम· शरीरवर्णादिद्वार-दण्डकः ७। इन्द्रियाणां वर्णादीनां च विशेषताभिरष्टम इन्द्रियवर्णादिद्वार-दण्डकः ८। शरीराणाम्, इन्द्रियाणां, वर्णादीनां च विशेषताभिः नवमः शरीरेन्द्रियवर्णादिद्वारदण्डकः ९, इत्येते नव दण्डकाः।

तत्र प्रथमं नामद्वारनामकं दण्डकमाह–' पओगपरिणयाणं ' इत्यादि। 'पओगपरिणया णं भंते! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता?' गौतमः पृच्छति– हे

पंचन्द्रियोंकी विशेषताओं से चौथा इन्द्रिय द्वार दण्डक है। औदारिक आदि पांच शरीरोंकी और स्पर्शादिक पांच इन्द्रियोंकी विशेषताओंसे पाँचवां शरीर इन्द्रियदण्डक है। वर्ण, गंध, रस स्पर्शोंकी विशेषताओंसे छठा वर्णादि द्वारदण्डक है। औदारिक आदि शरीरों की और वर्णादिकोंकी विशेषताओं से सातवां शरीरवर्णादि द्वार दण्डक है। इन्द्रियों और वर्णादिकों की विशेषताओं से आठवां इन्द्रिय वर्णादि द्वार दण्डक है, शरीरोंकी, इन्द्रियोंकी और वर्णादिकोंकी विशेषताओं से नौवा शरीरइंद्रिय वर्णादि द्वार दण्डक है। इस प्रकार वे नौ दण्डक हैं। इनमें जो पहिला नामद्वारदण्डक है उसे 'पओग परिणयाणं भंते' इत्यादि सूत्रद्वारा सूत्रकारने दिखलाया है–इसमें गौतम स्वामीने प्रभु से ऐसा पूछा है कि 'पओगपरिणयाणं भंते! पोग्गला कइविहा

ત્રીજુ શરીરદ્વાર દંડક છે પંચેન્દ્રિયોની વિશેષતાઓને અનુલક્ષીને ચોથું ઇન્દ્રિયદ્વાર દંડક છે. ઔદારિક આદિ પાંચ શરીરોની અને સ્પર્શ આદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોની વિશેષતાઓને અનુલક્ષીને પાંચમું શરીરઇન્દ્રિય દંડક છે વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનોની વિશેષતાઓને અનુલક્ષીને છઠ્ઠું વર્ણાદિદ્વાર દંડક છે. ઔદારિક આદિ શરીરોની અને વર્ણાદિકોની વિશેષતાઓને અનુલક્ષીને સાતમું શરીરવર્ણાદિ દ્વાર દંડક છે. ઇન્દ્રિયો અને વર્ણાદિકોની વિશેષતાઓને અનુલક્ષીને આઠમું ઇન્દ્રિયવર્ણાદિ દ્વાર દંડક છે. શરીરોની, ઇન્દ્રિયોની અને વર્ણાદિકોની વિશેષતાઓને અનુલક્ષીને નવમું શરીર–ઇન્દ્રિય–વર્ણાદિદ્વાર દંડક છે. આ પ્રકારના આ નવ દંડક છે તેમાંથી પહેલુ જે નામદ્વાર દંડક છે, તેને સૂત્રકારે 'पओगपरिणयाणं भंते!' ઇત્યાદિ સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ કર્યું છે–

ગૌતમ સ્વામી આ વિષયને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે– ' पओगपरिणयाणं भंते! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता?' હે ભદન્ત! પ્રયોગપરિણત

भदन्त ! प्रयोगपरिणताः खलु पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह- 'गोयमा ! पंचविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! प्रयोगपरिणताः पुद्गलाः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तानेवाह-तं जहा-एगिंदियपओगपरिणया, बेइंदियपओगपरिणया जाव पंचिंदियपओगपरिणया' तद्यथा - एकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणताः यावत् त्रीन्द्रियप्रयोगपरिणताः, चतुरिन्द्रियप्रयोगपरिणताः, पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः भवन्ति। गौतमः पृच्छति- 'एगिंदियपओगपरिणया णं भंते ? पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! पञ्चसु उक्तैकेन्द्रियादिप्रयोगपरिणतपुद्गलेषु मध्ये एकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः खलु पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-गोयमा ! पंचविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! एकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं

पण्णत्ता' हे भदन्त ! प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' पंचविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! प्रयोग परिणत पुद्गल पांच प्रकारके कहे गये हैं 'तंजहा' वे ये हैं 'एगिंदिय पओगपरिणया, बेइंदियपओगपरिणया, जाव पंचिंदियपओगपरिणया' एकेन्द्रिय प्रयोग परिणत, द्वीन्द्रिय प्रयोगपरिणत त्रिन्द्रियप्रयोगपरिणत चौइन्द्रिय प्रयोगपरिणत, ओर पंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं एगिंदियपओगपरिणया णं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता' हे भदन्त ! इन कथित पांच एकेन्द्रियादि प्रयोग परिणत पुद्गलोंमेंसे एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहा पण्णत्ता' एकेन्द्रिय प्रयोग परिणतपुद्गल पांच

પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- 'गोयमा ! पंचविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે 'तं जहा' તે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે- 'एगिंदियपओगपरिणया, बेइंदियपओगपरिणया, जाव पंचिंदियपओगपरिणया' (૧) એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, (૨) દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, (૩) ત્રીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, (૪) ચતુરિન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત અને (૫) પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'एगिंदियपओगपरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ?' હે ભદન્ત ! એ પાંચ પ્રકારના એકેન્દ્રિયાદિ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોમાંથી એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? ઉત્તર- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'पंचविहा पण्णत्ता' એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ

जहा' तद्यथा=ते इमे-' पुढविक्काइयएगिंदियपओगपरिणया जाव वणस्सइ काइयएगिंदियपओगपरिणया ' पृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, यावत्-अप्कायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, तेजःकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, वायुकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः भवन्ति, गौतमः पृच्छति - 'पुढविकाइय - एगिंदियपओगपरिणया णं भंते! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ?' हे भदन्त! पृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः खलु पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा! दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-तद्यथा - ' सुहुमपुढविक्काइयएगिंदियपओगपरिणया य, बादरपुढविक्काइय-

---

प्रकारके कहे गये हैं 'तंजहा' वे ये हैं (पुढविक्काइय एगिंदिय पओगपरिणयो जाव वणस्सइकाइय एगिंदियपओगपरिणया) पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय प्रयोग परिणत अप्कायिक एकेन्द्रिय प्रयोग परिणत, तेजस्कायिक एकेन्द्रिय प्रयोग परिणत, वायुकायिक एकेन्द्रिय प्रयोग परिणत, और वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'पुढविकाइय एगिंदियपओगपरिणयाणं भंते! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता' हे भदन्त! पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं? उत्तरमें प्रभु कहते हैं गोयमा! हे गौतम! 'दुविहा पण्णत्ता' पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल दो प्रकारके कहे गये हैं। (तंजहा) वे ये हैं 'सुहुमपुढविक्काइय-

---

પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે. 'तंजहा' તે પાંચ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે-पुढविक्काइय एगिंदियपओगपरिणया, जाव वणस्सइकाइयएगिंदियपओगपरिणया ' (૧) પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, (૨) અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, (૩) તેજઃકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, (૪) વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, અને (૫) વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- ' पुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणयाणं भंते! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ?' હે ભદન્ત! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? ઉત્તર- 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'दुविहा पण्णत्ता' પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ બે પ્રકારના કહ્યા છે. 'तंजहा' તે બે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે- ' सुहुमपुढविक्काइयएगिंदियपओगपरिणया य, बायर

एगिंदियपओगपरिणया य' सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च, बादर-पृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च। 'आउक्काइयएगिंदियपओगपरिणया एव-मेव' पृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गलवदेव अप्कायिकैकेन्द्रियप्रयोग परिणताः पुद्गला अपि सूक्ष्मबादरभेदेन द्विविधाः प्रज्ञप्ता। 'एवं दुपयओ भेदो जाव वणस्सइकाइया य' एवम् पृथिव्यप्कायप्रयोग-परिणतेषु पुद्गलेष्विव द्विको – द्विपरिणामः द्विपदो वा भेदः सूक्ष्मबादर विशेषणकृत प्रकारो यावत्–तेजस्कायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणतेषु, वायुकायिकैं केन्द्रियप्रयोगपरिणतेषु वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणतेषु पुद्गलेष्वपि बोध्यः। तथाच तेजस्कायिक-वायुकायिक-वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणता अपि पुद्गलाः सूक्ष्मबादरभेदेन द्विविधा भवन्तीति भावः। गौतमः

एगिंदियपओगपरिणया य, बादरपुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणयाय' सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रिय प्रयोग परिणत, बादर पृथिवी-कायिक एकेन्द्रियप्रयोग परिणत 'आउक्काइय एगिंदियपओगपरि-णया एवमेव' पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गलोंकी तरह से ही अप्कायिक एकेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल भी सूक्ष्मबादरके भेदसे दो प्रकारके कहे गये हैं। 'एवं दुपयओ भेदो जाव वणस्सइ-काइया य' पृथिवी कायिक एवं अप्कायिक प्रयोग परिणत पुद्गलोंमें जिस प्रकारसे दो दो भेद कहे गये हैं उसी तरहसे द्विक द्विपरिणाम अथवा द्विपद भेद सूक्ष्म बादर विशेषण कृत प्रकार यावत् तेज-स्कायिक एकेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गलोंमें, वायुकायिक एकेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गलोंमें, और वनस्पतिकायिक एकेन्द्रियप्रयोग परि-णत पुद्गलोंमें भी जानना चाहिये। तथा च तेजस्कायिक, वायुकायिक,

पुढविकाइयएगिंदिय पओगपरिणया य' (१) સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગ-પરિણત પુદ્ગલ અને (૨) બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ.

'आउक्काइय एगिंदियपओगपरिणया एवमेव' પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગ-પરિણત પુદ્ગલોની જેમ જ અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના પણ સૂક્ષ્મ અને બાદર એવા બે પ્રકાર જ પડે છે 'एवं दुप्पयओ भेदो जाव वणस्सइकाइया य' એ જ પ્રમાણે તેજઃકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોમા, વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોમા અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોમાં પણ સૂક્ષ્મ અને બાદર એવા બે બે પ્રકારો પડે છે તેમ સમજવું. એટલે કે તેજસ્કાયિક,

पृच्छति – 'वेइंदियपओगपरिणया णं पुच्छा' द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणतानां पुद्गलानां पृच्छा=गौतमस्य प्रश्नो विज्ञेयः। तथा च–द्वीन्द्रिय प्रयोगपरिणताः पुद्गलाः कतिविधाः भवन्तीति प्रश्नाशयः। भगवानाह–गोयमा! अणेगविहा पण्णत्ता' हे गौतम! द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः अनेकविधाः= अनेकप्रकारकाः प्रज्ञप्ताः, द्वीन्द्रियाणां नीलङ्गुकृमिकादिभेदेनानेकविधत्वं बोध्यम्, 'एवं तेइंदिय–चउरिंदिय–पओगपरिणयावि' एवं=द्वीन्द्रियवदेव त्रीन्द्रिय – चतुरिन्द्रिय – प्रयोगपरिणता अपि अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः। तत्र त्रीन्द्रियाणां कुन्थुपिपीलिकादिभेदेन, चतुरिन्द्रियाणां च मक्षिकामशकादि-भेदेन अनेकविधत्वमवसेयम्। 'पंचिंदियपओगपरिणया णं पुच्छा? पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणतानां पुद्गलानां विषये गौतमस्य पृच्छा? तथाच–

वनस्पतिकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत भी पुद्गल सूक्ष्म बादरके भेदसे दो प्रकारके होते हैं। अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'वेइंदियपओगपरिणयाणं पुच्छा' हे भदन्त! दो इन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'अणेगविहा पण्णत्ता' दो इन्द्रिय प्रयोग परिणतपुद्गल अनेक प्रकारके कहे गये दो इन्द्रिय जीव नीलङ्गु, कृमिक आदिके भेदसे अनेक प्रकारके हैं। 'एवं तेइंदिय चउरिंदियपओगपरिणया वि' द्वीन्द्रियकी तरह तेइन्द्रिय और चौइन्द्रिय प्रयोग परिणत भी पुद्गल अनेक प्रकारके कहे गये हैं। कुन्थु पिपीलिका आदिके भेदसे इन्द्रियोंमें तथा मक्षिका, मशक आदिके भेदसे चौइन्द्रिय जीवोंमें

વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદગલો પણ સૂક્ષ્મ અને બાદરના ભેદથી બે પ્રકારના હોય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન– 'वेइंदियपओगपरिणयाणं पुच्छा' હે ભદન્ત! દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે?

ઉત્તર– 'गोयमा! अणेगविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદગલ અનેક પ્રકારના કહ્યા છે. કારણ કે દ્વીન્દ્રિય જીવો નીલંગુ , કૃમિક આદિના ભેદથી અનેક પ્રકારના કહ્યા છે. 'एवं तेइंदिय चउरिंदिय पओग-परिणया वि' દ્વીન્દ્રિયની જેમ ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદગલો પણ અનેક પ્રકારના કહ્યાં છે. કુન્થુપિપીલિકા (કીડી) આદિના ભેદથી ત્રીન્દ્રિય જીવો અનેક પ્રકારના કહી શકાય છે, અને માખી, મચ્છર આદિના ભેદથી ચતુરિન્દ્રિય જીવો પણ અનેક પ્રકારના કહી શકાય છે.

पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा ! चउव्विहा पण्णत्ता' हे गौतम ! पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तानेवाह- 'तं जहा' तद्यथा-'नेरइयपंचिंदियपओगपरिणया, तिरिक्ख० एवं मणुस्स०, देव पंचिंदिय०' नैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, मनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, देवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च । 'नेरइयपंचिंदियपओगपरिणया णं पुच्छा ?' नैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणतानां विषये पृच्छा ? तथाच-नैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः भदन्त ! कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा ! सत्तविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! नैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोग-

अनेक प्रकारता आइ है 'पंचिंदियपओगपरिणयाणं पुच्छा' हे भन्दत ! पंचेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम ! 'चउव्विहा पण्णत्ता' पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल चार प्रकारके कहे गये हैं । 'तं जहा' वे ये हैं 'नेरइय पंचिंदिय पओगपरिणया तिरिक्ख, एवं मणुस्स देवपंचिंदिय०' नैरयिक पंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत, तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत, मनुष्य पंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत और देवपंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल,

अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'नेरइयपंचिंदियपओग परिणयाणं पुच्छा' हे भदन्त ! नैरयिक पंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! नैरयिक पंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल 'सत्तविहा पण्णत्ता' सात प्रकारके कहे गये हैं । 'तंजहा' वे ये हैं

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'पंचिंदियपओगपरिणयाणं पुच्छा' હે ભદન્ત ! પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'चउव्विहा पण्णत्ता' પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે 'तं जहा' તે ચાર પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે- 'नेरइयपंचिंदियपओगपरिणया, तिरिक्ख०; एवं मणुस्स०, देवपंचिंदिय.' [૧] નૈરયિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, [૨] તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, [૩] મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત અને [૪] દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ-પરિણત પુદ્ગલ

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'नेरइयपंचिंदिय पओगपरिणयाणं पुच्छा' હે ભદન્ત ! નૈરયિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

परिणताः पुद्गलाः सप्तविधाः प्रज्ञप्ताः, तानेवाह-'तं जहा'-तद्यथा-'रयणप्पभापुढविनेरइयपओगपरिणया वि, जाव अहेसत्तमपुढविनेरइय पंचिंदियपओगपरिणया वि' रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकप्रयोगपरिणता अपि, यावत्-शर्कराप्रभा० वालुकाप्रभा० पङ्कप्रभा० धूमप्रभा० तमःप्रभा० अधः सप्तमपृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणता अपि पुद्गला इति । 'तिरिक्खजोणियपंचिंदियपओगपरिणया णं पुच्छा ?' तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः खलु पृच्छा ? एवं च तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? इति प्रश्नः, भगवानाह-गोयमा ! तिविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! तिर्यग्योनिकपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तानेवाह-'तं जहा' तद्यथा-'जलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय०,

'रयणप्पभा पुढवि नेरइयपओग परिणया वि जाव अहे सत्तमपुढवि नेरइय पंचिंदियपओगपरिणया वि' रत्नप्रभापृथिवी नैरयिक प्रयोगपरिणत' शर्कराप्रभा पृथिवी नैरयिक प्रयोग परिणत, वालुकाप्रभा पृथिवी नैरयिक प्रयोग परिणत, पङ्कप्रभा, धूमप्रभा, और अधः सप्तम पृथिवी नैरयिक पंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल । अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं तिरिक्खजोणियपंचिंदिय पओगपरिणयाणं पुच्छा' हे भदन्त ! तिर्यञ्च योनिक पंचेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! तिर्यञ्चपंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल 'तिविहा पण्णत्ता' तीन प्रकार के कहे गये हैं 'तंजहा' वे इस प्रकारसे हैं 'जलयरपंचिंदियतिरिक्ख-

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- 'गोयमा!' હે ગૌતમ ! 'सत्तविहा पण्णत्ता' નૈરયિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના સાત પ્રકાર કહ્યા છે. 'तंजहा' તે સાત પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે- 'रयणप्पभा पुढवि नेरइय पओगपरिणया वि, जाव अहे सत्तम पुढवि नेरइय पंचिंदिय पओगपरिणया वि' (૧) રત્નપ્રભા પૃથ્વી નૈરયિક પ્રયોગપરિણત, [૨] શર્કરાપ્રભા પૃથ્વી નૈરયિક પ્રયોગપરિણત, [૩] વાલુકાપ્રભા પૃથ્વી નૈરયિક પ્રયોગપરિણત, (૪ થી ૭) પંકપ્રભા૦, ધૂમપ્રભા૦, તમઃપ્રભા૦, અને નીચે સપ્તમપૃથ્વી (તમતમા પ્રભા) નૈરયિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय पओगपरिणयाणं पुच्छा' હે ભદન્ત ! તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

ઉત્તર- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'तिविहा पण्णत्ता' તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. 'तंजहा' તે ત્રણ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે.

थलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय० खहयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय०' जलचरपंचेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणताः, स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणताः, खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक प्रयोगपरिणताश्च। जलयरपचिंदियतिरिक्खजोणियपओग० पुच्छा' जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणतानां पृच्छा, ते कतिविधाः ? इति प्रश्नः, भगवानाह–'गोयमा! दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम! जलचरतिर्यग्योनिकपचेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गला द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा'–तद्यथा–'संमुच्छिमजलयर० गब्भवक्कंतियजलयर०' संमूर्च्छिमजलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणताः गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचर पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणताश्च गर्भजा इत्यर्थः, 'थलयर तिरिक्ख० पुच्छा ? स्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणतानां पुद्गलानां

जोणिय० थलयरपंचिंदियतिरिक्खजोणिय, खहयरपंचिंदियतिरिक्ख'० जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणत, स्थलचरपंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रयोगपरिणत, खेचर पचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रयोग परिणत पुद्गल 'जलयरतिरिक्खजोणियपओग पुच्छा' हे भदन्त जलचर तिर्यग्योनिक पचेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! दुविहा पण्णत्ता' जलचर पचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रयोगपरिणत पुद्गल दो प्रकारके हैं 'तंजहा' वे ये हैं 'संमुच्छिम जलयरगब्भवक्कंतिय जलयर० संमूर्च्छिम जलचर पचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रयोगपरिणत पुद्गल और गर्भव्युत्क्रान्तिक जलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रयोगपरिणत पुद्गल गर्भज 'थलयर तिरिक्ख० पुच्छा' हे भदन्त ! स्थलचर पचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक

'जलयरपचिंदियतिरिक्ख जोणिय,, थलयरपचिंदियतिरिक्खजोणिय., खहयरपंचिदियतिरिक्खजोणिय.' (१) જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક પ્રયોગપરિણત, સ્થલચર પચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક પ્રયોગપરિણત, અને ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક પ્રયોગપરિણત્ત પુદ્ગલ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન– 'जलयरतिरिक्खजोणियपओग० पुच्छा.' હે ભદન્ત! જલચર તિર્યંચયોનિક પચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણતપુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના હોયછે?

ઉત્તર– 'गोयमा !' હે ગૌતમ! 'दुविहा पण्णत्ता' જલચર તિર્યંચયોનિક પચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ બે પ્રકારના કહ્યા છે– 'तं जहा' તે બે પ્રકાર આ પ્રમાણે છે– 'समुच्छिम जलयर., गब्भवक्कंतिय जलयर' (૧) સંમૂર્ચ્છિમ જલચર તિર્યંચયોનિક પચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક (ગર્ભજ) જલચર તિર્યંચયોનિક પચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ

पृच्छा ? तेषां कतिभेदाः ? इति प्रश्नः भगवानाह-'गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! स्थलचरतिर्यग्योनिकपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणताः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा' तद्यथा-'चउप्पयथलयर०, परिसप्पथलयर०' चतुष्पदस्थलचरतिर्यग्योनिकपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, परिसर्पस्थलचर तिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणता श्च । 'चउप्पयथलयर० पुच्छा' चतुष्पदस्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणतानां पुद्गलानां पृच्छा ? तथा च ते चतुष्पदस्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! ते चतुष्पदस्थलचर तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गला द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा'- तद्यथा - 'संमुच्छिमचउप्पयथलयर०, गब्भवक्कंतियचउप्पयथलयर०' संमू-

प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'दुविहा पण्णत्ता' स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकप्रयोगपरिणत पुद्गल दो प्रकारके कहे गये हैं 'तंजहा' वे ये हैं 'चउप्पय थलयर.परिसप्पथलयर.' चतुष्पदस्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रयोगपरिणत पुद्गल और परिसर्प स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रयोग परिणत पुद्गल, अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'चउप्पय थलयर० पुच्छा' हे भदन्त ! चतुष्पद स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'दुविहा पण्णत्ता' चतुष्पद स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रयोग परिणत पुद्गल दो प्रकारके कहे गये हैं । 'तंजहा' वे ये हैं 'संमुच्छिम चउप्पय थलयर० गब्भवक्कंतियचउ-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'थलयरतिरिक्ख. पुच्छा' હે ભદન્ત ! સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

ઉત્તર- 'दुविहा पण्णत्ता-तंजहा' હે ગૌતમ ! સ્થલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યાં છે- 'चउप्पय थलयर, परिसप्प थलयर.' (૧) ચતુષ્પદ (ચોપગાં) સ્થલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'चउप्पय थलचर० पुच्छा' હે ભદન્ત ! ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

ઉત્તર- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'दुविहा पण्णत्ता-तंजहा' ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યાં છે-

च्छिमचतुष्पदस्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, गर्भव्युत्क्रान्ति-क चतुष्पदस्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणता श्च । 'एवं एएणं अभिलावेणं परिसप्पा दुविहा पण्णत्ता' एवम् चतुष्पदस्थलचरतिर्यग्योनिकवदेव एतेन अभिलापेन=उपर्युक्ताभिलापकक्रमेण परिसर्पाः परिसर्पस्थलचरतिर्यग्योनिक-पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणता अपि पुद्गलाः द्विधाः प्रज्ञप्ताः, तानेवाह-'तंजहा'-तद्यथा-'उरपरिसप्पा य भुयपरिसप्पा य' उरःपरिसर्पाश्च, उरसा वक्षःस्थलेन परिसर्पन्ति गच्छन्तीति उरःपरिसर्पाः सर्पादयः, भुजपरिसर्पाश्च, भुजाभ्यां परिसर्पन्तीति भुजपरिसर्पाः गोधानकुलादयः । 'उरपरिसप्पा दुविहा पण्णत्ता' उरःपरिसर्पाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा' तद्यथा-'संमुच्छिमा य, गब्भवक्कं-

---

प्पयथलयर०' संमूर्च्छिम चतुष्पद स्थलचर पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रयोग परिणत एव गर्भव्युत्क्रान्तिक चतुष्पद स्थलचर पचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रयोग परिणत पुद्गल 'एव एएणं अभिलावेणं परिसप्पा दुविहा पण्णत्ता' चतुष्पद स्थलचर तिर्यग्योनिक की तरह ही इस उपर्युक्त अभिलापक्रमसे परिसर्प स्थलचर पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रयोग परिणत भी पुद्गल दो प्रकारके कहे गये हैं । 'तंजहा' जो इस प्रकारसे हैं । 'उरपरिसप्पाय भुयपरिसप्पाय' एक उरः परिसर्प दूसरा भुज परिसर्प उरःपरिसर्प वक्षस्थलसे सरकते हैं जसे सर्प आदि, और भुजपरिसर्प भुजाओंके बलसे चलते हैं जैसे गोधा नकुल आदि इनमें 'उरपरिसप्पा दुविहा पण्णत्ता' उरः परिसर्प दो प्रकार के कहे गये हैं 'तंजहा' जो इस प्रकोरसे हैं 'संमुच्छिमाय गब्भव-

---

'संमुच्छिम चउप्पयथलयर०, गब्भवक्कंतिय चउप्पय थलयर०' [१] संभूर्छिम ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને [૨] ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક [ગર્ભજ] ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ 'एवं एएणं अभिलावेणं परिसप्पा दुविहा पण्णत्ता' ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યંચયોનિકની જેમ જ ઉપર્યુક્ત અભિલાપક્રમે પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના પણ બે પ્રકાર કહ્યા છે 'तंजहा' તે બે પ્રકાર આ પ્રમાણે છે- 'उरपरिसप्पाय भुयपरिसप्पा य' [૧] ઉર પરિસર્પ અને [૨] ભુજ પરિસર્પ સર્પ આદિને ઉરઃ પરિસર્પ સ્થલચર કહે છે, તે છાતીથી સરકે છે એક જાતની ઘો, નોળિયા આદિને ભુજપરિસર્પ કહે છે. તેઓ ભુજાઓના બળથી સરકે છે. 'उरपरिसप्पा दुविहा पण्णत्ता-तंजहा-' તેમાથી ઉરઃ પરિસર્પના બે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે કહ્યાં છે- 'समुच्छिमा य, गब्भव-

तिया य' संमूर्च्छिमाश्च गर्भव्युत्क्रान्तिकाश्च 'एवं भुयपरिसप्पा वि' एवम्= उरःपरिसर्पवत् भुजपरिसर्पा अपि संमूर्च्छिम-गर्भव्युत्क्रान्तिकभेदेन द्विविधाः प्रज्ञप्ताः। 'एवं खहयरा वि' एवम्=जलचर-स्थलचर-तिर्यग्योनिकवदेव खेचरा अपि=खेचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गला अपि संमूर्च्छिम-गर्भव्युत्क्रान्तिकभेदेन द्विविधाः प्रज्ञप्ताः। गौतमः पृच्छति-'मणुस्सपंचिदियपओग० पुच्छा ?' मनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोग पृच्छा, तथा च मनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः भदन्त कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह- 'गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! मनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा'-तद्यथा-'संमुच्छिममणुस्स० गब्भवक्कंतिय-

क्कंतिया य' एक संमूर्च्छिम और दूसरे गर्भव्युत्क्रान्तिक गर्भज 'एवं भुयपरिसप्पा वि' उरः परिसर्पकी तरह भुजपरिसर्प भी संमूर्च्छिम और गर्भव्युत्क्रान्तिकके भेदसे दो प्रकारके कहे गये हैं। (एवं खहयरा वि) जलचर स्थलचर तिर्यग्योनिक की तरह ही खेचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल भी संमूर्च्छिम एवं गर्भव्युत्क्रान्तिकके भेदसे दो प्रकारके कहे गये हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'मणुस्सपंचिंदियपओगपुच्छा' हे भदन्त ! मनुष्य पंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'दुविहा पण्णत्ता' मनुष्य पंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल दो प्रकारसे कहे गये हैं 'तंजहा' जो इस प्रकारसे हैं 'संमुच्छिम मणुस्स. गब्भवक्कंतिय मणुस्स.' एक

क्कंतिया य' [१] સંમૂર્છિમ અને [૨] ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક [ગર્ભજ] 'एवं भुयपरिसप्पा वि' એજ પ્રમાણે ભુજ પરિસર્પના પણ બે પ્રકાર છે- [૧] સંમૂર્ચ્છિમ અને [૨] ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક ના ભેદથી બે પ્રકારના કહ્યા છે 'एवं खहयरा वि' જલચર અને સ્થલચર તિર્યંચયોનિકની જેમ ખેચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલના પણ સંમૂચ્છિમ અને ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકના ભેદથી બે પ્રકાર કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'मणुस्स पंचिंदियपओगपुच्छा' હે ભદન્ત ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'दुविहा पण्णत्ता' મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ બે પ્રકારના કહ્યા છે 'तंजहा' તે બે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે- 'संमुच्छिममणुस्स० गब्भवक्कंतिय मणुस्स' [૧] સંમૂર્છિમ મનુષ્ય

मणुस्स०' संमूर्च्छिममनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य-पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च । गौतमः पृच्छति- 'देवपंचेंदियपओगपुच्छा' देव-पञ्चेन्द्रियप्रयोग० पृच्छा ? एवं च - देवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा ! चउव्विहा पण्णत्ता' हे गौतम ! चतुर्विधा देवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, प्रज्ञप्ताः, तानेवाह-'तं जहा' तद्यथा- 'भवणवासिदेवपंचिंदियपओग०, एवं जाव वेमाणिया' भवनवासि- देव-पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, एवं यावत् - वानव्यन्तरदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः ज्योतिषिकदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः वैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च । 'भवणवासिदेवपंचिंदिय पुच्छा' भवनवासिदेव पञ्चेन्द्रिय० पृच्छा, तथा

संमूर्च्छिम मनुष्य पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल और दूसरे गर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्यपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल. अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'देवपंचिंदियपओगपुच्छा' हे भदन्त ! देवपञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'चउव्विहा पण्णत्ता' देवपंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल चार प्रकारके कहे गये हैं । 'तंजहा' जो इस प्रकार से हैं 'भवणवासि देवपंचिंदियपओग., एव जाव वेमाणिया' भवनवासी देव पञ्चेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल, वानव्यन्तर देव-पचेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल, ज्योतिषिक देवपंचेन्द्रिय प्रयोग परि-णत पुद्गल, और वैमानिक देव पञ्चेन्द्रिय प्रयोग परिणत पुद्गल 'भवणवासिदेव पचिंदिय पुच्छा' हे भदन्त ! भवनपतिदेव पचेन्द्रिय

પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને [૨] ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'देव पंचिंदियपओग. पुच्छा' હે ભદન્ત ! દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

ઉત્તર- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'चउव्विहा पण्णत्ता' દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ-પરિણત પુદ્ગલ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે 'तंजहा' તે ચાર પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે- 'भवणवासि देव पंचिंदिय पओग०, एवं जाव वेमाणिया' ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ, [૨] વાનવ્યન્તર દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ, [૩] જ્યોતિષિક દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને [૪] વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'भवणवासि देव पंचिंदिय पुच्छा' હે ભદન્ત ! ભવનપતિ દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

च भवनपतिदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह – 'गोयमा ! दसविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! भवनवासिदेव-पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः दशविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा' – तद्यथा– 'असुर कुमारा जाव थणियकुमारा' असुरकुमाराः १, यावत् – नागकुमाराः२, सुवर्णकुमाराः ३, विद्युत्कुमाराः ४, अग्निकुमाराः ५, द्वीपकुमारा ६, उदधि-कुमाराः ७, दिक्कुमाराः ८, वायुकुमाराः ९, स्तनितकुमाराः १० । 'एवं एएणं अभिलावेणंअट्ठविहा वाणमंतरा–पिसाया जाव गंधव्वा' एवं रीत्या एतेन अभिलापेन उक्तभवनवास्यालापकक्रमेण अष्टविधाः वानव्यन्तराः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–पिशाचा १ यावत् भूताः२, यक्षाः३, राक्षसाः४, किन्नराः५, किम्पुरुषाः,६ महोरगाः७, गन्धर्वाः८, । 'जोइसिया पंचविहा पण्णत्ता' ज्योतिषिकाः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा–' तद्यथा–'चंदविमाणजोइसिय० जाव ताराविमाणजोइ-

प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! भवनपति देव पञ्चेन्द्रिय प्रयोग-परिणत पुद्गल 'दसविहा पण्णत्ता' दश प्रकारके कहे गये हैं। 'तंजहा' वे इस प्रकार से हैं 'असुरकुमारा जाव थणियकुमारा' असुरकुमार नागकुमार, सुवर्णकुमार, विद्युत्कुमार, अग्निकुमार, द्वीपकुमार, उदधि-कुमार, दिक्कुमार, वायुकुमार और स्तनितकुमार । 'एवं एएणं अभिलावेणं अट्ठविहा वाणमंतरा पिसाया जाव गंधव्वा, इस उक्त भवनवासीके आलापक क्रमके अनुसार आठ प्रकारके वानव्यन्तर कहे गये हैं । जो इस प्रकारसे हैं पिशाच भूत, यक्ष, राक्षस, किन्नर, किम्पुरुष, महोरग और गंधर्व, 'जोइसिया पंचविहा पण्णत्ता' ज्यो-तिषिक पाँच प्रकारके कहे गये हैं जो इस प्रकारसे हैं 'चंदविमाण

ઉત્તર– 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'दसविहा पण्णत्ता–तं जहा' ભવનપતિદેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્‌ગલના નીચે પ્રમાણે દસ પ્રકાર કહ્યાં છે– 'असुरकुमारा जाव थणियकुमारा' (૧) અસુરકુમાર, (૨) નાગકુમાર, (૩) સુવર્ણકુમાર (૪) વિદ્યુતકુમાર, (૫) અગ્નિકુમાર, (૬) દ્વીપકુમાર, (૭) ઉદધિકુમાર, (૮) દિક્કુમાર, (૯) વાયુકુમાર અને (૧૦) સ્તનિતકુમાર પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્‌ગલ. 'एवं एएणं अभिलावेणं अट्ठविहा वाणमंतरा पिसाया जाव गंधव्वा' ઉપર્યુક્ત ભવનપતિના આલાપક ક્રમાનુસાર વાનવ્યંતર દેવો પણ આઠ પ્રકારના કહ્યા છે– (૧) પિશાચ (૨) ભૂત, (૩) યક્ષ, (૪) રાક્ષસ, (૫) કિન્નર, (૬) કિમ્પુરુષ (૭) મહોરગ અને (૮) ગંધર્વ 'जोइसिया पंचविहा पण्णत्ता' જ્યોતિષક દેવોના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર છે–

सियदेव० ' चन्द्रविमानज्योतिषिकदेवाः यावत् सूर्यविमानज्योतिषिकदेवाः, ग्रहविमानज्योतिषिकदेवाः नक्षत्रविमानज्योतिषिकदेवाः, ताराविमानज्योतिषिकदेवाः, इति । एवं ' वेमाणिया दुविहा पण्णत्ता ' वैमानिकदेवा द्विविधाः प्रज्ञप्ताः ' तं जहा '-तद्यथा-' कप्पोववन्नग० कप्पातीयगवेमाणि० ' कल्पोपपन्नकवैमानिकदेवाः, कल्पातीतकवैमानिकदेवाः । ' कप्पोवगा दुवालसविहा पण्णत्ता' कल्पोपपन्नकाः वैमानिकदेवाः द्वादशविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा-' तद्यथा-' सोहम्मकप्पोववन्नग० जाव अच्चुयकप्पोववन्नगवेमाणिया ' - सौधर्मकल्पोपपन्नकवैमानिकदेवाः १, यावत्-ईशानकल्पोपपन्नकाः२, सनत्कुमारकल्पोपपन्नकाः ३, माहेन्द्रकल्पोपपन्नकाः ४, ब्रह्मलोककल्पोपपन्नकाः ५, लान्तककल्पोपपन्नकाः ६, महाशुक्रकल्पोपपन्नकाः ७, सहस्रार-

जोइसिय जाव तारा विमाण जोइसिय देव,' चंद्रविमान ज्योतिषिकदेव सूर्यविमान ज्योतिषिक देव, ग्रहविमान ज्योतिषिक देव, नक्षत्रविमान ज्योतिषिकदेव, तारा विमान ज्योतिषिकदेव एवं वेमाणिया दुविहा पण्णत्ता' वैमानिक देव दो प्रकारके कहे गये हैं 'तंजहा' जो इस प्रकार से हैं 'कप्पोववन्नग कप्पातीयग वेमाणिय' कल्पोपपन्न वैमानिक देव, और कल्पातीत वैमानिक देव 'कप्पोवगा दुवालसविहा पण्णत्ता' कल्पोपपन्न वैमानिक देव १२ बारहप्रकारके कहे गये हैं 'तंजहा' जो इस प्रकारसे हैं 'सोहम्मकप्पोववन्नग०, जाव अच्चुयकप्पोववन्नग-वेमाणिया' सौधर्म कल्पोपपन्नक वैमानिक ईशानकल्पोपपन्नक देव, सनत्कुमार कल्पोपपन्नक वैमानिक देव, माहेन्द्र कल्पोपपन्नक वैमानिक-

' चंदविमाण जोइसिय, जाव ताराविमाण जोइसिय देव. ' (१) ચન્દ્રવિમાન જ્યોતિષિક દેવ, (૨) સૂર્યવિમાન જ્યોતિષિક દેવ, (૩) ગ્રહવિમાન જ્યોતિષિક દેવ, (૪) નક્ષત્રવિમાન જ્યોતિષિક દેવ અને (૫) તારાવિમાન જ્યોતિષિક દેવ 'एवं वेमाणिया दुविहा पण्णत्ता' એ જ રીતે વૈમાનિક દેવોના બે પ્રકાર કહ્યા છે

'तंजहा' તે બે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે-'कप्पोववन्नग. कप्पातीयग वेमाणिय०.' (૧) કલ્પોપન્ન વૈમાનિક દેવો અને (૨) કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવો. 'कप्पोवगा दुवालसविहा पण्णत्ता' કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવોના બાર પ્રકાર કહ્યા છે. 'त जहा' તે બાર પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે-'सोहम्मकप्पोववन्नग०, जाव अच्चुयकप्पोववन्नगवेमाणिया' (૧) સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવ, (૨) ઇશાન કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવ, (૩) સનત્કુમાર કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવ, (૪) માહેન્દ્રકલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવ, (૫)

कल्पोपपन्नकाः ८, आनतकल्पोपपन्नकाः ९, प्राणतकल्पोपपन्नकाः १०, आरणकल्पोपपन्नकाः ११, अच्युतकल्पोपपन्नकाः वैमानिकदेवाः १२, 'कप्पातीय० गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! कल्पातीतकवैमानिकदेवाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा'-तद्यथा-'गेवेज्जगकप्पातीयवे० अणुत्तरोववाइयकप्पातीयवे०' ग्रैवेयककल्पातीतकवैमानिकदेवाः, अनुत्तरौपपातिक कल्पातीतकवैमानिकदेवाः, 'गेवेज्जगकप्पातीयगा नवविहा पण्णत्ता' ग्रैवेयक-कल्पातीतका वैमानिकदेवाः नवविधाः प्रज्ञप्ता 'त जहा' तद्यथा- हेट्ठिम-हेट्ठिमगेवेज्जगकप्पातीयगवे० , जाव उवरिमउवरिमगेवेज्जगकप्पातीय० ' अधस्तनाऽधस्तनग्रैवेयककल्पातीतकवैमानिकदेवास्त्रिकाः यावत् मध्यममध्यम

देव, ब्रह्मलोक कल्पोपपन्नक वैमानिक देव, लान्तक कल्पोपपन्नक वैमानिक देव, महाशुक्र कल्पोपपन्नक वैमानिक देव, सहस्रारकल्पोपपन्नक वैमानिक देव, आनत कल्पोपपन्नक वैमानिक देव, प्राणतकल्पोपपन्नक वैमानिकदेव' आरण कल्पोपपन्नकवैमानिकदेव, और अच्युतकल्पोपपन्नक वैमानिक देव, 'कप्पातीय गोयमा दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! कल्पातीत वैमानिक देव दो प्रकारके कहे गये हैं 'तंजहा' जो इस प्रकार से हैं 'गेवेज्जगकप्पातीय वे० अणुत्तरोववाइय कप्पातीय वे०' ग्रैवेयक कल्पातीतक वैमानिकदेव और अनुत्तरौपपातिक कल्पातीतक वैमानिक देव 'गेवेज्जगकप्पातीयगा नवविहा पण्णत्ता' ग्रैवेयक कल्पातीतक वैमानिकदेव नौप्रकारके कहे गये हैं 'तंजहा' जो इस प्रकारसे हैं 'हेट्ठिम हेट्ठिम गेवेज्जगकप्पातीयग वे जाव उवरिम उवरिम गेवेज्जगकप्पातीय' अधस्तनाधस्तन ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिकदेव३, यावत उपरिमो-

બ્રહ્મલોક કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવ, (૬) લાન્તક કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવ, (૭) મહાશુક્ર કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવ, (૮) સહસ્રાર કલ્પોપપન્ન વૈમાનિક દેવ, (૯) આનત કલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવ, (૧૦) પ્રાણતકલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવ, (૧૧) આરણકલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવ, (૧૨) અચ્યુતકલ્પોપપન્નક વૈમાનિક દેવ. 'कप्पातीय. गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता-तं जहा' હે ગૌતમ ! કલ્પાતીત દેવોના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે-'गेवेज्जग कप्पातीय वे० अणुत्तरोववाइय कप्पातीय वे०' (૧) ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ અને (૨) અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ. 'गेवेज्जगकप्पातीयगा नवविहा पण्णत्ता' ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવોના નવ પ્રકાર કહ્યા છે 'तं जहा' તે નવ પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે-'हेट्ठिम हेट्ठिम गेवेज्जग-कप्पातीयग वे., जाव उवरिम उवरिम गेवेज्जकप्पातीय.' - સૌથી નીચેના ત્રણ ગ્રૈવેયક વિમાનોમાં રહેતા ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવો ૩, ત્રણ મધ્યમ ગ્રૈવેયક વિમાનોમાં

ग्रैवेयककल्पातीतकवैमानिकदेवाखिकाः, उपरिमोपरिमग्रैवेयककल्पातीतक-वैमानिकदेवाखिकाः। गौतमः पृच्छति-'अणुत्तरोववाइयकप्पातीयगवेमाणियदेव-पंचिंदियपओगपरिणया णं भंते! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ?' हे भदन्त! अनुत्तरौपपातिककल्पातीतकवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा! पंचविहा पण्णत्ता' हे गौतम! अनु-त्तरौपपातिककल्पातीतकवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा -' तद्यथा - 'विजय-अणुत्तरोववाइय०, जाव परिणया जाव सव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइयदेवपंचिंदियपओगपरिणया' विजयानुत्तरौप-

परिम ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिकदेव३ यहां यावत् शब्दसे मध्यम-मध्यम ग्रैवेयक कल्पातीत वैमानिकदेव३ ग्रहण किये गये हैं अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'अणुत्तरोववाइय कप्पातीयगवेमा-णिय देवपंचिंदियपओग परिणयाणं भंते! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता' हे भदन्त! अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिकदेव पंचेन्द्रियप्रयोग-परिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ? 'पंचविहा पण्णत्ता' अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देवपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल पांच प्रकार के कहे गये हैं। 'तंजहा' जो इस प्रकारसे हैं 'विजय अणुत्तरोववाइय० जाव परिणया जाव सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय देवपंचिंदिय पओगपरिणया' विजय अनुत्तरौपपातिक देवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणत, वैजयन्त अनु-त्तरौपपातिक देवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणत जयन्त अनुत्तरौपपातिक

રહેતા ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવો ૩, અને સૌથી ઉપરના ત્રણ ગ્રૈવેયક વિમાનોમાં રહેતા ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવો ૩ આ રીતે તેમના ૯ પ્રકાર કહ્યા છે ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'अणुत्तरोववाइयकप्पातीयगवेमाणियदेवपंचिंदियपओग-परिणयाणं भते! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ?' હે ભદન્ત! અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીતવૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ?

ઉત્તર-'गोयमा!' હે ગૌતમ! 'पंचविहा पण्णत्ता-त जहा' અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે-'विजय अणुत्तरोववाइय जाव परिणया, जाव सव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय० देवपंचिंदिय पओगपरिणया' (૧) વિજય અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પંચેન્દ્રિયપ્રયોગ પરિણુત, (૨) વૈજયન્ત અનુત્તરૌપપાકિક દેવપંચેન્દ્રિય પ્રયોગ પરિણુત, (૩) જયન્ત

पातिकयावत्-देवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, यावत्- वैजयन्तानुत्तरौपपातिकदेव-पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, जयन्तानुत्तरौपपातिकदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, अ-पराजितानुत्तरौपपातिकदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक-देवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च । इति प्रथमो दण्डकः ॥१॥

तत्रास्मिन् नामद्वारे जीवानाम् एकाशीतिर्भेदा भवन्ति, तथाहि-एकेन्द्रियाः पृथिवीकायिकादयः पञ्च स्थावराः सूक्ष्मबादरभेदेन दशविधाः १० । विकलेन्द्रियाः द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय-भेदेन त्रिविधाः १३ । नैरयिकाः प्रथमरत्नप्रभादियावदधःसप्तमतमस्तमःप्रभावासिनः सप्तविधाः २०, संज्ञि-तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियाः पञ्चविधाः २५, असंज्ञितिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियाः पञ्चविधाः ३०, गर्भजसंमूर्च्छिमभेदेन मनुष्या द्विविधाः ३२, असुरकुमारादि-स्तनितकुमारपर्यन्तभेदेन भवनपतयो देवाः दशविधाः ४२, पिशाचादि-

देव पचेन्द्रियप्रयोगपरिणत, अपराजित अनुत्तरौपपातिक देवपंचे-न्द्रियप्रयोगपरिणत, और सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिकदेव पंचे-न्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्‌गल इस प्रकार से यह प्रथमदण्डक है इस नामद्वारमें जीवोंके ८१ भेद होते हैं वे इस तरहसे हैं एकेन्द्रिय पृथिवीकायिक आदि पाच स्थावर सूक्ष्म और वादर के भेदसे १० प्रकारके हैं, विकलेन्द्रिय द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चौइन्द्रियके भेदसे ३ प्रकार हैं, प्रथम रत्नप्रभा आदि सात पृथिवियोंमें रहनेवाले नारक जीव सात प्रकारके हैं संज्ञी तिर्यंच पचेन्द्रिय पांच प्रकारके हैं असंज्ञी तिर्यंच पंचेन्द्रिय पांच प्रकारके हैं । गर्भज और संमूर्च्छिम के भेदसे मनुष्य दो प्रकारके हैं भवनपति देव असुरकुमारसे लेकर

અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પંચેન્દ્રિ પ્રયોગપરિણત, (૪) અપરાજિત અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત અને (૫) સર્વાર્થ સિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવપંચેન્દ્રિય પ્રયોગ-પરિણત પુદ્ગલ. આ પ્રમાણે પહેલું દંડક સમજવું આ નામદ્વારમાં જીવોના ૮૧ ભેદ નીચે પ્રમાણે છે-

એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચ પ્રકારના સ્થાવર જીવોના સૂક્ષ્મ અને બાદરના ભેદથી ૧૦ પ્રકાર થાય છે, વિકલેન્દ્રિય જીવોના દ્વીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયના ભેદથી ત્રણ પ્રકાર થાય છે. સાત નરકોમાં (રત્નપ્રભાથી તમઃતમાપ્રભા સુધીની સાત નરકોમાં) રહેતા નરકોના સાત પ્રકાર થાય છે. સંજ્ઞીતિર્યંગ પંચેન્દ્રિયના પાંચ પ્રકાર છે અને અસંજ્ઞીતિર્યંચપંચેન્દ્રિયના પાંચ પ્રકાર છે. ગર્ભજ અને સંમૂર્ચ્છિમના ભેદથી મનુષ્યના બે પ્રકાર છે. અસુરકુમારથી સ્તનિતકુમાર સુધીના ભવનપતિ દેવોના દસ પ્રકાર છે.

गन्धर्वपर्यन्तभेदेन वानव्यन्तरा देवा अष्टविधाः ५०, चन्द्रादितारापर्यन्त-भेदेन ज्योतिषिका देवाः पञ्चविधाः ५५, सौधर्मादियावत्-अच्युतपर्यन्त-भेदेन वैमानिका देवाः द्वादशविधाः ६७, अधस्तनत्रिक-मध्यमत्रिक-उपरितन-त्रिकभेदेन नव ग्रैवेयकाः ७६, पञ्च अनुत्तरविमानाः ८१, प्रज्ञप्ताः १०+३+७+५+५+२+१०+८+५+१२+९+५=८१ इति सर्व-संमेलनेन एकाशीतिर्भेदाः नामद्वारे जीवानां भवन्तीति फलितम् ॥सू. २॥

अथ भेदद्वारनामक द्वितीयं दण्डक प्ररूपयितुमाह-'सुहुमपुढविकाइय०' इत्यादि ।

मूलम्-सुहुमपुढवीकाइयएगिंदियपओगपरिणया णं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता-पज्ज-त्तगसुहुमपुढवीकाइय - जाव - परिणया य अपज्जत्तगसुहुम-पुढवीकाइय-जाव-परिणया य । बायरपुढवीकाइयएगिंदिय० जाव-वणस्सइकाइया एक्केका दुविहा पोग्गला-सुहुमा य, बायरा य, पज्जत्तगा, अपज्जत्तगा य भाणियव्वा । बेइंदियपओग-परिणया णं पुच्छा ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-पज्ज-

स्तनितकुमार तकके भेदसे १० प्रकारके हैं। वानव्यन्तरदेव पिशाचसे लेकर गन्धर्वतकके भेदसे ८ प्रकारके हैं। ज्योतिषिकदेव चन्द्रसे लेकर तारातकके भेदसे पांच प्रकारके हैं। वैमानिकदेव सौधर्मसे लेकर अच्युत तकके भेदसे १२ प्रकारके हैं। अधस्तनत्रिक मध्यमत्रिक और उपरितनत्रिकके भेदसे ग्रैवेयक नौप्रकारके हैं। अनुत्तर विजय आदिके भेदसे ५ प्रकारके हैं। इस तरह १०+३+७+५+५+२+१०+८ ५+१२+९+५=८१ सब मिलकर एकासी भेद नामद्वारमें जीवोंके होजाते हैं ॥ सू० २ ॥

વાનવ્યન્તર દેવોના પિશાચથી લઈને ગધર્વ સુધીના ૮ પ્રકાર છે. જ્યોતિષિક દેવોના ચન્દ્રથી લઈને તારા સુધીના પાચ પ્રકાર છે વૈમાનિક દેવોના સૌધર્મથી લઈને અચ્યુત પર્યન્તના બાર પ્રકાર છે. અધસ્તનત્રિક, મધ્યમત્રિક અને ઉપરિતનત્રિકના ભેદથી ગ્રૈવેયકવાસી દેવોના નવ પ્રકાર છે વિજય આદિ અનુત્તરવિમાનવાસી દેવોના પાંચ પ્રકાર છે આ રીતે ૧૦+૩+૭+૫+૫+૨+૧૦+૮+૫+૧૨+૯+૫=૮૧ આ રીતે નામદ્વારમાં બધા મળીને જીવોના ૮૧ ભેદ થાય છે ॥સૂ૦ ૨॥

त्तगबेंदियपओगपरिणया य, अपज्जत्तगजावपरिणया य। एवं तेइंदिया वि। एवं चउरिंदिया वि। रयणप्पभा पुढवी नेरइय० पुच्छा ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता,–तं जहा–पज्जत्तगरयणप्पभापुढवीजावपरिणया य, अपज्जत्तगजावपरिणया य, एवं जाव अहेसत्तमा। संमुच्छिमजलयरतिरिक्खपुच्छा ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा–पज्जत्तग० अपज्जत्तग०। एवं गब्भवक्कंतिया वि। संमुच्छिमचउप्पयथलयरा, एवं चेव गब्भवक्कंतियाय। एवं जाव–संमुच्छिमखहयरगब्भवक्कंतिया य एक्केक्के पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य भाणियव्वा। संमुच्छिम मणुस्सपंचिंदिय० पुच्छा ? गोयमा ! एगविहा पण्णत्ता, अपज्जत्तगा चेव। गब्भवक्कंतियमणुस्सपंचिंदिय० पुच्छा ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा–पज्जत्तगगब्भवक्कंतिया वि, अपज्जत्तगगब्भवक्कंतिया वि। असुरकुमारभवणवासिदेवाणं पुच्छा ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा–पज्जत्तगअसुरकुमार० अपज्जत्तगअसुरकुमार० एवं जाव थणियकुमारा पज्जत्तगा अपज्जत्तगा य। एवं एएणं अभिलावेणं दुयएणं भेएणं पिसाया य जाव गंधव्वा, चंदा जाव ताराविमाणा०। सोहम्मकप्पोवगा जाव अच्चुओ। हिट्ठिमहिट्ठिमगेवेज्जगकप्पातीय जाव-उवरिमउवरिमगेविज्ज०, विजय अणुत्तरो० जाव० सव्वट्ठसिद्धकप्पातीय० पुच्छा ? गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरो० अपज्जत्तगसव्वट्ठजावपरिणया वि ॥ सू० ३ ॥ (२ दंडगो)

छाया-सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः खलु भदन्त ! पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः-पर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिक-यावत्-परिणताश्च अपर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिक-यावत्-परिणताश्च, बादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रिय० यावत् वनस्पतिकायिकाः । एकैके द्विविधाः पुद्गलाः-सूक्ष्माश्च, बादराश्च, पर्याप्तकाः, अपर्याप्तकाश्च भणितव्याः । द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणताः खलु पृच्छा ? गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पर्याप्तकद्वीन्द्रिय-

सुहुमपुढविकाइय' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(सुहुमपुढविकाइय एगिंदियपओगपरिणया णं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त सूक्ष्म पृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं (गोयमा) हे गौतम ! (दुविहा पण्णत्ता) सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल दो प्रकारके कहे गये हैं (पज्जत्तगसुहुम पुढविकाइय जाव परिणया य, अपज्जत्तगसुहुमपुढविकाइय जाव परिणया य) एक पर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल और दूसरे अपर्याप्तक-सूक्ष्म पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल (बायरपुढविकाइय-एगिंदिय० जाव वणस्सइकाइया एक्केक्का दुविहा पोग्गला सुहुमाय बायराय, पज्जत्तगा, अपज्जत्तगाय भाणियव्वा) बादरपृथिवीकायिक एकेन्द्रिय यावत् वनस्पतिकायिक ये सब एकएक दो दो प्रकारके हैं सूक्ष्म, बादर, पर्याप्त, अपर्याप्तक (बेइंदियपओगपरिणयाणं पुच्छा) हे भदन्त !

'सुहुम पुढविक्काइय' ઇત્યાદિ–

સૂત્રાર્થ-(सुहुमपुढविक्काइय एगिंदियपओगपरिणया णं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (दुविहा पण्णत्ता) સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણતપુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે– (पज्जत्तगसुहुमपुढविकाइय जाव परिणया य, अपज्जत्तगसुहुमपुढविकाइय जाव परिणया य) (૧) પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકએકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ, (૨) અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ-પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ (बायरपुढविकाइय एगिंदिय० वणस्सइकाइया एक्केक्का दुविहा पोग्गला सुहुमा य- बायरा य, पज्जत्तगा, अपज्जत्तगा य भाणियव्वा) બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક એવા બે પ્રકાર તે વનસ્પતિકાય પર્યન્તના પ્રત્યેક એકેન્દ્રિયોના સૂક્ષ્મ અને બાદર એવા બે પ્રકાર છે, અને તે પ્રત્યેકના સૂક્ષ્મના અને બાદરના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક

प्रयोगपरिणताश्च, अपर्याप्तक–यावत्–परिणताश्च। एवं त्रीन्द्रिया अपि। एवं चतुरिन्द्रिया अपि। रत्नप्रभापृथिवीनैरयिक० पृच्छा? गौतम! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–पर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवी–यावत् परिणताश्च, अपर्याप्तक–यावत् परिणताश्च, एवं यावत् अधः सप्तमी०। सम्मूर्च्छिमजलचरतिर्यक्० पृच्छा,

दोइन्द्रिय प्रयोगपरिणतपुद्गल कितने प्रकारके हैं? (गोयमा) हे गौतम (दुविहा पण्णत्ता–तंजहा पज्जत्तबेइंदियपओगपरिणया य अपज्जत्तग जाव परिणयाय) दो इन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल दो प्रकारके कहे गये हैं एक पर्याप्तक दोइन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल और दूसरे अपर्याप्तक दोइन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल (एवं तेइंदिया वि) इसी प्रकारसे तेइन्द्रियोंको भी जानना चाहिये (एवं चउरिंदिया वि) चौइन्द्रियोंको भी जानना चाहिये। (रयणप्पभा पुढवि नेरइय० पुच्छा) हे भदन्त! रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिक प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं? (गोयमा) हे गौतम! (दुविहा पण्णत्ता) रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिक प्रयोगपरिणत पुद्गल दो प्रकारके कहे गये हैं (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं (पज्जत्तगरयणप्पभापुढविनेरइय जाव परिणयाय, अपज्जत्तगजाव परिणयाय) पर्याप्तरत्नप्रभा पृथिवी नैरयिक प्रयोगपरिणत पुद्गल और अपर्याप्त रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिक प्रयोगपरिणत पुद्गल (एव जाव अहे सत्तमा) इसी तरहसे यावत् अधः सप्तम पृथिवीतक

એના બે પ્રકાર પડે છે (बेइंदियपओगपरिणयाणं पुच्छा) હે ભદન્ત! દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (दुविहा पण्णत्ता–तंजहा–पज्जत्तगवेइंदियपओगपरिणया य, अपज्जत्तग जाव परिणया य) દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યાં છે–(૧) પર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ (एवं तेइंदिया वि) એ જ પ્રમાણે તેઇન્દ્રિયોના વિષયમાં પણ સમજવું (एवं चउरिंदिया वि) ચતુરિન્દ્રિયોના વિષયમા પણ એ જ પ્રમાણે સમજવું (रयणप्पभापुढवि नेरइय पुच्छा) હે ભદન્ત! રત્નપ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (दुविहा पण्णत्ता–तंजहा) રત્નપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યાં છે–(पज्जत्तगरयणप्पभापुढवि नेरइय जाव परिणया य, अपज्जत्तग जाव परिणया य) (૧) પર્યાપ્તક રત્નપ્રભા પૃથ્વીનૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) અપર્યાપ્તક રત્નપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ. (एवं जाव अहे सत्तमा) એ જ પ્રમાણે સાતમી પૃથ્વી સુધીના

गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पर्याप्तक० अपर्याप्तक०, एवं गर्भव्युत्क्रान्तिका अपि, संमूर्च्छिमचतुष्पदस्थलचराः, एवं चैव गर्भव्युत्क्रान्तिकाश्च, एवं यावत् संमूर्च्छिमखेचराः गर्भव्युत्क्रान्तिकाश्च. एकैके पर्याप्तकाश्च, अपर्याप्तकाश्च भणितव्याः । संमूर्च्छिममनुष्यपचेन्द्रिय० पृच्छा ? गौतम ! एकविधाः प्रज्ञप्ताः,

जानना चाहिये । संमुच्छिम जलयर तिरिक्खपुच्छा) हे भदन्त ! समूर्च्छिम जलचर तिर्यचयोनिक प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके हैं? (गोयमा) हे गौतम ! (दुविहा पण्णत्ता) संमूर्च्छिम जलचर तिर्यचयोनिक प्रयोगपरिणत पुद्गल दो प्रकारके हैं (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं (पज्जत्तग० अपज्जत्तग० एवं गब्भवक्कतियावि) पर्याप्तक संमूर्च्छिमजलचर तिर्यचयोनिक प्रयोग परिणत पुद्गल एवं अपर्याप्तक संमूर्च्छिमजलचर तिर्यंचयोनिकप्रयोगपरिणत पुद्गल इसी प्रकारसे गर्भजजलचर भी जानना चाहिये । (संमुच्छिमचउप्पय थलयरा एवंचेव गब्भवक्कंतिया य) संमूर्च्छिम चतुष्पद स्थलचर तथा गर्भज चतुष्पद स्थलचर जीव भी जानना चाहिये । (एवं जाव संमुच्छिमखहयरगब्भवक्कंतिया य एक्केक्के पज्जत्तगाय अपज्जत्तगाय भाणियव्वा) इसी तरहसे यावत् संमूर्च्छिम खेचर तथा गर्भज खेचर जीव भी जानना चाहिये । ये सब जलचरादि तिर्यंच पर्याप्तक और अपर्याप्तकके भेदसे दोदो प्रकारके होते हैं । यहां पर सूक्ष्म, बादर ये दोभेद नहीं होते हैं क्योंकि ये

નૈરયિકો વિષે સમજવુ (संमुच्छिम जलयर तिरिक्ख पुच्छा) હે ભદન્ત ! સંમૂર્ચ્છિમ જલચર તિર્યંચયોનિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! दुविहा पण्णत्ता–तंजहा) સંમૂર્ચ્છિમ જલચર તિર્યંચયોનિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે–

(पज्जत्तग० अपज्जत्तग० –एवं गब्भवक्कतिया वि) (૧) પર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ જલચરતિર્યંચયોનિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) અપર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમજલચરતિર્યંચયોનિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ એ જ પ્રમાણે ગર્ભજ જલચરના વિષયમા પણ સમજવું. (संमुच्छिम चउप्पय थलयरा एव चेव गब्भवक्कंतिया य) સંમૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર તથા ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચરના પણ એવા જ બે પ્રકાર સમજવા (एवं जाव संमुच्छिम खहयर गब्भवक्कंतिया य एक्के क्के पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य भाणियव्वा) એ જ પ્રમાણે સંમૂર્ચ્છિમ ખેચર તથા ગર્ભજ ખેચર પર્યન્તના જીવોના વિષયમા પણ સમજવું. તે બધાં જલચરાદિ તિર્યંચોમા પ્રત્યેક તિર્યંચના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક એવા બે બે પ્રકારો હોય છે અહી સૂક્ષ્મ અને

अपर्याप्तका एव। गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रिय० पृच्छा ? गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-पर्याप्तकगर्भव्युत्क्रान्तिका अपि, अपर्याप्तकगर्भव्युत्क्रान्तिका अपि। असुरकुमारभवनवासिदेवाः खलु पृच्छा ? गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः

स्थावर एकेन्द्रियमें ही होते हैं। (संमुच्छिम मणुस्स पंचिंदिय पुच्छा) हे भदन्त ! संमूर्च्छिम मनुष्य पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (एगविहा पण्णत्ता अपज्जत्तगा चेव) संमूर्च्छिम मनुष्य पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल एक प्रकारके कहे गये हैं जो इस प्रकारसे हैं अपर्याप्त संमूर्च्छिम मनुष्य पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल। (गब्भवक्कंतियमणुस्सपंचिंदिय पुच्छा) हे भदन्त ! गर्भजमनुष्य पंचेन्द्रियप्रयोग परिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (दुविहा पण्णत्ता) गर्भजमनुष्य पंचेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल दोप्रकारके कहे गये हैं। (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं। (पज्जत्तगगब्भवक्कंतिया वि, अपज्जत्तगगब्भवक्कंतिया वि) पर्याप्तकगर्भजप्रयोगपरिणत पुद्गल, एवं अपर्याप्तकगर्भजप्रयोगपरिणत पुद्गल (असुरकुमारभवणवासिदेवाणं पुच्छा) हे भदन्त ! असुरकुमार भवनवासि देवप्रयोग परिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (दुविहा पण्णत्ता) असुरकुमार भवनवासि देवप्रयोग परिणत पुद्गल दो प्रकारके कहे गये

બાદર, આ બે ભેદ હોતા નથી, કારણ કે તે બે ભેદ તો સ્થાવર એકેન્દ્રિય જીવોમાં જ સંભવી શકે છે (संमुच्छिम मणुस्सपंचिंदिय पुच्छा) હે ભદન્ત ! સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યાં છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (एगविहा पण्णत्ता-अपज्जत्तगा चेव) સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલનો નીચે પ્રમાણે એક જ પ્રકાર કહ્યો છે- અપર્યાપ્ત સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ. (गब्भवक्कंतियमणुस्सपंचिंदिय पुच्छा) હે ભદન્ત ! ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યાં ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (दुविहा पण्णत्ता-तंजहा) ગર્ભજ મનુષ્યપંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે- (पज्जत्तगगब्भवक्कंतिया वि, अपज्जत्तगगब्भवक्कंतिया वि) (૧) પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્ય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) અપર્યાપ્ત ગર્ભજમનુષ્ય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ (असुरकुमार भवणवासिदेवाणं पुच्छा) હે ભદન્ત ! અસુરકુમાર ભવનપતિ દેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (दुविहा पण्णत्ता-तंजहा) અસુરકુમાર ભવનપતિદેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્

तद्यथा-पर्याप्तकासुरकुमार० अपर्याप्तकासुरकुमार०, एवं यावत् स्तनितकुमाराः पर्याप्तकाः, अपर्याप्तकाश्च । एवम् एतेन अभिलापेन द्विपदेन भेदेन पिशाचाश्च, यावत्-गन्धर्वाश्च । चन्द्राः यावत् ताराविमानानि, सौधर्मकल्पोपपन्नका यावत् अच्युताः । अधस्तनाधस्तनग्रैवेयककल्पातीतक० यावत् उपरितनोपरितनग्रैवेयक० विजयानुत्तर० यावत्-अपराजित० । सर्वार्थसिद्धकल्पातीतक०

हैं । (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं (पज्जत्तग असुरकुमार० अपज्जत्तग असुरकुमार० एव जाव थणियकुमारा पज्जत्तगा, अपज्जत्तगा) पर्याप्तक असुरकुमार प्रयोगपरिणत पुद्गल, अपर्याप्तक असुरकुमार प्रयोगपरिणत पुद्गल इसी तरहसे यावत् स्तनितकुमार पर्याप्तक अपर्याप्तक जानना चाहिये । (एवं एएणं अभिलावेणं दुपएणं भेएणं पिसाया य जाव गंधव्वा, चंदा जाव तारा विमाणा०) इसी तरहसे इस अभिलापके द्वारा पिशाचोंके दो भेद यावत् गंधर्वोंतक जानना चाहिये । चद्रमाके दोभेद यावत् ताराविमानोंतक जानना चाहिये । (सोहम्मकप्पोवगा जाव अच्चुओ हिट्ठिम-हिट्ठिम गेवेज्जगकप्पातीय जाव उवरिमउवरिमगेवेज्ज०, विजय अणुत्तरो० जाव० अपराजिय० सव्वट्ठसिद्धकप्पातीय पुच्छा,) सौधर्मकल्पोपपन्नकसे लेकर यावत् अच्युत कल्पोपपन्नकतक तथा अधस्तनाधस्तन ग्रैवेयक कल्पातीतसे लेकर यावत् उपरिमोपरिमग्रैवेयक कल्पातीत देवप्रयोगपरिणतपुद्गलतक तथा विजयअनुत्तरौ-

ગલના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે-(पज्जत्तग असुरकुमार०, अपज्जत्तग असुरकुमार०-एवं जाव थणियकुमारा पज्जत्तगा, अपज्जत्तगा) (૧) પર્યાપ્તક અસુરકુમાર પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) અપર્યાપ્તક અસુરકુમાર પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ એ જ પ્રમાણે સ્તનિતકુમાર સુધીના ભવનપતિ દેવોના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે બે પ્રકાર સમજવા (एवं एएणं अभिलावेणं दुपएणं भेएणं पिसाया य जाव गंधव्वा, चंदा जाव ताराविमाणा०) એ જ પ્રકારના અભિલાપો દ્વારા પિશાચથી ગંધર્વ પર્યન્તના વાનવ્યન્તરોના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે પ્રકારો સમજવા ચન્દ્રમાથી તારાવિમાનો સુધીના જ્યોતિષિકોના પણ એવા જ બે પ્રકારો સમજવા

(सोहम्मकप्पोवगा जाव अच्चुओ-हिट्ठिम हिट्ठिम गेवेज्जग कप्पातीय जाव उवरिम उवरिम गेवेज्ज०, विजय अणुत्तरो० जाव अपराजिय० सव्वट्ठसिद्ध कप्पातीय पुच्छा) સૌધર્મકલ્પોપપન્નકથી લઈને અચ્યુતકલ્પોપપન્નક સુધીના તથા નીચેના ત્રણ ગ્રૈવેયકોથી લઈને ઉપરના ત્રણ ગ્રૈવેયકો સુધીના કલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણત

पृच्छा ? गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तर० अपर्याप्तकसर्वार्थसिद्धप्रयोगपरिणता अपि (द्वितीयो दण्डकः) ॥सू० ३॥

टीका-'सुहुमपुढवीकाइयएगिंदियपओगपरिणया णं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः खलु पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा !

पपातिकसे लेकर यावत् अपराजित अनुत्तरोपपातिकतक दो दो भेद जानना चाहिये । अर्थात् इन सबके पर्याप्तक और अपर्याप्तक ऐसे दो२ भेद होते हैं । अब यहां पर गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं हे भदन्त ! सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत देवप्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (दुविहा पण्णत्ता) सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत देवप्रयोगपरिणत पुद्गल दो प्रकारके कहे गये हैं (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं (पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरो० अपज्जत्तगसव्वट्ठ जाव परिणया वि० दंडगो, पर्याप्तसर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक, यावत् अपर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिकदेव प्रयोग परिणत इस तरहसे दो दण्डक जानना चाहिये ।

टीकार्थ-भेदद्वार नामका जो द्वितीय दण्डक है उसकी प्ररूपणा करनेके लिये सूत्रकारने यह 'सुहुमपुढविकाइय.' सूत्र कहा है इसमें गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है कि 'सुहुमपुढविकाइय एगिंदियपओगपरिण-

પુદ્ગલોના તથા વિજયથી લઇને અપરાજિત પર્યન્તના અનુત્તરૌપપાતિકદેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના બે, બે પ્રકાર સમજવા એટલે કે તે પ્રત્યેકના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે, બે પ્રકાર થાય છે. હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે હે ભદન્ત ! સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીતદેવપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (દુવિહા પણ્ણત્તા) સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતિત દેવપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ બે પ્રકારના કહ્યા છે (તંજહા) તે બે પ્રકારે આ પ્રમાણે છે-(પજ્જત્તસવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરો૦ અપજ્જત્તગસવ્વટ્ઠ જાવ પરિણયા વિ. ૨ દંડઓ) (૧) પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક અને (૨) અપર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિકદેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ. આ રીતે બે દંડક સમજવા.

ટીકાર્થ-ભેદદ્વાર નામનુ જે બીજુ દંડક છે તેની પ્રરૂપણા કરવાને માટે સૂત્રકારે આ 'સુહુમપુઢવિકાય૦' ઇત્યાદિ સૂત્ર કહ્યા છે-

ગૌતમસ્વામી આ વિષયને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-
'સુહુમપુઢવિકાઇય એગિંદિય પઓગપરિણયાણં ભંતે ! પોગ્ગલા કઇવિહા પણ્ણત્તા?'

दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'पज्जत्तगसुहुम पुढवीकाइय० जाव परिणया य, अपज्जत्तगसुहुमपुढवीकाइय जाव परिणया य' पर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकैके-न्द्रियप्रयोगपरिणताश्च, अपर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च, बायरपुढवीकाइयएगिंदिय-जाव-वणस्सइकाइया' अत्र पाठसंकोचादेवं वाच्यम्- पर्याप्तकबादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च, अपर्याप्तकबादरपृथिवी-कायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च, यावत्-पर्याप्तकसूक्ष्माप्कायिकैकेन्द्रियप्रयोग-परिणताश्च, अपर्याप्तकसूक्ष्माप्कायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च, पर्याप्तकबादराप्-

या णं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता' हे भदन्त ! सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत जो पुद्गल हैं वे कितने प्रकारके कहे गये हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'दुविहा पण्णत्ता' सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल दो प्रकारके कहे गये हैं । 'पज्जत्तग सुहुमपुढवीकाइय जाव परिणया य, अपज्जत्त-गसुहुमपुढविकाइय जाव परिणया य' एकतो पर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवी-कायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत और दूसरे अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीका-यिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत 'बायरपुढविकाइयएगिंदिय जाव वणस्स-इकाइया' यहां पर पाठसंकोचसे ऐसा जानना चाहिये पर्याप्तक बादर-पृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत, अपर्याप्तक बादरपृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत, पर्याप्तक सूक्ष्म अप्कायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत

હે ભદન્ત ! સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત જે પુદ્ગલો છે તેમના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે-'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'दुविहा पण्णत्ता' સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે-'पज्जत्तग सुहुमपुढविकाइय जाव परिणया य, अपज्जत्तगसुहुम-पुढविकाइय जाव परिणया य' (૧) પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગ-પરિણત પુદ્ગલ અને (૨) અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ. 'बायरपुढविकाइयएगिंदिय० जाव वणस्सइकाइया' અહીં સંક્ષિપ્તમાં જે સૂત્ર-પાઠ આપ્યો છે તેનો સંપૂર્ણ પાઠ આ પ્રમાણે સમજવો-બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના પણ બે ભેદ છે- (૧) પર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત અને (૨) અપર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ. એ જ પ્રમાણે અપ્કાયિક આદિના નીચે પ્રમાણે ભેદો છે- પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક

कायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च, अपर्याप्तकबादराप्कायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च, पर्याप्तकसूक्ष्मतेजस्कायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः अपर्याप्तकसूक्ष्मतेजस्कायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, पर्याप्तकबादरतेजस्कायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, अपर्याप्तकबादरतेजस्कायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, पर्याप्तकसूक्ष्मवायुकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, अपर्याप्तकसूक्ष्मवायुकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, पर्याप्तकसूक्ष्मवनस्पतिकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, अपर्याप्तकसूक्ष्मवनस्पतिकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, पर्याप्तकबादरवनस्पतिकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः अपर्याप्तकबादरवनस्पतिकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च, तदाह-

---

अपर्याप्तक सूक्ष्म अप्कायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत, पर्याप्तक बादर अप्कायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत, अपर्याप्तक बादर अप्कायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत, पर्याप्तक सूक्ष्मतेजस्कायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत अपर्याप्तक सूक्ष्म तेजस्कायिक एकेन्द्रिय प्रयोग परिणत, पर्याप्तक बादर तेजस्कायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत, अपर्याप्तक बादरतेजस्कायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत, पर्याप्तक सूक्ष्मवायुकायिकएकेन्द्रियप्रयोगपरिणत, अपर्याप्तक सूक्ष्मवायुकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत पर्याप्तक सूक्ष्मवनस्पतिकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत, अपर्याप्तक सूक्ष्मवनस्पतिकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत, पर्याप्तक बादरवनस्पतिकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत, अपर्याप्तकबादरवनस्पतिकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत, इसी बातको सूत्रकारने 'एक्केक्का दुविहा पोग्गला सुहुमाय, बायराय, पज्जत्तगा अपज्जत्तगाय' इस सूत्रांश द्वारा व्यक्त किया है इस तरह सर्वार्थसिद्ध देव पर्यन्त पर्याप्तक अपर्याप्तक इन

એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, પર્યાપ્તક બાદર અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, અપર્યાપ્તક બાદર અપ્કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગ-પરિણ-, પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મતેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, પર્યાપ્તક બાદર તેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, અપર્યાપ્તક બાદર તેજસ્કાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ, પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવાયુકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવાયુકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, પર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, અપર્યાપ્તક બાદરવાયુકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગ-પરિણત પુદ્ગલ, પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મવનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત, પર્યાપ્તક બાદરવનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત અને અપર્યાપ્તક બાદરવનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ. એ જ વાતને સૂત્રકારે 'एक्केका दुविहा पोग्गला-सुहुमा य, बायरा य, पज्जत्तगा य,

'एक्केका दुविहा पोग्गला-सुहुमा य, वादरा य, पज्जत्तगा, अपज्जत्तगा य भाणियव्वा' एकैके द्विविधाः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः-सूक्ष्माश्च, वादराश्च, पर्याप्तकाश्च, अपर्याप्तकाश्च भणितव्याः, तथा च सर्वार्थसिद्धदेवपर्यन्तः पर्याप्तकविशेषणविशिष्टो द्वितीयो दण्डकः । तत्र एकैकस्मिन् काये सूक्ष्मवादरभेदात्-द्विविधाः पुद्गलाः वक्तव्याः । ते च प्रत्येकं पर्याप्तकापर्याप्तक भेदात् पुनर्द्विविधाः वक्तव्या इति भावः, तथैव दर्शिताश्च । 'एक्केक्का दुविहा' इत्यादिना । 'बेइंदियपओगपरिणया णं पुच्छा, द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणताः खलु पृच्छा ? तथा च द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणताः, कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणताः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा' तद्यथा 'पज्जत्तगवेइंदियपओगपरिणया य, अपज्जत्तग जाव परिणया य' पर्याप्तकद्वीन्द्रियप्रयोग-

दो विशेषणोंसे विशिष्ट द्वितीय दण्डक हो जाता है। इसमें एक एक कायमें सूक्ष्म, वादरके भेदसे दो दो प्रकारके पुद्गल कहना चाहिये और ये दो दो प्रकारके पुद्गल भी प्रत्येक पर्याप्तक अपर्याप्तकके भेदसे पुनः दोदो प्रकारके और कहना चाहिये यही बात 'एक्केक्का दुविहा पोग्गला' इस सूत्रद्वारा प्रकट कीगई है। 'वेइंदियपओगपरिणया णं पुच्छा' हे भदन्त ! दोइन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'दुविहा पण्णत्ता' दोइन्द्रियप्रयोजपरिणतपुद्गल दो प्रकारके कहे गये हैं 'तं जहा' जो इस प्रकारसे हैं 'पज्जत्तगवेइंदियपओगपरिणयाय, अपज्जत्तग जाव परिणयाय' पर्याप्तक द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल, अपर्याप्तक

अपज्जत्तगा य'આ સૂત્રાંશ દ્વારા વ્યકત કરી છે આ રીતે સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિકદેવ પર્યન્તનુ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક વિશેષણોવાળુ બીજું દંડક બની જાય છે તેમા એક એક કાયમા સૂક્ષ્મ અને બાદરના ભેદથી બે, બે પ્રકાર કહેવા જાઇએ અને તે બન્ને પ્રકારના પુદ્ગલોના (સૂક્ષ્મ અને બાદર પુદ્ગલોના) પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે બે પ્રકાર કહેવા જોઇએ એજ વાત 'एक्केका दुविहा पोग्गला' આ સૂત્રદ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવી છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-'वेइंदिय पओगपरिणया णं पुच्छा' હે ભદન્ત ! દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? ઉત્તર-'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'दुविहा पण्णत्ता-तंजहा' દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે- पज्जत्तग-वेइंदिय पओगपरिणया य, अपज्जत्तग वेइंदियपओगपरिणया य' (૧) પર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત

परिणताश्च, अपर्याप्तकद्वीन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च । 'एवं तेइंदिया वि । एवं द्वीन्द्रियवदेव त्रीन्द्रिया अपि, चतुरिन्द्रिय। अपि पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन द्विविधाः प्रज्ञप्ताः यावत् प्रयोगपरिणताश्च । 'रयणप्पभापुढवीनेरइय० पुच्छा ?' रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः खलु पृच्छा ? तथा च-ते कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता,' हे गौतम ! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा' तद्यथा-'पज्जत्तगरयणप्पभापुढवी जाव-परिणया य, अपज्जत्तग जाव परिणया य । एवं जाव अहे सत्तमा' पर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च, अपर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च, एवं रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकवदेव यावत् - शर्कराप्रभा-वालुकाप्रभा-पङ्कप्रभा-धूमप्रभा-

दोइन्द्रिय प्रयोगपरिणतपुद्गल एवं तेइंदिया वि' एवं चउरिंदिया वि' द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गलोंकी तरह तेइन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल और चोइन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल भी पर्याप्तक और अपर्याप्तकके भेदसे दो२ प्रकारके कहे गये हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते हैं कि 'रयणप्पभापुढवी नेरइय. पुच्छा' हे भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिक पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'दुविहा पण्णत्ता' रत्नप्रभापृथिवी नैरयिक पचेन्द्रिय प्रयोगपरिणतपुद्गल दो प्रकारके कहे गये हैं 'तंजहा' जो इस प्रकारसे हैं 'पज्जत्तगरयणप्पभापुढवी जाव परिणया य अपज्जत्तग जाव परिणया य, एवं जाव अहे सत्तमा' पर्याप्तक रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिक पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल और अपर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवी नैरयिकपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल इसी

પુદ્ગલ એવં તેઇંદિયા વિ, एवं चउरिंदिया वि' દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલની જેમ ત્રીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને ચતુરિન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે, બે પ્રકાર કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—'रयणप्पभा पुढवी नेरइय० पुच्छा' હે ભદન્ત ! રત્નપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે?

ઉત્તર- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'दुविहा पण्णत्ता-तंजहा' રત્નપ્રભાપૃથ્વી નૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે- 'पज्जत्तगरयणप्पभा पुढवी जाव परिणया य, अपज्जत्तग जाव परिणया य-एव जाव अहे सत्तमा' (૧) પર્યાપ્તક રત્નપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) અપર્યાપ્તક રત્નપ્રભાપૃથ્વીનૈરયિક પચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ. એ જ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા,

तमःप्रभा-तमस्तमःप्रभाख्याधःसप्तम०, पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन द्विविधाःप्रज्ञप्ताः। 'सम्मुच्छिमजलयरतिरिक्ख० पुच्छा ? संमूर्च्छिमजलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोग परिणताःखलु पृच्छा ? तथा च ते कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! ते संमूर्च्छिमजलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोग-परिणताः पुद्गला द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तानेवाह-'तं जहा'-तद्यथा-'पज्जत्तग० अपज्जत्तग०' पर्याप्तकसंमूर्च्छिमजलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, अपर्याप्तकसंमूर्च्छिमजलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च। 'एवं गब्भ-वक्कंतिया वि' एवं संमूर्च्छिमजलचरतिर्यग्योनिकवदेव गर्भव्युत्क्रान्तिकाः=गर्भजा

तरहसे यावत् शर्कराप्रभा, बालुकाप्रभा, पङ्कप्रभा, धूमप्रभा तमःप्रभा और तमस्तमप्रभा इन नीचेकी सात पृथिवियाँ पर्याप्तक और अपर्याप्तकके भेदसे दो प्रकारके कहे गये हैं। 'संमुच्छिमजलयरतिरिक्खपुच्छा' अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि हे भदन्त! संमूर्च्छिम जलचर पचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक प्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'दुविहा पण्णत्ता' वे संमूर्च्छिम जलचर तिर्यक्योनिक पंचेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल दो प्रकारके कहे गये हैं। 'तंजहा' जो इस प्रकारसे हैं 'पज्जत्तग. अप-ज्जत्तग०' पर्याप्तक संमूर्च्छिम जलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय प्रयोग परिणत एवं अपर्याप्तक संमूर्च्छिम जलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय-प्रयोगपरिणत 'एवं गब्भवक्कंतिया वि' संमूर्च्छिमजलचर तिर्यग्योनिक की तरह ही गर्भज भी जलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल पर्याप्तक अपर्याप्तकके भेद से दो प्रकारके हैं। तथा (संमुच्छि-

પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા, અને તમસ્તમાપ્રભા, આ નીચેની સાત પૃથ્વીઓના નારકોના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે, બે પ્રકાર સમજવા

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-'संमुच्छिम जलयर तिरिक्ख पुच्छा' હે ભદન્ત ! સંમૂર્છિમજલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

ઉત્તર-'गोयमा !' હે ગૌતમ ' दुविहा पण्णत्ता-तंजहा' સંમૂર્છિમ જલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે-

'पज्जत्तग० अपज्जत्तग०' (૧) પર્યાપ્તક સંમૂર્છિમ જલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત, અને (૨) અપર્યાપ્તક સંમૂર્છિમ જલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ 'एवं गब्भवक्कंतिया वि' સંમૂર્છિમ જલચર તિર્યંચયોનિકની જેમ ગર્ભજ જલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના પણ પર્યાપ્તક અને

अपि जलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन द्विविधाः प्रज्ञप्ताः । तथा 'संमुच्छिमचउप्पयथलयरा' संमूर्च्छिमचतुष्पदस्थलचरा अपि तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन द्विविधाः प्रज्ञप्ताः । 'एवं चेव गब्भवक्कंतिया वि' एवमेव संमूर्च्छिमचतुष्पदस्थलचरतिर्यग्योनिकवदेव गर्भव्युत्क्रान्तिका अपि चतुष्पदस्थलचरतिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन द्विविधाः प्रज्ञप्ताः । 'एवं जाव संमुच्छिमखहयरगब्भवक्कंतिया य, एक्केक्के पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य भाणियव्वा' एवं चतुष्पदस्थलचरतिर्यग्योनिकवदेव यावत्-द्विविधपरिसर्पस्थलचरतिर्यग्योनिकमध्ये संमूर्छिमोरःपरिसर्पस्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणिता अपि पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन द्विविधाः प्रज्ञप्ताः ।

मचउप्पय थलयरा) संमूर्च्छिम चतुष्पद स्थलचर पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल भी पर्याप्तक अपर्याप्तकके भेदसे दोप्रकारके कहे गये हैं 'एवं चेव गब्भवक्कंतिया वि' समूर्च्छिमचतुष्पद स्थलचरतिर्यग्योनिकके जैसे ही गर्भज भी चतुष्पद स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल पर्याप्तक अपर्याप्तकके भेदसे दो प्रकारके कहे गये हैं 'एवं जाव संमुच्छिमखहयर गब्भवक्कंतिया य एक्केक्के पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य भाणियव्वा' चतुष्पद स्थलचर तिर्यग्योनिकके जैसे ही यावत् द्विविध-परिसर्प स्थलचर तिर्यग्योनिक पुद्गलोंके बीचमें संमूर्च्छिम उरःपरिसर्पस्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल भी पर्याप्तक अपर्याप्तकके भेदसे दो प्रकारके कहे गये हैं इसी तरहसे गर्भज उरः

અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે પ્રકાર કહ્યા છે તથા 'संमुच्छिम चउप्पयथलयरा' સંમૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થલચર પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે પ્રકાર કહ્યા છે 'एवंचेव गब्भवक्कंतिया वि' સમૂર્ચ્છિમ સ્થલચર ચતુષ્પદની જેમ ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે પ્રકાર કહ્યા છે. 'एवं जाव संमुच्छिम खहयरगब्भवक्कंतिया य एक्केक्के पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य भाणियव्वा' ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યંચયોનિકનીકની જેમ જ બન્ને પ્રકારના પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યંચયોનિક પુદ્ગલોના વિષયમાં પણ સમજવું. એટલે કે સમૂર્ચ્છિમ ઉરઃ પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે પ્રકાર છે. ગર્ભજ ઉર પરિસર્પ સ્થલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય

एवं गर्भव्युत्क्रान्तिकोरःपरिसर्पस्थलचरतिर्यग्योनिकपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन द्विविधाः प्रज्ञप्ताः। एवं संमूर्च्छिमभुजपरिसर्पस्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणिता अपि पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन द्विविधाः प्रज्ञप्ताः। तथा गर्भव्युत्क्रान्तिकभुजपरिसर्पस्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताश्च पर्याप्तकापर्याप्तकभेदेन द्विविधाः प्रज्ञप्ताः। एवं संमूर्च्छिमखेचराः, गर्भव्युत्क्रातिकखेचराः, तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः एकैके प्रत्येकं पर्याप्तकाश्च, अपर्याप्तकाश्च भणितव्याः। 'संमुच्छिममणुस्सपंचिंदिय०पुच्छा ?' संमूर्च्छिममनुष्यपचेन्द्रिय० पृच्छा ? तथा च-संमूर्च्छिममनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ?, भगवानाह-'गोयमा ! एगविहा पण्णत्ता, अपज्जत्तगाचेव' हे गौतम ! संमूर्च्छिममनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः एकविधाः अपर्याप्तका एव प्रज्ञप्ताः, नतु पर्याप्तका इत्यर्थः अपर्याप्तावस्थायामेव मरणधर्मकत्वात्, 'गब्भवक्कंतियमणुस्सपंचिंदिय० पुच्छा ? तथा च-गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोग-

परिसर्प स्थलचरतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय प्रयोगपरिणतपुद्गल भी पर्याप्तक और अपर्याप्तकके भेदसे दोप्रकारके कहे गये हैं। तथा संमूर्च्छिम खेचर तथा गर्भजखेचर पर्याप्तक अपर्याप्तक भेदवाले कहे गये हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'संमुच्छिम मणुस्स पंचिंदिय पुच्छा' हे भदन्त ! संमूर्च्छिम मनुष्य पंचेन्द्रियप्रयोग परिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'एगविहा पण्णत्ता' अपज्जत्तगा चेव' संमूर्च्छिम मनुष्यपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल एक प्रकारके ही अर्थात् अपर्याप्तक ही कहे गये हैं पर्याप्तक नहीं क्योंकि अपर्याप्तावस्थामें ही वे मरणधर्मवाले होते हैं। 'गब्भवक्कंतिय मणुस्सपंचिंदियपुच्छा' अब गौतमने प्रभुसे

પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બે પ્રકાર છે એ જ પ્રમાણે સંમૂર્ચ્છિમ ખેચર તથા ગર્ભજ ખેચરના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બબ્બે પ્રકાર કહ્યાં છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-'संमुच्छिममणुस्स पंचिंदिय पुच्छा' હે ભદન્ત ! સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? ઉત્તર-'गोयमा !' હે ગૌતમ ! एगविहा पण्णत्ता, अपज्जत्तगाचेव' સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ એક જ પ્રકારના કહ્યા છે- તેમને અપર્યાપ્તક જ કહ્યા છે, પર્યાપ્તક કહ્યા નથી કારણ કે અપર્યાપ્તાવસ્થામા જ તેઓ મરણધર્મવાળા હોય છે.

परिणताः पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह–'गोयमा! दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम! गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा'–तद्यथा–'पज्जत्तगगब्भवक्कंतिया वि, अपज्जत्तगगब्भवक्कंतिया वि' पर्याप्तकगर्भव्युत्क्रान्तिका अपि मनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः। 'असुरकुमारभवणवासिदेवा णं० पुच्छा? असुरकुमारभवनवासिदेवाः खलु पृच्छा? तथा च–असुरकुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह– 'गोयमा! दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम! ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा' तद्यथा–'पज्जत्तगअसुरकुमार०अपज्जत्तगअसुर०' पर्याप्तकासुरकुमारभवनवासि-

---

ऐसा पूछा है कि हे भदन्त! जो गर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्य पंचेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल हैं वे कितने प्रकारके कहे गये हैं? इसके उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'दुविहा पण्णत्ता' जो गर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्यपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल हैं वे दो प्रकारके कहे गये हैं। 'तंजहा' जो इस प्रकारसे हैं 'पज्जत्तगगब्भवक्कंतिया वि, अपज्जत्तगगब्भवक्कंतिया वि' एक पर्याप्तकगर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्यपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल, दूसरें अपर्याप्तकगर्भव्युत्क्रान्तिक मनुष्यपंचेन्द्रियप्रयोग परिणत पुद्गल 'असुरकुमार भवणवासी देवाणं पुच्छा' हे भदन्त! असुरकुमार भवनवासी देवपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं? इसके उत्तरमेंप्रभु कहते हैं 'गोयमा! 'दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम! ये दोप्रकारके कहे गये हैं। 'तंजहा' जो इस प्रकारसे हैं' पज्जत्तग असुरकुमार. अपज्जत्तग असुर.' पर्याप्तक असुरकुमार भवनपतिदेवपंच-

---

'गब्भवक्कंतिय मणुस्सपचिंदियपुच्छा' હે ભદન્ત! ગર્ભજ મનુષ્યપચેન્દ્રિય પ્રયોગ-પરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? ઉત્તર-'गोयमा!' હે ગૌતમ! 'दुविहा पण्णत्ता' ગર્ભજ મનુષ્યપચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ બે પ્રકારના કહ્યા છે. 'तंजहा' તે બે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે–पज्जत्तगगब्भवक्कंतिया वि,अपज्जत्तगगब्भवक्कंतिया वि' (૧) પર્યાપ્તક ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક (ગર્ભજ) મનુષ્યપચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) અપર્યાપ્તક ગર્ભજમનુષ્ય પચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'असुरकुमारभवणवासिदेवाणं पुच्छा' હે ભદન્ત! અસુરકુમાર ભવનપતિદેવ પચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના હોય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર–'गोयमा! હે ગૌતમ! 'दुविहा पण्णत्ता–तंजहा' તેમના બે પ્રકાર નીચે પ્રમાણે કહ્યા છે–'पज्जत्तग असुरकुमार०, अपज्जत्तग असुर०

देवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, अपर्याप्तकासुरकुमार भवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोग-परिणताश्च, 'एवं जाव थणियकुमारा पज्जत्तगा अपज्जत्तगाय' एवम् असुरकुमार-भवनपतिदेववदेव यावत्-नागकुमार सुवर्णकुमार-विद्युत्कुमारा-ऽग्निकुमार-द्वीप-कुमारो-दधिकुमार-दिक्कुमार-वायुकुमार-स्तनितकुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रिय-प्रयोगपरिणताः पुद्गलाः पर्याप्तकाश्च अपर्याप्तकाश्च भवन्ति । 'एवं एएणं अभिलावेणं दुयएणं भेएणं पिसाया य जाव गंधव्वा' एवम् असुरकुमारादिभवनपति-देववदेव एतेन अभिलापेन उपर्युक्तालापक्रमेण द्विकेन द्विविधेन पर्याप्तकापर्याप्तक-रूपेण भेदेन पिशाचाश्च यावत्-भूत-यक्ष-राक्षस-किन्नर-किम्पुरुष-महोरग-गन्धर्व-वानव्यन्तरप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः पर्याप्तका अपर्याप्तकाश्च प्रज्ञप्ताः, 'चंदा जाव ताराविमाण०' चन्द्राः यावत्-सूर्य-ग्रह-नक्षत्र-ताराविमानज्योतिषिकदेवप्रयोग-

न्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गल और अपर्याप्तक असुरकुमार भवनपतिदेव पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल, (एवं जाव थणियकुमारा पज्जत्तगा अपज्जत्तगाय) असुरकुमार भवनपतिदेवोंकी तरह ही यावत् नागकुमार, सुवर्णकुमार, विद्युत्कुमार, अग्निकुमार, द्वीपकुमार, उदधिकुमार, दिक्कुमार, वायुकुमार, और स्तनितकुमार ये सब भवनवासिदेव पंचेन्द्रिय प्रयोगपरिणतपुद्गल पर्याप्तक और अपर्याप्तक होते हैं। (एवं एएणं अभिलावेणं दुयएणं भेएणं पिसाया य जाव गंधव्वा) असुरकुमारादि भवनपतिदेव जिस प्रकारसे पर्याप्तक और अपर्याप्तक कहे गये हैं उसी तरहसे पिशाच यावत् भूत, यक्ष, राक्षस, किन्नर, किम्पुरुष, महोरग, गंधर्व ये जो वानव्यन्तर प्रयोगपरिणत पुद्गल हैं वे भी पर्याप्तक एवं अपर्याप्तक होते हैं । 'चंदा जाव ताराविमाण०' चंद्र

કુમાર૦' (૧) પર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવનપતિદેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને (૨) અપર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવનપતિદેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ.

'एवं जाव थणियकुमारा पज्जत्तगा, अपज्जत्तगा य' અસુરકુમાર ભવનપતિની જેમ જ નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિક્કુમાર અને વાયુકુમાર, સ્તનિતકુમાર, આ બધા ભવનપતિ દેવો પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક હોય છે 'एवं एएणं अभिलावेणं दुयएणं भेएणं पिसाया य जाव गंधव्वा' અસુરકુમારાદિ ભવનપતિદેવોને જેમ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક કહ્યાં છે એ જ પ્રમાણે પિશાચ, ભૂત, યક્ષ, રાક્ષસ, કિન્નર, કિમ્પુરુષ, મહોરગ અને ગંધર્વ, એ આઠે વાનવ્યન્તરપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક કહ્યાં છે 'चंदा जाव

परिणताः पुद्गलाः पर्याप्तकाश्च, अपर्याप्तकाश्च प्रज्ञप्ताः । 'सोहम्मकप्पोववन्नगा जाव अच्चुय०' सौधर्मकल्पोपपन्नकाः यावत्-ईशान-सनत्कुमार-माहेन्द्र-ब्रह्मलोक-लान्तक महाशुक्र सहस्रारा-ऽऽनत-प्राणता-ऽऽरणा-ऽच्युत-वैमानिकदेवप्रयोगपरिणताश्च पुद्गलाः पर्याप्तकाः, अपर्याप्तकाश्च प्रज्ञप्ताः । एवं 'हिट्ठिमहिट्ठिमगेवेज्जगकप्पातीय० जाव-उवरिमउवरिमगेवेज्ज०' अधस्तनाधस्तनत्रिकग्रैवेयककल्पातीतकदेवप्रयोगपरिणताः यावत्-मध्यममध्यमत्रिकग्रैवेयककल्पातीतकदेवप्रयोगपरिणताः उपरिमोपरिमत्रिकग्रैवेयककल्पातीतकदेवप्रयोगपरिणताश्च पुद्गलाः पर्याप्तकाः, अपर्याप्तकाश्च प्रज्ञप्ताः । एवं 'विजय-अणुत्तरो० जाव अपराजिय०' विजयानुत्तरौपपातिककल्पातीतकदेवप्रयोगपरिणता यावत् - वैजयन्तानुत्तरौप-

यावत्-सूर्य, ग्रह, नक्षत्र, ताराविमान ये सब ज्योतिषिकदेव प्रयोगपरिणत पुद्गल पर्याप्तक और अपर्याप्तक होते हैं। 'सोहम्मकप्पोववन्नगा जाव अच्चुओ' सौधर्मकल्पोपपन्नक यावत् ईशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्मलोक, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण एवं अच्युत ये सब वैमानिकदेव प्रयोगपरिणतपुद्गल पर्याप्तक और अपर्याप्तक होते हैं। 'एवं हिट्ठिमहिट्ठिम गेवेज्जगकप्पातीय जाव उवरिम उवरिम गेवेज्ज' अधस्तनाधस्तन त्रिक ग्रैवेयक कल्पातीत देवप्रयोगपरिणतपुद्गल यावत् उपरिमोपरिमत्रिक ग्रैवेयक कल्पातीत देवप्रयोगपरिणत पुद्गल ये सब पर्याप्तक एवं अपर्याप्तक कहे गये हैं। (एवं विजय अणुत्तरो. जाव अपराजिय०,) इसी तरह विजय अनुत्तरोपपातिक कल्पातीत देवप्रयोगपरिणत वैजयन्त अनुत्तरौपपातिक-

ताराविमाण०' ચન્દ્ર, સૂર્ય ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારાઓ, એ પાંચે જ્યોતિષિકદેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક હોય છે 'सोहम्मकप्पोववन्नगा जाव अच्चुओ' સૌધર્મ, ઇશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત, એ બારે કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક એ બે ભેદવાળા હોય છે. 'एवं हिट्ठिम हिट्ठिम गेवेज्जग कप्पातीय जाव उवरिम उवरिम गेवेज्ज' નીચેના ત્રણે ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલ, ત્રણે મધ્યમ ગ્રૈવેયક કલ્પાતીતદેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ અને ત્રણે ઉપરના ગ્રૈવેયક કલ્પાતીતદેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક હોય છે. આ રીતે નવે ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત દેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી બબ્બે પ્રકાર કહ્યા છે. 'एवं विजय अणुत्तरो० जाव अपराजिय' એ જ પ્રમાણે વિજય અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ, વૈજયન્ત

पातिककल्पातीतकदेवप्रयोगपरिणताः, जयन्तानुत्तरौपपातिककल्पातीतकदेवप्रयोगपरिणताः, अपराजितानुत्तरौपपातिककल्पातीतकदेवप्रयोगपरिणताश्च पुद्गलाः पर्याप्तका अपर्याप्तकाश्च प्रज्ञप्ताः । 'सव्वट्ठसिद्धकप्पातीय० पुच्छा ?' सर्वार्थसिद्धकल्पातीतक पृच्छा ?' तया च–सर्वार्थसिद्धकल्पातीतकदेवप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः 'भगवानाह–'गोयमा ! दुविहा पणत्ता' हे गौतम ! ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तानेवाह–' तं जहा '–तद्यथा–'पज्जत्तगसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरो० अपज्जत्तगसव्वट्ठ० जाव परिणयावि२ दंडगा ' पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिककल्पातीतकदेवप्रयोगपरिणताश्च, अपर्याप्तकसर्वार्थसिद्ध०यावत्–अनुत्तरौपपातिककल्पातीतकदेवप्रयोगपरिणताश्च पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः। इति द्वितीयो दण्डकः२ । तथा च–द्वितीये भेदद्वारके जीवानाम् १६१ एक-

कल्पातीत देवप्रयोगपरिणत, जयन्त अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत देवप्रयोगपरिणत, अपराजित, अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत देवप्रयोगपरिणतपुद्गल ये सब पर्याप्तक और अपर्याप्तक कहे गये हैं। 'सव्वट्ठसिद्धकप्पातीय० पुच्छा' हे भदन्त ! सर्वार्थसिद्धकल्पातीत देवप्रयोगपरिणतपुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'दुविहा पण्णत्ता' ये दोप्रकारके कहे गये हैं 'तंजहा' जो इस प्रकारसे हैं 'पज्जत्तगसव्वट्ठसिद्ध जाव परिणया वि२ दंडगा ' पर्याप्तक सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक कल्पातीत देवप्रयोगपरिणतपुद्गल एवं अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत देवप्रयोगपरिणत पुद्गल इस प्रकारसे ये दोदण्डक हैं इस भेदद्वार दण्डकमें जीवोंके १६१ भेद प्रतिपादित किये गये हैं वे इस प्रकारसे हैं प्रथम

અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીતદેવ પ્રયોગપરિણુત પુદ્‌ગલ, જયન્ત અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણુત પુદ્‌ગલ, અને અપરાજિત અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણુત પુદ્‌ગલ પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન–' सव्वट्ठसिद्धकप्पातिय० पुच्छा ' હે ભદન્ત ! સર્વાર્થસિદ્ધકલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણુત પુદ્‌ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

ઉત્તર–'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'दुविहा पणत्ता–तं जहा' તેમના પણ નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર કહ્યા છે–' पज्जत्तगसव्वट्ठसिद्ध जाव परिणया वि २ दंडगा' (૧) પર્યાપ્તકસર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણુત પુદ્‌ગલ અને અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવપ્રયોગપરિણુત પુદ્‌ગલ આ પ્રમાણે બે ભેદ બે દંડક છે આ ભેદદ્વારમાં જીવોના ૧૬૧ ભેદોનું પ્રતિપાદન કરાયું છે તે

पष्ट्यधिकशतं भेदाः भवन्ति, तथाहि-प्रथमे दण्डके कथितानां जीवानाम् ८१ एकाशीतिभेदानां मध्ये संमूर्च्छिममनुष्यभिन्नानाम् अशीतिजीवानां पर्याप्तका-पर्याप्तकभेदेन १६० षष्ट्युत्तरशतं भेदाः, संमूर्च्छिममनुष्यस्य च अपर्याप्तकनामैको१ भेदः,=इति सर्वमेलनेन १६१ एकषष्ट्युत्तरशतं भेदा भवन्तीति ॥सू० ३॥

मूलम् – जे अपज्जत्तासुहुमपुढवीकाइयएगिंदियपओगपरिणया ते ओरालियतेयाकम्मगसरीरप्पओगपरिणया, जे पज्जत्तासुहुम० जाव परिणया ते ओरालियतेयाकम्मगसरीरप्पओगपरिणया, एवं जाव चउरिंदिया पज्जत्ता, नवरं जे पज्जत्तबायरवाउकाइयएगिंदियपओगपरिणया ते ओरालियवेउव्वियतेयाकम्मसरीर–जाव–परिणया, सेसं तं चेव। जे अपज्जत्तरयणप्पभापुढविनेरइयपंचिंदिय पओगपरिणया ते वेउव्वियतेयाकम्मसरीरप्पओगपरिणया। एवं पज्जत्तया वि। एवं जाव अहे सत्तमा। जे अपज्जत्तगसंमुच्छिम जलयर–जावपरिणया ते ओरालियतेयाकम्मासरीर–जाव–परिणया। एवं पज्जत्तगा वि। गब्भवक्कंतिया अपज्जत्तया एवं चेव। पज्जत्तया णं एवं चेव, नवरं सरीरगाणि चत्तारि जहा वायरवाउ-

दण्डकमें कथित जीवोंके ८१ भेदोंके बीचमें संमूर्च्छिम मनुष्योंसे भिन्न ८० जीवोंके पर्याप्तक और अपर्याप्तकके भेदसे १६० भेद होते हैं तथा संमूर्च्छिम मनुष्यका एक अपर्याप्तक भेद ही होता हैं इस तरह सब मिलकर १६१ भेद हो जाते हैं ॥ ३ ॥

ભેદો નીચે પ્રમાણે છે– પહેલા દંડકમાં જીવોના જે ૮૧ ભેદો કહ્યા તેમાથી સંમૂર્ચ્છિમ-મનુષ્ય સિવાયના ૮૦ જીવોમા પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી ૧૬૦ ભેદ થાય છે સંમૂર્ચ્છિમમનુષ્યમા એક અપર્યાપ્તક ભેદ જ હોય છે. આ રીતે બધા મળીને ૧૬૧ ભેદ થય છે ॥સૂ૦ ૩॥

काइयाणं पज्जत्तगाणं । एवं जहा जलयरेसु चत्तारि आलावगा भणिया, एवं चउप्पयउरपरिसप्पभुयपरिसप्पखहयरेसु वि चत्तारि आलावगा भाणियव्वा । जे संमुच्छिममणुस्सपंचिंदिय-पओगपरिणया ते ओरालियतेयाकम्मासरीरप्पओगपरिणया । एवं गब्भवक्कंतिया वि, अपज्जत्तगा वि, पज्जत्तगा वि एवं चेव, नवरं सरीरगाणि पंच भाणियव्वाणि । जे अपज्जत्ता असुर-कुमारभवणवासि० जहा नेरइया तहेव । एवं पज्जत्तगा वि । एवं दुयएणं भेएणं जाव थणियकुमारा । एवं पिसाया जाव गंधव्वा । चंदा जाव ताराविमाणा । सोहम्मो कप्पो जाव अच्चुओ । हेट्ठिमहेट्ठिमगेवेज्ज–जाव–उवरिमउवरिमगेवेज्ज० । विजयअणुत्तरोववाइए जाव सव्वट्ठसिद्धअणु० । एक्केक्केणं दुयओ भेदो भाणियव्वो जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरो-ववाइया जाव परिणया ते वेउव्वियतेयाकम्मासरीरपओगपरि-णया (दंडगा ३) ॥ सू. ४ ॥

छाया– ये अपर्याप्तसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणतास्ते औदारिक-तैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणताः, ये पर्याप्तसूक्ष्मयावत् परिणतास्ते औदारिक-

'जे अपज्जत्ता सुहुम पुढवीकाइय एगिंदिय' इत्यादि ।

सूत्रार्थ–(जे अपज्जत्तासुहुमपुढवीकाइयएगिंदियपओगपरिणया ते ओरालियतेयाकम्मगसरीरप्पओगपरिणया) जो अपर्याप्तक सूक्ष्म-पृथिवीकाय एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल हैं वे औदारिक तैजस

" जे अपज्जत्तासुहुमपुढवीकाइयएगिंदिय " ઇત્યાદિ–

સૂત્રાર્થ– (जे अपज्जत्तासुहुमपुढवीकाइयएगिंदियपओगपरिणया ते ओरालिय – तेयाकम्मगसरीरपओगपरिणया) જે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ હોય છે, તેઓ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ

तैजसकार्मणप्रयोगपरिणताः । एव यावत् चतुरिन्द्रियाः पर्याप्ताः, नवरं ये पर्याप्तकबादरवायुकायिकैकेन्द्रिय प्रयोगपरिणतास्ते औदारिकवैक्रियतैजसकार्मण-शरीर-यावत्-परिणताः, शेष तदेव । ये अपर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चे-

और कार्मण इनतीन शरीरोंके प्रयोगोंसे परिणामको प्राप्त हुए होते हैं । (जे पज्जत्ता सुहुम० जाव परिणया ते ओरालियतेयाकम्मग-सरीरप्पओगपरिणया एवं जाव चउरिंदिया पज्जत्ता) तथा जो पुद्गल पर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकाय एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत हैं वे औदारिक, तैजस और कार्मण इनतीन शरीरोंके प्रयोगोंसे परिणत हुए होते हैं । इसी तरहसे यावत् चतुरिन्द्रिय पर्याप्तक जीवोंके विषयमें भी जानना चाहिये । (णवरं-जे पज्जत्तबायरवाउकाइयएगिंदियपओगपरिणया ते ओरालियवेउव्विय तेयाकम्मसरीर जाव परिणया सेसं तं चेव) परन्तु यहां पर जो विशेषता है वह यह है कि जो पुद्गल पर्याप्त बादर वायुकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत हैं वे औदारिक, वैक्रिय, तैजस और कार्मण इन ४ शरीरोंके प्रयोगोंसे परिणत हुए होते हैं। बाकीका और सबकथन पहिले जैसा ही जानना चाहिये । (जे अपज्जत्तरयणप्पभा पुढवीनेरइय पंचिंदियपओग परिणया ते वेउव्विय तेयाकम्मसरीरप्पओगपरिणया) जो पुद्गल अपर्याप्तक रत्नप्रभापृथिवी-

શરીરોના પ્રયોગથી પરિણમન પામેલા હોય છે (जे पज्जत्ता सुहुम. जाव परिणया ते ओरालिय तेयाकम्मगसरीरप्पओगपरिणया-एवं जाव चउरिंदिया पज्जत्ता) તથા જે પ્રર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો હોય છે, તેઓ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીરોના પ્રયોગથી પરિણમન પામેલાં હોય છે એ જ પ્રમાણે ચતુરિન્દ્રિય પર્યાપ્તક સુધીના જીવો વિષે સમજવું णवरं - जे पज्जत्तबायरवाउकाइयएगिंदियपओगपरिणया ते ओरालियवेउव्वियतेया-कम्मसरीर जाव परिणया - सेसं तं चेव) પણ અહીં એટલી જ વિશેષતા સમજવી કે જે પુદ્ગલ પર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત હોય છે. તે ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ, એ ચાર શરીરોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા હોય છે બાકીનુ સમસ્ત કથન આગળ કહ્યા પ્રમાણે જ સમજવુ. (जे अपज्जत्त रयणप्पभा पुढवीनेरइयपंचिंदियपओगपरिणया ते वेउव्वियतेयाकम्म सरी-रप्पओगपरिणया) જે અપર્યાપ્ત રત્નપ્રભા પૃથ્વીનારક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત-

न्द्रियप्रयोगपरिणतास्ते वैक्रियतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणताः । एवं पर्याप्तका अपि । एवं यावत् अधःसप्तमी १ । ये अपर्याप्तकसंमूर्छिमजलचरयावत् परिणतास्ते औदारिकतैजसकार्मणशरीरयावत्-परिणता । एवं पर्याप्तका अपि । गर्भव्युत्क्रान्तिका अपर्याप्तका एवमेव, पर्याप्तकाः खलु एवमेव, नवरं शरीरकाणिचत्वारि यथा बादरवायुकायिकानां पर्याप्तकानाम् । एवं यथा जलचरेषु चत्वारः आलापकाः भणिताः । एवं चतुष्पदोरःपरिसर्प-भुजपरिसर्प-

नारक पंचेन्द्रियप्रयोग परिणत हैं वे वैक्रिय, तैजस एवं कार्मण शरीर के प्रयोगसे परिणत हैं (एवं पज्जत्तया वि) इसी प्रकारसे पर्याप्त नारक भी जानना चाहिये । (एवं जाव अहे सत्तमा) इसी प्रकारसे यावत् अधः सप्तम नरकतक जानना चाहिये । (जे अपज्जत्तगसंमुच्छिम जलयर जाव परिणया ते ओरालिय तेया कम्मासरीर. जाव परिणया एवं पज्जत्तगा वि) जो पुद्गल अपर्याप्त संमूर्च्छिम जलचर प्रयोगपरिणत हैं, वे औदारिक, तैजस और कार्मण शरीर-प्रयोग परिणत हैं । इसी तरहसे पर्याप्तक संमूर्च्छिमजलचर भी जानना चाहिये । (गब्भवक्कंतिया अपज्जत्तगा एवं चेव) गर्भज अपर्याप्तभी इसी प्रकारसे जानना चाहिये । (पज्जत्तयाणं एवं चेव) गर्भज पर्याप्तक भी इसी तरहसे जानना चाहिये । (नवरं सरीरगाणी चत्तारी जहा बायरवाउक्काइयाणं पज्जत्तगा ण) परन्तु यहांपर विशेषता यही है कि पर्याप्तक बादर वायुकायिकोंकी तरह इनके चार शरीर होते हैं ।

પુદ્ગલો છે, તે વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણુત થયેલા હોય છે. (एवं पज्जत्तया वि)એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તક નારક વિષે પણ સમજવુ (एवं जाव अहे सत्तमा) એ જ પ્રમાણે નીચે સાતમી નરકના નારક સુધીનુ કથન સમજવુ. जे अपज्जत्तगसंमुच्छिमजलयर जाव परिणया – ते ओरालियतेयाकम्मा सरीर० जाव परिणया एवं पज्जत्तगा वि) જે પુદ્ગલ અપર્યાપ્ત સંમૂર્ચ્છિમ જલચર પ્રયોગપરિણુત છે, તેઓ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણુત હોય છે એજ પ્રમાણે પર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ જલચર વિષે પણ સમજવુ. (गब्भवक्कंतिया अपज्जत्तगा एवं चेव)ગર્ભજ અપર્યાપ્તક વિષે પણ એવુજ કથન સમજવું पज्जत्तयाणं एवं चेव) ગર્ભજ પર્યાપ્તક વિષે પણ એ જ પ્રમાણે સમજવુ (णवरं सरीरगाणि चत्तारि जहा बायरवाउक्काइयाणं पज्जत्तगाणं) પણ અહી એટલીજ વિશેષતા સમજવી કે પર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિકની જેમ તેમના ચાર પ્રકારના શરીરહોયછે

खेचरेष्वपि चत्वार आलापकाः भणितव्याः । ये संमूर्च्छिममनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोग परिणतास्ते औदारिकतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणताः, एवं गर्भव्युत्क्रान्तिका अपि । अपर्याप्तका अपि । पर्याप्तका अपि । एवमेव, नवरं शरीरकाणि पञ्च भणितव्यानि । ये अपर्याप्तका असुरकुमारभवनवासिनो यथा नैरयिका स्तथैव । एवं पर्याप्तका अपि । एवं द्विपदेन भेदेन यावत् स्तनितकुमाराः ।

(एवं जहा जलयरेसु चत्तारि आलावगा भणिया एवं चउप्पयउरपरिसप्पखहयरेसु वि चत्तारि आलावगा भाणियव्वा) इस तरहसे जैसे जलचरोंमें चार आलापक कहे गये हैं उसी तरहसे चतुष्पद्उरपरिसर्प, भुजपरिसर्प और खेचर इनमें भी चार आलापक कहदेना चाहिये (जे संमुच्छिममणुस्स पंचिंदियपओगपरिणया ते ओरालिय तेया कम्मा सरीरप्पओगपरिणया) जो पुद्गल संमूर्च्छिम मनुष्य पंचेन्द्रिय-प्रयोग परिणत हैं वे औदारिक, तैजस और कार्मण शरीर प्रयोग परिणत हैं (एवं गब्भवक्कंतिया वि, अपज्जत्तगा वि, पज्जत्तगा वि एवं चेव नवरं सरीरगाणि, पंच भाणियव्वाणि) इसी तरह गर्भज अपर्याप्तकों और गर्भज पर्याप्तकोंक भी जानना चाहिये। परंतु जो विशेषता है वह इस प्रकारसे है कि इनके पांच शरीर होते हैं। (जे अपज्जत्तगा असुरकुमार भवणवासि जहा नेरइया तहेव, एवं पज्जत्तगा वि,) जैसा नैरयिकोंके संबंधमें कहा गया है उसी प्रकारसे अपर्याप्तक,

---

(एवं जहा जलयरेसु चत्तारि आलावगा भणिया – एवं चउप्पयउरपरिसप्प-भुयपरिसप्प खहयरेसु चत्तारि आलावगा भाणियव्वा) જલચરોના વિષયમા જેવા ચાર આલાપક કહેવામા આવ્યા છે, એજ પ્રકારના ચાર આલાપકો ચતુષ્પદ, ઉરપરિસર્પ ભુજપરિસર્પ અને ખેચરના વિષયમાં પણ કહેવા જોઇએ (जे संमूच्छिममणुस्स पंचिंदियपओगपरिणया ते ओरालिय तेयाकम्मा सरीरप्पओगपरिणया) જે સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ હોય છે, તે ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણશરીર પ્રયોગપરિણત હોય છે. (एवं गब्भवक्कंतिया वि अपज्जत्तगा वि, पज्जतगा वि, एवं चेव–णवरं सरीरगाणि पंच भाणियव्वाणि) એ જ પ્રમાણે ગર્ભજ અપર્યાપ્તક અને ગર્ભજ પર્યાપ્તક મનુષ્યોના વિષે પણ સમજવું પણ અહીં એટલી જ વિશેષતા છે કે બન્ને પ્રકારના ગર્ભજ મનુષ્યોમા પાંચ પ્રકારના શરીર હોય છે (जे अपज्जत्तगा असुरकुमारभवणवासि जहा नेरइया तहेव, एवं पज्जत्तगा वि) જેવુ નારકોના વિષયમા કહ્યુ છે એવું જ કથન અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક, અસુરકુમાર

एवं पिशाचाः यावत् गन्धर्वाः। चन्द्रा यावत् ताराविमानानि। सौधर्मः कल्पः यावत् अच्युतः, अधस्तनाधस्तनग्रैवेयक० यावत् उपरितनोपरितनग्रैवेयक०। विजयानुत्तरौपपातिक० यावत् सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक० एकैकेन द्विपदो भेदो भणितव्यः, यावत् ये पर्याप्तकाः सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक० यावत् परिणताः, ते वैक्रियतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणताः, तृतीयो दण्डकः ३॥ सू० ४॥

पर्याप्तक, असुरकुमार भवनवासी देवोंके संबंधमें भी जानना चाहिये। (एव दुपएणं भेएणं जाव थणियकुमारा एवं पिसाया जाव गंधव्वा) इस तरह इन दो भेदों द्वारा यावत् स्तनितकुमारोंकोभी, जानना चाहिये। तथा इसी तरहसे पिशाचोंको यावत् गंधर्वोंकोभी जानना चाहिये। इसी तरहसे (चंदा जाव ताराविमाना) चंद्राको यावत् ताराविमानोंको (सोहम्मो कप्पो, जाव अच्चुओ, हेट्ठिमहेट्ठिम गेवेज्ज जाव उवरिम उवरिम गेवेज्ज०) सौधर्मकल्पसे लेकर अच्युत कल्पतकके १२ कल्पों को, अधोवर्ती तीनग्रैवेयकोंको, यावत् ऊपरके तीनग्रैवेयकोंको, (विजय अणुत्तरोववाइए जाव सव्वट्ठसिद्ध अणु०, एक्केक्केणं दुयओ भेदो भाणियव्वो जाव जे पज्जत्ता सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइया जाव परिणया ते वेउव्विया तेया कम्मा सरीरप्पओग परिणया) विजय अनुत्तरोपपातिक यावत् सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरोपपातिक इन पांच अनुत्तरविमानोंकोभी दो दो भेदवाला कहना चाहिये। इस तरह जो पुद्गल यावत् अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक देवप्रयोगपरिणत हैं वे

ભવનપતિ દેવો વિષે પણ સમજવુ (एव दुपएणं भेएणं जाव थणियकुमारा–एवं पिसाया जाव गंधव्वा) એ જ પ્રમાણે આ બે ભેદો દ્વારા સ્તનિતકુમાર પર્યન્તના ભવનપતિદેવોનુ તથા પિશાચથી લઇને ગધર્વ પર્યન્તના વાનવ્યન્તરોનુ પણ કથન સમજવું. (चदा जाव ताराविमाना) ચન્દ્રથી લઇને તારાવિમાન પર્યન્તના જ્યોતિષિકોને, (सोहम्मो कप्पो, जाव अच्चुओ, हेट्ठिमहेट्ठिम गेवेज्ज जाव उवरिमउवरिम गेवेज्ज.) સૌધર્મકલ્પથી લઇને અચ્યુત પર્યન્તના બારે કલ્પોને, નીચેના ત્રણ ગ્રૈવેયકોને, મધ્યમ ત્રણ ગ્રૈવેયકોને અને ઉપરના ત્રણ ગ્રૈવેયકોને, (विजय अणुत्तरोववाइ ए जाव सव्वट्ठ सिद्ध अणु., एक्केक्केणं दुयओ भेदो भाणियव्वो जाव जे पज्जत्ता सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइया जाव परिणया – ते वेउव्विया तेया कम्मा सरीरप्पओगपरिणया) વિજય અનુત્તરૌપપાતિકથી લઇને સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક પર્યન્તના પાચ વિમાનોને પણ બબ્બે ભેદવાળા કહેવા જોઇએ. આ રીતે જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પર્યન્તના પ્રયોગપરિણત છે, તેઓ

टीका-अथ शरीरद्वारमाश्रित्य तृतीयं दण्डकमाह-'जे अपज्जत्तगा' इत्यादि। 'जे अपज्जत्तगा सुहुमपुढवीकाइयएगिंदियपओगपरिणया, ते ओरालियतेया-कम्मगसरीरप्पओगपरिणया,' ये अपर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोग-परिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्तास्ते औदारिकतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति न तु आहारकवैक्रियशरीरप्रयोगपरिणताः। औदारिकतैजसकार्मणशरीराणां प्रयोगैः परिणताः परिणामं प्राप्ताः ये ते तथा। एवं जे पज्जत्तासुहुम० जाव

वैक्रिय, तैजस और कार्मण शरीर प्रयोगपरिणत हैं तथा जो पुद्गल पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक देवप्रयोगपरिणत हैं वे भी वैक्रिय तैजस और कार्मण शरीरप्रयोगपरिणत हैं। (दण्डगा३) इस प्रकार तीन दण्डक कहे जा चुके हैं।

टीकार्थ-इस सूत्रद्वारा सूत्रकारने शरीरद्वारको आश्रित करके यह तीसरा दण्डक कहा है इसमें यह समझाया गया है कि 'जे अप-ज्जत्तगसुहुमपुढवीकाइय एगिंदियपओगपरिणया ते ओरालिय, तेया, कम्मग सरीरप्पओगपरिणया' जो अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिक एके-न्द्रियप्रयोगपरिणत हैं वे औदारिक, तैजस और कार्मण शरीर इनतीन शरीरोंके प्रयोगसे ही परिणत होते हैं आहारक और वैक्रिय शरीरके प्रयोगसे परिणत नहीं होते हैं। औदारिक, तैजस और कार्मण इन तीनों शरीरोंके प्रयोगोंसे परिणामको जो प्राप्त हुए हैं वे औदारिक तैजसकार्मण शरीर प्रयोग परिणत पुद्गल हैं। तात्पर्य कहनेका यह

વૈક્રિય, તૈજસ, અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત હોય છે, અને જે પુદગલો પર્યાપ્ત સવાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પર્યન્તના પ્રયોગપરિણત હોય છે, તેઓ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત હોય છે. (दंडगा ३) આ પ્રમાણે ત્રણ દંડક કહેવામાં આવી ગયા છે.

ટીકાર્થ- આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે શરીરદ્વારને અનુલક્ષીને આ ત્રીજુ દંડક કહ્યુ છે. તેમાં એ વાત સમજાવવામા આવી છે કે 'जे अपज्जत्तगा सुहुम पुढवीकाइय एगिंदिय पओगपरिणया-ते ओरालिय, तेयाकम्मगसरीरप्पओगपरिणया' જે અપર્યાપ્તક પુદગલ સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત હોયછે, તેઓ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ, આ ત્રણ શરીરોના પ્રયોગથી જ પરિણત હોય છે, તેઓ આહારક અને વૈક્રિયશરીરના પ્રયોગથી પરિણત હોતા નથી ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ, આ ત્રણે શરીરના પ્રયોગથી પરિણમન પામેલાં જે પુદગલો હોય છે, તેમને ઔદારિક તૈજસ કાર્મણશરીર પ્રયોગપરિણત પુદગલ કહે છે. આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે-

परिणया ते ओरालियतेयाकम्मगसरीरप्पओगपरिणया' ये पर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवी-कायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः प्रज्ञप्तास्ते औदारिकतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति 'एव जाव चउरिंदिया पज्जत्ता' एवं सूक्ष्मपृथिवीकायिकवदेव बादर-पृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणता अपि पर्याप्तका अपर्याप्तकाश्च पुद्गलाः, औ-दारिकतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति, तेषामपि औदारिकादिशरीर-

हैं कि पृथ्वीकाय एकेन्द्रियके भेद प्रकट किये जाचुके हैं एक सूक्ष्म पृथ्वीकाय एकेन्द्रिय और दूसरा बादर पृथ्वीकाय एकेन्द्रिय इन दोनों के भी पर्याप्त और अपर्याप्त ये दोभेद और हैं। जो सूक्ष्म पृथ्वी-काय एकेन्द्रिय अपर्याप्त है उसके औदारिक, तैजस और कार्मण ये तीन शरीर होते हैं। आहारक और वैक्रिय ये दो शरीर नहीं होते हैं। 'जे पज्जत्ता सुहुम० जाव परिणया ते ओरालिय, तेया, कम्मग सरीरप्पओगपरिणया' तथा जो पर्याप्तक सूक्ष्म पृथ्वीकाय एकेन्द्रियके प्रयोगद्वारा परिणत होते हैं अर्थात् जो सूक्ष्मपृथ्वीकाय एकेन्द्रियजीव पर्याप्तक हैं वे भी इन औदारिक, तैजस और कार्मण शरीरप्रयोग परिणत ही होते हैं। अर्थात् वे भी इन तीन शरीरवाले ही होते हैं। इसी तरहसे अन्यत्र भी समझना चाहिये 'एवं जाव चउरिंदिया पज्जत्ता' सूक्ष्मपृथिवीकायिक जीवोंकी तरहसे ही बादरपृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत भी पर्याप्तक और अपर्याप्तक औदारिक, तैजस और कार्मण शरीरप्रयोगपरिणतपुद्गल ही होते हैं। क्योंकि इनमें भी औदारिक आदि तीन शरीरोंकी सत्ता रहती है। इसी तरहसे सूक्ष्म,

એકેન્દ્રિયના ભેદો પહેલા પ્રકટ કરવામા આવી ગયા છે- (૧) સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અને (૨) બાદર એકેન્દ્રિય આ બન્નેના પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક એવા બે ભેદ પડે છે. તેમાંથી જે સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત છે, તેના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીર હોય છે- આહારક અને વૈક્રિયશરીર હોતા નથી. 'जे पज्जत्ता सुहुम. जाव परिणया ते ओरालिय, तेयाकम्मग सरीरप्पओगपरिणया' તથા જે પર્યાપ્તક પુદ્ગલ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયના પ્રયોગ દ્વારા પરિણત હોય છે- એટલે કે જે સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવો પર્યાપ્તક હોય છે, તેઓ પણ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણશરીર પ્રયોગપરિણતજ હોય છે-એટલે કે તેઓ પણ ત્રણ શરીરવાળાં જ હોય છે એ જ પ્રમાણે અન્યત્ર પણ સમજવું. 'एवं जाव चउरिंदिया पज्जत्ता' સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવોની જેમ જ બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક પુદ્ગલ પણ ઔદારિક તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે, કારણ કે તેઓમાં પણ ઔદારિક

त्रयस्यैव सत्त्वात्, तथैव सूक्ष्मबादराः अपर्याप्तकाः पर्याप्तकाश्च चतुर्विधाअपि अप्कायिक-तेजःकायिक-वायुकायिक वनस्पतिकायिकैकेन्द्रिय-द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय-प्रयोगपरिणताः पुद्गलाः,औदारिकतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति, किन्तु बादरपर्याप्तकवायूनाम् आहारकवर्जशरीरचतुष्टयं प्रतिपादयितुमाह -नवरं जे पज्जत्तबायरवाउकाइयएगिंदियपओगपरिणया ते ओरालियवेउव्विय-तेयाकम्मगसरीर-जाव-परिणया' नवरं विशेषस्तु ये पर्याप्तकबादरवायुकायिकैके-न्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्तास्ते औदारिकवैक्रियतैजसकार्मणशरीर-यावत्

बादर, पर्याप्त और अपर्याप्त सूक्ष्मपर्याप्त और सूक्ष्मअपर्याप्त, बादरपर्याप्त और बादर अपर्याप्त ऐसे जो अप्कायिक, तेजःकायिक, वायु-कायिक वनस्पतिकायिक एकेन्द्रियजीव हैं, और पर्याप्त, और अपर्याप्तक जो दोइन्द्रिय, तेइन्द्रिय और चौइन्द्रिय जीव हैं इनके प्रयोगसे परिणत जो पुद्गल हैं वे औदारिक, तैजस और कार्मणशरीरप्रयोगपरिणत ही होते हैं। किन्तु बादरपर्याप्तक वायुकायिक जीवोंके आहारक शरीरको छोडकर औदारिक, वैक्रिय, तैजस और कार्मण ये चार शरीर होते हैं इस बातको दिखानेके लिये सूत्रकार कहते हैं कि 'नवरं जे पज्जत्तबायरवाउकाइय एगिंदियपओगपरिणया ते ओरालिया, वेउव्विया, तेया, कम्मगसरीर जाव परिणया' जो बादर पर्याप्तक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल होते हैं वे औदारिक, वैक्रिय तैजस और कार्मणप्रयोग होते हैं ऐसा जो कहा गया है सो उस कथनमें पर्याप्त-

આદિ ત્રણ શરીરોની સત્તા રહે છે, એ જ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક એટલે કે સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક અને સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક,બાદર પર્યાપ્ત અને બાદર અપર્યાપ્તક એવાં જ અપ્કાયિક, તેજ:કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય જીવો છે, અને પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તક જે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવો છે તેમના પ્રયોગથી પરિણત જે પુદ્ગલો હોય છે, તેઓ પણ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે, પરન્તુ બાદર પર્યાપ્તક વાયુકાયિક જીવોને આહાર શરીર સિવાયના ઔદારિક, તૈજસ કાર્મણ અને વૈક્રિય એ ચાર શરીર હોય છે. એ જ વાત સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા પ્રકટ કરી છે- 'णवरं जे पज्जत्तबायरवाउकाइयएगिंदियपओगपरिणया ते ओरालिया, वेउव्विया, तेया, कम्मगसरीर जाव परिणया' બાદર પર્યાપ્તક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત જે પુદ્ગલો હોય છે, તેઓ ઔદારિક વૈક્રિય તૈજસ અને કાર્મણ પ્રયોગ હોયછે' આવું જે કથન કરવામાં આવ્યું છે તે કથનમાં બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગ-

-प्रयोगपरिणताः अपि भवन्ति, न तु आहारकशरीरप्रयोगपरिणताः 'सेसं तं चेव' शेषं पर्याप्तकबादरवायुकायिकातिरिक्त सर्वं यावत् पर्याप्तकचतुरिन्द्रियपर्यन्तं तदेव पूर्वोक्तौदारिकादिशरीरत्रयप्रयोगपरिणतपुद्गलवदेवेति, 'जे अपज्जत्त-रयणप्पभापुढविनेरइयपंचिंदियपओगपरिणया ते वेउव्विय तेयाकम्म सरीरप्पओ-गपरिणया' ये अपर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिक पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताःपुद्गलाः प्रज्ञप्ताः ते वैक्रिय-तैजस-कार्मण-शरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति, न तु आहार-कौदारिकशरीरप्रयोगपरिणताः, नैरयिकाणामाहारकौदारिकशरीराभावात्, यस्य

बादरवायुकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गलोंकी अपेक्षा विशेषता है और वह ऐसी है कि पर्याप्तक बादर वायुकायिक एकेन्द्रियप्रयोग-परिणतपुद्गल औदारिक, वैक्रिय, तैजस, कार्मण शरीरप्रयोगपरिणतभी होते हैं वे आहारक शरीरप्रयोगपरिणत नहीं होते हैं। 'सेसं तंचेव' पर्याप्तक बादरवायुकायिक से अतिरिक्त और सब कथन पर्याप्तक चोइन्द्रिय पर्यन्त जैसा कहा गया है वैसा ही जानना चाहिये। अर्थात् पर्याप्तक बादर पृथिवीकाय एकेन्द्रियसे लेकर पर्याप्तक चोइ-न्द्रियतक जीवोंमें औदारिक आदि शरीरत्रय प्रयोगपरिणतपुद्गल युक्तता ही है। 'अपज्जत्तरयणप्पभापुढवी नेरइयपंचिंदियपओगपरिणया ते वेउव्वियतेयाकम्मसरीरप्पओगपरिणया' अब प्रभु ऐसा समझाते हैं कि जो पुद्गल अपर्याप्तक रत्नप्रभापृथिवी नैरयिक पञ्चेन्द्रियप्रयोग-परिणत हैं वे वैक्रिय, तैजस और कार्मण इन तीन शरीरोंके प्रयोगों से परिणत ही होते हैं। आहारक और औदारिक इन दो शरीरोंके प्रयोगसे परिणत नहीं होते हैं। क्योंकि नारकोंको औदारिक एवं

પરિણુત પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ એવી વિશેષતા છે કે 'પર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલ ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે- તેઓ આહારક શરીર પ્રયોગપરિણુત હોતા નથી 'सेस तचेव' પર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિક સિવાયના પર્યાપ્તક ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્તના બાકીના જીવોમા ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલયુકતતા જ છે તેમ સમજવુ

'अपज्जत्तरयणप्पभापुढवीनेरइयपंचिंदियपओगपरिणया ते वेउव्विय तेयाकम्मसरीरप्पओगपरिणया' હવે મહાવીર પ્રભુ એવું સમજાવે છે કે જે પુદ્ગલ અપર્યાપ્તક રત્નપ્રભા પૃથ્વી નૈરયિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણુત હોય છે, તેઓ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણુત જ હોય છે- આહારક અને ઔદારિક શરીરોના પ્રયોગથી પરિણુત હોતા નથી કારણ કે નારકોને ઔદારિક અને

यावन्ति शरीराणि भवन्ति तस्य तावन्तः शरीरप्रयोगपरिणता एव पुद्गला भवन्ति इति भावः । 'एवं पज्जत्तया वि' एवम् अपर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिकवदेव पर्याप्तका अपि-पर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणता अपि पुद्गलाः वैक्रिय-तैजस-कार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति नत्वाहारकौदारिकशरीरप्रयोगपरिणता इति भावः, 'एवं जाव अहेसत्तमा' एवम्-अपर्याप्तकपर्याप्तकरत्नप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गलवदेव यावत् - ये अपर्याप्तकपर्याप्तकशर्करापभा वालुकाप्रभा-पङ्कप्रभा-धूमप्रभा-तमःप्रभा-तमस्तमःप्रभाख्याधःसप्तमपृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः, ते वैक्रिय-तैजस-कार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति, न तु आहारकौदारिक-

आहारक शरीर नहीं होता है । औदारिक शरीर मनुष्य और तिर्यचोंको होता है तथा आहारकशरीर छठे गुणस्थानवर्ती किसी खास मुनिराजको होता है । जिस जीवके जितने शरीर होते हैं उसके उतने ही शरीरोंके प्रयोगसे परिणत पुद्गल होते हैं । 'एवं पज्जत्तया वि' अपर्याप्तक रत्नप्रभा पृथिवीके नैरयिकोंकी तरहसे ही पर्याप्तक रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिक पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल वैक्रिय, तैजस और कार्मण शरीरप्रयोगपरिणत ही होते हैं आहारक और औदारिक शरीरप्रयोगपरिणत नहीं होते हैं । 'एवं जाव अहे सत्तमा' अपर्याप्तक एवं पर्याप्तक रत्नप्रभा पृथिवी नैरयिक पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गलोंकी तरहसे ही अपर्याप्तक पर्याप्तक शर्कराप्रभा, वालुकाप्रभा, पङ्कप्रभा, धूमप्रभा, तमःप्रभा और तमस्तमः प्रभा इन छह पृथिवियोंके नैरयिक पंचेन्द्रियप्रयोग परिणत जो पुद्गल कहे गये हैं वे वैक्रिय,

આહારક શરીરનો સદ્ભાવ હોતો નથી ઔદારિક શરીર મનુષ્યો અને તિર્યંચોને હોય છે તથા આહારક શરીર છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવર્તી કોઈ ખાસ મુનિરાજને જ હોય છે જે જીવને જેટલાં શરીર હોય છે, તે જીવને એટલાંજ શરીરોના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલો હોય છે. 'एव पज्जत्तया वि' અપર્યાપ્તક રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની જેમ પર્યાપ્તક રત્નપ્રભા પૃથ્વી નૈરયિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે- આહારક અને ઔદારિક શરીર પ્રયોગપરિણત હોતા નથી

'एवं जाव अहे सत्तमा' પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક રત્નપ્રભા પૃથ્વીનૈરયિક પંચેન્દ્રિય પ્રાગપરિણત પુદ્ગલોની જેમ જ અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા અને તમસ્તમાપ્રભા આ છ પૃથ્વીઓના નૈરયિક-પંચેન્દ્રિય પ્રપ્રયોગપરિણત જે પુદ્ગલો છે, તેઓ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એ

शरीरप्रयोगपरिणताः । 'जे अपज्जत्तगसंमुच्छिमजलयर- जाव-परिणया ते ओरालियतेयाकम्मासरीर -जाव-परिणया' ये अपर्याप्तकसंमूर्च्छिमजलचर-यावत् तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः ते औदारिक-तैजस-कार्मणशरीरयावत्प्रयोगपरिणता एव भवन्ति, न तु आहारकवैक्रियशरीर-प्रयोगपरिणताः, संमूर्च्छिमजलचराणाम् आहारकवैक्रियशरीराभावात्, 'एवं पज्जत्तगा वि' एवम् अपर्याप्तकसंमूर्च्छिमजलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोग-परिणतपुद्गलवदेव पर्याप्तका अपि-पर्याप्तकसंमूर्च्छिमजलचरतिर्यग्योनिक-पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणता अपि पुद्गलाः औदारिकतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति । 'गब्भवक्कंतिया अपज्जत्तया एवं चेव' गर्भव्युत्क्रान्तिकाः

तैजस और कार्मण इनतीन शरीरोंके प्रयोगसे परिणत ही होते हैं, आहारक और औदारिक शरीरोंके प्रयोगोंसे परिणत नहीं होते हैं । 'जे अपज्जत्तगसंमुच्छिमजलयर जाव परिणया ते ओरालिय तेया कम्मा सरीर जाव परिणया' जो अपर्याप्तक संमूर्च्छिम जलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल कहे गये हैं, वे औदारिक, तैजस और कार्मण शरीरप्रयोगपरिणत ही होते हैं आहारक एवं वैक्रिय शरीरप्रयोगपरिणत नहीं होते हैं । क्योंकि संमूर्च्छिमजलचर जीवोंके आहारक एवं वैक्रिय शरीर नहीं होते हैं । 'एवं पज्जत्तगावि' अपर्याप्तक संमूर्च्छिम जलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गलोंकी तरहसे ही पर्याप्तक भी-पर्याप्तक संमूर्च्छिम जलचर तिर्यग्योनिक पचेन्द्रियप्रयोगपरिणत भी पुद्गल औदारिक, तैजस और कार्मण शरीरके प्रयोग से परिणत ही होते हैं । 'गब्भवक्कंतिया

ત્રણ શરીરોના પ્રયોગથી જ પરિણત હોય છે, તે પુદ્દગલો આહારક અને ઔદારિક શરીરોના પ્રયોગથી પરિણત હોતા નથી

'जे अपज्जत्तगसंमुच्छिम जलयर जाव परिणया ते ओरालिय तेयाकम्मा सरीर जाव परिणया' જે અપર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ જલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ પુદ્દગલો કહ્યા છે, તેઓ ઔદારિક તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે- આહારક અને વૈક્રિય શરીર પ્રયોગપરિણત હોતા નથી, કારણ કે સંમૂર્ચ્છિમ જલચર જીવોને આહારક અને વૈક્રિય શરીર હોતા નથી.

'एवं पज्जत्तगा वि' અપર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ જલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્દગલોની જેમ પર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ જલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્દગલ પણ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી જ પરિણત

अपर्याप्तकाः एवमेव, संमूर्च्छिमजलचरवदेवेत्यर्थः, अपर्याप्तकगर्भजजलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः आहारकौदारिकतैजसकार्मणशरीर प्रयोगपरिणता भवन्ति, 'पज्जत्तया णं एवं चेव' पर्याप्तका अपि गर्भजजलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः एवमेव औदारिक-वैक्रिय-तैजस-कार्मणशरीरप्रयोगपरिणता भवन्ति, तदेवाह-'नवरं सरीरगाणि चत्तारि जहा बायरवाउक्काइयाणं पज्जत्तगाणं' नवरं संमूर्च्छिमजलचरापेक्षया गर्भव्युत्क्रान्तिकानां गर्भजजलचरतिर्यग्योनिकानाम्, विशेषस्तु शरीराणि चत्वारि भवन्ति औदारिकादिभेदात् तानिचोक्तान्येव, यथा बादरवायुकायिकानाम् पर्याप्तकानाम् औदारिकवैक्रियतैजसकार्मणशरीराणि प्रज्ञप्तानि तथा एषामपि बोध्यम्।

अपज्जत्तया एवं चेव' संमूर्च्छिम जलचरकी तरहसे ही अपर्याप्तक गर्भजजलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल औदारिक, तैजस, और कार्मण इन तीन शरीरोंके प्रयोगोंसे परिणत होते हैं। 'पज्जत्तया णं एवं चेव' पर्याप्तक भी गर्भजजलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल औदारिकवैक्रिय, तैजस और कार्मण इनचार शरीरोंके प्रयोगोंसे परिणत होते हैं। इसी बातको सूत्रकार यों प्रकट करते हैं 'नवरं सरीरगाणि चत्तारि जहा बायरवाउक्काइयाणं पज्जत्तगाणं' संमूर्च्छिमजलचरकी अपेक्षा गर्भजजलचरतिर्यंचोंके पर्याप्तकमें यही विशेषता है कि इनके औदारिक, वैक्रिय, तैजस एवं कार्मण ये चार शरीरतक हो सकते हैं। जैसे पर्याप्तक बादरवायुकायिक जीवोंके औदारिक, वैक्रिय, तैजस और कार्मण ये चार शरीर होते हैं इसी

હોય છે. 'गब्भवक्कंतिया अपज्जत्तया एवं चेव' સમૂર્ચ્છિમ જલચરની જેમ જ અપર્યાપ્તક ગર્ભજ જલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એ ચાર શરીરોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે. 'पज्जत्तयाणं एवं चेव' પર્યાપ્તક ગર્ભજ જલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો પણ ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ આ ચાર શરીરોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે. એ જ વાત સૂત્રકારે નીચેના સૂત્રદ્વારા પ્રકટ કરી છે- 'नवरं सरीरगाणि चत्तारि जहा वायरवाउक्काइयाणं पज्जत्तगाणं' સમૂર્ચ્છિમ જલચરો કરતા ગર્ભજ જલચર તિર્યંચોમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે તેમને (ગર્ભજ જલચરને) ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એ ચાર શરીર હોઇ શકે છે જેવી રીતે પર્યાપ્તક બાદર વાયુકાયિક જીવોને ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એ ચાર શરીર હોઇ શકે છે, એ જ પ્રમાણે ગર્ભજ જલચરોને પણ તે ચાર શરીરો હોઇ શકે છે.

'एवं जहा जलयरेसु चत्तारि आलावगा भणिया, एवं चउप्पयउरपरिसप्प-भुयपरिसप्पखहयरेसु वि चत्तारि आलावगा भाणियव्वा' एवं चतुष्पदोरःपरिसर्प-भुजपरिसर्प-खेचरेषु अपि चत्वार आलापकाः भणितव्याः, तथा च-अपर्याप्तकाः १, पर्याप्तकाश्च २, संमूर्च्छिमाः ३, गर्भव्युत्क्रान्तिकाश्च ४, चतुष्पदस्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः यथायोग्यम् औदारिकतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणताः, औदारिकवैक्रियतैजसकार्मणशरीर-प्रयोगपरिणताश्चेत्यर्थः, तथा उरःपरिसर्पाः भुजपरिसर्पाश्च स्थलचरतिर्यग्यो-निकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः संमूर्च्छिमाः गर्भव्युत्क्रान्तिकाश्च पुद्गलाः यथा संभवम् औदारिक-तैजस-कार्मणशरीरप्रयोगपरिणता· औदारिक-वैक्रिय-तैजस-

तरहसे इनके भी ये चार होते हैं। 'एवं जहा जलयरेसु चत्तारि आलावगा भणिया, एवं चउप्पयउरपरिसप्पभुयपरिसप्पखहयरेसु चत्तारि आलावगा भाणियव्वा' जिस प्रकार पंचेन्द्रिय जलचर जीवोंके विषयमें चार आलापक कहे गये हैं' इसी तरहसे चतुष्पद, उरःपरि-सर्प, भुजपरिसर्प एवं खेचरोंमें भी चार आलापक कहदेना चाहिये। तथाच अपर्याप्तक, पर्याप्तक, संमूर्च्छिम और गर्भव्युत्क्रान्तिक जो चतुष्पद स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल हैं वे यथायोग्य औदारिक तैजस एवं कार्मण शरीर प्रयोगपरिणत होते हैं तथा औदारिक, वैक्रिय, तैजस और कार्मणशरीरप्रयोगपरिणत भी होते हैं। तथा जो उरः परिसर्प और भुजपरिसर्प स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत हैं, तथा संमूर्च्छिम और गर्भव्युत्क्रान्तिक हैं वे यथासंभव औदारिक, तैजस, कार्मणशरीरप्रयोगपरिणत होते हैं और औदारिक, वैक्रिय,

'एवं जहा जलयरेसु चत्तारि आलावगा भणिया, एवं चउप्पय-उरपरिसप्प भुयपरिसप्प खहयरेसु चत्तारि आलावगा भाणियव्वा' જે રીતે પંચેન્દ્રિય જલચર જીવો વિષે ચાર આલાપકો કહ્યા છે, એ જ રીતે ચતુષ્પદ, ઉરઃપરિસર્પ, ભુજપરિસર્પ, અને ખેચર વિષે પણ ચાર આલાપકો કહેવા જોઇએ જેમકે- અપર્યાપ્તક, પર્યાપ્તક, સંમૂર્ચ્છિમ અને ગર્ભજ જે ચતુષ્પદ સ્થલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો છે, તેઓ યથાયોગ્ય ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત હોય છે, તથા ઔદારિક, તૈજસ, વૈક્રિય અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે. જે ઉર પરિસર્પ અને ભુજપરિસર્પ સ્થલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત સંમૂર્ચ્છિમ પુદ્ગલ અને ગર્ભજ પુદ્ગલ છે, તેઓ યથાસંભવ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત

कार्मणशरीरप्रयोगपरिणताश्च भवन्तीति भावः। एवं खेचरा अपि संमूर्च्छिमाः गर्भव्युत्क्रान्तिकाः अपर्याप्तकाः पर्याप्तकाश्च यावत् प्रयोगपरिणताः पुद्गलाः यथासंभवम् औदारिकादित्रयौ–दारिकादिचतुःशरीरप्रयोगपरिणता भवन्ति। 'जे संमुच्छिममणुस्सपर्चिदियपओगपरिणया ते ओरालियतेयाकम्मासरीरपओगपरिणया' ये संमूर्च्छिममनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः ते औदारिक–तैजस–कार्मणशरीरप्रयोगपरिणताः भवन्ति, 'एवं गब्भवक्कंतिया वि अपज्जत्तगा वि पज्जत्तगा वि एवं चेव' एवम् संमूर्च्छिममनुष्यवदेव गर्भव्युत्क्रान्तिका अपि गर्भजमनुष्यपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणता अपि अपर्याप्तका अपि अपर्याप्तकमनुष्यप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः औदारिकतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति, गर्भव्युत्क्रान्तिका अपि अपर्याप्तका मनुष्या वैक्रिया-

तैजस एवं कार्मणशरीरप्रयोगपरिणत भी होते हैं। इसी तरह से अपर्याप्तक, और पर्याप्तक जो खेचर संमूर्च्छिम तथा गर्भज प्रयोगपरिणतपुद्गल हैं, वे भी यथासंभव औदारिक आदि तीन शरीर प्रयोगपरिणत, तथा औदारिक आदि चारशरीरप्रयोगपरिणत होते हैं। 'जे संमुच्छिममणुस्सपंचिंदियपओगपरिणया ते ओरालियतेया कम्मा सरीरपओगपरिणया' तथा जो संमूर्च्छिम मनुष्यपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल कहे गये हैं वे औदारिक, तैजस एवं कार्मणशरीरप्रयोगपरिणत होते हैं। 'एवं गब्भवक्कंतिया वि अपज्जत्तगा वि पज्जत्तगा वि एवं चेव' संमूर्च्छिम मनुष्य की तरह ही गर्भव्युत्क्रान्तिक भी–गर्भजअपर्याप्तकमनुष्यपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत भी पुद्गल औदारिक, तैजस, कार्मण शरीरप्रयोगपरिणत होते हैं। क्यों कि गर्भज

હોય છે અને ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે. એ જ પ્રમાણે અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક જે ખેચર સંમૂર્ચ્છિમ તથા ગર્ભજ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ હોય છે, તેઓ પણ યથાસંભવ ઔદારિક આદિ ત્રણ શરીર પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે અને ઔદારિક આદિ ચાર શરીર પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે.

'जे संमुच्छिममणुस्सपंचिंदिय पओगपरिणया ते ओरालिय तेया कम्मा सरीरपओगपरिणया' જે સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો હોય છે, તેઓ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત હોય છે. 'एवं गब्भवक्कंतिया वि अपज्जत्तगा वि पज्जत्तगा वि एव चेव' સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યની જેમ જ ગર્ભજ અપર્યાપ્ત મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત હોય છે કારણ કે ગર્ભજ હોવા છતાં પણ અપર્યાપ્તક

हारकशरीराभावात् त्रिशरीरा एवेति भावः। पर्याप्तकास्तु गर्भव्युत्क्रान्तिका मनुष्याः एवमेव पञ्चशरीरका भवन्ति, तदाह–'नवरं सरीरगाणि पंच भाणियव्वाणि' नवरम् अपर्याप्तकापेक्षया पर्याप्तकमनुष्याणाम् शरीराणि पञ्च औदारिकादीनि भणितव्यानि. 'अत्र पञ्च शरीराणीतिकथनं सर्वजीवापेक्षयाऽवगन्तव्यम्, अन्यथा एकस्य जीवस्य तु एकदा चत्वार्येव शरीराणि भवितुमर्हन्ति, न तु पञ्च, वैक्रियाहारकयोर्द्वयोरेकवैकसमयेऽनवस्थायित्वादिति 'जे अपज्जत्ता असुरकुमारभवणवासि० जहा नेरइया तहेव, एवं पज्जत्तगा वि' ये अपर्याप्तकासुरकुमारभवनवासिदेव

होने पर भी अपर्याप्तक मनुष्यों के वैक्रिय और आहारक ये दो शरीर नहीं होते हैं। इसलिये वे यहां औदारिक आदि तीन शरीर वाले कहे गये हैं। परन्तु जो गर्भज मनुष्य पर्याप्तक होते हैं वे ही पांच शरीर वाले होते हैं। यही बात सूत्रकारने 'नवरं सरीरगाणि पंच भाणियव्वाणि' इस सूत्र द्वारा प्रकट की हैं–कि अपर्याप्तक-मनुष्यों की अपेक्षा पर्याप्तक मनुष्यों में यही विशेषता है कि उनके पांच शरीर होते हैं। पांच शरीर के होने का यह कथन नाना जीवोंकी अपेक्षासे कहा गया जानना चाहिये, क्यों कि एक जीवके ज्यादा से ज्यादा चार शरीर तक ही हो सकते हैं क्योंकी आहारक हो तो वैक्रिय नहीं और वैक्रिय हो तो आहारक नहीं होता है ऐसा सिद्धान्त का कथन है। 'जे अपज्जत्ता असुरकुमारभवणवासि जहा नेरइया तहेव,

---

મનુષ્યોને વૈક્રિય અને આહારક શરીર હોતા નથી, તે કારણે તેમને અહીં ઔદારિક આદિ ત્રણ શરીરવાળા કહ્યા છે. પણ જે ગર્ભજ મનુષ્ય પર્યાપ્તક હોય છે, તેઓ પાંચે શરીરવાળા હોય છે. એ જ વાત સૂત્રકારે આ સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યકત કરી છે– 'नवरं सरीरगाणि पंच भाणियव्वाणि' અપર્યાપ્તક મનુષ્યો કરતા પર્યાપ્તક મનુષ્યોમા આ પ્રમાણે વિશેષતા હોય છે– પર્યાપ્તક મનુષ્યોને પાંચે શરીર હોઇ શકે છે પાચ શરીર હોવા વિષેનુ આ કથન વિવિધ જીવોની અપેક્ષાએ કરવામા આવ્યુ છે એમ સમજવું, કારણ કે એક જીવને વધારેમા વધારે ચાર શરીર હોઇ શકે છે વૈક્રિય હોય તો આહારક નહી, અને આહારક હોય ત્યારે વૈક્રિય નહી એક સમયમા બેઉ શરીર નહી થઇ શકે એવું સિદ્ધાન્તનુ કથન છે.

पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः यथा नैरयिकाः प्रज्ञप्तास्तथैव ते वैक्रियतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति, एवं पर्याप्तका अपि पर्याप्तकासुरकुमारभवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वैक्रियतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति, 'एवं दुयएणं भेएणं जाव थणियकुमारा' एवं द्विकेन द्विपदेन वा पर्याप्तकापर्याप्तकरूपेण भेदेन यावत्-नागकुमारादारभ्य स्तनितकुमारपर्यन्तं भवनवासिदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वैक्रियतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति, 'एवं पिसाया जाव गंधव्वा' एवम् असुरकुमारादिभवनपतिदेववदेव पिशाचाः यावत्-अपर्याप्तकाः पर्याप्तकाश्च गन्धर्वाः पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वैक्रियतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव

एवं पज्जत्तगा वि' जो भवनवासी संबंधी अपर्याप्तकअसुरकुमारदेवपंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल हैं, वे सब नैरयिकों कि तरह वैक्रिय, तैजस और कार्मणशरीर प्रयोगपरिणत ही होते हैं। इसी तरह पर्याप्तक असुरकुमार भवनवासिदेव पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल भी वैक्रिय, तैजस, एवं कार्मण शरीरप्रयोग परिणत ही होते हैं। 'एवं दुपएणं भेएणं जाव थणियकुमारा' इसी तरह से पर्याप्तक अपर्याप्तकरूप भेद को लेकर नागकुमार से लगाकर स्तनितकुमार तक भवनवासिदेव पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल वैक्रिय, तैजस एवं कार्मणशरीरप्रयोगपरिणत ही होते हैं। इसी तरह से 'पिसाया जाव गंधव्वा' अर्थात् असुरकुमार आदि भवनपति देवों को तरह से ही अपर्याप्तक पर्याप्तकपिशाच यावत् गंधर्व पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल वैक्रिय,

'जे अपज्जत्ता असुरकुमारभवणवासि जहा नेरइया तहेव, एवं पजत्तगा वि' જે ભવનવાસી સંબંધી અપર્યાપ્તક અસુરકુમાર દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ છે, તેઓ નારકોની જેમ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે. એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે- 'एवं दुपएणं भेएणं जाव थणियकुमारा' એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકરૂપ ભેદની અપેક્ષાએ નાગકુમારથી લઇને સ્તનિતકુમાર પર્યન્તના ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે. એજ પ્રમાણે 'पिसाया जाव गंधव्वा' અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક પિશાચથી લઇને ગંધર્વ પર્યન્તના વાનવ્યંતર દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર

भवन्ति। 'चंदा जाव ताराविमाणा' चन्द्राः यावत्-अपर्याप्तकाः पर्याप्तकाः सूर्यग्रहनक्षत्रताराविमानदेवप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वैक्रियतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति। 'सोहम्मो कप्पो जाव अच्चुओ' सौधर्मः कल्पः यावत्-अच्युतः सौधर्म-कल्पादारभ्याच्युतपर्यन्तं पर्याप्तका अपर्याप्तका वैमानिकदेवप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वैक्रियतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति। 'हेट्ठिमहेट्ठिम-गेवेज्ज० जाव उवरिमउवरिमगेवेज०' अधस्तनाधस्तनत्रिकग्रैवेयक० यावत्-अपर्याप्तकाः पर्याप्तकाः मध्यममध्यमत्रिकग्रैवेयकोपरिमोपरिमत्रिकग्रैवेयकदेवप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वैक्रियतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति। विजयअणुत्तरोववाइय० जाव सव्वट्ठसिद्धअणु०' विजयानुत्तरौपपातिक०

तैजस एवं कार्मणशरीरप्रयोगपरिणत ही होते हैं। 'चंदा जाव ताराविमाणा' इसी तरह से अपर्याप्तकपर्याप्तक, चन्द्र, सूर्य, ग्रह, नक्षत्र और तारा विमानदेवप्रयोगपरिणत जो पुद्गल हैं, वे वैक्रिय, तैजस और कार्मण शरीरप्रयोगपरिणत ही होते हैं। 'सोहम्मोकप्पो जाव अच्चुओ' इसी प्रकारसे सौधर्मकल्पसे लेकर अच्युत कल्पतक पर्याप्तक अपर्याप्तक वैमानिक देवप्रयोगपरिणत पुद्गल वैक्रिय, तैजस, कार्मणशरीरप्रयोगपरिणत ही होते हैं। हेट्ठिमहेट्ठिम गेवेज्ज जाव उवरिम उवरिमगेवेज्ज० इसीतरहसे अधस्तनाधस्तनत्रिक ग्रैवेयकसे लेकर यावत् अपर्याप्तक पर्याप्तक उपरिमोपरिमत्रिक ग्रैवेयक देवप्रयोगपरिणत पुद्गल वैक्रिय, तैजस, कार्मणशरीरप्रयोगपरिणत ही होते हैं। 'विजय अणुत्तरोववाइयजाव सव्वट्ठसिद्ध अणु०' विजय अनुत्तरौपपातिक यावत् अपर्या-

પ્રયોગપરિણુત જ હોય છે 'चंदा जाव ताराविमाणा' એ જ પ્રમાણે અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક ચન્દ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારાવિમાન દેવ પ્રયોગપરિણુત જે પુદ્‌ગલ હોય છે, તેઓ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણુત જ હોય છે. 'सोहम्मो कप्पो जाव अच्चुओ' એ જ પ્રમાણે સૌધર્મકલ્પથી લઈને અચ્યુતકલ્પ પર્યન્તના બારે કલ્પોના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક વૈમાનિક દેવ પ્રયોગપરિણુત પુદ્‌ગલ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણુત જ હોય છે 'हेट्ठिम हेट्ठिम गेवेज्ज जाव उवरिम उवरिम गेवेज्ज' એ જ પ્રમાણે અધસ્તન (નીચેના) ત્રણ ગ્રૈવેયકના, મધ્યમ ત્રણ ગ્રૈવેયકના અને ઉપરિતન (સૌથી ઉપરના) ત્રણ ગ્રૈવેયકના અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક દેવ પ્રયોગપરિણુત પુદ્‌ગલ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણુત જ હોય છે.

यावत् अपर्याप्तकपर्याप्तकदेवप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वैक्रियतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति। एवं वैजयन्तानुत्तरौपपातिकदेवप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वैक्रियतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव, जयन्तानुत्तरौपपातिकदेवप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वैक्रियतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणताः, अपराजितानुत्तरौपपातिकदेवप्रयोगपरिणताः पुद्गला वैक्रियतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणताः, सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिकदेवप्रयोगपरिणताः वैक्रियतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव। एक्केक्केणं दुयओ भेदो भाणियव्वो,' एकैकेन प्रत्येकं द्विपदः पर्याप्तकापर्याप्तकरूपो भेदो भणितव्यः 'जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइया जाव परिणया ते वेउव्वियतेयाकम्मासरीरपओगपरिणया', यावत्-ये

प्तक पर्याप्तक देवप्रयोगपरिणतपुद्गल वैक्रिय, तैजस एवं कार्मणशरीरप्रयोगपरिणत ही होते हैं। इसी तरहसे वैजयन्त अनुत्तरौपपातिक देवप्रयोगपरिणतपुद्गल वैक्रिय, तैजस, एवं कार्मणशरीरप्रयोगपरिणत ही होते हैं। जयन्त अनुत्तरौपपातिक देवप्रयोगपरिणत पुद्गल वैक्रिय तैजस एवं कार्मणशरीरप्रयोग परिणत ही होते हैं। अपराजित अनुत्तरौपपातिक देवप्रयोगपरिणत पुद्गल वैक्रिय, तैजस एवं कार्मण शरीरप्रयोगपरिणत ही होते हैं। सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक देवप्रयोगपरिणत पुद्गल वैक्रिय, तैजस एवं कार्मणशरीरप्रयोगपरिणत ही होते हैं। 'एक्केक्केणं दुयओ भेओ भाणियव्वो' इसी तरह एक एक करके प्रत्येकका पर्याप्तक अपर्याप्तकरूप भेद कहना चाहिये। 'जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइया जाव परिणया ते वेउव्विय तेया कम्मा सरीरपओगपरिणया' यावत् जो

'विजय वैजयन्त जयन्त अपराजियाण अणुत्तरोववाइ जाव सव्वट्ठसिद्ध अणु०' વિજય અનુત્તરૌપપાતિક અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક દેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણતજ હોય છે. એજ પ્રમાણે વૈજયન્ત અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ વક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે. એ જ પ્રમાણે જયન્ત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક દેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ પણ વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગ પરિણત જ હોયછે 'एक्केक्केणं दुयओ भेओ भाणियव्वो' આ રીતે વારાફરતી દરેકના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક રૂપ ભેદનુ કથન થવું જોઈએ 'जाव जे पज्जत्ता सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइया जाव परिणया ते वेउव्विय तेया कम्मा सरीर-

अपर्याप्ताः सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिकदेवप्रयोगपरिणताः पुद्गलास्ते वैक्रिय-तैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति, एवं ये च पर्याप्तकाः सर्वार्थ-सिद्धानुत्तरौपपातिक० यावत् प्रयोगपरिणताः पुद्गलाः ते वैक्रियतैजसकार्मण-शरीरप्रयोगपरिणता एव भवन्ति न तु आहारकौदारिकशरीरप्रयोगपरिणताः, इति तृतीयो दण्डकः ३॥

तथा च–तृतीयदण्डके शरीरद्वारके एकषष्ट्यधिकशत (१६१) जीवभेदानाम् एकनवत्यधिकचतुःशतानि (४९१) शरीराणि भवन्ति, तथाहि–द्वितीयदण्डकोक्तैक-षष्ट्यधिकशतजीवभेदमध्ये वायुकायस्यैकः, गर्भजतिर्यग्योनिकानां पञ्च, गर्भज-मनुष्याणामेकः, इत्येतत्सप्तभिन्नानां चतुः पञ्चाशदधिकशत (१५४) जीवभेदानां प्रत्येकं शरीरत्रयभेदेन द्विषष्ट्यधिकचतुःशतानि ४६२ शरीराणि, वायुकायस्य

अपर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक देवप्रयोगपरिणतपुद्गल हैं वे वैक्रिय, तैजस एवं कार्मणशरीरप्रयोग परिणत ही होते हैं इसी तरह जो पर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक देवप्रयोगपरिणतपुद्गल होते हैं वे वैक्रिय तैजस एवं कार्मणशरीर प्रयोगपरिणत ही होते हैं। आहारक और औदारिक शरीरप्रयोग परिणत नहीं होते हैं। इस तरह यह तृतीय दण्डक कहा गया है। तथाच शरीरद्वारवाले इस तृतीय दण्डकमें १६१ जीव भेदोंके ४९१ शरीर होते हैं। जो इस प्रकारसे हैं द्वितीयदण्डकमें कथित १६१ जीव भेदोंके बीचमें वायुकायका एक, गर्भजतिर्यग्योनिकोंके पांच, गर्भजमनुष्योंका एक, इन सातसे भिन्न बाकीके १५४ जीव भेदोंके प्रत्येकके शरीरत्रयके

पओगपरिणया' અપર્યાપ્તક જ્યોતિષિકોથી લઈને અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યન્તના અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પ્રયોગપરિણત જે પુદ્ગલો હોય છે, તે વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તક જ્યોતિષિકોથી લઈને પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યન્તના અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર પ્રયોગપરિણત જ હોય છે– તે પુદ્ગલો આહારક અને ઔદારિક શરીર પ્રયોગપરિણત હોતા નથી. આ પ્રમાણે ત્રીજા દંડકનું પ્રતિપાદન પૂરું થાય છે. શરીરદ્વારવાળા આ ત્રીજા દંડકમાં જીવના ૧૬૧ ભેદોના ૪૯૧ શરીર કહ્યા છે તે ૪૯૧ શરીર નીચે પ્રમાણે સમજવા– બીજા દંડકમાં જે ૧૬૧ જીવભેદો કહ્યા છે તેમાંથી એક વાયુકાયિક જીવભેદ, પાંચ તિર્યંચયોનિક જીવભેદ, અને એક ગર્ભજ મનુષ્ય જીવભેદ, એમ સાત જીવભેદ સિવાયના ૧૫૪ જીવભેદોના પ્રત્યેકના શરીરત્રયના ભેદથી

औदारिकवैक्रियतैजसकार्मणरूपाणि चत्वारि ४ शरीराणि, पञ्चानां गर्भजतिर्यग्योनिकानां प्रत्येकं शरीरचतुष्टयभेदेन विंशतिः २० शरीराणि, गर्भजमनुष्यस्य च पञ्च आहारकौ-दारिक-वैक्रिय-तैजस-कार्मण-शरीराणि, इति सर्व संमेलनेन ४६२+४+२०+५=४९१ एकनवत्यधिकचतुःशतानि शरीराणि भवन्ति ॥सू० ४॥

अथेन्द्रियद्वारमधिकृत्य चतुर्थदण्डकमाह-'जे अपज्जत्ता' इत्यादि ।

मूलम्-'जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणया ते फासिंदियपओगपरिणया, जे पज्जत्तसुहुमपुढविकाइया एवं चेव। जे अपज्जत्तबायरपुढविकाइया एवं चेव। एवं पज्जत्तगा वि, एवं चउक्कएणं भेएणं जाव वणस्सइकाइया। जे अपज्जत्ता बेइंदियपओगपरिणया ते जिब्भिंदियफासिंदियपओगपरिणया। जे पज्जत्ता बेइंदिया एवं चेव। एवं जाव चउरिंदिया, नवरं एक्केक्कं इंदियं वड्ढेयव्वं, जाव अपज्जत्तरयणप्पभापुढविनेरइयपंचिंदियपओपपरिणया ते सोइंदिय-चक्खिदय-घाणिंदिय-जिब्भिंदिय-फासिंदियपओगपरिणया। एवं पज्जत्तगावि। एवं सव्वे भाणियव्वा, तिरिक्खजोणियमणुस्सदेवा

भेदसे ४६२ शरीर होते हैं। वायुकायिकके औदारिक, वैक्रिय, तैजस और कार्मणरूप चारशरीर, तथा पाँच गर्भज तिर्यग्योनिकोंके प्रत्येक के शरीरचतुष्टयके भेदसे वीस २० शरीर होते हैं। गर्भजमनुष्यके औदारिक, वैक्रिय, तैजस, आहारक और कार्मण शरीर होते हैं। इस तरह ४६२+४+२०+५=४९१ शरीर हो जाते हैं ॥सू. ४॥

કુલ ૪૬૨ શરીર થાય છે. વાયુકાયિકને ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણરૂપ ચાર શરીર હોય છે. પાંચ પ્રકારના ગર્ભજ તિર્યંચોમાં પ્રત્યેકને ચાર, ચાર શરીર હોય છે. તેથી તેમના ૨૦ શરીર થાય છે. ગર્ભજ મનુષ્યને ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ, આહારક અને કાર્મણ એ પાંચ શરીર હોય છે આ રીતે ૪૬૨ + ૪ + ૨૦ + ૫= ૪૯૧ શરીર થાય છે. ॥ સુ ૪ ॥

जाव जे पज्जत्तसवट्ट सिद्ध–अणुत्तरोववाइय० जाव परिणया ते सो-इंदिय–चक्खिंदिय–जाव परिणया (दंडगा ४) ॥ सू. ५॥

छाया–ये अपर्याप्तकाः सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, ते स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः। ये पर्याप्तकाः सूक्ष्मपृथिवीकायिका एवमेव। ये अपर्याप्तकाः बादरपृथिवीकायिकाः एवमेव, एवं पर्याप्तका अपि। एवं चतुष्केण भेदेन यावत् वनस्पतिकायिकाः। ये अपर्याप्तकाः द्वीन्द्रियप्रयोग-

'जे अपज्जत्ता सुहुम पुढविकाइयएगिंदिय' इत्यादि।

सूत्रार्थ–(जे अपज्जत्ता सुहुम पुढविकाइय एगिंदिय०) जो पुद्गल अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगसे परिणत हैं (ते फासिं-दियपओगपरिणया) वे पुद्गल स्पर्शन इन्द्रियप्रयोगसे परिणत होते हैं। (जे पज्जत्ता सुहुमपुढविकाइया एवं चेव) इसी तरह जो पुद्गल पर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत होते हैं, वे पुद्गल भी एक स्पर्शन इन्द्रिय प्रयोगोंसे परिणत होते हैं। (जे अपज्जत्ता बायर पुढविकाइया एवचेव, एवं पज्जत्तगा वि, एवं चउक्केणं भेएणं जाव वणस्सइकाइया) जो पुद्गल अपर्याप्त बादरपृथिवीकायिक प्रयोग-परिणत होते हैं वे भी इसी प्रकारसे होते हैं। जो पुद्गल पर्याप्तक बादर पृथिवीकायिक प्रयोगपरिणत होते हैं वे भी इसी प्रकारके होते हैं। इसी तरहके चार भेद यावत् वनस्पतिकायिकोंके जानना चाहिये।

'जे अपज्जत्ता सुहुम पुढविकाइयएगिंदिय' ઇત્યાદિ–

સૂત્રાર્થ– (जे अपज्जत्ता सुहुमपुढविकाइयएगिंदिय.) જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગથી પરિણત હોય છે, (ते फासिंदिय पओगपरिणया) તે પુદ્ગલો સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રયોગથી પરિણત હોય છે, (जे पज्जत्ता सुहुम पुढवीकाइया एव चेव) એ જ પ્રમાણે જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય, પ્રયોગ-પરિણત હોય છે, તે પુદ્ગલો પણ એકલી સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી જ પરિણત હોય છે. (जे अपज्जत्ता बायरपुढविकाइया एवं चेव, एवं पज्जत्तगा वि, एवं चउक्केणं भेएणं जाव वणस्सइकाइया) જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત બાદરપૃથ્વીકાયિક પ્રયોગપરિણત હોય છે, તેઓ પણ એ જ પ્રકારના (સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત) હોય છે જે પુદ્ગલ પર્યાપ્તક બાદરપૃથ્વીકાયિક પ્રયોગપરિણત હોય છે, તેઓ પણ એજ પ્રકારના હોય છે. અપ્કાયિક, તેજઃકાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકના ઉપર્યુક્ત ચારે ભેદ વિષે પણ

परिणताः, ते जिह्वेन्द्रिय-स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः । ये पर्याप्तकाः द्वीन्द्रिया एवमेव । एवं यावत् चतुरिन्द्रियाः, नवरम् एकैकमिन्द्रियं वर्द्धयितव्यम्, यावत् अपर्याप्तकाः रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः ते श्रोत्रेन्द्रिय-चक्षुरिन्द्रिय-घ्राणेन्द्रिय-जिह्वेन्द्रिय-स्पर्शेन्द्रिय-प्रयोगपरिणताः । एवं पर्याप्तका

(जे अपज्जत्ता बेइंदियपओगपरिणया ते जिब्भिंदियफासिंदियपओग-परिणया) जो पुद्गल अपर्याप्त बेइन्द्रियप्रयोगपरिणत होते हे, वे पुद्गल जिह्वा इन्द्रिय और स्पर्शन इन्द्रियके प्रयोगसे परिणत होते हैं । (जे पज्जत्ता बेइंदिया एव चेव) जो पुद्गल पर्याप्त बेइ-न्द्रिय प्रयोगपरिणत होते हैं वे भी ऐसे ही होते हैं । (एवं जाव चउरिंदिया नवरं एक्केक्कं इंदियं वड्ढेयव्वं) इसी तरहसे यावत् चौइ-न्द्रिय जीवोंको भी जानना चाहिये । परन्तु इनमें एकएक इन्द्रियकी वृद्धि करनी चाहिये । अर्थात् तेइन्द्रिय जीवोंके स्पर्शन, रसना और घ्राण ये तीन इन्द्रियां कहनी चाहिये और चौइन्द्रिय जीवोंके स्पर्शन, रसना, घ्राण और चक्षु ये चार इन्द्रियां कहनी चाहिये । (जाव अपज्जत्ता रयणप्पभापुढवी नेरइयपंचिंदियपओगपरिणया ते सोइंदिय चक्खिंदियघाणिंदियजिब्भिंदियफासिंदियपओगपरिणया) यावत् जो पुद्गल अपर्याप्त रत्नप्रभा पृथिवी नारक पंचेंद्रिय प्रयोगपरिणत होते हैं वे श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुइन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, जिह्वाइन्द्रिय और स्पर्शन इन्द्रियके प्रयोगोंसे परिणत होते हैं । (एव पज्जत्तगा वि) इसी

એ જ પ્રમાણે સમજવુ (जे अपज्जत्ता बेइंदियपओगपरिणया ते जिब्भिंदिय फासिंदियपओगपरिणया) જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત હોયછે, તેઓ જિહ્વાઇન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે (जे पज्जत्ता बेइंदिया एव चेव) જે પુદ્ગલો પર્યાપ્ત દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત હોય છે, તે પણ એવાં જ હોય છે. (एव जाव चउरिंदिया-नवरं एक्केक्कं इंदिय वड्ढेयव्वं) એજ પ્રમાણે ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્તના જીવો વિષે સમજવું. પરન્તુ તેમાં એકેક ઇન્દ્રિયની વૃદ્ધિ કરવી જોઇએ. એટલે કે તેઇન્દ્રિય જીવોને સ્પર્શેન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય અને રસનાઇન્દ્રિય કહેવી જોઇએ અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોને સ્પર્શેન્દ્રિય, રસનાઇન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય અને ચક્ષુઇન્દ્રિય કહેવી જોઇએ. (जाव अपज्जत्ता-रयणप्पभा पुढविनेरइयपंचिंदिय पओगपरिणया ते सोइंदिय, चक्खिंदिय, घाणिंदिय, जिब्भिंदिय, फासिंदिय पओगपरिणया) યાવત્ જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્તક રત્નપ્રભા પૃથ્વીનારક પંચેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત હોય છે, તે પુદ્ગલો શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુઇન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વાઇન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે.

अपि। एवं सर्वे भणितव्याः। तिर्यग्योनिक-मनुष्य-देवाः यावत् ये पर्याप्ताः सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिकाः यावत् परिणताः, श्रोत्रेन्द्रिय-चक्षुरिन्द्रिय-यावत्-परिणताः (चतुर्थो दण्डकः ४) ॥सू० ५॥

टीका-'जे अपज्जत्ता सुहुमपुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणया ते फासिंदियपओगपरिणया' ये अपर्याप्तकाः सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गला' प्रज्ञप्ताः, ते नियमतः स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणता एव भवन्ति नतु चक्षुःश्रोत्रादीन्द्रियप्रयोगपरिणताः पृथिवीकायिकादेः स्पर्शरूपस्यैव एकेन्द्रियस्य

तरहसे पर्याप्तक नारकप्रयोगपरिणत पुद्गलोंको भी जानना चाहिये। (एवं सव्वे भाणियव्वा तिरिक्खजोणियमणुस्सदेवा जाव जे पज्जत्ता सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव परिणया ते सोइंदियचक्खिंदिय जाव परिणया, दंडगा४) इसी प्रकारसे समस्त तिर्यञ्चोंको, मनुष्योंको और देवोंको जानना चाहिये। यावत् जो पुद्गल पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरोपपातिकदेवप्रयोगपरिणत होते हैं वे श्रोत्रेन्द्रिय चक्षुइन्द्रिय यावत परिणत हैं। दण्डक ४

टीकार्थ-इस सूत्रद्वारा सूत्रकारने इन्द्रियद्वारको लेकर चतुर्थदण्डक कहा है इसमें यह कहा गया है कि 'जे अपज्जत्ता सुहुमपुढविकाइय-एगिंदियपओगपरिणया ते फासिंदियपओगपरिणया' जो अपर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल कहे गये हैं वे नियम से एक स्पर्शन इन्द्रिय प्रयोगपरिणत ही होते हैं चक्षु श्रोत्रआदि इन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणत नहीं होते क्योंकि पृथिवीकायिक आदिके

(एव पज्जत्ता वि) એજ પ્રમાણે પર્યાપ્તક નારક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો વિષે પણ સમજવું (एवं सव्वे भाणियव्वा तिरिक्खजोणियमणुस्सदेवा जाव जे पज्जत्ता सव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय जाव परिणया ते सोइंदिय चक्खिंदिय जाव परिणया, दंडगा ४) એજ પ્રમાણે સમસ્ત તિર્યંચો, મનુષ્યો અને દેવો વિષે સમજવુ (યાવત) જે પુદ્ગલો પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પ્રયોગપરિણત હોય છે, તે પુદ્ગલો શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુઇન્દ્રિય આદિ પાંચે ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે આ પ્રમાણે ચોથું દંડક સમજવું

ટીકાર્થ- આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે ઇન્દ્રિયદ્વારને અનુલક્ષીને ચોથા દંડકનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે તેમાં કહ્યુ છે કે- 'जे अपज्जत्ता सुहुमपुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणया ते फासिंदियपओगपरिणया' જે અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ કહ્યા છે, તે નિયમથી જ એક સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત જ હોય છે. તે પુદ્ગલો ચક્ષુ, શ્રોત્ર આદિ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોતા નથી કારણ કે પૃથ્વીકાયિક

सत्त्वेन तत्प्रयोगपरिणतानां पुद्गलानां स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणतत्वस्यैव संभवात् । एवं 'जे पज्जत्ता सुहुमपुढविकाइया एवं चेव' ये पर्याप्तकाः सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः ते एवमेव-नियमतः स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणता एव भवन्ति। 'जे अपज्जत्ता बायरपुढविकाइया एवं चेव' ये अपर्याप्तकाः बादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गला प्रज्ञप्तास्ते एवमेव-स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणता एव भवन्तीत्यर्थः । 'एवं पज्जत्तगा वि' एवं=

एक स्पर्शन इन्द्रियका ही सद्भाव होता है । अतः तत्प्रयोगपरिणत पुद्गलोंमें स्पर्शनइन्द्रियप्रयोगपरिणतता का ही संभव होता है। 'एव जे पज्जत्ता सुहुमपुढविकाइया एव चेव) तथा जो पर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल कहे गये हैं, वे भी नियमसे एक स्पर्शन इन्द्रियप्रयोगपरिणत ही होते हैं । यहां सूत्रमें जो 'जे अपज्जत्ता' ऐसा बहुवचन विशेषण पुद्गलोंका नहीं समझना चाहिए, क्योंकि पर्याप्तक और अपर्याप्तक पुद्गल नहीं होते हैं पर्याप्तक अपर्याप्तक तो जीव होते हैं अतः यहां पर विशेषण पुद्गलोंका न करके जीवोंका ही किया गया है क्योंकि पर्याप्तक जीव द्वारा गृहीत जो पुद्गल हैं वे, पर्याप्तक और अपर्याप्तक जीव द्वारा गृहीत पुद्गल अपर्याप्तक मान लिये जाते हैं। जे अपज्जत्ता बायरपुढविकाइया एव चेव' जो पुद्गल अपर्याप्तक बादरपृथिवीकायिककी एकेन्द्रियके प्रयोग परिणत कहे गये हैं, वे भी केवल एक स्पर्शन इन्द्रियके प्रयोगसे

આદિન એક સ્પર્શેન્દ્રિયને જ સદ્ભાવ હોય છે તેથી તેના પ્રયોગથી પરિણત પુદગલોમાં સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણતતા જ સંભવી શકે છે 'एवं जे पज्जत्ता सुहुमपुढविकाइया-एवं चेव' તથા જે પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદગલો કહ્યાંછે, તેઓ પણ નિયમથી જ સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત જ હોય છે. અહીં જે 'जे अपज्जत्ता' એવું જે પુદગલોનુ બહુવચનવાળુ વિશેષણ આપવામાં આવ્યું છે તેને જીવોનું વિશેષણ સમજવુ કારણ કે પુદગલો પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક હોતા નથી પણ જીવ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક હોય છે. તેથી અહીં પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક, આ બન્ને વિશેષણો જીવને લાગુ પડે છે તેમ સમજવું, કારણ કે પર્યાપ્તક જીવ દ્વારા ગૃહીત જે પુદગલો છે તેમને પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જીવ દ્વારા ગૃહીત જે પુદગલો છે તેમને અપર્યાપ્તક માની લેવામાં આવે છે. 'जे अपज्जत्ता बायरपुढविकाइया एवं चेव' જે પુદગલો અપર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત કહ્યાં છે, તેઓ પણ એક

तथैव अपर्याप्तकबादरपृथिवीकायिकवदेव पर्याप्तका अपि बादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणता एव भवन्ति। एव चउक्कएणं भेएणं जाव वणस्सइकाइया' एवं प्रकारेण चतुष्केण भेदेन सूक्ष्म-बादर-पर्याप्तका-पर्याप्तकरूपेण चतुर्विधाः यावत्-अप्कायिक-तैजसकायिक-वायुकायिक-वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणता एव भवन्ति। 'जे अपज्जत्ता बेइंदिय पओगपरिणया ते जिब्भिदियफासिंदियपओगपरिणया' ये अपर्याप्तकाः द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः ते जिह्वेन्द्रिय-स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणता भवन्ति, तथा 'जे पज्जत्ता बेइंदिया एवं चेव' ये पर्याप्तकाः द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः ते एवमेव-द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणता एव भवन्ति 'एवं जाव चउरिंदिया'

परिणत ही होते हैं। 'एव पज्जत्तगा वि' अपर्याप्तक बादरपृथिवीकायिक की तरहसे ही पर्याप्तक बादरपृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल भी केवल एक स्पर्शन इन्द्रियप्रयोगपरिणत ही होते हैं। 'एव चउक्कएणं भेएणं जाव वणस्सइकाइया' इस तरह सूक्ष्म, बादर, पर्याप्तक अपर्याप्तकरूप चार भेदसे चार प्रकारके अप्कायिक, तैजसकायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गल एक केवल स्पर्शन इन्द्रियप्रयोग परिणत ही होते हैं। 'जे अपज्जत्तगा बेइंदियपओगपरिणया ते जिब्भिदिय फासिंदियपओगपरिणया' जो अपर्याप्तक बेइन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल कहे गये हैं, वे जिह्वाइन्द्रिय और स्पर्शनइन्द्रियके प्रयोगसे परिणत होते हैं तथा 'जे पज्जत्ता बेइंदिया एवं चेव' जो पुद्गल पर्याप्तक बेइन्द्रिय जीवकी दो इन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणत कहे गये हैं वे भी जिह्वा इन्द्रिय और स्पर्शनइन्द्रिय इन दोइन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणत होते हैं 'एवं जाव चउरिंदिया'

સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી જ પરિણત હોય છે 'एव पज्जत्तगा वि' અપર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિકની જેમ જ પર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો પણ એક માત્ર સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત જ હોય છે 'एव चउक्कएणं भेएण जाव वणस्सइक्काइया' એ જ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકરૂપ ચાર ભેદની અપેક્ષાએ અપ્કાયિક, તેજ કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો પણ એક માત્ર સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણતજ હોય છે 'जे अपज्जत्तगा बेइंदिय पओगपरिणया ते जिब्भिदियफासिंदियपओगपरिणया' જે અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો કહ્યાં છે, તેઓ જિહ્વાઇન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી

एवम् द्वीन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गलवदेव यावत्-त्रीन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः घ्राण-रसन-स्पर्शन-रूपत्रीन्द्रियप्रयोगपरिणता एव भवन्ति, तथा चतुरिन्द्रियाः- चक्षुर्घ्राणरसनस्पर्शनरूपचतुरिन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः चतुरिन्द्रियप्रयोग-परिणता एव भवन्ति, 'णवरं एक्केक्कं इंदियं वड्ढेयव्वं' नवरम् विशेष उत्तरोत्तरम् एकैकमिन्द्रियं घ्राणादिरूपं वर्द्धयितव्यम्, 'जाव अपज्जत्तरयणप्पभापुढविनेरइयपंचिंदियपओगपरिणया ते सोइंदिय-चक्खिदिय-घाणिंदिय-जिब्भिंदिय-फासिंदियपओगपरिणया' यावत्- ये अपर्याप्तकारत्नप्रभापृथिवीनैरयिक-पञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः खलु पुद्गलाः प्रज्ञप्तास्ते श्रोत्रेन्द्रिय-चक्षुरिन्द्रिय-

द्वीन्द्रियप्रयोग परीणत पुद्गलोंकी तरहसे ही यावत्-त्रीन्द्रियजीवोंकी तीन इन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणतपुद्गल घ्राण, रसन, स्पर्शनरूप त्रीन्द्रिय प्रयोगपरीणत ही हुआ करते हैं। तथा चक्षु, घ्राण, रसन, स्पर्शन-रूप चतुरीन्द्रियप्रयोगपरीणतपुद्गल चतुरिन्द्रियप्रयोगपरिणत ही होते हैं 'णवरं एक्केक्कं इंदियं वड्ढेयव्व' यहांपर विशेषता केवल इतनी ही है कि इनमें एक एक इन्द्रियकी वृद्धि करनी चाहिये अर्थात् ते इन्द्रिय जीवोंमें घ्राण की और चौइन्द्रिय जीवोंमें चक्षुइन्द्रियकी अधिकता करलेनी चाहिये। 'जाव अपज्जत्ता रयणप्पभापुढवी नेरइयपंचिंदियपओगपरिणया ते सोइंदियचक्खिदियघाणिंदिय-फासिंदियपओगपरिणया' यावत्-जो पुद्गल अपर्याप्तक रत्नप्रभा-पृथिवीगत नारककी पचेन्द्रियोंके प्रयोग से परिणत हुए कहे गये है वे श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षुइन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, जिह्वाइन्द्रिय, स्पर्शन

પરિણત હોય છે 'एव जाव चउरिंदिया' એ જ પ્રમાણે ત્રીન્દ્રિય જીવોની ત્રણ ઇન્દ્રિયેના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલો ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિય પ્રયોગ-પરિણત હોય છે અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોની ચાર ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલો ચક્ષુ, ઘ્રાણ, રસના અને સ્પર્શન, આ ચાર ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે. દ્વીન્દ્રિયો કરતાં ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે દ્વીન્દ્રિય જીવો કરતાં ત્રીન્દ્રિયમાં એક ઇન્દ્રિય-ઘ્રાણેન્દ્રિય વધારે હોય છે અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોમાં ચક્ષુન્દ્રિય અને ઘ્રાણેન્દ્રિય વધારે હોય છે એ જ વાત સૂત્રકારે 'णवर एक्केक्कं इंदियं वड्ढेयव्व' આ સૂત્રાંશ દ્વારા પ્રકટ કરી છે.

'जाव अपज्जत्ता रयणप्पभा पुढवी नेरइय पंचिंदियपओगपरिणया ते सोइंदिय - चक्खिदिय - घाणिंदिय - जिब्भिंदिय - फासिंदिय पओगपरिणया' જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્તક રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની પચેન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા

घ्राणेन्द्रिय-जिह्वेन्द्रिय-स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणता एव भवन्ति । एवं पज्जत्तगा वि' एवम् अपर्याप्तकवदेव ये पर्याप्तका रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलास्ते श्रोत्रादीन्द्रियपञ्चकप्रयोगपरिणता एव भवन्ति, 'एवं सव्वे भाणियव्वा' एवं-रत्नप्रभापृथिवीनैरयकवदेव, सर्वे शर्कराप्रभा-वालुकाप्रभा-पङ्कप्रभा-धूमप्रभा-तमःप्रभा-तमस्तमःप्रभापृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रिय-प्रयोगपरिणताः पुद्गलाः पर्याप्तकाः अपर्याप्तकाश्च श्रोत्रादिपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणता भवन्ति । एवं 'तिरिक्खजोणिय-मणुस्स-देवा जाव' ये तिर्यग्योनिकमनुष्यदेवा यावत् पञ्चेन्द्रियप्रयोपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्तास्ते श्रोत्रादिपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणता एव भवन्ति 'जाव' इति यावत्पदेन भवन-

इन्द्रिय, इन पांच इन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणत ही होते हैं 'एवं पज्जत्तगा वि' तथा अपर्याप्तककी तरह ही पर्याप्तक रत्नप्रभापृथिवीगत नैरयिककी पंचेन्द्रियोंके प्रयोग से परिणत हुए पुद्गल भी श्रोत्रेन्द्रियादि पांचों इन्द्रियों के प्रयोग से ही परिणत होते हैं । 'एव सव्वे भाणियव्वा' रत्नप्रभापृथिवी के नैरयिकोंकी तरह से ही अवशिष्ट शर्करा-प्रभा, वालुकाप्रभा, पङ्कप्रभा, धूमप्रभा, तमःप्रभा, तमस्तमःप्रभा पृथिवीके नैरयिकोंकी पांच इन्द्रियोके प्रयोगसे परिणत हुए पुद्गल चाहे वे पर्याप्तक हों चाहे अपर्याप्तक हों श्रोत्रादिक पांचों इन्द्रियोंके प्रयोग से परिणत होते हैं । 'तिरिक्ख जोणियमणुस्स देवा जाव' इसी तरह से जो पुद्गल तिर्यग्योनिकोंकी, मनुष्योंकी, देवोंकी पांचों इन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणत कहे गये हैं वे श्रोत्रादि पांचों इन्द्रियोंके प्रयोगसे

કહ્યા છે તે પુદ્ગલો શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુઇન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી-પાંચે ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી-પરિણત હોય છે 'एवं पज्जत्तगा वि' અપર્યાપ્તક નારકોની જેમ પર્યાપ્તક રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલો પણ શ્રોત્રેન્દ્રિય આદિ પાંચે ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે. 'एव सव्वे भाणियव्वा' રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની જેમ જ બાકીની શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા અને તમસ્તમાપ્રભા પૃથ્વીના નારકોની પાંચ ઇન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક પુદ્ગલો પણ શ્રોત્રેન્દ્રિય આદિ પાંચે ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે

'तिरिक्खजोणिय मणुस्स देवा जाव' એ જ પ્રમાણે જે પુદ્ગલો તિર્યંચયોનિક જીવોની, મનુષ્યોની અને દેવોની પાંચે ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો પણ શ્રોત્રેન્દ્રિય આદિ પાંચે ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે અહીં 'जाव (પર્યન્ત)

वासिदेवानारभ्यापराजितानुत्तरौपपातिकदेवपर्यन्ता देवाः श्रोत्रादिपञ्चेन्द्रिय-प्रयोगपरिणता भवन्ति । तथा-'जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय-जाव परिणया ते सोइंदिय-चक्खिंदिय-जाव-परिणया' ये पर्याप्तकसर्वार्थ-सिद्धानुत्तरौपपातिक-यावत्-देवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः ते श्रोत्रेन्द्रिय-चक्षुरिन्द्रिय-यावत्-घ्राणेन्द्रिय-जिह्वेन्द्रिय-स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणता एव भवन्तीति भावः । इति चतुर्थो दण्डकः ४ । तथा च चतुर्थे दण्डके इन्द्रियद्वारदण्डके जीवानाम् १६१-एकषष्ट्यधिकशतभेदानां, ७१३ - त्रयो-दशाधिकसप्तशतानि इन्द्रियाणि आश्रित्य जीवभेदा भवन्ति, तथाहि-१६१

परिणत होते हैं । 'जाव' इस पदसे भवनवासी देवों से लगाकर अपराजित अनुत्तरौपपातिक तक समस्त देवोंकी जो श्रोत्रादिक पांच इन्द्रियां हैं, उन सब इन्द्रियोंके प्रयोग से परिणत जो पुद्गल कहे गये हैं वे सब पुद्गल चाहे पर्याप्तक हों चाहे अपर्याप्तक हों श्रोत्रा-दिक पांचों इन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणत होते हैं । तथा 'जे पज्जत्ता सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव परिणया ते सोइदियचक्खिंदिय जाव परिणया' जो पर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक देवोंकी पांच इन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं वे सब श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षु इन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, जिह्वाइन्द्रिय, स्पर्शेन्द्रिय इन पांच इन्द्रियोंके प्रयोग से परिणत होते है । इस प्रकार से यह चौथा दण्डक है । इन्द्रिय-द्वारवाले इस चतुर्थदण्डकमें जीवोंके १६१ भेदोंके ७१३ भेद इन्द्रियों को लेकर कहे गये हैं-जो इस प्रकारसे हैं-इन १६१ जीवोंके भेदोंमें

પદથી ભવનવાસી દેવો, વાનવ્યન્તરો, વૈમાનિકો, ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત દેવો અને અપરાજિત અનુત્તરૌપપાતિક પર્યન્તના અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક પુદ્ગલોને શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિય, એ પાંચે ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત કહ્યા છે. તથા 'जे पज्जत्ता सव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय जाव परिणया ते सोइंदिय, चक्खिंदिय जाव परिणया' પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપ-પાતિક દેવોની પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત જે પુદ્ગલો કહ્યા છે તે બધાં ચક્ષુઇન્દ્રિય, શ્રોત્રેન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય જિહ્વાઇન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયના - પાંચે ઇન્દ્રિયોના - પ્રયોગથી પરિણત હોય છે આ પ્રમાણે આ ચોથું દંડક છે ઇન્દ્રિયદ્વારવાળા આ ચોથા દંડકમા જીવોના ૧૬૧ ભેદોને અનુલક્ષીને ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ નીચે પ્રમાણે ૭૧૩ ભેદ કહ્યા છે - એકેન્દ્રિયોના ૨૦ ભેદોને અને વિકલેન્દ્રિના ૯ ભેદોને બાદ કરીને બાકીના

एकषष्ट्यधिकशतजीवभेदेषु विंशतिम् एकेन्द्रियभेदान, षट् च विकलेन्द्रिय भेदान् वर्जयित्वा अवशिष्टानाम् १३५पञ्चत्रिंशदधिकशतजीवभेदानाम् प्रत्येकं पञ्च पञ्च इन्द्रियाणि इति ६७५ पञ्चसप्तत्यधिकषट्शतानि इन्द्रियाणि, एकेन्द्रियाणां विंशतिभेदानाम् २० विंशतिरिन्द्रियाणि, त्रयाणां विकलेन्द्रियाणाम् षड्भेदानाम् १८ अष्टादश इन्द्रियाणि, सर्वसंमेलनेन त्रयोदशाधिकसप्तशतानि (७१३) इन्द्रियाणि भवन्ति ॥सू० ५॥

अथ शरीरेन्द्रियनामकं पञ्चमं दण्डकमाह–'जे अपज्जत्त' इत्यादि ।

मूलम्–'जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियओरालियतेयकम्मासरीरप्पओगपरिणया ते फासिंदियपओगपरिणया । जे पज्जत्तसुहुम० एवं चेव बायर० अपज्जत्ता एवं चेव । एवं पज्जत्तगा वि । एवं एएणं अभिलावेणं जस्स जइंदियाणि सरीराणि य ताणि भाणियव्वाणि, जाव–जे य पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय-जाव--देवपंचिंदियवेउव्वियतेयाकम्मासरीरपओगपरिणया ते सोइंदियचक्खिंदिय जाव फासिंदियपओगपरिणया (दंडगा ५) सू. ६ ॥

से एकेन्द्रियके वीस २० भेदोंको और विकलेन्यिके ६ भेदोंको कम करके बाकी के बचे हुए १३५ जीव भेदोमें से प्रत्येक जीव के साथ ५ इन्द्रियोंसे गुणा करने पर ६७५ इन्द्रियाँ हो जाती हैं। इनमें एकेन्द्रियके २० भेदोंकी २० इन्द्रियोंको और विकलेन्द्रियोंके ३ तीन भेदों की १८ इन्द्रियोंको मिलाने से सब इन्द्रिया ७१३ हो जाती हैं ॥सू.५॥

---

૧૩૫ જીવભેદોમા પ્રત્યેક જીવને ૫ ઇન્દ્રિયો હોય છે માટે ૧૩૫ જીવભેદોની ૬૭૫ ઇન્દ્રિયો થાય છે તેમાં એકેન્દ્રિયોના ૨૦ ભેદોની (પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચ એકેન્દ્રિયના સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત એવા ચાર, ચાર ભેદ હોવાથી કુલ ૨૦ ભેદ થાય છે) ૨૦ ઇન્દ્રિયોને દ્વીન્દ્રિયના બે ભેદોની ૪ ઇન્દ્રિયોને, ત્રીન્દ્રિયના બે ભેદોની (પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદોની) ૬ ઇન્દ્રિયોને અને ચતુરિન્દ્રિયના બે ભેદની આઠ ઇન્દ્રિયોને – આ રીતે વિકલેન્દ્રિયની ૧૮ ઇન્દ્રિયોને–ઉમેરવાથી કુલ ૭૧૩ ઇન્દ્રિયો થાય છે. ॥ સૂ. ૫ ॥

छाया – ये अपर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकतैजसकार्मणशरीर-प्रयोगपरिणताः, ते स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः । ये पर्याप्तकसूक्ष्म० एवमेव बादर०, अपर्याप्तका एवमेव । एवं पर्याप्तका अपि । एवम् एतेन अभिलापेन यस्य यानि इन्द्रियाणि शरीराणि च तानि भणितव्यानि, यावत् ये च पर्याप्तकाः सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक० यावत्-देवपञ्चेन्द्रिय वैक्रिय-

'जे अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइयएगिंदिय' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(जे अपज्जत्ता सुहुमपुढविकाइयएगिंदिय ओरालिय तेया कम्मा सरीरप्पओगपरिणया ते फासिंदियपओगपरिणया, जे पज्जत्ता सुहुम० एवं चेव, बायर पज्जत्ता एवचेव०) जो पुद्गल अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवी कायिक एकेन्द्रिके औदारिक, तैजस, कार्मण शरीरके प्रयोगसे परिणत कहे गये हैं वे केवल एक स्पर्शन इन्द्रियके ही प्रयोगसे परिणत होते हैं । जो पुद्गल पर्याप्तसूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक, तैजस कार्मण शरीर के प्रयोग से परिणत कहे गये हैं, वे पुद्गल भी केवल एक स्पर्शन इन्द्रियके ही प्रयोगसे परिणत होते हैं । इसी तरह से अपर्याप्तक बादरपृथिवीकायिक और पर्याप्तक बादरपृथिवीकायिक भी जानना चाहिये । (एवं एएणं अभिलावेणं जस्स जइंदियाणि सरीराणि य ताणि भाणियव्वाणि) इस तरह इस अभिलाप द्वारा जिस जीवके जितनी इन्द्रियां और जितने शरिर हों, उनके उतनी इन्द्रियां और

'जे अपज्जत्ता सुहुम पुढविकाइय एगिंदिय' ઇત્યાદિ–

સૂત્રાર્થ– (जे अपज्जत्ता सुहुम पुढविकाइय एगिंदिय ओरालिय तेयाकम्मा सरीरप्पओगपरिणया ते फासिंदियपओगपरिणया, जे पज्जत्ता सुहुम. एवंचेव. बायर पज्जत्ता एवं चेव) જે પુદ્દગલો અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત કહ્યાં છે, તેઓ ફક્ત એકલી સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી જ પરિણત થાય છે જે પુદ્દગલો પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત કહ્યા છે, તે પુદ્દગલો પણ ફક્ત સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી જ પરિણત હોય છે. એ જ પ્રમાણે અપર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાયિક અને પર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાયિક પુદ્દગલો વિષે પણ સમજવું. (एवं एएणं अभिलावेणं जस्स जइंदियाणि सरीराणि य ताणि भाणियव्वाणि) આ પ્રકારના અભિલાપ દ્વારા જે જીવને જેટલી ઇન્દ્રિયો અને જેટલાં શરીર હોય, તેમને એટલી ઇન્દ્રિયો અને એટલાં શરીર હોય છે એમ કહેવું જોઇએ. (जाव जे पज्जत्ता

तैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणतास्ते श्रोत्रेन्द्रिय-चक्षुरिन्द्रिय-यावत्-स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः (पञ्चमो दण्डकः ५) ॥सू० ६॥

टीका-'जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियओरालियतेयकम्मासरीरप्पओगपरिणया ते फासिंदियपओगपरिणया', ये अपर्याप्तसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्तास्ते केवल स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणता एव भवन्ति, एवं 'जे पज्जत्तसुहुम० एवं

उतने शरीर कहना चाहिये. (जाव जे य पज्जत्ता सव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय जाव देवपंचिंदिय पओगपरिणया दंडगा ५) यावत् जो पुद्गल पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरोपपातिक देवोंकी पांच इन्द्रियोंके, एवं वैक्रिय तैजस और कार्मण शरीरके प्रयोग से परिणत हुए कहे गये हैं, वे पुद्गल श्रोत्रेन्द्रिय, चक्षु इन्द्रिय यावत् स्पर्शन इन्द्रिय इन पांच इन्द्रियों के प्रयोग से परिणत होते हैं। इस प्रकार यह पांचवां दण्डक हैं।

टीकार्थ-इस सूत्र द्वारा सूत्रकारने शरीरेन्द्रियनामका पांचवां दण्डक कहा है-इसमें उन्होंने यह कहा है कि 'जे अपज्जत्ता सुहुमपुढवीकाइयएगिंदिय 'ओरालिय तेयाकम्मा सरीरपओगपरिणया ते फासिंदियपओगपरिणया' जो पुद्गल अपर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिककी एक इन्द्रियके प्रयोग से तथा उसके औदारिक, तैजस और कार्मण शरीर के प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं वे केवल एक स्पर्शन इन्द्रिय

सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव देव पंचिंदियवेउव्विय तेयाकम्मा सरीरपओगपरिणया ते सोइंदियचक्खिदिय जाव फासिंदियपओगपरिणया दंडगा ५) યાવત્ જે પુદ્ગલો પર્યાપ્ત સવાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવોની પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી અને વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત હોવાનું કહ્યું છે, તે પુદ્ગલો શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, જિહ્વાઇન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિય, આ પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે આ પ્રકારનું આ પાંચમું દંડક છે

ટીકાર્થ- આ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારે શરીરેન્દ્રિય નામના પાંચમાં દંડકનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. તેઓ કહે છે કે- 'जे अपज्जत्तगा सुहुमपुढविकाइय एगिंदियओरालिय तेयाकम्मा सरीरपओगपरिणया ते फासिंदियपओगपरिणया' જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકની એકેન્દ્રિયના પ્રયોગથી તથા તેના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો એક માત્ર સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી જ પરિણત હોય છે- અન્ય ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોતા નથી, કારણ કે

चेव ' ये पर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्तास्ते एवमेव, केवलं स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणता एव भवन्ति। ' बादर० अपज्जत्ता एवं चेव ' ये अपर्याप्तबादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्तास्ते एवमेव केवलंस्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणता एव भवन्ति। 'एवं पज्जत्तगा वि' एवम् अपर्याप्तकवदेव ये पर्याप्तका अपि बादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्तास्तेऽपि केवलं स्पर्शेन्द्रिय-

के प्रयोगसे ही परिणत होते हैं। अन्य इन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणत नहीं होते हैं। क्योंकि इनके अन्य इन्द्रियां होती नहीं हैं। इसी तरह 'जे पज्जत्ता सुहुम० एवं चेव' जो पुद्गल पर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकइन्द्रियके प्रयोगसे तथा औदारिक, तैजस और कार्मणशरीरके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, वे भी केवल एक स्पर्शन इन्द्रियके प्रयोगसे ही परिणत होते हैं। 'बायरअपज्जत्त-एवं चेव०' जो पुद्गल अपर्याप्त बादरपृथिवीकायिक की एकेन्द्रिय और औदारिक, तैजस एवं कार्मण शरीरके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं वे भी केवल एक स्पर्शन इन्द्रियके ही प्रयोगसे परिणत होते हैं। अन्य इन्द्रियोंके प्रयोगसे नहीं क्योंकि एक स्पर्शन इन्द्रिय के सिवाय और इन्द्रियां इनमें होती नहीं हैं। 'एवं पज्जत्तगा वि' इसी तरहसे जो पुद्गल पर्याप्तक बादरपृथिवीकायिक की एकइन्द्रियके प्रयोगसे तथा औदारिक, तैजस और कार्मण शरीरके प्रयोगसे परि-

તેમને બીજી ઇન્દ્રિયો હોતી નથી. એ જ પ્રમાણે 'जे पज्जत्ता सुहुम. एवं चेव' જે પુદ્ગલો અર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકની એક ઇન્દ્રિયના પ્રયોગથી તથા ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો પણ એક માત્ર સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી જ પરિણત હોય છે. 'बायरअपज्जत्त एवं चेव' જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાયિકની એક ઇન્દ્રિયના પ્રયોગથી તથા ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો પણ એક માત્ર સ્પર્શેન્દ્રિના જ પ્રયોગથી પરિણત હોય છે–અન્ય ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોતા નથી, કારણ કે તેમનામાં સ્પર્શેન્દ્રિય સિવાયની ઇન્દ્રિયોનો સદ્ભાવ હોતો નથી. 'एवं पज्जत्तगा वि' એ જ પ્રમાણે જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિકની એક ઇન્દ્રિયના પ્રયોગથી તથા ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો પણ એક માત્ર સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી જ પરિણત હોય છે.

प्रयोगपरिणता एव भवन्ति । 'एवं एएणं अभिलावेणं जस्स जइंदियाणि सरीराणि य ताणि भाणियव्वाणि' एवं रीत्या एतेन उपर्युक्तेन अभिलापेन यस्य यानि इन्द्रियाणि शरीराणि च प्रज्ञप्तानि तस्य तानि इन्द्रियाणि शरीराणि च भणितव्यानि, 'जाव जे य पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय० जाव देव-पंचिंदियवेउव्वियतेयाकम्मासरीरपओगपरिणया ते सोइंदिय-चक्खिदिय जाव फासिंदियपओगपरिणया' यावत्-सूक्ष्मावादराः पर्याप्तकाः अपर्याप्तकाश्च अप्कायिक-तेजस्कायिक-वायुकायिक-वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदारिकतैजसकार्मण-शरीरप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्तास्तेऽपि केवलं स्पर्शेन्द्रियप्रयोग-परिणता एव भवन्ति, एवं द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय-प्रयोगपरिणता

णत हुए कहे गये हैं, वे भी केवल एक स्पर्शन इन्द्रियके प्रयोगसे ही परिणत होते हैं। 'एवं एएण अभिलावेणं जस्स जइंदियाणि सरीराणि य ताणि भाणियव्वाणि' इस प्रकार इस अभिलापके द्वारा जिस जीव के जितनी इन्द्रियां और जितने शरीर कहे गये हैं उस जीव के उतनी इन्द्रियां और उतने शरीर कहना चाहिये। 'जाव जे य पज्जत्ता सव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय जाव देव पंचिंदिय वेउव्वियतेया कम्मासरीरपओगपरिणया ते सोइंदिय चक्खिदिय जाव फासिंदियपओगपरिणया' यावत्-सूक्ष्म, बादर, पर्याप्तक, अपर्याप्तक, अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक इनकी जो एक इन्द्रिय और औदारिक, तैजस एवं कार्मण शरीर हैं, इन सबके प्रयोग से जो पुद्गल परिणत हुए कहे गये हैं वे सब पुद्गल भी केवल एकस्पर्शन इन्द्रिय के प्रयोग से ही परिणत होते हैं। इसी तरह से द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चतुरिन्द्रियों के प्रयोग से

'एवं एएणं अभिलावेणं जस्स जइंदियाणि सरीराणि य ताणि भाणियव्वाणि' આ પ્રકારના અભિલાપ દ્વારા જે જીવને જેટલી ઇન્દ્રિયો અને જેટલા શરીર કહ્યાં છે, તે જીવને એટલી ઇન્દ્રિયો અને એટલાં શરીર કહેવા જોઇએ. 'जाव जे य पज्जत-सव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइ य जाव देव पंचिंदियवेउव्वियतेयाकम्मा सरीर-पओगपरिणया ते सोइंदियचक्खिदिय जाव फासिंदियपओगपरिणया' યાવત્ – સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક અપ્કાયિક, વાયુકાયિક, તેજસ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિકની એક ઇન્દ્રિયના પ્રયોગથી અને ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત જે પુદ્ગલો કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો પણ એક માત્ર સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી જ પરિણત હોય છે. એ જ પ્રમાણે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયના

अपि पुद्गलाः यथायोग्यं वक्तव्याः, एवं रत्नप्रभादिसप्तनैरयिकपर्याप्तका-पर्याप्तकपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः श्रोत्रादिपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणताः बोध्याः, एवं जलचरादितिर्यग्योनिक–मनुष्य–भवनपति–वानव्यन्तर–ज्योतिषिक – वैमानिकपर्याप्तकापर्याप्तक – नवग्रैवेयक – विजय – वैजयन्त– जयन्ता–पराजितदेवशरीरप्रयोगपरिणता अपि पुद्गलाः वक्तव्याः। ये च पर्याप्तकाः अपर्याप्तकाश्च सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक – यावत् – कल्पातीतकदेवपञ्चेन्द्रिय-वैक्रिय–तैजस–कार्मणशरीरप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः ते श्रोत्रेन्द्रिय-

परिणत कहे गये पुद्गलों के विषयमें भी यथायोग्यरीति से जान लेना चाहिये। इसी तरह से रत्नप्रभा आदि सप्त पर्याप्तक अपर्याप्तक नैरयिक जीवोंकी पांच इन्द्रियों के प्रयोग से परिणत कहे गये पुद्गल उनकी श्रोत्रादिक पाँच इन्द्रियों के प्रयोगसे परिणत होते हैं ऐसा जानना चाहिये। इसी तरह से पर्याप्तक एवं अपर्याप्तक जलचरादि तिर्यग्योनिक, मनुष्य, भवनपति, वानव्यन्तर ज्योतिषिक और वैमानिकदेव इनकी पांच इन्द्रियोंके और यथा योग्य औदारिक आदि शरीरोंके प्रयोगसे परिणत हुए जो पुद्गल कहे गये हैं, वे भी यथायोग्य श्रोत्रादिक इन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणत होते हैं। इसी तरहसे पर्याप्तक एव अपर्याप्तक, नवग्रैवेयक, विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजितवासी देवोंकी इन्द्रियोंके तथा शरीरके प्रयोगसे जो पुद्गल परिणत हुए गये हैं, वे तथा पर्याप्तक एवं अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तर विमानवासी देवोंकी पांच इन्द्रियोंके तथा शरीरोंके प्रयोगसे वैक्रिय, तैजस एवं कार्मण इन तीन शरीरोंके प्रयोगसे जो पुद्गल परिणत

પ્રયોગથી પરિણત થયેલાં જે પુદ્ગલો કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો વિષે પણ યથાયોગ્ય રીતે સમજી લેવું એ જ પ્રમાણે રત્નપ્રભા આદિ નારકોના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક નારક જીવોની પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત કહેલાં પુદ્ગલો પણ તેમની શ્રોત્રાદિક પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે એમ સમજવું. એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જલચર આદિ તિર્યંચોની, મનુષ્યોની, ભવનપતિ દેવોની, વાનવ્યન્તર દેવોની, જ્યોતિષિકોની, અને વૈમાનિક દેવોની પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી અને યથાયોગ્ય ઔદારિક આદિ શરીરોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલાં જે પુદ્ગલો કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો પણ શ્રોત્રાદિક પાંચે ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે. એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક, નવ ગ્રૈવેયક દેવોની તથા વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોની પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી તથા વૈક્રિય, તૈજસ

चक्षुरिन्द्रिय-यावत्-घ्राणेन्द्रिय जिह्वेन्द्रिय-स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः भवन्तीति पञ्चमो दण्डकः (५) तथा च-पञ्चमे दण्डके शरीरेन्द्रियद्वारे एकनवत्यधिकचतुःशत(४९१)जीवानां पञ्चसप्तत्यधिकैकशतोत्तरद्विसहस्रप्रमितानि (२१७५) इन्द्रियाणि भवन्ति, तथाहि-शरीराणाम् ४९१-एकनवत्यधिकचतुःशतभेदानां मध्ये ४१२-द्वादशाधिकचतुःशतशरीराणाम् प्रत्येकं पञ्च पञ्च इन्द्रियाणि भवन्तीति षष्ट्यधिकसहस्रद्वयम् २०६० । एकेन्द्रियाणाम्-६१ एकषष्टिशरीराणाम् ६१ एकषष्टिरिन्द्रियाणि । त्रयाणां च विकलेन्द्रियाणाम् अष्टादश १८ शरीराणाम् ५४ चतुःपञ्चाशद् इन्द्रियाणि भवन्ति । सर्वसंमेलनेन शरीरस्य पञ्चसप्तत्यधिकैकशतोत्तरद्विसहस्रपरिमितानि २१७५ इन्द्रियाणि जातानि ? ॥सू० ६॥

हुए कहे गये हैं, वे पुद्गल श्रोत्रादिक पांच इन्द्रियोंके-श्रोत्रइन्द्रिय-चक्षु इन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय, जिह्वा इन्द्रिय, स्पर्शन इन्द्रिय इन पांच इन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणत होते हैं । इस प्रकार यह पांचवां दण्डक है। शरीर इन्द्रिय द्वारवाले इस पांचवें दण्डकमें ४९१ जीवोंकी २१९५ इन्द्रियां होती हैं ऐसा प्रकट किया गया है । ४९१ शरीरोंके भेदोंके बीचमेंसे ४१२ शरीरोंकी प्रत्येककी ५-५ इन्द्रियां होती हैं । अतः ४१२ को ५से गुणा करने पर २०६० इन्द्रियां हो जाती हैं । एकेन्द्रियोंकी ६१ इन्द्रियों और तीन विकलेन्द्रियोंके १८ शरीरोंकी ५४ इन्द्रियां होती हैं इस प्रकार २०६०+६१+६४=२१७५ इन्द्रियां हो जाती हैं ॥ सू. ६ ॥

અને કાર્મણ શરીરોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા જે પુદગલો કહ્યાં છે, તે પુદગલો પણ શ્રોત્રન્દ્રિય, ચક્ષુઇન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય. જિહ્વાઇન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિય, એ પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે. આ પ્રકારનું આ પાંચમું દંડક સમજવુ. શરીરઇન્દ્રિય દ્વારવાળા આ પાંચમાં દંડકમા ૪૯૧ જીવોની ૨૧૭૫ ઇન્દ્રિયો હોય છે એવું પ્રકટ કર્યું છે તે ઇન્દ્રિયો નીચે પ્રમાણે સમજવી- શરીરના જે ૪૯૧ ભેદો કહ્યા છે, તેમાંથી ૪૧૨ શરીરો પાંચ, પાંચ ઇન્દ્રિયોવાળા હોય છે તેથી ૪૧૨ ને પાંચ વડે ગુણતા તેમની ૨૦૬૦ ઇન્દ્રિયો થાય છે એકેન્દ્રિયોની ૬૧ ઇન્દ્રિયો અને ત્રણ વિકલેન્દ્રિયોના ૧૮ શરીરોની ૫૪ ઇન્દ્રિયો થાય છે આ રીતે ૨૦૬૦ + ૬૧ + ૫૪ = ૨૧૭૫ ઇન્દ્રિયો થાય છે ॥ સૂ. ૬ ॥

अथ वर्णादिद्वारमाह-'जे अपज्जत्त' इत्यादि।

मूलम्- जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणया ते वण्णओ कालवन्नपरिणया वि नील० लोहिय० हालिद्द० सुक्किल्ल०। गंधओ सुब्भिगंधपरिणया वि, दुब्भिगंधपरिणया वि। रसओ तित्तरसपरिणया वि, कडुयरसपरिणया वि, कसायरसपरिणया वि, अंबिलरसपरिणया वि, महुररसपरिणया वि। फासओ कक्खडफासपरि० जाव लुक्खफासपरि०। संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणयावि वट्ट० तंस० चउरंस० आययसंठाणपरिणया वि। जे पज्जत्तसुहुमपुढवि० एवं चेव, एवं जहाणुपुव्वीए नेयव्वं जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय-जाव-परिणया वि। ते वन्नओ कालवन्नपरिणयावि, जाव आययसंठाणपरिणया वि (दंडगा ६) ॥सू० ७॥

छाया—ये अपर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः ते वर्णतः कालवर्णपरिणता अपि, नील० लोहित० हारिद्र० शुक्ल०। गन्धतः सुरभिग-

'जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइय एगिंदिय पओगपरिणया' इत्यादि।

सूत्रार्थ-(जे अपज्जत्ता सुहुमपुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणया ते वण्णओ कालवन्नपरिणया वि, नील० लोहिय० हालिद्द.सुकिल्ल) जो पुद्गल अपर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रिय प्रयोगसे परिणत होते हैं वे वर्णकी अपेक्षा कालेवर्णरूपमें' नीलेवर्णरूपमें, रक्तवर्णरूपमें, पीतवर्णरूपमें और शुक्लवर्णरूपमें भी परिणत हो जाते हैं। (गंधओ

'जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणया' ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ - (जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणया ते वण्णओ कालवन्नपरिणया वि, नील० लोहिय० हालिद्द० सुक्किल्ल०) જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તેઓ વર્ણની અપેક્ષાએ કાળાવર્ણ રૂપે, નીલવર્ણ રૂપે, લાલવર્ણ રૂપે, પીળાવર્ણ રૂપે અને સફેદવર્ણ રૂપે પણ પરિણમી જાય છે (गंधओ सुब्भिगंधपरिणया वि,

न्धपरिणता अपि, दुरभिगन्धपरिणता अपि। रसतः तिक्तरसपरिणता अपि, कटुकरसपरिणता अपि, कषायरसपरिणता अपि, अम्लरसपरिणता अपि, मधुररसपरिणता अपि। स्पर्शतः कर्कशस्पर्शपरिणता यावत् रूक्षस्पर्श परिणताः। संस्थानतः परिमण्डलसंस्थानपरिणता अपि, वृत्तसंस्थानपरिणता अपि, त्र्यस्रसंस्थानपरिणता अपि, चतुरस्रसंस्थानपरिणता अपि, आयतसंस्थानपरिणता अपि। ये पर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवी० एवमेव। एवं यथानुपूर्व्या ज्ञातव्यं यावत्

सुब्भिगंधपरिणया वि, दुब्भिगंधपरिणया वि) गंधकी अपेक्षा सुरभिगंधरूपमें भी एवं दुरभिगंधरूपमें भी परिणत हो जाते हैं। (रसओ तित्तरसपरिणया वि, कडुयरसपरिणया वि, अंबिलरसपरिणया वि, महुररसपरिणया वि) रसकी अपेक्षा वे तिक्तरसरूपमें, कटुकरसरूपमें, कषायरसरूपमें, अम्लरसरूपमें, और मधुररसरूपमें भी परिणत होजाते हैं। (फासओ-कक्खडफास परि० जाव लुक्ख फासपरि.) स्पर्शकी अपेक्षा वे कर्कशस्पर्श रूपमें, यावत् रूक्षस्पर्श रूक्षमें भी परिणत होजाते हैं। (संठाणओ-परिमंडलसंठाणपरिणया, वि, वट्ट० तंस चउरंस० आययसंठाणपरिणया वि) संस्थानको अपेक्षा वे परिमडल संस्थानरूपमें, वृत्त (गोल संस्थानरूपमें, त्र्यस्रसंस्थानरूपमें, चतुरस्रसंस्थानरूपमें और आयतसंस्थानरूपमें भी परिणत हो जाते हैं। (जे पज्जत्तसुहुमपुढवी० एवं चेव-एव जहाणुपुव्वीए नेयव्वं-जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव परिणया वि ते वण्णओ

दुब्भिगंधपरिणया वि) ગંધની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો સુગંધરૂપે પણ પરિણમે છે અને દુર્ગંધરૂપે પણ પરિણમે છે (रसओ तित्तरस परिणया वि, कडुयरस परिणया वि, कषायरस परिणया वि, अंबिलरस परिणया वि, महुररस परिणया वि) રસની અપેક્ષાએ તેઓ તિકત (તીખા) રસરૂપે, કડવા રસરૂપે, કષાય (તુરા) રસરૂપે, ખાટા રસરૂપે અને મધુર રસરૂપે પણ પરિણમે છે. (फासओ-कक्खड फास परि० जाव लुक्खफास परि०) સ્પર્શની અપેક્ષાએ તેઓ કર્કશ (કઠોર) સ્પર્શરૂપે પણ પરિણમે છે અને રૂક્ષ સ્પર્શરૂપે પણ પરિણમે છે. (संठाणओ - परिमंडलसंठाण परिणया वि, वट्ट० तंस० चउरंस० आययसंठाणपरिणया वि) સંસ્થાનની (આકારની) અપેક્ષાએ તેઓ પરિમંડલ સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે, ચતુરસ્ર (ચતુષ્કોણ) સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે અને આયત સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે. (जे पज्जत्तसुहुम० पुढवि० एवं चेव-एवं जहाणुपुव्वीए नेयव्वं-जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव परिणया वि - ते वण्णओ कालवन्न

ये पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिकाः यावत् परिणता अपि ते वर्णतः काल वर्णपरिणता अपि, यावत्-आयतसंस्थानपरिणता अपि, (षष्ठो दण्डकः ६)॥सू०७॥

टीका-'जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणया ते वन्नओ कालवन्नपरिणयावि नील० लोहिय० हालिद्द० सुक्किल्ल०' ये अपर्याप्तकसूक्ष्म-पृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्ता स्ते वर्णतः कालवर्णपरिणता

कालवन्न परिणया वि जाव आययसंठाणपरिणया वि) जो पुद्गल पर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके प्रयोगसे परिणत होते हैं वे इसी प्रकारसे जानना चाहिये और इसी प्रकारसे ही सबकथन उनमें क्रम-पूर्वक लगालेना चाहिये यावत् जो पुद्गल पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनु-त्तरौपपातिक यावत् प्रयोगपरिणत होते हैं वे वर्णकी अपेक्षा कालेव-र्णरूपमें भी परिणत हो जाते हैं यावत् संस्थानरूपसे भी परिणत हो जाते हैं। (दंडगा६) यह छट्ठा दण्डक है।

टीकार्थ-सूत्रकारने इस सूत्रद्वारा वर्णादिद्वार नामका छट्ठा दण्डकका कथन किया है इसमें उन्होंने यह कहा है कि 'जे अपज्जत्तसुहुमपुढवि-काइयएगिंदियपओगपरिणया ते वन्नओ कालवन्नपरिणया वि नील-वन्नपरिणया वि, लोहियवन्नपरिणया वि, हालिद्दवन्नपरिणया वि, सुक्किल्लवन्नपरिणया वि' जो पुद्गल अपर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक एके-न्द्रियके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, वे पुद्गल वर्णकी अपेक्षा

परिणया वि, जाव आययसंठाण परिणया वि) જે પુદ્ગલો પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વી-કાયિક એકેન્દ્રિયના કથન પ્રમાણે સમજવું વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાન વિષયક સમસ્ત કથન અનુક્રમે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સમજવુ. સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ પર્યન્તના સમસ્ત જીવોનુ કથન એજ પ્રમાણે સમજવું. સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પર્યન્તના જીવોના પુદ્ગલો વિષે આ પ્રમાણે કથન સમજવું- 'તે પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળ આદિ ઉપર્યુકત વર્ણરૂપે પરિણમે છે', ત્યાંથી લઇને 'આયત સસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે', ત્યાં સુધીનું ઉપર્યુકત સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરવું. (दंडगा ६) આ પ્રમાણે છઠ્ઠું દંડક સમજવું

ટીકાર્થ- સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા વર્ણાદિ દ્વાર નામના છઠ્ઠા દંડકનું નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે- 'जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियपओगपरिणया-ते वण्णओ कालवण्णपरिणया वि, नीलवण्णपरिणया वि, लोहियवण्ण परिणया वि, हालिद्दवण्णपरिणया वि, सुक्किल्लवण्णपरिणया वि' જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો

अपि, नीलवर्णपरिणता अपि, लोहितवर्णपरिणता अपि, हारिद्रवर्णपरिणता अपि, शुक्लवर्णपरिणता अपि भवन्ति। एवं 'गंधओ सुब्भिगंधपरिणया वि, दुब्भिगंधपरिणया वि' ये अपर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलास्ते गन्धतः सुरभिगन्धपरिणता अपि, दुरभिगन्धपरिणता अपि भवन्ति। एवं 'रसओ तित्तरसपरिणया वि, कडुयरसपरिणया वि, कसायरसप० अंबिलरसप० महुररसप०' ये अपर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्तास्ते रसतस्तिक्तरसपरिणता अपि, कटुकरसपरिणता अपि,

कालेवर्णरूपसे भी परिणत होते हैं, नीलवर्णरूपसे भी परिणत रहा करते हैं, लोहित लाल वर्णरूपसे भी परिणत रहा करते हैं हारिद्रवर्णरूपसे भी परिणत रहा करते हैं, शुक्लवर्णरूपसे भी परिणत रहा करते हैं, 'एवं गंधओ-सुब्भिगंधपरिणया वि, दुब्भिगंध परिणया वि' इसी तरह वे पुद्गल गंधगुणकी अपेक्षा सुगंधिरूपमें भी परिणत रहा करते हैं, दुरभिगंधरूपमें भी परिणत रहा करते हैं अथवा इस पूर्वोक्त कथनका तात्पर्य ऐसा भी हो सकता है कि जो पुद्गल अपर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके प्रयोगसे परिणत हुए हैं वे पुद्गल वर्णसे कालादिवर्णरूपमें भी परिणत हो जाते हैं-गंधसे सुगंधिरूप में एवं दुरभिगंधरूप में भी परिणत हो जाते हैं। 'एवं रसओ-तित्त रसपरिणया वि, कडुयरस परिणया वि, कसायरसपरिणया वि, अंबिलरसपरिणया वि, महुररसपरिणया वि०' इसी तरह से वे ही अपर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके प्रयोगसे परिणत कहे गये पुद्गल

વર્ણની અપેક્ષાએ કાળાવર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે, નીલવર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે, લાલવર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે, પીળાવર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે અને શુકલવર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે 'एवं गंधओ-सुब्भिगंध परिणया वि, दुब्भिगंधपरिणया वि' તે પુદ્ગલો ગંધગુણની અપેક્ષાએ સુગંધરૂપે પણ પરિણમન પામતાં રહે છે અને દુર્ગંધરૂપે પણ પરિણમન પામતાં રહે છે. અથવા આ કથનનુ તાત્પર્ય એવું પણ થઈ શકે છે કે જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયાં હોય છે, તે પુદ્ગલો કાળાદિ વર્ણરૂપે પરિણમી જાય છે. અને ગંધની અપેક્ષાએ સુગંધરૂપે અને દુર્ગંધરૂપે પરિણમી જાય છે. 'एवं रसओ-तित्तरसपरिणया वि, कडुयरसपरिणया वि, कसायरसपरिणया वि, अंबिलरसपरिणया वि, महुररसपरिणया वि' એ જ પ્રમાણે તે અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા જે પુદ્ગલો હોય છે, તેઓ રસ (સ્વાદ) ની અપેક્ષાએ તીખા

कषायरसपरिणता अपि, अम्लरसपरिणता अपि, मधुररसपरिणता अपि भवन्ति। तथा 'फासओ कक्खडफासपरि० जाव लुक्खफासपरि०' ये अपर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्‌गलाः प्रज्ञप्ता स्ते स्पर्शतः कर्कशस्पर्शपरिणता अपि, यावत्-मृदुस्पर्शपरिणता अपि, गुरुस्पर्शपरिणता अपि, लघुस्पर्शपरिणता अपि, शीतस्पर्शपरिणता अपि, उष्णस्पर्शपरिणता अपि, स्निग्धस्पर्शपरिणता अपि, रूक्षस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति। तथैव 'संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणया वि, वट्ट० तंस, चउरंस० आययसंठाणपरिणयावि' ये अपर्याप्तसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्‌गलाः प्रज्ञप्तास्ते संस्थानतः

रसकी अपेक्षा से तिक्त रसमें परिणत होते हैं या हो जाते हैं-अन्यत्र भी इसी प्रकार से समझना चाहिये-कडुकरस में परिणत हो जाते हैं, कषाय रसरूप में भी परिणत हो जाते हैं, अम्ल (खट्टा) रसरूप में भी परिणत हो जाते हैं, मधुररसरूप में भी परिणत हो जाते हैं। तथा 'फासओ कक्खडफासपरि० जाव लुक्खफासपरि०) वे ही पुद्‌गल जो अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके प्रयोग से परिणत कहे गये हैं स्पर्शकी अपेक्षा से कर्कशस्पर्शरूपमें भी परिणत हो जाते हैं, यावत्-मृदु (कोमल) स्पर्शरूप में भी परिणत हो जाते हैं, गुरुस्पर्शरूप में भी परिणत हो जाते हैं, लघुस्पर्शरूप में भी परिणत हो जाते हैं, शीतस्पर्शरूप में भी परिणत हो जाते हैं, उष्णस्पर्शरूपमें भी परिणत हो जाते हैं, स्निग्धस्पर्शरूपमें भी परिणत हो जाते हैं, रूक्षस्पर्शरूप में भी परिणत हो जाते हैं। (संठाणओ परिमडलसंठाणपरिणया वि, वट्ट०, तंस०, चउरंस० आययसंठाणपरिणयावि' तथा वे ही पुद्‌गल जो अपर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके प्रयोग से परिणत हुए कहे गये हैं, संस्थानकी अपेक्षा से

રસરૂપે પણ પરિણમી જાય છે, કડવા રસરૂપે પણ પરિણમી જાય છે, કષાય (તુરા) રસરૂપે પણ પરિણમી જાય છે, ખાટા રસરૂપે પણ પરિણમી જાય છે અને મધુર રસરૂપે પણ પરિણમી જાય છે. તથા 'फासओ कक्खड फास परि० जाव लुक्खफास परिणया' એ જ અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલાં પુદ્‌ગલો, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ સ્પર્શરૂપે પણ પરિણમે છે, મૃદુ કોમલ સ્પર્શરૂપે પણ પરિણમે છે, ગુરુ સ્પર્શરૂપે પણ પરિણમે છે, લઘુ સ્પર્શરૂપે પણ પરિણમે છે, શીત સ્પર્શરૂપે પણ પરિણમે છે, ઉષ્ણ સ્પર્શરૂપે પણ પરિણમે છે સ્નિગ્ધ (સુંવાળા) સ્પર્શરૂપે પણ પરિણમે છે અને રૂક્ષ (ખડબચડા) સ્પર્શરૂપે પણ પરિણમેછે. 'संठाणओ परिमंडलसंठाणपरिणया वि, वट्ट०, तंस०, चउरंस०, आययसंठाणपरिणया वि'

परिमण्डलसंस्थानपरिणता अपि, वृत्तसंस्थानपरिणता अपि, त्र्यस्रसंस्थानपरिणता अपि, चतुरस्रसंस्थानपरिणता अपि आयतसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति । अथ पर्याप्तसूत्रमाह-'जे पज्जत्तसुहुमपुढवि० एवं चेव' ये पर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्तास्ते एवमेव' तथाच-वर्णतः कालवर्णपरिणता अपि, नीलवर्णपरिणता अपि, लोहितवर्णपरिणता अपि, हारिद्रवर्णपरिणता अपि, शुक्लवर्णपरिणता अपि । गन्धतः सुरभिगन्धपरिणता अपि, दुरभिगन्धपरिणता अपि । रसतस्तिक्तरसपरिणता अपि, कटुकरसपरि-

परिमंडलसंस्थानरूप में भी परिणत हो जाते हैं, वृत्त (गोल) संस्थान रूप में भी परिणत हो जाते हैं, त्र्यस्रसंस्थानरूप में भी परिणत हो जाते हैं, चतुरस्रसंस्थानरूप में भी परिणत हो जाते हैं, आयतसंस्थान रूप में भी परिणत हो जाते हैं ।

'जे पज्जत्तसुहुमपुढवि० एवं चेव' जो पुद्गल पर्याप्त सूक्ष्मपृथिवी कायिक एकेन्द्रियके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं वे भी ऐसे ही होते हैं-तथा च वे वर्णसे काले वर्णके रूपमें भी परिणम जाते हैं, नील वर्णके रूपमें भी परिणम जाते हैं, लोहित(लाल)वर्णके रूपमें भी परिणम जाते हैं, हारिद्र(पीले)वर्णके रूपमें भी परिणम जाते हैं, और शुक्लवर्णके रूपमें भी परिणम जाते हैं । गंध से वे ही पुद्गल सुरभिगंधरूपमें भी और दुरभिगंधरूपमें भी परिणम जाते हैं । रस से-वे ही पुद्गल तिक्तरस में भी परिणम जाते हैं, कटुक (कडुवा) रस में भी परिणम जाते हैं,

એ જ અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો સંસ્થાન (આકાર)ની અપેક્ષાએ પરિમંડલ સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે, વૃત્ત (ગોળ) સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે, ત્ર્યસ્ર (ત્રિકોણાકાર) સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે, ચતુરસ્ર (ચતુષ્કોણ) સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે અને આયત સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે.

'जे पज्जत्तसुहुमपुढवि० एवं चेव' જે પુદ્ગલો પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો પણ અપર્યાપ્ત પુદ્ગલોના જેવાં જ હોય છે એટલે કે તે પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળાવર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે, નીલવર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે, લોહિત (લાલ) વર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે, પીળાવર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે અને શુક્લ (સફેદ) વર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે તે પુદ્ગલો ગંધની અપેક્ષાએ સુગંધરૂપે પણ પરિણમે છે અને દુર્ગંધરૂપે પણ પરિણમે છે. રસની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો તિક્તરસરૂપે પણ પરિણમે છે, કડવારસરૂપે પણ પરિણમે છે, તુરારસરૂપે પણ પરિણમે છે, ખાટારસરૂપે પણ પરિણમે છે અને મધુરરસરૂપે પણ પરિણમે છે સ્પર્શની

णता अपि, कषायरसपरिणता अपि, अम्लरसपरिणता अपि, मधुररसपरिणता अपि । स्पर्शतः कर्कशस्पर्शपरिणता अपि, मृदुस्पर्शपरिणता अपि, यावत्-गुरु लघुशीतोष्णस्निग्धरूक्षस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति । संस्थानतः परिमण्डल-संस्थानपरिणता अपि, वृत्तसंस्थानपरिणता अपि, त्र्यस्रसंस्थानपरिणता अपि, चतुरस्रसंस्थानपरिणता अपि, आयतसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति । 'एवं जहाणुपुव्वीए नेयव्वं' एवम्=अपर्याप्तसूक्ष्मपृथिवीकायिकवदेव यथानुपूर्व्या=पूर्वोक्तानुपूर्व्या, वर्ण-गन्ध-रस-स्पर्श-संस्थानरूपयाऽत्र पर्याप्तविषयोऽपि ज्ञातव्यम् । कियत्-पर्यन्तमित्याह-'जाव' इति, यावत्-ये बादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरि-

कषायरसमें भी परिणम जाते हैं, अम्लरस में भी परिणम जाते हैं और मधुररस में भी परिणम जाते हैं । स्पर्श से - वे ही पुद्गल कर्कश स्पर्श में भी परिणम जाते हैं, मृदुस्पर्श रूप में भी परिणम जाते हैं, यावत्-गुरु, लघु, शीतोष्ण, स्निग्ध, रूक्ष स्पर्श में भी परिणम जाते हैं । संस्थान से-वे ही पुद्गल परिमंडल संस्थान में भी परिणम जाते हैं, वृत्तसंस्थानमें भी परिणत हो जाते हैं, त्र्यस्र-तिखूंटे संस्थानमें भी परिणम जाते हैं, चतुरस्र चौकोर संस्थानमें भी परिणम जाते हैं, एवं आयत संस्थानमें भी परिणत होजाते हैं । 'एवं जहाणुपुव्वीए नेयव्वं' इस तरह अपर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिककी तरहसे ही, वर्ण, गंध, रस और स्पर्श तथा संस्थान इन सबके परिणमन विषयका वर्णन क्रमानुसार पर्याप्तके विषयमें भी जानना चाहिये । अर्थात् जैसा वर्णन अभी अभी वर्ण, गंध, आदिके परिणमनके विषयमें अपर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिकमें किया गया है उसी प्रकारका कथन इन सबके परिणमन होनेके विषयका पर्याप्तसूक्ष्मपृथिवीकायिकमें भी

અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો કર્કશસ્પર્શરૂપે પરિણમે છે, મૃદુસ્પર્શરૂપે પણ પરિણમે છે, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અથવા રૂક્ષસ્પર્શરૂપે પણ પરિણમે છે, સંસ્થાન-(આકાર)ની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો પરિમંડલ સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે, વૃત્ત (ગોળાકારના) સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે, ત્ર્યસ્ર-ત્રિકોણાકાર-સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે, ચતુરસ્ર-ચતુષ્કોણ - સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે અને આયત સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે. 'एवं जहाणुपुव्वीए नेयव्वं' અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકના પુદ્ગલોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનના પરિણમન વિષેનું જેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે એવું જ વર્ણન પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકના પુદ્ગલોના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનના પરિણમન વિષે પણ સમજવું. આ પ્રકારનું સમસ્ત કથન 'जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठ-

णताः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः ते वर्णतः कालवर्णपरिणता अपि, नीलवर्णपरिणता अपि, लोहितवर्णपरिणता अपि, हारिद्रवर्णपरिणता अपि, शुक्लवर्णपरिणता अपि भवन्ति। एवं गन्धतो, रसतः, स्पर्शतः संस्थानतः, सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गलेषु यावन्तः प्रतिपादिता स्तावन्तो बादरपर्याप्तकापर्याप्तपृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गलेषु अपि विज्ञेयाः, तथैव सूक्ष्मबादरपर्याप्तकापर्याप्तकाप्कायिक–तेजःकायिक – वायुकायिक – वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियप्रयोगपरिणतपुद्गलेष्वपि विज्ञेयाः। एवं द्वीन्द्रिय–त्रीन्द्रिय–चतुरि-

जानना चाहिये। यह कथन इसी तरहका कहांतक जानना चाहिये सो इसके लिये सूत्रकार कहते हैं कि 'जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव परिणया वि' यावत् जो बादरपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके प्रयोगसे परिणत हुए पुद्गल कहे गये हैं वे वर्णसे कालेवर्णरूपमें भी परिणत हो जाते हैं, नीलेवर्णरूपमें भी परिणत हो जाते हैं, लोहितवर्णरूपमें भी परिणम जाते हैं, हारिद्रवर्णरूपमें भी परिणत होजाते हैं और शुक्लवर्णरूपमें भी परिणत हो जाते हैं। गंधसे, रससे, स्पर्शसे, संस्थानसे जितना कथन सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गलोंमें किया गया है उतना ही कथन बादरपर्याप्तक अपर्याप्तक पृथिवीकायिक एकेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गलोंमें भी वर्ण, गंध, रस आदिको लेकर करलेना चाहिये। और ऐसा ही सब कथन सूक्ष्मबादर पर्याप्तक और अपर्याप्तक अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक एव वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय प्रयोगपरिणत पुद्गलों में भी जानना चाहिये। इसी तरहका सब कथन बेइन्द्रिय, तेइन्द्रिय,

सिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव परिणया वि' જે પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક વિમાનવાસી દેવો છે, ત્યાં સુધીના સમસ્ત જીવોને વિષે પણ સમજવું 'એટલે કે બાદર પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો પણ વર્ણની અપેક્ષાએ કાળાવર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે, નીલાવર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે, લાલવર્ણરૂપે છે, પીળાવર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે અને શુક્લવર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે બાદરપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય પુદ્ગલોના ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિણમન થવા વિષેનુ સમસ્ત કથન સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનના પરિણમનના કથન પ્રમાણે જ સમજવું. એ જ પ્રકારનું કથન બાદર પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક અપ્કાયિક, તેજઃકાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો વિષે પણ સમજવું. એ જ પ્રકારનું સમસ્ત કથન

न्द्रिय-पर्याप्तकापर्याप्तकरत्नप्रभादिसप्तनैरयिकपञ्चेन्द्रिय - जलचर - स्थलचर-खेचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक - पञ्चेन्द्रियमनुष्य - भवनपत्यसुरकुमारादिदेवपञ्चेन्द्रिय—वानव्यन्तर-ज्योतिषिक-वैमानिक-नवग्रैवेयक-विजय-वैजयन्त-जयन्ताऽपराजितदेवपञ्चेन्द्रिय प्रयोगपरिणताः पुद्गला अपि वर्णतः कालादिवर्णप्रयोगपरिणताः, गन्धतः सुरभिगन्धादिप्रयोगपरिणताः, रसतस्तिक्तादिरसपरिणताः स्पर्शतः कर्कशादिस्पर्शपरिणताः, संस्थानतः परिमण्डलसंस्थानादिपरिणता अपि भवन्तीति भावः। एवं 'जे पज्जत्तपज्जत्तःसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय० जाव-

चतुरिन्द्रियके पर्याप्तक अपर्याप्तक रत्नप्रभा आदि सात नरकोंके नैरयिक पंचेन्द्रियके, जलचर, स्थलचर, खेचर उरपरिसर्प-भुजपरिसर्प पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिकके, पंचेन्द्रिय मनुष्यके, भवनपति असुरकुमार आदि देवपंचेन्द्रियके, वानव्यन्तरके, ज्योतिषिकके, नवग्रैवेयकके, विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित देवपंचेन्द्रियके प्रयोगसे परिणत कहे गये पुद्गलोंके विषयमें भी जानना चाहिये अर्थात् ये भी पुद्गल वर्णकी अपेक्षा काले आदि वर्णरूपमें भी परिणम जाते हैं, गंधकी अपेक्षा सुरभिगंधरूपमें भी और दुरभिगंधरूपमें भी परिणम जाते हैं, रसकी अपेक्षा तिक्तादि रसरूपमें भी परिणम जाते हैं, स्पर्शकी अपेक्षा कर्कशआदि स्पर्शरूप में भी परिणत हो जाते हैं, संस्थानकी अपेक्षा परिमण्डल संस्थानरूप में भी परिणत हो जाते हैं' यह सब कथन यहां पर 'यावत्' शब्दसे ग्रहण किया गया है।

દ્વીન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય પ્રયોગપરિણત પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જીવોના પુદ્ગલો વિષે પણ સમજવું. એવું જ સમસ્ત કથન રત્નપ્રભા આદિ સાત નરકોના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત નૈરયિક પંચેન્દ્રિયના, જલચર, સ્થલચર અને ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિકના, પંચેન્દ્રિય મનુષ્યના, ભવનપતિ અસુરકુમાર આદિ દેવપંચેન્દ્રિયના, વાનવ્યન્તરોના, જ્યોતિષિકોના, વૈમાનિકોના, નવગ્રૈવેયક વિમાનવાસી દેવોના, અને વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, તથા અપરાજિત અનુત્તરૌપપાતિક દેવપંચેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલોના વિષયમાં પણ સમજવું. એટલે કે તે પુદ્ગલો પણ વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણરૂપે પરિણમે છે, ગંધની અપેક્ષાએ સુગંધ અથવા દુર્ગંધરૂપે પરિણમે છે, રસની અપેક્ષાએ તિકત (તીખા) આદિ રસરૂપે પરિણમે છે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ આદિ સ્પર્શરૂપે પરિણમે છે અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલ આદિ સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે'. આ સમસ્ત કથન અહીં 'जाव (यावत्)' પદથી ગ્રહણ કરવામાં આવ્યું છે.

परिणया वि ते वन्नओ कालवण्णपरिणया वि जाव आययसंठाणपरिणया वि' ये पर्याप्तकापर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक० यावत्-कल्पातीतक-वैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियप्रयोगपरिणता अपि पुद्गलाः प्रज्ञप्तास्ते वर्णतः कालवर्णपरिणता अपि, यावत्-नीलादिवर्णपरिणता अपि, गन्धतः सुरभिगन्धादिपरिणता अपि, रसत स्तिक्तादिरसपरिणताअपि, स्पर्शतः कर्कशादिस्पर्शपरिणता अपि, संस्थानतः परिमण्डलाद्यायतपर्यन्तसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति, (षष्ठो दण्डकः ६)

'जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव परिणया वि ते वन्नओ कालवण्णपरिणया वि जाव आययसंठाणपरिणया वि' जो पर्याप्तक अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक यावत् - कल्पातीत वैमानिक देव पंचेन्द्रियप्रयोगपरिणत पुद्गल कहे गये हैं वे वर्णकी अपेक्षा काले वर्णरूप में भी परिणत होते हैं, यावत् नीलादिवर्णरूप में परिणत हो जाते हैं, गंधकी अपेक्षा से वे सुरभिगंधादिरूपमें भी परिणत हो जाते हैं-बदल जाते हैं, रसकी अपेक्षा से वे तिक्तादिरसरूपमें भी परिणत हो जाते हैं, स्पर्शकी अपेक्षा से-वे कर्कश आदिस्पर्शरूप में भी परिणत हो जाते हैं और संस्थान की अपेक्षा से भी वे परिमण्डल आदि संस्थान से लेकर आयतसंस्थानतकके रूप में भी परिणम जाते हैं। इस प्रकार यह छट्ठा दण्डक है. तथा च-वर्णादि द्वारवाले इस छट्ठे दण्डक में-एकेन्द्रिय पृथिवीकायिक आदि पांच स्थावर सूक्ष्म और बादर के भेद से १० प्रकारके कहे गये हैं, विकलेन्द्रिय, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय

'जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव परिणया वि ते वण्णओ कालवण्णपरिणया वि जाव आययसंठाणपरिणया वि' જે પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિય પ્રયોગ-પરિણત પુદ્‌ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા વર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે, નીલ વર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે, લાલ વર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે, પીળા વર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે અને સફેદ વર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે ગંધની અપેક્ષાએ તે પુદ્‌ગલો સુગંધરૂપે પણ પરિણમે છે અને દુર્ગંધરૂપે પણ પરિણમે છે, રસની અપેક્ષાએ તે પુદ્‌ગલો તિક્તાદિ રસરૂપે પરિણમે છે અને સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ આદિ સ્પર્શરૂપે પરિણમે છે. તે પુદ્‌ગલો સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલ સંસ્થાનથી લઈને આયત પર્યન્તના સંસ્થાનરૂપે પરિણમે છે- આ પ્રકારના વર્ણાદિ દ્વારવાળા આ છઠ્ઠા દંડકમાં એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાયિક આદિ પાંચ સ્થાવર જીવોના સૂક્ષ્મ અને બાદરના ભેદથી ૧૦ પ્રકાર કહ્યા છે વિકલેન્દ્રિય જીવોના દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિયના ભેદથી ૩ પ્રકાર કહ્યા છે.

तथा च षष्ठे दण्डके वर्णादिद्वारे जीवानाम् १६१-एकषष्ट्यधिकशतभेदानां वर्ण-गन्ध-रस-स्पर्श - संस्थानरूपपञ्चविंशतिभेदैर्गुणिते पञ्चविंशत्यधिकचतुःसहस्राणि ४०२५ भवन्ति, तथाहि-वर्णाः पञ्च ५, गन्धौ द्वौ २, रसाः पञ्च ५, स्पर्शाः अष्टौ ८, संस्थानानि पञ्च ५। १६१ × २५=४०२५ पञ्चविंशत्यधिकचतुःसहस्राणि जायन्ते ॥सू० ७॥

और चौइन्द्रिय के भेद से तीन प्रकार हैं, प्रथम रत्नप्रभा आदि सात पृथिवियोंमें रहनेवाले नारक जीव सात प्रकारके हैं, संज्ञीतिर्यंच पंचेन्द्रिय पांच प्रकारके हैं, असंज्ञी तिर्यञ्च पंचेन्द्रिय पांच प्रकारके हैं। गर्भज और संमूर्च्छिम के भेद से मनुष्य दो प्रकारके हैं, भवनपति देव असुरकुमार से लेकर स्तनितकुमार तकके भेदसे दस प्रकारके हैं, ज्योतिषिक देव चन्द्रसे लेकर तारा तकके भेदसे पांच प्रकारके हैं। वैमानिक देव सौधर्मसे लेकर अच्युततकके भेद से १२ बारह प्रकार के हैं, अधस्तनत्रिक-मध्यमत्रिक और उपरितनत्रिकके भेद से ग्रवेयक नौ प्रकारके हैं, अनुत्तरविजयआदिके भेदसे पांच प्रकारके हैं। इस तरह १०+३+७+५+५+२+१०+८+५+१२+९+५ = ८१ जीवों के इक्यासी भेद हो जाते हैं। जीवोंके ८१ भेदोंके बीचमें संमूर्च्छिम मनुष्यों से भिन्न ८० जीवोंके पर्याप्तक और अपर्याप्तकके भेदसे १६० एकसौ साठ भेद होते हैं तथा संमूर्च्छिम मनुष्यका एक ऐसे १६१ भेद जीवों के

પ્રથમ રત્નપ્રભા આદિ સાત પૃથ્વીઓમાં રહેતા નારકોના ૭ પ્રકાર કહ્યા છે સંજ્ઞી તિર્યંચ પચેન્દ્રિય જીવોના ૫ પ્રકાર કહ્યા છે. અસંજ્ઞી તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય પાંચ પ્રકારના છે ગર્ભજ અને સંમૂર્ચ્છિમના ભેદથી મનુષ્યોના બે પ્રકાર કહ્યાં છે. અસુરકુમારથી લઇને સ્તનિતકુમાર પર્યન્તના ૧૦ પ્રકારના ભવનપતિ દેવો કહ્યા છે. જ્યોતિષિક દેવોના ચન્દ્રથી તારા પર્યન્તના પાંચ પ્રકાર કહ્યાં છે. વાનવ્યન્તર દેવોના ૮ પ્રકાર કહ્યાં છે. સૌધર્મથી અચ્યુત પર્યન્તના બાર પ્રકારના વૈમાનિક દેવો કહ્યા છે. ગ્રૈવેયક કલ્પાતીત દેવોના ૯ પ્રકાર કહ્યાં છે (૩ નીચેના ગ્રૈવેયક વિમાનો + ૩ મધ્યમ ગ્રૈવેયક વિમાનો + ૩ ઉપરિતન ગ્રૈવેયક વિમાનો) અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોના વિજય, આદિ પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે. આ રીતે ૧૦+૩+૭+૫+૫+૨+૧૦+૮+૫+૧૨+૯+૫=૮૧ જીવોના એકયાસી ભેદ થાય છે. જીવોના આ જે ૮૧ ભેદ કહ્યા છે તેમાંના સમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય સિવાયના ૮૦ પ્રકારના જીવોના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ભેદથી ૧૬૦ પ્રકાર થાય છે. સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોનો એક જ પ્રકાર (અપર્યાપ્તક) હોય છે. આ રીતે જીવોના કુલ ૧૬૧ ભેદ થાય છે. આ ૧૬૧ પ્રકારના જીવભેદો સાથે વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનના

अथ शरीरवर्णादिनामकं सप्तमं दण्डकमाह--'जे अपज्जत्त' इत्यादि ।

मूलम्--' जे अपज्जत्तसुहुमपुढवि०काइयएगिंदियओरालिय-तेयाकम्मासरीरपओगपरिणया ते वन्नओ कालवन्नपरि० जाव आययसंठाणपरि० । जे पज्जत्तसुहुमपुढवि० एवं चेव, एवं जहाणुपुव्वीए नेयव्वं, जस्स जइ सरीराणि जाव-जे पज्जत्तसव्वट्ठ-सिद्धअणुत्तरोववाइयदेवपंचिंदियवेउव्वियतेयाकम्मा सरीर० जाव परिणया ते वण्णओ कालवन्नपरिणया वि जाव आययसंठाण-परिणया वि (दंडगा ७) ॥सू० ८॥

छाया--ये अपर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिक-तैजस-कार्मणशरीर-प्रयोगपरिणताः ते वर्णतः कालवर्णपरिणताः यावत् आयतसंस्थानपरिणताः ।

होते हैं। १६१ जीव भेदोंके साथ वर्ण, गंध, रस, स्पर्श एवं संस्थान इन २५ का गुणा करने पर १६१×२५=४०२५ भेद हो जाते हैं ॥सू.७॥

' जे अपज्जत्तसुहुमपुढवि०' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(जे अपज्जत्तसुहुमपुढवि० एगिंदिय ओरालियतेयाकम्मा सरीरपओगपरिणया ते वन्नओ कालवन्न परि० जाव आययसंठाणपरि०) जो पुद्गल अपर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रिय के औदारिक, तैजस और कार्मणशरीरके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, वे वर्णकी अपेक्षा कालेवर्णरूप में यावत् आयत संस्थानरूप में भी परिणम जाते

જે ૨૫ કુલ ભેદો છે તેનો ગુણાકાર કરવાથી (૧૬૧×૨૫) કુલ ૪૦૨૫ ભેદ થાય છે. (વર્ણના ૫ ભેદ + ગંધના ૨ ભેદ + રસના ૫ ભેદ + સ્પર્શના ૮ ભેદ + સંસ્થાનના ૫ ભેદ = ૨૫ ભેદ) ॥ સૂ. ૭ ॥

'जे अपज्जत्तसुहुमपुढवि०' ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ- (जे अपज्जत्तसुहुमपुढवि० एगिंदिय ओरालिय - तेयाकम्मा सरीरपओगपरिणया ते वण्णओ कालवण्ण परि० जाव आययसंठाण परि०) જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલાં કહ્યાં છે, 'તે પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળાવર્ણરૂપે' અહીંથી શરૂ કરીને 'આયત સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે' ત્યાં સુધીનું પહેલાના સૂત્રમાં

ये पर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवी० एवमेव। एवं यथानुपूर्व्या ज्ञातव्यं यस्य यानि शरीराणि यावत् ये पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिकदेवपञ्चेन्द्रियतैजसकार्मणशरीर० यावत् परिणताः ते वर्णतः कालवर्णपरिणता अपि, यावत् आयतसंस्थानपरिणता अपि, (सप्तमो दण्डकः ७) ॥सू० ८॥

टीका-'जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियओरालियतेयाकम्मासरीरपओग-परिणया ते वण्णओ कालवन्नपरि० जाव आययसंठाणपरि० ' ये अपर्या-

---

हैं। (जे पज्जत्तसुहुमपुढवि० एवं चेव, एवं जहाणुपुव्वीए नेयव्वं) जो पर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिकप्रयोगपरिणत पुद्गल कहे गये हैं, वे भी इसी प्रकार से जानना चाहिये। इसी तरह से क्रमशः सब कथन जानना चाहिये। (जस्स जइ सरीराणि जाव जे पज्जत्त-सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय देवपंचिंदिय वेउव्विय तेयाकम्मसरीरा जाव परिणया ते वण्णओ कालवन्नपरिणया वि जाव आययसंठाणपरिणया वि) जिसके जितने शरीर होते हैं उसके उतने शरीर कहना चाहिये। यावत् जो पुद्गल पर्याप्तसर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिकदेव पंचेन्द्रियके वैक्रिय, तैजस, कार्मणशरीरके प्रयोगसे परिणत होते कहे गये हैं वे वर्णकी अपेक्षा कालेवर्णरूपमें भी परिणत होजाते हैं, यावत् संस्थान की अपेक्षा आयतसंस्थानतकके रूपमें भी परिणम जाते हैं। दंडगा ७) इस प्रकार यह सातवां दण्डक है।

टीकार्थ-सूत्रकारने इस सूत्रद्वारा शरीर वर्णादि नामका सातवां

આપેલું કથન ગ્રહણ કરવું (जे पज्जत्तसुहुम पुढवि० एवं चेव, एवं जहाणुपुव्वीए णेयव्व) જે પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો કહ્યાંછે, તેમને વિષે પણ અપર્યાપ્તક જેવું જ કથન સમજવુ એ જ પ્રમાણે અનુક્રમે બધું કથન સમજવું

(जस्स जइ सरीराणि जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइदेव पंचिंदियवेउव्वियतेयाकम्म सरीर जाव परिणया ते वण्णओ कालवण्ण-परिणया वि जाव आययसंठाण परिणया वि) જેના જેટલાં શરીર હોય, તેના તેટલાં શરીર કહેવા જોઇએ યાવત્ જે પુદ્ગલો પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક દેવ પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા વર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે', ત્યાંથી શરૂ કરીને 'સંસ્થાનની અપેક્ષાએ આયત સંસ્થાન પર્યન્તના સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે', ત્યાં સુધીનું કથન ગ્રહણ કરવું. (दंडगा ७) આ પ્રકારનું આ સાતમું દંડક સમજવું

ટીકાર્થ– સૂત્રકારે આ 'સુત્રદ્વારા શરીરવર્ણાદિ નામના સાતમાં દંડકનું નીચે પ્રમાણે

प्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्तास्ते वर्णतः कालवर्णपरिणताः, यावत्-नीलादिवर्णपरिणताः, गन्धतः सुरभिगन्धादिपरिणताः, रसतस्तिक्तादिरसपरिणताः, स्पर्शतः कर्कशादिस्पर्शपरिणताः, संस्थानतः परिमण्डलाद्यायतपर्यन्तसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति। 'जे

दण्डक कहा है इसमें यह कहा है कि 'जे अपज्जत्तसुहुमपुढविएगिंदियओरालिय तेयाकम्मसरीर पओगपरिणया ते वण्णओ कालवन्नपरि० जाव आययसंठाणपरि०' जो पुद्गल अपर्याप्तकसूक्ष्म पृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक, तैजस और कार्मणशरीरके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, वे पुद्गल वर्णकी अपेक्षासे कालेवर्णरूपमें भी परिणत हो जाते हैं, यावत् नीलादिवर्णरूपमें भी परिणत हो जाते हैं, गंधकी अपेक्षासे वे ही पुद्गल सुरभिगंधरूपमें भी परिणत हो जाते हैं, दुरभिगंधरूपमें भी परिणम जाते हैं। रसकी अपेक्षासे वे ही पुद्गल तिक्तादि रसके रूपमें भी बदल जाते हैं, स्पर्शकी अपेक्षासे वे ही पुद्गल कर्कश आदि ८ प्रकारके स्पर्शरूपमें भी परिणत हो जाते हैं। तात्पर्य कहनेका यही है कि यदि कोई यहां पर ऐसी आशंका करे कि अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक आदि तीन शरीरोंके प्रयोगसे जो परिणत हुए पुद्गल कहे गये हैं अर्थात् उस एकेन्द्रियजीवद्वारा जो पुद्गल औदारिक आदि तीन शरीररूपमें परि-

પ્રતિપાદન કર્યું છે- ' जे अपज्जत्तसुहुमपुढविएगिंदियओरालियतेयाकम्मसरीरपओगपरिणया ते वण्णओ कालवण्ण परि० जाव आययसंठाण परि०' જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવોના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળાવર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે અને નીલથી લઈને સફેદ પર્યન્તના વર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે. ગંધની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો સુગંધરૂપે પણ પરિણમે છે અને દુર્ગંધરૂપે પણ પરિણમે છે રસની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો તિકતથી લઈને મધુર પર્યન્તના પાંચે રસરૂપે પરિણમે છે. સ્પર્શની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો કર્કશ આદિ આઠ પ્રકારના સ્પર્શરૂપે પણ પરિણમે છે અને તે પુદ્ગલો પરિમંડલ આદિ પાંચ સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમન પામે છે.

શંકા- અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક આદિ ત્રણ શરીરોના પ્રયોગથી પરિણત જે પુદ્ગલો કહ્યાં છે – એટલે કે તે એકેન્દ્રિય જીવદ્વારા જે પુદ્ગલોને ઔદારિક આદિ ત્રણ શરીરોરૂપે પરિણમાવવામાં આવ્યાં છે, તે પુદ્ગલો રૂપ, રસ આદિ ગુણોથી રહિત હોય છે. તો એવું કેવી રીતે સંભવી શકે?

पज्जत्तसुहुमपुढवि० 'एवं चेव' ये पर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिक-तैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्तास्ते एवमेव–वर्णतः कालादि-वर्णपरिणताः, गन्धतः सुरभ्यादिगन्धपरिणताः रसतस्तिक्तादिरसपरिणताः, स्पर्शतः कर्कशादिस्पर्शपरिणताः, संस्थानतः परिमण्डलादिसंस्थानपरिणता

णमाये गये हैं वे पुद्गल रूप रसादिगुणोंसे हीन होते होंगे? सो इसके ऊपर सूत्रकार उसे समझा रहे हैं कि ऐसी बात नहीं है क्योंकि 'स्पर्शरसगंधवर्णवन्तः पुद्गलाः' के अनुसार पुद्गलोंमें ये चारगुण होते ही हैं-इसी लिये वे पुद्गल रूप रसादिगुणवाले होते हैं-उनमें एक भी गुण कम नहीं होता है। हां ऐसा अवश्य होता है कि एकगुण दूसरे भिन्नजातीय गुणरूपमें परिणमन नहीं करता है स्वजाति में वह परिणमन कर लेता है जैसे खट्टारस मिष्टरसरूपमें, हरावर्ण पीलेवर्णरूपमें, कोमलस्पर्श कठोर स्पर्शरूप में और सुगंध दुर्गंधरूपमें परिणम जाता है। यही विषय यहां पर प्रकट किया गया है। 'जे पज्जत्तासुहुमपुढवि० एवंचेव' इसी तरहसे जो पुद्गल पर्याप्तक, सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक, तैजस और कार्मण शरीरके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं वे भी ऐसे ही होते हैं अर्थात् वर्णकी अपेक्षा वे कालादि वर्णरूपमें भी परणित होते हैं, गंधकी अपेक्षा से वे सुरभिगंधरूप में भी दुरभिगंधरूपमें भी परिणत होते हैं, रसकी अपेक्षा वे तिक्तादिरस रूपमें परिणत होते हैं, और स्पर्शकी अपेक्षा वे कर्कश आदि स्पर्शके रूपमें भी परिणत

સમાધાન– તેઓ રૂપ, રસ આદિથી રહિત હોતા નથી. કારણ કે **स्पर्शरसगंध वर्णवन्तः पुद्गलाः'** આ કથન અનુસાર પુદ્દગલોમા એ ચાર ગુણો અવશ્ય હોય છે. તેમા એક પણ ગુણનો અભાવ હોતો નથી તેથી જ તેમને રૂપ, રસાદિ ગુણવાળાં કહ્યાં છે હા, એવુ અવશ્ય સભવી શકે છે કે એક ગુણ બીજા જુદી જાતિના ગુણરૂપે પરિણમન પામતો નથી તે સ્વજાતિમા જ પરિણમન પામે છે. જેમકે ખાટો રસ મધુર રસરૂપે, લીલોવર્ણ પીળા વર્ણરૂપે, કોમલ સ્પર્શ કઠોર સ્પર્શરૂપે, અને સુગંધ દુર્ગંધરૂપે પરિણમી જાય છે એ જ વિષય અહી પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે.

'जे पज्जत्तसुहुमपुढवि. एवं चेव' એ જ પ્રમાણે જે પુદ્દગલો પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદ્દગલો વિષે પણ એવુ જ કથન સમજવું. એટલે કે તે પુદ્દગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા આદિ પાંચ વર્ણરૂપે પરિણમે છે, ગંધની અપેક્ષાએ સુગંધરૂપે પણ પરિણમે છે અને દુર્ગંધરૂપે પણ પરિણમે છે, રસની અપેક્ષાએ તિક્ત (તીખા) આદિ પાંચ રસરૂપે પરિણમે છે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશથી લઈને રૂક્ષ પર્યન્તના આઠ

अपि भवन्ति, 'एवं जहाणुपुव्वीए नेयव्वं जस्स जइ सरीराणि जाव' एवम् पर्याप्तक-सूक्ष्मपृथिवीकायिकवदेव यथानुपूर्व्या यथानुक्रमेण ज्ञातव्यानि यस्य यानि यावन्ति शरीराणि तस्य तावन्ति शरीराणि यावत्-ये पुद्गलाः अपर्याप्तकबादरपृथिवी-कायिकैकेन्द्रियौदारिक तैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणताः भवन्तास्ते वर्णगन्धरस-स्पर्शसंस्थानतः कालादिवर्ण-सुरभ्यादिगन्ध-तिक्तादिरस-कर्कशादिस्पर्श-परि-मण्डलादिसंस्थानपरिणताः, ये च पुद्गलाः पर्याप्तकबादरपृथिवीकायिकै-केन्द्रियौदारिकतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणतास्ते कालादिवर्ण सुरभ्यादिगन्ध-

होते हैं। तथा-संस्थान-आकारकी अपेक्षा वे परिमंडलसंस्थान से लेकर आयतसंस्थानतकके रूपमें भी परिणत होते हैं। 'एवं जहाणु पुव्वीए नेयव्वं जस्स जइसरीराणि जाव' पर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिककी तरह से ही यथाक्रम जिसके जितने शरीर होते हैं उसके उतने ही शरीर जानना चाहिये. यहां यावत् पदके पाठसे इस प्रकारका कथन गृहीत हुआ है-जो पुद्गल अपर्याप्तक बादर पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय के औदारिक, तैजस और कार्मण शरीरके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, वे वर्ण, गंध, रस, स्पर्श और संस्थान की अपेक्षा से काला दि वर्णरूपमें, सुरभि आदि गंधरूप में, तिक्तादि रसरूपमें कर्कश आदि स्पर्शरूप में और परिमंडल आदि संस्थानरूप में परिणत होते हैं, तथा जो पुद्गल पर्याप्तक बादरपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक तैजस एवं कार्मण शरीरके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं वे वर्णकी अपेक्षा काले आदि वर्णके रूपमें, गंधकी अपेक्षा सुरभि आदि

સ્પર્શરૂપે પરિણમે છે અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલ સંસ્થાનથી લઈને આયત સંસ્થાન પર્યન્તના પાંચ સંસ્થાનરૂપે પરિણમે છે 'एवं जहाणुपुव्वीए नेयव्वं जस्स जइ सरीराणि जाव' પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિકની જેમ અનુક્રમે જે જીવના જેટલાં શરીર હોય તે જીવના એટલા જ શરીર સમજવા જોઈએ. અહીં 'जाव यावत्' પદથી નીચેનું કથન ગ્રહણ કરવાનું છે- 'જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણરૂપે, સુરભિ આદિ ગંધરૂપે, તીખા આદિ રસરૂપે, કર્કશ આદિ સ્પર્શરૂપે અને પરિમંડલ આદિ સંસ્થાનરૂપે પરિણમે છે, અને જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણરૂપે, ગંધની અપેક્ષાએ સુગંધ અથવા દુર્ગંધરૂપે, રસની અપેક્ષાએ

तिक्तादिरस – कर्कशादिस्पर्श – परिमण्डलादिसंस्थानपरिणता अपि भवन्तीति भावः । एवं पर्याप्तकापर्याप्तकसूक्ष्मबादराप्कायिक–तेजस्कायिक–वायुकायिक–वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदारिकतैजसकार्मणशरीरप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः, एवं पर्याप्तकापर्याप्तकद्वीन्द्रिय – त्रीन्द्रिय – चतुरिन्द्रियौदारिकादिशरीरप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः, पर्याप्तापर्याप्तकरत्नप्रभादिसप्तनैरयिकपञ्चेन्द्रियवैक्रियादिशरीरप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः, पर्याप्तापर्याप्तकसंमूर्च्छिम – गर्भजतिर्यग्योनिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियाहारकादिशरीरप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः, असुरकुमारादिभवनवासि-

गंधके रूपमें, रसकी अपेक्षा तिक्तादि रसके रूपमें, स्पर्शकी अपेक्षा कर्कश आदि स्पर्शके रूपमें और संस्थानकी अपेक्षा परिमंडल आदि संस्थानके रूपमें भी परिणत होते हैं। इसी प्रकारसे पर्याप्तक अपर्याप्तक सूक्ष्मबादर ऐसे अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक एकेन्द्रियके औदारिक, तैजस. और कार्मण शरीरके प्रयोगसे परिणत हुए जो पुद्गल कहे गये हैं, तथा जो पुद्गल पर्याप्तक अपर्याप्तक द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रियके औदारिक आदि शरीरत्रयके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, तथा जो पुद्गल पर्याप्तक अपर्याप्तक रत्नप्रभादि सप्तपृथिवीगतनैरयिक पंचेन्द्रियके वैक्रियादि शरीरत्रयके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, तथा जो पुद्गल पर्याप्तक अपर्याप्तक संमूर्च्छिम, गर्भज तिर्यग्योनिक जीवोंके औदारिक आदि शरीरत्रयके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, इसी तरहसे मनुष्य पंचेन्द्रियके आहारक आदि शरीरके प्रयोगसे परिणत हुए

તીખા આદિ રસરૂપે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ આદિ સ્પર્શરૂપે અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલ આદિ સંસ્થાનરૂપે પરિણમે છે. એ જ પ્રકારનું કથન પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક અવસ્થાવાળા સૂક્ષ્મ અને બાદર અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત જ પુદ્ગલો કહ્યાં છે તેમના વિષે પણ સમજવું એવું જ કથન પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોના ઔદારિક આદિ ત્રણ શરીરના પ્રયોગથી જે પુદ્ગલો પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તથા જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક રત્નપ્રભા આદિ સાત પૃથ્વીઓના નારક પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિય આદિ ત્રણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલાં કહ્યાં છે, તથા જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક સંમૂર્ચ્છિમ તથા ગર્ભજ તિર્યચયોનિક જીવોના ઔદારિક આદિ ત્રણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો વિષે પણ સમજવું. એ જ પ્રમાણે મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના આહારક આદિ શરીરોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલાં પુદ્ગલો વિષે પણ સમજવું તથા અસુરકુમાર

वानव्यन्तर – ज्योतिषिक – वैमानिकपर्याप्तकापर्याप्तकपञ्चेन्द्रियवैक्रियादिशरीर-प्रयोगपरिणताः पुद्गलाः, पर्याप्तापर्याप्तकग्रैवेयक-विजय–वैजयन्त–जयन्ता–पराजितपञ्चेन्द्रियानुत्तरौपपातिकवैक्रियादिशरीरप्रयोगपरिणताः पुद्गलाश्च वर्णगन्धरसस्पर्शसंस्थानतः कालादिवर्ण–सुरभ्यादिगन्ध–तिक्तादिरस–कर्कशादि-स्पर्श–परिमण्डलादिसंस्थानपरिणता भवन्ति। 'जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववा-इयदेवपंचिंदियवेउव्विय–तेया–कम्मा–सरीर० जावपरिणया ते वण्णओ कालवण्ण-परिणया वि, जाव आययसंठाणपरिणया वि' ये पुद्गलाः पर्याप्तकापर्याप्तक-

कहे गये हैं, असुरकुमार आदि भवनवासी, पिशाच आदि वानव्य-न्तर, सूर्य चन्द्रादिज्योतिषिक और सौधर्मादिक कल्पवासी वैमानिक देव इन सब पर्याप्तक अपर्याप्तक देव पंचेन्द्रियोंके वैक्रिय आदि शरीर के प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, तथा पर्याप्तक अपर्याप्तक नव ग्रैवेयकवासी, एवं विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजित इन चार अनुत्तर विमानवासी देव पंचेन्द्रियोंके वैक्रिय आदि शरीरके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं सो ये सब पुद्गल वर्ण, गंध, रस, स्पर्श एव संस्थानकी अपेक्षा से कालादिवर्णके रूपमें, सुरभि आदि गंधके रूपमें–तिक्तादिरसके रूपमें, कर्कश आदि स्पर्शकेरूपमें, और परिमंडल आदि संस्थानके रूपमें परिणत होते हैं। तथा 'जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय पंचिंदियवेउव्विय तेयाकम्मसरीरा जाव परिणया ते वण्णओ, कालवण्णपरिणया वि, जाव आययसंठाणपरिणया वि'

આદિ ભવનપતિના, પિશાચ આદિ વાનવ્યન્તરોના, સૂર્યચન્દ્રાદિક જ્યોતિષિકોના, અને સૌધર્મ આદિ કલ્પવાસી વૈમાનિક દેવોના, એ બધા પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિય આદિ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા પુદ્ગલો તથા પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક નવ ગ્રૈવેયકવાસી દેવોના અને વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજિત, આ ચાર અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિય આદિ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા જે પુદ્ગલો કહ્યાં છે તે પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણરૂપે, ગંધની અપેક્ષાએ સુગંધ અથવા દુર્ગંધરૂપે, રસની અપેક્ષાએ તીખા આદિ રસરૂપે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ આદિ-સ્પર્શરૂપે અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલ આદિ સંસ્થાનરૂપે પરિણમે છે' તથા 'जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइयपंचिंदियवेउव्विय-तेयाकम्मसरीरा जाव परिणया ते वण्णओ कालवण्णपरिणया वि, जाव अययसंठाण परिणया वि' જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક, અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તર

सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रिय-तैजस-कार्मणशरीर० यावत्-प्रयोग-परिणतास्ते वर्णतः कालादिवर्णपरिणता अपि, यावत्-नीलादिवर्ण परिणता अपि, गन्धतः सुरभ्यादिगन्धपरिणता अपि, रसतस्तिक्तादिरसपरिणता अपि, स्पर्शतः कर्कशादिस्पर्शपरिणता अपि, संस्थानतः परिमण्डलाद्यायतपर्यन्तसंस्थानपरिणता अपि भवन्तीति भावः। (सप्तमो दण्डकः ७) एवं च सप्तमे दण्डके शरीरस्य वर्णादिद्वारके ४९१-एक-नवत्यधिकचतुःशतशरीराणामवर्ण-गन्ध-रस-स्पर्श-संस्थानाख्यपञ्चविंशति भेदैर्गुणितात् गुणनफलात् (१२२७५) चतुश्चत्वारिंशदधिक-षट्शत (६४४) ह्रासेन एकत्रिंशदधिकषट्शतोत्तरैकादशसहस्राणि (११६३१) भवन्ति, तथाहि-यद्यपि (४९१) एकनवत्यधिकचतुःशतसंख्यानाम् वर्णादिपञ्चविंशत्या (२५) गुणिते सति (१२२७५) पञ्चसप्तत्यधिकद्विशतोत्तरद्वादशसहस्राणि, इत्येतत्संख्या भवति, तथापि (१६१) एकषष्टचधिकैकशतकार्मणशरीरस्य चतुःस्प-

जो पुद्गल पर्याप्तक अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध विमानवासी देवपंचेन्द्रिय के वैक्रिय, तैजस एवं कार्मण इनतीन शरीरोंके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, वे भी वर्णकी अपेक्षासे कालादिवर्णकेरूपमें, गंधकी अपेक्षासे सुरभि आदि गंधके रूपमें, रसकी अपेक्षासे तिक्तादि रसके रूपमें, स्पर्शकी अपेक्षा कर्कशआदि स्पर्शकेरूपमें, और संस्थानकी अपेक्षासे परिमंडल संस्थानसे लेकर आयतसंस्थानके रूपमें भी परिणत होते हैं। इस प्रकार यह सातवां दण्डक है। शरीरसंबंधी वर्णादि द्वारवाले इस सप्तम दण्डकमें ४९१ शरीरोंमे पांचवर्ण गंध,२ रस५, स्पर्श८, और संस्थान५ इन २५का गुणा करनेपर ११६३१ शरीरके वर्ण आदि आ जाते हैं। यद्यपि ४९१में २५का गुणा करनेपर १२२६५ ऐसी संख्या आती है फिर भी यहां पर जो ११६३१

વિમાનવાસી દેવપંચેન્દ્રિયના વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા હોય છે, તે પુદ્ગલો પણ વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણરૂપે, ગંધની અપેક્ષાએ સુરભિ આદિ ગંધરૂપે, રસની અપેક્ષાએ તીખા આદિ રસરૂપે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ આદિ સ્પર્શરૂપે અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલથી લઇને આયત સંસ્થાન પર્યન્તના સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે. આ પ્રકારનું આ સાતમું દંડક છે. શરીરના વર્ણાદિ દ્વારવાળા આ સાતમાં દંડકમાં ૪૯૧ શરીરોના ૧૧૬૩૧ ભેદ કહ્યાં છે. પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસ, ૮ સ્પર્શ અને પાંચ સંસ્થાન, એ રીતે ૪૯૧ ને ૨૫ વડે ગુણવાથી ૧૨૨૭૫ ગુણાકાર આવે છે. છતાં પણ અહીં જે ૧૧૬૩૧ ભેદ કહ્યા છે

शित्वस्यैव सत्त्वेन अष्टस्पर्शेषु चतुर्णाम् अभावेन एकषष्ट्यधिकैकशत-(१६१)-संख्या चतुर्भिरेव गुणिता (१६१×४=६४४) चतुश्चत्वारिंशदधिकषट्शतरूपा भवति, इत्येतत्संख्याह्रासेन एकत्रिंशदधिकषट्शतोत्तरैकादशसहस्राणि (११६३१) शरीरवर्णानि भवन्तीति ॥सू० ८॥

अथेन्द्रियवर्णादिनामकमष्टमं दण्डकमाह-'जे अपज्जत्त' इत्यादि ।

मूलम् - जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियफासिंदियपओगपरिणया ते वण्णओ कालवन्नपरिणया जाव आययसंठाणपरिणया वि । जे पज्जत्तसुहुमपुढविकाइय० एवं चेव । एवं जहाणुपुव्वीए जस्स जइ इंदियाणि तस्स तत्तियाणि भाणियव्वाणि जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरजावदेवपंचिंदिय - सोइंदिय - जाव - फासिंदियपओगपरिणया वि। ते वन्नओ कालवन्नपरिणया वि जाव आययसंठाणपरिणया वि (दंडगा८) ॥ सू० ९ ॥

छाया - ये अपर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियस्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः वर्णतः कालवर्णपरिणताः यावत् आयतसंस्थानपरिणता अपि । ये पर्याप्तक-

संख्या कही गई है उसका कारण यह है कि १६१ कार्मणशरीरमें चार स्पर्श ही होते हैं आठ स्पर्श नहीं होते, इसकारण आठ स्पर्शोंमेंसे चार स्पर्शोंके अभाव होनेके कारण १६१को ४से ही गुणित किया गया है सो प्राप्त हुई ६४४ संख्याको १२२७५मेंसे कम करने पर ११६३१की संख्या आजाती है । अतः ये ११६३१ शरीरके वर्ण आदि आजाते हैं ॥सू. ८॥

'जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियफासिंदिय' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियफासिंदियपओग

તેનુ કારણ નીચે પ્રમાણે છે- ૧૬૧ કાર્મણ શરીરમાં ચાર જ સ્પર્શ થાય છે - આઠ સ્પર્શ થતા નથી, તેથી ૧૬૧ × ૪ = ૬૪૪ પ્રકારના સ્પર્શોનો અભાવ હોવાથી ૧૨૨૭૫ માંથી ૬૪૪ બાદ કરવાથી ૧૧૬૩૧ ભેદ થાય છે. આ રીતે તે શરીરોના વર્ણાદિની અપેક્ષાએ ૧૧૬૩૧ ભેદ થાય છે એમ સમજવું. ॥ સૂ ૮ ॥

'જે अपज्जत्तसुहुमपुढवीकाइयएगिंदियफासिंदिय' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ- (जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियफासिंदियपओगपरिणया-

सूक्ष्मपृथिवीकायिक० एवमेव। एवं यथानुपूर्व्या यस्य यानि इन्द्रियाणि तस्य तावन्ति भणितव्यानि, यावत् ये पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तर-यावत्देवपञ्चेन्द्रिय श्रोत्रेन्द्रिय-यावत्-स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः अपि। ते वर्णतः कालवर्णपरिणता अपि यावत् आयतसंस्थानपरिणता अपि, (अष्टमो दण्डकः ८) ॥सू० ९॥

परिणया ते वण्णओ कालवन्नपरिणया जाव आययसंठाणपरिणया वि) जो पुद्‌गल अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियकी स्पर्शनेन्द्रियके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, वे वर्णकी अपेक्षासे काले वर्णके रूपमें भी परिणत होते हैं, यावत् आयतसंस्थानके रूपमें भी परिणत होते हैं। (जे पज्जत्तसुहुमपुढवी एवं चेव, एवं जहाणुपुव्वीए जस्स जइ इंदियाणि तस्स तत्तियाणि भाणियव्वाणि) जो पुद्‌गल पर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियकी स्पर्शन इन्द्रियके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, वे भी इसी तरहसे जानना चाहिये इसी तरहसे क्रमशः जिस जीवकी जितनी इन्द्रियां होती हैं उस जीवके उतनी इन्द्रियां कहनी चाहिये। (जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तर जाव देवपंचिंदिय सोइंदिय जाव फासिंदियपओगपरिणया वि, ते वन्नओ कालवन्नपरिणयावि जाव आययसंठाणपरिणयावि) यावत् जो पुद्‌गल पर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरविमानवासी देवपंचेन्द्रियोंकी श्रोत्रेन्द्रियसे लेकर स्पर्शन इन्द्रियतकके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं वे

ते वण्णओ कालवण्णपरिणया जाव आययसंठाणपरिणया वि) જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયની સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો 'વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા વર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે', અહીંથી શરૂ કરીને 'આયત સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે', ત્યાં સુધીનું પૂર્વોક્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવુ (जे पज्जत्तसुहुमपुढवि एवं चेव, एवं जहाणुपुव्विए जस्स जइ इंदियाणि तस्स तत्तियाणि भाणियव्वाणि) જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયની સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યાં છે, તેમને વિષે પણ અપર્યાપ્તકના જેવું જ કથન સમજવું. એ જ પ્રમાણે અનુક્રમે બધાં જીવોનું કથન કરવું. અને જે જીવને જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય છે, તે જીવને તેટલી ઇન્દ્રિયો કહેવી જોઇએ. (जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तर जाव देवपंचिंदिय सोइंदिय जाव फासिंदिय पओगपरिणया वि, ते वण्णओ कालवन्नपरिणया वि जाव आययसंठाणपरिणया वि) યાવત્ જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવપંચેન્દ્રિયોની શ્રોત્રથી લઇને સ્પર્શ પર્યન્તની ઇન્દ્રિયોના

टीका-'जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियफासिंदियपओगपरिणया ते वन्नओ कालवन्नपरिणया जाव आययसंठाणपरिणयोवि' ये पुद्गलाः अपर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियस्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः प्रज्ञप्ताः, ते वर्णतः कालवर्णपरिणता अपि यावत्-नीलादिवर्णपरिणता अपि, गन्धतः सुरभ्यादिगन्धपरिणता अपि, रसतस्तिक्तादिरसपरिणता अपि, स्पर्शतः कर्कशादिस्पर्शपरिणता अपि, संस्थानतः परिमण्डलादिसंस्थानपरिणताः, आयतसंस्थानपरिणता

वर्णकी अपेक्षासे कालेवर्ण आदि वर्णरूपमें भी परिणत होते हैं यावत् आयतसंस्थान के रूपमें भी परिणत होते हैं।

टीकार्थ-इस सूत्रद्वारा सूत्रकारने यह इन्द्रियवर्णादि नामवाला आठवां दण्डक कहा है-इस में यह प्रकट किया गया है कि 'अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियफासिंदियपओगपरिणया-ते वन्नओ कालवन्नपरिणया जाव आययसंठाणपरिणया वि' जो पुद्गल अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियकी एक स्पर्शन इन्द्रियके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं जो पुद्गल वर्ण की अपेक्षा काले आदिवर्णवाले भी होते हैं, यावत् नीलादिवर्णवाले भी होते हैं, गंधकी अपेक्षा-सुरभिगंधवाले भी होते हैं, दुरभिगंधवाले भी होते हैं, रसकी अपेक्षा वे तिक्तादि रसवाले भी होते हैं, स्पर्शकी अपेक्षा वे कर्कश स्पर्श आदि वाले भी होते हैं और संस्थान की अपेक्षा वे परिमंडल आदि संस्था-

---

પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદ્‌ગલો 'વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણરૂપે પરિણમે છે', અહીંથી શરૂ કરીને 'આયત સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે', ત્યાં સુધીનું પૂર્વોકત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું.

ટીકાર્થ- આ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારે ઇન્દ્રિયવર્ણાદિ નામના આઠમા દંડકનું નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે- 'अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियफासिंदियपओगपरिणया, ते वण्णओ कालवण्णपरिणया जाव आययसंठाणपरिणया वि' જે પુદ્‌ગલો અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયની એક સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદ્‌ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણવાળા પણ હોય છે, અને નીલથી લઇને સફેદ પર્યન્તના વર્ણવાળાં પણ હોય છે, ગંધની અપેક્ષાએ તે પુદ્‌ગલો સુરભિગંધ (સુગંધ) વાળાં પણ હોય છે અને દુર્ગંધવાળાં પણ હોય છે, રસની અપેક્ષાએ તે પુદ્‌ગલો તિકત (તીખા) આદિ પાંચ રસવાળાં હોય છે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ આદિ આઠ સ્પર્શવાળાં હોય છે અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલથી લઇને આયત સંસ્થાન પર્યન્તના સંસ્થાનવાળાં પણ હોય છે.

अपि भवन्ति । 'जे पज्जत्तसुहुमपुढविकाइय० एवंचेव' ये पुद्गलाः पर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियस्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः प्रज्ञप्ताः, ते एवमेव-वर्णतः कालादिवर्णपरिणताः, गन्धतः सुरभ्यादिगन्धपरिणताः, रसतस्तिक्तादिरसपरिणताः, स्पर्शतः कर्कशादिस्पर्शपरिणताः, संस्थानतः परिमण्डलादिसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति । 'एवं जहाणुपुव्वीए जस्स जइ इंदियाणि तस्स तत्तियाणि भाणियव्वाणि जाव' एवं यथानुपूर्व्या=यथानुक्रमेण यस्य यानि इन्द्रियाणि भवन्ति तस्य तावन्ति भणितव्यानि यावत्-ये पुद्गलाः पर्याप्तापर्याप्तकबादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियस्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः प्रज्ञप्तास्ते कालादिवर्ण-सुरभ्यादिगन्ध-

---

नवाले भी होते हैं। आयतसंस्थानवाले भी होते हैं। 'जे पज्जत्तसुहुमपुढवि एवं चेव' जो पुद्गल पर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रिय की स्पर्शन इन्द्रिय के प्रयोग से परिणत हुए कहे गये हैं वे भी वर्ण की अपेक्षा कालादि वर्णवाले, गंध की अपेक्षा सुरभि आदि गंधवाले, रसकी अपेक्षा तिक्तादिरसवाले, स्पर्शकी अपेक्षा कर्कश आदि स्पर्शवाले एवं संस्थान की अपेक्षा परिमण्डल आदि संस्थान वाले होते हैं। 'एवं जहाणुपुव्वीए जस्स जइ इंदियाणि तस्स तत्तियाणि भाणियव्वाणि जाव' जिस २ जीव के जितनी २ इन्द्रियां क्रमशः कही गई हैं उस २ जीव के उन २ इन्द्रियों का कथन कर लेना चाहिये। यावत् जो पुद्गल पर्याप्तक अपर्याप्तक बादर पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय की स्पर्शन इन्द्रिय के प्रयोग से परिणत हुए कहे गये हैं, वे काल

'जे पज्जत्तसुहुमपुढवि एवं चेव' જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયની સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યાં છે, તેઓ પણ વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણવાળા, ગંધની અપેક્ષાએ સુરભિ આદિ ગંધવાળાં, રસની અપેક્ષાએ તીખા આદિ રસવાળાં, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ આદિ સ્પર્શવાળા અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલ આદિ સંસ્થાનવાળાં હોય છે.

'एवं जहाणुपुव्वीए जस्स जइ इंदियाणि तस्स तत्तियाणि भाणियव्वाणि जाव' એ જ પ્રમાણે ક્રમશઃ જે જે જીવને જેટલી ઇન્દ્રિયો કહી છે, તે તે જીવને એટલી ઇન્દ્રિયો કહેવી જોઇએ. જેમકે પર્યાપ્તક, અપર્યાપ્તક, બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયની સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત જે પુદ્ગલો કહ્યાં છે, તેઓ કાળા આદિ વર્ણવાળાં, સુરભિ આદિ ગંધવાળા તીખા આદિ રસવાળા, કર્કશ આદિ સ્પર્શવાળાં અને પરિમંડલ આદિ સંસ્થાનવાળા હોય છે એમ સમજવું. એ જ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ અને બાદર, પર્યાપ્તક, અપર્યાપ્તક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય જીવની એક સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલાં પુદ્ગલો પણ સ્પર્શની અપેક્ષાએ કાલાદિ

तिक्तादिरस-कर्कशादिस्पर्श-परिमण्डलादिसंस्थानपरिणता अपि। एवं सूक्ष्म-बादरपर्याप्तापर्याप्तकाप्कायिक-तेजःकायिक - वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियस्पर्शेन्द्रिय-प्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वर्णादितः कालादिवर्णादिपरिणता अपि। एवं पर्याप्तकापर्याप्तक द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय जिह्वाघ्राणचक्षुरिन्द्रियप्रयोग-परिणताः पुद्गलाः वर्णादितः कालादिवर्णादिपरिणता अपि भवन्ति। एवं रत्नप्रभाधःसप्तमीपर्यन्तपृथिवीपर्याप्तापर्याप्तकनैरयिकपञ्चेन्द्रिय श्रोत्र - चक्षु-र्घ्राण जिह्वास्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वर्णादितः कालादिवर्णादिपरि-

आदि वर्णवाले, सुरभि आदि गंधवाले, तिक्तादि रसवाले, कर्कश आदि स्पर्शवाले, और परिमंडल आदि संस्थानवाले होते हैं ऐसा जानना चाहिये। इसी तरह से सूक्ष्म बादर पर्याप्तक अपर्याप्तक अप्कायिक, तेजःकायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक एकेन्द्रिय जीव की एक स्पर्शन इन्द्रिय के प्रयोग से परिणत हुए कहे गये हैं वे भी वर्णादि की अपेक्षा से कालादिवर्णवाले होते हैं ऐसा जानना चाहिये। इसी तरह से जो पुद्गल पर्याप्तक अपर्याप्तक द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय जीवों की स्पर्शनेन्द्रिय जिह्वाइन्द्रिय, घ्राणइन्द्रिय और चक्षुरिन्द्रिय इन इन्द्रियों के प्रयोग से परिणत हुए कहे गये हैं, वे पुद्गल भी वर्ण की अपेक्षा कालादि वर्णवाले होते हैं। इसी तरह से जो पुद्गल रत्नप्रभापृथिवी से लेकर सप्तमपृथिवीगत पर्याप्तक अपर्याप्तक नैरयिक पंचेन्द्रियों की श्रोत्र, चक्षु, घ्राण, जिह्वा, और स्पर्शन इन पांच इन्द्रियों के प्रयोगों से परिणत हुए कहे गये

વર્ણવાળા હોય છે વગેરે પૂર્વોક્ત સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરવું એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિયજીવોની ઘ્રાણેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા, ત્રીન્દ્રિય જીવોની જિહ્વાઇન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલાં અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોની ચક્ષુઇન્દ્રિય, જિહ્વાઇન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિના પ્રયોગથી પરિણત થયેલાં પુદ્ગલો પણ વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણવાળા હોય છે, ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરવુ એ જ પ્રમાણે જે પુદ્ગલો રત્નપ્રભા આદિ સાત પૃથ્વીના નારકપંચેન્દ્રિયોની શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ઘ્રાણ, જિહ્વા અને સ્પર્શ આ પાચે ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલાં કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો પણ વર્ણાદિની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણવાળાં હોય છે એ જ પ્રમાણે જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જલચર આદિ તિર્યંચોની પંચેન્દ્રિયોની અને મનુષ્યપંચેન્દ્રિયોના શ્રોત્રથી લઇને સ્પર્શ પર્યન્તની પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા હોય છે, તે પુદ્ગલો પણ વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા

णता अपि भवन्ति। एवं पर्याप्तापर्याप्तकजलचरादितिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रिय-मनुष्यपञ्चेन्द्रिय-श्रोत्रादि स्पर्शान्तेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वर्णादितः कालादिवर्णादिपरिणता अपि भवन्ति। एवं पर्याप्तकापर्याप्तकभवनपति-वान-व्यन्तर-ज्योतिषिक-वैमानिक नवग्रैवेयक-विजय-वैजयन्त-जयन्ता-ऽपराजितानुत्तरौपपातिकदेवपञ्चेन्द्रिय-श्रोत्रादीन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वर्णादितः कालादिवर्णपरिणता अपि भवन्तीति भावः। 'जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरो० जाव देवपंचिंदिय-सोइंदिय-जाव-फासिंदियपओगपरिणया वि ते वन्नओ कालवन्नपरिणया वि जाव आययसंठाणपरिणया वि' ये पुद्गलाः पर्याप्तका-पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक-यावत् - कल्पातीतकदेवपञ्चेन्द्रिय-श्रोत्रेन्द्रिय-

हैं वे पुद्गल भी वर्णादि की अपेक्षा काले आदिवर्णादि वाले होते हैं। इसी तरह से जो पुद्गल पर्याप्तक अपर्याप्तक जलचर आदि तिर्यग्योनि वाले पंचेन्द्रियों की, मनुष्यपंचिंद्रियों की श्रोत्रादिस्पर्शान्त इन्द्रियों के प्रयोग से परिणत हुए कहे गये हैं वे भी वर्णादि गुणों की अपेक्षासे कालादि वर्णादिवाले होते हैं। इसी तरहसे जो पुद्गल पर्याप्तक अपर्याप्तक भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, वैमानिक, नवग्रैवेयक, विजय, वैजयन्त, जयन्त और अपराजितवासी देवपंचेन्द्रियोंकी श्रोत्रादिक पांच इन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं वे पुद्गल वर्णादिककी अपेक्षासे कालादिवर्ण वाले भी होते हैं। इसी तरहसे 'जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तर जाव देवपंचिंदियसोइंदिय जाव फासिंदियपओगपरिणया वि ते वन्नओ कालवन्नपरिणया वि जाव आययसठाणपरिणया वि' जो पुद्गल पर्याप्तक अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत पंचेन्द्रियदेवोंकी श्रोत्रइन्द्रिय यावत्

આદિ વર્ણવાળાં હોય છે, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત કથન અહીં પણ ગ્રહણ કરવું એ જ પ્રમાણે જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક - અપર્યાપ્તક ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, વૈમાનિક, નવગ્રૈવેયક, વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજિત અનુત્તર વિમાનવાસી દેવપંચેન્દ્રિયની શ્રોત્ર આદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો પણ વર્ણાદિની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણાદિવાળાં હોય છે. એ જ પ્રમાણે 'जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तर जाव देवपंचिंदियसोइंदिय जाव फासिंदियपओगपरिणया वि ते वण्णओ कालवण्णपरिणया वि जाव आययसंठाण-परिणया वि' જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત પંચેન્દ્રિય દેવોની શ્રોત્ર, ચક્ષુ, જિહ્વા, ઘ્રાણ અને સ્પર્શ, એ પાંચ ઇન્દ્રિયોના

यावत्-चक्षु-घ्राण-जिह्वा-स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणता अपि ते वर्णतः कालवर्णपरिणता अपि यावत् नीलादिवर्णपरिणता अपि, गन्धतः सुरभ्यादिगन्धपरिणता अपि, रसतस्तिक्तादिरसपरिणता अपि, स्पर्शतः कर्कशादिस्पर्शपरिणता अपि, संस्थानतः परिमण्डलादिसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति। इति अष्टमो दण्डकः ८।

अत्रेन्द्रियवर्णादिद्वारे त्रयोदशाधिकसप्तशते (७१३) न्द्रियाणां वर्ण-गन्ध-रस-स्पर्श-संस्थानाख्यपञ्चविंशतिसंख्यकभेदैर्गुणने ७१३ × २५ = १७८२५) पञ्चविंशत्यधिकाष्टशतोत्तरसप्तदशसहस्राणि वर्णादयो भवन्ति इति-॥सू० ९॥

अथ शरीरेन्द्रियवर्णादिनामकं नवमं दण्डकमाह-'जे अपज्जत्त' इत्यादि।

मूलम्-जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियओरालियतेया-कम्माफासिंदियपओगपरिणया ते वण्णओ कालवन्नपरिणयावि जाव आययसंठाण०। जे पज्जत्तसुहुमपुढवि० एवं चेव। एवं

चक्षुइन्द्रिय, घ्राणइन्द्रिय, जिह्वाइन्द्रिय एवं स्पर्शनइन्द्रिय इन पांच इन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं वे वर्णकी अपेक्षासे कालेवर्णरूपसे परिणत भी होते हैं, यावत् नीलादि वर्णरूपसे परिणत भी होते हैं, गंधकी अपेक्षासे वे सुरभिगंधरूपसे और दुरभिगंधरूपसे परिणत भी होते हैं, स्पर्शकी अपेक्षासेवे कर्कश आदि स्पर्शरूपसे परिणत भी होते हैं, तथा संस्थानकी अपेक्षासे वे परिमंडल आदि संस्थानकेरूपसे परिणत भी होते हैं। इसप्रकारसे यह आठवां दण्डक कहा गया है। इन्द्रियवर्णादि द्वारवाले इस आठवें दण्डकमें इन्द्रियवर्णादिकोंके भेद १७८२५ हैं ऐसा कहा गया है जो इस प्रकारसे जानना चाहिये ७१३ इन्द्रियोंके साथ ५वर्ण, २गंध, ५रस, ८स्पर्श और ५ संस्थान इन पचीस भेदोंका गुणा किया गया है अतः पूर्वोक्त संख्या निष्पन्न हो जाती है ॥ सू. ९॥

प्रयोगथी परिणुत थयेला કહ્યાં છે, તેઓ વર્ણની અપેક્ષાએ કાળાથી લઇને સફેદ પર્યન્તના પાંચે વર્ણરૂપે, ગંધની અપેક્ષાએ સુરભિગંધ અને દુર્ગંધરૂપે, રસની અપેક્ષાએ તિક્તાદિ પાંચ રસરૂપે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ આદિ આઠ સ્પર્શરૂપે અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલથી લઇને આયત પર્યન્તના સંસ્થાનરૂપે પરિણમે છે. આ પ્રકારના ઇન્દ્રિય-વર્ણાદિકોના કુલ ૧૭૮૨૫ ભેદ બતાવ્યા છે. તે ભેદો નીચે પ્રમાણે જાણવા- ૭૧૩ ઇન્દ્રિયોની સાથે પાંચ વર્ણ, ૨ ગંધ, પાંચ રસ, ૮ સ્પર્શ અને પાંચ સંસ્થાન, એ રીતે કુલ ૨૫ ભેદોનો ગુણાકાર કરવાથી ૧૭૮૨૫ ભેદ થઈ જાય છે. ॥ સૂ. ૯ ॥

जहाणुपुव्वीए जस्स जइ सरीराणि इंदियाणि य तस्स तइ भाणियव्वाणि जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय–जाव–देवपंचिंदियवेउव्वियतेयाकम्मासोइंदिय–जाव–फासिंदियपओगपरिणया ते वण्णओ कालवन्नपरि० जाव आययसंठाणपरिणया वि । (दंडगा ९) एवं एए नव दंडगा ९ ॥ सू० १० ॥

छाया–ये अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकतैजसकार्मणस्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणतास्ते वर्णतः कालवर्णपरिणता अपि, यावत् आयतसस्थान-

'जे अपज्जत्तसुहुमपुढवीकाइयएगिंदिय ओरालिय' इत्यादि ।

सूत्रार्थ–(जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियओरालियतेयाकम्मा फासिंदियपओगपरिणया ते वण्णओ कालवन्नपरिणया वि जाव आययसंठाणपरिणया वि य) जो पुद्गल अपर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक तैजस, कार्मण इनतीन शरीरोंके और एक स्पर्शन इन्द्रियके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, वे वर्णकी अपेक्षासे काले वर्णरूपमें भी परिणत यावत् आयतसंस्थानरूपमें भी परिणत होते हैं (जे पज्जत्तसुहुमपुढवी० एवं चेव, एवं जहाणुपुव्वीए जस्स जइ सरीराणि इंदियाणि य तस्स तइ भाणियव्वाणि, जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव देवपंचिंदियवेउव्वियतेयाकम्मा सोइंदियजाव फासिंदियपओगपरि० ते वण्णओ कालवण्णपरि० जाव आययसंठाण-

'जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदिय ओरालिय' ઇત્યાદિ–

સૂત્રાર્થ– (जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियओरालिय तेयाकम्मा फासिंदियपओगपरिणया–ते वण्णओ कालवण्णपरिणया वि, जाव आययसंठाणपरिणया वि य) જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ, એ ત્રણ શરીરોના અને એક સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો 'વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા વર્ણ રૂપે પરિણમે છે', અહીંથી શરૂ કરીને 'સંસ્થાનની અપેક્ષાએ આયત સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે', ત્યાં સુધીનું પૂર્વોકત કથન ગ્રહણ કરવું.

(जे पज्जत्तसुहुमपुढवि० एवं चेव, एवं जहाणुपुव्वीए जस्स जइ सरीराणि इंदियाणि य तस्स तइ भाणियव्वाणि, जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव देवपंचिंदिय वेउव्वियतेयाकम्मा सोइंदिय जाव

परिणता अपि। ये पर्याप्तकसूक्ष्मपृथ्वी० एवमेव। एवं यथानुपूर्व्या यस्य यानि शरीराणि इन्द्रियाणि च तस्य तानि भणितव्यानि यावत् ये पर्याप्त-सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक यावत्-देवपञ्चेन्द्रिय-वैक्रिय-तैजस-कार्मण-श्रोत्रेन्द्रिय-यावत् स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः, ते वर्णतः कालवर्णपरिणताः यावत् आयत-संस्थानपरिणता अपि। एवम् एते नवदण्डकाः ९ ॥सू० १०॥

टीका – 'जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदियओरालियतेयाकम्माफासिंदियपओगपरिणया ते वण्णओ कालवण्णपरिणया वि जाव आययसंठाण०'

परिणयावि०) इसी तरह उनपुद्गलोंको भी जानना चाहिये जो पुद्गल पर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक, तैजस और कार्मण इनतीन शरीरोंके और एक स्पर्शनइन्द्रियके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं। इसी प्रकारसे क्रमशः सब और कथन जानना चाहिये इस तरह जिस जीवके जितने शरीर, जितनी इन्द्रियां होती हैं उस-जीवके उतने शरीर और उतनी इन्द्रियां कहनी चाहिये। यावत् जो पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तर विमानवासी देवपंचेन्द्रिय हैं उनके वैक्रिय, तैजस, कार्मणशरीरके प्रयोगसे, यावत् स्पर्शनइन्द्रियके प्रयोगसे परि-णत हुए जो पुद्गल कहे गये हैं वे पुद्गलवर्णकी अपेक्षासे काले-वर्णकेरूपमेंभी परिणत होते हैं यावत् आयतसंस्थानकेरूपमेंभी परिणत होते हैं। (एवं एए नव दंडगा) इस तरह ये नौ दण्डक हैं।

फासिंदियपओगपरि० ते वण्णओ कालवण्णपरि० जाव आययसंठाणपरिणयावि) પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ, એ ત્રણ શરીરોની એક સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા પુદ્ગલોના વર્ણાદિ વિષે પણ અપર્યાપ્તક પુદ્ગલો જેવું જ કથન સમજવું એ જ પ્રકારનુ કથન અનુક્રમે બધા જીવો વિષે સમજવું આ વર્ણન કરતી વખતે જે જીવને જેટલા શરીર અને જેટલી ઇન્દ્રિયો હોય છે, તે જીવના એટલા શરીર અને એટલી ઇન્દ્રિયો કહેવી

આ પ્રકારનુ કથન સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો સુધીના જીવો વિષે સમજવુ. સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તર વિમાનવાસી પચેન્દ્રિય દેવોના વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરોની શ્રોત્ર, ચક્ષુ, રસના, ઘ્રાણ અને સ્પર્શ, એ પાંચે ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા જે પુદ્ગલો કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો પણ વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણરૂપે પરિણમે છે, યાવત્ સંસ્થાનની અપેક્ષાએ આયત સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે. (एवं एए नव दंडगा) આ રીતે તે નવ દંડક સમજવા

ये पुद्गलाः अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकतैजसकार्मण-शरीरस्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः प्रज्ञप्तास्ते वर्णतः कालवर्णपरिणता अपि, यावत्-नीलादिवर्णपरिणता अपि, गन्धतः सुरभ्यादिगन्धपरिणता अपि, रसतस्तिक्ता-दिरसपरिणता अपि, स्पर्शतः कर्कशादिस्पर्शपरिणता अपि, संस्थानतः परिमण्डलादिसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति । 'जे पज्जत्तसुहुमपुढवि० एवं चेव' ये पुद्गलाः पर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकतैजसकार्मण-शरीर-स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः प्रज्ञप्तास्ते एवमेव-वर्णादितः कालादिवर्णादि-

टीकार्थ-इस सूत्रद्वारा सूत्रकारने शरीर, इन्द्रिय, वर्ण आदि नाम-वाला यह नौवां दण्डक कहा है इसमें उन्होंने यह कहा है कि 'जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदिय ओरालियतेयाकम्मा फासिंदियपओ-गपरिणया ते वण्णओ कालवन्नपरिणया वि जाव आययसंठाण प०' जो पुद्गल अपर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक, तैजस कार्मणशरीर एवं स्पर्शन इन्द्रियके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, वे पुद्गल वर्णकी अपेक्षासे कालेवर्णरूपमें भी परिणत होते हैं यावत् नीलादिवर्णरूपमेंभी परिणत होते हैं, गंधकी अपेक्षा वे तिक्तादिरसरूप में भी परिणत होते हैं, स्पर्शकी अपेक्षासे कर्कशआदि स्पर्शरूपमेंभी परिणत होते हैं, संस्थानकी अपेक्षा वे परिमंडल आदि संस्थानरूपमें भी परिणत होते हैं ऐसे कहे गये हैं 'जे पज्जत्तसुहुमपुढवि० एवंचेव' जो पुद्गल पर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक, तैजस,

ટીકાર્થ– આ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારે શરીર, ઇન્દ્રિય, વર્ણાદિ નામવાળા નવમા દંડકનું નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કર્યું છે–

'जे अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइयएगिंदिय ओरालियतेयाकम्मा फासिंदिय पओगपरिणया ते वण्णओ कालवण्णपरिणया वि जाव आययसंठाणपरिणया वि' જે પુદ્ગલો અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીર અને સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા, નીલ, લાલ, પીળા અને સફેદ વર્ણરૂપે પરિણમે છે, ગંધની અપેક્ષાએ સુરભિગંધ અથવા દુર્ગંધરૂપે પણ પરિણમે છે, રસની અપેક્ષાએ તિક્ત (તીખા) આદિ રસરૂપે પણ પરિણમે છે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ આદિ સ્પર્શરૂપે પરિણમે છે, અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલથી લઈને આયત પર્યન્તના સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે. 'जे पज्जत्तसुहुमपुढवि० एवं चेव' જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરોના પ્રયોગથી તથા સ્પર્શેન્દ્રિયના

परिणता अपि भवन्ति, 'एवं जहाणुपुव्वीए जस्स जइ सरीराणि इंदियाणि य तस्स तइ भाणियव्वाणि जाव' एवं यथानुपूर्व्या=यथानुक्रमेण यस्य जीवस्य यानि शरीराणि इन्द्रियाणि च तस्य तानि भणितव्यानि यावत्-ये पुद्गलाः पर्याप्तकापर्याप्तकबादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकतैजसकार्मणशरीर-स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः प्रज्ञप्तास्ते वर्णादितः कालादिवर्णादिपरिणता अपि। एवं पर्याप्तकापर्याप्तकसूक्ष्मबादराप्कायिक-तेजस्कायिक-वायुकायिक-वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदारिकतैजसकार्मणशरीर-स्पर्शेन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वर्णादित कालादि-

कार्मण इन तीन शरीरोंके प्रयोगसे, तथा स्पर्शन इन्द्रियके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, वे भी ऐसे ही होते कहे गये हैं। अर्थात् वर्णादिकी अपेक्षासे वे कालादिवर्णादिरूपमेंभी परिणत होते हैं 'एवं जहाणुपुव्वीए जस्स जइ सरीराणि इंदीयाणि य तस्स तइ भाणियव्वाणि जाव' इसी तरहसे जिस जीवके जितने शरोर और जितनी इन्द्रियां कहीं गई है उस जीवके उतने शरीर और इन्द्रियोंके विषयमें अनुक्रम से जानलेना चाहिये। यावत्-जो पुद्गल पर्याप्तक अपर्याप्तक बादर पृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक, तैजस, कार्मण इन शरीरोंके एवं स्पर्शन इन्द्रियके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं वे वर्णादिक रूपसेंभी परिणत होते कहे गये हैं। इसी तरहसे पर्याप्तक अपर्याप्तक सूक्ष्मबादर अप्कायिक, तैजस्कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक एकेन्द्रियके औदारिक, तैजस, कार्मण इन तीन शरीरोंके प्रयोगसे और

પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદગલો પણ એવા જ હોય છે એટલે કે વર્ણાદિની અપેક્ષાએ તેઓ કાળા આદિ વર્ણરૂપે પરિણમે છે, ઇત્યાદિ પૂર્વોકત સમસ્ત કથન અહીં પણ ગ્રહણ કરવું 'एवं जहाणुपुव्वीए जस्स जइ सरीराणि इंदियाणि य तस्स तइ भाणियव्वाणि जाव' એ પ્રમાણે જે જીવને જેટલા શરીર અને જેટલી ઇન્દ્રિયો કહેવામાં આવી છે, તે જીવના એટલા શરીર અને એટલી ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં અનુક્રમે કથન કરવું જોઈએ જેમકે- જે પુદગલો પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક તૈજસ અને કાર્મણ શરીરોના અને સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદગલો વર્ણાદિની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણાદિકરૂપે પણ પરિણમે છે. એજ પ્રમાણે પર્યાપ્તક-અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ અને બાદર અપ્કાયિક, તૈજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરોના પ્રયોગથી અને સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદગલો

वर्णादिपरिणता अपि। एवं पर्याप्तकद्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियौदारिकादि-शरीर-चक्षुरादीन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वर्णादितः कालादिवर्णादिपरिणता अपि। एवं रत्नप्रभाद्यधःसप्तमीपर्यन्तपृथिवीनैरयिकवैक्रियादिशरीरपञ्चेन्द्रिय-श्रोत्रादीन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वर्णादितः कालादिवर्णादिपरिणता अपि। एवं पर्याप्तकापर्याप्तकजलचरादितिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियमनुष्य पञ्चेन्द्रियाहारकादिशरीर-श्रोत्रादीन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वर्णादितः कालादि-वर्णादिपरिणता अपि, एवं पर्याप्तापर्याप्तक-भवनपति-वानव्यन्तर-ज्योतिषिक-

स्पर्शन इन्द्रियके प्रयोगसे वर्णादिककी अपेक्षा कालादिवर्णादिरूपमें भी परिणत होते कहे गये हैं। इसी तरहसे पर्याप्तक अपर्याप्तक द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय जीवोंके औदारिक आदि शरीरत्रयके एव चक्षुरादि इन्द्रियोंके प्रयोगसे परीणत हुए कहे गये हैं वे वर्णादिक की अपेक्षा से कालादिवर्णादिरूपमें भी परिणत होते कहेगये हैं। इसी तरह से रत्नप्रभापृथिवी से लेकर अधः सप्तमपृथिवीतकके नैरयिक जीवोंके वैक्रियादि शरीर और श्रोत्रादिक पांच इन्द्रियोंके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं वे वर्णादिककी अपेक्षा से कालादि वर्णदिरूपमें भी परिणत होते कहे गये हैं। इसी तरह से पर्याप्तक, अपर्याप्तक जलचरादि तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय जीवोंके, मनुष्योंके, आहारक आदि शरीरोंके एवं श्रोत्रादिक इन्द्रियोंके प्रयोग से परिणत हुए कहे गये हैं-वे वर्णादिककी अपेक्षा से कालादिवर्णादि रूपमें परिणत होते कहे गये हैं। इसी तरहसे पर्याप्तक, अपर्याप्तक

વર્ણાદિની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણાદિરૂપે પણ પરિણત થાય છે એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોના ઔદારિક આદિ ત્રણ શરીરોના પ્રયોગથી અને ચક્ષુઇન્દ્રિય આદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા પુદગલો પણ વર્ણાદિની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણાદિરૂપે પરિણમે છે. એ જ પ્રમાણે રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી લઈને નીચેની સાતમી પૃથ્વી સુધીના નારક જીવોના વૈક્રિય, આદિ શરીરો અને શ્રોત્રાદિક પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા પુદગલો વર્ણાદિની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણાદિરૂપે પણ પરિણમે છે, એમ સમજવું એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક જલચરાદિ તિર્યંચ પંચેન્દ્રિય જીવોના, અને મનુષ્યોના આહારક આદિ શરીરોના પ્રયોગથી અને શ્રોત્રેન્દ્રિય આદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલાં પુદગલો પણ વર્ણની અપેક્ષાએ કાળાવર્ણરૂપે પરિણમે છે, ઇત્યાદિ સમસ્ત પૂર્વોક્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું. એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક ભવનપતિ વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, વૈમાનિક, નવગ્રૈવેયક, અને વિજય આદિ અનુત્તરૌપપાતિક

वैमानिक–नवग्रैवेयक – विजयाद्यनुत्तरौपपातिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियादिशरीरश्रोत्रादीन्द्रिय – वैक्रियादिशरीर–श्रोत्रादीन्द्रियप्रयोगपरिणताः पुद्गलाः वर्णादितः कालादिवर्णादिपरिणता अपि भवन्ति, 'जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय–जाव–देवपंचिंदिय–वेउव्विय–तेया कम्मासोइंदिय–जाव–फासिंदियपओग परि० ते वण्णओ कालवण्णपरि० जाव आययसंठाणपरिणया वि'। ये पुद्गलाः पर्याप्तकापर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक–यावत् कल्पातीतकदेवपञ्चेन्द्रिय वैक्रियतैजसकार्मणशरीर–श्रोत्रेन्द्रिय– यावत्–चक्षुर्घ्राणजिह्वा–स्पर्शेन्द्रिय प्रयोगपरिणताः पुद्गलाः प्रज्ञप्ताः ते वर्णतः कालादिवर्णपरिणता, यावत्–नीलादिवर्णपरिणताः, गन्धतः सुरभ्यादिगन्धपरिणताः, रसतस्तिक्तादिरसपरि-

भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, वैमानिक, नवग्रैवेयक, विजयादि अनुत्तरौपपातिक देव इनके वैक्रियादि शरीरके प्रयोगसे और श्रोत्रादिक इन्द्रियोंके प्रयोगसे जो पुद्गल परिणत हुए कहे गये हैं, वे पुद्गल वर्णादिककी अपेक्षासे कालादिवर्णादिरूपमें भी परिणत होते कहे गये हैं। 'जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव देवपंचिंदिय वेउव्वियतेयाकम्मा, सोईंदिय जाव फासिंदियपओगपरि० ते वण्णओ कालवण्ण परि० जाव आययसंठाणपरिणया वि' जो पुद्गल पर्याप्तक, अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक यावत् कल्पातीत देवपंचेन्द्रिय के वैक्रिय, तैजस, कार्मणशरीर, और श्रोत्रेन्द्रिय, यावत्–चक्षुरिन्द्रिय, घ्राणइन्द्रिय, जिह्वाइन्द्रिय, स्पर्शनइन्द्रिय इनके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं, वे वर्णादिककी अपेक्षासे कालादिवर्णरूपमेंभी परिणत होते कहे गये हैं, यावत्–गंधकी अपेक्षासे वे सुरभिआदि गंधरूपमें भी परि-

દેવપચેન્દ્રિયના વૈક્રિય આદિ શરીરોના પ્રયોગથી, તથા શ્રોત્રેન્દ્રિય આદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી જે પુદ્ગલો પરિણત થયેલા કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો વર્ણાદિની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણાદિરૂપે પરિણમે છે એમ સમજવું 'जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव देवपचिंदिय वेउव्विय तेयाकम्मा, सोइंदिय जाव फासिंदिय पओग–परिणया, ते वण्णओ कालवण्णपरिणया जाव आययसंठाणपरिणया वि' જે પુદ્ગલો પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવ-પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરોના પ્રયોગથી અને શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુઇન્દ્રિય, જિહ્વાઇન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યાં છે, તે પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા આદિ પાંચ વર્ણરૂપે, ગંધની અપેક્ષાએ સુરભિગંધ

णताः, स्पर्शतः कर्कशादिस्पर्शपरिणताः, संस्थानतः परिमण्डलादिसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति। (नवमो दण्डकः ९) 'एवं एए नव दंडगा। एवंप्रकारेण एते नव दण्डका भवन्ति। तत्र नवमे दण्डके शरीरेन्द्रियाणां वर्णादिद्वारके पञ्चसप्तत्यधिकैकशतोत्तरद्विसहस्र (२१७५) परिमितशरीरेन्द्रियाणां वर्णगन्धरस स्पर्शसंस्थानभेदैः पञ्चविंशतिसंख्यकैर्गुणने यद्यपि-२१७५×२५=५४३७५ पञ्चसप्तत्यधिकत्रिशतोत्तरचतुः पञ्चाशत्सहस्रपरिमिता भेदा भवन्ति, तथापि एकषष्ट्यधिकैकशतसंख्यानि (१६१) कार्मणशरीराणि चतुः स्पर्शयुक्तान्येव भवन्ति नतु अष्टस्पर्शयुक्तानि, अत एव तत्र ७१३×४=२८५२ द्विपञ्चाशदधिकाष्टशतोत्तरद्विसहस्रसंख्यकशरीरेन्द्रियाणां न्यूनताकरणेन शरीरेन्द्रियाणां त्रयोविंशत्युत्तर पञ्चशताधिकैकपञ्चाशत्सहस्र(५१५२३)संख्यका वर्णादयो

णत होते कहे गये हैं, रसकी अपेक्षासे वे तिक्तादि रसरूपमें भी परिणत होते कहे गये हैं। स्पर्शकी अपेक्षासे वे कर्कश आदि स्पर्शरूपमें परिणत होते हुए कहे गये हैं। संस्थानकी अपेक्षासे वे परिमंडल संस्थानसे लेकर आयतसंस्थानतकभी परिणत होते कहे गये हैं। इस प्रकारसे यह नौवां दण्डक कहा गया है। यहांतक (एवं एए नव दंडगा) ये नौ दण्डक होते हैं। इस शरीर, इन्द्रिय, और वर्णादि द्वारवाले नौवें दण्डकमें २१७५ परिमित शरीर और इन्द्रियोंके भेदों के साथ वर्ण, गंध, रस, स्पर्श एवं संस्थानके २५ भेदोंका गुणा करने पर ५४३७५ की संख्या आती है फिरभी ५१५२३ जो भेद कहे गये हैं उनमें कारण यह है कि १६१ प्रमाण कार्मण शरीरमें ८ स्पर्श नहीं होते हैं चार ही स्पर्श होते हैं अतएव ७१३×४ २८५२को कम कर,

અથવા દુર્ગંધરૂપે, રસની અપેક્ષાએ તિકતાદિ પાંચ રસરૂપે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ આદિ સ્પર્શરૂપે અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલથી લઇને આયત પર્યન્તના સંસ્થાનરૂપે પરિણમે છે આ પ્રકારનુ આ નવમુ દંડક સમજવુ. અહીં સુધીના પ્રકરણોમાં 'एवं एए नव दंडगा' આ પ્રકારના નવ દંડકોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. આ શરીર, ઇન્દ્રિય અને વર્ણાદિ દ્વારવાળા નવમા દંડકમાં ૨૧૭૫ શરીરો અને ઇન્દ્રિયોના ભેદો સાથે વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાનના ૨૫ ભેદોનો ગુણાકાર કરવાથી ૫૪૩૭૫ ભેદો થાય છે, છતાં પણ અહીં તેમના ૫૧૫૨૩ ભેદો કહેવામાં આવ્યા છે તેનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે- ૧૬૧ પ્રમાણ કાર્મણ શરીરોમા ૮ પ્રકારના સ્પર્શ થતા નથી પણ ૪ પ્રકારના જ સ્પર્શ થાય છે તેથી ૭૧૩ × ૪ = ૨૮૫૨ ને ૫૪૩૭૫ માંથી

भवन्तीति। सर्वस मेलनेन प्रयोगपरिणतपुद्गलाः (८८६२५) पञ्चविंशत्यधिक-षट्शतोत्तराष्टाशीति सहस्राणि भेदा भवन्ति ॥सू० १०॥

नवदण्डकैः प्रयोगपरिणत पुद्गल भेदनिरूपणानन्तरं मिश्रपरिणतपुद्गलान् निरूपयितुमाह-'मीसापरिणया णं भंते' इत्यादि।

मूलम्-मीसापरिणया णं भंते! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता? गोयमा! पंचविहा पण्णत्ता, तं जहा-एगिंदियमीसापरिणया जाव पंचिंदियमीसापरिणया। एगिंदियमीसापरिणया णं भंते! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता? गोयमा! एवं जहा पओगपरिणएहिं नव दंडगा भणिया, एवं मीसापरिणएहि वि नव दंडगा भणिया, तहेव सव्वं निरवसेसं, नवरं अभिलावो मीसापरिणया भाणियव्वं, सेसं तं चेव, जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तर-जाव-आययसंठाण परिणया वि ॥ सू० ११ ॥

छाया-मिश्रपरिणताः खलु भदन्त! पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः? गौतम! पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-एकेन्द्रियमिश्रपरिणताः यावत्-पञ्चेन्द्रिय-

नेसे शरीर और इन्द्रियोंके वर्णादिक ५१५२३ ही होते हैं। सबके मिलानेसे प्रयोगपरिणत पुद्गल ८८६२५ भेदवाले होते हैं ॥सू०१०॥

'मीसापरिणयाणं भंते! पोग्गला कइविहा' इत्यादि।

सूत्रार्थ-(मीसापरिणयाणं भंते! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त! मिश्रपरिणतपुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं? (गोयमा) हे गौतम! (पंचविहा पण्णत्ता) पांच प्रकारके कहे गये हैं। (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं। (एगिंदियमीसापरिणयाजाव पंचिंदियमीसा-

આમ કરવાથી શરીર અને ઇન્દ્રિયોના વર્ણાદિક ૫૧૫૨૩ ભેદ જ થાય છે નવ દંડકમાં બતાવેલા બધા ભેદોનો સરવાળો કરવાથી પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના કુલ ૮૮૬૨૫ ભેદ થાય છે ॥ સૂ ૧૦ ॥

'मीसापरिणया णं भंते! पोग्गला कइविहा' ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ- (मीसापरिणयाणं भंते! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता?) હે ભદન્ત! મિશ્રપરિણત પુદ્ગલો કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (पंचविहा पण्णत्ता) મિશ્રપરિણત પુદ્ગલોના પાંચ પ્રકાર કહ્યાં છે (तंजहा) તે પાંચ

मिश्रपरिणताः। एकेन्द्रियमिश्रपरिणताः खलु भदन्त ! पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! एवं यथा प्रयोगपरिणतैः नव दण्डका भणिताः, एवं मिश्रपरिणतैरपि नव दण्डका भणितव्याः, तथैव सर्वं निरवशेषम्, नवरम् अभिलापः मिश्रपरिणताः इति भणितव्यम् शेषं तदेव, यावत् ये पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरो० यावत् आयतसंस्थानपरिणता अपि ॥सू० ११॥

परिणया) एकेन्द्रिय मिश्रपरिणत यावत् पंचेन्द्रियमिश्रपरिणत (एगिंदिय मीसापरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त ! एकेन्द्रिय मिश्रपरिणतपुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (एवं जहा पओगपरिणएहिं नव दंडगा भाणियव्वा) जिस प्रकारसे प्रयोग परिणत पुद्गलोंको लेकर नौ दण्डक कहे गये हैं उसी प्रकारसे मिश्रपरिणत पुद्गलोंको लेकर भी नव दण्डक कहना चाहिये। (तहेव सव्वं निरवसेसं नवरं अभिलावो मीसा परिणया भाणियव्वं सेसं तं चेव जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तर जाव आययसंठाणपरिणया वि) इन दण्डकोंमें समस्तकथन प्रयोगपरिणत पुद्गलोंके जैसा ही जानना चाहिये। प्रयोगपरिणतपुद्गलोंकी अपेक्षा इन मिश्रपरिणत पुद्गलोंमें यदि कोई विशेषता है तो वह मिश्रपरिणत इस शब्दके उच्चारण करनेको लेकर है। अर्थात् मिश्रपरिणत पुद्गल विषयक जो आलापक कहा जावेगा उसमें (प्रयोगपरिणतपुद्गल) इस शब्दकी जगह 'मिश्रपरिणतपुद्गल' ऐसा शब्द प्रयुक्तकर कहा जावेगा बाकीका

પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે- (एगिंदिय मीसा परिणया जाव पंचिंदिय मीसापरिणया) એકેન્દ્રિય મિશ્રપરિણતથી લઈને પંચેન્દ્રિય મિશ્રપરિણત પર્યન્તના પાંચ પ્રકાર સમજવા. (एगिंदिय मीसापरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता) હે ભદન્ત ! એકેન્દ્રિય મિશ્રપરિણત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ! (एवं जहा पओगपरिणएहिं नवदंडगा भणिया, एवं मीसापरिणएहिं वि नव दंडगा भाणियव्वा) જે રીતે પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ નવ દંડક કહ્યાં છે, એ જ પ્રમાણે મિશ્રપરિણત પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ પણ નવ દંડક કહેવા જોઈએ. (तहेव सव्वं निरवसेस—नवर अभिलावो मीसापरिणया भाणियव्वं सेसं तंचेव जाव जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तर जाव आययसंठाणपरिणया वि) આ દંડકોમા સમસ્ત કથન પ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું. પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના અભિલાપો કરતા મિશ્ર પરિણત પુદ્ગલોના અભિલાપોમાં આટલી જ વિશેષતા છે કે – આ આલાપકોમા 'પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલો' કહેવાને બદલે

टीका–'मीसापरिणया णं भंते ! पोग्गला कइविहा पणत्ता ?' गौतमः पृच्छति– हे भदन्त ! मिश्रपरिणताः खलु पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह–गोयमा ! पंचविहा पण्णत्ता, तं जहा–एगिंदियमीसापरिणया जाव पंचिंदियमीसापरिणया' हे गौतम ! मिश्रपरिणताः पुद्गलाः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–एकेन्द्रियमिश्रपरिणताः यावत्–द्वीन्द्रियमिश्रपरिणताः, त्रीन्द्रियमिश्रपरिणताः, चतुरिन्द्रियमिश्रपरिणताः पञ्चेन्द्रियमिश्रपरिणताश्च भवन्ति । गौतम पृच्छति-

---

सब कथन प्रयोगपरिणत पुद्गल जैसा ही उन आलापकोंमें रहेगा यावत जो मिश्रपरिणत पुद्गल पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरविमानवासी पंचेन्द्रिय देवोंके प्रयोगसे परिणत हुए कहे गये हैं वे यावत् आयत संस्थान परिणत भी होते हैं ऐसे भी कहे गये हैं ।

टीकार्थ–नवदण्डकों द्वारा प्रयोगपरिणत पुद्गलोंके भेदोंका निरूपण करनेके बाद अब सूत्रकार मिश्रपरिणत पुद्गलोंका निरूपण कर रहे हैं इसमें गौतमने उनसे ऐसा पूछा है कि 'मीसा परिणया णं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता' हे भदन्त ! जो मिश्रपरिणत पुद्गल कहे गये हैं वे कितने प्रकारके होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहा पण्णत्ता' मिश्रपरिणतपुद्गल पांच प्रकारके कहे गये हैं। 'तंजहा' जो इस प्रकारसे हैं 'एगिंदियमीसापरिणया जाव पंचिंदियमीसापरिणया' एकेन्द्रियमिश्रपरिणत यावत् द्वीन्द्रियमिश्रपरिणत, त्रीन्द्रियमिश्रपरिणत, चतुरिन्द्रियमिश्रपरिणत

'મિશ્રપરિણત પુદ્ગલો' કહેવા જોઇએ બાકીનું સમસ્ત કથન પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના કથન પ્રમાણે જ સમજવુ. યાવત જે મિશ્ર પરિણત પુદ્ગલો પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તર વિમાનવાસી પંચેન્દ્રિય દેવોના પ્રયોગથી પરિણત થયેલા કહ્યા છે, તે પુદ્ગલો (યાવત) આયત સંસ્થાન પરિણત પણ હોય છે એમ સમજવું

ટીકાર્થ– નવ દંડકો દ્વારા પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના ભેદોનુ નિરૂપણ કરીને હવે સૂત્રકાર મિશ્રપરિણત પુદ્ગલોનું નિરૂપણ કરે છે–આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે– 'मीसापरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता?) હે ભદન્ત! જે પુદ્ગલો મિશ્રપરિણત કહ્યા છે, તેમના કેટલા પ્રકાર હોય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર– 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'पंचविहा पण्णत्ता तंजहा' મિશ્રપરિણત પુદ્ગલોના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યાં છે– 'एगिंदिय मीसापरिणया, जाव पचिंदिय मीसापरिणया' (૧) એકેન્દ્રિય મિશ્રપરિણત, (૨) દ્વીન્દ્રિય મિશ્ર-પરિણત, (૩) ત્રીન્દ્રિય મિશ્રપરિણત, (૪) ચતુરિન્દ્રિય મિશ્રપરિણત અને (૫) પંચેન્દ્રિય મિશ્રપરિણત

'एगिंदियमीसापरिणया णं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! एकेन्द्रियमिश्रपरिणता खलु पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह– 'गोयमा ! एवं जहा पओगपरिणएहिं नव दंडगा भणिया, एवं मीसापरिणएहिं वि नव दंडका भाणियव्वा' हे गौतम ! एवं यथाप्रयोगपरिणतैः पुद्गलैः नव दण्डगा भाणिताः, एवं मिश्रपरिणतैरपि पुद्गलैः सूक्ष्मबादरपर्याप्तकापर्याप्तकविषयाः नव दण्डका भणितव्याः, 'तहेव सव्वं निरवसेसं, नवरं अभिलावो मीसापरिणया भाणियव्वं' तथैव प्रयोगपरिणतपुद्गलवदेव सर्वं निरवशेषम् अखिलं मिश्रपरिणतपुद्गलविषयेऽपि बोध्यम्, किन्तु नवरं–विशेषस्तावत् प्रयोगपरिणतापेक्षया मिश्रपरिणतेषु 'मिश्रपरिणताः' इति अभिलापः–आलापकः, मिश्र-

---

और पंचेन्द्रिय मिश्रपरिणत । अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'एगिंदियमीसापरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता' हे भदन्त ! एकेन्द्रियमिश्रपरिणतपुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा !' हे गौतम ! 'एवं जहा पओगपरिणएहिं नव दंडगा भणिया, एव मीसापरिणएहिं वि नवदंडगा भाणियव्वा' जिस प्रकारसे प्रयोगपरिणत पुद्गलोंको लेकर नौदण्डक कहे गये हैं इसी तरहसे मिश्र परिणत पुद्गलोंको लेकर भी सूक्ष्म, बादर, पर्याप्तक, अपर्याप्तक विषयवाले नौदण्डक कहना चाहिये । 'तहेव सव्वं निरवसेसं, नवरं अभिलावो मीसापरिणया भाणियव्वं' प्रयोगपरिणतपुद्गलोंकी तरहसे ही मिश्रपरिणत, पुद्गलोंके विषयमें भी सबकथन जानना चाहिये किन्तु प्रयोगपरिणतपुद्गलोंकी अपेक्षा मिश्रपरिणत पुद्गलोंके अभिलापमें 'मिश्रपरिणत' ऐसा शब्द जोडकर मिश्रपरिणतपुद्गल संबंधी अभि-

---

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન– 'एगिंदिय मीसापरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइ विहा पण्णत्ता ?' હે ભદન્ત ! એકેન્દ્રિય મિશ્રપરિણુત પુદ્ગલોના કેટલા પ્રકાર કહ્યાં છે?

ઉત્તર– 'एव जहा पओगपरिणएहिं नव दंडगा भणिया, एवं मीसापरिणएहिं वि नव दंडगा भाणियव्वा' હે ગૌતમ ! જે રીતે પ્રયોગપરિણુત-પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ નવ દંડકો કહેવામાં આવ્યા છે, એ જ પ્રમાણે મિશ્રપરિણુત પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ પણ સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક વિષયવાળા નવ દંડક કહેવા જોઇએ.

'तहेव सव्वं निरवसेसं, नवरं अभिलावो मीसापरिणया भाणियव्वं' પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલોના જેવું જ બધું કથન મિશ્રપરિણુત પુદ્ગલો વિષે પણ સમજવું. પરન્તુ પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલોના જે અભિલાપો કહ્યાં છે, તે અભિલાપોમાં 'પ્રયોગપરિણુત પુદ્ગલો' ને બદલે 'મિશ્રપરિણુત પુદ્ગલો' એવા શબ્દનો પ્રયોગ કરીને મિશ્રપરિણુત પુદ્ગલો વિષેના અભિલાપ કહેવા જોઇએ.

परिणतविषयको भणितव्यः 'सेसं तं चेव, जाव–' शेषमत्रशिष्टम् तदेव–प्रयोगपरिणतपुद्गलविषयकपूर्वोक्तवक्तव्यतावदेवात्रापि यथायोग्यं सूक्ष्मवादरपर्याप्तकापर्याप्तकविषयकं बोध्यम्, यावत्–रत्नप्रभादि पृथिवीनैरयिकपञ्चेन्द्रियमिश्रपरिणताः अपर्याप्तकपर्याप्तकजलचरादितिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियमिश्रपरिणताः, पर्याप्तकापर्याप्तकमनुष्यपञ्चेन्द्रियमिश्रपरिणताः पर्याप्तकापर्याप्तकासुरकुमारादिभवनपति–वानव्यन्तर–ज्योतिषिक – वैमानिक–नवग्रैवेयक–विजयाद्यनुत्तरौपपातिकदेवपञ्चेन्द्रियमिश्रपरिणताश्च पुद्गलाः भवन्ति। एवं जे पज्जत्त सव्वट्ठसिद्धअणुत्तरो० जाव आययसंठाणपरिणया वि' ये पुद्गलाः पर्याप्तक सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक– यावत् – कल्पातीतकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियतैजसकार्मण-

लाप कहना चाहिये। 'सेसं तंचेव जाव' अवशिष्ट सबवक्तव्यता प्रयोगपरिणत पुद्गलोंकी वक्तव्यताके समान ही यहां पर मिश्रपरिणत पुद्गलोंमें यथायोग्य सूक्ष्म, बादर, पर्याप्तक, अपर्याप्तक विषयक वक्तव्यता जाननी चाहिये। यावत् रत्नप्रभा आदि पृथिवीके नैरयिक पंचेन्द्रियोंके मिश्रपरिणतपुद्गल, पर्याप्तक, अपर्याप्तक जलचरादि पंचेन्द्रियके मिश्रपरिणतपुद्गल, पर्याप्तक अपर्याप्तक मनुष्य पंचेन्द्रियों के मिश्र परिणत पुद्गल, पर्याप्तक अपर्याप्तक असुरकुमार आदि भवनपतिके, वानव्यन्तरोंके, ज्योतिषिकोंके, वैमानिकोंके, नवग्रैवेयकोंके और विजयादि अनुत्तर विमानवासी देवपंचेन्द्रियोंके मिश्रपरिणतपुद्गल, इसी तरहसे 'जे पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तर जाव आययसंठाण परिणया वि' पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तर विमान-

'सेस तंचेव जाव' બાકીનુ સમસ્ત કથન પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના કથન પ્રમાણે સમજવું. એટલે કે યથાયોગ્ય સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્તક, અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાય આદિ એકેન્દ્રિય મિશ્રપ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલો તથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય મિશ્રપ્રયોગ પરિણત પુદ્ગલો વિષેનુ કથન પણ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના કથન પ્રમાણે સમજવું. તથા રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓના નૈરયિક પંચેન્દ્રિયોના મિશ્રપરિણત પુદ્ગલ, પર્યાપ્તક, અપર્યાપ્તક જલચરાદિ પંચેન્દ્રિયના મિશ્રપરિણત પુદ્ગલ, પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના મિશ્રપરિણત પુદ્ગલ, પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક અસુરકુમાર આદિ ભવનપતિના, વાનવ્યન્તરોના, જ્યોતિષિકોના, વૈમાનિકોના, નવગ્રૈવેયક અને વિજય આદિ અનુત્તર વિમાનવાસી પંચેન્દ્રિયદેવોના મિશ્રપરિણત પુદ્ગલોનુ કથન પણ પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોના કથન પ્રમાણે જ સમજવુ એ જ પ્રમાણે 'जे पज्जत्त- सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तर जाव आययसंठाणपरिणया वि', અપર્યાપ્તક અને પર્યાપ્તક

शरीर-श्रोत्रेन्द्रिय-चक्षुर्घ्राण-जिह्वास्पर्शेन्द्रियमिश्रपरिणताः प्रज्ञप्ताः। ते वर्णतः कालादिवर्णपरिणता अपि, गन्धतः-सुरभ्यादिगन्धपरिणता अपि, रसतस्तिक्तादिरसपरिणता अपि, स्पर्शतः कर्कशादिस्पर्शपरिणता अपि, स्स्थानतः परिमण्डलादायतसंस्थानपरिणता अपि भवन्ति। तथा च प्रयोगपरिणतपुद्गल-भेदवदेव मिश्रपरिणतपुद्गला अपि पञ्चविंशत्यधिकषट्शतोत्तराष्टाशीति सहस्राणि (८८६२५) भवन्तीति ॥सू० ११॥

विस्रसापरिणतपुद्गलवक्तव्यता।

मिश्रपरिणतपुद्गलभेदनिरूपणानन्तरम् विस्रसापरिणतपुद्गलान निरूपयितुमाह-'वीससापरिणयाणं भंते' इत्यादि।

सूत्रम्-वीससा परिणया णं भंते! पोग्गला कइविहा पन्नत्ता? गोयमा! पंचविहा पन्नत्ता-तंजहा-वन्नपरिणया, गंधपरिणया, रसपरिणया, फासपरिणया, संठाणपरिणया। जे वन्नपरिणया ते पंचविहा पन्नत्ता, तंजहा-कालवन्नपरिणया, जाव सुक्किल्लवन्नपरिणया। जे गंधपरिणया ते दुविहा पन्नत्ता, तं जहा-सुब्भि-

वासी कल्पातीत देवपंचेन्द्रियोंके वैक्रिय, तैजस, कार्मण शरीरके एवं श्रोत्रइन्द्रिय, चक्षु, घ्राण, जिह्वा, स्पर्शनइन्द्रिय इनके प्रयोगसे मिश्ररूपमें परिणत हुए पुद्गल वर्णकी अपेक्षासे कालादिवर्णरूपमेंभी परिणत होते हैं, गन्धकी अपेक्षासे सुरभि आदिरूपसें, रसकी अपेक्षासे तिक्तादि रसरूपमें, स्पर्शकी अपेक्षासे कर्कश आदि स्पर्शरूपमें भी परिणत होते हैं संस्थानकी अपेक्षासे परिमंडल संस्थान, वृत्तसंस्थान त्र्यस्रसंस्थान, चतुरस्रसंस्थान, आयतसंस्थानरूपमेंभी परिणत होते हैं। तथाच प्रयोगपरिणत पुद्गलोंकी तरहसे ही मिश्रपरिणत पुद्गल भी ८८६२५ होते है ॥सू. ११॥

સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવપંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરો અને શ્રોત્ર, ચક્ષુ, ઘ્રાણ, જિહ્વા અને સ્પર્શ એ પાંચ ઇન્દ્રિયોના પ્રયોગથી મિશ્રરૂપે પરિણત થયેલાં પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળા આદિ વર્ણરૂપે પણ પરિણમે છે, ગંધની અપેક્ષાએ સુરભિ આદિ ગંધરૂપે, રસની અપેક્ષાએ તિક્તાદિ રસરૂપે, સ્પર્શની અપેક્ષાએ કર્કશ આદિ સ્પર્શરૂપે અને સંસ્થાનની અપેક્ષાએ પરિમંડલ સંસ્થાન, ગોળ સંસ્થાન, ત્રિકોણ સંસ્થાન, ચોખૂણુ સંસ્થાન અને આયત સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે. પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલોની જેમ મિશ્રપરિણત પુદ્ગલોના પણ ૮૮૬૨૫ ભેદ કહ્યા છે. ॥ સૂ ૧૧ ॥

गंधपरिणया वि, दुब्भिगंधपरिणया वि । एवं जहा पन्नवणापए तहेव निरवसेसं जाव जे संठाणओ आयय संठाणपरिणयाते वण्णओ कालवन्नपरिणया वि, जावलुक्खफासपरिणया वि ।सू०१२।

छाया–विस्रसापरिणताः खलु भदन्त ! पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–वर्णपरिणताः, गन्धपरिणताः, रसपरिणताः, स्पर्शपरिणताः, संस्थानपरिणताः । ये वर्णपरिणतास्ते पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–कालवर्णपरिणताः, यावत्–शुक्लवर्णपरिणताः । ये गन्धपरिणतास्ते द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–सुरभिगन्धपरिणता अपि दुरभिगन्धपरिणता अपि ।

विस्रसापरिणतपुद्गलवक्तव्यता–

'वीससा परिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता इत्यादि ।

सूत्रार्थ–(वीससापरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पन्नत्ता) हे भदन्त ! विस्रसापरिणत पुद्गल कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! विस्रसापरिणतपुद्गल (पंचविहा पन्नत्ता) पांच प्रकारके कहे गये हैं । (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं (वन्नपरिणया, गंधपरिणया, रसपरिणया, फासपरिणया, संठाणपरिणया) वर्णपरिणत, गंधपरिणत, रसपरिणत, स्पर्शपरिणत और संस्थानपरिणत । (जे वन्नपरिणया ते पंचविहा पण्णत्ता) जो विस्रसा परिणत पुद्गल वर्णपरिणत कहे गये हैं वे पांच प्रकारके होते हैं (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं (कालवन्नपरिणया, जाव सुक्किलवन्नपरिणया) कालवर्णपरिणत, यावत् शुक्लवर्ण-परिणत (जे गंधपरिणया ते दुविहा पन्नत्ता) जो गंधवर्णपरिणत हैं वे

વિસ્રસાપરિણત પુદગલોની વક્તવ્યતા–

'वीससा परिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता' ઇત્યાદિ–

સૂત્રાર્થ–(वीससा परिणयाणं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! વિસ્રસાપરિણત પુદગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! વિસ્રસાપરિણત પુદગલ (पंचविहा पण्णत्ता) પાંચ પ્રકારનાં કહ્યાછે, (तंजहा) તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે– (वण्णपरिणया, गंधपरिणया, रसपरिणया, फासपरिणया, संठाणपरिणया) (૧) વર્ણપરિણત, (૨) ગંધપરિણત, (૩) રસપરિણત, (૪) સ્પર્શ-પરિણત અને (૫) સંસ્થાનપરિણત. (जे वन्नपरिणया ते पंचविहा पण्णत्ता–तंजहा) જે વિસ્રસાપરિણત પુદગલોને વર્ણપરિણત કહેવામાં આવ્યાં છે, તેમના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે– (कालवण्णपरिणया जाव सुकिल्लवण्णपरिणया) કાળાવર્ણરૂપે પરિણત, યાવત્ શુક્લવર્ણપરિણત. (जे गंधपरिणया ते दुविहा पण्णत्ता)

एवं यथा प्रज्ञापनापदे तथैव निरवशेषम्, यावत्--ये संस्थानतः आयतसंस्थान-परिणतास्ते वर्णतः कालवर्णपरिणता अपि यावत्--रूक्षस्पर्शपरिणता अपि

टीका-'वीससापरिणया णं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! विस्रसापरिणाः विस्रसया=स्वभावेन परिणताः=परिणतिं प्राप्ताः खलु पुद्गलाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह-'गोयमा ! पंचविहा पण्णत्ता,'

दो प्रकारके कहे गये हैं। (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं (सुब्भिगंध-परिणया वि, दुब्भिगंधपरिणया वि) सुरभिगंधपरिणत भी और दुर-भिगंधपरिणत भी (एवं जहा पन्नवणाए तहेव निरवसेसं जाव जे संठाणओ आययसंठाणपरिणया ते वण्णओ कालवन्नपरिणया वि जाव लुक्खफासपरिणया वि) इस प्रकार प्रज्ञापनापदमें जैसा कहा गया है उसी तरहसे यहांपर भी समस्त कथन जानना चाहिये। यावत् जो विस्रसापरिणत पुद्गल संस्थानकी अपेक्षासे आयत संस्थानपरिणत कहे गये हैं वे वर्णकी अपेक्षासे कालवर्णपरिणत भी कहे गये हैं यावत् रूक्षस्पर्श परिणत भी कहे गये हैं।

टीकार्थ-सूत्रकारने इस सूत्रद्वारा मिश्रपरिणत पुद्गलोंके भेदोंका निरूपण करनेके बाद विस्रसा परिणतपुद्गलोंका निरूपण किया है इसमें गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है कि 'वीससा परिणया णं भंते ! पोग्गला कइविहा पण्णत्ता' हे भदन्त ! जो पुद्गल विस्रसा परिणत

જે ગંધપરિણુત પુદ્ગલો છે તેમના બે પ્રકાર કહ્યા છે (तंजहा) તે બે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે- (सुब्भिगंधपरिणया वि, दुब्भिगंधपरिणया वि) (૧) સુરભિગંધ પરિણુત અને (૨) દુરભિગંધ (દુર્ગંધ) પરિણુત (एवं जहा पन्नवणाए तहेव निरवसेसं जाव जे संठाणओ आययसंठाणपरिणया ते वण्णओ कालवण्ण-परिणया वि जाव लुक्खफासपरिणया वि) આ પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપનાપદમાં જે પ્રકારનું કથન કરવામા આવ્યું છે, એ જ પ્રમાણે અહીં પણ સમસ્ત કથન સમજવું. 'જે વિસ્રસાપરિણુત પુદ્ગલ સંસ્થાનની અપેક્ષાએ આયત સંસ્થાન પરિણુત કહેવામાં આવ્યાં છે, તે પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ કાળાવર્ણરૂપે પરિણુત પણ કહ્યા છે, યાવત્ રૂક્ષસ્પર્શ પરિણુત પણ કહ્યાં છે', ત્યાં સુધીનું કથન ગ્રહણ કરવું.

ટીકાર્થ- પહેલાં સૂત્રમાં મિશ્રપરિણુત પુદ્ગલોનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. હવે સૂત્રકાર વિસ્રસાપરિણુત પુદ્ગલોનું નિરૂપણ નીચે પ્રમાણે કરે છે-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-'वीससापरिणयाणं भंते ! पोग्गला कइ विहा पण्णत्ता?' હે ભદન્ત ! વિસ્રસાપરિણુત પુદ્ગલ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? (વિસ્રસાપરિણુત એટલે સ્વભાવથી-પરિણુતિ પામેલાં પુદ્ગલો)

हे गौतम ! विस्रसापरिणताः खलु पुद्गलाः पञ्चविधाः=पञ्चप्रकारकाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा' तद्यथा-'वन्नपरिणया, गंधपरिणया, रसपरिणया, फासपरिणया, संठाणपरिणया' वर्णपरिणताः,गन्धपरिणता,रसपरिणताः, स्पर्शपरिणताः, संस्थानपरिणताश्च भवन्ति, 'जे वन्नपरिणया ते पंचविहा पण्णत्ता', ये पुद्गलाः वर्णपरिणतास्ते पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तंजहा' तद्यथा-'कालवन्नपरिणया जाव सुक्किल्लवन्नपरिणया' कालवर्णपरिणताः, यावत्-नीलवर्णपरिणताः, हरिद्रावर्णं परिणताः, लोहितवर्णे परिणताः, शुक्लवर्णपरिणताः भवन्ति । 'जे गंधपरिणया ते दुविहा पण्णत्ता' ये पुद्गलाः गन्धपरिणताः, ते द्विविधा प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा' तद्यथा-'सुब्भिगंधपरिणया वि, दुब्भिगंधपरिणया वि' सुरभिगन्धपरिणता अपि, दुरभिगन्ध-

कहे गये हैं वे कितने प्रकारके होते हैं ? विस्रसा परिणतका तात्पर्य स्वभावसे परिणतिको प्राप्त हुए पुद्गलोंसे । इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! पंचविहा पण्णत्ता' विस्रसापरिणत पुद्गल पांच प्रकारके होते हैं 'तंजहा' जो इस प्रकारसे हैं 'वन्नपरिणया, गंधपरिणया, रसपरिणया, फासपरिणया, संठाणपरिणया' वर्णपरिणत, गंधपरिणत, रसपरिणत, स्पर्शपरिणत और संस्थानपरिणत 'जे वन्नपरिणया ते पंचविहा पण्णत्ता' जो वर्णपरिणत पुद्गल हैं वे पांच प्रकारके हैं 'तंजहा' जो इस प्रकारसे हैं 'कालवण्ण परिणया जाव सुक्किल्लवन्नपरिणया' कालवर्णपरिणत, नीलवर्णपरिणत, लोहितवर्णपरिणत, हरिद्रावर्णपरिणत, शुक्लवर्णपरिणत, जे गंधपरिणया ते दुविहापण्णत्ता' जो जो पुद्गल गंधपरिणत हैं वे दो प्रकारके हैं 'तंजहा' जैसे 'सुब्भिगंधपरिणया वि, दुब्भिगंधपरिणया वि' सुरभिगंधपरिणत भी और

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- 'गोयमा ! पंचविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! વિસ્રસા પરિણત પાંચ પ્રકારના હોય છે 'तं जहा' તે પાંચ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે- 'वण्णपरिणया, गंधपरिणया, रसपरिणया, फासपरिणया, संठाणपरिणया' વર્ણપરિણત, ગંધપરિણત, રસપરિણત, સ્પર્શપરિણત અને સંસ્થાનપરિણત. 'जे वण्णपरिणया ते पंचविहा पण्णत्ता-तं जहा' જે વર્ણપરિણત પુદ્ગલો કહ્યા છે, તેમના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર છે- 'कालवण्णपरिणया जाव सुक्किल्लवण्णपरिणया' કાળાવર્ણપરિણત, નીલવર્ણપરિણત, લાલવર્ણપરિણત, પીળાવર્ણપરિણત અને શુક્લ વર્ણપરિણત 'जे गंधपरिणया ते दुविहा पण्णत्ता-तं जहा' ગંધપરિણત જે પુદ્ગલો છે, તેમના નીચે પ્રમાણે બે પ્રકાર છે- 'सुब्भिगंधपरिणया, दुब्भिगंधपरिणया वि'

परिणता अपि, 'एवं जहा पन्नवणापए तहेव निरवसेसं जाव' एवं यथा प्रज्ञपनायाः प्रथमे पदे-विस्रसापरिणतपुद्गलभेदाः प्रतिपादितास्तथैवाऽत्रापि निरवशेषं वक्तव्यम्, यावत्-ये पुद्गला रसपरिणताः, ते पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः- तद्यथा-तिक्तरसपरिणता अपि, कटुरसपरिणता अपि, कषायरसपरिणता अपि, आम्लरसपरिणता अपि, मधुररसपरिणता अपि भवन्ति। ये पुद्गलाः स्पर्शपरिणतास्ते अष्टविधाः प्रज्ञप्ताः-तद्यथा-कर्कशस्पर्शपरिणताः, मृदुस्पर्शपरिणताः, गुरुस्पर्शपरिणताः, लघुस्पर्शपरिणताः, शीतस्पर्शपरिणताः, उष्णस्पर्शपरिणताः स्निग्धस्पर्शपरिणताः, रूक्षस्पर्शपरिणताश्च भवन्ति। 'जे संठाणओ आययसंठाणपरिणया ते वण्णओ कालवन्नपरिणया वि, जाव लुक्खफासपरिणया वि' ये पुद्गलाः संस्थानतः आयतसंस्थानपरिणताः प्रज्ञप्तास्ते वर्णतः कालवर्णपरि-

दुरभिगंधपरिणत भी 'एवं जहा पन्नवणापए तहेव निरवसेसं जाव' जिस प्रकारसे प्रज्ञापनाके प्रथमपदमें विस्रसापरिणतपुद्गलोंके भेदकहे गये हैं उसी तरहसे यहां परभी संपूर्ण कथन जानना चाहिये यावत जो पुद्गल रसपरिणत हैं वे पांच प्रकारके हैं इनमें तिक्तरसपरिणत भी हैं, कटुरस परिणत भी हैं, कषायरसपरिणत भी हैं, अम्लरस परिणत भी हैं मधुररस परिणत भी हैं। जो पुद्गल स्पर्शपरिणत हैं वे आठ प्रकारके हैं जैसे कर्कशस्पर्शपरिणत, मृदुस्पर्शपरिणत, गुरुस्पर्शपरिणत, लघुस्पर्शपरिणत, शीतस्पर्शपरिणत, उष्णस्पर्शपरिणत स्निग्धस्पर्शपरिणत, रूक्षस्पर्शपरिणत, 'जे संठाणओ आययसंठाणपरिणया ते वण्णओ कालवन्नपरिणया वि जाव लुक्खफासपरिणया वि'

(૧) સુગંધપરિણત અને (૨) દુર્ગંધપરિણત 'एवं जहा पन्नवणापए तहेव निरवसेसं जाव' જે પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપનાના પ્રથમ પદમાં વિસ્રસાપરિણત પુદ્ગલોના ભેદ કહેવામાં આવ્યાં છે, એ જ પ્રમાણે અહીં પણ સમસ્ત કથન સમજવું જેમકે જે પુદ્ગલોને રસપરિણત પુદ્ગલો કહ્યાં છે તેમના પાંચ પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે- (૧) તિક્ત રસપરિણત, (૨) કટુરસપરિણત, (૩) કષાય (તુરા) રસપરિણત, (૪) અમ્લ (ખાટા) રસપરિણત અને (૫) મધુરરસપરિણત સ્પર્શપરિણત પુદ્ગલોના આઠ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-

(૧) કર્કશકઠણસ્પર્શ પરિણત, (૨) મૃદુસ્પર્શ પરિણત, (૩) ગુરુસ્પર્શ પરિણત, (૪) લઘુસ્પર્શ પરિણત, (૫) શીતસ્પર્શ પરિણત, (૬) ઉષ્ણસ્પર્શ પરિણત, (૭) સ્નિગ્ધસ્પર્શ પરિણત અને (૮) રૂક્ષસ્પર્શ પરિણત. 'जे संठाणओ आययसंठाणपरिणया ते वण्णओ कालवण्णपरिणया वि जाव लुक्खफासपरिणया वि' જે પુદ્ગલો

णता अपि, यावत्-नीलवर्णपरिणता अपि, हरिद्रावर्णपरिणता अपि, लोहितवर्णपरिणता अपि, शुक्लवर्णपरिणता अपि । गन्धतः सुरभिदुरभिगन्धपरिणता अपि । रसतः तिक्त-कटुक-कषाया-म्ल-मधुररसपरिणता अपि । स्पर्शतः कर्कश-मृदु-गुरु-लघु-शीतोष्ण-स्निग्ध-रूक्षस्पर्शपरिणता अपि भवन्ति । सर्वे विस्रसापरिणतपुद्गलाः त्रिंशदुत्तरपञ्चशतसंख्यकाः (५३०) संजाताः । प्रयोग-मिश्रविस्रसापरिणताश्च अशीत्युत्तरसप्तशताधिक सप्तसप्तति सहस्रोत्तरैकलक्षसंख्यकाः (१७७७८०) भवन्ति ॥सू० १२॥

एकपुद्गलद्रव्यपरिणामवक्तव्यता।

अथ नवभिर्दण्डकैरेकपुद्गलद्रव्यपरिणामवक्तव्यतामाह- 'एगे भंते !' इत्यादि ।

मूलम्-एगे भंते ! दव्वे किं पओगपरिणए, मीसापरिणए, वीससा परिणए ? गोयमा ! पओगपरिणए वा, मीसापरिणए वा, वीससापरिणए वा । जइ पओगपरिणए किं मणप्पओगपरिणए,

जो पुद्गल संस्थानकी अपेक्षा आयत संस्थानपरिणत होते हैं, वे वर्णकी अपेक्षासे कालवर्णपरिणत भी होते हैं यावत्-नीलवर्णपरिणत भी होते हैं, हरिद्रावर्णपरिणतभी होते हैं। शुक्लवर्णपरिणत भी होते हैं। गन्धकी अपेक्षासे वे सुरभिगंध और दुरभिगंधरूपमें भी परिणत होते हैं। रसकी अपेक्षासे वे तिक्त, कटुक, कषाय, अम्ल मधुररस परिणत भी होते हैं। स्पर्शकी अपेक्षासे वे कर्कश, मृदु, गुरु, लघु, शीत, उष्ण, स्निग्ध रूक्षस्पर्शपरिणत भी होते हैं। ये समस्त विस्रसापरिणतपुद्गल ५३० हैं। प्रयोगपरिणत, मिश्रपरिणत और विस्रसा परिणत पुद्गल सब मिलकर १७७७८० हैं ॥सू.१२॥

સંસ્થાનની અપેક્ષાએ આયત (લાંબા)સંસ્થાન પરિણત હોય છે, તે પુદ્ગલો વર્ણની અપેક્ષાએ શ્યામવર્ણ પરિણત પણ હોય છે, નીલવર્ણપરિણત પણ હોય છે, લાલવર્ણ પરિણત પણ હોય છે, પીલાવર્ણ પરિણત પણ હોય છે અને શુક્લવર્ણ પરિણત પણ હોય છે. ગંધની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો સુગંધપરિણત પણ હોય છે અને દુર્ગંધપરિણત પણ હોય છે. રસની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો તીખા, કડવા, તુરા, ખાટા અને મધુરરસ પરિણત પણ હોય છે સ્પર્શની અપેક્ષાએ તે પુદ્ગલો કર્કશ, મૃદુ, ગુરુ, લઘુ, શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષસ્પર્શ પરિણત પણ હોય છે તે સમસ્ત વિસ્રસાપરિણત પુદ્ગલોના ૫૩૦ ભેદ છે પ્રયોગ પરિણત, મિશ્ર પરિણત અને વિસ્રસા પરિણત પુદ્ગલોના એકંદરે ૧૭૭૭૮૦ ભેદ છે. ॥ સૂ. ૧૨ ॥

वयप्पओगपरिणए, कायप्पओगपरिणए? गोयमा! मणप्पओगपरिणए वा, वयप्पओगपरिणए वा, कायप्पओगपरिणए वा। जइ मणप्पओगपरिणए किं सच्चमणप्पओगपरिणए, मोसमणप्पओगपरिणए, सच्चामोसमणप्पओगपरिणए, असच्चामोसमणप्पओगपरिणए? गोयमा! सच्चमणप्पओगपरिणए वा, मोसमणप्पओगपरिणए वा, सच्चामोसमणप्पओगपरिणए वा, असच्चामोसमणप्पओगपरिणए वा। जइ सच्चमणप्पओगपरिणए किं आरंभसच्चमणप्पओगपरिणए, अणारंभसच्चामणप्पओगपरिणए, सारंभसच्चमणप्पओगपरिणए, असारंभसच्चमणप्पओगपरिणए, समारंभसच्चमणप्पओगपरिणए, असमारंभसच्चमणप्पओगपरिणए? गोयमा! आरंभसच्चमणप्पओगपरिणए वा, जाव असमारंभसच्चमणप्पओगपरिणए वा। जइ मोसमणप्पओगपरिणए किं आरंभमोसमणप्पओगपरिणए वा? एवं जहा सच्चेणं तहा मोसेणावि। एवं सच्चामोसमणप्पओगपरिणएण वि। जइ वयप्पओगपरिणए किं सच्चवयप्पओगपरिणए, मोसवयप्पओगपरिणए०? एवं जहा मणप्पओगपरिणए तहा वयप्पओगपरिणए वि जाव असमारंभवयप्पओगपरिणए वा। जइ कायप्पओगपरिणए किं ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए ओरालियमीसासरीरकायप्पओग० वेउव्वियसरीरकायप्पओग० वेउव्वियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए, आहारगसरीरकायप्पओगपरिणए, आहार-

गमीसासरीरकायप्पओगपरिणए, कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए? गोयमा ! ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए वा,जाव कम्मासरीर-कायप्पओगपरिणए वा। जइ ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए, एवं जाव पंचिं-दियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए वा, बेइंदिय-जाव-परि-णए वा, जाव पंचिंदिय जाव परिणए वा। जइ एगिंदियओ-रालियसरीरकायप्पओगपरिणए किं पुढविक्काइयएगिंदियजाव परिणए जाव वणस्सइकाइयएगिंदियओरालियसरीरकायप्प-ओगपरिणए ? गोयमा ! पुढविक्काइयएगिंदियपओगजाव परिणए वा जाव वणस्सइकाइयएगिंदिय जाव परिणए वा। जइ पुढविक्काइयएगिंदियओरालियसरीर जाव परिणए किं सुहुम-पुढविक्काइय जाव परिणए, बादरपुढविक्काइयएगिंदिय-जाव परिणए? गोयमा ! सुहुमपुढविक्काइयएगिंदिय-जाव-परिणए वा, बायरपुढविक्काइयजावपरिणए वा। जइ सुहुमपुढविक्काइय जाव परिणए किं पज्जत्तसुहुमपुढवि-जाव परिणए, अपज्जत्तसुहुम-पुढवि-जाव-परिणए? गोयमा ! पज्जत्तसुहुमपुढविक्काइय-जाव परिणए वा, अपज्जत्तसुहुमपुढविक्काइय-जाव परिणए वा, एवं बायरे वि, एवं जाव वणस्सइकाइयाणं चउक्कओ भेदो। बेइंदिय-तेइंदिय-चउरिंदियाणं दुयओ भेओ पज्जत्तगा य, अपज्जत्तगा य, जइ पंचिंदियओरालियसरीरकायप्पओगपरि-

णए किं तिरिक्खजोणियपंचिंदियओरालियसरीरकायप्पओग-परिणए, मणुस्सपंचिंदिय-जाव-परिणए ? गोयमा ! तिरिक्ख-जोणिय-जाव-परिणए वा, मणुस्सपंचिंदिय-जाव-परिणए वा। जइतिरिक्ख जोणिय जाव परिणए किं जलयरतिरिक्खजोणिय जाव परिणए वा, थलयर०, खहयर०, एवं चउक्कओ भेओ जाव खहयराणं। जइ मणुस्सपंचिंदिय-जाव-परिणए किं संमुच्छिम-मणुस्सपंचिंदिय-जाव-परिणए, गब्भवक्कंतियमणुस्स-जाव-परिणए ? गोयमा ! दोसुवि। जइ गब्भवक्कंतियमणुस्स-जाव परिणए किं पज्जत्तगब्भवक्कंतिय-जाव-परिणए, अपज्जत्तगब्भव-क्कंतियमणुस्सपंचिंदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए ? गो-यमा ! पज्जत्तगब्भवक्कंतिय-जाव-परिणए वा ?" ॥सू० १३॥

छाया-एकं भदन्त ! द्रव्यं किं प्रयोगपरिणतम्, मिश्रपरिणतम्, विस्रसा-परिणतम् ? गौतम ! प्रयोगपरिणतं वा, विस्रसापरिणतं वा। यदि प्रयोग-

---

एकपुद्गलद्रव्यकीपरिणामवक्तव्यता-

'एगे भंते ! दव्वे किंपओगपरिणए' इत्यादि।

सूत्रार्थ-(एगे भंते ! दव्वे किंपओगपरिणए, मीसापरिणए, वीस-सापरिणए) हे भदन्त ! एकद्रव्य क्या प्रयोगपरिणत होता है, या मिश्रपरिणत होता है, या विस्रसापरिणत होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (पओगपरिणए वा, मीसापरिणए वा, वीससा परिणए वा) एकद्रव्यप्रयोगपरिणत भी होता है मिश्रपरिणत भी होता है या

એક પુદ્ગલ દ્રવ્યપરિણામ વક્તવ્યતા-

એગે ભંતે! દવ્વે કિં પઓગપરિણએ' ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ- (એગે ભંતે! દવ્વે કિં પઓગપરિણએ, મીસાપરિણએ, વીસસા પરિણએ ?' હે ભદન્ત! એક દ્રવ્ય શું પ્રયોગપરિણત હોય છે? કે મિશ્રપરિણત હોય છે? કે વિસ્રસાપરિણત હોય છે? (ગોયમા!) હે ગૌતમ! (પઓગપરિણએ, મીસા પરિણએ વા, વીસસાપરિણએ વા) એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, મિશ્ર-

परिणतं किं मनःप्रयोगपरिणतम्, वचःप्रयोगपरिणतम्, कायप्रयोगपरिणतम्? गौतम ! मनःप्रयोगपरिणतं वा, वचःप्रयोगरिणतं वा, कायप्रयोगपरिणतं वा। यदि मनःप्रयोगपरिणतं किं सत्यमनःप्रयोगपरिणतम्, मृषामनःप्रयोगपरिणतम्, सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणतम्, असत्यमृषामनःप्रयोगपरिणतम् ? गौतम ! सत्यमनःप्रयोगपरिणतं वा, मृषामनःप्रयोगपरिणतं वा, सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणतं

विस्रसापरिणत भी होता है। (जइपओगपरिणए किं मणप्पओगपरिणए, वयप्पओगपरिणए, कायप्पओगपरिणए) हे भदन्त ! यदि एकद्रव्यप्रयोगपरिणत होता है तो क्या वहमनः प्रयोगपरिणत होता है ? या वचनप्रयोगपरिणत होता है, या कायप्रयोगपरिणत होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (मणप्पओगपरिणए वा, वह एक द्रव्य मनः प्रयोगपरिणत होता है या वचनप्रयोगपरिणत होता है या कायप्रयोगपरिणत होता है। (जइमणप्पओगपरिणए किं सच्चमणप्पओगपरिणए वा, मोसमणप्पओगपरिणए वा, सच्चामोसमणप्पओगपरिणए वा, असच्चामोसमणप्पओगपरिणए वा) हे भदन्त ! यदि वह एक द्रव्य मनःप्रयोगपरिणत होता है, तो क्या सत्यमनः प्रयोगपरिणत होता है ? या असत्यमनःप्रयोगपरिणत होता है ? या उभयमनःप्रयोगपरिणत होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (सच्चमणप्पओगपरिणए वा, मोसमणप्पओगपरिणए वा, सच्चामोसमणप्पओगपरिणए वा, असच्चामोसमण-

પરિણત પણ હોય છે અને વિસસાપરિણત પણ હોય છે (जइ पओगपरिणए किं मणप्पओगपरिणए, वयप्पओगपरिणए, कायप्पओगपरिणए ?) હે ભદન્ત! જો એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોય છે, તો શું તે મનઃપ્રયોગપરિણત હોય છે? કે વચનપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે? કે કાયપ્રયોગપરિણત હોય છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ! (मणप्पओगपरिणए वा, वयप्पओगपरिणए वा, कायप्पओगपरिणए वा) તે એક દ્રવ્ય મનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, વચન પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે અને કાય પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે (जइ मणप्पओगपरिणए किं सच्चमणप्पओगपरिणए, मोससमणप्पओगपरिणए वा, सच्चामोससमणप्पओगपरिणए वा ?) હે ભદન્ત! જો તે એક દ્રવ્ય મન. પ્રયોગપરિણત હોય છે, તો શુ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે? કે અસત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે? કે ઉભયમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે? કે અનુભયમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ! (सच्चमणप्पओगपरिणए वा, मोसमणप्पओगपरिणए वा, सच्चामोसमणपओग-

वा, असत्यमृषामनःप्रयोगपरिणतं वा ?। यदि सत्यमनःप्रयोगपरिणतं किम् आरम्भसत्यमनः प्रयोगपरिणतं वा, अनारम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणतं वा, संरम्भ-सत्यमनःप्रयोगपरिणतं वा, असंरम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणतं वा, समारम्भसत्यमनः प्रयोगपरिणतं वा, असमारम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणतं वा ? गौतम ! आरम्भ-सत्यमनःप्रयोगपरिणतं वा, यावत् – असमारम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणतं वा ।

प्पओगपरिणए वा,) वह एकद्रव्यसत्यमनःप्रयोगपरिणत होता है या असत्यमनःप्रयोगपरिणत होता है या उभयमनःप्रयोग (व्यवहारमनः प्रयोग) परिणत होता है या अनुभयमनःप्रयोगपरिणत होता है, (जइ सच्चमणप्पओगपरिणए किं आरंभ सच्चमणप्पओगपरिणए, अणारंभसच्च मणप्पओगपरिणए, सारंभसच्चमणप्पओगपरिणए, असारंभसच्चमणप्प-ओगपरिणए, समारंभसच्चमणप्पओगपरिणए) हे भदन्त! यदि वह द्रव्य सत्यमनःप्रयोगपरिणत होता है तो क्या आरंभ सत्यमनः प्रयोगपरिणत होताहै? या अनारंभ सत्यमनः प्रयोगपरिणत होता है? या समारंभ सत्यमनः प्रयोग परिणत होता है ? या असमारंभसत्यमनःप्रयोगपरिणत होता है? या समारंभसत्यमनःप्रयोगपरिणत होता है ? या असमारंभसत्यमनः प्रयोगपरिणत होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (आरंभ सच्चमणप्प-ओगपरिणए वा, जाव असमारंभसच्चमणप्पओगपरिणए वा) वह एक द्रव्य आरंभ सत्यमनः प्रयोगपरिणत भी होता है अथवा यावत्

परिणए वा, असच्चामोसमणप्पओगपरिणए वा) ते એક દ્રવ્ય સત્યમન પ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે, અસત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, ઉભયમનઃ પ્રયોગ (વ્યવહારમનઃ પ્રયોગ) પરિણત પણ હોય છે અને અનુભયમનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે.

(जइ सच्चमणप्पओगपरिणए किं आरंभसच्चमणप्पओगपरिणए, अणारंभसच्चमणप्पओग परिणए, सारंभसच्चमणप्पओगपरिणए, असारंभ सच्चमणपप्पओगपरिणए ? समारंभसच्चमणप्पओगपरिणए असमारंभसच्च-मणप्पओगपरिणए ?) હે ભદન્ત ! જો તે દ્રવ્ય સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે, તો શુ તે આરંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે? કે અનારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે સરંભ સત્યમન પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે અસંરંભ સત્યમનઃ પ્રયોગ-પરિણત હોય છે ? કે સમારંભ સત્યમન. પ્રયોગપરિણત હોય છે? કે અસમારંભ સત્યમન. પ્રયોગપરિણત હોય છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (आरंभसच्चमणप्पओग परिणए वा, जाव असमारंभसच्चमणप्पओगपरिणए वा) તે એક દ્રવ્ય આરંભ-સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, યાવત અસમારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત પણ

यदि-मृषामनःप्रयोगपरिणतं किम् आरम्भमृषामनःप्रयोगपरिणतं वा, एवं यथा-सत्येन, तथा मृषाऽपि। एवं सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणतेनापि, एवम् असत्यमृषा-मनःप्रयोगपरिणतेनापि। यदि वचःप्रयोगपरिणतं किं सत्यवचःप्रयोगपरिणतम्, मृषावचःप्रयोगपरिणतम्? एवं यथा-मनःप्रयोगपरिणतं तथा वचःप्रयोगपरिणत-मपि, यावत्-असमारम्भवचःप्रयोगपरिणतं वा।

असमारंभमनः प्रयोगपरिणत भी होता है। (जइ मोसमणप्पओग-परिणए किं आरंभ मोसमणप्पओपपरिणए वा) हे भदन्त! यदिवह एकद्रव्य मृषामनःप्रयोगपरिणत होता है तो क्या वह आरंभ मृषा-मनःप्रयोगपरिणत होता है? (एवं जहा सच्चेणं तहा मोसेणावि) हे गौतम! जैसा सत्यमनःप्रयोगपरिणतके विषयमें कहा गया है, उसी तरहसे मृषामनःप्रयोगपरिणतके विषयमें भी जानना चाहिये। (एव सच्चामोसमणप्पओगेण वि, एवं असच्चामोसमणप्पओगेण वि) इसी तरहसे सत्यमृषामनःप्रयोगके विषयमें और असत्यामृषामनःप्रयोगके विषयमें भी जानना चाहिये (जइवयप्पओगपरिणए किं सच्चवयप्प-ओगपरिणए मोसवयप्पओगपरिणए.) हे भदन्त यदि वह एकद्रव्य वचनप्रयोग परिणत होता है तो क्या वह सत्यवचनप्रयोगपरिणत होता है या मृषावचनप्रयोग होता है.। (एवं जहा मप्पणओगपरिणए तहा वयप्पओगपरिणए वि जाव असमारंभवयप्पओगपरिणएवा) हे गौतम! जैसा मनः प्रयोगपरिणतके विषयमें कहा गया है वैसाही वचनप्रयो

હોય છે (जइ मोसमणप्पओगपरिणए किं आरंभ मोसमणप्पओगपरिणए वा ?) હે ભદન્ત! જો તે એક દ્રવ્ય મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે, તો શું તે આરંભ મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે? (एवं जहा सच्चेणं तहा मोसेणा वि) હે ગૌતમ! જેવુ સત્યમન પ્રયોગપરિણતના વિષયમાં કહ્યુ છે, એવુ જ કથન મૃષામન. પ્રયોગપરિણતના વિષયમાં પણ સમજવુ (एवं सच्चामोसमणप्पओगेण वि, एवं असच्चामोसमणप्पओगेण वि) એ જ પ્રમાણે સત્યમૃષામનઃ પ્રયોગના વિષયમાં અને અસત્યામૃષામનઃ પ્રયોગના વિષયમાં પણ સમજવું (जइ वयप्पओगपरिणए किं सच्चवयप्पओग परिणए, मोसवयप्पओगपरिणए ?) હે ભદન્ત! જો તે એક દ્રવ્ય વચન પ્રયોગપરિણત હોય છે, તો શુ સત્યવચન પ્રયોગ પરિણત હોય છે, કે મૃષાવચન પ્રયોગપરિણત હોય છે? (एवं जहा मणप्पओगपरिणए-तहा वयप्पओगपरिणए वि जाव असमारंभवयप्पओगपरिणए वा) હે ગૌતમ! જેવું મનઃ પ્રયોગપરિણતના વિષયમાં કહ્યું છે, એવું જ વચન પ્રયોગપરિણતના વિષયમા પણ

यदि कायप्रयोगपरिणत किम् औदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतम्, औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतम्, वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणतम्, वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतम्, आहारकशरीरकायप्रयोगपरिणतम्, आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतम्, कार्मणशरीरकायप्रयोगपरिणतम् ? गौतम ! औदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा, यावत्-कार्मणशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा। यदि

गपरिणतके विषयमें भी जानना चाहिये। यावत् वह एक द्रव्य असमारंभवचनप्रयोगपरिणत होता है। (जइकायप्पओगपरिणए किं ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए, ओरालियमीसासरीरकायप्पओग० वेउव्वियसरीरकायप्पओग०, वेउव्वियमीसा सरीरकायप्पओगपरिणए, आहारकसरीरकायप्पओगपरिणए,आहारगमीसासरीरकायप्पओगपरिणए, कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए,) हे भदन्त ! यदि वह एक द्रव्यकायप्रयोग परिणत होता है तो क्या वह औदारिक शरीरकायप्रयोगपरिणत होता है ? या औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणत होता है ? या वैक्रिय शरीरकायप्रयोग परिणत होता है ? या वैक्रिय मिश्रशरीरकायप्रयोग-परिणत होता है ? या आहारक शरीरकायप्रयोगपरिणत होता है ? या आहारक मिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणत होता है ? या कार्मणशरीर प्रयोगपरिणत होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए वा, जाव कम्मा सरीरकायप्पओगपरिणए वा)

સમજવું 'તે એક દ્રવ્ય અસમારંભ-વચન પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે', ત્યાં સુધીનું કથન ગ્રહણ કરવું

(जइ कायप्पओगपरिणए किं ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए, ओरालियमीसासरीरकायप्पओग०, वेउव्वियसरीरकायप्पओग०, वेउव्विय मीसासरीरकायप्पओगपरिणए, आहारगसरीरकायप्पओगपरिणए, आहारगमीसा सरीरकायप्पओगपरिणए, कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए) હે ભદન્ત ! જો તે એક દ્રવ્ય કાયપ્રયોગપરિણુત હોય છે, તો શું તે ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણુત હોય છે? કે ઔદારિક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગપરિણુત હોય છે? કે વૈક્રિય શરીરકાય પ્રયોગપરિણુત હોય છે? કે વૈક્રિય મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગપરિણુત હોય છે? કે આહારક શરીરકાય પ્રયોગપરિણુત હોય છે? કે આહારક મિશ્ર શરીરકાય પ્રયોગપરિણુત હોય છે? કે કાર્મણુ શરીરકાય પ્રયોગપરિણુત હોય છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ! (ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए वा, जाव कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए वा) તે એક દ્રવ્ય ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે, યાવત્ કાર્મણુ શરીર પ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે.

औदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं किम् एकेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतम्, एवं यावत्–पञ्चेन्द्रियौदारिक–यावत्–परिणतम्? गौतम! एकेन्द्रियौदारिक शरीरकायप्रयोगपरिणतं वा, द्वीन्द्रिय–यावत्–परिणत वा, यावत् पञ्चेन्द्रिय–यावत्–परिणत वा।

यदि एकेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं किं पृथिवीकायिकैकेन्द्रिय–यावत्–परिणतं, यावत्–वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं

वह एक द्रव्य औदारिक शरीर कायप्रयोगपरिणत भी होता है अथवा यावत् कार्मणशरीरप्रयोगपरिणत भी होता है। (जइ ओरालियसरीर-कायप्पओगपरिणए किं एगिंदिय ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए एवं जाव पंचिंदिय ओरालिय जाव परिणए) हे भदन्त वह एक द्रव्य औदारिक शरीरकायप्रयोगपरिणत होता है तो क्या वह एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगपरिणत होता है। अथवा यावत् पंचेन्द्रियके औदारिकशरीर कायप्रयोग परिणत होता है? (गोयमा) हे गौतम! (एगिंदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए वा, बेइंदियजाव परिणए वा जाव पंचिंदिय जाव परिणए वा) वह एक द्रव्य एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगपरिणत भी होता है। अथवा दोइन्द्रियके औदारिक शरीर कायप्रयोगपरिणत भी होता है। अथवा यावत् पंचेन्द्रियके औदारिक-शरीरकायप्रयोगपरिणत भी होता है। (जइ एगिंदियओरालियसरीर-कायप्पओगपरिणए किं पुढविकाइय एगिंदिय जाव परिणए जाव

(जइ ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदियओरालियसरीर-कायप्पओगपरिणए, एव जाव पंचिंदिय ओरालिय जाव परिणए) હે ભદન્ત! તે એક દ્રવ્ય જો ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત હોય છે, તો શું તે એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત હોય છે, કે દ્વીન્દ્રિયના, ત્રીન્દ્રિયના, ચતુરિન્દ્રિયના, કે પચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત હોય છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (एगिंदिय ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए वा, वेइंदिय जाव परिणए वा, जाव पंचिंदिय जाव परिणए वा) તે એક દ્રવ્ય એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, દ્વીન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગ-પરિણત પણ હોય છે, અને પંચેન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે (जइ एगिंदिय ओरालियसरीर कायप्पओगपरिणए किं पुढवि-काइयएगिंदिय जाव परिणए जाव वणस्सइकाइय एगिंदिय ओरालिय–

वा ? गौतम ! पृथिवीकायिकैकेन्द्रियप्रयोग-यावत् परिणतं वा, यावत्-वनस्पति-कायिकैकेन्द्रिययावत्-परिणतं वा,

यदि पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरयावत्-परिणतं किं सूक्ष्मपृथिवीकायिकयावत् परिणतं, बादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रिययावत् परिणतम् ? गौतम ! सूक्ष्म-पृथिवीकायिकैकेन्द्रिययावत्-परिणतं वा, बादरपृथिवीकायिकयावत्-परिणतं वा।

वणस्सइकाइयएगिंदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए) हे भदन्त ! वह एकद्रव्य यदि एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगपरिणत होता है तो क्या वह पृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोग-परिणत होता है ? या यावत् वनस्पतिकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगपरिणत होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (पुढविकाइय एगिंदियपओग जाव परिणए वा, जाव वणस्सइ काइय-एगिंदिय जाव परिणए वा) वह एक द्रव्य पृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगपरिणत भी होता है या यावत् वनस्पतिकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगपरिणत भी होता है (जइ पुढविकाइयएगिंदियओरालिय सरीरजाव परिणए किं सुहुमपुढविकाइय जाव परिणए बादरपुढविकाइय एगिंदिय जाव परिणए) हे भदन्त ! यदि वह एक द्रव्य पृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगपरिणत होता है तो क्या वह सूक्ष्मपृथिवीकायिक

सरीरकायप्पओगपरिणए ?) હે ભદન્ત ! તે એક દ્રવ્ય જો એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત હોય છે. તો શું તે એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? કે દ્વીન્દ્રિયના-ત્રીન્દ્રિયના-ચતુરિન્દ્રિયના અથવા પંચેન્દ્રિયના શરીરકાય પ્રયોગથી પરિણત હોય છે ?

(ગોયમા !) હે ગૌતમ ! (पुढविकाइयएगिंदियप्पओग जाव परिणए वा, जाव वणस्सइकाइय एगिंदिय जाव परिणए वा) તે એક દ્રવ્ય પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે, અને વનસ્પતિકાયિક પર્યન્તના એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે. (जइ पुढविकाइयएगिंदियओरालियसरीर जाव परिणए, किं सुहुम पुढविकाइय जाव परिणए, बादर पुढविकाइयएगिंदिय जाव परिणए) હે ભદન્ત ! જો તે એક દ્રવ્ય પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગપરિણત હોય છે, તો શું તે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે, કે બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયના પ્રયોગથી પરિણત હોય છે ?

यदि सूक्ष्मपृथिवीकायिकयावत् परिणतं किम् पर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीयावत्-परिणतम्, अपर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीयावत्-परिणतम् ? गौतम ! पर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवी-कायिकयावत्परिणतं वा, अपर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिकयावत्-परिणत वा, एवं

एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायके प्रयोगसे परिणत होता है ? या बादर पृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायके प्रयोगसे परिणत होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (सुहुमपुढवीकाइय एगिंदिय जाव परिणए, बादरपुढविकाइय जाव परिणए) वह एक द्रव्य सूक्ष्म-पृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीरके प्रयोगसे परिणत भी होता है या बादर पृथिवीकायिकएकेन्द्रियके औदारिक शरीरके काय प्रयोगसे भी परिणत होता है । (जइ सुहुमपुढवीकाइय जाव परिणए किं पज्जत्त सुहुमपुढवि जाव परिणए, अपज्जत्त सुहुमपुढवीजाव परिणए) हे भदन्त ! यदि वह एकद्रव्य सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीररूप कायप्रयोगसे परिणत होता है तो क्या वह पर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीररूपकायप्रयोगसेपरिणत होता है या अपर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीर रूपकायप्रयोगसे परिणत होता है ? (गोयमा ! पज्जत्तसुहुमपुढविकाइय जाव परिणए वा, अपज्जत्त सुहुमपुढविकाइय परिणए) हे गौतम ! वह एकद्रव्य पर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिकशरीररूपकाय-प्रयोगसे भी परिणत होता है, और अपर्याप्त सूक्ष्मपृथिवीकायिक

(गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सुहुम पुढविक्काइय एगिंदिय जाव परिणए, बादर पुढविक्काइय जाव परिणए) તે એક દ્રવ્ય સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે અને બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરના કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે (जइ सुहुम पुढविकाइय जाव परिणए किं पज्जत्त सुहुमपुढवि जाव परिणए, अपज्जत्त सुहुम पुढवि जाव परिणए ?) હે ભદન્ત ! જો તે એક દ્રવ્ય સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાય-પ્રયોગથી પરિણત થતુ હોય, તો શુ તે પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે, કે અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ? (गोयमा ! पज्जत्त सुहुम पुढवि-काइय जाव परिणए वा, अपज्जत्त सुहुम पुढविकाइय परिणए.) હે ગૌતમ ! તે એક દ્રવ્ય પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે, અને અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ

बादरेऽपि ! एवं यावत् वनस्पतिकायिकानां चतुष्को भेदः, द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियाणां द्विको भेदः-पर्याप्तकश्च, अपर्याप्तकश्च ।

यदि पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं किं तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं, मनुष्यपञ्चेन्द्रिययावत्-परिणतम् ? गौतम ! तिर्यग्योनिकयावत्परिणतं वा, मनुष्यपञ्चेन्द्रिययावत् परिणतं वा ।

एकेन्द्रियके औदारिक शरीररूपकायप्रयोगसे भी परिणत होता है । (एव बादरे वि) इसी तरहसे वह एकद्रव्य पर्याप्त अपर्याप्त पृथिवीकायिक बादर एकेन्द्रियके औदारिक शरीररूपकायपयोगसेभी परिणत होता है ऐसा जानना चाहिये । (एवं जाव वणस्सइकाइयाणं चउक्कओ भेदो) इसी तरहसे वह एक द्रव्य यावत् सूक्ष्म पर्याप्त, सूक्ष्मअपर्याप्त बादर पर्याप्तक बादर अपर्याप्त, यावत् वनस्पतिकायिकके इन चारभेदोंके औदारिक शरीररूप कायप्रयोगसे परिणत होता है यह कथन भी जानना चाहिये । (बेइंदिय, तेइंदिय, चउरिंदियाणं दुयओ भेदो पज्जत्तगाय अपज्जत्तगाय) इसी तरहसे वह एक द्रव्य बेइन्द्रिय, तेइन्द्रिय और चौइन्द्रिय जीवोंके पर्याप्तक अपर्याप्तक के औदारिक शरीररूपकायप्रयोगसे परिणत होता है ऐसा भी जानना चाहिये । (जइ पचिंदिय ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए किं तिरिक्खजोणिय पंचिंदिय ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए किं मणुस्सपंचिंदिय जाव परिणए) हे भदन्त ! यदि वह एक द्रव्य पंचेन्द्रिय जीवके औदारिक शरीररूपकायके

કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે (एवं बादरे वि) એ જ પ્રમાણે તે એક દ્રવ્ય પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે એમ સમજવું. (एवं जाव वणस्सइकाइयाणं चउक्कओ भेदो) એ જ પ્રમાણે તે એક દ્રવ્ય સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત, સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત, બાદર પર્યાપ્ત, અને બાદર અપર્યાપ્તરૂપ, ચાર ભેદવાળા અપ્કાયિક, વાયુકાયિક, તેજસ્કાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે, એમ સમજવું

(बेइंदिय, तेइंदिय, चउरिंदियाणं दुयओ भेदो पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य) એ જ પ્રમાણે તે એક દ્રવ્ય દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોના પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે એમ સમજવુ.

(जइ पंचिंदिय ओरालिय सरीरकायप्पओग परिणए, किं तिरिक्खजोणिय पंचिंदियओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए, मणुस्सपंचिंदिय जाव परिणए ?) હે ભદન્ત ! જો તે એક દ્રવ્ય પંચેન્દ્રિય જીવોના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી

यदि तिर्यग्योनिकयावत्-परिणत किम् जलचरतिर्यग्योनिकयावत्-परिणत वा, स्थलयर० खेयर०, एवं चतुष्को भेदो यावत् खेचराणाम्। यदि मनुष्य-

प्रयोगसे परिणत होता है तो क्या वह तिर्यंच योनिक पंचेन्द्रिय औदारिक शरीररूप कायप्रयोगसे परिणत होता है? कि मनुष्य पंचेन्द्रियके औदारिक शरीररूपकायप्रयोगसे परिणत होता है? (गोयमा) हे गौतम! (तिरिक्खजोणिय जाव परिणए वा, मणुस्स पंचिंदिय जाव परिणए वा) वह एक द्रव्य तिर्यंच योनिक औदारिक शरीररूपकायके प्रयोग से भी परिणत होता है, तथा मनुष्यपंचेन्द्रियके औदारिक शरीररूप कायके प्रयोगसे भी परिणत होता है। (जइतिरिक्खजोणिय जाव परिणए, किं जलयरतिरिक्ख जोणिय जाव परिणए वा, थलयर० खहयर०) हे भदन्त! यदि वह एकद्रव्य तिर्यंचयोनिक शरीररूपकायके प्रयोगसे परिणत होता है तो क्या वह जलचर तिर्यंचयोनिकके औदारिक शरीररूप कायके प्रयोगसे परिणत होता है? स्थलचर तिर्यंच योनिकके औदारिक शरीररूप कायके प्रयोगसे होता है? या खेचर तिर्यंचयोनिकके औदारिक शरीररूप कायके प्रयोगसे परिणत होता है? (एवं चउक्कओ भेदो जाव खहयराणं) हे गौतम! पूर्वमें जैसा कहा गया है उसी तरहसे खेचरोंके चारभेदोंके संमूर्च्छिम, गर्भज,

પરિણત થાય છે, તો શું તે તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય જીવોના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે, કે મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (तिरिक्खजोणिय जाव परिणए वा, मणुस्सपंचिंदिय जाव परिणए वा) તે એક દ્રવ્ય તિર્યંચયોનિક જીવોના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે, અને મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે (जइ तिरिक्खजोणिय जाव परिणए, किं जलयर तिरिक्खजोणिय जाव परिणए वा, थलयर०, खहयर०) હે ભદન્ત! જો તે એક દ્રવ્ય તિર્યંચપંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પરિણત થાય છે, તો શું તે જલચર તિર્યંચયોનિકના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પરિણત થાય છે, કે સ્થલચર તિર્યંચયોનિકના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયન પ્રયોગથી પરિણત થાય છે, કે ખેચર તિર્યંચયોનિકના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પરિણત થાય છે? (एवं चउक्कओ भेदो जाव खहयराणं) હે ગૌતમ! તે એક દ્રવ્ય જળચર, સ્થલચર અને ખેચર, એ ત્રણે પ્રકારના તિર્યંચોના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પરિણત થાય છે એ જ પ્રમાણે ખેચર પર્યન્તના ચાર ભેદોના

पञ्चेन्द्रिययावत्-परिणतं किम् संमूर्च्छिममनुष्यपञ्चेन्द्रिययावत्-परिणतं गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्ययावत्-परिणतम्? गौतम! द्वयोरपि।

यदि गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्ययावत्-परिणत किं पर्याप्तकगर्भव्युत्क्रान्तिकयावत् - परिणतम्, अपर्याप्तकगर्भव्युक्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकाय-

पर्याप्त, अपर्याप्तके विषयमें भी जानना चाहिये। (जइ मणुस्स पंचिंदिय जाव परिणए किं संमुच्छिम मणुस्स पंचिंदिय जाव परिणए गब्भवक्कंतियमणुस्स जाव परिणए? हे भदन्त! यदि वह एक द्रव्य मनुष्य पंचेन्द्रियके औदारिक शरीररूप कायप्रयोगसे परिणत होता है तो क्या वह संमूर्च्छिम मनुष्य पंचेन्द्रियके औदारिक शरीररूप कायके प्रयोगसे परिणत होता है? या गर्भज मनुष्यके औदारिक शरीररूपकायके प्रयोगसे परिणत होता है? (गोयमा) हे गौतम! (दोसुवि) वह एक द्रव्य संमूर्च्छिम मनुष्यपंचेन्द्रियके एवं गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियके औदारिक शरीररूप कायके प्रयोगसे परिणत होता है। (जइ गब्भवक्कंतिय मणुस्स जाव परिणए किं पज्जत्तगब्भवक्कंतिय जाव परिणए' अपज्जत्तगब्भवक्कंतिय मणुस्स पंचिंदिय ओरालिय सरीरकाय प्पओगपरिणए) हे भदन्त! यदि वह एक द्रव्य गर्भज मनुष्यके औदारिकशरीररूप कायके प्रयोगसे परिणत होता है तो क्या वह पर्याप्त गर्भज मनुष्य के औदारिक शरीररूप कायके प्रयोगमें परिणत

(संमूर्च्छिम, गर्भज, पर्याप्तक અને અપર્યાપ્તક) વિષયમાં પણ સમજવું. (जइ मणुस्स पंचिंदिय जाव परिणए किं संमुच्छिम मणुस्स पंचिंदिय जाव परिणए, गब्भवक्कंतिय मणुस्स जाव परिणए?) હે ભદન્ત! જો તે એક દ્રવ્ય મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે, તો શું તે સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પરિણત થાય છે, કે ગર્ભજ મનુષ્યના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પરિણત થાય છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (दोसु वि) તે એક દ્રવ્ય સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે અને ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે. (जइ गब्भवक्कतिय मणुस्स जाव परिणए किं पज्जत्तगब्भवक्कंतिय मणुस्स जाव परिणए, अपज्जत्तगब्भवक्कतिय मणुस्सपंचिंदिय ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए?') હે ભદન્ત! જો તે એક દ્રવ્ય પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્યના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પરિણત થાય છે, તો શું તે પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્યના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પરિણત

प्रयोगपरिणतम् ? गौतम ! पर्याप्तकगर्भव्युत्क्रान्तिकयावत् परिणतं वा, अपर्याप्तकगर्भव्युत्क्रान्तिकयावत्-परिणतम् ॥सू० १३॥

टीका-'एगे भंते ! दव्वे किं पओगपरिणए, मीसापरिणए, वीससापरिणए ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! एकं पुद्गलद्रव्यं किं प्रयोगपरिणतं भवति, मिश्रपरिणतं भवति, विस्रसापरिणतं भवति ? भगवानाह-'गोयमा ! पओगपरिणए वा, मीसापरिणए वा, वीससापरिणए वा' हे गौतम ! एकं पुद्गल-

---

होता है ? या अपर्याप्त गर्भज मनुष्यके औदारिक शरीररूपकायके प्रयोगसे परिणत होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (पज्जत्तगब्भवक्कंतिय जाव परिणए वा अपज्जत्तगब्भवक्कंतिय जाव परिणए वा) वह एकद्रव्य पर्याप्त गर्भज मनुष्यके औदारिक शरीररूपकायके प्रयोगसे भी परिणत होता है और अपर्याप्त गर्भज मनुष्यके औदारिक शरीररूप कायके प्रयोगसे भी परिणत होता है ॥

टीकार्थ-इस सूत्रद्वारा सूत्रकारने नौ दण्डकोंमें से प्रथम दण्डकको लेकर एक पुद्गल द्रव्यके परिणामकी वक्तव्यताका प्रतिपादन किया है इसमें गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है कि 'एगे भंते ! दव्वे किं पओगपरिणए, मीसापरिणए, वीससापरिणए ?' हे भदन्त ! एक पुद्गल द्रव्य प्रयोगपरिणत होता है ? या मिश्रपरिणत होता है ? या विस्रसा परिणत होता है ? उत्तरमें गौतमसे प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'पओगपरिणए वा, मीसापरिणए वा' एक पुद्गल द्रव्यप्रयोगपरिणत

થાય છે, કે અપર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્યના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પરિણત થાય છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (पज्जत्तगब्भवक्कंतिय जाव परिणए वा, अपज्जत्तगब्भवक्कंतिय जाव परिणए वा) તે એક દ્રવ્ય પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્યના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે, અને અપર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્યના ઔદારિક શરીરરૂપ કાયના પ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે.

ટીકાર્થ- સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા નવ દંડકોમાંના પહેલા દંડકને અનુલક્ષીને એક પુદ્ગલ દ્રવ્યના પરિણામ (પરિણમન) ની વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કર્યું છે- આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે- 'एगे भंते ! दव्वे किं पओगपरिणए, मीसापरिणए, वीससापरिणए ?' હે ભદન્ત ! એક પુદ્ગલદ્રવ્ય શું પ્રયોગપરિણત હોય છે, કે મિશ્રપરિણત હોય છે, કે વિસ્રસાપરિણત હોય છે? ઉત્તર- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'पओगपरिणए वा,

द्रव्यं प्रयोगपरिणत वा अपि भवति, मिश्रपरिणतं वा-अपि भवति, विस्रसा-परिणतं वा-अपि भवति, तत्र जीवव्यापारेणौदारिकादिशरीररूपेण परिणतं प्रयोगपरिणतम् १, प्रयोगविस्रसाभ्यां मिश्रित परिणतं जीवरहितकलेवरं मिश्र-परिणतमुच्यते २, विस्रसया=स्वभावेन परिणतं विस्रसापरिणतम् अभ्रपटलादि-कम् ३। गौतमः पृच्छति 'जइ पओगपरिणए किं मणप्पओगपरिणए, वइप्पओग-परिणए, कायप्पओगपरिणए ? हे भदन्त ! यत् पुद्गलद्रव्यं प्रयोगपरिणतं तत् किं मनःप्रयोगपरिणतं भवति, वचःप्रयोगपरिणत भवति, कायप्रयोगपरिणतं भवति ? भगवानाह-'गोयमा ! मणप्पओगपरिणए वा, वइप्पओगपरिणए वा,

होता है या मिश्रपरिणत होता है, विस्रसापरिणत होता है। जीवके व्यापारसे पुद्गलका औदारिक आदि शरीरके रूपमें जो परि-णमन होता है वह प्रयोगपरिणत पुद्गल द्रव्य कहा गया है। प्रयोग और स्वभाव इन दोनोंके संबंधसे परिणामको प्राप्त हुआ जीवरहित कलेवर मिश्रपरिणत कहा गया है। स्वभावसे ही परिणामको प्राप्त हुआ अभ्रपटल आदि द्रव्य विस्रसा परिणत कहा गया है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'जइपओगपरिणए किं मणप्पओगपरिणए, वइप्प ओगपरिणए, कायप्पओगपरिणए' हे भदन्त ! जो पुद्गलद्रव्यप्रयोग परिणत होता है वह क्या मनः प्रयोगपरिणत होता है? या वचन-प्रयोगपरिणत होता है? या कायप्रयोगपरिणत होता है? उत्तरमें प्रभु कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम। 'मणप्पओगपरिणए वा, वइप्पओग

मीसापरिणए वा, वीससापरिणए वा' એક પુદ્ગલદ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, મિશ્રપરિણત પણ હોય છે, અને વિસ્રસાપરિણત પણ હોય છે.

જીવના વ્યાપારથી પુદ્ગલનુ ઔદારિક આદિ શરીરરૂપે જે પરિણમન થાય છે, તેને પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલદ્રવ્ય કહેવામાં આવ્યુ છે. પ્રયોગ અને સ્વભાવ એ બન્નેના સબંધથી પરિણમન પામેલા જીવરહિત કલેવરને મિશ્રપરિણત કહેવામા આવ્યું છે. સ્વાભાવથી જ પરિણમન પામેલા અભ્રપટલ આદિ દ્રવ્યને વિસ્રસાપરિણત કહેવામાં આવ્યુ છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'जइ पओगपरिणए किं मणप्पओगपरिणए, वइप्पओगपरिणए, कायप्पओगपरिणए ?) હે ભદન્ત! જે પુદ્ગલદ્રવ્ય પ્રયોગ-પરિણત હોય છે, તે શું મન પ્રયોગપરિણત હોય છે? કે વચન પ્રયોગપરિણત હોય છે કે કાય પ્રયોગપરિણત હોય છે?

ઉત્તર- 'गोयमा !' હે ગૌતમ! मणप्पओगपरिणए वा, वइप्पओग-

कायप्पओगपरिणए वा' हे गौतम ! प्रयोगपरिणतं द्रव्यं मनःप्रयोगपरिणतं वा, वचःप्रयोगपरिणतं वा, कायप्रयोगपरिणतं वापि भवति, तत्र मनोवर्गणाद्रव्यं पर्यादाय मनोयोगेन मनस्तया परिणामिताः द्रव्यपुद्गलाः मनःप्रयोगपरिणताः उच्यन्ते, भाषाद्रव्यं पर्यादाय वचनयोगेन भाषारूपेण परिणम्य बहिर्निःसार्यमाणा द्रव्यपुद्गलाः वाक्प्रयोगपरिणता उच्यन्ते, काययोगेन पर्यादाय औदारिकादि-शरीररूपेण परिणामिता द्रव्यपुद्गलाः कायप्रयोगपरिणता उच्यन्ते इति भावः । गौतमः पृच्छति-'जइ मणप्पओगपरिणए, किं सच्चमणप्पओगपरिणए, मोसमण-प्पओगप०, सच्चामोसमणप्पओग०, असच्चामोसमणप्पओग० ' हे भदन्त ! यद् द्रव्यं मनःप्रयोगपरिणतं तत् किं सत्यमनःप्रयोगपरिणतं भवति, मृषामनःप्रयोग-

---

परिणए वा, कायप्पओगपरिणए वा' प्रयोगपरिणत वह द्रव्य मनःप्रयोग परिणत होता है, या वचनप्रयोगपरिणत होता है, कायप्रयोगपरिणत होता है । मनोवर्गणारूप द्रव्यको ग्रहण करके मनोयोगद्वारा मनरूप से परिणाम को प्राप्त हुए द्रव्यपुद्गल मनःप्रयोगपरिणत कहे जाते हैं। भाषाद्रव्यको ग्रहण करके वचनरूपयोग द्वारा भाषाके रूपमें परिणमा कर बाहर निकाले गये द्रव्यपुद्गलवाक्प्रयोगपरिणत कहे जाते हैं। काययोग से शरीरवर्गणाको ग्रहण करके औदारिक आदि शरीररूपसे परिणामको प्राप्त कराये गये जो द्रव्यपुद्गल हैं वे कायप्रयोगपरिणत पुद्गल द्रव्य कहे जाते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं 'जइ मणप्पओगपरिणए किं सच्चमणप्पओगपरिणए, मोसमणप्पओगपरिणए सच्चामोसमणप्पओगपरिणए, असच्चामोसमणप्पओगपरिणए०' हे भदन्त ! जो द्रव्य मनःप्रयोगपरिणत कहा गया है वह क्या सत्यमनःप्रयोग-

---

परिणए वा, कायप्पओगपरिणए वा' પ્રયોગપરિણત તે દ્રવ્ય મનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, વચન પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે અને કાય પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે મનોવર્ગણારૂપ દ્રવ્યને ગ્રહણ કરીને મનોયોગ દ્વારા મનરૂપે પરિણમન પામેલા દ્રવ્ય પુદ્ગલને મનઃ પ્રયોગપરિણત કહે છે. ભાષાદ્રવ્યને ગ્રહણ કરીને વચનરૂપ યોગ દ્વારા ભાષારૂપે પરિણમાવીને બહાર કાઢવામા આવેલા દ્રવ્યપુદ્ગલોને વચનપ્રયોગ પરિણત કહે છે કાયયોગથી શરીરવર્ગણાને ગ્રહણ કરીને ઔદારિક આદિ શરીરરૂપે પરિણમન પામેલા દ્રવ્યપુદ્ગલોને કાય પ્રયોગપરિણત પુદ્ગલદ્રવ્ય કહે છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'जइ मणप्पओगपरिणए किं सच्चमणप्पओगपरिणए, मोसमणप्पओगपरिणए, सच्चा मोसमणप्पओगपरिणए, असच्चामोसमणप्पओग परिणए०' હે ભદન્ત જો દ્રવ્ય મનઃ પ્રયોગપરિણત હોય, તો શુ તે સત્ય મનઃ

परिणतं भवति, सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणतं भवति, असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणतं भवति ? भगवानाह–'गोयमा ! सच्चमणप्पओगपरिणए वा, मोसमणप्पओगपरिणए वा, सच्चामोसमणप्पओगपरिणए वा, असच्चामोसमणप्पओगपरिणए वा' हे गौतम ! मनःप्रयोगपरिणतं द्रव्यं सत्यमनःप्रयोगपरिणतं वा भवति, मृषामनः– प्रयोगपरिणतं वा भवति, सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणतं वा भवति, असत्यामृषा-मनःप्रयोगपरिणतं वा भवति, तत्र सत्यपदार्थचिन्तनरूपमनोव्यापारः सत्यमनः-प्रयोगपरिणतं कथ्यते १, असत्यचिन्तनरूपमनोव्यापारलक्षणमृषामनःप्रयोगपरि-णतम् २, किञ्चित्सत्यं किञ्चिदसत्यम् एतदुभयमिश्रितं सत्यमृषामनःप्रयोग-

परिणत होता है ? अथवा मृषामनःप्रयोगपरिणत होता है ? सत्य मृषामनःप्रयोगपरिणत होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा' हे गौतम ! 'सच्चमणप्पओगपरिणए वा, मोसमणप्पओगपरिणए वा, सच्चामोसमणप्पओगपरिणए वा, असच्चामोसमणप्पओगपरिणए वा' मनःप्रयोगपरिणत जो द्रव्य होता है, वह सत्यमनःप्रयोगपरिणत होता है, या मृषामनः प्रयोगपरिणत होता है, या सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणत होता है, या असत्यामृषामनः प्रयोगपरिणत होता है । जो पदार्थ जैसा है उसका वैसा ही चिन्तनरूप जो मनो व्यापार है वह सत्यमनः प्रयोग है । इस प्रयोग से परिणत हुआ द्रव्य सत्यमनःप्रयोगपरिणत कहा जाता है । असत्य चिन्तनरूप मनके व्यापारका नाम असत्य मनःप्रयोग है । इस प्रयोग से परिणाम को प्राप्त हुआ द्रव्यमृषामनः प्रयोगपरिणत कहा गया है । जो मनःप्रयोग कुछ सत्य हो कुछ असत्य हो

પ્રયોગપરિણત હોય છે', કે મૃષા (અસત્ય) મન પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે સત્યમૃષા મનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે અસત્યામૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર– 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'सच्चमणप्पओग परिणए वा, मोसमणप्पओगपरिणए वा, सच्चा मोसमणप्पओगपरिणए वा, असच्चा मोसमणप्पओगपरिणए वा' જે દ્રવ્ય મનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે, તે સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, સત્યમૃષામનઃ પ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે, અસત્યા મૃષામન પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે જે પદાર્થ જેવો હોય એવા જ તેના ચિન્તનરૂપ જે મનોવ્યાપાર હોય છે, તેને સત્યમનઃ પ્રયોગ કહે છે આ પ્રયોગથી પરિણત થયેલા દ્રવ્યને સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત કહેવાય છે અસત્ય ચિન્તનરૂપ મનોવ્યાપારને અસત્યમનઃ પ્રયોગ કહે છે. આ પ્રયોગથી પરિણમન પામેલા દ્રવ્યને મૃષામન. પ્રયોગપરિણત કહેવાય છે. જે મન પ્રયોગ થોડે અંશે સત્ય હોય અને થોડે અંશે અસત્ય હોય, આ રીતે બન્ને પ્રકારના પ્રયોગથી મિશ્રિત હોય, તે પ્રયોગને

परिणतमुच्यते ३, सत्यासत्योभयाभ्यां वर्जितम् असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणत-मुच्यते ४, व्यवहारमनःप्रयोगपरिणतं भवति-इति भावः। गौतमः पृच्छति-'जइ सच्चमणप्पओगपरिणए किं आरंभ-सच्चमणप्पओगपरि० १, अणारंभसच्चमण-प्पओगपरि० २, सारंभसच्चमणप्पओग० ३, असारंभसच्चमण० ४, समारंभसच्चमणप्पओग-परि० ५, असमारंभसच्चमणप्पओगपरिणए ६?' यद् द्रव्यं सत्यमनःप्रयोगपरिणतं तत् किम्? १आरम्भ-सत्यमनःप्रयोगपरिणत भवति, २अनारम्भ-सत्यमनःप्रयोग-

इस तरह दोनों प्रकारके प्रयोगसे मिश्रित हो वह उभयमनः प्रयोग कहा गया है, इस उभयमनः प्रयोग से जो पुद्गल द्रव्यपरिणत होता है वह उभयमनःप्रयोगपरिणत द्रव्य कहा गया है। जो मन प्रयोग न सत्य हो और न असत्य हो. किन्तु दोनों से सत्य असत्य इन दोनों प्रकारों से रहित हो वह मनःप्रयोग असत्यामृषामनः प्रयोग है इस असत्या मृषामनः प्रयोग से परिणत हुआ जो द्रव्य है वह असत्यामृषामनः प्रयोग-परिणत कहा गया है। अर्थात् वह व्यवहारमनःप्रयोगपरिणत होता है। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं--' जइ सच्चमणप्पओग-परिणए किं आरंभसच्चमणप्पओगपरिणए, अणारंभसच्चमणप्पओग-परिणए, सारंभसच्चमणप्पओगपरिणए, असारंभसच्चमणप्पओगपरि-णए, समारंभसच्चमणप्पओगपरिणए, असमारंभसच्चमणप्पओगपरि णए?' जो द्रव्य सत्यमनः प्रयोगपरिणत होता है, वह क्या आरम्भ सत्यमनःप्रयोगपरिणत होता है? अथवा अनारम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणत

ઉભયમનઃ પ્રયોગ કહે છે. આ ઉભયમનઃ પ્રયોગથી જે પુદ્ગલદ્રવ્ય પરિણત થાય છે તેને ઉભયમનઃ પ્રયોગપરિણત દ્રવ્ય (સત્યમૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત) કહે છે. જે મન પ્રયોગ સત્ય પણ ન હોય અને અસત્ય પણ ન હોય – પરન્તુ સત્ય અને અસત્ય, એ બન્નેથી રહિત હોય છે, તે મનઃપ્રયોગને અસત્ય મૃષામનઃ પ્રયોગ કહે છે આ અસત્યામૃષામનઃ પ્રયોગથી પરિણત થયેલુ જે દ્રવ્ય છે તેને અસત્યામૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત કહે છે. એટલે કે તે વ્યવહારમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- ' जइ सच्चमणप्पओगपरिणए किं आरंभसच्चमण-प्पओगपरिणए, अणारंभसच्चमणप्पओगपरिणए, सारंभसच्चमणप्पओगपरिणए, असारंभसच्चमणप्पओगपरिणए, समारंभसच्चमणप्पओगपरिणए, असमारंभ सच्चमणप्पओगपरिणए?' જે દ્રવ્ય સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે, તે શું આરંભ

परिणत भवति, ३ संरम्भ-सत्यमनःप्रयोगपरिणतं भवति, ४ असंरम्भ-सत्यमनः प्रयोगपरिणत भवति, ५ समारम्भ-सत्यमनःप्रयोगपरिणत भवति, ६ असमारम्भ-सत्यमनःप्रयोगपरिणतं भवति ?, भगवानाह-'गोयमा ! आरंभ-सच्चमणप्पओगपरिणए वा, जाव असमारंभ-सच्चमणप्पओगपरिणए वा' हे गौतम ! सत्यमनः-प्रयोगपरिणत द्रव्यम् आरम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणतं वा भवति, यावत्-अनारम्भ सत्यमनःप्रयोगपरिणत वा भवति, संरम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणतं वा भवति, असंरम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणत वा भवति, समारम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणतं वा भवति,असमारम्भ सत्यमनःप्रयोगपरिणत वा भवति, तत्र आरम्भः-प्राणातिपातः तद्विषये मनोव्यापारलक्षणमनःप्रयोगेण परिणामप्राप्तद्रव्यपुद्गलः आरम्भ-

होता है ? अथवा संरंभ सत्यमनःप्रयोगपरिणत होता है ? अथवा असंरम्भसत्यमनः प्रयोगपरिणत होता है ? अथवा समारंभ सत्यमनः प्रयोगपरिणत होता है ? अथवा असमारंभ सत्य मनःप्रयोग परिणत होता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! आरंभसच्चमणप्पओगपरिणए वा जाव असमारंभसच्चमणप्पओगपरिणए वा ' सत्यमनः प्रयोगपरिणत जो द्रव्य होता है वह आरम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणत होता है, अथवा यावत्-अनारंभसत्यमनः प्रयोगपरिणत होता है, या संरंभसत्यमनः प्रयोगपरिणत होता है, या असंरंभ सत्यमनः प्रयोग परिणत होता है, या समारंभसत्यमनः प्रयोगपरिणत भी होता है, या असमारंभ सत्यमनः प्रयोगपरिणत भी होता है । प्राणातिपात का नाम आरंभ है, इस आरंभ में मनका जो व्यापार है वह आरंभ

સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે? કે અનારંભ સત્યમન પ્રયોગપરિણત હોય છે? કે સંરભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે? કે અસંરભ સત્યમન. પ્રયોગપરિણત હોય છે? કે સમારભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે? કે અસમારભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-'गोयमा !' હે ગૌતમ! 'आरंभसच्चमणप्पओगपरिणए वा जाव असमारंभसच्चमणप्पओगपरिणए वा ' જે દ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોય છે, તે આરંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, અનારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, સંરભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, અસંરભ સત્યમન. પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે. સમારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે અને અસમારંભ સત્યમન પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે.

પ્રાણાતિપાતને આરભ કહે છે તે આરભવિષયક મનનો જે વ્યાપાર (પ્રવૃત્તિ) હોય છે તેને આરભમન. પ્રયોગ કહે છે, અને આ પ્રકારના મનઃપ્રયોગથી પરિણમન

सत्यमनःप्रयोगपरिणत उच्यते, एवमन्येऽपि पञ्च विज्ञेया' किन्तु न वरम्-अनारम्भः प्राणातिपातविरमणम्, संरम्भः प्राणातिपातसंकल्पः, असंरम्भः प्राणातिपातसंकल्प विरमणम्, समारम्भः परितापनम्, असमारम्भः अपरितापनम्। गौतमः पृच्छति-'जइ मोसमणप्पओगपरिणए किं आरंभमोसमणप्पओगपरिणए वा ?' हे भदन्त ! यद् द्रव्यं मृषामनःप्रयोगपरिणतं तत् किम् आरम्भमृषामनःप्रयोगपरिणतं वा भवति ? -'एवं जहा सच्चेणं तहामोसेण वि' एवं यथा-सत्येन सत्यपदेन प्रश्नोत्तररूपा अभिलापाः प्रतिपादिताः तथा मृषापदेनापि अभिलापा' वक्तव्याः, तथा च

मनःप्रयोग है. इस प्रकारके मनः प्रयोग से परिणामको प्राप्त जो द्रव्य पुद्गल है वह आरंभ सत्यमनःप्रयोगपरिणत कहा गया है। इसी प्रकारसे अन्य भी पांच जानना चाहिये। प्राणातिपात से विरमण-दूर होना-प्राणातिपातका त्याग करना-इसका नाम अनारंभ है, तथा प्राणातिपात करनेका संकल्प करना इसका नाम संरंभ है, प्राणातिपात करनेके संकल्पका त्याग करना इसका नाम असंरंभ है, जीवोंको पीडा पहुंचाना-परितापित करना इसका नाम समारंभ है, जीवोंको पीडा नहीं पहुचाना-परितापित नहीं करना इसका नाम असमारंभ है। गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं-'जइमोसमणप्पओगपरिणए किं आरंभ मोसमणप्पओगपरिणए वा' हे भदन्त! जो द्रव्यमृषामनः प्रयोग से परिणत कहा गया है वह क्या आरंभमृषामनः प्रयोगपरिणत होता है ? अथवा अनारंभमृषामनः प्रयोगपरिणत होता है? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं कि-एवं जहा सच्चेणं तहा मोसेण वि' हे गौतम! जिस

પામેલું જે દ્રવ્યપુદ્ગલ હોય છે તેને આરંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત કહે છે એજ પ્રમાણે બીજા પાચ વિષે પણ સમજવુ પ્રાણાતિપાત કરવાનો સકલ્પ કરવો તેનુ નામ સંરભ છે, પ્રાણાતિપાત કરવાના સકલ્પનો ત્યાગ કરવો તેનુ નામ અસંરભ છે જીવોને પીડા પહોચાડવી તેનુ નામ સમારભ છે અને જીવોને પીડા ન પહોચાડવી તેનુ નામ અસમારંભ છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'जइ मोसमणप्पओगपरिणए किं आरंभमोसमणप्पओगपरिणए वा ?' હે ભદન્ત! જે દ્રવ્ય મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત કહેવામાં આવ્યુ છે, તે શુ આરભ મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે? કે અનારભ મૃષામન પ્રયોગપરિણત હોય છે? ઇત્યાદિ ઉપર્યુક્ત ૬ પ્રશ્નો અહી સમજવા

ઉત્તર- 'एवं जहा सच्चेण तहा मोसेण वि' હે ગૌતમ! જે રીતે સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત દ્રવ્યના વિષે અભિલાપ (પ્રશ્નોત્તરો) કહેવામા આવ્યા છે, એજ રીતે

मृषामनःप्रयोगपरिणत द्रव्यम् आरम्भमृषामनःप्रयोगपरिणत वा भवति, अनारम्भमृषामनः प्रयोगपरिणत वा भवति, संरम्भमृषामनःप्रयोगपरिणत वा भवति, असंरम्भमृषामनःप्रयोगपरिणत वा भवति, समारम्भमृषामनःप्रयोगपरिणत वा भवति, असमारम्भमृषामनः प्रयोगपरिणत वा भवति, इति भावः 'एवं सच्चामोसमणप्पओगपरिणयेण वि, एवं असच्चामोसमणप्पओगपरिणएणवि' एवं सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणतेनापि उपर्युक्ताःषडालापकाः वक्तव्याः, एवम् असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणतेनापि षड् आलापकाः । वक्तव्याः गौतमः पृच्छति- 'जइ वइप्पओगपरिणए किं सच्चवइप्पओगपरिणए, मोसवयप्पओगपरिणए० ?' यद्

तरह से सत्यको लेकर अभिलाप कहे गये हैं, उसी प्रकार से मृषा को लेकर भी अभिलाप करना चाहिये । तथा च-मृषामनःप्रयोग परिणत जो द्रव्य होता है वह आरंभमृषामनः प्रयोग परिणत भी होता है, या अनारंभमृषामनः प्रयोग परिणत भी होता है, या संरंभमृषामनः प्रयोगपरिणत होता है, असंरंभमृषामनः प्रयोग परिणत होता है । समारंभमृषामनःप्रयोगपरिणत होता है या असमारंभमृषामनः प्रयोगपरिणत होता है । 'एवं सच्चामोसमणप्पओगपरिणए वि, एवं असच्चामोसमणप्पओगपरिणए वि' इसी तरहसे ६ आलापक सत्यामृषामनःप्रयोगपरिणतके साथ भी कहना चाहिये और असत्यामृषाःमनप्रयोगपरिणतके साथभी कहना चाहिये । अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइवइप्पओगपरिणए किं सच्चवइप्पओगपरिणए, मोसवइप्पओगपरिणए०' हे भदन्त ! जो द्रव्य वचः

મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત જે દ્રવ્ય વિષે પણ અભિલાપ સમજવા. જેમકે-

મૃષામન પ્રયોગપરિણત જે દ્રવ્ય હોય છે, તે આરંભ મૃષામન પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, અનારંભ મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, સંરભમૃષામન પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, અસંરભ મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે. સમારભ-મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે અને અસમારંભ મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે. एव सच्चामोसमणप्पओगपरिणए वि, एवं असच्चामोसमणप्पओगपरिणए वि. આ પ્રકારના ૬ આલાપક સત્યામૃષામન પ્રયોગપરિણત સાથે પણ કહેવા જોઇએ અને અસત્યામૃષામનઃ પ્રયોગપરિણતની સાથે પણ કહેવા જોઇએ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-'जइ वइप्पओगपरिणए किं सच्चवइप्पओगपरिणए, मोसवइप्पओगपरिणए.' હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય વચનપ્રયોગપરિણત હોય છે ? તે શું સત્ય વચન પ્રયોગ પરિણત હોય છે ? કે મૃષા વચન પ્રયોગ પરિણત હોય છે.

द्रव्यं वचःप्रयोगपरिणतं तत् किं सत्यवचःप्रयोगपरिणतं भवति, मृषावचः-प्रयोगपरिणतं भवति? 'एवं जहा मणप्पओगपरिणएण, तहा वयप्प-ओगपरिणएण वि' एवं यथा मनःप्रयोगपरिणतेन तथा वचःप्रयोगपरिणतेनापि यथामनःप्रयोगपरिणतेनालापका उक्ताः तथा वचःप्रयोगपरिणतेनापि आलापकाः षड् वक्तव्या इत्यर्थः 'जाव असमारंभवयप्पओगपरिणएण वा' यावत्-वचःप्रयोग-परिणतं द्रव्यं सत्यवचःप्रयोगपरिणतं वा भवति, मृषावचःप्रयोगपरिणतं वा भवति, सत्यमृषावचःप्रयोगपरिणतं वा भवति, असत्यामृषावचःप्रयोगपरिणतं वा भवति, एवम् आरंभवचःप्रयोगपरिणतं वा भवति, अनारंभवचःप्रयोगपरिणतं वा भवति, संरम्भवचःप्रयोगपरिणतं वा भवति, असंरम्भवचःप्रयोगपरिणतं वा भवति, समारम्भवचःप्रयोगपरिणतं वा भवति, असमारम्भवचःप्रयोगपरिणतं वा

प्रयोगपरिणत होता है, वह क्या सत्यवचनप्रयोगपरिणत होता है, या मृषावचःप्रयोगपरिणत होता है? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'एवं जहा मणप्पओगपरिणए तहा वयप्पओगपरिणए वि' हे गौतम! जिसप्रकार मन प्रयोग परिणतका कथन किया गया है, उसी प्रकारका वचन प्रयोगपरिणतका भी कहदेना चाहिये। तात्पर्य कहनेका यह है कि जिस प्रकारसे ६ आलापक मनः प्रयोगपरिणतके साथ कहे हैं उसी प्रकारसे ६ आलापक वचःप्रयोगपरिणतके साथ भी कहना चाहिये। 'जाव असमारंभ वयप्पओगपरिणए वा' यावत् (वचःप्रयोगपरिणत द्रव्य सत्यवचनप्रयोगपरिणत होता है, या मृषावचनप्रयोगपरिणत होता है, सत्यमृषावचःप्रयोगपरिणत होता है, असत्यामृषावचःप्रयोगपरिणत होता है। इसी तरहसे वह आरंभवचःप्रयोगपरिणत होता है। संरं-भवच प्रयोगपरिणत होता है असंरंभवचःप्रयोगपरिणत होता है, तथा

ઉત્તર-एवं जहा मणप्पओगपरिणए तहा वयप्पओगपरिणए वि' હે ગૌતમ! જેવી રીતે મનઃપ્રયોગપરિણત દ્રવ્યની સાથે છ આલાપક કહેવામાં આવ્યા છે, એજ પ્રમાણે વચનપ્રયોગપરિણત દ્રવ્યની સાથે પણ છ આલાપકો, કહેવા જોઈએ 'जाव असमारंभवयप्पओगपरिणएण वा ' એટલે કે વચનપ્રયોગપરિણત દ્રવ્ય સત્યવચન પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, મૃષાવચનપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, સત્યમૃષાવચનપ્રયોગ-પરિણત પણ હોય છે, અસત્યામૃષાવચનપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે એજ પ્રમાણે તે આરંભવચઃપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, અનારંભવચઃપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, સંરંભ-વચ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, અસંરંભવચઃપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, સમારંભવચઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે અને અસમારંભવચ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે

भवति, गौतमः पृच्छति-'जइ कायप्पओगपरिणतं तत् किम् औदारिकशरीर कायप्रयोगपरिणतम्? औदारिकशरीरमेव पुद्गलस्कन्धरूपत्वेनोपचीयमानत्वात् कायस्तस्य प्रयोगः, औदारिकशरीरस्य वा कायप्रयोगः तेन परिणतं तत्तथा, अयं चौदारिकशरीरकायप्रयोगः पर्याप्तकस्यैव विज्ञेयो न तु अपर्याप्तकस्य, इत्याशयः, प्रज्ञापनायाः षोडशपदपर्यालोचनया तु-इत्थं प्रतिभाति यत् वैक्रियनिर्माणकाले वैक्रियमिश्रं वैक्रियादौदारिके प्रवेशकाले च औदारिकमिश्रं च भवति। एवमेव

असमारंभवचःप्रयोगपरिणत होता है। अब गौतम पूछते हैं 'जइकायप्पओगपरिणए किं ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए०' जो द्रव्यकायप्रयोगपरिणत होता है वह क्या औदारिक शरीररूपकायप्रयोगपरिणत होता है? तात्पर्य इसका यह है कि पुद्गलस्कन्धरूप होनेसे औदारिक शरीर यहां कायरूप कहा गया है कायका तात्पर्य होता है बहुप्रदेशी। औदारिक शरीर बहुत प्रदेशोंवाला है। बहुत प्रदेशोंवाला वह इसलिये है कि वह पुद्गल परिमाणुओंका एक समूहरूप स्कन्ध है इस औदारिकशरीर रूपकायप्रयोगसे अथवा औदारिक शरीरके कायप्रयोगसे परिणत जो द्रव्य है वह औदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणत द्रव्य है यह औदारिक शरीर कायप्रयोग पर्याप्तक जीवके ही होता है अपर्याप्तक जीवके नहीं प्रज्ञापनाके सोलहवे १६ पदका विचार करनेसे ऐसा मालूम होता है की वैक्रिय बनाते समय वैक्रियमिश्र और वैक्रियसे औदारिकमें आते समय औदारिक मिश्र होता है। इसी प्रकार

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-'जइ कायप्पओगपरिणए किं ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए?' હે ભદન્ત! જે દ્રવ્ય કાયપ્રયોગપરિણત હોય છે, તે શું ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગપરિણત હોય છે? આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે. પુદગલ સ્કન્ધરૂપ હોવાથી ઔદારિક શરીરને અહીં કાયરૂપ કહેવામાં આવ્યું છે કાય એટલે બહુપ્રદેશી ઔદારિક શરીર ઘણા પ્રદેશોવાળું હોયછે, તે બહુ પ્રદેશોવાળું એટલા માટે કહ્યું છે કે તે પુદગલપરમાણુઓના એક ઢગલારૂપ સ્કન્ધ છે આ ઔદારિક શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી અથવા ઔદારિક શરીરના કાયપ્રયોગથી પરિણત જે દ્રવ્ય છે, તેને ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગપરિણત દ્રવ્ય કહે છે આ ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગ પર્યાપ્ત જીવોમાજ સંભવી શકે છે અપર્યાપ્તક જીવોમા સંભવી શકતા નથી. પ્રજ્ઞાપના સોળમા પદ નો વિચાર કરતા એવું જણાય છે કે- વૈક્રિય બનાવતી વખતે વૈક્રિયમિશ્ર અને વૈક્રિયથી ઔદારિકમાં આવતા ઔદારિકમિશ્ર થાય છે. એજ રીતે આહારક બનાવતી વખતે

आहारकनिर्माणकाले आहारकमिश्रम् आहारकादौदारिके प्रवेशकाले च औदारिकमिश्रं भवति। इत्थमेव नारकदेवयोः पर्याप्तकेऽपि भवधारणीयादुत्तरवैक्रियनिर्माणकालेवैक्रियमिश्रं भवति इति विज्ञेयम्। एवं तदेव कायप्रयोगपरिणत द्रव्यं किम् 'ओरालियमीसासरीरकायप्पओग०' औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतम्? औदारिकमुत्पत्तिकालेऽसम्पूर्णं सत् कार्मणमिश्रं शरीरमेव कायस्तस्य प्रयोगः, औदारिकमिश्रशरीरस्य वा कायप्रयोगस्तेन परिणत यत्तथा।

उक्तंच-"जोएण कम्मएणं आहारेई अणंतरं जीवो।
तेणं परं मीसेणं जाव सरीरस्स निष्पत्ती॥"

छाया-योगेन कार्मणेन आहरति अनन्तरं जीवः।
तेन परं मिश्रेण यावत् शरीरस्य निष्पत्तिः॥

आहारक बनाते समय आहारक मिश्र और फिर औदारिकमें आते समय औदारिकमिश्र होता है। नारक और देवोंके पर्याप्तमें भवधारणीयसे उत्तर वैक्रिय करते समय वैक्रिय मिश्र होता है। ओरालिय मीसा सरीरकाय०' इसका भाव यह है कि जब औदारिकशरीर उत्पत्तिके समयमें अपूर्णावस्थामें कार्मणशरीरके साथ मिश्र होता है तब वही शरीर औदारिकमिश्र शरीर कहलाता है औदारिक मिश्रशरीररूप कायके प्रयोगसे अथवा औदारिक मिश्रशरीरके कायप्रयोगसे परिणत जो द्रव्य है वह औदारिक मिश्रशरीर कायप्रयोग परिणत द्रव्य है। कहा भी है 'जोएणं' इत्यादि।

परभवमें उत्पत्तिके समयमें विग्रहगतिमें जीव प्रथम कार्मण योगद्वारा आहार ग्रहण करता है इसके बाद जबतक शरीर पर्याप्ति पूर्ण नहीं होती है तबतक वह औदारिक मिश्रयोगद्वारा आहार करता है।

આહારકમિશ્ર અને પાછા ઔદારિકમાં આવતી વખતે ઔદારિકમિશ્ર થાય છે. નારક અને દેવોના પર્યાપ્તમાં ભવધારણીયથી ઉત્તર વૈક્રિય કરતી વખતે વૈક્રિયમિશ્ર થાય છે. 'ओरालियमीसासरीरकाय०' આસૂત્રાંશનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે ઉત્પત્તિના સમયે અપૂર્ણાવસ્થામાં જ્યારે ઔદારિક શરીર કાર્મણશરીરની સાથે મિશ્ર હોય છે, ત્યારે તે શરીરને ઔદારિકમિશ્રશરીર કહેવાય છે. આ ઔદારિકમિશ્ર શરીરના કાયપ્રયોગથી પરિણત જે દ્રવ્ય છે, તેને ઔદારિકમિશ્રશરીર કાયપ્રયોગપરિણત કહે છે તે ઔદારિક મિશ્રકાયપ્રયોગ અપર્યાપ્તક જીવમાજ સંભવી શકે છે.

કહ્યુ પણ છે-'जोएण' ઇત્યાદિ-

પરભવમાં ઉત્પત્તિના સમયે વિગ્રહગતિમાં જીવ પહેલા કાર્મણયોગદ્વારા આહાર ગ્રહણ કરે છે. ત્યારબાદ જ્યાંસુધી શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થતી નથી ત્યાંસુધી તે ઔદારિક-

एवं कार्मणेनापि औदारिकशरीरस्य मिश्रता बोध्या, उत्पत्त्यपेक्षया औदारिकशरीरस्य प्रधानत्वात्, यदा तु औदारिकशरीरी वैक्रियलब्धिसम्पन्नो भवति पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकः, पर्याप्तबादरवायुकायिको वा वैक्रियं करोति तदा औदारिककाययोगे तिष्ठन्नेव प्रदेशान् विक्षिप्य वैक्रियशरीरयोग्यान् पुद्गलान् पर्यादाय वैक्रियशरीरपर्याप्त्या यावद् न पर्याप्तिं प्राप्नोति तावद् वैक्रियेण सह औदारिकशरीरस्य मिश्रता विज्ञेया, प्रारम्भकतया औदारिकशरीरस्य प्रधानत्वात्, एवम् आहारकेण सहापि औदारिकशरीरस्य मिश्रता बोध्या इति प्रस्तुतसन्दर्भाशयः, एवं किम् कायप्रयोगपरिणतमेव द्रव्यम्-'वेउव्वियसरीर-कायप्पयोग०' वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति? वैक्रियकायप्रयोगश्च

इसी तरह कार्मणशरीरके साथ भी औदारिक शरीरकी मिश्रता यहां जाननी चाहिये। क्योंकि उत्पत्तिकी अपेक्षासे औदारिक शरीरकी प्रधानता है। जब औदारिक शरीरवाला मनुष्य, अथवा पंचेन्द्रिय तिर्यंच, या पर्याप्तबादर वायुकायिकजीव वैक्रिय लब्धिसंपन्न होता है और वैक्रिय शरीरका निर्माण करता है तब वह औदारिक काययोगमें रहता हुआ ही आत्मप्रदेशोंको विस्तारकर वैक्रिय शरीरके योग्य पुद्गलोंको ग्रहण करता है और जबतक वैक्रिय शरीर पर्याप्तिको वह पूर्ण नहीं करलेता है तबतक वैक्रियके साथ औदारिक शरीरकी मिश्रता होनेसे उसे औदारिकमिश्रकायप्रयोग जानना चाहिये। क्योंकि प्रारंभक होनेके कारण औदारिकशरीरकी प्रधानता है। इसी तरहसे आहारकके साथ भी औदारिक शरीरकी मिश्रता जाननी चाहिये। इस तरहसे यह प्रस्तुत सदर्भका आशय है। 'वेउव्वियसरीरकाय-

મિશ્રયોગ દ્વારા આહાર ગ્રહણ કરે છે આ રીતે કાર્મણ શરીરની સાથે ઔદારિક શરીરની મિશ્રતા અહીં સમજવી કારણકે ઉત્પત્તિની અપેક્ષાએ ઔદારિક શરીરની પ્રધાનતા છે. જ્યારે ઔદારિક શરીરવાળો મનુષ્ય અથવા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અથવા પર્યાપ્ત બાદર વાયુકાયિકજીવ વૈક્રિયલબ્ધિવાળો હોય છે અને વૈક્રિયશરીરનું નિર્માણ કરે છે, ત્યારે તે ઔદારિકકાયયોગમાં રહીને જ આત્મપ્રદેશોને વિસ્તારીને વૈક્રિયશરીરને યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે, અને જ્યાંસુધી તે વૈક્રિયશરીર પર્યાપ્તિને પૂર્ણ કરી લેતો નથી, ત્યાંસુધી વૈક્રિયની સાથે ઔદારિક શરીરની મિશ્રતા હોવાથી તેને ઔદારિકમિશ્રકાયપ્રયોગ સમજવો જોઇએ. કારણકે પ્રારંભક હોવાને લીધે ઔદારિક શરીરની પ્રધાનતા છે એજ પ્રમાણે આહારકની સાથે પણ ઔદારિક શરીરની મિશ્રતા સમજવી પ્રસ્તુત સંદર્ભનો આ પ્રકારનો આશય છે. 'वेउव्वियसरीरकायप्पओग०' એજ પ્રમાણે જે દ્રવ્ય કાયપ્રયોગ

वैक्रियपर्याप्तकस्यैव विज्ञेयः, तथा तदेव द्रव्यम् 'वेउव्वियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए' किं वैक्रियमिश्रसरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति, अयं च वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगो देवनारकेषु जायमानस्य अपर्याप्तकस्यैव वैक्रियशरीरस्य मिश्रणं च कार्मणेनैव बोध्यम्, लब्धिजन्यवैक्रियशरीरं परित्यजतः औदारिकं शरीरं पर्याददानस्य तु औदारिकोपादानाय प्रवृत्तेः वैक्रियस्यैव प्रधानत्वात् औदारिकेणापि सह वैक्रियस्य मिश्रणं संभवति, तत्रापि वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगो ज्ञातव्य इति भावः, एवं कायप्रयोगपरिणतमेव द्रव्यं किम्–'आहारगसरीरकायप्पओगपरिणए, आहारगमीसासरीरकायप्पओगपरिणए कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए ?' आहारकशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? अत्राहारकशरीरकायप्रयोगः आहारकशरीरनिष्पत्तौ

प्पओग०' इसी तरहसे जो द्रव्य कायप्रयोगपरिणत होता है वही क्या वैक्रियशरीकायप्रयोगपरिणत होता है ? वैक्रियकायप्रयोग वैक्रिय पर्याप्तजीवके ही होता है। तथा वही द्रव्य क्या ' वेउव्वियमीसासरीर कायप्पओगपरिणए' वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयप्रयोगपरिणत होता है इसका भाव यह है कि यह वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगदेव, और नारकोंमें उत्पन्न होते हुए अपर्याप्तक जीवके हो होता है । वहां पर वैक्रिय शरीरकी मिश्रता कार्मणके साथ है। तथा लब्धिजन्य वैक्रिय शरीरका परित्याग करते हुए, और औदारिक शरिरको ग्रहण करते हुए औदारिक शरीरवाले जीवके वैक्रियशरीरकी प्रधानता होनेसे औदारिकके भी साथ वैक्रियका मिश्रण होता है । इसलिये वहां पर भी वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोग जानना चाहिये। 'आहारगसरीरकायप्पओगपरिणए, आहारगमीसासरीरकायप्पओगपरिणए, कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए

પરિણત હોય છે, એજ શું વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોય છે ? (વૈક્રિયપર્યાપ્ત જીવને જ સંભવી શકે છે) તથા એજ દ્રવ્ય શું 'वेउव्वियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए ?' વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાય પ્રયોગપરિણત હોય છે ? આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે આ વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ દેવ અને નારકોમાં ઉત્પન્ન થતા અપર્યાપ્તક જીવમાં જ હોય છે અહીં વૈક્રિયશરીરની મિશ્રતા કાર્મણની સાથે છે તથા લબ્ધિજન્ય વૈક્રિયશરીરનો પરિત્યાગ કરીને ઔદારિક શરીરને ગ્રહણ કરતા ઔદારિક શરીરવાળા જીવમાં વૈક્રિયશરીરની પ્રધાનતા હોવાથી ઔદારિકની સાથે પણ વૈક્રિયની મિશ્રતા રહે છે તેથી ત્યાં પણ વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ સમજવો જોઈએ, 'आहारगसरीरकायप्पओगपरिणए , आहारगमीसासरीरकायप्पओगपरिणए, कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए ' એજ પ્રમાણે જે દ્રવ્ય

सत्यामेव विज्ञेयः, तदानीं तस्यैव प्राधान्यात्, एवम् तदेव द्रव्यं किम् आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति, आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगश्च औदारिकेण सह आहारकस्य मिश्रणकाले भवति, स चाहारकत्यागेनौदारिकग्रहणाभिमुखस्य बोध्यः, तथा च यदा आहारकशरीरी स्वकार्यं समाप्य पुनरौदारिकशरीरमुपादत्ते तदाऽऽहारकस्य प्राधान्यात्, औदारिकप्रवेशोन्मुखत्वात् यावत् सर्वथै वाहारकं न परित्यजति

इसी प्रकारसे जो द्रव्य कायप्रयोगपरिणत होता है वही द्रव्य क्या आहारक शरीरकायप्रयोगपरिणत होता है? या आहारक मिश्रशरीरकाय प्रयोग परिणत होता है ? या कार्मण शरीरकाय प्रयोगपरिणत होता है ? यहां पर आहारक शरीरकायप्रयोग आहारक शरीरकी निष्पत्ति होनेपर ही होता है। प्रयोगका तात्पर्य उसके व्यापारसे है यह आहारकसंबंधी व्यापार आहारकशरीरकी उत्पत्ति होने पर ही होती है। अतः उस व्यापार में उस समय उसकी ही प्रधानता रहती हैं। कायप्रयोगपरिणतद्रव्य क्या आहारकमिश्र शरीरकायप्रयोगपरिणत होता है? इसका तात्पर्य यह है कि यह आहारकमिश्रकायप्रयोग औदारिक के साथ आहारककी मिश्रता होने पर होता है। जीव आहारकशरीरका त्यागकर जब औदारिक शरीरको ग्रहण करता है तब यह होता है। अर्थात् आहारक शरीरवाला जीव अपने कार्यको समाप्त करके पुनः औदारिक शरीरको धारण करने लगता है तब आहारककी प्रधानता रहती है और औदारिक शरीरको ग्रहण करनेमें इसका व्यापार रहता है, इस

કાયપ્રયોગ પરિણત હોય છે, એજ દ્રવ્ય શું આહારક શરીરકાયપ્રયોગ પરિણત હોય છે? કે આહારક મિશ્રશરીરકાય પ્રયોગપરિણત હોય છે? કે કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોય છે? અહીં આહારક શરીરકાયપ્રયોગ આહારક શરીરની નિષ્પત્તિ (રચના) થતાંજ થાય છે. 'પ્રયોગનુ' તાત્પર્ય 'વ્યાપાર અથવા પ્રવૃત્તિ' થાય છે. તે આહારક શરીરનો વ્યાપાર (પ્રવૃત્તિ) આહારક શરીરની ઉત્પત્તિ થાય ત્યારે જ થાય છે. તેથી તે વ્યાપારમાં તે સમયે તેની પ્રધાનતા રહે છે

"કાયપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્ય શું આહારકમિશ્રશરીર કાયપ્રયોગ પરિણત હોય છે?" આ પ્રશ્નનુ તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે- આ આહારકમિશ્રકાયપ્રયોગ ઔદારિકની સાથે આહારકની મિશ્રતા થવાથી થાય છે. જીવ આહારક શરીરનો ત્યાગ કરીને જ્યારે ઔદારિક શરીરને ગ્રહણ કરે છે ત્યારે એવું બને છે. એટલે કે આહરક શરીરવાળો જીવ પોતાના કાર્યને પૂર્ણ કરીને ફરીથી ઔદારિકશરીરને ધારણ કરવા લાગે છે ત્યારે આહારકની પ્રધાનતા રહે છે, અને ઔદારિક ગ્રહણ કરવાની તેની પ્રવૃત્તિ રહે છે- તે

तावत् औदारिकेण सह मिश्रणमित्याशयः, एवं तदेव कायप्रयोगपरिणतं द्रव्यम् कार्मणशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? अत्र कार्मणशरीरकायप्रयोगो विग्रहगत्या-पन्नस्य सर्वसंसारिणः, समुद्घातगतस्य केवलिनश्च तृतीय-चतुर्थ-पञ्चम-समयेषु भवति, तदुक्तम् - 'कार्मणशरीरयोगी चतुर्थके पञ्चमे तृतीये चे' ति। भगवानाह-'गोयमा ! ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए वा' जाव कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए वा' हे गौतम ! तत् कायप्रयोगपरिणत द्रव्यम् औदारिक

कारण जबतक इसका सर्वथा परित्याग नहीं हो जाता है तबतक इसकी मिश्रता औदारिक शरीरके साथ रहती है। इससे वहां आहारक मिश्रकायप्रयोग जानना चाहिये। वही कायप्रयोगपरिणत द्रव्य क्या कार्मण शरीकायप्रयोगपरिणत होता है यहां पर कार्मण शरीरकाय प्रयोग विग्रहगति में समस्तसंसारी जीवोंको और समुद्घात करते हुए केवलज्ञानीको तीसरे, चौथे और पांचवे समय में होता है। कहा भी है-कार्मणशरीरयोगी चतुर्थके, पंचमे, तृतीये, च" । इन सब पूर्वोक्त प्रश्नोंके उत्तर में-कि कायप्रयोगपरिणत द्रव्य क्या औदारिक शरीरकायप्रयोगपरिणत होता है ? वैक्रिय शरीर कायप्रयोगपरिणत होता है ? वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणत होता है ? आहारकशरीरकायप्रयोगपरिणत होता है ? आहारकमिश्रशरीर कायप्रयोगपरिणत होता है ? कार्मणशरीरकायप्रयोग परिणत होता है ? प्रभु अब गौतमसे कहते हैं, हे गौतम ! 'ओरालियसरीरकायप्पओग'

કારણે જ્યાં સુધી તેનો સર્વથા પરિત્યાગ થઇ જતો નથી ત્યાંસુધી તેની મિશ્રતા ઔદારિક શરીરની સાથે રહે છે આ પરિસ્થિતિમાં ત્યા આહારકમિશ્રકાયપ્રયોગ સમજવો જોઇએ એજ કાયપ્રયોગપરિણુત દ્રવ્ય શુ કાર્મણુકાયપ્રયોગ પરિણુત હોય છે? અહીં એ વાત ધ્યાનમા રાખવા જેવી છે કે કર્મણુશરીરકાય પ્રયોગ વિગ્રહગતિમાં સમસ્ત સંસારી જીવો દ્વારા થાય છે અને સમુદ્ઘાત કેવળજ્ઞાની દ્વારા ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા સમયમાં થાય છે. કહ્યું પણ છે કે "कार्मणशरीरयोगी चतुर्थे, पंचमे तृतीये च" હવે ગૌતમ સ્વામીના પૂર્વોક્ત પ્રશ્નો ફરીથી આપવામાં આવે છે - હે ભદન્ત ! કાયપ્રયોગપરિણુત દ્રવ્ય શુ ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગપરિણુત હોય છે ? કે ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણુત હોય છે ? કે વૈક્રિય શરીરકાયપ્રયોગપરિણુત હોય છે ? કે વૈક્રિય મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણુત હોય છે ? કે આહારક શરીરકાયપ્રયોગપરિણુત હોય છે ? આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણુત હોય છે ? કે કાર્મણુશરીરકાયપ્રયોગપરિણુત હોય છે ?

આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે "गोयमा ! હે ગૌતમ ! "ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए वा, जाव कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए वा"

शरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति, यावत् - औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति, वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति, वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोग परिणतं वा आहारकशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा, आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा, कार्मणशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवतीति भावः, गौतमः पृच्छति - 'जइ ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए एवं जाव पंचिंदियओरालियजाव परि०?' हे भदन्त! यद् द्रव्यम् औदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणं तत् किम् एकेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति? एवं-तथैव किं यावत्-द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति?

परिणए वा जाव कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए वा' कायप्रयोग परिणत वह द्रव्य औदारिक शरीरकायप्रयोगपरिणत होता है, अथवा-औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणत होता है या वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणत होता है, वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणत होता है या आहारकशरीरकायप्रयोगपरिणत होता है। या आहारक मिश्र शरीरकायप्रयोगपरिणत होता है। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि-'जइ ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदिय ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए एवं जाव पंचिंदियओरालिय जाव परिणए' हे भदन्त! जो द्रव्य औदारिक शरीरकायप्रयोग परिणत होता है वह क्या एकेन्द्रियजीवके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता

કાયપ્રયોગપરિણુત તે દ્રવ્ય ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણુત પણુ હોય છે. ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણુત પણુ હોય છે, વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગપરિણુત પણુ હોય છે, વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણુત પણુ હોય છે, આહારકશરીરકાયપ્રયોગપરિણુત પણુ હોય છે, આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણુત પણુ હોય છે અને કાર્મણુશરીરકાયપ્રયોગપરિણુત પણુ હોય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- जइ ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए एवं जाव पंचिंदियओरालिय जाव परिणए?" હે ભદન્ત! જે દ્રવ્ય ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણુત હોય છે, તે શું એકેન્દ્રિય જીવના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણુત હોય છે? કે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવના ઔદારિકશરીરકાયપ્રરિણુત હોય છે? કે પંચેન્દ્રિય જીવના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત હોય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર - "गोयमा" હે ગૌતમ! "एगिंदियओरालियसरिरकायप्पयोगपरिणए वा, बेइंदियजावपरिणए वा जावपंचिंदिय जाव परिणए वा' જે દ્રવ્ય ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પણુ પરિણુત થાય છે, તે દ્રવ્ય એકેન્દ્રિય જીવના ઔદા-

पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति? भगवानाह – 'गोयमा ! एगिंदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए वा, बेइंदिय–जाव–परिणए वा, जाव पंचिंदिय जाव परिणए वा,' हे गौतम ! औदारिकशरीरकायप्रयोग-परिणतं द्रव्यम् एकेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति, द्वीन्द्रिय–यावत्–औदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा, यावत् – त्रीन्द्रिय – चतुरिन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा, पञ्चेन्द्रिय–यावत्–औदारिक-शरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति ? गौतमः पृच्छति – 'जइ एगिंदिय-ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए किं पुढविक्काइयएगिंदिय–जाव–परिणए, जाव वणस्सइकाइयएगिंदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए वा ?' हे भदन्त ! यद् द्रव्यम् एकेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं तत् किम्

है ? अथवा द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय जीव के औदारिक शरीर कायप्रयोग से परिणत होता है ? या पंचेन्द्रिय जीवके औदारिक शरीरकायप्रयोग से परिणत होता है ? उत्तरमें प्रभु कहते है– 'गोयमा' हे गौतम ! 'एगिंदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए वा, बेइंदिय जाव परिणए वा, जाव पंचिंदिय जाव परिणए वा' जो द्रव्य औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है, वह द्रव्य एके-न्द्रिय जीवके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है या द्विन्द्रिय के औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है, तेइन्द्रिय, चौइन्द्रिय और पंचेन्द्रिय जीवके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे भी परिणत होता है। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ एगिंदियओरालिय-सरीरकायप्पओगपरिणए, किं पुढविकाइयएगिंदियजाव परिणए, जाव वणस्सइकाइयएगिंदिय ओरालिय-सरीरकायप्पओगपरिणए' हे भदन्त! जो द्रव्य एकेन्द्रिय जीवके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है सो क्या वह पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय जीवके औदारिक शरीरकाय-

રિકશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે, દ્વીન્દ્રિય જીવના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવના ઔદારિકશરીરકાય પ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન – "जइ एगिंदिय ओरालियसरीरकायप्पओग-परिणए, किं पुढविकाइय एगिंदिय जाव परिणए, जाव वणस्सइकाइय ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए ?" હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય એકેન્દ્રિય જીવના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તે શું પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવના

पृथिवीकायिकैकेन्द्रिय-यावत् औदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा, यावत्-अप्कायिक-तेजस्कायिक- वायुकायिक - वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीर-कायप्रयोगपरिणतं वा भवति ? भगवानाह- 'गोयमा ! पुढविकाइयएगिंदिय-पओग-जाव-परिणए वा, जाव वणस्सइकाइयएगिंदिय-जाव-परिणए वा' हे गौतम ! एकेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं द्रव्यम् पृथिवीकायिकै-केन्द्रिय यावत्-औदारिक शरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति, यावत्-अप्कायिक-तेजस्कायिक-वायुकायिक-वनस्पतिकायिकैकेन्द्रिय यावत्-औदारिकशरीरकाय-प्रयोगपरिणतं वा भवति, गौतमः पृच्छति- 'जइ पुढविकाइयएगिंदिय-ओरालियसरीर-जाव-परिणए किं सुहुमपुढविकाइय जाव परिणए, बायर पुढविकाइय एगिंदिय जाव परिणए ?' हे भदन्त ! यद् द्रव्यं पृथिवीकायिकै

प्रयोगसे परिणत होता है ? या यावत् अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायु-कायिक, वनस्पतिकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परि-णत होता है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'पुढवि-काइय एगिंदियपओग जाव परिणए वा जाव वणस्सइकाइय एगिंदिय जाव परिणए वा' वह पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय जीवके औदारिक शरी-रकायप्रयोगसे भी परिणत होता है, यावत् अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे भी परिणत होता है । अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि जइ पुढवीकाइय एगिंदियओरालियसरीरकाय परिणए किं सुहुम-पुढविकाइय जाव परिणए, बायरपुढविकाइय एगिंदिय जाव परिणए' हे भदन्त ! जो द्रव्य पृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयो-

ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? અથવા અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર - "गोयमा" હે ગૌતમ ! "पुढविकाइय एगिंदियप्पओग जाव परिणए वा, जाव वणस्सइकाइय एगिंदिय जाव परिणए वा" તે દ્રવ્ય પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે, અને અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- "जइ पुढविकाइय एगिंदिय ओरालियसरीर जाव परिणए, किं सुहुमपुढविकाइय जाव परिणए, बायरपुढविकाइय एगिंदिय जाव परिणए ? હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક-

केन्द्रियौदारिकशरीर-य वत्- कायप्रयोगपरिणत ततकिम् सूक्ष्मपृथिवीकायिक यावत्-एकेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणत वा भवति ? बादरपृथिवीकाइकै केन्द्रियौदारिक -यावत्- शरीरकायप्रयोगपरिणत वा भवति ? भगवानाह- 'गोयमा ! सुहुमपुढविक्काइयएगिंदिय-जाव परिणए वा, बायरपुढविकाइय जाव परिणए वा' हे गौतम ! पृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोग-परिणत द्रव्यम् सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रिय यावत्-औदारिकशरीरकायप्रयोग-परिणत वा बादरपृथिवीकायिक-यावत् एकेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोग-परिणत वा भवति, गौतमः पृच्छति- 'जइ सुहुमपुढविकाइय-जाव-परिणए किं पज्जत्तसुहुमपुढवि-जाव-परिणए, अपज्जत्तसुहुमपुढवी-जाव-परिणए?' हे भदन्त ! यद् द्रव्यं सूक्ष्मपृथिवीकायिक-यावत्-एकेन्द्रियौदारिकशरीर-

गसे परिणत होता है, वह क्या सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिकशरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ? या बादरपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'सुहुमपुढविकाइय जाव परिणए वा' पृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत द्रव्य सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे भी परिणत होता है और बादर पृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे भी होता है। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ सुहुमपुढविकाइय जाव परिणए' हे भदन्त ! जो द्रव्य सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है वह क्या 'पज्जत्तसुहुमपुढविजाव परिणए ? अपज्जत्तसुहुमपुढवि

શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત હોય છે, તે શુ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીર-કાયપ્રયોગથી પરિણુત હોય છે ? કે બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાય-પ્રયોગથી પરિણુત હોય છે

ઉત્તર- "ગોયમા" હે ગૌતમ ! "सुहुमपुढविक्काइय जाव परिणए वा," ઇત્યાદિ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત દ્રવ્ય સૂક્ષ્મ-પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણુત હોય છે અને બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણુત હોય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન - जइ सुहुमपुढविक्काइय जाव परिणए" હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત હોય છે, તે શું पज्जत्तसुहुमपुढवि जाव परिणए ? अपज्जत्तसुहुमपुढवि जाव परिणए ?"

कायप्रयोगपरिणतं तत् किम् पर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवी यावत् कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? अपर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवी – यावत्–कायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? भगवानाह – 'गोयमा ! पज्जत्तसुहुमपुढवीकाइय–जाव–परिणए वा, अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइय–जाव–परिणए वा' हे गौतम! सूक्ष्मपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं द्रव्यं पर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिक – यावत्–एकेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति, अपर्याप्तकसूक्ष्मपृथिवीकायिक–यावत्–एकेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति, 'एवं बायरे वि' एवं सूक्ष्मपृथिवीकायिक–यावत्–परिणतद्रव्यवदेव बादरोऽपि, पर्याप्तकापर्याप्तकबादरपृथिवीकायिकैकेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं वाऽपि द्रव्यं

जाव परिणए' पर्याप्तसूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है. या अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! पज्जत्तसुहुमपुढविकाइयजाव परिणए वा, अपज्जत्तसुहुमपुढविकाइय जाव परिणए वा' वह सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत द्रव्य पर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिकशरीरकायप्रयोगसे भी परिणत होता है और अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिकशरीरकाय प्रयोगसे भी परिणत होता है। 'एवं बायरे वि' सूक्ष्मपृथिवीकायिक यावत् परिणत द्रव्यकी तरह ही पर्याप्तक अपर्याप्तक बादरपृथिवीकायिक एकेन्द्रियके औदारिकशरीरकायप्रयोगसे परि-

---

પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ? કે અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે?

ઉત્તર – "ગોયમા" હે ગૌતમ ! "पज्जत्तसुहुमपुढविकाइय जाव परिणए वा, अपज्जत्त सुहुमपुढविकाय जाव परिणए वा" તે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત દ્રવ્ય પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે અને અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે "एवं बायरे वि" એજ પ્રમાણે બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના પ્રયોગથી પરિણત દ્રવ્ય પણ પર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, અને અપર્યાપ્તક બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે. "एवं जाव

भवति, इत्यर्थः, 'एवं जाव वणस्सइकाइयाणं चउक्कओ भेदो' एवं पर्याप्तकापर्याप्तकसूक्ष्मबादरपृथिवीकायिकवदेव यावत् – अप्कायिक – तेजस्कायिक – वायुकायिक –वनस्पतिकायिकानामपि प्रयोगपरिणतद्रव्यस्य चतुष्ककाः सूक्ष्म–बादर–पर्याप्तका–ऽपर्याप्तकरूपचतुष्प्रकारको भेदो विज्ञेयः, 'बेइंदिय–तेइंदिय–चउरिंदियाणं दुयओ भेदो पज्जत्तगा य, अपज्जत्तगा य' द्वीन्द्रिय–त्रीन्द्रिय – चतुरिन्द्रियाणां प्रयोगपरिणतद्रव्यविषये द्विको द्विप्रकारको भेदः– पर्याप्तकाश्च, अपर्याप्तकाश्च, इति विज्ञेयम् गौतम पृच्छति – 'जइ पचिंदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए किं तिरिक्खजोणियपंचिंदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए मणुस्सपंचिंदिय – जाव परिणए ? हे भदन्त ! यद् द्रव्यं पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणत तत् किं तिर्यग्योनिक-

णत भी द्रव्य होता है। 'एव जाव वणस्सइकाइयाणं चउक्कओ भेदो' पर्याप्तक अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिककी तरह ही यावत् अपकायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक इन सबके भी प्रयोगसे परिणत द्रव्यके सूक्ष्म, बादर, पर्याप्तक एवं अपर्याप्तक रूप चार प्रकारके भेद जानना चाहिये। तथा 'बेइंदिय, तेइंदिय, चउरिंदियाणं दुयओ भेदो पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य' द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय और चौइन्द्रिय इन जीवोंके प्रयोगसे परिणत द्रव्यके विषयमें पर्याप्तक अपर्याप्तकरूप दो भेद जानना चाहिये। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ पंचिंदिय ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए किं तिरिक्खजोणियपंचिंदिय ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए, मणुस्सपंचिंदिय जाव परिणए' हे भदन्त ! जो द्रव्य पंचेन्द्रिय जीवके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है वह क्या तिर्यग्योनिक

वणस्सइकाइयाणं चउक्कओ भेदो" પર્યાપ્તક, અપર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ અને બાદર પૃથ્વીકાયની જેમ જ અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકના પ્રયોગથી પરિણત દ્રવ્યના પણ સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક રૂપ ચાર ચાર પ્રકારના ભેદ સમજવા તથા "बेइंदिय, तेइंदिय, चउरिंदियाणं दुयओ भेदो पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य" દ્વીન્દ્રિય ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવોના પ્રયોગથી પરિણત દ્રવ્યના વિષયમા પણ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકરૂપ બબ્બે ભેદ સમજવા

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- "जइ पंचिंदिय ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए किं तिरिक्खजोणियपंचिंदिय ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणए, मणुस्सपंचिंदिय जाव परिणए ?" હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય પંચેન્દ્રિય જીવના ઔદારિકશરીર-

पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? मनुष्यपञ्चेन्द्रिय – यावत् औदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणत वा भवति ? भगवानाह – 'गोयमा ! तिरिक्खजोणिय – जाव परिणए वा, मणुस्सपंचिंदिय जाव परिणए वा' हे गौतम ! पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं द्रव्यं तिर्यग्योनिक यावत् – पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति, मनुष्यपञ्चेन्द्रिय–यावत् औदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति, गौतमः पृच्छति– 'जइ तिरिक्खजोणिय – जाव परिणए किं जलयरतिरिक्खजोणिय–जाव परिणए वा, थलयर०, खहयर० एव चउकओ भेदो जाव खहयराणं' हे भदन्त ! यद् द्रव्यं तिर्यग्योनिक – यावत्–पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति ? स्थलचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतम् ?

पंचेन्द्रियके औदारिक शरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है ? या मनुष्यपंचेन्द्रियके औदारिक शरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'तिरिक्खजोणिय जाव परिणए वा मणुस्सपंचिंदिय जाव परिणए वा' तिर्यग्योनिक पञ्चेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे भी परिणत होता है, तथा मनुष्यपंचेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे भी परिणत होता है। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ तिरिक्खजोणिय जाव परिणए किं जलयर-तिरिक्खजोणिय जाव परिणए वा थलयर०, खहयर० एवं चउकओ भेदो जाव खहयराणं' हे भदन्त ! जो द्रव्य तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है, वह क्या जलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता

કાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? તે શું તિર્યંચ યોનિક પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાય પ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? કે મનુષ્યના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર– " गोयमा " હે ગૌતમ ! " तिरिक्खजोणिय जाव परिणए वा, मणुस्सपंचिंदिय जाव परिणए वा " પંચેન્દ્રિય જીવના ઔદારિક શરીરપ્રયોગથીપરિણત દ્રવ્ય તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય જીવના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે અને મનુષ્ય પચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન– " जइ तिरिक्खजोणिय जाव परिणए किं जलयर तिरिक्खजोणिय जाव परिणए वा थलयर०, खहयर० एवं चउक्कओ भेदो जाव खहयराणं " હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાય-પ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તે શું જલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાય-

खेचरतिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? अत्र तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतद्रव्यस्य जलचर-स्थलचर-खेचर-तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणाम-विषयकं भगवत उत्तरं स्वयमूहनीयम्, एवं चतुष्को भेदः संमूर्छिम-गर्भज-पर्याप्तका-पर्याप्तकरूपचतुष्प्रकारको भेदो - यावत् -जलचर-स्थलचर-खेचराणां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां बोध्यः । गौतमः पृच्छति-'जइ मणुस्स-

है ? या स्थलचर तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ? अथवा खेचरतिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियके औदारिक शरीर काय प्रयोगसे परिणत होता है ? इस विषयमें प्रभुका उत्तर स्वयं अपने आप जान लेना चाहिये अर्थात् जो द्रव्य तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रिय-के औदारिक शरीरकायके प्रयोगसे परिणत होता है वह जलचर, थल-चर और खेचर इनके औदारिक शरीरकायके प्रयोगसे भी परिणत होता है। इसी तरहसे संमूर्च्छिम, गर्भज, पर्याप्तक और अपर्याप्तक रूप चार प्रकारके भेद जलचर, स्थलचर, खेचर इन तिर्यंच पंचेन्द्रियों के जानना चाहिये । तात्पर्य यह है कि ये तीनों प्रकारके तिर्यंच संमूर्च्छिम और गर्भज होते हैं । इनका शरीर औदारिक होता है । अतः जो द्रव्य तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियोंके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है वह गर्भज एव संमूर्च्छिम पर्याप्तक अपर्याप्तक तिर्यग्योनिक पंचेन्द्रियके औदारिक शरीरकाय प्रयोगसे भी परिणत

પ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? કે સ્થલચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? કે ખેચર તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર– જે દ્રવ્ય તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાય પ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તે જલચર, સ્થલચર અને ખેચર, એ ત્રણેના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે.

એજ પ્રમાણે જલચર, સ્થલચર અને ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક જીવોના સમૂર્છિમ, ગર્ભજ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકરૂપ ચાર પ્રકારના ભેદ સમજવા આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે ત્રણે પ્રકારના તિર્યંચ જીવો સમૂર્છિત અને ગર્ભજ હોય છે. તેમના શરીર ઔદારિક હોય છે. તેથી જે દ્રવ્ય તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય જીવોના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તે ગર્ભજ અને સમૂર્છિમ પર્યાપ્તક તથા અપર્યાપ્તક

पंचिंदिय-जाव - परिणए किं संमुच्छिममणुस्सपंचिंदिय - जाव - परिणए, गब्भवक्कंतियमणुस्स-जाव-परिणए ?' हे भदन्त यद् द्रव्यं मनुष्यपञ्चेन्द्रिय यावत् औदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं तत् किं संमूर्च्छिममनुष्यपंञ्चेन्द्रिय-यावत् - औदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? गर्भव्युत्क्रान्तिक-मनुष्य-यावत्-पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? भगवानाह-'गोयमा ! दोसुवि' हे गौतम ! मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं द्रव्यं द्वयोरपि संमूर्च्छिममनुष्य यावत्-परिणतमपि, गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य-यावत् परिणतंचापि भवति, गौतमः पृच्छति- 'जइ गब्भवक्कंतियमणुस्स-जाव

होता है ऐसा जानना चाहिये। अब गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते हैं 'जइ मणुस्सपंचिंदिय जाव परिणए किं संमुच्छिम मणुस्स पंचिंदिय जाव परिणए, गब्भवक्कंतियमणुस्स जाव परिणए' हे भदन्त ! जो द्रव्य मनुष्यपंचेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होते हैं वे क्या संमूर्च्छिम मनुष्यपंचेन्द्रियके औदारिक शरीरकाय प्रयोगसे परिणत होते हैं ? या गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियके औदारिक शरीर-कायप्रयोगसे परिणत होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'दोसु वि' मनुष्यपंचेन्द्रियके औदारिक शरीरकाय प्रयोग से परिणत द्रव्य संमूर्च्छिम मनुष्यपंचेन्द्रियके औदारिक शरीरकाय प्रयोगसे भी परिणत होते हैं और गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियके औदा-रिक शरीरकाय प्रयोगसे भी परिणत होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ गब्भवक्कंतियमणुस्स जाव परिणए किं

તિર્યંચયોનિક પંચેન્દ્રિય જીવોના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે, એમ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- "जइ मणुस्स पंचिंदिय जाव परिणए किं संमुच्छिम मणुस्सपंचिंदिय जाव परिणए, गब्भवक्कंतिय मणुस्स जाव परिणए ?" હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તે શું સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? કે ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર- "गोयमा" હે ગૌતમ ! "दोसु वि" મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત દ્રવ્ય સંમૂર્ચ્છિમ મનુષ્યપંચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે અને ગર્ભજ મનુષ્યપંચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- "जइ गब्भवक्कंतिय मणुस्स जाव परिणए किं

परिणए किं पज्जत्तगब्भवक्कंतिय-जाव-परिणए, अपज्जत्तगब्भवक्कंतियमणुस्स-पंचिंदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए ? ' हे भदन्त ! यद् द्रव्यं गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य - यावत् - पञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति तत् किं पर्याप्तकगर्भव्युत्क्रान्तिक - यावत् - मनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? अपर्याप्तकगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति? भगवानाह- ' गोयमा ! पज्जत्तगब्भवक्कंतिय-जाव-परिणए वा, अपज्जत्तगब्भवक्कंतिय जाव-परिणए-वा, हे गौतम ! गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं द्रव्यं पर्याप्तकगर्भव्युक्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणत वा भवति, अपर्याप्तकगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यपञ्चेन्द्रियौदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति, इत्याशयः । इति प्रथमो दण्डकः ॥ सू० १३ ॥

पज्जत्तगब्भवक्कंतिय जाव परिणए, अपज्जत्तगब्भवक्कंतिय मणुस्स पंचिंदियओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए' हे भदन्त ! जो द्रव्य गर्भव्युत्क्रान्तिक गर्भज मनुष्यपंचेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है, वह द्रव्य क्या पर्याप्तक गर्भजमनुष्य पंचेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ? या अपर्याप्तक गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं ' गोयमा ' हे गौतम ! ' पज्जत्तगब्भवक्कंतियजावपरिणए वा, अपज्जत्तगब्भवक्कंतिय जाव परिणए वा' गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे परिणत द्रव्य पर्याप्तक गर्भजमनुष्य पंचेन्द्रियके औदारिक शरीरकाय प्रयोगसे भी परिणत होता है और अपर्याप्तक गर्भज मनुष्य पंचेन्द्रियके औदारिक शरीरकायप्रयोगसे भी परिणत होता है । यह प्रथमदण्डक है ॥ सू० १३ ॥

पज्जत्तगब्भवक्कंतिय जाव परिणए, अपज्जत्तगब्भवक्कंतिय मणुस्स पंचिंदिय ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए ? હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક (ગર્ભજ) મનુષ્ય પચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તે દ્રવ્ય શુ પર્યાપ્તક ગર્ભજ મનુષ્ય પચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? કે અપર્યાપ્તક ગર્ભજ મનુષ્ય પચેન્દ્રિયના ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર- " गोयमा " હે ગૌતમ ! " पज्जत्तगब्भवक्कंतिय जाव परिणए वा, अपज्जत्तगब्भवक्कंतिय जाव परिणए वा " ગર્ભજ મનુષ્ય પચેન્દ્રિયના ઔદારિક-શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત દ્રવ્ય પર્યાપ્તક ગર્ભજ મનુષ્ય પચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાય-

गौतमो मिश्रद्वारमाश्रित्य पृच्छति- 'जइ ओरालिय' इत्यादि ।

मूलम् – जइ ओरालियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदियओरालियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए, बेइंदिय-जाव-परिणए जाव पंचिंदियओरालिय-जाव-परिणए ? गोयमा ! एगिंदियओरालिय एवं जहा ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणए णं आलावगो भणिओ तहा ओरालियमीसासरीरकायप्पओगपरिणएण वि आलावगो भाणियव्वो, नवरं बायरवाउक्काइयगब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियगब्भवक्कंतियमणुस्साणं, एएसि णं पज्जत्तापज्जत्तगाणं, सेसाणं अपज्जत्तगाणं२॥ सू. १४ ॥

छाया-यदि औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं किम् एकेन्द्रियौदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतम्, द्वीन्द्रिय यावत् परिणतं-यावत्-पञ्चेन्द्रियौदा-

---

'जइ ओरालियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(जइ ओरालियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदिय ओरालिय मीसासरीरकायप्पओगपरिणए, बेइंदियजाव परिणए जाव पंचिंदिय ओरालिय जाव परिणए) हे भदन्त ! जो वह एक द्रव्य औदारिक मिश्रशरीर कायप्रयोगपरिणत होता है सो क्या वह एकेन्द्रियके औदारिक मिश्रशरीरकाय प्रयोगसेपरिणत होता है ? या बेइन्द्रियके औदारिक मिश्रशरीरकाय प्रयोगसेपरिणत होता है ? या यावत् पंचेन्द्रियके औदारिक मिश्र शरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है ? (गोयमा)

પ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે, અને અપર્યાપ્તક ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયના ઔદારિકશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે આ પ્રમાણે પહેલું દંડક સમજવું ॥ સૂ. ૧૩ ॥

" जइ ओरालिय मीसा सरीरकायप्पओगपरिणए " ઈત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ- (जइ ओरालिय मीसा सरीरकायप्पओगपरिणए, किं एगिंदिय ओरालिय मीसासरीरकायप्पओगपरिणए, बेइंदिय जाव परिणए, जाव पंचिंदिय ओरालिय जाव परिणए ?) હે ભદન્ત ! જો તે એક દ્રવ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોય છે, શું તે એકેન્દ્રિયના ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? કે દ્વીન્દ્રિયના ઔદારિક મિશ્રકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ? કે પંચેન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોના ઔદારિક મિશ્રશરીરકાય પ્રયોગથી પરિણત થાય છે ?

रिक-यावत परिणतम् ? गौतम ! एकेन्द्रियौदारिक० एवं यथा औदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतेन आलापको भणितस्तथा औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतेनापि आलापको भणितव्यः, नवरं बादरवायुकायिक-गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक - गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याणाम् एतेषां खलु पर्याप्तकापर्याप्तकानाम्, शेषाणाम् अपर्याप्तकानाम् २ ॥ सू० १४ ॥

टीका-'जइ ओरालियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदियओरालियमीसा

हे गौतम ! (एगिंदिय ओरालिय एवं जहा ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणएणं आलावगो भणिओ- तहा ओरालिय मीसा सरीरकायप्पओगपरिणए वि-आलावगो भाणियव्वो-नवरं बायरवाउक्काइय गब्भवक्कंतिय पंचिंदिय तिरिक्खजोणिय गब्भवक्कंतिय मणुस्साणं एएसिणं पज्जत्ता पज्जत्तगाणं सेसाणं अपज्जत्तगाणं) औदारिक मिश्र शरीरकाय प्रयोगपरिणत द्रव्य एकेन्द्रिय औदारिक मिश्र शरीरकायप्रयोगपरिणत भी होता है। जैसा औदारिक शरीरकाय प्रयोगपरिणतका आलापक कहा है, उसी तरह से औदारिक मिश्र शरीरकायप्रयोगपरिणतका भी आलापक कहना चाहिये। परन्तु विशेषता यह है कि औदारिक मिश्र कायप्रयोगपरिणत का आलपक बादर वायुकायिक, गर्भजपंचेन्द्रिय तिर्यञ्च, और गर्भजमनुष्य पर्याप्त अपर्याप्त इनमें और इनके सिवाय बाकीके अपर्याप्त जीवोंमें कहना चाहिये।

टीकार्थ - इस सूत्रद्वारा गौतमने मिश्रद्वारको लेकर प्रभुसे ऐसा

(गोयमा !) હે ગૌતમ! (एगिंदिय ओरालिय एवं जहा ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणएणं आलावगो भणिओ -तहा ओरालियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए वि - आलावगो भाणियव्वो - नवरं बायरवाउक्काइय गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणिय गब्भवक्कंतिय मणुस्साणं एएसिणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं सेसाणं अपज्जत्तगाणं) ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્ય એકેન્દ્રિય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગ પરિણતના વિષે જેવા આલાપક કહ્યા છે, એજ પ્રકારના આલાપક ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણતના વિષે પણ કહેવા જોઇએ પણ અહીં એટલી જ વિશેષતા છે કે ઔદારિક મિશ્રકાયપરિણતના આલાપક બાદર વાયુકાયિક, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને ગર્ભજ મનુષ્ય, આ પર્યાપ્તક જીવોમા કહેવા જોઇએ અને તે સિવાયના અપર્યાપ્ત જીવોમા કહેવા જોઇએ

ટીકાર્થ- આ સૂત્રદ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ મિશ્રદ્વારને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રભુને

सरीरकायप्पओगपरिणए बेइंदिय-जाव-परिणए -जाव पंचिंदियओरालिय जाव-परिणए ?' हे भदन्त! यद् द्रव्यम् औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं तत् किम् एकेन्द्रियपृथिवीकायिकाद्यौदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? द्वीन्द्रिय-यावत्-औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? यावत् - त्रीन्द्रिय - चतुरिन्द्रियौदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? पञ्चेन्द्रियौदारिक-यावत्-मिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? भगवानाह- 'गोयमा ! एगिंदियओरालिय एवं जहा ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणएणं आलावगो भणिओतहा ओरालियमीसासरीरकायप्पओगपरिणएणवि आलावगो भाणियव्वो' हे गौतम ! औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं द्रव्यम्

पूछा है कि- 'जइ ओरालिय मीसा सरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदिय ओरालिय मीसा सरीरकायप्पओगपरिणए, बेइंदिय जाव परिणए जाव पंचिंदिय ओरालिय जाव परिणए' हे भदन्त! जो द्रव्य औदारिक मिश्र शरीर कायप्रयोगसे परिणत होता है वह क्या एकेन्द्रिय पृथिवीकायिकादिके औदारिक मिश्र शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है? या द्वीन्द्रियके यावत्-औदारिक मिश्र शरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है? या त्रीन्द्रियके या चोइन्द्रियके औदारिक मिश्र शरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है? या पंचेन्द्रियके औदारिक मिश्र शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'एगिंदिय ओरालिय एवं जहा ओरालिय सरीरकायप्पओगपरिणएणं आलावगो भणिओ, तहा ओरालिय मीसा सरीरकायप्पओगपरिणएण वि आलावगो भाणियव्वो' हे गौतम!

આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછયો છે- "जइ ओरालिय मीसासरीरकायप्पओगपरिणए, किं एगिंदियओरालियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए, बेइंदिय जाव परिणए, जाव पंचिंदिय ओरालिय जाव परिणए ?" હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે, તે શું એકેન્દ્રિય પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવોના ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે? કે દ્વીન્દ્રિયના ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે? કે ત્રીન્દ્રિયના, કે ચતુરિન્દ્રિયના ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે? કે પચેન્દ્રિયના ઔદારિકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે.

ઉત્તર - "गोयमा" હે ગૌતમ ! "एगिंदियओरालिय एवं जहा ओरालियसरीरकायप्पओगपरिणएणं आलावगो भणिओ, तहा ओरालिय मीसासरीरकायप्पओगपरिणएण वि आलावगो भाणियव्वो" ઔદારિક મિશ્ર-

एकेन्द्रियौदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणत भवति, एवं द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिय पञ्चेन्द्रियौदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति, तथाच- यथा औदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणतेन आलापको भणितः, तथा औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतेनापि आलापको भणितव्यः, किन्तु- 'नवर वायर-वाउक्काइयगब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियगब्भवक्कंतियमणुस्साणं एएसिणं पज्जत्तापज्जत्तगाणं, सेसाणं अपज्जत्तगाणं' नवरं विशेषस्तु औदारिकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतस्यालापको, बादरवायुकायिक - गर्भव्युत्क्रान्तिक-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याणाम् एतेषां त्रयाणां पर्याप्तकापर्याप्तकानां वक्तव्यः, शेषाणाम् एतत्त्रितयभिन्नानां जीवानां तु अपर्याप्तकानामेव वक्तव्य इत्याशयः, तथाच यथा औदारिकशरीरकायप्रयोगपरिणते

औदारिक मिश्र शरीरकायप्रयोगपरिणत द्रव्य एकेन्द्रिय औदारिक मिश्र शरीरकायप्रयोगपरिणतभी होता है एवं द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पंचेन्द्रियके औदारिक मिश्र शरीरकायप्रयोगसे भी परिणत होता है। तथा च- जिस प्रकारसे औदारिक शरीरकायप्रयोगपरिणतको लेकर आलापक कहा गया है, उसी तरहसे औदारिक मिश्र शरीरकायप्रयोग परिणतके साथ भी आलापक कहना चाहिये। 'नवरं०' किन्तु विशेषता यह है कि औदारिक मिश्र शरीर कायप्रयोगपरिणत का आलापक, बादर वायुकायिक, गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक, और गर्भज मनुष्य इन तीनोंके पर्याप्तक और अपर्याप्तकों के कहना चाहिये तथा इन तीनों से भिन्न जीवों के ही औदारिक मिश्र शरीरकाय प्रयोग परिणत का आलापक कहना चाहिये। तथा जैसे औदारिक शरीरकाय प्रयोग से परिणत पुद्गल द्रव्यमें सूक्ष्मपृथि-

શરીરકાયપ્રયોગ પરણિત દ્રવ્ય એકેન્દ્રિય ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત પણ હોય છે, અને દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પચેન્દ્રિયના ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે જે રીતે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગને અનુલક્ષીને આલાપક કહેવામા આવેલ છે, એજ પ્રમાણે ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણતની સાથે પણ આલાપક કહેવો જોઇએ "नवरं" પરન્તુ વિશેષતા એટલીજ છે કે ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણતના આલાપક બાદર વાયુકાયિક, ગર્ભજ પચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક અને ગર્ભજ મનુષ્ય, આ ત્રણે પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકો વિષે કહેવા જોઇએ તથા એ ત્રણે પ્રકારના જીવોસિવાયના બાકીના અપર્યાપ્તકોના જ ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણતનો આલાપક કહેવો જોઇએ તથા જેવી રીતે ઔદારિક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં સૂક્ષ્મ-

पुद्गलद्रव्ये सूक्ष्मपृथिवीकायिकादीन् अपेक्ष्य आलापक उक्तस्तथैवौदारिक-मिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतेऽपि पुद्गलद्रव्ये आलापको वक्तव्यः, किन्तु अय मत्रविशेषः- तत्र सर्वेऽपि सूक्ष्मपृथिवीकायिकादयः पर्याप्तकापर्याप्तकोभय-विशेषणविशिष्टाः उक्ताः, अत्र तु बादरवायुकायिकाः, गर्भजपञ्चेन्द्रिय-तिर्यग्योनिकाः गर्भजमनुष्याश्चैव पर्याप्तकापर्याप्तकविशेषणविशिष्टा वक्तव्याः, शेषास्तु केवलम् अपर्याप्तकविशेषणविशिष्टा एव वाच्याः, बादरवायुकायि-कादीनां पर्याप्तकापर्याप्तकोभयावस्थायामेव वैक्रियारम्भतः औदारिकमिश्र-शरीरकायप्रयोगोपलब्धेः, शेषाणान्तु अपर्याप्तकावस्थायामेवेति फलितम् । द्वितीयो दण्डकः २ ॥ सू० १४ ॥

वीकायिक आदिकोंकी अपेक्षा लेकरके आलापक-पाठ कहा गया है उसी प्रकारसे औदारिक मिश्रशरीर,कायप्रयोगसे परिणत पुद्गल द्रव्यमें भी आलापक कहना चाहिये । परन्तु इसमें यह विशेषता है कि वहांपर सबही पर्याप्तक अपर्याप्तक सूक्ष्मपृथिवीकायिक आदि जीव कहे गये हैं और यहां पर बादरवायुकायिक, गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक और गर्भज मनुष्य ये ही तीनों पर्याप्तक और अपर्याप्तक गृहीत किये गये हैं, और बाकीके केवल अपर्याप्तक ही गृहीत किये गये हैं क्योंकि बादरवायुकायिक आदिकोंमें दोनों अवस्थाओंमें पर्याप्तक अपर्याप्तक दशामें ही वैक्रियशरीरके आरंभ होनेसे औदारिक मिश्रशरीर कायप्रयोगकी उपलब्धि होती है । परन्तु बाकीके जीवोंमें केवल अपर्याप्तकदशामें ही औदारिक मिश्र शरीरकायप्रयोगकी उपलब्धि होती है । द्वितीय दण्डक ॥ सू० १४ ॥

પૃથ્વીકાયિક આદિને વિષે આલાપક – પાઠ કહેવામાં આવેલ છે, એજ પ્રમાણે ઔદારિક મિશ્રશરીરપ્રયોગથી પરિણત પુદ્ગલ દ્રવ્યને પણ આલાપક કહેવો જોઇએ. પરંતુ અહીં તે આલાપકમાં એટલીજ વિશેષતા છે કે ત્યાં બધાં પર્યાપ્તક, અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક આદિ જીવનું કથન કર્યું છે, પણ અહીં બાદર વાયુકાયિક, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક, અને ગર્ભજ મનુષ્ય આ ત્રણ પ્રકારના જીવોને જ પર્યાપ્તક અપર્યાપ્તક ગ્રહણ કરવામાં આવ્યા છે. બાકીના બધા જીવોને ફક્ત અપર્યાપ્તક જ ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે તેનું કારણ એ છે કે બાદર વાયુકાયિક આદિકોમાં બન્ને અવસ્થાઓમાં (પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક દશામાં) જ વૈક્રિયશરીરનો આરંભ થવાથી ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગની ઉપલબ્ધિ થાય છે. પરન્તુ બાકીના જીવોમાં ફક્ત અપર્યાપ્તક દશામાં જ ઔદારિક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગની ઉપલબ્ધિ (પ્રાપ્તિ) થાય છે. બીજું દંડક સંપૂર્ણ ॥ સૂ. ૧૪ ॥

मूलम्-जइ वेउव्वियसरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदिय-वेउव्वियसरीरकायप्पओगपरिणए जाव-पंचिंदियवेउव्वियसरीर-जाव परिणए ? गोयमा ! एगिंदिय-जाव-परिणए वा, पंचिंदिय-जाव परिणए वा। जइ एगिंदिय-जाव-परिणए किं वाउक्काइयएगिं-दिय-जाव-परिणए, अवाउक्काइयएगिंदिय-जाव - परिणए ? गोयमा ! वाउक्काइयएगिंदिय-जाव-परिणए, नो अवाउक्काइय-जाव-परिणए। एवं एएणं अभिलावेणं जहा ओगाहणसंठाणे वेउव्वियसरीरं भणियं तहा इहवि, भाणियव्वं, जाव पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध-अणुत्तरोववाइयकप्पाईयवेमाणियदेवपंचिंदियवेउव्वियसरीरकाय-प्पओगपरिणए वा, अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध० कायप्पओगपरि-णए वा ॥ सू० १५ ॥

छाया-यदि वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणतं किम् एकेन्द्रियवैक्रियशरीरकाय-प्रयोगपरिणतं यावत् पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीर यावत्-परिणतम् ? गौतम ! एकेन्द्रिय-

---

'जइ वेउव्वियसरीरकायप्पओगपरिणए' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(जइ वेउव्वियसरीरकायप्पओगपरिणए कि एगिंदियवेउ-व्वियसरीरकायप्पओगपरिणए जाव पंचिंदियवेउव्वियसरीर जाव परिणए) हे भदन्त ! जो द्रव्य वैक्रियशरीर कायप्रयोगसे परिणत कहा गया है, वह क्या एकेन्द्रियके वैक्रिय शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता या यावत् पंचेन्द्रियके वैक्रियशरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (एगिंदिय जाव परिणए वा) वह एकेन्द्रियके

"जइ वेउव्वियसरीरकायप्पओगपरिणए" ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ- जइ वेउव्वियसरीरकायप्पओगपरिणए, कि एगिंदिय वेउव्विय सरीर जाव परिणए ?) હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તે શું એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? કે પંચેન્દ્રિય પર્યન્તના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (एगिंदिय जाव परिणए वा, पंचिंदिय जाव परिणए वा) તે દ્રવ્ય એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી

यावत् परिणतं वा, पञ्चेन्द्रिय यावत् परिणतं वा। यदि एकेन्द्रिय यावत् परिणत किं वायुकायिकैकेन्द्रिय – यावत्–परिणतम् अवायुकायिकैकेन्द्रिय यावत् परिणतम् ? गौतम ! वायुकायिकैकेन्द्रिय यावत् परिणतम् नो अवायु-कायिक–यावत्–परिणतम्। एवम् एतेन अभिलापेन यथा अवगाहनासंस्थाने वैक्रियशरीरं भणितं तथा इहाऽपि भणितव्यम् यावत् पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानु-त्तरौपपातिककल्पातीतकवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा, अपर्याप्तकसर्वार्थसिद्ध०कायप्रयोगपरिणतं वा ॥ सू० १९ ॥

वैक्रियशरीरकायप्रयोगसे भी परिणत होता है पंचेन्द्रियके वैक्रिय शरीरकायप्रयोगसे भी परिणत होता है। (जइ एगिंदिय जाव परि-णए किं वाउकाइय एगिंदिय जाव परिणए, अवाउकाइय एगिंदिय जाव परिणए) यदि वह एकेन्द्रियके वैक्रियशरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है तो क्या वह वायुकायिक एकेन्द्रियके वैक्रियशरीर कायप्रयोग से परिणत होता है या जो अवायुकायिक एकेन्द्रिय हैं उनके वैक्रिय-शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (वाउ-काइय एगिंदिय जाव परिणए, नो अवाउकाइय जाव परिणए) वह द्रव्य वायुकायिक एकेन्द्रियके वैक्रिय शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है अवायुकायिक एकेन्द्रियके वैक्रिय शरीरकाय प्रयोगसे परिणत नहीं होता है। (एवं एएणं अभिलावेणं जहा ओगाहणसंठाणे वेउव्वियसरीरं भणियं तहा इह वि भाणियव्वं) इस तरह इस अभिलापसे प्रज्ञापनासूत्रके अवगाहना संस्थान पदमें वैक्रिय शरीरके संबंधमें जैसा कहा गया है

પણ પરિણત હોય છે, દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાય-પ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે. (जइ एगिंदिय जाव परिणए किं वाउक्काइय एगिंदिय जाव परिणए, अवाउक्काइय एगिंदिय जाव परिणए ?) જો તે એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તો શું તે વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાય પ્રયોગથી પરિણત હોય છે, કે જે અવાયુકાયિક એકેન્દ્રિય છે તેમના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? (गोयमा) હે ગૌતમ ! वाउक्काइय एगिंदिय जाव परिणए, नो अवाउक्काइय जाव परिणए) તે દ્રવ્ય વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે, અવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોતું નથી (एवं एएणं अभिलावेणं जहा ओगाहणसंठाणे वेउव्विय सरीरं भणियं तहा इह वि भाणियव्वं) આ રીતે આ અભિલાપ દ્વારા પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના અવગાહના સંસ્થાન પદમાં વૈક્રિય શરીર વિષે જે પ્રમાણે કહ્યું છે, એજ પ્રમાણે

टीका-गौतमः पृच्छति-'जइ वेउव्वियसरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदिय वेउव्वियसरीरकायप्पओगपरिणए जाव पंचिंदियवेउव्वियसरीर-जाव-परिणए ?' हे भदन्त ! यद् द्रव्यं वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणतं तत् किम् एकेन्द्रियवैक्रिय-शरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? यावत्-द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय-पञ्चेन्द्रिय वैक्रियशरीर यावत्- कायप्रयोगपरिणतं भवति ? भगवानाह-'गोयमा ! एगिंदिय-

वैसा ही यहां पर भी कहना चाहिये। (जाव पज्जत्त सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय कप्पाईय वेमाणिय देवपंचिंदिय वेउव्विय सरीरकाय-प्पओगपरिणए वा, अपज्जत्त सव्वट्ठसिद्ध० कायप्पओगपरिणए वा) वैक्रियशरीर कायप्रयोगसे परिणत वह द्रव्य यावत् पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देव पंचेन्द्रियके वैक्रिय शरीरकाय प्रयोगसे भी परिणत होता है और अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौ-पपातिक कल्पातीत वैमानिक देव पंचेन्द्रिय के वैक्रिय शरीर प्रयोग से परिणत भी होता है।

टीकार्थ- गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है कि 'जइ वेउव्वियसरीर कायप्पओगपरिणए किं एगिंदियवेउव्वियसरीरकायप्पओगपरिणए जाव पंचिंदियवेउव्विय सरीर जाव परिणए' हे भदंत! जो पुद्गल द्रव्य पहिले वैक्रिय शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता कहा गया है-सो क्या वह एकेन्द्रिय जीव के वैक्रिय शरीर कायप्रयोग से परिणत होता है? या यावत्-द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पंचेन्द्रिय जीवके वैक्रिय शरीरकाय प्रयोग से परिणत होता है? इसके उत्तरमें प्रभु

અહીં પણ કહેવું જોઈએ (जाव पज्जत्त सव्वट्ठसिद्ध-अणुत्तरोववाइय-कप्पाईय वेमाणिय देवपंचिंदियवेउव्वियसरीरकायप्पओगपरिणए वा, अपज्जत्त सव्वट्ठ सिद्ध० कायप्पओगपरिणए वा). વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગ પરિણત તે દ્રવ્ય, યાવત પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિકકલ્પાતીત વૈમાનિક દેવપંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાય-પ્રયોગથી પરિણત પણ હોય છે અને અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવપંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે.

ટીકાર્થ- ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે "जइ वेउव्वियसरीर-कायप्पओगपरिणए, कि एगिंदियवेउव्वियसरीरकायप्पओगपरिणए जाव पंचिंदियवेउव्वियसरीर जाव परिणए?" હે ભદન્ત! જે દ્રવ્યને વૈક્રિયશરીરકાય-પ્રયોગથી પરિણત થયેલું કહેવામાં આવ્યું છે, તે શું એકેન્દ્રિય જીવના વૈક્રિયશરીરકાય-

जाव परिणए वा, पंचिंदिय-जाव-परिणए वा' हे गौतम ! वैक्रियशरीरकाय-प्रयोगपरिणतं द्रव्यम् एकेन्द्रिय यावत्-द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय वैक्रियशरीर-कायप्रयोगपरिणत वा भवति, पञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणत वा भवति, तथा चात्र वायुकायं प्रतीत्य एकेन्द्रियपदमुक्तं तस्यैव वैक्रियत्वात्, गौतमः पृच्छति – ' जइ एगिंदियजाव परिणए, किं वाउकाइयएगिंदिय-जाव परिणए ? अवाउक्काइय एगिंदिय-जाव परिणए ? हे भदन्त ! यद्द्रव्यम् एकेन्द्रिय यावत् वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणतं तत् किम् वायुकायिकैकेन्द्रिय-यावत् वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? अवायुकायिकैकेन्द्रिय – यावत्

कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'एगिंदिय जाव परिणए वा, पचिंदिय जाव परिणए वा' वैक्रिय शरीरकाय के प्रयोग से परिणत जो द्रव्य कहा गया है, वह द्रव्य एकेन्द्रिय जीव के यावत्-वैक्रिय शरीरकाय प्रयोग से भी परिणत होता है, पंचेन्द्रियके वैक्रिय शरीरकाय प्रयोगसे भी परिणत होता है । तथाच- वायुकायिक जीव को लेकर ही वहां पर एकेन्द्रिय पद कहा गया हैं ऐसा जानना चाहिये । क्यों कि उसके ही वैक्रिय शरीर होता है । अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं- 'जइ एगिंदिय जाव परिणए, किं वाउकाइय एगिंदिय जाव परिणए, अवाउकाइय एगिंदिय जाव परिणए' हे भदन्त ! यदि वह पुद्गल एकेन्द्रिय जीवके वैक्रिय शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता कहा गया है तो क्या वह वायुकायिक एकेन्द्रिय जीवके वैक्रिय शरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है या जो एकेन्द्रिय जीव वायुकायिक एकेन्द्रिय

પ્રયોગથી પરિણત હોય છે? ઉત્તર- "गोयमा" હે ગૌતમ! एगिंदिय जाव परिणए वा, पंचिदिय जाव परिणए वा" વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્ય એકેન્દ્રિય જીવના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત પણ હોય છે અને પંચેન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત પણ હોય છે અહીં વાયુકાયિક જીવને જ એકેન્દ્રિય પદથી ગ્રહણ કરવાનો છે, એમ સમજવું કારણ કે તેનેજ વૈક્રિયશરીર હોય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- "जइ एगिंदिय जाव परिणए, किं वाउक्काइय एगिंदिय जाव परिणए, अवाउक्काइय एगिंदिय जाव परिणए ?" હે ભદન્ત! જો તે દ્રવ્ય પુદ્ગલ એકેન્દ્રિય જીવના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થયેલું હોય છે, તો શું તે વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે? કે અવાયુકાયિક (વાયુકાયિક સિવાયના) એકેન્દ્રિય જીવોના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે?

शरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? भगवानाह- 'गोयमा ! वाउक्काइयएगिंदिय जाव परिणए, नो अवाउक्काइय जाव परिणए' हे गौतम ! एकेन्द्रिय-वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणत द्रव्यं वायुकायिकैकेन्द्रिय यावत्-वैक्रियशरीर-कायप्रयोगपरिणत भवति, नो अवायुकायिक यावत्-एकेन्द्रियवैक्रियशरीर-कायप्रयोगपरिणत भवति "एवं एएणं अभिलावेणं जहा ओगाहणसंठाणे वेउव्वियसरीरं भणियं तहा इहवि भाणियव्वं' एवं तथैव एतेन उपर्युक्तेन अभिलापेन आलापकक्रमेण यथा अवगाहनासंस्थाने प्रज्ञापनायाम् एक-विंशतितमपदे वैक्रियशरीरं भणितं तथा इहापि वैक्रियशरीरं भणितव्यम्, तत्र चैवमुक्तं प्रज्ञापनायाम्. 'जइ वाउक्काइयएगिंदियवेउव्वियसरीरकायप्पओग-

जीवसे भिन्न है उन के वैक्रिय शरीरकाय प्रयोग होता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'वाउकाइयएगिंदिय जाव परिणए, नो अवाउ-काइय जाव परिणए' हे गौतम ! जो पुद्गल द्रव्य एकेन्द्रिय जीवके वैक्रियशरीरकाय प्रयोगसे परिणत हुआ कहा गया है, वह वायुकायिक एकेन्द्रिय जीवके शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता कहा गया है अवा-युकायिक एकेन्द्रिय जीवसे भिन्न एकेन्द्रिय जीवके वैक्रिय शरीरकाय प्रयोगसे पारणत होना नहीं कहा गया है । 'एवं एएणं अभिलावेणं जहा ओगाहणसंठाणे वेउव्वियसरीरं भणियं तहा इह वि भाणियव्वं' इस उपर्युक्त अभिलापक्रमसे जैसा कथन अवगाहना संस्थानमें २१वें पदमें वैक्रियशरीरके विषयमें किया गया है, उसी तरहसे यहां पर भी कथन वैक्रियशरीरके विषयमें कर लेना चाहिये । वहां प्रज्ञापनामें ऐसा कहा है 'जइ वाउकाइय एगिंदिय वेउव्विय सरीरकायप्पओग-

ઉત્તર- वाउक्काइय एगिंदिय जाव परिणए, नो अवाउक्काइय एगिंदिय जाव परिणए" હે ગૌતમ ! જે પુદ્ગલ દ્રવ્ય એકેન્દ્રિય જીવના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થયેલુ હોય છે, તે દ્રવ્ય વાયુકાયિક એકેન્દ્રિય જીવના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી જ પરિણત થયેલુ હોય છે તે વાયુકાયિકો સિવાયના એકેન્દ્રિય જીવોના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થતુ નથી "एवं एए णं अभिलावेणं जहा ओगाहणसंठाणे वेउव्विय-सरीरं भणियं तहा इह वि भाणियव्वं" આ ઉપર કહ્યા પ્રમાણેના અભિલાપક્રમ દ્વારા જેવું કથન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના અવગાહના સંસ્થાન નામના ૨૧ મા પદમા વૈક્રિયશરીર વિષે કરવામાં આવ્યુ છે, એજ પ્રમાણે વૈક્રિયશરીર વિષે અહીં પણ કથન સમજી લેવુ ત્યાં પ્રજ્ઞાપનામા આ પ્રમાણે કહ્યુ છે- "जइ वाउक्काइय एगिंदिय वेउव्विय सरीर-

परिणए किं सुहुमवाउक्काइयएगिंदिय–जाव परिणए, बादरवाउक्काइयएगिंदिय-जाव–परिणए ? गोयमा ! नो सुहुम-जाव-परिणए, बायर-जाव-परिणए' इत्यादि। 'जाव पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइयकप्पाईयवेमाणियदेवपंचिंदियवेउव्विय-सरीरकायप्पओगपरिणए वा, अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध० कायप्पओगपरिणए वा' वैक्रियशरीरं कायप्रयोगपरिणत द्रव्यं यावत्–पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्य–नैरयिक

परिणए किं सुहुमवाउक्काइय एगिंदिय जाव परिणए, बादरवाउक्काइय-एगिंदिय जाव परिणए ? गोयमा ! नो सुहुम जाव परिणए बादर-जाव परिणए' हे भदन्त ! यदि वह पुद्गल वायुकायिक एकेन्द्रियके वैक्रियशरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है तो क्या वह सूक्ष्मवायुका-यिक एकेन्द्रियके शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ? या बादर वायुकायिक एकेन्द्रियके वैक्रियशरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं कि हे गौतम ! वह पुद्गल सूक्ष्मवायु-कायिक एकेन्द्रियके वैक्रियशरीरकाय प्रयोगसे परिणत नहीं होता है किन्तु बादरवायुकायिक एकेन्द्रिय जीवके वैक्रियशरीरकायप्रयोगसे परि-णत होता है' इत्यादि । 'जाव पज्जत्त सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय कप्पाइय वेमाणिय देवपंचिंदियवेउव्वियसरीरकायप्पओगपरिणए वा, अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्धकायप्पओगपरिणए वा' हे गौतम ! वैक्रियशरीर-काय प्रयोगपरिणत द्रव्य यावत पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक मनुष्य नैरयिक

कायप्पओगपरिणए, किं सुहुमवाउक्काइय एगिंदिय- जाव परिणए, बादर वाउक्काइय एगिंदिय जाव परिणए? गोयमा! नो सुहुम जाव परिणए, बादर जाव परिणए" હે ભદન્ત! જો તે પુદ્ગલ દ્રવ્ય વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગ પરિણત હોય છે, તો શું તે સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિય-શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? કે બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિય શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર– હે ગૌતમ ! તે પુદ્ગલ સૂક્ષ્મવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થતું નથી, પણ બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીર-કાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે." ઇત્યાદિ जाव पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय कप्पाइय वेमाणिय देव पंचिंदिय वेउव्वियसरीरकायप्पओगपरिणए वा, अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध. कायप्पओगपरिणए वा, હે ગૌતમ વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગપરિણત દ્રવ્ય – યાવત્ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિક, મનુષ્ય, નારક, ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક,

भवनपति-वानव्यन्तर-ज्योतिषिक-वैमानिक-पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक कल्पातीतकवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति, यावत् पञ्चेन्द्रियाद्यपर्याप्तकसर्वार्थसिद्ध - यावत् - अनुत्तरोपपातिककल्पातीतकवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति, इतिभावः, इति तृतीय दण्डकः ३ ॥ सू० १५ ॥

गौतमः पृच्छति- 'जइ वेउव्विय' इत्यादि ।

मूलम्-जइ वेउव्वियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए वा, जाव पंचिंदियमीसासरीरकायप्पओग परिणए वा ? एवं जहा वेउव्वियं तहा वेउव्वियमीसगंपि, नवरं देवनेरइयाणं अपज्जत्तगाणं, सेसाणं पज्जत्तगाणं तहेव जाव नो पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरो० जाव पओग०, अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइयदेवपंचिंदियवेउव्वियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए ४॥ सू० १६ ॥

छाया-यदि वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतम् किम् एकेन्द्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा, यावत् पञ्चेन्द्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा ? एवं

भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, वैमानिक, पर्याप्तकसर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देवपंचेन्द्रिय इन सबके वैक्रियशरीरकाय प्रयोगसे भी परिणत होता है । यावत् अपर्याप्तक पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक आदि जीवोंके तथा अपर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देवपंचेन्द्रियके वैक्रियशरीरकायप्रयोगसे भी परिणत होता है । इस प्रकारसे यह तृतीय दण्डक है ॥ सू. १५ ॥

'जइ वेउव्विय मीसासरीरकायप्पओगपरिणए इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(जइ वेउव्वियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदिय

વૈમાનિક અને પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવપંચેન્દ્રિય, એ બધા જીવોના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે. અને અપર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિકથી લઈને અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવપંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે. આ પ્રમાણે ત્રીજુ દંડક સમજવું ॥ સૂ ૧૫ ॥

"जइ वेउव्विय मीसा सरीरकायप्पओगपरिणए" ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ- (जइ वेउव्विय मीसासरीरकायप्पओगपरिणए, कि एगिंदिय

यथा वैक्रिय तथा वैक्रियमिश्रकमपि, नवरम् देवनैरयिकाणाम् अपर्याप्तकानाम्, शेषाणाम् पर्याप्तकानाम्, तथैव यावत् नो पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौ०-यावत् प्रयोग०, अपर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतम् ४ ॥ सू० १६ ॥

मीसासरीरकायप्पओगपरिणए वा जाव पंचिंदिय मीसासरीरकायप्पओगपरिणए वा) हे भदन्त यदि वह पुद्‌गल द्रव्य वैक्रिय मिश्र-शरीर कायप्रयोगसे परिणत होता है तो वह एकेन्द्रियके वैक्रियमिश्र शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ? या यावत् पचेन्द्रियके वैक्रियमिश्र-शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है (एवं जहा वेउव्विय तहा वेउव्विय मीसगंपि, नवरंदेव नेरइयाणं अपज्जत्तगाणं, सेसाणं पज्जत्तगाण तहेव जाव नो पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरो० जाव पओग, अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय देवपचिंदिय वेउव्विय मीसासरीरकायप्पओगपरिणए४) हे गौतम ! जैसा कथन वैक्रिय शरीरके संबंधमें किया जा चुका है उसी तरहका कथन वैक्रिय मिश्रकाय प्रयोगके संबंधमें भी जानना चाहिये । परन्तु विशेषता इस कथनमें ऐसी है कि वैक्रियमिश्रकाय-प्रयोग अपर्याप्तक देव और नैरयिकोंमें एवं बाकीके समस्त पर्याप्तक जीवोंमें कहना चाहिये । यावत वह पर्याप्तसर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक वैक्रियमिश्रकायप्रयोगसे परिणत नहीं होता है, किन्तु अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरोपपातिक देवपंचेन्द्रिय वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ॥ चतुर्थ दण्डक

मीसासरीरकायप्पओगपरिणए वा, जाव पंचिंदियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए वा) હે ભદન્ત ! જો તે પુદ્‌ગલ દ્રવ્ય વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તો શું તે એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? કે પચેન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોના વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? (एवं जहा वेउव्विय तहा वेउव्वियमीसगंपि, नवरं देव नेरइयाणं अपज्जत्तगाणं, तहेव जाव नो पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरो० जाव पओग०, अप्पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय देवपंचिंदिय वेउव्विय मीसासरीरकायप्पओगपरिणए ४) હે ગૌતમ ! જેવું કથન વૈક્રિય શરીર વિષે કરવામા આવ્યું છે, એવું જ કથન વૈક્રિયમિશ્રકાયપ્રયોગના વિષયમા પણ સમજવું પણ આ કથનમાં નીચે પ્રમાણે વિશેષતા સમજવી – વૈક્રિયમિશ્ર-કાયપ્રયોગનું કથન અપર્યાપ્તક દેવો અને નારકોમા તથા બાકીના સમસ્ત પર્યાપ્તક જીવોમાં કરવું જોઇએ. યાવત્ તે પુદ્‌ગલ દ્રવ્ય પર્યાપ્તસર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવપચેન્દ્રિયના વૈક્રિયમિશ્રકાયપ્રયોગથી પરિણત થતું નથી, પણ અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવપંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ચોથું દંડક સમાપ્ત.

टीका–'जइ वेउव्वियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए वा ? हे भदन्त ! यद् द्रव्यं वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं तत् किम् एकेन्द्रियवैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति, यावत्–द्वीन्द्रिय–त्रीन्द्रिय–चतुरिन्द्रिय–पञ्चेन्द्रियवैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति ? भगवानाह– 'एवं जहा वेउव्विय मीसगंपि' हे गौतम ! एवं यथा वैक्रिय शरीरकायप्रयोगपरिणत द्रव्यं तथा वैक्रियमिश्रकमपि बोध्यम् तथा च वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं द्रव्यम् वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणतवत् वायुकायिकैकेन्द्रियाद्यपर्याप्तसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिककल्पातीतकवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रिय-

टीकार्थ–इस सूत्रद्वारा गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि 'जइ वेउव्विय मीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदिय मीसासरीरकायप्पओगपरिणए वा जाव पचिंदियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए वा' हे भदन्त जो द्रव्य वैक्रियमिश्रसरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है ? वह क्या एकेन्द्रियके वैक्रियमिश्रशरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है ? यावत् द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पञ्चेन्द्रियके वैक्रियमिश्रशरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'एवं जहा वेउव्वियमीसगंपि' हे गौतम जिस तरहसे वैक्रिय शरीरकाय प्रयोगपरिणत द्रव्य कहा गया है, उसी तरहसे वैक्रियमिश्र शरीरकाय प्रयोगपरिणत द्रव्य भी जानना चाहिये । तथा च–वैक्रिय मिश्रशरीरकाय प्रयोग परिणत हुए द्रव्यकी तरह वायुकायिक एकेन्द्रियादिके वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगसे तथा अपर्याप्त

ટીકાર્થ– આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે વૈક્રિયમિશ્રપ્રયોગપરિણત પુદ્ગલ દ્રવ્યનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે– "जइ वेउव्विय मीसा सरीरकायप्पओगपरिणए, किं एगिंदिय मीसा सरीरकायप्पओगपरिणए वा, जाव पंचिदियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए वा ?" હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત થયેલુ હોય છે, તે શુ એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત થાય છે? કે દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અથવા પચેન્દ્રિયના વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત થાય છે?

ઉત્તર– "एवं जहा वेउव्वियमीसगंपि" વક્રિયશરીરકાયપ્રયોગપરિણુ દ્રવ્ય વષે જેવુ કથન કરવામાં આવ્યુ છે, એવુંજ કથન વૈક્રિયમશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણુત દ્રવ્ય વિષે પણ સમજવુ જેમકે –"વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણુત દ્રવ્ય, વૈક્રિયશરીરકાય-પ્રયોગ પરિણુત દ્રવ્યની જેમ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણુત

वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणत भवति, इत्याशयः, 'नवरं देवनेरइयाणं अपज्जत्तगाणं, सेसाणं पज्जत्तगाणं तहेव जाव नोपज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरो० जाव पओग०' नवरं विशेषः पुनरेतावानेव-देवानां नैरयिकाणाञ्च अपर्याप्तकानामेव वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतद्रव्यस्यालापको वक्तव्यः, शेषाणां देवनैरयिकभिन्नानां जीवानान्तु पर्याप्तकानामेव तथैव यावत् वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतस्यालापको वाच्यः, किन्तु पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक-यावत् -कल्पातीतकवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियवैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतस्यालापको न वक्तव्यः, अपितु 'अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइयदेवपंचिंदियवेउव्वियमीसा-

सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देवपञ्चेन्द्रियके वैक्रिय मिश्रशरीरकाय प्रयोगसे परिणत भी होता है । 'नवरं देवनेरइयाणं अपज्जत्तगाणं सेसाणं पज्जत्तगाणं तहेवजाव नो पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरो० जावपओग०' विशेषता केवल यहां पर इतनी ही है कि वैक्रिय मिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणत द्रव्यका आलापक देव और नैरयिक इनके अपर्याप्तकों के ही कहना चाहिये तथा देवनैरयिकसे भिन्न बाकीके जीवोंके पर्याप्तोंके ही वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणत द्रव्यका आलापक कहना चाहिये । पर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिकदेव पंचेन्द्रियके वैक्रियमिश्रशरीरकाय प्रयोगपरिणत द्रव्यका आलापक नहीं कहना चाहिये यही बात 'अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय देवपंचिंदिय वेउव्वियमीसासरीरकायप्पओगपरिणए' इस सूत्र पदसे सूचित किया गया है । कहनेका भाव

પણ હોય છે, તથા અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે." "नवरं देव नेरइयाणं अपज्जत्तगाणं सेसाणं पज्जत्तगाणं तहेव जाव नो पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरो० जाव पओग." પરન્તુ અહીં એટલીજ વિશેષતા છે કે વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણત દ્રવ્યનો આલાપક અપર્યાપ્તક દેવો અને નારકો વિષે જ કરવો જોઇએ તથા દેવો અને નારકો સિવાયના બાકીના પર્યાપ્તક જીવોના વિષેજ પર્યાપ્તક વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્યનો આલાપક કહેવો જોઇએ. પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્યનો આલાપક કહેવો જોઇએ નહીં. એજ વાત "अपज्जत्त सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय देवपंचिंदिय वेउव्विय मीसा सरीरकायप्पओगपरिणए" આ સૂત્ર દ્વારા સૂચિત

सरीरकायप्पओगपरिणए' वैक्रियशरीरकायप्रयोगपरिणतं द्रव्यम् अपर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिकदेवपञ्चेन्द्रिय वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवतीति भावः। इति चतुर्थो दण्डकः ॥ सू० १६ ॥

आहारकमाश्रित्य गौतमः पृच्छति– 'जइ आहारग' इत्यादि ।

मूलम्–जइ आहारगसरीरकायप्पओगपरिणए किं मणुस्साहारगसरीरकायप्पओगपरिणए, अमणुस्साहारग जाव प० ? एवं जहा ओगाहणसंठाणे जाव इड्ढिपत्तपमत्तसंजयसम्मद्दिट्ठिपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय-जाव-परिणए, नो अणिड्ढिपत्तपमत्तसंजयसम्मद्दिट्ठिपज्जत्तसंखेज्जवासाउय-जाव प० जइ आहारगमीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं मणुस्साहारगमीसासरीर० ? एवं जहा आहारगं तहेव मीसगं पि निरवसेसं भाणियव्वं ५ ॥ सू० १७ ॥

छाया– यदि आहारकशरीरकायप्रयोगपरिणतं किं मनुष्याहारकशरीरकायप्रयोगपरिणतम्, अमनुष्याहारक यावत् प० ? एवं यथा अवगाहनासंस्थाने

यह है कि वैक्रिय मिश्रकायप्रयोगसे परिणत द्रव्य अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक देव पंचेन्द्रियके वैक्रियमिश्रशरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है। इस प्रकार यह चौथा दण्डक है ॥ सू० १६ ॥

'जइ आहारगसरीरकायप्पओगपरिणए' इत्यादि० ।

सूत्रार्थ–(जइ आहारगसरीरकायप्पओगपरिणए किं मणुस्साहारगसरीरकायप्पओगपरिणए, अमणुस्साहारग जाव प० ?) हे भदन्त जो द्रव्य आहारक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता कहा गया है, वह क्या मनुष्यके आहारक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ? या

કરવામા આવી છે આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગપરિણત દ્રવ્ય અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પચેન્દ્રિયના વૈક્રિયમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે આ પ્રકારનું આ ચોથું દંડક છે. ॥ સૂ ૧૬ ॥

" जइ आहारगसरीरकायप्पओगपरिणए " ઇત્યાદિ–

સૂત્રાર્થ– (जइ आहारगसरीरकायप्पओगपरिणए कि मणुस्साहारगसरीरकायप्पओगपरिणए, अमणुस्साहारग जाव परिणए ?) હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે, તે શું મનુષ્યના આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ? તે શું મનુષ્યો ને આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ? કે મનુષ્ય સિવાયના અન્ય જીવોના આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ?

यावत् ऋद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टिपर्याप्तकसंख्येय वर्षायुष्क–यावत् परिणतम्, नो अनृद्धिप्राप्तप्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टिपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्क– यावत् प० यदि आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगप० किं मनुष्याहारकमिश्रशरीर० ? एवं यथा आहारक तथैव मिश्रकमपि निरवशेषं भणितव्यम् ॥सू. १७॥

मनुष्यके सिवाय अन्य जीवोंके आहारक शरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है ? (एव जहा ओगाहणसंठाणे जाव इड्ढिपत्तपमत्त संजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय जाव परिणए; नो अणिड्ढिपत्तपमत्त संजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तसंखेज्जवासाउय जाव प०) हे गौतम ! जिस प्रकारसे प्रज्ञापनासूत्रके अवगाहना संस्थान पदमें कहा गया है उसी प्रकारसे यहां पर भी जानना चाहिये यावत् आहारकशरीरकायप्रयोगसे परिणत द्रव्य ऋद्धिप्राप्त आहारक लब्धि संपन्न प्रमत्त साधु सम्यग्दृष्टि पर्याप्त संख्यात वर्षकी आयुवाले मनुष्यके आहारक शरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है आहारकलब्धिको अप्राप्त प्रमत्त संयत सम्यग्दृष्टि संख्यात वर्षकी आयुवाले मनुष्यके आहारक शरीरकायप्रयोगसे परिणत नहीं होता है । (जइ आहारगमीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं मणुस्साहारग मीसासरीर०? एवं जहा आहारगं तहेव मीसगं वि निरवसेसं भाणियव्व) हे भदन्त ! यदि वह द्रव्य आहारक मिश्रशरीरकाय प्रयोग परिणत होता है तो क्या वह मनुष्य आहारक

(एवं जहा ओगाहणसंठाणे जाव इड्ढिपत्तपमत्त संजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय जाव परिणए, नो अणिड्ढिपत्त पमत्त संजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तसंखेज्जवासाउय जाव परिणए) હે ગૌતમ ? જે પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના " અવગાહના સંસ્થાન " પદમાં કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે અહીં પણ સમજવું. તેમાં નીચે આપેલા કથન પર્યન્તનું સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરવું – " આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત દ્રવ્ય ઋદ્ધિપ્રાપ્ત આહારક લબ્ધિસંપન્ન પ્રમત્ત સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષના આયુવાળા મનુષ્યના આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત થાય છે, પણ આહારક લબ્ધિ પ્રાપ્ત ન કરી હોય એવા પ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દૃષ્ટિ સંખ્યાત વર્ષના વાયુવાળા મનુષ્યના આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત થતું નથી. (जइ आहारग मीसा सरीरकायप्पओगपरिणए किं मणुस्साहारगमीसासरीर. ? एवं जहा आहारगं तहेव मीसगं वि निरवसेसं भाणियव्व) હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય આહારક મિશ્રકાયપ્રયોગ પરિણુત હોય છે, તે શું મનુષ્યના આહારક મિશ્રશરીરકાય-

टीका—'जइ आहारगशरीरकायप्पओगपरिणए किं मणुस्साहारगसरीरकायप्पओग-परिणए, अमणुस्साहारग जाव प० ?' हे भदन्त ! यद् द्रव्यम् आहारक शरीरकायप्रयोगपरिणतं तत् किम् मनुष्याहारकशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? अमनुष्याहारक यावत् शरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? भगवानाह-'एवं जहा ओगाहणसठाणे जाव इड्ढिपत्तपमत्तसंजयसम्मदिट्ठिपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय-जाव परिणए' आहारकशरीरकायप्रयोगपरिणतं द्रव्यम् एवं यथा अवगाहना-

मिश्रशरीरकाय प्रयोग परिणत होता है इत्यादि०, उ. हे गौतम ! जैसा आहारक शरीरके संबंधमें कहा गया है वैसा ही आहारक मिश्रके संबंधमें भी जानना चाहिये । यह पंचम दण्डक है ।

टीकार्थ—इस सूत्रद्वारा गौतमने आहारक शरीरको आश्रित करके प्रभुसे ऐसा पूछा है कि 'जइ आहारगसरीरकायप्पओगपरिणए किं मणुस्साहारगसरीरकायप्पओगपरिणए, अमणुस्साहारगजाव०' हे भदन्त ! जो द्रव्य आहारक शरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है वह द्रव्य क्या मनुष्यके आहारक शरीर कायप्रयोगसे परिणत होता है या अमनुष्यके आहारक शरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'एवं जहा ओगाहणसंठाणे जाव इड्ढि पत्तपमत्त संजयसम्मदिट्ठिपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय जाव परिणए' हे गौतम ! आहारक शरीरकाय प्रयोगपरिणत द्रव्य जैसा अवगाहना

પ્રયોગથી પરિણુત થાય છે ? કે મનુષ્ય સિવાયના જીવોના આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત થાય છે ? હે ગૌતમ ! જેવું આહારક શરીર વિષે કહેવામાં આવ્યું છે, એવુંજ આહારકમિશ્રશરીર વિષે પણ સમજવું પાંચમું દંડક સમાપ્ત

ટીકાર્થ– આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે આહારક શરીરકાયપ્રયોગ પરિણુત દ્રવ્યનું પ્રતિપાદન કર્યું છે ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન– "जइ आहारगसरीरकायप्पओग-परिणए किं मणुस्साहारगसरीरकायप्पओगपरिणए, अमणुस्साहारग जाव ?" હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત થાય છે, તે દ્રવ્ય શું મનુષ્યના આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત થાય છે ? કે અમનુષ્યના (મનુષ્ય સિવાયના જીવોના) આહારકશરીરપ્રયોગથી પરિણુત થાય છે ?

ઉત્તર– "एवं जहा ओगाहणसंठाणे जाव इड्ढिपत्तपमत्तसंजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय जाव परिणए, " હે ગૌતમ ! પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના અવગાહના સંસ્થાન નામના ૨૧ મા પદમાં જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે

संस्थाने एकविंशतितमे पदे प्रज्ञापनायाम् उक्त तथा अत्रापि यावत् ऋद्धिप्राप्ताहारकलब्धिमत्प्रमत्तसंयतसम्यग्दृष्टिपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्क – यावत् –मनुष्याहारकशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति, प्रथमयावत्पदेन ऋद्धिप्राप्तपर्यन्तं ग्राह्यम् किन्तु 'नो अणिड्ढिपत्तपमत्तसंजयसम्मदिट्ठिपज्जत्तगसंखेज्जवासाउय – जाव – प०' आहारकशरीरकायप्रयोगपरिणत द्रव्यं नो अनृद्धिप्राप्ता– हारकलब्धिमत्प्रमत्तसंयत – सम्यग्दृष्टिपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्क यावत् अमनुष्याहारकशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति, तथाचोक्तं प्रज्ञापनायाम् – 'गोयमा ! णो अमणुस्साहारगसरीरकायप्पओगपरिणए, मणुस्साहारगसरीरकायप्पओगपरिणए' इत्यादि । गौतमः पृच्छति– 'जइ आहारगमीसासरीर–

संस्थानमें इक्कीसवें २१ पदमें प्रज्ञापना सूत्रमें कहा गया है उसी तरह से यहां पर भी जानना चाहिये । यावत् ऋद्धिप्राप्त आहारक लब्धियुक्तप्रमत्तसंयतसाधु सम्यग्दृष्टि पर्याप्तक संख्यात वर्षकी आयुवाले यावत् मनुष्यके आहारक शरीरकाय प्रयोगसे वह द्रव्य परिणत होता है प्रथम यावत् शब्दसे ऋद्धि प्राप्त तकका पाठ ग्रहण हुआ है । 'नो अणिड्ढिपत्तपमत्तसंजय सम्मदिट्ठि पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय जावप०' वह आहारकशरीरकाय प्रयोगपरिणतद्रव्य अनृद्धिप्राप्त, आहारक लब्धिसंपन्न, प्रमत्तसंयत (साधु) सम्यग्दृष्टि पर्याप्तक असंख्यातवर्षायुष्क यावत् अमनुष्य आहारकशरीरकाय प्रयोगसे परिणत नहीं होता है । प्रज्ञापनामें ऐसा ही कहा है 'गोयमा' ! णो अमणुस्साहारगसरीरकायप्पओगपरिणए, मणुस्साहारगसरीरकायप्पओगपरिणए

આહારક શરીરકાયપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્ય વિષે સમજવું, તે કથન કયાં સુધી ગ્રહણ કરવું તે 'યાવત્' પદથી બતાવ્યુ છે– "ઋદ્ધિપ્રાપ્ત (આહારક લબ્ધિયુક્ત) પ્રમત્ત સંયત સાધુ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્તક સંખ્યાત વર્ષના આયુવાળા યાવત્ મનુષ્યના આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી તે દ્રવ્ય પરિણત થાય છે પહેલા 'यावत्' પદથી ઋદ્ધિપ્રાપ્ત પર્યન્તનો પાઠ ગ્રહણ થયો છે 'नो अणिड्ढिपत्तपमत्तसंजयसम्मदिट्ठि पज्जत्तगसंखेज्जवासाउय जाव परिणए' તે આહારક શરીરકાયપ્રયોગપરિણત દ્રવ્ય અનદ્ધિપ્રાપ્ત (આહારક લબ્ધિ રહિત) પ્રમત્ત સંયત સાધુ સમ્યગ્દૃષ્ટિ પર્યાપ્તક અસંખ્યાત વર્ષના આયુવાળા યાવત્ અમનુષ્ય આહારક શરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થતું નથી. પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં પણ એવુજ કહ્યુ છે કે 'गोयमा ! णो अमणुस्साहारगसरीरकायप्पयोगपरिणए, मणुस्साहारगसरीरकायप्पओगपरिणए' ઇત્યાદિ ! 'હે ગૌતમ ! તે દ્રવ્ય અમનુષ્યના આહારશરીરકાયપ્રયોગ પરિણત હોતું નથી, પણ મનુષ્યના આહારકશરીરકાયપ્રયોગપરિણત હોય છે.

कायप्पओगप० किं मणुस्साहारगमीसासरीर० ?' हे भदन्त ! यद् द्रव्यम् आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणत तत् किम् मनुष्याहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणत भवति ? अमनुष्याहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? भगवानाह - 'एवं जहा आहारगं तहेव मीसगंपि निरवसेसं भाणियव्वं' हे गौतम ! एवं यथा आहारकम्-आहारकशरीरविषये प्रतिपादित तथैव मिश्रकमपि - आहारकमिश्रशरीरविषयेऽपि निरवशेष भणितव्यम् प्रतिपत्तव्यम्, तथाच आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं द्रव्यं मनुष्याहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति, नो अमनुष्याहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवतीत्याशयः । इति ५ पञ्चमो दण्डकः ॥ सू० १७ ॥

इत्यादि । अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि 'जइ आहारगमीसासरीरकायप्पओगपरिणए किं मणुस्साहारगमीसासरीरकायप्पओगपरिणए०? हे भदन्त ! जो द्रव्य आहारक मिश्रशरीरकायप्रयोग से परिणत होता है वह क्या मनुष्यके आहारकमिश्रशरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है ? या अमनुष्यके आहारकमिश्रशरीरकायप्रयोगसे परिणत होता है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'एवं जहा आहारगं तहेव मीसगंपि निरवसेसं भाणियव्वं' हे गौतम ! जैसा आहारक शरीरके विषयमें कहा गया है उसी तरहसे आहारक मिश्रशरीरके विषयमें भी संपूर्ण कथन जानना चाहिये, तथाच आहारकमिश्रशरीरकाय प्रयोगपरिणतद्रव्य मनुष्यके आहारक मिश्रशरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है, अमनुष्यके आहारकमिश्रशरीरकाय प्रयोगसेपरिणत नहीं होता है । इस प्रकार यह पंचम दण्डक है ॥ सू० १७ ॥

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'जइ आहारग मीसा सरीरकायप्पओगपरिणए, किं मणुस्साहारगमीसासरीरकायप्पओगपरिणए.' હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ? તે શુ મનુષ્યના આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણુત થાય છે ? કે અમનુષ્યના આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ?

ઉત્તર- 'एवं जहा आहारगं तहेव मीसगंपि निरवसेसं भाणियव्वं' હે ગૌતમ ! આહારક શરીરના વિષે જેવુ કથન કરવામા આવ્યુ છે, એજ પ્રમાણે આહારક મિશ્રશરીર વિષે પણ સમસ્ત કથન સમજવું એટલે કે આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્ય મનુષ્યના આહારક મિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે, તે અમનુષ્યના આહારકમિશ્રશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થતું નથી આ પ્રકારનુ આ પાચમું દંડક છે ॥ સૂ. ૧૭ ॥

गौतमः कार्मणशरीरमाश्रित्य पृच्छति- 'जइकम्मा' इत्यादि ।

मूलम्-जइकम्मासरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदियकम्मासरीरकायप्पओगप० जाव पंचिंदियकम्मासरीर-जाव-परि०? गोयमा ! एगिंदियकम्मासरीरकायप्पओग० एवं जहा ओगाहणसंठाणे कम्मगस्स भेदो तहेव इहावि जाव पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय-जाव-देवपंचिंदिय कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए, अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणु०-जाव परिणए वा ६ ॥ सू० १८ ॥

छाया- यदि कार्मणशरीरकायप्रयोगप० किम् एकेन्द्रिय कार्मण शरीरकायप्रयोगप० यावत् पञ्चेन्द्रियकार्मणशरीर-यावत् प० ? गौतम ! एकेन्द्रियकार्मणशरीरकायप्रयोग० एवं यथा अवगाहनासंस्थाने कार्मणस्य भेदस्तथैव इहापि यावत् - पर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक -- यावत्-देवपञ्चेन्द्रियकार्मण

'जइकम्मा सरीरकायप्पओगपरिणए' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(जइकम्मा सरीरकायप्पओगपरिणए किं एगिंदिय कम्मा सरीरकायप्पओगपरिणए जाव पंचिंदिय कम्मासरीर जाव परिणए) हे भदन्त ! जो द्रव्य कार्मण शरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है, वह क्या एकेन्द्रिय जीवके कार्मणशरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है ? या यावत् पंचेन्द्रिय जीवके कार्मणशरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है ? (गोयमा, एगिंदियकम्मासरीरकायप्पओग० एवं जहा ओगाहणसंठाणे कम्मगस्स भेदो तहेव इहावि जाव पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरो-

'जइ कम्मा सरीरकायप्पओगपरिणए' ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ- (जइ कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए, किं एगिंदिय कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए जाव पंचिंदिय कम्मासरीर जाव परिणए ?) હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે. તે શું એકેન્દ્રિય જીવોના કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ? કે પંચેન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોના કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ? 'गोयमा' હે ગૌતમ ! (एगिंदिय कम्मासरीरकायप्पओग. एवं जहा ओगाहणसंठाणे कम्मगस्स भेदो - तहेव इहावि जाव पज्जत्त सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइयं जाव देवपंचिंदिय कम्मासरीरकायप्पओग

शरीरकायप्रयोगपरिणतम् अपर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानु० – यावत् – परिणतं वा षष्ठो दण्डकः ॥ सू० १८ ॥

टीका–'जइ कम्मासरीरकायप्पओगप० किं एगिंदियकम्मासरीरकायप्पओगप०जाव–पंचिंदियकम्मासरीर जाव–प०?' हे भदन्त ! यद् द्रव्यं कार्मणशरीरकायप्रयोगपरिणतम् तत् किं एकेन्द्रियकार्मणशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति ? यावत्–द्वीन्द्रिय–त्रीन्द्रिय–चतुरिन्द्रिय–पञ्चेन्द्रियकार्मणशरीर यावत्–कायप्रयोगपरिणत भवति ?

ववाइय जाव देवपंचिंदियकम्मासरीरकायप्पओगपरिणए अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणु० जाव परिणए वा) हे गौतम ! वह द्रव्य एकेन्द्रियके कार्मणशरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है । इस तरह जैसा प्रज्ञापनासूत्रके अवगाहना संस्थानपदमें कहा गया है उसी तरहसे यहां पर भी जानना चाहिये। यावत् पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक देवपञ्चेन्द्रियके कार्मणशरीरकायप्रयोगसे वह परिणत होता है तथा अपर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक देवपञ्चेन्द्रियके कार्मणशरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है ।

टीकार्थ–इस सूत्रद्वारा गौतमने कार्मणशरीरको आश्रित करके प्रभुसे ऐसा पूछा है कि 'जइ कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए, किं एगिंदिय कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए जाव पंचिंदियकम्मासरीरजाव परिणए' हे भदन्त ! जो द्रव्य कार्मणशरीरकायप्रयोगसे परिणत हुआ कहा गया है, वह क्या एकेन्द्रियके कार्मणशरीरकाय प्रयोगसे परिणत

परिणए, अपज्जत्त सव्वट्ठसिद्ध अणु. जाव परिणए वा) હે ગૌતમ ! તે દ્રવ્ય એકેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે, આ રીતે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના અવગાહના સંસ્થાન પદમા જે પ્રમાણે કરવામા આવ્યું છે, તે પ્રમાણે અહીં પણ સમજવું. 'તે દ્રવ્ય પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક દેવપંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે અને અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે,' અહીં સુધીનો સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવો.

ટીકાર્થ– આ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્ય વિષે આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે– 'जइ कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए, किं एगिंदिय कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए जाव पंचिंदिय कम्मासरीर जाव परिणए ?' હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તે શું એકેન્દ્રિયના કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ? કે દ્વીન્દ્રિય,

भगवानाह- 'गोयमा ! एगिंदियकम्मासरीरकायप्पओग०' हे गौतम ! कार्मण शरीरकायप्रयोगपरिणतं द्रव्यम् एकेन्द्रियकार्मणशरीरकायप्रयोगपरिणतं भवति, 'एवं जहा ओगाहणसंठाणे कम्मगस्स भेदो तहेव इहावि,' एवं यथा अवगाहनासंस्थाने कार्मणस्य भेदो निरूपितस्तथैवात्रापि तद्भेदो बोध्यः, तथाचोक्त प्रज्ञापनायाम् एकविंशतितमे पदे- 'बेइंदिय कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए वा, एवं तेइंदिय० चउरिंदिय०' इत्यादि प्रश्नोत्तरं द्रष्टव्यम्, 'जाव पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय - जाव - देवपंचिंदियकम्मासरीरकायप्पओगपरिणए' कार्मण शरीरकायप्रयोगपरिणत द्रव्यं यावत्-द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतु-

---

होता कहा गया है ? यावत् द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय एवं पंचेन्द्रियके कार्मणशरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता कहा गया है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'एगिंदियकम्मा सरीरकायप्पओ०' कार्मणशरीरकायप्रयोगसे परिणत वह द्रव्य एकेन्द्रियके कार्मणशरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता कहा गया है । 'एवं जहा ओगाहणसंठाणे कम्मगस्स भेदो तहेव इहावि' इस तरहसे जैसा अवगाहना संस्थानमें कार्मणशरीरकायप्रयोगकाभेद निरूपित किया गया है, वैसा ही यहां पर भी उसका भेद जानना चाहिये । सो ही प्रज्ञापनाके २१ वें पदमें कहा गया, 'बेइंदियकम्मासरीरकायप्पओगपरिणए वा, एवं तेइंदिय०, चउरिंदिय०, इत्यादि' यह प्रश्नोत्तर देखलेना चाहिये । 'जाव पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव देवपंचिंदिय कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए' कार्मणशरीरकाय प्रयोगपरिणत

त्रीन्द्रिय, ચતુરિન્દ્રિય અથવા પચેન્દ્રિયના કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગથી પરિણત થાય છે ? ઉત્તર – 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'एगिंदिय कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए.' તે દ્રવ્ય એકેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે, 'एवं जहा ओगाहणसंठाणे कम्मगस्स भेदो तहेव इहावि' આ પ્રમાણે જેવી રીતે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના અવગાહના સંસ્થાન પદમાં કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગના ભેદોનુ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યુ છે, એવું જ તેમના ભેદોનુ કથન અહીં પણ સમજવું પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૨૧ માં પદમાં કહ્યું છે કે- 'बेइंदिय कम्मासरीरकायप्पओगपरिणए वा, एवं तेइंदिय, चउरिंदिय' ઇત્યાદિ 'તે દ્રવ્ય દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પચેન્દ્રિયના કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે.' આ પ્રશ્નોત્તરો ત્યાંથી જોઇ લેવા. 'जाव पज्जत्त सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव देवपंचिंदिय कम्मासरीर-

रिन्द्रिय-पञ्चेन्द्रियादिपर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक-यावत - कल्पातीतक-देवपञ्चेन्द्रियकार्मणशरीरकायप्रयोगपरिणतं वा भवति, 'अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणु० जाव परिणए वा' कार्मणशरीरकायप्रयोगपरिणतं द्रव्यम् अपर्याप्तक-सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक-यावत्-कल्पातीतकदेवपञ्चेन्द्रियकार्मणशरीरकायप्रयोग-परिणत वा भवति, इति ६ षष्ठो दण्डकः ॥ सू. १८ ॥

मूलम्-जइ मीसापरिणए किं मणमीसापरिणए, वयमीसा-परिणए, कायमीसापरिणए ? गोयमा ! मणमीसापरिणए वा, वयमीसापरिणएवा, कायमीसापरिणए वा। जइ मणमीसापरिणए किं सच्चमणमीसापरिणए वा, मोसमणमीसापरिणए वा, जहा-पओगपरिणए तहा मीसापरिणए वि भाणियव्वं निरवसेसं जाव पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय जाव देवपंचिंदियकम्मासरीरग-मीसापरिणए वा, अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरो० जाव कम्मासरीर-मीसापरिणए वा ७ ॥ सू० १९ ॥

वह द्रव्य यावत् द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय, पंचेन्द्रिय आदि जीवोंके तथा पर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत देवपंचेन्द्रियोंके कार्मणशरीरकाय प्रयोगसे परिणत होता है तथा 'अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणु० जाव परिणए वा' कार्मणशरीरकायप्रयोगपरिणत वह द्रव्य अप-र्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातित देवपंचेन्द्रियोंके कार्मणशरीरकाय-प्रयोगसेपरिणत होता है। इस तरह यहां छठां दण्डक है ॥सू. १८॥

कायप्पओगपरिणए' कार्मणु शरीरकायप्रयोग परिणुत ते द्रव्य द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय अने पंचेन्द्रिय आदि જીવોના તથા પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક દેવપંચેન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોના કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે, તથા 'अपज्जत्त सव्वट्ठसिद्ध अणु. जाव परिणए वा' તે દ્રવ્ય અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવ પંચેન્દ્રિય પર્યન્તના જીવોના કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગથી પણ પરિણત થાય છે. આ પ્રકારનું આ છઠ્ઠું દંડક સમજવું. ॥ સૂ. ૧૮ ॥

छाया–यदि मिश्रपरिणतं किम् मनोमिश्रपरिणतं, वचोमिश्रपरिणतं काय-मिश्रपरिणतम् ?, गौतम! मनोमिश्रपरिणतं वा, वचोमिश्रपरिणतं वा कायमिश्र-परिणतं वा । यदि मनोमिश्रपरिणतं किं सत्यमनोमिश्रपरिणतं मृषामनो-मिश्रपरिणतं वा, यथा प्रयोगपरिणतं तथा मिश्रपरिणतमपि भणितव्यम् निर-वशेषं यावत् पर्याप्तसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक यावत्–देवपञ्चेन्द्रियकार्मण शरीरमिश्रपरिणतं वा, अपर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक यावत् – कार्मण-शरीरमिश्रपरिणतं वा ७ ॥ सू. १९॥

'जइ मीसापरिणए किं मणमीसापरिणए' इत्यादि ।

सूत्रार्थ–(जइ मीसापरिणए किं मणमीसापरिणए, वयमीसापरिणए, कायमीसापरिणए) हे भदन्त ! जो वह द्रव्यमिश्रपरिणत होता है तो क्या वह द्रव्यमनोमिश्रपरिणत होता है ? या वचनमिश्रपरिणत होता है ? या कायमिश्रपरिणत होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (मणमीसा-परिणए वा, वयमीसापरिणए वा, कायमीसापरिणए वा) वह द्रव्य मनो-मिश्रपरिणत भी होता है वचनमिश्रपरिणत भी होता है और काय-मिश्रपरिणत भी होता है । (जइ मणमीसापरिणए, किं सच्चमणमीसा परिणए वा, मोसमणमीसापरिणए वा) हे भदन्त ! यदि वह एक द्रव्य मनोमिश्रपरिणत होता है, तो क्या वह सत्यमनोमिश्रपरिणत होता है, या मृषामनोमिश्रपरिणत होता है, (जहा पओगपरिणए तहा मीसापरिणए वि भाणियव्वं निरवसेसं जाव पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणु-त्तरोववाइय जाव देवपंचिंदियकम्मासरीरग मीसापरिणए वा, अपज्जत्त

'जइ मीसापरिणए कि मणमीसा परिणए' ઈત્યાદિ–

सूत्रार्थ – (जइ मीसापरिणए किं मणमीसापरिणए, वयमीसापरिणए, कायमीसापरिणए ?) હે ભદન્ત! જો તે દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોય છે, તો શું તે મનોમિશ્રપરિણત હોય છે? કે વચનમિશ્રપરિણત હોય છે? કાયમિશ્રપરિણત હોય છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ! (मणमीसापरिणए वा, वयमीसा परिणए वा, कायमीसा परिणए वा) તે દ્રવ્ય મનમિશ્રપરિણત પણ હોય છે, વચનમિશ્રપરિણત પણ હોય છે અને કાયમિશ્રપરિણત પણ હોય છે. (जइ मणमीसापरिणए, किं सच्चमणमीसापरिणए वा, मोसमणमीसापरिणए वा ?) હે ભદન્ત! જો તે એક દ્રવ્ય મનોમિશ્રપરિણત હોય છે, તો શું તે સત્યમનોમિશ્ર પરિણત હોય છે, કે મૃષામનોમિશ્ર પરિણત હોય છે? (जहा पओगपरिणए तहा मीसापरिणए वि भाणियव्वं निरवसेसं जाव पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव देवपंचिंदिय

टीका– गौतमः पृच्छति–'जइ मीसा परिणए' इत्यादि। 'जइ मीसापरिणए किं मणमीसापरिणए, वयमीसापरिणए, कायमीसापरिणए?' हे भदन्त ! यद् द्रव्यं मिश्रपरिणतं तत् किं मनोमिश्रपरिणतं, वचनमिश्रपरिणत, कायमिश्रपरिणतं भवति ? भगवानाह–'गोयमा ! मणमीसापरिणए वा, वयमीसा परिणए वा, काय

सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव कम्मासरीर मीसापरिणए वा) हे गौतम ! जैसा प्रयोगपरिणत पुद्गल द्रव्यके विषयमें कहा गया है, वैसा ही सब मिश्रपरिणतपुद्गल द्रव्यके विषयमें कहना चाहिये। यावत् वह द्रव्य पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिककल्पातीत देव-पंचेन्द्रियके कार्मणशरीरमिश्रसे परिणत होता है और अपर्याप्त सर्वार्थ-सिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत देवपंचेन्द्रियके कार्मणशरीरमिश्रसे परिणत होता है।

टीकार्थ–इस सूत्रद्वारा गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है कि 'जइ मीसा-परिणए किं मणमीसापरिणए, वयमीसापरिणए, कायमीसापरिणए' हे भदन्त ! जो मिश्रपरिणत होता है वह क्या मनोमिश्रपरिणत हाता है या वचनमिश्रपरिणत होता है ? या कायमिश्रपरिणत होता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं कि, 'गोयमा' मणमीसापरिणए वा, वयमीसापरिणए वा, कायमीसापरिणए वा' मिश्रपरिणतद्रव्य मनो-

कम्मासरीरग मीसापरिणए वा, अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव कम्मासरीर मीसापरिणए वा) હે ગૌતમ ! જેવું કથન પ્રયોગપરિણત દ્રવ્યના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ સમસ્ત કથન મિશ્રપરિણત પુદ્ગલ દ્રવ્યના વિષયમાં પણ કરવુ જોઇએ. 'તે દ્રવ્ય પર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવપંચેન્દ્રિયના કાર્મણશરીરમિશ્રથી પણ પરિણત હોય છે, અને અપર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવપંચેન્દ્રિયના કાર્મણશરીરમિશ્રથી પણ પરિણત હોય છે,' અહીં સુધીનું કથન ગ્રહણ કરવું.

ટીકાર્થ– ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે 'जइ मीसा परिणए, कि मणमीसा परिणए, वयमीसा परिणए, कायमीसा परिणए ?' હે ભદન્ત ! જે દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોય છે, તે શું મનોમિશ્રપરિણત હોય છે ? કે વચનમિશ્રપરિણત હોય છે ? કે કાયમિશ્રપરિણત હોય છે ? ઉત્તર– (गोयमा !) હે ગૌતમ ! 'मणमीसापरिणए वा, वयमीसापरिणए वा, कायमीसा परिणए वा' મિશ્રપરિણત દ્રવ્ય મનોમિશ્રપરિણત પણ હોય છે, વચનમિશ્રપરિણત પણ હોય છે, અને કાયમિશ્રપરિણત પણ હોય છે.

मीसापरिणए वा' हे गौतम! मिश्रपरिणत मनोमिश्रपरिणतं वा भवति, वचोमिश्रपरिणत वा भवति, कायमिश्रपरिणत वा भवति, गौतमः पृच्छति-'जइ मण मीसापरिणए किं सच्चमणमीसापरिणए वा, मोसमणमीसापरिणए वा, हे भदन्त! यद् द्रव्यं मनोमिश्रपरिणत तत् किं सत्यमनोमिश्रपरिणत वा,' मृषा मनोमिश्रपरिणतं वा भवति? 'जहा पओगपरिणए तहा मीसापरिणए- वि भाणियव्वं निरवसेसं। यथा प्रयोगपरिणते भणितं तथा मिश्रपरिणतमपि भणितव्यम्, निरवशेष सर्वम्-प्रश्नोत्तरात्मकम् 'जाव पज्जत्तगसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय-जाव देवपंचिंदियकम्मासरीरगमीसापरिणए वा' यावत्-पर्याप्तक सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक-यावत् - कल्पातीतकदेवपञ्चेन्द्रियकार्मणशरीरमिश्रपरिणतं वा भवति, 'अपज्जत्तगसव्वट्ठसिद्धअणु० जाव कम्मासरीरमीसापरिणए वा' अपर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक यावत् - कल्पातीतकदेवपञ्चेन्द्रियकार्मणशरीरमिश्रपरिणतं वा भवति ८ ॥ सू० १९ ॥

मिश्रपरिणत भी होता है, कायमिश्रपरिणत भी होता है। अब गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते हैं कि 'जइ मणमीसापरिणए, किं सच्चमणमीसापरिणए वा, मोसमणमीसापरिणए वा' हे भदन्त! जो द्रव्य मनोमिश्रपरिणत होता है वह क्या सत्यमनोमिश्रपरिणत होता है या असत्यमनोमिश्रपरिणत होता है? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'जहा पओगपरिणए तहा मीसापरिणए वि भाणियव्वं निरवसेसं' हे गौतम! जैसा प्रयोगपरिणतमें कहा गया है, वैसा ही सबकथन मिश्रपरिणतमें भी जानना चाहिये। 'जाव पज्जत्तगसव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइय जाव देवपंचिंदिय कम्मासरीरगमीसापरिणए वा' यावत् पर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिककल्पातीत देवपंचेन्द्रियके कार्मणशरीरमिश्र परिणत भी

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'जइ मणमीसापरिणए किं सच्चमणमीसापरिणए वा, मोसमणमीसा परिणए वा?' હે ભદન્ત જે દ્રવ્ય મનોમિશ્રપરિણુત હોય છે, તે શું સત્યમનોમિશ્રપરિણુત હોય છે? કે અસત્યમનોમિશ્રપરિણુત હોય છે?

ઉત્તર 'जहा पओगपरिणए तहा मीसापरिणए वि भाणियव्वं निरवसेसं' હે ગૌતમ! પ્રયોગપરિણુત દ્રવ્યના જેવું જ સમસ્ત કથન મિશ્રપરિણુતમા પણ સમજવું. 'जाव पज्जत्तगसव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय जाव देवपंचिंदिय कम्मासरीरमीसापरिणए वा, ઇત્યાદિ' 'હે ગૌતમ તે દ્રવ્ય પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત દેવપંચેન્દ્રિયના કાર્મણુશરીરમિશ્ર પરિણુત પણ હોય છે અને અપર્યાપ્તક

मूलम्-जइ वीससापरिणए किं वन्नपरिणए, गंधपरिणए, रसपरिणए, फासपरिणए, संठाणपरिणए? गोयमा! वन्नपरिणए वा, गंधपरिणए वा, रसपरिणए वा, फासपरिणए वा, संठाण परिणए वा। जइ वण्णपरिणए किं कालवन्नपरिणए नील-जाव सुक्किल्लवन्नपरिणए? गोयमा! कालवन्नपरिणए जाव सुक्किल्लवन्न परिणए। जइ गंधपरिणए किं सुब्भिगंधपरिणए, दुब्भिगंधपरिणए? गोयमा! सुब्भिगंधपरिणए वा, दुब्भिगंधपरिणए वा। जइ रसपरिणए किं तित्तरसपरिणए? ५ पुच्छा, गोयमा! तित्तरसपरिणए वा, जाव महुररसपरिणए वा। जइ फासपरिणए किं कक्खडफासपरिणए जाव लुक्खफासपरिणए? गोयणा! कक्खड फासपरिणए वा, जाव लुक्खफासपरिणए वा, जइ संठाणपरिणए पुच्छा, गोयमा! परिमंडलसंठाणपरिणए वा, जाव आयय-संठाणपरिणए वा ९ ॥ सू० २० ॥

छाया-यदि विस्रसापरिणत किं वर्णपरिणतम्, गन्धपरिणतम्, रसपरिणतम्, स्पर्शपरिणतम्, संस्थानपरिणतम्? गौतम! वर्णपरिणतं वा, गन्धपरिणतं वा,

---

होता है और अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत देव-पंचेन्द्रियके कार्मणशरीरमिश्रपरिणत भी होता है ॥ सू. १९ ॥

'जइ वीससापरिणए' इत्यादि।

'सूत्रार्थ-(जइ वीससापरिणए किं वन्नपरिणए, गंधपरिणए, रस-परिणए, फासपरिणए, सठाणपरिणए) हे भदन्त! यदि वह द्रव्य

સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત દેવપંચેન્દ્રિયના કાર્મણશરીરમિશ્રપરિણત પણ હોય છે.' આ કથન પર્યન્તનું સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું. ॥ સુ ૧૯ ॥

'जइ वीससा परिणए' ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ - (जइ वीससापरिणए, किं वण्णपरिणए, गंधपरिणए, रसपरिणए, फासपरिणए, संठाणपरिणए?) હે ભદન્ત! જો તે દ્રવ્ય વિસ્રસાપરિણત હોય છે,

रसपरिणतं वा, स्पर्शपरिणतं वा, संस्थानपरिणतं वा। यदि वर्णपरिणत किं कालवर्णपरिणत नील यावत्-शुक्लवर्णपरिणतम् ? गौतम ! कालवर्णपरिणतं यावत्-शुक्लवर्णपरिणतम्। यदि गन्धपरिणतं किं सुरभिगन्धपरिणतं दुरभिगन्धपरिणतं ? गौतम । सुरभिगन्धपरिणतं वा, दुरभिगन्धपरिणत वा। यदि रस-

विस्रसापरिणत होता है, तो क्या वह वर्णपरिणत होता है, या गंधपरिणत होता है, या रसपरिणत होता है, या स्पर्शपरिणत होता है, या संस्थानपरिणत होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (वन्नपरिणए वा, गंधपरिणए वा, रसपरिणए वा, फासपरिणए वा, संठाणपरिणए वा) वह द्रव्यवर्णपरिणत भी होता है गंधपरिणत भी होता है, रसपरिणत भी होता है स्पर्शपरिणत भी होता है, संस्थानपरिणत भी होता है। (जइ वण्णपरिणए, किं कालवन्नपरिणए, नील जाव सुक्किल्लवन्नपरिणए) हे भदन्त ! यदि वह द्रव्यवर्णपरिणत होता है तो क्या वह कालवर्णपरिणत होता है, या नीलवर्णपरिणत होता है ? या यावत शुक्लवर्ण परिणत होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (कालवन्नपरिणए जाव सुक्किल्ल-जाव परिणए) वह वर्णपरिणत द्रव्यकालवर्णपरिणत भी होता है यावत् शुक्लवर्णपरिणत भी होता है। (जइ गंधपरिणए किं सुब्भिगंधपरिणए दुब्भिगंधपरिणए) हे भदन्त ! यदिवह द्रव्यगंधपरिणत होता है तो क्या वह सुरभिगंधरूपसे परिणत होता है ? या दुरभिगंधरूपसे परिणत होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (सुब्भिगंधपरिणए वा

તો શું તે વર્ણપરિણત હોય છે, કે ગંધપરિણત હોય છે, કે રસપરિણત હોય છે, કે સ્પર્શપરિણત હોય છે, કે સંસ્થાનપરિણત હોય છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (वण्णपरिणए वा, गंधपरिणएवा, रसपरिणए वा, फासपरिणए वा, संठाणपरिणए वा) તે દ્રવ્ય વર્ણપરિણત પણ હોય છે, ગંધપરિણત પણ હોય છે, રસપરિણત પણ હોય છે, સ્પર્શપરિણત પણ હોય છે અને સંસ્થાનપરિણત હોય છે. (जइ वण्णपरिणए, किं कालवण्णपरिणए, नील जाव सुक्किल्लवण्णपरिणए ?) હે ભદન્ત ! જો તે દ્રવ્ય વર્ણપરિણત હોય છે, તો શું તે શ્યામ વર્ણપરિણત હોય છે, ? કે નીલવર્ણ પરિણત હોય છે ? કે લાલ, પીળા, કે શુકલવર્ણ પરિણત હોય છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (कालवण्णपरिणए जाव सुक्किल्ल जाव परिणए) તે વર્ણપરિણત દ્રવ્ય શ્યામવર્ણ પરિણત પણ હોય છે અને શુકલવર્ણ પર્યંતના બીજાં વર્ણપરિણત પણ હોય છે (जइ गंधपरिणए, किं सुब्भिगंधपरिणए दुब्भिगंधपरिणए ? હે ભદન્ત ! જો તે દ્રવ્ય ગંધપરિણત હોય છે, તો શું સુગંધપરિણત હોય છે ? કે દુર્ગંધપરિણત

परिणतं किं तिक्तरसपरिणतं ५ पृच्छा ? गौतम। तिक्तरसपरिणतं वा, यावत् मधुररसपरिणतं वा। यदि स्पर्शपरिणत किं कर्कशस्पर्शपरिणतं यावत्-रूक्षस्पर्श परिणतम् ? गौतम ! कर्कशस्पर्शपरिणत वा, यावत्-रूक्षस्पर्शपरिणतं वा। यदि संस्थानपरिणतं पृच्छा ? गौतम ! परिमण्डलसंस्थानपरिणतं वा, यावत्- आयतसंस्थानपरिणत वा। ९ ॥सू० २०॥

दुब्भिगंधपरिणए वा) गंधरूपसे परिणत हुआ वह द्रव्य सुरभिगंध-रूपसे भी परिणत होता है और दुरभिगंधरूपसे भी परिणत होता है। (जइ रसपरिणए किं तित्तरसपरिणए पुच्छा) हे भदन्त। यदि वह द्रव्यरसपरिणत होता है तो क्या वह तिक्तरसपरिणत होता है, या कटुरस परिणत होता है, या कषायरसपरिणत होता है, या अम्ल (खट्टा) रसपरिणत होता है, या मधुररसपरिणत होता क्या ? (गोयमा) हे गौतम ! (तित्तरसपरिणए वा, जाव महुररसपरिणए वा) रसपरिणत वहद्रव्य तिक्तरसपरिणत भी होता है, यावत् मधुररसपरिणत भी होता है। (जइ फासपरिणए किं कक्खडफासपरिणए जाव लुक्खफास-परिणए) हे भदन्त ! यदिवह द्रव्यस्पर्शपरिणत होता है तो क्या वह कर्कशस्पर्शपरिणत होता है ? या यावत्रूक्ष स्पर्शपरिणत होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (कक्खडफासपरिणए वा जाव लुक्खफासपरिणए वा) स्पर्शपरिणत वह द्रव्यकर्कशस्पर्शरूपमें भी परिणत होता है यावत रूक्षस्पर्शरूपमें भी परिणत होता है। (जइ संठाणपरिणए

હોય છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ! (सुब्भिगंधपरिणए वा, दुब्भिगंधपरिणए वा) તે ગંધપરિણત દ્રવ્ય સુગંધરૂપે પણ પરિણમે છે અને દુર્ગંધરૂપે પણ પરિણમે છે. (जइ रसपरिणए कि तित्तरसपरिणए पुच्छा) હે ભદન્ત! જો તે દ્રવ્ય રસરૂપે પરિણમન પામે છે, તો શું તે તિકતરસરૂપે પરિણમે છે? કે કટુરસરૂપે પરિણમે છે? કે કષાય (તુરા) રસરૂપે પરિણમે છે? કે આમ્લ (ખાટા) રસરૂપે પરિણમે છે? કે મધુરરસરૂપે પરિણમે છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (तित्तरसपरिणए वा, जाव मधुररस परिणए वा) રસપરિણત તે દ્રવ્ય તિકતથી લઈને મધુર પર્યન્તના પાંચે રસરૂપે પણ પરિણમે છે. (जइ फासपरिणए, किं कक्खडफासपरिणए जाव लुक्खफास-परिणए ?) હે ભદન્ત! જો તે દ્રવ્ય સ્પર્શપરિણત હોય છે, તો શું તે કર્કશ સ્પર્શપરિણત હોય છે? કે રૂક્ષ પર્યન્તના સ્પર્શપરિણત હોય છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ! (कक्खडफासपरिणए वा, जाव लुक्खफासपरिणए वा) સ્પર્શપરિણત તે દ્રવ્ય કર્કશથી લઈને રૂક્ષ પર્યન્તના બધા સ્પર્શરૂપે પરિણમન પામે છે (जइ संठाण

टीका—गौतमः पृच्छति-'जइ वीससापरिणए किं वण्णपरिणए गंधपरिणए, रसपरिणए, फासपरिणए, संठाणपरिणए ?' हे भदन्त ! यद् द्रव्यं विस्रसा-परिणत विस्रसया स्वभावेन परिणामप्राप्त तत् किम् वर्णपरिणतम्, गन्धपरिणतम्, रसपरिणतम्, स्पर्शपरिणतम्, संस्थानपरिणतम् भवति ? भगवानाह—'गोयमा ! वन्नपरिणए वा, गंधपरिणए वा, रसपरिणए वा, फासपरिणए वा, संठाणपरि-

पुच्छा) हे भदन्त ! यदि वह द्रव्य संस्थानरूपमें परिणत होता है तो क्या वह परिमडल संस्थानरूपमें परिणत होता है या यावत् आयत संस्थानरूपमें परिणत होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (परिमंडल संठाणपरिणए वा जाव आययसंठाणपरिणए वा) संस्थानरूपमें परिणत हुआ वह द्रव्यपरिमंडलसंस्थानरूपमें भी परिणत होता है यावत् आयतसंस्थानरूपमें भी परिणत होता है ।

टीकार्थ-इस सूत्रद्वारा गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है कि जइ वीससा परिणए किं वण्णपरिणए, गंधपरिणए, रसपरिणए, फास-परिणए, संठाणपरिणए) हे भदन्त ! यदि वह द्रव्यविस्रसापरिणत होता है तो क्या वह वर्णरूपसे परिणत होता है ? या गंधरूपसे परि-णत होता है क्या ? या रसरूपसे परिणत होता है क्या ? या स्पर्शरूप से परिणत होता है क्या ? या संस्थानरूपसे परिणत होता है क्या ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम ! 'वन्नपरिणए वा, गंधपरिणए वा, रसपरिणए वा फासपरिणए वा, संठाणपरिणए वा,

परिणए पुच्छा) હે ભદન્ત ! જો તે દ્રવ્ય સંસ્થાનરૂપે પરિણમન પામે છે, તો શું તે પારમંડલ સંસ્થાનરૂપે પરિણમે છે ? કે આયત સંસ્થાન પર્યન્તના સંસ્થાનરૂપે પરિણમે છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (परिमंडलसंस्थानपरिणए वा, जाव आययसंठाण-परिणए वा) સંસ્થાનરૂપે પરિણત થયેલું તે દ્રવ્ય પરિમંડલ સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે અને આયત સંસ્થાન પર્યન્તના સંસ્થાનરૂપે પણ પરિણમે છે.

ટીકાર્થ- ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે- ' जइ वीससा परिणए, कि वण्णपरिणए, गंधपरिणए, रसपरिणए, फासपरिणए, संठाण-परिणए ?' હે ભદન્ત ! જો તે દ્રવ્ય વિસ્રસાપરિણત – સ્વભાવથી પરિણત – હોય છે, તો શું ? વર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે ? ગંધરૂપથી પરિણત હોય છે ? કે રસરૂપથી પરિણત હોય છે ? અગર સ્પર્શરૂપથી પરિણત હોય છે ? અથવા સંસ્થાનરૂપથી પરિણત હોય છે

ઉત્તર- ' गोयमा ! ' હે ગૌતમ ! ' वन्नपरिणए वा, गंधपरिणए वा,

णए वा' हे गौतम ! विस्रसापरिणतं द्रव्यं वर्णपरिणत वा गन्धपरिणत वा, रसपरिणत वा, स्पर्शपरिणत वा, संस्थानपरिणतं वा भवति। गौतमः पृच्छति- 'जइ वन्नपरिणए किं कालवन्नपरिणए, नील-जाव-सुक्किल्लवन्नपरिणए ? हे भदन्त ! यद् द्रव्यं वर्णपरिणतं तत् किं कालवर्णपरिणतं, नीलवर्णपरिणतं यावत्-लोहित-वर्णपरिणतं, हरिद्रावर्णपरिणतं, शुक्लवर्णपरिणत भवति ? भगवानाह-'गोयमा! कालवण्णपरिणए जाव सुक्किल्लवन्नपरिणए' हे गौतम ! वर्णपरिणतं द्रव्यं काल-वर्णपरिणत, यावत्-नीलवर्णपरिणत, लोहितवर्णपरिणत, हरिद्रावर्णपरिणत,

विस्रसा परिणत वह द्रव्यवर्णरूपसे भी परिणत होता है, गन्धरूपसे भी परिणत होता है, रसरूपसे भी परिणत होता है, स्पर्शरूपसे भी परिणत होता है, संस्थानरूपसे भी परिणत होता है । अब गौतम-स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछ रहे हैं कि 'जइ वन्नपरिणए किं कालवन्न-परिणए, नील जाव सुक्किल्लवन्नपरिणए' हे भदन्त ! जो द्रव्य वर्णरूपसे परिणत होता है वह क्या कालावर्णरूपसे परिणत होता है ? या नील-वर्णरूपसे परिणत होता है ? या यावत् लोहितवर्णरूपसे परिणत होता है, या हरिद्रावर्णरूपसे परिणत होता है, या शुक्लवर्णरूपसे परिणत होता है क्या ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं कि 'गोयमा' हे गौतम ! 'कालवण्णपरिणए जाव सुक्किल्लवण्णपरिणए' वर्णरूपसे परिणत हुआ वहद्रव्य कृष्णवर्णरूपसे भी परिणत होता है, यावत् नीलवर्णरूपसे, लोहितवर्णरूपसे, हरिद्रा (पीले) वर्णरूपसे, और शुक्ल-

रसपरिणए वा, फासपरिणए वा, संठाणपरिणए वा' વિસ્રસા પરિણત તે દ્રવ્ય વર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે ગંધરૂપથી પરિણત હોય છે, રસરૂપથી પરિણત હોય છે, સ્પર્શરૂપથી પરિણત હોય છે અને સંસ્થાનરૂપથી પરિણત પણ હોય છે

હવે ગૌતમ સ્વામી ફરી પૂછે છે કે- 'जइ वन्नपरिणए किं कालवण्णपरि-णए नीलजाव सुक्किल्ल वन्नपरिणए' હે ભગવાન જે તે દ્રવ્ય વર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે? તે દ્રવ્ય શ્યામવર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે? કે નીલવર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે? અથવા यावत् લોહિત વર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે? અથવા પીળાવર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે? અથવા શ્વેતવર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે?,

ઉત્તર- 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'कालवन्नपरिणए जाव सुक्किल्लवन्नपरिणए' વર્ણરૂપથી પરિણત થયેલ તે દ્રવ્ય કાલવર્ણ - શ્યામવર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે यावत् નીલવર્ણરૂપથી, લોહિતવર્ણરૂપથી, પીત - પીળાવર્ણરૂપથી અને શ્વેતવર્ણરૂપથી પણ પરિણત હોય છે

शुक्लवर्णपरिणतं भवति। गौतमः पृच्छति-'जइ गंधपरिणए किं सुब्भिगंधपरिणए, दुब्भिगंधपरिणए ?' हे भदन्त! यद्‌द्रव्यं गन्धपरिणत तत् किं सुरभिगन्धपरिणतं, दुरभिगन्धपरिणतं भवति ? भगवानाह 'गोयमा! सुरभिगंधपरिणए वा, दुब्भि गंधपरिणए वा' हे गौतम! गन्धपरिणतं द्रव्यं सुरभिगन्धपरिणतं वा भवति, दुरभिगन्धपरिणत वा भवति। 'गौतमःपृच्छति-'जइ रसपरिणए किं तित्तरसपरिणए,५? पुच्छा हे भदन्त! यद् द्रव्यं रसपरिणत तत् किं तिक्तरसपरिणतं भवति ? कटुरसपरिणतं, भवति, कषायरसपरिणत भवति, अम्लरसपरिणतं, मधुररस परिणतं भवति, ! इति पृच्छा, भगवानाह-'गोयमा! तित्तरसपरिणए वा, जाव

वर्णरूपसे भी परिणत होता है। अब गौतमप्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ गंध परिणए, किं सुब्भिगंधपरिणए, दुब्भिगंधपरिणए' हे भदन्त! जो द्रव्य गंधरूपसे परिणत होता है वह क्या सुरभिगंधरूपसे परिणत होता है ? या दुरभिगंधरूपसे परिणत होता है क्या ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! सुब्भिगंधपरिणए वा, दुब्भिगंध-परिणए वा' गंध परिणत वह द्रव्यसुरभिगंधरूपसे भी परिणत होता है और दुरभिगंधरूपसे भी परिणत होता है। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि 'जइ रसपरिणए, किं तित्तरसपरिणए ? ५ पुच्छा' हे भदन्त! जो द्रव्य रसपरिणत होता है वह क्या तिक्तरसरूपमें परिणत होता है ? या कटुरसरूपमें परिणत होता है या कषायरसरूपमें परिणत होता है ? या अम्लरसरूपमें परिणत होता है ? या मधुररसरूपमें परिणत होता है क्या ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'तित्तरसपरिणए

પ્રશ્ન – ' जइ गंधपरिणए, किं सुब्भिगंधपरिणए, दुब्भिगंधपरिणए' હે ભગવન્ જે દ્રવ્ય ગંધરૂપથી પરિણત હોય છે તો શું તે સુરભિગંધ – સુગંધથી પરિણત હોય છે ? કે દુરભિગંધ – દુર્ગંધરૂપથી પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર – ' गोयमा ' હે ગૌતમ ! ' सुब्भिगंधपरिणए वा, दुब्भिगंध परिणए वा ' સુરભિગંધ – સુગંધરૂપથી પણ પરિણત હોય છે અને દુરભિગંધ– દુર્ગંધરૂપથી પણ પરિણત હોય છે ?

પ્રશ્ન– जइरसपरिणए, तित्तरसपरिणए (५) पुच्छा– હે ભગવાન્ જો તે દ્રવ્ય રસ પરિણત હોય છે તો તિકત (તીખા) રસરૂપથી પરિણત હોય છે કે કટુ (કડવા) રસરૂપથી પરિણત હોય છે અગર કષાય (તુરા) રસરૂપથી પરિણત હોય છે અથવા અમ્લ (ખાટા) રસરૂપથી પરિણત હોય છે અથવા મધુર (મીઠા) રસથી પરિણત હોય છે ?

महुररसपरिणए वा' हे गौतम ! रसपरिणतं द्रव्यं तिक्तरसपरिणतं वा, यावत्-कषायरसपरिणतं वा, कटुरसपरिणतं वा, अम्लरसपरिणतं वा; मधुररसपरिणतं वा भवति। गौतमः पृच्छति-'जइ फासपरिणए किं कक्खडफासपरिणए-जाव लुक्खफासपरिणए ?' हे भदन्त ! यद्द्रव्यं स्पर्शपरिणतं तत् किं कर्कशस्पर्शपरिणतं यावत्-मृदुस्पर्शपरिणतं, शीतोष्णगुरुलघुस्पर्शपरिणतं, स्निग्धस्पर्शपरिणतं रूक्षस्पर्शपरिणतं भवति ? भगवानाह-'गोयमा ! कक्खडफासपरिणए वा, जाव लुक्खफासपरिणए वा' हे गौतम ! स्पर्शपरिणतं द्रव्यं कर्कशस्पर्शपरिणतं वा, यावत् - स्निग्ध-रूक्षस्पर्शपरिणतं वा भवति। गौतमः

वा, जाव महुररसपरिणए वा' इसरूपसे परिणत हुआ वह द्रव्य तिक्तरसरूपसे भी परिणत होता है यावत् कषायरसरूपसे भी परिणत होता है, कटुरसरूपसे भी परिणत होता है, अम्लरसरूपसे भी परिणत होता है, मधुररसरूपसे भी परिणत होता है। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ फासपरिणए, किं कक्खडफासपरिणए, जाव लुक्खफासपरिणए' हे भदन्त ! जो द्रव्य स्पर्शरूपसे परिणत होता है वह क्या कर्कशस्वरूपसे परिणत होता है, यावत् मृदुस्पर्शरूपसे परिणत होता है, या शीत, उष्ण, गुरु, लघु, स्पर्शरूपसे परिणत होता है ? या स्निग्धरूपस्पर्शसे परिणत होता है ? या रूक्षस्पर्शरूपसे परिणत होता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'कक्खडफासपरिणए वा जाव लुक्खफासपरिणए वा' स्पर्शरूपसे परिणत हुआ वह द्रव्य कर्कशस्पर्शरूपसे भी परिणत होता है, यावत्

ઉત્તર- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'तित्तरसपरिणए वा, जाव महुररस परिणए वा' રસથી પરિણુત થયેલ તે દ્રવ્ય તીખા રસરૂપથી પણુ પરિણુત હોય છે. યાવત્ પદથી कषाय રસરૂપથી પણુ પરિણુત હોય છે કટુરસરૂપથી પણુ પરિણુત હોય છે. ખાટા રસરૂપથી પણુ પરિણુત હોય છે અને મીઠારસરૂપથી પણુ પરિણુત હોય છે

પ્રશ્ન- 'जइ फासपरिणए किं कक्खडफासपरिणए, जाव लुक्खफास परिणए' હે ભગવન્ જો દ્રવ્ય સ્પર્શરૂપથી પરિણુત હોય તે શુ કષાય-કર્કશરૂપથી પરિણુત હોય છે ? યાવત્ મૃદુસ્પર્શરૂપથી પરિણુત હોય છે ? અગર ઠંડા ઉના ભારે હળવા સ્પર્શરૂપથી પરિણુત હોય છે ? અગર સ્નિગ્ધરૂપ (ચીકાશવાળા) રસથી પરિણુત હોય છે ? અથવા કઠોર (લૂખા સ્પર્શરૂપથી પરિણુત હોય છે ?

ઉત્તર - 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'कक्खडफासपरिणए वा जाव लुक्खफासपरिणए वा' સ્પર્શરૂપથી પણુ પરિણુત થયેલ તે દ્રવ્ય કઠોરસ્પર્શરૂપથી પણુ

पृच्छति-'जइ संठाणपरिणए पुच्छा ? हे भदन्त ! यद् द्रव्यं संस्थानपरिणतं तत् किम् परिमण्डलादिसंस्थानपरिणतं भवति ? भगवानाह-'गोयमा ! परिमण्डलसंठाणपरिणए वा' हे गौतम ! संस्थानपरिणतं द्रव्यं परिमण्डलसंस्थानपरिणतं वा, यावत्-वृत्तसंस्थानपरिणतं वा, त्र्यस्रसंस्थान-चतुरस्रसंस्थाना-ऽऽयतसंस्थानपरिणतं वा भवति, इत्याशयः ॥सू० २०॥

द्विपुद्गलद्रव्यपरिणामवक्तव्यता

मूलम्-दो भंते ! दव्वा किं पओगपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया ? गोयमा ! पओगपरिणया वा १ मीसापरिणया वा २, वीससापरिणया वा ३, अहवा एगे पओगपरिणए, एगे मीसापरिणए ४, अहवेगे पओगप० एगे वीससापरि० ५ अहवा एगे

कठोरस्पर्शरूपसे, मृदुस्पर्शरूपसे, स्निग्धस्पर्शरूपसे, रूक्षस्पर्शरूपसे भी परिणत होता है। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ संठाणपरिणए' पुच्छा' हे भदन्त ! जो द्रव्यसंस्थान परिणत कहा गया है, वह क्या परिमंडलसंस्थान परिणत होता है ? या यावत् आयत-संस्थानपरिणत होता है ? 'यावत्' शब्दसे वृत्त संस्थान परिणत, त्र्यस्रसंस्थानपरिणत, चतुरस्रसंस्थानपरिणत' इनपदोंका ग्रहण हुआ है। इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'परिमंडल संठाणपरिणए वा जाव आययसंठाणपरिणए वा' जो द्रव्य संस्थानपरिणत कहा गया है वह द्रव्य परिमंडलसंस्थानपरिणत भी होता है यावत् आयतसंस्थान परिणत भी होता है ॥ सू० २० ॥

પરિણત હોય છે યાવત્ કઠોરસ્પર્શરૂપથી, મૃદુસ્પર્શરૂપથી, સ્નિગ્ધસ્પર્શરૂપથી, રૂક્ષસ્પર્શ-રૂપથી પણ પરિણત હોય છે

પ્રશ્ન- 'जइ संठाणपरिणए पुच्छा' હે ભગવન્ જે દ્રવ્ય સંસ્થાન પરિણત કહેલ છે તે શું પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણત હોય છે? યાવત્- 'आयत (લાંબુ) સંસ્થાન પરિણત હોય છે? અહીં યાવત્ શબ્દથી વૃત્ત (ગોળ) સંસ્થાન પરિણત ત્ર્યસ્ર (ત્રિકોણ) સંસ્થાન પરિણત, ચતુરસ્ર, સંસ્થાન પરિણત એ વાક્યોનુ ગ્રહણ થયેલ છે?

ઉત્તર- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'परिमंडलसंस्थानपरिणए वा जाव आययसंठाणपरिणए वा' જે દ્રવ્ય સંસ્થાન પરિણત કરેલ છે તે દ્રવ્ય પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણત પણ હોય છે યાવત્ आयत સંસ્થાન પરિણત પણ હોય છે ॥ સૂ. ૨૦ ॥

मीसापरिणए, एगे वीससापरिणए एवं ६। जइ पओगपरिणया किं मणप्पओगपरिणया, वइप्पओगपरिणया,कायप्पओगपरिणया? गोयमा! मणप्पओग०, वइप्पओग० कायप्पओगपरिणया वा, अहवेगे मणप्पओगप० एगे वइप्पओगप०, अहवेगे मणप्पओगपरिणए, एगे कायप्पओगपरि०, अहवेगे वयप्पओगप० एगे कायप्प-ओगपरि०, जइ मणपओगप० किं सच्चमणप्पओगप०४? गोयमा! सच्चमणप्पओगपरिणया वा जाव असच्चामोसमणप्पओगपरिणया वा अहवा एगे सच्चमणप्पओगपरिणए, एगे मोसमणप्पओग-परिणए १, अहवा एगे सच्चमणप्पओगप०, एगे सच्चामोसमणप्प ओगपरिणए २, अहवा एगे सच्चमणप्पओगपरिणए, एगे असच्चा-मोसमणप्पओगपरिणए ३, अहवा एगे मोसमणप्पओगपरिणए, एगे सच्चामोसमणप्पओगप०४, अहवा एगे मोसमणप्पओग प० एगे असच्चामोसमणप्पओगप० ५, अहवा एग सच्चामोसमण प-ओगप० एगे असच्चामोसमणप्पओग प०६। जइ सच्चमणप्पओग-प० किं आरंभसच्चमणप्पओगपरिणया, जाव असमारंभसच्च-मणप्पओग प० ? गोयमा! आरंभसच्चमणप्पओगपरिणया वा, जाव असमारंभसच्चमणप्पओगपरिणया वा, अहवा एगे आरंभसच्चमणप्पओग प०, एगे अणारंभसच्चमणप्पओगप०। एवं एएणं गमएणं दुयसंजोएणं नेयव्वं,सव्वे संजोगा जत्थ जत्तिया उट्ठेंति ते भाणियव्वा; जाव सव्वट्ठसिद्धगत्ति,। जइ मीसाप०, किं मणमीसापरिण० एवं मीसापरि० वि। जइ वीससा परिणया किं

वण्णपरिणया, गंध प०, एवं वीससा परिणया वि, जाव, अहवा एगे चउरंस संठाण परिणए, एगे आययसंठाणपरिणए वा ।सू०२१।

अथ द्रव्यद्वयादि परिणाममधिकृत्यप्ररूपयितुं प्रथम द्विद्रव्यपरिणामवक्तव्यतामाह-'दो भंते' इत्यादि ।

छाया—द्वे भदन्त ! द्रव्ये किं प्रयोगपरिणते, मिश्रपरिणते, विस्रसापरिणते ? गौतम ! प्रयोगपरिणते वा १, मिश्रपरिणते वा २, विस्रसापरिणते वा ३, अथवा एकं प्रयोगपरिणतम्, एकं मिश्रपरिणतम् ४,अथवा एकं प्रयोगपरिणतम्, एकं विस्रसापरिणतम्५, अथवा एकं मिश्रपरिणतम् एकं विस्रसापरिणतम्,एवम्६,

द्विपुद्गलद्रव्यपरिणामवक्तव्यता–

'दोभंते ! दव्वा किं पओगपरिणया ' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(दो भंते ! दव्वा किं पओगपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया) हे भदन्त ! दो द्रव्य क्या प्रयोगसे परिणत होते हैं ? या मिश्रपरिणत होते हैं ? या विस्रसापरिणत होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (पओगपरिणया वा, मीसापरिणया वा, वीससापरिणया वा) वे प्रयोगपरिणत भी होते हैं। मिश्रपरिणत भी होते हैं । तथा विस्रसापरिणत भी होते हैं । (अहवा एगे पओगपरिणए, एगे मीसापरिणए, अहवेगे पओगपरिणए, एगे वीससापरिणए, अहवा एगे मीसा परिणए एवं ६)अथवा एक द्रव्य प्रयोगपरिणत होता है, दूसरा मिश्रपरिणत होता है । अथवा एकप्रयोगपरिणत होता है, एक विस्रसापरिणत होता

દ્વિપુદ્ગલ પરિણામ સ્વરૂપનું નિરૂપણ

'दो भंते ! दव्वा किं पओगपरिणया ' ઇત્યાદિ –

સૂત્રાર્થ-'दोभंते दव्वा किं पओगपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया' હે ભગવન્ બે દ્રવ્યો શું પ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? મિશ્ર પરિણત હોય છે ? અથવા વિસ્રસા પરિણત હોય છે ? 'गोयमा ' ગૌતમ ! 'पओगपरिणया वा मीसापरिणया वा वीससापरिणया वा ' તે પ્રયોગ પરિણત હોય છે. મિશ્ર પરિણત પણ હોય છે. અથવા વિસ્રસાપરિણત પણ હોય છે (अहवा एगे पओगपरिणए, एगे मीसापरिणए अहवेगे पओगपरिणए, एगे वीससा परिणए, अहवा एगे मीसापरिणए एगे वीससापरिणए एवं ६) અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે. બીજું મિશ્રપરિણત હોય છે અથવા એક પ્રયોગ પરિણત હોય છે એક વીસ્રસાપરિણત હોય છે.

यदि प्रयोगपरिणते किम् मनःप्रयोगपरिणते, वचःप्रयोगपरिणते, कायप्रयोग परिणते ? गौतम ! मनःप्रयोगपरिणते वा१, वचःप्रयोगपरिणते वा२, कायप्रयोग-परिणते वा३, अथवा एकं मनःप्रयोगपरिणतं वा, एकं वचःप्रयोगपरिणतं वा४, अथवा एक मनःप्रयोगपरिणतम्, एकं कायप्रयोगपरिणतम्५, अथवा एकं वचःप्रयोगपरिणतम्, एकं कायप्रयोगपरिणतम्६। ये मनःप्रयोगपरिणते किं सत्यमनःप्रयोग-

है। अथवा एकमिश्रपरिणत होता है और एकविस्रसापरिणत होता है। (जइ पओगपरिणया किं मणप्पओगपरिणया, वइप्पओगपरिणया) हे भदन्त ! यदि वे दो द्रव्य प्रयोगपरिणत होते हैं, तो क्या वे मनःप्रयोग परिणत होते हैं ? या वचनप्रयोगपरिणत होते हैं(कायप्पओगपरिणया) कायप्रयोगपरिणत होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (मणप्पओग०वइप्पओग, कायप्पओगपरिणया वा) वे मनःप्रयोगपरिणत भी होते हैं। वचनप्रयोगपरिणत भी होते हैं। कायप्रयोगपरिणत भी होते हैं। (अहवेगे मणप्पओगपरिणए, एगे वइप्पओगपरिणए, अहवेगे मणप्पओग-परिणए, एगे कायप्पओगपरिणए, अहवेगे वयप्पओगपरिणए, एगे कायप्पओगपरिणए) अथवा एकद्रव्यमनःप्रयोगपरिणत होता है, एक-द्रव्यवचनप्रयोगपरिणत होता है, अथवा एकद्रव्यमनःप्रयोगपरिणत होता है, एक कायप्रयोगपरिणत होता है। अथवा एकद्रव्य वचन-प्रयोगपरिणत होता है, एक कायप्रयोगपरिणत होता है। (जइ मणप्प-

અથવા એક મિશ્ર પરિણત હોય છે અને એક વીસ્રસાપરિણત હોય છે जइ पओग-परिणया किं मणप्पओगपरिणया वइप्पओगपरिणया) હે ભગવન્ જો તે દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે તો શું ? તે મનપ્રયોગ પરિણત હોય છે કે વચનપ્રયોગ પરિણત હોય છે ? અગર (कायप्पओगपरिणया) શરીરપ્રયોગ પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર– ' गोयमा ! ' હે ગૌતમ ! (मणप्पओग० वइप्पओग० कायप्पओग० परिणया वा) તે મનપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે વચનપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે અને (શારીરીક) કાયપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે. (अहवेगे मणप्पओगपरिणए, एगे वइप्पओगपरिणए, अहवेगे मणप्पओगपरिणए, एगे कायप्पओग-परिणए, अहवेगे वइप्पओगपरिणए, एगे कायप्पओगपरिणए) અથવા એક દ્રવ્ય મનપ્રયોગ પરિણત હોય છે, એક દ્રવ્ય વચનપ્રયોગ પરિણત હોય છે, અથવા એક દ્રવ્ય મનપ્રયોગ પરિણત હોય છે એક કાયપ્રયોગ પરિણત હોય છે, અથવા એક દ્રવ્ય વચનપ્રયોગ પરિણત હોય છે, અને એક કાયપ્રયોગ પરિયત હોય છે. (जइ मणप्पओग-

परिणते०४ ? गौतम ! सत्यमनःप्रयोगपरिणते वा, यावत्-असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणते वा, अथवा एक सत्यमनःप्रयोगपरिणतम्, एकं मृषामनःप्रयोगपरिणतम् १, अथवा एकं सत्यमनःप्रयोगपरिणतम्, एक सत्यमृषामनःप्रयोग-

ओगपरिणए किं सच्चमणप्पओगपरिणए ४ ?) हे भदन्त ! यदि वे द्रव्य मनःप्रयोगपरिणत होते हैं तो क्या सत्यमनःप्रयोगपरिणत होते हैं ? या असत्यमनःप्रयोगपरिणत होते हैं ? या उभयमनःप्रयोगपरिणत होते हैं ? या अनुभयमनःप्रयोगपरिणत होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (सच्चमणप्पओगपरिणया वा, जाव असच्चामोसमणप्पओगपरिणया वा? अहवा एगे सच्चमणप्पओगपरिणए, एगे मोसमणप्पओगपरिणए १, अहवा एगे सच्चमणप्पओगपरिणए, एगे सच्चामोसमणप्पओगपरिणए२, अहवाएगे सच्चमणप्पओगपरिणए, एगे असच्चामोसमणप्पओगपरिणए३, अहवा एगे मोसमणप्पओगपरिणए,एगे असच्चामोसमणप्पओगपरिणए४, अहवा एगे मोसमणप्पओगपरिणए, एगे असच्चामोसमणप्पओगपरिणए५, अहवा एगे सच्चामोसमणप्पओगपरिणए, एगे असच्चामोसमणप्पओगपरिणए६) वे द्रव्य सत्यमनःप्रयोगपरिणत भी होते हैं यावत् असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणत भी होते हैं। अथवा एकद्रव्य सत्यमनःप्रयोगपरिणत होता है, एकमृषामनःप्रयोगपरिणत होता है। अथवा एक सत्यमनःप्रयोगपरिणत होता है और दूसरा सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणत

परिणए, किं सच्चमणप्पओगपरिणए ४ ?) હે ભગવન્ જો તે દ્રવ્ય મનપ્રયોગ પરિણત હોય તો શું સત્ય મનપ્રયોગ પરિણત હોય છે કે અસત્ય મનપ્રયોગ પરિણત હોય છે ? અથવા મિશ્ર અર્થાત બન્ને પ્રકારના મનપ્રયોગ પરિણત હોય છે. અથવા અનુભય પ્રયોગ પરિણત હોય છે? 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! (सच्चमणप्पओगपरिणया वा, जाव असच्चा मोसमणप्पओगपरिणया वा, अहवा एगे सच्चमणप्पओग परिणए एगे मोसमणप्पओगपरिणए १ अहवा एगे सच्चमणप्पओगपरिणए एगे सच्चामोसमणप्पओगपरिणए २, अहवा एगे सच्चमणप्पओगपरिणए एगे असच्चामोसमणप्पओगपरिणए ३ अहवा एगे मोसमणप्पओगपरिणए एगे असच्चामणप्पओग परिणए ४ अहवा एगे मोसमणप्पओगपरिणए एगे असच्चामोसमणप्पओगपरिणये ५ अहवा एगे सच्चामोसमणप्पओगपरिणए एगे असच्चामोसमणप्पओगपरिणए ६) તે દ્રવ્ય સત્યમન પ્રયોગ પરિણત હોય છે યાવત્ અસત્યમૃષામન પ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે. અથવા એક દ્રવ્ય સત્યમનઃ પ્રયોગ પરિણત હોય છે. એક મૃષામન પ્રયોગ પરિણત હોય છે. અથવા એક સત્યમનઃ પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને બીજું સત્યમૃષા

परिणतम् २, अथवा एकं सत्यमनःप्रयोगपरिणतम्, एकम् असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणतम् ३, अथवा एकं मृषामनःप्रयोगपरिणतम्, एकं सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणतम् ४, अथवा एकं मृषामनःप्रयोगपरिणतम्, एकम् असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणतम् ५, अथवा एकं सत्यामृषामनःप्रयोगपरिणतम्, एकम् असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणतम् ६, यदि सत्यमनःप्रयोगपरिणते किम् आरम्भसत्यमनःप्रयोग परिणते, यावत् असमारम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणते ? गौतम ! आरम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणते वा, यावत्-असमारम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणते वा, अथवा एकम्

होता है। अथवा एक सत्यमनःप्रयोगपरिणत होता है, और दूसरा असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणत होता है अथवा एकमृषामनःप्रयोगपरिणत होता है और दूसरा सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणत होता है, अथवा एकमृषामनःप्रयोगपरिणत होता है और दूसरा असत्यामृषामनःप्रयोग परिणत होता है। अथवा एकसत्यमृषामनःप्रयोगपरिणत होता है और दूसरा असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणत होता है। (जइ सच्चमणप्पओगपरिणए किं आरंभ सच्चमणप्पओगपरिणया, जाव असमारंभसच्चमणप्पओगप०) हे भदन्त ! जो वे दो द्रव्य सत्यमनःप्रयोगपरिणत होते हैं, तो क्या आरंभ सत्यमनःप्रयोगपरिणत होते हैं या अनारंभ सत्यमनःप्रयोगपरिणत होते हैं ? संरंभ सत्यमनःप्रयोगपरिणत होते हैं ? असंरंभ सत्यमनःप्रयोगपरिणत होते हैं ? समारंभ सत्यमनःप्रयोगपरिणत होते हैं ? या असमारंभ सत्यमनःप्रयोगपरिणत होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! आरंभ सच्चमणप्पओगपरिणया जाव असमारंभ सच्चमणप्प-

(સાચુ જુઠું) મનપ્રયોગપરિણત હોય છે. અથવા એક સત્યમનઃપ્રયોગ પરિણત હોય છે. અને બીજુ અસત્યમૃષામન પ્રયોગ પરિણત હોય છે અથવા એક મૃષામન પ્રયોગ પરિણત હોય છે, અને બીજુ અસત્યમનમૃષા પ્રયોગ પરિણત હોય છે, અથવા એક સત્યમૃષામનઃ પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને બીજુ અસત્યમૃષામન પ્રયોગ પરિણત હોય છે. (जइ सच्चमणप्पओगपरिणए किं आरंभसच्चमणप्पओगपरिणया, जाव असमारंभसच्चमणप्पओगपरिणया वा) હે ભગવન્ જો તે દ્રવ્ય સત્યમનપ્રયોગ પરિણત હોય છે તો શું ? આરંભ સત્યમનપ્રયોગ પરિણત હોય છે ? કે અનારંભ સત્યમનઃપ્રયોગ પરિણત હોય છે ? અગર સંરંભસત્યમનપ્રયોગ પરિણત હોય છે કે અસંરંભ સત્યમનપ્રયોગ પરિણત હોય છે ? સમારંભ સત્યમનપ્રયોગ પરિણત હોય છે? અગર અસમારંભ સત્યમનપ્રયોગ પરિણત હોય છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (आरंभसच्चमणप्पओगपरिणया, जाव असमारंभसच्चमणप्पओगपरिणया वा) સત્યમન-

आरम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणतम्, एकम् अनारम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणतम्, एवम् एतेन गमकेन द्विकसंयोगेन ज्ञातव्यम्, सर्वे संयोगाः यत्र यावन्तः उत्तिष्ठन्ते ते भणितव्या यावत् सर्वार्थसिद्धकइति यो मिश्रपरिणते किं मनोमिश्रपरिणते ? एवं मिश्रपरिणते अपि यो विस्रसापरिणते किं वर्णपरिणते, गन्धपरिणते ? एवं

ओगपरिणया वा) सत्यमनःप्रयोगपरिणत वे दो द्रव्य आरंभसत्यमनः-प्रयोगपरिण भी होते हैं यावत् असमारंभ सत्यमनःप्रयोगपरिणत भी होते हैं। (अहवा एगे आरंभ सच्चमणप्पओगपरिया) अथवा एकद्रव्य आरंभ सत्यमनःप्रयोगपरिणत होता है (एगे अणारंभसच्चमणप्पओग-परिणया) दूसरा अनारंभ सत्यमनःप्रयोगपरिणत होता है। (एवं (एएणं गमएणं दुयसजोगेणं नेयव्वं) आरंभसत्यमनःप्रयोगादि पदर्शित द्विकसंयोगवाले अभिलापक्रमसे अन्य संरंभ आदि चारोंका द्विद्रव्य जानना चाहिये। (सव्वे संजोगा जत्थ जत्थिया उट्ठेति, ते भाणियव्वा जाव सव्वट्ठसिद्धगई) इस तरह जहां जितने द्विकसंयोग होवें उतने सबद्विकसंयोग कहना चाहिये यावत् सर्वार्थसिद्ध वैमानिकदेवतक (जइ मीसा परिणया किं मणमीसापरिणए) हे भदन्त ! यदि वे दो द्रव्य मिश्रपरिणत होते हैं तो क्या वे मनोमिश्रपरिणत होते हैं इत्यादि ? (एवं मीसा प० वि०) हे गौतम ! जैसा प्रयोग परिणत के संबंधमें कहा गया है उसी तरहसे मिश्रपरिणतके संबंधमें भी

પ્રયોગ પરિણત તે બે દ્રવ્યો આરભસત્યમનપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે યાવત્- અસમારભ સત્યમનપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે (अहवा एगे आरंभसच्चमणप्पओग-परिणया) અથવા એક દ્રવ્ય આરંભ સત્યમનપ્રયોગ પરિણત હોય છે (एगे अणारंभ सच्चमणप्पओगपरिणया) બીજું અનારભ સત્યમનપ્રયોગ પરિણત હોય છે एवं ए एणं गमएणं दुयसंजोगेणं नेयव्वं) આરભ સત્યમનપ્રયોગાદી પદોમાં બતાવેલ દ્વિકસયોગવાળા અભિલાપના ક્રમથી અન્યસંરભઆદી ચારેના બે પ્રકારના દ્રવ્યો જાણી લેવા (सव्वे संजोगा जत्थ जत्थिया उट्ठेति ते भाणियव्वा, जाव सव्वट्ठसिद्ध गई) એ રીતે જ્યાં જેટલા દ્વિકસંયોગ હોય ત્યાં તેટલા બધા દ્વિકસંયોગ કહેવા જોઈએ યાવત્ — સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાનવાસી દેવ સુધી (जइमीसा परिणया किं मणमीसा परिणए) હે ભગવન્ જો તે બે દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોય તો શું તે મનોમિશ્ર પરિણત હોય છે ? ઇત્યાદિ (एवं मीसा प. वि.) હે ગૌતમ જેવું પ્રયોગ પરિણતના સબંધમાં કહ્યું છે એજ રીતે મિશ્ર પરિણતના સંબંધમાં પણ જાણી લેવું (जइ वीससा परिणया किं वन्न परिणया, गंधपरिणया) હે ભગવન્ જો એ બે દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત હોય છે તો શું ? તે વર્ણરૂપથી પરિણત હોય છે અગર ગંધરૂપથી પરિણત હોય છે ?

विस्रसापरिणतेऽपि यावत्, अथवा एकं चतुरस्रसंस्थानपरिणतम् वा, एकम् आयतसंस्थानपरिणतं वा ॥ सू० २१ ॥

टीका-'दो भंते दव्वा किं पओगपरिणया, मीसापरिणया, वीससा परिणया?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त! द्वे द्रव्ये किं प्रयोगपरिणते? किंवा मिश्रपरिणते? अथवा विस्रसापरिणते भवतः? भगवानाह-'गोयमा! पओगपरिणया वा १ मीसापरिणया वा २ वीससापरिणया वा ३, हे गौतम! द्वे द्रव्ये प्रयोगपरिणते

जानना चाहिये। (जइ वीससा परिणया किं वण्ण परिणया, गंध-परिणया) हे भदन्त! यदि वे दो द्रव्य विस्रसापरिणत होते हैं तो क्या वे वर्णरूपसे परिणत होते हैं या गंधरूपसे परिणत होते हैं इत्यादि। (एव वीससा परिणया वि जाव अहवा एगे चउरंससंठाण-परिणए, एगे आययसंठाणपरिणए वा' हे गौतम! इसी तरहसे विस्रसापरिणतके संबधमें भी जानना चाहिये। यावत् अथवा एक द्रव्य चतुरस्रसंस्थानरूपसे भी परिणत होता है तथा दूसरा आयत संस्थानरूपसे भी परिणत होता है।

टीकार्थ-इस सूत्रद्वारा सूत्रकारने द्रव्यद्वय आदिके परिणामको आश्रितकरके प्रभुसे ऐसा पूछा है कि 'दो भंते! दव्वा किं पओग-परिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया' हे भदन्त! दो द्रव्य क्या प्रयोगपरिणत होते हैं या मिश्रपरिणत होते हैं या विस्रसापरिणत होते हैं? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'पओ-गपरिणया वा १ मीसापरिणया वा २, वीससापरिणया वा ३' दो द्रव्य प्रयोगपरिणत भी होते हैं, मिश्रपरिणत भी होते हैं और विस्रसा-

---

ઇત્યાદિ (एवं वीससा परिणया वि, जाव अहवा एगे चउरंससंठाणपरिणए एगे आययसंठाणपरिणए वा) હે ગૌતમ એજ રીતે વિસ્રસા પરિણતના સબંધના પણ જાણી લેવુ યાવત્ - અથવા એક દ્રવ્ય ચતુરસ્ર સંસ્થાનરૂપથી પણ પરિણત હોય છે તથા બીજુ આયત સંસ્થાનરૂપથી પણ પરિણત હોય છે.

ટીકાર્થ- આ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારે દ્રવ્ય દ્વ આદિના પરિણામનો આશ્રય કરીને પ્રભુને એવુ પૂછ્યુ છે કે (दो भंते दव्वा किं पओगपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया) હે ભગવન્ત બે દ્રવ્ય શું પ્રયોગ પરિણત હોય છે કે મિશ્રપરિણત હોય છે અગર વીસ્રસા (સ્વભાવથી પરિણિત થવાવાળા) પરિણત હોય છે?

ઉત્તર- (गोयमा) હે ગૌતમ (पओगपरिणया वा १ मीसा परिणया वा २ वीससापरिणया वा३) બે દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે મિશ્રપરિણત પણ હોય છે

वा, मिश्रपरिणते वा, विस्रसापरिणते वा भवतः, 'अहवा एगे पओगपरिणए, एगे मीसापरिणए ४, अथवा तत्र द्वयोर्मध्ये एकं द्रव्यं प्रयोगपरिणतम्, एकं च मिश्रपरिणतं भवति, 'अहवा एगे पओगपरिणए, एगे वीससापरिणए ५, अथवा एकं द्रव्यं प्रयोगपरिणतं भवति, एकं च विस्रसापरिणतं भवति, 'अहवा एगे मीसापरिणए, एगे वीससापरिणए, एवं ६, अथवा एकं द्रव्यं मिश्रपरिणतं भवति, एकं विस्रसापरिणतम्, इत्येवं षड् भेदा भवन्ति। गौतमः पृच्छति-'जइ पओगपरिणया किं मणप्पओगपरिणया, वइप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया?' हे भदन्त! यदि द्वे द्रव्ये प्रयोगपरिणते, ते किं मनःप्रयोगपरिणते, वचःप्रयोगपरिणते, कायप्रयोगपरिणते भवतः? भगवानाह-'गोयमा! मणप्पओगपरिणया, वइप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया वा, हे गौतम! प्रयोगपरिणते द्रव्ये मनःप्रयोग-

---

परिणत भी होते हैं 'अहवा एगे पओगपरिणए, एगे मीसापरिणए४' अथवा एक द्रव्य प्रयोगपरिणत होता है दूसरा द्रव्यमिश्रपरिणत होता है। 'अहवेगे पओगपरिणए, एगे वीससापरिणए ५' अथवा एकद्रव्य प्रयोगपरिणत होता है, दूसरा द्रव्य विस्रसापरिणत होता है। 'अहवा एगे मीसा परिणए, एगे वीससापरिणए६' अथवा एकद्रव्य मिश्रपरिणत होता है और दूसरा द्रव्य विस्रसापरिणत होता है। इस तरहसे ये ६ भेद होते हैं। अब गौतमप्रभुसे पूछते हैं 'जइ पओगपरिणया किं मणप्पओगपरिणया, वइप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया' हे भदन्त! जो वे दो द्रव्य प्रयोगपरिणत होते हैं सो क्या वे मनःप्रयोगपरिणत होते हैं? या वचनप्रयोगपरिणत होते हैं? या कायप्रयोगपरिणत होते हैं? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं

અને વિસ્રસાપરિણત પણ હોય છે. अहवा एगे पओगपरिणए एगे मीसापरिणए४) અથવા એક દ્રવ્યપ્રયોગપરિણત હોય છે અને બીજુ દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોય છે. (अहवेगे पओगपरिणए, एगे वीससा परिणए ५) અથવા એક દ્રવ્યપ્રયોગપરિણત હોય છે. બીજું દ્રવ્ય વીસસા પરિણત હોય છે (अहवा एगे मीसापरिणए, एगे वीससापरिणए ६) અથવા એક દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોય છે અને બીજું દ્રવ્ય વીસસા પરિણત હોય છે. આ રીતે છ ભેદ થાય છે

પ્રશ્ન- (जइ पओगपरिणया किं मणप्पओगपरिणया, वइप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया) હે ભગવન્ જો તે બે દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોય તો તે શું મનઃપ્રયોગપરિણત હોય છે? કે વચનપ્રયોગપરિણત હોય છે? અગર કાયપ્રયોગપરિણત હોયછે?

परिणते वा, वचःप्रयोगपरिणते वा, कायप्रयोगपरिणते वा भवतः, 'अहवेगे मणप्पओगपरिणए, एगे वयप्पओगपरिणए' अथवा प्रयोगपरिणतद्रव्ययोर्मध्ये एकं मनःप्रयोगपरिणतं वा, एकं वचःप्रयोगपरिणतं वा भवति, 'अहवेगे मणप्पओगपरिणए, एगे कायप्पओगपरिणए' अथवा एकं मनःप्रयोगपरिणतम्, एकं कायप्रयोगपरिणतं भवति, 'अहवेगे वयप्पओगपरिणए, एगे कायप्पओगपरिणए' अथवा एकं वचःप्रयोग परिणतम्, एकं कायप्रयोगपरिणतं भवति, 'गौतमः पृच्छति–जइ-मणप्पओगओगपरिणया किं सच्चमणप्पओगपरिणया, मोसमणप्पओगपरिणया, सच्चा-

'मणप्पओगपरिणया, वइप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया, वा' हे गौतम! प्रयोगपरिणत वे दो द्रव्य मनःप्रयोगपरिणत भी होते हैं, वचनप्रयोगपरिणत भी होते हैं, कायप्रयोगपरिणत भी होते हैं 'अहवेगे मणप्पओगपरिणए एगे वयप्पओगपरिणए' अथवा प्रयोगपरिणत दो द्रव्योंके बीचमें एकद्रव्य मनःप्रयोगपरिणत भी होता है, दूसरा द्रव्य वचनप्रयोगपरिणत भी होता है, 'अहवेगे मणप्पओगपरिणए, एगे कायप्पओगपरिणए' अथवा कोई एक द्रव्य मनःप्रयोगपरिणत होता है और कोई दूसरा द्रव्य कायप्रयोगपरिणत होता है। 'अहवेगे वयप्पओगपरिणए, एगे कायप्पओगपरिणए' अथवा कोई एक द्रव्य वचनप्रयोगपरिणत होता है और कोई एक दूसरा द्रव्य कायप्रयोगपरिणत होता है। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ मणप्पओगपरिणया, किं सच्चमणप्पओगपरिणया, मोसमणप्पओगपरिणया' हे भदन्त! जो द्रव्यमनःप्रयोगपरिणत होते हैं, वे क्या सत्यमनः

ઉત્તર– (मणप्पओगपरिणया, वइप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया वा) હે ગૌતમ પ્રયોગપરિણત તે બે દ્રવ્ય મનઃપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, અને વચનપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, કાયપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે. (अहवेगे मणप्पओगपरिणए, एगे वयप्पओगपरिणए) અથવા પ્રયોગપરિણત બે દ્રવ્યોમાં એક દ્રવ્ય મનઃપ્રયોગપરિણત હોય છે, અને બીજુ દ્રવ્ય વચનપ્રયોગપરિણત પણ હોયછે. (अहवेगे मणप्पओगपरिणए एगे कायप्पओगपरिणए) અથવા કોઈ એક દ્રવ્ય મનઃપ્રયોગપરિણત હોય છે અને બીજુ દ્રવ્ય કાયપ્રયોગપરિણત હોય છે. (अहवेगे वयप्पओगपरिणए, एगे कायप्पओगपरिणए) અથવા કોઈ એક દ્રવ્ય વચઃપ્રયોગપરિણત હોય છે અને કોઈ એક બીજુ દ્રવ્ય કાયપ્રયોગપરિણત હોય છે

પ્રશ્ન– (जइ मणप्पओगपरिणया किं सच्चमणप्पओगपरिणया मोसमणप्पओगपरिणया) હે ભગવન જે બે દ્રવ્ય મનઃપ્રયોગપરિણત હોય છે તે શું, સત્યમનપ્રયોગ-

मोसमणप्पओगपरिणया, असच्चामोसमणप्पओगपरिणया ? ' हे भदन्त ! यदि द्रव्ये मनःप्रयोगपरिणते ते किं सत्यमनःप्रयोगपरिणते, मृषामनःप्रयोगपरिणते, सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणते, असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणते भवतः ? भगवानाह–'गोयमा ! सच्चमणप्पओगपरिणया वा, जाव असच्चामोसमणप्पओगपरिणया वा' हे गौतम ! मनःप्रयोगपरिणते द्रव्ये सत्यमनःप्रयोगपरिणते वा यावत्–मृषामनःप्रयोगपरिणते वा, सत्यमृषामनः प्रयोगपरिणते वा, असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणते वा भवतः १'अहवा एगे सच्चमणप्पओगपरिणए ? एगे मोसमणप्पओगपरिणए अथवा एकं सत्यमनःप्रयोगपरिणतं भवति,एकश्च मृषामनःप्रयोगपरिणतं भवति ? 'अहवा एगे सच्चमणप्पओगपरिणए, एगे सच्चामोसमणप्पओगपरिणए ?'

प्रयोगपरिणत होते हैं ? या असत्यमनःप्रयोगपरिणत होते हैं ? या 'सच्चामोसमणप्पओगपरिणया असच्चामोसमणप्पओगपरिणया' सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणत होते हैं क्या ? या असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणत होते हैं क्या ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' ! 'सच्चमणप्पओगपरिणया वा, जाव असच्चामोसमणप्पओगपरिणया वा' मनःप्रयोगपरिणत वे दो द्रव्य सत्यमनःप्रयोगपरिणत भी होते हैं, सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणत भी होते हैं, असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणत भी होते हैं 'अहवा' अथवा 'एगे सच्चमणप्पओगपरिणए, एगे मोसमणप्पओगपरिणए, एकमनःप्रयोगपरिणत द्रव्य सत्य मनः प्रयोगपरिणत भी होता है इसी तरह वह मृषामनःप्रयोगपरिणत भी होता है ?, 'अहवा एगे सच्चमणप्पओगपरिणए, एगे

પરિણુત હોય છે ? કે અસત્ય મનઃપ્રયોગપરિણુત હોય છે ? અથવા (सच्चामोसमणप्पओगपरिणया, असच्चामोसमणप्पओगपरिणया) સત્ય મૃષામનઃ પ્રયોગપરિણુત હોય છે ? કે અસત્યમૃષામન પ્રયોગપરિણુત હોય છે ?

ઉત્તર– (गोयमा) હે ગૌતમ (सच्चमणप्पओगपरिणया वा, जाव असच्चामोसमणप्पओगपरिणया वा) મનઃપ્રયોગપરિણુત તે બે દ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે, મૃષામનઃપ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે, સત્યમૃષામન પ્રયોગ પરિણુત પણ હોય છે, અસત્યામૃષામન પ્રયોગ પરિણુત પણ હોય છે, (अहवा) અથવા (एगे सच्चमणप्पओगपरिणए, एगे मोसमणप्पओगपरिणए) એક મનઃપ્રયોગપરિણુત દ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે એ જ રીતે તે

अथवा एकं सत्यमनःप्रयोगपरिणत भवति, एकश्च सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणतं भवति २, 'अहवा एगे सच्चमणप्पओगपरिणए,एगे असच्चामोसमणप्पओगपरिणए३, अथवा एकं सत्यमनःप्रयोगपरिणतं भवति एकश्च असत्यमृषामनःप्रयोगपरिणत भवति ३, 'अहवा एगे मोसमणप्पओगपरिणए,एगे सच्चामोसमणप्पओगपरिणए४ अथवा एकं मृषामनःप्रयोगपरिणत भवति, एकम् अपरश्च सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणतं भवति ४, 'अहवा एगे मोसमणप्पओगपरिणए, एगे असच्चामोसमणप्पओगपरिणए ५' अथवा एकं मृषामनःप्रयोगपरिणत भवति, एकं च असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणत भवति ५ 'अहवा एगे सच्चामोसमणप्पओगपरिणए, एगे असच्चामोसमणप्पओगपरिणए ६' अथवा एकं सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणत भवति, एकं

सच्चामोसमणप्पओगपरिणए' अथवा एक द्रव्य सत्यमनःप्रयोगपरिणत भी होता है २, 'अहवा एगे सच्चमणप्पओगपरिणए, एगे असच्चामोसमणप्पओगपरिणए' अथवा एकद्रव्य सत्यमनःप्रयोगपरिणत होता है, दूसरा द्रव्य असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणत होता है ३, 'अहवा एगे मोसमणप्पओगपरिणए, एगे सच्चामोसमणप्पओगपरिणए' ४ अथवा एकद्रव्य मृषामनःप्रयोगपरिणत होता है, दूसरा द्रव्य सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणत होता है ४, 'अहवा एगे मोसमणप्पओगपरिणए, एगे असच्चामोसमणप्पओगपरिणए ५, अथवा एकद्रव्य मृषामनःप्रयोगपरिणत होता है, दूसरा द्रव्य असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणत होता है ५, अहवा एगे सच्चामोसमणप्पओगपरिणए, एगे असच्चामोसमणप्पओगपरिणए' अथवा एकद्रव्य सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणत होता है दूसरा द्रव्य

મૃષામનપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે ૧ (अहवा एगे सच्चमणप्पओगपरिणए, एगे सच्चामोसमणप्पओगपरिणए) અથવા એક દ્રવ્ય સત્યમન પ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે બીજુ સત્યમૃષામનઃપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે ૨ (अहवा एगे सच्चमणप्पओगपरिणए एगे असच्चामोसमणप्पओगपरिणए) અથવા એક દ્રવ્ય સત્યમન.પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે. બીજુ સત્યમૃષામન.પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે ૩ (अहवा एगे मोसमणप्पओगपरिणए, एगे सच्चामोसमणप्पओग परिणए) અથવા એક દ્રવ્ય મૃષામનઃપ્રયોગ પરિણત હોય છે. બીજું દ્રવ્ય સત્યમૃષામન પ્રયોગપરિણત હોય છે. ૪ (अहवा एगे मोसमणप्पओगपरिणए एगे असच्चामोसमणप्पओगपरिणए) અથવા એકદ્રવ્ય મૃષામનઃપ્રયોગ પરિણત હોય છે. બીજું દ્રવ્ય અસત્યામૃષામનઃ પ્રયોગ પરિણત હોય છે ૫ अहवा एगे सच्चामोसमणप्पओग परिणए, एगे असच्चामोसमणप्पओगपरिणए) અથવા એક દ્રવ્ય સત્યમૃષામન પ્રયોગપરિણત હોય; છે અને બીજુ અસત્ય મૃષામન પ્રયોગપરિણત હોય છે. ૬

च असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणत भवति। गौतमः पृच्छति-'जइ सच्चमणप्पओगपरिणया किं आरंभसच्चमणप्पओगपरिणया, जाव-असमारंभसच्चमणप्पओगपरिणया?' हे भदन्त! ये द्रव्ये सत्यमनःप्रयोगपरिणते, ते किम् आरम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणते, यावत् - अनारम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणते, संरम्भसत्यमनः प्रयोगपरिणते, असंरम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणते, समारम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणते, असमारम्भसत्यमनः प्रयोगपरिणते भवतः? भगवानाह-'गोयमा! आरंभसच्चमणप्पओगपरिणया वा, जाव-असमारंभसच्चमणप्पओगपरिणया वा' हे गौतम! सत्यमनःप्रयोगपरिणते द्रव्ये आरम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणते वा, यावत्-अनारम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणते वा, संरम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणते वा, असंरम्भसत्यमनः-

असत्यामृषामनः प्रयोगपरिणत होता है ६, अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ सच्चमणप्पओगपरिणया किं आरंभ सच्चमणप्पओगपरिणया जाव असमारंभसच्चमणप्पओगपरिणया' हे भदन्त! जो द्रव्य सत्यमन प्रयोगपरिणत कहे गये हैं वे क्या आरंभ सत्यमनःप्रयोग परिणत होते हैं? या यावत् अनारंभ सत्यमनः प्रयोगपरिणत होते हैं? संरंभसत्यमनःप्रयोगपरिणत होते हैं? समारंभ सत्यमनः प्रयोग परिणत होते हैं? या असमारंभ सत्यमनःप्रयोगपरिणत होते हैं? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'आरंभ सच्चमणप्पओगपरिणया वा, जाव असमारंभसच्चमणप्पओगपरिणया वा' हे गौतम! जो द्रव्य सत्यमनःप्रयोगपरिणत होते हैं वे आरंभ सत्यमनःप्रयोगपरिणत भी होते हैं यावत् अनारंभ सत्यमनःप्रयोगपरिणतभी होते हैं, संरंभसत्यमनःप्रयोगपरिणत भी होते हैं समारंभसत्यमनःप्रयोगपरिणत

प्रश्न- (जइ सच्चमणप्पओगपरिणया किं आरंभसच्चमणप्पओगपरिणया जाव असमारंभसच्चमणप्पओगपरिणया वा) હે ભગવન જે બે દ્રવ્ય સત્યમન પ્રયોગપરિણત કહેલા છે તે શું આરંભસત્યમનઃપ્રયોગપરિણત હોય છે? કે યાવત્-અનારંભ સત્યમન. પ્રયોગપરિણત હોય છે? કે સંરંભ સત્યમન. પ્રયોગપરિણત હોય છે કે અસંરંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત છે? સમારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે? અથવા અસમારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે?

ઉત્તર- (गोयमा) હે ગૌતમ (आरंभ सच्चमणप्पओगपरिणया वा, जाव असमारंभ सच्चमणप्पओगपरिणया वा) હે ગૌતમ! જે દ્રવ્ય સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત હોય છે તે આરભસત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે,- યાવત્- અનારભ સત્યમનઃ પ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે, અને સંરંભ-

प्रयोगपरिणते वा, समारम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणते वा, असमारम्भसत्यमनः प्रयोगपरिणते वा भवतः 'अहवा एगे आरंभसच्चमणप्पओगपरिणए वा' एगे अणारंभसच्चमणप्पओगपरिणए वा अथवा सत्यमनःप्रयोगपरिणतम् एकम् द्रव्यमारम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणतं भवति, एकश्च अनारम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणतं भवति, 'एवं एएणं गमएणं दुयसंजोएणं नेयव्वं' एवमुक्तरीत्या एतेन गमकेन आरम्भसत्यमनःप्रयोगादिपदप्रदर्शितेन अभिलापक्रमेण द्विकसंयोगेन अन्येषामपि संरम्भासंरम्भादीनां चतुर्णां द्विद्रव्यं ज्ञातव्यम् स्वयमेवोहनीय-मित्यर्थः'सव्वे संयोगा जत्थ जत्तिया उट्ठेंति ते भाणियव्वा जाव–सव्वट्ठसिद्धगत्ति' सर्वे संयोगाः द्विकसंयोगा इत्यर्थः, यत्र आरम्भसत्यमनःप्रयोगादिसमूहे यावन्तः उत्तिष्ठन्ते संभवन्ति ते सर्वे तत्र भणितव्याः,तथा च तत्रारम्भसत्यमनःप्रयोगपरिणताः

भी होते हैं, और असमारंभसत्यमनःप्रयोगपरिणत भी होते हैं। 'अहवा एगे आरंभसच्चमणप्पओगपरिणए वा, एगे अणारंभसच्चमणप्प-ओगपरिणए वा' अथवा सत्यमनःप्रयोगपरिणत एक द्रव्य आरंभ सत्यमनःप्रयोगपरिणत भी होता है, और कोई दूसरा द्रव्य अनारंभ सत्यमनःप्रयोगपरिणत भी होता है, 'एवं एएणं गमएणं दुयसंजोएणं नेयव्वं' आरंभसत्यमनःप्रयोगादि पदों द्वारा प्रदर्शित किये गये इस द्विक संयोगवाले अभिलापक्रमसे, इसी प्रकारसे अन्य संरंभ असंरंभ आदि चारपदोंका भी द्विद्रव्य अपने आप जान लेना चाहिये। 'सव्वे संजोगा जत्थ जत्तिया उट्ठेंति ते भाणियव्वा जाव सव्वट्ठसिद्धगई' समस्त द्विकसंयोग आरंभसत्यमनःप्रयोगादि समूहमें जितने सम्भवित हों वे सब वहां कहलेना चाहिये, तथा च इनमेंसे आरंभ सत्यमनः

સત્યમન:પ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે, તેમજ અસરંભ સત્યમનઃ પ્રયોગ પરિણુત પણ હોય છે, સમારંભ સત્યમનઃ પ્રયોગ પરિણુત પણ હોય છે અને અસમારભ સત્યમન પ્રયોગ પરિણુત પણ હોય છે (अहवा एगे आरंभसच्चमणप्पओगपरि-णए वा जाव अणारंभसच्चमणप्पओगपरिणए वा) અથવા સત્યમન પ્રયોગપરિણુત એક દ્રવ્ય આરંભસત્યમન પ્રયોગ પરિણુત હોય છે અને બીજું કોઈ દ્રવ્ય અનારંભ સત્યમન પ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે. (एवं एएण गमएणं दुयसंजोएणं नेयव्वं) અર્થાત આરભ સત્યમનઃ પ્રયોગાદિ પદોદ્વારા દર્શાવેલા આ દ્વિકસંયોગવાળા અભિલાપના ક્રમથી એજ રીતે બીજા સંરંભ અસરભ આદિ ચારે પદોના (વાક્યોના) પણ દ્વિકદ્રવ્ય સમજી લેવા (सव्वेसंजोगा जत्थ जत्तिया उट्ठेंति ते भाणियव्वा, जाव सव्वट्ठसिद्धगई) સમસ્ત દ્વિકસયોગ આરભ સત્યમન પ્રયોગાદિ સમૂહમાં જેટલા સંભવિત હોય તે તમામ ત્યાં કહી લેવા જોઈએ તેમાથી આરંભ સત્ય મનપ્રયોગ પરિણુતના અભિલાપ

प्रदर्शिता एव, आरम्भादिपदषट्कविशेषणविशिष्टेषु इत्थमेव त्रिषु मृषामनःप्रयोगपरिणतादिषु चतुर्षु च सत्यवचःप्रयोगपरिणतादिषु प्रत्येकमेकत्वे षड् विकल्पाः, द्विकसंयोगे तु पञ्चेत्येवं क्रमेण प्रत्येकमेवमेव सर्वेष्वप्येकविंशतिः, औदारिकशरीरकायप्रयोगादिषु सप्तसु पदेष्वेकत्वे सप्त, द्विकसंयोगे चैकविंशतिरित्येवमष्टाविंशतिः; एवमेव एकेन्द्रियादिपदसमूहैः पूर्वोक्तक्रमेण औदारिकादिकायप्रयोगपरिणतद्रव्यद्वयं वक्तव्यमित्यभिप्रायं सूचयन् तदवधिमाह–यावत्–सर्वार्थसिद्धकम् इति, तदालापकाकारश्चैवम्–'जाव जइ सव्वट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइयकप्पाईयगवेमाणियदेवपंचेंदियकम्मासरीरकायप्पओगपरिणया किं पज्जत्तसव्वट्ठसिद्धजाव–कायप्पओगपरि-

---

प्रयोगपरिणत के अभिलाप तो दिखा ही दिये गये हैं सो इसी तरह से बाकीके आरंभ आदि पदषट्क विशेषणोंवाले मृषामनःप्रयोगपरिणतादि तीन अभिलापोंमें, और सत्यवचःप्रयोगपरिणत आदि चार अभिलापोंमें प्रत्येकके एकत्वमें ६ विकल्प जानना चाहिये। तथा इसी तरहसे द्विकसंयोगमें १५ विकल्प जानना चाहिये। इस तरह २१ विकल्प जानना चाहिये। औदारिक आदि सातपदोंमें एकत्वमें सात, द्विकसंयोगमें २१ इस प्रकार २८ विकल्प जानना चाहिये। इस तरहसे एकेन्द्रिय आदि पृथिव्यादि पद समूहों द्वारा पूर्वोक्तक्रमके अनुसार औदारिक आदि कायप्रयोगपरिणत द्रव्यद्वयकी वक्तव्यता जाननी चाहिये।' इसी अभिप्रायको सूचित करनेके निमित्त सूत्रकारने उसकी अवधिको 'यावत् सर्वार्थसिद्धकम्' इस द्वारा कहा है। इसके आलापकका आकार इस प्रकारसे है 'जाव जइ सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइयकप्पातीतग वेमाणिय देवपंचिंदियकम्मासरीरकायप्पओगपरिणया

વાકયો તો દેખાડી દીધા છે, તેવીજ રીતે બાકીના આરંભ આદિ ૬ પદોવાળા વિશેષણો (કહી) મૃષામનઃપ્રયોગ પરિણતાદિ ત્રણ અભિલાપમાં અને સત્યવચનપ્રયોગ પરિણત આદિ ચાર અભિલાપમાં પ્રત્યેકના એકત્વમાં ૬ ૭ વિકલ્પ સમજી લેવા એજ રીતે દ્વિકસંયોગમાં ૧૫ પંદર વિકલ્પ જાણવા અને આજ રીતે કુલ ૨૧ વિકલ્પ સમજવા જોઈએ ઔદારિક આદિ સાત પદોમાં એકત્વમાં સાત, દ્વિકસંયોગમાં ૨૧ એ રીતે અઠ્ઠાવીશ વિકલ્પ સમજવા અને એકેન્દ્રિયાદિ પૃથ્વીઆદિ પદો દ્વારા પૂર્વોક્ત ક્રમ અનુસાર ઔદારિક આદિ કાયપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્યની વકતવ્યતા જાણવી. એ અભિપ્રાયને સૂચિત કરવા માટે સૂત્રકારે તેની અવધિને (यावत् सर्वार्थसिद्धकं) એ વાકયદ્વારા કહેલ છે. તેના આલાપકનો પ્રકાર આ રીતે છે 'जाव जइ सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइय कप्पातीत वेमाणिय कम्मासरीरकायप्पओगपरिणया किं पज्जत्त सव्वट्ठसिद्ध जाव

णया, अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध-जाव-कायप्पओगपरिणया वा ? गोयमा! पज्जत्तसव्वट्ट-सिद्ध-जाव-परिणया वा, अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्धजावपरिणया वा, अहवा एगे पज्जत्त-सव्वट्ठसिद्धजाव-परिणए, एगे अपज्जत्तसव्वट्ठसिद्धजावपरिणए' इति, यावत्-ये द्रव्ये सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिककल्पातीतकवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियकार्मणशरीर-कायप्रयोगपरिणते ते किं पर्याप्तकसर्वार्थसिद्ध-यावत् अनुत्तरौपपातिककल्पातीतक-वैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियकार्मणशरीरकायप्रयोगपरिणते ?किं वा अपर्याप्तकसर्वार्थसिद्ध-यावत् - अनुत्तरौपपातिककल्पातीतकवैमानिकदेवपञ्चेन्द्रियकार्मणशरीरकायप्रयोग-परिणते ? गौतम !सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक-यावत्- परिणते द्रव्ये पर्याप्तक-सर्वार्थसिद्धानुत्तरौपपातिक-यावत्-प्रयोगपरिणते वा, अपर्याप्तकसर्वार्थसिद्धानु-त्तरौपपातिक-यावत्-प्रयोगपरिणते वा भवतः, अथवा एकं यावत्परिणत द्रव्य

किं पज्जत्तसव्वट्ठसिद्ध जाव इत्यादि' यहां गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है कि हे भदन्त ! जो दो द्रव्य सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देवपंचेन्द्रियके कार्मणशरीररूपकायप्रयोगसे परिणत होते हैं वे क्या पर्याप्त सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देव-पंचेन्द्रियके कार्मणशरीररूपकायप्रयोगसे परिणत होते हैं ? या अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्धअनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिकदेव पंचेन्द्रियके कार्मण-शरीररूपकायप्रयोगसे परिणत होते हैं? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं हे गौतम ! जो द्रव्य सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देवपंचेन्द्रियके कार्मणशरीररूपकायप्रयोगसे परिणत होते हैं, वे पर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देवपंचेन्द्रियके कार्मण शरीररूपकायप्रयोगसे भी परिणत होते हैं । और अपर्याप्तक सर्वार्थ सिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिकदेव पञ्चेन्द्रिय के कार्मण

इत्यादि' અહીં આ ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયું છે કે હે ભગવન્ ! જે બે દ્રવ્ય સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરરૂપી કાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે તો શું ? પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક, કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે ? અગર અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે?

ઉત્તર– હે ગૌતમ જે બે દ્રવ્ય સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે, તે પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે, અને અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરૌપપાતીક કલ્પાતીત વૈમાનિક

पर्याप्तकसर्वार्थसिद्ध-यावत्-परिणतं भवति, एकञ्च अपर्याप्तकसर्वार्थसिद्ध यावत्-परिणत भवति, इत्याशयः, गौतमः पृच्छति-'जइ मीसापरिणया किं मणमीसा-परिणया ?३ हे भदन्त ! यदि द्रव्ये मिश्रपरिणते ते किं मनोमिश्रपरिणते ? वचोमिश्रपरिणते ? कायमिश्रपरिणते ? भगवानाह-' एवं मीसापरिणया वि ' एवं प्रयोगपरिणतद्रव्यद्वयवदेव मिश्रपरिणतेऽपि विज्ञातव्ये, प्रयोगपरिणते द्रव्ये

शरीररूप कायप्रयोग से भी परिणत होते हैं । अथवा जो द्रव्य सर्वार्थ-सिद्ध अनुत्तरौपपातिककल्पातीत वैमानिक देवपंचेन्द्रियके कार्मणशरीर-रूपकायप्रयोगसे परिणत कहे गये हैं उनमेंसे कोई एक द्रव्य पर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देवपंचेन्द्रियके कार्मणशरीररूप कायप्रयोगसे परिणत होता है और कोई एक दूसरा द्रव्य अपर्याप्तक सर्वार्थसिद्ध अनुत्तरौपपातिक कल्पातीत वैमानिक देव-पंचेन्द्रियके कार्मणशरीररूपकायप्रयोगसे परिणत होता है। अब गौतम-स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ मीसा परिणया किं मण मीसा परिणया' हे भदन्त ! जो दो द्रव्य मिश्रपरिणत होते हैं वे क्या मनो मिश्रपरिणत होते हैं ? या वचनमिश्रपरिणत होते हैं ? या कायमिश्र-परिणत होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं 'एवं मीसा-परिणया वि' हे गौतम ! प्रयोगपरिणत द्रव्यद्वयकी तरहसे ही मिश्र-परिणत दो द्रव्योंके विषयमें भी जानना चाहिये । प्रयोगपरिणत दो

દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પણ પરિણત હોય છે. અથવા જે બે દ્રવ્ય સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત કહેવામા આવેલ છે તેમાંથી કોઇ એક દ્રવ્ય પર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે અને કોઇ એક બીજુ દ્રવ્ય અપર્યાપ્તક સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતીત કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિયના કાર્મણ શરીરરૂપ કાયપ્રયોગથી પરિણત હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'जइ मीसा परिणया किं मणमीसा परिणया?' હે ભગવન્ જે બે દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોય છે? તે મનોમિશ્ર પરિણત હોય છે કે વચન મિશ્ર પરિણત હોય છે? અથવા કાર્મણ મિશ્ર પરિણત હોય છે? તેનો ઉત્તર આપતા પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને કહે છે કે- 'एवं मीसा परिणया वि?' હે ગૌતમ પ્રયોગપરિણત બને દ્રવ્યની માફક મિશ્રપરિણત બે દ્રવ્યના વિષયમા પણ સમજી લેવું. પ્રયોગપરિણત

चोक्तरीत्या प्रतिपादिते एव, गौतमः पृच्छति-'जइ वीससापरिणया किं वण्णपरिणया, गंधपरिणया ४? हे भदन्त ! ये द्रव्ये विस्रसापरिणते ते किं वर्णपरिणते, गन्धपरिणते, रसपरिणते, स्पर्शपरिणते, संस्थानपरिणते भवतः ? भगवानाह- 'एवं वीससापरिणया वि जाव-अहवा एगे चउरंससंठाणपरिणए, एगे आयय-संठाणपरिणए वा' एवं पूर्ववत् विस्रसापरिणते अपि द्रव्ये वर्णगन्धादिपरिणते विज्ञेये, यावत् रस-स्पर्शसंस्थानपरिणते अपि भवतः, अथवा एकं विस्रसा परिणतं द्रव्यं चतुरस्रसंस्थानपरिणत भवति, एकश्चायतसंस्थानपरिणत वा

द्रव्योके विषयमें कथन तो हमने पहिले कर ही दिया है। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ वीससा परिणया किं वण्ण परिणया, गंधपरिणया' हे भदन्त ! जो दो द्रव्य विस्रसा परिणत कहे गये हैं वे क्या वर्णपरिण होते हैं ? या गंध परिणत होते हैं ? या रसपरिणत होते हैं ? या स्पर्शपरिणत होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'एवं वीससा परिणया वि जाव अहवा एगे चउरंससठाण-परिणए एगे आययसंठाणपरिणए वा,' हे गौतम ! प्रयोगपरिणत दो द्रव्योंकी तरह ही विस्रसापरिणत दो द्रव्योंके विषयमें भी कथन जानना चाहिये अर्थात् विस्रसापरिणत द्रव्य द्वयवर्णपरिणत भी होते हैं, गंधपरिणत भी होते हैं यावत्-रस, स्पर्श और संस्थानरूपसे भी परिणत होते हैं। अथवा विस्रसापरिणत द्रव्य द्वयमेंसे कोई एक विस्रसापरिणत द्रव्य चतुरस्रसंस्थान परिणत भी होता है और कोई एक दूसरा द्रव्य आयत संस्थान परिणत भी होता है। यहां ऐसा

બે દ્રવ્યોના વિષયનુ કથન પહેલા અમે કર્યું જ છે હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે- 'जइ वीससा परिणया किं वन्नपरिणया, गंधपरिणया' હે ભગવન્ જે બે દ્રવ્યો વીસ્રસા પરિણત કહેલ છે તે વર્ણ પરિણત હોય છે? કે ગ ધ પરિણત હોય છે ? અગર રસપરિણત હોય છે? કે સ્પર્શ પરિણત હોય છે ? અગર સ સ્થાન પરિણત હોય છે તેનો ઉત્તર આપતા પ્રભુ કહે છે કે- 'एवं वीससा परिणया वि जाव अहवा एगे चउरंससंठाणपरिणए, एगो आययसंठाणपरिणए वा' હે ગૌતમ પ્રયોગપરિણત બે દ્રવ્યોની માફક જ વીસ્રસા પરિણત બે દ્રવ્યોના વિષયમાં પણ સમજી લેવુ અર્થાત્- વિસ્રસા પરિણત દ્રવ્યદ્વય વર્ણ પરિણત પણ હોય છે. ગ ધ પરિણત પણ હોય છે યાવત્ રસ, સ્પર્શ અને સ સ્થાન રૂપથી પણ પરિણત હોય છે અથવા વિસ્રસા પરિણત દ્રવ્યમાંથી કોઇએક વિસ્રસા પરિણત દ્રવ્ય ચતુરસ્ર (ચાર ખૂણાવાળુ) સ સ્થાન પરિણત પણ હોય છે, અને કોઇ એક બીજું દ્રવ્ય

भवति, इदमत्रावधेयम्-द्रव्यद्वयपरिणामे प्रयोगमिश्रविस्रसापरिणामत्रये एकत्वे त्रयो विकल्पाः, द्विकयोगेऽपि त्रय एवेति षट्, तथा मनोवचःकायप्रयोगपरिणामत्रयेऽपि एककद्विकयोगे षडेव, मनःप्रयोगपरिणामे तु सत्यमृषादिचतुर्भेदेन एकत्वे चत्वारः, द्विकयोगे षट्, इत्येवं सर्वेऽपि दश विकल्पाः,सत्यमनःप्रयोगपरिणामादिषु आरम्भानारम्भादिषड्भेदेन एकत्वे षट्, द्विकयोगे तु पञ्चदश, इत्येवमेकविंशतिः विकल्पा भवन्ति, एवं सत्यवचःकायप्रयोगपरिणामादिष्वपि उक्तरीत्या एकविंशतिः विकल्पा अधुनैव पूर्वं प्रतिपादिताः,इति सर्वमनवद्यम्॥सू०२१॥

समझना चाहिये-प्रयोग, मिश्र और विस्रसापरिणत द्रव्यद्वयके परिणमनमें एकत्वमें तीन विकल्प होते हैं। और द्विकके योगमें भी तीन ही विकल्प होते हैं। इस तरह ६ विकल्प होते हैं। तथा मनवचन और काय इनके प्रयोगसे परिणत द्रव्यद्वयके परिणमनमें एकत्वमें तीन विकल्प और द्विकसंयोगमें भी तीनविकल्प इस तरहसे ६ विकल्प होते हैं। सत्यमनःप्रयोगपरिणत असत्यमनःप्रयोगपरिणत उभयमनःप्रयोगपरिणत एवं अनुभयमनःप्रयोगपरिणत दो द्रव्योंके परिणमनमें एकत्वमें चार विकल्प, और द्विकके योगमें ६ इस तरह सब १० विकल्प होते हैं। सत्यमनःप्रयोगपरिणामादिकोंमें आरंभ अनारंभ आदि ६ भेदसे एकत्वमें ६ विकल्प, और द्विकयोगमें १५ विकल्प इस तरह २१ विकल्प होते हैं। सत्यवचनप्रयोग और कायप्रयोगसे परिणत दो द्रव्योंके परिणमनके विषयमें तो हमने उक्तरीतिके अनुसार २१ विकल्प पहिले अभी यहीं पर दिखा ही दिये हैं॥सू.२१॥

આયત (લાંબુ) સંસ્થાન પરિણત પણ હોય છે અહીં એવુ સમજવું જોઈએ કે- પ્રયોગ, મિશ્ર અને વિસ્રસા પરિણત દ્રવ્યદ્વયના પરિણમનમાં એકત્વમા એકના ત્રણ વિકલ્પો થાય છે અને દ્વિકના યોગમા પણ ત્રણ જ વિકલ્પ હોય છે, એ રીતે ૭ વિકલ્પ હોય છે. તથા મન, વચન, અને કાય એના પ્રયોગથી પરિણત દ્રવ્યદ્વયના પરિણમનમા એકત્વના ત્રણ વિકલ્પ અને દ્વિકસંયોગમાં પણ ત્રણ વિકલ્પ એ રીતે ૬ વિકલ્પ હોય છે. સત્યમન પ્રયોગપરિણત, અસત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત ઉભય મનપ્રયોગ મિશ્રમન પરિણત એજ રીતે અનુભયમનઃ પ્રયોગ પરિણત બે દ્રવ્યોના પરિણમનમાં એકત્વમાં ચાર વિકલ્પ, અને દ્વિક પ્રયોગમાં છ ૬ એ રીતે કુલ શ ૧૦ વિકલ્પ હોય છે સત્યમનઃ પ્રયોગપરિણામાદિકમાં આરંભ, અનારંભ વિગેરે છ ભેદથી એકત્વમાં ૬ છ વિકલ્પ, અને દ્વિકપ્રયોગમાં ૧૫ પંદર વિકલ્પ આ રીતે ૨૧ એકવીસ વિકલ્પ હોય છે. સત્યવચનપ્રયોગ અને કાયપ્રયોગથી પરિણત બે દ્રવ્યોના પરિણમનના વિષયમાં તો અમે ઉપર કહ્યા અનુસાર ૨૧ વિકલ્પ પહેલા હમણા જ આ સૂત્રમાં દર્શાવેલ છે. સૂ. ૨૧

अथ त्रीणि द्रव्याणि अधिकृत्य गौतमः पृच्छति-'तिन्नि भंते' इत्यादि।

मूलम्-तिन्नि भंते ! दव्वा किं पओगपरिणया, मीसाप० वीससा प० ? गोयमा ! पओगपरिणया वा, मीसापरिणया वा, वीससापरिणया वा १, अहवा एगे पओगपरिणए, दो मीसा-परिणया २, अहवेगे पओगपरिणए दो वीससापरिणया ३, अहवा दो पओगपरिणया, एगे मीससापरिणए ४, अहवा दो पओगपरिणया एगे वीससा परिणया ५, अहवा एगे मीसा-परिणए, दो वीससापरिणया ६, अहवा दो मीसा परिणया, एगे वीससापरिणए ७, अहवा एगे पओगपणिरए एगे मीसापरिणए, एगे वीससापरिणया ८, जइ पओगपरिणया किं मणप्पओगपरि-णया, वइप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया ? गोयमा ! मणप्पओगपरिणया वा, एवं एक्कगसंजोगो, दुयासंजोगो, तिया-संजोगा भाणियव्वो जइ मणप्पओगपरिणया किं सच्चमणप्पओग परिणया वा ४ ? गोयमा ! सच्चमणप्पओगपरिणया वा जाव-असच्चामोसमणप्पओगपरिणया वा ४, अहवा एगे सच्चमणप्प-ओगपरिणए, दो मोसमणप्पओगपरिणया वा, एवं दुया संजोगो तियासंजोगो भाणियव्वो, एत्थवि तहेव जाव-अहवा एगे तंससंठाणपरिणए वा, एगे चउरंससंठाणपरिणए वा, एगे आययसंठाणपरिणए वा ॥ सू० २२ ॥

छाया-त्रीणि भदन्त ! द्रव्याणि किं प्रयोगपरिणतानि, मिश्रपरिणतानि, विस्रसा परिणतानि ? गौतम ! प्रयोगपरिणतानि वा, मिश्रपरिणतानि वा,

---

'तिन्नि भंते दव्वा किं पओगपरिणया' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(तिन्नि भंते ! दव्वा किं पओगपरिणया, मीसापरिणया)

'तिन्नि भंते दव्वा किं पओगपरिणया' इत्यादि

सूत्रार्थ- (तिन्नि भंते दव्वा कि पओगपरिणया, मीसा परिणया,

विस्रसापरिणतानि वा १, अथवा एकं प्रयोगपरिणतं द्वे मिश्रपरिणते २, अथवा एकं प्रयोगपरिणतं द्वे विस्रसापरिणते ३, अथवा द्वे प्रयोगपरिणते, एकं मिश्रपरिणतम् ४, अथवा द्वे प्रयोगपरिणते, एक विस्रसापरिणतम् ५, अथवा एकं मिश्रपरिणतं द्वे विस्रसापरिणते ६, अथवा द्वे मिश्रपरिणते, एकं विस्रसापरिणतम् ७, अथवा एकं प्रयोगपरिणतम्, एकं मिश्रपरिणतम्, एकं विस्रसा-

---

हे भदन्त ! तीन द्रव्य क्या प्रयोगपरिणत होते हैं ? या मिश्रपरिणत होते हैं ? या विस्रसापरिणत होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! वे तीनोंद्रव्य (पओगपरिणया वा, मीसापरिणया वा, वीससापरिणया वा) प्रयोगपरिणत भी होते हैं, मिश्रपरिणत भी होते है और विस्रसा परिणत भी होते हैं (अहवा एगे पओगपरिणए, दो मीसा परिणया १ अहवेगे पओगपरिणए, दो वीससा प० २, अहवा दो पओगपरिणया, एगे मीससा परिणए ३, अहवा दो पओग प०, एगे वीससा प० ४, अहवा एगे मीसापरिणए दो वीससा परि० ५, अहवा दो मीसाप० एगे वीससाप० ६, अहवा एगे पओगपरि० एगे मीसापरि०, एगे वीससाप० ७) अथवा एक द्रव्य प्रयोगपरिणत होता है और दो द्रव्य मिश्रपरिणत होते हैं १, अथवा एक द्रव्य प्रयोगपरिणत होता है, और दो द्रव्य विस्रसापरिणत होते हैं २, अथवा दो द्रव्य प्रयोग परिणत होते हैं और एक द्रव्य मिश्रपरिणत होता है ३, अथवा दो

वीससा परिणया) હે ભગવન્ ત્રણ દ્રવ્યો શું પ્રયોગપરિણુત હોય છે? અગર મિશ્ર પરિણુત હોય છે? કે વિસ્રસા પરિણુત હોય છે?

ઉત્તર- (गोयमा) હે ગૌતમ તે ત્રણ દ્રવ્યો (पओगपरिणया वा मीसापरिणया वा वीससापरिणया वा) પ્રયોગપરિણુત પણ હોય છે, મિશ્રપરિણુત પણ હોય છે, અને વિસ્રસા પરિણુત પણ હોય છે (अहवा एगे पओगपरिणए, दो मीसापरिणया १, अहवेगे पओगपरिणए, दो वीससा प० २, अहवा दो पओगपरिणया, एगे मीससा परिणए ३, अहवा दो पओगप०, एगे वीससाप० ४, अहवा एगे मीसा परिणए, दो वीससा परिणया ५, अहवा दो मीसा प०, एगे वीससा प० ६, अहवा एगे पओग परि०, एगे मीसा परि० एगे वीससा परिणए) અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણુત હોય છે અને બે દ્રવ્ય મિશ્રપરિણુત હોય છે ૧ અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણુત હોય છે અને બે દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણુત હોય છે.

परिणतम् ८, यदि प्रयोगपरिणतानि किं मनःप्रयोगपरिणतानि, वचःप्रयोगपरिणतानि कायप्रयोगपरिणतानि ? गौतम ! मनःप्रयोगपरिणतानि वा, एवम् एककसंयोगः, द्विकसंयोगः, त्रिकसंयोगो, भणितव्यः । यदि मनःप्रयोगपरिणतानि किं सत्यमनःप्रयोगपरिणतानि वा ४ ? गौतम ! सत्यमनःप्रयोगपरिणतानि वा,

द्रव्य प्रयोगपरिणत होते हैं और एक द्रव्य विस्रसा परिणत होता है ४, अथवा एक द्रव्य मिश्रपरिणत होता है, और दो द्रव्य विस्रसापरिणत होते हैं ५, अथवा, दो द्रव्यमिश्रपरिणत होते हैं और एकद्रव्य विस्रसापरिणत होता है ६, अथवा एक द्रव्य प्रयोगपरिणत होता है, एक द्रव्यमिश्रपरिणत होता है और एक द्रव्य विस्रसापरिणत होता हैं ७, (जइपओगप० किं मणप्पओगपरिणया, वइप्पओगपरि० कायप्पपरि०) हे भदन्त ! यदि तीन द्रव्य प्रयोगपरिणत होते हैं तो क्या वे मनःप्रयोगपरिणत होते हैं ? या वचनप्रयोगपरिणत होते हैं ? या कायप्रयोगपरिणत होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (मणप्पओगपरिणया वा, एवं एक्कगसंयोगो, दुयासंयोगो, तियासंयोगो भाणियव्वो) वे तीन द्रव्य मनःप्रयोगपरिणत भी होते हैं, वचःप्रयोगपरिणत भी होते हैं, कायप्रयोगपरिणत भी हैं । इसी तरहसे एकसंयोग, द्विकसंयोग, और त्रिकसंयोग कहलेना चाहिये । (जइ मणप्पओगपरि० किं सच्चमणप्पओगपरिणया वा ४) हे भदंत ! वे तीन द्रव्य यदि

२, અથવા બે દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોય છે અને એક દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોય છે ૩, અથવા બે દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને એક દ્રવ્ય વીસસા પરિણત હોય છે ૪ અથવા એક દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોય છે અને બે દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત હોય છે ૫, અથવા બે દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોય છે અને એક દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત હોય છે. ૬, અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે, એક દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોય છે અને એક દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત હોય છે. પ્રશ્ન-जइ पओग प. किं मणप्पओगपरिणया वइप्पओगपरिणया कायप्पओगपरिणया' હે ભગવાન જો ત્રણ દ્રવ્યો પ્રયોગ પરિણત હોય તો શું તે મનઃપ્રયોગપરિણત હોય છે ? કે વચનપ્રયોગ પરિણત હોય છે અગર કાયપ્રયોગપરિણત હોય છે? ઉત્તર (गोयमा) હે ગૌતમ, 'मणप्पओगपरिणया वा एवं एक्कगसंयोगो, दुयासंयोगो तियासंयोगो, भाणियव्वो' તે ત્રણ દ્રવ્ય મન.પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે, વચનપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે, કાયપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે એજ રીતે એક સંયોગ, દ્વિકસંયોગ અને ત્રિકસંયોગ સમજી લેવા પ્રશ્નઃ-जइ मणप्पओगपरिणया किं सच्चमणप्पओगपरिणया वा४, હે ભગવન તે ત્રણ દ્રવ્યો જો મનઃપ્રયોગ પરિણત હોય તો શું તે સત્યમન પ્રયોગપરિણત

यावत्-असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणतानि वा ४, अथवा एकं सत्यमनःप्रयोगपरिणतं वा, द्वे मृषामनःप्रयोगपरिणते वा, एवं द्विकसंयोगः, त्रिकसंयोगो भणितव्यः। अत्रापि तथैव यावत्, अथवा एकं त्र्यस्रसंस्थानपरिणतं वा, एकं चतुरस्रसंस्थानपरिणतं वा; एकम् आयतसंस्थानपरिणतं वा ॥ सू० २२ ॥

मनःप्रयोगपरिणत होते हैं तो क्या वे सत्यमनःप्रयोगपरिणत होते हैं, या असत्यमनःप्रयोगपरिणत होते हैं ?, या उभयमनःप्रयोगपरिणत होते हैं ? या अनुभयमनःप्रयोगपरिणत होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (सच्चमणप्पओगपरिणया वा जाव असच्चामोसमणप्पओगपरिणया वा ४, अहवा एगे सच्चमणप्पओगपरिणए, दो मोसमणप्पओगपरिणया वा, एवं दुयासंयोगो, तियासंयोगो. भाणियव्वो एत्थ वि तहेव जाव अहवा एगे तंससंठाणपरिणए वा, एगे चउरंसंसंठाणपरिणए वा, एगे आययसंठाणपरिणए वा' वे तीनों द्रव्य सत्यमनःप्रयोगपरिणत भी होते हैं यावत् असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणत भी होते हैं। अथवा एकद्रव्य सत्यमनःप्रयोगपरिणत होता और दूसरे दो द्रव्य मृषामनःप्रयोगपरिणत होते हैं। इसी तरहसे यहांपर भी द्विकसंयोग कहलेना चाहिये। यावत् अथवा एक द्रव्य त्र्यस्रसंस्थानरूपसे परिणत होता है, एकद्रव्य समचतुरस्रसंस्थानरूपसे परिणत होता है और एक आयतसंस्थानरूपसे भी परिणत होता है।

હોય છે ? અગર અસત્યમનઃપ્રયોગ પરિણત હોય છે કે ઉભયમનઃપ્રયોગ પરિણત હોય છે કે અનુભયમનઃપ્રયોગ પરિણત હોય છે ! ઉત્તર : (गोयमा) હે ગૌતમ 'सच्चमणप्पओगपरिणया वा, जाव असच्चमोसमणप्पओग. वा ४, अहवा एगे सच्चमणप्पओगपरिणए दो मोसमणप्पओगपरिणया वा, एवं दुया संयोगो, तिया संयोगो भाणियव्वो एत्थ वि तहेव जाव अहवा एगे तंससंठाणपरिणएवा, एगे चउरंससंठाणपरिणएवा, एगे आययसंठाणपरिणए वा' તે ત્રણ દ્રવ્ય સત્યમન પ્રયોગ પરિણત હોય છે યાવત અસત્યામૃષામનઃપ્રયોગપરિણત પણ હોય છે અથવા એક દ્રવ્ય સત્યમનઃ પ્રયોગ પરિણત હોય અને બીજું દ્રવ્ય મૃષામનઃપ્રયોગ પરિણત હોય છે. એજ રીતે અહીં પણ દ્વિક સંયોગ ત્રિકસંયોગ સમજી લેવા જ્યાંસુધી અથવા એક દ્રવ્ય અસ્રત્રિકોણ સંસ્થાનરૂપથી પરિણત હોય છે, અને એક દ્રવ્ય સમ ચતુરસ્ર (ચારખુણા વાળા) ચતુષ્કોણસંસ્થાનરૂપથી પરિણત હોય છે. અને એક આયત (લાંબુ) સંસ્થાનરૂપથી પરિણત હોય છે

टीका-तिन्नि भंते! दव्वा किं पओगपरिणया,मीसापरिणया,वीससापरिणया?' हे भदन्त! त्रीणि द्रव्याणि किं प्रयोगपरिणतानि, मिश्रपरिणतानि, विस्रसापरिणतानि भवन्ति? भगवानाह-'गोयमा! पओगपरिणया वा, मीसा परिणया वा?' वीससापरिणया वा हे गौतम! त्रीणि द्रव्याणि प्रयोगपरिणतानि वा, मिश्रपरिणतानि वा, विस्रसापरिणतानि वा भवन्ति १ 'अहवा एगे पओगपरिणए, दो मीसा परिणया?' अथवा त्रिद्रव्येषु एकं द्रव्यं प्रयोगपरिणतं भवति, द्वे द्रव्ये मिश्रपरिणते भवतः २, 'अहवा एगे पओगपरिणए, दो वीससापरिणया ३' अथवा एकं द्रव्यं प्रयोगपरिणत भवति द्वे विस्रसापरिणते भवतः४ 'अहवा दो पओगपरिणया, एगे मीसापरिणए ४' अथवा द्वे द्रव्ये प्रयोगपरिणते भवतः, एकं मिश्रपरिणतं

टीकार्थ-इस सूत्रद्वारा गौतम तीनद्रव्योंको लेकर प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि 'तिन्नि भंते! दव्वा किं पओगपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया' हे भदन्त! तीन द्रव्य क्या प्रयोगपरिणत होते हैं? या मिश्रपरिणत होते हैं? या विस्रसापरिणत होते हैं? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'पओगपरिणया वा, मीसापरिया वा, वीससापरिणया वा' तीन द्रव्य प्रयोगपरिणत भी होते हैं मिश्रपरिणत भी होते हैं, और विस्रसापरिणत भी होते हैं। 'अहवा एगे पओगपरिणए, दो मीसापरिणया' अथवा तीनद्रव्योंमें से कोई एक द्रव्य प्रयोगपरिणत होता है और दो द्रव्य मिश्रपरिणत होते हैं १। 'अहवा एगे पओगपरिणए, दो वीससा परिणया, अथवा एकद्रव्य प्रयोगपरिणत होता है दो द्रव्य विस्रसापरिणत होते २, 'अहवा दो पओगपरिणया, एगे मीसापरिणए' अथवा दो द्रव्य प्रयोगपरिणत होते

ટીકાર્થ- આ સુત્ર દ્વારા ગૌતમ સ્વામી ત્રણ દ્રવ્યોને ઉદ્દેશીને પ્રભુને એવું પૂછે છે કે- 'तिन्नि भंते दव्वा किं पओगपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया' હે ભગવન્ ત્રણ દ્રવ્યો શું પ્રયોગપરિણુત હોય છે કે મિશ્ર પરિણુત હોય છે કે વીસ્રસા પરિણુત હોય છે?

ઉત્તર- 'गोयमा' હે ગૌતમ 'पओगपरिणया वा, मीसापरिणया वा, वीससा परिणया वा' ત્રણ દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણુત મિશ્ર પરિણુત અને વિસ્રસાપરિણુત પણ હોય છે 'अहवा एगे पओगपरिणए, दो मीसा परिणया' અથવા ત્રણ દ્રવ્યોમાંથી કોઇ એક દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણુત હોય છે. અને બે દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણુત હોય છે. ૧ 'अहवा एगे पओगपरिणए, दो वीससा परिणया' અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણુત હોય છે બે દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણુત હોય છે ૨ अहवा 'दो पओगपरिणया, एगे मीसा

भवति४, 'अहवा दो पओगपरिणया एगे वीससापरिणए५' अथवा द्वे द्रव्ये प्रयोगपरिणते भवतः, एकं विस्रसापरिणतं भवति५, 'अहवा एगे मीसापरिणए, दो वीससापरिणया ६' अथवा एकं द्रव्यं मिश्रपरिणतं भवति, द्वे द्रव्ये विस्रसापरिणते भवतः६, 'अहवा दो मीसापरिणया,एगे वीससापरिणए७' अथवा द्वे द्रव्ये मिश्रपरिणते भवतः, एकं द्रव्यं विस्रसापरिणतं भवति, 'अहवा एगे पओगपरिणए, एगे मीसापरिणए, एगे वीससापरिणए ७' अथवा एकं द्रव्यं प्रयोगपरिणतम्, एकं मिश्रपरिणतम्, एकं विस्रसापरिणतं भवति। गौतमः पृच्छति—'जइ पओगपरिणया किं मणप्पओगपरिणया, वइप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया, यानि द्रव्याणि प्रयोगपरिणतानि तानि किं मनःप्रयोगपरिणतानि, वचःप्रयोगपरिणतानि,

---

हैं और एक द्रव्य मिश्रपरिणत होता है ३, 'अहवा दो पओगपरिणया, एगे वीससा परिणए' अथवा कोई दो द्रव्य प्रयोगपरिणत होते हैं और एक द्रव्य विस्रसापरिणत होता है ४, 'अहवा एगे मीसापरिणए, दो वीससापरिणया' अथवा एकद्रव्य मिश्रपरिणत होता है और दो द्रव्य विस्रसापरिणत होते हैं ५, 'अहवा दो मीसापरिणया एगे वीससा परिणए' अथवा कोई दो द्रव्य मिश्रपरिणत होते हैं और एक द्रव्य विस्रसा परिणत होता है ६ 'अहवा एगे पओगपरिणए, एगे मीसापरिणए' कोई एक द्रव्य प्रयोग परिणत होता है, कोई एक द्रव्य मिश्रपरिणत होता है (एगे वीससा परिणए) कोई एक द्रव्य विस्रसा परिणत होता है ७। अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ पओगपरिणया किं मणप्पओगपरिणया, वइप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया' हे भदन्त ! जो तीनों द्रव्यप्रयोगपरिणत

परिणए' અથવા બે દ્રવ્યો પ્રયોગપરિણત હોય છે અને એક દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોય છે. 'अहवा दो पओगपरिणया एगे वीससापरिणए' અથવા બે દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોય છે અને એક દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત હોય છે. ૪ 'अहवा एगे मीसापरिणए दो वीससा परिणया' અથવા એક દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોય છે અને બે દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત હોય છે. ૫ 'अहवा दो मीसा परिणया एगे वीससा परिणए' અથવા બે દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોય છે અને એક દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત હોય છે. ૬ 'अहवा एगे पओगपरिणए, एगे मीसा परिणए' કોઈ એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોય છે કોઈ એક દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોય છે. 'एगे वीससा परिणए' કોઈ એક દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત હોય છે. ૭

પ્રશ્ન— 'जइ पओगपरिणया, किं मणप्पओगपरिणया, वइप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया' હે ભગવન્ જો ત્રણે દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોય છે તો શું તે

कायप्रयोगपरिणतानि भवन्ति ? भगवानाह–'गोयमा ! मणप्पओगपरिणया वा, एवं एक्कगसंजोगो दुयासंजोगो तियासजोगो भाणियव्वो' हे गौतम ! प्रयोगपरिणतानि द्रव्याणि मनःप्रयोगपरिणतानि वा, वचः प्रयोगपरिणतानि वा, कायप्रयोगपरिणतानि वा, भवन्ति, एवं रीत्या एककसयोगः, द्विकसंयोगः, त्रिकसंयोगो भणितव्यः, यथा 'द्वे प्रयोगपरिणते द्रव्ये मनःप्रयोगपरिणते भवतः एकञ्च वचःप्रयोगपरिणत वा भवति' इत्यादिद्विकयोगो बोध्यः, प्रयोगपरिणतेषु त्रिषु एकं द्रव्य मनःप्रयोगपरिणतं वा भवति, एक वचःप्रयोगपरिणतं भवति, एकञ्च कायप्रयोगपरिणतं भवति' इत्यादित्रिकयोगो बोध्यः । गौतमः

होते हैं वे क्या मनःप्रयोगसे परिणत होते हैं या वचनप्रयोगसे परिणत होते हैं ? या कायप्रयोगसे परिणत होते ! उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'मणप्पओगपरिणया वा, एवं एक्कगसंयोगो, दुया संयोगो तियासंयोगो भाणियव्वो' प्रयोगपरिणत तीनों द्रव्य मनःप्रयोगसे भी परिणत होते हैं, वचनप्रयोगसेभी परिणत होते हैं, कायप्रयोगसे भी परिणत होते हैं । इसी तरहसे एकसंयोग, द्विकसंयोग और त्रिकसंयोग कहलेना चाहिये जैसे जो तीन द्रव्य प्रयोग परिणत होते हैं उनमेंसे कोई एक दो द्रव्य मनःप्रयोगपरिणत होते हैं और एकद्रव्य वचःप्रयोगपरिणत होता है इत्यादि रूप कथन द्विकसंयोगको लेकर कहा गया जानना चाहिये इसी तरहसे जो तीन द्रव्य प्रयोगपरिणत होते हैं उन तीनोंमें एक द्रव्य मनःप्रयोग परिणत होता है, एक वचनप्रयोगपरिणत होता है, एक कायप्रयोग परिणत होता है इत्यादि रूपसे कथन

મનઃપ્રયોગપરિણુત હોય છે? કે વચનપ્રયોગ પરિણુત હોય છે અગર કાયપ્રયોગ પરિણુત હોય છે?

ઉત્તર– 'गोयमा' હે ગૌતમ 'मणपओग परिणया वा एवं एक्कगसंयोगो, दुया संयोगो, तिया संयोगो भाणियव्वो' પ્રયોગપરિણુત તે ત્રણે દ્રવ્યો મનઃપ્રયોગથી વચનપ્રયોગથી અને કાયપ્રયોગથી પણુ પરિણુત હોય છે. એ જ રીતે એક સચોગ, દ્વિક સચોગ અને ત્રિકસંયોગ પણ સમજી લેવા જેવી રીતે કે ત્રણ દ્રવ્યો પ્રયોગપરિણુત હોય છે તેમાથી કોઇ એક દ્રવ્ય મન પ્રયોગ પરિણુત હોય છે અને એક દ્રવ્ય વચનપ્રયોગ પરિણુત હોય છે ઇત્યાદિ રૂપ કથન દ્વિકસચોગને ઉદ્દેશીને કહેવામાં આવ્યું છે તે જાણી લેવુ એ જ રીતે જે ત્રણ દ્રવ્યો પ્રયોગપરિણુત થાય છે તે ત્રણેમા એક દ્રવ્ય મનઃપ્રયોગ પરિણુત હોય છે, એક વચનપ્રયોગ પરિણુત હોય છે, એક કાયપ્રયોગ પરિણુત હોય છે. ઇત્યાદિ રૂપનુ કથન ત્રિકસચોગિક કથન સમજવુ.

पृच्छति-'जइ मणप्पओगपरिणया किं सच्चमणप्पओगपरिणया, मोसमणप्पओग-परिणया, सच्चामोसमणप्पओगपरिणया, असच्चामोसमणप्पओगपरिणया' हे भदन्त ! यानि द्रव्याणि मनःप्रयोगपरिणतानि तानि किं सत्यमनःप्रयोगपरिणतानि, मृषामनःप्रयोगपरिणतानि, सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणतानि, असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणतानि भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! सच्चमणप्पओगपरिणया वा, जाव असच्चामोसमणप्पओगपरिणया वा' हे गौतम ! मनःप्रयोगपरिणतानि द्रव्याणि सत्यमनःप्रयोगपरिणतानि, मृषामनःप्रयोगपरिणतानि, सत्यमृषामनःप्रयोगपरिणतानि, असत्यामृषामनःप्रयोगपरिणतानि भवन्ति, 'अहवा एगे सच्चमणप्पओग परिणए, दो मोसमणप्पओगपरिणया वा' अथवा एकं मनःप्रयोगपरिणतं द्रव्यं सत्य-

त्रिकयोगका कथन जानना चाहिये। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ मणप्पओगपरिणया किं सच्चमणप्पओगपरिणया, मोसमणप्पओग परिणया सच्चामोसमणप्पओगपरिणया असच्चामोसमणप्पओगपरिणया' हे भदन्त! जो तीनों द्रव्य मनःप्रयोग परिणत होते हैं सो क्या वे सत्य मनः प्रयोग परिणत होते हैं ? या मृषामनःप्रयोगपरिणत होते हैं ? या असत्यामृषामनःप्रयोग परिणत होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! सच्चमणप्पओगपरिणया वा, जाव असच्चामोसमणप्पओग-परिणया वा' हे गौतम जो तीन द्रव्य मनः प्रयोग परिणत होते हैं वे सत्यमनःप्रयोगपरिणत भी होते हैं, मृषामनःप्रयोग परिणत भी होते हैं और असत्यामृपामनःप्रयोग परिणत भी होते हैं। 'अहवा एगे सच्चमणप्पओगपरिणए, दो मोसमणप्पओगपरिणया' मनःप्रयोग

પ્રશ્ન- 'जइ मणप्पओगपरिणया किं सच्चमणप्पओग परिणया, मोसमणप्पओगपरिणया, सच्चामोसमणप्पओगपरिणया, असच्चावामोसमणप्पओगपरिणया' હે ભગવન્ જે ત્રણ દ્રવ્ય મનઃપ્રયોગ પરિણત હોય છે? તે શું સત્યમન.પ્રયોગ પરિણત હોય છે? કે મૃષામનઃપ્રયોગ પરિણત હોય છે? અગર સત્યમૃષામનઃપ્રયોગ પરિણત હોય છે? કે અસત્યામૃષામનઃ પરિણત હોય છે?

ઉત્તર- 'गोयमा' હે ગૌતમ 'सच्चमणप्पओगपरिणया वा, जाव असच्चामोसमणप्पओगपरिणया वा' જે ત્રણ દ્રવ્ય મનપ્રયોગ પરિણત હોય છે તે સત્યમનઃપ્રયોગ પરિણત, મૃષામનપ્રયોગ પરિણત અને સત્યમૃષામન પ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે અને અત્યમૃષામન પ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે. 'अहवा एगे सच्चमणपओगपरिणए दो मोसमणपओगपरिणया' મનઃપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્યોમાંથી એક

मनःप्रयोगपरिणत भवति, द्वे तथाविधे द्रव्ये मृषामनःप्रयोगपरिणते वा भवतः, 'एवं दुयासजोगो, तियासंजोगो भाणियव्वो' एवं उक्तरीत्या द्विकसंयोगः, त्रिकसंयोगो भणितव्यः वक्तव्यः 'एत्थवि तहेव जाव' अत्रापि द्रव्यत्रयाधिकारेऽपि तथैव वक्तव्यं यथा द्रव्यद्वयाधिकारे उक्तम्, ततश्च मनोवचनकायप्रभेदतो यः प्रयोगपरिणामः, मिश्रपरिणामः, वर्णादिभेदतश्च विस्रसापरिणाम उक्तः स अत्रापि वाच्यः यावत्-पूर्वोक्तं सर्वं संग्राह्यम्, 'अहवा एगे तंससंठाणपरिणए वा, एगे चउरंससंठाणपरिणए वा, एगे आययसंठाणपरिणए वा' अथवा एकं संस्थानप्रयोगपरिणतं द्रव्यं त्र्यस्रसंस्थानपरिणतं वा भवति एकं द्रव्यं चतुरस्रसंस्थानपरिणतम् एकं द्रव्यम् आयतसंस्थानपरिणतं वा भवति, इदमत्र बोध्यम्-द्रव्यत्रयपरिणामाधि-

परिणत द्रव्योंमें से एकमनःप्रयोगपरिणत द्रव्य सत्यमनःप्रयोगपरिणत होता है, तथा दूसरे मनःप्रयोगपरिणत दो द्रव्य मृषामनःप्रयोग परिणत होते हैं। 'एवं दुयासंयोगो भाणियव्वो' इस उक्तरीतिके अनुसार द्विकसंयोग, त्रिकसंयोग कहलेना चाहिये। 'एत्थ वि तहेव जाव' इस द्रव्यत्रयके अधिकारमें भी ऐसा ही कथन करना चाहिये जैसा कि कथन द्रव्यद्वयके अधिकारमें किया गया है। वहाँ पर मन, वचन, कायके भेदसे जो प्रयोगपरिणाम, मिश्रपरिणाम और वर्णादिके भेदसे विस्रसापरिणाम कहा गया है वह यहां पर भी कहना चाहिये। 'यावत्' पद यही बात प्रगट करता है। 'अहवा एगे तंससंठाण परिणए वा, एगे चउरंससंठाणपरिणए वा, एगे आययसंठाणपरिणए वा' अथवा संस्थान प्रयोग परिणत एक द्रव्य त्र्यस्रसंस्थान परिणत भी होता है, कोई एक द्रव्य चतुरस्र संस्थान परिणत होता है, कोई एक द्रव्य आयत संस्थान परिणत होता है। यहाँ पर ऐसा समझना

દ્રવ્ય સત્યમનઃપ્રયોગ પરિણત હોય છે તથા બીજું મનઃપ્રયોગ પરિણત દ્રવ્ય મૃષામનઃપ્રયોગપરિણત હોય છે. 'एवं दुयासंयोगो, तियासयोगो भाणियव्वो' આ જ રીતે દ્વિક સંયોગ અને ત્રિકસંયોગ પણ સમજી લેવા 'एत्थ वि तहेव जाव' એ દ્રવ્ય ત્રણ દ્રવ્યના અધિકારમાં પણ એવું જ કથન કરવું જોઈએ જેવું કથન દ્રવ્યદ્વયના અધિકારમાં કહેલું છે. ત્યાં મન, વચન અને કાયના ભેદથી તે પ્રયોગપરિણામ, મિશ્રપરિણામ અને વર્ણાદિના ભેદથી વિસ્ત્રસા પરિણામ કહેલ છે તે અહીં આ પણ સમજી લેવા.-'યાવત્'- એ જ વાત યાવત પદથી સમજી શકાય છે. 'अहवा एगे तंससंठाणपरिणए वा, एगे चउरंससंठाणपरिणए वा एगे आययसंठाणपरिणए वा'- અથવા તો સંસ્થાન પરિણત એક દ્રવ્ય ત્ર્યસ્રસંસ્થાન પરિણત પણ હોય છે, કોઈ એક દ્રવ્ય ચતુરસ્ર

कारे प्रयोगमिश्रविस्रसापरिणतेषु एकत्वे त्रयो विकल्पाः, द्विकसंयोगेतु षड् विकल्पाः,-तथाहि-आद्यस्य एकत्वे शेषद्वयस्य क्रमेण द्वित्वे द्वौ, एवम्-आद्यस्य द्वित्वे शेषद्वयस्य क्रमेण एकत्वे अन्यौ द्वौ,इत्येवं चत्वारः, तथा द्वितीयस्यैकत्वे तृतीयस्य द्वित्वे पञ्चमः, तथा द्वितीयस्य द्वित्वे, तृतीयस्य चैकत्वे षष्ठः इत्येवं षट्, त्रिकयोगेतु एक एवेत्येवं सर्वे दश, एवं मनःप्रयोगादिष्वपि त्रिषु दश, सत्यमनःप्रयोग परिणतादिषु तु एकत्वे चत्वारः, द्विकयोगे द्वादश, तथाहि-आद्यस्य सत्यस्यैकत्वे

चाहिये द्रव्यत्रय परिणामाधिकारमें प्रयोग, मिश्र और विस्रसा परिणत द्रव्यद्वयमें तीन विकल्प होते हैं' अर्थात् द्रव्यत्रय प्रयोग परिणत भी होता है, मिश्रपरिणत भी होता है और विस्रसा परिणत भी होता है' ये ही एकत्वमें तीन विकल्प हैं। द्विकसंयोगमें ६ विकल्प होते हैं जो इस प्रकारसे हैं आदिके एकत्वमें, और शेषद्वयके क्रमसे द्वित्वमें दो विकल्प तथा आदिके द्वित्वमें और शेषद्वयके क्रमसे एकत्वमें दो इस तरह चार विकल्प तो ये हो जाते हैं। तथा द्वितीय के एकत्वमें और तृतीयके एकत्वमें और तृतीयके द्वित्वमें पांचवां विकल्प होता है। तथा द्वितीयके द्वित्वमें और तृतीयके एकत्वमें ६ छठा विकल्प होता है इस तरह द्विकसंयोगमें ६ विकल्प हो जाते हैं। तथा त्रिकके योगमें एक विकल्प इस प्रकार ३+६ +१=१० ये सब १० विकल्प हो जाते हैं। इसी तरहसे मनः प्रयोग आदि तीनमें १० विकल्प हो जाते हैं अर्थात् 'द्रव्यत्रयमनः प्रयोगपरिणत भी होता है, वचःप्रयोगपरिणत भी होता है, और

સંસ્થાન પરિણત હોય છે. કોઈએક દ્રવ્ય આયત સંસ્થાન પરિણત પણ હોય છે. તાત્પર્ય એ છે કે દ્રવ્યત્રયના અધિકારમાં પ્રયોગ, મિશ્ર અને વિસ્રસા પરિણત, દ્રવ્યદ્વયમાં એકત્વમાં ત્રણ વિકલ્પ થાય છે અર્થાત્ દ્રવ્યત્રય પ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે મિશ્ર પરિણત અને વિસ્રસા પરિણત પણ હોય છે. આજ એકત્વમા ત્રણ વિકલ્પ છે દ્વિકસંયોગમાં છ વિકલ્પ થાય છે જે આ રીતે છે-પહેલાના એકત્વમાં અને બાકીમાં બેના ક્રમથી, દ્વિત્વમા બે વિકલ્પ તથા આદિના દ્વિત્વમાં અને બાકીમા બેના ક્રમથી, એકત્વમાં બે એ રીતે ચાર વિકલ્પ તો આજ થાય છે. તથા બીજાના એકત્વમાં અને ત્રીજાના દ્વિત્વમાં એમ પાંચમો વિકલ્પ થાય છે તથા બીજાના દ્વિત્વમા અને ત્રીજાના એકત્વમાં એમ છઠ્ઠો વિકલ્પ થાય છે. એ રીતે દ્વિકસંયોગમાં છ વિકલ્પ થાય છે. તથા ત્રિક સંયોગમાં એક વિકલ્પ આ રીતે ૩+૬+૧=૧૦ એ બધા મળીને ૧૦ દશ વિકલ્પો થાય છે આવી રીતે મનપ્રયોગાદિ ત્રણેના દશ વિકલ્પ થાય છે અર્થાત્ 'દ્રવ્યત્રય મનઃપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે. વચન પ્રયોગ

शेषाणां मृषादित्रयाणां क्रमेण अनेकत्वे त्रयः, एवम् आद्यस्यानेकत्वे शेषाणां त्रयाणाम् क्रमेण एकत्वे त्रय इत्येवं षट्, तथा द्वितीयस्य एकत्वे शेषद्वयस्य क्रमेण अनेकत्वे द्वौ, तथा द्वितीयस्य अनेकत्वे शेषद्वयस्य क्रमेण एकत्वे द्वौ, तृतीयचतुर्थयोरेकत्वानेकत्वाभ्याम् एकः, तयोरेवानेकत्वैकत्वाभ्याम् एकः, इत्येवं द्वादश,

कायप्रयोगपरिणत भी होता है । ये ही एकत्वमें तीन विकल्प है । द्विकसंयोगमें ६, और त्रिकसंयोगमें १ इस प्रकार ये १० विकल्प हैं। तथा सत्यमनःप्रयोग परिणत आदिकोंमें एकत्वमें चार विकल्प होते हैं जो इस प्रकारसे हैं द्रव्यत्रय सत्यमन प्रयोग परिणत भी होता है, असत्यमनः प्रयोग परिणत भी होता है, उभयमनःप्रयोगपरिणत भी होता है, और अनुभयमनःप्रयोग परिणत भी होता है इस तरहसे ये एकत्वमें चार विकल्प हैं। द्विकयोगमें १२बारह विकल्प होते हैं जो इस प्रकारसे हैं आदि सत्यके एकत्वमें और शेषमृषादित्रयके क्रमशः अनेकत्वमें तीनविकल्प, इसी तरहसे आदि सत्यके अनेकत्वमें और शेषतीनके क्रमशः एकत्वमें तीन विकल्प इस प्रकार ६ विकल्प ये हुए, तथा द्वितीय मृषाके एकत्वमें और शेषद्वयके क्रमशः अनेकत्व में दो विकल्प, इस प्रकार १० दश विकल्प हुए और तृतीय एवं चतुर्थके एकत्व एवं अनेकत्व को लेकर १ एक विकल्प और इन्हींके अनेकत्व और एकत्वको लेकर एक और विकल्प इस प्रकारसे द्विक-

પરિણત પણ હોય છે. અને કાયપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે એજ એકત્વમા ૩ ત્રણ વિકલ્પ છે. અને દ્વિક સયોગમા ૬ છ અને ત્રિકસયોગમાં ૧ એક એ પ્રમાણે કુલ ૧૦ દશ વિકલ્પ થાય છે તથા સત્યમનપ્રયોગ પરિણત આદિમાં એકત્વમા ચાર ૪ વિકલ્પ થાય છે જે આ પ્રમાણે છે—દ્રવ્યત્રય સત્યમનઃ પ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે. અસત્યમનઃ પ્રયોગપરિણત પણ હોય છે. ઉભય મનઃપ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે અને અનુભય મનઃ પ્રયોગ પરિણત પણ હોય છે એ રીતે એકત્વમા ચાર વિકલ્પ છે દ્વિકસયોગમાં ૧૨ બાર વિકલ્પ થાય છે જે આ પ્રમાણે છે પહેલા સત્યના એકત્વમાં અને બાકી મૃષા આદિ ત્રયના ક્રમથી અનેકત્વમા ત્રણ વિકલ્પ, એ જ રીતે આદિ સત્યના અનેકત્વમા અને બાકીના ત્રણેના ક્રમથી ક્રમશઃ અનેકત્વમાં ત્રણ ૩ વિકલ્પ એ રીતે છ વિકલ્પ થાય છે. તથા બીજા મૃષાના એકત્વમા અને બાકીના બેના ક્રમથી અનેકત્વમા બે ૨ વિકલ્પ તથા બીજા ભેદના અનેકત્વમાં અને શેષ બેના ક્રમથી એકત્વમા ૨ બે વિકલ્પ, આ પ્રમાણે૧૦ દશ વિકલ્પ થયા. અને ત્રીજા અને ચોથાના એકત્વ અને અનેકત્વને લઇને એક વિકલ્પ અને તેને જ અનેકત્વ અને એકત્વને લઇને બીજો વિકલ્પ એ રીતે દ્વિકસ યોગના

त्रिकयोगे तु चत्वारः,इत्येवं सर्वेऽपि विंशतिर्विकल्पाः। एवं परिमण्डलादिषु पञ्चसु एकत्वे पञ्च, द्विकयोगे विंशतिः-आद्यस्य एकत्वे शेषाणां चतुर्णाम् क्रमेणानेकत्वे चत्वारः, तथा आद्यस्यानेकत्वे शेषाणां च क्रमेण एकत्वे चत्वारः, इत्येवमष्टौ, एवं द्वितीयस्य एकत्वे अनेकत्वे च, शेषत्रयस्य चानेकत्वे एकत्वे च षट्, तथा तृतीयस्य एकत्वे अनेकत्वे च शेषयोरनेकत्वे एकत्वे च चत्वारः, एवं चतुर्थस्य एकत्वे अनेकत्वे च, पञ्चमस्यानेकत्वे एकत्वे च द्वौ, इत्येवं विंशतिः, त्रिकयोगेतु दश इति सर्वे त्रिंशद् विकल्पाः। एवमन्येऽपि स्वयमूहनीयाः ॥सू० २२॥

योगमें ये १२ विकल्प हैं। तथा त्रिकयोगमें चार विकल्प होते हैं, इस तरह सब २० विकल्प होते हैं। इसी तरहसे परिमंडल आदि संस्थानोमें एकत्वमें पांच विकल्प, द्विकयोगमें २० विकल्प होते हैं। २० विकल्प इस प्रकारसे हैं आदिके एकत्वमें, शेषचारोंके क्रमशः अनेकत्वमें चार विकल्प, तथा आदिके अनेकत्वमें और शेषचारोंके क्रमशः एकत्वमें चार विकल्प इस प्रकार आठविकल्प ये हुए, इसी तरहसे द्वितीयके एकत्वमें तथा शेषत्रयके अनेकत्वमें और एकत्वमें ६ विकल्प, तथा तृतीयके एकत्वमें और अनेकत्वमें, तथा शेषदोके अनेकत्वमें और एकत्वमें चार विकल्प होते हैं, इसी तरहसे चतुर्थके एकत्वमें और अनेकत्वमें, पंचमके अनेकत्वमें और एकत्वमें, दो विकल्प इस तरह ये सब मिलकर बीस २० विकल्प हो जाते हैं। तथा त्रिकके योगमें दश विकल्प इस प्रकार सब मिलकर तीस ३० विकल्प हो जाते हैं। इसी तरहसे और भी विकल्प अपने आप समझ लेना चाहिये ॥ सू० २२ ॥

१२ બાર વિકલ્પ થાય છે ત્રિક સંયોગમાં જ ચાર વિકલ્પ થાય છે. એ રીતે કુલ ૨૦ વીશ વિકલ્પ થાય છે આ રીતે પરિમંડલ આદિ સંસ્થાનોમાં એકત્વમાં પાંચ વિકલ્પ. દ્વિક સંયોગમાં વીશ વિકલ્પ થાય છે જે વીસ વિકલ્પ આ પ્રમાણે છે.-પહેલાના એકત્વમાં, અને બાકીના ચારેના ક્રમથી અનેકત્વમાં ૪ ચાર વિકલ્પ તથા પહેલાના અનેકત્વમાં અને બાકીના ચારેના ક્રમથી એકત્વમાં ૪ ચાર વિકલ્પ એ પ્રમાણે કુલ આઠ ૮ વિકલ્પ થાય છે. એજ રીતે બીજાના એકત્વમાં અને અનેકત્વમાં તથા બાકીના ત્રણેના અનેકત્વમાં અને એકત્વમાં છ ૬ વિકલ્પ તથા ત્રીજાના એકત્વમાં અને અનેકત્વમાં તથા બાકીના બેના અનેકત્વમા અને એકત્વમાં ચાર વિકલ્પ થાય છે. એજ રીતે ચોથાના એકત્વમા, અનેકત્વમાં પાચમાના અનેકત્વમાં અને એકત્વમાં ૨ બે વિકલ્પ આ રીતે કુલ મળીને ૨૦ વીશ વિકલ્પ થાય છે. તથા ત્રણના યોગમાં ૧૦ દશ વિકલ્પ એ રીતે કુલ ૩૦ ત્રીસ વિકલ્પ થાય છે. આ પ્રમાણે બાકીના બીજા વિકલ્પો પણ સમજી લેવા. સૂ.૨૨.

मूलम्—चत्तारि भंते ! दव्वा किं पओगपरिणया मीसापरिणया, वीससापरिणया ? गोयमा ! पओगपरिणया वा, मीसापरिणया वा, वीससापरिणया वा, अहवा एगे पओगपरिणए, तिन्नि मीसा-परिणया १, अहवा एगे पओगपरिणए, तिन्नि वीससापरिणया २, अहवा दो पओगपरिणया दो मीसापरिणया ३, अहवा दो पओ-गपरिणया, दो वीससापरिणया ४, अहवा तिन्नि पओगपरिणया एगे मीसापरिणए ५, अहवा तिन्नि पओगपरिणया, एगे वीस-सापरिणए ६, अहवा एगे मीसापरिणए. तिन्निवीससापरिणया ७, अहवा दो मीसा परिणयो, दो वीससा परिणया ८, अहवा तिन्नि मीसापरिणया एगे वीससापरिणए ९, अहवा एगे पओग-परिणए, एगे मीसापरिणए, दो वीससापरिणया १, अहवा एगे पओगपरिणए, दो मीसापरिणया, एगे वीससापरिणए २, अहवा दो पओगपरिणया; एगेमीसापरिणए, एगे वीससा परिणए ३, जइ पओगपरिणाया किं मणप्पओगपरिणया ? वइप्पओगपरिणया कायप्पओगपरिणया एवं एएणं कमेणं पंच छ सत्त जाव दस-संखेज्जा, असंखेज्जा, अणंता य दव्वा भाणियव्वा, दुया संजोएणं, तिया संजोएणं, जाव—दससंजोएणं, बारससंजोएण, उवजुंजिऊणं जत्थ जत्तिया संयोगा उट्ठेंति ते सव्वे भाणियव्वा, एए पुण जहा नवमसए पवेसणए भणिहामो तहा उवजुंजिऊण भाणियव्वा, जाव असंखेज्जा, अणंता एवं चेव, नवरं एक्कं पदं अब्भहियं, जाव अहवा अणंता परिमंडलसंठाण परिणया जाव अणंता आययसंठाणपरिणया ॥ सू० २३ ॥

छाया—चत्वारि भदन्त ! द्रव्याणि किं प्रयोगपरिणतानि, मिश्रपरिणतानि विस्रसापरिणतानि ? गौतम ! प्रयोगपरिणतानि वा, मिश्रपरिणतानि वा, विस्रसापरिणतानि वा, अथवा एकं प्रयोगपरिणतं त्रीणि मिश्रपरिणतानि १, अथवा एकं प्रयोगपरिणतं त्रीणि विस्रसापरिणतानि २, अथवा द्वे प्रयोगपरिणते, द्वे मिश्रपरिणते ३, अथवा द्वे प्रयोगपरिणते, द्वे विस्रसा परिणते ४, अथवा त्रीणि प्रयोगपरिणतानि, एकं मिश्रपरिणतम् ५, अथवा त्रीणि प्रयोगपरिणतानि, एकं विस्रसापरिणतं

'चत्तारि भंते ! दव्वा किं पओगपरिणया' इत्यादि ।

सूत्रार्थ—(चत्तारि भंते ! दव्वा किं पओगपरिणया) हे भदन्त ! चार द्रव्य क्या प्रयोगपरिणत होते हैं ? या मिश्रपरिणत होते हैं ? या विस्रसापरिणत होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (पओगपरिणया वा, मीसा परिणया वा, वीससापरिणया वा) चार द्रव्य प्रयोगपरिणत भी होते हैं, मिश्रपरिणत भी होते हैं, विस्रसा परिणत भी होते हैं (अहवा एगे पओगपरिणए, तिन्नि मीसापरिणया) अथवा एकप्रयोगपरिणत होता है । बाकीके तीन मिश्रपरिणत होते हैं १ (अहवा एगे पओगपरिणए, तिन्नि, वीससापरिणया) अथवा एकप्रयोगपरणित होता है बाकीके तीन विस्रसापरिणत होते हैं २, (अहवा दो पओगपरिणया, दो मीसापरिणया३) अथवा दो प्रयोगपरिणत होते हैं और दो मिश्रपरिणत होते हैं ३, (अहवा दो पओगपरिणया, दो वीससा परिणए४) अथवा दो प्रयोगपरिणत होते हैं दो विस्रसापरिणत होते हैं ४, (अहवा तिन्नि पओगपरिणया, एगे मीसापरिणए ५) अथवा तीन प्रयोगपरिणए होते हैं

'चत्तारि भंते दव्वा किं पओगपरिणया इत्यादि"

सुत्रार्थ—'चत्तारि भंते दव्वा किं पओगपरिणया' हे ભગવન્ ચાર દ્રવ્યો શું પ્રયોગપરિણત હોય છે મિશ્ર પરિણત હોય છે કે વિસ્રસા પરિણત હોય છે 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'पओगपरिणया मीसापरिणया वीससा परिणया वा' ચાર દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત, મિશ્ર પરિણત અને વિસ્રસા પરિણત હોય છે. 'अहवा एगे पओगपरिणए तिन्नि मीसा परिणया' અથવા એક પ્રયોગપરિણત હોય છે અને બાકીના ત્રણ મિશ્ર પરિણત હોય છે१ 'अहवा एगे पओगपरिणए तिन्नि वीससा परिणया' અથવા એક પ્રયોગ પરિણત હોય છે બાકીના ત્રણ વિસ્રસા પરિણત હોય છે २ 'अहवा दो पओगपरिणया, दो मीसा परिणया' અથવા બે દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોય છે અને બે મિશ્રપરિણત હોય છે ૩ 'अहवा दो पओगपरिणया दो वीससा परिणया' અથવા બે દ્રવ્યો પ્રયોગ પરિણત હોય છે.અને બે વિસ્રસા પરિણત હોય છે ४

६ अथवा एक मिश्रपरिणत, त्रीणि विस्रसापरिणतानि ७, अथवा द्वे मिश्रपरिणते द्वे विस्रसापरिणते ८, अथवा, त्रीणि मिश्रपरिणतानि, एकं विस्रसापरिणतम् ९, अथवा एक प्रयोगपरिणतम्, एकं मिश्रपरिणत, द्वे विस्रसापरिणते १, अथवा एक प्रयोगपरिणत, द्वे मिश्रपरिणते, एक विस्रसापरिणतम् २, अथवा द्वे प्रयोगपरिणते, एक मिश्रपरिणतम्, एक विस्रसापरिणतम् ३, यानि प्रयोगपरिणतानि

एकद्रव्य मिश्रपरिणत होता है ५। (अहवा तिन्नि पओगपरिणया एगे वीससा परिणए ६) अथवा, तीनद्रव्य प्रयोगपरिणत होते हैं और एक द्रव्य विस्रसा परिणत होता है ६। (अहवा एगे मीसापरिणए, तिन्नि वीससापरिणए ७ अथवा एक द्रव्य मिश्रपरिणत होता है बाकीके ३ द्रव्य विस्रसा परिणत होते हैं ७। (अहवा दो मीसापरिणया, दो वीससापरिणया८) अथवा दो द्रव्य मिश्रपरिणत होते हैं और दो द्रव्य विस्रसा परिणत होते हैं ८। (अहवा तिन्नि मीसापरिणया एगे वीससा परिणए ९) अथवा तीन मिश्रपरिणत होते हैं और एक द्रव्य विस्रसा परिणत होता है ९। (अहवा एगे पओगपरिणए एगे मीसापरिणए, दो-वीससा परिणया १) अथवा एकद्रव्य प्रयोगपरिणत होता है, एकद्रव्य मिश्रपरिणत होता है और दो द्रव्यविस्रसापरिणत होते हैं। (अहवा एगे पओगपरिणए, दो मीसापरिणया, एगे वीससापरिणए २) अथवा एक द्रव्य प्रयोगपरिणत होता है, दो द्रव्य मिश्रपरिणत होते हैं और

'अहवा तिन्नि पओगपरिणया एगे मीसा परिणए' અથવા ત્રણ પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને એક મિશ્રિ પરિણત હોય છે ૫ 'अहवा तिन्नि पओगपरिणया एगे वीससा परिणया' અથવા ત્રણ દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને એક વિસ્રસા પરિણત હોય છે ૬ 'अहवा एगे मीसा परिणए तिन्नि वीससा परिणए' અથવા એક દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત હોય છે બાકીના ત્રણ દ્રવ્યો વિસ્રસાપરિણત હોય છે ૭; 'अहवा दो मीसा परिणया दो वीससा परिणया' અથવા બે દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત, અને બે દ્રવ્યો વિસ્રસાપરિણત હોય છે ૮ 'अहवा तिन्नि मीसा परिणया एगे वीससा परिणए' અથવા ત્રણ મિશ્રપરિણત હોય છે અને એક દ્રવ્ય વિસ્રસાપરિણત હોય છે ૯ 'अहवा एगे पओगपरिणए, एगे मीसापरिणए दो वीससा परिणया' અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોય છે, એક મિશ્રપરિણત હોય છે અને બે દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત હોય છે ૧ 'अहवा एगे पओगपरिणए दो मीसा परिणया एगे वीससा परिणए' એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોય છે બે મિશ્ર પરિણત હોય છે

किं मनःप्रयोगपरिणतानि, वचःप्रयोगपरिणतानि, कायप्रयोगपरिणतानि ? एवम् एतेन क्रमेण पञ्च, षट्, सप्त, यावत् दश, संख्येयानि, असंख्येयानि, अनन्तानि च द्रव्याणि भणितव्यानि, द्विकसंयोगेन, त्रिकसंयोगेन यावत् दशसंयोगेन, द्वादश-

---

एक द्रव्य विस्रसा परिणत होता है २, (अहवा दो पओगपरिणया, एगे मीसापरिणए, एगे वीससापरिणए ३) अथवा दो द्रव्य प्रयोग-परिणत होते हैं, एकमिश्रपरिणत होता है और एक विस्रसा परि-णत होता है ३, (जइ पओगपरिणया किंमणप्पओगपरिणया३) हे भदन्त ! चार द्रव्य यदि प्रयोग परिणत होते हैं तो क्या वे मनः प्रयोगपरिणत होते हैं या वचनप्रयोगपरिणत होते हैं या कायप्रयोग परिणत होते हैं ? (एवं एएणं कमेणं पञ्च, छ, सत्त, जाव दस, संखेज्जा, असंखेज्जा, अणंता य दव्वा, दुयासंजोएणं, तियासंजोएणं, जाव दस संजोएणं, बारससंजोएणं, भाणियव्वा) हे गौतम ! इस विषयमें समस्त कथन पहिले किये कथनके अनुसार ही जानना चाहिये । इसी प्रकारसे क्रमानुसार पांच, छ, सात, यावत् दश, संख्यात, असंख्यात और अनन्त द्रव्योंके द्विकसंयोग त्रिकसंयोग, यावत् दशसंयोग, बारह संयोग कह लेना चाहिये । (उवजुंजिऊणं

અને એક દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત હોય છે ૨ 'अहवा दो पओगपरिणया, एगे मीसा परिणए, एगे विससा परिणए' અથવા બે દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત, એક મિશ્ર પરિણત હોય છે અને એક વિસ્રસા પરિણત હોય છે ૩ 'जइ पओगपरिणया किं मणप्पओगपरिणया ३' હે ભગવન્ ચાર દ્રવ્ય જો પ્રયોગપરિણત હોય તો શું તે મન.પ્રયોગ પરિણત હોય છે? વચનપ્રયોગ પરિણત કે કાયપ્રયોગ પરિણત હોય છે? 'एवं एएणं कमेणं पंच, छ, सत्त जाव दस, संखेज्जा, असंखेज्जा, अणंता य दव्वा दुया संयोएणं, तिया संयोएणं, जाव दस संजोएणं; बारस संजोएणं भाणियव्वा' હે ગૌતમ આ વિષયમાં સઘળું કથન પહેલા કરવામાં આવેલ કથનાનુસાર સમજી લેવું અને એ જ રીતના ક્રમ પ્રમાણે પાચ, છ, સાત,–યાવત–દશ, સંખ્યાત્ અસખ્યાત અને અનંત દ્રવ્યોના દ્વિક સંયોગ, ત્રિક સંયોગ– યાવત્– દશ સંયોગ, બાર સંયોગ સમજી લેવા. 'उवजुंजिउणं जत्थ जत्थिया संजोगा उट्ठेति ते सव्वे

संयोगेन उपयुज्य यत्र यावन्तःसंयोगा उत्तिष्ठन्ते ते सर्वे भणितव्याः, एते पुनः यथा नवमशतके प्रवेशनके भणिष्यामस्तथा उपयुक्तेन भणितव्याः, यावत्-असंख्येयाः अनन्ताः, एवमेव, नवरम् एक पदम् अभ्यधिकम्, यावत्-अथवा अनन्तानि परिमण्डलसंस्थानपरिणतानि यावत् अनन्तानि आयतसंस्थान-परिणतानि ॥ सू० २३ ॥

टीका-अथ द्रव्यचतुष्कपरिणाममधिकृत्य माह-'चत्तारि भंते! इत्यादि। 'चत्तारि भंते! दव्वा किं पओगपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया?'

जत्थ जत्तिया संयोगा उट्ठंति ते सव्वे भाणियव्वा) जहां पर जितने संयोग उपयोगपूर्वक-विचारपूर्वक-संभवित हो उतने वे सब संयोग वहां पर कहना चाहिये। (एए पुण जहा नवमसए पवेसणए भणिहामो तहा उवजुंजिऊण भाणियव्वा) ये सब संयोग नौवें शतक के प्रवेशन अर्थात् बत्तीसवें उद्देशकमें जिस प्रकार से कहे जावेंगे, उपयोगपूर्वक उस प्रकारसे विचार करके उन्हें कहना चाहिये। (जाव असंखेज्जा अणंता, एवं चेव-नवरं एक पदं अब्भहियं) यावत्-असंख्यात, अनन्त द्रव्योंके परिणाम इसी प्रकारसे जानना चाहिये। परन्तु-एक पद अधिक करके कहना चाहिये। जाव अहवा अणंतपरिमंडलसंठाणपरिणया जाव अणंता आययसंठाण परिणया) यावत्-अथवा-अनन्तद्रव्य परिमंडल संस्थान रूपसे परिणत होते हैं-यावत्-अनन्तद्रव्य आयत संस्थानरूपसे परिणत होते हैं।

टीकार्थ-इस सूत्रद्वारा सूत्रकारने द्रव्य चतुष्क आदिके परिणामको अधिकृत करके कहा है. इसमें प्रभुसे ऐसा पूछा है 'चत्तारि भंते!

भाणियव्वा' જ્યાં જેટલા સંયોગ ઉપયોગપૂર્વક - વિચારપૂર્વક સંભવિત હોય તેટલા તે તમામ સંયોગ ત્યાં સમજી લેવા. (एए पुण जहा नवमसये पवेसणए भणिहामो तहा उवजुंजिऊण भाणियव्वा' તે તમામ સંયોગો નવમા શતકના પ્રવેશ પર્યંત જે રીતે કહેવામાં આવશે, ઉપયોગપૂર્વક તે રીતે વિચારીને સમજી લેવા. जाव असंखेज्जा अणंता एवं चेव-नवरम् एकं पदं अब्भहियं' યાવત્ અસંખ્યાત અનંત દ્રવ્યોનું પરિણમન આજ રીતે સમજી લેવું, પરંતુ એક પદ વધારીને કહેવું જોઇએ 'जाव अहवा अणंतपरमंडलसंठाणपरिणया जाव अणंता आयय-संठाणपरिणया - યાવત્ અનંત દ્રવ્ય પરિમંડલ સંસ્થાનરૂપથી પરિણત હોય છે-યાવત્ અનંત દ્રવ્ય આયત સંસ્થાનરૂપથી પરિણત હોય છે

ટીકાર્થ- આ સૂત્રવડે દ્રવ્ય ચતુષ્કાદિના પરિણામને અધિકૃત કરીને કહ્યું છે. આમાં ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછ્યું છે કે- 'चत्तारि भंते दव्वा किं पओग

गौतमः पृच्छति- हे भदन्त ! चत्वारि द्रव्याणि किं प्रयोगपरिणतानि, मिश्रपरिणतानि, विस्रसापरिणतानि भवन्ति ? भगवानाह- 'गोयमा ! पओगपरिणया वा, मीसापरिणया वा, वीससापरिणया वा' हे गौतम ! चत्वारि द्रव्याणि प्रयोगपरिणतानि वा, मिश्रपरिणतानि वा, विस्रसापरिणतानि वा भवन्ति, 'अहवा एगे पओगपरिणए तिन्नि मीसापरिणया १, अथवा तेषु एकं द्रव्यम् प्रयोगपरिणतं भवति, त्रीणि च द्रव्याणि मिश्रपरिणतानि भवन्ति१, 'अहवा एगे पओगपरिणए तिन्नि वीससा परिणया२' अथवा एकं प्रयोग परिणतं भवति, त्रीणि च विस्रसापरिणतानि भवन्ति२, 'अहवा दो पओगपरिणया, दो मीसापरिणया ३, अथवा द्वे द्रव्ये प्रयोगपरिणते भवतः, द्वे च मिश्रपरिणते, 'अहवा दो पओगपरिणया दो वीससा परिणया४' अथवा द्वे प्रयोगपरिणते भवतः द्वे विस्रसापरिणते४, 'अहवा तिन्नि पओगपरिणया एगे मीसापरिणए५'

दव्वा किं पओगपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया' हे भदन्त ! चार द्रव्य क्या प्रयोगपरिणत होते हैं ? या मिश्रपरिणत होते हैं ? या विस्रसापरिणत होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! पओगपरिणया वा, मीसापरिणया वा, वीससापरिणया वा' हे गौतम ! चार द्रव्य प्रयोगपरिणत भी होते हैं, मिश्रपरिणत भी होते हैं, और विस्रसा परिणत भी होते हैं । 'अहवा-एगे पओगपरिणए तिन्नि मीसा परिणया, अहवा एगे पओगपरिणए, तिन्नि वीससा परिणया, अहवा दो पओगपरिणया, दो मीसा परिणया, अहवा दो पओगपरिणया, दो वीससा परिणया' अथवा-उनमें एक द्रव्य प्रयोगपरिणत होता है, तीन द्रव्य मिश्र परिणत होते हैं१, अथवा-एक द्रव्य प्रयोग परिणत होता है तीन द्रव्य विस्रसा परिणत होते हैं२, अथवा-दो द्रव्य प्रयोग

परिणया, मीसा परिणया; वीससा परिणया' હે ભગવન્ ચાર દ્રવ્ય શું પ્રયોગ પરિણત હોય છે ? મિશ્ર પરિણત કે વિસ્રસા પરિણત હોય છે ?

ઉત્તર- 'गोयमा' 'पओगपरिणया वा मीसा परिणया वा वीससा परिणया' હે ગૌતમ ચાર દ્રવ્યો પ્રયોગ પરિણત, મિશ્ર પરિણત અને વિસ્રસા પરિણત હોય છે. 'अहवा एगे पओगपरिणए तिन्नि मीसा परिणया, अहवा एगे पओगपरिणए तिन्नि वीससा परिणया, अहवा दो पओगपरिणया दो मीसा परिणया, अहवा दो पओगपरिणया दो वीससापरिणया' અથવા તેમાં એક દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત, ત્રણ દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોય છે૧ અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને ત્રણ દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત હોય છે ૨ અથવા બે દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે

अथवा त्रीणि प्रयोगपरिणतानि भवन्ति एकं मिश्रपरिणतं भवति५, 'अहवा तिन्नि पओगपरिणया एगे वीससापरिणए६' अथवा त्रीणि प्रयोगपरिणतानि भवन्ति, एकं विस्रसापरिणतं भवति६, 'अहवा एगे मीसापरिणए तिन्नि वीससापरिणया ७' अथवा एकं द्रव्यं मिश्रपरिणतं भवति, त्रीणि च विस्रसापरिणतानि भवन्ति७, 'अहवा दो मीसापरिणया दो वीससापरिणया ८' अथवा द्वे द्रव्ये मिश्रपरिणते भवतः, द्वे विस्रसापरिणते भवतः ८, 'अहवा तिन्नि मीसापरिणया एगे वीससापरिणए९' अथवा त्रीणि द्रव्याणि मिश्रपरिणतानि भवन्ति, एकं विस्रसापरिणतं भवति९, 'अहवा एगे पओगपरिणए, एगे मीसापरिणए दो वीससापरिणया १०' अथवा एकं द्रव्यं प्रयोग-

परिणत होते हैं, दो द्रव्य मिश्र परिणत होते हैं३, अथवा- दो द्रव्य प्रयोगपरिणत होते हैं, दो द्रव्य विस्रसा परिणत होते हैं४। 'अहवा तिन्नि पओगपरिणया, एगे मीसा परिणए' अथवा-तीन द्रव्य प्रयोग परिणत होते हैं, एक द्रव्य मिश्र परिणत होता है५, 'अहवा तिन्नि पओग परिणया, एगे वीससा परिणए' अथवा-तीन द्रव्य प्रयोगपरिणत होते हैं, एक द्रव्य विस्रसा परिणत होता है६, 'अहवा एगे मीसा परिणए तिन्नि वीससा परिणए' अथवा-एक द्रव्य मिश्र परिणत होता है, तीन द्रव्य विस्रसा परिणत होते हैं७, 'अहवा- दो मीसा परिणए, दो वीससा परिणया' दो द्रव्य मिश्रपरिणत होते हैं, दो द्रव्य विस्रसा परिणत होते हैं८। 'अहवा तिन्नि मीसापरिणया, एगे वीससापरिणए' अथवा चार द्रव्योंमेंसे तीन द्रव्य मिश्रपरिणत होते हैं और एक द्रव्य विस्रसापरिणत होता है। 'अहवा एगे पओगपरिणए, एगे मीसा

અને બે દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોય છે ૩ અથવા બે દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને બે વિસ્રસા પરિણત હોય છે. ૪ 'अहवा तिन्नि पओगपरिणया एगे मीसापरिणए' અથવા ત્રણ દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોય છે ૫ 'अहवा तिन्नि पओगपरिणया एगे वीससा परिणए' અથવા ત્રણ દ્રવ્યો પ્રયોગ પરિણત હોય છે એક દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત હોય છે. ૬ 'अहवा एगे मीसापरिणए तिन्नि वीससा परिणए' એક દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોય છે અને ત્રણ દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત હોય છે ૭ 'अहवा दो मीसा परिणए दो वीससा परिणया' બે દ્રવ્ય મિશ્ર પ્રયોગ પરિણત હોય છે અને બે વિસ્રસા પરિણત હોય છે. 'अहवा तिन्निमीसा परिणया एगे वीससा परिणए' અથવા ત્રણ દ્રવ્યો મિશ્ર

परिणतं भवति, एक मिश्रपरिणतम्, द्वे च विस्रसापरिणते भवतः१०, 'अहवा एगे पओगपरिणए दो मीसापरिणया, एगे वीससापरिणए ११ अथवा एकं प्रयोगपरिणतं भवति. द्वे मिश्रपरिणते भवतः, एकं विस्रसापरिणतं भवति११, 'अहवा दो पओगपरिणया, एगे मीसापरिणए, एगे वीससापरिणए१२' अथवा द्वे प्रयोगपरिणते भवतः, एकं मिश्रपरिणतम्, एकं विस्रसापरिणतं भवति, गौतमः पृच्छति- 'जइ पओगपरिणया किं मणप्पओगपरिणया, वइप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया?' हे भदन्त ! यानि द्रव्याणि प्रयोगपरिणतानि तानि किं मनःप्रयोगपरिणतानि, वचःप्रयोगपरिणतानि, कायप्रयोगपरिणतानि

परिणए, दो वीससापरिणए'१ अथवा इनमेंसे एक द्रव्य प्रयोगपरिणत होता है, एक द्रव्य मिश्रपरिणत होता है और दो द्रव्य विस्रसा परिणत होते हैं। 'अहवा एगे पओगपरिणए, दो मीसापरिणए, एगे वीससा परिणए२' अथवा एक द्रव्य प्रयोगपरिणत होता है, दो द्रव्य मिश्रपरिणत होते हैं, एक द्रव्य विस्रसापरिणत होता है। 'अहवा दो पओगपरिणया एगे मीसा परिणए, एगे वीससा परिणए' दो द्रव्य प्रयोग परिणत होते हैं, एक द्रव्य मिश्रपरिणत होता है, एक द्रव्य विस्रसा परिणत होता है। अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं- 'जइ पओगपरिणया किं मणप्पओग परिणया, वइप्पओग परिणया, कायप्पओग-परिणया' हे भदन्त ! जो द्रव्य प्रयोगपरिणत होते हैं वे क्या मनःप्रयोग परिणत होते हैं? या वचन प्रयोगपरिणत होते हैं ? या कायप्रयोग

પરિણત અને એક દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત હોય છે. ૧ 'अहवा एगे, पओगपरिणए एगे मीसा परिणए, दो वीससा परिणए' અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત, એક દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત અને બે દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત હોય છે ૨ 'अहवा एगे पओग-परिणए, दो मीसा परिणए, एगे वीससा परिणए' અથવા એક દ્રવ્યપ્રયોગ પરિણત, એક દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત અને એક દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત હોય છે ૨ 'अहवा एगे पओगपरिणए दो मीसापरिणए एगे वीससा परिणए' અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત બે દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત અને એક દ્રવ્ય વિસ્રસા પરિણત હોય છે ૩ 'अहवा दो पओगपरिणया, एगे मीसा परिणए, एगे वीससापरिणए' બે દ્રવ્યો પ્રયોગપરિણત, એક દ્રવ્ય મિશ્રપરિણત અને એક દ્રવ્ય વિસ્રસાપરિણત હોય છે ૪

ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે કે- 'जइ पओगपरिणया किं मणप्पओग परिणया वइप्पओगपरिणया, कायप्पओगपरिणया' હે ભગવન્ જે દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોય છે તે શું મન પ્રયોગ પરિણત હોય છે? કે વચનપ્રયોગ પરિણત કે કાયપ્રયોગ

भवन्ति ? भगवानाह- 'गोयमा! मणप्पओगपरिणया वा वइप्पओगपरिणया वा कायप्पओगपरिणया वा' हे गौतम ! प्रयोगपरिणतानि द्रव्याणि मनःप्रयोगपरिणतानि वा, वचःप्रयोगपरिणतानि वा, कायप्रयोगपरिणतानि वा भवन्ति इत्यादि सर्वं द्रव्यचतुष्कप्रकरणोपलक्षित द्रष्टव्यम्, तच्च पूर्वोक्तानुसारेण आयतसंस्थानपर्यन्तं यथोचितमवसेयम्, अत्र च पुद्गलद्रव्यचतुष्कपरिणामे प्रयोगमिश्रविस्रसापरिणतेषु त्रिषु एकत्वे त्रयः, द्विकयोगे तु नव, तथाहि-आद्यस्य एकत्वे द्वयोश्च क्रमेण त्रित्वे द्वौ, एवम् आद्यस्य द्वित्वे द्वयोरपि क्रमेणैव द्वित्वे द्वौ, तथाऽऽद्यस्य त्रित्व द्वयोश्च क्रमेणैकत्वे द्वौ, एवम् द्वितीयस्यैकत्वे अन्यस्य त्रित्वे एकः, तथा द्वयोरपि द्वित्वे एकः, तथा द्वितीयस्य त्रित्वे अन्यस्य

परिणत होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं- हे गौतम ! 'मणप्पओग परिणया वा, वइप्पओगपरिणया वा, कायप्पओगपरिणया वा जो द्रव्य प्रयोगपरिणत होते हैं वे मनप्रयोगपरिणत भी होते हैं, वचन प्रयोग परिणत भी होते हैं और कायप्रयोगपरिणत भी होते हैं। इत्यादि समस्त कथन द्रव्यचतुष्क के प्रकरणमें कहे गये अनुसार आयतसंस्थान पर्यन्त यथोचित जानना चाहिये। इस पुद्गल द्रव्यचतुष्कके परिणाम में प्रयोग, मिश्र, विस्रसापरिणत तीन में एकत्वमें तीन विकल्प होते हैं। द्विक के योगमें ९ विकल्प होते हैं. जो पूर्वमें इस प्रकार से प्रकट किये गये हैं-आदि के एकत्वमें और दो के क्रम से त्रित्व में दो विकल्प, इसी तरह आदि के द्वित्व में और दोके भी क्रम से द्वित्व में दो विकल्प तथा आदि के त्रित्व में और दो के क्रमशः एकत्व में दो विकल्प, इसी तरह से द्वितीय के एकत्वमें और दूसरे

પરિણત હોય છે? ઉત્તર- હે ગૌતમ 'गोयमा' 'मणप्पओग परिणया वा वइप्पओग परिणया वा, कायप्पओगपरिणया वा' જે દ્રવ્ય પ્રયોગપરિણત હોય છે તે મનઃ પ્રયોગ પરિણત, વચઃપ્રયોગ પરિણત અને કાયપ્રયોગ પરિણત હોય છે ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન ચાર દ્રવ્યના પ્રકરણમા કહ્યાનુસાર આયત સંસ્થાન પર્યંત ઉચિત રીતે સમજી લેવુ. આ પુદ્ગલ દ્રવ્ય ચતુષ્કના પરિણામમા પ્રયોગ, મિશ્ર, અને વિસ્રસા પરિણત ત્રણના એકત્વમા ત્રણ વિકલ્પ થાય છે. દ્વિકના યોગમા નવ વિકલ્પ થાય છે જે પહેલા આ પ્રમાણે દર્શાવેલ છે- આદિના એકત્વમાં અને બેના ક્રમમા ત્રિત્વમા બે વિકલ્પ એ જ રીતે આદિના દ્વિત્વના અને બેના પણ ક્રમથી દ્વિત્વમા બે વિકલ્પ તથા આદિના ત્રિત્વમા અને બેના ક્રમથી એકત્વમાં બે વિકલ્પ એ જ રીતે દ્વિતીયના એકત્વમા અને

एकत्वे एकः, इत्येवं नव, त्रिकयोगे तु त्रय एव भवन्ति, इत्येवं सर्वे पञ्चदश भवन्ति अथ पञ्चादिद्रव्यपुद्गलपरिणामप्रकरणानि अतिदिशन्नाह- 'एवं एएणं कमेण पच छ सत्त जाव दस संखेज्जा, असंखेज्जा अणंता य दव्वा भाणियव्वा,' एवम् उपर्युक्तरीत्या एतेन द्रव्यचतुष्कान्तपरिणामविषयकेण अभिलापक्रमेणैव पञ्च, षट्, सप्त, यावत्- अष्ट, नव, दश, संख्येयानि, असंख्येयानि, अनन्तानि च द्रव्याणि भणितव्यानि, दुया संजोएणं, तिया संजोएणं, जाव दस संजोएणं, बारस संजोएणं उवजुंजिऊण जत्थ जत्तिया संयोगा उट्ठेति ते सव्वे भाणियव्वा' द्विकसंयोगेन, त्रिकसंयोगेन, यावत् - चतुष्कसंयोगेन, पञ्चकसंयोगेन,

---

के त्रित्व में एक विकल्प, तथा दोनों के भी द्वित्व में एक विकल्प, तथा द्वितीय के त्रित्वमें और अन्यके एकत्व में एक विकल्प इस तरह से कुल विकल्प ३+९+३=१५ होते हैं। अब सूत्रकार ऐसा प्रकट करते हैं कि-'एव एएणं कमेणं पंच, छ सत्त, जाव दस संखेज्जा, असंखेज्जा अणंता य दव्वा भाणियव्वा' जैसा यह द्रव्य चतुष्कान्त परिणाम विषयक अभिलाप प्रकट किया गया है इसीके अनुसार पांच. छ, सात, यावत्आठ, नौ दश, संख्यात, असंख्यात और अनन्त द्रव्योंको भी द्विकसंयोगसे, त्रिकसंयोगसे, यावत्-चतुष्कसंयोगसे पांचके संयोगसे, छहके संयोगसे, सातके संयोगसे, आठके संयोगसे, नौके संयोगसे, दशके संयोगसे, द्वादशके संयोगसे, उपयोगपूर्वक विचार करके कहना चाहिये। अर्थात् जिस प्रकारसे चार द्रव्योंके प्रकरणमें ऐसा प्रकट किया गया है कि ये चारों द्रव्य प्रयोगपरिणत

બીજાના ત્રિત્વમા એક વિકલ્પ અને બંનેના, દ્વિત્વમા એક વિકલ્પ તથા દ્વિતીયના ત્રિત્વમાં અને અન્યના એકત્વમા એક વિકલ્પ એ રીતે આ નવ વિકલ્પ થાય છે ત્રિકના યેગમા કેવળ ત્રણ જ વિકલ્પ હોય છે. એ રીતે કુલ વિકલ્પ ૩ + ૯ + ૩ = ૧૫ થાય છે.

હવે સૂત્રકાર પાચ, છ, વિગેરેના વિષયમાં નીચે પ્રમાણે કહે છે:- एएणं कमेणं पंच, छ, सत्त जाव, दस, संखेज्जा, असंखेज्जा अणंता य दव्वा भाणियव्वा' જેવી રીતે આ દ્રવ્ય ચતુષ્કાન્ત પરિણામ વિષયક અભિલાપ પ્રગટ કરેલ છે એ જ રીતે પાંચ, છ, સાત,-યાવત્-આઠ, નવ, દશ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત, અને અનંત દ્રવ્યોને પણ ત્રિક સંયોગથી, - યાવત્ - ચતુષ્ક સંયોગથી, પાંચના સંયોગથી, છના સંયોગથી, સાતના સંયોગથી નવના સંયોગથી, દશના સંયોગથી, બારના સંયોગથી ઉપયોગપૂર્વક વિચાર કરીને સમજી લેવું અર્થાત્ જે પ્રકારે ચાર દ્રવ્યોના પ્રકરણમા જેટલું પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે કે એ ચારે દ્રવ્યો પ્રયોગપરિણત હોય છે, મિશ્ર પરિણત પણ હોય છે, વિસસા

षट्कसंयोगेन, सप्तकसंयोगेन, अष्टकसंयोगेन, नवकसंयोगेन, दशकसंयोगेन, द्वादशकसंयोगेन उपयुज्य उपयुक्तेन उपयोगपूर्वकं विचार्येत्यर्थः यत्र यावन्तः संयोगा उत्तिष्ठन्ते यथोचितं सम्भवन्ति ते सर्वे संयोगाः द्विकादिकाः भणितव्याः, प्रयोगादिपरिणतपञ्चादिद्रव्यविषयकाभिलापश्चैवम्- 'पंचभंते ! दव्वा किं पओगपरिणया, मीसापरिणया, वीससापरिणया? गोयमा! पओगपरिणया वा, मीसापरिणया, वीससापरिणया वा, अहवा एगे पओग परिणए, चत्तारि मीसापरिणया' इत्यादि । अत्र च एकत्वसंयोगे त्रयः द्विक

भी होते हैं, मिश्रपरिणत भी होते हैं, विस्रसा परिणत भी होते हैं इत्यादि । इसी तरहसे पांच छह आदिसे लेकर अनन्तसंख्या पर्यन्तके द्रव्य भी प्रयोगमिश्र और विस्रसा परिणत होते हैं । जैसे स्वतंत्र एकमें और दोके और तीनके संयोगमें वहां पर विकल्प होना प्रकट किये गये हैं उसी तरहसे इन सबमें भी स्वतंत्र एकमें और दो एवं तीन आदिके संयोगमें विकल्प होते हैं ऐसा जानना चाहिये । इसी बातको टीकाकार प्रकट करते हैं कि प्रयोग आदि परिणत पञ्चद्रव्यादि विषयक अभिलाप इस प्रकारसे कहना चाहिये 'पंचभंते ! दव्वा किं पओगपरिणया, मीसा परिणया' हे भदन्त ! पांच द्रव्य क्या प्रयोग परिणत होते हैं ? मिश्रपरिणत होते हैं ? 'वीससा परिणया, वा' विस्रसापरिणत होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'पओगपरिणया वा, मीसापरिणया वा वीससापरिणया वा' पांच द्रव्य प्रयोगपरिणत भी होते हैं मिश्रपरिणत भी होते हैं, विस्रसापरिणत भी होते हैं । 'अहवा एगे पओगपरिणए, चत्तारि

પરિણત પણ હોય છે ઇત્યાદિ તે જ રીતે પાચ, છ આદિથી લઇને અનત સંખ્યા પર્યતના દ્રવ્ય પણ પ્રયોગ, મિશ્ર અને વિસ્રસા પરિણત હોય છે, જેમકે- સ્વતત્ર એકમાં અને બેમાં અને ત્રણના સયોગમા ત્યાં વિકલ્પ થના પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે એ જ રીતે આ બધામા પણ સ્વતત્ર એકમા અને બે અને ત્રણ આદિના સયોગમા વિકલ્પ થાય છે તેમ સમજવુ એ જ વાતને ટીકાકાર પ્રગટ કરે છે કે પ્રયોગ આદિ પરિણત પચ દ્રવ્યાદિ વિષય સબધી અભિલાપ આ રીતે સમજવો 'पच भंते दव्वा किं पओगपरिणया, मीसा परिणया' હે ભગવન પાંચ દ્રવ્યો શુ પ્રયોગપરિણત હોય છે કે મિશ્ર પરિણત હોય છે? 'वीससा परिणया' કે વિસ્રસા પરિણત હોય છે. ઉત્તરમા પ્રભુ કહે છે કે- 'गोयमा' હે ગૌતમ पओगपरिणया वा मीसा परिणया वा, वीससापरिणया वा' પાચ દ્રવ્ય, પ્રયોગ પરિણત, મિશ્ર પરિણત કે વિસ્રસા

योगे द्वादश विकल्पा भवन्ति तथाहि–एकं चत्वारि च १, द्वे त्रीणि च२, त्रीणि द्वे च, ३ चत्वारि एकश्च ४, इत्येवं चत्वारो विकल्पाः । द्रव्यपञ्चकमाश्रित्य एकत्र द्विकसयोगे पदत्रयस्य त्रयो द्विकसयोगाश्चतुर्भिर्गुणिता द्वादश भवन्ति, त्रिक योगे तु षट्, तथाहि–त्रीणि एकम् एकश्च १, एकं त्रीणि एकश्च २, एकम् एकं त्रीणि च ३, द्वे द्वे एकश्च ४, द्वे एकं द्वे च ५, एकं द्वे द्वे च ६, इत्येवं षट्, सर्वसमेलनेन ३+१२+६=२१ एकविंशतिर्विकल्पा भवन्ति, प्रयोगपरिणतादित्रयाणा पञ्चद्रव्याणाम् । एवं द्रव्यपञ्चकापेक्षया सत्यमनः प्रयोगादिषु चतुर्षु पदेषु द्विक त्रिक चतुष्क–सयोगा–भवन्ति, एते च द्विकसयोगाः

मीसापरिणया' अथवा एकद्रव्यप्रयोगपरिणत होता है, चार द्रव्य मिश्रपरिणत होते हैं, इत्यादि यहां पर एकत्वके साथ संयोग होने पर तीन विकल्प, द्विकके साथ योग होने पर १२ विकल्प होते हैं। वे इस प्रकारसे हैं एकचार, दो तीन, तीन दो, और चार एक इस तरह ये चार विकल्प हैं। ये चार विकल्प हैं। द्रव्यपंचकको आश्रित करके एक द्विक संयोगमें पदत्रयके तीन द्विकसंयोग चारसे गुणित होने पर १२ हो जाते हैं। त्रिकयोगमें ६, जैसे तीन एकएक १, एक, तीन, एक २, एक एक तीन३, दो, दो. एक ४, दो एक दो ५, एक, दो, दो ६ इस तरहसे ६ होते हैं। ३+१२+६=२१ आता है सो इतने विकल्प प्रयोगपरिणत पांच द्रव्योंके, मिश्रपरिणत पांच द्रव्योंके और विस्रसापरिणत पांच द्रव्योंके होते हैं। इसी तरह द्रव्यपंचककी अपेक्षा सत्यमनः प्रयोगआदि चार पदोंमें द्विक, त्रिक और चतुष्कसंयोग

પરિણત હોય છે. 'अहवा एगे पओगपरिणए, चत्तारि मीसा परिणया' અથવા એક દ્રવ્ય પ્રયોગ પરિણત અને ચાર દ્રવ્ય મિશ્ર પરિણત હોય છે ઇત્યાદિ, અહીં એકત્વના સંયોગમાં ત્રણ વિકલ્પ અને દ્વિકના સંયોગમાં બાર ૧૨ વિકલ્પ થાય છે. તે આ પ્રમાણે છે– એકચાર, બેત્રણ, ત્રણબે, અને ચારએક આ પ્રમાણે ચાર વિકલ્પ છે, દ્રવ્ય પંચકનો આશ્રય કરીને એક દ્વિક સંયોગમાં પદત્રયના ત્રણ દ્વિક સંયોગને ચારથી ગુણવાથી બાર થાય છે ત્રિક સંયોગમાં છ, જેમકે ત્રણ એક, એક ૧ એક, ત્રણ એક ૨ એક એક અને ત્રણ ૩ બે બે એક ૪ બે એક બે ૫ એક બે બે ૬. એ રીતે છ ભેદ (વિકલ્પ) થાય છે તમામને જોડવાથી ૩ + ૧૨ – ૬ = ૨૧ આટલા વિકલ્પ પ્રયોગ પરિણત પાંચ દ્રવ્યોના, મિશ્ર પરિણત પાંચ દ્રવ્યોના અને વિસ્રસા પરિણત પાંચ દ્રવ્યોના હોય છે એ જ રીતે દ્રવ્ય પંચકની અપેક્ષામાં સત્યમનઃ પ્રયોગ આદિ ચાર પદોમાં દ્વિક, ત્રિક અને ચતુષ્કનો સંયોગ થાય છે. તેમાં દ્વિક સંયોગ ૨૪ થાય છે, જે આ રીતે છેઃ–

२४ चतुर्विंशतिः, तथाहि – चतुर्णामपि सत्यमनःप्रयोगादीनां पदानां षट् द्विकसंयोगा, तत्र चैकैकस्मिन् पूर्वोक्तानुसारेण चत्वारो विकल्पाः, षण्णां च चतुर्भिर्गुणने चतुर्विंशतिरिति, द्विकसंयोगा अपि चतुर्विंशतिः, तथाहि–चतुर्णां पदानां चत्वारस्त्रिकसंयोगाः, एकैकस्मिंश्च पूर्वोक्तानुसारेण षड् विकल्पाः, चतुर्णां च षड्भिर्गुणने चतुर्विंशतिरिति । चतुष्कसंयोगे तु चत्वार एव विकल्पाः, तथाहि–प्रथमे स्थाने द्वे त्रिषु चैकैकम् १, तथा द्वितीय स्थाने द्वे शेषेषु चैकैकम् २, एवं तृतीये स्थाने द्वे शेषेषु चैकैकम् ३, तथा चतुर्थे स्थाने द्वे, शेषेषु चैकैकम् ४, इत्येवं चत्वारो विकल्पाः भवन्ति । एकेन्द्रियादिषु पञ्चसु पदेषु द्विक–त्रिक–चतुष्क–पञ्चक–संयोगा भवन्ति तत्र च

होते हैं । इनमें द्विकसंयोग २४ होते हैं जो इस प्रकारसे हैं इन सत्यमनःप्रयोग आदि चार पदोंके द्विक संयोग ६ होते हैं सो इन एक २ द्विक संयोगमें पूर्वोक्तानुसार चार ४ विकल्प होते हैं । इस तरह छहको चारसे गुणा करने पर २४द्विकसंयोग हो जाते हैं। त्रिकसंयोग भी २४ होते हैं। जो इस प्रकारसे समझना चाहिये सत्यमनःप्रयोगादि चारपदोंके त्रिकसंयोग चार होते हैं सो एक एक चारमें पूर्वोक्तानुसार६ विकल्प होते हैं । इस तरह चारको छ के साथ गुणा करने पर २४ त्रिक संयोग आ जाते हैं । चतुष्कसंयोग में चार ही विकल्प होते हैं-वे इस प्रकार से प्रथम स्थान दो, तीन में एक एक द्वितीय स्थान में दो बाकी में एक एक तृतीयस्थान में दो, बाकी में एक एक तथा चौथे स्थान में दो बाकीमें एक एक– इस तरह ४ विकल्प होते है । एकेन्द्रियादिक पांच पदोंमें द्विक, त्रिक, चतुष्क, पंचकसंयोग होते है । इनमें द्विक संयोग ४२ होते

આ સત્યમન પ્રયોગ આદિ ચાર પદોના દ્વિક સંયોગના છ વિકલ્પ થાય છે. આ એક દ્વિક સંયોગમા પહેલાના કથન પ્રમાણે ચાર વિકલ્પ થાય છે તે રીતે ૬ ને ચારગણા કરવાથી ૨૪ દ્વિક સંયોગ થાય છે અને ત્રિક સંયોગ પણ ૨૪ થાય છે જે આ પ્રમાણે સમજવાના છે સત્યમનઃ પ્રયોગ આદિ ચાર પદોના ત્રિક સંયોગ ચાર થાય છે અને એક એક ચારમાં પૂર્વોકતાનુસાર ૬ વિકલ્પ થાય છે એ રીતે ચારને છ સાથે ગુણવાથી ૨૪ થાય છે ચતુષ્ક સંયોગમા ચાર વિકલ્પ થાય છે જે આ રીતે પ્રથમ સ્થાનમા બે ત્રણમા એક એક, દ્વિતીય સ્થાનમા બે અને બાકીમા એક એક અને ત્રીજા સ્થાનમા બે અને બાકીમા એક એક, ચોથા સ્થાનમા બે બાકીમા એક એક. એ રીતે ચાર વિકલ્પ હોય છે. એકેન્દ્રિયાદિ પાચ પદોમા દ્વિક, ત્રિક, ચતુષ્ક, પંચક સંયોગ થાય છે તેમા દ્વિક

द्विकसंयोगाश्चत्वारिंशत्. तथाहि पञ्चानां पदानां दश द्विकसंयोगास्तत्र चैकैकस्मिन् द्विकसंयोगे पूर्वोक्तानुसारेण चत्वारो विकल्पाः, दशानां च चतुर्भिर्गुणने चत्वारिंशत्, त्रिकसंयोगे तु षष्टिः, तथाहि-पञ्चानां पदानां दश-द्विकसंयोगाः, तत्रैकैकस्मिंश्च द्विकसंयोगे पूर्वोक्तानुसारेण षड् विकल्पाः, दशानां च षड्भिर्गुणने षष्टिः, चतुष्कसंयोगे च विंशतिः. तथाहि-पञ्चानां पदानां चतुष्कसंयोगे पञ्च विकल्पाः, एकैकस्मिंश्च पूर्वोक्तानुसारेण चत्वारो विकल्पाः, पञ्चानां च चतुर्भिर्गुणने विंशतिः, पञ्चकसंयोगेतु एक एव विकल्पो बोध्यः। तथा षट्कादिसंयोगा अपि वक्तव्याः, विशेषस्तु षट्कसंयोगः आरम्भ-

हैं - जो इस प्रकार से होते हैं - पांच पदों के द्विक संयोग १०, इनमें एक एक द्विक संयोगमें पूर्वोक्तानुसार चार २ विकल्प होते हैं। इस तरह दशमें ४ चार का गुणा करने पर द्विक सयोग ४० आ जाते हैं। त्रिकसंयोग ६० होते हैं वे इस प्रकार से हैं-पांच पदोंके द्विकसंयोग १० कहे गये हैं सो इन प्रत्येक द्विकसंयोगमें पूर्वोक्तानुसार ६-६ विकल्प होते हैं। इस तरह १० में ६ गुणा करने पर ६० त्रिक सयोग आ जाते हैं। चार संयोग में २० विकल्प होते हैं-वे इस प्रकार से हैं पांच पदोंके चतुष्कसंयोगमें ५ विकल्प होते हैं सो एक एक विकल्प में पूर्वोक्तानुसार चार २ विकल्प होते हैं। इस तरह पांचमें चार का गुणा करने पर २० आ जाते हैं। पांचके संयोगमें एक ही विकल्प होता है इसी तरह षट्कादि संयोग भी वक्तव्य होते हैं इनमें विशेषता केवल ऐसी ही है कि षट्कादि

સયોગ ૪૨ બેતાલીસ થાય છે જે આ રીતે છે. પાચ પદોના દ્વિક સંયોગ ૧૦ દશ. તેમા પ્રત્યેક દ્વિક સંયોગમા પૂર્વોક્તકથનાનુસાર ચાર ચાર વિકલ્પ થાય છે એ રીતે દશના ચારગણા કરવાથી દ્વિક સંયોગ ૪૦ ચાલીશ થાય છે. ત્રિક સંયોગના ૬૦ સાઠ થાય છે, તે આ પ્રમાણે છે પાચ પદોના દ્વિક સયોગ ૧૦ દશ કહેલા છે તે પ્રત્યેક દ્વિક સંયોગમા પહેલા કહ્યા પ્રમાણે છ છ વિકલ્પ થાય છે. તે રીતે ૧૦ને ૬થી ગુણવાથી ૬૦ ત્રિક સંયોગ થાય છે ચાર સંયોગમાં વીશ વિકલ્પ થાય છે, તે આ પ્રમાણે છે. પાંચ પદોના ચતુષ્કના સયોગમાં પાચ વિકલ્પ થાય છે અને દરેક વિકલ્પમાં પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે ચાર ચાર વિકલ્પ થાય છે. આવી રીતે પાચના ચારગુણા કરવાથી ૨૦ થાય છે. પાચના સયોગમા એક જ વિકલ્પ થાય છે એ રીતે ષટકાદિ સયોગનુ વકતવ્ય પણ સમજી લેવુ એમા વિશેષતા કેવલ એટલી જ છે કે ષટકાદિ સંયોગમાં ષટકસંયોગ

सत्यमनःप्रयोगादिपदान्याश्रित्य, सप्तकसंयोगश्चौदारिकादिकायप्रयोग माश्रित्य, अष्टकसंयोगस्तु पिशाचादिव्यन्तरभेदान्, नवकसंयोगस्तु ग्रैवेयकभेदान्, दशकसंयोगश्च असुरकुमारादि भवनपति भेदान् आश्रित्य वैक्रियशरीरकायप्रयोगापेक्षया समुन्नेयः, एकादशसंयोगस्तु न संभवति पूर्वोक्तपदेषु तस्यासम्भवात्, द्वादशसंयोगश्च कल्पोपपन्नदेवभेदानाश्रित्य वैक्रियशरीरकायप्रयोगापेक्षयैव कल्पनीयः

'एए पुण जहा नवमसए पवेसणए भणिहामो तहा उवजुंजिऊण भाणियव्वा, जाव असंखेज्जा अणंता एवं चेव' एते पुनः यथा नवमशतकके द्वात्रिंशत्तमोद्देशे प्रवेशनके गाङ्गेयनामकानगारकृतनरकादिगतप्रवेशनविचारे भणिष्या-

संयोगो में षट्क संयोग आरंभ सत्यमनः प्रयोगादि पदोंको आश्रित करके जानना चाहिये सप्तकसंयोग औदारिकादि कायप्रयोग का आश्रित करके जानना चाहिये. अष्टकसंयोग पिशाच आदि व्यन्तर भेदोंको, नवकसंयोग ग्रैवेयक भेदोंको, दशक संयोग भवनपतिके असुरकुमार आदि भेदोंको आश्रित करके वैक्रिय शरीरकायप्रयोग की अपेक्षासे जानना चाहिये। एकादश संयोग तो होता नहीं है क्यों कि पूर्वोक्त पदों में इसकी असंभवता है। द्वादश संयोग होता है अतः वह कल्पोपपन्न देवोंके भेदोंको आश्रित करके वैक्रियशरीरकाय प्रयोगकी अपेक्षा से ही कल्पनीय है।

'एए पुण जहा नवमसए पवेसणए भणिहामो तहा उवजुंजिऊण भाणियव्वा जाव असंखेज्जा, अणंता एवं चेव' ये सब संयोग हमारे द्वारा जिस प्रकारसे नवमशतकमें बत्तीसवे उद्देशकमें गाङ्गेय नामक अनगारद्वाराकृत नरकादिगतप्रवेशनके विचारमें कहे जावेंगे सो उसी

આરંભ, સત્યમનઃ પ્રયોગાદિ પદોને આશ્રય કરી સમજવાનો છે સપ્તમસંયોગ ઔદારિક આદિ કાયપ્રયોગનો આશ્રય કરી સમજવાનો છે અને અષ્ટમસંયોગ પિશાચાદિ વ્યંતર ભેદોનો, નવમ સંયોગ ગ્રૈવેયક ભેદોનો, અને દશમ સંયોગ ભવનપતિના અસુરકુમાર આદિ ભેદોનો આશ્રય કરીને વૈક્રિય શરીરકાય પ્રયોગની અપેક્ષા સમજી લેવું. એકાદશ સંયોગતો થતોજ નથી કેમકે પૂર્વોક્ત પદોમા તેની અસંભવતા છે બારમો સંયોગ થાય છે તે કલ્પોપપન્નક દેવોના ભેદોનો આશ્રય કરીને વૈક્રિય શરીરકાય પ્રયોગની અપેક્ષાએજ કલ્પવાનો છે 'एए पुण जहा नवमसए, पवेसणए भणिहामो तहा उवजुंजिउण भाणियव्वा जाव असंखेज्जा अणंता एवं चेव' એ બધાજ સંયોગો અમે જે રીતે નવમા શતકના બીજા ઉદ્દેશામા ગાંગેય નામક અનગારે કરેલ નરકાદિગત પ્રવેશના

मस्तथा उपयुज्य उपयुक्तेन उपयोगपूर्वकं, भणितव्याः, तदनुसारेण द्रव्य वक्तव्यतावधिमाह–यावत्–संख्येयानि असंख्येयानि, असंख्यातान्तनारकादि-वक्तव्यतापर्यन्ताश्रयं तत्सूत्रमित्यर्थः, अत्रत्यविशेषमाह–अनन्तानि एवमेव बोध्यानि, 'नवरं एक्कं पदं अब्भहियं जाव अहवा अणंता परिमंडलसंठाण-परिणया जाव अणंता आययसंठाणपरिणया' नवरम् विशेषः पुनरेकं पदम् अभ्यधिकं वक्तव्यमत्र, तच्च पदम् 'अनन्तानि' इति बोध्यम्, तदेव सूचयन्नाह-यावत् – संख्येयानि, असंख्येयानि अथवा अनन्तानि द्रव्याणि परिमण्डल-

प्रकारसे उपयोगपूर्वक विचार करके इन्हें यहां कहना चाहिये। उसके अनुसार द्रव्यवक्तव्यताकी अवधिको प्रकट करनेके अभिप्रायसे सूत्रकार कहते हैं 'जाव असंखेज्जा अणंता एवंचेव' यहां यावत् पदसे संख्यात द्रव्योंका ग्रहण हुआ है तात्पर्य कहनेका यह है कि संख्यात असंख्यात एवं अनन्त द्रव्योंका परिणाम इसी तरहसे जानना चाहिये। नवम शतकमें बत्तीसवे उद्देशकमें प्रवेशनकमें जो द्रव्योंके परिणामके विषयमें सूत्र कहा गया है वह वहां संख्यात, असंख्यात नारकआदि द्रव्यकी वक्तव्यता पर्यन्त ही कहा गया है वहां पर अनन्त द्रव्योंकी वक्तव्यताके विषयमें कथन नहीं किया गया है अतः 'नवरं एक्कं पदं अब्भहियं' इस सूत्रानुसार इस वक्तव्यतामें 'अनन्तद्रव्य' इस पदको भी ग्रहण करलेना चाहिये। तथाच। 'जाव अणंतापरिमंडलसंठाण-परिणया जाव अणंता आययसंठाणपरिणया' यावत् संख्यात, असंख्यात अथवा अनन्त द्रव्यपरिमंडल संस्थानपरिणत होते हैं यावत्

વિચારમા કહીશુ, તો એજ રીતે ઉપયોગ પૂર્વક વિચાર કરીને સમજી લેવા તે અનુસાર દ્રવ્ય વકતવ્યતાની અવધિને પ્રગટ કરવાના અભિપ્રાયથી સૂત્રકાર કહે છે કે 'जाव असंखेज्जा अणंता एवं चेव' અહીંયા યાવત્ પદથી સંખ્યાત દ્રવ્યોનું ગ્રહણ થયેલ છે કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે સંખ્યાત અસંખ્યાત અને અનત દ્રવ્યોનુ પરિણામ એજ રીતે સમજી લેવુ. નવમા સતકના ત્રીજા ઉદ્દેશમાં શરૂઆતમાં જે દ્રવ્યોના પરિણમન વિષયમા સૂત્ર કહેલ છે તે ત્યા સંખ્યાત અસંખ્યાત નારકઆદિ દ્રવ્યની વ્યકતવ્યતા પર્યંતજ કહેલ છે. ત્યા આગળ અનંત દ્રવ્યોની વ્યકતવ્યતાના વિષયમા કથન કરવામાં આવ્યું નથી. અત 'नवरं एकं पदं अब्भहियं' આ સૂત્ર પ્રમાણે આ ઉકિતમાં અનત દ્રવ્ય એ પદને પણ ગ્રહણ કરી લેવું જોઇએ તેવીજ રીતે 'जाव अणंता परिमंडलसंठाणपरिणया जाव अणंता आयय संठाणपरिणया' યાવત્–સંખ્યાત

संस्थानपरिणतानि यावत्-वृत्तसंस्थान - त्र्यस्रसंस्थानचतुरस्रसंस्थान-आयत-संस्थानपरिणतानि भवन्ति ॥सू. २३॥

प्रयोगादिपरिणतपुद्गलद्रव्याल्पबहुत्ववक्तव्यतामाह-

अथ प्रयोगादिपरिणतानां पुद्गलद्रव्याणामल्पबहुत्वमाह-'एएसि णं भंते' इत्यादि ।

मूलम्-एएसि णं भंते ! पोग्गलाणं, पओगपरिणयाणं, मीसा-परिणयाणं, वीससापरिणयाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसा-हिया वा? गोयमा ! सव्वत्थोवा पोग्गला पओगपरिणया, मीसापरिणया अणंतगुणा, वीससापरिणया अणंतगुणा, सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥२४॥

अट्ठमसयस्स पढमो उद्देसो समत्तो ॥८-१॥

छाया-एतेषां खलु भदन्त ! पुद्गलानां प्रयोगपरिणतानां, मिश्रपरिणतानां, विस्रसापरिणतानां च, कतरे कतरेभ्यो यावत् - विशेषाधिका वा ? गौतम

वृत्तसंस्थान, त्र्यस्रसंस्थान, समचतुरस्रसंस्थान और आयतसंस्थान परिणत भी होते हैं ॥ २३ ॥

प्रयोगादि परिणतपुद्गल द्रव्यकी अल्पबहुत्ववक्तव्यता-

'एएसि णं भंते ! पोग्गलाणं पओगपरिणयाणं' इत्यादि०

सूत्रार्थ-(एएसि णं भंते ! पोग्गलाणं पओगपरिणयाणं मीसापरिणयाणं, वीससापरिणयाणं य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा) हे भदन्त ! प्रयोगपरिणत, मिश्रपरिणत और विस्रसापरिणत पुद्गलोंमें कौनसे पुद्गल किनपुद्गलोंकी अपेक्षा यावत् विशेषाधिक हैं ? (गोयमा)

અસંખ્યાત અથવા અનંત દ્રવ્ય પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણત હોય છે યાવત્-વૃત્તસંસ્થાન, ત્ર્યસ્રસંસ્થાન, ચતુરસ્રસંસ્થાન અને આયતસંસ્થાન પરિણત પણ હોય છે- ॥ સૂ. ૨૩ ॥

પ્રયોગાદિ પરિણત પુદ્ગલ દ્રવ્યની અલ્પ બહુત્વ વિષયક વ્યક્તવ્યતા

'एएसि णं भंते पोग्गलाणं पओगपरिणयाणं इत्यादि'.

સૂત્રાર્થ- एएसि णं भंते पोग्गलाणं पओगपरिणयाणं, मीसा परिणयाणं, वीससा परिणयाणं य कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहि या वा' હે ભદન્ત, પ્રયોગપરિણત, મિશ્રપરિણત વિસ્રસાપરિણત પુદ્ગલોમાં કયા પુદ્ગલો કયા પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ યાવત્ વિશેષાધિક છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'सव्वत्थोवा पोग्गला

सर्वस्तोकाः पुद्गलाः प्रयोगपरिणताः, मिश्रपरिणताः अनन्तगुणाः, विस्रसापरिणता अनन्तगुणाः। तदेव भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० २४ ॥

अष्टम शतकस्य प्रथमः उद्देशकः समाप्तः ॥ ८-१॥

टीका- 'एएसि णं भंते ! पोग्गलाणं, पओगपरिणयाणं, मीसापरिणयाणं, वीससापरिणयाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा?' गौतमः पृच्छति- हे भदन्त ! एतेषां खलु पूर्ववर्णितानां पुद्गलानां प्रयोगपरिणतानां मिश्रपरिणतानां विस्रसापरिणतानां च मध्ये कतरे पुद्गलाः कतरेभ्यः

हे गौतम ! (सव्वत्थोवा पोग्गला पओगपरिणया, मीसापरिणया अनंतगुणा वीससापरिणया अनंतगुणा सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) सबसे कम प्रयोगपरिणत पुद्गल हैं। मिश्रपरिणत पुद्गल उनसे अनन्तगुणे हैं और विस्रसापरिणत पुद्गल मिश्र परिणत पुद्गलोंकी अपेक्षा भी अनन्तगुणे हैं। हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह इसी प्रकारसे है हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह इसी प्रकार से है ऐसा कहकर गौतम यावत् अपने स्थानपर विराजमान हो गये।

टीकार्थ-सूत्रकारने इससूत्रद्वारा प्रयोगादि परिणत पुद्गल द्रव्योंके अल्प बहुत्वका प्रतिपादन किया है इसमें गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है कि 'एएसिणं भंते ! पोग्गलाण पओगपरिणयाणं, मीसापरिणयाणं, वीससापरिणयाण य कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया' हे भदन्त ! पूर्वमें वर्णित इन पुद्गलोंके बीचमें अर्थात्-प्रयोगपरिणत मिश्रपरिणत और

पओगपरिणया, मीसापरिणया, अनंतगुणा वीससा परिणया, अनंतगुणा सेवं भंते सेवं भंते त्ति' બધાથી ઓછા પુદ્ગલ પ્રયોગ પરિણત છે મિશ્રપરિણત પુદ્ગલ તેનાથી અનંત ગુણા છે અને વિસ્રસાપરિણત પુદ્ગલ, મિશ્રપરિણત પુદ્ગલની અપેક્ષાએ અનંતગણા છે હે ભગવન્ જે પ્રમાણે આપે કહ્યુ છે તે તે પ્રમાણેજ છે. હે ભગવન્ જેમ આપે કહ્યુ છે તે તે પ્રમાણેજ છે એમ કહીને ગૌતમ સ્વામી પોતાના સ્થાનપર બિરાજમાન થઇ ગયા

ટીકાર્થ- સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા પ્રયોગાદિ પરિણત પુદ્ગલ દ્રવ્યોનુ અલ્પ બહુત્વનું પ્રતિપાદન કરેલ છે તેમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એમ પૂછે છે કે ' एएसि णं भंते पोग्गलाणं पओगपरिणयाणं, मीसापरिणयाणं, वीससापरिणयाणं य कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया ' હે ભગવન્ પહેલા વર્ણન કરેલ આ પુદ્ગલોમાં અર્થાત પ્રયોગ પરિણત, મિશ્રપરિણત અને વિસ્રસા પરિણત પુદ્ગલમાં કયા કયા

पुद्गलेभ्यो यावत्-अल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह- 'गोयमा ! सव्वत्थोवा पोग्गला पओगपरिणया' हे गौतम ! सर्वस्तोकाः सर्वेभ्योऽल्पाः पुद्गलाः कायादिरूपतया प्रयोगपरिणता भवन्ति, जीवपुद्गलसम्बन्धकालस्य स्तोकत्वात्, किन्तु 'मीसापरिणया अणंतगुणा, वीससापरिणया अणन्तगुणा' कायादिप्रयोगपरिणतपुद्गलापेक्षया मिश्रकपरिणताः पुद्गला अनन्तगुणा भवन्ति, प्रयोगपरिणामितमाकारमपरित्यजतां विस्रसया परिणामान्तरमुपागतानां मुक्तकलेवराद्यवयवरूपाणामनन्तानन्तत्वात्, विस्रसापरिणतास्तु मिश्रपरिणतापेक्षयाऽपि अनन्तगुणा भवन्ति,

विस्रसापरिणत पुद्गलोंमें कौन२से पुद्गल किन२ पुद्गलोंसे अल्प हैं १, कौन२से पुद्गल किन२पुद्गलोंसे बहुत हैं १, कौन२से पुद्गल किन२ पुद्गलोंके बराबर हैं १ और कौन२से पुद्गल किन२ पुद्गलोंसे विशेषाधिक हैं उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा पोग्गला पओगपरिणया' सबसे कम पुद्गल प्रयोगपरिणत हैं अर्थात् कायादिरूपसे परिणत हुए जो पुद्गल हैं वे सबसे कम हैं क्योंकि जीव और पुद्गलके सम्बन्धका ज काल है वह कम है। किन्तु 'मीसापरिणया अणंतगुणा वीससापरिणया अणंतगुणा' कायादिरूपसे परिणत हुए पुद्गलोंकी अपेक्षा मिश्रपरिणत पुद्गल अनन्तगुणे हैं, क्योंकि प्रयोगद्वारा परिणामित हुए आकारको नहीं छोडने वाले तथा स्वभावसे परिणामान्तरको प्राप्त हुए ऐसे मृतकलेवरादिरूप पुद्गल अनन्तानन्त हैं। तथा मिश्रपरिणत पुद्गलोंकी अपेक्षा भी विस्रसापरिणत पुद्गल अनन्तगुणे हैं। क्योंकि जीवके द्वारा ग्रहणके

પુદ્ગલો કયા કયા પુદ્ગલોથી અલ્પ છે? અને કયા કયા પુદ્ગલ કયા કયા પુદ્ગલોથી વિશેષ છે? કયા કયા પુદ્ગલ કયા કયા પુદ્ગલોની સમાન (સરખા) છે અને કયા પુદ્ગલ કયા કયા પુદ્ગલોથી વિશેષાધિક છે. ઉત્તર- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! सव्वत्थोवा पोग्गला पओगपरिणया' બધાથી ઓછામા ઓછા પુદ્ગલ પ્રયોગ પરિણત છે. અર્થાત્ કાયાદિ રૂપથી પરિણત થએલ જે પુદ્ગલ છે તે બધાથી ઓછા છે કેમકે જીવ અને પુદ્ગલના સંબંધનો જે કાળ છે તે ઓછો છે કીંતુ मीसा परिणया अनंतगुणा वीससा परिणया अनंतगुणा' કાયાદિ રૂપથી પરિણત થયેલ પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ, મિશ્રપુદ્ગલ અનંતગણા છે કેમકે પ્રયોગ દ્વારા પરિણમિત થયેલ આકારને નહીં છોડવાવાળા તથા સ્વભાવથી પરિણામાન્તરને પ્રાપ્ત થયેલ એવા મૃતશરીરાદિ રૂપથી અનંતાનંત છે. તથા મિશ્રપરિણત રૂપની અપેક્ષાએ વિસ્રસા પરિણત પુદ્ગલ અનંતગણા છે કેમકે

परमाण्वादीनां जीवाग्रहणप्रायोग्याणामप्यनन्तत्वादिति । अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं स्वीकुर्वन्नाह- 'सेवं भंते ! सेवं भंते !' हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्त सत्यमेव, हे भदन्त ! भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव, इति भावः ॥सू.२४॥

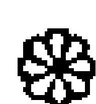
इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-ललित-कलापालापक-प्रविशुद्ध-गद्यपद्यनैकग्रंथनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-शाहूच्छत्रपति-कोल्हापुरराज-प्रदत्त "जैनशास्त्राचार्य" पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि - जैनाचार्य-जैन-धर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां "श्रीभगवतीसूत्रस्य" "प्रमेयचन्द्रिका"ऽऽख्यायां व्याख्यायां अष्टमशतकस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥८-१॥

प्रायोग्य हुए परमाणु आदिरूप पुद्गल भी अनन्त हैं । अब अन्तमें गौतम भगवानके कथनको स्वीकार करते हुए कहते हैं 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह सब सत्य ही है । हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह सब सत्य ही है इति ॥ सू. २४ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवतीसूत्र' की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके आठवें शतकका प्रथम उद्देशक समाप्त ॥ ८-१ ॥

જીવદ્વારા ગ્રહણ કરાયેલ પરમાણું આદિ રૂપ પુદ્ગલ પણ અનંત છે. હવે અંતમાં ગૌતમ સ્વામી ભગવાનના વાક્યનો સ્વીકાર કરતા કહે છે કે 'सेवं भंते, सेवं भंतेत्ति' હે ભગવત જે પ્રમાણે આપે કહ્યુ છે તે તમામ સત્ય છે, હે ભગવાન જે પ્રમાણે આપે કહેલ છે તે તમામ સત્યજ છે ઇતિ ॥ સૂ ૨૪ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાનો આઠમ શતકનો પહેલો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૮-૧ ॥



अथ द्वितीयोद्देशकः प्रारभ्यते–

अष्टमशतकस्य द्वितीयोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्

आशीविषाः, जात्याशीविषाः, वृश्चिकाशीविषस्य विषव्यापनसामर्थ्यम्, मण्डूकजात्याशीविषस्य विषव्यापनसामर्थ्यम्, उरगजात्याशीविषस्य विषव्यापनसामर्थ्यम्, मनुष्यजात्याशीविषस्य विषव्यापनसामर्थ्यम्, कर्माशीविषाः, गर्भजपञ्चेन्द्रियतिर्यक्कर्माशीविषः, गर्भजमनुष्यकर्माशीविषः, भवनवासिकर्माशीविषः, अपर्याप्तकदेवकर्माशीविषः, वानव्यन्तर–ज्योतिषिक–वैमानिक–कल्पोपपन्नक–यावत्–सहस्रारदेवलोकपर्यन्तकर्माशीविषाः, अपर्याप्त-सौधर्मादिदेवः कर्माशीविषः । छद्मस्थो दश स्थानानि न जानाति, न पश्यति,

आठवें शतकका दूसरा उद्देशक

अष्टमशतकके इस द्वितीय उद्देशकका संक्षिप्त विषय विवरण इस प्रकारसे है आशीविषोंके एवं जाति आशीविषोंके प्रकारोंका कथन वृश्चिक आशीविषके विषके व्यापनके सामर्थ्यका कथन मंडूकजातिके आशीविषके विषके व्यापनके सामर्थ्यका प्रतिपादन उरगजातिके आशीविषके विषके व्याप्त होनेका सामर्थ्यकथन मनुष्यजातिके आशीविषके विषके व्याप्त होनेका सामर्थ्य निरूपण । गर्भजपंचेन्द्रियतिर्यंच कर्माशीविष हैं । गर्भजमनुष्य कर्माशीविष हैं । भवनवासी कर्माशीविष हैं । अपर्याप्तदेव कर्माशीविष हैं । वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, वैमानिक कल्पोपपन्नक यावत् सहस्रार देवलोकपर्यन्त सबदेव कर्माशीविष हैं । अपर्याप्तक सौधर्मादिदेव कर्माशीविष हैं । इस तरह इन कर्माशीविषोंका निरूपण किया गया है । छद्मस्थ धर्मास्तिकाय आदि

આઠમા શતકનો બીજો ઉદ્દેશક–

આઠમા શતકના આ બીજા ઉદ્દેશકનુ સંક્ષિપ્ત વિષય વિવરણ આ પ્રમાણે છે. આશીવિષોની જાતિ અને તેના પ્રકારો(ભેદો)નુ કથન વિંછી અને સર્પોના વિષનુ ફેલાવાનુ અને તેના સામર્થ્યનુ કથન મંડૂક (દેડકાની) જાતિમા સર્પોના વિષના વ્યાપ્ત થવાના સામર્થ્યનુ પ્રતિપાદન ઉરગ જાતિમા સર્પના ઝેરના વ્યાપ્ત થવાના સામર્થ્યનુ નિરૂપણ ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય, તિર્યંચ કર્મથી આશીવિષ છે ગર્ભજ મનુષ્ય કર્મ વિષ છે. ભવનવાસી કર્માશીવિષ છે અપર્યાપ્તક દેવ કર્ણુશી વિષ છે વાનવ્યંતર, જ્યોતિષિક, વૈમાનિક, કલ્પોપપન્નક–યાવત્ સહસ્રાર દેવ લોક પર્યંત તમામ દેવ કર્માશી વિષ છે. અપર્યાપ્તક સૌધર્માદિ દેવ કર્માશી વિષ છે એ રીતે આ કર્માશી વિષનુ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યુ છે છદ્મસ્થ, ધર્માસ્તિકાય આદિ દશ સ્થાનોને જાણુતા નથી કે દેખતા નથી.

ज्ञानप्रकारः, आभिनिबोधिकज्ञानप्रकारः, मत्यज्ञानम्, अवग्रहः, श्रुताज्ञानम्, विभङ्गज्ञानम्, ज्ञानिनः, अज्ञानिनः, नैरयिकाः, असुरकुमाराः, पृथिवीकायिकाः, द्वीन्द्रियाः, त्रीन्द्रियाः, चतुरिन्द्रियाः, पञ्चेन्द्रियास्तिर्यञ्चो मनुष्याश्च ज्ञानिनः ? किं वा अज्ञानिनः ? वानव्यन्तरा ज्योतिषिका वैमानिकाश्च किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनो वा ? सिद्धाः किं ज्ञानिनः, किं वा अज्ञानिनः निरयगतिकाः, तिर्यग्गतिकाः, मणुष्यगतिकाः, सिद्धगतिकाः, सेन्द्रियाः, एकेन्द्रियादयः, अनिन्द्रियाः, सकायिकाः, पृथिवीकायिकाः, त्रसकायिकाः, कायरहिता, सूक्ष्मजीवाः बादरजीवाः, पर्याप्तजीवाः, पर्याप्तनैरयिकादयः, पर्याप्तपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः, पर्याप्तमनुष्याः, अपर्याप्तकजीवाः,

---

दशस्थानोंको नहीं जानता है, नहीं देखता है। सर्वज्ञकेवली ही जानते हैं ऐसा प्रतिपादन। ज्ञानके प्रकारोंका कथन आभिनिबोधिक ज्ञानके भेदोंका निरूपण मत्यज्ञानके भेदोंका कथन अवग्रह, श्रुताज्ञान, विभङ्गज्ञान, इन सबके भेदोंका कथन ज्ञानी अज्ञानीका कथन नैरयिक, असुरकुमार पृथिवीकायिक द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय और पंचेन्द्रियतिर्यंक् मनुष्य ये सब ज्ञानी हैं कि अज्ञानी हैं ऐसा प्रश्न ? इसका उत्तर वानव्यन्तर ज्योतिषिक और वैमानिक ये ज्ञानी हैं कि अज्ञानी हैं ऐसा प्रश्न ? इसका उत्तर सिद्ध ज्ञानी हैं कि अज्ञानी हैं? निरयगतिवाले जीव, मनुष्यगतिवाले जीव, सिद्धगतिवाले जीव, इन्द्रियसहितजीव एकेन्द्रियादिक जीव, अनिन्द्रियजीव, सकायिकजीव, पृथिवीकायिक आदिस्थावरजीव, त्रसकायिकजीव, कायरहितजीव, सूक्ष्मजीव, बादरजीव, पर्याप्तजीव, पर्याप्तनैरयिक आदिजीव, पर्याप्त पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीव, पर्याप्तमनुष्य, अपर्याप्तकजीव, अपर्याप्तक नैरयिक

છદ્મસ્થ કેવલીજ તે જાણે છે તેનું પ્રતિપાદન જ્ઞાનના પ્રકારોનું કથન. આભિનિબોધિક જ્ઞાનના ભેદોનુ નિરૂપણ મત્યજ્ઞાનના ભેદોનુ વર્ણન અવગ્રહ, શ્રુતાજ્ઞાન, વિભગજ્ઞાન એ બધાના ભેદોનુ કથન, જ્ઞાનિ અજ્ઞાનિનુ કથન. નૈરયિક, અસુરકુમાર, પૃથ્વિકાયિક, દ્વિન્દ્રિય, ત્રિન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય અને પચેન્દ્રિય તિર્યંચ મનુષ્ય એ બધા જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની તેવો પ્રશ્ન તથા તેનો ઉત્તર. વાનવ્યંતર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક, એ જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની તેવો પ્રશ્ન અને તેનો ઉત્તર. સિદ્ધ જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની, નરકગતિવાળા જીવ, તિર્યંચગતિવાળા જીવ, એકેન્દ્રિયાદિક જીવ, અનઇન્દ્રિય જીવ, સકાયિક જીવ, પૃથ્વીકાયિક આદિ સ્થાવર જીવ, ત્રસકાયિક જીવ, કાયરહિત જીવ, સૂક્ષ્મ જીવ, બાદર જીવ, પર્યાપ્ત જીવ, પર્યાપ્ત-

अपर्याप्तकनैरयिकादयः, अपर्याप्तकपृथिवीकायिकादयः, अपर्याप्तकद्वीन्द्रियादयः, अपर्याप्तकमनुष्या', अपर्याप्तका वानव्यन्तर-ज्योतिषिक-वैमानिकाः, नोपर्याप्ता नोअपर्याप्ता जीवाः, निरयभवस्थाः, तिर्यग्भवस्थाः, मनुष्यभवस्थाः, देवभवस्थाः, अभवस्थाः, भवसिद्धिकाः, अभवसिद्धिकाः, नोभवसिद्धिकनोअभवसिद्धिकाः, संज्ञिनो जीवाः, असंज्ञिनो जीवाः, नोसंज्ञि नोअसंज्ञिनश्च जीवाः किं ज्ञानिनः, किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ?, लब्धिप्रकारः-ज्ञानलब्धिः, अज्ञानलब्धिः, दर्शनलब्धिः, चारित्रलब्धिः, चारित्राचारित्रलब्धिः, वीर्यलब्धिः, इन्द्रियलब्धिः, ज्ञानलब्धिकाः ज्ञानिनः, अज्ञानिनो वा, ज्ञानलब्धिरहिताः, आभिनिबोधिक-

---

आदिजीव अपर्याप्तक पृथिवीकायिक आदिजीव, अपर्याप्तक द्वीन्द्रियादि जीव, अपर्याप्तक मनुष्य, अपर्याप्तक वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, वैमानिक, नोपर्याप्त नोअपर्याप्तजीव, निरयभवस्थ, तिर्यग्भवस्थ, मनुष्यभवस्थ, देवभवस्थ, अभवस्थ, भवसिद्धिक, अभवसिद्धिक-नोभवसिद्धिक नोअभवसिद्धिक, संज्ञीजीव, असंज्ञीजीव, नोसंज्ञी नोअसंज्ञी जीव, ये सब क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? ऐसे प्रश्न इसके उत्तर-लब्धिप्रकार-ज्ञानलब्धि और अज्ञानलब्धि । इनमें ज्ञानलब्धि-दर्शनलब्धि, चारित्रलब्धि, चारित्राचारित्रलब्धि दानलब्धि लाभलब्धि भोगलब्धि उपभोगलब्धि वीर्यलब्धि, इन्द्रियलब्धि ये दशप्रकार लब्धिके हैं । और तीन प्रकार अज्ञानलब्धिके हैं । ज्ञानलब्धिवाले जीव क्या ज्ञानी होते हैं ? या अज्ञानी होते हैं ? ज्ञानलब्धिरहित जीव, आभिनिबोधिकलब्धिसहित

નૈરયિક આદિ જીવ, પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યંક યોનિ જીવ, પર્યાપ્ત મનુષ્ય, અપર્યાપ્તક જીવ, અપર્યાપ્તક નૈરયિક આદિ જીવ, અપર્યાપ્તક પૃથ્વિકાયિક આદિ જીવ, પર્યાપ્તક દ્વિન્દ્રિયાદિ જીવ, અપર્યાપ્તક મનુષ્ય, અપર્યાપ્તક વાન વ્યન્તર, જ્યોતિષક, વૈમાનિક, નોપર્યાપ્તક, નોઅપર્યાપ્તક જીવ, નિરયભવસ્થ, તિર્યંકભવસ્થ, મનુષ્યભવસ્થ, દેવભવસ્થ, અભવસ્થ ભવસિદ્ધિક, અભવસિદ્ધિક, નોભવસિદ્ધિક, નોઅભવસિદ્ધિક, સંજ્ઞીજીવ, અસંજ્ઞી જીવ, નોસંજ્ઞી જીવ, એ બધા શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે તેવો પ્રશ્ન અને તેનો ઉત્તર લબ્ધિના પ્રકાર જ્ઞાન લબ્ધિ અને અજ્ઞાન લબ્ધિ તેમા જ્ઞાન લબ્ધિ દર્શન લબ્ધિ ચારિત્ર લબ્ધિ, ચારિત્રાચારિત્રલબ્ધિ દાનલબ્ધિ લાભ લબ્ધિ ભોગ લબ્ધિ ઉપભોગ લબ્ધિ વીર્ય લબ્ધિ ઇન્દ્રિય લબ્ધિ એ દશ ભેદ લબ્ધિના છે અને ત્રણ પ્રકાર અજ્ઞાન લબ્ધિના છે જ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની જ્ઞાન લબ્ધિ રહિત જીવ અભિનિબોધિક લબ્ધિ સહિત જીવ, અભિનિબોધિક

ज्ञानलब्धिः, आभिनिबोधिकलब्धिरहिताः, अवधिज्ञानलब्धिका जीवाः, अवधिज्ञानलब्धिरहिताः, मनःपर्यवज्ञानलब्धिकाः, मनःपर्यवज्ञानलब्धिरहिताः, केवलज्ञानलब्धिकाः केवलज्ञानलब्धिरहिताः, अज्ञानलब्धिकाः, अज्ञानलब्धिरहिताः, मत्यज्ञानश्रुताज्ञानलब्धिरहिताः, विभङ्गज्ञानलब्धिकाः, विभङ्गज्ञानलब्धिरहिताः, दर्शन लब्धिकाः, दर्शनलब्धिरहिताः, मिथ्यादर्शनलब्धिकाः, मिश्रदृष्टिलब्धिकाः, चारित्रलब्धिकाः, सामानिकादिचारित्रलब्धिका, अलब्धिकाः, चारित्राचारित्रलब्धिकाः, अलब्धिकाः, दानादिलब्धिकाः, अलब्धिकाः, बालवीर्य–पण्डितवीर्य–बालपण्डितवीर्यलब्धिकाः, अलब्धिकाः, इन्द्रियलब्धिकाः, अलब्धिकाः, श्रोत्रेन्द्रियादिलब्धिकाः, अलब्धिकाः साकारोपयोगिनः, आभिनिबोधिकादिसाकारोपयोगिनः,

जीव, आभिनिबोधिकज्ञानलब्धिरहितजीव, अवधिज्ञानलब्धि सहितजीव, अवधिज्ञानलब्धिरहितजीव, मनःपर्यवज्ञानलब्धिसहितजीव, मनःपर्यवज्ञानलब्धिरहितजीव, केवलज्ञानलब्धिसहितजीव, केवलज्ञानलब्धिरहितजीव, अज्ञानलब्धिवाले जीव, अज्ञानलब्धिरहितजीव, मत्यज्ञानरूप श्रुताज्ञानरूप लब्धिरहितजीव, विभङ्गज्ञानलब्धिसहितजीव, विभङ्गज्ञानलब्धिरहितजीव दर्शनलब्धिसहितजीव दर्शनलब्धिरहितजीव, मिथ्यादर्शलब्धिवाले जीव, मिश्रदृष्टिलब्धिवालेजीव, चारित्रलब्धिवालेजीव, सामायिक आदि चारित्रलब्धिवाले जीव, सामायिक आदिकी लब्धिवालेजीव, अलब्धिवालेजीव, चारित्राचारित्र लब्धिवालेजीव, चारित्राचारित्र लब्धि विनाके जीव, दानादि लब्धिवाले जीव, दानादि लब्धिविनाके जीव, पण्डित वीर्य, बालपण्डित वीर्यलब्धिवाले जीव, इनकी लब्धिविनाके जीव, इन्द्रियलब्धिवाले जीव, इन्द्रियलब्धिविनाके जीव, श्रोत्रेन्द्रियादि लब्धिवाले जीव, श्रोत्रेन्द्रियादि लब्धिविनाके जीव, साकार उपयोगवाले जीव, आभिनिबोधिक साकार

જ્ઞાન લબ્ધિ રહિત જીવ, અવધી જ્ઞાન લબ્ધિ સહિત જીવ, અવધી જ્ઞાન લબ્ધિ રહિત જીવ, મનપર્યવજ્ઞાન લબ્ધિ સહિત જીવ, મનઃપર્યવજ્ઞાન લબ્ધિ રહીત જીવ, કેવળ જ્ઞાન લબ્ધિ સહિત જીવ, કેવળ જ્ઞાન લબ્ધિ રહિત જીવ, અજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવ, અને અજ્ઞાન લબ્ધિ વિનાના જીવ, મત્યજ્ઞાનરૂપ, શ્રુતાજ્ઞાનરૂપ, લબ્ધિ રહિત જીવ, વિભગજ્ઞાન લબ્ધિ રહિત જીવ, વિભગજ્ઞાન લબ્ધિ સહિત જીવ, દર્શન લબ્ધિ વાળા જીવ, દર્શન લબ્ધિ વિનાના જીવ મિથ્યાદર્શન લબ્ધિવાળા જીવ, મિશ્ર દૃષ્ટિ લબ્ધિવાળા જીવ, ચારિત્ર્ય લબ્ધિવાળા જીવ, સામાયિક આદિ ચારિત્ર્ય વાળા જીવ સામાયિક આદિ લબ્ધિવાળા જીવ, ચારિત્ર્યાચારિત્ર્ય લબ્ધિવાળા જીવ, ચારિત્ર્યા ચારિત્ર્ય લબ્ધિ વિનાના જીવ, દાનાદિ લબ્ધિવાળા જીવ, અને દાનાદિ લબ્ધિ વિનાના જીવ, પડિતવીર્ય બાલપડિતવીર્ય લબ્ધિવાળા જીવ, તે લબ્ધિ વિનાના જીવ, ઇન્દ્રિય લબ્ધિવાળા જીવ અને ઇન્દ્રિય લબ્ધિ

मत्यज्ञानादि साकारोपयोगिनः, अनाकारोपयोगिनो जीवाः, सयोगिनः, सलेश्याः जीवाः, कृष्णादिलेश्याः, सकषायिणो जीवाः अकषायिणो जीवाः सवेदावेद जीवाः, आहारकानाहारका जीवाः, मतिश्रुतावधि मनःपर्यव केवलज्ञानविषयाः, मत्यज्ञान – श्रुताज्ञान – विभङ्गज्ञानविषयाः, ज्ञानिनो ज्ञानितया स्थितिकालः, ? आभिनिबोधिकादि दशस्थितिकालः, मतिश्रुतादिज्ञानपर्यायाः पञ्चज्ञानपर्यायाल्प बहुत्वम् मत्यज्ञानादि त्रयाल्पबहुत्वम्, पञ्चज्ञान–त्र्यज्ञानपर्यायाल्पबहुत्वम् ।

अष्टमशतकस्य द्वितीय उद्देशकः

उपयोगवाले जीव मत्यज्ञान साकार उपयोगवाले जीव अनाकार उपयोगवाले जीव, संयोगी जीव, सलेश्य जीव, कृष्णादि लेश्यावाले जीव, सकषायी जीव, अकषायी जीव. वेदसहित जीव, वेदरहित जीव, आहारक, अनाहारक जीव, ये सब जीव ज्ञानी हैं कि अज्ञानी हैं ? ऐसे प्रश्न और इनके उत्तर । मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, मनःपर्यवज्ञान और केवलज्ञान इन सबका तथा मत्यज्ञान श्रुताज्ञान,, विभङ्गज्ञान इन सबका विषय कथन ज्ञानी ज्ञानीरूपसे कितना समय तक स्थित रहता है ऐसा प्रश्न और इसका उत्तर । आभिनिबोधिक आदि दशकी स्थितिका काल कथन मतिश्रुत आदि ज्ञानकी पर्यायोंका कथन, पांचज्ञान पर्यायोंका अल्पबहुत्व कथन मत्यज्ञान आदि तीन का अल्प बहुत्व कथन, पांच ज्ञान, तीन अज्ञान इन को पर्यायोंके अल्प-बहुत्वका कथनः ।

વિનાના જીવ, શ્રોત્ર ઇન્દ્રિયા લબ્ધિવાળા જીવ અને શ્રોત્ર ઇન્દ્રિયાદિ લબ્ધિ વિનાના જીવ, સાકાર ઉપયોગવાળા જીવ, અભિનિબોધિક સાકાર ઉપયોગવાળા જીવ, મત્યજ્ઞાન સાકાર ઉપયોગવાળા જીવ, અનાકાર ઉપયોગવાળા જીવ, સયોગી જીવ, સલેશ્ય જીવ, કૃષ્ણાદિ લેશ્યાદિ જીવ, કષાયવાળા જીવ, કષાય વિનાના જીવ, વેદ સહિત જીવ અને વેદ રહિત જીવ, આહારક, અનાહારક જીવ એ બધા જીવો જ્ઞાની છે કે નહિ તેવો પ્રશ્ન અને ઉત્તર મતિજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન, એ બધાના તથા મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન, વિભંગજ્ઞાન, એ સર્વના વિષયોનુ વર્ણન જ્ઞાની જ્ઞાનીપણાથી કેટલા સમય સુધી રહી શકે છે તેવો પ્રશ્ન અને તેવો ઉત્તર આભિનિબોધિક આદિ દશની સ્થિતિના સમયનુ કથન, 'મતિ, શ્રુત આદિ જ્ઞાનની પર્યાયોનુ કથન પાંચ જ્ઞાન પર્યાયોનુ અલ્પ બહુત કથન મત્ય જ્ઞાનાદિ ત્રણનુ અલ્પ બહુત્વ કથન પાચ જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન અને તેની પર્યાયોના અલ્પ બહુત્વનુ કથન.

आशीविषवक्तव्यतामाह-

प्रथमोद्देशके पुद्गलपरिणामः प्ररूपितः, अथ द्वितीयोद्देशकेऽपि प्रकारान्तरेण पुद्गलपरिणाममेव प्ररूपयितुं प्रथमम् आशीविषद्वारमाह- 'कइविहाणं भंते' इत्यादि ।

मूलम्-कइविहा णं भंते ! आसीविसा पण्णत्ता? गोयमा ! दुविहा आसीविसा पण्णत्ता, तं जहा-जाइआसीविसा य, कम्मआसीविसा य । जाइआसीविसा णं भंते! कइविहा पण्णत्ता ? गोयमा ! चउव्विहा पण्णत्ता, तं जहा-विच्छुयजाइआसीविसे, मंडुक्कजाइआसीविसे, उरगजाइआसीविसे, मणुस्सजाइ-आसीविसे । विच्छुयजाइआसीविसस्स णं भंते ! केवइए विसए पण्णत्ते ? गोयमा ! पभू णं विच्छुयजाइआसीविसे अद्धभरह-प्पमाणमेत्तं बोंदिं विसेणं विसपरिगयं विसवसट्टमाणं पकरेत्तए, विसए से विसट्ठयाए, नो चेव णं संपत्तीए करेंसु वा, करेंति वा, करिस्संति वा १ मंडुक्कजाइआसीविसपुच्छा, गोयमा ! पभू णं मंडुक्कजाइआसीविसे भरहप्पमाणमेत्तं बोंदिं विसेणं विसपरिगयं सेसं तं चेव जाव करेस्संति वा २ । एवं उरगजाइआसीविसस्स वि, नवरं जंबुद्दीवप्पमाणमेत्तं बोंदिं विसेणं विसपरिगयं सेसं तं चेव जाव करिस्संति वा ३ । मणुस्सजाइआसीविसस्स वि एवं चेव, नवरं समयखेत्तप्पमाणमेत्तं बोंदिं विसेणं विसपरिगयं सेसं तं चेव जाव करिस्संति वा ४। जइ कम्मआसीविसे किं नेरइयकम्म आसीविसे. तिरिक्खजोणियकम्म आसीविसे, मणु-

स्सकम्मआसीविसे, देवकम्मआसीविसे? गोयमा! नो नेरइयकम्मआसीविसे, तिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे वि, मणुस्सकम्मआसीविसे वि, देवकम्मआसीविसे वि, जइ तिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे किं एगिंदियतिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे, जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे? गोयमा! नो एगिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे, जाव नो चउरिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे; पंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे। जइ पंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे किं संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे; गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे? एवं जहा वेउव्वियसरीरस्स भेदो; जाव पज्जत्तसंखेज्जवासाउय-गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे, नो अपज्जत्तसंखेज्जवासाउय–जाव कम्मासीविसे। जइ मणुस्सकम्मासीविसे किं संमुच्छिममणुस्सकम्मासीविसे गब्भवक्कंतियमणुस्सकम्मासीविसे गोयमा! णो संमुच्छिममणुस्सकम्मासीविसे, गब्भवक्कंतियमणुस्सकम्मासी विसे, एवं जहा वेउव्वियसरीरं जाव पज्जत्तसंखेज्जवासाउयकम्मभूमगगब्भवक्कंतियमणुस्सकम्मासीविसे, णो अपज्जत्त–जाव–कम्मासीविसे ॥ सू० १ ॥

छाया– कतिविधाः खलु भदन्त! आशीविषाः प्रज्ञप्ताः? गौतम! त्रिविधाः आशीविषाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–जात्याशीविषाश्च, कर्माशीविषाश्च। जात्याशी-

विषाः खलु भदन्त! कतिविधाः प्रज्ञप्ताः? गौतम! चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा वृश्चिकजात्याशीविषः, मण्डूकजात्याशीविषः, उरगजात्याशीविषः, मनुष्यजात्याशीविषः। वृश्चिकजात्याशीविषस्य खलु भदन्त! कियान् विषयः प्रज्ञप्तः? गौतम! प्रभुः खलु वृश्चिकजात्याशीविषः अर्द्धभरतप्रमाणमात्रां तनूं

'कइविहाणं भंते! आसीविसा पण्णत्ता' इत्यादि।

सूत्रार्थ- (कइविहाणं भंते! आसीविसा पण्णत्ता) हे भदन्त! आशीविष कितने प्रकार के कहे गये हैं? (गोयमा) हे गौतम! (दुविहा आसीविसा पण्णत्ता) आशीविष दो प्रकारके कहे गये हैं। (तं जहा) जो इस प्रकारसे है (जाइ आसीविसाय कम्म आसीविसाय) एक जाति आशीविष और दूसरे कर्म आशीविष। (जाइ आसीविसा णं भंते! कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त! जाति आशीविष कितने प्रकार के कहे गये हैं? (गोयमा) हे गौतम! जाति आशीविष (चउविहा पण्णत्ता) चार प्रकारके कहे गये हैं। (तं जहा) जो इस प्रकारसे हैं- (विच्छुय जाइ आसीविसे, मंडुकजाइ आसीविसे, उरगजाइ आसीविसे, मणुस्स जाइ आसीविसे) वृश्चिक जाति आशीविष,- मंडूकजाति आशीविष, उरगजाति आशीविष, मनुष्यजाति आशीविष (विच्छुय जाइ आसीविसस्स णं भंते! केवइए विसए पण्णत्ते) हे भदन्त! वृश्चिक जाति आशीविषके विषका विषय-सामर्थ्य कितना कहा गया है? (गोयमा) हे गौतम! (पभू णं विच्छुय जाइ आसीविसे

'कइ विहाणं भंते! आसीविसा पण्णत्ता' ઇત્યાદિ.

સૂત્રાર્થ- 'कइविहाणं भंते! आसीविसा पण्णत्ता' હે ભગવન્ સર્પો કેટલા પ્રકારના છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'दुविहा आसीविसा पण्णत्ता' સર્પો બે પ્રકારના કહેલા છે, (तं तहा) જે આ પ્રમાણે છે- 'जाति आसीविसा य कम्मआसीविसा य' એક જાતિ આશીવિષ 'जाइ आसीविसा णं भंते कइविहा पण्णत्ता' હે ભગવન્ જાતિ આશીવિષ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ જાતી આશીવિષ (चउविहा पण्णत्ता) ચાર પ્રકારના કહેલા છે. 'तं जहा' જે આ પ્રમાણે છે 'विच्छुयजाइं आसीविसे, मंडुकजाइ आसीविसे, उरगजाइ आसीविसे, मणुस्सजाइ आसीविसे' વૃશ્ચિકજાતના આશીવિષ, મંડૂક જાતિના આશીવિષ, મનુષ્ય જાતિના આશીવિષ 'विच्छुयजाइ आसीविसस्स णं भंते केवइए विसए पण्णत्ते' હે ભગવાન વૃશ્ચિક જાતિના આશીવિષના વિષનો-ઝેરનો વિષય-સામર્થ્ય કેટલું કહેલું છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'पभूणं विच्छुयजाइआसीविसे अद्धभरहप्पमाणमेत्तं, बोंदिं विसेणं

विषेण विषपरिगतां विकसन्तीम् प्रकर्तुम्, विषयः सो विकसनायाः नो चैव खलु सम्प्राप्त्या अकार्षुर्वा, कुर्वन्ति वा, करिष्यन्ति वा । मण्डूकजात्याशीविषपृच्छा ? गौतम ! प्रभुः खलु मण्डूकजात्याशीविषः, भरतप्रमाणमात्रां तनू विषेण विषपरिगताम्, शेषं तदेव यावत् - करिष्यन्ति वा २।

अद्धभरहप्पमाणमेत्त बोंदि विसेणं विसपरिगयं विसवसट्टमाणं पकरेत्तए, विसए से विसट्टयाए, नोचेव णं संपत्तिए करेंसु वा, करेंति वा, करिस्संति वा) वृश्चिकजाति आशीविष के विषका प्रभाव इतना है कि वह अर्धभरतक्षेत्र प्रमाण शरीरको अपने द्वारा विदलित - नष्ट कर सकता है. इतने बडे शरीरमें उसका पूरा प्रभाव पड सकता है- इतना बडा शरीर उसके विषसे पूरा व्याप्त हो सकता हैं । परन्तु अभी तक संप्राप्ति द्वारा उसके विषने ऐसा किया नहीं है न वह ऐसा करेगा ही, और न वह ऐसा करता है यह तो उसके प्रभावका वर्णन किया है । यदि वह विष अपने प्रभावसे प्रभावित करना चाहे तो इतने बडे शरीरको पूर्णरूपसे प्रभावित कर सकता हैं । (मडुक जाइ आसीविस पुच्छा) हे भदन्त ! मडूकजाति आशीविषके विषका प्रभाव कितना कहा गया है ? (गोयमा) हे गौतम ! (पभू णं मडुक जाइ आसीविसे भरहप्पमाणमेत्त बोंदिं विसेणं विसपरिगयं सेसं तं चेव जाव करेस्संति वा २) मडूक जाति आशीविषका विष अपने प्रभाव से भरतक्षेत्र प्रमाण शरीर को व्याप्त कर सकने में समर्थ

विसपरिगयं विसवसट्टमाणं पकरेत्तए, विसए से विसट्टयाए नो चेवणं संपत्तीए करेसुवा, करेतिवा करिस्संतिवा ' વૃશ્ચિક જાતના આશીવિષના ઝેરનો પ્રભાવ–સામર્થ્ય એટલો છે કે તે અર્ધભરતક્ષેત્ર પ્રમાણ શરીરને પોતાના સામર્થ્યથી વિદલિત નાશ કરી શકે છે આટલા મોટા શરીરમાં તેનો પુરો પ્રભાવ પડી શકે છે આવુ મોટું શરીર તેના ઝેરથી પુરૂ વ્યાપ્ત થઇ જાય છે પરતુ હજુ સુધી તેના ઝેરે એવું કર્યું નથી, અને એવુ કરતા પણ નથી અને તેવું કરશે પણ નહી. આતો એના પ્રભાવ–સામર્થ્યનું ફક્ત વર્ણન કર્યું છે જો તે ઝેર પોતાના પ્રભાવથી પ્રભાવિત કરવા માગે તે આવડા શરીરને પૂર્ણરૂપથી પ્રભાવિત કરી શકે છે 'मंडुक्कजाइ आसीविस पुच्छ ' હે ભગવાન્ મડુક જાતિ આશીવિષના ઝેરનું સામર્થ્ય કેટલુ કહ્યું છે? 'गोयमा ' હે ગૌતમ ! पभूणं मंडुकजाइ आसीविसे भरहप्पमाणमेत्त बोंदिं विसेणं विसपरिगयं सेस तं चेव, जाव करेस्संति वा २ ' મડુક જાતીના આશીવિષનુ ઝેર પોતાના પ્રભાવથી ભરતક્ષેત્ર પ્રમાણ શરીરમા વ્યાપ્ત થવાને સમર્થ હોય છે. બાકીનુ સઘળુ કથન પહેલાના

'एवम् उरगजात्याशीविषस्यापि, नवरम् जम्बूद्वीपप्रमाणमात्रां तनुं विषेण विषपरिणतां, शेषं तदेव यावत्–करिष्यन्ति वा ३। मनुष्यजात्याशीविषस्यापि एवमेव, नवरं समयक्षेत्रप्रमाणमात्रां तनूं विषेण विषपरिणतां, शेषं तदेव, यावत्–करिष्यन्ति वा। यदि कर्माशीविषः किं नैरयिककर्माशीविषः तिर्यग्योनिक-

हो सकता है। बाकी समस्त कथन पहिलेके जैसा ही जानना चाहिये। यावत् संप्राप्तिद्वारा उसके विषने ऐसा आजतक न किया है, न वह ऐसा करता है और भविष्यमें भी वह ऐसा नहीं करेगा। यह तो केवल उसके प्रभावका ही वर्णन किया गया है। (एवं उरग जाइ आसीविसस्सवि-नवरं जंबुद्दीवप्पमाणमेत्तं बोंदिं विसेणं) इसी तरहसे उरगजाति आशीविषके विषके विषयमें भी जानना चाहिये. परन्तु इस विषका प्रभाव इतना बडा जानना चाहिये कि वह अपने प्रभावसे जंबूद्वीप प्रमाण शरीरको व्याप्त कर सकता है। उसे नष्ट कर सकता है। बाकी का सब कथन पहिले जैसा ही जानना चाहिये। यावत्–संप्राप्ति द्वारा उस विषने आज तक ऐसा न किया है, न वह ऐसा करता है और न भविष्यमें वह ऐसा करेगा ही. यह तो उस के सामर्थ्य का वर्णन मात्र है। (मणुस्स जाइ आसीविसस्स वि एवं चेव, नवरं समयखेत्तप्पमाणमेत्तं बोंदिं विसेणं विसपरिगयं सेसं तं चेव जाव करिस्संति वा ४) इसी तरहसे मनुष्यजाति आशीविषके विषके संबंधमें भी जानना चाहिये। परन्तु यहाँ पर विशेषता ऐसी है कि मनुष्य-

કથન પ્રમાણે જેવુંજ સમજી લેવુ યાવત્ સંપ્રાપ્તિદ્વારા તેના ઝેરે આજ સુધી એવું કર્યું નથી. એવું કરતા નથી અને ભવિષ્યમા એવું કરશે પણ નહીં આતો ફકત તેમના સામર્થ્યનુ વર્ણન કરવામા આવેલ છે. 'एवं उरगजाइ आसीविसस्स वि–नवरं जंबुद्दीवप्पमाणमेत्तं बोंदिं विसेणं' આવી રીતે ઉરગજાતી આશીવિષના ઝેરના વિષયમાં પણ જાણવું જોઇએ પરંતુ આ ઝેરનો પ્રભાવ એટલો મોટો જાણવો જોઇએ કે તે પોતાના પ્રભાવથી જંબૂદ્વીપ પ્રમાણ શરીરમાં ફેલાય શકે છે અને તેનો નાશ કરી શકે છે બાકીનુ સઘળું કથન પહેલાંના જેવું–વીંછીના કથન પ્રમાણેનુજ જાણવું જોઇએ– યાવત્ – સંપત્તિદ્વારા આ ઝેર આજસુધી આવું કર્યું નથી આવુ કરતા નથી અને ભવિષ્યમા તેવુ કરશે નહી આતો ફકત તેમના સામર્થ્યનું વર્ણન છે. 'मणुस्स जाइ-आसीविसस्स वि एवं चेव नवरं समयप्पमाणमेत्त बोंदिं विसेणं विसपरिगयं सेस तं चेव जाव करिस्संति वा ४' એજ રીતે મનુષ્ય જાતિના આશીવિષના ઝેરના સંબંધમાં પણ જાણી લેવું, પરંતુ અહી વિશેષતા એ છે કે મનુષ્ય જાતિ

कर्माशीविषः, मनुष्यकर्माशीविषः, देवकर्माशीविषः,? गौतम ! नो नैरयिककर्माशीविषः, तिर्यग्योनिककर्माशीविषोऽपि, मनुष्यकर्माशीविषः, देवकर्माशीविषः, यस्तिर्यग्योनिककर्माशीविषः किम् एकेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषः, यावत् – पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषः ? गौतम ! नो एकेन्द्रिय-

जाति आशीविषका विष अपने प्रभावसे समयक्षेत्र-मनुष्यक्षेत्र प्रमाण शरीरको प्रभावित कर सकनेमें समर्थ हो सकता है। बाकीका समस्त कथन पहिले जैसा ही जानना चाहिये। यावत् संप्राप्तिसे वह ऐसा करेगा नहीं। (जइ कम्म आसीविसे किं नेरइय कम्म आसीविसे, तिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे, मणुस्सकम्मआसीविसे, हे हे भदन्त ! जो कर्माशीविष कहे गये हैं वे कौन हैं क्या नैरयिक कर्माशीविष है ? या तिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष हैं ? या मनुष्य कर्माशीविष है ? या देव कर्मआशीविष है ? (गोयमा) हे गौतम ! (नो नेरइयकम्म आसीविसे, तिरिक्खजोणिय कम्मासीविसे वि, मणुस्सकम्म आसीविसे, वि, देवकम्म आसीविसे वि) नैरयिककर्म आशीविष नहीं है, किन्तु तिर्यचयोनिकजीव कर्माशीविष है, मनुष्यकर्माशीविष है, और देव कर्माशीविष है। (जइ तिरिक्खजोणिय कम्मआसीविसे, किं एगिंदिय तिरिक्ख जोणिय कम्म आसीविसे, जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणिय कम्मासीविसे) हे भदन्त ! यदि तिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष है तो क्या एकेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव कर्माशी-

આસીવિષનુ ઝેર પોતાના પ્રભાવથી સમયક્ષેત્ર–મનુષ્યક્ષેત્ર અર્થાત, અઢિદ્વીપ પ્રમાણની કાયા પ્રમાણ શરીરને પ્રભાવિત કરવામાં સમર્થ થાય છે બાકી તમામ કથન પહેલા વીછીના કથન જેવુંજ સમજવું. યાવત્ સપત્તિથી તે એવુ કરશે નહી 'जइ कम्मआसीविसे किं नेरइय कम्मासीविसे तिरिक्खजोणिय कम्मआसीविसे, मणुस्सकम्मआसीविसे, देवकम्म आसीविसे' હે ભગવન્ જે કર્માશીવિષ કહેલાં છે તે કયા છે? શુ નૈરયિક કર્માશીવિષ છે? અગર તિર્યંક યેનિક જીવ કર્માશીવિષ છે? કે મનુષ્ય કર્માશીવિષ છે? અગર દેવકર્મ આશીવિષ છે? 'गोयमा' 'नो नेरइय कम्म आसिविसे, तिरिक्खजोणिय कम्मासीविसे वि, मणुस्स कम्मासीविसे वि, देवकम्म आसीविसे वि' નૈરયિક કર્મ આસીવિષ નથી પરંતુ તિર્યંચ યોની જીવ કર્માશીવિષ છે, મનુષ્ય કર્માશીવિષ છે અને દેવ કર્માશીવિષ છે 'जइ तिरिक्खजोणिय कम्म आसीविसे, किं एगिंदिय तिरिक्खजोणिय कम्म आसीविसे. जाव पंचिंदियतिरिक्ख जोणिय कम्मासीविसे' હે ભગવાન્ જો તિર્યંચ યોની જીવ કર્માશીવિષ છે. તો કયા એકેન્દ્રિય તિર્યંચ

तिर्यग्योनिककर्माशीविषः, यावत् – नो चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषः, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषः, यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक यावत्–कर्माशीविषः किम् संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक यावत् – कर्माशीविषः, गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषः, एवं यथा वैक्रियशरीरस्य भेदो यावत् – पर्याप्तसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-कर्माशीविषः, नो अपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कयावत् – कर्माशीविषः, यः मनुष्य

विष है या यावत् पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष है ? (गोयमा) हे गौतम ! (नो एगिंदिय तिरिक्ख जोणियकम्मासीविसे, जाव नो चउरिंदिय तिरिक्ख जोणियकम्मासीविसे, पंचिंदियतिरिक्ख जोणियकम्मासीविसे) एकेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष नहीं है यावत चौइन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष नहीं है, किन्तु पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष है । (जइ पंचिंदियतिरिक्ख-जोणिय कम्मासीविसे, किं सम्मुच्छिम पंचिंदियतिरिक्खजोणिय कम्मासीविसे, गब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे ?) हे भदन्त ! यदि पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीव कर्माशीविष है तो क्या संमूर्च्छिम पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष है या गर्भजपंचे-न्द्रियतिर्यग्योनिकजीव कर्माशीविष है ? (एवं जहा वेउव्वियसरीरस्स भेदो, जाव पज्जत्ता संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्खजो-णियकम्मासीविसे, नो अपज्जत्तसंखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे)

योनि જીવ કર્માશીવિષ છે? –या यावत्– કે પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યંચયોનીવાળા જીવ કર્માશીવિષ છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'नो एगिंदिय तिरिक्ख जोणिय कम्मासी-विसे, जाव नो चउरिंदिय तिरिक्ख जोणिय कम्मासीविसे, पंचिंदिय तिरिक्ख जोणियकम्मासीविसे' એકેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનીજીવ કર્માશીવિષ નથી. યાવત–ચાર ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યંચ યોની જીવ કર્માશીવિષ નથી પરંતુ પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા તિર્યંચયોની જીવ કર્માશીવિષ છે 'जइ पंचिंदिय तिरिक्खजोणिय कम्मासीविसे, किं संमुच्छिम पंचिंदिय तिरिक्खजोणिय कम्मासीविसे, गब्भवक्कंतिय पंचिंदिय-तिरिक्खजोणिय कम्मासीविसे' હે ભગવન્ જો પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોની જીવ કર્માશીવિષ છે? તો શું સમુર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોની જીવ કર્માશીવિષ છે? કે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોની જીવ કર્માશીવિષ છે? एवं जहा वेउव्वियसरीरस्स भेदो जाव पज्जत्ता संखेज्जवासाउय, गब्भवक्कंतिय पंचिंदिय तिरिक्ख जोणिय कम्मासीविसे, नोअपज्जत्त संखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे' હે ગૌતમ

कर्माशीविषः, किं संमूर्च्छिममनुष्यकर्माशीविषः ? गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य-कर्माशीविषः ? एवं यथा वैक्रियशरीरं यावत् - पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्क-कर्मभूमिगतगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यकर्माशीविषः, नो अपर्याप्त यावत् - कर्माशीविषः ॥सू० १॥

हे गौतम ! शरीरके प्रकरणमें वैक्रियका कथन करते हुए आचार्यने जिस तरहसे जीव भेद कहा है, उसी प्रकारसे यावत् पर्याप्त संख्यात वर्षकी आयुवाले गर्भज पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव जो कि कर्मभूमिमें उत्पन्नहुए हैं कर्माशीविष हैं. अपर्याप्त असंख्यातवर्षकी आयुवाले यावत् कर्माशीविष नहीं हैं। (जइ मणुस्सकम्मासीविसे, किं संमुच्छिममणुस्सकम्मासीविसे) हे भदन्त ! मनुष्य कर्माशीविष है, तो क्या संमूर्च्छिम मनुष्यकर्माशीविष है ? या (गब्भवक्कंतियमणुस्स कम्मासीविसे) गर्भजमनुष्यकर्माशीविष हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (णो संमुच्छिममणुस्स कम्मासीविसे, गब्भवक्कंतियमणुस्स कम्मासीविसे एवं जहा वेउव्वियसरीरं जाव पज्जत्ता संखेज्जवासाउयकम्म भूमग गब्भवक्कंतियमणुस्स कम्मासीविसे, णो अपज्जत्त जाव कम्मासीविसे) संमूर्च्छिम मनुष्यकर्माशीविष नहीं हैं, गर्भजमनुष्यकर्माशीविष है जैसा वैक्रियशरीरका कथन करते हुए आचार्यने जीव भेद कहा है उसी तरहसे यावत् पर्याप्त संख्यातवर्षकी आयुवाले

શરીરના પ્રકરણમાં વૈક્રિયનું કથન કરતાં આચાર્યે જેવી રીતે જીવોના ભેદ કહ્યા છે, તેવી રીતે પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા કર્મજ, ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્ યોની જીવ કે જે કર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયા છે તે કર્માશીવિષ છે કે અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા યાવત્ - કર્માશીવિષ નથી. 'जइ मणुस्स कम्मासीविसे किं संमुच्छिम-मणुस्स कम्मासीविसे ' હે ભગવાન્ જો મનુષ્ય કર્માશીવિષ છે તો સમૂર્છિમ મનુષ્ય કર્માશીવિષ છે ? કે ' गब्भवक्कंतिय मणुस्स कम्मासीविसे ' ગર્ભજ મનુષ્ય કર્માશીવિષ છે ? ' गोयमा ' હે ગૌતમ ! णो सम्मुच्छिममणुस्स कम्मासीविसे, गब्भवक्कंतिय मणुस्स कम्मासीविसे एवं जहा वेउव्वियसरीरं जाव पज्जत्ता संखेज्जवासाउय कम्म भूमग गब्भवक्कंतिय मणुस्स कम्मासीविसे णो अपज्जत्त जाव कम्मासीविसे ' સંમૂર્છિમ મનુષ્ય કર્માશીવિષ નથી હોતા ગર્ભજ મનુષ્ય કર્માશીવિષ હોય છે જેવી રીતે વૈક્રિય શરીરના કથન કરતાં આચાર્યે જીવોના ભેદ કહ્યા છે તેજ રીતે યાવત્ - પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા, ગર્ભજ મનુષ્ય કે જે

टीका - 'कइविहा णं भंते ! आसीविसा पण्णत्ता ?' गौतमः पृच्छति- हे भदन्त ! कतिविधाः कियत्प्रकाराः खलु आशीविषाः प्रज्ञप्ताः ? आश्यां द्रंष्ट्रादौ विषं येषां ते आशीविषाः सर्पादयः इत्यर्थः, भगवानाह- 'गोयमा ! दुविहा आसीविसा पण्णत्ता' हे गौतम ! द्विविधाः आशीविषाः प्रज्ञप्ताः कथिताः, 'तंजहा - जाइ - आसीविसा य, कम्मआसीविसा य,' तद्यथा जात्या शीविषाश्च, कर्माशीविषाश्च, तत्र जात्या जन्मना आशीविषाः सर्प वृश्चिकादयः, कर्मणा क्रियया शापादिना आशीविषाः प्राण्युपघातकाः कर्माशीविषाः

गर्भज मनुष्य जो कि कर्मभूमिमें उत्पन्न हुए हैं कर्माशीविष हैं, अपर्याप्त असंख्यात वर्षकी आयुवाले मनुष्य कर्माशीविष नहीं हैं ।

टीकार्थ-प्रथम उद्देशकमें पुद्गल परिणाम कहा गया है । इस द्वितीय उद्देशकमें भी प्रकारान्तर से पुद्गल परिणामको ही प्ररूपित करनेके लिये सूत्रकारने प्रथम आशीविष द्वारको कहा है इसमें गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है 'कइविहाणं भंते ! आसीविसा पण्णत्ता' हे भदन्त ! आशीविषकितने प्रकारके कहे गये हैं ? आशी नाम दंष्ट्रादिकका है जिनकी दंष्ट्रादिकमें विष होता है वे आशीविष सर्प हैं ऐसे वे सर्पादिरूप आशीविष 'गोयमा' हे गौतम ! 'दुविहा पण्णत्ता' दो प्रकारके कहे गये हैं । 'तंजहा' जो इस प्रकारसे हैं 'जाइ आसीविसाय, कम्म आसीविसाय' एक जाति आशीविष और दूसरे कर्माशीविष । जन्मसे जो आशीविष हैं ऐसे सर्प वृश्चिक आदि जीव

કર્મભૂમિમા ઉત્પન્ન થયેલા છે તે કર્માશીવિષ છે અપર્યાપ્ત અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા મનુષ્ય કર્માશીવિષ હોતા નથી.

ટીકાર્થ- પહેલા ઉદ્દેશમાં પુદ્ગલ પરિણામ કહેવામાં આવ્યું છે અને આ બીજા ઉદ્દેશકમાં પણ પ્રકારાન્તરથી પુદ્ગલ પરિણામનેજ સ્પષ્ટ કરવા માટે સૂત્રકારે પ્રથમ આશીવિષદ્વાર કહ્યુ છે. તેમાં ગૌતમ સ્વામી એ એવુ પૂછ્યુ છે કે 'कइ विहाणं भंते आसीविसा पण्णत्ता' હે ભગવન્ આશીવિષ કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવેલ છે. આસિ. નામ દૃષ્ટાદિકનુ-દાઢનુ છે જેની દાઢમા વિષ હોય છે તે આશીવિષ-સર્પ કહેવાય છે. એવા તે સર્પાદિરૂપ આશીવિષ 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'दुविहा पण्णत्ता' બે પ્રકારના કહેવામાં આવ્યાં છે 'तं जहा' જે આ રીતે છે 'जाइ आसीविसाय कम्म आसीविसाय' એક જાતિ આશીવિષ અને બીજા કર્મ આશીવિષ. જન્મથી જે આશીવિષ છે તે સર્પ, વૃશ્ચિક આદિ જીવ જાતિ આશીવિષ જીવ છે. જે શાપઆદિ

पञ्चेन्द्रियाः तिर्यञ्चः मनुष्याश्च पर्याप्तका एव कर्माशीविषा उच्यन्ते, एतेषां हि तपश्चर्यादिना अन्येन वा केनचिद् कारणेन आशीविषलब्धिर्भवति, आशीविषलब्ध्या च एते शापप्रदानेनैव अन्यान् व्यापादयितुं शक्नुवन्ति. ते च कर्माशीविषाः आशीविषलब्धिस्वभावात् सहस्रारान्ताष्टमदेवलोकेषु एव उत्पत्तुमर्हन्ति, तत्र देवत्वेनोत्पन्नाश्च ते देवा भूत्वा अपर्याप्तावस्थायाम् भूतपूर्वाशीविषभावानुभवतया कर्माशीविषलब्धिमन्तो भवन्ति, उक्तञ्च 'आसी दाढा तग्गयमहाविसाऽऽसीविसा दुविहभेया। ते कम्मजाइभेएण णेगहा चउव्विहविगप्पा-'त्ति'

आशी दंष्ट्रा तद्गतमहाविषाः आशीविषाः द्विविधभेदाः ।
ते कर्मजातिभेदेन नैकधा चतुर्विधविकल्पाः ॥इति॥

गौतमः पृच्छति – 'जाइआसीविसाणं भंते ! कइविहा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! जात्याशीविषाः खलु जीवाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ?

जाति आशीविष जीव हैं। जो शाप आदि क्रियारूप कर्मसे आशीविष हैं प्राणीके उपघातक हैं वे कर्माशीविष हैं। ऐसे कर्माशीविष पर्याप्त पचेन्द्रियतिर्यंच, और पर्याप्तक मनुष्य ही होते हैं। इन्हें तपश्चर्यादिसे अथवा किसी अन्यकारणसे आशीविषलब्धि होती है। आशीविषलब्धिके प्रभावसे ये शापदेकर ही अन्य जीवोंको मार डालनेके लिये समर्थ होते हैं। ऐसे ये जीव कर्माशीविष कहे गये हैं। आशीविषलब्धिके स्वभावसे ये आठवें देवलोक सहस्रारतक उत्पन्न हो सकते हैं। वहां पर देवरूपसे उत्पन्न हुए वे देव होकर अपर्याप्तावस्थामें भूतपूर्व आशीविष लब्धिके प्रभाव से वासित होने के कारण कर्माशीविषलब्धिवाले होते हैं।

कहाभी है–' आसीदाढातग्गय इत्यादि

अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जाइ आसीविसा णं

ક્રિયારૂપ કર્મથી આશીવિષ છે. પ્રાણીઓના ઉપઘાતક–ઘાત કરનાર છે. તે કર્માશીવિષ છે. એવા કર્માશીવિષ પર્યાપ્તક પચેન્દ્રિય તિર્યંચ અને પર્યાપ્તક મનુષ્ય જ હોય છે. તેમને તપશ્ચર્યાદિથી અથવા કોઇ અન્ય કારણથી આશીવિષ લબ્ધિ પ્રાપ્ત થયેલી હોય છે આશીવિષ લબ્ધિના પ્રભાવથી તેઓ શાપ આપીને અન્ય જીવોને મારવાને સમર્થ થઇ શકે છે એવા તે જીવોને કર્માશીવિષ કહેવામા આવે છે. આશીવિષલબ્ધિના સ્વભાવથી તે આઠમા દેવલોક સહસ્રાર સુધી ઉત્પન્ન થઇ શકે છે ત્યાં આગળ દેવરૂપથી ઉત્પન્ન થયેલા તેઓ દેવ થઇને અપર્યાપ્તાવસ્થામા ભૂતપૂર્વ આશીવિષ લબ્ધિના પ્રભાવથી યુક્ત હોવાથી કર્માશીવિષલબ્ધિવાળા હોય છે કહ્યુ પણ છે– 'आसी दाढा तग्गय इत्यादि'.

હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે 'जाइ आसीविसाणं भंते कइविहा

भगवानाह- 'गोयमा ! चउव्विहा पण्णत्ता' हे गौतम ! जात्याशीविषाः चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा- विच्छुयजाइ आसीविसे, मंडुक्कजाइआसीविसे उरगजाइआसीविसे, मणुस्सजाइआसीविसे' तद्यथा-वृश्चिकजात्याशीविषः, मण्डूक जात्याशीविषः, उरगजात्याशीविषः, मनुष्यजात्याशीविषः। गौतमः पृच्छति- 'विच्छुयजाइआसीविसस्स णं भंते ! केवइए विसए पन्नत्ते ?' हे भदन्त ! वृश्चिकजात्याशीविषस्य खलु कियान् विषयः ? वृश्चिकजात्याशीविषस्य कियत्सामर्थ्यं वर्तते ? इत्याशयः, भगवानाह - 'गोयमा ! पभू णं विच्छुयजाइआसीविसे अद्धभरहप्पमाणमेत्तं बोंदि विसेणं विसपरिगयं विसवसट्टमाणं पकरेत्तए' हे गौतम ! वृश्चिकजात्याशीविषः अर्द्धभरतप्रमाणमात्राम्

भंते ! कइविहा पण्णत्ता' हे भदन्त ! जात्याशीविष जीव कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'चउव्विहा पण्णत्ता' जात्याशीविषजीव चार प्रकारके कहे गये हैं 'तं जहा' जो इस प्रकारसे हैं 'विच्छुयजाइ आसीविसे, मंडुक्कजाइ-आसीविसे, उरगजाइ आसीविसे, मणुस्सजाइ आसीविसे,' वृश्चिकजात्याशीविष, मंडूकजात्याशीविष, उरगजात्याशीविष और मनुष्य जात्याशीविष। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'विच्छुयजाइ आसीविसस्स णं भंते ! केवइए विसए पण्णत्ते' हे भदन्त जो वृश्चिकजात्याशीविष है उसके विषका सामर्थ्य कितना है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'पभू णं विच्छुय जाइ आसीविसे अद्धभरहप्पमाणमेत्तं बोंदिं विसेणं विसपरिगयं विसवसट्टमाणं पकरेत्तए' वृश्चिकजात्याशीविष अपने दंष्ट्रा-

पण्णत्ता' હે ભગવાન્ જાતિ આશીવિષ જીવ કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે. ઉત્તર- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'चउविहा पण्णत्ता' જાતી આશીવિષ જીવ ચાર પ્રકારના કહેવામાં આવે છે 'तं जहा' જે આ પ્રમાણે છે 'विच्छुय जाइ आसीविसे मंडुक जाइ आसीविसे, उरग जाइ आसीविसे, मणुस्स जाइ आसीविसे' વૃશ્ચિક જાતિ આશીવિષ, મંડૂક (દેડકા) જાત્યાશીવિષ, ઉરગ (સર્પ) જાત્યાશીવિષ અને મનુષ્યાજાત્યાશીવિષ પ્રશ્ન - 'विच्छुय जाइ आसीविसस्स णं भंते ! केवइए विसए पण्णत्ते' હે ભગવન્ ! વૃશ્ચિક જાત્યાશીવિષ છે તેની શક્તિ કેટલી છે ઉત્તર- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'पभू णं विच्छुय जाइ आसीविसे, अद्धभरहप्पमाणमेत्तं बोंदिं विसेणं विसपरिगयं विसवसट्टमाणं पकरेत्तए' વૃશ્ચિક જાતિ આશીવિષ

अर्द्धभरतस्य सातिरेकत्रिषष्ट्यधिकयोजनशतद्वयलक्षणं प्रमाणं मात्रा इयत्ता यस्याः सा तामित्यर्थः किञ्चिदधिकत्रिषष्ट्यधिकशतद्वययोजनप्रमाणशरीरमिति भावः, बोर्दि तनुम्-शरीरं, विषेण स्वदंष्ट्राजन्येन करणभूतेन विषपरिगताम् 'विष' इति भावप्रधाननिर्देशात् विषत्वं परिगतां प्राप्तां विकसन्तीं विषव्याप्तां स्वेन व्याप्यमाना प्रकर्तुं प्रभुः समर्थः खलु वर्तते, 'बोन्दि' इति शरीरवाचको देशीयशब्दः किन्तु 'विसए से विसट्ठयाए, नो चेव णं संपत्तीए करेंसुवा करेंति वा, करिस्संति वा ?' विषयः स विषार्थतायाः विषमेवार्थो विषार्थस्तद्भावस्तत्ता तस्याः विषतायाः सामर्थ्यमात्रमेतत् प्रतिपादितम्, नोचैव खलु नैव कदाचित संपत्त्या पूर्ववर्णिततनुसमाप्तिद्वारेण तथाविधतनुं विषव्याप्ताम् अकार्षुः, कुर्वन्ति, करिष्यन्ति वा वृश्चिका इति शेषः, अत्रैकवचनप्रकरणेऽपि वृश्चिकाशीविषाणां बहुत्वज्ञापनार्थं बहुवचननिर्देशो बोध्यः, वृश्चिकादीनां

जन्य विषसे अर्द्धभरतक्षेत्रप्रमाण शरीरको कुछअधिक २६३ योजन प्रमाणवाले शरीरको व्याप्त करनेमें समर्थ हो सकता है। किन्तु 'विसए से विसट्ठयाए नो चेव णं संपत्तीए करेंसु वा करेंति वा, करिस्संति वा' ऐसा जो कथन किया गया है वह केवल उनके उस विषका सामर्थ्यमात्र प्रतिपादित किया गया है। क्योंकि उन वृश्चिकोंके विषने इतने बडे शरीरमें घुस करके प्रविष्ट होकरके पहिले कभी न तो उसे विष व्याप्त किया है और न वर्तमानमें उसे वे अपने विषसे व्याप्त करते हैं और न आगे भी वे उसे अपने विषसे व्याप्त करेंगे। यहां एकवचनके प्रकरणमें भी सूत्रकार द्वारा वृश्चिकाशीविषोंमें बहुत्वजतानेके लिये 'करेंसु' आदिरूपसे बहुवचनका प्रयोग किया गया है। इन वृश्चिक आदिकोंका त्रिकालमें भी अभाव नहीं

પોતાની દાઢથી ઉત્પન્ન થયેલા ઝેર વડે અડધા ભરતક્ષેત્ર પ્રમાણુ શરીરને – કંઇક અધિક ૨૬૩ યોજનવાળા શરીરને – વ્યાપ્ત કરવામાં શકિતશાળી હોઈ શકે છે. કિંતુ 'विसए से विसट्ठयाए नोचेवणं संपत्तीए करेंसु वा करेतिवा, करिस्संति वा' એવું જે કહેવામા આવ્યું છે તે ફકત તેમના તે ઝેરનુ સામર્થ્ય માત્ર બતાવવા માટે જ કહેલ છે કેમકે તે વૃશ્ચિક આદિના ઝેરે આવડા મોટા શરીરમા પ્રવેશ કરીને પહેલાં કોઇપણુ સમય નતો તેને વિષ વ્યાપ્ત કર્યું છે ? અગર વર્તમાનમા તેને પોતાને ઝેરથી વ્યાપ્ત કરે છે. અને ભવિષ્યમાં પણુ તેને પોતાના વિષથી વ્યાપ્ત કરશે નહી. અહીં એક વચનના પ્રકરણુમાં સુત્રકારે વૃશ્ચક આશીવિષોમાં બહુત્વ જણાવવા 'करेंसु' આદિ રૂપથી બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. આ વૃશ્ચિક આદિઓનો ત્રણે કાળમાં અભાવ હોતો નથી–

त्रैकालिकत्वज्ञापनार्थश्च त्रिकालनिर्देशो बोध्यः। गौतमः पृच्छति-'मण्डुकजाइ-आसीविसपुच्छा ?' हे भदन्त ! मण्डूकजात्याशीविषपृच्छा - मण्डूकजात्याशीविषस्य कियत् विषयव्यापनसामर्थ्यं वर्तते इति प्रश्नः,' भगवानाह-'गोयमा ! पभू णं मंडूक्कजाइआसीविसे भरहप्पमाणमेत्तं बोंदिं विसेणं विसपरिगयं, सेसं तं चेव जाव करेस्संति वा' हे गौतम ! मण्डूकजात्याशीविषो भरतप्रमाणमात्रां भरतं भरतक्षेत्रलक्षणं प्रमाणं मात्रा इयत्ता यस्यास्ताम् तनुं शरीरम् विषेण स्वदंष्ट्राजन्येन करणभूतेन विषपरिगतां विषत्वमाप्तां शेषं तदेव यावत्- विकसन्तीं स्वेन व्याप्यमानां कर्तुं प्रभुः समर्थः किन्तु तद् विषस्य विषयमात्रमेतत् प्रतिपादितम् नतु कदाचित् स्वसम्पत्त्या भरतक्षेत्रप्रमाणतनुसंप्राप्तिद्वारेण तादृशतनुं विषव्याप्ताम् अकार्षुः, कुर्वन्ति, करिष्यन्ति वा २ 'एवं उरगजाइ-

होता है अर्थात् वृश्चिक आदिकोंका सदा ही सद्भाव बना रहता है किसी भी कालमें इनका असद्भाव नहीं हो पाता है इस बातको सूचित करनेके लिये यहां त्रिकालका निर्देश किया गया है। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'मंडुकजाइ आसीविसपुच्छा' हे भदन्त। जो मंडूकजातिके आशीविष हैं उनके विषमें अपने द्वारा कितने बडे शरीरको व्याप्त करनेका सामर्थ्य है ? अर्थात् मंडूकजातिके आशीविषोंका विष कितनेबडे शरीरको अपने विषसे व्याप्त कर सकता है ? इस प्रश्नके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'भूप णं मंडुकजाइ आसीविसे भरहप्पमाणमेत्तं बोंदिं विसेणं विसपरिगयं, सेसं तं चेव जाव करेस्संति वा' मंडूक जातिके आशीविष अपने विषके द्वारा भरतक्षेत्र प्रमाणमात्र शरीर को व्याप्त कर सकते हैं। 'बाकी और सब कथन पहिले जैसा यहां

અર્થાત્ વૃશ્ચિક આદિઓનો હમેશાં સદ્ભાવજ રહે છે કોઇપણ કાળમાં તેમનો અસદ્ભાવ હોતો જ નથી. એ બતાવવા.- સૂચિત કરવા માટે અહીંઆ ત્રણે કાળનો નિર્દેશ કરેલ છે હવે ગૌતમ સ્વામી મંડૂક (દેડકા) જાતિ આશીવિષ સંબંધમાં પ્રશ્ન કરતાં કહે છે કે 'मंडुक जाइ आसीविसं पुच्छा' હે ભગવન્ ! જે મંડૂક જાતિના (દેડકા) આશીવિષ છે તેના વિષમાં કેટલા મોટા શરીરમા પ્રવેશ કરવાનું સામાર્થ્ય છે અર્થાત્ મડૂક જાતિ (દેડકા) ના આશીવિષોનું ઝેર કેટલા મોટા શરીરનો પોતાના ઝેરથી વ્યાપ્ત કરી શકે છે. ઉત્તર- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'पभूणं मंडुकजाइ आसीविसे भरहप्पमाणमेत्तं बोंदिं विसेणं विसपरिगयं सेस तं चेव जाव करेस्संति वा' મડૂક (દેડકા) જાતિના આશીવિષ પોતાના ઝેરથી ભરતક્ષેત્ર પ્રમાણ-માત્ર શરીરને વ્યાપ્ત કરી શકે છે. 'બાકીનું તમામ કથન પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે જ

आसीविसस्स वि' एवं वृश्चिक-मण्डूकजात्याशीविषाणामिव उरगजात्याशीविषस्यापि विषस्य विषयव्यापनसामर्थ्यादिकमवसेयम् किन्तु नवरं जंबुद्दीवप्पमाणमेत्तं वोदिं विसेणं विसपरिगयं सेसं तं चेव जाव करेस्संति वा३' नवरं वृश्चिकाद्यपेक्षया उरगजात्याशीविषस्य विशेषस्तु-स हि जम्बूद्वीपप्रमाणमात्रां तनुम् विषेण विषपरिगतां विषव्याप्तां शेष तदेव-यथोक्तानुसारमेव

पर जानना चाहिये' इस कथन से यहां ऐसा पाठ लगाना चाहिये कि मंडूक जाति के आशीविषके विषके प्रभावमें जो पूर्वोक्त रूप से कहा गया है वह उसकी सामर्थ्य दिखाने के लिये ही कहा गया है. क्योंकि ५२६-६-१९ योजन भरतक्षेत्रका प्रमाण कहा गया है यह प्रमाण जंबूद्वीप के प्रमाणका १९० वां भाग पडता है सो इतने बडे शरीरमें प्रविष्ट होकर मंडूक जातिके आशीविषोंके विषने न पहिले कभी उसे अपने प्रभाव से प्रभावित किया है और न वह वर्तमान में ही ऐसा करता है और न वह भविष्यत् काल में भी ऐसा करेगा ही। यह तो उसकी सामर्थ्य मात्रका कथन किया गया है। 'एवं उरगजाइ आसीविसस्स वि' जिस तरह से वृश्चिक और मंडूक जातिके आशीविषोंके विषका प्रभाव प्रकट किया गया है, उसी प्रकार में उरगजातिके आशीविषोंके विषसे व्याप्त होनेके विषय में भी जानना चाहिये। परन्तु यहां पर जिस शरीरको वे अपने विषसे व्याप्त करते हैं वह शरीर भरतक्षेत्रप्रमाण नहीं होता है किन्तु जम्बूद्वीपप्रमाण होता है। यही बात 'नवरं जंबुद्दीवप्पमाणमेत्त

સમજવું' આ કથનમાં એવો પાઠ અહિંઆ સમજવાનો કે મંડૂક જાતિના આશીવિષના ઝેરના પ્રભાવમાં જે પહેલા કહેવામાં આવ્યું છે તે તેની શકિતના વર્ણન માટે જ કહેવામાં આવેલ છે કેમકે ૫૨૬-૬-૧૯ યોજન ભરતક્ષેત્રનું પ્રમાણ કહેલ છે. આ પ્રમાણ જમ્બૂદ્વીપ પ્રમાણના ૧૯૦ માં ભાગ જેટલું છે તો એટલા મોટા શરીરમાં પ્રવેશ કરી વ્યાપ્ત થઇ શકે છે, પરંતુ પ્રવેશ થઇને મંડૂક જાતિના આશીવિષોના ઝેરે પહેલાં કોઇ વખત તેને પોતાના પ્રભાવથી પ્રભાવિત કરેલ નથી અને વર્તમાનમાં પણ તેવું કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં પણ તેવું કરશે નહી. આતો કેવળ શકિત માત્રજ બતાવેલ છે. 'एवं उरगजाइ आसीविसस्सवि' જેવી રીતે વૃશ્ચિક (વીંછી) અને મંડૂક (દેડકા) જાતિના આશીવિષોના ઝેરનો પ્રભાવ જણાવેલ છે તેજ રીતે ઉરગ (સર્પ) જાતિના આશીવિષોના ઝેરનો ફેલાવો થવાના વિષયમા પણ સમજી લેવું પરંતુ અહીંઆ જે શરીરને તે પોતાના ઝેરથી વ્યાપ્ત કરે છે. તે શરીર ભરતક્ષેત્ર પ્રમાણ હોતું

यावत्-विकसन्तीं विषव्याप्तां कर्तुं प्रभुः समर्थः, किन्तु विषयमात्रमेतत् तेषां प्रतिपादितम्, नोचेव नैव खलु कदाचित् ते उरगजात्याशीविषाः सम्पत्त्या जम्बूद्वीपप्रमाणमात्रां तनुं सम्प्राप्य विषव्याप्ताम् अकार्षुः, कुर्वन्ति, करिष्यन्ति वा इति, 'मणुस्सजाइआसीविसस्स वि एवं चेव, 'नवरं समयखेत्तप्पमाणमेत्तं बोंदिं विसेणं विसपरिगयं सेसं तं चेव जाव करेस्संति वा४, मनुष्यजात्याशीविषस्यापि एवञ्चैव उरगजात्याशीविषस्येव विषस्य विषयव्यापनसामर्थ्यमवसेयम्, किन्तु नवरं विशेषस्तु समयक्षेत्रप्रमाणमात्रां समयक्षेत्र मनुष्यक्षेत्रलक्षणं प्रमाणमेव मात्रा इयत्ता यस्यास्ताम् सार्द्धद्वयद्वीपप्रमाणाम् तनुम् विषेण विषपरिगतां विषत्वमाप्तां शेषं तदेव पूर्ववदेव यावत्-विकसन्तीं विषेण व्याप्यमानां कर्तुं प्रभुः समर्थः, किन्तु

बोंदिंविसेणं विसपरिगयं, सेसं तं चेव जाव करेस्संति वा ३, इससूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है। परन्तु उन उरगजातिके आशीविषोंके विषने अभीतक इतने बडे जंबूद्वीप प्रमाण शरीरको न भूतकालमें कभी व्याप्त किया है, न वर्तमानमें वह व्याप्त करता है, और न भविष्यत्में वह उसे व्याप्त करेगा। 'मणुस्सजाइ आसीविसस्स वि एवंचेव' मनुष्यजातिके विषके प्रभावके विषयमें भी ऐसा ही जानना चाहिये। 'नवरं समयखेत्तप्पमाणमेत्तं बोंदिं विसेणं विसपरिगयं सेसं तं चेव जाव करेस्संति वा ४' किन्तु मनुष्यजातिके आशीविषोंका विष अपने प्रभावसे जिस शरीरको व्याप्त कर सकता है उस शरीरका प्रमाण ढाई द्वीपप्रमाण है। ढाई द्वीपका जितना प्रमाण कहा गया है उतना ही प्रमाण उस शरीरका है कि जिस शरीरको मनुष्यजातिके

નથી, પરંતુ જબુદ્વીપ પ્રમાણુ હોય છે એજ વાત 'नवरं जंबुद्दीवप्पमाणमेत्तं बोंदिं विसेणं विसपरिगयं सेसं तं चेव जाव करेस्संति वा ३' આ સૂત્રપાઠથી પ્રગટ કરેલ છે પરંતુ તે ઉગર જાતિના આશીવિષોના ઝેરે હજુ સુધી એટલા મોટા જંબૂદ્વીપ પ્રમાણુમાં ભૂતકાળમા કોઇ વખત વ્યાપ્ત કર્યું નથી, વર્તમાનમાં વ્યાપ્ત કરતું નથી અને ભવિષ્યમાં પણુ વ્યાપ્ત કરશે નહીં. 'मणुस्स जाइ आसीविसस्सवि एवं चेव' મનુષ્ય જાતિના આશીવિષોના ઝેરના સામર્થ્યના વિષયમાં પણુ તેવુંજ સમજવું. 'नवरं समयखेत्तप्पमाणमेत्तं बोंदिं विसेणं विसपरिगयं सेसं तं चेव जाव करिस्संति वा ४' મનુષ્ય જાતિના આશીવિષોનું ઝેર પોતાના પ્રભાવથી જે શરીરને વ્યાપ્ત કરી શકે છે. તે શરીરનુ પ્રમાણુ અઢી દ્વીપ પ્રમાણુ છે. એટલે કે અઢી દ્વીપનુ જેટલુ પ્રમાણુ કહેલ છે તેટલુંજ પ્રમાણુ તે શરીરનું છે કે જે શરીરને મનુષ્ય જાતિના

विषयमात्र मेतदुक्तं, नतु सम्पत्त्या मनुष्यक्षेत्रप्रमाणां तनुमाश्रित्य विषव्याप्ताम् अकार्षुः, कुर्वन्ति, करिष्यन्ति वा कदाचित् मनुष्यजात्याशीविषा इत्यर्थः, बहुवचनादिकं पूर्ववदवसेयम्, 'गौतमः पृच्छति-'जइ कम्म आसीविसे किं नेरइयकम्मासीविसे, तिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे, मणुस्सकम्मआसीविसे, देवकम्मासीविसे ?' हे भदन्त ! यः कर्मासीविषः कथितः स किं नैरयिक कर्माशीविषः कथितः स किं नैरयिककर्माशीविषः, तिर्यग्योनिक कर्माशीविषः, मनुष्यकर्माशीविषः, देवकर्माशीविषो वा भवति ? भगवानाह-

आशीविषोंका विष अपने प्रभावसे व्याप्त कर सकता है। पर ऐसा कथन केवल उस विषका सामर्थ्य को दिखलानेके लिये ही प्रकट किया गया है क्योंकि उसविषने आजतक भूतकालमें न ऐसा किया है, न वह वर्तमानमें करता है, और न भविष्यमें भी वह ऐसा करेगा ही। सामर्थ्य दिखानेका तात्पर्य ऐसा है कि यदि इतना बडा कोई शरीर हो तो वह जहर अपने प्रभावसे उसे पूर्णरूप में जहरीला कर सकता है। अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ कम्मआसीविसे किं नेरइय कम्मआसीविसे, तिरिक्खजोणिय कम्मासीविसे मणुस्स कम्मासीविसे देवकम्मासीविसे' हे भदन्त ! जो कर्माशीविष कहा गया है वह कर्माशीविष कौन है ? क्या नैरयिक कर्माशीविष है, या तिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष है ? या मनुष्य कर्माशीविष है ? या देवकर्माशीविष है ? पूछनेका अभिप्राय ऐसा है कि जिन्हे कर्माशीविष कहा गया है वे कर्माशीविष कौन से जीव होते हैं- क्या चारोगतिके जीव कर्माशीविष होते हैं ? इसके उत्तरमें

આશીવિષોનુ ઝેર પોતાના પ્રભાવથી વ્યાપ્ત કરી શકે છે પરંતુ એવુ કથન કેવળ તે તેઓની શકિત દર્શાવવા માટેજ જણાવેલ છે કેમકે તે ઝેરે આજ સુધી, ભૂતકાળમાં એવું કર્યું નથી, વર્તમાનમાં તેવું કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં તેવું કરશે પણ નહીં શકિત બતાવવાનો હેતુ એ છે કે જો આવડુ મોટું કોઇ શરીર હોય તો તે ઝેર પોતાના પ્રભાવથી તેને સંપૂર્ણ રીતે ઝેર યુકત કરી શકે

પ્રશ્ન- 'जइ कम्मआसीविसे किं नेरइयकम्मआसीविसे, तिरिक्खजोणिय कम्मासीविसे, मणुस्स कम्मासीविसे, देवकम्मआसीविसे' હે ભગવન્ જે કર્માશીવિષો કહેલા છે, તે કર્માશીવિષ કોણ છે ? શું નારકિય કર્માશીવિષ છે ? અથવા તિર્યંચ યોનીક જીવ કર્માશીવિષ છે ? કે મનુષ્ય કર્માશીવિષ છે ? કે દેવ કર્માશીવિષ છે ? પૂછવાનો હેતુ એ છે કે જેને કર્માશીવિષ કહ્યા છે તે કર્માશીવિષ કયા જીવો હોય છે. શું ચારે ગતિવાળા જીવ કર્માશીવિષ છે ? ઉત્તર- 'गोयमा !

'गोयमा ! नोनेरइयकम्मासीविसे, तिरिक्खजोणियकम्मासीविसे वि, मणुस्सकम्मासीविसे वि, देवकम्मासीविसे वि' हे गौतम! कर्माशीविषः खलु नो नैरयिककर्माशीविषो भवति, अपितु कर्माशीविषः तिर्यग्योनिक-कर्माशीविषोऽपि, मनुष्यकर्माशीविषोऽपि, देवकर्माशीविषोऽपि भवति, गौतमः पृच्छति – 'जइ तिरिक्खजोणियकम्मासीविसे किं एगिंदियतिरिक्ख-जोणियकम्मासीविसे जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे ? ' हे भदन्त! यस्तिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति स किम् एकेन्द्रिय-तिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति, यावत् – द्वीन्द्रिय–त्रीन्द्रिय–चतुरिन्द्रिय–पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषो वा भवति ? भगवानाह – 'गोयमा !

प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'नो नेरइयकम्मासीविसे, तिरिक्खजोणियकम्मासीविसे वि, मणुस्सकम्मासीविसे वि, देव-कम्मासीविसे वि' नैरयिकजीव कर्माशीविष नहीं हैं। किन्तु तिर्यग्योनिक जो जीव हैं वे कर्माशीविष हैं, तथा जो मनुष्यगतिका जीव हैं वे कर्माशीविष हैं, देवगतिके जो जीव हैं वे कर्माशीविष हैं। अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते है कि 'जइतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे किं एगिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे जाव पंचिंदियतिरिक्ख जोणिय कम्मासीविसे' हे भदन्त! जो तिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष होता है सो वह कौनसा जीव कर्माशीविष होता है? क्या एकेन्द्रिय तिर्यग्योनिकजीव कर्माशीविष होता है या यावत्–बेइन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष होता है? या तेइन्द्रियतिर्यग्योनिकजीव कर्माशीविष होता है? या चौइन्द्रियतिर्यग्योनिकजीव कर्माशी-

---

હે ગૌતમ! 'नो नेरइयकम्मासीविसे, तिरिक्खजोणियकम्मासीविसे वि मणुस्सकम्मासीविसे वि देवकम्मासीविसे वि' નૈરયિક જીવ કર્માશીવિષ હોતા નથી પરંતુ તિર્યંચ યોનીક જીવ જે છે તે કર્માશીવિષ છે તથા જે મનુષ્ય જાતિના જીવ છે તે કર્માશીવિષ છે અને દેવગતિના જીવ કર્માશીવિષ છે. પ્રશ્ન- 'जइ तिरिक्ख जोणिय कम्मासीविसे किं एगिंदिय तिरिक्खजोणियकमासीविसे जाव पंचिंदिय तिरिक्ख-जोणियकम्मासीविसे' હે ભગવન્! જે તિર્યંચ યોની જીવ કર્માશીવિષ હોય છે તે કયા જીવો કર્માશીવિષ છે? શુ એકેન્દ્રિય તિર્યંચ યોની જીવ કર્માશીવિષ હોય છે? બેઇંદ્રિય જીવ તિર્યંચ યોનીક જીવ કર્માશીવિષ હોય છે? કે તે ઇંદ્રિય તિર્યંચ યોની જીવ કર્માશીવિષ હોય છે? કે ચાર ઇંદ્રિય અને પાંચ ઇંદ્રિયવાળાં તિર્યંચ યોની જીવ

नो एगिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे, जाव नो चउरिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे, पंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे' हे गौतम ! तिर्यग्योनिककर्माशीविषो नो एकेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति, यावत् नो द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति, अपितु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति। गौतमः पृच्छति - 'जइ पंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे किं संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे, गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणिय कम्मासीविसे ?' हे भदन्त ! यः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति स किं संमूर्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति ? किं वा गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रिय-

विष होता है ? या पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकजीव कर्माशीविष होता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम ! 'नो एगिंदिय तिरिक्खजोणियकम्मासीविसे, जाव नो चउरिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे' न एकेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष होते हैं और न बेन्द्रिय, तेइन्द्रिय, चौइन्द्रियजीव कर्माशीविष होते हैं किन्तु 'पंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे' जो पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव है वे कर्माशीविष होते हैं। अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते है 'जइ पंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे किं संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे, गब्भवक्कंतिय तिरिक्ख जोणिय कम्मासीविसे ?' हे भदन्त ! जो पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष कहे गये हैं-वे कौनसे पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीव कर्माशीविष कहे गये हैं - क्या जो जीव सम्मूर्च्छिम पंचेन्द्रिय तिर्यंच हैं वे कर्माशीविष कहे गये हैं या जो गर्भजन्मवाले पंचेन्द्रिय

કર્માશીવિષ છે. ઉત્તર- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'नो एगिंदियतिरिक्खजोणिय कम्मासीविसे, जाव नो चउरिंदियतिरिक्खजोणियकम्मआसीविसे' એકેન્દ્રિય, બે ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય અને ચાર ઇન્દ્રિયવાળાં જીવો કર્માશીવિષ હોતા નથી પરંતુ पंचिंदिय तिरिक्ख जोणिय कम्मासीविसे' જે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિ જીવ હોય છે તેજ કર્માશીવિષ હોય છે. પ્રશ્ન- जइ पंचिंदिय तिरिक्ख जोणियकम्मासीविसे किं संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्ख जोणियकम्मासीविसे, गब्भवक्कंतिय तिरिक्ख जोणिय कम्मासीविसे ?' હે ભગવાન જે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોની જીવ કર્માશીવિષ કહ્યા છે તે ક્યા ? શું જે જીવ સંમૂર્છિમ પચેન્દ્રિય તિર્યંચ છે તેને કર્માશીવિષ કહ્યા છે ? કે જે ગર્ભ જન્મવાળાં પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોની જીવ છે તેને કર્માશીવિષ કહ્યા છે ?

तिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति? भगवानाह- 'एवं जहा वेउव्वियसरीरस्स भेदो जाव पज्जत्तसंखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे, नो अपज्जत्तसंखेज्जवासाउयजावकम्मासीविसे' हे गौतम! एवं यथा - वैक्रियशरीरस्य भेदो यावत् - प्रज्ञापनायाम् एकविंशतितमे शरीरपदे वैक्रियं कथयता भगवता जीवभेदः कथितस्तथाऽत्रापि कथयितव्यः, तत्र चेत्थमुक्तम्- 'गोयमा! नो संमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे, गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे, जइ गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे किं संखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतियपंचिंदिय-

तिर्यंच हैं वे कर्माशीविष कहे गये हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'एवं जहा वेउव्वियसरीरस्स भेदो जाव पज्जत्तासंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे - नो अपज्जत्ता संखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे' हे गौतम! जिस प्रकार से प्रज्ञापनाके २१ वे अवगाहना संस्थान पदमें वैक्रियका कथन करते हुए भगवानने जीव भेद कहा है उसी तरहसे यहां पर भी कहना चाहिये-वहां पर इस प्रकारसे कहा गया है- 'गोयमा' हे गौतम! 'नो समुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे' संमूर्च्छिम पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकजीव कर्माशीविष नहीं है किन्तु 'गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे' गर्भजपंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष हैं। 'जइ गब्भवक्कंतिय पंचिंदिय तिरिक्खजोणियकम्मासीविसे' इस पर गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि हे भदन्त! यदि गर्भज पंचेन्द्रिय तिर्यंच कर्माशीविष है तो कौन-से गर्भज पंचेन्द्रियतिर्यंच कर्माशीविष हैं? 'किं संखेज्ज

उत्त०- 'एवं जहा वेउव्वियसरीरस्स भेदो जाव पज्जत्तासंखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे, नो अपज्जत्त संखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे' હે ગૌતમ! જે રીતે પ્રજ્ઞાપનાના ૨૧ માં અવગાહના સંસ્થાન પદમાં વૈક્રિયનું કથન કરતાં ભગવાને જે ભેદ કહ્યા છે તેજ રીતે અહીંઆ પણ સમજવા ત્યાં આગળ એવી રીતે કહ્યું છે કે 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'नो संमूच्छिमपंचिंद्रिय तिरिक्ख जोणियकम्मासीविसे' સંમૂર્છિમ પચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોની જીવ કર્માશીવિષ હોતા નથી પરંતુ 'गब्भवक्कंतिय पंचिंदिय तिरिक्ख जोणियकम्मासीविसे' ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંક યોની જીવ કર્માશીવિષ છે પ્રશ્ન- 'जइ गब्भवक्कंतियपंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे' હે ભગવન્! જો ગર્ભજ પચેન્દ્રિય તિર્યંચ કર્માશીવિષ હોય તો કયા ગર્ભજ તિર્યંચ કર્માશીવિષ છે?

'तिरिक्खजोणियकम्मासीविसे असंखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे ?' गोयमा ! संखेज्जवासाउय-जाव-कम्मासीविसे, नो असंखेज्जवासाउय-जाव-कम्मासीविसे । जइ संखेज्जजावकम्मासीविसे किं पज्जत्तसंखेज्जजाव-कम्मासीविसे, अपज्जत्तसंखेज्जजावकम्मासीविसे ? गोयमा !' इत्यादि, अतः परं मूले वर्तते एव, तथा च हे गौतम । पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषो नो संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति, अपितु गर्भव्यु-

वासाउय गब्भवक्कतिय पंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे' क्या वे कि जो संख्यातवर्षकी आयुवाले हैं? या कि 'असंखेज्जावासाउयजाव कम्मासीविसे' वे जो असंख्यातवर्ष कि आयुवाले हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'संखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे' जो तिर्यंच संख्यातवर्षकी आयुवाले हैं वे कर्माशीविष हैं 'नो असंखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे' असंख्यातवर्ष की आयुवाले भोगभूमिक गर्भज तिर्यंच कर्माशीविष नहीं हैं । इस पर गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि यदि संख्यातवर्ष की आयुवाले कर्मभूमिज तिर्यंच कर्माशीविष हैं तो इनमें 'किं पज्जत्त संखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे ? अपज्जत्त जाव कम्मासीविसे' जो पर्याप्त संख्यातवर्षकी आयुवाले कर्मभूमिज पंचेन्द्रियगर्भज तिर्यंच हैं वे कर्माशीविष हैं या जो अपर्याप्त संख्यातवर्षकी आयुवाले कर्मभूमिज पंचेन्द्रिय गर्भज तिर्यंच हैं वे कर्माशीविष हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते है 'गोयमा' हे गौतम ! इत्यादि- इसके बादका पाठ मूलमें है

'किं संखेज्जवासाउय गब्भवक्कंतिय, पंचिंदियतिरिक्खजोणियकम्मासीविसे' શુ તે કે જે સંખ્યાત વર્ષની આયુષવાળા છે ? અગર 'असंखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे' તે કે જે અસંખ્યાત્ વર્ષની આયુષ્યવાળા હોય છે ? ઉત્તર- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'संखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे' જે તિર્યંચ સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળાં છે તે કર્માશીવિષ છે. 'नो असंखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे' અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા ભોગભૂમિક ગર્ભજ તિર્યંચ કર્માશીવિષ હોતા નથી. પ્રશ્ન- જો સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા કર્મજ ભૂમિજ તિર્યંચ કર્માશીવિષ છે તો તેમાં 'किं पज्जत्तसंखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे ? अपज्जत्त जाव कम्मासीविसे' જે પર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા કર્મ ભૂમિજ પંચેન્દ્રિય ગર્ભજ તિર્યંચ છે તે કર્માશીવિષ છે ? કે જે અપર્યાપ્ત સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા કર્મભૂમિજ પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ છે તે કર્માશીવિષ છે ? ઉત્તર- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! ઈત્યાદિ આના પછીનો

त्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति, इति भावः। गौतमः पृच्छति - यो गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति स किं संख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति? किं वा असंख्येयवर्षायुष्कयावत्-गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषो वा भवति?

भगवानाह-गौतम! गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक कर्माशीविषः संख्येयवर्षायुष्कयावत् गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति, नो असंख्येयवर्षायुष्कयावत् - गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति, गौतमः पृच्छति-यदिः संख्येयवर्षायुष्क यावत् गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति स किम् पर्याप्तकसंख्येय यावत् गर्भव्युत्क्रान्तिक-

ही तात्पर्य कहनेका यह है कि जो गर्भज पंचेन्द्रिय पर्याप्त कर्मभूमिज तिर्यग्योनिक जीव हैं वे कर्माशीविष हैं इस के सिवाय के तिर्यग्योनिक जीव कर्माशीविष नहीं हैं।

गौतम भगवानसे पूछते हैं हे भदन्त! जो गर्भव्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविष होता है तो क्या वह संख्यातवर्षकी आयुवाला, कर्माशीविष होता है अथवा असंख्यातवर्षकी आयुवाला कर्माशीविष होता है। इसके उत्तरमें भगवान् कहते हैं कि हे गौतम! संख्यातवर्षकी आयुवाला गर्भव्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक कर्माशीविष होता है किन्तु असंख्यातवर्षकी आयुवाला वह कर्माशीविष नहीं होता है। फिर गौतम पूछते हैं-हे भदन्त यदि जो संख्यातवर्षकी आयुवाला गर्भव्युत्क्रान्तिक पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविष

મૂળપાઠ સૂત્રાર્થમાં આપેલો છે. કહેવાનો ભાવ એ છે કે જે ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત કર્મભૂમિજ તિર્યંચ યોની જીવ છે તે કર્માશીવિષ છે. તેના સિવાયના જીવ કર્માશીવિષ નથી.

ગૌતમ પ્રભુ ભગવાનને પૂછે છે કે– હે ભગવન્ જે જીવ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક પંચેંદ્રિય તિર્યંન્ચ યોનીવાળા જીવ કર્માશીવિષ હોય છે, તે શું સંખ્યાતવર્ષની આયુષ્યવાળા કર્માશીવિષ હોય છે? કે અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા કર્માશીવિષ હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે– હે ગૌતમ! સંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક કર્માશીવિષ હોય છે, પરંતુ અસંખ્યાતવર્ષની આયુષ્યવાળા તે કર્માશીવિષ હોતા નથી ગૌતમ સ્વામી ફરી પૂછે છે કે– હે ભગવન્ જો સંખ્યાતવર્ષની આયુષ્યવાળા ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિક પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક કર્માશીવિષ હોય છે તો શું તે

वर्षायुष्कपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति ? किं वा अपर्याप्तकसंख्येय यावत् गर्भव्युत्क्रान्तिकवर्षायुष्क पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति ? भगवानाह–' गोयमा ! पज्जत्तसंखेज्जवासाउयगब्भवक्कंतिय पंचिंदियतिरिक्ख-जोणियकम्मासीविसे, नो अपज्जत्तसंखेज्जवासाउय जाव कम्मासीविसे ' हे गौतम ! संख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषः पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्कगर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिककर्माशीविषो भवति, नो अपर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्क यावत् – गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-कर्माशीविषो भवतीति ।

गौतमः पृच्छति – ' जइ मणुस्सकम्मासीविसे किं संमुच्छिममणुस्स-कम्मासीविसे, गब्भवकंतियमणुस्सकम्मासीविसे ? हे भदन्त ! यो मनुष्य-कर्माशीविषो भवति स किं संमूर्च्छिममनुष्यकर्माशीविषो भवति ? किं वा गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यकर्माशीविषो भवति ? भगवानाह – ' गोयमा ! णो संमुच्छिममणुस्सकम्मासीविसे, गब्भवक्कंतियमणुस्सकम्मासीविसे ' हे गौतम !

होता है तो क्या वह पर्याप्त अवस्थामें होता है अथवा अपर्याप्त अवस्थामें कर्माशीविष होता है ? इस पर भगवान् कहते हैं कि हे गौतम ! वह पर्याप्त अवस्थामें कर्माशीविष होता है किन्तु अपर्याप्त अवस्थामें कर्माशीविष नहीं होता है।

अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ मणुस्स कम्मासी-विसे किं संमुच्छिममणुस्सकमासीविसे, गब्भवकंतियमणुस्स कम्मासीविसे' हे भदन्त! यदि मनुष्य कर्माशीविष है तो कौन से मनुष्य कर्माशीविष हैं? क्या वे जो संमूर्च्छिम मनुष्य हैं या वे कि जो गर्भज मनुष्य हैं? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'णो संमुच्छिममणुस्सकम्मासीविसे' जो मनुष्य संमूर्छिम जन्मवाले

પર્યાપ્ત અવસ્થામાં હોય છે ? કે અપર્યાપ્તાવસ્થામા કર્માશીવિષ હોય છે ? તેનો ઉત્તર-આપતા ભગવાન્ કહે છે કે– હે ગૌતમ તે પર્યાપ્તાવસ્થામાં કર્માશીવિષ હોય છે, પરંતુ અપર્યાપ્તાવસ્થામાં કર્માશીવિષ હોતા નથી.

પ્રશ્ન– ' जइ मणुस्स कम्मासीविसे, किं संमूच्छिममणुस्सकम्मासीविसे, गब्भवक्कंतियमणुस्सकम्मासीविसे ' હે ભગવાન્! જો મનુષ્ય કર્માશીવિષ હોય તો કયા મનુષ્ય કર્માશીવિષ છે ? શું તે સમૂર્છિમ મનુષ્ય છે તે કે જે ગર્ભજ મનુષ્ય છે તે? ઉત્તર– ' गोयमा ' હે ગૌતમ ! ' णो संमुच्छिममणुस्सकम्मासीविसे ' જે મનુષ્ય સંમૂર્છિમ જન્મવાળા હોય તે કર્માશીવિષ હોતા નથી. પરંતુ ' गब्भवक्कंतिय

मनुष्यकर्माशीविषो नो संमूर्च्छिममनुष्यकर्माशीविषो भवति, अपितु गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यकर्माशीविषो भवति, 'एवं जहा वेउव्वियसरीरं जाव पज्जत्तसंखेज्जवासाउय कम्मभूमियगब्भवक्कतिय मणुस्सकम्मासीविसे, नो अपज्जत्तजाव कम्मासीविसे' एवं यथा वैक्रियशरीरं प्रज्ञापनाया एकविंशतितमे शरीरपदे प्रतिपादितं तथैव यावत् मनुष्यकर्माशीविष पर्याप्तकसंख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिजगर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यकर्माशीविषो भवति, नो अपर्याप्तक-यावत्-संख्येयवर्षायुष्ककर्मभूमिजागर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्य कर्माशीविषो भवति ॥सू० १॥

मूलम्-जइ देवकम्मासीविसे किं भवणवासि देव कम्मासीविसे जाव वेमाणियदेवकम्मासीविसे ? गोयमा ! भवणवासिदेवकम्मासीविसे, वाणमंतरदेवकम्मासीविसे, जोइसियदेव--कम्मासीविसे, वेमाणियदेवकम्मासीविसे, जइ भवणवासिदेव

हैं वे कर्माशीविष नहीं हैं, किन्तु 'गब्भवक्कतियमणुस्सकम्मासीविसे' जो गर्भज जन्मवाले मनुष्य हैं वे कर्माशीविष हैं। 'एवं जहा वेउव्वियसरीरं जाव पज्जत्तसंखेज्जवासाउयकम्मभूमियगब्भवक्कंतिय मणुस्स कम्मासीविसे, नो अपज्जत्त जाव कम्मासीविसे' जिस प्रकारसे प्रज्ञापना के २१ वें अवगाहना संस्थान पदमें वैक्रिय शरीरका प्रतिपादन किया गया है उसी प्रकारसे जो मनुष्य पर्याप्त हैं, संख्यातवर्ष की आयुवाला है, कर्मभूमिज है, और गर्भज है ऐसा वह मनुष्य कर्माशीविष है- अपर्याप्तक संख्यातवर्षकी आयुवाला कर्मभूमिज गर्भजमनुष्य कर्माशीविष नहीं है ॥सू० १॥

મણુસ્સ કમ્માસીવિસે' જે ગર્ભજ જન્મવાળા મનુષ્ય છે તે કર્માશીવિષ છે.'एवं जहा वेउव्वियसरीरं जाव अपज्जत्त संखेज्जवासाउय कम्मभूमियगब्भवक्कंतियमणुस्सकम्मासीविसे, नो अपज्जत्त जाव कम्मासीविसे' જે પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપનાના ૨૧ માં અવગાહના સંસ્થાન પદમા વૈક્રિય શરીરનું પ્રતિપાદન કર્યું છે તેજ રીતે જે મનુષ્ય પર્યાપ્તક છે, અસંખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા છે. કર્મભૂમિજ છે અને ગર્ભજ છે એવા મનુષ્ય કર્માશીવિષ છે અપર્યાપ્તક સંખ્યાત વર્ષની આયુષવાળાં કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય કર્માશીવિષ હોતા નથી. ॥ સૂ. ૧ ॥

कम्मासीविसे से किं असुरकुकारभवणवासिदेवकम्मासीविसे, जाव थणियकुमार–जाव–कम्मासीविसे ? गोयमा ! असुरकुमार-भवणवासिदेवकम्मासीविसे वि, जाव थणियकुमारभवणवासि-देवकम्मासीविसे वि । जइ असुरकुमार–जाव–कम्मासीविसे किं पज्जत्तअसुरकुमार–जाव–कम्मासीविसे, अपज्जत्तअसुरकुमार-भवणवासिदेवकम्मासीविसे ? गोयमा ! नो पज्जत्तअसुरकुमार-जाव–कम्मासीविसे, अपज्जत्तअसुरकुमारभवणवासिदेवक-म्मासीविसे, एवं जाव थणियकुमाराणं । जइ वाणमंतरदेव-कम्मासीविसे किं पिसायवाणमंतरदेवकम्मासीविसे, एवं सव्वेसिं पि अपज्जत्तगाणं । जोइसियाणं सव्वेसिं अपज्जत्तगाणं । जइ वेमाणियदेवकम्मासीविसे किं कप्पोवगवेमाणियदेव-कम्मासीविसे, कप्पाईयवेमाणियदेवकम्मासीविसे ? गोयमा ! कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे नो कप्पाईयवेमाणियदेव-कम्मासीविसे । जइ कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे किं सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे,जाव अच्चुयकप्पोवग-जाव–कम्मासीविसे ? गोयमा ! सोहम्मकप्पोवगवेमाणिय-देवकम्मासीविसे वि, जाव सहस्सारकप्पोवगवेमाणियदेव-कम्मासीविसे वि, नो आणयकप्पोवगजाव नो अच्चुयकप्पोवग-वेमाणियदेवकम्मासीविसे । जइ सोहम्मकप्पोवगजावकम्मासी विसे किं पज्जत्तसोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे ? अपज्जत्तगसोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे ? गोयमा !

नो पज्जत्तसोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे, अपज्जत्तसोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे, एवं जाव नो पज्जत्तसहस्सारकप्पोवगवेमाणिय-जाव—कम्मासीविसे, अपज्जत्तसहस्सारकप्पोवग जाव--कम्मासीविसे ॥ सू० २ ॥

छाया- यदि देवकर्माशीविषः किं भवनवासिदेवकर्माशीविषः, यावत्–वैमानिकदेवकर्माशीविषः ? गौतम ! भवनवासिदेवकर्माशीविषः, वानव्यन्तरदेवकर्माशीविषः, ज्योतिषिकदेवकर्माशीविषः, वैमानिकदेवकर्माशीविषः । यदि भवनवासिदेवकर्माशीविषः, स किम् असुरकुमारभवनवासिदेवकर्माशीविषः, यावत् – स्तनितकुमार–यावत् – कर्माशीविषः ? गौतम ! असुरकुमार-

---

'जइ देवकम्मासीविसे किं भवणवासिदेवकम्मासीविसे' इत्यादि।

सूत्रार्थ- (जइ देवकम्मासीविसे) हे भदन्त ! यदि देवकर्माशीविष हैं तो कौनसे देव कर्माशीविष हैं ? (किं भवणवासिदेव कम्मासीविसे, जाव वेमाणियदेवकम्मासीविसे) क्या जो देव भवनवासी हैं वे कर्माशीविष है या यावत् जो वैमानिकदेव हैं वे कर्माशीविष हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (भवणवासिदेवकम्मासीविसे वाणमंतरदेव कम्मासीविसे, जोइसियदेवकम्मासीविसे, वेमाणियदेवकम्मासीविसे) भवनवासीदेव कर्माशीविष हैं, वानव्यन्तरदेव कर्माशीविष हैं, ज्योतिषिकदेव कर्माशीविष हैं, और वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं । (जइ भवणवासिदेवकम्मासीविसे किं असुरकुमारभवनवासिदेव कम्मासीविसे जाव थणियकुमार जाव कम्मासीविसे) हे भदन्त ! यदि

'जइ देवकम्मासीविसे किं भवणवासिदेवकम्मासीविसे' ઇત્યાદિ.

સૂત્રાર્થ– જइ देवकम्मासीविसे' હે ભગવન્! જો દેવ કર્માશીવિષ હોય તો કયા દેવ કર્માશીવિષ છે? 'किं भवणवासिदेवकम्मासीविसे, जाव वेमाणियदेव कम्मासीविसे' શું ભવનવાસી દેવ કર્માશીવિષ છે! યાવત્ કે વૈમાનિક દેવ કર્માશીવિષ છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'भवणवासिदेव कम्मासीविसे, वाणमंतरदेव कम्मासीविसे, जोइसिय देव कम्मासीविसे वेमाणिय देव कम्मासीविसे' ભવનવાસીદેવ, વાનવ્યંતરદેવ, જ્યોતિષિકદેવ અને વૈમાનિકદેવ, એ બધા કર્માશીવિષ છે. 'जइ भवणवासिदेवकम्मासीविसे किं असुरकुमारभवणवासिदेव कम्मासीविसे जाव थणियकुमार जाव कम्मासीविसे' હે ભગવન્ જો ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ

भवनवासिदेवकर्माशीविषोऽपि, यावत् - स्तनितकुमारभवनवासिदेवकर्माशीविषोऽपि। यदि असुरकुमार-यावत् - कर्माशीविषः किं पर्याप्तकासुरकुमार यावत्-कर्माशीविषः, अपर्याप्तकासुरकुमारभवनवासिकर्माशीविषः ? गौतम ! नो पर्याप्तकासुरकुमार-यावत्-कर्माशीविषः, अपर्याप्तकासुरकुमारभवनवासि यावत्-कर्माशीविषः, एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम्। यदि वानव्यन्तरदेव-

भवनवासीदेव कर्माशीविष है तो कौनसे भवनवासीदेव कर्माशीविष हैं क्या जो असुरकुमार भवनवासीदेव हैं वे कर्माशीविष हैं या यावत् स्तनितकुमार भवनवासीदेव हैं वे कर्माशीविष हैं? (गोयमा) हे गौतम! (असुरकुमारभवणवासिदेवकम्मासीविसे वि जाव थणियकुमारभवणवासिदेव कम्मासीविसे वि) असुरकुमारभवनवासीदेव भी कर्माशीविष हैं यावत् स्तनितकुमार भवनवासीदेव भी कर्माशीविष हैं। (जइ असुरकुमार जाव कम्मासीविसे किं पज्जत्त असुरकुमार जाव कम्मासीविसे, अपज्जत्त असुरकुमारभवणवासिदेवकम्मासीविसे) हे भदन्त! यदि असुरकुमार भवनवासी देव कर्माशीविष हैं तो कौनसे भवनवासीदेव कर्माशीविष हैं? क्या वे जो पर्याप्त असुरकुमारभवनवासीदेव हैं वे या जो अपर्याप्त असुरकुमारभवनवासीदेव हैं वे? (गोयमा) हे गौतम! (नो पज्जत्त असुरकुमार जाव कम्मासीविसे, अपज्जत्त असुरकुमार भवणवासि जाव कम्मासीविसे) जो पर्याप्त असुरकुमार भवनवासी देव हैं वे कर्माशीविष नहीं हैं, किन्तु

છે તો કયા ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ છે? શું અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ છે તે કે યાવત્-સ્તનિતકુમાર દેવ ભવનવાસી છે તે દેવ કર્માશીવિષ છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'असुरकुमारभवणवासीदेवकम्मासीविसे वि जाव थणियकुमारभवणवासिदेव कम्मासीविसे वि' અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ છે. યાવત્-સ્તનિતકુમાર ભવનવાસીદેવ પણ કર્માશીવિષ છે 'जइ असुरकुमार जाव कम्मासीविसे किं पज्जत्त असुरकुमार जाव कम्मासीविसे, अपज्जत्त असुरकुमार भवणवासी कम्मासीविसे' હે ભગવન્! જો અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ છે? તો કયા ભવનવાસીદેવ, શું જે પર્યાપ્ત અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ છે? તે અથવા જે અપર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ છે તે કર્માશીવિષ છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'नो पज्जत्त असुरकुमार जाव कम्मासीविसे, अपज्जत्त असुरकुमारभवणवासि जाव कम्मासीविसे' જે પર્યાપ્ત અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ છે તે કર્માશીવિષ છે પરંતુ જે અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ છે તે કર્માશીવિષ નથી 'एवं जाव थणितकुमाराणं'

कर्माशीविषः किं पिशाचवानव्यन्तदेवकर्माशीविषः, एवं सर्वेषामपि अपर्याप्तकानाम्, ज्योतिषिकाणाम् सर्वेषाम् अपर्याप्तकानाम्, यो वैमानिकदेवकर्माशीविषः किं कल्पोपपन्नकवैमानिकदेवकर्माशीविषः, कल्पातीतकवैमानिकदेवकर्माशीविषः? गौतम! कल्पोपपन्नकवैमानिकदेवकर्माशीविषः, नो कल्पातीतकवैमानिकदेवकर्माशीविषः। यदि कल्पोपपन्नकवैमानिकदेवकर्माशीविषः, किं

जो असुरकुमारदेव भवनवासी देव अपर्याप्त हैं वे कर्माशीविष हैं। (एवं जाव थणियकुमाराणं) इसी तरहसे यावत् स्तनितकुमार भवनवासीदेवों तक जानना चाहिये। (जइ वाणमंतरदेवकम्मासीविसे किं पिसाय वाणमंतरदेव कम्मासीविसे) हे भदन्त! यदि वानव्यन्तर देवकर्माशीविष हैं तो कौनसे वानव्यन्तरदेव कर्माशीविष हैं? क्या वे जो पिशाचवानव्यन्तरदेव हैं या और जो वानव्यन्तर देव हैं वे? (एवं सव्वेसिंपि अपज्जत्तगाणं, जोइसियाणं सव्वेसिं अपज्जत्तगाणं) गौतम! जितने भी अपर्याप्त वानव्यन्तर देव हैं वे सब कर्माशीविष हैं इसी तरहसे सब ज्योतिषीदेव अपर्याप्तावस्थामें कर्माशीविष हैं ऐसा जानना चाहिये। (जइ वेमाणिय देवकम्मासीविसे किं कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे, कप्पाईयवेमाणियदेवकम्मासीविसे) हे भदन्त! यदि वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं तो कौनसे वैमानिकदेव कर्माशीविष है? क्या वे जो कल्पोपपन्नक वैमानिकदेव हैं? या वे कि जो कल्पातीत वैमानिकदेव है? (गोयमा) हे गौतम! (कप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे, नो कप्पाईय वेमाणियदेवकम्मासीविसे) जो कल्पो-

એજ રીતે યાવત્–સ્તનિતકુમાર ભવનવાસીદેવ પર્યંત સમજી લેવુ. ‘जइ वाणमंतरदेव कम्मासीविसे, किं पिसायवाणमंतरदेव कम्मासीविसे’ હે ભગવન્! જો વાણુવ્યંતરદેવ કર્માશીવિષદેવ છે તો કયા? શું જે પિશાચ વાણુવ્યતરદેવ છે? તે કે જે વાનવ્યંતરદેવ છે તે? एवं सव्वेसिंपि अपज्जत्तगाण, जोइसियाणं सव्वेसिं, अपज्जत्तगाणं’ હે ગૌતમ! જેટલા અપર્યાપ્ત વ્યાનવ્યતરદેવ છે તે તમામ કર્માશીવિષ છે. એજ રીતે તમામ જ્યોતિષિકદેવ અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં કર્માશીવિષ છે તેવુ સમજી લેવું ‘जइ वेमाणियदेव कम्मासीविसे किं कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे, कप्पाईय वेमाणियदेव कम्मासीविसे’ હે ભગવન્! જો વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે તો કયા વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે? ‘गोयमा’ હે ગૌતમ! ‘कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे, नो कप्पाईयवेमाणियदेवकम्मासीविसे’ જે કલ્પોપપન્ન વૈમાનિકદેવ છે તે કર્માશીવિષ છે અને કલ્પાતીત વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હોતા નથી. ‘जइ कप्पोवग

सौधर्मकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषः, -यावत्-अच्युत कल्पोपपन्नक-यावत्-कर्माशीविषः ? गौतम ! सौधर्मकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषोऽपि, यावत् सहस्रारकल्पोपपन्नकवैमानिकदेवकर्माशीविषोऽपि, नो आनतकल्पोपन्नक-यावत्, नो अच्युतकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषः, यदि सौधर्मकल्पोपपन्नक-यावत् कर्माशीविषः किं पर्याप्तकसौधर्मकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषः, अपर्याप्तकसौधर्मकल्पोपपन्नकवैमानिकदेवकर्माशीविषः ? गौतम ! नो पर्याप्तक

पपन्नवैमानिकदेव हैं वे कर्माशीविष हैं। कल्पातीत वैमानिकदेव कर्माशीविष नहीं हैं। (जइ कप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे किं सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे, अच्चुयकप्पोवग जाव कम्मासीविसे ?) हे भदन्त ! यदि कल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं तो कौनसे कल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं क्या वे जो सौधर्मकल्पोपपन्नक हैं या कि वे जो यावत् अच्युतकल्पोपपन्नक हैं ?(गोयमा) हे गौतम ! (सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे वि, जाव सहस्सार कप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे वि) जो सौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिकदेव हैं वे कर्माशीविष हैं यावत् जो सहस्रारकल्पोपपन्नकवैमानिकदेव हैं वे कर्माशीविष हैं। (नो आणय कप्पोवग जाव नो अच्चुयकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे) परन्तु आनत कल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्माशीविष नहीं हैं और न यावत् अच्युत कल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं। (जइ सोहम्मकप्पोवगजाव कम्मासीविसे किं पज्जत्तसोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे,

वेमाणियदेवकम्मासीविसे किं सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे, अच्चुयकप्पोवग जाव कम्मासीविसे ' હે ભગવન્ ! જો કલ્પોપપન્ન વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે? તો કયા કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે? શું સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક છે તે? કે જે યાવત્ - અચ્યુત કલ્પોપપન્નક છે તે? ' गोयमा ' હે ગૌતમ! सोहम्म कप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे वि जाव सहस्सारकप्पोवग वेमाणियदेव कम्मासीविसे वि ' જે સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ છે તે કર્માશીવિષ છે યાવત્-જે સહસ્રાર કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ છે તે પણ કર્માશીવિષ છે. ' नो आणय कप्पोवग जाव नो अच्चुयकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे ' પરંતુ આનત કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હોતા નથી અને યાવત્ - અચ્યુત કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હોતા નથી ' जइ सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेव-कम्मासीविसे किं पज्जत्त सोहम्म कप्पोवग वेमाणियदेवकम्मासीविसे अपज्जत्त

सौधर्मकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषः; अपर्याप्तकसौधर्मकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषः, एवं यावत् - नो पर्याप्तकसहस्रारकल्पोपपन्नवैमानिक-यावत्-कर्माशीविषः, अपर्याप्तकसहस्रारकल्पोपपन्नयावत्-कर्माशीविषः ॥सू०२॥

टीका- गौतमः पृच्छति - 'जइ देवकम्मासीविसे किं भवणवासिदेवकम्मासीविसे, जाव वेमाणियदेवकम्मासीविसे? हे भदन्त! यदि देवकर्माशी-

---

अपज्जत्तगसोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे) हे भदन्त ! यदि सौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं तो क्या पर्याप्त सौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं या अपर्याप्त सौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (नो पज्जत्तसोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे, अपज्जत्तगसोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे) पर्याप्तसौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्माशीविष नहीं हैं, किन्तु अपर्याप्तक सौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं। (एवं जाव नो पज्जत्तसहस्सारकप्पोवगवेमाणिय जाव कम्मासीविसे, अपज्जत्तसहस्सारकप्पोवग जाव कम्मासीविसे) इसी तरहसे यावत् पर्याप्त सहस्रारकल्पोपपन्नकदेव कर्माशीविष नहीं हैं किन्तु अपर्याप्तसहस्रार कल्पोपन्नकदेव कर्माशीविष हैं

टीकार्थ-गौतमस्वामी प्रभुसे पूछ रहे हैं कि 'जइ देवकम्मासीविसे' हे भदन्त ! यदि देव कर्माशीविष हैं, तो 'किं भवणवासिदेव

सोहम्मकप्पोवग वेमाणियदेव कम्मासीविसे ' હે ભગવન્ ! જો સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે તો શું પર્યાપ્ત સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે ? કે અપર્યાપ્ત સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે ? ' गोयमा ' હે ગૌતમ ! ' नो पज्जत्तसोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे अपज्जत्तग सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे ' પર્યાપ્ત સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ નથી. પરંતુ અપર્યાપ્ત સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે. "एवं जाव नो पज्जत्त सहस्सार कप्पोवगवेमाणिय जाव कम्मासीविसे, अपज्जत्त सहस्सार कप्पोवग जाव कम्मासीविसे ' એજ રીતે યાવત્ - પર્યાપ્ત સહસ્રાર કલ્પોપપન્નકદેવ કર્માશીવિષ નથી કિન્તુ અપર્યાપ્ત સહસ્રાર કલ્પોપપન્નકદેવ કર્મશીવિષ છે.

ટીકાર્થ- ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે 'जइ देव कम्मासीविसे' હે ભગવન્ જો દેવ કર્માશીવિષ છે તો किं भवणवासिदेव कम्मासीविसे, जाव वेमाणियदेव

विषो भवति, स किं भवनवासिदेवकर्माशीविषो भवति? यावत् - वानव्यन्तरदेवकर्माशीविषो भवति? ज्योतिषिकदेवकर्माशीविषो भवति? वैमानिकदेवकर्माशीविषो भवति? इति, भगवानाह-'गोयमा! भवनवासिदेवकम्मासीविसे वि, वाणमंतरदेवकम्मासीविसे वि, जोइसियदेवकम्मासीविसे वि, वेमाणियदेवकम्मासीविसे वि' हे गौतम! देवकर्माशीविषो भवनावासिदेवकर्माशीविषोऽपि भवति, वानव्यन्तरदेवकर्माशीविषोऽपि वा भवति, ज्योतिषिकदेवकर्माशीविषोऽपि वा भवति, वैमानिकदेवकर्माशीविषो वापि भवति। गौतमः पृच्छति - 'जइ भवणवासिदेवकम्मासीविसे, से किं असुरकुमारभवणवासिदेवकम्मासीविसे, जाव थणियकुमार-जाव-कम्मासीविसे? हे भदन्त! यदि भवनवासिदेवकर्माशीविषो भवति, स किम् असुरकुमारभवनवासिदेव-

---

कम्मासीविसे जाव वेमाणियदेव कम्मासीविसे) क्या भवनवासीदेव कर्माशीविष हैं? या यावत् वानव्यन्तरदेव कर्माशीविष हैं? या ज्योतिषिकदेव कर्माशीविष हैं? या वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं? भगवान् इसके उत्तरमें कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'भवणवासिदेवकम्मासीविसे वि, वाणमंतरदेव कम्मासीविसे वि, जोइसियदेव कम्मासीविसे वि, वेमाणियदेव कम्मासीविसे वि' भवनवासीदेव भी कर्माशीविष हैं, वानव्यन्तरदेव भी कर्माशीविष हैं, ज्योतिषिकदेव भी कर्माशीविष हैं, और वैमानिकदेव भी कर्माशीविष हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते हैं 'जइ भवणवासिदेवकम्मासीविसे से किं असुरकुमारभवणवासीदेव कम्मासीविसे, जाव थणियकुमार जावकम्मासीविसे,) हे भदन्त! यदि भवनवासीदेव कर्माशीविष हैं तो क्या असुरकुमारभवनवासीदेव कर्माशीविष हैं या यावत् नागकुमार,

---

कम्मासीविसे' શું ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ છે? કે યાવત વ્યાનવંતરદેવ કર્માશીવિષ છે? કે જ્યોતિષિકદેવ કે વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'भवणवासिदेव कम्मासीविसे वि वाणमंतरदेव कम्मासीविसे वि जोइसियदेव कम्मासीविसे वि, वेमाणियदेव कम्मासीविसे वि' ભવનવાસીદેવ વ્યાનવ્યંતરદેવ, જ્યોતિષિકદેવ અને વૈમાનિકદેવ એ સઘળા કર્માશીવિષ છે પ્રશ્ન- 'जइ भवणवासिदेव कम्मासीविसे से किं असुरकुमारभवणवासिदेवकम्मासीविसे, जाव थणियकुमार जाव कम्मासीविसे' હે ભગવન્! જો ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ છે તો શું અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ છે? કે યાવત - नागकुमार, सुवर्णकुमार,

कर्माशीविषो भवति ? यावत्-नागकुमार - सुवर्णकुमार - विद्युत्कुमाराग्निकुमार-द्वीपकुमारो-दधिकुमार- दिशाकुमार -वायुकुमार-भवनवासिदेव - कर्माशीविषो भवति, स्तनितकुमार-यावत्-भवनवासिदेवकर्माशीविषो भवति ? भगवानाह-गोयमा ! असुरकुमारभवणवासिदेवकम्मासीविसे वि, जाव थणियकुमार जाव आसीविसे वि' हे गौतम ! भवनवासिदेवकर्माशीविषासुरकुमार भवनवासिदेव कर्माशीविषोऽपि, यावत्-नागकुमारादि देवकर्माशीविषोऽपि, स्तनितकुमार-देवकर्माशीविषोऽपि भवति। गौतमः पृच्छति-'जइ असुरकुमार-जाव-कम्मासीविसे किं पज्जत्तअसुरकुमार-जाव-कम्मासीविसे, अपज्जत्तअसुरकुमारभवणवासि-कम्मासीविसे ? हे भदन्त ! यदि-असुरकुमार यावत्-भवनवासिदेवकर्माशीविषो भवति स किम् पर्याप्तकासुरकुमार-यावत्-भवनवासिदेवकर्माशीविषो भवति ? किं वा अपर्याप्तकासुरकुमार-यावत्-भवनवासि-देवकर्माशीविषो भवति ? भग-

---

सुवर्णकुमार, विद्युत्कुमार, अग्निकुमार, द्वीपकुमार, उदधिकुमार, दिशाकुमार वायुकुमार, स्तनितकुमार ये दश भवनवासीदेव कर्माशीविष हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'असुरकुमारभवणवासिदेवकम्मासीविसे वि, जाव थणियकुमार० आसीविसे वि' असुरकुमार भवनवासीदेव भी कर्माशीविष हैं यावत् नागकुमारादि भवनवासीदेव भी कर्माशीविष हैं। स्तनितकुमार भवनवासीदेव भी कर्माशीविष हैं। अब गौतमप्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ असुरकुमारजाव कम्मासीविसे-किं पज्जत्त असुरकुमार जाव कम्मासीविसे ? अपज्जत्त असुरकुमार भवणवासिदेव कम्मासीविसे' हे भदन्त ! यदि असुरकुमार भवन-वासीदेव कर्माशीविष हैं तो क्या पर्याप्तक असुरकुमार भवनवासी-देवकर्माशीविष हैं या अपर्याप्तक असुरकुमारभवनवासिदेव कर्माशी-

---

विद्युतकुमार, अग्निकुमार, द्वीपकुमार, उदधिकुमार के दिशाकुमार, पवनकुमार, स्तनितकुमार એ દશ ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ છે? તેનો ઉત્તર આપતા પ્રભુ કહે છે કે 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'असुरकुमारभवणवासिदेवकम्मासीविसे वि जाव थणियकुमार आसीविसे वि' અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ છે. યાવત-નાગકુમારાદિ દશ ભવનવાસીદેવ પણ કર્માશવિષ છે, અને સ્તનિતકુમારદેવ પણ કર્માશીવિષ છે. પ્રશ્ન- 'जइ असुरकुमार जाव कम्मासीविसे किं पज्जत्तकुमार जाव कम्मासीविसे, अपज्जत्त असुरकुमारभवनवासिदेव कम्मासीविसे ?' હે ભગવન! જો અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ છે? તો શું પર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ-કર્માશીવિષ છે? કે અપર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ છે? ઉત્તર 'गोयमा'

वानाह-'गोयमा ! नो पज्जत्तअसुरकुमार-जाव-कम्मासीविसे, अपज्जत्त-असुरकुमारभवणवासि -जाव - कम्मासीविसे, एवं जाव थणियकुमाराणं' हे गौतम ! असुरकुमारभवनवासिदेवकर्माशीविषो नो पर्याप्तकासुरकुमारयावत् भवनवासिदेवकर्माशीविषो भवति अपितु अपर्याप्तकासुरकुमारभवनवासि-यावत्-देवकर्माशीविषो भवति, एवं यावत्-नागकुमारादि-स्तनितकुमाराणामपि बोध्यम्, तथा च नागकुमारादिभवनवासिदेवकर्माशीविषाः नो पर्याप्तकनाग-कुमारादिभवनवासिदेवकर्माशीविषा भवन्ति, अपि तु अपर्याप्तकनागकुमारादि-भवनवासिदेवकर्माशीविषा भवन्ति, एवं नो पर्याप्तकस्तनितकुमारभवनवासिदेव-कर्माशीविषो भवति, अपि तु अपर्याप्तकस्तनितकुमारभवनवासिदेवकर्माशी विषो भवति । गौतमः पृच्छति-'जइ वाणमंतरदेवकम्मासीविसे किं पिसाय-वाणमंतरदेवकम्मासीविसे' हे भदन्त ! यदि वानव्यन्तरदेवकर्माशीविषो भवति

विष हैं? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' नो पज्जत्त असुरकुमार जाव कम्मासीविसे, अपज्जत्त असुरकुमार भवणवासि जाव कम्मासीविसे एवं जाव थणियकुमाराणं' पर्याप्तक असुरकुमार भवनवासीदेव कर्मा-शीविष नहीं होते हैं किन्तु जो अपर्याप्तक असुरकुमार भवनवासी-देव हैं वे कर्माशीविष होते हैं। इसी तरहसे नागकुमारसे लेकर स्तनितकुमारतकके भवनवासीदेवोंमें भी जानना चाहिये । तथा च जो पर्याप्तक नागकुमारसे लेकर स्तनितकुमार तकके भवनवासिदेव हैं वे कर्माशीविष नहीं होते हैं किन्तु अपर्याप्तक नागकुमारसे लेकर अपर्याप्तक स्तनितकुमारतकके भवनवासीदेव कर्माशीविष होते हैं । अब गौतमस्वामीप्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइ वाणमंतरदेव कम्मासीविसे' हे भदन्त ! यदि वानव्यन्तरदेव कर्माशीविष होते हैं तो क्या

હે ગૌતમ! 'नो पज्जत्त असुरकुमार जाव कम्मासीविसे अपज्जत्त असुरकुमार भवणवासि जाव कम्मासीविसे एवं जाव थणियकुमाराणं' પર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ હોતા નથી પરંતુ જે અપર્યાપ્તક અસુરકુમાર ભવનવાસીદેવ છે તે કર્માશીવિષ હોય છે એ જ રીતે નાગકુમારથી લઈને સ્તનિતકુમાર પર્યંતના ભવનવાસી-દેવોના વિષે પણ સમજી લેવું તેવી જ રીતે પર્યાપ્તકનાગકુમારથી લઈને સ્તનિતકુમાર પર્યંતના ભવનવાસીદેવ છે તે કર્માશીવિષ હોતા નથી પરંતુ અપર્યાપ્તક નાગકુમારથી લઈને અપર્યાપ્તક સ્તનિતકુમાર પર્યન્તના ભવનવાસીદેવ કર્માશીવિષ હોય છે. પ્રશ્ન-'जइ वाणमंतरदेवकम्मासीविसे किं पिसायवाणवंतरदेव कम्मासीविसे' હે ભગવન! જો વાનવ્યંતરદેવ કર્માશીવિષ હોય છે? તો શું પિશાચ વાનવ્યંતરદેવ

स किं पिशाच वानव्यन्तरदेवकर्माशीविषो भवति ? एवं भूतादिगन्धर्वान्त-वानव्यन्तरदेवकर्माशीविषो भवति ? भगवानाह-'एवं सव्वेसिं वि अपज्जत्तगाणं' हे गौतम ! एवम् असुरकुमारादिवदेव सर्वेषामपि पिशाचादिगन्धर्वान्तवान-व्यन्तराणाम् अपर्याप्तकानाम्, अपर्याप्तावस्थायामेव कर्माशीविषत्वं नो भवति, पर्याप्तकावस्थायामित्यर्थः, एवं 'जोइसियाणं सव्वेसिं अपज्जत्तगाणं' ज्योतिषिकाणां सर्वेषां चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रादिताराविमानान्तानामपि अपर्याप्तानाम् अपर्याप्तकावस्थायामेव कर्माशीविषत्वं भवति, नो पर्याप्तकावस्थायामिति भावः। गौतमः पृच्छति- 'जइ वेमाणियदेवकम्मासीविसे किं कप्पोवगवेमाणियदेव-कम्मासीविसे ?' हे भदन्त ! यदि वैमानिकदेवकर्माशीविषो भवति स किं

पिशाचवानव्यन्तर देवकर्माशीविष होते हैं ? या भूतादिगंधर्वान्त वान-व्यन्तरदेव कर्माशीविष होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'एवं सव्वेसिं पि अपज्जत्तगाणं' हे गौतम ! जिसप्रकारसे असुरकुमार आदि-कोंको अपर्याप्तावस्थामें कर्माशीविष कहा गया है, उसीप्रकारसे समस्त पिशाचसे लेकर गंधर्वतकके वानव्यन्तरोंको अपर्याप्तावस्थामें कर्माशी-विष कहा गया है । अतः ये सब अपर्याप्तावस्थामें ही कर्माशीविष होते हैं, पर्याप्तावस्थामें नहीं । 'एवं जोइसियाणं सव्वेसिं अपज्जत्त-गाणं' इसी तरहसे जितने भी चन्द्र, सूर्य, ग्रह, नक्षत्र आदि तारा विमानतक ज्योतिषीदेव हैं, वे सब अपर्याप्तावस्थामें ही कर्माशीविष होते हैं पर्याप्तावस्थामें नहीं । अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जइवेमाणियदेवकम्मासीविसे, किं कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासी-विसे, कप्पाईय वेमाणियदेवकम्मासीविसे) हे भदन्त ! यदि वैमानिकदेव

કર્માશીવિષ હોય છે ? કે ભૂતાદિ ગંધર્વ પર્યન્તના વાનવ્યંતરદેવ કર્માશીવિષ હોય છે? ઉત્તર- 'एवं सव्वेसिंपि अपज्जत्तगाणं' હે ગૌતમ ! જે પ્રકારે અસુરકુમાર આદિકોને અપર્યાપ્ત અવસ્થામા કર્માશીવિષ કહ્યા છે એ જ રીતે સમસ્ત પિશાચથી લઇને ગંધર્વ પર્યન્તના વાનવ્યન્તરોને અપર્યાપ્તાવસ્થામાં કર્માશીવિષ કહ્યા છે. એટલા માટે તે તમામ અપર્યાપ્તાવસ્થામાં જ કર્માશીવિષ હોય છે પર્યાપ્તાવસ્થામાં નહી જ. 'एवं जोइसियाणं सव्वेसिं अपज्जत्तगाणं' એ જ રીતે જેટલા ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર આદિ તારા વિમાન પર્યન્તના જ્યોતિષિકદેવ છે તે સઘળા અપર્યાપ્તાવસ્થામાં કર્માશીવિષ હોય છે પર્યાપ્તાવસ્થામા નહીં જ પ્રશ્ન- 'जइ वेमाणियदेवकम्मासीविसे किं कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे, कप्पाईयवेमाणियदेव

कल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषो भवति? किं वा कल्पातीतवैमानिकदेवकर्माशीविषो भवति? भगवानाह-'गोयमा ! कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे, नो कप्पाईयवेमाणियदेवकम्मासीविसे' हे गौतम ! वैमानिकदेवकर्माशीविषः कल्पोपपन्नकवैमानिकदेव कर्माशीविषो भवति, नो कल्पातीतकवैमानिकदेव कर्माशीविषो भवति। गौतमः पृच्छति-'जइ कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे किं सोहम्मकप्पोवगजावकम्मासीविसे जाव अच्चुयकप्पोवग-जाव-कम्मासीविसे ?' हे भदन्त ! यदि कल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषो भवति, स किं सौधर्म-कल्पोपपन्नयावत्-वैमानिकदेवकर्माशीविषो भवति? यावत्-ईशान-सनत्कुमार

कर्माशीविष हैं तो क्या कल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं? या कल्पातीत वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे, नो कप्पाईयवेमाणियदेवकम्मासीविसे' जो कल्पोपपन्नकदेव होते हैं वे कर्माशीविष हैं, कल्पातीत वैमानिकदेव कर्माशीविष नहीं होते हैं। इस पर गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते हैं 'जइकप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे किं सोहम्मकप्पोवग जाव कम्मासीविसे, जाव अच्चुय कप्पोवग जाव कम्मासीविसे' हे भदन्त ! यदि कल्पोपपन्नकवैमानिकदेव कर्माशीविष हैं तो क्या सौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं? या यावत् अच्युतकल्पोपपन्नक वैमानिकदेव कर्माशीविष हैं? यहां

कम्मासीविसे' હે ભગવનજો વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે તો શું કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે? કે કલ્પાતીત વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે? ઉત્તર- 'गोयमा' હે ગૌતમ 'कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे, नो कप्पाईयवेमाणियदेवकम्मासीविसे' જે કલ્પોપપન્ન વૈમાનિકદેવ હોય છે તે કર્માશીવિષ હોય છે કલ્પાતીત વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હોતા નથી પ્રશ્ન- 'जइ कप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे किं सोहम्मकप्पोवग जाव कम्मासीविसे जाव अच्चुय कप्पोवग जाव कम्मासीविसे' હે ભગવન જો કલ્પોપપન્નકદેવ કર્માશીવિ છે' તો શું સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે? કે યાવત્- અચ્યુત કલ્પો ન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ છે? અહીં યાવત્ પદથી ઇશાન, માહેન્દ્ર સનતકુમાર ૯ ૯, લાન્તક, સહસ્રાર, મહાશુક્ર, આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત કલ્પોમાં ઉત્પન્ન થયેલ દેવોનુ ગ્રહણ થયેલ છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे वि जाव सहस्सारकप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे वि' સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ પણ કર્માશીવિષ હોય છે? યાવત- ઇશાન, સનત્કુમાર

-माहेन्द्र-ब्रह्म-लान्तक-महाशुक्र-सहस्रारा-ऽऽनत-प्राणता-ऽऽरणाऽच्युत. कल्पोपपन्न यावत् वैमानिकदेव कर्माशी विषो भवति ? भगवानाह-'गोयमा ! सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे वि जावसहस्सारकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे वि, नो आणयकप्पोवगजाव, नो अच्चुयकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे' हे गौतम ! कल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषः सौधर्मकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषोऽपि भवति, यावत्-ईशान सनत्कुमार-माहेन्द्र-ब्रह्म-लान्तक-महाशुक्र-सहस्रारकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषोऽपि भवति, किन्तु नो आनतकल्पोपपन्न-यावत्-वैमानिकदेवकर्माशीविषो भवति, यावत्-नो प्राणताऽऽरण-ऽच्युतकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषो भवति, सौधर्मादारभ्य सहस्रारपर्यन्तानामेवाष्टानां वैमानिकदेवानां कल्पोपपन्नकानां कर्माशीविषत्वं भवति,

यावत्पदसे ईशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्म, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार, आनत, प्राणत, आरण और अच्युत इन कल्पोंमें उत्पन्नदेव गृहीत हुए हैं। इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे वि, जाव सहस्सारकप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे वि' सौधर्मकल्पोपपन्न वैमानिकदेव भी कर्माशीविष होते हैं ? यावत् ईशान, माहेन्द्र, सनत्कुमार, ब्रह्म, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार इन ७ कल्पोंमें उत्पन्न हुए देव भी कर्माशीविष होते हैं। किन्तु 'नो आणयकप्पोवग जाव नो अच्चुयकप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे, आनतकल्पोपपन्न वैमानिकदेव, कर्माशीविष नहीं होते हैं और न प्राणतकल्पोपपन्न वैमानिकदेव, आरणकल्पोपपन्नकवैमानिकदेव, और न अच्युतकल्पोपपन्न वैमानिकदेव कर्माशीविष होते हैं। इस तरह सौधर्मकल्पसे लेकर सहस्रारकल्पतक, अर्थात् सौधर्मदेवलोकसे लेकर सहस्रार कल्पतकके देव कर्माशीविष कहे गये हैं। आनत, प्राणत, आरण और अच्युत इन चार कल्पोंमें

માહેન્દ્ર, બ્રહ્મ, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર એ સાત કલ્પોમાં ઉત્પન્ન થયેલ દેવ પણ કર્માશીવિષ હોય છે કિંતુ 'नो आणयकप्पोवग जाव नो अच्चुयकप्पोवग वेमाणियदेव कम्मासीविसे' આનત કલ્પોપપન્ન વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હોતા નથી તેમજ પ્રાણત કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હોતા નથી. આરણ કલ્પોપપન્નક, અને અચ્યુત કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હોતા નથી આવી રીતે સૌધર્મકલ્પથી લઈને સહસ્રાર કલ્પ સુધી. અર્થાત્- સૌધર્મદેવલોકથી સહસ્રારકલ્પ સુધીના દેવ કર્માશીવિષ કહેવાયેલ છે આનત, પ્રાણત, આરણ અને અચ્યુત આ ચાર કલ્પોમાં ઉત્પન્ન થયેલ વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ કહેવાતા નથી. હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે

नो आनताद्यच्युतान्तानामन्तिमानां चतुर्णां वैमानिककल्पोपपन्नदेवानां कर्माशीविषत्वं भवति, इति भावः। गौतमः पृच्छति–'जइ सोहम्मकप्पोवग–जाव–कम्मासीविसे किं पज्जत्तसोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासीविसे, अपज्जत्तगसोहम्मग० ? हे भदन्त ! यदि सौधर्मकल्पोपपन्न–यावत्–वैमानिकदेव–कर्माशीविषो भवति, स किं पर्याप्तकसौधर्मकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषो भवति ? किं वा अपर्याप्तकसौधर्मकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषो भवति ? भगवानाह–'गोयमा ! नो पज्जत्तसोहम्मकप्पोवगवेमाणिय०, अपज्जत्तग–सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेवकम्मासी विसे' हे गौतम ! सौधर्मकल्पोपपन्न–वैमानिकदेवकर्माशीविषो नो पर्याप्तकसौधर्मकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषो भवति, अपितु अपर्याप्तकसौधर्मकल्पोपपन्नवैमानिकदेवकर्माशीविषो भवति,

उत्पन्न हुए वैमानिकदेव कर्माशीविष नहीं कहे गये हैं। अब गौतम–स्वामी प्रभुसे पूछते हैं 'जइ सोहम्मकप्पोवग जाव कम्मासीविसे किं पज्जत्त सोहम्मकप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे अपज्जत्तगसोहम्मग०' हे भदन्त ! यदि सौधर्मकल्पोपपन्नक यावत्–वैमानिकदेव कर्माशीविष होते हैं तो क्या जो पर्याप्तक सौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिकदेव है वह कर्माशीविष होता है ? या जो अपर्याप्तक सौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिक देव हैं वे कर्माशीविष होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'नो पज्जत्त सोहम्मकप्पोवग वेमाणिय०, अपज्जत्तगसोहम्म कप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे' जो सौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिक–देव पर्याप्त होता है वह कर्माशीविष नहीं होता है। किन्तु जो सौधर्मकल्पोपपन्नक वैमानिकदेव अपर्याप्त होता है वह

'जइ सोहम्मकप्पोवग जाव कम्मासीविसे किं पज्जत्त सोहम्म कप्पोवग वेमाणियदेव कम्मासीविसे–अपज्जत्तग सोहम्मग०' હે ભગવન્! જો સૌધર્મ કલ્પોપ પન્નગ વૈમાનિકદેવ યાવત્ વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હોય તો શું જે પર્યાપ્તક સૌધર્મ-કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ છે તે કર્માશીવિષ હોય છે? કે જે અપર્યાપ્તક સૌધર્મકલ્પોપ-પન્નક વૈમાનિકદેવ છે તે કર્માશીવિષ હોય છે? તેનો ઉત્તર આપતા પ્રભુ કહે છે કે– 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'नो पज्जत्त सोहम्म कप्पोवगवेमाणिय० अपज्जत्तग-सोहम्म कप्पोवगवेमाणियदेव कम्मासीविसे' જે સૌધર્મ કલ્પોપન્નક વૈમાનિકદેવ પર્યાપ્ત હોય છે તે કર્માશીવિષ હોતા નથી કિંતુ જે સૌધર્મ કલ્પોપપન્નક વૈમાનિકદેવ અપર્યાપ્તક હોય છે તે કર્માશીવિષ હોય છે 'एवं जाव नो

'एवं जाव नो पज्जत्तसहस्सारकप्पोवगवेमाणियजाव कम्मासीविसे, अपज्जत्तसहस्सारकप्पोवगजावकम्मासीविसे' एवं सौधर्मकल्पोपपन्नवदेव यावत् नो ईशान–सनत्कुमार–माहेन्द्र ब्रह्म–लान्तक–महाशुक्र–सहस्रार–पर्याप्तककल्पोपपन्नवैमानिक–यावत्–देवकर्माशीविषो भवति, अपि तु अपर्याप्तकेशानादिसहस्रारान्तकल्पोपपन्नक–यावत्–वैमानिकदेव कर्माशीविषो भवतीति इति भावः॥सू० २॥

धर्मास्तिकायादेर्दुर्विज्ञेयता वक्तव्यतामाह–

उपर्युक्तजात्याशीविषादिवस्तु अज्ञानी न जानाति, किन्तु ज्ञानवान् अपि कश्चित् वक्ष्यमाणानि दश वस्तूनि कथञ्चित् नजानातीति प्रतिपादयितुमाह– 'दस ठाणाइं' इत्यादि ।

मूलम्–दस ठाणाइं छउमत्थे सव्वभावेणं न जाणइ, न पासइ, तं जहा–धम्मत्थिकायं १, अधम्मत्थिकायं २, आगासत्थिकायं ३, जीवं असरीरपडिबद्धं ४, परमाणुपोग्गलं ५, सद्दं ६, गंधं ७, वातं ८, अयं जिणे भविस्सइ वा ण वा भविस्सइ ९, अयं सव्वदुक्खाणं अंतं करिस्सइ वा न वा करिस्सइ १०, एयाणि चेव उप्पन्ननाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली सव्वभावेणं जाणइ

कर्माशीविष होता है । 'एवं जाव नो पज्जत्तसहस्सारकप्पोवगवेमाणिय, जाव कम्मासीविसे अपज्जत्तसहस्सारकप्पोवग जाव कम्मासीविसे' इस तरह सौधर्मकल्पोपपन्नकी तरह ही यावत्–ईशान, सनत्कुमार, माहेन्द्र, ब्रह्म, लान्तक, महाशुक्र, सहस्रार, इन सात कल्पोंमें उत्पन्न हुआ पर्याप्त वैमानिकदेव कर्माशीविष नहीं होता है, किन्तु इन सात देव लोकोंमें उत्पन्न हुआ अपर्याप्तक वैमानिकदेव कर्माशीविष होता है।सू.२।

पज्जत्त सहस्सारकप्पोवगवेमाणिय जाव कम्मासीविसे, अपज्जत्तसहस्सारकप्पोवग जाव कम्मासीविसे' એ જ રીતે સૌધર્મ કલ્પોપપન્નકદેવની માફક યાવત્– ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, બ્રહ્મ. લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર એ સાત કલ્પોમાં ઉત્પન્ન થયેલ પર્યાપ્તક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હોતા નથી પરંતુ એ સાત દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયેલ અપર્યાપ્તક વૈમાનિકદેવ કર્માશીવિષ હોય છે. સૂ ૨

पासइ, तं जहा – धम्मत्थिकायं, जाव करिस्सइ वा नवा करिस्सइ ॥ सू० ३ ॥

छाया–दश स्थानानि छद्मस्थः सर्वभावेन न जानाति, न पश्यति, तद्यथा–धर्मास्तिकायम् १, अधर्मास्तिकायम् २, आकाशास्तिकायम् ३, जीवम् अशरीर प्रतिबद्धम् ४, परमाणुपुद्गलम् ५, शब्दम् ६, गन्धम् ७, वातम् ८, अयं जिनो भविष्यति वा न वा भविष्यति ९, अयं सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति वा न वा करिष्यति १० 'एतानि चैव उत्पन्नज्ञानदर्शनधरः अर्हन् जिनः केवली सर्वं भावेन जानाति, पश्यति, तद्यथा–धर्मास्तिकायम्, यावत् करिष्यति वा न वा करिष्यति ॥ सू० ३ ॥

धर्मास्तिकाय आदिकी दुर्विज्ञेयताकी वक्तव्यता–

'दस ठाणाइं छउमत्थे सव्वभावेणं न जाणइ' इत्यादि ।

सूत्रार्थ–(दस ठाणाइं छउमत्थे सव्वभावेणं न जाणइ, न पासइ' छद्मस्थजीव अवधिज्ञान आदि विशिष्ट ज्ञानरहित जीव सर्वभावसे प्रत्यक्षज्ञानसे इन दशस्थानोंको नहीं जानता है, नहीं देखता है। (तजहा) वे दश स्थान ये हैं (धम्मत्थिकायं १, अधमत्थिकायं २, आगासत्थिकायं ३, जीवं असरीरपडिबद्धं ४, परमाणुपोग्गलं ५, सद्दं ६, गंधं ७ वातं ८, अयंजिणे भविस्सइ वा णवा भविस्सइ, अयं सव्वदुक्खाणं अंतं करिस्सइ वा नवा करिस्सइ १०) धर्मास्तिकाय१, अधर्मास्तिकाय २, आकाशास्तिकाय ३, शरीररहितजीव ४, परमाणु पुद्गल ५, शब्द ६, गंध ७, वायु ८, यह जिन होगा कि नहीं होगा ९ यह समस्त दुःखोंका अन्त करेगा या नहीं करेगा १०। (एयाणिचेव उप्पण्णनाण

ધર્માસ્તિકાય આદિની દુર્વિજ્ઞેયતાનુ– નિરૂપણ 'दस ठाणाइं छउमत्थे सव्व-भावेणं न जाणइ इत्यादि.

સૂત્રાર્થ– 'दस ठाणाइं छउमत्थे सव्वभावेणं न जाणइ न पासइ' છદ્મસ્થ જીવ– અવધિજ્ઞાન આદિ વિશિષ્ટજ્ઞાન રહિત જીવ–સર્વભાવને પ્રત્યક્ષજ્ઞાનથી આ દશ સ્થાનોને જાણતો નથી, દેખતો નથી 'तजहा' તે દશ સ્થાન આ પ્રમાણે છે– धम्मत्थिकायं १, अधम्मत्थिकायं २, आगासत्थिकायं ३, जीवं असरीरपडिबद्धं४, परमाणुप्पोग्गलं ५, सद्दं ६, गंधं ७, वातं ८, अयं जिणे भविस्सइ ९, अयं सव्व दुक्खाणं अतं करिस्सइवा नवा करिस्सइ १०.' ધર્માસ્તિકાય ૧, અધર્માસ્તિ-કાય ૨, આકાશાસ્તિકાય ૩, શરીર રહીત જીવ ૪, પરમાણુ પુદ્ગલ ૫, શબ્દ ૬, ગધ ૭, વાયુ ૮, આ જીવ હશે કે નહીં હોય ૯, આ સમસ્ત દુઃખોનો અંત કરશે કે નહીં

टीका-दस ठाणाई छउमत्थे सव्वभावेणं न जाणाइ, न पासइ' छद्मस्थः केवलज्ञानरहितः अवध्याद्यतिशयज्ञानवर्जितश्च पुरुषो वक्ष्यमाणानि दश स्थानानि गुणपर्यायाश्रितानि वस्तूनि सर्वभावेन साक्षात्कारेण चक्षुःप्रत्यक्षेण इत्यर्थः न जानाति, न पश्यति, श्रुतज्ञानादिना तु अचाक्षुषप्रत्यक्षेण जानात्यपि, अवध्याद्यतिशयवान् पुरुषस्तु धर्मास्तिकायादीनाममूर्तत्वेन ज्ञाना-

दंसणधरे अरहा जिणे केवली सव्वभावेणं जाणइ पासइ) इन १० स्थानोंको उत्पन्न ज्ञानदर्शनको धारण करनेवाले अर्हन्त जिन केवली सर्वभावसे जानते हैं और देखते हैं। (तंजहा) वे दश स्थान ये हैं (धम्मत्थिकायं जाव करिस्सइ वा नवा करिस्सइ) धर्मास्तिकाय यावत् करेगा या नहीं करेगा।

टीकार्थ-उपर्युक्त जात्याशीविषादि वस्तु अज्ञानी नहीं जानता है। किन्तु कोई२ ज्ञानी भी इन वक्ष्यमाण १० वस्तुओंको किसी प्रकार नहीं जानता है इसी बातको प्रतिपादन करनेके लिये सूत्रकार कहते हैं 'दसठाणाइं छउमत्थे सव्वभावेणं न जाणइ न पासइ' छद्मस्थ केवलज्ञानरहित अर्थात् मतिश्रुतअवधि आदि अतिशय ज्ञानवर्जित पुरुष गुणपर्यायाश्रित इन दश स्थानोंको वस्तुओंको सर्वभावसे चक्षुःप्रत्यक्षसे नहीं जानता है, नहीं देखता है। अचक्षुप्रत्यक्षरूप श्रुतज्ञान आदिके द्वारा तो वह जानता भी है। अवधिज्ञान आदि अतिशयवाला पुरुष

કરે १० 'एयाणि चेव उप्पन्ननाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली सव्वभावेणं जाणइ पासइ' આ દશ સ્થાનોથી ઉત્પન્ન થયેલ જ્ઞાનદર્શનને ધારણ કરવાવાળા, અરહંત જીન કેવળી, સર્વભાવથી જાણે છે અને દેખે છે. 'तं जहा' તે દશ સ્થાન આ પ્રમાણે છે- धम्मत्थिकायं जाव करिस्सइ वा नवा करिस्सइ' ધર્માસ્તિકાય યાવત- કરશે કે નહીં કરે?

ટીકાર્થ- ઉપર કહેલ જાત્યાશીવિષ આદિ વસ્તુ અજ્ઞાનીઓ જાણતા નથી પરંતુ કોઇ કોઈ જ્ઞાની પણ આ કહેવામા આવનારી ૧૦ વસ્તુઓને કોઇ પણ પ્રકારે જાણતા નથા. એ વાતનુ સમર્થન કરવાને માટે સુત્રકાર કહે છે કે- 'दस ठाणाइं छउमत्थे सव्वभावेणं न जाणइ न पासइ' છદ્મસ્થ- કેવળજ્ઞાન રહિત અને અવધિ આદિ અતિશય જ્ઞાનરહિત પુરુષ ગુણપર્યાયથી આશ્રિત કહેલ આ દશ સ્થાનોને - વસ્તુઓને- સર્વભાવથી ચક્ષુ પ્રત્યક્ષથી જાણતા નથી કે દેખતા નથી. અચક્ષુ પ્રત્યક્ષરૂપ શ્રુતજ્ઞાન

भावज्ञानपि परमाण्वादिमूर्तपदार्थान् जानात्येव, अवधिविशेषस्य सर्वमूर्त-विषयत्वात्, एवञ्च 'सर्वभावेन' इत्यस्य कथञ्चिज्ज्ञानमपि अनन्तपर्यायतया

यद्यपि धर्मास्तिकाय आदि पदार्थोंको अमूर्त होनेके कारण उन्हें नहीं जानता है, परन्तु फिर भी परमाणु आदि मूर्त पदार्थोंको तो वह जानता ही है। क्योंकि अवधिज्ञानका विषय 'रूपिष्ववधेः'के अनुसार सर्वमूर्त पदार्थ है। अर्थात विशेष अवधिज्ञान समस्तरूपी पुद्गलोंको जानता है। तात्पर्य कहनेका यह है कि जो छद्मस्थ पुरुष है अवधि-आदि ज्ञानसे रहित है ऐसा मतिश्रुतज्ञानवाला पुरुष धर्मास्तिकाया-दिक दश पदार्थोंको साक्षात्रूपसे नहीं जानता है वह तो उन्हें श्रुत-ज्ञान आदिकी सहायतासे ही जानता है, परन्तु फिर भी वह 'मति-श्रुतयोर्निबंधो द्रव्येष्वसर्वपर्यायेषु' के अनुसार उनकी समस्त पर्यायों-को नहीं जानता है। अब रहा अवधिज्ञान आदि विशिष्टज्ञानवाला पुरुष सो वह भी इन अमूर्तधर्मादिक द्रव्योंको नहीं जानता है क्योंकि अवधिज्ञानका विषयरूपी पदार्थ कहा गया है। अरूपी नहीं अरूपी को जाननेवाला एक केवलज्ञान ही हैं। परन्तु फिर भी अवधिज्ञानी परमाणु आदि पदार्थोंको स्पष्टरूपसे जानता ही है। मतिश्रुतज्ञानी परमाणु आदि पदार्थोंको परकी सहायतासे अस्पष्टरूप जानता है तब कि यह अवधिज्ञानी आत्मा उन्हें परकी सहायताके बिना ही

આદિથી તો તે જાણે છે અવધિજ્ઞાનાદિ અતિશયવાળો પુરુષ જો કે ધર્માસ્તિકાય આદિ દશ પદાર્થોને અમૂર્ત હોવાને લીધે તેને જાણતો નથી પરંતુ પરમાણુ આદિ મૂર્ત પદાર્થોને તો તે જાણે જ છે કેમકે અવધિજ્ઞાનનો વિષય 'रूपिष्ववधेः' એ વાક્યાનુસાર બધા મૂર્ત પદાર્થો છે અર્થાત વિશેષ અવધિજ્ઞાન સમસ્તરૂપી પુદ્ગલોને જાણે છે કહેવાનો હેતુ એ છે કે જે છદ્મસ્થ પુરુષ છે,–અવધિજ્ઞાનથી રહિત છે, એવા મતિશ્રુત જ્ઞાનવાળા પુરુષ ધર્માસ્તિકાય આદિ દશ પદાર્થોને સાક્ષાત્રૂપથી જાણતો નથી તે તો તેને શ્રુતજ્ઞાનાદિની સહાયતાથી જાણે છે પરંતુ તે 'मतिश्रुतयोर्निबंधो द्रव्येष्वसर्वपर्यायेषु' એ વાક્યાનુ-સાર તેના સમસ્ત પર્યાયને જાણતો નથી. હવે બાકી રહ્યા અવધિજ્ઞાન વિશિષ્ટ જ્ઞાનવાળા પુરુષ તો તે પણ આ અમૂર્ત ધર્માદિ દ્રવ્યોને જાણતો નથી કેમકે અવધિજ્ઞાનનો વિષયરૂપી પદાર્થ કહેલ છે અરૂપી નહી. અરૂપીને જાણવાવાળુ એક કેવળજ્ઞાન જ છે. તો પણ અવધિજ્ઞાની પરમાણુ આદિ પદાર્થોને સ્પષ્ટપણે જાણે જ છે મતિશ્રુતજ્ઞાની પરમાણુ આદિ પદાર્થોને બીજાની સહાયતાથી અસ્પષ્ટ રૂપથી જાણે છે ત્યારે આ અવધિજ્ઞાની આત્મા બીજાની સહાયતા વિના જ સ્પષ્ટ રૂપથી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ

न जानातीत्यर्थः, तथा सति दशसंख्यानियमवैयर्थ्यापत्तेः, घटपटादीनामपि बहूनामर्थानां केवलिभिन्नेन पुरुषेण सर्वपर्यायतया ज्ञातुमशक्यत्वात्, तथा च प्रकृते 'सर्वभावेन' इत्यस्य चाक्षुषप्रत्यक्षरूप साक्षात्कारेण इत्येवार्थः । अथ

स्पष्टरूपसे द्रव्य, क्षेत्र, काल और भावकी मर्यादा लेकर जानता है। इसलिए छद्मस्थपदसे यहां अवधिज्ञान आदि विशिष्टज्ञानरहित जीव ही ग्रहण किया गया है, न कि अवधिज्ञानी आदि आत्मा । इसी कारणसे यहां 'सव्वभावेणं' पदका अर्थ चाक्षुषप्रत्यक्षपरक घटित हो सकता है । तथाच धर्मास्तिकायादिक दशपदार्थोंको छद्मस्थ जीव चाक्षुषप्रत्यक्षसे नहीं जानता है । यदि यहां पर ऐसी आशंका की जावे कि 'सर्वभावेन' शब्दका अर्थ हम यहां चाक्षुषप्रत्यक्षपरक न लेकर ऐसा लेवें कि छद्मस्थ आत्मा परमाण्वादिक पदार्थोंको जानता हुआ भी उन्हें सर्वभावसे नहीं जानता है अर्थात् उनकी अनन्त पर्यायोंको नहीं जानता है अतः इस प्रकारकी मान्यतासे छद्मस्थपदसे यहां अवधिज्ञानी आत्मा भी गृहीत हो जावेगा सो ऐसा कथन ठीक नहीं है क्यों कि इस प्रकारके कथन करनेसे १० दश संख्याके नियममें व्यर्थापत्ति आनेका प्रसंग प्राप्त होता है । कारण कि घटादिक पदार्थ ऐसे भी हैं जो केवली भगवान के सिवाय अन्य पुरुष द्वारा सर्वपर्यायविशिष्टरूपसे जाने नहीं जा सकते हैं, अवधिज्ञानी घटादिक पदार्थोंको स्पष्टरूपसे जानता तो अवश्य है पर उन्हें वह उनकी

અને ભાવની મર્યાદાને લઈને જાણે છે. એટલા માટે છદ્મસ્થ પદથી અહીં અવધિજ્ઞાન આદિ વિશેષ પ્રકારના જ્ઞાનરહિત જીવનુ જ ગ્રહણ કરવામાં આવેલ છે. નહી કે અવધિજ્ઞાની આત્મા. એ જ કારણે અહી 'सव्वभावेणं' એ પદનો અર્થ ચાક્ષુષ – પ્રત્યક્ષ પરક ઘટી શકે છે. તેમજ ધર્માસ્તિકાય આદિ દશ પદાર્થોને છદ્મસ્થજીવ ચાક્ષુષ–પ્રત્યક્ષથી જાણતો નથી. શંકા– જો અહીં એવી શંકા કરવામાં આવે કે 'सर्वभावेन' એ શબ્દનો અર્થ અમે ચક્ષુષ–પ્રત્યક્ષ પરક ન લઈને એવો લઈએ કે છદ્મસ્થઆત્મા પરમાણ્વાદિ પદાર્થોને જાણવા છતાં પણ તેને સંપૂર્ણ રીતે સર્વભાવથી જાણતો નથી. અર્થાત– તેની અનંત પર્યાયોને જાણતો નથી. એટલે આવા પ્રકારની માન્યતાથી છદ્મસ્થ પદથી અહીં અવધિજ્ઞાની આત્મા પણ ગ્રહણ થઈ શકશે. તો તેમ કહેવુ તે બરોબર નથી કેમકે આવા પ્રકારનુ કથન કરવાથી દશ સંખ્યાના નિયમથી વ્યર્થાપત્તિ આવવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થશે કારણ કે ઘટાદિક પદાર્થ એવા પણ છે કે જે કેવળી ભગવાન વિના અન્ય પુરુષદ્વારા સર્વપર્યાય વિશિષ્ટ રૂપથી જાણી શકાતો નથી. અવધિજ્ઞાની ઘટાદિ પદાર્થોને સ્પષ્ટ રૂપથી

च अवध्यादिविशिष्टज्ञानरहितश्छद्मस्थो धर्मास्तिकायादिदशवस्तूनि प्रत्यक्षरूपेण न जानाति इति फलितम्, तानेव प्राह– 'तं जहा–धम्मत्थिकायं १, अधम्मत्थिकायं २, आगासत्थिकायं ३, जीवं असरीरपडिबद्धं ४, परमाणुपोग्गलं ५, सद्दं ६, गंधं ७, वातं ८, तद्यथा – धर्मास्तिकायं, सर्वभावेन छद्मस्थो न जानाति न पश्यति, एवम्–अधर्मास्तिकायम्, आकाशास्तिकायम् अशरीरप्रतिबद्धम् – शरीरप्रतिबन्धरहितं देहविमुक्तं सिद्धमित्यर्थः जीवं छद्मस्थो न जानाति न पश्यति इति पूर्वेणान्वयः, तथैव छद्मस्थः परमाणुपुद्गलम् उपलक्षणत्वात् द्व्यणुकादिकमपि न जानाति न पश्यति, एवं शब्दं, गन्धं, वातं वायुं चाऽपि छद्मस्थो जनो न जानाति न पश्यति, एवम् 'अयं जिणे भविस्सइ वा न वा भविस्सइ ९' अयं–प्रत्यक्षरूपः कोऽपि प्राणी जिनो

अनंतपर्यायों सहित नहीं जानता है। प्रत्येक पदार्थको उनकी अनन्त पर्यायो सहित जाननेवाला एक केवलज्ञानी ही है। इसलिये 'सर्वभाव' पदका अर्थ 'चाक्षुषप्रत्यक्ष' ऐसा ही करना चाहिये इससे अवध्यादिविशिष्टज्ञानरहित छद्मस्थ धर्मास्तिकायादिक १० वस्तुओंको प्रत्यक्ष रूपसे न जान सकता है और न देख सकता है। छद्मस्थ जिन १० वस्तुओंको साक्षात्रूपसे नहीं जान देख सकता है उन्हे ही सूत्रकार नामनिर्देशपूर्वक प्रकट करते हैं 'धम्मत्थिकायं १, अधम्मत्थिकायं २, आगासत्थिकायं ३, जीवं असरीरपडिबद्धं ४, परमाणुपोग्गलं ५, सद्दं ६, गधं ७, वातं ८, अय जिणे भविस्सइ, वा नवा भविस्सइ ९, अयं सव्व दुक्खाणं अंतं करिस्सइ वा, न वा, करिस्सइ १०' धर्मास्तिकाय १, अधर्मास्तिकाय २, आकाशास्तिकाय ३, मुक्तजीव ४, परमाणुपुद्गल ५,

અવશ્ય જાણે છે પણ તેને તે તેની સંપૂર્ણ અનંત પર્યાયો સહિત જાણતો નથી પ્રત્યેક પદાર્થને તેની અનંત પર્યાયો સહિત જાણવાવાળા એક કેવળજ્ઞાની જ છે, એટલે 'સર્વભાવ' પદનો અર્થ ચાક્ષુષ–પ્રત્યક્ષ–એવોજ ક જોઇએ એથી અવધ્યાદિ વિશેષ જ્ઞાનરહિત છદ્મસ્થ ધર્માસ્તિકાયાદિક દશ વસ્તુઓને પ્રત્યક્ષરૂપથી જાણી શકતા નથી અને દેખી પણ શકતા નથી. છદ્મસ્થ જે દશ વસ્તુઓને સાક્ષાતરૂપથી જાણી કે જોઇ શકતા નથી તેને સૂત્રકાર નામનિર્દેષ પૂર્વક હવે બતાવે છે 'धम्मत्थिकायं १, अधम्मत्थिकायं २, आगासत्थिकायं ३, जीवं असरीरपडिबद्धम् ४, परमाणु पोग्गल ५, सद्दं ६, गंधं ७, वातं ८, अयंजिणे भविस्सइ नवा भविस्सइ ९, अयं सव्व दुक्खाणं अंतं करिस्सइ वा नवा करिस्सइ १०' ધર્માસ્તિકાય ૧, અધર્માસ્તિકાય ૨, આકાશાસ્તિકાય ૩, મુક્તજીવ ૪, પરમાણુ પુદ્ગલ ૫, શબ્દ ૬, ગંધ ૭,

वीतरागः केवली भविष्यति वा, नवा भविष्यति, इत्येवंरूपेण छद्मस्थः कश्चित् पुरुषो न जानाति न पश्यति, इति भावः, तथैव 'अयं सव्वदुक्खाणं अतं करिस्सइ वा न वा करिस्सइ १०' अयं प्रत्यक्षतया दृश्यमानो जीवः केवलज्ञानादिमहद्धर्यादिगुणसम्पन्नः सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति वा, न वा करिष्यति, इत्यपि न जानाति न पश्यति, छद्मस्थव्यतिरेकमाह– 'एयाणि चेव उप्पन्ननाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली सव्वभावेण जाणइ पासइ' उत्पन्नज्ञानदर्शनधरः उत्पन्नकेवलज्ञानकेवलदर्शनः अर्हन् जिनः केवली भगवाँस्तु सर्वभावेन साक्षात्कारेण एतानि चैव धर्मास्तिकायादीनि दश स्थानानि वस्तूनि सम्यक्तया जानाति पश्यति, तज्ज्ञानविषयानाह–

शब्द ६, गंध ७, वायु ८, यह जीव जिन होगा या नहीं होगा ९? और यह जीव समस्त दुःखोंका नाश करेगा या नहीं करेगा १०। तात्पर्य यही है कि छद्मस्थजीव सर्वभावसे धर्मास्तिकायको नहीं जानता है इसी तरह से वह अधर्मास्तिकायको, आकाशास्तिकायको, देहरहित सिद्धजीवको, नहीं जानता है नहीं देखता है। परमाणु पुद्गलको उपलक्षणसे द्व्यणुकादिक को भी नहीं जानता है नहीं देखता है। इसी तरहसे वह शब्दको गंधको, वायुको नहीं जानता देखता है। यह प्रत्यक्षरूप कोई भी प्राणी जिन वीतराग-केवली होगा अथवा नहीं होगा। उसी प्रकारसे प्रत्यक्षतया दृश्यमान यह जीव जो कि केवलज्ञानादि महर्द्धि वगैरह गुणोंसे संपन्न बना हुआ है समस्त दुःखोंका क्षय करेगा अथवा नहीं करेगा यह भी नहीं जानता है और देखता है। छद्मस्थजीवसे भिन्नजीव ही 'एयाणी चेव उप्पन्ननाणदंसणधरे अरहा जिणे केवली सव्वभावेणं जाणइ पासइ' जो कि उत्पन्न केवलज्ञान केवलदर्शनको धारण करने-

વાયુ ૮, આ જિન થશે કે નહી થાય ૯, અને આ જીવ સમસ્ત દુઃખોનો નાશ કરશે કે નહિ કરે? ૧૦ કહેવાનો હેતુ એ છે કે છદ્મસ્થ જીવ સર્વભાવથી ધર્માસ્તિકાયને જાણતો નથી. તે જ રીતે તે અધર્માસ્તિકાયને, આકાશાસ્તિકાયને, મુકત શરીરને જાણતા નથી તેમ જોતા પણ નથી. પરમાણુ પુદ્ગલોને ઉપલક્ષણથી દ્વયણુક આદિને પણ જાણતા નથી કે જોઇ શકતા નથી. એ જ રીતે તે શબ્દને, ગંધને કે વાયુને પણ જાણતા નથી કે દેખતા નથી. આ પ્રત્યક્ષરૂપે કોઇપણ પ્રાણી જીન-વીતરાગ-કેવળી થશે અથવા નહીં થાય બસ એજ રીતે પ્રત્યક્ષ રૂપથી દેખતો નથી. આ જીવ જો કે કેવળજ્ઞાન આદિ મહર્ધિક વિગેરે ગુણોથી યુકત બનેલ છે. સમસ્ત દુ.ખોનો નાશ કરશે કે નહી કરે એ પણ જાણતો નથી અને દેખતો નથી છદ્મસ્થ જીવથી જુદા જીવ જ 'एयाणि चेव उप्पन्ननाणदंसणधरे अरहाजिणे केवली सव्वभावेणं जाणइ पासइ' જે ઉત્પન્નજ્ઞાન અને કેવળદર્શનને ધારણ કરવાવાળા છે અર્થાત્ કેવળજ્ઞાની કેવળદર્શની

'तं जहा-धम्मत्थिकायं जाव करिस्सइ वा न वा करिस्सइ' तद्यथा-धर्मास्तिकायं, यावत्-अधर्मास्तिकायम् अकाशास्तिकायम्, जीवम् अशरीरप्रतिबद्धम्, परमाणु-पुद्गलम्, शब्दम्, गन्धम्, वातम्, अयं जिनो भविष्यति वा, न वा भविष्यति, अय सर्वदुःखानामन्तं करिष्यति वा न वा करिष्यति, इत्येवं विशिष्य केवली पुरुषः केवलज्ञानसम्पत्त्या अवश्यमेव जानातीति भावः ॥ सू० ३ ॥

ज्ञानभेदवक्तव्यता-

ज्ञानाधिकारात् तद्भेदविशेष वक्तव्यतामाह-'कइविहेणं भंते' इत्यादि।

मूलम्-कइविहे णं भंते! नाणे पन्नत्ते? गोयमा! पंचविहे नाणे पन्नत्ते, तं जहा-आभिणिबोहियनाणे, सुयनाणे, ओहिनाणे, मणपज्जवनाणे, केवलनाणे। से किंतं आभिणिबोहियनाणे? आभिनिबोहियनाणे चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा-उग्गहो, ईहा, अवाओ, धारणा। एवं जहा रायप्पसेणइए णाणाणं भेओ तहेव इह वि भाणियव्वो जाव सेत्तं केवलनाणे। अन्नाणे णं भंते! कइविहे पण्णत्ते? गोयमा! तिविहे पण्णत्ते, तं जहा-मइअन्नाणे, सुय-अन्नाणे, विभंगनाणे। से किं तं मइअन्नाणे? मइअन्नाणे चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा-उग्गहो जाव धारणा। से किं तं उग्गहे? उग्गहे दुविहे पण्णत्ते, तं जहा-अत्थोग्गहे य, वंजणोग्गहे य, एवं

वाला है, और जो अर्हन्तजिन केवली है इन धर्मास्तिकायादिक १० स्थानोंको अच्छी तरहसे जानता है और देखता है वे दस स्थान (धम्मत्थिकायं जाव करिस्सइ वा नवा करिस्सइ) धर्मास्तिकाय आदि पूर्वोक्तरूपसे ही हैं ॥ सू० ३ ॥

છે અને અરહંત જીન કેવળી છે તેઓ આ ધર્માસ્તિકાય આદિ ૧૦ સ્થાનોને સારી રીતે જાણે છે અને દેખે છે તે દશસ્થાન આ પ્રમાણે છે 'धम्मत्थिकायं जाव करिस्सइ वा नवा करिस्सइ' તે ધર્માસ્તિકાય આદિ દશ સ્થાન પહેલા આ સૂત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણે સમજી લેવા સૂ. ૩

जहेव आभिणिबोहियनाणं तहेव नवरं एगट्ठियवज्जं जाव नोइंदिय-धारणा, सेत्तं धारणा, सेत्तं मइअन्नाणे। से किं तं सुयअन्नाणे? सुयअन्नाणे जं इमं अन्नाणिएहिं, मिच्छदिट्ठिएहिं जहा नंदीए जाव चत्तारि वेया संगोवंगा सेत्तं सुयअन्नाणे। से किं तं विभंग-नाणे? विभंगनाणे अणेगविहे पण्णत्ते, तं जहा—गामसंठिए, नगरसंठिए, जाव संनिवेससंठिए, दीवसंठिए, समुद्दसंठिए, वास-संठिए, वासहरसंठिए पव्वयसंठिए, रुक्खसंठिए, थूभसंठिए, हयसंठिए, गयसंठिए, नरसंठिए. किंनरसंठिए, किंपुरिससंठिए महोरगगंधव्वसंठिए, उसभसंठिए, पसुपसयविहगवानरणाणासंठा-णसंठिए पण्णत्ते। जीवा णं भंते? किं नाणी, अन्नाणी? गोयमा! जीवा नाणी वि, अन्नाणी वि, जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी, अत्थे गइया तिन्नाणी, अत्थे गइया चउनाणी, अत्थे गइया एगनाणी। जे दुन्नाणा ते आभिणिबोहियनाणी य, सुयनाणी य। जे तिन्नाणी, ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी। ओहिनाणी, अहवा आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, मणपज्जवनाणी, जे चउन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी। जे एगनाणी ते नियमा केवलनाणी। जे अ-न्नाणी ते अत्थेगइया दुअन्नाणी, अत्थेगइया तिअन्नाणी। जे दुअन्नाणी ते मइअन्नाणी य, सुयअन्नाणी य। जे तिय-अन्नाणी ते मइअन्नाणी; सुयअन्नाणी, विभंगनाणी। सू. ४।

छाया–कतिविधं खलु भदन्त ज्ञानं प्रज्ञप्तम् ? गौतम ! पञ्चविधं ज्ञानं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा–आभिनिवोधिकज्ञानम्, श्रुतज्ञानम् अवधिज्ञानम्, मनःपर्यवज्ञानम्, केवलज्ञानम् । अथ किं तत् आभिनिबोधिकज्ञानम ? आभिनिबोधिकज्ञानम् चतुर्विधं प्रज्ञप्तम् तद्यथा–अवग्रहः, ईहा, अवायः, धारणा, एवं यथा राजप्रश्नीये ज्ञानानां भेदस्तथैव इहापि भणितव्यः यावत् तदेतत् केवलज्ञानम् । अज्ञानं खलु भदन्त !

ज्ञानभेदवक्तव्यता–

'कइ विहेणं भंते ! नाणे पन्नत्ते ?' इत्यादि ।

सूत्रार्थ–(कइविहे णं भंते ! नाणे पण्णत्ते) हे भदन्त ! ज्ञान कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (पंचविहे नाणे पण्णत्ते) ज्ञान पांच प्रकारके कहे गये (तंजहा) वे इस प्रकारसे हैं (आभिणिबोहियनाणे, सुयनाणे, ओहिनाणे, मणपज्जवनाणे, केवलनाणे) आभिनिबोधिकज्ञान १, श्रतज्ञान, अवधिज्ञान ३ मनःपर्यवज्ञान ४ केवल ज्ञान ५ (से किं तं आभिणिबोहियनाणे) हे भदन्त ! आभिनिबोधिक- ज्ञान कितने प्रकारका है। (आभिणिबोहियनाणे चउव्विहे पण्णत्ते)हे गौतम! अभिनिबोधिकज्ञान चार प्रकारका है । (तंजहा) वे प्रकार ऐसे हैं (उग्गहो, ईहा, अवाओ, धारणा) अवग्रह १, ईहा२, अवाय ३, और धारणा ४ (एवं जहा रायप्पसेणइए णाणाणं भेओ तहेव इहवि भाणि- यव्वो जाव सेत्तं केवलनाणे) जिस प्रकारसेराजप्रश्नीयसूत्रमें ज्ञानोंके प्रकार कहे गये हैं, उसी प्रकारसे यहां पर भी कहलेना चाहिये । यावत्

જ્ઞાનના ભેદનું નિરૂપણ

'कइ विहेणं भंते ! नाणे पन्नत्ते इत्यादि

સૂત્રાર્થ– 'कइ विहेणं भंते ! नाणे पन्नत्ते' હે ભગવાન ! જ્ઞાન કેટલા પ્રકારનુ કહેલ છે ? 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'पंचविहे नाणे पन्नत्ते' જ્ઞાન પાચ પ્રકારનું કહેલ છે 'तं जहा' જે આ પ્રમાણે છેઃ– ' आभिणिवोहियनाणे, सुयनाणे, ओहिनाणे, मणपज्जवनाणे, केवलनाणे ' આભિનિબોધકજ્ઞાન ૧, શ્રુતજ્ઞાન ૨, અવધિજ્ઞાન ૩, મનઃપર્યવજ્ઞાન ૪, કેવળજ્ઞાન ૫. 'से किं तं आभिणिवोहिय नाणे' હે ભગવન ! આભિનિબોધિકજ્ઞાન કેટલા પ્રકારનુ છે ? ' आभिणिवोहियनाणे चउव्विहे पन्नत्ते ' હે ગૌતમ ! આભિનિબોધિકજ્ઞાન ચાર પ્રકારનું છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છેઃ– 'उग्गहो, ईहा अवाओ, धारणा,' અવગ્રહ ૧, ઇહા ૨, અવાય ૩, અને ધારણા ૪. 'एवं जहा रायप्पसेणइए णाणाणं भेओ तहेव इहवि भाणियव्वो जाव सेत्तं केवलनाणे ' જે રીતે રાજપ્રશ્નીયસુત્રમાં જ્ઞાનોના ભેદો

कतिविधं प्रज्ञप्तम् ?, गौतम ! त्रिविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा–मत्यज्ञानम्, श्रुताज्ञानम्, विभङ्गज्ञानम्, अथ किं तत् मत्यज्ञानम् ? मत्यज्ञानं चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा–अवग्रहो यावत् – धारणा, अथ किं सः अवग्रहः ? ? अवग्रहो द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा–अर्थावग्रहश्च, व्यञ्जनावग्रहश्च, एवं यथैव आभिनिबोधिकज्ञानं तथैव, नवरम्–एकार्थिकवर्जम् यावत् – नोइन्द्रियधारणा, सैषा धारणा, तदेतत्

'सेत्तं केवलनाणे' इस पाठतक। (अन्नाणे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते) हे भदन्त ! अज्ञान कितने प्रकारका कहा गया है ? (गोयमा) हे गौतम ! (तिविहे पण्णत्ते) अज्ञान तीन प्रकारका कहा गया है। (तंजहा) जैसे (मइ अन्नाणे, सुय अन्नाणे, विभंगनाणे) मत्यज्ञान, श्रुताज्ञान, विभंगज्ञान (से किं त मइ अन्नाणे) हे भदन्त ! मत्यज्ञान कितने प्रकारका कहा गया है ? (मइ अन्नाणे चउव्विहे पण्णत्ते) हे गौतम ! मत्यज्ञान चार प्रकारका कहा गया है (तंजहा) जो इस प्रकार है (उग्गहो जाव धारणा) अवग्रह यावत् धारणा (से किं तं उग्गहे) हे भदन्त ! अवग्रह कितने प्रकारका है ? (उग्गहे दुविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! अवग्रह दो प्रकारका है (तंजहा) जो इस प्रकारसे है (अत्थोग्गहे वंजणोग्गहे य) एक अर्थावग्रह दूसरा व्यंजनावग्रह (एवं जहेव आभिणिबोहियनाणं तहेव) इस तरहसे जैसा कि नंदीसूत्रमें आभिनिवोधिक ज्ञानके संबंधमें कहा गया है उसी तरहसे यहांपर

કહેલા છે તે જ રીતે અહીંયા પણ સમજી લેવા. યાવત્– 'सेतं केवलनाणे' એ પાઠ સુધીના ભેદો સમજી લેવા 'अन्नाणे णं भंते कइविहे पन्नत्ते' હે ભગવન્! અજ્ઞાન કેટલા પ્રકારના કહેલા છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'तिविहे पन्नत्ते' અજ્ઞાન ત્રણ પ્રકારના કહેલા છે 'तंजहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'मइ अन्नाणे, सुय अन्नाणे, विभंगनाणे' મત્યજ્ઞાન ૧, શ્રુતાજ્ઞાન ૨, અને વિભંગ અજ્ઞાન ૩. 'से किं तं मइ अन्नाणे' હે ભગવન મત્યજ્ઞાન કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે ? 'मइ अन्नाणे चउव्विहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! મત્યજ્ઞાન ચાર પ્રકારનું કહેલ છે. 'तंजहा' જે આ પ્રમાણે છે–'उग्गहो जाव धारणा' અવગ્રહ યાવત ધારણા (से किं तं उग्गहे) હે ભગવાન્ અવગ્રહ કેટલા પ્રકારનાછે? 'उग्गहे दुविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! અવગ્રહ બે પ્રકારના છે. (तंजहा) તે આ પ્રમાણે છે–'अत्थोग्गहे वंजणोग्गहे य' એક અર્થાવગ્રહ અને બીજું વ્યંજનવગ્રહ. एवं जहेव आभिनिबोहियनाणं तहेव' જેવી રીતે નંદીસૂત્રમાં આભિનિબોધિક-જ્ઞાનના વિષયમા કહેલ છે તે જ રીતે અહી પણ સમજવું 'नवरं एगट्ठियवज्जं जाव नो इंदिय धारणा, सेत्तं धारणा, सेत्तं मइ अन्नाणे' પરંતુ વિશેષતા

मत्यज्ञानम् । तत् किं अथ श्रुताज्ञानम् ? श्रुताज्ञानं यदेभिः अज्ञानिभिः मिथ्यादृष्टिभिः यथानन्त्याम् यावत् चत्वारो वेदाः साङ्गोपाङ्गा, तदे तत् श्रुताज्ञानम् । अथ किं तत् विभङ्गज्ञानम् ? विभङ्गज्ञानम् अनेकविधम् प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-ग्रामसंस्थितम्, नगरसंस्थितम्, यावत्-सन्निवेशसंस्थितम्, द्वीपसंस्थितम्, समुद्रसंस्थितम्, वर्षसंस्थितम्, वर्षधरसंस्थितम्, पर्वतसंस्थितम्, वृक्षसंस्थितम्, स्तूपसंस्थितम्,

भी जानना चाहिये । (नवरं एगट्ठियवज्जं जाव नो इंदियधारणा, सेत्तं मइ अन्नाणे) परन्तु जो विशेषता है वह इस प्रकारसे है कि वहां पर आभिनिबोधिकज्ञानके प्रसंगमें अवग्रहादिके एकार्थिक समानार्थक शब्द कहे गये हैं सो उनके सिवाय यावत् नोइन्द्रिय धारणातक कहना चाहिये इस तरह धारणा कही इस प्रकारसे मति अज्ञान कहा । (से किं तं सुय अन्नाणे) हे भदन्त ! श्रुताज्ञान कितने प्रकारका है ? (सुय अन्नाणे जं इमं अन्नाणएहिं, मिच्छदिट्ठिएहिं जहा नंदीए जाव चत्तारि वेदा संगोवंगा सेत्त सुयअन्नाणे) हे गौतम ! जो अज्ञानी मिथ्यादृष्टियोंने प्ररूपित किया है इत्यादि नंदीसूत्रमें कहे अनुसार यावत् सांगोपाङ्ग चारवेद वे श्रुत अज्ञान इस प्रकार श्रुताज्ञान कहा गया है । (से किं त विभंगनाणे) हे भदन्त ! विभङ्गज्ञान कितने प्रकारका कहा गया है ? (विभंगनाणे अणेगविहे पण्णत्ते) हे गौतम ! विभंगज्ञान अनेक प्रकारका कहा गया है । (तंजहा) जैसे (गामसंठिए, नगरसंठिए, जाव संनिवेससंठिए, दीवसंठिए, समुद्दसंठिए, वाससंठिए, वासहरसंठिए, पव्वयसंठिए, रुक्खसंठिए, थूभसंठिए हयसंठिए, गयसं-

એટલી જ છે ત્યા આગળ આભિનિબોધિક જ્ઞાનના પ્રસંગમાં અવગ્રહાદિના એકાર્થક સમાન અર્થવાળા શબ્દ કહેલા છે તો તેના સિવાય યાવત્- નો ઇન્દ્રિય ધારણા પર્યંત સમજવાનું છે એ પ્રમાણે ધારણા અને મતિ અજ્ઞાન કહ્યા છે से किं त सुय अन्नाणे' હે ભગવન શ્રુતજ્ઞાન કેટલા પ્રકારના કહેલા છે? सुय अन्नाणे जं इमे अन्नाणएहिं मिच्छदिट्ठिएहिं जहा नदीए जाव चत्तारि वेदा संगोवंगा से त्त- सुय अन्नाणे' હે ગૌતમ ! જે અજ્ઞાની મિથ્યાદૃષ્ટિઓએ નિરૂપિત કર્યા છે ઇત્યાદિ નદીસૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે યાવત્- સાંગોપાંગ ચાર વેદ તે શ્રુતઅજ્ઞાન એ રીતે શ્રુતાજ્ઞાન કહેલ છે. से किं तं विभंगनाणे' હે ભગવન ! વિભંગજ્ઞાન કેટલા પ્રકારનું કહેલ છે? 'विभंग नाणे अणेगविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ ! વિભંગજ્ઞાન અનેક પ્રકારનું-કહેલ છે 'तं जहा' જેમકે- गामसंठिए, नगरसंठिए, जाव सन्निवेससंठिए, दीवसंठिए, समुद्दसंठिए, वाससंठिए, वासहरसंठिए,

हयसंस्थितम्, गजसंस्थितम्, नरसंस्थितम्, किन्नरसंस्थितम्, किम्पुरुषसंस्थितम्, महोरगगन्धर्वसंस्थितम्, वृषभसंस्थितम्, पशु–पसय–(गवय)–विहग-वानरनाना संस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तम्। जीवाः खलु भदन्त! किम् ज्ञानिनः, अज्ञानिनः? गौतम! जीवाः ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि, ये ज्ञानिनः ते अस्त्येकके द्विज्ञानिनः, अस्त्येकके त्रिज्ञानिनः, अस्त्येकके चतुर्ज्ञानिनः, अस्त्येकके एकज्ञानिनः, ये द्विज्ञानिनः, ते आभिनिबोधिकज्ञानिनश्च, श्रुतज्ञानिनश्च, ये त्रिज्ञानिनस्ते

संठिए, नरसंठिए, किंनरसंठिए, किंपुरिससंठिए, महोरगगंधव्वसंठिए, उसभसंठिए, पसुपसयविहगवानर णाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते) ग्रामाकार नगराकार, यावत् सन्निवेशाकार, द्वीपाकार, समुद्राकार, वर्षाकार वर्षहराकार, पर्वताकार, वृक्षाकार, स्तूपाकार अश्वाकार, गजाकार, नराकार, किन्नराकार, किंपुरुषाकार, महोरगाकार, गंधर्वाकार, वृषभाकार, पशु, पसयाकार, विहगाकार, वानराकार इत्यादि नाना आकारवाला कहा गया है। (जीवाणं भंते! किंनाणी अन्नाणी) हे भदन्त! जीव क्या ज्ञानी हैं या अज्ञानी हैं, (गोयमा) हे गौतम! (जीवा नाणी वि) अन्नाणी वि) जीव ज्ञानी भी हैं और अज्ञानी भी हैं। (जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी, अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थेगइया चउनाणी, अत्थेगइया एगनाणी) जो जीव ज्ञानी हैं उनमें कितनेक जीव दोज्ञानवाले हैं, कितनेकजीव तीनज्ञानवाले हैं, कितनेक चारज्ञानवाले हैं और कितनेकजीव एकज्ञानवाले हैं। (जे दुन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी य, सुयनाणी य) जो जीव दोज्ञानवाले हैं, वे मतिज्ञानवाले और श्रुत

पव्वयसंठिए, रुक्खसंठिए, थूभसंठिए, हयसंठिए, गयसंठिए, नरसंठिए, किन्नरसंठिए, किंपुरिससंठिए, महोरगगंधव्वसंठिए, उसभसंठिए, पसुपसयविहगवानरणाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते' ગ્રામાકાર, નગરાકાર, યાવત્– સન્નિવેશાકાર, દ્વીપાકાર, સમુદ્રાકાર, વર્ષાકાર, વર્ષહરાકાર, પર્વતાકાર, વૃક્ષાકાર, સ્તૂપાકાર, અશ્વાકાર, ગજાકાર, નરાકાર, કિન્નરાકાર, કિંપુરુષાકાર, મહોરગાકાર, ગંધર્વાકાર, વૃષભાકાર, પશુ પસયાકાર, વિહગાકાર, વાનરાકાર ઇત્યાદિ અનેક પ્રકારના આકારવાળા કહેલા છે 'जीवा णं भंते किं नाणी वि अन्नाणी' હે ભગવન્! જીવ જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'जीवा नाणि वि अन्नाणी वि' જીવ જ્ઞાની પણ છે અને અજ્ઞાની પણ છે. 'जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी, अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थेगइया चउनाणी, अत्थेगइया एगनाणी' જે જીવ જ્ઞાની છે તેમા કેટલાક જીવ બે જ્ઞાનવાળા છે, કેટલાક જીવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા છે અને કેટલાક જીવ ચાર જ્ઞાનવાળા છે તેમજ કેટલાક જીવ એક જ્ઞાનવાળા છે. 'जे दुन्नाणी ते आभिनिबोहिय नाणी य सुय नाणी य' જે જીવ બે જ્ઞાનવાળા છે

आभिनिवोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः, अथवा आभिनिवोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, मनःपर्यवज्ञानिनः, ये चतुर्ज्ञानिनस्ते आभिनिवोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः, मनःपर्यवज्ञानिनः, ये एकज्ञानिनः ते नियमात् केवलज्ञानिनः, ये अज्ञानिनस्ते अस्त्येकके द्व्यज्ञानिनः, अस्त्येकके त्र्यज्ञानिनः, ये द्व्यज्ञानिनस्ते मनःपर्यवाज्ञानिनः, श्रुताज्ञानिनश्च, ये त्र्यज्ञानिनस्ते मनःपर्यवाज्ञानिनः, श्रुताज्ञानिनः, विभङ्गज्ञानिनः ॥ सू० ४

ज्ञानवाले हैं। (जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी) जो जीव तीनज्ञानवाले हैं वे मतिज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान इन तीन ज्ञानवाले होते हैं। (अहवा आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी मणपज्जवनाणी) अथवा मतिज्ञान, श्रुतज्ञान और मनःपर्यवज्ञान इन तीन ज्ञान वाले होते हैं। (जे चउनाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी मणमज्जवनाणी) जो जीव चारज्ञानवाले होते हैं वे मतिज्ञान श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान और मनःपर्यवज्ञान इन चार ज्ञानवाले होते हैं (जे एगनाणी ते नियमा केवलवाणी) और जो जीव एक ज्ञानवाले होते हैं वे नियमसे, एक ज्ञान केवलज्ञानवाले होते हैं। (जे अन्नाणी ते अत्थेगइया, दुअन्नाणी अत्थेगइया ति अन्नाणी) जो जीव अज्ञानी कहे गये हैं वे कितनेक जीव दो अज्ञानवाले होते हैं और कितनेक जीव तीन अज्ञानवाले होते हैं। (जे दु अन्नाणी ते मइ अन्नाणीय, सुयअन्नाणीय) जो दो अज्ञानवाले होते हैं, मत्य-

ते मतीज्ञानअने श्रुतज्ञानवाળા છે. 'जे तिन्नाणी ते आभिणिवोहिय नाणी सुय नाणी ओहिनाणी' જે જીવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા છે તે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનવાળા છે. 'अहवा आभिणिवोहियनाणी सुयनाणी मणपज्जवनाणी', અથવા મતીજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને મન પર્યવજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'जे चउन्नाणी ते आभिणिवोहिय नाणी सुयनाणी ओहिनाणी मणपज्जवनाणी' જે જીવ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે તે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યયજ્ઞાન એ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે 'जे एग नाणी ते नियमा केवलनाणी' અને જે જીવ એક જ્ઞાનવાળો હોય છે તે નિયમથી એક જ્ઞાન કેવળજ્ઞાનવાળો હોય છે. 'जे अन्नाणी ते अत्थेगइया दुअन्नाणी, अत्थेगइया ति अन्नाणी' જે જીવ અજ્ઞાની કહેલા છે તે પૈકી કેટલાક બે અજ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે 'जे दु अन्नाणी ते मइ अन्नाणी य सुय अन्नाणी य'. જે બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે તે મત્યજ્ઞાનવાળા અને શ્રુતાજ્ઞાનવાળા હોય છે

टीका-'कइविहेणं भंते ! णाणे पण्णत्ते ?' गौतमः पृच्छति- हे भदन्त ! कतिविधं खलु ज्ञानं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-'गोयमा !' पंचविहे णाणे पण्णत्ते' हे गौतम ! पञ्चविधं ज्ञानं प्रज्ञप्तम्, तान्येवाह-'तं जहा-आभिणिबोहियणाणे, सुयणाणे, ओहिणाणे, मणपज्जवणाणे, केवलणाणे' तद्यथा-आभिनिबोधिकज्ञानम्, श्रुतज्ञानम्, अवधिज्ञानम्, मनःपर्यवज्ञानम्, केवलज्ञानम्, तत्र-अर्थाभिमुख्येन यथार्थ नियतो बोधः आभिनिबोधिकज्ञानमुच्यते, मनः समाश्रित्य तत्तद् विषयमपेक्षते यो बोधः सः आभिनिबोधिकज्ञानं कथ्यते इति भावः, श्रुतज्ञानम्-श्रूयते यत्

ज्ञानवाले होते हैं और श्रुतअज्ञानवाले होते हैं । (जे तिय अन्नाणी ते मइ अन्नाणी सुयअन्नाणी विभंगनाणी) जो जीव तीन अज्ञानवाले होते हैं वे मत्यज्ञानी होते हैं, श्रुताज्ञानी होते हैं और विभंगज्ञानी होते हैं ।

टीकार्थ-ज्ञानका अधिकार होनेसे ज्ञानके भेदोंकी विशेषवक्तव्यताका प्रतिपादन यहांपर सूत्रकारने किया है इसमें गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है ' कइविहेणं भंते ! णाणे पण्णत्ते ' हे भदन्त ! ज्ञान कितने प्रकारका कहा गया है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहे नाणे पण्णत्ते' ज्ञानपांच प्रकारका कहा गया है । "तंजहा' ज्ञानके वे पांच प्रकार ऐसे हैं 'आभिणिबोहियणाणे, सुयणाणे, ओहिणाणे मणपज्जवणाणे, केवलणाणे' आभिनिबोधिकज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, मनःपर्यवज्ञान, केवलज्ञान पदार्थकी अभिमुखतालेकर जो यथार्थ नियतबोध होता है उसकानाम आभिनिबोधिकज्ञान है । मनको आश्रित करके तत्तत् विषयकी जो बोध अपेक्षा करता है उस बोधका

'जे तिय अन्नाणी मइ अन्नाणी सुयनाणी विभंगनाणी' જે જીવ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે તે મત્યજ્ઞાની હોય છે, શ્રુતાજ્ઞાની હોય છે અને વિભંગજ્ઞાની હોય છે.

ટીકાર્થ- જ્ઞાનનો અધિકાર હોવાથી જ્ઞાનના ભેદોનું નિરૂપણ અહીં સૂત્રકારે કર્યું છે તેમાં ગૌતમે પ્રભુને એવું પૂછ્યું કે- ' कइविहेणं भंते णाणे पण्णत्ते ' હે ભગવાન જ્ઞાન કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ઉત્તર- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! ' णाणे पंचविहे पण्णत्ते' જ્ઞાન પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે. 'तं जहा' જે આ રીતે છે- 'आभिणिबोहियनाणे, सुयनाणे, मणपज्जवनाणे, केवलनाणे' આભિનિબોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન પદાર્થને સન્મુખરાખીને જે યથાર્થ નિયત બોધ થાય છે તેનું નામ આભિનિબોધિકજ્ઞાન છે. મનનો આશ્રય કરીને તે તે વિષયોનો જે બોધ થાય છે-અપેક્ષિત હોય છે તે બોધનું નામ આભિનિબોધિકજ્ઞાન કહેલ

तदिति श्रुतम्, शब्दः श्रवणं वा तदेव ज्ञानं-भावश्रुतकारणत्वात्, कारणे कार्योपचारात् श्रतज्ञानम्, अथवा श्रुतात् शब्दात् ज्ञानम् इन्द्रियनोइन्द्रियनिमित्तः श्रुतानुसारी बोधः इत्यर्थः, अवधिज्ञानम्—अवधिना सर्वमूर्तद्रव्ये मर्यादया 'मूर्तद्रव्याण्येव जानाति नेतराणि' इति व्यवस्थया जायमानं मत्यक्षज्ञानम् अवधिज्ञानमुच्यते, मनःपर्यवज्ञानम्—मनोद्रव्यपर्यायज्ञानं मनःपर्यवज्ञानम्, तथा—मनोद्रव्यस्य पर्यवः परिच्छेदः सर्वद्रव्यपर्यायाणां संपूर्णं ज्ञानं केवलज्ञानमुच्यते। केवलमेकं मत्यादिज्ञाननिरपेक्षत्वात् शुद्धं वा आवरणमलकलङ्करहितत्वात् यथा-

नाम आभिनिबोधिकज्ञान कहा गया है। श्रुतनाम शब्दका है क्योंकि शब्द सुना जाता है इसलिये शब्द अथवा श्रवण इन्हें ही, भावश्रुतका कारण होनेके कारण कारणमें कार्यके उपचार करदेनेसे श्रतज्ञान कह दिया गया है। अथवा श्रत-शब्दसे इन्द्रिय और नोइन्द्रिय निमित्तवाला श्रुतानुसारी जो बोध होता है वह श्रुतज्ञान है। सर्वमूर्तद्रव्योंको जो मर्यादालेकर स्पष्ट विना इन्द्रियोंकी सहायताको जानता है अथवा सर्वमूर्तद्रव्यरूपमर्यादाको लेकर जो उन्हें जानता है वह ज्ञान अवधिज्ञान है। अवधिज्ञान मूर्तद्रव्योंके सिवाय अमूर्तद्रव्योंको नहीं जानता है। मनोद्रव्यको जाननेवाला अर्थात् विना किसी इन्द्रियकी सहायताके जो ज्ञान स्पष्टरूपसे मनके विचारोंको पर्यायोंको जानता है ऐसे ज्ञानका नाम मनःपर्यवज्ञान है। जो ज्ञान समस्त द्रव्योंको और उनकी त्रिकालवर्ती पर्यायोंको स्पष्टरूपसे जानता है उस ज्ञानका नाम केवलज्ञान है। यह मत्यादिकज्ञान निरपेक्ष होनेसे एक असहाय होता है अथवा आवरणकलङ्कसे रहित होनेके कारण

છે. શ્રુતનામ શબ્દનુ છે કેમકે શબ્દ સંભળાય છે એટલે શબ્દ અથવા શ્રવણને જ ભાવ-જ્ઞાનનું કારણ કહેલ હોવાથી કારણમા કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય છે. અથવા શ્રુતશબ્દથી ઇન્દ્રિય અને નોઇન્દ્રિય નિમિત્તવાળુ શ્રુતાનુસારી જે બોધ થાય છે તે શ્રુતજ્ઞાન છે. સર્વ મૂર્ત દ્રવ્યોની મર્યાદાને ઇન્દ્રિયોની સહાયતા સિવાય સ્પષ્ટ રીતે જાણે છે અથવા સર્વ મૂર્ત દ્રવ્યરૂપ મર્યાદાથી જે તેને જાણે છે તે જ્ઞાન અવધિજ્ઞાન છે અવધિજ્ઞાન મૂર્ત દ્રવ્યો સિવાય અમૂર્ત દ્રવ્યોને જાણતું નથી. મનોદ્રવ્યને જાણવાવાળું અર્થાત્ કોઇ ઇન્દ્રિયની સહાયતા વિના જે જ્ઞાન મનના વિચારોને – પર્યાયોને – જાણે છે એવા જ્ઞાનનું નામ મનઃપર્યાયજ્ઞાન છે, જે જ્ઞાન સમસ્ત દ્રવ્યોને અને તેની ત્રિકાળવર્તી પર્યાયોને સ્પષ્ટ રૂપથી જાણે છે તે જ્ઞાનનુ નામ કેવળજ્ઞાન છે. તે મત્યાદિજ્ઞાન નિરપેક્ષ હોવાથી એક અસહાયરૂપ હોય છે અથવા આવરણ કલંકરહિત હોવાથી કારણ શુદ્ધ હોય

वस्थिताशेषभावावभासि ज्ञानमित्यर्थः । गौतमः पृच्छति-'से किंतं आभिणि-बोहियनाणे ?' हे भदन्त ! अथ किं तत्-कतिविधम् आभिनिबोधिकज्ञान-मुच्यते ? 'भगवानाह-'आभिणिबोहियनाणे चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम ! आभिनिबोधिकज्ञानं चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-उग्गहो, ईहा, अवाओ, धारणा' तद्यथा-अवग्रहः, ईहा, अवायः, धारणाच, तत्र अनिर्देश्यसामान्यमात्ररूपार्थ ग्रहणम् अवग्रहः, विद्यमानार्थस्य विशेषधर्मविचारणा सदर्थविशेषालोचनम् ईहा, अर्थाविनिश्चयः-अवायः, निश्चितार्थस्य स्मरणादि रूपेण कालान्तरेऽपि धारणं धारणा उच्यते, इति भावः, 'एवं जहा रायप्पसेणइज्जे णाणाणं भेदो

शुद्ध होता है । तात्पर्य कहनेका यह है कि जो ज्ञान संपूर्ण होता है उसी ज्ञानका नाम केवलज्ञान है । इसज्ञानमें समस्त मूर्तिक और अमूर्तिक पदार्थोंका यथार्थ अवभास होता है । अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'से किं तं आभिणिबोहियनाणे' हे भदन्त ! आभिनि-बोधिकज्ञान कितने प्रकारका कहा गया है ? इसके उत्तरमें प्रभु उनसे कहते हैं 'आभिणिबोहियनाणे चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम ! अभिनिबोधिकज्ञान चार प्रकारका कहा गया है । 'तंजहा' जो इस प्रकारसे है 'उग्गहो, ईहा, अवाओ, धारणा' अवग्रह ईहा, अवाय और धारणा अनिर्देश्य ऐसे सामान्यमात्ररूप अर्थका ग्रहण होना इसका नाम अवग्रह है । विद्यमान अर्थके विशेषधर्मोंकी विचारणाका होना इसका नाम ईहा है । ईहित अर्थका निश्चय होना इसका नाम अवाय है और निश्चित हुए अर्थकी स्मरणादिरूपसे कालान्तरमें भी धारणा बनी रहना इसका नाम धारणा है । 'एवं जहा रायप्पसेण-

છે કહેવાનો હેતુ એ છે કે જે જ્ઞાન સંપૂર્ણ હોય છે તે જ જ્ઞાનનું નામ કેવળજ્ઞાન છે. આ જ્ઞાનમાં સંપૂર્ણ મૂર્તિક અને અમૂર્તિક પદાર્થોનો યથાર્થ રીતે આભાસ થાય છે. પ્રશ્ન- 'से किं त आभिणिबोहिय नाणं' હે ભગવન આભિનિબોધિકજ્ઞાન કેટલા પ્રકારનુ કહ્યુ છે. ઉત્તર- 'आभिणिबोहियनाणे चउव्विहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! આભિનિબોધિકજ્ઞાન ચાર પ્રકારનુ કહેલ છે 'तं जहा' જે આ પ્રમાણે છે. उग्गहो, ईहा, अवाओ, धारणा,' અવગ્રહ, ઈહા, અવાય અને ધારણા. નનિર્દેશ્ય એવા સામાન્ય માત્રરૂપઅર્થનું ગ્રહણ થવું તેનું નામ અવગ્રહ છે. વિદ્યમાન અર્થને વિશેષ ધર્મોની વિચારણાનુ થવું તેનું નામ ઈહા છે. ઈહિત અર્થનો નિશ્ચય થવો તેનું નામ અવાય છે અને નિશ્ચિત થયેલ અર્થની સ્મરણ આદિ રૂપથી કાલાન્તરમાં પણ ધારણાનું બની રહેવું તેનુ નામ ધારણા છે. 'एवं जहा रायप्पसेणइज्जे णाणाणं भेदो तहेव

तहेव इहवि भाणियव्वो जाव- सेत्तं केवलनाणे' एवं यथा राजप्रश्नीयसूत्रे ज्ञानानां भेदः प्रकारः प्रतिपादितस्तथैव इहापि भणितव्यः, यावत्-तदेतत् केवलज्ञानम्, केवलज्ञानपर्यन्तमित्यर्थः। गौतमः पृच्छति-'अन्नाणे णं भंते ! कइविहे पण्णत्ते?' हे भदन्त ! अज्ञानं खलु कतिविधं प्रज्ञप्तम् ? विपरीतज्ञानमज्ञानम्, भगवानाह- 'गोयमा ! तिविहे पन्नत्ते, तं जहा-मइअण्णाणे, सुयअण्णाणे, विभंगनाणे' हे गौतम ! अज्ञानं त्रिविधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा-मत्यज्ञानम्, श्रुताज्ञानम्, विभङ्गज्ञानम् विपरीतज्ञानम् विरुद्धा भङ्गा विकल्पा यस्मिन् तत् विभङ्गज्ञानम्, उक्त च—

'अवसेसिया मइ चिय, सम्मदिट्ठिस्स सा मइन्नाणं,
मइअन्नाणं मिच्छदिट्ठिस्ससुयंपि एमेव ' ॥ १ ॥

गौतमः पृच्छति-'से किं तं मइअन्नाणे? हे भदन्त ! - अथ किं तत्-

इज्जे णाणाण भेदो तहेव इहवि भाणियव्वो जाव सेत्तं केवलनाणे' राजप्रश्नीय सूत्रमें जिस प्रकारसे ज्ञानोंका प्रकार कहा गया है उसी प्रकारसे यहां पर भी वह कह लेना चाहिये यावत् 'से त्तं केवलनाणे' इस पाठतक। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'अन्नाणेणं भंते ! कइविहे पण्णत्ते' हे भदन्त ! अज्ञान कितने प्रकारका कहा गया है ? विपरीतज्ञानका नाम अज्ञान है। इसका उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'तिविहे पण्णत्ते' अज्ञान-विपरीतज्ञान तीन प्रकारका कहा गया है। 'तंजहा' जो इस प्रकारसे है 'मइ अन्नाणे, सुयअन्नाणे, विभंगनाणे' मत्यज्ञान, श्रुतअज्ञान, विभंगज्ञान विरुद्ध विकल्प जिस ज्ञानमें होते हैं उसका नाम विभङ्ग ज्ञान है। कहा भी है- 'अवसेसिया मइचिय इत्यादि

इसकी व्याख्या मुद्रित नंदीसूत्रमें पृ. २९४ वेंमें देखनी चाहिये।

इहवि भाणियव्वो जाव सेत्तं केवलनाणे' રાજપ્રશ્નીય સૂત્રમાં જે રીતે જ્ઞાનના ભેદો કહેલ છે તે જ રીતે અહીંઆ પણ સમજવા. યાવત્- 'सेत्तं केवलनाणे' એ પાઠ પર્યંત.

પ્રશ્ન- 'अन्नाणेणं भंते कइविहे पण्णत्ते' હે ભગવાન! અજ્ઞાન કેટલા પ્રકારના કહેલાં છે? વિપરીત જ્ઞાનનુ નામ અજ્ઞાન છે. ઉ. 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'तिविहे पण्णत्ते' અજ્ઞાન ત્રણુ પ્રકારનુ કહેલ છે. 'तं जहा' જે આ રીતે છે 'मइ अन्नाणे, सुय अन्नाणे, विभंगनाणे' મત્યજ્ઞાન, શ્રતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન. વિરુદ્ધ વિકલ્પ જે જ્ઞાનમાં હોય છે તે જ્ઞાનનુ નામ વિભંગજ્ઞાન છે કહ્યુ પણુછે કે-'अवसेसियामइच्चिय इत्यादि' આ ગાથાની વ્યાખ્યા નંદીસૂત્રમા પૃષ્ઠ ૨૯૪ માં જોઇ લેવી પ્રશ્ન- 'से किं तं मइ

कतिविधम् मत्यज्ञानं प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह–'मइ अन्नाणे चउव्विहे पण्णत्ते' 'तं जहा उग्गहे जाव धारणा' हे गौतम ! मत्यज्ञानं चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, तद्यथा –अवग्रहः, यावत्–ईहा, अवायः; धारणाच, गौतमः पृच्छति–'से किं तं उग्गहे ?' हे भदन्त ! अथ किं सः कतिविधः अवग्रहः ? भगवानाह–'उग्गहे दुविहे पन्नत्ते, तं जहा–अत्थोग्गहे य वंजणोग्गहेय' हे गौतम ! मत्यज्ञानभेदरूपोऽवग्रहः द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा–अर्थावग्रहश्च, व्यञ्जनावग्रहश्च, 'अस्ति किंस्वित्' इत्येवं सामान्यावबोधः अर्थावग्रहः सकलविशेषनिरपेक्षाव्यपदेश्यार्थग्रहणमित्यर्थः तस्य सकलेन्द्रियार्थव्यापकत्वात्प्रथममुपन्यासः, तत्र येन अर्थः व्यज्यते प्रकटी

अब गौतम प्रभुसे पूछते हैं 'से किं तं मइअन्नाणे' हे भदन्त ! मत्यज्ञान कितने प्रकारका कहा गया है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'मइ अन्नाणे चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम ! मत्यज्ञान चारप्रकारका कहा गया है 'तंजहा' जैसे 'उग्गहे जाव धारणा' अवग्रह ईहा, अवाय, धारणा । अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं से किं तं उग्गहे' हे भदन्त ! अवग्रह कितने प्रकारका कहा गया है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं हे गौतम 'उग्गहे दुविहे पण्णत्ते' अवग्रह दो प्रकारका कहा गया है 'तंजहा' जैसे 'अत्थोग्गहे य वंजणोग्गहेय' अर्थावग्रह और व्यञ्जनावग्रह 'अस्तिकिंचित्' इस तरहके सामान्य ज्ञानका नाम अर्थावग्रह है अर्थात् सकलविशेष निरपेक्ष और अव्यपदेश्य ऐसा जो अर्थग्रहण है वह अर्थावग्रह है तात्पर्य यह है कि अर्थावग्रहमें जो अर्थका अवग्रहरूप ज्ञान होता है वह सकलविशेष निरपेक्ष होता है यह काला है या पीला है इस प्रकारके विशेष धर्मकी अपेक्षासे

अन्नाणे' हे भगवन ! मत्यज्ञान केटला प्रकारनु छे ? उ.– 'मइअन्नाणे चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम ! मत्यज्ञान चार प्रकारनुं कहेल छे. 'तंजहा' जे आ रीते छे– 'उग्गहे जाव धारणा,' अवग्रह ईहा अवाय अने धारणा. प्रश्न– 'से किं तं उग्गहे' हे भगवन ! अवग्रह केटला प्रकारना कह्या छे ? उ.– हे गौतम 'उग्गहे दुविहे पण्णत्ते' अवग्रह बे प्रकारना छे छे 'तंजहा' जेमके– 'अत्थोग्गहे य वंजणोग्गहे य' अर्थावग्रह अने व्यंजनावग्रह 'अस्ति किंचित' ए रीतनुं सामान्य ज्ञाननु नाम अर्थावग्रह छे अर्थात्– सकल विशेष निरपेक्ष अने अव्यपदेश्य एवो जे अर्थ ग्रहण छे ते अर्थावग्रह छे कहेवानो हेतु ए छे के अर्थावग्रहमां जे अर्थना अवग्रहरूप ज्ञान होय छे ते सकल विशेष निरपेक्ष होय छे, एटले के आ काळु छे, आ पीळुं छे.

रहित होता है तथा यह कौनसा पदार्थ है इस प्रकारसे निर्देश्य कथन करने योग्य नहीं होता है। अर्थावग्रह सकल इन्द्रियोंके अर्थ विषयभूत पदार्थके साथ व्यापक रहता है अर्थात् अर्थावग्रह पांच इन्द्रिय और मनसे उत्पन्न होता है इसलिये उसका यहां पर प्रथम कथन किया गया है। प्रदीपसे जिस प्रकार पदार्थ अभिव्यक्त (प्रगट) किया जाता है उसी प्रकारसे जिसके द्वारा अर्थ प्रकट किया जाता है उसका नाम व्यञ्जन है। यह व्यञ्जन उपकरणेन्द्रिय जो श्रोत्रादिक हैं उनका और उनके विषयभूत शब्दादिकोंका परस्पर संबंध स्वरूप माना गया है। अर्थात् उपकरणेन्द्रियका विषयके साथ संबंध होना यह व्यञ्जन है। इन्द्रिय और पदार्थका संबंध होने पर ही इन्द्रियोंका शब्दादिरूप विषय श्रोत्रादिक इन्द्रियों द्वारा ज्ञापित किया जा सकता है, अन्यथा नहीं अतः सम्बन्धका नाम व्यञ्जन है। इन्द्रिय और पदार्थके संबंधरूप व्यञ्जनद्वारा जो शब्दादिकरूप अर्थका सर्वप्रथम अत्यल्पमात्रामें अवग्रह परिच्छेद होना है वह व्यञ्जनावग्रह है। तात्पर्य यह है कि प्रारंभमें ज्ञानकी मात्रा इतनी अल्प होती है कि उससे 'यह कुछ है' ऐसा सामान्य बोध भी नहीं होने पाता है। इसीका नाम अव्यक्तपरिच्छेद है और यही व्यञ्जनावग्रह है। अथवा

એ પ્રકારના વિશેષ ધર્મની અપેક્ષારહિત હોય છે તથા આ કયો પદાર્થ છે? એવા પ્રકારના નિર્દેશ કથન કરવા યોગ્ય હોતું નથી અર્થાવગ્રહ સકલ ઇન્દ્રિયોના અર્થ-વિષયભૂત પદાર્થની સાથે વ્યાપક રહે છે. અર્થાત્ અર્થાવગ્રહ પાંચ ઇન્દ્રિય અને મનથી ઉત્પન્ન થાય છે. એટલા માટે તેનુ અહીં પહેલા કથન કરેલ છે. દીવાથી જે રીતે પદાર્થ પ્રકટ કરાય છે એ જ રીતે જેના દ્વારા અર્થ પ્રકટ કરાય છે તેનુ નામ વ્યંજન છે. એ વ્યંજન ઉપકરણેદ્રિય જે શ્રોત્રાદિક છે તેનો અને તેના વિષયભૂત શબ્દાદિકનો પરસ્પર સબંધ રૂપ માને છે. અર્થાત્ ઉપકરણેન્દ્રિયનો વિષયની સાથે સબંધ થવો તેનું નામ વ્યંજન છે. ઇન્દ્રિય અને પદાર્થનો સંબંધ થવા છતાં ઇન્દ્રિયોનો શબ્દાદિરૂપ વિષય શ્રોત્રાદિક ઇન્દ્રિયો દ્વારા જણાય છે. અન્યથા ભિન્ન રીતે નહીં એટલા સારૂ સંબધનુ નામ વ્યંજન છે. ઇન્દ્રિય અને પદાર્થના સબંધરૂપ વ્યંજન દ્વારા જે શબ્દાદિ રૂપ અર્થનો સર્વ પ્રથમ અતિ અલ્પ માત્રામાં અવગ્રહ-પરિચ્છેદ થાય છે તેને વ્યંજનાવગ્રહ કહે છે. કહેવાનો હેતુ એ છે કે શરુઆતમા જ્ઞાનની માત્રા એટલી અલ્પ હોય છે કે તેનાથી આ કંઇક છે એવો સામાન્ય બોધ પણ થતો નથી તેનું નામ અવ્યકત પરિચ્છેદ છે

क्रियते प्रदीपेन घट इवेति तद्व्यञ्जनम् तच्च उपकरणेन्द्रियम् शब्दादिरूपेण परिणामप्राप्तद्रव्यसमूहश्च, तथाच उपकरणेन्द्रियेण प्राप्तशब्दादिविषयाणाम् व्यक्त ज्ञानं व्यञ्जनावग्रहः, 'एवं जहेवआभिणिवोहियनाणं तहेव, नवरं एगट्ठियवज्जं जाव नोइंदियधारणा, सेत्तं धारणा, सेत्तं मइअण्णाणे' एवं यथैव आभिनिबोधिकज्ञान मतिज्ञानं भणितं तथैव अत्रापि भणितव्यम्, तदालापकश्चैवम्–'से किं तं वंजणोग्गहे ? वंजणोग्गहे चउव्विहे पण्णत्ते, तं जहा–सोइंदियवंजणोग्गहे, घाणिंदियवंजणोग्गहे, जिब्भिंदियवंजणोग्गहे, फासिंदियवंजणोग्गहे' इत्यादि । अथ किं स व्यञ्जनावग्रहः–व्यञ्जनावग्रहः – चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा– श्रोत्रेन्द्रियव्यञ्जनावग्रहः, घ्राणेन्द्रियव्यञ्जनावग्रहः, जिह्वेन्द्रियव्यञ्जनावग्रहः, स्पर्शे-

'द्रव्यसमूहश्च' व्यञ्जनका नाम द्रव्यसमूह भी है। क्योंकि शब्दादिरूप अर्थही अव्यक्तरूपसे व्यञ्जित किये जाते हैं। 'एवं जहेव आभिणि बोहियनाणं तहेव, नवरं एगट्ठियवज्जं जाव नोइंदिय धारणा, सेत्तं धारणा, सेत्त मइ अण्णाणे' जिस प्रकारसे आभिनिबोधिक–मतिज्ञान कहा है उसी प्रकारसे यहां पर भी व्यजनावग्रह भी कहना चाहिये। इससे संबंध रखनेवाला आलापक इस प्रकारसे है 'से किं तं वंजणोग्गहे ? वंजणोग्गहेचउव्विहे पण्णत्ते, तंजहा सोइंदियवंजणोग्गहे, घाणिंदियवंजणोग्गहे, जिब्भिंदियवंजणोग्गहे, फासिंदियवंजणोग्गहे, गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते हैं हे भदन्त ! व्यञ्जनावग्रह कितने प्रकारका कहा गया है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं हे गौतम ! व्यञ्जनावग्रह चार प्रकारका कहा गया है जैसे १ श्रोत्रेन्द्रियव्यञ्जनावग्रह, २ घ्राणेन्द्रियव्यञ्जनावग्रह ३ जिह्वेन्द्रिय व्यञ्जनावग्रह, ४ स्पर्शनेन्द्रियव्यञ्जनावग्रह इत्यादि

અને તે જ વ્યજનાવગ્રહ છે. અથવા 'द्रव्यसमूहश्च' વ્યજનનુ નામ દ્રવ્ય સમૂહ પણ છે કેમકે શબ્દાદિ રૂપ અર્થ જ અવ્યકત રૂપથી વ્યંજિત કરાય છે. 'एवं जहेव आभिणिवोहियनाणं तहेव नवरं एगेंदियवज्जं जाव नो इंदिय धारणा सेत्तं धारणा सेत्तं मइ अन्नाणे' જે રીતે આભિનિબોધિત મતિજ્ઞાન કહેલ છે તે જ રીતે અહીં આ વ્યજનાવગ્રહ પણ સમજી લેવું. તેનો સંબંધ રાખનાર આલાપ – વાકય આ પ્રમાણે છે– 'से किं तं वंज्जणोग्गहे, वंज्जणोग्गहे चउव्हिहे पण्णत्ते तं जहा सोइंदियवंजणोग्गहे घाणिंदिय वंजणोग्गहे जिब्भिंदिय वंजणोग्गहे, फासिंदिय वंजणोग्गहे' ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે હે ભગવન ! વ્યંજનાવગ્રહ કેટલા પ્રકારના કહેલ છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે– હે ગૌતમ ! વ્યંજનાવગ્રહ ચાર પ્રકારના કહેલ છે જેમકે– ૧ શ્રોત્રેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ, ૨ ઘ્રાણેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ, ૩ જિહ્વેન્દ્રિય

न्द्रियव्यञ्जनावग्रहः, इत्यादि । किन्तु नवरम् विशेषः पुनरयं बोध्यः–तत्राभिनिबोधिकज्ञानप्रसङ्गे अवग्रहादीनाम् एकार्थिकः समानार्थकः शब्दः–अवग्रहणता, अवधारणता, श्रवणता, अवलम्बनता, मेधा' इत्येवंरूपः ईहादेरपि कथितः सः अत्र मत्यज्ञाने तद्वर्जितम् यावत्–ईहा–अवायः नोइन्द्रियधारणापर्यन्तं वक्तव्यम्, सैषा धारणा कथिता, तदेतत्–मत्यज्ञानम् कथितम् । गौतमः पृच्छति–'से किं तं सुयअन्नाणे ?' हे भदन्त ! अथ किं तत् श्रुताज्ञानं कियत्प्रकारकं श्रुताज्ञानमुच्यते ? भगवानाह–'जं इमं अन्नाणिएहिं मिच्छादिट्ठिएहिं जहा नंदीए, जाव चत्तारि वेदा संगोवंगा, सेत्तं सुयअन्नाणे' हे गौतम ! यदेभिः अज्ञानिभिः

'नवरं' विशेषता इस प्रकारसे हैं वहां पर नंदीसूत्रमें आभिनिबोधिक ज्ञानके प्रसङ्गमें अवग्रहादिकोंके एकार्थक पांच नाम इस प्रकारसे कहे गये हैं अवग्रहणता १, अवधारणता २, श्रवणता ३, अवलम्बनता ४, मेधा ५, इसी तरहसे ईहा, अवाय और धारणा इनके भी ५–५ पर्यायरूप नाम कहे गये हैं सो इन पांच २ नामोंको छोडकर मत्यज्ञानके प्रकरणमें ईहा, अवाय और नोइन्द्रिय धारणा तक वहांका सब प्रकरण कहना चाहिये । इस प्रकारसे यह धारणा कही और धारणाका प्रकरण समाप्त होते ही मत्यज्ञानका प्रकरण भी समाप्त हो जाता है, ऐसा जानना चाहिये । अब गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते हैं 'से किं तं सुय अन्नाणे' हे भदन्त ! श्रुत अज्ञान कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'जं इमं अन्नाणिएहिं मिच्छादिट्ठिएहिं जहा नंदीए जाव चत्तारि वेदा सगोवंगा, सेत्तं सुय-

વ્યંજનાવગ્રહ, ૪ સ્પર્શેન્દ્રિય વ્યંજનાવગ્રહ ઇત્યાદિ 'नवरं' વિશેષપણુ એ છે કે ત્યાં નંદીસૂત્રમા આભિનિબોધિક જ્ઞાનના પ્રસંગમાં અવગ્રહાદિકોનો એકાર્થક પાચ નામ નીચે પ્રમાણે કહેલા છે– અવગ્રહણતા ૧. અવધારણતા ૨, શ્રવણતા ૩, અવલંબનતા ૪, મેધા ૫, તેમજ ઇહા, અવાય, અને ધારણા તેના પણ પાંચ પાંચ નામ કહેલા છે એ પાંચ નામોને છોડીને મત્યજ્ઞાનના પ્રકરણમાં ઇહા, અવાય અને નોઇન્દ્રિય ધારણા પર્યંત ત્યાંનુ સમગ્ર પ્રકરણ સમજી લેવુ આ રીતે આ ધારણા કહી અને ધારણાનુ પ્રકરણ સમાપ્ત થતા મત્યજ્ઞાનનુ પ્રકરણ પણ સમાપ્ત થાય છે. ગૌતમ સ્વામી ફરી ભગવાનને પૂછે છે કે– 'से किं तं सुयअन्नाणे' હે ભગવન! શ્રુતજ્ઞાન કેટલા પ્રકારનુ કહેલ છે? ઉ.– 'जं इमं अन्नाणिएहिं मिच्छादिट्ठिएहिं जहा नंदीए जाव चत्तारि वेदा सगोवंगा से त्तं सुय अन्नाणे' હે ગૌતમ! શ્રુતાજ્ઞાન ચાર

मिथ्यादृष्टिभिः यथा नन्द्यां नन्दीसूत्रे यावत्–एवमुक्तम्–स्वच्छन्दबुद्धिमति–विकल्पितं, तद्यथा–भारतं, रामायणमित्यादि, तत्र अवग्रहः, ईहा च बुद्धिः, अवायो धारणा च मतिः, स्वच्छन्देन स्वाभिप्रायेण तत्त्वतः सर्वज्ञकेवलिनिर्मितार्थानुसारं विनैव बुद्धिमतिभ्यां विकल्पितं स्वच्छन्दबुद्धिमतिविकल्पितं स्वबुद्धिनिर्मितं महाभारतरामायणादिचत्वारो वेदाः साङ्गोपाङ्गाः अङ्गैः षड्भिः, शिक्षा–कल्प–निरुक्त ज्योतिषव्याकरण–च्छन्दोभिः, उपाङ्गैश्च चतुर्भिन्यायपुराणमीमांसाधर्मशास्त्रलक्षणैः सहिताः साङ्गोपाङ्गाः, तदेतत् श्रुताज्ञानमुच्यते। गौतमः पृच्छति–'से किं तं विभंगनाणे? हे भदन्त! अथ किं तत् कियत्प्रकारकं विभङ्गज्ञानं भवति? भगवानाह–'विभङ्गणाणे अणेगविहे पण्णत्ते' हे गौतम!

अन्नाणे' हे गौतम! श्रुताज्ञान चार प्रकारका कहा गया है और वह चार वेदरूप है इन वेदोंका निर्माण अज्ञानी मिथ्यादृष्टियोंने किया है। जैसा कि नंदीसूत्रमें कहा है कि अंगोपाङ्ग सहित चारवेद श्रुताज्ञानरूप हैं। इनकी रचना स्वच्छन्द मति और बुद्धिसे की गई है। अवग्रह ईहा इनका नाम बुद्धि है अवाय और धारणा इनका नाम मति है। स्वच्छन्दता इनमें इसलिये कही गई है कि ये वास्तवमें सर्वज्ञ केवली भगवानद्वारा निर्मित अर्थके अनुसार विना ही अपने विषयका निरूपण करती हैं। वेदोंके अंग ६ और उपाङ्ग चार हैं। शिक्षा, कल्प, निरुक्त, ज्योतिष, व्याकरण और छन्द ये ६ अंग, न्याय, पुराण, मीमांसा, धर्मशास्त्र ये चार उपाङ्ग हैं। इस प्रकारसे भारत रामायणादि चारवेद श्रुताज्ञानरूप हैं। यह श्रुताज्ञानका वर्णन है। अब गौतम पूछते हैं 'से किं तं विभंगनाणे' हे भदन्त! विभङ्गज्ञान कितने प्रकारका है? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'विभंगनाणे अणेग-

---

પ્રકારનુ કહેલ છે અને તે ચાર વેદરૂપ છે જેમકે નંદીસૂત્રમાં કહ્યું છે કે અંગોપાંગ સહિત ચાર વેદ શ્રુતાજ્ઞાનરૂપ છે અવગ્રહ, ઈહા એનુ નામ બુદ્ધિ છે અવાય અને ધારણાનુ નામ મતિ છે. સ્વચ્છંદતા તેમાં એટલા માટે કહેલ છે કે વાસ્તવમા સર્વ કેવળી ભગવાન દ્વારા નિર્દિષ્ટ અર્થ વિના પોતાના વિષયનું નિરૂપણ કરે છે વેદોના અંગ છ અને ઉપાંગ ચાર છે. શિક્ષા, કલ્પ, નિરૂકત, જ્યોતિષ, વ્યાકરણ અને છંદ. એ છ અંગ છે. ન્યાય, પુરાણ, મિમાસા અને ધર્મશાસ્ત્ર એ ચાર ઉપાગ છે. તે જ રીતે ભારત રામાયણ, આદિ શ્રુતાજ્ઞાનરૂપ છે 'से किं तं विभंगनाणे' હે ભગવાન વિભંગજ્ઞાન કેટલા પ્રકારનું છે? ઉ– 'विभंगनाणे अणेगविहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ વિભંગજ્ઞાન

विभङ्गज्ञानम् अनेकविधं प्रज्ञप्तम्, तान्येवाह-'तं जहा-गामसंठिए, आगरसंठिए, नगरसंठिए, णिगमसंठिए, जाव संनिवेससंठिए, दीवसंठिए, समुद्दसंठिए, वाससंठिए' तद्यथा-ग्रामसंस्थितं ग्रामाकारम् विभङ्गज्ञानम्, आकरसंस्थितं खनिकाकारं विभङ्गज्ञानम्, नगरसंस्थितं नगराकारम् विभङ्गज्ञानम्, विपरीतम् अवधिज्ञानं विभङ्गं तच्च तद् ज्ञानं च यद्वा-विरूपो भङ्गः-अवधिभेदो विभङ्गः स चासौ ज्ञानं चेति विभङ्गज्ञानम्, विरूद्धा भङ्गा-वस्तुविकल्पा यस्मिंस्तत्, एवं यावत् - पदात्-'खेड-कब्बड - मडम्ब - द्रोणमुह-पट्टणासम-संवाह' ग्रामाकरनगरनिगमखेट कर्वटमडम्ब द्रोणमुखपत्तनाश्रमसंवाह इत्येतेषां ग्रहणम्, तत् सन्निवेशसंस्थितम् संनिवेशाकारम् द्वीपसंस्थितं द्वीपाकारम्, समुद्रसंस्थितं समुद्राकारम् वर्ष

विहे पण्णत्ते' हे गौतम ! विभंगज्ञान अनेक प्रकारका कहा गया है। 'तंजहा' जो इस प्रकारसे हैं गामसंठिए, आगरसंठिए नगरसंठिए, निगमसंठिए, जाव संनिवेससंठिए, दीवसंठिए, समुद्दसंठिए, वाससंठिए' ग्रामाकार विभङ्गज्ञान, खानके आकारका विभङ्गज्ञान नगराकार विभङ्गज्ञान, निगमाकार विभङ्गज्ञान खेटाकार, कर्वटाकार, मडम्बाकार, द्रोणमुखाकार, पत्तनाकार, निगमाकार, आश्रमाकार, संवाहाकार सन्निवेशाकार, द्वीपाकार, समुद्राकार भरतक्षेत्रादि आकार । तात्पर्य इस कथनका यह है कि विभंगज्ञान इन सबको जानता है अतः इस अपेक्षा वह तत् तत् आकारवाला यहां प्रकट किया गया है । ज्ञान ज्ञेयके आकार हुए विना उस पदार्थको नहीं जान सकता है । ज्ञानका ज्ञेयाकार होना इसका अभिप्राय यही है कि वह उसे अपना विषय बनाता है । बौद्धोंकी मान्यताके अनुसार ज्ञेयाकार होना ऐसा कथन यहां अभीष्ट नहीं है नहीं तो ज्ञानमें जडताका प्रसंग प्राप्त होगा अतः उस पदार्थको अपना विषय बनाना यही ज्ञानमें तत् तत् आकारता

- અનેક પ્રકારનુ કહેલ છે 'तंजहा' તે આ રીતે છે- गामसंठिए, आगरसंठिए, नगरसंठिए जाव सन्निवेससंठिए, दीवसंठिए, समुद्दसंठिए, वाससंठिए' ગ્રામાકાર વિભંગજ્ઞાન, ખાણના આકારનું વિભંગ જ્ઞાન નગરાકાર વિભંગજ્ઞાન, ખેટાકાર, કર્બટાકાર, મડમ્બાકાર, દ્રોણમુખાકાર, પત્તનાકાર, નિગમાકાર, આશ્રમાકાર, સંવાહાકાર, સંનિવેષાકાર, દ્વીપાકાર, સમુદ્રાકાર, અને ભરત ક્ષેત્રાદિ આકારનું વિભંગજ્ઞાન છે. આ કથનનો હેતુ એ છે કે વિભંગજ્ઞાન આ દરેકને જાણે છે. તેથી જ તે તે આકારવાળુ અહીં બતાવેલ છે. જ્ઞાન જ્ઞેયના આકાર થયા વિના તે પદાર્થને જાણી શકતું નથી જ્ઞાનનું જ્ઞેયાકાર થવું એનો અભિપ્રાય એ છે કે તે તેને પોતાનો વિષય બનાવે છે. બૌદ્ધોની માન્યતાનુસાર જ્ઞેયાકાર થવું એવું કથન અહીં ઇચ્છિત નથી, નહીં તો જ્ઞાનમા જડતાનો પ્રસગ પ્રાપ્ત થાય એટલા માટે તે પદાર્થને પોતાનો વિષય બનાવવો એ જ જ્ઞાનમાં તે તે આકારપણું છે. એ જ વાત ટીકાકારે

संस्थितम् भरतक्षेत्राद्यालम्बनत्वात् भारतादिक्षेत्राद्याकारम्, 'वासहरसंठिए, पव्वयसंठिए, रुक्खसंठिए, थूभसंठिए, हयसंठिए, गयसंठिए, नरसंठिए, किंनरसंठिए, किंपुरिससंठिए, महोरगगंधव्वसंठिए, उसभसंठिए, पसुपसय-विहगवानरणाणासंठाणसंठिए पण्णत्ते' वर्षधरसंस्थितं हिमवदादिवर्षधर-पर्वताकारम्, पर्वतसंस्थितम् मेरुप्रभृतिपर्वताकारम्, वृक्षसंस्थितम्, आम्रादिवृक्षाकारम्, स्तूपसंस्थितम्, स्मृतिस्तंभाकारम्, हयसंस्थितम् अश्वाकारम्, गज-संस्थितम्-हस्त्याकारम्, नरसंस्थितम्-पुरुषाकारम्, किन्नरसंस्थितम्-किन्नराकारम्, किम्पुरुषसंस्थितम्-किम्पुरुषाकारम्, महोरगसंस्थितम् महोरगाकारम्, गन्धर्वसंस्थितम् गन्धर्वाकारम्, वृषभसंस्थितम् वृषभाकारम्, पशुसंस्थितम्, गवादिपश्वाकारम्, पसयसंस्थितम्पसयः आरण्यको गवयपदवाच्यो द्विखुरचतुष्पद-विशेषः, तदाकारम्, विहगः पक्षी, वानरो मर्कटः, तत्प्रभृतिनानासंस्थानसंस्थि-

है यही बात टीकाकारने 'भरतक्षेत्राद्यवलम्बनत्वात्' पदसे स्पष्टकी है। इसी तरह वह विभंगज्ञान 'वासहरसंठिए, पव्वयसंठिए, रुक्खसंठिए, थूभसंठिए हयसंठिए, गयसंठिए, नरसंठिए, किंनरसंठिए, किंपुरिससंठिए, महोरगगंधव्वसंठिए, उसभसंठिए, पसुपसयविहगसंठाणसंठिए पण्णत्ते' वर्षधर-हिमवन् आदि पर्वतोंके आकार होता है, मेरु आदि पर्वताकार होता है, आम्रादि वृक्षाकार होता है, स्तूपाकार होता है, स्तंभाकार होता है, अश्वाकार होता है, हस्त्याकार होता है पुरुषाकार होता है, किन्नराकार होता है, किम्पुरुषाकार होता है, महोरगाकार होता है, गंधर्वाकार होता है, वृषभाकार होता है, गाय आदिके आकारका होता है, पसय-रोझके आकारका होता है, विहग-पक्षीके आकारका होता है, वानर-मर्कटके आकारका होता है, इस तरह

'भरतक्षेत्राद्यवलम्बनत्वात्' એ પદથી સ્પષ્ટ કરેલ છે એ જ રીતે તે વિભંગજ્ઞાન 'वासहरसंठिए, पव्वयसंठिए, रुक्खसंठिए, थूभसंठिए, हयसंठिए, गयसंठिए, नरसंठिए, किन्नरसंठिए, किंपुरिससंठिए, महोरगगंधव्वसंठिए; उसभसंठिए, पसुपसयविहगसंठाणसंठिए पण्णत्ते' વર્ષધર, હિમવાન, આદિ પર્વતોનો આકાર હોય છે, મેરૂ આદિ પર્વત આકાર હોય છે, આમ્રાદિ વૃક્ષાકાર હોય છે સ્તુપાકાર હોય છે, સ્તંભાકાર હોય છે, અશ્વાકાર હોય છે, હસ્ત્યાકાર હોય છે, પુરુષાકાર હોય છે, કિન્નરાકાર હોય છે, કિંપુરુષાકાર હોય છે, મહોરગાકાર હોય છે, ગંધર્વાકાર હોય છે, વૃષભાકાર હોય છે, ગાયાદિના આકારના હોય છે. પસય-રોજના આકારના હોય છે. વિહગ-પક્ષીના આકારના હોય છે, વાનરના આકારના હોય છે.

तम् नानाविधजीवाजीवाकारम् विभङ्गज्ञानं मज्ञप्तम् । इतः पूर्वं ज्ञानानि अज्ञानानि चोक्तानि, अथ ज्ञानिनोऽज्ञानिनश्च निरूपयितुमाह 'जीवा णं भंते ! किं नाणी, अन्नाणी ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! जीवाः खलु किं ज्ञानिनो भवन्ति ? अज्ञानिनो वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! जीवा नाणी वि, अन्नाणी वि,' हे गौतम ! जीवाः खलु ज्ञानिनोऽपि भवन्ति, अज्ञानिनोऽपि च भवन्ति, 'जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी' ये ज्ञानिनः तेषु सन्ति एकके द्विज्ञानिनः 'अत्थेगइया तिन्नाणी' सन्ति एकके त्रिज्ञानिनः 'अत्थेगइया चउनाणी' सन्ति

विभंगज्ञान नानाविध जीव और अजीवके आकारका होता है । यह पहिले ही प्रकट कर दिया गया है कि जो अवधिज्ञान विपरीत होता है वह विभंग कहा गया है, अथवा 'विरूपोभङ्गः' विभङ्गः- जिसमें अवधि-द्रव्य-क्षेत्र आदिरूप मर्यादाका भेद विरूप होता है वह अवधिज्ञान विभङ्ग कहा गया है । अथवा-विरुद्धाः भङ्गा ? वस्तु-विकल्पाः यस्मिन् जिस अवधिज्ञान में वस्तु विकल्प- पदार्थ पर्यालोचन विरुद्ध होते हैं, वह अवधिज्ञान विभंग होता है । यहांतकतो सूत्रकारने ज्ञान और अज्ञानके विषयमें कथन किया है अब वे ज्ञानी और अज्ञानीके विषयमें कथन करते हैं इसमें गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'जीवाणं भंते ! किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'जीवा नाणी वि, अन्नाणी वि, जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं । 'जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी' जो ज्ञानी होते हैं उनमेंसे कितनेकजीव दो

એ રીતે વિભંગજ્ઞાન અનેક જીવ અને અજીવના આકારનું હોય છે. એ તો પહેલાં જ પ્રકટ કરેલ છે કે જે અવધિજ્ઞાન વિપરીત હોય તે જ વિભંગજ્ઞાન હોય છે. અથવા- 'विरूपो भङ्गः विभंङ्गः' જેમાં અવધિ-દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર આદિ મર્યાદાનો ભેદ વિરૂપ હોય છે તે અવધિજ્ઞાન વિભંગજ્ઞાન કહેવાય છે અથવા 'विरुद्धा भंङ्गाः वस्तुविकल्पाः यस्मिन्' જે અવધિજ્ઞાનમાં વસ્તુવિકલ્પ-પદાર્થોનું પર્યાલોચન વિરૂદ્ધ હોય- તે અવધિજ્ઞાન વિભંગ હોય છે અહીં પર્યંત સૂત્રકારે જ્ઞાન અને અજ્ઞાનના વિષયમાં કથન કરેલ છે હવે તે જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીના વિષયમાં કથન કરે છે. તે વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે- 'जीवाणं भंते किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્ જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉ- 'गोयमा' હે ગૌતમ 'जीवा नाणी वि अन्नाणी वि' જીવ જ્ઞાની પણ છે અને અજ્ઞાની પણ. 'जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी' જે જ્ઞાની હોય

एकके चतुर्ज्ञानिनः, 'अत्थेगइया एगनाणी' सन्ति एकके एकज्ञानिनः इति, तदेव विशदयन्नाह–'जे दुन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी य, सुयनाणी य' 'ये जीवा द्विज्ञानिनस्ते आभिनिवोधिकज्ञानिनश्च, श्रुतज्ञानिनश्च भवन्ति, 'जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी, ओहिनाणी' ये जीवास्त्रिज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनो भवन्ति, 'अहवा आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, मणपज्जवनाणी' अथवा त्रिज्ञानिनो जीवा आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, मनःपर्यवज्ञानिनो भवन्ति, 'जे चउनाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवणाणी' ये जीवाश्च-

ज्ञानवाले होते हैं 'अत्थेगइया तिन्नाणी' कितनेक जीव तीनज्ञानवाले होते हैं 'अत्थेगइया चउनाणी' कितनेक जीव चारज्ञानवाले होते हैं 'अत्थेगइया एगनाणी' और कितनेक जीव एकज्ञानवाले होते हैं। इसी बातको विशद करनेके अभिप्रायसे सूत्रकार कहते है 'जे दुन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी य, सुयनाणीय' जो जीव दो ज्ञानवाले कहे गये हैं वे आभिनीबोधिकज्ञान और श्रुतज्ञान इन दो ज्ञानवाले हैं 'जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी' जो जीव तीन ज्ञानवाले कहे गये हैं वे आभिनिबोधिक ज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान इन तीन ज्ञानोंवाले होते हैं 'अहवा' आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, मणपज्जवनाणी' आभिनिबोधिकज्ञान, श्रुतज्ञान और मनःपर्यवज्ञान इन तीन ज्ञानवाले होते हैं। 'जे चउनाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहियनाणी, मणपज्जव-

તે પૈકી કેટલાક જીવ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'अत्थेगइया तिन्नाणी' કેટલાક જીવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'अत्थेगइया चउनाणी' કેટલાક જીવ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે 'अत्थेगइया एगनाणी' અને કેટલાક એક જ્ઞાની હોય છે એજ વાતને સ્પષ્ટ કરવાના અભિપ્રાયથી સૂત્રકાર કહે છે કે 'जे दुन्नाणी ते आभिनिबोहियनाणी य, सुयनाणी य' જે જીવ બે જ્ઞાનવાળાં કહેલ છે તે આભિનિબોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એ બે જ્ઞાનવાળા છે. 'जे तिन्नाणी ते आभिनिबौहियनाणी, सुयनाणी, ओहिय नाणी' જે જીવ ત્રણ જ્ઞાનવાળાં કહેલ છે તે આભિનિબોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનવાળાં હોય છે 'अहवा आभिनिबोधिय नाणी, सुय नाणी, मणपज्जव नाणी' આભિનિબોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળાં હોય છે. 'जे चउनाणी ते आभिणिबोहिय नाणी, सुय नाणी ओहिनाणी मणपज्जव नाणी'

तुर्ज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुताज्ञनिनः, अवधिज्ञानिनः, मनःपर्यवज्ञानिनो भवन्ति, 'जे एगनाणी ते नियमा केवलनाणी' ये जीवा एकज्ञानिनस्ते नियमात् नियमतः केवलज्ञानिनो भवन्ति, 'जे अन्नाणी ते अत्थेगइया दुअन्नाणी, अत्थेगइया तिअन्नाणि' ये जीवाः अज्ञानिनो भवन्ति. तेषु सन्ति एकके द्व्यज्ञानिनः, सन्ति एकके त्र्यज्ञानिनः तत्र 'जे दुअन्नाणी ते मइ अन्नाणी य, सुयअन्नाणी य' ये द्व्यज्ञानिनो जीवास्ते मत्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनश्च भवन्ति, किन्तु 'जे तियअन्नाणी ते मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी, विभंगनाणी' ये त्र्यज्ञानिनो भवन्ति ते मत्यज्ञानिनः, श्रुताज्ञानिनः, विभङ्गज्ञानिनश्च, ॥ सू० ४ ॥

मूलम्—नेरइया णं भंते ! किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! नाणी वि, अन्नाणी वि, जे नाणी ते नियमा तिन्नाणी, तंजहा

नाणी' जो चारज्ञानवाले कहे गये हैं वे आभिनिबोधिकज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान और मनःपर्यवज्ञान इन चारज्ञानवाले होते हैं। तथा 'जे एगनाणी ते नियमा केवलनाणी' जो जीव एकज्ञानवाले कहे गये हैं वे नियमसे एकज्ञाम केवलज्ञानवाले होते हैं। 'जे अन्नाणी ते अत्थेगइया दुअन्नाणी, अत्थेगइया तिअन्नाणी' जो जीव अज्ञानी होते हैं वे कोई मत्यज्ञान श्रुतअज्ञान इन दो अज्ञानवाले होते हैं और कोई २ मत्यज्ञान श्रुतअज्ञान और विभंगज्ञान इन तीन अज्ञानवाले होते हैं। यही बात 'जे दुअन्नाणी, ते मइ अन्नाणी य, सुयअन्नाणी य, जे तियअन्नाणी ते मइ अन्नाणी, सुयअन्नाणीः विभंगनाणी' इनसूत्रों द्वारा प्रकटकी गई ॥ सू. ४ ॥

જે ચાર જ્ઞાનવાળા કહેલ છે તે આભિનિબોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન એ ચાર જ્ઞાનવાળાં હોય છે તથા 'जे एगनाणी ते नियमा केवलनाणी' જે જીવ એક જ્ઞાનવાળા કહેલ છે તે નિયમથી કેવળ એક જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'जे अन्नाणी ते अत्थेगइया दुअन्नाणी, अत्थेगइया तिअन्नाणी' જે જીવ અજ્ઞાની હોય છે તે કોઈ મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે અને કોઇ કોઇ મત્યજ્ઞાન શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાનવાળાં હોય છે. એ જ વાત જે 'जे दुअन्नाणी ते मइ अन्नाणीय, सुय अन्नाणीय, जे तियअन्नाणी ते मइ अन्नाणी, सुय अन्नाणी, विभंगनाणी' આ સૂત્રો દ્વારા પ્રકટ કરેલ છે. ॥સૂ. ૪॥

अभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, जे अन्नाणी, ते अत्थेगइया दुअन्नाणी, अत्थेगइया तिअन्नाणी, एवं तिन्नि अन्नाणाणि भयणाए, असुरकुमारा णं भंते ! किं नाणी, अण्णाणी ? जहेव नेरइया तहेव तिन्नि नाणाणि नियमा, तिन्नि अन्नाणाणि भयणाए । एवं जाव थणियकुमारा । पुढविक्काइया णं भंते ! किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! नो नाणी, अन्नाणी, जे अन्नाणी. ते नियमा दुअन्नाणी–मइअन्नाणी य, सुयअन्नाणी य, एवं जाव वणस्सइकाइया । बेइंदिया णं पुच्छा ? गोयमा ! णाणी वि, अन्नाणी वि, जे नाणी ते नियमा दुन्नाणी, तंजहा–आभिणिबोहियनाणी य, सुयनाणी य, जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नाणी, तंजहा–आभिणिबोहियअन्नाणी, सुयअन्नाणी । एवं तेइंदिय-चउरिंदिया वि । पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णं पुच्छा ? गोयमा ! नाणी वि, अन्नाणी वि, जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी, अत्थेगइया तिन्नाणी, एवं तिन्नि नाणाणि, तिन्नि अन्नाणाणि य भयणाए, मणुस्सा जहा जीवा तहेव पंच नाणाणि. तिन्निअन्नाणाणि भयणाए; वाणमंतरा जहा नेरइया । जोइसियवेमाणियाणं तिन्निनाणा, तिन्नि अण्णाणा नियमा । सिद्धा णं भंते ! पुच्छा ? गोयमा ! णाणी, नो अन्नाणी, नियमा एगनाणी केवलनाणी ॥सू० ५॥

छाया–नैरयिकाः खलु भदन्त ! किं ज्ञानिनः ? अज्ञानिनः ? गौतम ! ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि, ये ज्ञानिनस्ते नियमात् त्रिज्ञानिनः, तद्यथा–आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः, ये अज्ञानिनस्ते अस्त्येकके

ह्यज्ञानिनः, अस्त्येकके त्र्यज्ञानिनः, एवं त्र्यज्ञानिनो भजनया। असुरकुमाराः खलु भदन्त ! किं ज्ञानिनः? अज्ञानिनः? यथैव नैरयिकास्तथैव, त्रीणि ज्ञानानि नियमात्, त्रीणि अज्ञानानि भजनया, एवं यावत्-स्तनितकुमाराः, पृथिवीकायिकाः

'नेरइयाणं भंते ! किं नाणी, अन्नाणी' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(नेरइयाणं भंते ! किं नाणी ? अन्नाणी ?) हे भदन्त ! नैरयिक जीव ज्ञानी होते हैं कि अज्ञानी होते हैं (गोयमा) हे गौतम ! नारकजीव (नाणी वि, अन्नाणी वि) ज्ञानी भी होते हैं अज्ञानी भी होते हैं (जे नाणी ते नियमा तिन्नाणी) जो ज्ञानी होते हैं, वे नियमसे तीन ज्ञानवाले होते हैं । (तंजहा) जैसे (आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी) आभिनिबोधिकज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान इनतीन ज्ञानवाले होते हैं (जे अन्नाणी ते अत्थेगइया दुअन्नाणी अत्थेगइया तिअन्नाणी) और जो अज्ञानी होते हैं वे कोई तो दो अज्ञानवाले होते हैं और कोई तीन अज्ञानवाले होते हैं । (एवं तिन्नि अन्नाणाणि भयणाए) इस तरह जो नैरयिक अज्ञानी होते हैं उनमें किसी २ नैरयिकोंको दो अज्ञान होते हैं और किसी २ नैरयिकोकों तीन अज्ञान होते हैं। (असुरकुमारा णं भंते ! किं नाणी, अण्णाणी) हे भदन्त ! असुरकुमार क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (जहेव नेरइया तहेव तिन्नि नाणाणि नियमा) जैसा नैर-

'नेरइया णं भंते किं नाणी अन्नाणी इत्यादि ।

सूत्रार्थ- 'नेरइया णं भंते किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્ ! નૈરયિક જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' નારક જીવ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની પણ હોય છે 'जे नाणी ते नियमा तिन्नाणी' જે જ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે 'तंजहा' જેમકે 'आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी' આભિનિબોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાનવાળાં હોય છે 'जे अन्नाणी ते अत्थेगइया दुअन्नाणी अत्थेगइया तिअन्नाणी' જે અજ્ઞાની હોય છે તે પૈકી કોઇ બે અજ્ઞાનવાળા અને કોઇ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે 'एवं तिन्नि अन्नाणाणि भयणाए' એ રીતે જે નૈરયિક જ્ઞાની હોય છે તેમા કોઇ કોઇ નૈરયિકને બે અજ્ઞાન હોય છે અને કોઇકોઇને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. 'असुरकुमाराणं भंते किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્ ! અસુરકુમાર જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'जहेव नेरइया तहेव तिन्नि नाणाणि नियमा' જેવી રીતે નૈરયિકોના વિષયમા કહેલ છે તે જ રીતે આના સંબંધમાં પણ સમજી લેવુ અર્થાત્ જે અસુરકુમાર

खलु भदन्त ! किं ज्ञानिनः ? अज्ञानिनः ? गौतम ! नो ज्ञानिनः, अज्ञानिनः, ये अज्ञानिनस्ते नियमात् द्वयज्ञानिनः मत्यज्ञानिनश्च, श्रुताज्ञानिनश्च, एवं यावत् वनस्पतिकायिकाः, द्वीन्द्रियाः खलु पृच्छा ! गौतम ! ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि,

यिकोंके विषयमें कहा गया है-वैसा ही इनके विषयमें भी जानना चाहिये । जो असुरकुमार ज्ञानी होते हैं वे नियमसे तीनज्ञानवाले होते हैं । (तिन्नि अण्णाणाणि भयणाए) और जो असुरकुमार अज्ञानी होते हैं उनमें कोईतो दो अज्ञानवाले होते हैं और कोई२ तीन अज्ञानवाले होते हैं । (एवं जाव थणियकुमारा) इसी तरहसे यावत् स्तनितकुमारोंके विषयमें भी ज्ञानी अज्ञानीकी अपेक्षासे कथन जानना चाहिये । (पुढविकाइया णं भंते ! किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! पृथिवीकायिक जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! पृथिवीकायिक जीव (नो नाणी, अण्णाणी) ज्ञानी नहीं होते हैं अपितु अज्ञानी ही होते हैं । (जे अन्नाणी, ते नियमा दुअन्नाणी) जो अज्ञानी होते हैं, वे नियमसे दो अज्ञानवाले होते हैं (मइ अन्नाणी, य सुय अन्नाणीय) एक मति अज्ञानवाले और दूसरे श्रुत अज्ञानवाले (एवं जाव वणस्सइकाइया) इसी तरहसे वनस्पतिकायिक जीवोंके विषयमें भी जानना चाहिये (बेइंदियाणं पुच्छा) हे भदन्त ! जो द्वीन्द्रियजीव होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (णाणी वि अन्नाणी वि)

જ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે 'तिन्नी अन्नाणाणि भयणाए' અને જે અસુરકુમાર અજ્ઞાની હેય છે તેમા કોઇ તો બે અજ્ઞાનવાળા અને કોઇ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે 'एव जाव थणियकुमारा' એજ રીતે યાવત્ સ્તનિતકુમારના વિષયમાં પણ જ્ઞાની અજ્ઞાનીની અપેક્ષાએ કથન સમજી લેવું 'पुढविकाइया णं भंते किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્! પૃથ્વીકાયિક જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'गोयमा' હે ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ 'नो नाणी अन्नाणी' જ્ઞાની હોતા નથી પણ અજ્ઞાની હોય છે. 'जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नाणी' જે અજ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે. 'मइअन्नाणी य सुयअन्नाणी य' એક મતિ અજ્ઞાન અને બીજા શ્રુત અજ્ઞાનવાળા હોય છે. 'एवं जाव वणस्सइकाइया' એ જ રીતે યાવત વનસ્પતિકાયિક જીવોના વિષયમાં પણ સમજી લેવું. 'बेइंदियाणं पुच्छा' હે ભદન્ત ! જે દ્વીન્દ્રિય જીવ હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' બે ઇન્દ્રિય જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે

ये ज्ञानिनस्ते नियमात् द्विज्ञानिनः, तद्यथा–आभिनिबोधिकज्ञानिनश्च, श्रुतज्ञानिनश्च, ये अज्ञानिनस्ते नियमात् द्व्यज्ञानिनः, तद्यथा–मत्यज्ञानिनश्च श्रुताज्ञानिनश्च, एवं त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रिया अपि । पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः खलु पृच्छा ? गौतम ! ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि, ये ज्ञानिनस्ते अस्त्येकके द्विज्ञानिनः, अस्त्येकके त्रिज्ञानिनः, एवं त्रीणि ज्ञानानि त्रीणि अज्ञानानि भजनया । मनुष्या यथा जीवाः, तथैव, पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया। वानव्यन्तरा

वेन्द्रिय जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं । (जे नाणी ते नियमा दुन्नाणी, तंजहा–आभिणिबोहियनाणी य, सुयनाणीय) जो वेन्द्रियजीव ज्ञानी होते हैं वे नियमसे दो ज्ञानवाले होते हैं एक आभिनिबोधिकज्ञानवाले और दूसरे श्रुतज्ञानवाले । (जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नाणी) जो वेन्द्रियजीव अज्ञानी होते हैं वे नियमसे दो अज्ञानवाले होते हैं (तंजहा) जैसे मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी) आभिनिबोधिकअज्ञान, श्रुतअज्ञान (एव तेइंदियचउइंदिया वि) इसी तरहसे तेइन्द्रिय जीवोंके विषयमें और चौइन्द्रिय जीवोंके विषयमें भी ज्ञानी और अज्ञानीको लेकर कथन करलेना चाहिये । (पंचिंदियतिरिक्ख जोणियाणं पुच्छा) हे भदन्त ! जो पंचेन्द्रियतिर्यंच होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं ? या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (नाणी वि अन्नाणी वि) पंचेन्द्रियतिर्यंच ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं (जे नाणी ते अत्थेगइयादुन्नाणी, अत्थेगइया तिन्नाणी) जो ज्ञानी होते हैं उनमें कितनेक पंचेन्द्रियतिर्यंच दो ज्ञानवाले होते हैं

અને અજ્ઞાની પણ હોય છે 'जे नाणी ते नियमा दुन्नाणी तंजहा – आभिनिबोहियनाणी य, सुय नाणी य' જે બે ઇન્દ્રિય જીવ જ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી બે જ્ઞાનવાળા હોય છે એક આભિનિબોધિક જ્ઞાનવાળા અને બીજા શ્રુત જ્ઞાનવાળા. 'जे अन्नाणी ते नियमा दुन्नाणी' જે બે ઇંદ્રિય જીવ અજ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે. 'तंजहा' જેમકે 'मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी' આભિનિબોધિક અજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન 'एवं तेइंदिय – चउइंदिया वि' એ જ રીતે તે ઇન્દ્રિય જીવોના વિષયોમા અને ચઉઇન્દ્રિય જીવના વિષયમા પણ જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીને ઉદ્દેશીને સમજી લેવું 'पंचिंदियतिरिक्खजोणिया णं पुच्छा' હે ભગવન્ ! જે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'गोयमा' હે ગૌતમ 'नाणी वि अन्नाणी वि' પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. 'जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी अत्थेगइया तिन्नाणी' જે જ્ઞાની હોય છે તે પૈકી કેટલાક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે અને

यथा नैरयिकाः, ज्योतिषिकवैमानिकानां त्रीणि ज्ञानानि, त्रीण्यज्ञानानि नियमात्। सिद्धाः खलुभदन्त ! पृच्छा, गौतम ! ज्ञानिनः, नो अज्ञानिनः नियमात्, एकज्ञानिनः केवलज्ञानिनः ॥ सू० ५ ॥

और कितनेक पंचेन्द्रियतिर्यंच तीन ज्ञानवाले होते हैं। (एवं तिन्नि-नाणाणि तिन्नि अन्नाणाणि भयणाए) इस तरह पंचेन्द्रिय तिर्यंचोंमें तीन ज्ञानवाले होनेकी और तीन अज्ञानवाले होनेकी भजना है। (मणुस्सा जहा जीवा तहेव पंचनाणाणि, तिन्नि अन्नाणाणि भयणाए) मनुष्य सामान्य जीवकी तरह पांचज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले भजनासे होते हैं। (वाणमंतरा जहा नेरइया, जोइसिय-वेमाणियाणं तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा नियमा) वानव्यन्तर नैरयिक जीवोंकी तरह ज्ञानवाले और अज्ञान वाले होते हैं। ज्योतिषिक और वैमानिकदेवोंके तीनज्ञान और तीनअज्ञान नियमसे होते हैं। (सिद्धाणं भंते ! पुच्छा) हे भदन्त ! सिद्धजीव ज्ञानी होते हैं ? या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! सिद्धजीव (णाणी) ज्ञानी ही होते हैं (नो अन्नाणी) अज्ञानी नहीं होते हैं (नियमा एगणाणी केवलणाणी)ज्ञानी होनेपर भी वे एकज्ञानकेवलज्ञानवाले ही होते हैं अन्यमत्यादिकज्ञानवाले नहीं होते हैं।

टीकार्थ–इस सूत्रद्वारा गौतमने नैरयिक आदि जीवोंमें ज्ञानी और अज्ञानी होनेके विषयमें ऐसा पूछा है कि 'नेरइयाणं भंते ! किं णाणी

કેટલાક ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'एवं तिन्नि नाणाणि तिन्नि अन्नाणाणि भयणाए' એ જ રીતે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનીમાં-ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોવાની ભજના છે. 'मणुस्सा जहा जीवा तहेव पंच णाणाणि तिन्नि अन्नाणाणि भयणाए' મનુષ્ય સામાન્ય જીવની માફક પાંચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળાં ભજનાથી થાય છે. 'वाणमंतरा जहा नेरइया जोइसियवेमाणियाणं तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा नियमा' વાનવ્યંતર નૈરયિક જીવોની માફક જ્ઞાનવાળા અને અજ્ઞાનવાળા હોય છે. જ્યોતિષીક અને વૈમાનિકદેવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા નિયમથી હોય છે. 'सिद्धाणं भंते पुच्छा' હે ભગવન ! સિદ્ધ જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ! 'गोयमा' હે ગૌતમ ! સિદ્ધ જીવ 'नाणी' જ્ઞાની જ થાય છે 'नो अन्नाणी' અજ્ઞાની હોતા નથી. 'नियमा एकनाणी केवलनाणी' જ્ઞાની હોવા છતાં પણ તે એક જ્ઞાન કેવળજ્ઞાનવાળા હોય છે અન્ય મત્યાદિક જ્ઞાનવાળા હોતા નથી

ટીકાર્થ– આ સૂત્રદ્વારા ગૌતમ સ્વામીએ નૈરયિક આદિ જીવોના જ્ઞાની અને અજ્ઞાની હોવાના વિષયમાં એવું પૂછ્યું છે કે 'नेरइया णं भंते ! किं नाणी अन्नाणी'

टीका– गौतमः पृच्छति– 'नेरइया णं भंते ! किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु किं ज्ञानिनो भवन्ति ? अज्ञानिनो वा भवन्ति ? भगवानाह– 'गोयमा ! नाणी वि, अन्नाणी वि' हे गौतम ! नैरयिकाः ज्ञानिनोऽपि भवन्ति, अज्ञानिनोऽपि भवन्ति, 'जे नाणी ते नियमा तिन्नाणी,

अन्नाणी' हे भदन्त ! नैरयिक जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं। यह प्रश्न गौतमने प्रभुसे इसलिये पूछा है कि जीवका सामान्यलक्षण उपयोग है और वह उपयोग ज्ञानोपयोग और दर्शनोपयोग के भेदसे दो प्रकारका कहा गया है, ज्ञानोपयोग आठ प्रकारका होता है पांच मत्यादिकज्ञान और ३ तीन अज्ञान। सो कौन २से जीवोंमें कौन२सा ज्ञान होता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' नारकजीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं। मतिज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान ये तीन ज्ञान जब सम्यक्दृष्टि की आत्मामें रहते हैं तब सम्यग्ज्ञान कहलाते हैं और जब ये ही ज्ञान मिथ्यादृष्टिकी आत्मामें रहते हैं तब मिथ्याज्ञान अज्ञान कहलाते है। अज्ञानसे तात्पर्य ज्ञानके अभावसे नहीं है, क्योंकि ऐसा कोई भी जीव नहीं होता है कि जिसमें ज्ञानका अभाव रहे ज्ञानके अभावमें निजलक्षणका अभाव हो जानेके कारण जीवका अस्तित्व ही नहीं बन सकता है। अतः ज्ञान जब मिथ्यात्वके संसर्गसे दूषित बन जाता है तब वही ज्ञान

હે ભગવંત નૈરયિક જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? આ પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામીએ ભગવાનને એ માટે પૂછ્યો છે કે જીવનુ સામાન્ય લક્ષણ ઉપયોગ છે અને તે ઉપયોગ જ્ઞાનોપયોગ અને દર્શનોપયોગ એ ભેદથી બે પ્રકારનો છે. જ્ઞાનોપયોગ ચાર પ્રકારનો કહેલ છે પાચ મત્યાદિક જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન એ ભેદથી જ્ઞાનોપયોગ ઉપર મુજબ આઠ પ્રકારનો થાય છે. તો ક્યા ક્યા જીવમાં કયું કયું જ્ઞાન હોય છે ?

ઉ– 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' નૈરયિક જીવ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. મતીજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાન જ્યારે સમ્યગ દ્રષ્ટિથી આત્મામા રહે છે ત્યારે સમ્યગજ્ઞાન કહેવાય છે, અને જ્યારે એ જ જ્ઞાન મિથ્યાદ્રષ્ટિથી આત્મામાં રહે છે ત્યારે તે મિથ્યાજ્ઞાન–અજ્ઞાન કહેવાય છે. એવો કોઇ પણ જીવ હોતો નથી જેમા જ્ઞાનનો અભાવ હોય જ્ઞાનના અભાવમાં પોતાના લક્ષણનો અભાવ હોવાના કારણે જીવનુ અસ્તિત્વ જ બની શકતુ નથી. એથી જ્ઞાન જ્યારે મિથ્યાત્વના સંસર્ગથી દૂષિત થાય છે ત્યારે તે જ જ્ઞાન અજ્ઞાનની કોટિમાં આવે

तंजहा-आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी' हे गौतम ! ये नैरयिका ज्ञानिनो भवन्ति ते नियमात् अवश्यमेव त्रिज्ञानिनो भवन्ति, सम्यग्दृष्टिनैरयिकाणां भवप्रत्ययावधिज्ञानसत्त्वात् ते नियमतः त्रिज्ञानवन्तो भवन्तीति भावः, तद्यथा-आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः 'जे अन्नाणी ते

अज्ञानकी कोटिमें आजाता है। सम्यग्दर्शन चारों गतिके जीवोंमें हो सकता है अतः सम्यक्दर्शनके सद्भावसे और उसके असद्भावसे नारकजीवोंमें ज्ञानी और अज्ञानी होनेकी बात यहां पर प्रकटकी गई है। मनःपर्यवज्ञान और केवलज्ञान ये दो ज्ञान मनुष्यगतिके सिवाय अन्यगतिके जीवोंमें पाये नहीं जाते हैं इसलिये यदि कोई नारकजीव 'नाणी' ज्ञानी है तो वह 'नियमा तिन्नाणी' नियमसे मतिज्ञान श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान इन तीन ही ज्ञानवाला है। यहां पर तीनज्ञानवाले होनेकी भजना नहीं है। क्योंकि सम्यग्दृष्टि नारकजीवोंके भवनप्रत्यय अवधिज्ञानका उत्पादक होता है। यह तो सिद्धान्तकारोंने प्रकट ही किया है कि अवधिज्ञान भवप्रत्यय अवधिज्ञान और क्षयोपशम निमित्तक अवधिज्ञानके भेदसे दो प्रकारका कहा गया है सो जिस प्रकार पक्षि-आदि जीवोंमें उडना भवप्रत्यय निमित्तक होता है उसी प्रकारसे देव और नारकजीवोंमें अवधिज्ञान भवप्रत्यय होता है। वहां पर जीव उत्पन्न हुआ, कि उस पर्यायको लेकर अवधिज्ञानावरण कर्मका क्षयोपशम हुआ और अवधिज्ञान हो गया यदि

છે. સમ્યગ્દર્શન ચારે ગતિના જીવોમાં થાય છે. અત - સમ્યગ્દર્શનના સદ્ભાવથી અને તેના અસદ્ભાવથી નૈરયિક જીવોમાં જ્ઞાની અને અજ્ઞાની હોવાની વાત અહીં પ્રકટ કરી છે મનઃપર્યવજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન એ બે જ્ઞાન મનુષ્યગતિના સિવાય અન્ય જીવોમાં મળતુ નથી. એટલા માટે જો કોઇ નારકીય જીવ नाणी જ્ઞાની છે તો તે 'नियमा तिन्नाणी' નિશ્ચિતરૂપે ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે અહિયા ત્રણજ્ઞાનવાળા હોવાની ગણુના નથી કેમકે સમ્યગદ્રષ્ટિ નારકીય જીવોના ભવ પ્રત્યય અવધિજ્ઞાનના ઉત્પાદક હોય છે, એ તો સિદ્ધાંતકારોએ પ્રકટ કરેલ કે અવધિજ્ઞાન ભવપ્રત્યય અવધિજ્ઞાન અને ક્ષાયોપશમન નિમિત્તક અવધિજ્ઞાન ભેદથી બે પ્રકારનુ કહેલ છે તો જે રીતે પક્ષી આદિ જીવોમાં ઉડવું એ ભવ પ્રત્યય નિમિત્તક હોય છે તેવી રીતે દેવ અને નૈરયિક જીવોમાં અવધિજ્ઞાન ભવપ્રત્યય હોય છે. ત્યાં જીવ ઉત્પન્ન થયા કે તે પર્યાયને લઇને અવધિજ્ઞાનાવરણુ કર્મનો ક્ષયોપશમ થયો અને અવધિજ્ઞાન થઇ ગયું. જો જીવ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ નૈરયિકાદિમાં ઉત્પન્ન થયા તો તેનુ તે જ્ઞાન

अत्थेगइया दुअन्नाणी, अत्थेगइया तिअन्नाणी, एवं तिन्नि अन्नाणाणि भयणाए' ये नैरयिका अज्ञानिनो भवन्ति तेषु सन्ति एके नैरयिकाः द्व्यज्ञानिनः, सन्ति एके नैरयिकाश्च त्र्यज्ञानिनो भवन्ति, तथा च असंज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां नरकेषूत्पद्यमानानाम् पर्याप्तकावस्थायां विभङ्गज्ञानाभावात् ते द्व्यज्ञानिनो नैरयिका मत्यज्ञानिनः, श्रुताज्ञानिनो भवन्ति, एव त्र्यज्ञानिनश्च भवन्ति,

जीव सम्यग्दृष्टि नारक आदि पर्यायमें उत्पन्न हुआ तो उसका वह ज्ञान अवधिज्ञान हो गया और यदि वह मिथ्यादृष्टि देव नारकोंमें उत्पन्न हुआ तो उसका वही ज्ञान विभंगज्ञान हो गया, ज्ञानी नारकजीवोंमें तीन ज्ञान कौन२से होते हैं यही बात 'आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी' इससूत्रपाठद्वारा प्रकटकी गई है। 'जे अन्नाणी' ते अत्थेगइया दुअन्नाणी, अत्थेगइया तिअन्नाणी' जो नारकजीव अज्ञानी होते हैं उनमेंसे कितनेक नारकजीव तो दो अज्ञानवाले होते हैं और कितनेक तीन अज्ञानवाले होते हैं। 'एवं तिन्नि अण्णाणाणी भयणाए' इस प्रकार तीन अज्ञानवाले होने की यहां पर भजना है भजना होनेका कारण यह है कि जो असंज्ञी पंचेन्द्रियतिर्यंच जीव नरकोंमें उत्पन्न होते हैं उनके अपर्याप्तावस्थामें विभंगज्ञानका अभाव रहता है इसलिये नैरयिक जीव दो अज्ञानवाले कहे गये हैं। एक मत्यज्ञानवाले और दूसरे श्रुतअज्ञानवाले इसी तरहसे जो तीन अज्ञानवाले होते हैं वे जीव संज्ञी पंचेन्द्रियोंमें से आकर नारक पर्यायमें उत्पन्न होते हैं अतः इनके अपर्याप्तावस्था में भी भवप्रत्यय विभङ्गज्ञान रहता है। इसी

અવધિજ્ઞાન થઇ જાય અને જો તે મિથ્યાદૃષ્ટિ આ નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય તો તેનું તે જ્ઞાન વિભંગજ્ઞાન થઇ જાય નારકજીવોમાં ત્રણ જ્ઞાન કયું કયું હોય છે એજ વાત 'आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी ओहिनाणी' આ સૂત્રદ્વારા પ્રકટ કરેલ છે जे अन्नाणी ते अत्थेगइया दुअन्नाणी अत्थेगइया तिअन्नाणी' જે નારકજીવ અજ્ઞાની હોય છે તેમાંથી કેટલાક બે અજ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે 'एवं तिन्नि अन्नाणाणी भयणाए' એ રીતે ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોવાની અહીં ગણના છે-ભજના હોવાના કારણે જે અસંજ્ઞિ પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ જીવ નરકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેની અપર્યાવસ્થામાં વિભંગજ્ઞાનનો અભાવ રહે છે. એટલા માટે નારક જીવ મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે. એ જ રીતે જે ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે, તે જીવો સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયોમાંથી આવીને નારક પર્યાયમાં – જીવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એટલા માટે તેની અપર્યાપ્તાવસ્થામાં પણ ભવ પ્રત્યય વિભંગજ્ઞાન રહે છે એ જ કારણથી

मिथ्यादृष्टिसंज्ञिपञ्चेन्द्रियेभ्य उत्पद्यमानानां तु अपर्याप्तकावस्थायामपि भवप्रत्ययं विभङ्गज्ञानं भवति अतस्त्र्यज्ञानिनः केचन मत्यज्ञानिनः, श्रुताज्ञानिनः, अवध्यज्ञानरूपविभङ्गज्ञानिनः, इत्यभिप्रायेण तदुपसंहरन्नाह-एवं त्रीणि अज्ञानानि भजनया इति, भजनया तेन केचित् द्व्यज्ञानिनः केचित् त्र्यज्ञानिन इति। गौतमः पृच्छति-'असुरकुमाराणं भंते! किं नाणी अन्नाणी?' हे भदन्त! असुरकुमारा खलु किं ज्ञानिनो भवन्ति? अज्ञानिनो वा भवन्ति? भगवानाह-'जहेव नेरइया तहेव तिन्नि नाणाणि नियमा, तिन्नि अन्नाणाणि भयणाए' हे गौतम! यथैव नैरयिकाः प्रतिपादितास्तथैव असुरकुमारा अपि तेषां त्रीणि ज्ञानानि नियमात् नियमतोऽवश्यमेव भवन्ति, किन्तु त्रीणि अज्ञानानि भजनया-केचित् असुरकुमारा द्व्यज्ञानिनो भवन्ति, केचिचासुरकुमारास्त्र्यज्ञानिनो भवन्ति इत्यर्थः, 'एवं जाव थणियकुमारा' एवम् असुरकुमारवदेव यावत् - नागकुमार - सुवर्णकुमार-विद्युत्कुमारा-ग्निकुमार-

कारणसे तीन अज्ञानों की भजना कही गई हैं। मत्यज्ञान श्रुताज्ञान और विभंगज्ञान ये तीन अज्ञान हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते है 'असुरकुमाराणं भंते! किं नाणी अन्नाणी' हे भदन्त! असुरकुमार क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं 'जहेव नेरइया तहेव तिन्नि नाणाणि नियमा' हे गौतम! जिस प्रकार से नैरयिक प्रतिपादित किये गये हैं उसी प्रकारसे असुरकुमार भी मतिज्ञान श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान इन तीन ज्ञानवाले तो नियम से होते हैं, परन्तु भजना से तीन अज्ञानवाले होते हैं-अर्थात् कोई २ असुरकुमार दो अज्ञान-मत्यज्ञान, श्रताज्ञानवाले होते हैं और कोई २ असुरकुमार तीन अज्ञान-मत्यज्ञान श्रुताज्ञान और विभंगज्ञान वाले होते हैं। 'एवं जाव थणियकुमारा' असुरकुमार जैसे ही यावत्

ત્રણ અજ્ઞાનોની ભજના કહેવામા આવી છે. મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન છે પ્રશ્ન- 'असुरकुमाराणं भंते किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્! અસુરકુમાર શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? ઉ 'जहेव नेरइया तहेव तिन्नि नाणाणि नियमा' જે રીતે નૈરયિકોનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે તેવી જ રીતે અસુરકુમાર પણ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાનવાળા નિયમથી હોય છે. પરંતુ ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે, અર્થાત કોઇ કોઇ અસુરકુમાર બે અજ્ઞાન (મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન) વાળા હોય છે અને કોઇ કોઇ અસુરકુમાર- મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગ અજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. 'एवं जाव थणियकुमारा' અસુરકુમારની માફક જ યાવત- નાગકુમાર, સુવર્ણકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર,

द्वीपकुमारो-दधिकुमार-दिशाकुमार-वायुकुमार-स्तनितकुमारा अपि त्रिज्ञानिनो नियमतो भवन्ति, त्र्यज्ञानिनस्तु भजनया-केचिद्द्व्यज्ञानिनः, केचिच्च त्र्यज्ञानिनो भवन्ति इति भावः। गौतमः पृच्छति-'पुढविकाइयाणं भंते! किं नाणी अन्नाणी?' हे भदन्त! पृथिवीकायिकाः खलु किं ज्ञानिनो भवन्ति? अज्ञानिनो वा भवन्ति? भगवानाह- 'गोयमा! नो नाणी, अन्नाणी' हे गौतम! पृथ्वीकायिकाः नो ज्ञानिनो भवन्ति, अपितु अज्ञानिनो भवन्ति, 'जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नाणी-मइअन्नाणी य, सुयअन्नाणी य' ये अज्ञानिनः पृथिवीकायिकास्ते नियमात् नियमतो द्व्यज्ञानिनो भवन्ति-मत्यज्ञानिनश्च, श्रुताज्ञानिनश्च। 'एवं जाव वणस्सइकाइया' एवं पृथिवीकायिकवदेव यावत्-अप्कायिकाः, तेजस्कायिकाः,

नागकुमार, सुवर्णकुमार, विद्युत्कुमार, अग्निकुमार, द्वीपकुमार, उदधिकुमार, दिशाकुमार, पवनकुमार, और स्तनितकुमार ये सब भवनवासी देव तीन ज्ञानवाले तो नियम से होते हैं-परन्तु भजना से कोई २ दो अज्ञानवाले होते हैं और कोई २ तीन अज्ञानवाले होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'पुढविकाइयाणं भंते! किं नाणी अन्नाणी' हे भदन्त! पृथिवीकायिक जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? उत्तरमें प्रभु कहते हैं? 'गोयमा' हे गौतम! 'नो नाणी, अन्नाणी' पृथिवीकायिक जीव ज्ञानी नहीं होते हैं, किन्तु अज्ञानी होते हैं। 'जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नाणी, मइ अन्नाणी य, सुय अन्नाणो य' जो पृथिवीकायिक जीव अज्ञानी होते हैं वे नियमसे मत्यज्ञानवाले और श्रुताज्ञानवाले होते हैं। 'एवं जाव वणस्सइ काइया' पृथिवीकायिक जीव की तरह से ही यावत्-अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक जीव भी ज्ञानी नहीं

ઉદધિકુમાર, દિશાકુમાર, પવનકુમાર અને સ્તનિતકુમાર એ બધા ભવનવાસી દેવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા નિયમથી થાય જ છે પરંતુ ભજનાથી કોઇ કોઇ બે અજ્ઞાનવાળા અને કોઇ કોઇ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. પ્રશ્ન- पुढविक्काइयाणं भंते किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન! પૃથ્વીકાયિકજીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? ઉ- 'गोयमा' नो नाणी अन्नाणी' પૃથ્વીકાયિકજીવ જ્ઞાની હોતા નથી અજ્ઞાની જ હોય છે 'जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नाणी, मइअन्नाणीय सुयअन्नाणीय' જે પૃથ્વીકાયિકજીવ અજ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાનવાળા હોય છે 'एवं जाव वणस्सइकाइया' પૃથ્વીકાયિક જીવની જેમ જ અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક જીવ

वायुकायिकाः वनस्पतिकायिका अपि जीवाः नो ज्ञानिनः,अपितु द्व्यज्ञानिन एव भवन्ति, तत्रापि अज्ञानिनोऽपि नियमात् द्व्यज्ञानिनो भवन्ति–मत्यज्ञानिनः,श्रुताज्ञानिनश्चेति भावः। गौतमः पृच्छति–'बेइंदिया णं पुच्छा?' हे भदन्त! द्वीन्द्रियाः खलु पृच्छा, तथा च द्वीन्द्रियाः खलु किं ज्ञानिनो भवन्ति? अज्ञानिनो वा भवन्ति? इति प्रश्नः, भगवानाह– 'गोयमा! णाणी वि, अण्णाणी वि' हे गौतम! द्वीन्द्रिया केचित् सास्वादनसम्यग्दर्शनसद्भावेनापर्याप्तकावस्थायां ज्ञानिनोऽपि भवन्ति, अज्ञानिनोऽपि भवन्ति, 'जे नाणी ते नियमा दुन्नाणी' ये द्वीन्द्रिया ज्ञानिनो भवन्ति ते नियमात् द्विज्ञानिनो भवन्त्येव, 'तंजहा–आभिणिबोहियनाणी य, सुयनाणी य' तद्यथा–आभिनिबोधिकज्ञानिनश्च, श्रुतज्ञानिनश्च, 'जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नाणी, तंजहा–आभिणिबोहियअन्नाणी, सुयअन्नाणी' ये अज्ञानिनो द्वीन्द्रियाः ते नियमात् द्व्यज्ञानिनो भवन्ति, तद्यथा – आभिनिबोधिकाज्ञानिनः मत्यज्ञानिन इत्यर्थः, श्रुताज्ञानिनश्च, 'एवं

होते हैं, अपि तु अज्ञानी ही होते हैं। इनके मत्यज्ञान और श्रुताज्ञान ये दो अज्ञान होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'बे इंदिया णं पुच्छा' हे भदन्त! बेन्द्रिय जीव क्या ज्ञानी होते हैं? या अज्ञानी होते हैं? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'णाणी वि, अण्णाणी वि' बेन्द्रिय जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं। ज्ञानी होनेका तात्पर्य ऐसा है कि कितनेक बेन्द्रिय जीव सास्वादन सम्यग्दर्शनके सद्भावसे अपर्याप्तावस्थामें ज्ञानी भी होते हैं। इनमें 'जे नाणी ते नियमा दुन्नाणी तं जहा आभिणिबोहियनाणी य, सुयनाणी य' नियमसे आभिनिबोधिकज्ञान और श्रुतज्ञान होते हैं। 'जे अन्नाणी ते नियमा दु अन्नणी' और जो बेन्द्रिय जीव अज्ञानी होते हैं– उनमें मतिअज्ञान और श्रुताज्ञान होते हैं। 'एवं तेइंदिय चउरिंदिया

પણ અજ્ઞાની જ હોય છે તેમનામાં મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન હોય છે. પ્રશ્ન– 'वेइंदियाणं पुच्छा' હે ભગવન! બે ઈન્દ્રિયજીવો અજ્ઞાની હોય છે કે જ્ઞાની? ઉ– 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' બે ઈન્દ્રિય જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. જ્ઞાની હોવાનુ તાત્પર્ય એવું છે કે– કેટલાક બે ઈન્દ્રિય જીવ સાસ્વાદન, સમ્યગદર્શનના સદ્ભાવથી અપર્યાપ્તાવસ્થામા જ્ઞાની હોય છે. તેઓમાં 'जे नाणी ते नियमा दुन्नाणी तं जहा आभिणिबोहियनाणी य, सुयनाणी य' નિયમથી આભિનિબોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન હોય છે. 'जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नाणी' અને જે બે ઈન્દ્રિયજીવ અજ્ઞાની હોય છે તે મત્યજ્ઞાન અને

तेइंदिय चउरिंदिया वि' एवं द्वीन्द्रियवदेव त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रिया अपि नियमात् द्विज्ञानिनः, द्व्यज्ञानिनश्च बोध्याः मतिज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनश्च, मत्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनश्चेति भावः। गौतमः पृच्छति- 'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा' हे भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाःखलु पृच्छा, तथाच पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः किम् ज्ञानिनः? अज्ञानिनो वा भवन्ति? भगवानाह- 'गोयमा ! नाणी वि, अन्नाणी वि' हे गौतम ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि भवन्ति, 'जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी, अत्थेगइया तिन्नाणी, एवं तिन्नि नाणाणि तिन्नि अन्नाणाणि य भयणाए' तत्र ये ज्ञानिनः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ते अस्त्येकके केचन द्विज्ञानिनः, अस्त्येकके केचन त्रिज्ञानिनः, मतिश्रुतज्ञानिनः, मतिश्रुताऽवधिज्ञानिनश्चेत्यर्थः तदुपसंह-

वि' द्वीन्द्रिय जीवके जैसे ही तेइन्द्रिय और चौइन्द्रिय जीव भी नियमसे दोज्ञानवाले और दो अज्ञानवाले होते हैं दो ज्ञानवालोंमें मतिज्ञानी और श्रुतज्ञानी होते हैं और दो अज्ञानियोंमें मत्यज्ञानी और श्रुताज्ञानी होते हैं। गौतमस्वामी पूछते हैं 'पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा' हे भदन्त ! जो पंचेन्द्रियतिर्यंचयोनिके जीव हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'नाणी वि, अन्नाणी वि, पंचेन्द्रियतिर्यंचजीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं। 'जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी अत्थेगइया तिन्नाणी एवं तिन्नि नाणानि, तिन्नि अन्नाणाणि य भयणाए' जो ज्ञानी होते हैं वे कितनेक दो ज्ञानवाले होते हैं, कितनेक तीन ज्ञानवाले होते हैं इस तरह दो तीन ज्ञानवाले होनेकी पंचेन्द्रिय

શ્રુતઅજ્ઞાનવાળા હોય છે 'एवं तेइंदिय चउरइंदियावि' દ્વિન્દ્રિયજીવના જેવા જ તઇન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય જીવો પણ બે જ્ઞાન અને બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે બે જ્ઞાન તે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન અને બે અજ્ઞાન તે મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતઅજ્ઞાની હોય છે 'पंचिंदिय तिरिक्खजोणियाणं पुच्छा' હે ભગવન્! પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનીવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? ઉ- 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' તે જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે 'जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी, अत्थेगइया तिनाणी एवं तिन्नि नाणाणि, तिन्नि अन्नाणाणि य भयणाए' તેમાં કેટલાક બે જ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાક ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે એજ રીતે બે અને ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોવાની અને બે અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોવાની પચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનીમાં ભજના સમજવી બે જ્ઞાનીયોમા મતીજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની.

रत्नाद-एवम् उत्तरीत्या तेषां त्रीणि ज्ञानानि त्रीणि अज्ञानानि च भजनया भवन्ति, केचन पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः मत्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनः, केचन मत्यज्ञानिनः, श्रुताज्ञानिनः, अवध्यज्ञानरूप,विभङ्गज्ञानिनश्चेत्यर्थः । 'मणुस्सा जहा जीवा तहेव पंच नाणाणि, तिन्नि अन्नाणाणि भयणाए' मनुष्याः यथा समुच्चयजीवाः प्रतिपादितास्तथैव तेषां पञ्चज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि च जनया विज्ञेयानि तथाच केचन मनुष्याः द्विज्ञानिनः, केचन त्रिज्ञानिनः, केचन चतुर्ज्ञानिनः, केचन एकज्ञानिनो भवन्ति, तत्र द्विज्ञानिनो मतिश्रुतज्ञानिनः, त्रिज्ञानिनो मतिश्रुतावधिज्ञानिनः, अथवा मतिश्रुतमनःपर्यवज्ञानिनः, चतुर्ज्ञानिनो मतिश्रुतावधिमनः-

---

तिर्यचोंमें भजना जानना चाहिये । दो ज्ञानियोंमें मतिज्ञानी और श्रुतज्ञानी तथा तीन ज्ञानीयोंमें मतिज्ञानी, श्रुतज्ञानी और अवधिज्ञानी होते हैं । दो अज्ञानियोंमें मत्यज्ञानी, श्रुताज्ञानी और तीन अज्ञानियोंमें मत्यज्ञानी, श्रुताज्ञानी और विभंगज्ञानी होते हैं । 'मणुस्सा जहा जीवा तहेव पंच नाणाणि, तिन्नि अण्णाणाणि भयणाए' जिस तरहसे समुच्चय-सामान्य जीव कहे गये हैं उसी तरहसे मनुष्य भी पांचज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले भजनासे जानना चाहिये । तथा च कितनेक मनुष्य दो ज्ञानवाले होते हैं, कितनेक मनुष्य तीनज्ञान वाले होते हैं, कितनेक मनुष्य चारज्ञानवाले होते हैं और कितनेक मनुष्य केवल एकज्ञानकेवलज्ञानवाले होते हैं । दो ज्ञानवालोंमें मतिज्ञान श्रुतज्ञानवाले होते हैं । तीनज्ञानवालोंमें मतिज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञानवाले या मतिज्ञान श्रुतज्ञान और मनःपर्यवज्ञानवाले होते हैं ।

તથા ત્રણમાં મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની અને અવધિજ્ઞાની હોય છે. બે અજ્ઞાનીઓમાં મત્યજ્ઞાની, શ્રુતાજ્ઞાની અને ત્રણ અજ્ઞાનીઓમાં મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને અવધિઅજ્ઞાનરૂપ વિભંગજ્ઞાની હોય છે. 'मणुस्सा जहा जीवा तहेव पंचनाणाणि तिन्नी अन्नाणाणि भयणाए' જે રીતે સામાન્ય જીવ કહેલ છે તે રીતે મનુષ્ય પણ પાંચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા ભજનાથી સમજવા. તેમાં કેટલાક મનુષ્ય બે જ્ઞાનવાળા હોય છે કેટલાક ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાક મનુષ્ય ફક્ત કેવળજ્ઞાનવાળા હોય છે. બે જ્ઞાનવાળા- તે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનવાળા હોય છે. ત્રણ જ્ઞાનવાળાઓમાં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે. અગર મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાનવાલા હોય છે. ચાર જ્ઞાનવાળાઓમાં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન,

पर्यवज्ञानिनो भवन्ति, एकज्ञानिनः केवलज्ञानिनो भवन्ति, एवं त्र्यज्ञानिनो मनुष्याः केचन द्व्यज्ञानिनः, केचन त्र्यज्ञानिनो भवन्ति, तत्र द्व्यज्ञानिनो मत्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनः, त्र्यज्ञानिनस्तु मत्यज्ञानिनः, श्रुताज्ञानिनः विभङ्गज्ञानिनश्च भवन्ति, इत्यभिप्रायः, 'वाणमंतरा जहा नेरइया' वानव्यन्तराः पिशाच-भूत-यक्ष-राक्षस-किन्नर-किंपुरिस-महोरग-गन्धर्वा अष्टौ देवाः यथा नैरयिकाः प्रतिपादितास्तथैवावसेयाः, तथाच नैरयिकवत् वानव्यन्तरा अपि नियमात् त्रिज्ञानिनः, भजनया च त्र्यज्ञानिनो भवन्ति, केचन द्व्यज्ञानिनः, केचन त्र्यज्ञानिन इत्यर्थः 'जोइसियवेमाणियाणं तिन्नि नाणा, तिन्नि अन्नाणा नियमा' ज्योतिषिक-वैमानिकानां नियमात् त्रीणि ज्ञानानि भवन्ति, त्रीणि अज्ञानानि नियमतो भव-

चारज्ञानवालोंमें मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान और मनःपर्यवज्ञानवाले होते हैं और एकज्ञानवालोंमें सिर्फ केवलज्ञानवाले होते हैं। इसी तरहसे कितनेक मनुष्य दो अज्ञानवाले होते हैं और कितनेक मनुष्य तीन अज्ञानवाले होते हैं। दो अज्ञानवालोंमें मत्यज्ञानी और श्रुताज्ञानी होते हैं और तीन अज्ञानवालोंमें मत्यज्ञानी श्रुताज्ञानी और विभंगज्ञानी होते हैं। 'वाणमंतरा जहा नेरइया' वानव्यन्तरपिशाच, भूत, राक्षस, किन्नर, किंपुरुष, महोरग, गंधर्व ये आठ जिस तरहसे नैरयिक जीवोंका कथन किया गया है ज्ञानी और अज्ञानीको लेकर उसी तरहसे तीनज्ञानवाले और भजनासे तीन अज्ञानवाले होते हैं ऐसा जानना चाहिये। अर्थात् कितनेक वानव्यन्तर दो अज्ञानवाले होते हैं और कितनेक वानव्यन्तरदेव तीन अज्ञानवाले होते हैं। 'जोइसियवेमाणियाणं तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा नियमा' ज्योतिषिकदेव और वैमानिकदेव नियमसे तीनज्ञानवाले और नियमसे तीन अज्ञानवाले होते हैं। तथाच

અવધિજ્ઞાન અને મનઃ પર્યવ જ્ઞાનવાળા હોય છે એક જ્ઞાનવાળામા ફક્ત કેવળજ્ઞાનવાળા હોય છે. એજ રીતે કેટલાક મનુષ્ય મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની એમ બે અજ્ઞાનવાળા, અને કેટલાક મનુષ્ય મત્યજ્ઞાની શ્રુતઅજ્ઞાની અને વિભંગજ્ઞાની એ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. 'वाणमंतरा जहा नेरइया' વાનવ્યંતર, પિશાચ, ભૂત, રાક્ષસ, કિન્નર, કિંપુરુષ, મહોરગ, ગંધર્વ એ આઠ જે રીતે નૈરયિક જીવોનું કથન કરેલ છે એજ રીતે ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. અર્થાત્- કેટલાક વાનવ્યંતર બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાક વાનવ્યંતર ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. 'जोइसिय वेमाणिया णं तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा नियमा' જ્યોતિષિકદેવ અને વૈમાનિકદેવો નિયમથી ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળાં કહ્યાં છે. તેમજ ચંદ્રાદિક જ્યોતિષિકદેવ

न्ति, तथाच ज्योतिषिकाश्चन्द्रादयः, वैमानिकाश्च सौधर्मादयो नियमतो मतिश्रुतावधिज्ञानिनः, नियमतश्च मत्यज्ञान–श्रुताज्ञान–विभङ्गज्ञानिनश्च भवन्ति । गौतमः पृच्छति– 'सिद्धाणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! सिद्धाः खलु किं ज्ञानिनो भवन्ति? अज्ञानिनो भवन्ति ? भगवानाह – 'गोयमा ! णाणी नो अन्नाणी, नियमा एगनाणी, केवलनाणी' हे गौतम ! सिद्धाः खलु ज्ञानिनो भवन्ति, नो अज्ञानिनो भवन्ति, तत्रापि नियमात् नियमतः एकज्ञानिनः केवलज्ञानिनो भवन्ति, नतु आभिनिबोधिकादि ज्ञानिन इति भावः ।

इदमत्रावधेयम्–ज्ञानं पञ्चविधं १ मतिज्ञानम् (आभिनिबोधिकज्ञानम्), २ श्रुतज्ञानम्, ३ अवधिज्ञानम्,४ मनःपर्यवज्ञानम् , ५ केवलज्ञानञ्च । तत्र संक्षेपतो ज्ञानं द्विविधं–प्रत्यक्षं, परोक्षञ्च । तत्र प्रत्यक्षं द्विविधं प्रज्ञप्तम्–१ इन्द्रियप्रत्यक्षम्

चंद्रादिक ज्योतिषीदेव और सौधर्मादिक वैमानिकदेव नियमसे मतिज्ञानवाले, श्रुतज्ञानवाले, और अवधिज्ञानवाले होते हैं और नियमसे मत्यज्ञानवाले, श्रुतअज्ञानवाले और विभंगज्ञानवाले होते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'सिद्धाणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! सिद्ध क्या ज्ञानी होते है या अज्ञानी होते है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'णाणी, णो अन्नाणी सिद्धनियमसे ज्ञानी होते हैं अज्ञानी नहीं होते हैं । ज्ञानीमें भी वे केवलज्ञानी होते हैं । इसी कारण उन्हें यहां 'एगनाणी केवलनाणी' ऐसा कहा गया है । अन्य आभिनिबोधिक ज्ञानवाले वे नहीं होते हैं । यहां ऐसा समझना चाहिये सिद्धान्तकी दृष्टिसे ज्ञान पांच प्रकारका होता है १ मतिज्ञान, २ श्रुतज्ञान, ३ अवधिज्ञान, ४ मनःपर्यवज्ञान, ५ केवलज्ञान दार्शनिक शैलीसे इन पांचों ज्ञानोंको दो विभागमें विभक्त किया गया है एक

અને સૌધર્માદિક વૈમાનિકદેવ નિયમથી મતિજ્ઞાનવાળા, શ્રુતજ્ઞાનવાળા અને અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે તેમજ નિયમથી મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગ જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'सिद्धाणं भंते पुच्छा' હે ભગવન્! સિદ્ધો જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? ઉ.–'गोयमा' હે ગૌતમ! 'नाणी नो अन्नाणी' સિદ્ધ નિયમથી જ્ઞાની જ હોય છે અને જ્ઞાનીમાં પણ તેઓ કેવળજ્ઞાની હોય છે તેજ કારણે તેઓને અહીં 'एग नाणी केवलनाणी' એવું કહ્યું છે. બીજા આભિનિબોધિક જ્ઞાનવાળા તે હોતા નથી અહીં એવું સમજવાનું છે કે સિદ્ધાંતની દ્રષ્ટિએ જ્ઞાન પાચ પ્રકારનું છે ૧ મતિજ્ઞાન, ૨ શ્રુતજ્ઞાન, ૩ અવધિજ્ઞાન, ૪ મનઃ પર્યવજ્ઞાન, ૫ કેવળજ્ઞાન દાર્શનિક શૈલીથી આ પાંચે જ્ઞાનોને બે ભાગમાં

२ नोइन्द्रियप्रत्यक्ष च। इन्द्रियप्रत्यक्षं पञ्चविधम् १ स्पर्शनेन्द्रियप्रत्यक्षम् २ रसनेन्द्रियप्रत्यक्षम्, ३ घ्राणेन्द्रियप्रत्यक्षम्, ४ चक्षुरिन्द्रियप्रत्यक्षम्, ५ श्रोत्रेन्द्रियप्रत्यक्षञ्च। नोइन्द्रियप्रत्यक्ष त्रिविधम् १ अवधिज्ञानम्, २ मनःपर्यवज्ञानम्, ३ केवलज्ञानं च। तत्र अवधिज्ञानं द्विविधम् १ प्रतिपाति, २ अप्रतिपाति च, मनःपर्यवज्ञानं द्विविध प्रज्ञप्तम् - १ ऋजुमति, २ विपुलमति च १ मनुष्य,- २ गर्भज,- ३ कर्मभूमिज,-४ सख्येयवर्षायुष्क-५ पर्याप्तक,- ६ सम्यग्दृष्टि,- ७ सयता,- ८ प्रमादि,-९ लब्धिमतां नवभेदवतां जीवानां मनःपर्यवज्ञानमुत्पद्यते। केवलज्ञानं त्रिविधम् १ सयोगि. २ अयोगि, ३ सिद्धश्च।

विभाग है प्रत्यक्ष और दूसरा विभाग है परोक्ष इनमें भी प्रत्यक्ष दो प्रकारका कहा गया है एक इन्द्रिय प्रत्यक्ष दूसरा नोइन्द्रिय प्रत्यक्ष इन्द्रियप्रत्यक्ष स्पर्शनइन्द्रियप्रत्यक्ष, रसनाइन्द्रियप्रत्यक्ष, घ्राणइन्द्रियप्रत्यक्ष, चक्षुइन्द्रियप्रत्यक्ष और कर्णइन्द्रियप्रत्यक्ष, इस तरहसे प्रत्यक्ष पांच प्रकारका कहा गया है। नोइन्द्रियप्रत्यक्ष तीन प्रकारका कहा गया है एक अवधिज्ञान, दूसरा मनःपर्यवज्ञान और तीसरा केवलज्ञान। प्रतिपाति और अप्रतिपातिके भेदसे अवधिज्ञान दो प्रकारका कहा गया है। ऋजुमति और विपुलमतिके भेदसे मनःपर्यवज्ञान दो भेदरूप कहा गया है। जो जीव मनुष्य हो गर्भज हो, कर्मभूमिमें उत्पन्न हुआ हो, संख्यातवर्षकी आयुवाला हो, पर्याप्तक हो, सम्यग्दृष्टि हो, संयत हो, अप्रमादी हो, लब्धिवाला हो ऐसे नव विशेषणवाले जीवोंके मनःपर्यवज्ञान उत्पन्न होता है। केवलज्ञान तीन प्रकारका होता है

વિભક્ત કરેલ છે. એક પ્રત્યક્ષ અને બીજું પરોક્ષ તેમાં પ્રત્યક્ષ બે પ્રકારનુ કહેલ છે. એક ઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ અને નોઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ, ઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ – સ્પર્શન ઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ, રસનાઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ, ઘ્રાણઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ, ચક્ષુઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ અને કર્ણઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ એ રીતે પ્રત્યક્ષ પાંચ પ્રકારના કહેલ છે નો ઇન્દ્રિય પ્રત્યક્ષ ત્રણ પ્રકારનુ કહેલ છે. એક અવધિજ્ઞાન, બીજુ મનઃપર્યવજ્ઞાન અને ત્રીજુ કેવળજ્ઞાન પ્રતિપાતિ અને અપ્રતિપાતિના ભેદથી અવધિજ્ઞાન બે પ્રકારનુ કહેલ છે અને ઋજુમતિ અને વિપુલમતિના ભેદથી મનઃ પર્યવજ્ઞાન બે ભેદરૂપે કહેલ છે જે જીવ મનુષ્ય હોય, ગર્ભજ હોય, કર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલ હોય સખ્યાત વર્ષની આયુષ્યવાળા હોય પર્યાપ્તક હોય, સમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય, સયત હોય, અપ્રમાદિ હોય અને લબ્ધિવાળા હોય એવા વિશેષણવાળા જીવોને મનઃપર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે કેવળજ્ઞાન ૧ સયોગિ કેવળજ્ઞાન ૨ અયોગિક કેવળજ્ઞાન અને

तत्र सयोगिकेवलज्ञानं त्रयोदशगुणस्थानकवर्तिनो जीवस्य, अयोगिकेवलज्ञानं तु चतुर्दशगुणस्थानकवर्तिनो जीवस्य भवति। सिद्धकेवलज्ञान द्विविधम् १ अनन्तरसिद्धकेवलज्ञानम्, परम्परसिद्धकेवलज्ञानञ्च। तत्र अनन्तरसिद्धकेवलज्ञान १५ पञ्चदशविधम्– १ तीर्थसिद्धम्, २ अतीर्थसिद्धम्, ३ तीर्थङ्करसिद्धम्, ४ अतीर्थङ्करसिद्धम्, ५ स्वयबुद्धसिद्धम्, ६ प्रत्येकबुद्धसिद्धम्, ७ बुद्धबोधितसिद्धम्, ८ स्त्रीलिङ्गसिद्धम्, ९ पुरुषलिङ्गसिद्धम्, १० नपुंसकलिङ्गसिद्धम्, ११ स्वलिङ्गसिद्धम्, १२ अन्यलिङ्गसिद्धम्, १३ गृहस्थलिङ्गसिद्धम्, १४ एकसिद्धम्, १५ अनेकसिद्धम्। परम्परसिद्धम्। केवलज्ञानम् १३ त्रयोदशविधम् १ अप्रथमसमयसिद्धम्, २ द्विसमयसिद्धम्, ३ त्रिसमयसिद्धम्, ४ चतुःसमयसिद्धम् ५ पञ्चसमयसिद्धम्, ६ षट्समयसिद्धम्, ७ सप्तसमयसिद्धम्, ८ अष्टसमयसिद्धम्,

१ सयोगीका केवल ज्ञान, २ अयोगीका केवलज्ञान, और ३ सिद्धका केवलज्ञान तेरहवें गुणस्थानमें रहनेवाले जीवका जो केवलज्ञान हैं वह सयोगिकेवलज्ञान है अयोगी चौदहवें गुणस्थानवर्ती जीवका जो केवलज्ञान है वह अयोगिकेवलज्ञान है, सिद्धकेवलज्ञान दो प्रकारका कहा गया १ अनन्तरसिद्धकेवलज्ञान, और दूसरा परम्परसिद्धकेवलज्ञान अनन्तरसिद्धकेवलज्ञान १५ प्रकारका कहा गया है –१ तीर्थसिद्ध, २ अतीर्थसिद्ध, ३ तीर्थङ्करसिद्ध, ४ अतीर्थकरसिद्ध, ५ स्वयंबुद्धसिद्ध, ६ प्रत्येकबुद्धसिद्ध, ७ बुद्धबोधितसिद्ध, ८ स्त्रीलिङ्गसिद्ध, ९ पुरुषलिङ्गसिद्ध, १० नपुंसकलिङ्गसिद्ध, ११ स्वलिङ्गसिद्ध, १२ अन्यलिङ्गसिद्ध, १३ गृहस्थलिङ्गसिद्ध, १४ एकसिद्ध, १५ अनेकसिद्ध, परम्परासिद्धकेवलज्ञान १३ प्रकारका कहा गया है–१ अप्रथमसमयसिद्ध, २ द्विसमयसिद्ध, ३, त्रिसमयसिद्ध, ४ चतुःसमयसिद्ध, ५ पंचसमयसिद्ध, ६ षट्समयसिद्ध,

સિદ્ધનુ કેવળજ્ઞાન એ રીતે ત્રણ પ્રકારનું હોય છે. તેરમા ગુણસ્થાનમાં રહેવાવાળા જીવનુ જે કેવળજ્ઞાન છે તે સયોગિ કેવળજ્ઞાન છે અને ચૌદમાં ગુણસ્થાનવર્તી જીવનુ જે કેવળજ્ઞાન છે તે અયોગિક કેવળજ્ઞાન છે. સિદ્ધ કેવળજ્ઞાન એક અનંતસિદ્ધ કેવળજ્ઞાન અને બીજું પરંપરસિદ્ધ કેવળજ્ઞાન એ ભેદથી બે પ્રકારનું છે અનન્તર સિદ્ધજ્ઞાન ૧૫ પંદર પ્રકારનુ છે. ૧ તીર્થસિદ્ધ, ૨ અતીર્થસિદ્ધ, ૩ તિર્થંકર સિદ્ધ, ૪ અતિર્થંકર સિદ્ધ, ૫ સ્વયબુદ્ધસિદ્ધ, ૬ પ્રત્યેક બુદ્ધસિદ્ધ, ૭ બુદ્ધબોધિક સિદ્ધ, ૮ સ્રીલિંગ સિદ્ધ, ૯ પુરુષલિંગ સિદ્ધ, ૧૦ નપુસકલિંગ સિદ્ધ, ૧૧ સ્વલિંગ સિદ્ધ, ૧૨ અન્યલિંગસિદ્ધ, ૧૩ ગૃહસ્થલિંગસિદ્ધ, ૧૪ એક સિદ્ધ અને ૧૫ અનેક સિદ્ધ પરપરાસિદ્ધ કેવળજ્ઞાન નીચે પ્રમાણે તેર પ્રકારનું છે– ૧ અપ્રથમસમયસિદ્ધ, ૨ દ્વિસમયસિદ્ધ, ૩ ત્રિસમય-

९ नवसमयसिद्धम् १० दशसमयसिद्धम्, संख्यातसमयसिद्धम्, असंख्यात समयसिद्धम्, अनन्तसमयसिद्धश्च, इति प्रत्यक्षज्ञानम् । अथ परोक्षज्ञानं द्विविधम् ? मतिज्ञानं, श्रुतज्ञानश्च, तत्र मतिज्ञानस्य ३६० षष्ट्युत्तरत्रिशतं भेदाः, तत्र प्रथमं मतिज्ञानं द्विविधम् १ श्रुतनिश्रितम्, २ अश्रुतनिश्रितं च, तत्र अश्रुतनिश्रितं चतुर्विधम्–१ औत्पातिकी, २ वैनयिकी, ३ कर्मजा, ४ पारिणामिकी, तत्र दर्शनश्रवणमन्तरैव या बुद्धिः ज्ञेयं वस्तु सहसा विषयी कृत्य कार्यं निष्पादयति सौत्पातिकी उच्यते–यथा नटपुत्ररोहकस्य बुद्धिः१। गुरोः सेवाशुश्रूषया वैयावृत्त्यकरणेन जायमाना बुद्धिः वैनयिकी–यथा नैमित्तिकसिद्धपुत्रशिष्याणां संजाता २।

७ सप्तसमयसिद्ध, ८ अष्टसमयसिद्ध, ९ नवसमयसिद्ध, १० दशसमयसिद्ध, ११ संख्यातसमयसिद्ध, १२ असंख्यातसमयसिद्ध, १३ अनन्तसमयसिद्ध इस तरहसे यह प्रत्यक्षज्ञानका वर्णन है ।

परोक्षज्ञान दो प्रकारका होता है एकमतिज्ञान और दूसरा श्रतज्ञान इनमें मतिज्ञानके ३६० भेद होते हैं । मतिज्ञान श्रतनिश्रित और अश्रुतनिश्रितके भेद से दो प्रकारका कहा गया है. इनमें अश्रुतनिश्रित मतिज्ञान औत्पातिकी, वैनयिकी, कर्मजा और पारिणामिकी इन चार बुद्धियोंरूप चार प्रकारका होता है. दर्शन और सुननेके विना ही जो बुद्धि ज्ञेयविषयको जल्दी से विषय करके कार्य को संपन्न कर देती है वह औत्पातिकी बुद्धि है. जैसे नटपुत्र रोहककी बुद्धि शास्त्रमें कही गई है । गुरुको सेवा शुश्रुषा से, वैयावृत्य करने से जो बुद्धि उत्पन्न होती है वह वैनयिकी बुद्धि है । जैसे नैमित्तिक सिद्धपुत्र के शिष्यों

સિદ્ધ, ૪ ચતુસ્સમયસિદ્ધ, ૫ પંચસમયસિદ્ધ, ૬ ષટસમયસિદ્ધ, ૭ સપ્તસમયસિદ્ધ, ૮ અષ્ટ સમયસિદ્ધ, ૯ નવ સમયસિદ્ધ, ૧૦ દશ સમયસિદ્ધ, ૧૧ સંખ્યાત સમયસિદ્ધ, ૧૨ અસંખ્યાત સમયસિદ્ધ, ૧૩ અનંત સમયસિદ્ધ. આ રીતે આ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનનું વર્ણન છે.

પરોક્ષજ્ઞાન બે પ્રકારનું હોય છે. મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એ પ્રકારના ભેદથી હોય છે, તેમાં મતિજ્ઞાનના ૩૬૦ ત્રણસોસાઠ ભેદ હોય છે મતિજ્ઞાન શ્રુતનિશ્રિત શ્રુતના આધારવાળું અને અશ્રુતનિશ્રિતના ભેદથી બે પ્રકારનું કહેલ છે. તેમા અશ્રુતનિશ્રિત મતિજ્ઞાન ઔત્પાતિકિ વૈનયિકી, કર્મજા અને પારિણામિકી એ ચાર બુદ્ધિઓરૂપ ચાર પ્રકારનું હોય છે. દર્શન અને સાંભળ્યા વિનાજ જે બુદ્ધિ જ્ઞેય વિષયને જલ્દીથી વિષય કરીને કાર્યને સંપાદન કરે છે તે ઔત્પતિકી બુદ્ધિ છે જેવી રીતે નટપુત્ર રોહકની બુદ્ધિશાસ્ત્રમા વર્ણવેલ છે ગુરુની સેવા સુશ્રુષાથી, વૈયાવૃત્ય કરવાથી જે બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે તે વૈનયિકી બુદ્ધિ છે. જેવી રીતે નૈમિત્તિક સિદ્ધપુત્રના શિષ્યને થઇ હતી કાર્યકારણના

कार्यकरणाभ्यासेन जायमाना बुद्धिः कर्मजा-यथा कृषकादीनां कृषिकार्यादौ निपुणता जायते ३। चिरकालव्यवहारानुभवजन्या बुद्धिः पारिणामिकी-यथा वृद्धादीनाम् ४। श्रुतनिश्रितं चतुर्विधम् १ अवग्रहः, २ ईहा, ३ अवायः, ४ धारणा च, तत्र अवग्रहो द्विविधः १ अर्थावग्रहः, २ व्यञ्जनावग्रहश्च। अर्थावग्रहः पञ्चेन्द्रियैः मनसा च षष्ठेन जायते। व्यञ्जनावग्रहः श्रोत्र-घ्राण-रसना-स्पर्शनरूपचतुरिन्द्रियैः जायते। अर्थावग्रहवत् ईहा, अवायः, धारणा चापि प्रत्येकं षड्विधा। व्यञ्जनावग्रहश्चतुर्विधः सर्वमेलनेन ६+६+६+६+४=२८ अष्टाविंशति भेदाः, तेषां च १ बहुग्राही, २ अल्पग्राही, ३ बहुविधग्राही, ४ अल्पविधग्राही, ५ क्षिप्रः, अक्षिप्रः,

को हुई। कार्यकारणके अभ्यास से जायमान जो बुद्धि है वह कर्मजा बुद्धि है। जैसे किसान आदिकोंको अपने कृषिकर्म आदिमें निपुणता हो जाती है। चिरकाल से लौकिक व्यवहार का अनुभव करते२ जो बुद्धि आ जाती है वह पारिणामिकी बुद्धि है जैसे अनुभवी वृद्धादिक पुरुषोंकी बुद्धि। श्रुतनिश्रित मतिज्ञान चार प्रकारका होता है. अवग्रह ईहा, अवाय और धारणा इनमें अर्थावग्रह और व्यञ्जनावग्रहके भेद से अवग्रहज्ञान दो प्रकारका होता है। अर्थावग्रह पांच इन्द्रिय और छठे मन से उत्पन्न होता है. व्यञ्जनावग्रह-श्रोत्र, घ्राण, रसना और स्पर्शन इन चार इन्द्रियों से उत्पन्न होता है। अर्थावग्रह की तरह ईहा, अवाय और धारणा. ये भी प्रत्येक पांच इन्द्रिय और छठे मन से उत्पन्न होता है. व्यञ्जनावग्रह ४ प्रकारका है। इस तरह अवग्रह ईहा, अवाय, धारणा इन सबके ६+६+६-६+४=२८ भेद हो जाते हैं। ये अवग्रहादिक बहुग्राही, अल्पग्राही, बहुविधग्राही, अल्पविधग्राही, क्षिप्रग्राही

અભ્યાસથી થવાવાળી બુદ્ધિ તે કર્મજા બુદ્ધિ છે. જેવી રીતે ખડુતાદિકોને પોતાના કાર્યમાં નિપુણતા થઈ જાય છે લાંબા કાળથી લૌકિક વહેવારનો અનુભવ કરતાં કરતાં જે બુદ્ધિ આવી જાય છે તે પારિણામિકી બુદ્ધિ છે. જેવી રીતે અનુભવી વૃદ્ધ પુરુષોની હોય છે શ્રુતનિશ્રિત મતિજ્ઞાન ચાર પ્રકારનુ હોય છે અવગ્રહ, ઇહા, અવાય અને ધારણા. તેમાં અર્થાવગ્રહ અને વ્યંજનાવગ્રહના ભેદથી અવગ્રહ બે પ્રકારના હોય છે. અર્થાવગ્રહ પાંચ ઇન્દ્રિય અને છઠ્ઠા મનથી ઉત્પન્ન થાય છે. વ્યંજનાવગ્રહ શ્રોત્ર, ઘ્રાણ, રસના અને સ્પર્શન એ ચાર ઇન્દ્રિયોથી થાય છે. અર્થાવગ્રહની માફક ઇહા, અવાય અને ધારણા પણ પ્રત્યેક પાંચ ઇન્દ્રિય અને છઠ્ઠા મનથી ઉત્પન્ન થાય છે. વ્યંજનાવગ્રહ ચાર પ્રકારનું હોય છે એ રીતે અવગ્રહ, ઇહા, અવાય, ધારણા એ બધાના ૬+૬+૬+૬+૪=૨૮ ભેદ થાય છે એ અવગ્રહાદિક બહુગ્રાહી, અલ્પગ્રાહી, બહુવિધગ્રાહી, અલ્પવિધગ્રાહી, ક્ષિપ્ર-

७ निश्रितः, ८ अनिश्रितः, ९ संदिग्धः, १० असंदिग्धः, ११ ध्रुवः, १२ अध्रुवश्चः भेदाः, तैः गुणने २८×१२=३३६ षट्त्रिंशदधिकशतत्रय भेदाः। अश्रुतनिश्रितस्य चतुर्भेदमेलनेन च ३४० चत्वारिंशदधिकं शतत्रयं भेदा भवन्ति, अवग्रहादीनां चतुर्णां पञ्चपञ्चावान्तरभेदैर्विंशतिविधानां मेलने च ३६० षष्ट्यधिकशतत्रयं भवति। तत्र प्रत्येकं अवग्रहस्य-१ अवग्रहणता, २ उपधारणता, ३ श्रवणता, ४ अवलम्बनता, ५ मेधा, इति पंच भेदाः। ईहायाः-१ आभोगनता, २ मार्गणता; ३ गवेषणता, ४ चिन्ता, ५ विमर्शः, इति पंच भेदाः। अवायस्य-१ आवर्तनता, २ प्रत्यावर्तनता, ३ अवायः, ४ बुद्धिः, ५ विज्ञानम्, इति पञ्च भेदाः। धारणायाश्च-१ धरणा,

---

अक्षिप्रग्राही, निश्रितग्राही, अनिश्रितग्राही, संदिग्धग्राही, असंदिग्धग्राही ध्रुवग्राही और अध्रुवग्राही होते हैं। इस तरह इन बह्वादिक बारह प्रकार के पदार्थों के साथ गुणा करने से २८का, ३३६ भेद हो जाते हैं। ये सब भेद श्रुतनिश्रित मतिज्ञानके हैं। अश्रुतनिश्रित मतिज्ञानके चार भेद इनमें मिलाने से ३४० भेद होते हैं। इन अवग्रहादिकोंके ५-५ और अवान्तर भेद होते हैं सो २० भेद ३४० भेदोंमें मिला देने से कुल मतिज्ञान के भेद ३६० हो जाते हैं। अवग्रहादिकोंके अवान्तर ५-५ भेद इस प्रकारसे हैं-१ अवग्रहणता, २ उपधारणता, ३ श्रवणता, ४ अवलम्बनता, ५ मेधा ये अवग्रह के पांच भेद हैं। ईहा के पांच भेद ऐसे हैं-१ आभोगनता, २ मार्गणता; ३ गवेषणता, ४ चिन्ता, ५ विमर्श। अवाय के पांच भेद इस प्रकारसे हैं-१ आवर्तनता, २ प्रत्यावर्तनता, ३ अवाय ४ बुद्धि, ५ विज्ञान. धारणाके पांच भेद इस

ग्राही, अक्षिप्रग्राही, निश्रितग्राही, अनिश्रितग्राही, संदिग्धग्राही, असंदिग्धग्राही, ध्रुवग्राही અને અધ્રુવગ્રાહી હોય છે એ રીતે આ બહ્વાદિક બાર પ્રકારના પદાર્થોની સાથે ગુણવાથી એના ૩૩૬ ભેદ થાય છે એ તમામ ભેદ શ્રુતનિશ્રિત મતિજ્ઞાનના છે. અશ્રુતનિશ્રિત મતિજ્ઞાનના ચાર ભેદ તેમા મેળવવાથી ૩૪૦ ભેદ થાય છે. આ અવગ્રહાદિકના પાંચ પાંચ બીજા અવાન્તર ભેદ થાય છે, તે વીસ ૨૦ ભેદ ૩૪૦ ત્રણસો ચાલીસ ભેદોમાં મેળવવાથી મતિજ્ઞાનના કુલ ત્રણસો સાઈઠ ૩૬૦ ભેદ થાય છે અવગ્રહાદિકોના અવાન્તર ભેદ આ પ્રમાણે છે- ૧ અવગ્રહણતા, ૨ ઉપધારણતા, ૩ શ્રવણતા, ૪ અવલમ્બનતા, ૫ મેધા. ઈહાના પાંચ ભેદ આ પ્રમાણે છે- ૧ આભોગનતા, ૨ માર્ગણતા, ૩ ગવેષણતા, ૪ ચિંતા, ૫ વિમર્ષ અવાયના પાંચ ભેદ આ પ્રમાણે છે- ૧ આવર્તનતા, ૨ પ્રત્યાવર્તનતા, ૩ અવાય, ૪ બુદ્ધિ, ૫ વિજ્ઞાન ધારણાના પાંચ ભેદ આ પ્રમાણે છે.

२ धारणा, ३ स्थापना, ४ प्रतिष्ठा, ५ कोष्ठम्, इति पञ्च भेदा भवन्ति। एकसमयस्थितिकः अवग्रहः, आन्तर्मुहूर्तिकोऽवायः, संख्यातासंख्यातकाला धारणा। मतिज्ञानस्य नव नामानि सन्ति-१ ईहा, २ अपोहः, ३ विमर्शः, ४ मार्गणा, ५ गवेषणा, ६ संज्ञा, ७ स्मृतिः ८ मतिः, ९ प्रज्ञा। तत्र सदर्थपर्यालोचन ईहा, निश्चयः अपोहः, विचारो, विमर्शः, विचारणा मार्गणा, अन्वेषणम् गवेषणा, बुद्धिः सङ्केतः, संज्ञा, स्मरणं स्मृतिः, बुद्धिर्मतिः, विशिष्टबुद्धिः प्रज्ञा।

प्रकार से है-१ धरणा, २ धारणा, ३ स्थापना, ४ प्रतिष्ठा, ५ कोष्ठ। अवग्रहकी स्थिति १ समयकी है। ईहा और अवाय का काल अन्तर्मुहूर्तका है. धारणा संख्यात असंख्यात कालकी होती है। मतिज्ञान के नौनाम इस प्रकार से हैं १ ईहा, २ अपोह, ३ विमर्श, ४ मार्गणा, ५ गवेषणा, ६ संज्ञा, ७ स्मृति, ८ मति, ९ प्रज्ञा। सदर्थकी पर्यालोचना करना इसका नाम ईहा है. सदर्थका निश्चय करना इसका नाम अपोह है. विचार-अवाय के पहिले एवं ईहा के बाद होनेवाले विचारका नाम विमर्श है। अन्वय धर्मोंका अन्वेषण करना मार्गणा है। व्यतिरेक धर्मोंकी आलोचना करना इसका नाम गवेषणा है। व्यञ्जनावग्रहके उत्तर कालमें जो मतिविशेष होता है वह संज्ञा है। पूर्वमें अनुभूत अर्थका स्मरण करना इसका नाम स्मृति है। अर्थका परिच्छेद होजानेपर भी उस अर्थके सूक्ष्मधर्मोंका आलोचन करना इसका नाम मति है। उस पदार्थके यथार्थ प्रभूत धर्मोंका विचार करना प्रज्ञा है। सोही कहा है-

૧ ધરણા, ૨ ધારણા, ૩ સ્થાપના, ૪ પ્રતિષ્ઠા, ૫ કોષ્ઠ અવગ્રહની સ્થિતિ એક સમયની ઇહા અને અવાયનો કાળ અંતમુહૂર્તનો છે. ધારણા સંખ્યાત અસંખ્યાતકાળની હોય છે. મતિજ્ઞાનના નવ ભેદ આ પ્રમાણે છે- ૧ ઇહા, ૨ અપોહ, ૩ વિમર્ષ, ૪ માર્ગણા, ૫ ગવેષણા, ૬ સંજ્ઞા ૭ સ્મૃતિ, ૮ મતિ, ૯ પ્રજ્ઞા. સદર્થનું પર્યાલોચન કરવું તેનુ નામ ઇહા છે સદર્થનો નિશ્ચય કરવો તેનું નામ અપોહ છે. વિચાર અવાયના પહેલાં અને ઇહાની પછી થવાવાળા વિચારનુ નામ વિમર્ષ છે અવાયધર્મોનું અન્વેષણ કરવું તેનુ નામ માર્ગણા છે વ્યતિરેક ધર્મોની આલોચના કરવી તેનુ નામ ગવેષણા છે. વ્યંજનાવગ્રહણા ઉત્તરકાળમાં જે મતિ વિશેષ થાય છે તે સંજ્ઞા છે પૂર્વમાં – પહેલાં અનુભવ કરેલ અર્થનું સ્મરણ કરવું તેનુ નામ સ્મૃતિ છે. અર્થનો પરિચ્છેદ થવા છતા તે અર્થના સૂક્ષ્મ ધર્મોનું આલોચન કરવું તેનું નામ મતિ છે અને તે પદાર્થોનું યથાર્થ પ્રભૂત (મુખ્ય) ધર્મોનો વિચાર કરવો તેનું નામ પ્રજ્ઞા છે. તેજ કહ્યું છે કે-

उक्तश्च-"ईहा अपोह वीमंसा, मग्गणा य गवेसणा,
सण्णा, सई मई पण्णा, सव्वं आभिणिवोहियात्ति" ॥१॥

विपरीतमतिरूपा बुद्धिः मत्यज्ञानमुच्यते, तस्यापि च अवग्रहादिचतुरवान्तरविंशतिभेदान् वर्जयित्वा ३४०-चत्वारिंशदधिकशतत्रयं भेदा भवन्ति। अथ श्रुतज्ञानं चतुर्दशविधं प्रज्ञप्तम्-१ अक्षरश्रुतम्, २ अनक्षरश्रुतम्, ३ संज्ञिश्रुतम् ४ असंज्ञिश्रुतम्, ५ सम्यक्श्रुतम्, ६ मिथ्याश्रुतम्, ७ सादिश्रुतम्, ८ अनादिश्रुतम्, ९ सपर्यवसितश्रुतम्, १० अपर्यवसितश्रुतम्, ११ गमिकश्रुतम्, १२ अगमिकश्रुतम्, १३ अङ्गप्रविष्टम्, १४ अनङ्गप्रविष्टम्। तत्र श्रुतज्ञानावरणीयकर्मक्षयोपशमजन्यं शास्त्रज्ञान श्रुतज्ञानमुच्यते। चरणकरणानुयोगः, धर्मकथानुयोगः, द्रव्यानुयोगः, गणितानुयोगश्च श्रुतज्ञानेऽन्तर्भवति। यस्य कदापि नाशो न भवति तद् अक्षरमुच्यते, जीवोपयोगस्वरूपत्वात्, ज्ञानस्य नाशो न भवति, जीवस्या-

'ईहा अपोह वीमंसा, मग्गणा य गवेसणा।
सण्णा सई, मई पण्णा सव्वं आभिणिबोहिया त्ति' ॥

विपरीत मतिरूप बुद्धिका नाम मत्यज्ञान कहा गया है। इस मत्यज्ञानके अवग्रहादिचारोंके ५-५ अवान्तर भेदोंको छोडकर ३४० भेद होते हैं। श्रुतज्ञानके १४ भेद हैं। जो इस प्रकारसे हैं १ अक्षर, श्रुत, २ अनक्षरश्रुत, ३ संज्ञिश्रुत, ४ असंज्ञिश्रुत, ५ सम्यक्श्रुत, ६ मिथ्याश्रुत, ७ सादिश्रुत, ८ अनादिश्रुत, ९ सपर्यवसितश्रुत, १० अपर्यवसितश्रुत, ११ गमिकश्रुत, १२ अगमिकश्रुत, १३ अङ्गप्रविष्ट १४ और अनङ्गपविष्ट। श्रुतज्ञानावरणीय कर्मके क्षयोपशमसे यह श्रुतज्ञान होता है। इसमें चरणकरणानुयोग, धर्मकथानुयोग, द्रव्यानुयोग और गणितानुयोग ये चार अनुयोग अन्तर्भूत होते हैं। जिसका कभी भी नाश नही होता हैं उसका नाम अक्षर

इहा अपोह् वीमंसा इत्यादि. मतिરૂપ બુદ્ધિનુ નામ મત્યજ્ઞાન છે. એ મત્યજ્ઞાનના અવગ્રહાદિ ચારેના પાંચ પાચ અવાન્તરભેદોને છોડીને ૩૪૦ ભેદ થાય છે શ્રુતજ્ઞાનના ૧૪ ચૌદ ભેદ નીચે પ્રમાણે છે– ૧ અક્ષરશ્રુત, ૨ અનક્ષરશ્રુત, ૩ સંજ્ઞિશ્રુત, ૪ અસંજ્ઞિશ્રુત, ૫ સમ્યક્શ્રુત, ૬ મિથ્યાશ્રુત, ૭ સાદિશ્રુત, ૮ અનાદિશ્રુત, ૯ સપર્યવસિતશ્રુત, ૧૦ અપર્યવસિતશ્રુત, ૧૧ ગમિકશ્રુત, ૧૨ અગમિતશ્રુત, ૧૩ અંગપ્રવિષ્ટશ્રુત અને ૧૪ અનંગપ્રવિષ્ટશ્રુત શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી આ શ્રુતજ્ઞાન થાય છે તેમાં ચરણકરણાનુયોગ, ધર્મકથાનુયોગ, દ્રવ્યાનુયોગ અને ગણિતાનુયોગ એ ચાર યોગ અંતર્ભૂત થાય છે જેનો કોઇ પણ વખતે નાશ થતો નથી તેનુ નામ અક્ષર છે. તે અક્ષર

नादित्वात् अविनाशित्वाच्च, अत एवात्र ज्ञानमेवाक्षरमुच्यते, ज्ञानकारणतया उपचारात् अकारादिवर्णा अपि अक्षरपदेन व्यवह्रियन्ते, ततश्च अक्षररूपश्रुतम् अक्षरश्रुतं निगद्यते, अक्षरमन्तरैव शरीरचेष्टादिभ्योजायमानं ज्ञानम् अनक्षरश्रुतमुच्यते' यथा – हासकासच्छिक्काजृम्भादयः, नेत्रादिसंकोचविस्फारादिभिर्व्यज्यमानो भावाभिप्रायादिश्च अनक्षरश्रुतमुच्यते, संज्ञिने चिन्तनविचारणशक्तिसम्पन्नाय जनाय उपदिष्टं श्रुतं संज्ञिश्रुतमुच्यते, तद्भिन्नं श्रुतम् असंज्ञिश्रुतम्। सर्वज्ञसर्वदर्शितीर्थङ्करभगवता प्रणीतम् आचाराङ्गादिद्वादशाङ्गसूत्रम् सम्यक्श्रुतम्, मिथ्यादृष्टिभिः स्वकपोलकल्पनया स्वतन्त्रबुद्ध्या कल्पितं शास्त्रं मिथ्या-

है वह अक्षर जीवके उपयोग स्वरूप होता है, अर्थात् ज्ञानस्वरूप होता है अतः ज्ञानका कभी भी नाश नहीं होता है क्योंकि जीव अनादि है और अविनाशी है। इसलिये यहां पर अक्षरसे ज्ञानही लिया गया है। ज्ञानके कारण होनेसे उपचारात् अकारादि वर्ण भी अक्षरपदसे व्यवहृत हो जाते हैं। इसलिये अक्षररूप जो श्रुत है उसका नाम अक्षरश्रुत है। अक्षरके विना शरीरादिचेष्टाओंसे जायमान जो ज्ञान है वह अनक्षरश्रुत है। जैसे हास, कास, छींक, जंभाई आदि ये अनक्षरश्रुत हैं तथा नेत्रादिक के संकोचसे और उनके विस्फार आदिसे प्रकट होता हुआ जो भावाभिप्राय आदि है वह भी अनक्षरश्रुत है। चिन्तन विचारणाकी शक्तिसे संपन्न संज्ञि जीवके लिये उपदिष्ट जोश्रुत है वह संज्ञिश्रुत है। इससे भिन्न जो श्रुत है वह असंज्ञिश्रुत है। सर्वज्ञ, सर्वदर्शी तीर्थंकर भगवान् द्वारा जो आचाराङ्गादि द्वादशांग आगमसूत्ररूपसे उपदिष्ट हुआ है वह सम्यक्श्रुत है। मिथ्यादृष्टियों द्वारा अपनी झूठी कल्पनासे कल्पित श्रुत-

જીવને ઉપયોગ સ્વરૂપ હોય છે અર્થાત્– જ્ઞાનસ્વરૂપ હોય છે. તેથી જ્ઞાનનો કોઈ પણ સમયે નાશ થતો નથી. કેમકે જીવ અનાદિ છે અને અવિનાશી છે તેથી અહીં અક્ષરથી જ્ઞાન જ લીધેલ છે જ્ઞાનનું કારણ હોવાથી ઉપચારાત્ અકારાદિ વર્ણનું પણ અક્ષરપદથી ગ્રહણ થઈ જાય છે. તેથી અક્ષરરૂપ શ્રુત છે તેનું નામ અક્ષરશ્રુત જેવી રીતે હાસ, કાસ, છિંક, બિભાઇ– એ અનક્ષરશ્રુત છે. તથા નેત્રાદિકના સંયોગથી અને તેની વિસ્ફુરણાદિથી પ્રકટ થતા ભાવ અભિપ્રાય આદિ છે તે અનક્ષરશ્રુત છે. ચિંતન, વિચારણાની શક્તિથી યુક્ત સંજ્ઞીજીવોને માટે ઉપદેશેલ જે શ્રુત છે તે સંજ્ઞીશ્રુત છે. તેનાથી જુદું જે શ્રુત છે તે અસંજ્ઞાશ્રુત છે. સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી તિર્થંકર ભગવાનદ્વારા જે આચારાગાદિ દ્વાદશાંગ આગમસૂત્રરૂપથી ઉપદેશેલ છે તે સમ્યક્શ્રુત છે. મિથ્યાદ્રષ્ટિઓ

श्रुतम् । द्वादशाङ्गसूत्र पर्यायार्थिकनयापेक्षया सादिश्रुतम् आदिसहितम्, सपर्यवसितश्रुतम्, अन्तसहितं कथ्यते, द्रव्यार्थिकनयापेक्षया तु आद्यन्तरहितम् अनादि श्रुतम् अपर्यवसितश्रुतमुच्यते, अनेकस्थले यस्य पाठस्य पुनः पुनरुच्चारणं क्रियते तद् गमिकश्रुतं भण्यते, यथा 'उत्तराध्ययनसूत्रे दशमाध्ययनगाथायाम्-'समयं गोयम मा पमायए' इत्यस्य वारंवारमुच्चारणं क्रियते । गमिकश्रुतभिन्नं शास्त्रम् अगमिकश्रुत मुच्यते यथा-आचाराङ्गादिकम् आचाराङ्गादिद्वादशाङ्गसूत्रम् (११ अङ्गानि, १-दृष्टिवादः) अङ्गप्रविष्टश्रुतं निगद्यते । द्वादशाङ्गसूत्रभिन्न शास्त्रम अङ्गबाह्यश्रुतं कथ्यते । विस्तरो नन्दीसूत्रे द्रष्टव्यः ॥ सू० ५ ॥

नारकादिजीवगत्यादिद्वारवक्तव्यतामाह-

-इतः पूर्वं समुच्चयजीव चतुर्विंशतिदण्डक-सिद्धेति षड्विंशतिरूपैश्च दण्डकैः ज्ञानिनः अज्ञानिनश्च प्ररूपिताः, अथ तानेव गतीन्द्रियकायादिद्वारैः प्ररूपयितुमाह 'निरइयाणं भंते' इत्यादि ।

शास्त्र मिथ्याश्रुत है। द्वादशाङ्गश्रुत पर्यायार्थिक नयकी अपेक्षासे सादिश्रुत कहा गया है। अर्थात् वह आदि सहित माना गया है। नामान्तरसे इसे सपर्यवसितश्रुत, अन्तसहितश्रुत भी कहा गया है। द्रव्यार्थिक नयकी अपेक्षासे यही श्रुत आदि अन्तरहित अनादिश्रुत अपर्यवसित श्रुत माना गया है। अनेक स्थलपर जिस पाठका बार २ उच्चारण किया जाता है वह गमिकश्रुत कहा जाता है। जैसे उत्तराध्ययनसूत्रमें दशवें अध्ययनकी गाथामें 'समयं गोयम! मा पमायए' इसपाठका बार २ उच्चारण किया गया है। गमिकश्रुतसे भिन्नशास्त्र अगमिकश्रुत कहलाता है। जैसे आचाराङ्ग आदि द्वादशसूत्र अङ्गप्रविष्टश्रुत है. द्वादशांगसूत्रसे भिन्न शास्त्र अङ्गबाह्यश्रुत कहा गया है विस्तारसे वर्णन नंदीसूत्रमें कहा गया है सो वहांसे देखलेना चाहिये ॥ सू० ५ ॥

દ્વારા પોતાની જુઠી કલ્પનાઓથી કલ્પેલ શ્રુત મિથ્યાશ્રુત છે દ્વાદશાંગશ્રુત પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાએ સાદિશ્રુત કહેલ છે. અર્થાત- તેને આદિ સહિત માનેલ છે. નામાન્તરથી તેને સપર્યવસિતશ્રુત, અંતસહિતશ્રુત પણ કહ્યું છે દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ તે જ શ્રુત આદિ અંત રહિત-અનાદિશ્રુત અપર્યવસિતશ્રુત માનેલ છે અનેક સ્થળે જે પાઠનો વારવાર ઉચ્ચાર કરાય છે તે ગમિકશ્રુત કહેવાય છે જેવી રીતે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના દશમા અધ્યયનની ગાથામાં 'समयं गोयम मा पमायए' એ પાઠનો વારંવાર ઉચ્ચારણ કરેલ છે ગમિત શ્રુતથી જુદુ શાસ્ત્ર અગમિતશ્રુત કહેવાય છે. જેવી રીતે આચારાંગાદિ દ્વાદશસૂત્ર અંગપ્રવિષ્ટશ્રુત છે. દ્વાદશાંગસૂત્રથી જુદું શાસ્ત્ર અંગ બાહ્યશ્રુત કહેવાય છે તેનું વિસ્તારથી વર્ણન નંદીસૂત્રમાં કહેલ છે તો તે ત્યાથી સમજી લેવું સૂ ૫

मूलम्--निरयगइया णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी ? गोयमा ! नाणी वि, अण्णाणी वि, तिन्नि नाणाइं नियमा, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए । तिरियगइया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! दो नाणा दो अन्नाणा नियमा । मणुस्सगइया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! तिन्नि नाणाइं भयणाए, दो अन्नाणाइं नियमा । देवगइया जहा निरयगइया । सिद्धगइयाणं भंते ! जहा सिद्धा १ । सइंदिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! चत्तारि नाणाइं, तिन्नि-अन्नाणाइं भयणाए । एगिंदिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? जहा पुढविकाइया बेइंदिय-तेइंदिय-चउरिंदियाणं दो नाणा, दो अन्नाणा नियमा । पंचिंदिया जहा सइंदिया । अणिंदिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? जहा सिद्धा २ । सकाइया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! पंच नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए । पुढविक्काइया जाव वणस्सइकाइया नो नाणी, अन्नाणी, नियमा दुअन्नाणी, तं जहा-मइअन्नाणी य, सुय-अन्नाणी य । तसकाइया जहा सकाइया । अकाइया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? जहा सिद्धा ३ । सुहुमा णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? जहा पुढविक्काइया । बादरा णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? जहा सकाइया । नोसुहुमनोबायराणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? जहा सिद्धा४ । पज्जत्ता णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? जहा सकाइया । पज्जत्ता णं भंते ! नेरइया किंनाणी, अन्नाणी ? तिन्नि नाणा, तिन्नि अन्नाणा नियमा, जहा नेरइया । एवं जाव थणियकुमारा । पुढविक्काइया जहा एगिं

दिया, एवं जाव चउरिंदिया। पज्जत्ता णं भंते! पंचिंदियतिरिक्ख-जोणिया किं नाणी, अन्नाणी ? तिन्नि नाणा, तिन्नि अन्नाणा भयणाए। मणुस्सा जहा सकाइया। वाणमंतरा जोइसिया वेमाणिया जहा नेरइया। अपज्जत्ता णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? तिन्नि नाणा, तिन्नि अन्नाणा भयणाए। अपज्जत्ता णं भंते! नेरइया किं नाणी; अन्नाणी ? तिन्नि नाणा नियमा, तिन्नि अन्नाणा भयणाए। एवं जाव थणियकुमारा। पुढविकाइया जाव वणस्सइ-काइया जहा एगिंदिया। बेंदिया णं पुच्छा ? दो नाणा; दो अन्नाणा नियमा; एवं जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं अपज्जत्तगा णं भंते! मणुस्सा कि नाणी; अन्नाणी ? तिन्नि नाणाइं भयणाए; दो अन्नाणाइं नियमा। वाणमंतरा जहा नेरइया। अपज्जत्तगा जोइ-सिय-वेमाणियाणं तिन्नि-नाणा, तिन्नि अन्नाणा नियमा, नोप-ज्जत्तगनोअपज्जत्तगा णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? जहा सिद्धा ५। निरयभवत्था णं भंते! जीवा किं नाणी; अन्नाणी ? जहा निरयगइया, तिरियभवत्था णं भंते! जीवा किं नाणी; अ-न्नाणी ? तिन्नि नाणा; तिन्नि अन्नाणा भयणाए। मणुस्सभवत्था णं भंते! जीवा किं नाणी; अन्नाणी ? जहा सकाइया; देवभवत्था णं भंते! जहा निरयभवत्था। अभवत्था जहा सिद्धा ६। भव-सिद्धिया णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? जहा सकाइया। अभवसिद्धिया णं पुच्छा ? गोयमा! नो नाणी; अन्नाणी, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए। नोभवसिद्धियनोअभवसिद्धिया णं भंते!

जीवा किं नाणी; अन्नाणी ? जहा सिद्धा ७। सन्नी णं पुच्छा, जहा सइंदिया । असन्नी जहा बेइंदिया। नो सन्निनोअसन्नी जहा सिद्धा ८ ॥ सू० ६ ॥

छाया-निरयगतिकाः खलु भदन्त । जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? गौतम ! ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि, त्रीणि ज्ञानानि नियमात्, त्रीणि अज्ञानानि भजनया। तिर्यग्गतिकाः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? गौतम ! द्वे ज्ञाने; द्वे अज्ञाने नियमात् ।-मनुष्यगतिकाः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः ? अज्ञानिनः ? गौतम ! त्रीणि ज्ञानानि भजनया, द्वे अज्ञाने निय-

नारकादि जीवगत्यादिद्वारवक्तव्यता–
'निरयगइयाणं भंते !' इत्यादि ?

सूत्रार्थ-(निरगइयाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! निरयगति–नरकगतिमें रहे हुए जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (नाणी वि अण्णाणी वि) ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं । इनमें (तिन्नि नाणाइं नियमा) तीनज्ञान नियमसे होते हैं (तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए) और तीनअज्ञान भजनासे होते हैं । तात्पर्य यह है कि ज्ञानियोंमें तीनज्ञान होते हैं और अज्ञानियोंमें तीन अज्ञान भजनासे होते हैं (तिरियगइयाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! तिर्यंचगतिकजीव तिर्यंचगतिमें रहे हुए जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (दो नाणा, दो अन्नाणा नियमा) उनके नियमसे दो ज्ञान और दो अज्ञान होते हैं । (मणुस्सगइयाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी)

નારકાદિ જીવ ઇત્યાદિ દ્વારનું નિરૂપણ

સૂત્રાર્થ- 'नेरइया णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी ' હે ભદન્ત! નારકી-નરકગતિમા રહેતા જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'नाणी वि अण्णाणी वि' નરકગતિમાં રહેના જીવ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. તેમા 'तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' તેઓને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. કહેવાનો અર્થ એ છે કે જ્ઞાનિયોમાં ત્રણ જ્ઞાન હોય છે અને અજ્ઞાનીઓમાં ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. 'तिरियगइयाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત ! તિર્યંચયોનીવાળા જીવ- તિર્યંચયોનીમા રહેતા જીવ શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'दो नाणा, दो अन्नाणा नियमा' તેમનામાં નિયમથી બે જ્ઞાન

मात्। देवगतिकाः यथा निरयगतिकाः। सिद्धगतिकाः खलु भदन्त ! यथा सिद्धाः१। सेन्द्रियाः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? गौतम ! चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया, एकेन्द्रियाः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? यथा पृथिवीकायिकाः, द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रि-

हे भदन्त ! मनुष्यगतिकजीव मनुष्यगतिमें रहे हुए जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (तिन्नि नाणाइं भयणाए, दो अन्नाणाइं नियमा) मनुष्यगतिक जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं। ज्ञानियोंमें तीनज्ञान भजनासे होते हैं और अज्ञानियोंमें दो अज्ञान नियमसे होते हैं। (देवगइया जहा निरयगइया) देवगतिक जीव निरयगतिकके समान जानना चाहिये। (सिद्धगइयाणं भंते !) हे भदन्त ! सिद्धगतिक जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (जहा सिद्धा) हे गौतम ! सिद्धिगतिक जीव सिद्धजीवोंकी तरहसे होते हैं। अर्थात् ज्ञानी होते हैं।(सइंदियाणं भंते! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! सेन्द्रिय जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (चत्तारि नाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए) उनके चार ज्ञान भजनासे होते हैं और तीनअज्ञान भजनासे होते हैं। (एगिंदियाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी ?) हे भदन्त एकेन्द्रिय जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (जहापुढविकाइया) हे गौतम एकेन्द्रिय जीव पृथिवीकायिक जीवोंकी तरहसे

અને બે અજ્ઞાન હોય છે 'मणुस्सगइयाणं भंते! जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્! મનુષ્યગતિક જીવ-મનુષ્યગતિમા રહેતા જીવ શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'तिन्नि नाणाइं भयणाए, दो अन्नाणाइं नियमा' મનુષ્યગતિમાં રહેતા જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ જ્ઞાનીઓમા ત્રણ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે અને અજ્ઞાનીઓમાં બે અજ્ઞાન નિયમથી હોય છે. 'देवगइया जहा निरयगइया' દેવગતિના જીવ નૈરયિકગતિના જીવ પ્રમાણે સમજવા. 'सिद्धगइयाणं भंते' હે ભગવન્ સિદ્ધગતિજીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? 'जहासिद्धा' તે સિદ્ધજીવોની સમાન હોય છે અર્થાત્- જ્ઞાની જ હોય છે 'सइंदियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્! ઇન્દ્રિયવાળા જીવો જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'चत्तारि नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' ભજનાથી તેમના ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે 'एगिंदियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન! એકેન્દ્રિયજીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? 'जहा पुढविकाइया'

याणां द्वे ज्ञाने, द्वे अज्ञाने नियमात् । पञ्चेन्द्रिया यथा सेन्द्रियाः। अनिन्द्रियाः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? यथा सिद्धाः २। सकायिकाः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः अज्ञानिनः ? गौतम ! पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया। पृथिवीकायिकाः यावत् वनस्पतिकायिकाः नो ज्ञानिनः, अज्ञानिनः, नियमात् द्व्यज्ञानिनः, तद्यथा-मत्यज्ञानिनश्च, श्रुताज्ञानिनश्च। त्रसकायिकाः यथा

जानना चाहिये। (बेइंदिय, तेइंदिय, चउरिंदियाणं दो नाणा, दो अन्नाणा नियमा) बेन्द्रिय, तेइन्द्रिय और चौइन्द्रिय इन जीवोंके दोज्ञान और दोअज्ञान नियमसे होते हैं। (पंचिंदिया जहा सइंदिया) पंचेन्द्रिय जीव सेन्द्रियजीवोंकी तरहसे जानना चाहिये। (अणिंदियाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! अनिन्द्रिय जीव-इन्द्रिय रहित जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (जहा सिद्धा) सिद्धजीवोंकी तरह इनमें ज्ञानी होनेका कथन जानना चाहिये। (सकाइयाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! सकायिक (कायावाले) जीव ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं। (गोयमा) हे गौतम ! (पंच नाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए) सकायिकजीवोंमें भजनासे पांच ज्ञान और तीन अज्ञान होते हैं। (पुढवीकाइया जाव वणस्सइकाइया णो नाणी, अन्नाणी नियमा दुअन्नाणी) पृथिवीकायिक यावत् वनस्पतिकायिकजीव ज्ञानी नहीं होते हैं, किन्तु अज्ञानी होते हैं और इनमें नियमसे मति अज्ञान

હે ગૌતમ એકેન્દ્રિયજીવ પૃથ્વીકાયિક જીવોના સમાન જાણવા 'बेइंदिय, तेइंदिय, चउरिंदियाणं दो नाणा, दो अन्नाणा नियमा' બે ઇન્દ્રિય,-તેઇન્દ્રિય (ત્રણ ઈંદ્રીયવાળા) અને ચઉઇન્દ્રિય એ જીવોને બે જ્ઞાન અને બે અજ્ઞાન નિયમથી હોય છે 'पंचिंदिया जहा सइंदिया' પચેન્દ્રિય જીવને બે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોની માફક સમજવા 'अणिंदियाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવાન ! અનિન્દ્રિયજીવ-ઇન્દ્રિય વિનાના જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હાય છે? 'जहा सिद्धा' સિદ્ધ જીવોની માફક તેઓને જ્ઞાની હોવાનું સમજવું. 'सकाइयाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત! સકાયિકજીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'पंचनाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' સકાયિકજીવોમાં ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. 'पुढवीकाइया जाव वणस्सइकाइया, नो नाणी अन्नाणी नियमा दुअन्नाणी' પૃથ્વીકાયિકજીવ-યાવત-વનસ્પતિકાયિકજીવ જ્ઞાની હોતા નથી કિન્તુ અજ્ઞાની હોય છે અને તેમનામાં નિયમથી મતિઅજ્ઞાન, અને શ્રુતઅજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન હોય છે. એ જ વાત

सकायिकाः, अकायिकाः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? यथा सिद्धाः ३ । सूक्ष्माः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? यथा पृथिवीकायिकाः । बादराः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः अज्ञानिनः ? यथा सकायिकाः । नोसूक्ष्मा नोबादराः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? यथा सिद्धाः ४ । पर्याप्ताः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः,

और श्रुताज्ञान ये दो अज्ञान होते हैं। यही बात (तंजहा–मइअन्नाणी य, सुयअन्नाणी य) इस पाठ द्वारा कही गई है । (तसकाइया जहा सकाइया) त्रसकायिक जीव सकायिक जीवोंकि तरह होते हैं। (अकाइयाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! अकायिक जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (जहा सिद्धा) हे गौतम ! अकायिक जीव सिद्धोंकी तरह ज्ञानी ही होते हैं अज्ञानी नहीं । (सुहुमाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! सूक्ष्मजीव क्या ज्ञानी होते हैं ? या अज्ञानी होते हैं (जहा पुढविकाइया) हे गौतम ! सूक्ष्मजीव पृथिवीकायिक जीवोंकी तरह अज्ञानी ही होते हैं। (बादराणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! बादरजीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (जहा सकाइया) हे गौतम ! बादरजीव सकायिकजीवोंकी तरह होते हैं । (नो सुहुमा, नो बादराणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त नोसूक्ष्म, नोबादरजीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (जहा सिद्धा) हे गौतम ! नो सूक्ष्म नोबादरजीव सिद्धोंकी तरह ज्ञानी ही होते हैं । (पज्जत्ता णं

'तंजहा मइ अन्नाणी य, सुय अन्नाणी य' એ પાઠથી કહેવામાં આવ્યું છે. (तसकाइया जहासकाइया) ત્રસકાયિકજીવ સકાયિકજીવોની માફક હોય છે. 'अकाइयाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્ ! અકાયિકજીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'जहा सिद्धा' હે ગૌતમ ! અકાયિકજીવ સિદ્ધોની માફક જ્ઞાની જ હોય છે 'सुहुमाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત ! સૂક્ષ્મ જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'जहा पुढविकाइया' હે ગૌતમ ! સૂક્ષ્મજીવ પૃથ્વી કાયિક જીવોની માફક અજ્ઞાની જ હોય છે. 'बादराणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્ ! બાદરજીવ શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'जहा सकाइया' હે ગૌતમ ! બાદરજીવ સકાયિક– શરીરવાળા જીવોની માફક હોય છે 'नोसुहुमा नोबादराणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્ ! નો સૂક્ષ્મ, નો બાદર જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'जहा सिद्धा' હે ગૌતમ ! તેઓ સિદ્ધોની માફક જ્ઞાની જ હોય છે.

अज्ञानिनः ? यथा सकायिकाः, पर्याप्ताः खलु भदन्त ! नैरयिकाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? त्रीणि ज्ञानानि, त्रीणि-अज्ञानानि नियमात्, यथा नैरयिकाः, एवं यावत्-स्तनितकुमाराः । पृथिवीकायिकाः यथा एकेन्द्रियाः, एवं यावत् चतुरिन्द्रियाः पर्याप्ताः खलु भदन्त ! पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः किंज्ञानिनः अज्ञानिनः? त्रीणि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया। मनुष्या यथा सकायिकाः। वानव्यन्तराः,

भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! पर्याप्त जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (जहा सकाइया) हे गौतम ! पर्याप्तजीव सकायिक जीवोंकी तरह जानना चाहिये । (पज्जत्ता णं भंते ! नेरइया किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! पर्याप्त नारकजीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं । (तिण्णि नाणा, तिन्नि अन्नाणा नियमा) हे गौतम ! पर्याप्त नारकजीवोंके नियमसे तीनज्ञान और तीनअज्ञान होते हैं । (जहा नेरइया एवं जाव थणियकुमारा) इसी तरहसे यावत् स्तनितकुमारोंको भी जानना चाहिये । (पुढविक्काइया जहा एगिंदिया, एवं जाव चउरिंदिया) जैसा एकेन्द्रियजीवोंके विषयमें कहा गया है उसी तरहसे पृथिवीकायिकोंको जानना चाहिये इस तरहसे यावत् चौइन्द्रियजीवोंतक जानना चाहिये । (पज्जत्ता णं भंते ! पंचिंदियतिरिक्खजोणिया किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! पर्याप्त पंचेन्द्रियतिर्यञ्च क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होतेहैं ? (तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा भयणाए) हे गौतम ! पर्याप्त पंचेन्द्रियतिर्यञ्चोंमें भजनासे तीनज्ञान और तीनअज्ञान होते हैं । (मणुस्सा-

'पज्जत्ताणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત ! પર્યાપ્તજીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? तिन्नि नाणा, तिन्नि अन्नाणा नियमा' હે ગૌતમ ! પર્યાપ્ત નારકજીવોને નિયમથી ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે 'जहा नेरइया एवं जाव थणियकुमारा' એ જ રીતે યાવત્– સ્તનિતકુમારોના વિષયમાં પણ સમજી લેવું. 'पुढविक्काइया जहा एगिंदिया, एवं जाव चउरिंदिया' જેવી રીતે એકેન્દ્રીયના વિષયમાં કહ્યું છે તેવીરીતે ચઉરિંદ્રિય જીવો પર્યંતના વિષયમાં સમજી લેવું. 'पज्जत्ताणं भंते पंचिंदिय तिरक्खजोणिया किं नाणी अन्नाणी' પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा भयणाए' હે ગૌતમ ! ભજનાથી તેઓમાં ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. मणुस्सा जहा

ज्योतिषिकाः, वैमानिकाः यथा नैरयिकाः । अपर्याप्ताः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? त्रीणि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया अपर्याप्ताः खलु भदन्त ! नैरयिकाः, किंज्ञानिनः किम् अज्ञानिनः ? त्रीणि ज्ञानानि नियमात्, त्रीणि अज्ञानानि भजनया, एवं यावत् स्तनितकुमाराः, पृथिवीकायिकाः, यावत्–

जहा सकाइया, वाणमंतरा जोइसिया वेमाणिया जहा नेरइया) मनुष्योंको सकायिकजीवोंकी तरह जानना चाहिये । वानव्यंतर ज्योतिषिक और वैमानिक नैरयिक जीवोंकी तरह जानना चाहिये (अपज्जत्ताणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! अपर्याप्त जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (तिन्नि नाणा, तिन्नि अन्नाणा भयणाए) हे गौतम ! अपर्याप्तक जीवोंके भजनासे तीनज्ञान और तीनअज्ञान होते हैं (अपज्जत्ता णं भंते ! नेरइया किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! अपर्याप्त नारक क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (तिन्नि नाणा नियमा, तिन्नि अन्नाणा भयणाए) हे गौतम ! इसमें तीनज्ञान नियमसे होते हैं । किन्तु तीन अज्ञान भजनासे होते हैं । (एवं जाव थणियकुमारा, पुढविकाइया जाव वणस्सइकाइया जहा एगिंदिया) इसी तरहसे यावत् स्तनितकुमारोंको भी जानना चाहिये । जैसा एकेन्द्रियके संबंधमें कहा गया है उसी तरहसे अपर्याप्त पृथिवीकायिकसे लेकर वनस्पतिकायिकतक जानना चाहिये । (बेइंदियाणं पुच्छा) हे भदन्त !

सकाइया वाणमंतरा जोइसिया वेमाणिया जहा नेरइया' મનુષ્યોને સકાયિક જીવોની માફક સમજવાના છે વાનવ્યંતર, જ્યોતિષિક, અને વૈમાનિકોને નૈરયિકજીવોની માફક સમજવાના છે 'अपज्जत्ताणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' અપર્યાપ્તજીવ શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? 'तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा भयणाए' હે ગૌતમ! અપર્યાપ્તક જીવોને ભજનાથી ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. 'अपज्जत्ताणं भंते नेरइया किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્! અપર્યાપ્તક નારક શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? 'तिन्नि नाणा नियमा तिन्नि अन्नाणा भयणाए' હે ગૌતમ! તેઓમાં ત્રણ જ્ઞાન નિયમથી હોય છે કિંતુ ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. 'एवं जाव थणियकुमारा, पुढविकाइया जाव वणस्सइकाइया जहा एगिंदिया' એ જ રીતે યાવત– સ્તનિતકુમાર પર્યંત સમજી લેવું. જેવી રીતે એકેન્દ્રિયના વિષયમાં કહ્યુ છે એજ રીતે અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક પર્યંત સમજવુ. 'बेइंदियाणं पुच्छा' હે ભગવન! અપર્યાપ્તક બેઇન્દ્રિયજીવ શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની?

वनस्पतिकायिका यथा एकेन्द्रियाः, द्वीन्द्रियाणां पृच्छा ? द्वे ज्ञाने, द्वे अज्ञाने नियमात्. एवं यावत्-पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाणाम्, अपर्याप्तकाः खलु भदन्त ! मनुष्याः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिन ः? त्रीणि ज्ञानानि भजनया, द्वे अज्ञाने नियमात्, वानव्यन्तराः यथा नैरयिकाः, अपर्याप्तकाः ज्योतिषिकवैमानिकाः त्रीणि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि नियमात्, नोपर्याप्तका नोअपर्याप्तकाः खलु भदन्त ! जीवाः

अपर्याप्त दोइन्द्रियजीव क्याज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (दो नाणा दो अन्नाणा नियमा) हे गौतम ! इनके दो ज्ञान और दो अज्ञान अवश्य होते हैं । (एवं जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं) इसी तरहसे यावत् पंचेन्द्रियतिर्यंच तक जानना चाहिये। (अपज्जत्ताणं भंते ! मणुस्सा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! अपर्याप्त मनुष्य क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (तिन्नि नाणाइं भयणाए, दो अन्नाणाइं नियमा) तीन ज्ञान इनमें भजनासे होते हैं और दो अज्ञान नियमसे होते हैं। (वाणमंतरा जहा नेरइया, अपज्जत्ता जोइसियवेमाणिया णं तिन्नि नाणा, तिन्नि अन्नाणा नियमा) नैरयिकजीवोंकी तरह अपर्याप्तक वानव्यन्तरोंको जानना चाहिये । तथा अपर्याप्त ज्योतिषिकदेवोंको एवं वैमानिक देवोंको तीन-ज्ञान और तीन अज्ञान नियमसे होते हैं (नो पज्जत्तगा, नो अपज्जत्तगा णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! नोपर्याप्त नोअपर्याप्त जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (जहा सिद्धा) हे गौतम ! नोपर्याप्त नो अपर्याप्त जीव सिद्धोंकी तरह ज्ञानी ही होते

'दो नाणा दो अन्नाणा नियमा' हे गौतम! तेमनामां बे ज्ञान अने बे अज्ञान अवश्य होय छे 'एवं जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं' एवी ज रीते यावत्-पंचेन्द्रिय तिर्यंच सुधी समजवुं 'अपज्जत्ताणं भंते मणुस्सा किं नाणी अन्नाणी' हे भगवन् ! अपर्याप्तक मनुष्य शुं ज्ञानी होय छे के अज्ञानी? 'तिन्नि नाणाइं भयणाए दो अन्नाणाइं नियमा' तेमनामां त्रण ज्ञान भजनाथी होय छे अने बे अज्ञान नियमथी होय छे 'वाणमंतरा जहा नेरइया अपज्जत्ता जोइसिया वेमाणियाणं तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा नियमा' नारकिक जीवोनी माफक अपर्याप्तक वान-व्यंतरोना विषयमां पण समजवुं तेमज अपर्याप्तक ज्योतिषिक देवो अने वैमानिक देवोने त्रण ज्ञान अने त्रण अज्ञान नियमथी होय छे 'नो पज्जत्तगा नो अपज्जत्तगाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' हे भगवन् ! नो पर्याप्तक अने नो अपर्याप्तक जीव ज्ञानी होय छे के अज्ञानी? 'जहा सिद्धा' हे गौतम सिद्धोनी माफक तेओ

किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः? यथासिद्धाः ५॥ निरयभवस्थाः खलु भदन्त! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः? यथा निरयगतिकाः, तिर्यग्भवस्थाः खलु भदन्त! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः? त्रीणि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया। मनुष्यभवस्थाः खलु भदन्त! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः? यथा सकायिकाः। देवभवस्थाः खलु भदन्त! यथा निरयभवस्थाः, अभवस्थाः यथा सिद्धाः ६। भवसिद्धिकाः खलु भदन्त! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः?

हैं। (निरयभवत्थाणं भंते! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त! निरयभवस्थ जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? (जहा निरयगइया) हे गौतम! निरयभवस्थजीव नैरयिकगतिककी तरह जानना चाहिये। (तिरियभवत्था णं भंते! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त! तिर्यग् भवस्थ जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? (तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा भयणाए) हे गौतम! इनको तीनज्ञान और तीनअज्ञान भजनासे होते हैं। (मणुस्सभवत्था णं भंते! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त! मनुष्यभवस्थ जीव क्या ज्ञानी होते हैं? अथवा अज्ञानी होते हैं? (जहा सकाइया) हे गौतम! इन्हें सकायिक जीवोंकी तरहसे जानना चाहिये (देवभवत्थाणं भंते!) हे भदन्त! देवभवस्थ जीव ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं (जहा निरयभवत्था, अभवत्था जहा सिद्धा) हे गौतम! देवभवस्थ जीवोंको निरयभवस्थ जीवोंकी तरह जानना चाहिये। तथा अभवस्थजीवोंको सिद्धोंकी तरह जानना चाहिये। (भवसिद्धियाणं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी?) हे भदन्त! भव-

જ્ઞાની જ હોય છે 'निरयभवत्थाणं भंते किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્! નિરયભવસ્થ જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? 'जहा निरयगइया' હે ગૌતમ! તેઓને નૈરયિક જીવોની માફક સમજવા 'निरयभवत्थाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્! તિર્યંકભવસ્થ જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? 'तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा भयणाए' હે ગૌતમ! તેઓને ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે 'मणुस्सभवत्थाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્! મનુષ્યભવસ્થ જીવ શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? 'जहा सकाइया' હે ગૌતમ! તેઓને સકાયિક જીવોની માફક સમજી લેવા. 'देवभवत्थाणं भंते' હે ભગવન્! દેવભવસ્થ જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? 'जहा निरयभवत्था, अभवत्था जहा सिद्धा' હે ગૌતમ! દેવ ભવસ્થ જીવોને નિરય ભવસ્થ જીવોની માફક સમજી લેવા, તથા અભવસ્થ જીવોને સિદ્ધોની માફક સમજીલેવા 'भवसिद्धियाणं भंते जीवा किं

यथा सकायिकाः । अभवसिद्धिकाः खलु पृच्छा? गौतम ! नो ज्ञानिनः, अज्ञानिनः, त्रीणि अज्ञानानि भजनया, नोभवसिद्धिका नोअभवसिद्धिकाः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः, यथा सिद्धाः, ७ ॥ संज्ञिनः खलु पृच्छा, यथा सेन्द्रियाः, असंज्ञिनो यथा द्वीन्द्रियाः,नोसंज्ञिनः नोअसंज्ञिनो यथा सिद्धाः ८।सू.६।

सिद्धिक जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (जहा सकाइया) हे गौतम! भवसिद्धिक जीवोंको सकायिक जीवोंकी तरह जानना चाहिये। (अभवसिद्धियाणं पुच्छा) हे भदन्त ! अभवसिद्धिक जीव क्या ज्ञानी होते हैं ? या अज्ञानी होते हैं (गोयमा) हे गौतम ! (णो णाणी अन्नाणी) अभवसिद्धिकजीव ज्ञानी नहीं होते हैं किन्तु अज्ञानी होते हैं । (तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए) उनमें तीन अज्ञान भजनासे होते हैं । (नोभवसिद्धिया,नोअभवसिद्धिया णं भंते! जीवा किं नाणी,अन्नाणी) हे भदन्त! जो नोभवसिद्धिक, नोअभवसिद्धिक जीव हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? (जहा सिद्धा) हे गौतम ! नोभवसिद्धिक नो अभवसिद्धिक जीव सिद्धोंकी तरह होते हैं । (सन्नीणं पुच्छा) हे भदन्त! संज्ञी जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (जहा सइंदिया, असन्नी जहा बेइंदिया, नोसन्नी नोअसन्नी जहा सिद्धा ८) हे गौतम ! संज्ञी जीव सेन्द्रिय जीवकी तरह होते हैं असंज्ञी जीव बेइन्द्रिय जीवकी तरह होता है । नोसंज्ञी नोअसंज्ञी जीव सिद्धोंकी तरह होते हैं ।

नाणी अन्नाणी ' હે ભગવન્ ભવસિદ્ધિક જીવ શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? 'जहा सकाइया' હે ગૌતમ ભવસિદ્ધિક જીવોના વિષયમા સકાયિક જીવોની માફક સમજવું 'अभवसिद्धियाणं पुच्छा' હે ભગવન! અભવસિદ્ધિક જીવ શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'नो नाणी अन्नाणी' અભવસિદ્ધિક જીવ જ્ઞાની નહી પણ અજ્ઞાની જ હોય છે 'तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' તેમાં ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે 'नो भवसिद्धिया नो अभवसिद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન! જે નોભવસિદ્ધિક અને નો અભવસિદ્ધિક જીવ છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? 'जहा सिद्धा' હે ગૌતમ! નો ભવસિદ્ધિક અને નો અભવસિદ્ધિક જીવોના વિષયમાં સિદ્ધોની માફક સમજવું 'सन्नीणं पुच्छा' હે ભગવન! સંજ્ઞી જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? 'जहा सइंदिया असन्नी जहा बेइंदिया नो सन्नी नो असन्नी जहा सिद्धा' હે ગૌતમ! સંજ્ઞી જીવ સેન્દ્રિય જીવની માફક હોય છે. અસંજ્ઞી જીવ બેઇન્દ્રિય જીવોની માફક હોય છે. નો સંજ્ઞી નો અસંજ્ઞી જીવ સિદ્ધોની માફક હોય છે.

टीका-'निरयगइया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! निरयगतिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः ? किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ? इदमत्र बोध्यम्-

'जीव-गइ-इंदिय-काए, सुहुम-पज्जत्ति-भवत्थे य,
भवसिद्धिए य सण्णी, लद्धी उवओग जोगे य ॥ १ ॥
लेस्सा कसाय वेए, आहारे णाणगोयरे,
काले अंतर अप्पावहुयं, पज्जवा चेव दाराइं ॥ २ ॥

१ जीवः, २ गतिः, ३ इन्द्रियम्, ४ कायः ५ सूक्ष्मम्, ६ पर्याप्तकम्, ७ भवस्थश्च, ८ भवसिद्धिकश्च, ९ संज्ञि, १० लब्धिः, ११ उपयोगः, १२ योगश्च, १३ लेश्या, १४ कषायः, १५ वेदः, १६ आहारः, १७ ज्ञानगोचरः १८ कालः, १९ अन्तरम्, २० अल्पबहुत्वम्, २१ पर्यवः, इत्येकविंशतिः

टीकार्थ-समुच्चयजीव, २४ दण्डक और सिद्ध, इसप्रकार छव्वीस दंडकों द्वारा ज्ञानी और अज्ञानीकी प्ररूपणा की जाचुकी है, अब उन्हीं ज्ञानी और अज्ञानी जीवोंकी प्ररूपणा गति, इन्द्रिय, काय आदि द्वारा की जा रही है। इसमें गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है 'निरयगइयाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! निरयगतिकजीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? यहां पर ऐसा अभिप्राय जानना चाहिये कि जीव १, गति २, इन्द्रिय ३, काय ४, सूक्ष्म ५, पर्याप्तक ६, भवस्थ ७, भवसिद्धिक ८, संज्ञी ९, लब्धि १०, उपयोग ११, योग १२, लेश्या १३, कषाय १४, वेद १५, आहार १६, ज्ञानगोचर १७, काल १८, अन्तर १९, अल्पबहुत्व २०, और पर्याय २१ ये २१ द्वार हैं। सो इन

ટીકાર્થ- સમુચ્ચય જીવ, ૨૪ ચોવીસ દણ્ડક અને સિદ્ધ. તે રીતે ૨૬ છવ્વીસ દંડકો દ્વારા જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીનુ નિરૂપણુ પહેલાંના પ્રકરણુમા કરવામા આવ્યુ છે હવે તે જ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની જીવોનુ નિરૂપણુ ગતિ, ઇન્દ્રિય અને કાય આદિ દ્વારા કરવામાં આવે છે તેમા ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એ રીતે પૂછે છે કે- 'निरयगइयाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન ! નૈરયિક જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? પૂછવાનો હેતુ એ છે કે જીવ ૧, ગતિ ૨, ઇન્દ્રિય ૩, કાય ૪, સૂક્ષ્મ ૫, પર્યાપ્તક ૬, ભવસ્થ ૭, ભવસિદ્ધિક ૮, સંજ્ઞી ૯, લબ્ધિ ૧૦, ઉપયોગ ૧૧, યોગ ૧૨, લેશ્યા ૧૩, કષાય ૧૪, વેદ ૧૫, આહાર ૧૬, જ્ઞાનગોચર ૧૭, કાલ ૧૮, અંતર ૧૯, અલ્પબહુત ૨૦, અને પર્યાય ૨૧. આ રીતે ૨૧ એકવીસ દ્વાર છે આ દ્વારો પૈકી જીવદ્વારનો આશ્રય કરીને

द्वाराणि सन्ति, तत्र जीवद्वारमाश्रित्य ज्ञानादिकं निरूपितम् अथ गत्यादि विंशतिद्वाराणि आश्रित्य ज्ञानादिकं निरूपयितुं प्रथमं गतिद्वारेण नैरयिकादि-जीवानां ज्ञानादिकं प्रतिपादयति – 'निरयगइया' इति, तत्र निरये नरके गतिः गमनं येषां ते निरयगतिकाः, तथा च ये सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयो वा ज्ञानिनोऽज्ञानिनो वा पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्याश्च नरके उत्पत्तुं कामाः यावत् पूर्वभवं परित्यज्य नरकभवं द्वे प्राप्तास्तावत् अन्तरगतौ वर्तमानास्ते निरयगतिका व्यपदिश्यन्ते, अत एवात्र गतिशब्दप्रयोगो विहितः, तद्बलेनैवा-यमर्थो लभ्यते, ते खलु निरयगतिका नरकगामिनो जीवाः किं ज्ञानिनः, अ-ज्ञानिनो वा भवन्ति ? इति प्रश्नः । भगवानाह–'गोयमा । नाणी वि, अन्नाणी वि, तिन्नि नाणाइं नियमा, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' हे गौतम ! निरयगति-का जीवाः ज्ञानिनोऽपि भवन्ति, अज्ञानिनोऽपि भवन्ति, तत्र त्रीणि ज्ञानानि मति-ज्ञानावधिलक्षणानि नियमात् नियमतो भवन्ति, किन्तु त्रीणि अज्ञानानि मत्यज्ञान-

द्वारोंमेंसे जीवद्वारको आश्रित करके ज्ञानादिककी प्ररूपणा तो की जा-चुकी है । अब अवशिष्ट गत्यादिक २० द्वारोंके आश्रित करके ज्ञाना-दिकोंको निरूपणकरनेके लिये प्रथमगतिद्वार द्वारा नैरयिक आदि जीवोंके ज्ञानादिकोंकी प्ररूपणा सूत्रकार करते हैं 'निरयगइया' जिनका निरय नरकमें गति–गमन होना होता है वे जीव निरयगतिक हैं । ऐसे नरकगामी जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इस प्रश्नके समाधान निमित्त प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'नाणी वि अण्णाणी वि' निरयगतिकजीव ज्ञानीभी होते हैं अज्ञानी भी होते हैं । 'तिन्नि नाणाइं नियमा, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' इनके मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, और अवधिज्ञान ये तीनज्ञान तो नियमसे होते हैं, परन्तु-

જ્ઞાનાદિકનું નિરૂપણ કરાયું છે હવે બાકીના ગત્યાદિક ૨૦ વીશ દ્વારોનો આશ્રય કરીને જ્ઞાનાદિકોનું નિરૂપણ કરવા માટે પ્રથમ ગતિદ્વારથી નૈરયિક આદિ જીવોનું અને જ્ઞાનાદિકોનું સૂત્રકાર નિરૂપણ કરે છે. 'निरयगइया' જેમનું નિરય–નરકમાં ગતિ ગમન થાય છે તે નૈરયિક ગતિ કહેવાય છે એવા નરકગામી જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉત્તર– 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' નિરયગતિક જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. तिन्नि नाणाइं नियमा तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' તેઓને મતીજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન નિયમથી હોય છે અને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. અર્થાત્– કોઈ કોઈ નરકગતિ જીવોને બે અજ્ઞાન હોય છે અને

श्रुताज्ञानविभङ्गज्ञानलक्षणानि भजनया, केषांचित् निरयगामिनां द्वे अज्ञाने केषांञ्चित् त्रीणि अज्ञानानि भवन्ति, तत्र असंज्ञीनां नरकगामिनां द्वे अज्ञाने भवतः अपर्याप्तकत्वेन विभङ्गज्ञानाभावात्, संज्ञिनां तु मिथ्यादृष्टीनां त्रीणि अज्ञानानि भवप्रत्ययविभङ्गज्ञानसंभवात्, एतदभिप्रायेणाह-त्रीणि अज्ञानानि भजनया इति। गौतमः पृच्छति-'तिरियगइया णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी?' हे भदन्त! तिर्यग्गतिकाः-तिर्यक्षु गतिर्गमनम् येषां ते तिर्यग्गतिका' तिर्यग्योनिगामिनः तदन्तरालवर्तिनः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः, कि वा अज्ञानिनो भवन्ति? भगवानाह-'गोयमा! दो नाणा दो अन्नाणा नियमा' हे गौतम! तिर्यग्गामिनां तदपान्तरालवर्तिनां जीवानां द्वे ज्ञाने, द्वे अज्ञाने नियमात् नियमतो भवतः, तत्र

तीन अज्ञान भजनासे होते हैं। अर्थात् किन्हीं २ नरकगतिकजीवोंके दो अज्ञान होते हैं, और किन्हीं २ नरकगतिक जीवोंको तीन अज्ञान होते हैं। जो नरकगतिक असंज्ञीजीव होते हैं, उनके दो अज्ञान होते हैं। इनके अपर्याप्तक अवस्थामें विभंगज्ञानका अभाव रहता है। जो संज्ञी मिथ्यादृष्टिजीव नरकगतिक होते हैं उनको तीनअज्ञान होते हैं। क्योंकि इनमें अपर्याप्तावस्थामें भवप्रत्यय विभंगज्ञान होजाता है। इसी अभिप्रायको लेकर 'ऐसा कहा गया है कि भजनासे तीन अज्ञान होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'तिरियगइया णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त! जो जीव तिर्यग्गतिक हैं ऐसे जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'दोनाणा, दोअन्नाणा नियमा' तिर्यग्योनिक जीवोंके दो ज्ञान और दो अज्ञान नियमसे होते हैं। तात्पर्य इसका यह है कि सम्यग्दृष्टि जीव अवधिज्ञानके नष्ट होजानेपर ही

કેટલાકને ત્રણ અજ્ઞાન હોય તે જે નરકગતિ અસંજ્ઞીજીવ હોય છે તેઓને બે અજ્ઞાન હોય છે કારણ કે તેઓને અપર્યાપ્તક અવસ્થામાં વિભંગજ્ઞાન હોતું નથી. જે સંજ્ઞી મિથ્યાદ્રષ્ટિજીવ નરકગતિ હોય છે તેઓને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. કેમકે તેમને અપર્યાપ્તાવસ્થામા ભવપ્રત્યય વિભંગજ્ઞાન થઈ જાય છે એ જ અભિપ્રાયને લઈને ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે તેમ કહ્યું છે પ્રશ્ન- 'तिरयगइयाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્! જે તિર્યક્ ગતિ જીવ હોય છે તે જ્ઞાની હોય કે અજ્ઞાની? ઉ- 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'दो नाणा दो अन्नाणा नियमा' તેઓને બે જ્ઞાન અને બે અજ્ઞાન નિયમથી હોય છે કહેવાનો હેતુ એ છે કે સમ્યગ્દ્રષ્ટિ જીવ અવધિજ્ઞાનનો નાશ થયા પછી જ તિર્યંચોમા જાય છે. તે સમયે તેમને મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એમ બે જ્ઞાન હોય છે

सम्यग्दृष्टीनाम् अवधिज्ञाने विनष्टे सत्येव तिर्यक्षु गमनं भवति, अतस्तेषां द्वे एव ज्ञाने मतिश्रुतलक्षणे भवतः, मिथ्यादृष्टीनां तु विभङ्गज्ञाने प्रणष्टे सत्येव तिर्यक्षु गमनं भवति अतस्तेषामपि द्वे एव अज्ञाने मत्यज्ञान-श्रुताज्ञानलक्षणे भवत इति भावः, गौतमः पृच्छति-'मणुस्सगइया णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी ?' हे भदन्त ! मनुष्यगतिकाः मनुष्ये मनुष्यभवे भाविनी गतिर्येषां ते मनुष्य-भवगामिनस्तदपान्तरालवर्तिनः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः, किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! तिन्नि नाणाइं भयणाए, दो अन्नाणाइं नियमा' हे गौतम ! मनुष्यभवगामिनां तदपान्तरालवर्तिनां जीवानां त्रीणि ज्ञानानि भजनया भवन्ति, द्वे अज्ञाने नियमात् नियमतो भवतः, तत्र मनुष्यभवे गामिनां केषाञ्चित् ज्ञानिनां तीर्थङ्करवत् अवधिज्ञानेन सहैव गमनं भवति, केषाञ्चित्तु अवधिज्ञानं परित्यज्यैव गमनं भवति, अतस्तेषां त्रीणि वा, द्वे वा ज्ञाने भवतः, इत्य-

---

तिर्यञ्चोंमें जाता है उस समय इसके मतिज्ञान और श्रुतज्ञान ये दो ज्ञान होते हैं। तथा मिथ्यादृष्टिजीव विभंगज्ञानके नष्ट होजाने परही तिर्यंचगतिमें जाता है। इस कारण इसको दो अज्ञान कहे गये हैं। एक मत्यज्ञान और दूसरा श्रुताज्ञान। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'मणुस्सगइयाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! जो मनुष्यगतिक होते हैं ऐसे जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा तिन्नि नाणाइं भयणाए' दो अन्नाणाइं नियमा' हे गौतम ! मनुष्यगतिकजीवोंमें जोज्ञानी है वे कितनेक जीवतो तीर्थंकरकी तरह अवधिज्ञानके साथ ही मनुष्यगतिमें जाते हैं और कितनेकजीव अवधिज्ञानको छोडकर मनुष्यगतिमें जाते हैं इसलिये ऐसे जीवोंके तीन ज्ञान और दो ज्ञानवाले कहे गये हैं। तथा

તથા મિથ્યાદ્રષ્ટિજીવ વિભંગજ્ઞાન નષ્ટ થયા પછી જ તિર્યંચગતિમાં જાય છે તે કારણે તેમનામાં મત્યજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન કહેલા છે પ્રશ્ન- 'मणुस्स गइयाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્ ! મનુષ્યગતિક જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની.? ઉ- 'गोयमा' 'तिन्नि नाणाइं भयणाए दो अन्नाणाइं नियमा' હે ગૌતમ ! મનુષ્યગતિક જીવોમાં જે જ્ઞાની હોય છે તેમાંના કેટલાક તો તિર્થંકરની માફક અવધિજ્ઞાનની સાથે જ મનુષ્યગતિમાં જાય છે અને કેટલાક જીવ અવધિજ્ઞાન ત્યજીને મનુષ્યગતિમા જાય છે. એથી જ આ જીવોમાં ત્રણ જ્ઞાન અને બે જ્ઞાન કહેવાયેલા છે અને

भिप्रायेणाह-'त्रीणि ज्ञानानि भजनयेति' किन्तु मनुष्यभवे उत्पत्तुकामानामज्ञानिनां तु विभङ्गज्ञाने प्रभ्रष्टे सत्येव तत्रोत्पत्तिर्भवति अतस्तेषां द्वे अज्ञाने मत्यज्ञान-श्रुताज्ञानलक्षणे नियमतो भवत इत्यभिप्रायेणाह - 'द्वे अज्ञाने नियमात् इति, गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! देवगतिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः ? किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ? इति प्रश्नः स्वयमूहनीयः, भगवान् उत्तरमाह-'देवगइया जहा निरयगइया' हे गौतम ! देवगतिकाः देवभवगामिनो जीवा यथा निरय-गतिकाः ज्ञानिनोऽज्ञानिनश्चोक्तास्तथा वक्तव्याः,तत्र देवभवगामिनामपि ज्ञानिनां भवप्रत्ययस्यावधिज्ञानस्य देवायुःप्रथमसमये एवोत्पादात् त्रीणि ज्ञानानि नियमतो भवन्ति, त्रीणि अज्ञानानि तु पूर्वोक्तानि भजनया बोध्यानि उक्तयुक्तेः, अज्ञानि-नामसंज्ञिनां द्वे अज्ञाने, अपर्याप्तकत्वे विभङ्गाभावात्, संज्ञिनां तु त्रीणि अज्ञानानि भवप्रत्ययविभङ्गस्य सद्भावात् । गौतमः पृच्छति-'सिद्धगइया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! सिद्धगतिकाः सिद्धिगामिनः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः, किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ? भगवानाह-'जहा-सिद्धा' १, हे गौतम ! यथा सिद्धाः केवलज्ञानिनो भवन्ति तथा सिद्धगतिका अपि केवलज्ञानिन

जो अज्ञानी हैं, वे विभंगज्ञानके नष्ट होने पर ही मनुष्यगतिमें उत्पन्न होते हैं इसलिये ऐसे जीवोंके अवश्य ही दो मत्यज्ञान और श्रुता-ज्ञान होते कहे गये हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि 'हे भदन्त ! जो जीव देवगतिक होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं, या अज्ञानी होते हैं इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं हे गौतम ! देवगतिकजीव निरयगतिककी तरह ज्ञानी अज्ञानी दोनों प्रकारके होते हैं ।

अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'सिद्धगइयाणं भंते ! जीवा किंनाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! जो जीव सिद्धगतिक हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'जहा सिद्धा' हे गौतम ! जिस प्रकारसे सिद्धकेवलज्ञानसे ज्ञानी होते हैं उसी प्रकारसे

જે અજ્ઞાની છે તે વિભંગજ્ઞાનનો નાશ થવાથી જ મનુષ્યગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી આવા જીવોમાં અવશ્ય મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન એમ બે અજ્ઞાન રહેલાં છે તેમ જણાવ્યું છે હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે હે ભગવાન ! જે જીવ દેવગતિક હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! દેવગતિક જીવ નિરયગતિક જીવોની માફક જ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની એમ બન્ને પ્રકારના કહેવાય છે.
પ્રશ્ન- 'सिद्धगइयाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત ! જે જીવ સિદ્ધ-ગતિક હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉ - 'जहा सिद्धा' હે ગૌતમ !

एव भवन्ति इति भावः, अत्रेदं बोध्यम्–सिद्धानां सिद्धगतिकानाञ्चोभयेषामेवान्तरगत्यभावात् विशेषाभावेऽपि सिद्धगतिकानां गतिद्वारबलायातत्वेन तथा प्रतिपादितम् । इति । द्वितीयं गतिद्वारम् ।

अथ तृतीयमिन्द्रियद्वारमाश्रित्य ज्ञानादिकं प्ररूपयितुमाह–'सइंदिया णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! सेन्द्रियाः–इन्द्रिय युक्ताः इन्द्रियोपयोगवन्तःखलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति ? किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ? भगवानाह

सिद्धगतिकजीव भी केवलज्ञानसे ही ज्ञानी होते हैं । यहां अन्तरगति नहीं होती है इसलिये सिद्ध और सिद्धगतिकमें भेद नहीं है केवल गतिद्वारके क्रमको लेकर ही इनका यहां अलगसे निर्देश किया गया है । मुक्त जीवोंकी गति सीधी एक समयकी कही गयी है और वह विना अन्तरालके होती है । अन्य जीवोंको जिस प्रकारसे विवक्षित भवधारण करनेके लिये विग्रहगतिमें देर लगती है उस प्रकार सिद्धोंको देर नहीं लगती है । अन्तरालगतिमें जीव जबतक रहता है तबतक वह अपर्याप्त होता है अतः इसी अपर्याप्तावस्थामें यहां ज्ञानी और अज्ञानी होनेका विचार किया गया है । इस प्रकार यहांतक द्वितीय गतिद्वारको लेकर ज्ञानादिककी प्ररूपणाकी अब इन्द्रियद्वारको लेकर ज्ञानादिककी प्ररूपणा सूत्रकार करते हैं, सो गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है कि 'सइंदियाणं भंते ! जीवा किंनाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! इन्द्रिययुक्त इन्द्रिय सहित जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'चत्तारि नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं

જેવી રીતે સિદ્ધ કેવળજ્ઞાનથી જ્ઞાની કહેવાય છે તેવી જ રીતે સિદ્ધગતિક જીવ પણ કેવળજ્ઞાની જ હોય છે અહીં અનન્તરગતિ હોતી નથી. તેથી સિદ્ધ અને સિદ્ધગતિ જીવોમાં ભેદ નથી હોતો ફક્ત ગતિદ્વારના ક્રમને લઈને જ તેમનો અહીંઆ અલગ અલગ નિર્દેશ કરેલ છે મુક્તજીવોની ગતિ સીધી એક સમયની કહેલી છે અને તે અંતરાલ વિના હોય છે. અન્ય જીવોને જે રીતે વિવક્ષિત ભાવ ધારણ કરવા માટે વિગ્રહગતિમાં વિલંબ થાય છે. તે રીતે સિદ્ધોને વિલંબ થતો નથી. જીવ અંતરાલ ગતિમાં જ્યા સુધી રહે છે ત્યા સુધી તે અપર્યાપ્ત હોય છે એટલા માટે એ અપર્યાપ્તાવસ્થામાં અહીં જ્ઞાની અને અજ્ઞાની હોવાનો વિચાર કરેલ છે આ રીતે અહીં સુધી બીજા ગતિદ્વારને લઈને જ્ઞાનાદિકનુ નિરૂપણુ કર્યું છે. હવે ઇન્દ્રિયદ્વારને લઈને સૂત્રકાર જ્ઞાનાદિનુ નિરૂપણુ કરે છે. પ્રશ્ન– 'सइंदियाणं भंते किं नाणी अन्नाणी', હે ભદન્ત, ઇન્દ્રિય સહિતના જીવો શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉ.– 'चत्तारि नाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए'

-'गोयमा ! चत्तारि नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' हे गौतम ! सेन्द्रियाणां चत्वारि ज्ञानानि मतिज्ञानावधिमनःपर्यवलक्षणानि, तथा त्रीणि अज्ञानानि मत्यज्ञान श्रुताज्ञान-विभङ्गज्ञानलक्षणानि भजनया भवन्ति, तथा च सेन्द्रियाः ज्ञानिनोऽज्ञानिनश्च, तत्र ज्ञानिनां चत्वारि ज्ञानानि भजनया कदाचित् द्वे, कदाचित् त्रीणि कदाचित् चत्वारि पूर्वोक्तानि भवन्ति, केवलज्ञानस्य अतीन्द्रियज्ञानत्वात् सेन्द्रियाणां तदसंभवात्, द्वयादिज्ञानादिकन्तु लब्ध्यपेक्षया, उपयोगापेक्षया तु सर्वेषामेकदा एकमेव ज्ञानम्, अज्ञानिनां तु त्रीणि अज्ञानानि भजनयैव-कदाचित् द्वे, कदाचित् त्रीणि इत्यर्थः। गौतमः पृच्छति-'एगिंदियाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! एकेन्द्रियाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः ? किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ? भगवानाह-' जहा पुढविक्काइया' हे गौतम ! एकेन्द्रियाः

भयणाए' हे गौतम ! सेन्द्रिय जीवोंको चारज्ञान और तीन अज्ञान भजनासे होते हैं। इनके कदाचित् दो ज्ञान, कदाचित् तीन ज्ञान कदाचित् चार ज्ञान होते हैं केवलज्ञान नहीं होता है क्योंकि वह ज्ञान अतीन्द्रिय होनेसे अतीन्द्रिय जीवोंके ही होता है। सेइन्द्रियजीवोंके नहीं होता। सेन्द्रिय जीवोंमें जो दो आदिज्ञानोंके होनेकी बात यहां कही गई है वह लब्धिकी अपेक्षासे कही गई है ऐसा जानना चाहिये क्योंकि उपयोग की अपेक्षा सब जीवोंमें एक कालमें एक ही ज्ञान होता है सेन्द्रिय अज्ञानीयोंके तीन अज्ञान भी भजनासे ही होते हैं कदाचित् दो और कदाचित तीन। अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'एगिंदियाणं भंते ! जोवा किं नाणी, अन्नाणी' जो जीव एकेन्द्रिय हैं वे क्या ज्ञानी होते है ! या अज्ञानी होते है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'जहा पुढविकाइया' हे गौतम ! जिस प्रकार पृथिवीकायिकजीव मिथ्या-

હે ગૌતમ ! ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે તેઓને કોઇ વખત બે જ્ઞાન અને કોઇ વખત ત્રણ જ્ઞાન અને કોઇ વખત ચાર જ્ઞાન હોય છે. તેઓને કેવળજ્ઞાન હોતુ નથી. કેમકે તે જ્ઞાન અતીન્દ્રિય - ઇન્દ્રિયોથી ન જાણી શકાય તેવુ- તે ઇન્દ્રિયાતીત જીવોને જ હોય છે ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને હોતુ નથી. ઇન્દ્રિયવાળા જીવોમા જે બે જ્ઞાનાદિ હોવાની વાત અહીં કહી છે તે લબ્ધિની અપેક્ષાએ કહી છે તેમ સમજવું. કેમકે ઉપયોગની અપેક્ષાએ સઘળા જીવોમાં એક કાળમાં એકજ જ્ઞાન હોય છે. ઇંદ્રિયવાળા જીવોમા ત્રણઅજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે કોઈ વખત બે અને કોઇ વખત ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે હવે ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવુ પૂછે છે કે 'एगिंदिया णं भंते जीवा किंनाणी अन्नाणी' જે જીવો એકેન્દ્રિય હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે 'जहा पुढविक्काइया' હે ગૌતમ ! જે રીતે પૃથ્વીકાયિક જીવને મિથ્યા-

यथा पृथिवीकायिका मिथ्यादृष्टित्वादज्ञानिनः प्रतिपादितास्तथा अज्ञानिनो वक्तव्याः, ते च द्व्यज्ञाना एव बोध्याः, किन्तु 'बेइंदिय-तेइंदिय-चउरिंदियाणं दो नाणा, दो अन्नाणा नियमा' द्वीन्द्रिय-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियाणां द्वे ज्ञाने, द्वे अज्ञाने च नियमात् नियमतो भवतः, तथा च सासादनगुणस्थानकतया तेषु उत्पद्यमानत्वात्, सासादनस्य गुणस्थानकस्य चोत्कृष्टतः षडावलिकामानत्वात् द्वे ज्ञाने नियमतस्तत्र लभ्येते. 'पंचिंदिया जहा सइंदिया' पञ्चेद्रियाः यथा सेन्द्रियाः भजनया चतुर्ज्ञानिनः त्र्यज्ञानि : पूर्वं प्रदर्शितास्तथैव भजनया चतुर्ज्ञानिनः, त्र्यज्ञानिनश्च द्रष्टव्याः। गौतमः पृच्छति-'अणिंदिया णं भंते ! जीवा किं नाणी,

दृष्टि होनेसे अज्ञानी प्रकट किये गये हैं, उसी प्रकारसे एकेन्द्रियजीव भी अज्ञानी होते हैं ऐसा जानना चाहिये। इनमें मत्यज्ञान और श्रुताज्ञान ये दो अज्ञानवाले ही होते हैं। किन्तु 'बेइंदियतेइंदिय चउरिंदियाणं दो नाणा दो अन्नाणा नियमा' दो इन्द्रियवालोंमें तीन इन्द्रियवालोंमें और चारइन्द्रियवालोंमें दो ज्ञान और दो अज्ञान नियमसे होते हैं। इनमें दो ज्ञान-मतिज्ञान और श्रुतज्ञान होनेका कारण यह है कि इन जीवोंमें दूसरा सासादन गुणस्थानका होना संभवित कहा गया है इस गुणस्थानका उत्कृष्टकाल ६ आवलिका प्रमाण होता है तबतक इनमें दो ज्ञान होते हैं और इसके सिवाय जीवोंके दो अज्ञान होते हैं। 'पंचिंदिया जहा सइंदिया' पचेन्द्रियजीव जिस प्रकारसे पहिले सेन्द्रियजीव भजनासे चार ज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले प्रतिपादित किये गये हैं उसी प्रकारसे चार ज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले भजनासे होते हैं ऐसा जानना चाहिये। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते

દ્રષ્ટિ હોવાથી અજ્ઞાની કહ્યા છે તે રીતે એકેન્દ્રિય જીવોને પણ અજ્ઞાની સમજવા. તેઓ મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાનવાળા એમ બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે 'बेइंदिय, तेइंदिय, चउरिंदियाणं दो नाणा दो अन्नाणा नियमा' બેઇંદ્રિયવાળા, ત્રણઇંદ્રિયવાળા અને ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવોમાં બે જ્ઞાન અને બે અજ્ઞાન નિયમથી હોય છે તેઓમાં મતીજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન હોવાનું કારણ એ છે કે એ જીવોમાં બીજું સાસાદન ગુણસ્થાનનું હોવું સંભવિત કહેલ છે જ્યાસુધી એ ગુણસ્થાનનો ઉત્કૃષ્ટથી ૬ છ આવલિકાના પ્રમાણથી હોય છે ત્યાસુધી તેમનામાં બેજ્ઞાન હોય છે અને તે સિવાયના જીવોમાં બે અજ્ઞાન હોય છે 'पंचिंदिया जहा सइंदिया' પચેન્દ્રિય જીવ, જે પ્રકારથી પહેલાં સેન્દ્રિયજીવ ભજનાથી ચાર જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોવાનું સમર્થન કર્યું છે એજ રીતે ચાર જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા ભજનાથી હોય છે.

अन्नाणी' हे भदन्त ! अनिन्द्रियाः खलु केवलिनः किं ज्ञानिनः, किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ? भगवानाह-'जहा सिद्धा' २, हे गौतम ! यथा सिद्धाः केवलज्ञानलक्षणैकज्ञानिनः प्रतिपादितास्तथा अनिन्द्रियाः केवलिनोऽपि केवलज्ञानिनो बोध्याः। अथ चतुर्थकायद्वारमाश्रित्य गौतमः पृच्छति-'सकाइया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! सकायिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनो वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! पंच नाणाणि, तिन्नि अन्नाणाणि भयणाए' हे गौतम ! सकायिकानां पञ्च ज्ञानानि भवन्ति, त्रीणि अज्ञानानि भजनया भवन्ति, तथाहि-कायेन औदारिकादिशरीरेण पृथिव्यादिपञ्चत्रसकाय-

---

हैं 'अणिंदियाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! जो जीव अनिन्द्रिय हैं इन्द्रियके उपयोगसे रहित हैं वे ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'जहा सिद्धा' हे गौतम ! जिस प्रकारसे पहिले यह कहा गया है कि सिद्धजीव केवलज्ञानरूप एक ज्ञानसे ज्ञानी होते हैं, उसी प्रकारसे अनिन्द्रिय जीव भी-केवली भी केवल ज्ञानरूप एकज्ञानसे ज्ञानी होते हैं। ऐसा जानना चाहिये।

अब चतुर्थकायद्वारको आश्रित करके गौतम प्रभुसे पूछते हैं 'सकाइयाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! जो जीव औदारिक आदि शरीरसे अथवा पृथिवी आदि ६ काय इनमेंसे किसी एककायसे सहित होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंच नाणाणि, तिन्नि अन्नाणाइ' 'भयणाए' सकायिकजीवोंको पांच ज्ञान और तीन अज्ञान भजनासे होते हैं क्योंकि औदारिक आदि शरीरसे तथा पृथिवी आदि

प्रश्न-अणिंदियाण भते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન ! જે જીવ અનિન્દ્રિય છે એટલે કે ઇંદ્રિયના ઉપયોગથી રહિત છે તેવા જીવો જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? તેનો ઉત્તર આપતા પ્રભુ કહે છે કે 'जहा सिद्धा' હે ગૌતમ ! જે રીતે સિધ્ધોના વિષયમાં આ પહેલાં કહ્યુ છે સિદ્ધજીવ કેવળજ્ઞાનરૂપ એક જ્ઞાનવાળા હોય છે તેજ રીતે ઇંદ્રિયવિનાના જીવ પણ એટલે કેવલી પણ-ચોથા કેવળજ્ઞાનરૂપ એક જ્ઞાનથી જ્ઞાની હોય છે

હવે ચતુર્થ-ચોથા કાયદ્વારનો આશ્રય કરીને ગૌતમસ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે 'सकाइयाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન ! જે જીવ ઔદારિક આદિ શરીરથી અથવા પૃથ્વી આદિ છ કાય પૈકી કોઇ એક કાય યુકત હોય છે તેવા જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? તેનો ઉત્તર આપતા પ્રભુ કહે છે કે 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'पंच नाणाणि तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' સકાયિક જીવોમા પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે કેમકે ઔદારિક આદિ શરીરથી તથા પૃથ્વી આદિ પાંચ

रूपपट्कायान्यतमेन वा कायेन ये वर्तन्ते ते सकायाः सकाया एव सकायिकाः स्वार्थे कप्रत्ययः, ते च केवलिनोऽपि स्युरिति सकायिकानां सम्यग्दृशां पञ्चज्ञानानि भजनया, मिथ्यादृशां तु त्रीण्यज्ञानानि भजनया कदाचित् द्व्यज्ञानिनः, कदाचित् त्र्यज्ञानिनो भवन्ति 'पुढविकाइया जाव वणस्सइकाइया नो नाणी, अन्नाणी, नियमा दुअन्नाणी, तं जहा-मइअ-न्नाणी य, सुयअन्नाणीय,' पृथिवीकायिकाः यावत्-अप्कायिकाः, तेजस्कायिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिकाः नो ज्ञानिनः, अपि तु अज्ञानिनो भवन्ति, तत्रापि अज्ञानिनो नियमात् द्व्यज्ञानिनः, तद्यथा-मत्यज्ञानिनश्च, श्रुताज्ञानिनश्च 'तसकाइया जहा सकाइया' त्रसकायिका यथा सकायिका पञ्चज्ञानिनः, त्र्यज्ञानिनश्च पूर्वं प्रति-

पांच और त्रस इन षट्कायमेंसे किसी एककायसे जो जीव युक्त होते हैं वे जब सकाय कहे गये हैं, तो ऐसे सकाय केवली भी होते हैं ऐसे सकायिक सम्यग्दृष्टियोंके भजनासे दो, तीन, चारज्ञान हो सकते हैं और एक केवलज्ञान भी हो सकता है। इसलिये यहां भजनासे पांचज्ञानतक हो सकता कहा गया है। तथा सकायिक मिथ्यादृष्टियोंमें भजनासे दो तीन अज्ञान भी होसकते हैं। 'पुढविकाइया जाव वणस्सइ-काइया णो नाणी, अन्नाणी, नियमा दुअन्नाणी तंजहा मतिअन्नाणीय, सुयअन्नाणी य' पृथिवीकायिक अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक और वनस्पतिकायिक ये सब ज्ञानी नहीं होते हैं अपितु अज्ञानी ही होते हैं। इनमें मत्यज्ञानी और श्रुताज्ञानी नियमसे होते हैं। 'तस काइया जहा सकाइया' जिस प्रकार सकायिकजीव पांचज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले भजनासे पहिले कहे गये हैं, इसी प्रकारसे भजनासे

અને ત્રસ એ ૬ છ કાય પૈકી કોઇ એક કાયથી જે જીવ યુકત હોય એવા સકાય કેવલી પણ હોય છે-એવા સકાયિક સમ્યગ્દૃષ્ટિઓને ભજનાથી બે, ત્રણ, ચાર જ્ઞાન હોય છે અને એક કેવળજ્ઞાન પણ હોય છે એટલા માટે અહીં તેમનામાં ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન હોવાનુ કહ્યું છે. તેમજ સકાયિક મિથ્યા દ્રષ્ટિઓમાં બે, ત્રણ, અજ્ઞાનરૂપ હોઇ શકે છે 'पुढविकाइया जाव वणस्सइकाइया नो नाणी अन्नाणी नियमा दु अन्नाणी तं जहा मति अन्नाणी य सुय अन्नाणी य' પૃથ્વી કાયિક જીવ અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, અને વનસ્પતિકાયિક જીવ એ સઘળા જ્ઞાની હોતા નથી. પરંતુ અજ્ઞાનીજ હોય છે તેઓમા મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની નિયમથી હોય છે. 'तसकाइया जहा सकाइया' જેવી રીતે સકાયિક જીવને પાંચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા ભજનાથી હોવાનુ પહેલાં કહેવાયું છે તેજ રીતે ભજનાથી ત્રસકાયિક જીવ

पादितास्तथा तेऽपि पञ्चज्ञानिनः, त्र्यज्ञानिनश्च भवन्ति । गौतमः पृच्छति- 'अकाइया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? हे भदन्त ! अकायिकाः, नास्ति काय औदारिकादिलक्षणो येषां ते अकायाः, अकाया एव अकायिकाः खलु जीवाः किम् ज्ञानिनः ? किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ? भगवानाह- 'जहा सिद्धा' हे गौतम ! यथा सिद्धाः प्रतिपादिताः, तथा अकायिका अपि केवलज्ञानलक्षणैकज्ञानिनो भवन्ति । अथ पञ्चमं सूक्ष्मद्वारमाश्रित्य गौतमः पृच्छति- 'सुहुमा णं भंते ! जीवा किं नाणी; अन्नाणी ?' हे भदन्त ! सूक्ष्माः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः, किं वा अज्ञानिनश्च स्युः ? भगवानाह-' जहा पुढविक्काइया ' हे गौतम ! यथा पृथिवीकायिकाः नो ज्ञानिनः अपि तु अज्ञानिनो भवन्ति, तत्रापि

त्रसकायिक जीव भी पांचज्ञानवाले और तीनअज्ञानवाले हो सकते हैं ऐसा जानना चाहिये। अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं ' अकाइयाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! जो जीव औदारिक आदिकायसे रहित होते हैं ऐसे अकायिकसिद्ध जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'जहासिद्धा हे गौतम ! जिस प्रकारसे सिद्धजीव प्रतिपादित किये गये हैं अर्थात् सिद्धजीव जैसे केवलज्ञानको लेकर ज्ञानी प्रकट किये गये हैं उसी प्रकारसे अकायिक जीव भी एक केवलज्ञानवाले ही होते हैं अज्ञानी नहीं होते हैं। अब पांचवें सूक्ष्मद्वारको आश्रित करके गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'सुहुमा णं भंते ! जीवा किं नाणी,अन्नाणी' हे भदन्त ! जो सूक्ष्मजीव हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'जहा पुढविक्काइया' हे गौतम ! जैसे पृथिवीकायिकजीव ज्ञानी नहीं होते हैं अपितु अज्ञानी ही होते हैं अर्थात् मत्यज्ञानी और

પણ પાંચજ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે પ્રશ્ન -'अकाइया णं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવાન ! જે જીવો ઔદારિક આદિ કાયથી રહિત હોય છે તેવા અકાયિક સિદ્ધ જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ' जहा सिद्धा' જેવી રીતે સિદ્ધોના વિષયમા પ્રતિપાદન કર્યું છે -અર્થાત્- સિદ્ધ જીવ જેવી રીતે કેવળજ્ઞાનને લઇને જ્ઞાની પ્રકટ કરાયેલ છે તેજ રીતે અકાયિક જીવ પણ એક કેવળજ્ઞાનવાળા હોય છે. અજ્ઞાની હોતા નથી. હવે પાચમા સૂક્ષ્મદ્વારનો આશ્રય કરીને ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે ' सुहुमाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी ' સૂક્ષ્મ જીવો, હે ભગવન ! જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે ' जहा पुढविक्काइया ' તેઓ પૃથ્વીકાયિક જીવોની માફક અજ્ઞાનીજ હોય છે.

नियमात् द्व्यज्ञानिनस्तथा सूक्ष्मा अपि नियमतो मिथ्यादृष्टित्वात् द्व्यज्ञानिनः। गौतमः पृच्छति-'बादरा णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! बादराः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः ? किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ? भगवानाह- 'जहा-सकाइया' हे गौतम ! बादराः केवलिनोऽपि भवन्ति अतः यथा सकायिका भजनया पञ्च ज्ञानिनः, त्र्यज्ञानिनश्चोक्तास्तथा भजनयैव पञ्च ज्ञानिनः, त्र्यज्ञानिनो विज्ञेयाः। गौतमः पृच्छति-'नोसुहुमनोबायरा णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? हे भदन्त ! नो सूक्ष्मा नो बादराः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः, किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ? भगवानाह-'जहा सिद्धा' ४ हे गौतम ! यथा सिद्धाः

श्रुताज्ञानी होते हैं उसी प्रकार सूक्ष्मजीव भी नियमसे मिथ्यादृष्टि होनेके कारण मत्यज्ञानी और श्रुताज्ञानी होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'बादराणं भंते ! जीवा किंनाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! बादरजीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं हे गौतम ! बादरजीव तो केवली भी होते हैं इसलिये जैसे सकायिकजीव भजनासे पांचज्ञानवाले और तीन अज्ञान-वाले होते कहे गये हैं उसी तरहसे बादरजीव भी भजनासे पांचज्ञान वाले और तीन अज्ञानवाले होते हैं ऐसा जानना चाहिये। अब गौतम-स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'नोसुहुमा नोबादराणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! नोसूक्ष्म नोबादरजीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं, हे गौतम ! 'जहासिद्धा' जिस प्रकार सिद्धजीव केवलज्ञानरूप एकज्ञानरूप एकज्ञानवाले होते हैं उसी

અર્થાત્ તેઓ-મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની હોય છે. તેજ રીતે સૂક્ષ્મ જીવ નિયમથી મિથ્યાદ્રષ્ટિ હોવાના કારણે મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાઅજ્ઞાની હોય છે પ્રશ્ન 'बादराणं भंते जीवा कि नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્ ! બાદર જીવો શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ઉત્તરમાં પ્રભુ પૂછે છે કે હે ગૌતમ ! બાદરજીવો તો કેવળી પણ હોય છે એટલે જેવી રીતે અકાયિક જીવ ભજનાથી પાચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોવાનુ કહ્યુ છે એજ રીતે બાદરજીવ પણ ભજનાથી પાચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવુ પૂછે છે કે 'नोसुहुमाण नोबादराणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવાન ! નોસૂક્ષ્મ જીવ અને નોબાદર જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? તેનો ઉત્તર આપતા પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ 'जहा सिद्धा' જે રીતે સિદ્ધ જીવ કેવળજ્ઞાનરૂપ એક જ્ઞાનવાળા હોય છે

केवलज्ञानलक्षणैकज्ञानिनः पूर्वप्रतिपादितास्तथा नोसूक्ष्मा नोबादरा अपि जीवाः केवलज्ञानलक्षणैकज्ञानिनो भवन्ति, न तु द्व्यादिज्ञानिनः ।

अथ षष्ठं पर्याप्तकद्वारमाश्रित्य पृच्छति-'पज्जत्ता णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! पर्याप्ताः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति किंवा अज्ञानिनो भवन्ति, भगवानाह 'जहा-सकाइया' यथा सकायिका भजनया पञ्चज्ञानिनः त्र्यज्ञानिनः प्रतिपादितास्तथा पर्याप्तका अपि भजनया पञ्चज्ञानिनो भवन्ति केवलिनामपि पर्याप्तकतया पर्याप्तकानां सम्यग्दृशां भजनया एकद्व्यादिज्ञानसंभवात्, मिथ्यादृशां पर्याप्तकानांतु भजनया त्रीणि अज्ञानानि भवन्ति. गौतमःपृच्छति-'पज्जत्ता णं भंते ! नेरइया किं नाणी अन्नाणी हे भदन्त ! पर्याप्तकाः खलु

प्रकारसे नोसूक्ष्म नोबादरजीव भी केवलज्ञानरूप एकज्ञानवाले ही होते हैं । दो आदिज्ञानवाले नहीं होते हैं ।

अब गौतमस्वामी छठे पर्याप्तद्वारको आश्रित करके प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'पज्जत्ता णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' ? हे भदन्त ! जो पर्याप्तजीव हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'जहा सकाइया' हे गौतम ! जिस प्रकार सकायिक जीवोंको भजनासे पांच ज्ञानवाला और तीन अज्ञानवाला कहा गया है उसी प्रकारसे पर्याप्तक जीव भी भजनासे पांचज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले होते हैं ऐसा जानना चाहिये। पर्याप्तक केवली भी होते हैं। इसलिये पर्याप्तक सम्यग्दृष्टियोंमें भजनासे एक, दो, तीन, आदि ज्ञान होते हैं तथा जो पर्याप्त जीव मिथ्यादृष्टि होते हैं उनके भजनासे तीन अज्ञान होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं पज्जत्ता णं भंते ! नेरइया किंनाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! जो नारक-

તેજ રીતે નો સૂક્ષ્મ અને નો બાદર જીવ પણ કેવળજ્ઞાનરૂપ એક જ્ઞાનવાળા હોય છે. બે આદિ જ્ઞાન તેમનામાં હોતુ નથી.

હવે ગૌતમ સ્વામી છઠ્ઠા પર્યાપ્તદ્વારને ઉદ્દેશીને પ્રભુને પૂછે છે કે ' पज्जत्ताणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी ? હે ભદન્ત જે પર્યાપ્ત જીવ હોય છે તે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? ઉત્તર ' जहा सकाइया ' હે ગૌતમ જે રીતે સકાયિક જીવોને ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે એજ રીતે પર્યાપ્ત જીવ પણ ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે પર્યાપ્તક કેવળી પણ હોય છે. એટલા માટે પર્યાપ્તક સમ્યક્દ્રષ્ટિઓમાં ભજનાથી એક, બે, ત્રણ આદિ જ્ઞાન હોય છે. તથા જે પર્યાપ્તક જીવ મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે. તેઓને ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે પ્રશ્ન.- ' पज्जत्ता णं भंते नेरइया किं नाणी अन्नाणी '

नेरयिकाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा? भगवानाह-तिन्नि नाणा, तिन्नि अन्नाणा नियमा' हे गौतम! पर्याप्तकानां नैरयिकाणाम् त्रीणि ज्ञानानि मति-श्रुतावधिलक्षणानि, त्रीणि अज्ञानानि च मत्यज्ञान-श्रुताज्ञान-विभङ्गज्ञानलक्षणानि नियमात् नियमतो भवन्ति अपर्याप्तकानामेवासंज्ञिनैरयिकाणां विभङ्गज्ञानाभावो भवति, अतः पर्याप्तकावस्थायां तेषामज्ञानत्रयं नियमतो भवतीति भावः, 'जहा नेरइया एवं जाव थणियकुमारा' यथा नैरयिका नियमतस्त्रिज्ञानिनः, त्र्यज्ञानिनश्चोक्ता एवं तथैव यावत् पर्याप्तका असुरकुमाराः, नागकुमाराः, सुवर्णकुमाराः, विद्युत्कुमाराः, अग्निकुमाराः, दीपकुमाराः, उदधिकुमाराः, दिशाकुमाराः, वायुकुमाराः, स्तनितकुमारा अपि नियमतस्त्रिज्ञानिनः, त्र्यज्ञानिनश्च वक्तव्याः, 'पुढ-

---

जीव पर्याप्तक होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते है? उत्तरमें प्रभु कहते है 'तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा नियमा' हे गौतम! जो नारक पर्याप्तक होते हैं वे नियमसे मतिज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान इन तीन ज्ञानवाले होते है और मत्यज्ञान, श्रुताज्ञान और विभंगज्ञान इनतीन अज्ञानवाले होते हैं। असंज्ञी नारकजीवोंके अपर्याप्तावस्थामें ही विभंगज्ञान नहीं होता है। पर्याप्तक अवस्थामें तो नारकजीवोंके विभंगज्ञान नियमसे होता ही है। अतःपर्याप्तकावस्थामें उनके अज्ञानत्रय नियमतः होते हैं ऐसा कथन किया है। 'जहा नेरइया एवं जाव थणियकुमारा' नैरयिकजीव जैसे नियमसे त्रिज्ञानी और त्र्यज्ञानी कहे गये हैं वैसे ही पर्याप्तक असुरकुमार, नागकुमार, सुपर्णकुमार, विद्युत्कुमार, अग्निकुमार, द्वीपकुमार, उदधिकुमार, दिशा-

---

હે ભદન્ત! જે નારક જીવો પર્યાપ્તક હોય છે. તે શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? ઉત્તરઃ- 'तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा नियमा' હે ગૌતમ જે નારક પર્યાપ્તક હોય છે તે નિયમથી મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોયછે. અને મત્યજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. અસંજ્ઞીનારક જીવોને અપર્યાપ્તાવસ્થામા વિભંગજ્ઞાન હોતું નથી. પર્યાપ્તક અવસ્થામાં તો નારક જીવોને વિભંગજ્ઞાન નિયમથી હોય છે. એટલે પર્યાપ્તકાવસ્થામાં તેઓને ત્રણ અજ્ઞાન નિયમથી હોય છે તેમ કહેવામાં આવ્યું છે. 'जहा नेरइया एवं जाव थणियकुमारा' નૈરયિક જીવ જેવી રીતે નિયમથી ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા નિયમથી કહેલા છે તેવીજ રીતે પર્યાપ્તક અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુપર્ણકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, અગ્નિકુમાર, દ્વીપકુમાર, ઉદધિકુમાર, દિશાકુમાર, વાયુ (પવન) કુમાર, સ્તનિતકુમાર પણ નિયમથી

विकाइया जहा एगिंदिया, एवं जाव चउरिंदिया' पर्याप्तकाः पृथिवीकायिकाः यथा एकेन्द्रियाः नो ज्ञानिनः, अपि तु द्व्यज्ञानिनः प्रतिपादिताः तथा नोज्ञानिनः, अपितु मत्यज्ञान-श्रुताज्ञानलक्षणद्व्यज्ञानिनो भवन्ति, एवं पृथिवीकायिकवदेव यावत्-पर्याप्तकाः अप्कायिकाः, तेजस्कायिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिकाः, द्वीन्द्रियाः त्रीन्द्रियाः, चतुरिन्द्रिया अपि नियमतः द्व्यज्ञानिन एव भवन्ति इति भावः। गौतमः पृच्छति-'पज्जत्ता णं भंते! पंचिंदियतिरिक्खजोणिया किं नाणी अन्नाणी ?' हे भदन्त! पर्याप्तकाः खलु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा भवन्ति? भगवानाह 'तिन्नि नाणा, तिन्नि अन्नाणा भयणाए' हे गौतम! पर्याप्तकानां पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकानां त्रीणि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि च भजनया भवन्ति, पर्याप्तकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः केचिद्

कुमार, वायुकुमार, स्तनितकुमार, भी नियमसे त्रिज्ञानी और त्र्यज्ञानी कहना चाहिये। 'पुढविक्काइया जहा एगिंदिया एवं जाव चउरिंदिया' जिस प्रकार एकेन्द्रिय ज्ञानी नहीं, किन्तु दोअज्ञानवाले कहे गये हैं उसी प्रकारसे पर्याप्तक पृथिवीकायिक ज्ञानी नहीं होते हैं, किन्तु मत्य-ज्ञान श्रुताज्ञानरूप दो अज्ञानवाले होते हैं। पृथिवीकायिककी तरह ही यावत् पर्याप्तक, अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, वनस्पतिकायिक, द्वीन्द्रिय, त्रीन्द्रिय, चतुरिन्द्रिय भी नियमसे दोअज्ञानवाले ही होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते हैं 'पज्जत्ताण भंते! पंचिंदिया तिरि-क्खजोणिया किंनाणी अन्नाणी' हे भदन्त! पर्याप्तक पंचेन्द्रिय तिर्यग्यो-निक जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'तिन्निनाणा, तिन्नि अन्नाणा भयणाए' हे गौतम! कोई२ पर्याप्तक पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक मतिज्ञानवाले, श्रुतज्ञानवाले और अवधिज्ञान

ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. 'पुढविक्काइया जहा एगिंदिया एवं जाव चउरिंदिया' જેવી રીતે એકેન્દ્રિય જીવને બે અજ્ઞાનવાળા કહેલા છે તેજ રીતે પર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક; મત્યજ્ઞાન, અને શ્રુતાજ્ઞાનરૂપ બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે. પૃથ્વીકાયિકોની માફકજ યાવત્-પર્યાપ્તક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક, ઇન્દ્રિયો પણ નિયમથી બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે. પ્રશ્નઃ- पज्जत्ताणं भंते पंचिंदिया तिरिक्ख जोणिया किं नाणी अन्नाणी '? હે ભગવન! પર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોની જીવ શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? ઉ-'तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा भयणाए' હે ગૌતમ! કોઇકોઇ પર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિક જીવ, મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાનવાળા અને અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે, અને કોઇ કોઇ પર્યાપ્તક

अवधिज्ञानिनः, केचिद् विभङ्गज्ञानिनश्च भवन्ति, केचिन्न भवन्ति अतः त्रीणि ज्ञानानि, अज्ञानानि वा, द्वे वा ज्ञाने, अज्ञाने वा तेषां भवतः, इति भावः । 'मणुस्सा जहा सकाइया' मनुष्याः पर्याप्तकाः यथा सकायिकाः भजनया पञ्चज्ञानिनः, त्र्यज्ञानिनश्चोक्तास्तथा भजनया पंचज्ञानिनः, त्र्यज्ञानिनश्च वक्तव्याः, 'वाणमंतरा, जोइसिया, वेमाणिया जहा नेरइया' पर्याप्तकाः वानव्यन्तराः, ज्योतिषिकाः, वैमानिकाश्चदेवाः यथा नैरयिकाःनियमतस्त्रिज्ञानिनश्चोक्तास्तथैव नियमात् त्रि ज्ञानिनः, त्र्यज्ञानिनश्च बोध्याः। अथ अपर्याप्तकविषये गौतमः पृच्छति-'अपज्जत्ता णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! अपर्याप्तकाः खलु

वाले होते हैं और कोई२ पर्याप्तक पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिकजीव मतिज्ञान श्रुतज्ञान इन दो ज्ञानवाले होते हैं । इसी लिये भजनासे तीनज्ञानवाले उन्हें कहा गया है । इसी तरह जो पंचेन्द्रिय पर्याप्तक तिर्यग्योनिकजीव अज्ञानी होते हैं वे कितनेक तो तीन अज्ञानवाले होते हैं और कितनेक दो अज्ञानवाले होते हैं। इसलिये भजनासे इन्हें तीन अज्ञानवाले कहा गया है । 'मणुस्सा जहा सकाइया' जिस प्रकार सकाइया' जिस प्रकार सकायिकजीवोंको भजनासे पांचज्ञानवाला कहा गया है उसी तरहसे पर्याप्तक मनुष्य भजनासे पांचज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले होते हैं ऐसा जानना चाहिये । 'वाणमंतरा जोइसिया वेमाणिया जहा नेरइया' जिस प्रकारसे नैरयिकजीव नियमतःत्रिज्ञानी और त्र्यज्ञानी होते हैं उसी प्रकारसे पर्याप्तक वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, और वैमानिकदेव भी नियमतः त्रिज्ञानी और त्र्यज्ञानी होते हैं ।

अब अपर्याप्तके विषयमें गौतम प्रभुसे एसा पूछते हैं 'अपज्जत्ता णं भंते ! जीवा किंनाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! अपर्याप्तक जीव क्या ज्ञानी

પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિક જીવ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન એ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે. એટલા માટે જ ભજનાથી ત્રણ જ્ઞાનવાળા તેઓને કહેલા છે એજ રીતે જે પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તક તિર્યંચ યોનિક જીવ અજ્ઞાની હોય છે તેઓ કેટલાક ત્રણ અજ્ઞાનવાળા અને કેટલાક બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે એટલા માટે ભજનાથી તેઓને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહેલા છે. 'मणुस्सा जहा सकाइया' જેવી રીતે સકાયિક જીવોને ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે. તેવી રીતે પર્યાપ્તક મનુષ્ય ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે એમ સમજવું.

હવે અપર્યાપ્તકોના વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે 'अपज्जत्ताणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' અપર્યાપ્તક જીવ શું

जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा ? भगवानाह 'तिन्नि नाणा, तिन्नि अन्नाणा भयणाए' हे गौतम ! अपर्याप्तकानां समुच्चयजीवानां भजनया त्रीणि ज्ञानानि त्रीणि अज्ञानानि च भवन्ति । गौतमः पृच्छति-'अपज्जत्ता णं भंते नेरइया किं नाणी, अन्नाणी ? हे भदन्त ! अपर्याप्तकाः खलु नैरयिकाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा ? भगवानाह-'तिन्नि नाणा नियमा, तिन्नि अन्नाणा भयणाए, एवं जाव थणियकुमारा' हे गौतम ! अपर्याप्तकनैरयिकाणां सम्यग्दृशां त्रीणि ज्ञानानि नियमात् नियमतो भवन्ति, मिथ्यादृष्टिनां तु त्रीणि अज्ञानानि भजनया भवन्ति, सम्यग्दृशो नियमतस्त्रिज्ञानिनो भवन्ति, मिथ्यादृशस्तु भजनया केचित् कदाचित् त्र्यज्ञानिनः, केचित् कदाचित्तु द्व्यज्ञानिनः भवन्ति, 'पुढविकाइया जाव वणस्सइकाइया जहा एगिंदिया' अपर्याप्तकाः पृथिवी

होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? उत्तर देते हुए प्रभु कहते हैं 'तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा भयणाए' हे गौतम ! जो जीव अपर्याप्तक होते हैं उनके भजनासे तीन ज्ञान और तीन अज्ञान होते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'अपज्जत्ताणं भंते ! नेरइया किंनाणी अन्नाणी' हे भदन्त जो नारकजीव अपर्याप्तक होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'तिन्नि नाणा नियमा, तिन्निअन्नाणा भयणाए एवं जाव थणियकुमारा' हे गौतम ! जो अपर्याप्तक नारकजीव सम्यग्दृष्टि होते हैं उनके तीन ज्ञान तो नियमसे होते हैं । और जो नारकजीव मिथ्यादृष्टि होते हैं उनके तीन अज्ञान भजनासे होते हैं कोन्हींके कभी तीन अज्ञान और किन्हींके कभी दोअज्ञान होते हैं इसी तरहसे यावत् स्तनितकुमारोंके भी जानना चाहिये । 'पुढविकाइया जाव वणस्सइकाइया जहा एगिंदिया' अपर्याप्तपृथिवीकायिक यावत्

જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉ- 'तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा भयणाए' હે ગૌતમ ! જે જીવ અપર્યાપ્તક હોય છે. તેઓને ભજનાથી ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે પ્રશ્ન:- 'अपज्जत्ताणं भंते नेरइया कि नाणी अन्नाणी' હે ભગવાન જે નારક જીવ અપર્યાપ્તક હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે 'तिन्नि नाणा नियमा तिन्नि अन्नाणा भयणाए एवं जाव थणियकुमारा' હે ગૌતમ ! જે અપર્યાપ્તક નારક જીવ સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા હોય છે તેઓને નિયમથી ત્રણ જ્ઞાન હોય છે અને જે નારકજીવ મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા છે તેઓને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. એટલે કેટલાકને કોઇ વખત ત્રણ અજ્ઞાન અને કેટલાકને બે અજ્ઞાન હોય છે એજ રીતે યાવત્-સ્તનિતકુમાર પર્યંત સમજી લેવું पुढविकाइया जाव वणस्सइकाइय

कायिकाः यावत्-अप्कायिकाः, तेजस्कायिकाः, वायुकायिकाः, यथा एकेन्द्रियाः नोज्ञानिनः, अपितु द्व्यज्ञानिनः प्रतिपादितास्तथा इमेऽपि नोज्ञानिनः, अपितु द्व्यज्ञानिनो नियमतः प्रतिपत्तव्याः। गौतमः पृच्छति-'बेइंदिया णं पुच्छा' हे भदन्त ! अपर्याप्तकाः द्वीन्द्रियाः खलु किं ज्ञानिनः किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ? इति पृच्छा प्रश्नः ? भगवानाह-नो नाणा, नो अन्नाणा नियमा' हे गौतम ! अपर्याप्तकद्वीन्द्रियाणां केषाञ्चित्पुनः सास्वादनगुणस्थाने सम्यग्दर्शनस्य सद्भावेन नियमात् द्वे ज्ञाने भवतः, केषाञ्चित्पुनः सासादनगुणस्थान सम्यग्दर्शनस्यासद्भावेन नियमतो द्वे अज्ञाने भवतः 'एवं जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं' एवम् अपर्याप्तद्वीन्द्रियवदेव यावत् अपर्याप्तक-त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रिय-पञ्चेन्द्रिय-

अपर्याप्त तेजस्कायिक, अपर्याप्त वायुकायिक, और अपर्याप्त वनस्पतिकायिक ये सब एकेन्द्रिय जीवकी तरह ज्ञानी नहीं होते हैं अपितु अज्ञानी ही होते हैं। इनमें नियमतः मत्यज्ञान और श्रुताज्ञानवाले होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'बेइंदियाण पुच्छा' हे भदन्त ! जो जीव अपर्याप्तक बेन्द्रिय हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'दोनाणा दोअन्नाणा नियमा' हे गौतम ! जो अपर्याप्त दोइन्द्रिय होते हैं उनमेंसे कितनेक अपर्याप्तक दोइन्द्रियजीवोंके सासादन गुणस्थानकरूप सम्यग्दर्शनके सद्भावसे नियमतः मतिज्ञान और श्रुतज्ञान ये दोज्ञान होते है और कितनेकके इस सासादनगुणस्थानरूप सम्यग्दर्शनके असद्भावसे नियमतः मत्यज्ञान और श्रुताज्ञान ये दोअज्ञान होते हैं। 'एवं जाव पंचिंदियतिरिक्खजोणियाणं' इसी तरहसे अपर्याप्तक बेन्द्रियजीवकीतरह ही यावत्

जहा एगिंदिया' અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક-યાવત્-અપર્યાપ્તક તેજસ્કાઇક, અપર્યાપ્તક વાયુકાયિક અને અપર્યાપ્તક-વનસ્પતિકાયિક એ બધા એકેન્દ્રિય જીવોની માફક જ્ઞાનિ હોતા નથી પરંતુ અજ્ઞાની હોય છે તેઓ નિયમત મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાનવાળા હોય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી બે ઇન્દ્રિય જીવોના વિષયમા પૂછે છે કે 'बेइंदियाणं पुच्छा' હે ભદન્ત ! જે જીવ અપર્યાપ્તક બે ઇન્દ્રિયવાળા હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? ઉ 'दो नाणा दोअन्नाणा नियमा' હે ગૌતમ જે અપર્યાપ્તક બે ઇંન્દ્રિય જીવ હોય છે તેઓમાં કેટલાકને સાસાદન ગુણુસ્થાનરૂપ સમ્યગ્દર્શનના સદ્ભાવથી નિયમતઃ મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન હોય છે અને કેટલાકને આ સાસાદન ગુણસ્થાનરૂપ સમ્યગ્દર્શનના અસદ્ભાવથી નિયમતઃ મત્યજ્ઞાન, અને શ્રુતાજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન હોય છે. 'एवं जाव पंचिंदिय तिरिक्खजोणियाणं' એજ રીતે અપર્યાપ્તક બે ઇન્દ્રિ જીવોની માફક

तिर्यग्योनिकानां जीवानामपि नियमतो द्वे ज्ञाने, द्वे अज्ञाने भवतः । गौतमः पृच्छति-'अपज्जत्तगा णं भंते ! मणुस्सा किं नाणी, अन्नाणी ? हे भदन्त ! अपर्याप्तकाः खलु मनुष्याः किं ज्ञानिनः, किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ? भगवानाह-'तिन्नि नाणाइं भयणाए, दो अन्नाणाइं नियमा' हे गौतम ! अपर्याप्तक-मनुष्याणां त्रीणि ज्ञानानि भजनया भवन्ति, द्वे अज्ञाने नियमात् भवतः, तथा च सम्यग्दृशाम् अपर्याप्तकमनुष्याणां तीर्थङ्करवत् अवधिज्ञानसद्भावे त्रीणि ज्ञानानि भवन्ति, तदभावे द्वे ज्ञाने, भवतः, मिथ्यादृशान्तु द्वे एवाज्ञाने नियमतो भवतस्तेषामपर्याप्तकत्वे विभङ्गज्ञानस्यासंभवात् । 'वाणमंतरा जहा नेरइया' अप-

अपर्याप्तक तेइन्द्रिय, अपर्याप्तक चौइन्द्रिय और अपर्याप्तक पंचेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीवोंके भी नियमसे दोज्ञान और दोअज्ञान होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछ रहे हैं कि 'अपज्जत्तगाणं भंते ! मणुस्सा किंनाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! जो मनुष्य अपर्याप्तक होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'तिन्नि नाणाइं भयणाए, दो अन्नाणाइं नियमा' हे गौतम! अपर्याप्तक मनुष्योंमें तीनज्ञान तो भजनासे होते हैं पर दो अज्ञान नियमसे होते हैं। तथाच-जो अपर्याप्तक मनुष्य सम्यग्दृष्टि होते हैं वे तीर्थङ्करकी तरह अवधिज्ञानके सद्भावमें तीन ज्ञानवाले होते हैं, और अवधिज्ञानके असद्भावमें दोज्ञानवाले होते हैं। और जो अपर्याप्त मिथ्यादृष्टि मनुष्य होते हैं उनके उस अवस्थामें विभंगज्ञान नहीं होनेके कारण नियमसे दोअज्ञान ही होते हैं।

યાવત્- અપર્યાપ્તક તે ઇન્દ્રિય, અપર્યાપ્તક ચઉરીન્દ્રિય અને અપર્યાપ્તક પચેન્દ્રિય તિર્યગ્ યોનિક જીવોને પણ નિયમથી બે જ્ઞાન અને બે અજ્ઞાન હોય છે. કારણકે તેઓમાં પણ કેટલાકને ગુણસ્થાનરૂપ સમ્યગ્દર્શનનો સદ્ભાવ અને અસદ્ભાવ હોય છે 'अपज्जत्तगाणं भंते मणुस्सा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્ ! જે મનુષ્ય અપર્યાપ્તક હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? ઉ 'तिन्नि नाणाइं भयणाए दो अन्नाणाइं नियमा' હે ગૌતમ ! અપર્યાપ્તક મનુષ્યોમાં ત્રણ જ્ઞાન તો ભજનાથી હોય છે અને બે જ્ઞાન નિયમથી હોય છે તેવીજ રીતે જે અપર્યાપ્તક મનુષ્યસમ્યગ્દૃષ્ટિ હોય છે. તે તિર્થંકરની માફક અવધિજ્ઞાનના સદ્ભાવમા ત્રણજ્ઞાનવાળા અને અવધિજ્ઞાનના અસદ્ભાવમાં બે જ્ઞાનવાળા હોય છે. અને અપર્યાપ્તક મનુષ્ય મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે તેઓને તે અવસ્થામાં વિભંગજ્ઞાન ન હોવાના કારણે નિયમથી બે અજ્ઞાન હોય છે 'वाणमंतरा जहा नेरइया'

र्याप्तकाः वानव्यन्तराः यथा नैरयिकाःनियमतस्त्रिज्ञानिनः, भजनया त्र्यज्ञानिनश्चोक्ता स्तथैव नियमतस्त्रिज्ञानिनो भजनया त्र्यज्ञानिनश्च विज्ञेयाः, तेषामपि अपर्याप्तकासंज्ञि-वानव्यन्तराणां विभङ्गज्ञानाभावात् द्वे अज्ञाने, शेषाणाञ्चावधिज्ञानस्य विभङ्गज्ञान-स्यावश्यंभावात् त्रीणि ज्ञानानि, अज्ञानानि वा भवन्ति इति भावः, 'अपज्जत्तगा जोइसियवेमाणियाणं तिन्नि नाणा, तिन्नि अन्नाणा नियमा' अपर्याप्तकज्यो-तिषिकवैमानिकानां त्रीणि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि नियमात् नियमतो भव-न्ति। गौतमः पृच्छति-'नोपज्जत्तगनोअपज्जत्तगा णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! नोपर्याप्तकाः नोअपर्याप्तकाः खलु सिद्धजीवाः, किं ज्ञानिनो भवन्ति ? अज्ञानिनो वा भवन्ति ? भगवानाह 'जहा सिद्धा ५'

'वाणमंतराजहानेरइया' जैसे नैरयिक नियमसे त्रिज्ञानी और भजनासे त्र्यज्ञानी कहे गये हैं उसी तरहसे अपर्याप्त वानव्यन्तर देवनियमसे त्रिज्ञानी और भजनासे त्र्यज्ञानी होते हैं। क्योंकि इनमें भी अपर्याप्तक असंज्ञिवानव्यन्तरोंमें भी विभंगज्ञानका अभाव रहता है। इनके सिवाय शेषदेवोंके वानव्यन्तरोंके अवधिज्ञानका और विभङ्गज्ञानका सद्भाव रहता है अतः उनमें तीनज्ञान और तीनअज्ञान होते हैं। (अपज्जत्तगा जोइसिय वेमाणियाणं तिन्निनाणा, तिन्निअन्नाणा नियमा अपर्याप्तक ज्योतिषिक और वैमानिक देवों के तीन ज्ञान और तीन अज्ञान नियमसे होते हैं। ज्योतिषिक और वैमानिकदेव अपर्याप्तावस्थामें सम्यग्दृष्टि हैं उनके तीनज्ञान और जो मिथ्यादृष्टि हैं उनके तीन अज्ञान होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभु ऐसा पूछते हैं 'नो पज्जत्तगा नो अपज्जत्तगाणं भंते ! जीवा किंनाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! जो जीव न पर्याप्तक हैं और न अपर्याप्तक हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते

જેવી રીતે નૈરયિક નિયમથી ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહેલા છે. એજ રીતે અપર્યાપ્તક વાન વંતર દેવ નિયમથી ત્રણ જ્ઞાન અને ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે તેઓમાં પણ અપર્યાપ્તક અસંજ્ઞી વાનવ્યતરોમા પણ વિભંગ જ્ઞાનનો અભાવ હોય છે. તે સિવાયના બાકીના દેવોને વાનવંતરોના અવધિજ્ઞાનનો અને વિભંગજ્ઞાનનો સદભાવ રહે છે. એટલા માટે તેઓ ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે 'अपज्जत्तगा जोइसियवेमाणियाणं तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा नियमा' અપર્યાપ્તક જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક દેવોને ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન નિયમથી હોય છે. જે જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક દેવ અપર્યાપ્તાવસ્થામાં સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા હોય છે તેઓને ત્રણ જ્ઞાન અને જે મિથ્યા દૃષ્ટિવાળા છે, તેને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. પ્રશ્ન 'नोपज्जत्तगा नोअपज्जत्तगाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત ! જે જીવ નો પર્યાપ્તક અને નો અપર્યાપ્તક હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે

हे गौतम ! यथा सिद्धाः केवलज्ञानलक्षणैकज्ञानिनः प्रतिपादितास्तथा नोपर्याप्तकनोअपर्याप्तकाः सिद्धा जीवाः केवलज्ञानलक्षणैकज्ञानिन एव भवन्ति, न द्व्यादिज्ञानिनः, नो वा द्व्याद्यज्ञानिनो भवन्ति । अथ सप्तमं भवस्थद्वारमाह- 'निरयभवत्थाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! निरयभवस्थाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति अज्ञानिनो वा भवन्ति ? भगवानाह- 'जहा निरयगइया' हे गौतम ! यथा निरयगतिकास्त्रिज्ञानिनः, द्व्यज्ञानिनस्त्र्यज्ञानिनश्चोक्तास्तथा निरयभवस्था अपि प्राप्तनिरयभवोत्पत्तिकाः जीवाः नियमत-

हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'जहासिद्धा' हे गौतम ! जैसे सिद्ध जीव केवलज्ञानरूप एकज्ञानसे ज्ञानी होते हैं उसी प्रकारसे जो जीव नो पर्याप्त और नो अपर्याप्तक होते हैं वे भी सिद्धजीवोंके जैसे ही एक केवलज्ञानरूप ज्ञानसे ज्ञानी होते हैं दो आदिज्ञानोंसे ज्ञानी नहीं होते हैं और न दो आदि अज्ञानोंसे अज्ञानी होते हैं। क्योंकि नोपर्याप्तक और नोअपर्याप्तक सिद्ध ही होते हैं। अब सूत्रकार सातवें भवस्थद्वारको लेकर ज्ञानी और अज्ञानीकी प्ररूपणा करते हैं इसमें गौतम प्रभुसे ऐसा पूछ रहे हैं 'निरय भवत्था णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! जो जीव निरयभवस्थ हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'जहानिरयगइया' हे गौतम ! जिस तरहसे निरयगतिकजीव त्रिज्ञानी और दो या तीन अज्ञानी कहे गये हैं, उसी तरह निरयभवस्थ प्राप्तनिरयभवोत्पत्तिक

અજ્ઞાની હોય છે ? ઉત્તર 'जहा सिद्धा' હે ગૌતમ ! જેવી રીતે સિદ્ધ જીવો કેવળ જ્ઞાનરૂપ એક જ્ઞાનવાળા હોય છે. તેવીજ રીતે જે જીવ નોપર્યાપ્તક અને નોઅપર્યાપ્તક હોય છે તે પણ સિદ્ધ જીવોની જેમ એક કેવળજ્ઞાન રૂપ જ્ઞાનથી જ્ઞાની હોય છે. બે આદિ જ્ઞાનોથી જ્ઞાની હોતા નથી તેમજ બે આદિ અજ્ઞાનોથી અજ્ઞાની હોતા નથી કેમકે નોપર્યાપ્તક અને નોઅપર્યાપ્તક સિદ્ધ જ હોય છે. હવે સૂત્રકાર સાતમા ભવસ્થાનને ઉદ્દેશીને જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીના વિષયમા પ્રરૂપણા કરે છે. પ્રશ્ન:- 'निरयभवत्थाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવાન ! જે જીવ નિરયભવસ્થ છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ?

ઉત્તર :- 'जहा निरयगइया' હે ગૌતમ જે રીતે નિરયગતિક જીવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને બે કે ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે એજ રીતે નિરયભવસ્થ જીવ નિયમથી ત્રણ જ્ઞાન અને ભજનાથી બે અજ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે પ્રશ્ન :- 'तिरिय

स्त्रिज्ञानिनः, भजनया द्व्यज्ञानिनस्त्र्यज्ञानिनश्च वक्तव्याः, गौतमः पृच्छति–'तिरिय-भवत्था णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी? हे भदन्त! तिर्यग्भवस्थाः प्राप्ततिर्यग्भवोत्पत्तिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा भवन्ति? भगवानाह–'तिन्नि नाणा, तिन्नि अन्नाणा भयणाए' हे गौतम! तिर्यग्भवस्थानां जीवानां त्रीणि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि च भजनया भवन्ति। गौतमः पृच्छति–'मणुस्सभवत्था णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी?' हे भदन्त! मनुष्यभवस्थाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति अज्ञानिनो वा भवन्ति? भगवानाह 'जहा सकाइया' हे गौतम! यथा सकायिकाः भजनया पञ्चज्ञानिनः,त्र्यज्ञानिनश्चोक्तास्तथैव

जीव नियमसे त्रिज्ञानी और भजनासे दोअज्ञानी एवं तीनज्ञानी होते हैं ऐसा जानना चाहिये। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'तिरियभवत्था णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त! जो जीव तिर्यग्भवस्थ होते हैं अर्थात् जिन जीवोंने तिर्यग्भवमें उत्पत्ति प्राप्त करली है वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा भयणाए' हे गौतम! जो तिर्यग्भवस्थ जीव सम्यग्दृष्टि होते हैं उनको भजनासे तीन ज्ञान और जो मिथ्यादृष्टि होते हैं उनको भजनासे तीन अज्ञान होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'मणुस्स भवत्थाणं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त! जो जीव मनुष्य भवमें वर्तमान होते हैं अर्थात् मनुष्यभवमें आकर उत्पन्न होते हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'जहा सकाइया' हे गौतम! जैसे सकायिक जीव भजनासे पंचज्ञानी और तीनअज्ञानी होते हैं उसी तरहसे मनुष्यभवस्थ जीव

भवत्थाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવાન! જે જીવ તિર્યંચ ભવસ્થ હોય છે અર્થાત્ જેઓએ તિર્યક્ ભવમા ઉત્પત્તિ કરેલી છે તેવા જીવો જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? ઉત્તર :– 'तिन्नि नाणा तिन्नि अन्नाणा भयणाए' હે ગૌતમ! જે તિર્યંક ભવસ્થ જીવ સમ્યગ્ દૃષ્ટિવાળા હોય છે. તેઓને ભજનાથી ત્રણ જ્ઞાન અને જે મિથ્યા દૃષ્ટિ હોય છે તેઓને ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે 'मणुस्सभवत्थाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવાન્! જે જીવ મનુષ્ય ભવમા રહેલા હોય છે. તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? ઉત્તર – 'जहा सकाइया' હે ગૌતમ! જેવી રીતે સકાયિક જીવ ભજનાથી પાંચ

मनुष्यभवस्था अपि भजनया पञ्चज्ञानिनः, त्र्यज्ञानिनश्च बोध्याः। गौतमः पृच्छति– 'देवभवत्था णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! देवभवस्थाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा ? भगवानाह– 'जहा निरयभवत्था' हे गौतम ! यथा निरयभवस्थाः नियमतस्त्रिज्ञानिनः, भजनया द्व्यज्ञानिनस्त्र्यज्ञानिनश्चोक्तास्तथा देवभवस्था अपि नियमतस्त्रिज्ञानिनो भजनया द्व्यज्ञानिनस्त्र्यज्ञानिनश्च वक्तव्याः। 'अभवत्था जहा सिद्धा ६' अभवस्थाः जीवाः केवलिनो यथा सिद्धाः केवलज्ञानलक्षणैकज्ञानिनस्तथा केवलज्ञानिन एव बोध्याः। अथाष्टमं भवसिद्धिकद्वारमाह– 'भवसिद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! भवसिद्धिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनो वा ? भगवानाह– 'जहा सकाइया'

भी भजनासे पांच ज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते है 'देवभवत्थाणं भंते ! जीवा किंनाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! जो देवभवस्थ जीव हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'जहा निरयभवत्था' हे गौतम ! जैसे निरयभवस्थ जीव नियमसे तीन अज्ञानवाले होते हैं उसी तरहसे देवभवस्थ जीव भी नियमसे तीन अज्ञानवाले और भजनासे दो अज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले होते हैं। 'अभवत्था जहा सिद्धा' जो जीव अभवस्थ केवली होते हैं वे सिद्धोंकी तरह केवल एक ज्ञानवाले ही होते हैं अतःज्ञानी ही होते हैं अज्ञानी नहीं। अब सूत्रकार आठवां भवसिद्धिकद्वारको कहते हैं 'भवसिद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! जो भवसिद्धिक जीव होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? उत्तरमें

જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે તેવી જ રીતે મનુષ્ય ભવમાં રહેલાં જીવો પણ પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. હવે ગૌતમ સ્વામી દેવ ભવસ્થના વિષયમાં પૂછે છે કે 'देवभवत्थाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત ! જે જીવ દેવ ભવસ્થ હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉત્તર :- 'जहा निरय भवत्था' હે ગૌતમ ! જેવી રીતે નિરય ભવસ્થ જીવ નિયમથી ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને ભજનાથી બે અજ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. એજ રીતે દેવ ભવસ્થ જીવ પણ નિયમથી ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને ભજનાથી બે અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે 'अभवत्था जहा सिद्धा' જે જીવ અભવસ્થ કેવળી હોય છે તેને સિદ્ધોની માફક ફકત એક કેવળજ્ઞાનવાળા હોય છે એટલે કે તેઓ જ્ઞાની જ હોય છે

હવે સૂત્રકાર આઠમા ભવસિદ્ધિકદ્વારને ઉદ્દેશીને કહે છે કે 'भवसिद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત ! જે ભવસિદ્ધિક જીવ હોય છે તે શું જ્ઞાની

हे गौतम ! भवसिद्धिकाः केवलिनोऽपि भवन्ति अतो भवसिद्धिकाः सकायिका इव भजनया पञ्चज्ञानिनः, एवं यावत्सम्यक्त्वं न प्राप्तास्तावद् भजनयैव त्र्यज्ञानिनो द्वयज्ञानिनश्च वक्तव्याः । गौतमः पृच्छति-'अभवसिद्धिया णं पुच्छा' हे भदन्त ! अभवसिद्धिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनो वा भवन्ति? इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा ! नो नाणी, अनाणी तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' हे गौतम ! अभवसिद्धिका नो ज्ञानिनो भवन्ति, तेषां सदा मिथ्यादृष्टित्वात्, अत एव अज्ञानिनो भवन्ति, तथात्र अभवसिद्धिकानां त्रीणि अज्ञानानि भजनया भवन्ति, गौतमः पृच्छति – 'नोभवसिद्धियनोअभवसिद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! नोभवसिद्धिका-

---

प्रभु कहते हैं 'जहा सकाइया' भवसिद्धिक जीव केवली भी होते हैं इसलिये भ सिद्धिक सकायिक जीवोंकी तरह भजनासे पांचज्ञानवाले होते हैं । तथा जबतक ये सम्यक्त्वको प्राप्त नहीं करते हैं तबतक भजनासे ही ये त्र्यज्ञानवाले और दो अज्ञानवाले होते हैं ।

अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'अभवसिद्धियाणं पुच्छा' हे भदन्त ! अभवसिद्धिक जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं हे गौतम ! अभवसिद्धिक जीव 'नो नाणी, अन्नाणी' ज्ञानी नहीं होते हैं किन्तु अज्ञानी होते हैं । अज्ञानी होनेपर भी इनमें 'तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' तीन अज्ञान भजनासे ही होते हैं। अभवसिद्धिक जीव सदा मिथ्यादृष्टि होते हैं इसलिये ये ज्ञानी न होकर अज्ञानी ही होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि नो भवसिद्धिया नो अभवसिद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी

હોય છે કે અજ્ઞાની ! ઉત્તર :- ' जहा सकाइया ' ભવસિદ્ધિક જીવ કેવળી પણ હોય છે એટલે ભવસિદ્ધિક જીવ સકાયિક જીવોની માફક ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા હોય છે તેમજ જ્યાંસુધી તેઓ સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરતા નથી ત્યાંસુધી ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા અને બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે. પ્રશ્ન :- ' अभवसिद्धियाणं पुच्छा ' હે ભગવન ! અભવસિદ્ધિક જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! અભવસિદ્ધિક જીવ ' नो नाणी अन्नाणी ' જ્ઞાની નહી પણ અજ્ઞાનીજ હોય છે અને અજ્ઞાનીઓમાં પણ તેઓને ' तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए ' ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. અભવસિદ્ધિક જીવ હંમેશ મિથ્યા દૃષ્ટિક હોય છે એટલા માટે તેઓ અજ્ઞાનીજ હોય છે. પ્રશ્ન :- ' नो भवसिद्धिया नो अभवसिद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी

नोअभवसिद्धिकाः खलु सिद्धा जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा? भगवानाह– 'जहा सिद्धा ७' हे गौतम! यथा सिद्धाः केवलज्ञानवन्तस्तथा नोभवसिद्धिकनोअभवसिद्धिका अपि सिद्धाः केवलज्ञानवन्तो भवन्ति, नो द्व्यादिज्ञानवन्तो, नो वा अज्ञानवन्तो भवन्ति।

अथ नवमं संज्ञिद्वारमाह 'सन्नीणं पुच्छा' संज्ञिनः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः किं वा अज्ञानिनो भवन्ति? इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह– 'जहा सइंदिया' हे गौतम! यथा सेन्द्रियाः भजनया चतुर्ज्ञानिनः, त्र्यज्ञानिनश्चोक्तास्तथा संज्ञिनोऽपि भजनया चतुर्ज्ञानिनः त्र्यज्ञानिनश्च वक्तव्याः, 'असन्नी जहा बेइंदिया' असंज्ञिनो जीवा यथा द्वीन्द्रिया द्विज्ञानिनः;

अन्नाणी' हे भदन्त! जो जीव न भवसिद्धिक हैं और न अभव सिद्धिक हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? नोभव-सिद्धिक और नोअभवसिद्धिकजीव सिद्धजीव होते हैं, अतः ये 'जहा सिद्धा' इस सूत्र द्वारा इस रूपसे प्रकट किये गये हैं। कि ये सिद्धोंकी तरह ज्ञानी हो केवलज्ञानवाले ही होते हैं अज्ञानी नहीं होते हैं। और न ये दो आदि ज्ञानवाले ही होते हैं। अब सूत्रकार नौवां संज्ञिद्वारका कथन करते हैं इसमें गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'सन्नी णं पुच्छा' हे भदन्त! जो संज्ञीजीव हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं? या अज्ञानी होते हैं उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'जहा सइंदिया' हे गौतम! सेन्द्रियजीव जिस प्रकारसे भजनासे चारज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले कहे गये हैं, उसी तरहसे संज्ञीजीव भी भजनासे चार ज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले कहे गये हैं, 'असन्नीजहा बेइंदिया' जैसे द्वीन्द्रियजीव दो ज्ञानवाले और दो अज्ञानवाले कहे गये हैं

अन्नाणी' હે ભદન્ત! જે જીવ ભવસિદ્ધિક કે અભવસિદ્ધિક હોતા નથી તેવા જીવો જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? નોભવસિદ્ધિક અને નોઅભવસિદ્ધિક જીવ સિદ્ધ હોય છે એટલે 'जहा सिद्धा' એ સૂત્ર પાઠદ્વારા નિયમિત કરેલ સિદ્ધોની માફક હોય છે. તેઓ સિદ્ધોની માફક કેવળજ્ઞાનવાળા જ હોય છે. અજ્ઞાની હોતા નથી તેમજ બે કે ત્રણ જ્ઞાનવાળા પણ હોતા નથી હવે સૂત્રકાર નવમા સંજ્ઞીદ્વારને ઉદ્દેશીને કહે છે તેમા ગૌતમ સ્વામી એવું પૂછે છે કે 'सन्नीणं पुच्छा' હે ભદન્ત! જે સંજ્ઞી જીવ હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? ઉત્તર.– 'जहा सइंदिया' હે ગૌતમ! સેન્દ્રિય જીવ જે રીતે ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે એ જ રીતે સંજ્ઞીજીવ પણ ભજનાથી ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન-વાળા કહ્યા છે 'असन्नी जहा बेइंदिया' જેવી રીતે બે ઇંદ્રિય જીવ બે જ્ઞાનવાળા અને

द्वयज्ञानिनश्च नियमतः प्रतिपादितास्तथा अपर्याप्तकावस्थायां सासादनगुणस्थानकतया ज्ञानद्वयवन्तः स्युः, पर्याप्तकावस्थायांतु सासादनगुणस्थानकत्वाभावात् अज्ञानद्वयवन्त एव स्युरिति भावः, 'नोसन्नि नोअसन्नी जहा सिद्धा ९' नोसंज्ञि नोअसंज्ञिनश्च सिद्धाः त्रयोदशचतुर्दशगुणस्थानकवर्तिनो जीवाश्च यथा सिद्धाः केवलज्ञानिन उक्तास्तथैव नियमतः केवलज्ञानिनः ॥सू०६॥

दशमे लब्धिद्वारे लब्धिभेदानाह–

मूलम्– कइविहा णं भंते! लद्धी पण्णत्ता? गोयमा! दसविहा लद्धी पण्णत्ता' तंजहा–नाणलद्धी १, दंसणलद्धी २, चरित्तलद्धी ३, चरित्ताचरित्तलद्धी ४, दाणलद्धी ५, लाभलद्धी ६, भोगलद्धी ७, उवभोगलद्धी ८, विरियलद्धी ९, इंदियलद्धी १०, णाणलद्धी णं भंते! कइविहा पण्णत्ता? गोयमा! पंचविहा

अर्थात् अपर्याप्तकावस्थामें सासादनगुणस्थानवाले होनेसे वेइन्द्रियजीव मतिज्ञान और श्रुतज्ञान इन दो ज्ञानवाले होते कहे गये हैं और पर्याप्तावस्थामें सासादनगुणस्थान नहीं होनेसे मत्यज्ञान और श्रुताज्ञान इन दो अज्ञानवाले कहे गये हैं उसी प्रकार असंज्ञी जीव भी ऐसे ही होते हैं ऐसा जानना चाहिये। 'नो सन्नी नो असन्नी जहा सिद्धा' जो जीव न संज्ञी है और न असंज्ञी है ऐसे सिद्धजीव तथा तेरहवें गुणस्थानवर्ती और चौदहवे गुणस्थानवर्तीजीव नियमसे केवलज्ञानवाले ही होते हैं। दो आदिज्ञानवाले नहीं होते हैं। जैसे सिद्धजीव एक केवलज्ञानवाले हैं। उसी प्रकारसे ये होते हैं ॥सू०६॥

બે અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે અર્થાત્–અપર્યાપ્તકાવસ્થામા સાસાદન ગુણસ્થાનવાળા હોવાથી બે ઇંદ્રિય જીવ મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એ બે જ્ઞાનવાળા હોવાનુ કહેલુ છે અને અપર્યાપ્તાવસ્થામાં સાસદન ગુણસ્થાન નહી હોવાથી મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાનવાળા કહેલા છે. એજ રીતે અસંજ્ઞી જીવ પણ તેવાજ હોય છે તેમ સમજવું. '**નો સન્ની નોઅસન્ની** જહા સિદ્ધા' જે જીવ સંજ્ઞી કે અસંજ્ઞી હોતા નથી તેવા સિદ્ધ જીવ તેમજ તેરમા અને ચૌદમા ગુણસ્થાનમા રહેનારા જીવ નિયમથી કેવળજ્ઞાનવાળા જ હોય છે. બે આદિ જ્ઞાનવાળા હોતા નથી. જેવી રીતે સિદ્ધ જીવ એક કેવળજ્ઞાનવાળા હોય છે તેવીજ રીતે તેઓ પણ હોય છે. ॥ સૂ. ૬ ॥

पण्णत्ता, तंजहा आभिणिबोहियणाणलद्धी, जाव केवलणाणलद्धी। अन्नाणलद्धी णं भंते! कइविहा पण्णत्ता? गोयमा! तिविहा पण्णत्ता, तंजहा–मइअन्नाणलद्धी, सुयअन्नाणलद्धी, विभंगनाणलद्धी। दंसणलद्धी णं भंते! कइविहा पण्णत्ता? गोयमा! तिविहा पण्णत्ता, तंजहा–सम्मद्दंसणलद्धी, मिच्छादंसणलद्धी, सम्मामिच्छादंसणलद्धी। चरित्तलद्धी णं भंते! कइविहा पण्णत्ता? गोयमो! पंचविहा पण्णत्ता, तंजहा–सामाइयचरित्तलद्धी, छेदोवट्ठावणियचरित्तलद्धी, परिहारविसुद्धचरित्तलद्धी, सुहुमसंपरायचरित्तलद्धी, अहक्खायचरित्तलद्धी। चरित्ताचरित्तलद्धी णं भंते! कइविहा पण्णत्ता? गोयमा! एगागारा पण्णत्ता, एवं जाव उवभोगलद्धी एगागारा पण्णत्ता। वीरियलद्धी णं भंते! कइविहा पण्णत्ता? गोयमा! तिविहा पण्णत्ता, तंजहा बालवीरिय लद्धी, पंडियवीरियलद्धी, बालपंडियवीरिय लद्धी। इंदियलद्धी णं भंते! कइविहा पण्णत्ता? गोयमा! पंचविहा पण्णत्ता, तंजहा–सोइंदियलद्धी, जाव-फासिंदियलद्धी। नाणलद्धिया णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी? गोयमा! नाणी, नो अन्नाणी, अत्थेगइया दुन्नाणी, एवं पंच नाणाइं भयणाए। तस्स अलद्धिया णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी? गोयमा नो नाणी, अन्नाणी, अत्थेगइया दुअन्नाणी, तिन्नि अन्नाणाणि भयणाए। आभिणिबोहियणाणलद्धिया णं भंते! जीवा किं

नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! नाणी, नो अन्नाणी, अत्थेगइया दुन्नाणी, तिन्नि नाणाइं चत्तारि नाणाइं भयणाए । तस्स अलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! नाणी वि. अन्नाणी वि, जे नाणी ते नियमा एगनाणी—केवलनाणी, जे अन्नाणी ते अत्थेगइया दुअन्नाणी, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए । एवं सुयनाणलद्धिया वि । तस्स अलद्धिया वि जहा आभिणिबोहियनाणस्स अलद्धीया । ओहिनाणलद्धिया णं पुच्छा ? गोयमा ! नाणी नो अन्नाणी, अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थेगइया चउनाणी, जे तिण्णाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिणाणी, जे चउनाणी ते आभिणिबोहिय-नाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी, तस्स अलद्धिया णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! नाणी वि, अन्नाणी वि, एवं ओहिनाणवज्जाइं चत्तारि नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए मणपज्जवनाणलद्धिया णं पुच्छा ? गोयमा ! नाणी, नो अन्नाणी, अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थेगइया चउनाणी, जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, मणपज्जव-नाणी, जे चउनाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी,तस्स अलद्धिया णं पुच्छा ? गोयमा ! णाणी वि, अन्नाणी वि, मणपज्जवणाण वज्जाइं चत्तारिणाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए, केवलनाणलद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी? गोयमा ! नाणी, नो अन्नाणी, नियमा

एगणाणी-केवलनाणी, तस्स अलद्धिया णं पुच्छा ? गोयमा ! नाणी वि, अन्नाणी वि, केवलनाणवज्जाइं चत्तारि णाणाइं, तिन्नि अण्णाणाइं भयणाए. अन्नाणलद्धिया णं पुच्छा ? गोयमा ! नोनाणी, अन्नाणी तिन्नि अण्णाइं भयणाए, तस्स अलद्धिया णं पुच्छा ? गोयमा ! नाणी, नो अन्नाणी, पंच नाणाइं भयणाए, जहा-अन्नाणस्स लद्धिया. अलद्धिया य भणिया, एवं मइ-अन्नाणस्स, सुयअण्णाणस्स य लद्धिया, अलद्धिया य भाणियव्वा. विभंगनाणलद्धिया णं तिन्नि अन्नाणाइं नियमा, तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं भयणाए, दो अन्नाणाइं नियमा? सू.॥६॥

छाया- कतिविधा खलु भदन्त ! लब्धिः प्रज्ञप्ता ? गौतम ! दशविधा लब्धिः प्रज्ञप्ता, तद्यथा-ज्ञानलब्धिः १. दर्शनलब्धिः २. चारित्रलब्धिः ३, चारित्राचारित्रलब्धिः ४, दानलब्धिः ५. लाभलब्धिः ६, भोगलब्धिः ७, उपभोगलब्धिः ८, वीर्यलब्धिः ९. इन्द्रियलब्धिः १०, ज्ञानलब्धिः खलु भदन्त !

दशवें लब्धिद्वारमें लब्धिभेदकथन-

'कइविहा णं भंते ! लद्धी पण्णत्ता' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(कइविहा णं भंते ! लद्धी पण्णत्ता)हे भदन्त ! लब्धि कितने प्रकारकी कही गई है ! (गोयमा) हे गौतम ! (दसविहा लद्धी पण्णत्ता) लब्धि दशप्रकारकी कही गई है। (तंजहा) जैसे(नाणलद्धी१, दंसणलद्धी२, चरित्तलद्धी३, चरित्ताचरित्तलद्धी४, दाणलद्धी५, लाभलद्धी६, भोगलद्धी७, उवभोगलद्धी८, वीरियलद्धी९, इंदियलद्धी१०) ज्ञानलब्धि१, दर्शनलब्धि२, चारित्रलब्धि३, चारित्राचारित्रलब्धि४, दानलब्धि५, लाभलब्धि६, भोग-

---

દશમાં લબ્ધિદ્વારમાં લબ્ધિના ભેદોનું કથન

कइविहाणं भंते ! लद्धी पण्णत्ता ઇત્યાદિ.

સૂત્રાર્થ :- कइविहाणं भंते ! लद्धी पण्णत्ता ' હે ભગવાન ! લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની કહેલી છે ? ' गोयमा ' હે ગૌતમ ! दसविहा लद्धी पण्णत्ता ' લબ્ધિ દશ પ્રકારની કહેલી છે ' तंजहा ' તે આ પ્રકારે છે ' नाणलद्धी १ ', ' दंसण-लद्धी २ ', ' चरित्तलद्धी ३ ', चरित्ताचरित्तलद्धी ४ ' ' दाणलद्धी ५ ' ' लाभ लद्धी ६ ' ' भोग लद्धी ७, ' उवभोग लद्धी ८ ', ' वीरियलद्धी ९ ',

कतिविधा प्रज्ञप्ता ? गौतम ! पञ्चविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-आभिनिबोधिकज्ञान-लब्धिः, यावत्- केवलज्ञानलब्धिः । अज्ञानलब्धिः खलु भदन्त ! कतिविधा प्रज्ञप्ता ? गौतम ! त्रिविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा मत्यज्ञानलब्धिः, श्रुताज्ञानलब्धिः, विभङ्गज्ञानलब्धिः, दर्शनलब्धिः खलु भदन्त ! कतिविधा प्रज्ञप्ता ? गौतम ! त्रिविधा प्रज्ञप्ता तद्यथा - सम्यग्दर्शनलब्धिः, मिथ्यादर्शनलब्धिः, सम्यग्

लब्धि७: उपभोगलब्धि८, वीर्यलब्धि९ और इंद्रियलब्धि १० । (णाणलद्धी णं भंते ! कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त ! ज्ञानलब्धि कितने प्रकारकी कही गई है ? (गोयमा) हे गौतम ! (पंचविहा पण्णत्ता) ज्ञानलब्धि पांचप्रकारकी कही गई है । (तंजहा) जैसे (आभिणिबोहिय नाणलद्धी, जाव केवलणाणलद्धी) आभिनिबोधिकज्ञानलब्धि, यावत् केवलज्ञानलब्धि (अन्नाणलद्धी णं भंते ! कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त ! अज्ञानलब्धि कितने प्रकारकी कही गई है ? (गोयमा) हे गौतम ! (तिविहा पण्णत्ता) अज्ञानलब्धि तीन प्रकारकी कही गई है (तंजहा) जैसे-(मइ अन्नाणलद्धी, सुय अन्नाणलद्धी, विभंगनाणलद्धी) मत्यज्ञान लब्धि, श्रुताज्ञानलब्धि, विभंगज्ञान लब्धि । (दंसणलद्धी णं भंते ! कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त ! दर्शनलब्धि कितने प्रकारकी कही गई है ? (गोयमा) हे गौतम ! (तिविहा पण्णत्ता) दर्शनलब्धि तीन प्रकारकी कही गई है । (तं जहा) जैसे-(सम्मदंसणलद्धी, मिच्छा

'इंदियलद्धी १०' જ્ઞાનલબ્ધિ ૧, દર્શન લબ્ધિ ૨, ચારિત્ર્ય લબ્ધિ ૩, ચારિત્ર્યા ચારિત્ર લબ્ધિ ૪, દાન લબ્ધિ ૫, લાભ લબ્ધિ ૬, ભોગ લબ્ધિ ૭, ઉપભોગ લબ્ધિ ૮, વીર્યલબ્ધિ ૯ અને ઇંદ્રિય લબ્ધિ ૧૦ 'नाणलद्धी णं भंते कइविहा पण्णत्ता' હે ભગવન જ્ઞાનલબ્ધિ કેટલા પ્રકારની છે ? 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'पंचविहा पण्णत्ता' જ્ઞાનલબ્ધિ પાંચ પ્રકારની કહેલી છે 'तं जहा' જેમકે 'आभिणिबोहियनाणलद्धी जाव केवलनाणलद्धी' આભિનીબોધિક જ્ઞાન લબ્ધિ-યાવત-કેવળ જ્ઞાન લબ્ધિ 'अन्नाणलद्धी णं भंते कइविहा पण्णत्ता' હે ભગવન અજ્ઞાન લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની કહેલી છે 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'तिविहा पण्णत्ता' અજ્ઞાનલબ્ધી ત્રણ પ્રકારની કહેલી છે. 'तं जहा' એ પ્રમાણે છે 'मइअन्नाणलद्धी सुयअन्नाण लद्धी, विभंगनाणलद्धी' મત્યજ્ઞાન લબ્ધિ, શ્રુતાજ્ઞાન લબ્ધિ અને વિભંગ જ્ઞાન લબ્ધિ 'दंसणलद्धीणं भंते कइविहा पण्णत्ता' હે ભગવન ! દર્શન લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની છે 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'तिविहा पण्णत्ता' તે પણ ત્રણ પ્રકારની કહેલી છે. 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'सम्मदंसणलद्धी मिच्छादंसणलद्धी,

मिथ्यादर्शनलब्धिः। चारित्रलब्धिः खलु भदन्त' कतिविधा प्रज्ञप्ता? गौतम! पञ्चविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा – सामायिकचारित्रलब्धिः, छेदोपस्थापनीयचारित्रलब्धिः, परिहारविशुद्धिकःचारित्रलब्धिः, सूक्ष्मसंपरायचारित्रलब्धिः, यथाख्यातचारित्रलब्धिः, चारित्राचारित्रलब्धिः खलु भदन्त! कतिविधा प्रज्ञप्ता। गौतम! एकाकारा प्रज्ञप्ता, एवं यावत् उपभोगलब्धिः एकाकारा प्रज्ञप्ता, वीर्यलब्धिः खलु भदन्त' कतिविधा प्रज्ञप्ता? गौतम! त्रिविधा

दंसणलद्धी, सम्मामिच्छादंसणलद्धी) सम्यक् दर्शनलब्धि, मिथ्यादर्शनलब्धि, सम्यग्मिथ्यादर्शनलब्धि. (चरित्तलद्धी णं भंते! कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त! चारित्रलब्धि कितने प्रकारकी कही गई है? (गोयमा) हे गौतम! (पंचविहा पण्णत्ता) चारित्रलब्धि पांच प्रकारकी कही गई है (तं जहा–जैसे (सामाइयचरित्तलद्धी, छेओवट्ठावणिय चरित्तलद्धी, परिहारविसुद्ध चरित्तलद्धी, सुहुमसंपरायचरित्तलद्धी, अहक्खायचरित्तलद्धी) १ सामायिकचारित्रलब्धि, २ छेदोपस्थापनीयचारित्र लब्धि, ३ परिहारविशुद्धिकचारित्रलब्धि, ४ सूक्ष्मसंपरायचारित्रलब्धि, ५ और यथाख्यात चारित्रलब्धि. (चरित्ताचरित्तलद्धी णं भंते! कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त! चारित्राचारित्रलब्धि कितने प्रकारकी कही गई है? (गोयमा) हे गौतम! (एगागारा पण्णत्ता) चारित्राचारित्रलब्धि एक प्रकारकी कही गई है? (एवं जाव उवभोगलद्धी एगागारा पण्णत्ता) इसी तरहसे यावत् उपभोगलब्धि एक प्रकारकी कही गई है। (वीरियलद्धी णं भंते! कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त! वीर्यलब्धि कितने

सम्मामिच्छादंसण लद्धी' सम्यक्‌दर्शन લબ્ધિ, મિથ્યાદર્શન લબ્ધિ અને સમ્યક્ મિથ્યાદર્શન લબ્ધિ 'चरित्तलद्धीणं भंते कइविहा पण्णत्ता' હે ભગવન! ચારિત્ર લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'पंचविहा पण्णत्ता' તે પાંચ પ્રકારની છે. 'तंजहा' જેમકે 'सामाइयचरित्तलद्धी' 'छेदोवट्ठावणियचरित्तलद्धी, परिहारविसुद्धलद्धी सुहुमसंप रायचरित्तलद्धी अहक्खायचरित्तलद्धी,' સામાયિક ચારિત્રલબ્ધિ ૧, છેદોપસ્થાપનિય ચારિત્ર લબ્ધિ ૨, પરિહાર વિશુદ્ધિક ચારિત્ર લબ્ધિ ૩, અને સૂક્ષ્મસંપરાય ચારિત્ર લબ્ધિ ૪, યથાખ્યાત ચારિત્ર લબ્ધિ ૫ 'चरित्ताचरित्तलद्धीणं भंते कइविहा पण्णत्ता' હે ભદન્ત! ચારિત્રા ચારિત્ર લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની છે 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'एगागारा पण्णत्ता' ચારિત્રાચારિત્ર લબ્ધિ એક પ્રકારની છે 'एवं जाव उवभोगलद्धी एगागारा पण्णत्ता' તેવીજ રીતે–યાવત–ઉપભોગ લબ્ધિ પણ એક પ્રકારની કહી છે 'वीरियलद्धीणं भंते कइविहा पण्णत्ता'

प्रज्ञप्ता, तद्यथा-बालवीर्यलब्धिः, पण्डितवीर्यलब्धिः, बालपण्डितवीर्यलब्धिः। इन्द्रियलब्धिः खलु भदन्त! कतिविधा प्रज्ञप्ता? गौतम! पञ्चविधा प्रज्ञप्ता, तद्यथा-श्रोत्रेन्द्रियलब्धिः यावत् स्पर्शेन्द्रियलब्धिः। ज्ञानलब्धिकाः खलु भदन्त! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः? गौतम! ज्ञानिनः, नो अज्ञानिनः, सन्ति एकके द्विज्ञानिनः, एवं पञ्च ज्ञानानि भजनया, तस्य अलब्धिकाः खलु

प्रकारकी कही गई है? (गोयमा) हे गौतम! (तिविहा पण्णत्ता) वीर्य लब्धि तीन प्रकारकी कही गई है। (तं जहा) जैसे-(बालवीरियलद्धी, पंडियवीरियलद्धी, बालपंडियवीरियलद्धी) बालवीर्यलब्धि, पंडितवीर्यलब्धि, और बालपण्डितवीर्यलब्धि। (इंदियलद्धी णं भंते! कइविहा पण्णत्ता) हे भदन्त! इन्द्रियलब्धि कितने प्रकारकी कही गई है? (गोयमा) हे गौतम! (पंचविहा पण्णत्ता) इन्द्रियलब्धि पांच प्रकारकी कही गई है? (तं जहा) जैसे - (सोइंदियलद्धी जाव फासिंदियलद्धी) श्रोत्रेन्द्रियलब्धि यावत् स्पर्शनेन्द्रियलब्धि। (नाणलद्धीया णं भंते! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त! ज्ञानलब्धिवाले जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? (गोयमा) हे गौतम! (नाणी णो अन्नाणी) ज्ञानलब्धिवाले जीव ज्ञानी ही होते हैं, अज्ञानी नहीं होते। (अत्थेगइया दुन्नाणी, एवं पचनाणाइं भयणाए) इनमें कितनेक ज्ञानी जीव दो ज्ञानवाले होते हैं-इस तरह इनको भजना से पांच ज्ञान होते हैं।

હે ભગવન વીર્ય લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની કહી છે. 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'तिविहा पण्णत्ता' વિર્ય લબ્ધિ ત્રણ પ્રકારની કહી છે. 'तं जहा' જેમકે 'बालवीरिय लद्धी, 'पंडियवीरियलद्धी, बालपंडियवीरिय लद्धी' બાલવીર્ય લબ્ધિ, પંડિતવીર્ય લબ્ધિ અને બાલપંડિતવીર્ય લબ્ધિ 'इंदियलद्धी णं भंते कइविहा पण्णत्ता' હે ભગવન્! ઇંદ્રિય લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'पंचविहा पण्णत्ता' ઇંદ્રિય લબ્ધિ પાંચ પ્રકારની છે 'तं जहा' જેમકે 'सोइंदिय लद्धी जाव फसिंदियलद्धी' શ્રોત્રેન્દ્રિય લબ્ધિ-યાવત-સ્પર્શેન્દ્રિય લબ્ધિ 'नाणलद्धीयाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવાન! જ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવ શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'नाणी नो अन्नाणी' જ્ઞાનલબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે અજ્ઞાની નહીં 'अत्थेगइया दुन्नाणी एवं पंचनाणाइं भयणाए' તેમા કેટલાક જ્ઞાની જીવ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે. એ રીતે કેટલાક ને ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન

भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? गौतम ! नो ज्ञानिनः, अज्ञानिनः, सन्ति एकके द्व्यज्ञानिनः, त्रीणि अज्ञानानि भजनया । आभिनिवोधिकज्ञान-लब्धिकाः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? गौतम ! ज्ञानिनः, नो अज्ञानिनः, सन्ति एकके द्विज्ञानिनः त्रीणि ज्ञानानि चत्वारि ज्ञानानि भजनया । तस्य अलब्धिकाः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ?

(तस्स अलद्धीया णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! ज्ञान लब्धिरहित जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (णो णाणी, अन्नाणी) हे गौतम ! ज्ञानकी लब्धि रहित जीव ज्ञानी नहीं होते हैं अज्ञानी होते हैं । (अत्थेगइया दु अन्नाणी, तिण्णि अन्नाणाणी भयणाए) कितनेक इनमें दो अज्ञानवाले होते हैं, कितनेक तीन अ-ज्ञानवाले होते हैं. इस तरह से ये भजनासे तीन अज्ञानवाले होते हैं । (आभिणिवोहियणाणलद्धिया णं भंते ! जीवा किं णाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! आभिनिवोधिक ज्ञानलब्धिवाले जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (नाणी नो अन्नाणी) आभिनिवोधिक ज्ञानलब्धिवाले जीव ज्ञानी होते हैं, अज्ञानी नहीं होते हैं । (अत्थेगइया दुन्नाणी, चत्तारि नाणाइं भयणाए) इनमें कित-नेक जीव दो ज्ञानवाले होते हैं । चार ज्ञानवाले इनमें भजना से होते हैं । अर्थात् कितनेक तीन ज्ञानवाले होते हैं और कितनेक चार ज्ञानवाले होते हैं । (तस्स अलद्धिया णं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! आभिनिवोधिकज्ञानकी लब्धि से रहित जीव क्या ज्ञानी

હોય છે 'तस्स अलद्धीयाणं जीवा किं नाणी अन्नाणी ' હે ભદન્ત ! જ્ઞાન લબ્ધિ રહીતના જીવો શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ' नो नाणी अन्नाणी ' હે ગૌતમ ! જ્ઞાન લબ્ધિરહિત જીવ જ્ઞાની નહીં પણ અજ્ઞાની હોય છે ' अत्थेगइया दु अन्नाणी, तिन्नी अन्नाणाणी भयणाए ' તેમા કેટલાક બે અજ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. આ રીતે ભજનાથી તે ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. ' अभिणिवोहियनाणलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત ! આભિનિબોધિક જ્ઞાનલબ્ધિવાળા જીવો શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ' गोयमा ' હે ગૌતમ ! ' नाणी नो अन्नाणी ' તે જ્ઞાનીજ હોય છે, અજ્ઞાની હોતા નથી. ' अत्थेगइया दुन्नाणी चत्तारिनाणाइं भयणाए ' તેમાં કેટલાક જીવ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાકને ચાર જ્ઞાનની ભજના હોય છે તેમાં કેટલાક ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે 'तस्स अ-लद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी ' હે ભદન્ત ' આભિનિબોધક જ્ઞાન

गौतम! ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि, ये ज्ञानिनस्ते नियमात् एकज्ञानिनः–केवलज्ञानिनः, ये अज्ञानिनस्ते सन्ति एकके द्व्यज्ञानिनः, त्रीणि अज्ञानानि भजनया, एवं श्रुतज्ञानलब्धिका अपि, तस्य अलब्धिका अपि यथा आभिनिबोधिकज्ञानस्य अलब्धिकाः। अवधिज्ञानलब्धिकाः खलु पृच्छा? गौतम! ज्ञानिनः, नो अज्ञानिनः, सन्ति एकके त्रिज्ञानिनः, सन्ति एकके चतुर्ज्ञानिनः,

होते हैं या अज्ञानी होते हैं? (गोयमा! नाणी वि, अन्नाणी वि, जे नाणी ते नियमा एगनाणी, केवलनाणी, जे अन्नाणी ते अत्थेगइया दुअन्नाणी, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए, एवं सुयनाणलद्धिया वि) हे गौतम! आभिनिबोधिक ज्ञान लब्धिसे रहित जीव ज्ञानी भी होते हैं, अज्ञानी भी होते हैं। जो ज्ञानी होते हैं, वे नियमसे एक ज्ञानवाले होते हैं। जो अज्ञानी होते हैं उनमें कितनेक दो अज्ञानवाले होते हैं और कितनेक तीन अज्ञानवाले होते हैं। इसी तरहसे श्रुत ज्ञानलब्धिवाले जीवों को भी जानना चाहिये। (तस्स अलद्धिया वि जहा आभिणिबोहियनाणस्स अलद्धिया) श्रुतज्ञानलब्धि रहित जीव आभिनिबोधिक ज्ञान लब्धि रहित जीवोंकी तरह होते हैं। (ओहिनाणलद्धियाणं पुच्छा) हे भदन्त! अवधिज्ञान लब्धिवाले जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? (नाणी, नो अन्नाणी) हे गौतम! अवधिज्ञान लब्धिवाले जीव ज्ञानी होते हैं, अज्ञानी नहीं होते। (अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थेगइया चउनाणी) इनमें कितनेक जीव तीन

વગરના જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'नाणी वि अन्नाणी वि जे, नाणी ते नियमा एगनाणी केवलनाणी जे अन्नाणी ते अत्थेगइया दु अन्नाणी, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए एवं सुयनाणलद्धिया वि' હે ગૌતમ! આભિનિબોધિક જ્ઞાન વિનાના જીવ જ્ઞાનિ પણ હોય છે અને અજ્ઞાની હોય છે. જે જ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી એક જ્ઞાનવાળા હોય છે જે અજ્ઞાની હોય છે તેમા કેટલાક બે અજ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. એજ રીતે શ્રુતજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવોને પણ સમજી લેવા 'तस्सअलद्धिया वि जहा आभिणिबोहियनाणस्स अलद्धिया' શ્રુતજ્ઞાન લબ્ધિ રહિત જીવ, આભિનિબોધિક જ્ઞાન લબ્ધિ વિનાના જીવોની માફક હોય છે. 'ओहिनाणलद्धियाणं पुच्छा' હે ભદન્ત! અવધિજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? 'नाणी नो अन्नाणी' હે ગૌતમ! અવધિજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાનીજ હોય છે અજ્ઞાની નહીં. 'अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थेगइया चउनाणी' તેમા કેટલાક જીવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા

ये त्रिज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः, मनः पर्यवज्ञानिनः । तस्य अलब्धिकाः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः ? अज्ञानिनः ? गौतम ! ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि, एवम् अवधिज्ञानवर्जानि चत्वारि ज्ञानानि त्रीणि अज्ञानानि भजनया । मनःपर्यवज्ञानलब्धिकाः खलु पृच्छा ? गौतम ! ज्ञानिन, नो अज्ञानिनः, सन्ति एकके त्रिज्ञानिनः सन्ति

ज्ञानवाले होते हैं और कितनेक जीव चार ज्ञानवाले होते हैं । (जे तिन्नाणी–ते अभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी) जो तीन ज्ञानवाले होते हैं. वे आभिनिवोधिक ज्ञानवाले होते हैं, श्रुतज्ञानवाले होते हैं और अवधिज्ञानवाले होते हैं । (जे चउनाणी–ते आभिणि-बोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी) जो चार ज्ञान वाले होते हैं–वे मतिज्ञानवाले श्रुतज्ञानवाले, अवधिज्ञानवाले और मन; पर्यव ज्ञानवाले होते हैं । (तस्स अलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! जो जीव अवधिज्ञान लब्धिसे रहित होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (नाणी वि, अन्नाणी वि) हे गौतम ! अवधिज्ञान लब्धि रहित जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं । (एवं ओहिनाणवज्जाइं चत्तारि नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए) इस तरह अवधिज्ञान लब्धि रहित ज्ञानी जीवों के अवधिज्ञानको छोड कर चार ज्ञान और अज्ञानी जीवों के तीन अज्ञान भजना से होते हैं। मणपज्जवनाणलद्धियाण पुच्छा । हे भदन्त ! मनःपर्यव ज्ञान लब्धिवाले जीव क्या ज्ञानी होतेहैं या अज्ञानी होते

હોય છે કેટલાક જીવ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે 'जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी ओहिनाणी' જે ત્રણ જ્ઞાનવાળા છે આભિનિબોધિકજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન,અને અવધિ-જ્ઞાનવાળા હોય છે. ते चउनाणी ते आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी' જે ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે તે મતિજ્ઞાન, શ્રતજ્ઞાન અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન એ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'तस्स अलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત ! જે જીવ અવધિ જ્ઞાન લબ્ધિ રહિત હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'नाणी वि अन्नाणी वि' હે ગૌતમ ! અવધિજ્ઞાન લબ્ધિ વિનાના જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે 'एवं ओहियनाणवज्जाइं चत्तारि नाणाइ, तिन्नि अन्नाणाइं, भयणाए' એજ રીતે અવધિજ્ઞાન લબ્ધિ વિનાના જીવોને અવધિજ્ઞાનને છોડીને ચાર જ્ઞાન અને અજ્ઞાની જીવોને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. 'मणपज्जवनाणलद्धियाणं पुच्छा' હે ભદન્ત ! મન. પર્યવજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવ

एकके चतुर्ज्ञानिनः, ये त्रिज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः, मनःपर्यवज्ञानिनः। तस्य अलब्धिकाः खलु पृच्छा? गौतम! ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि, मनःपर्यवज्ञानवर्जानि चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया। केवलज्ञानलब्धिकाः खलु भदन्त! जीवाः किं ज्ञानिनः,

हैं? (णाणी-नो अन्नाणी) हे गौतम! मनःपर्यवज्ञानलब्धिवाले जीव ज्ञानी होतेहैं-अज्ञानी नहीं होते! (अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थेगइया चउनाणी, जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी मणपज्जवणाणी-जे चउनाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी) इनमें कितनेक तो तीन ज्ञानवाले होते हैं और कितनेक चार ज्ञानवाले होते हैं। जो तीन ज्ञान वाले होते हैं, वे आभिनिबोधिकज्ञान वाले. श्रुतज्ञानवाले और मनः पर्यवज्ञानवाले होते हैं और जो चार ज्ञानवाले होते हैं वे अभिनिबोधिकज्ञानवाले श्रुतज्ञानवाले. अवधिज्ञानवाले, और मनःपर्यवज्ञानवाले होते हैं। (तस्स अलद्धियाणं पुच्छा -) हे भदन्त! जो मनःपर्यवज्ञानलब्धिसे रहित होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? (गोयमा) हे गौतम! मनःपर्यवज्ञान लब्धिसे रहित जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं। (मणपज्जवणाणवज्जाइं चत्तारिणाणाइं, तिन्निअण्णाणाइं भयणाए) जो ज्ञानी होते हैं उनको मनःपर्यवज्ञान को छोडकर चार ज्ञान और अज्ञानीको तीन अज्ञान भजनासे होते हैं। (केवलनाणलब्धियाणं

જ્ઞાની હોય છે? કે અજ્ઞાની હોય છે? 'नाणी नो अन्नाणी' હે ગૌતમ! મનઃપર્યવ જ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે અજ્ઞાની હોતા નથી अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थेगइया चउनाणी जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, मणपज्जवनाणी जे चउनाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी' તેમાં કેટલાક ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે તેમને આભિનિબોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને મનઃપર્યવ જ્ઞાન છેડીને ચાર જ્ઞાનવાળાઓને આભિનિબોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાનઅને મન પર્યવ જ્ઞાન એ ચાર જ્ઞાન હોય છે 'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' હે ભદન્ત જે મનઃપર્યવ જ્ઞાન લબ્ધિ વિનાના હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે અજ્ઞાની? 'गोयमा' હે ગૌતમ! મનઃપર્યવજ્ઞાન લબ્ધિ વગરના જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. 'मणपज्जवनाणवज्जाइं चत्तारि नाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' જે જ્ઞાની હોય છે તેઓને મન પર્યવ જ્ઞાનને છોડીને ચાર જ્ઞાન અને અજ્ઞાનીને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી

अज्ञानिनः ? गौतम ! ज्ञानिन, नो अज्ञानिन, नियमात् एकज्ञानिन—केवल-ज्ञानिन', तस्य अलब्धिकाः खलु पृच्छा ? गौतम ! ज्ञानिनोऽपि. अज्ञानिनोऽपि केवलज्ञानवर्जानि चत्वारि ज्ञानानि त्रीणि अज्ञानानि भजनया। अज्ञानलब्धिकाः खलु पृच्छा ? गौतम ! नो ज्ञानिन', अज्ञानिनः त्रीणि अज्ञानानि भजनया,

---

भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! जो-जीव केवलज्ञान-लब्धिवाले होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (नाणी, नो अन्नाणी-नियमा एगनाणी केवलनाणी) केवल ज्ञानलब्धिवाले जीव ज्ञानी होते हैं, अज्ञानी नहीं होते। ज्ञानी होते पर भी वे केवल एक ज्ञानवाले ही होते हैं दो आदि ज्ञान वाले नहीं होते। एक ज्ञान में भी वे केवलज्ञान वाले ही होते हैं। (तस्स अलद्धियाणं पुच्छा) हे भदन्त ! जो जीव केवलज्ञान लब्धि से रहित होते हैं वे क्या ज्ञानी होता हैं या अज्ञानी होताहै ? (गोयमा) हे गौतम ! (नाणी वि, अन्नाणी वि केवलनाणवज्जाइं चत्तारि-णाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए) केवल ज्ञान लब्धि से रहित जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं। यदि वे ज्ञानी होते हैं तो केवल ज्ञानवर्ज चार ज्ञानवाले होते हैं और यदि अज्ञानी होते हैं तो तीन अज्ञानवाले होते हैं। ऐसे जो वे होते हैं सो नियम से नहीं होते हैं किन्तु भजना से ही होते हैं। (अन्नाणलद्धियाणं पुच्छा) हे भदन्त ! जो जीव अज्ञान लब्धिवाले

હોય છે 'केवलनाणलद्धीयाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવાન! જે જીવ કેવળજ્ઞાન લબ્ધિવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'गोयमा' ગૌતમ! 'नाणी नो अन्नाणी नियमा एगनाणी केवलनाणी' કેવળ જ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાનીજ હોય છે અજ્ઞાની હોતા નથી અને તે કેવળ એક જ્ઞાનવાળાજ હોય છે બે આદિજ્ઞાનવાળા હોતા નથી એક જ્ઞાનમા પણ કેવળ જ્ઞાનવાળા જ હોય છે 'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' જે જીવ કેવળજ્ઞાન લબ્ધિથી રહિત હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'नाणी वि अन्नाणी वि केवल-नाणवज्जाइं चत्तारिनाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' કેવળ જ્ઞાન લબ્ધિ વગરના જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે જો તે જ્ઞાની હોય છે તો તેઓ કેવળ જ્ઞાનને છોડીને ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે અને જો અજ્ઞાની હોય તો ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે એવા તેઓ નિયમથી હોતા નથી પરંતુ ભજનાથી હોય છે 'अन्नाणलद्धियाणं पुच्छा' હે ભગવન ! જે જીવ અજ્ઞાન લબ્ધિવાળા હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે

तस्य अलब्धिकाः खलु पृच्छा ? गौतम ! ज्ञानिनः, नो अज्ञानिनः, पच ज्ञानानि भजनया, यथा अज्ञानस्य लब्धिकाः अलब्धिकाश्च भणिताः, एवं मत्यज्ञानस्य श्रुताज्ञानस्य च लब्धिकाः, अलब्धिकाश्च भणितव्याः, विभङ्गज्ञान लब्धिकानां त्रीणि अज्ञानानि नियमात्, तस्य अलब्धिकानां पञ्च ज्ञानानि भजनया, द्वे अज्ञाने नियमात् ॥ सू० ६ ॥

होते हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (नो नाणी, अन्नाणी तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए) अज्ञान लब्धिवाले जीव ज्ञानी नहीं होते हैं किन्तु अज्ञानी ही होते हैं। इस पर भी वे भजना से तीन अज्ञानवाले होते हैं। (तस्स अलद्धियाणं पुच्छा) हे भदन्त ! जो जीव अज्ञान लब्धि से रहित होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं। (नाणी, नो अन्नाणी-पंच नाणाइं भयणाए) हे गौतम ! अज्ञान लब्धि से रहित जीव ज्ञानी होते हैं अज्ञानी नहीं होते हैं। ज्ञानी होने पर भी वे भजना से पांच ज्ञानवाले होते हैं। (जहा अन्नाणस्स लद्धिया अलद्धिया य भणिया एवं मइ अन्नाणस्स सुय अन्नाणस्स य लद्धिया य अलद्धिया य भाणियव्वा-विभंगनाणलद्धियाणं तिन्नि अन्नाणाइ नियमा, तस्स अलद्धियाणं पचनाणाइं भयणाए, दो अन्नाणाइं नियमा) जिस प्रकार से अज्ञान लब्धिवाले और अज्ञान लब्धि विना के जीव कहे उसी प्रकार से मत्यज्ञान श्रुताज्ञान लब्धिवाले और उनकी लब्धि विना के जीव कहना चाहिये। विभंगज्ञान लब्धिवाले जीवोंके नियम से

અજ્ઞાની હોય છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! नो नाणी अन्नाणी तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' અજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની હોતા નથી પણ અજ્ઞાની હોય છે અને તેઓ ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે 'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' હે ભદન્ત ! જે જીવ અજ્ઞાન લબ્ધિ વગરના હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? 'नाणी नो अन्नाणी पचनाणाइं भयणाए' હે ગૌતમ! અજ્ઞાન લબ્ધિ વિનાના જીવ જ્ઞાની હોય છે અજ્ઞાની હોતા નથી અને ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'जहा अन्नाणस्स लद्धिया, अलद्धियाय भणिया एवं मइअन्नाणस्स, सुयअन्नाणस्स य लद्धियाय, अलद्धियाय भाणियव्वा विभंगनाणलद्धियाणं तिन्नि अन्नाणाइं नियमा तस्स अलद्धियाणं पचनाणाइं भयणाए दो अन्नाणाइं नियमा' જે રીતે અજ્ઞાન લબ્ધિવાળા અને અજ્ઞાન લબ્ધિ વિનાના જીવ કહ્યા છે તેવીજ રીતે મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન, લબ્ધિવાળા અને તેમની લબ્ધિ વિનાના જીવના વિષયમાં પણ સમજી લેવું વિભગજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવોને

टीका-अधुना नवमे लब्धद्वारे लब्धिभेदानाह- 'कइविहा णं भंते' इत्यादि। 'कइविहा णं भंते! लद्धी पण्णत्ता?' गौतमः पृच्छति- हे भदन्त! कतिविधा कियत्प्रकारा खलु लब्धिः प्रज्ञप्ता तत्र लब्धिः = तत्तत्कर्मक्षयादितः आत्मनो ज्ञानादिगुणलाभ, प्रज्ञप्ता? कथिता? भगवानाह-'गोयमा! दसविहा लद्धी पण्णत्ता' हे गौतम! दशविधा लब्धिः प्रज्ञप्ता, तदेवाह-'तंजहा १ नाणलद्धी, २ दंसणलद्धी, ३ चरित्तलद्धी, ४ चरित्ताचरित्तलद्धी, ५ दाणलद्धी, ६ लाभलद्धी,७ भोगलद्धी, ८ उवभोगलद्धी, ९ वीरियलद्धी,१० इंदियलद्धी,'तद्यथा १ ज्ञानलब्धि, २दर्शन-

---

तीन अज्ञान होते हैं। और जो विभंग ज्ञान लब्धि से रहित होते हैं उनके भजना से पांच ज्ञान होते हैं या नियम से दो अज्ञान होते हैं।

टीकार्थ- सूत्रकारने इस नौवे लब्धिद्वारमें लब्धिके भेदोंको कहा है, इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है कि 'कइ विहाणं भंते! लद्धी पण्णत्ता' हे भदन्त! लब्धियाँ कितने प्रकारकी कही गई हैं? प्रतिबन्धक कर्म के क्षयादिक से आत्माको ज्ञानादिक गुणोंका लाभ होना इसका नाम लब्धि है। इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'दसविहा लद्धी पण्णत्ता' लब्धियाँ दश प्रकार की कही गई हैं। जो इस प्रकार से हैं- 'नाणलद्धी' एक ज्ञानलब्धि, दूसरी 'दंसणलद्धी' दर्शनलब्धि, तीसरी 'चरित्तलद्धी' चारित्रलब्धि, चौथी 'चरित्ताचरित्तलद्धी' चारित्राचारित्रलब्धि, पांचवी 'दाणलद्धी' दानलब्धि, छठी 'लाभलद्धी' लाभलब्धि, सातवीं 'भोगलद्धी' भोगलब्धि, आठवीं 'उवभोगलद्धी' उपभोगलब्धि, नौवीं 'वीरियलद्धी' वीर्यलब्धि, दशवीं

નિયમથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે અને વિભંગજ્ઞાનલબ્ધિ વિનાના જીવોને તેમને ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન હોય છે અગર નિયમથી બે અજ્ઞાન હોય છે

ટીકાર્થ.- સૂત્રકારે આ નવમા લબ્ધિદ્વારમાં લબ્ધિના ભેદો કહ્યા છે એમા ગૌતમ સ્વામી પ્રભુએ એવું પૂછે છે કે 'कइविहाणं भंते लद्धी पण्णत्ता' હે ભદન્ત! લબ્ધિઓ કેટલા પ્રકારની કહેલી છે પ્રતિબંધક કર્મના ક્ષયાદિકથી આત્માને જ્ઞાનાદિક ગુણોનો લાભ થવો તેનુ નામ લબ્ધિ છે ઉ- 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'दसविहा लद्धी पण्णत्ता' લબ્ધિઓ દશ પ્રકારની કહેલી છે જે આ પ્રકારે છે 'नाणलद्धी १, જ્ઞાનલબ્ધિ ૧, दंसणलद्धी २, દર્શન લબ્ધિ ૨, चरित्तलद्धी ३, ચારિત્ર્ય લબ્ધિ ૩, चरित्ताचरित्तलद्धी ४, ચારિત્ર્યા ચરિત્ર્ય લબ્ધિ ૪, दाणलद्धी ५, દાન લબ્ધિ ૫, लाभलद्धी ६, લાભ લબ્ધિ ૬, भोगलद्धी ७, ભોગ લબ્ધિ ૭ उवभोग लद्धी ८, ઉપભોગ લબ્ધિ ૮, वीरियलद्धी ९, વિર્ય લબ્ધિ ૯, इंदिय लद्धी १०,

लब्धि, ३ चारित्रलब्धिः ४चारित्राचारित्रलब्धिः, ५ दानलब्धिः, ६ लाभलब्धिः, ७भोगलब्धिः, ८उपभोगलब्धिः, ९वीर्यलब्धिः १०इन्द्रियलब्धिः । तत्र ज्ञानस्य मतिश्रुतादिलक्षणस्य पञ्चप्रकारकस्य विशेषबोधरूपस्य तथाविधज्ञानावरण-क्षय-क्षयोपशमाभ्यां यथासंभवलब्धिः लाभः ज्ञानलब्धिः १. दर्शनं रुचिलक्षणः आत्मनः परिणामः, तस्य लब्धिः दर्शनलब्धिः २, चारित्रम्-चारित्रमोहनीय-कर्मणः क्षयात्, उपशमात्, क्षयोपशमाभ्यां वा जायमानो विरतिलक्षणः जीव-परिणामः, तस्य लब्धिः चारित्रलब्धिः ३, चारित्रश्च तदचारित्रश्चेति चारित्रा-चारित्रं संयमासंयमः, तस्य लब्धिः अप्रत्याख्यानकषायक्षयोपशमजन्यो देश-विरतिरूपः आत्मपरिणामश्चारित्राचारित्रलब्धिः, ४, पञ्चप्रकारान्तराय-कर्मक्षय-क्षयोपशमजन्या दानादिपञ्चलब्धयो बोध्याः, तत्र विशिष्टपरिणाम-पूर्वकं स्वकीयवस्तुनः परस्वत्वापादनम्, तस्य लब्धिः दानलब्धिः ५, यत्रैव

'इंदियलद्धी' इन्द्रियलब्धि । तथाविध ज्ञानावरण कर्मके क्षय अथवा क्षयोपशमसे यथासंभव मतिश्रुत आदि पांच प्रकारके ज्ञानका लाभ होना इसका नाम ज्ञानलब्धि है । सम्यक्, मिश्र या मिथ्याश्रद्धान रूप आत्मपरिणाम का लाभ होना इसका नाम दर्शनलब्धि है । चारित्र मोहनीय कर्मके क्षयोपशमसे, क्षयसे या उपशमसे जायमान विरतिरूप आत्मपरिणाम की प्राप्ति का नाम चारित्रलब्धि है । अप्रत्याख्यान कषायके क्षयोपशम से जायमान देशविरतिरूप आत्म-परिणामकी प्राप्तिका नाम चारित्राचारित्रलब्धि है । पांच प्रकार के अन्तराय कर्मके क्षय अथवा क्षयोपशमसे दानादिक पांच लब्धियां होती हैं- इनमें विशिष्ट परिणामपूर्वक अपनी वस्तु को पर के लिये देना इसका नाम दान है- 'अनुग्रहार्थं स्वस्यातिसर्गो दानम्' ऐसा

ઈંદ્રિય લબ્ધિ ૧૦, તથા તે પ્રકારના જ્ઞાનવરણ કર્મનો ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમથી યથાપ્રાપ્ત મતિશ્રુત આદિ પાચ પ્રકારના જ્ઞાનનો લાભ થવો તેનુ નામ જ્ઞાન લબ્ધિ છે સમ્યક્મિશ્ર યા મિથ્યા શ્રદ્ધાન રૂપ આત્મપરિણામોનો લાભ થવો તેનું નામ દર્શન લબ્ધિ છે. ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમથી, ક્ષયથી કે ઉપશમથી થવાવાળુ વિરતીરૂપ આત્મ પરિણામની પ્રાપ્તિનુ નામ ચારિત્ર લબ્ધિ છે અપ્રત્યાખ્યાન કષાયના ક્ષયોપશમથી થવાવાળુ દેશ વિરતી રૂપ આત્મપરિણામની પ્રાપ્તિનુ નામ ચારિત્રયાચારિત્ર લબ્ધિ છે. પાંચ પ્રકારના અંતરાય કર્મના ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમથી દાનાદિક પાચ લબ્ધિઓ થાય છે. તેમાં વિશેષ પરિણામ પૂર્વક પોતાની વસ્તુને બીજાના સારૂ આપવી તેનુ નામ દાન લબ્ધિ છે. 'अनुग्रहार्थं स्वस्यातिसर्गो दानम्' એવું સિદ્ધાંતનુ વચન છે તેની

परस्वत्वापादनं कृतं तदत्रैव गृह्यमाणं प्रतिग्रहीत्रा आदेयत्लाभः, तस्य लब्धिः लाभलब्धिः ६, भोगलब्धिः- भोगो मनोहारिशब्दादिविषयानुभवनम् तस्य, लब्धिः भोगलब्धिः ७, अथ च पौनःपुन्येनय स्योपयोगः संभवति स वस्त्र-भवनादिः उपभोगो व्यवह्रियते तस्य लब्धिरुपभोगलब्धिः ८, वीर्यलब्धिः- वीर्यमात्मपरिणामो विशेषचेष्टालक्षणस्तस्य लब्धिः वीर्यलब्धिः ९, तथा-इन्द्रियाणां स्पर्शनादीनां मतिज्ञानावरणक्षयोपशमसंभूतानामेकेन्द्रियादिजाति-नामकर्मोदयनियमितक्रमाणां पर्याप्तकनामकर्मादिसामर्थ्यसिद्धानां द्रव्यभावरूपाणां लब्धिरात्मन इति इन्द्रियलब्धिः १०, ।

सिद्धान्तका कथन है- उसकी लब्धि होना- इसका नाम दानलब्धि है। प्रतिग्रहीताको दिये गये दानसे जो लाभ प्राप्त होता है उसका नाम लाभलब्धि है- यह लाभलब्धि लाभान्तराय कर्मके क्षयादिकसे प्राप्त होती है। मनोहारी शब्दादिक विषयोंका अनुभवन करना इसका नाम भोग है- इस भोग की प्राप्ति का नाम भोगलब्धि है। जिस वस्तुका वारवार उपयोग होता है उसका नाम उपभोग है- जैसे वस्त्र, भवन आदि- इसकी प्राप्तिका होना सो उपभोगलब्धि है। भोग और उपभोगका लक्षण इस प्रकारसे सिद्धान्तकारोंने कहा है-

'भुक्त्वा परिहातव्यो भोगो, भुक्त्वा पुनश्च भोक्तव्यः ।
उपभोगोऽज्ञानवसनप्रभृति पंचेन्द्रियो विषयः ॥'

आत्माका विशेषचेष्टा रूप जो परिणाम है उसका नाम वीर्य है, इस वीर्यको लब्धिका नाम वीर्यलब्धि है। मतिज्ञानावरण कर्म के

લબ્ધિ થવી તેનુ નામ દાન લબ્ધિ છે પ્રતિ ગ્રહિતાને (લેનારને) આપેલા દાનથી જે લાભ પ્રાપ્ત થાય તેનુ નામ લાભલબ્ધિ છે આ લાભ લબ્ધિ લાભાન્તરાય કર્મના ક્ષયાદિકથી પ્રાપ્ત થાય છે મનોહારી શબ્દા દિ વિષયનો અનુભવ કરવો તેનુ નામ ભોગ છે. તેની પ્રાપ્તિનું નામ ભોગલબ્ધિ છે (એક વખત ભોગવવામા આવે તે ભોગ છે. વારંવાર ભોગવવામાં આવે તે ઉપભોગ છે. જેમકે વસ્ત્ર, ભવન ઇત્યાદિ) તેની પ્રાપ્તીનુ હોવું તે ઉપભોગ લબ્ધિ છે ભોગ અને ઉપભોગનુ લક્ષણ સિદ્ધાંતકારોએ નીચે પ્રમાણે દર્શાવેલ છે –

'भुक्त्वा परिहातव्यो भोगो' ઇત્યાદિ.

આત્માનું વિશેષ ચેષ્ટારૂપ જે પરિણામ છે તેનુ નામ વીર્ય છે તે વીર્યની લબ્ધિનુ નામ વીર્યલબ્ધિ છે. મતિજ્ઞાનાવરણ કર્મના ક્ષયોપશમથી ભાવેન્દ્રિયનું તથા એકેન્દ્રિયાદિ જાતિ નામ કર્મના ઉદયથી તથા પર્યાપ્ત નામ કર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત

गौतमः पृच्छति- 'नाणलद्धी णं भंते! कइविहा पण्णत्ता?' हे भदन्त! ज्ञानलब्धिः खलु कतिविधा कियत्प्रकारा प्रज्ञप्ता? भगवानाह - 'गोयमा! पंचविहा पण्णत्ता' हे गौतम! ज्ञानलब्धिः पञ्चविधा प्रज्ञप्ता, 'तंजहा-आभिणिबोहियणाणलद्धी जाव केवलणाणलद्धी' तद्यथा- आभिनिबोधिकज्ञानलब्धिः मतिज्ञानलब्धिरित्यर्थः यावत् - श्रुतज्ञानलब्धिः, अवधिज्ञानलब्धिः, मनःपर्यवज्ञानलब्धिः, केवलज्ञानलब्धिश्च। अथ ज्ञानलब्धेर्विपरीतामज्ञानलब्धिप्ररूपयितुं पृच्छति- 'अन्नाणलद्धी णं भंते! कइविहा पण्णत्ता?' हे भदन्त! अज्ञानलब्धिः खलु कतिविधा प्रज्ञप्ता? भगवानाह- 'गोयमा! तिविहा पण्णत्ता' हे गौतम!

क्षयोपशमके प्राप्त भावेन्द्रियका तथा एकेन्द्रियादि जाति नाम कर्मके उदयसे तथा पर्याप्तनामकर्मके उदयसे प्राप्त द्रव्येन्द्रियका लाभ होना अर्थात् द्रव्येन्द्रिय एवं भावेन्द्रियरूप इन्द्रियोंकी प्राप्ति होना इसका नाम इन्द्रियलब्धि है। अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं- 'नाणलद्धीणं भंते! कइविहा पण्णत्ता' हे भदन्त! ज्ञानलब्धि कितने प्रकारकी कही गई है? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा! पंचविहा पण्णत्ता' हे गौतम! ज्ञानलब्धि पांच प्रकारकी कही गई है। 'तंजहा' जैसे- आभिणिबोहियनाणलद्धी, जाव केवलनाणलद्धी' आभिणिबोधिकज्ञान-मतिज्ञानलब्धि, श्रुतज्ञानलब्धि, अवधिज्ञानलब्धि, मनःपर्यवज्ञानलब्धि और केवलज्ञानलब्धि। अब गौतम इस ज्ञानलब्धिसे विपरीततावाली अज्ञानलब्धिके विषयमें प्रभुसे पूछते हैं- 'अन्नाणलद्धीणं भंते! कइविहा पण्णत्ता' हे भदन्त! अज्ञानलब्धि कितनें प्रकारकी कही गई है? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा तिविहा पण्णत्ता'

દ્રવ્યેન્દ્રિયનુ નામ લાભ છે. અર્થાત દ્રવ્યેન્દ્રિય અને ભાવેન્દ્રિય રૂપ ઇન્દ્રિયોની પ્રાપ્તી થવી તેનુ નામ ઇન્દ્રિય લબ્ધિ છે. પ્રશ્ન:- ' नाणलद्धीण भंते कइविहा पण्णत्ता ' જ્ઞાન લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની છે? તેના ઉત્તરમા પ્રભુ કહે છે કે ' गोयमा ' ' पंचविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! જ્ઞાન લબ્ધિ પાચ પ્રકારની છે. તે ' तंजहा ' જેમકે 'आभिणिबोहियनाणलद्धी जाव केवलनाणलद्धी ' અભિનિબોધિક જ્ઞાન મતિજ્ઞાન લબ્ધિ શ્રુતજ્ઞાન લબ્ધિ અવધિ જ્ઞાન લબ્ધિ મન.પર્યવજ્ઞાન લબ્ધિ અને કેવળ જ્ઞાન લબ્ધિ. હવે ગૌતમ સ્વામી જ્ઞાન લબ્ધિથી વિપરીત સ્વરૂપવાળી અજ્ઞાન લબ્ધિના વિષયમા પ્રભુને પૂછે છે ' अन्नाणलद्धीं णं भंते कइविहा पण्णत्ता ' હે ભગવન્! અજ્ઞાન લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની કેટલી છે. ' गोयमा ' ' तिविहा पण्णत्ता ' હે ગૌતમ! અજ્ઞાન લબ્ધિ ત્રણ

अज्ञानलब्धिः खलु त्रिविधा प्रज्ञप्ता, 'तंजहा-मइअन्नाणलद्धी, सुयअन्नाणलद्धी, विभंगनाणलद्धी' तद्यथा-मत्यज्ञानलब्धिः, श्रुताज्ञानलब्धिः, विभङ्गज्ञानलब्धिः,। गौतमः पृच्छति- 'दंसणलद्धी णं भंते! कइविहा पण्णत्ता' हे भदन्त! दर्शनलब्धिः खलु कतिविधा प्रज्ञप्ता? भगवानाह- 'गोयमा! तिविहा पण्णत्ता' हे गौतम! दर्शनलब्धिः खलु त्रिविधा प्रज्ञप्ता, 'तंजहा - सम्मदंसणलद्धी, मिच्छादंसणलद्धी, सम्मामिच्छादंसणलद्धी' तद्यथा - सम्यग्दर्शनलब्धिः, मिथ्यादर्शनलब्धिः, सम्यग्मिथ्यादर्शनलब्धिः, तत्र मिथ्यात्वमोहनीय कर्मोपशम-क्षय-क्षयोपशमजन्यः श्रद्धानलक्षणः आत्मपरिणामः सम्यग्दर्शनलब्धिः, मिथ्यात्वपुद्गलदलिकवेदनसमुद्भवो विपर्यासरूपो जीवपरिणामो

हे गौतम! अज्ञानलब्धि तीन प्रकारकी कही गई है। जैसे- 'मइ अन्नाणलद्धी, सुय अन्नाणलद्धी, विभंगनाणलद्धी' मत्यज्ञानलब्धि, श्रुताज्ञानलब्धि और विभंगज्ञानलब्धि। अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं- 'दंसणलद्धीणं भंते! कइविहा पण्णत्ता' हे भदन्त! दर्शनलब्धि कितने प्रकारकी कही गई है? उत्तरमें प्रभु कहते हैं- 'तिविहा पण्णत्ता' हे गौतम! दर्शनलब्धि तीन प्रकारकी कही गई है- 'तंजहा' जैसे- 'सम्म दंसणलद्धी, मिच्छा दंसणलद्धी, सम्मामिच्छा-दंसणलद्धी' सम्यक्दर्शनलब्धि, मिथ्यादर्शनलब्धि, सम्यक्मिथ्यादर्शन-लब्धि इनमें- मिथ्यात्वमोहनीय कर्मके उपशमसे, क्षयसे, अथवा क्षयोपशमसे जन्य जो श्रद्धारूप आत्मपरिणाम प्राप्त होता है उसका नाम सम्यक् दर्शनलब्धि है। अशुद्ध मिथ्यात्व पुद्गलके दलिकके वेदनसे समुत्पन्न जो विपर्यासरूप जीव परिणाम होता है उसका नाम

પ્રકારની કેટલી છે જેમકે 'मइअन्नाणलद्धी विभंगनाणलद्धी' મત્યજ્ઞાન લબ્ધિ શ્રુતજ્ઞાન લબ્ધિ અને વિભાગ જ્ઞાન લબ્ધિ પ્રશ્ન:- 'दंसणलद्धीणं भंते कइविहा पण्णत्ता' હે ભગવન! દર્શન લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની કેટલી છે? ઉ- 'तिविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! દર્શન લબ્ધિ ત્રણ પ્રકારની છે 'जहा' જેમકે 'सम्मदंसणलद्धी मिच्छादंसण लद्धी सम्मामिच्छादंसणलद्धी' સમ્યક્ દર્શન લબ્ધિ, મિથ્યા દર્શન લબ્ધિ અને સમ્યગ્ મિથ્યા દર્શન લબ્ધિ તેમાં મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મના ઉપશમથી, ક્ષયથી અથવા ક્ષયોપશમથી થવાવાળી શ્રદ્ધારૂપ આત્મપરિણામ પ્રાપ્ત થાય છે. તેનું નામ સમ્યગ્ દર્શન લબ્ધિ છે અશુદ્ધ મિથ્યાત્વ પુદ્ગલના દલિકોના વેદનથી ઉત્પન્ન થવાવાળું જે વિપર્યાસ રૂપ જીવ પરિણામ રૂપ થાય છે. તેનુ નામ મિથ્યા દર્શન લબ્ધિ છે. અર્ધ

मिथ्यादर्शनलब्धिः, अर्धविशुद्धमिथ्यात्वपुद्गलदलिकोदयसमुद्भवो मिश्ररुचिलक्षणो जीवपरिणामः सम्यग्मिथ्यादर्शनलब्धिः। गौतमः पृच्छति-'चरित्तलद्धी णं भंते! कइविहा पण्णत्ता' हे भदन्त! चरित्रलब्धिः खलु कतिविधा प्रज्ञप्ता? भगवानाह- 'गोयमा! पंचविहा पन्नत्ता' हे गौतम! चारित्रलब्धिः खलु पञ्चविधा प्रज्ञप्ता, 'तंजहा-सामाइयचरित्तलद्धी, छेदोवट्ठावणियचरित्तलद्धी. परिहारविसुद्धिचरित्तलद्धी, सुहुमसंपरायचरित्तलद्धी, अहक्खायचरित्तलद्धी' तद्यथा- सामायिकचारित्रलब्धिः, छेदोपस्थापनीयचारित्रलब्धिः, परिहारविशुद्धिचारित्रलब्धिः, सूक्ष्मसंपरायचारित्रलब्धिः, यथाख्यातचारित्रलब्धिः, तत्र १ - प्राणातिपातादिसावद्ययोगविरतिलक्षणसामायिकरूपचारित्रस्य लब्धिः सामायिकचारित्रलब्धिः, सामायिकचारित्रञ्च द्विविधम्

मिथ्यादर्शनलब्धि है। अर्धविशुद्ध मिथ्यात्वपुद्गलके दलिकोंके उदयसे समुत्पन्न हुआ मिश्ररुचि रूप जीवका परिणाम इसका नाम सम्यग् मिथ्यादर्शनलब्धि है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि- 'चारित्तलद्धीणं भंते! कइविहा पण्णत्ता' हे भदन्त! चारित्रलब्धि कितने प्रकारकी कही गई है? उत्तरमें प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम! पंचविहा पण्णत्ता' चारित्रलब्धि पांच प्रकारकी कही गई है- 'तंजहा' वे उसके पांच प्रकार इस तरहसे हैं- 'सामाइयचरितलद्धी, छेदोवट्ठावणिय चरित्तलद्धी, परिहारविसुद्धिचरित्तलद्धी, सुहुम संपराय चरित्तलद्धी, अहक्खायचरित्तलद्धी,' सामायिक चारित्रलब्धि, छेदोपस्थापनीय चारित्रलब्धि, परिहारविशुद्धिचारित्रलब्धि, सूक्ष्मसांपरायचारित्रलब्धि और यथाख्यात चारित्रलब्धि। प्राणातिपातादि सावद्ययोगविरतिरूप सामायिकचारित्रका लाभ होना इसका नाम

વિશુદ્ધ મિથ્યાત્વ પુદ્ગલના દલિકોના ઉદયથી ઉત્પન્ન થવાવાળા મિશ્ર રૂચિરૂપ જીવનું પરિણામ તેનુ નામ સમ્યગ્મિથ્યા દર્શન લબ્ધિ છે પ્રશ્ન:- 'चरितलद्धी णं भंते कइविहा पण्णत्ता' હે ભગવાન્ ચારિત્ર્ય લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની છે ઉ- 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'पंचविहा पण्णत्ता' ચારિત્ર્ય લબ્ધિ પાંચ પ્રકારની કહેલી છે. 'तं जहा' 'सामाइयचरित्त लद्धी, छेदोवट्ठावणियचरित्तलद्धी परिहारविसुद्धचरित्त लद्धी, सुहुमसंपरायचरित्तलद्धी, अहक्खायचरित्त लद्धी' સામાયિક ચારિત્ર્ય લબ્ધિ, છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર્ય લબ્ધિ પરિણામ વિશુદ્ધ ચારિત્ર્ય લબ્ધિ, સંપરાય ચારિત્ર્ય લબ્ધિ અને યથાખ્ય ચારિત્ર્ય લબ્ધિ. પ્રાણાતિપાતાદિ સાવદ્યયોગ વિરતીરૂપ સામાયીક ચારિત્ર્યનો લાભ થવો તેનુ નામ સામાયિક ચારિત્ર્ય છે. આ સામાયિક ચારિત્ર્ય બે

इत्वरं, यावत्कथिकञ्च, तत्राल्पकालिकम् इत्वरम्, तच्च प्रथमान्तिमतीर्थङ्करतीर्थेषु अनारोपितव्रतस्य शिक्षकस्य भवति, यावत्कथिकञ्च यावज्जीविकं सामायिक-चारित्र, तत्र मध्यमद्वाविंशतितीर्थङ्करतीर्थेषु महाविदेहविहरमाणतीर्थङ्कर-तीर्थवर्तिनां साधूनां बोध्यम्, तेषामुपस्थापनाया अभावात्, इत्वर सामायिकव्रतां साधूनामपि यावज्जीवं सावद्ययोगविरतिप्रतिज्ञानात् पुनश्छेदोप स्थापनीयचारित्रग्रहणे पूर्वचारित्रत्यागापत्तया प्रतिज्ञाभङ्गः कथं नेति न

सामायिक चारित्र हैं- यह सामायिकचारित्र दो प्रकारका होता है- एक इत्वर और दूसरा यावत्कथिक अल्पकालीनका नाम इत्वर है। इत्वर सामायिक चारित्र प्रथम और अन्तिम तीर्थंकरके तीर्थमें प्रथम दीक्षा लेनेवालेको होता है। यावज्जीव रहनेवाले सामायिकचरित्र का नाम यावत्कथिक सामायिक चारित्र है।

यह चारित्र मध्यम २२ तीर्थंकरोंके तीर्थमें महाविदेहमें विहर-माण तीर्थंकरोंके तीर्थमें वर्तमान साधुओंके होता है। क्योंकि उनमें उपस्थापनाका अभाव रहता है= इसका कारण यह है कि ये साधु ऋजु प्राज्ञ होते हैं। इस लिये इनके चारित्रमें दोष नहीं लगते हैं। यहां ऐसी आशंका नहीं करना चाहिये कि- 'इत्वर सामायिकवाले साधुओंके भी जो सामायिकचारित्र होता है वह भी तो यावत् जीव सावद्ययोगविरतिरूप होता है- क्योंकि इसमें सावद्ययोगके त्यागकी प्रतिज्ञा यावत्जीव रहती है फिर छेदोपस्थाप-नीयचारित्रके ग्रहण करनेमें पूर्वचारित्र के त्याग होने की आपत्ति से प्रतिज्ञाभंगरूप दोष क्यों नहीं लगता है!' क्यों कि छेदोपस्थापनीय-

પ્રકારનુ હોય છે ૧ ઈત્વર અને બીજું યાવતકથિત ૨ અલ્પકાલિનનુ નામ ઈત્વર છે. ઈત્વર સામાયિક ચારિત્ર્ય પહેલા અને છેલ્લા તિર્થંકરના તીર્થમા પ્રથમ દીક્ષા લેવાવાળાને થાય છે. યાવત-જીવત પર્યંત રહેવાવાળા સામાયિક ચારિત્ર્યનુ નામ યાવતકથિત સામાયિક ચારિત્ર્ય છે. આ ચારિત્ર્ય મધ્યમ ૨૨ બાવીશમા તિર્થંકરોના તીર્થમાં તથા મહાવિદેહમાં વિચરતા તિર્થંકરોના તીર્થમા વર્તમાન સાધુઓને હોય છે કેમકે તેમનામા ઉપસ્થાપનાનો અભાવ હોય છે. તેનુ કારણ એ કે સાધુ ઋજુ અને પ્રાજ્ઞ હોય છે. તેથી તેમના ચારિત્ર્યમા દોષ લાગતો નથી અહીં એવી શંકા ન કરવી કે ઈત્વર સામાયિક સાધુઓને પણ જે સામાયિક ચારિત્ર્ય હોય છે તે પણ યાવતજીવ સાવદ્યયોગ વિરતીરૂપ હોય છે કેમકે એમા સાવદ્યયોગના ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા યાવતજીવ રહે છે પછી છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર્યના ગ્રહણ કરવામાં પહેલાના ચારિત્ર્યના ત્યાગ થવાની આપત્તિથી પ્રતિજ્ઞા ભંગ દોષ લાગતો નથી કેમકે સામાયિક ચારિત્ર ચારિત્ર્યમાં પણ

चाच्यम्, छेदोपस्थापनीयचारित्रेऽपि प्राणातिपातादिसावद्ययोगविरतिसत्त्वेन प्रतिज्ञाभङ्गसंभवात्, किन्तु तच्चारित्रस्य विशेषशुद्धिसंभवेन नाममात्रत स्तयोर्भेदः । २ – पूर्वचारित्रपर्यायलक्षणस्थप्राक्तनसंयमस्य व्यवच्छेदे सति उपस्थापनीयम् अनगारे आरोपणीयं छेदोपस्थापनीयचारित्रं पूर्वचारित्र-पर्यायं व्यवच्छिद्य पुनर्महाव्रतारोपणमित्यर्थः, तद् द्विविधं-सातिचारं निरतिचारं चेति, तत्र इत्वरसामायिकवतः प्रथमदीक्षितस्य पुनर्महाव्रतारोपणम्, अन्य-तीर्थङ्करानगाराणाम् तीर्थङ्करान्तरतीर्थप्रवेशे वा निरतिचारचारित्रं भवति, यथा पार्श्वनाथस्यानगाराणां महावीरस्य तीर्थे समागत्य पञ्चमहाव्रतधर्मग्रहणं

चारित्रमें भी प्राणातिपात आदि सावद्ययोग की त्यागरूप विरति रहती ही है- इसलिये प्रतिज्ञाभङ्गका दोष नहीं लगता है। छेदोपस्थापनीय चारित्रके धारण करनेसे पूर्वचारित्रमें विशेष शुद्धिकी संभावनासे उन दोनोंमें नाम मात्रका ही भेद है। छेदोपस्थोपनीय-पूर्वकी चारित्रपर्यायका छेद करके पुनः महाव्रतोंका उस अनगारमें आरोपण किया जाता है इस लिये इस चारित्रका नाम छेदोपस्थापनीय चारित्र ऐसा हैं। इस तरह यह चारित्र पूर्वचारित्रपर्यायको छेद करके पुनः महाव्रतोंको आरोपण करनेके निमित्त होता है। यह चारित्र सातिचार और निरतिचारके भेदसे दो प्रकारका है। प्रथम दीक्षित इत्वर चारित्रवालेके पुनः महाव्रतोंका आरोपण करना यह निरतिचार इत्वरिकचारित्र है। अथवा- अन्य तीर्थंकरके अनगारोंका अन्य तीर्थङ्करके तीर्थमें प्रवेश करने पर यह निरतिचार चारित्र होता है। जैसे पार्श्वनाथके अनगारोंका महावीरके तीर्थमें आकरके पंचमहाव्रत

પ્રાણાતિપાતાદિ સાવદ્યયોગના ત્યાગરૂપ વિરતી રહે છે તેથી પ્રતિજ્ઞા ભંગનો દોષ લાગતો નથી છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર્યના ધારણ કરવાથી પહેલાના ચારિત્ર્યમા વિશેષ શુદ્ધિની સભાવના હેવાથી તે બનેમાં નામ માત્રનો જ ભેદ છે છેદોપસ્થાપનીય પહેલાના ચારિત્ર્ય પર્યાયનો છેદ કરીને ફરી મહાવ્રતોનુ તે અનગારમાં આરોપણ કરાય છે એટલે આ ચારિત્ર્યનું નામ છેદોપસ્થાનીય ચારિત્ર્ય છે આ રીતે આ ચારિત્ર્ય પૂર્વ ચારિત્ર્ય પર્યાયનો છેદ કરીને પુન – ફરી મહાવ્રતોનો આરોપણ કરવામા નિમિત્ત હોય છે આ ચારિત્ર્ય સાતચાર અને નીરતીચારના ભેદથી બે પ્રકારનુ છે પ્રથમ દિક્ષીત ઇત્વર ચારિત્ર્યવાળાને ફરી મહાવ્રતોનુ આરોપણ કરવું તે નિરતીચાર ઇત્વર ચારિત્ર્ય છે અથવા અન્ય તિર્થંકરો અનગારોનુ અન્ય તિર્થંકરોના તીર્થમા પ્રવેશ કરવાથી આ નિરતિચાર ચારિત્ર્ય થાય છે. જેમકે પાર્શ્વનાથના આનગારોનુ મહાવીરના તીર્થમાં આવીને પંચ મહાવ્રત ધર્મનું

भवेत्, तथा समूलमहाव्रतघातिनामनगाराणां पुनर्महाव्रतग्रहणं सातिचार-चारित्रं भवति, २-तपोविशेषः परिहारस्तेन आत्मनो विशुद्धिर्यस्मिंस्तत् परिहार-विशुद्धिकं चारित्रं, तस्य लब्धिः-परिहारविशुद्धिकचारित्रलब्धिः, तच्चारित्रं द्विविधम्-निर्विशमानकम्, निर्विष्टकायिकञ्च, यथा नवसाधूनामेको गणस्तत्र चत्वारः परिहारिकास्तपश्चरन्तो भवेयुः, चत्वारश्च वैयावृत्यकराः, एकश्च वाचनाचार्यो भवेत्, तत्राद्याश्चत्वारो निर्विशमानकाः, अन्तिमाः पञ्च निर्विष्टकायिका उच्यन्ते, तत्र निर्विशमानकानां जघन्येन तपोमानं - ग्रीष्मे ऋतौ जघन्य एकोपवासः, मध्यमौ द्वावुपवासौ, उत्कृष्टास्त्रय उपवासाः; शिशिरे

धर्मका ग्रहण हुआ है। तथा समूल महाव्रतोंका घात करनेवाले साधुओंका जो फिरसे महाव्रतों का ग्रहण करना होता है वह सातिचार चारित्र कहलाता है। तपोविशेषका नाम परिहार है। उस परिहारसे आत्माकी विशुद्धि जिसमें होती है वह परिहार विशुद्धिक चारित्र है। इस चारित्रकी लब्धिका होना इसका नाम परिहार विशुद्धिकचारित्रलब्धि है। यह चारित्र दो प्रकारका होता है- एक निर्विशमानक और दूसरा निर्विष्टकायिक जैसे- नौ साधुओं का एक गच्छ होता है, इन में चार साधु तप करनेवाले होते हैं, चार वैयावृत्य करनेवाले होते हैं और एक वाचनाचार्य होता है। इनमें चार साधु जो तपस्या करते हैं वे निर्विशमानक और अन्तिम पांच निर्विष्टकायिक कहलाते हैं। निर्विशमानकोंका तप जघन्यरूपसे इस प्रकारसे हैं-ग्रीष्मऋतुमें जघन्य एक उपवास, मध्यम दो उपवास

ગ્રહણ થયુ છે તથા સમૂલ મહાવ્રતોનો ઘાત કરવાવાળા સાધુઓના જ ફરીથી મહાવ્રતોનુ ગ્રહણ કરવું થાય છે તે સાતિચાર ચારિત્ર્ય કહેવાય છે તપો વિશેષનુ નામ પરિહાર છે તે પરિહારથી આત્માની વિશુદ્ધ જેમા થાય છે તે પરિહાર વિશુદ્ધિ ચારિત્ર્ય છે. તે ચારિત્ર્યની લબ્ધિનુ થવું તેનુ નામ પરિહાર વિશુદ્ધિક ચારિત્ર્ય લબ્ધિ છે. આ ચારિત્ર્ય બે પ્રકારના હોય છે ૧ નિર્વિશમાનક, ૨ નિર્વિશષ્ટકાયિક જેમકે નવસાધુઓનો એક ગચ્છ હોય છે તેમા ચાર સાધુ તપ કરવાવાળા હોય ચાર વૈયાવૃત કરવાવાળા હોય અને એક વાચનાચાર્ય હોય છે. તેમા ચાર સાધુઓ તપસ્યા કરે છે તે નિર્વિશ માનક અને અતિમ પાંચ નિર્વિષ્ટ કાયિક કહેવાય છે નિર્વિશમાનકોનુ તપ જઘન્ય રૂપથી આ પ્રમાણે છે-ગ્રીષ્મ ઋતુમાં જઘન્ય એક ઉપવાસ, મધ્યમ બે ઉપવાસ અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ઉપવાસ વર્ષાઋતુમાં જઘન્ય ત્રણ ઉપવાસ, મધ્યમ ચાર ઉપવાસ અને

जघन्यौ द्वावुपवासौ, मध्यमास्त्रय उपवासाः, उत्कृष्टाश्चत्वार उपवासाः, वर्षर्तौ जघन्यास्त्रय उपवासाः, मध्यमाश्चत्वार उपवासाः, उत्कृष्टा पञ्च उपवासाः, पारणा, आचामश्च (आयबील) भवति, एवंरीत्या षण्मासावधि तपश्चरणानन्तरं तपःकारका वैयावृत्त्य कुर्वन्ति, वैयावृत्त्यकराश्च षण्मासावधि तपश्चरन्ति, ततो वाचनाचार्योऽपि षण्मासावधि तपश्चरति, तेषु एकोगुरुः शेषा अष्टौ तद्-वैयावृत्त्यकरा भवन्ति, परिहारविशुद्धिकचारित्रजिघृक्षवस्तीर्थङ्करसकाशात् केवलज्ञानिसकाशाद् वा चारित्रं गृह्णन्ति, अथवा तीर्थङ्करकेवलिनिकट-गृहीतप्रव्रज्यस्यानगारस्य सकाशात् गृह्णन्ति ३, यत्र सूक्ष्मस्य स्वल्पस्य एव

और उत्कृष्ट तीन उपवास वर्षाऋतुमें जघन्य तीन उपवास, मध्यम चार उपवास, उत्कृष्ट पांच उपवास, शिशिरऋतुमें जघन्य दो उपवास, मध्यम तीन उपवास, उत्कृष्ट चार उपवास पारणाके दिन आयंबिल कल्पस्थित निर्विष्टकायिक चार वैयावृत्य करनेवाले और एक वाचनाचार्य ये- प्रतिदिन आयंबिल करते हैं। इस रीतिसे छ मास तपस्या करनेके बाद तप करनेवाले साधु वैयावृत्य करते हैं और वैयावृत्य करनेवाले साधु छ मास तक तपस्या करते हैं। इसके बाद वाचनाचार्य भी छ मास तक तपस्या करते है। इनमें से फिर एक वाचनाचार्य बनता है, शेष आठ उसकी वैयावृत्य करनेवाले होते हैं। परिहार विशुद्धिक चारित्र को ग्रहण करने की इच्छावाला साधु तीर्थकर या केवलज्ञानी के पास चारित्र ग्रहण करता है। अथवा जिस साधुने तीर्थकर या केवली के पास प्रव्रज्या ग्रहण की हैं उससे भी इस चारित्र को ग्रहण करता है। जहां स्वल्प संपराय-

ઉત્કૃષ્ટ પાંચ ઉપવાસ છે. શિશિર ઋતુમા જઘન્ય બે ઉપવાસ, મધ્યમ ત્રણ ઉપવાસ અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર ઉપવાસ અને તમામ પારણાને દિવસે આયંબિલ કરે એને કલ્પસ્થિત નિર્વિશિષ્ટકાયિક ચાર વૈયાવૃત કરવાવાળા અને એક વાચનાચાર્ય તે - પ્રત્યેક દિવસે આયંબિલ કરે છે તે રીતે છ માસ સુધી તપસ્યા કર્યા બાદ તપ કરવાવાળા સાધુ વૈયાવૃત કરે અને વૈયાવૃત કરવાવાળા સાધુ છ મહિના સુધી તપસ્યા કરે તે પછી વાચનાચાર્ય પણ છ માસ સુધી તપસ્યા કરે આમાંથી-તેઓમાંથી એક વાચનાચાર્ય બને અને બાકીના આઠ તેમની વૈયાવૃત્તિ કરવાવાળા થાય છે પરિહાર વિશુદ્ધિક ચારિત્રને ગ્રહણ કરવાવાળા સાધુ, તિર્થંકર યા કેવળજ્ઞાનીની પાસે ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે. અથવા જે સાધુની, તીર્થંકરની કે કેવળીની પાસે પ્રવજ્યા ગ્રહણ કરી હોય તેમની પાસેથી આ ચારિત્રનુ ગ્રહણ કરે છે જ્યાં સ્વલ્પ સંપરાય કષાય લોભાંશનો ઉદય

संपरायस्य कषायस्य लोभांशरूपस्योदयो भवति तत् सूक्ष्मसंपरायचारित्रं तस्य लब्धिः सूक्ष्मसंपरायचारित्रलब्धिः, तच्चारित्रं द्विविधं-विशुद्ध्यमानकं, संक्लिश्यमानकं च तत्र विशुद्ध्यमानचारित्रं क्षपकश्रेण्याम् उपशमश्रेण्यामारोहकस्य भवति, संक्लिश्यमानकञ्च उपशमश्रेणितः अधःपतितस्य भवति ४, यत्र सर्वथा कषायोदयाभावो भवति तत् यथाख्यातचारित्रमुच्यते, येन प्रकारेण अकषायितया आख्यातं यथाख्यातमिति व्युत्पत्तेः, तच्चापि द्विविधम्-उपशमकम्, क्षपकंच गौतमः पृच्छति -'चरित्ताचरित्तलद्धी णं भंते ! कइविहा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! चारित्राचारित्रलब्धिः खलु देशविरतिलब्धिरूपा कतिविधा प्रज्ञप्ता ? भगवानाह- 'गोयमा ! एगागारा पण्णत्ता ' हे गौतम !

कषाय-लोभांश का उदय होता है वह सूक्ष्म संपराय चारित्र है। इस चारित्र की प्राप्तिका नाम सूक्ष्म संपराय चारित्रलब्धि है। यह चारित्र दो प्रकार का होता है- एक विशुद्ध्यमानक और दूसरा संक्लिश्यमानक इनमें विशुद्ध्यमानकचारित्र क्षपकश्रेणी और उपशमश्रेणीमें चढनेवालेको होता है। और संक्लिश्यमानकचारित्र उपशमश्रेणीसे नीचे गिरनेवाले के होता है। जिस चारित्र में कषाय के उदय का सर्वथा अभाव होता है वह यथाख्यातचारित्र है। यथा-येन प्रकारेण अकषायितया आख्यातं तत् यथाख्यातं' ऐसी यथाख्यात की व्युत्पत्ति है। यह चारित्र भी दो प्रकारका होता है एक उपशमक और दूसरा क्षपक। अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'चरित्ताचरित्तलद्धीणं भंते ! कइविहा पण्णत्ता' हे भदन्त ! चारित्राचारित्रलब्धि कितने प्रकारकी कही गई हैं ? चारित्राचारित्रलब्धि का तात्पर्य देशचारित्रलब्धिसे है। इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं- 'गोयमा'

થાય છે તે ચારિત્રનું નામ સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્ર લબ્ધિ છે આ ચારિત્ર બે પ્રકારનુ છે. ૧ વિશુદ્ધમાનક અને ૨ સંક્લેશ્યમાનક તેમાં વિશુદ્ધમાનક ચારિત્ર ક્ષપકશ્રેણી અને ઉપશમ શ્રેણીમાં ચડવાવાળાઓને હોય છે અને સંકલેશ્યમાન ચારિત્ર ઉપશમશ્રેણીથી નીચે જવાવાળા હોય છે જે ચારિત્રમા કષાયના ઉદયનો સર્વથા અભાવ હોય તે યથાખ્યાત ચારિત્ર છે 'यथा-येन प्रकारेण अकषायितया आख्यातं तत् यथाख्यातं ' એવી યથાખ્યાતની વ્યુત્પત્તિ છે તે ચારિત્ર પણ બે પ્રકારનું છે. ૧ ઉપશમ અને ૨ ક્ષપક પ્રશ્ન :- 'चरित्ताचरित्तलद्धीणं भंते ! कइविहा पण्णत्ता ' હે ભદન્ત ! ચારિત્રાચારિત્ર લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ? (ચારિત્રા ચારિત્ર લબ્ધિનુ તાત્પર્ય દેશ ચારિત્ર લબ્ધિથી છે) ઉ :- 'गोयमा ' હે ગૌતમ ! 'एगागारा पण्णत्ता' દેશ વિરતી લબ્ધિરૂપ તે ચારિત્રાચારિત્ર લબ્ધિ એક

चारित्राचारित्रलब्धिः एकाकारा एकप्रकारा एव प्रज्ञप्ता, मूलगुणोत्तरगुणानां तद्भेदानाञ्चाविवक्षणात् द्वितीयकषायक्षयोपशमजन्यपरिणाममात्रस्यैव च विवक्षणात् चारित्राचारित्रलब्धेरेकाकारत्वं विज्ञेयम्, 'एवं जाव उवभोगलद्धी एगागारा पन्नत्ता' एवं चारित्राचारित्रलब्धिवदेव यावत्- दानलब्धिःलाभलब्धिः, भोगलब्धिः, उपभोगलब्धिः एकाकारा प्रज्ञप्ता,-दानलब्ध्यादीनामपि अवान्तरभेदानामविवक्षणात् एकाकारत्वम् ' एकप्रकारकत्वमवसेयमित्यर्थः । गौतमः पृच्छति- 'वीरियलद्धीणं भंते! कइविहा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! वीर्यलब्धिः खलु कतिविधा प्रज्ञप्ता? भगवानाह- 'गोयमा ! तिविहा पण्णत्ता'

हे गौतम! 'एगागारा पण्णत्ता' देशविरति लब्धिरूप वह चारित्राचारित्रलब्धि एक प्रकारकी ही कही गई है। यहां पर उसके मूलगुण और उत्तरगुणरूप भेदोंकी और उन भेदोंके भी भेदोंकी विवक्षा नहीं की गई है। केवल द्वितीय कषाय जो अप्रत्याख्यान क्रोध मान माया और लोभ है उनके क्षयोपशमसे जन्य परिणाम मात्रकीही विवक्षा की गई है अतः इस चारित्राचारित्रलब्धि को एक प्रकारवाला कहा गया है। 'एवं जाव उवभोगलद्धी एगागारा पन्नत्ता' इसी तरहसे- चारित्राचारित्रलब्धिकी तरह ही यावत्- दानलब्धि, लाभलब्धि, भोगलब्धि और उपभोगलब्धि ये लब्धियां भी एक एक प्रकारकीही कही गई है। यहां पर भी इनके अवान्तर भेदोंकी विवक्षा नहीं की गई है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'वीरियलद्धिणं भंते! कइविहा पण्णता' हे भदन्त! वीर्यलब्धि कितने प्रकारकी कही गईहै! इसके उत्तरमें प्रभु कहेते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'तिविहा पण्णत्ता'

પ્રકારની કહેલી છે. અહીંઆ તેના મૂળ ગુણ અને ઉત્તર ગુણરૂપ ભેદોની અને તે ભેદોના પણ ભેદોની વિવક્ષા કરી નથી કેવળ દ્વિતીય કષાય જે અપ્રત્યાખ્યાત ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ છે તેના ક્ષયોપશમથી થવાવાળા પરિણામ માત્રની જ વિવક્ષા કરી છે. એટલા માટે તે લબ્ધિને એક પ્રકારની કહેલી છે 'एवं जाव उवभोगलद्धी एगागारा पण्णत्ता' એજ રીતે ચારિત્ર્યાચારિત્ર્ય લબ્ધિની માફક યાવત્-દર્શન લબ્ધિ, લાભ લબ્ધિ, ભોગ લબ્ધિ અને ઉપભોગલબ્ધિ એ લબ્ધિઓ પણ એક પ્રકારની કહી છે. અહીંઆં પણ તેઓના અવાન્તર ભેદોની સમીક્ષા (વિવક્ષા) કરી નથી હવે ગૌતમ સ્વામી લબ્ધિ વિષે પ્રશ્ન કરતાં કહે છે કે 'वीरियलद्धीणं भंते कइविहा पण्णत्ता' હે ભગવાન! વીર્ય લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની છે? ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે 'गोयमा' હે ગૌતમ!

हे गौतम ! वीर्यलब्धिः त्रिविधा प्रज्ञप्ता 'तं जहा वालवीरियलद्धी, पंडियवीरियलद्धी, बालपंडियवीरियलद्धी' तद्यथा- बालवीर्यलब्धिः, पण्डितवीर्यलब्धिः, बालपण्डितवीर्यलब्धिः । बालस्य-असंयतस्य यद्वीर्यम्-असंयमयोगेषु प्रवृत्तिनिमित्तभूतम् तस्य या लब्धिः सा बालवीर्यलब्धिः, यद्वा चारित्रमोहोदयात् वीर्यान्तरीयक्षयोपशमाच्च जायमाना या लब्धिः सा बालवीर्यलब्धिः, पण्डितस्य संयतस्य यद्वीर्यं संयमयोगेषु प्रवृत्तिकारणभूतं तस्य या लब्धिः सा पण्डितवीर्यलब्धिः, तथा बालपण्डितस्य तु संयतासंयतस्य देशविरतस्य या लब्धिः

वीर्यलब्धि तीन प्रकारकी कही गई है- 'तंजहा' जैसे- 'बालवीरियलद्धी पंडियवीरियलद्धी, बालपंडियवीरियलद्धी' बालवीर्यलब्धि, पंडितवीर्यलब्धि, बालपंडितवीर्यलब्धि. असंयम योगोमें प्रवृत्तिका निमित्तभूत जो असंयत जीवका-संयमरहित अज्ञानी जनका वीर्य है वह बालवीर्य है- इस बालवीर्यकी लब्धिका नाम बालवीर्यलब्धि है । तात्पर्य कहनेका यह है कि संयमरहित जीव की अज्ञानपूर्वक जो कष्टानुष्ठानमें प्रवृत्ति होति है वह बालवीर्यलब्धि है । यह लब्धि चारित्र मोहनीय कर्मके उदयसे और वीर्यान्तराय कर्मके क्षमोपशमसे प्राप्त होती है । जिस लब्धिकी प्राप्तिसे संयममें जीवकी प्रवृत्ति होती है वह पण्डितवीर्यलब्धि है । यहाँ पर पण्डित शब्दका अर्थ संयत है । संयतकी वीर्यलब्धि उसे संयमयोगोमें प्रवृत्तिकी कारणभूत होती है । तथा जिस लब्धिसे देशविरतिमें प्रवृत्ति होती है वह बालपण्डित-

'तिविहा पण्णत्ता' वीर्यलब्धि त्रणु प्रકारनी કહી છે. 'तं जहा' જેમકે 'बालवीरियलद्धी पंडियवीरियलद्धी बालपंडियवीरियलद्धी' બાલવીર્ય લબ્ધિ, પંડિતવીર્ય લબ્ધિ અને બાલપંડિત વીર્ય લબ્ધિ. અસંયમ યોગોમાં પ્રવૃત્તિના નિમિત્ત ભૂત જે અસંયત જીવનુ-સંયમ વિનાના અજ્ઞાની જનનું વિનાના અજ્ઞાની જનનુ વીર્ય હોય છે તે બાલવીર્ય છે. તેનું નામ બાલવીર્ય લબ્ધિ છે તાત્પર્ય કહેવાનુ એ છે કે સંયમ વિનાના જીવોનુ અજ્ઞાનપૂર્વક જે કષ્ટપૂર્વક અનુષ્ઠાનમા પ્રવૃત્તિ હોય છે તે બાલવીર્ય લબ્ધિ છે. આ લબ્ધિ ચારિત્ર્ય મોહનીય કર્મના ઉદયથી અને વિર્યાન્તરાય કર્મના ક્ષયોપશમથી પ્રાપ્ત થાય છે જે લબ્ધિની પ્રાપ્તીથી સંયમમાં જીવની પ્રવૃત્તિ થાય છે તે પંડિતવીર્ય લબ્ધિ છે અહીં પંડિત શબ્દના અર્થ સંયત એવો છે સંયતની વીર્યલબ્ધિ એને સંયમ યોગોમાં પ્રવૃત્તિની કારણભૂત હોય છે તથા જે લબ્ધિથી દેશવિરતીમાં પ્રવૃત્તિ હોય છે તે બાલ પંડિત વીર્યલબ્ધિ હોય છે. બાલપંડિત શબ્દના

सा बालपण्डितवीर्यलब्धिः । गौतमः पृच्छति- इंदियलद्धी णं भंते ! कइविहा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! इन्द्रियलब्धिः खलु कतिविधा प्रज्ञप्ता ? भगवानाह- 'गोयमा ! पंचविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! इन्द्रियलब्धिः खलु पञ्चविधा प्रज्ञप्ता, 'तं जहा-सोइंदियलद्धी, जाव फासिंदियलद्धी' तद्यथा- श्रोत्रेन्द्रियलब्धिः, यावत्-घ्राणेन्द्रियलब्धिः, रसनेन्द्रियलब्धिः, चक्षुरिन्द्रियलब्धिः, स्पर्शेन्द्रियलब्धिः । गौतमः पृच्छति-नाणलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त! ज्ञानलब्धिकाः ज्ञानस्य लब्धिर्येषां ते तथा ज्ञानलब्धिमन्त इत्यर्थः जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति ? अज्ञानिनो वा भवन्ति? भगवानाह- 'गोयमा ! नाणी, नो अन्नाणी, अत्थेगइया दुन्नाणी, एवं पंच नाणाइं भयणाए'

वीर्यलब्धि है । बालपण्डित शब्दका अर्थ यहां पर संयतासंयत-देश विरति श्रावक लिया गया है । अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं- 'इंदियलद्धिणं भंते ! कइविहा पण्णत्ता' हे भदन्त ! इन्द्रियलब्धि कितने प्रकारकी कही गइ है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहा पण्णत्ता' इन्द्रियलब्धि पांच प्रकारकी कही गइ है । 'तंजहा' जैसे- 'सोइंदियलद्धी, जाव फासिंदियलद्धी' श्रोत्रेन्द्रिय लब्धि, यावत् चक्षुरिन्द्रियलब्धि, घ्राणेन्द्रियलब्धि, रसनेन्द्रियलब्धि, और स्पर्शनेन्द्रियलब्धि । अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं- 'नाणलद्धियाणं भंते। जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! जो ज्ञानलब्धिवाले जीव हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम ! 'नाणी, नो अन्नाणी, अत्थेगइया दुन्नाणी, एवं पंचनाणाइं भयणाए' ज्ञानलब्धिवाले जीव ज्ञानी होतेहैं,-

અર્થ સંયતાસંયત દેશવિરતી શ્રાવક એવો થાય છે. પ્રશ્ન :- 'इंदियलद्धीणं भंते कइविहा पण्णत्ता' હે ભગવન ! ઇંદ્રિય લબ્ધિ કેટલા પ્રકારની કહી છે. ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'पंचविहा पण्णत्ता' ઇંદ્રિય લબ્ધિ પાંચ પ્રકારની કહી છે. 'तं जहा' જેમકે 'सोइंदिय लद्धी, जाव फासिंदियलद्धी, શ્રોત્રેન્દ્રિય લબ્ધિ, ઘ્રાણેદ્રિયલબ્ધિ રસનેન્દ્રિય લબ્ધિ, ચક્ષુરિન્દ્રિય લબ્ધિ અને સ્પર્શનેન્દ્રિય લબ્ધિ.

પ્રશ્ન :- नाणलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્ ! જ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવો શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉ :- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'नाणी नो अन्नाणी अत्थेगइया दुन्नाणी, एवं पंचनाणाइं भयणाए' જ્ઞાનલબ્ધિવાળા જીવો જ્ઞાની હોય છે, અજ્ઞાની હોતા નથી ને

हे गौतम ! ज्ञानलब्धिमन्तो जीवा ज्ञानिनो भवन्ति, नो अज्ञानिनः, तत्र सन्ति एकके केचन द्विज्ञानिनः, एवं तेषां पञ्च ज्ञानानि भजनया-केचन त्रिज्ञानिनः, केचन चतुर्ज्ञानिनः, केचन एकज्ञानिनः, तत्रापि पूर्ववत् एकज्ञानिनः केवलज्ञानिनो भवन्ति। गौतमः पृच्छति- 'तस्स अलद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! तस्य ज्ञानस्य अलब्धिका अलब्धिकमन्तो ज्ञानलब्धिरहिताः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति ? अज्ञानिनो वा भवन्ति ? भगवानाह- 'गोयमा ! नो नाणी, अन्नाणी 'हे गौतम! ज्ञानलब्धिरहिता जीवाः नो ज्ञानिनो भवन्ति, अपितु अज्ञानिन एव भवन्ति, तत्र 'अत्थेगइया दुअन्नाणी तिन्नि अन्नाणाणि भयणाए' सन्ति एकके केचन अज्ञानिनो जीवा द्व्यज्ञानिनो

अज्ञानी नहीं होते । जो ज्ञानी होते हैं उनमें कितनेक दो ज्ञानवाले होते हैं, कितनेक तीन ज्ञानवाले होते हैं, कितनेक चार ज्ञानवाले होते हैं और कितनेक एक ज्ञानवाले होते हैं। जो एक ज्ञानवाले होते हैं वे केवलज्ञानवाले होते हैं- दो ज्ञानवाले जो होते हैं वे मतिज्ञान और श्रुतज्ञानवाले होते हैं इत्यादि सब कथन पहिले जैसा जानना चाहिये । अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'तस्स अलद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी? हे भदन्त ! जो ज्ञानलब्धिसे रहित होते हैं- ऐसे जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'नो नाणी अन्नाणी' ज्ञानलब्धि रहित जीव ज्ञानी नहीं होते हैं, किन्तु अज्ञानी ही होते हैं। इन अज्ञानी जीवोंमें 'अत्थेगइया दु अन्नाणी तिन्नि अण्णाणाणि भयणाए' कितनेक जीव दो अज्ञानवाले होते हैं और कितनेक अज्ञानी जीव

જ્ઞાની હોય છે તેમા કેટલાક બે જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ચાર જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક એક જ્ઞાનવાળા હોય છે જે એક જ્ઞાનવાળા હોય છે-તે કેવળજ્ઞાનવાળા જ હોય છે જે બે જ્ઞાનવાળા હોય છે તે મતિજ્ઞાન અને શ્રુત જ્ઞાનવાળા હોય તે ઇત્યાદિ સમગ્રકથન પહેલાની જેમ સમજી લેવું પ્રશ્ન – तस्स अलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी ' હે ભગવન! જે જીવજ્ઞાન લબ્ધિ વગરના હોય છે તે શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? ઉ:– ' नो नाणी अन्नाणी' જ્ઞાનલબ્ધિ રહીત જીવો જ્ઞાની નહીં પણ અજ્ઞાની છે અને તે અજ્ઞાનીઓમાં ' अत्थेगइया दुअन्नाणी, तिन्नि अन्नाणाणि भयणाए ' કેટલાક જીવ બે અજ્ઞાનવાળા, કેટલાક ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે એ રીતે ત્રણ અજ્ઞાનવાળાની ભજના છે પ્રશ્ન :–

भवन्ति, त्रीणि अज्ञानानि भजनया, तथाच केचन त्र्यज्ञानिनोऽपि । गौतमः पृच्छति– 'आभिणिबोहियणाणलद्धिया णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी?' हे भदन्त! आभिनिबोधिकज्ञानलब्धिकाः मतिज्ञानलब्धिमन्तः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः ? किंवा अज्ञानिनो भवन्ति? भगवानाह– 'गोयमा नाणी, नो अण्णाणी, अत्थेगइया दुन्नाणी तिन्नाणी चत्तारि नाणाइं भयणाए' हे गौतम ! आभिनिबोधिकज्ञानलब्धिमन्तो जीवा ज्ञानिनो भवन्ति, नो अज्ञानिनः, तत्र सन्ति एकके मतिज्ञानलब्धिमन्तो ज्ञानिनः द्विज्ञानिनः, तेषां मतिज्ञानलब्धिकानाम् चत्वारि ज्ञानानि भजनया भवन्ति, केचन त्रिज्ञानिनः, केचन चतुर्ज्ञानिनोऽपि केवलिनस्तु नास्ति आभिनिबोधिकज्ञानमिति भावः । गौतमः पृच्छति - 'तस्स अलद्धिया णं भंते ! जीवा कि नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! तस्य आभिनि-

---

तीन अज्ञानवाले भी होते हैं इस तरह तीन अज्ञानवाले होने की भजना है । अब गौतम प्रभुसे पूछते हैं– 'आभिणिवोहियणाण-लद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! आभिनि-बोधिकज्ञानलब्धिवाले जीव क्या ज्ञानी होते है या अज्ञानी होते हैं ? आभिनिबोधिकज्ञानलब्धिसे तात्पर्य यहां मतिज्ञानलब्धिसे है । इसके उत्तरमें प्रभु कहेते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'नाणी नो अण्णाणी' आभिनिबोधिक ज्ञानलब्धिवाले-मतिज्ञानलब्धिवाले जीव ज्ञानी होतेहैं, अज्ञानी नहीं होते हैं । इनमें 'अत्थेगइया दुन्नाणी, तिन्नाणी चत्तारि नाणाइं भयणाए' कितनेक जीव दो ज्ञानवाले होते हैं, कितनेक जीव तीन ज्ञानवाले होते हैं और कितनेक जीव चार ज्ञानवाले भी होते हैं– अर्थात् चार ज्ञानवाले जो मतिज्ञानलब्धिवाले जीवोंमें होते हैं वे भजनासे होते हैं अर्थात् होते भी हैं ओर नहीं भी होते हैं। इनमें केवली नहीं होते हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं.

'आभिणिवोहियनाणलद्धियाण भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત! આભિનિબોધિક જ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવો જ્ઞાની હોય છે અજ્ઞાની ? ઉ :– 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'नाणी नो अन्नाणी' આભિનીબોધિક જ્ઞાન લબ્ધિવાળા–મતિજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે અજ્ઞાની હોતા નથી. તેમાં 'अत्थेगइया दुन्नाणी तिन्नाणी चत्तारि-नाणाइं भयणाए' કેટલાક જીવ બે જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક જીવ ત્રણ જ્ઞાન અને કેટલાક જીવ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે અર્થાત્ ચાર જ્ઞાનવાળા જે મતિજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવોમાં હોય છે તે ભજનાથી હોય છે. એટલે કે હોય છે પણુ ખરા અને હોતા પણુ નથી. તેમનામાં કેવળી હોતા નથી. પ્રશ્ન :- 'तस्स अलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी'

बोधिकज्ञानस्य अलब्धिकाः लब्धिरहिताः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा ? भगवानाह– 'गोयमा ! नाणी वि, अन्नाणी वि' हे गौतम ! मतिज्ञानलब्धिरहिता जीवाः ज्ञानिनोऽपि भवन्ति, अज्ञानिनोऽपि, तत्र 'जे नाणी ते नियमा एगनाणी केवलनाणी, जे अन्नाणी ते अत्थेगइया दुअन्नाणी, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' मतिज्ञानलब्धिरहिता ये ज्ञानिनो भवन्ति ते नियमात् एकज्ञानिनः केवलज्ञानिनो बोध्याः, ये तु अज्ञानिनस्ते सन्ति एकके द्व्यज्ञानिनः, तेषां त्रीणि अज्ञानानि भजनया, केचन त्र्यज्ञानिनः इत्यर्थः, 'एवं सुयनाणलद्धीया वि' एवम् आभिनिबोधिकज्ञानलब्धिकवदेव श्रुतज्ञानलब्धिका

'तस्सअलद्धियाणं भंते ! जीवा किंनाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! जो जीव आभिनिबोधिकज्ञानलब्धि से रहित होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं। 'नाणी वि, अन्नाणी वि' हे गौतम ! आभिनिबोधिक ज्ञानलब्धि से रहित जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं। इनमें 'जे नाणी ते नियमा एगनाणी केवलनाणी, जे अन्नाणी ते अत्थेगइया दुअन्नाणी, तिन्नि अण्णाणाइं भयणाए' जो ज्ञानी होते हैं वे नियम से एक केवलज्ञानसे ज्ञानी होते हैं और जो अज्ञानी होते हैं. उनमें कितनेक दो अज्ञानवाले होते हैं तथा इनमें जो तीन अज्ञानी होते हैं। वे भजना से होते हैं। अर्थात् कोई २ इनमें तीन अज्ञानवाले भी होते हैं। 'एवं सुयनाणलद्धि या वि' आभिनिबोधिक ज्ञानलब्धिवालों की तरह ही श्रुतज्ञान लब्धिवालोंको भी ज्ञानी ही जानना

હે ભગવાન જે જીવ અભિનીબોધિક જ્ઞાનલબ્ધિથી રહિત હોય છે તેઓ શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? ઉ – 'नाणी वि अन्नाणी वि' હે ગૌતમ! આભિનીબોધિક જ્ઞાન લબ્ધિક વગરના જીવે જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે તેમનામા 'जे नाणी ते नियमा एगनाणी केवलनाणी जे अन्नाणी ते अत्थेगइया दुअन्नाणी तिन्नि अन्नणाइ भयणाए' જે જ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી એક જ્ઞાનવાળા હોય છે અને જે અજ્ઞાની હોય છે. તેમાં કેટલાક બે અજ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા ભજનાથી હોય છે અર્થાત્ કોઈ કોઈ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા પણ હોય છે. 'एवं सुयनाणलद्धियावि' આભિનિબોધિક જ્ઞાનલબ્ધિવાળાઓની માફક જ શ્રુતજ્ઞાનલબ્ધિ-વાળાઓને પણ જ્ઞાની જ સમજવા, અજ્ઞાની નહીં, જ્ઞાનીયોમા પણ કોઈ બે જ્ઞાનવાળા અને

अपि अवसेया, तेऽपिज्ञानिनो नो अज्ञानिनः, तत्रापि केचन द्विज्ञानिनः, केचन त्रिज्ञानिनः, केचन चतुर्ज्ञानिनो भवन्ति – इति भावः । 'तस्स अलद्धिया त्ति जहा आभिणिबोहियनाणस्स अलद्धिया' तस्य श्रुतज्ञानस्य अलब्धिका अपि लब्धिरहिता अपि जीवा यथा आभिनिबोधिकज्ञानस्य अलब्धिकाः पूर्ववर्णितास्तथैव ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि, ये ज्ञानिनस्ते नियमात् एकज्ञानिनः केवलज्ञानिनः, ये अज्ञानिनस्ते भजनया केचन द्व्यज्ञानिनः, केचन त्र्यज्ञानिनो भवन्ति इति भावः । गौतमः पृच्छति– 'ओहिनाणलद्धीया णं पुच्छा ?' हे भदन्त ! अवधिज्ञानलब्धिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः ? किंवा अज्ञानिनो भवन्ति ? इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह– 'गोयमा ! नाणी, नो अन्नाणी' हे गौतम ! अवधिज्ञानलब्धिमन्तः ज्ञानिनो भवन्ति, नो अज्ञानिनः, तत्रापि 'अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थेगइया चउनाणी'

चाहिये. अज्ञानी नहीं, ज्ञानियों में कोई दो ज्ञानवाले कोइ तीन ज्ञानवाले और कोई चार ज्ञानवाले होते हैं। 'तस्स अलद्धिया वि जहा आभिणिवोहियनाणस्स अलद्धिया' श्रुतज्ञानकी लब्धि से रहित जीव भी आभिनिबोधिकज्ञानलब्धि से रहित जीवोंकी तरह ही जानना चाहिये। अर्थात् इनमें ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं । जो ज्ञानी होते हैं वे नियमसे एक ज्ञान केवलज्ञान से ज्ञानी होते हैं और जो अज्ञानी होते हैं वे भजना से कितनेक दो अज्ञानवाले होते हैं, और कितनेक तीन अज्ञानवाले होते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'ओहिनाणलद्धियाणं पुच्छा' हे भदन्त ! अवधिज्ञान लब्धिक जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? इस प्रश्नका उत्तर देते हुए प्रभु कहेते हैं– 'गोयमा' हे गौतम! 'नाणी, नो अन्नाणी' अवधिज्ञान लब्धिक जीव ज्ञानी ही होते हैं, अज्ञानी नहीं होते । ज्ञानीमें 'अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थे-

---

કોઈ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે. तस्स अलद्धियात्ति जहा आभिणिवोहियनाणस्स-अलद्धिया' શ્રુતજ્ઞાન લબ્ધી વગરના જીવને પણ આભિનીબોધિક જ્ઞાનલબ્ધિ રહિતના જીવોની માફક સમજવા. અર્થાત્ તેમનામા કેટલાક જ્ઞાની, કેટલાક અજ્ઞાની પણ હોય છે. જે જ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી એક જ્ઞાન–કેવળજ્ઞાનવાળા હોય તે અને જે અજ્ઞાની હોય છે તેભજનાથી એટલે કે કેટલાક બે અજ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. પ્રશ્ન :– 'ओहिनाणलद्धियाण पुच्छा' હે ભદન્ત ! અવધિજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવો જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? ઉ .– 'गोयमा' હે ગૌતમ । 'नाणी नो अन्नाणी' અવધિજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવો જ્ઞાની જ હોય છે, અજ્ઞાની હોતા નથી જ્ઞાનીઓમાં

सन्ति एकके केचन अवधिज्ञानलब्धिकाः त्रिज्ञानिनः, केवलमनःपर्यवज्ञाना सद्भावे त्रिज्ञानिनो भवन्ति, सन्ति एकके केचन चतुर्ज्ञानिनो भवन्ति, तेषां केवलज्ञानाभावात्, तत्र-'जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी ओहिनाणी' ये त्रिज्ञानिनोऽवधिज्ञानलब्धिकास्ते आभिनिबोधिक ज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनो भवन्ति, 'जे चउनाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी' ये तु चतुर्ज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिक-ज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः, मनःपर्यवज्ञानिनो भवन्ति। गौतमः पृच्छति- 'तस्स अलद्धिया णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी?' हे भदन्त! तस्य अवधिज्ञानस्य अलब्धिका लब्धिका लब्धिरहिताः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनो वा भवन्ति? भगवानाह-'गोयमा! नाणी वि, अन्नाणी वि,

---

गइया चउनाणी' कितनेक जीव तीन ज्ञानवाले होते हैं और कितनेक चार ज्ञानवाले होते हैं। जो तीन ज्ञानवाले होते हैं उनके मनःपर्यवज्ञान और केवलज्ञान नहीं होता है और जो चार ज्ञानवाले होते हैं उनको केवलज्ञान नहीं होता है. 'जे तिन्नाणी ते आभिणि-बोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी' यही बात त्रिज्ञानी होनेमें इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है। तथा 'जे चउनाणी ते आभिणि-बोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी' चार ज्ञानों से ज्ञानी होनेकी बात इस सूत्रपाठ द्वारा प्रकट की गई है। अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'तस्स अलद्धिया णं भंते! जीवा किं नाणी अन्नाणी' हे भदन्त! जो जीव अवधिज्ञानलब्धिवाले नहीं होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं उत्तरमें प्रभु कहते हैं-

---

'अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थेगइया चउ नाणी' કેટલાક જીવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક જીવ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે. જે ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે તેમનામા મનઃપર્યવ-જ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન હોતુ નથી અને જે ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે તેમને કેવળજ્ઞાન હોતુ નથી. જે 'तिन्नाणी ते अभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहियनाणी' જે ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે તેઓ આભિનીબોધિક જ્ઞાનશ્રુતજ્ઞાન, અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે 'जे चउनाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी ओहियनाणी, मणपज्जवनाणी' ચાર જ્ઞાનથી જ્ઞાની હોવાની વાત ઉપરના સૂત્રપાઠથી સ્પષ્ટ થાય છે પ્રશ્ન :- 'तस्स अलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્ત! જે જીવ અવધિજ્ઞાન લબ્ધિવાળા નથી હોતા તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? ઉ. :-

हे गौतम ! अवधिज्ञानलब्धिरहिता ज्ञानिनोऽपि भवन्ति, अज्ञानिनोऽपि भवन्ति 'एवं ओहिनाणवज्जाइं चत्तारि नाणाइं, तिन्निअन्नाणाइं भयणाए' एवं खलु अवधिज्ञानवर्जानि चत्वारिज्ञानानि त्रीणि अज्ञानानि च भजनया भवन्ति, तथा चावधिज्ञानस्य लब्धिरहिता ये ज्ञानिनस्ते मतिश्रुतापेक्षया द्विज्ञानिनः, मतिश्रुतमनःपर्यवज्ञानापेक्षया त्रिज्ञानिनः, केवलज्ञानापेक्षया एकज्ञानिनो भवन्ति, ये तु अज्ञानिनस्ते मत्यज्ञान–श्रुताज्ञानापेक्षया द्व्यज्ञानिनः, विभङ्गज्ञान सहितापेक्षया च त्र्यज्ञानिनो भवन्तीति भावः । गौतमः पृच्छति– 'मण पज्जवनाणलद्धियाणं पुच्छा' भदन्त ! मनःपर्यवज्ञानलब्धिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनो वा भवन्ति ? इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह– 'गोयमा ! णाणी, णो अन्नाणी' हे गौतम ! मनःपर्यवज्ञानलब्धिकाः जीवा

'गोयमा' हे गौतम ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' जो जीव अवधिज्ञान लब्धिवाले नहीं होते हैं वे ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं । 'एवं ओहिनाणवज्जाइं चत्तारि नाणाइं तिन्नि अण्णाणाइं भयणाए' जो ज्ञानी होते हैं वे मतिज्ञानवाले, श्रुतज्ञानवाले होते हैं। तथा– मतिज्ञान, श्रुतज्ञान और मनःपर्यवज्ञानवाले होते हैं, तथा एकज्ञान– केवलज्ञानवाले होते हैं । और जो अज्ञानी होते है वे मत्याज्ञान, श्रुताज्ञानकी अपेक्षासे दो अज्ञानवाले होते हैं, विभंगज्ञान सहितकी अपेक्षासे तीन अज्ञानवाले होते हैं । अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं– 'मणपज्जवनाणलद्धियाणं पुच्छा' हे भदन्त ! मनःपर्यवज्ञानलब्धिवाले जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! 'नाणी णो अन्नाणी' हे गौतम !

'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' જે જીવ અવધિજ્ઞાન લબ્ધિ રહિત હોય છે તે જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. 'एवं ओहिनाण वज्जाइं चत्तारिनाणाइं तिन्नि अन्नाणाइ भयणाए' જે જ્ઞાની હોય છે તે મતિજ્ઞાન અને શ્રુત જ્ઞાનવાળા હોય છે, તેમજ મતિશ્રુત અને મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા હોય છે તથા એક જ્ઞાન–કેવળજ્ઞાનવાળા જ હોય છે અને જે અજ્ઞાની હોય છે તે મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાનની અપેક્ષાએ બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે અને વિભંગજ્ઞાન સહિતની અપેક્ષાએ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. પ્રશ્ન :– 'मणपज्जवनाणलद्धियाणं पुच्छा' હે ભદન્ત ! મન પર્યવજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉ. :– 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'नाणी नो अन्नाणी' મનઃપર્યવ જ્ઞાનલબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની જ હોય છે.

ज्ञानिनो भवन्ति, नो अज्ञानिनः, तत्र 'अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थेगइया चउनाणी' सन्ति एकके मनःपर्यवलब्धिमन्तो ज्ञानिनः अवधिकेवलज्ञानस्यैवाभावात् चतुर्ज्ञानिनो भवन्ति, तत्र 'जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयणाणी, मणपज्जवणाणी' ये त्रिज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, मनःपर्यवज्ञानिनो भवन्ति, 'जे चउनाणी ते आभिणिबोहियणाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मणपज्जवनाणी' ये तु चतुर्ज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः, मनःपर्यवज्ञानिनश्च भवन्ति–इति भावः। गौतम पृच्छति– 'तस्स अलद्धिया णं पुच्छा ? हे भदन्त ! तस्य मनःपर्यवज्ञानस्य अलब्धिका लब्धिरहिताः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा ? इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह– 'गोयमा ! णाणी वि, अन्नाणी वि' हे गौतम ! मनःपर्यवज्ञानलब्धिरहिताः जीवाः ज्ञानिनोऽपि भवन्ति, अज्ञानिनो-

मनःपर्यवज्ञानलब्धिवाले जीव ज्ञानी ही होते हैं अज्ञानी नहीं होते। इनमें 'अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थेगइया चउनाणी' कितनेक मनःपर्यवज्ञानलब्धिवाले जीव अवधिकेवलज्ञानके अभावसे मतिज्ञानी, श्रुतज्ञानी और मनःपर्यवज्ञानी होते हैं तथा कितनेक केवलज्ञानके अभावसे चार ज्ञानी– मतिज्ञानी, श्रुतज्ञानी, अवधिज्ञानी और मनःपर्यवज्ञानी होते हैं। यही बात 'जे तिन्नाणी, ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, मणपज्जवनाणी' इन सूत्रपाठोंसे प्रकट की गई हैं। अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं– 'तस्स अलद्धियाणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! जो मनःपर्यवज्ञानलब्धिसे रहित होते हैं-ऐसे जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं– 'गोयमा' हे गौतम ! 'णाणी वि अन्नाणी वि' मनःपर्यवज्ञानलब्धिसे रहित जीव ज्ञानी भी होते हैं और

અજ્ઞાની હોતા નથી તેમનામાં 'अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थेगइया चउनाणी' કેટલાક મનઃપર્યવજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવો કેવળજ્ઞાનના અભાવમા મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની અને મનઃપર્યવજ્ઞાની હોય છે અને કેટલાક કેવળ જ્ઞાનના અભાવમાં મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની અવધિજ્ઞાની અને મનઃપર્યવજ્ઞાની એ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે. એજ વાત 'जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, मणपज्जवनाणी, जे चउनाणी ते आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी, मणपज्जवनाणी' એ સૂત્રપાઠથી સમજાવ્યા છે. પ્રશ્ન :–'तस्स अलद्धियाणं भंते पुच्छा' હે ભદન્ત ! જે મનઃપર્યવજ્ઞાનલબ્ધિ રહિત હોય છે એવા જીવો જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉ –'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' મનઃપર્યવજ્ઞાન લબ્ધિથી રહિત જીવ જ્ઞાની

ऽपि, तत्र 'मणपज्जवणाणवज्जाइ चत्तारि णाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' मनःपर्यवज्ञानवर्जानि चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि च भजनया भवन्ति, तथा च मनःपर्यवज्ञानरयालब्धिका ये ज्ञानिनस्ते मतिश्रुतापेक्षया द्विज्ञानिनः, मतिश्रुतावधिज्ञानापेक्षया त्रिज्ञानिनः, केवलज्ञानापेक्षयातु एकज्ञानिनो भवन्ति, ये तु अज्ञानिनस्ते मत्यज्ञान–श्रुताज्ञानापेक्षया द्व्यज्ञानिनः, मत्यज्ञान–श्रुताज्ञान विभङ्गज्ञानापेक्षया तु त्र्यज्ञानिनो भवन्तीति भावः। गौतमः पृच्छति– 'केवलनाणलद्धिया णं भंते! जीवा किं नाणी अन्नाणी?' केवलज्ञानलब्धिकाः खलु भदन्त! जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा? भगवानाह– 'गोयमा! नाणी, नो अन्नाणी, नियमा एगणाणी केवलनाणी' हे गौतम! केवलज्ञानलब्धिका जीवा ज्ञानिनो भवन्ति, नो अज्ञानिनः, तत्रापि नियमात्

अज्ञानी भी होते हैं। जो इनमें ज्ञानी होते हैं वे 'मणपज्जवणाणवज्जाइं चत्तारिणाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' मतिज्ञान, श्रुतज्ञानकी अपेक्षासे दो ज्ञानवाले होते हैं और मतिज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञानकी अपेक्षासे तीनज्ञानवाले हैं और केवलज्ञानकी अपेक्षासे एक ज्ञानवाले होते हैं। तथा जो इनमें अज्ञानी होते हैं वे मत्यज्ञान, श्रुताज्ञानकी अपेक्षासे दो अज्ञानवाले और विभंगज्ञान सहित तीन अज्ञानवाले होते हैं। अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'केवलनाणलद्धियाणं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त! जो जीव केवलज्ञान लब्धिवाले होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'नाणी, नो अन्नाणी' केवलज्ञान लब्धिवाले जीव नियमसे ज्ञानी ही होते हैं

પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. તેમનામા જે જ્ઞાની હોય છે તેઓ 'मणपज्जवनाणवज्जाइं चत्तारिनाणाइ, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન એ બે જ્ઞાનથી જ્ઞાનવાળા હોય છે અને મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનની અપેક્ષાએ ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને કેવળજ્ઞાનની અપેક્ષાએ કેટલાક કેવળજ્ઞાનવાળા જ હોય છે. તથા તેઓમા જે અજ્ઞાની હોય છે તે મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાનની અપેક્ષાએ બે અજ્ઞાનવાળા અને વિભંગજ્ઞાન સહિતની અપેક્ષાએ ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે પ્રશ્ન:– 'केवलनाणलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત! જે જીવ કેવળ જ્ઞાનલબ્ધિવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? ઉ.:– 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'नाणी नो अन्नाणी' કેવળજ્ઞાનવાળા જીવ નિયમથી જ્ઞાની જ હોય છે.

नियमतः केवलज्ञानलब्धिका एकज्ञानिनः केवलज्ञानिन एव भवन्ति। गौतमः पृच्छति– 'तस्स अलद्धिया णं पुच्छा?' हे भदन्त! तस्य केवलज्ञानस्य अलब्धिका लब्धिरहिताः किं ज्ञानिनो भवन्ति? अज्ञानिनो वा? इति पृच्छा, भगवानाह– 'गोयमा! नाणी वि, अन्नाणी वि,' हे गौतम! केवलज्ञान-लब्धिरहिता जीवाः ज्ञानिनोऽपि भवन्ति, अज्ञानिनोऽपि, तत्र 'केवलनाण-वज्जाइं चत्तारि णाणाइ, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' केवलज्ञानवर्जानि चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि च भजनया भवन्ति, तथाच केवलज्ञाना-लब्धिकानां मध्ये ये ज्ञानिनस्ते केचन मतिश्रुतज्ञानिनः, केचन मतिश्रुतावधि-ज्ञानिनः, मतिश्रुतमनःपर्यवज्ञानिनो वा, केचन तु मतिश्रुतावधिमनःपर्यवज्ञानिनो

अज्ञानी नहीं होते और न वे दो आदिज्ञानवाले ही होते हैं। किंतु एक केवलज्ञानवाले ही होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि 'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' हे भदन्त! जो जीव केवलज्ञानलब्धिसे रहित होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं, या अज्ञानी होते हैं? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'नाणी वि अन्नाणी वि' केवलज्ञानलब्धिसे रहित जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं। इनमें जो ज्ञानी होते हैं वे 'केवलनाणवज्जाइं चत्तारि णाणाइ तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' भजनासे केवलज्ञानवर्जित चार ज्ञानवाले होते हैं और जो अज्ञानी होते हैं वे भजनासे तीन अज्ञानवाले होते हैं। कहनेका तात्पर्य यह है कि केवलज्ञानलब्धिक जीवोंके बीचमें जो ज्ञानी होते हैं वे कितनेक तो मतिज्ञान और श्रुतज्ञानवाले होते हैं और कितनेक मति, श्रुत, अवधिज्ञानवाले होते हैं, या मति श्रुत, मनःपर्यवज्ञानवाले होते हैं

તેઓ બે આદિ જ્ઞાનવાળા હોતા નથી પ્રશ્ન:– 'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' હે ભદન્ત! જે જીવ કેવળજ્ઞાનલબ્ધિરહિત હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની?

ઉ.– गोयमा હે ગૌતમ! 'नाणी वि अन्नाणि वि' કેવળજ્ઞાનલબ્ધિથી રહિત જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે, તેઓમા જે જ્ઞાની હોય છે તે 'केवलनाणवज्जाइं, चत्तारिनाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइ भयणाए' ભજનાથી કેવળ-જ્ઞાન રહિત ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે અને જે અજ્ઞાની હોય છે તે ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે કેવળજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવોમા જેઓ જ્ઞાની હોય છે તે પૈકી કેટલાક મતિજ્ઞાન અને શ્રુત જ્ઞાનવાળા અને મતિ-શ્રુત અને અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે. અગર મતિ, શ્રુત, અને મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા હોય છે તથા

भवन्ति इत्यर्थः, ये तु अज्ञानिनस्ते केचन मत्यज्ञानि-श्रुताज्ञानिनः, केचन मत्यज्ञान-श्रुताज्ञान-विभङ्गज्ञानवन्तश्च भवन्ति, इत्येवमुभयत्र भजनयाऽवसेयाः। गौतमः पृच्छति- 'अन्नाणलद्धिया णं पुच्छा ?' हे भदन्त! अज्ञानलब्धिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनो वा भवन्ति ? भगवानाह- 'गोयमा! नो नाणी, अन्नाणी, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' हे गौतम! अज्ञानलब्धिका जीवा नोज्ञानिनः, अपितु अज्ञानिनो भवन्ति, तत्र च त्रीणि अज्ञानानि भजनया, केचन अज्ञानलब्धिका द्व्यज्ञानिनः, केचन त्र्यज्ञानि इत्यर्थः। गौतमः पृच्छति- 'तस्स अलद्धिया ण पुच्छा ?' हे भदन्त! तस्य अज्ञानस्य अलब्धिका लब्धि-

---

और कितनेक मति, श्रुत, अवधि एवं मनः पर्यवज्ञानवाले होते हैं। तथा जो अज्ञानी होते हैं वे कितनेक मत्यज्ञान श्रुताज्ञानवाले होते हैं और कितनेक मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान एवं विभंगज्ञानवाले होते हैं। इस तरहसे दोनोंमें ज्ञान और अज्ञानकी भजना जानना चाहिये। अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'अन्नाणलद्धियाणं भंते ! पुच्छा' हे भदन्त ! जो अज्ञानलब्धिवाले होते हैं वे क्या ज्ञानी हैं या अज्ञानी होते हैं? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'नो नाणी, अन्नाणी' अज्ञानलब्धिवाले जीव ज्ञानी नहीं होते हैं, किन्तु अज्ञानी होते हैं। इनमें 'तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' तीन अज्ञान भजनासे होते हैं। अर्थात् कितनेक अज्ञानलब्धिवाले जीव दो अज्ञानवाले होते हैं और कितनेक तीन अज्ञानवाले होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' हे भदन्त ! जो जीव अज्ञानकी

જે અજ્ઞાની હોય છે તેઓ પૈકી કેટલાક મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાક મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાનવાળા હોય છે એ રીતે બે પ્રકારોમા જ્ઞાન અને અજ્ઞાનની ભજના સમજી લેવી

પ્રશ્ન :- 'अन्नाणलद्धियाणं भंते पुच्छा' હે ભદન્ત ! જે અજ્ઞાનલબ્ધિવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? ઉ. :- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'नो नाणी अन्नाणी' અજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની હોતા નથી કિંતુ અજ્ઞાની જ હોય છે તેઓમા 'तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. અર્થાત્ કેટલાક અજ્ઞાનલબ્ધિવાળા જીવ બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાક ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. પ્રશ્ન :- 'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' હે ભદન્ત ! જે જીવ

रहिता जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा? इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह- 'गोयमा ! नाणी, नो अन्नाणी' हे गौतम ! अज्ञानलब्धिकाः जीवाः ज्ञानिनो भवन्ति, नो अज्ञानिनः 'पंचनाणाइं भयणाए' अज्ञानालब्धिकानां पञ्च ज्ञानानि भजनया भवन्ति, तानि च पूर्वोपदर्शितरीत्या स्वयमूह्यानि । 'जहा अन्नाणस्स लद्धिया अलद्धिया य भणिया, एवं मइअन्नाणस्स सुयअन्नाणस्स य लद्धिया अलद्धिया य भाणियव्वा' यथा अज्ञानस्य लब्धिकाः अलब्धिकाश्च भणिताः, एवं मत्यज्ञानस्य श्रुताज्ञानस्य च लब्धिकाः अलब्धिकाश्च भणितव्याः,

---

लब्धिसे रहित होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं अथवा अज्ञानी होते हैं इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'नाणी, नो अन्नाणी' हे गौतम ! अज्ञानलब्धिसे रहित जीव ज्ञानी ही होते हैं अज्ञानी नहीं होते हैं। इनको 'पंचनाणाइं भयणाए' पांच ज्ञान भजनासे हैं-ये किस प्रकार से होते हैं सो यह बात पहिले जैसी प्रकट की गई हैं उसी तरह जाननी चाहिये। 'जहा अण्णाणस्सलद्धिया, अलद्धिया भणिया, एवं मइ-अण्णाणस्स सुय अन्नाणस्स लद्धिया अलद्धिया वि भाणियव्वा' जिस प्रकारसे अज्ञानकी लब्धिवाले और अज्ञानकी अलब्धिवाले जीव कहे गये हैं उसी प्रकारसे मतिअज्ञान लब्धिवाले एवं मत्यज्ञान अलब्धिवाले, श्रुतअज्ञानलब्धिवालेऔर श्रुतअज्ञान अलब्धिवाले जीवोंके विषयमें भी जानना चाहिये। तथा - जिस प्रकारसे अज्ञानलब्धिवाले जीवोंके तीन अज्ञान भजनासे कहे गये हैं उसी तरहसे मत्यज्ञान और श्रुतअज्ञान लब्धिवालेजीवोंको भी तीन अज्ञान भजनासे कहना चाहिये।

અજ્ઞાનલબ્ધિથી રહિત હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? ઉ :- 'नाणी नो अन्नाणी' હે ગૌતમ ! અજ્ઞાનલબ્ધિથી રહિત જીવો જ્ઞાની જ હોય છે તેઓ અજ્ઞાની હોતા નથી તેઓમા 'पंचनाणाइं भयणाए' પાચ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. તે કેવી રીતે હોય છે તે વાત પહેલા જેવી રીતે પ્રકટ કરી છે, તેજ રીતે સમજી લેવી 'जहा अन्नाणस्स लद्धिया, अलद्धिया भणिया एवं मइअन्नाणस्स, सुयअन्नाणस्स लद्धिया अलद्धिया वि भाणियव्वा' જે પ્રકારે અજ્ઞાન લબ્ધિવાળા અને અજ્ઞાનની અલબ્ધિવાળા જીવોના વિષે કહ્યું છે તેજ રીતે મત્યજ્ઞાનલબ્ધિવાળા અને મત્યજ્ઞાન અલબ્ધિવાળા, શ્રુતાજ્ઞાન લબ્ધિવાળા અને શ્રુતાજ્ઞાન અલબ્ધિવાળા જીવોના વિષયમા પણ સમજવુ તેવી જ રીતે અજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવોને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી કહેલા છે તેજ રીતે મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવોને પણ ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી સમજવા અને જેવી રીતે અજ્ઞાન અલબ્ધિવાળા જીવોને પાંચ જ્ઞાન

तथा च यथा अज्ञानलब्धिकानां त्रीणि अज्ञानानि भजनयोक्तानि तथैव मत्यज्ञान-श्रुताज्ञानलब्धिकानामपि तानि बोध्यानि, एवम् अज्ञान लब्धिकानां यथा पञ्च ज्ञानानि भजनयोक्तानि तथैव मत्यज्ञान-श्रुताज्ञानालब्धिकानामपि भजनयैव पञ्च ज्ञानानि इत्यर्थः, 'विभंगनाणलद्धिया णं तिन्नि अन्नाणाइं नियमा,' विभङ्ग-ज्ञानलब्धिकानां त्रीणि अज्ञानानि मत्यज्ञान-श्रुताज्ञान-विभङ्गज्ञानरूपाणि नियमात् नियमतो भवन्ति, 'तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं भयणाए, दो अन्नाणाइं नियमा' तस्य विभङ्गज्ञानस्य अलब्धिकानां ज्ञानिनां पञ्च ज्ञानानि भजनया भवन्ति, केचन विभङ्गज्ञानालब्धिकाः द्विज्ञानिनः, केचन त्रिज्ञानिनः, केचन चतुर्ज्ञानिनः, केचन एकज्ञानिनो भवन्ति, द्वे अज्ञाने तु मत्यज्ञान-श्रुताज्ञाने नियमात् नियमतो भवत एवेति भावः ॥ सू० ७ ॥

और जिस प्रकारसे अज्ञान अलब्धिवाले जीवोंके पांच ज्ञान भजनासे कहे गये हैं उसी प्रकारसे मत्यज्ञान और श्रुताज्ञान अलब्धिवालोंकेभी पांच ज्ञान भजनासे कहना चाहिये। 'विभंगनाणलद्धिया णं तिन्नि अन्नाणा' नियमा' विभंगज्ञान लब्धिवाले जीवोंके तीन अज्ञान-मत्यज्ञान, श्रुताज्ञान और विभंगज्ञान नियमसे होते हैं। 'तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं भयणाए, दो अन्नाणाइं नियमा' तथा जो विभंगज्ञान लब्धिवाले नहीं होते हैं उनको पांच ज्ञान भजनासे होतेहैं-अर्थात् कितनेक विभंगज्ञान लब्धिवाले जीव दो ज्ञानवाले होते हैं, कितनेक तीन ज्ञानवाले होते हैं, कितनेक चार ज्ञानवाले होते है और कितनेक एक ज्ञान-केवलज्ञानवाले होतेहैं। यदि इनमें कोई अज्ञानी होते हैं तो वे नियमसे मत्यज्ञान और श्रुताज्ञानवाले होते हैं ॥ सू० ७ ॥

ભજનાથી કહેલા છે તેજ રીતે મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન અલબ્ધિવાળાઓને વિષે પણ પાંચ જ્ઞાન ભજનાથી સમજવા 'विभंगनाणलद्धियाणं तिन्नि अन्नाणाइं नियमा' વિભંગજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવોને મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન નિયમથી હોય છે. 'तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइ भयणाए दोअन्नाणाइं नियमा' તથા જે વિભંગ જ્ઞાનલબ્ધિવાળા નથી હોતા તેઓને પાંચ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. અર્થાત કેટલાક વિભંગજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે. અને કેટલાક ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે, કેટલાક ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાક એક જ્ઞાન કેવળ-જ્ઞાનવાળા હોય છે જો તેઓમાં કોઇ અજ્ઞાની હોય તો તે નિયમથી મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાનવાળા જ હોય છે. ॥ સૂ ૭ ॥

मूलम्-दंसणलद्धिया णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी? गोयमा! नाणी वि, अन्नाणी वि, पंच नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए, तस्स अलद्धिया णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी? गोयमा! तस्स अलद्धिया नत्थि, सम्मदंसणलद्धियाणं पंच-नाणाइं भयणाए, तस्स अलद्धियाणं तिन्नि अण्णाणाइं भयणाए। मिच्छादंसणलद्धिया णं भंते! पुच्छा? तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए, तस्स अलद्धियाणं पंच नाणाइं तिन्नि य अन्नाणाइं भयणाए, सम्मामिच्छादंसणलद्धिया य, अलद्धिया य, जहा मिच्छादंसणलद्धिया, अलद्धिया तहेव भाणियव्वा २॥सू. ८॥

छाया- दर्शनलब्धिकाः खलु भदन्त! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः, गौतम! ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि, पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया, तस्य अलब्धिकाः खलु भदन्त! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः? गौतम!

'दंसणलद्धिया णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' इत्यादि.

सूत्रार्थ-(दंसणलद्धिया णं भंते! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त! जो जीव दर्शनलब्धिवाले होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? (गोयमा) हे गौतम! (नाणी वि, अन्नाणी वि) हे गौतम! दर्शनलब्धिवाले जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं (पंच नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए) जो ज्ञानी होते हैं उनके पांच ज्ञान और जो अज्ञानी होते हैं उनके तीन अज्ञान भजनासे होते हैं। (तस्स अलद्धियाणं भंते!

'दंसणलद्धियाण भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ :- 'दंसणलद्धियाणं भंते किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવાન્! જે જીવ દર્શનલબ્ધિવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ઉ :- 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' દર્શનલબ્ધિવાળા જીવો જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે 'पंचनाणाइ तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' જે જ્ઞાની હોય છે તેઓને પાચ જ્ઞાન અને જે અજ્ઞાની હોય છે તેઓને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે 'तस्स अलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવાન્ જે

तस्य अलब्धिकाः न सन्ति, सम्यग्दर्शनलब्धिकानां पञ्च ज्ञानानि भजनया, तस्य अलब्धिकानां त्रीणि अज्ञानानि भजनया। मिथ्यादर्शनलब्धिकाः खलु भदन्त ! पृच्छा, त्रीणि अज्ञानानि भजनया, तस्य अलब्धिकानां पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि च अज्ञानानि भजनया, सम्यग्मिथ्यादर्शनलब्धिकाश्च अलब्धिकाश्च यथा मिथ्यादर्शन लब्धिका अलब्धिकास्तथैव भणितव्या, ॥ सू० ८ ॥

जीवा किंनाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! जो दर्शनलब्धिसे रहित जीव होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? (गोयमा) हे गौतम ! (तस्स अलद्धिया नत्थि) हे गौतम ! दर्शनकी अलद्धिवाले कोई जीव नहीं होते हैं। 'सम्मदंसणलद्धियाणं पंच नाणाइं भयणाए' जो जीव सम्यग्दर्शनलब्धिवाले होते हैं उनको पांच ज्ञान भजनासे होते हैं। (तस्स अलद्धियाणं तिन्नि अण्णाणाइं भयणाए) जो जीव सम्यग्दर्शनलब्धिसे रहित होते हैं उनमें तीन अज्ञान भजनासे होते (मिच्छादंसणलद्धियाणं भते ! पुच्छा) हे भदन्त ! जो जीव मिथ्यादर्शनलब्धिवाले होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? (तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए)हे गौतम ! जो जीव मिथ्यादर्शनलब्धिवाले होते हैं उनमें तीन अज्ञान भजनासे होते हैं। (तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं तिन्नि य अन्नाणाइं भयणाए) जो जीव मिथ्यादर्शनलब्धिसे रहित होते हैं उनमें पांच ज्ञान तथा तीन अज्ञान भजनासे होते हैं (सम्मामिच्छादंसणलद्धिया य, अलद्धिया य, जहा मिच्छादंसणलद्धी,

દર્શનલબ્ધિ રહિત જીવ હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'तस्स अलद्धिया नत्थि' દર્શન લબ્ધિવિનાના કોઇ જીવ હોતા નથી. 'सम्मदंसण लद्धियाणं पंचनाणाइ भयणाए' જે જીવ સમ્યગ્ દર્શનવાળા હોય છે. તેઓને પાંચ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે 'तस्स अलद्धियाणं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' જે જીવ સમ્યગ્ દર્શન રહિત હોય છે તેઓમા ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. 'मिच्छदंसण लद्धियाणं भंते पुच्छा' હે ભદન્ત ! જે જીવ મિથ્યા દર્શનલબ્ધિવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' હે ગૌતમ ! જે જીવ મિથ્યાદર્શન-લબ્ધિવાળા હોય છે. તેઓમાં ત્રણુ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે

'तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' જે જીવ મિથ્યાદર્શનથી રહિત હોય છે. તેઓમા પાચ જ્ઞાન તથા ત્રણુ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. 'सम्मामिच्छादंसणलद्धिया य, अलद्धिया य जहा मिच्छादंसणलद्धि अलद्धि तहेव

टीका- गौतमः पृच्छति- 'दंसणलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! दर्शनलब्धिकाः श्रद्धानमात्रलब्धिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा ? भगवानाह- 'गोयमा ! नाणी वि अन्नाणी वि' हे गौतम ! दर्शनलब्धिका जीवाः ज्ञानिनोऽपि भवन्ति, अज्ञानिनोऽपि भवन्ति, तत्र सम्यक्श्रद्धानवन्तो ज्ञानिनस्तदितरे तु मिथ्याश्रद्धानवन्तः अज्ञानिन इति भावः । 'पंच नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' तत्र ज्ञानिनां सम्यक् श्रद्धानवतां भजनया पञ्च ज्ञानानि, अज्ञानिनां तु त्रीणि अज्ञानान्यपि भजनयैव

अलद्धी तहेव भाणियव्वं) सम्यग्मिथ्यादर्शनलब्धिवाले और इसकी लब्धि विना के जीव जैसे मिथ्यादर्शनकी लब्धिवाले और इसकी अलब्धिवाले जीव कहे गये हैं वैसे ही कहना चाहिये ।

टीकार्थ-गौतमस्वामीने प्रभुसे ऐसा पूछा है 'दंसणलद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! दर्शनलब्धिवाले श्रद्धान मात्र लब्धिवाले जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' दर्शनलब्धिवाले जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं। इनमें ज्ञानी वे होते हैं जो सम्यक्श्रद्धानवाले होते हैं। और जो मिथ्याश्रद्धानवाले होते हैं वे अज्ञानी होते हैं । 'पंच नाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' सम्यग्श्रद्धानवाले ज्ञानियोंको भजनासे पांच ज्ञान होते हैं, तथा मिथ्याश्रद्धानवाले अज्ञानियोंको तीन अज्ञान भी भजनासे ही होते हैं । ज्ञानियोंमें यदि एक ज्ञान हो तो वह केवलज्ञान होता है, दोज्ञान हों तो वे मतिज्ञान और श्रुतज्ञान होते हैं,

भाणियव्वं' સમ્યગ્મિથ્યાદર્શન લબ્ધિવાળા અને તેની લબ્ધિથી રહિત જીવ જેવી રીતે મિથ્યાદર્શન લબ્ધિવાળા અને તેની અલબ્ધિવાળા જીવોને વિષે કહ્યુ છે તે પ્રમાણે સમજી લેવું.

ટીકાર્થ :–ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયુ કે 'दंसणलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવાન્ ! દર્શનલબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉત્તર.– 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' દર્શનલબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે તેમા જ્ઞાની તે હોય છે કે જે સમ્યગ્શ્રદ્ધાનવાળા હોય છે અને મિથ્યાશ્રદ્ધાનવાળા હોય છે તે અજ્ઞાની હોય છે. 'पंचनाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' સમ્યગ્શ્રદ્ધાનવાળા જ્ઞાનીઓને ભજનાથી પાચ જ્ઞાન હોય છે તથા મિથ્યાશ્રદ્ધાનવાળા અજ્ઞાનીઓને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે જ્ઞાનીઓમા જો એકજ જ્ઞાન હોય તો તે કેવળજ્ઞાન જ હોય છે. બે જ્ઞાન હોય તો મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન હોય છે.

भवन्ति इति भावः, गौतमः पृच्छति- 'तस्स अलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! तस्य दर्शनस्य अलब्धिका लब्धिरहिताः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा ? भगवानाह- 'गोयमा ! तस्स अलद्धिया नत्थि' हे गौतम ! तस्य दर्शनस्य अलब्धिका न सन्ति, येषां तस्य दर्शनस्यालब्धिस्ते न सन्त्येव सर्वजीवानां रुचिमात्रस्य सत्त्वेन सम्यग्-

---

तीन ज्ञान हों तो मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, या मतिज्ञान, श्रुतज्ञान मनःपर्यवज्ञान ये तीन ज्ञान होते हैं। चार ज्ञान हों तो मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान और मनःपर्यवज्ञान होते हैं। अज्ञानियोंमें यदि अज्ञान हों तो वे मतिज्ञान, श्रुताज्ञान ये दो अज्ञान होते हैं, यदि तीन अज्ञान हो तो वे मत्यज्ञान, श्रुताज्ञान और विभंगज्ञान होते हैं। इस तरहसे पांच ज्ञान और तीन अज्ञानोंकी भजना जाननी चाहिये। अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'तस्स-अलद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! जो जीव दर्शनलब्धिसे रहित होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'तस्स अलद्धिया नत्थि' हे गौतम ! ऐसा एक भी जीव नहीं है जो दर्शन सामान्य श्रद्धान रूपदर्शन की लब्धिसे रहित हो। दर्शनका तात्पर्य यहां रुचिमात्र लिया गया है यह रुचि जीवोंमें तीन प्रकारकी पायी जाती है, एक सम्यक्रूप, दूसरी मिथ्यारूप, और तीसरी मिश्ररूप। इनमेंसे जीवों

ત્રણ જ્ઞાન હોય તો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન અગર મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને મન.પર્યવજ્ઞાન હોય છે. ચાર જ્ઞાન હોય તો મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન હોય છે. અજ્ઞાનીઓમાં જો અજ્ઞાન હોય તો મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન હોય છે જો ત્રણ અજ્ઞાન હોય તો મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. એ રીતે પાચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનોની ભજના સમજી લેવી.

પ્રશ્ન :-' तस्स अलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी ' હે ભદન્ત ! જે જીવ દર્શનલબ્ધિ રહિત હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ?

ઉત્તર :- ' तस्स अलद्धिया नत्थि' હે ગૌતમ ! એવો એક પણ જીવ હોતો નથી કે જે દર્શન-સામાન્ય શ્રદ્ધાનરૂપ દર્શનની લબ્ધિથી રહિત હોય દર્શનનુ તાત્પર્ય અહીં રુચિમાત્ર જ ગ્રહણ કરાયું છે. આ રુચિ જીવોમાં ત્રણ પ્રકારની જોવામાં આવે છે. ૧. સમ્યગ્રૂપ, મિથ્યારૂપ, ૩ મિશ્રરૂપ જીવોમા આ પૈકી કોઇને કોઇ રુચિ અવશ્ય હોય છે

मिथ्या - मिश्रश्रद्धानेषु अन्यतमावश्यंभावात् 'सम्मदंसणलद्धियाणं पंच नाणाइं भयणाए' सम्यग्दर्शनलब्धिकानां सम्यग्दृष्टीनां पञ्च-ज्ञानानि भजनया भवन्ति, 'तस्स अलद्धियाणं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' तस्य सम्यग्दर्शनस्य अलब्धिकानां मिथ्यादृष्टीनां मिश्रदृष्टीनाञ्च त्रीणि अज्ञानानि भजनया भवन्ति, मिश्रस्य तात्त्विकसद्बोधजनकत्वाभावेन मिश्रदृष्टीनामपि अज्ञानमेवेति भावः। गौतमः पृच्छति-'मिच्छादंसणलद्धियाणं भंते! पुच्छा ?' हे भदन्त! मिथ्यादर्शनलब्धिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः किंवा अज्ञानिनो भवन्ति ? इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह- 'तिन्नि अन्नाणाइं

के कोई न कोई रुचि अवश्य होती है। अतः यहां ऐसा कहा गया है कि सामान्य रुचि रहित कोई भी जीव नहीं होता है। 'सम्मदंसणलद्धियाणं पंच नाणाइं भयणाए' जो जीव सम्यग्दर्शनलब्धिवाले होते हैं अर्थात् सम्यग्दृष्टि होते हैं उनको पांच ज्ञान भजनासे होते हैं। भजनासे किस प्रकारसे होते हैं यह बात ऊपर प्रकट की जा चुकी है। 'तस्स अलद्धियाणं तिन्नि अन्नाणाइं' जो सम्यग्दर्शनरूप लब्धि से रहित होते हैं अर्थात् सम्यग्दृष्टि नहीं होते मिथ्यादृष्टि होते हैं उनको तीन अज्ञान भजनासे होते हैं। इसी तरहसे मिश्रदृष्टियों को भी तीन अज्ञान भजनासे होते हैं। क्योंकि जो मिश्र दृष्टि जीव होते हैं उनमें तात्त्विकबोध नहीं होता है अतः उनकी मिश्रदृष्टि तात्त्विक बोधकी जनकता के अभावसे अज्ञानरूप ही होती है। अब गौतम प्रभुसे पूछते हैं 'मिच्छादंसण-लद्धिया णं भंते! पुच्छा' हे भदन्त! मिथ्यादर्शनलब्धिवाले जीव क्या ज्ञानी होते हैं ? या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते 'तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' हे गौतम! मिथ्यादर्शनलब्धिवाले जीवोंमें

એટલે જ અહીં એવુ કહેવામા આવે છે કે સામાન્ય રુચિ રહિત કોઇપણ જીવ હોતા નથી 'सम्मदंसणलद्धियाणं, पंचनाणाइं भयणाए' જે જીવ સમ્યગ્દર્શનવાળા હોય છે તેઓને પાચ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે ભજનાથી કેવી રીતે હોય છે તે ઉપર પ્રકટ કરવામા આવી છે 'तस्स अलद्धियाणं तिन्नि अन्नाणाइं' જે સમ્યગ્દર્શનરૂપ લબ્ધિથી રહિત હોય છે. એટલે કે મિથ્યાદષ્ટિરૂપ હોય છે તેઓને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. એવીજ રીતે મિશ્રદૃષ્ટિવાળા જીવોમા પણ ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે કેમકે જે મિશ્રદૃષ્ટિ જીવ હોય છે. તેઓમા તાત્વિક બોધ હોતો નથી પ્રશ્ન - 'मिच्छादंसणलद्धियाणं भंते पुच्छा' હે ભગવાન્! મિથ્યાદર્શન લબ્ધિવાળા જીવો જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? ઉત્તર - 'तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' હે ગૌતમ! મિથ્યાદર્શન લબ્ધિવાળા

भयणाए' हे गौतम ! मिथ्यादर्शनलब्धिकानां मिथ्यादृष्टीनां त्रीणि अज्ञानानि भजनया भवन्ति, 'तस्स अलद्धियाणं पंच नाणाइं भयणाए' तस्य मिथ्यादर्शनस्य अलब्धिकानां सम्यग्दृष्टीनां मिश्रदृष्टीनां च क्रमेण पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि च अज्ञानानि भजनया भवन्ति, 'सम्मामिच्छादंसणलद्धिया य अद्धिया य जहा मिच्छादंसणलद्धिया, अलद्धिया तहेव भाणियव्वा' सम्यग्मिथ्यादर्शनलब्धिकाश्च अलब्धिकाश्च यथा मिथ्यादर्शनलब्धिकाः त्र्यज्ञानिनो भजनया, यथा च मिथ्यादर्शनस्यालब्धिकाः पञ्चज्ञानिनः, त्र्यज्ञानिनश्च भजनयोक्तास्तथैव क्रमशः प्रथमे भजनया त्र्यज्ञानिनः, चरमे च पञ्चज्ञानिनः, त्र्यज्ञानिनश्च भजनयैव प्रतिपत्तव्याः ॥सू०८॥

तीन अज्ञान भजनासे होते हैं। 'तस्स अलद्धिया णं पंच नाणाइं, तिन्नि य अन्नाणाइं भयणाए' जो जीव मिथ्यादर्शनलब्धिवाले नहीं होते हैं, अर्थात् सम्यग्दृष्टि होते हैं, या मिश्रदृष्टिवाले होते हैं, उनमें क्रमशः भजनासे पांच ज्ञान और तीन अज्ञान होते हैं तथा 'सम्मामिच्छादंसणलद्धिया य, अलद्धिया य जहा मिच्छादंसणलद्धि, अलद्धी तहेव भाणियव्व' सम्यग्मिथ्यादर्शनलब्धिवाले तथा इनकी अलब्धिवाले जीव जैसे मिथ्यादर्शनलब्धिवाले जीव तीन अज्ञानवाले भजनासे होते हैं और मिथ्यादर्शनकी अलब्धिवाले जीव भजनासे पांचज्ञानवाले होते हैं तथा तीन अज्ञानवाले होते हैं, उसी प्रकारसे क्रमशः प्रथममें भजनासे तीन अज्ञानवाले और अन्तके पांच ज्ञानवाले होते हैं। तात्पर्य कहनेका यह हैं कि सम्यक्मिथ्यादर्शनलब्धिवाले और इसकी अलब्धिवाले जीव क्रमशः तीन अज्ञानवाले और पांच ज्ञानवाले या तीन अज्ञान वाले भजनासे होते हैं ॥ सू०८॥

જીવોમાં ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. 'तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइ तिन्नि य अन्नाणाइ भयणाए' જે જીવ મિથ્યાદર્શન લબ્ધિવાળા હોતા નથી. અર્થાત્ સમ્યગ્દૃષ્ટિવાળા યા મિશ્રદૃષ્ટિવાળા હોય છે તેઓમાં ક્રમશઃ ભજનાથી પાચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે 'सम्मामिच्छादंसणलद्धिया य अलद्धियाय जहा मिच्छादंसणलद्धि अलद्धि तहेव भाणियव्वं' સમ્યગ્મિથ્યાદર્શન લબ્ધિવાળા તથા તેની અલબ્ધિવાળા જીવ જેવી રીતે મિથ્યાદર્શન લબ્ધિવાળા જીવ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા ભજનાથી હોય છે અને મિથ્યાદર્શનની અલબ્ધિવાળા ભજનાથી પાચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે તેજ રીતે ક્રમશઃ પ્રથમમા ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા અને અંતમાં પાંચ જ્ઞાનવાળા હોય છે. તાત્પર્ય કહેવાનુ એ છે કે સમ્મગ્મિથ્યાદર્શન લબ્ધિવાળા અને તેની અલબ્ધિવાળા જીવ ક્રમથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા અને પાચ જ્ઞાનવાળા અગર ત્રણ અજ્ઞાનવાળા ભજનાથી હોય છે. ॥ સૂ. ૮ ॥

मूलम्–चरित्तलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा! पंच नाणाइं भयणाए, तस्स अलद्धियाणं मणपज्जवनाणवज्जाइं चत्तारि नाणाइं, तिन्नि य अन्नाणाइं भयणाए, सामाइयचरित्त लद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी? गोयमा ! नाणी, केवलवज्जाइं चत्तारि नाणाइं भयणाए, तस्स अलद्धियाणं पंच नाणाइं तिन्नि य अन्नाणाइं भयणाए, एवं जाव सामाइयचरित्तलद्धिया, अलद्धिया य भणिया, एवं जाव अहक्खायचरित्तलद्धिया, अलद्धिया य भाणियव्वा, नवरं अहक्खायचरित्तलद्धियाणं, पंच नाणाइं भयणाए–३, चरित्ताचरित्त लद्धिया णं भंते ! जीवा, किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! नाणी, णो अण्णाणी, अत्थेगइया दुण्णाणी, अत्थेगइयो तिन्नाणी. जे दुन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी य सुयनाणी य, जे तिन्नाणी, ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, तस्स अलद्धियाणं पंच णाणाइं, तिन्नि अण्णाणाइं भयणाए ४, दाणलद्धिया णं पंचनाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए, तस्स अलद्धियाणं पुच्छा ? गोयमा ! नाणी, नो अन्नाणी, नियमा एगनाणी केवलनाणी ५, एवं जाव वीरियस्सलद्धी अलद्धी य भाणियव्वा, बालवीरियलद्धियाणं तिन्नि नाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए, तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं भयणाए, पंडियवीरियलद्धियाणं पंच नाणाइं भयणाए, तस्स अलद्धियाणं मणपज्जवनाणवज्जाइं णाणाइं अन्नाणाइं तिन्नि य भयणाए,

बालपंडियवीरियलद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? तिन्नि नाणाइं भयणाए, तस्स अलद्धियाणं पंच नाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए, इंदियलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? गोयमा ! चत्तारि णाणाइं, तिन्नि य अण्णाणाइं भयणाए, तस्स अलद्धिया णं पुच्छा ? गोयमा ! नाणी, नो अन्नाणी, नियमा एगनाणी, केवलनाणी, सोइंदियलद्धियाणं जहा इंदियलद्धिया, तस्स अलद्धियो णं पुच्छा, गोयमा ! नाणी वि, अन्नाणी वि, जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी, अत्थेगइया एगनाणी, जे दुन्नाणी ते आभिणिवोहियनाणी, सुयनाणी ? जे एगनाणी ते केवलनाणी, जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नाणी, तं जहा–मइअन्नाणी य सुयअन्नाणी य, चक्खिंदिय-घाणिंदियाणं लद्धियाणं अलद्धियाण य, जहेव सोइंदियस्स, जिब्भिंदियलद्धियाणं चत्तारि णाणाइं, तिन्नि य अन्नाणाणि भयणाए, तस्स अलद्धिया णं पुच्छा ? गोयमा ! नाणी वि, अन्नाणी वि, जे नाणी ते नियमा एगनाणी, केवलनाणी, जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नाणी, तं जहा–मइअन्नाणी य, सुयअन्नाणी य, फासिंदियलद्धिया णं अलद्धिया णं जहा इंदियलद्धिया य अलद्धिया य ॥ सू० ९ ॥

छाया– चारित्रलब्धिका खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? गौतम ! पञ्च ज्ञानानि भजनया, तस्य अलब्धिकानां मनःपर्यवज्ञानवर्जानि चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि च अज्ञानानि भजनया, सामायिकचारित्रलब्धिकाः

खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? गौतम ! ज्ञानिनः, केवलवर्जानि चत्वारि ज्ञानानि भजनया, तस्य अलब्धिकानाम् पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि च अज्ञानानि भजनया, एवं यथा सामायिकचारित्रलब्धिकाः अलब्धिकाश्च भणिताः एवं यावत् यथाख्यातचारित्रलब्धिकाः, अलब्धिकाश्च भणितव्याः, नवरं

'चरित्तलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(चरित्तलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! जो जीव चारित्रलब्धिवाले होते हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (पंच नाणाइं भयणाए) चारित्र लब्धिवाले जीव भजनासे पांच ज्ञानवाले होते हैं। (तस्स अलद्धिया णं मणपज्जवनाणवज्जाइं चत्तारिनाणाइं तिन्नि य अन्नाणाइं भयणाए) जो जीव चारित्रलब्धिवाले नहीं होते हैं उनमें मनःपर्यवज्ञान को छोडकर चार ज्ञान तथा तीन अज्ञान भजना से होते हैं। (सामाइयचरित्तलद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! सामायिक चारित्रलब्धिवाले जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (नाणी, केवलवज्जाइं चत्तारि नाणाइं भयणाए) सामायिक चारित्रलब्धिवाले ज्ञानी होते हैं। इनमें भजनासे केवलज्ञानको छोडकर चार ज्ञान होते हैं। (तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं तिन्नि य अन्नाणाइं भयणाए, एवं जहा सामाइयचरित्त-

'चरित्तलद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी' ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ - 'चरित्तलद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત ! જે જીવ ચારિત્ર્યલબ્ધિવાળા હોય છે, તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'पंचनाणाइं भयणाए' ચારિત્ર્યલબ્ધિવાળા જીવ ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા હોય છે 'तस्स अलद्धियाणं मणपज्जवनाणवज्जाइं चत्तारिनाणाइं तिन्निय अन्नाणाइं भयणाए' જે જીવ ચારિત્ર્યલબ્ધિ વિનાના હોય છે. તેમનામા મનઃપર્યવ જ્ઞાન છોડીને ચાર જ્ઞાન તથા ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. 'सामाइय चरित्तलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी ? હે ભગવન્ ! સામાયિક ચારિત્ર્ય લબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'नाणी केवलवज्जाइं चत्तारि नाणाइं भयणाए' સામાયિક ચારિત્ર્ય લબ્ધિવાળા જ્ઞાની જ હોય છે. તેમનામાં ભજનાથી કેવળ જ્ઞાન છોડીને ચાર જ્ઞાન હોય છે. 'तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए एवं जहा सामाइयचरित्तलद्धिया अलद्धियाय भणिया एवं जाव अहक्खाय चरित्तलद्धिया अलद्धियाय

यथाख्यातचारित्रलब्धिकानां पञ्च ज्ञानानि भजनया ३ चारित्राचारित्रलब्धिकाः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? गौतम ! ज्ञानिनः, नो अज्ञानिनः, सन्ति एकके द्विज्ञानिनः सन्ति, एकके त्रिज्ञानिनः, ये द्विज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनश्च श्रुतज्ञानिनश्च, ये त्रिज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुत-

लद्धिया, अलद्धिया य भणिया, एवं जाव अहक्खायचरित्तलद्धिया, अलद्धिया य भाणियव्वा, नवरं अहक्खायचरित्तलद्धिया, पंचनाणाइं भयणाए) जो जीव सामायिक चारित्रलब्धिवाले नहीं होते हैं, उनमें पांच ज्ञान तथा तीन अज्ञान भजनासे होते हैं। जिस तरहसे सामायिक चारित्रलब्धिवाले और इसकी अलब्धिवाले जीव कहे गये हैं उसी तरहसे यावत् यथाख्यात चारित्रलब्धिवाले और इस की अलब्धिवाले जीव कहना चाहिये। विशेषता यह है-यथाख्यात चारित्रलब्धिवाले जीव भजनासे पांच ज्ञानवाले होते हैं। (चरित्ताचरित्तलद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! चारित्राचारित्र लब्धिवाले जीव क्या ज्ञानी होते हैं. या अज्ञानी होते हैं? (गोयमा) हे गौतम ! (णाणी, णो अण्णाणी) चारित्राचारित्र लब्धिवाले जीव ज्ञानी होते हैं, अज्ञानी नहीं होते हैं। (अत्थेगइया दुण्णाणी, अत्थेगइया तिन्नाणी) इनमें कितनेक दो ज्ञानवाले होते हैं और कितनेक तीन ज्ञानवाले होते हैं। (जे दुन्नाणी, ते आभिणिबोहियनाणी य सुयनाणीय) जो दो ज्ञानवाले होते हैं वे आभिनिबोधिकज्ञानी होते हैं. और श्रुतज्ञानी

भाणियव्वा नवरं अहक्खायचरित्तलद्धिया पंचनाणाइं भयणाए' જે જીવ સામાયિક ચારિત્ર લબ્ધિવાળા હોતા નથી. તેઓમાંના પાંચ જ્ઞાન તથા ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે જેવી રીતે સામાયિક ચારિત્રલબ્ધિવાળા અને તેની અલબ્ધિવાળા જીવોના વિષે કહેલ છે તેજ રીતે યાવત્-યથાખ્યાત ચારિત્રલબ્ધિવાળા અને તેની અલબ્ધિવાળા જીવોના વિષે પણ સમજવું. વિશેષતા કેવળ એટલી જ છે કે યથાખ્યાત ચારિત્રવાળા જીવ ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'चरित्ताचरित्तलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी ?' હે ભગવન્! ચારિત્રાચારિત્ર જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'नाणी नो अन्नाणी' ચારિત્રાચારિત્રવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે અજ્ઞાની નહીં 'अत्थेगइया दुन्नाणी, अत्थेगइया तिन्नाणी' તેમા કેટલાક બે જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે 'जे दुन्नाणी ते आभिणिबोहयनाणि य सुयनाणी य' જે બે જ્ઞાનવાળા કહ્યા છે.

ज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः, तस्य अलब्धिकानां पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया ॥४॥ दानलब्धिकानां पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया, तस्य अलब्धिकानां पृच्छा ? गौतम ! ज्ञानिनः, नो अज्ञानिनः, नियमात् एक ज्ञानिनः केवलज्ञानिनः-॥ ५ ॥ एवं यावत् वीर्यस्य लब्धिः, अलब्धिश्च भणितव्या, बालवीर्यलब्धिकानां त्रीणि ज्ञानानि, त्रीणि च अज्ञानानि भजनया,

होते हैं। (जे तिन्नाणी, ते आभिणिबोहिय नाणी, सुयनाणी ओहिनाणी) जो तीन ज्ञानवाले होते हैं उनमें आभिनिबोधिक ज्ञानी होते हैं, श्रुतज्ञानी होते हैं और अवधिज्ञानी होते हैं- (तस्स अलद्धिया णं पंचनाणाइं, तिन्नि अण्णाणाइं भयणाए) जो जीव चारित्राचारित्र लब्धिवाले नहीं होते हैं उनके भजनासे पांच ज्ञान होते हैं या तीन अज्ञान होते हैं। (दाणलद्धिया णं पंचनाणाइं, तिन्नि अण्णाणाइं भयणाए) दानलब्धिवाले जीवों के भजना से पांच ज्ञान या तीन अज्ञान होते हैं। (तस्स अलद्धिया णं पुच्छा) हे भदन्त ! जो दानलब्धिवाले जीव नहीं होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (नाणी, नो अन्नाणी नियमा एगनाणी केवलनाणी) दानलब्धिसे रहित जीव ज्ञानी होते हैं, अज्ञानी नहीं होते हैं। ज्ञानी होने पर भी वे नियम से एकज्ञान- केवलज्ञानवाले होते हैं। (एवं जाव वीरियस्सलद्धी, अलद्धी य भाणियव्वा) इसी तरहसे वीर्यलब्धिवाले और इसकी अलब्धिवाले

તેઓ આભિનિબોધિક અને શ્રુતજ્ઞાનવાળા હોય છે 'जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी ओहियनाणी' જે ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે તેમા અભિનિબોધિક જ્ઞાનવાળા, શ્રુતજ્ઞાનવાળા અને અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે 'तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' જે જીવ ચારિત્ર્યાચારિત્ર્ય લબ્ધિવાળા હોતા નથી તેઓને ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે 'दाणलद्धियाणं पंचनाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' દાનલબ્ધિવાળા જીવોને ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. 'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' હે ભગવાન ! જે દાનલબ્ધિવાળા જીવ નથી હોતા તેઓ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'नाणी नो अन्नाणी नियमा एगनाणी केवलनाणी' દાનલબ્ધિ રહિત જીવ જ્ઞાની હોય છે અજ્ઞાની હોતા નથી અને જ્ઞાનીઓમ પણ તેઓ નિયમથી કેવળ એક જ્ઞાની જ હોય છે 'एवं जाव वीरियलद्धि अलद्धिय भाणियव्वा' એજ રીતે વિર્યલબ્ધિવાળા અને તેની અલબ્ધિવાળા જીવોના વિષયમા પણ સમજવું. 'बालवीरिय-

तस्य अलब्धिकानां पञ्च ज्ञानानि भजनया, पण्डितवीर्यस्य लब्धिकानां पञ्च-ज्ञानानि भजनया, तस्य अलब्धिकानां मनःपर्यवज्ञानवर्जानि ज्ञानानि, अज्ञानानि त्रीणि च भजनया। बालपण्डितवीर्यलब्धिकाः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः? त्रीणि ज्ञानानि भजनया, तस्य अलब्धिकानां पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया ९. इन्द्रियलब्धिकाः

जीवों के विषयमें भी जानना चाहिये। (बालवीरियलद्धिया णं तिन्नि नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं) जो जीव बालवीर्यलब्धिवाले होते हैं उनमें तीन ज्ञान तथा तीन अज्ञान भजना से होते हैं। (तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं भयणाए) बालवीर्यकी लब्धि विनाके जो जीव हैं उनमें पांच ज्ञान भजना से होते हैं। (पंडियवीरियलद्धिया णं पंचनाणाइं भयणाए) जो जीव पण्डितवीर्य लब्धिवाले होते हैं, उनको पांच ज्ञान भजनासे होते हैं। (तस्स अलद्धियाणं मणपज्जवनाणवज्जाइं णाणाइं, अन्नाणाइं, तिन्नि य भयणाए) जो जीव पंडितवीर्य लब्धिवाले नहीं होते हैं उनको मनःपर्यवज्ञानको छोडकर चार ज्ञान तथा तीन अज्ञान भजना से होते हैं। (बालपंडियवीरियलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! जो जीव बालपण्डितवीर्य लब्धिवाले होते हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? (तिन्नि नाणाइं भयणाए) हे गौतम ! बालपण्डित वीर्य-लब्धिवालोंको तीन अज्ञान भजनासे होते हैं। (तस्स अलद्धियाणं पंच

लद्धियाणं तिन्नि नाणाइ तिन्नि अन्नाणाइ' જે જીવ બાલવીર્યલબ્ધિવાળા હોય છે. તેમનામાં ત્રણ જ્ઞાન તથા ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે 'तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइ भयणाए' બાલવીર્યલબ્ધિ વિનાના જે જીવ છે. તેઓમાં પાંચ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે 'पंडियवीरियलद्धियाणं पंचनाणाइं भयणाए' જે જીવ પંડિતવીર્યલબ્ધિવાળા હોય છે, તેમને પાંચ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે तस्स अलद्धियाणं मणपज्जवनाणवज्जाइं चत्तारिनाणाइं अन्नाणाइं तिन्निय भयणाए' જે જીવ પંડિત-વીર્યલબ્ધિ વિનાના હોય છે તેમને મનઃપર્યવજ્ઞાન છોડીને ચાર જ્ઞાન તથા ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. 'बालपंडियवीरियलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત ! જે જીવ બાલપંડિત વીર્યલબ્ધિવાળા હોય છે તેઓ શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? 'तिन्नि नाणाइं भयणाए' હે ગૌતમ ! બાલપંડિતવીર્ય લબ્ધિવાળાઓને ત્રણ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. 'तस्स अलद्धियाणं पंच नाणाइं

खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? गौतम ! चत्वारि ज्ञानानि त्रीणि च अज्ञानानि भजनया, तस्य अलब्धिकानां पृच्छा ? गौतम ! ज्ञानिनः, नो अज्ञानिनः, नियमात् एकज्ञानिनः-केवलज्ञानिनः, श्रोत्रेन्द्रियलब्धिकाः यथा इन्द्रियलब्धिकाः, तस्य अलब्धिकाः खलु पृच्छा ? गौतम ! ज्ञानिनोऽपि,

नाणाइ तिन्नि अन्नाणाइ भयणाए) बाल पण्डितवीर्यकी लब्धि बिना के जीवोंमें पांच ज्ञान और तीन अज्ञान भजनासे होते हैं। (इंदिय-लद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! जो जीव इन्द्रियलब्धिवाले होते हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (चत्तारि णाणाइ, तिन्नि य अण्णाणाइ भयणाए) इन्द्रियलब्धिवाले जीवों में चार ज्ञान तथा तीन अज्ञान भजनासे होते हैं। (तस्स अलद्धियाणं पुच्छा) हे भदन्त ! जो जीव इन्द्रियलब्धि विनाके होते हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं। (गोयमा ! नाणी नो अन्नाणी नियमा एगनाणी, केवलनाणी) इन्द्रियलब्धि विनाके जीव ज्ञानी होते हैं, अज्ञानी नहीं होते हैं। ज्ञानीमें उनमें नियमसे एकज्ञान-केवलज्ञानवाले ही होते हैं। (सो इंदियलद्धियाणं जहा इंदियलद्धिया) श्रोत्रेन्द्रिय लब्धिवाले जीव इन्द्रिय लब्धिवालोंकी तरहसे होते हैं। (तस्स अलद्धियाणं पुच्छा) हे भदन्त ! श्रोत्रइन्द्रिय लब्धिरहित जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होतेहैं? (गोयमा) हे गौतम ! श्रोत्रइन्द्रिय लब्धिरहित जीव (णाणी वि

तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' બાલપડિત વીર્યલબ્ધિ વીનાના જીવોમાં પાચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે 'इंदियलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત ! જે જીવ ઇંદ્રિયલબ્ધિવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ?'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'चत्तारिनाणाइं तिन्नि य अन्नाणाइ भयणाए' ઇંદ્રિયલબ્ધિવાળા જીવોમા ચાર જ્ઞાન તથા ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. 'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' હે ભદન્ત ! જે જીવ ઇન્દ્રયલબ્ધિ સિવાયના હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ! 'गोयमा' 'नाणी नो अन्नाणी नियमा एगनाणी केवलनाणी' ઇન્દ્રિયલબ્ધિ સિવાયના જીવો જ્ઞાની જ હોય છે અજ્ઞાની હોતા નથી અને તેઓ નિયમથી એક કેવળજ્ઞાનવાળા જ હોય છે 'सो इंदियलद्धियाणं जहा इंदियलद्धिया' શ્રોતેન્દ્રિય લબ્ધિવાળા જીવ ઇંદ્રિય લબ્ધિવાળા જીવોની જેમજ સમજવા 'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' હે ભગવન્ ! શ્રોત્રઇન્દ્રિય લબ્ધિ સિવાયના જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? 'गोयमा' હે ગૌતમ ! શ્રોત્રઇંદ્રિય લબ્ધિ રહિત જીવ 'नाणी वि अन्नाणी वि' જ્ઞાની પણ હોય છે અને

अज्ञानिनोऽपि, ये ज्ञानिनस्ते सन्ति एकके द्विज्ञानिनः, सन्ति एकके एकज्ञानिनः, ये द्विज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, ये एकज्ञानिनस्ते केवलज्ञानिनः; ये अज्ञानिनस्ते नियमात् द्व्यज्ञानिनः, तद्यथा-मत्यज्ञानिनश्च, श्रुताज्ञानिनश्च, चक्षुरिन्द्रिय-घ्राणेन्द्रियाणां लब्धिकानाम् अलब्धिकानाञ्च यथैव श्रोत्रेन्द्रियस्य, जिह्वेन्द्रियलब्धिकानां चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि

अन्नाणी वि) ज्ञानी भी होते हैं, अज्ञानी भी होते हैं। (जे नाणी, ते अत्थेगइया दुन्नाणी, अत्थेगइया एग नाणी) जो ज्ञानी होते हैं-उनमें कितनेक दो ज्ञानवाले होते हैं और कितनेक एक ज्ञानवाले होते हैं (जे दुन्नाणी, ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी) जो जीव दो ज्ञानवाले होते हैं, वे आभिनिबोधिक ज्ञानवाले होते हैं और श्रुतज्ञानवाले होते हैं। (जे एगनाणी-ते केवलनाणी) जो एकज्ञानवाले होते हैं वे केवलज्ञानवाले ही होते हैं। (जे अन्नाणी - ते नियमा दुअन्नाणी तंजहा मइ अन्नाणी य, सुय अन्नाणी य) जो अज्ञानी होते हैं वे नियमसे दो अज्ञानवाले होते हैं- जैसे- मत्यज्ञानवाले और श्रुताज्ञानवाले (चक्खिंदिय घाणिंदियाणं लद्धिया णं अलद्धिया ण य-जहेव सोइंदियस्स, जिब्भिंदिय लद्धियाणं चत्तारि-णाणाइं तिन्नि य अन्नाणाणि भयणाए) चक्षुइन्द्रिय और घ्राणइन्द्रिय लब्धिवाले और इनकी अलब्धिवाले जीव श्रोत्रेन्द्रियलब्धिवाले जीवों-की तरहसे चार ज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले होते हैं ऐसा जानना

અજ્ઞાની પણ હોય છે 'जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी अत्थेगइया एगनाणी' જે જ્ઞાની હોય છે તેઓમા કેટલાક બે જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક એક જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'जे दुन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी' જે જીવ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે. તેઓ અભિનિબોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એમ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે 'जे एगनाणी ते केवलनाणी' જે એક જ્ઞાનવાળા હોય છે તે કેવળજ્ઞાનવાળા જ હોય છે. 'जे अन्नाणी ते नियमा दुन्नाणी तं जहा मइअन्नाणीय सुयअन्नाणीय' જે અજ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી બે અજ્ઞાની હોય છે તેઓને મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન એમ બે અજ્ઞાન હોય છે. 'चक्खिदियघाणिंदियाणं लद्धियाणं अलद्धियाणय जहेव सोइंदियस्स जिब्भिंदियलद्धियाणं चत्तारि नाणाइं तिन्नि य अन्नाणाणी भयणाए' ચક્ષુ ઇંદ્રિય અને ઘ્રાણ ઇંદ્રયલબ્ધિવાળા અને તે સિવાયના જીવો શ્રોત્રેન્દ્રિય લબ્ધિવાળા જીવોની માફક ચાર જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે તથા તે બંને

च अज्ञानानि भजनया, तस्य अलब्धिकाः खलु पृच्छा ? गौतम ! ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानिनोऽपि, ये ज्ञानिनस्ते नियमात् एकज्ञानिनः-केवलज्ञानिनः, ये अज्ञानिनस्ते नियमात् द्व्यज्ञानिनः तद्यथा-मत्यज्ञानिनश्च, श्रुताज्ञानिनश्च, स्पर्शेन्द्रियलब्धिकाः खलु अलब्धिकाः खलु यथा इन्द्रियलब्धिकाश्च, अलब्धिकाश्च ॥सू. ९॥

चाहिये । तथा इन दोनो इन्द्रियोंकी लब्धि विनाके जीव श्रोत्रेन्द्रिय लब्धिरहित जीवोंकी तरह दो ज्ञानवाले या दो अज्ञानवाले या एक केवलज्ञानवाले होते हैं । जो जीव जिव्हा इन्द्रियकी लब्धिवाले होते हैं उनमें चार ज्ञान और तीन अज्ञान भजनासे होते हैं । (तस्स अलद्धिया णं पुच्छा) हे भदन्त ! जो जीव जिव्हेन्द्रियलब्धिसे रहित होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (नाणी वि अन्नाणी वि) हे गौतम! जिव्हेन्द्रियलब्धिसे रहित जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं । (जे नाणी, ते नियमा, एगनाणी केवलनाणी, जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नाणी-तं जहा मइ अन्नाणी य, सुय अन्नाणी य) जो ज्ञानी होते हैं वे नियमसे एक ज्ञान-केवलज्ञानवाले ही होते हैं । तथा जो अज्ञानी होते हैं, वे नियमसे दो अज्ञानवाले होते हैं-एक मति अज्ञानवाले और दूसरे श्रुत अज्ञानवाले । (फासिंदियलद्धियाणं, अलद्धियाणं जहा इंदिय लद्धिया य अलद्धिया य) स्पर्शन इन्द्रिय लब्धिवाले और इसकी अलब्धिवाले जीव इन्द्रिय लब्धिवाले और इन्द्रिय की अलब्धिवाले जीवोंकी तरह जानना चाहिये ।

ઇન્દ્રિયોનીલબ્ધિ સિવાયના જીવો શ્રોત્રેન્દ્રિય લબ્ધિ રહિત જીવની માફક બે જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા અને એક કેવળજ્ઞાનવાળા હોય છે જે જીવ જીહ્વાઇન્દ્રિય લબ્ધિવાળા હોય છે તેમનામાં ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. ' तस्स अलद्धियाणं पुच्छा ' હે ભગવાન્ જે જીવ જીહ્વેન્દ્રિય લબ્ધિ સિવાયના હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની । ' गोयमा ' હે ગૌતમ । ' नाणी वि अन्नाणी वि ' જીહ્વેન્દ્રિયલબ્ધિ રહિત જીવો જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે ' जे नाणी ते नियमा एगनाणी केवल नाणी जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नाणी तं जहा मइअन्नाणीय सुयअन्नाणीय ' જે જ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી એક જ્ઞાન કેવળજ્ઞાનવાળા હોય છે તથા જે અજ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી મત્યજ્ઞાન અને શ્રુત અજ્ઞાન એમ બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે. ' फासिंदियलद्धियाणं अलद्धियाणं जहा इंदियलद्धिया य अलद्धिया य ' સ્પર્શન ઇન્દ્રિયલબ્ધિવાળા અને તેમની લબ્ધિ સિવાયના જીવ ઇન્દ્રિયલબ્ધિવાળા અને ઇન્દ્રિયલબ્ધિ સિવાયના જીવોની માફક જ સમજવા.

टीका- गौतमः पृच्छति- 'चरित्तलद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? हे भदन्त ! चारित्रलब्धिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनः, किं वा अज्ञानिनो भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! पंच नाणाइं भयणाए' हे गौतम ! चारित्रलब्धिकानां पञ्च ज्ञानानि भजनया भवन्ति, यतः केवलिनोऽपि चारित्रित्वात् चारित्रलब्धिका ज्ञानिन एव भवन्ति, 'तस्स अलद्धियाणं मणपज्जवनाणवज्जाइं चत्तारि नाणाइं, तिन्नि य अन्नाणाइं भयणाए' तस्य चारित्रस्य

टीकार्थ-गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं (चरित्तलद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! जो जीव चारित्रलब्धिवाले होते हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? सम्यक् सहित ज्ञान जिनके हैं वे ज्ञानी और मिथ्यात्व सहित ज्ञान जिनके हैं वे अज्ञानी हैं ऐसा ज्ञानी और अज्ञानीका लक्षण यहां जानना चाहिये। अज्ञान-ज्ञानका सर्वथा अभाव जिनमें हैं वे अज्ञानी हैं ऐसा अज्ञानी शब्दका अर्थ नहीं है । अतः इसी अभिप्रायको लेकर प्रभु उनसे कहेते है 'गोयमा' हे गौतम ! 'पञ्चनाणाइं, भयणाए' चारित्रलब्धिवाले जीवोंमें भजनासे पांच ज्ञान होते हैं। नियमसे नहीं होते हैं। क्यों कि केवली भी चारित्रवान् होनेके कारण चारित्रलब्धिवाले ज्ञानी ही होते हैं । इस लिये यहां पर चारित्रलब्धिवाले पाँच ज्ञान तक भजनासे कहे गये हैं । अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं- 'तस्स अलद्धियाणं मणपज्जवनाणवज्जाइं, चत्तारि नाणाइं, तिन्नि य अण्णा-

ટીકાર્થ :- ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે 'चरित्तलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવાન્ ! જે જીવ ચારિત્ર્યલબ્ધિવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? સમ્યગ્ જ્ઞાન જેમનામા હોય છે તે જ્ઞાની અને મિથ્યાત્વસહિત જ્ઞાન જેમનામા હોય છે તે અજ્ઞાની છે એ પ્રમાણે જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીનું લક્ષણ જાણવું. અજ્ઞાન અને જ્ઞાનનો સર્વથા અભાવ જેમનામા હોય છે તે અજ્ઞાની છે એવો અજ્ઞાની શબ્દનો અર્થ થતો નથી એટલે એજ અભિપ્રાયને ઉદ્દેશીને પ્રભુ ગૌતમને કહે છે કે 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'पंचनाणाइं भयणाए' ચારિત્ર્યલબ્ધિવાળા જીવોમાં ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન હોય છે નિયમથી હોતું નથી કેમકે કેવળી પણ ચારિત્ર્યી હોવાને કારણે ચારિત્ર્યલબ્ધિવાળા જ્ઞાની જ હોય છે. એટલા માટે અહી ચારિત્ર્યલબ્ધિવાળાઓને પાંચ જ્ઞાન સુધી ભજનાથી કહેલું છે પ્રશ્ન - 'तस्स अलद्धियाणं मणपज्जवनाणवज्जाइं चत्तारि नाणाइं तिन्नि य अन्नाणाइं भयणाए' હે ભગવન્ ! જે જીવ ચારિત્ર્યલબ્ધિ

अलब्धिकानां मनःपर्यवज्ञानवर्जानि चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि च अज्ञानानि भजनया भवन्ति, तथाहि-चारित्रालब्धिमताम् असंयतत्वे आद्यं ज्ञानद्वयं ज्ञानत्रयं वा भवति, सिद्धत्वे च केवलज्ञानं, सिद्धानामपि चारित्रलब्धिरहितत्वात् ते नो चारित्रिणो नो अचारित्रिणो भवन्ति, ये तु चारित्रालब्धिमन्तोऽज्ञानिनस्ते भजनया द्व्यज्ञानिनोऽपि, । त्र्यज्ञानिनोऽपि भवन्ति गौतमः पृच्छति-

णाइं भयणाए' हे भदन्त ! जो जीव चारित्रलब्धिसे रहित होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं इसके उत्तरमें प्रभु कहते है कि ये ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं । ज्ञानियोंमें यहां चार ज्ञान तक हो सकते हैं मनःपर्यवज्ञानको छोडकर । तथा अज्ञानियोंमें तीन अज्ञानतक हो सकते हैं। यही भजना है। जिनके चारित्रलब्धि नहीं होती है ऐसे जीव असंयत भी होते हैं, अतः चतुर्थगुणस्थानवर्ती होनेके कारण ऐसे जीवोंके आदिके मतिज्ञान और श्रुतज्ञान ये दो ज्ञान भी हो सकते हैं। और मतिज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान ये तीन ज्ञान भी हो सकते हैं। तथा चारित्रलब्धिसे रहित ऐसे सिद्धोंकी जब विवक्षा, ज्ञानी होनेके विचारमें की जाती हैं तब इनके क्षायोपशमिक मत्यादिक ज्ञान न होनेके कारण केवल एक क्षायिक केवलज्ञान ही होता है। सिद्ध न चारित्री होते हैं और न अचारित्री होते हैं। इसी तरहसे जब चारित्रालब्धिवालोंमें अज्ञानियोंकी गणना होती है- तब अज्ञानी होनेके कारण उनके

રહિત હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે જ્ઞાનીઓમાં મનઃપર્યવજ્ઞાન છોડીને તેમનામા ચાર જ્ઞાન હોય છે અને અજ્ઞાનીઓમા ત્રણ અજ્ઞાન સુધી હોય છે એજ ભજના છે જેઓમાં ચારિત્ર્યલબ્ધિ હોતી નથી, તેવા જીવો અસંયત પણ હોય છે. 'चतुर्थगुणस्थानवर्ती' હોવાના કારણે એવા જીવોમા મતિ અને શ્રુત જ્ઞાન એ બે જ્ઞાન હોઇ શકે છે અને મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાન પણ હોઈ શકે છે. તથા ચારિત્ર્ય લબ્ધિથી રહિત એવા સિદ્ધોની જ્ઞાની હોવાના સંબંધની વિવક્ષાથી જ્યારે વિચારણા કરવામાં આવે છે ત્યારે તેઓમાં ક્ષયોપશમિક મત્યાદિક જ્ઞાન ન હોવાના કારણે કેવળ એક ક્ષાયિક કેવળજ્ઞાન જ હોય છે સિદ્ધો ચારિત્ર્યી કે અચારિત્ર્યી હોતા નથી. એજ રીતે જ્યારે ચારિત્ર્ય લબ્ધિવાળાઓમાં અજ્ઞાનીઓની ગણુના થાય છે. ત્યારે અજ્ઞાની હોવાના કારણે તેમનુ જ્ઞાન અજ્ઞાનરૂપ હોય છે. એટલા માટે તેઓમાં ઓછામાં ઓછું

'सामाइयचरित्तलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! सामायिकचारित्रलब्धिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति। अज्ञानिनो वा ? भगवानाह-'गोयमा ! नाणी, नो अन्नाणी' हे गौतम ! सामायिकचारित्रलब्धिकाः जीवाः ज्ञानिनो भवन्ति, नो अज्ञानिनः, केवलवज्जाइं चत्तारि नाणाइं भयणाए' सामायिकचारित्रलब्धिकानां केवलज्ञानवर्जानि चत्वारि ज्ञानानि भजनया भवन्ति, सर्वेषामेव सामायिकचारित्रलब्धिमतां ज्ञानित्वात्, 'तस्स अलद्धियाणं पंच नाणाइं, तिन्नि य अन्नाणाइं भयणाए' तस्य सामायिकचारित्रस्य अलब्धिकानां पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि च अज्ञानानि भजनया भवन्ति,

ज्ञान अज्ञानरूप होते हैं इसलिये इनमें कमसे कम दो अज्ञानतक और अधिकसे अधिक तीन अज्ञानतक हो सकते हैं। अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'सामाइय चरित्तलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! जो जीव सामायिक चारित्रलब्धिवाले होते हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम ! सामायिकचारित्रलब्धिवाले जीव 'नाणी' ज्ञानी होते हैं 'नो अन्नाणी' अज्ञानी नहीं होते हैं। 'केवलवज्जाइं चत्तारि नाणाइं भयणाए' ये केवलज्ञानको छोडकर चार ज्ञानवाले भजनासे होते हैं क्यों कि जितने भी सामायिकचारित्र लब्धिवाले जीव होते हैं वे सब ज्ञानी होते हैं। 'तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं, तिन्नि य अन्नाणाइं भयणाए' जो जीव सामायिकचारित्रके अलब्धिक होते हैं वे भजनासे पांच ज्ञानवाले भी हो सकते हैं और तीन अज्ञानवाले भी हो सकते हैं। तात्पर्य यह है

બે અજ્ઞાન સુધી અને વધારેમાં વધારે ત્રણ અજ્ઞાન સુધી હોય શકે છે પ્રશ્ન:- 'सामाइयचारित्तलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્ ! જે જીવ સામાયિક ચારિત્ર્ય લબ્ધિવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ! ઉ- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! સામાયિક ચારિત્ર્યલબ્ધિવાળા જીવ 'नाणी' જ્ઞાની જ હોય છે 'नो अन्नाणी' અજ્ઞાની હોતા નથી 'केवलवज्जाइं चत्तारि नाणाइं भयणाए' તેઓ કેવળજ્ઞાનને છોડીને ભજનાથી ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે. કારણ જેટલા સામાયિકચારિત્ર્ય લબ્ધિવાળા જીવ હોય છે તે તમામ જ્ઞાની જ હોય છે. 'तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं तिन्नि- अन्नाणाइं भयणाए' જે જીવ સામાયિક ચારિત્ર્યની અલબ્ધિવાળા હોય છે તેઓ ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. કહેવાનો હેતુ એ છે કે

सामायिकचारित्रालब्धिमतां मध्ये ये ज्ञानिनस्तेषां छेदोपस्थापनीयादि संभवेन सिद्धभावेन वा पञ्च ज्ञानानि भजनया, ये तु अज्ञानिनस्तेषां त्रीणि अज्ञानानि च भजनयैव, 'एवं जहा सामाइयचारित्तलद्धिया अलद्धिया य भणिया, एवं जाव अहक्खायचरित्तलद्धिया अलद्धिया य भाणियव्वा' एव रीत्या यथा सामायिकचारित्रलब्धिकाः अलब्धिकाश्च भणिताः, एवं यावत्-छेदोपस्थापनीय-चारित्रलब्धिकाः अलब्धिका', परिहारविशुद्धिकचारित्रलब्धिकाः अलब्धिकाश्च यथाख्यात चारित्रलब्धिका अलब्धिकाश्च भणितव्याः तत्र क्रमशः प्रथमे ज्ञानि

कि सामायिकचारित्रकी अलब्धिवालोंमें छेदोपस्थापनीयादि चारित्रवाले भी आते हैं और सिद्ध भी आते हैं। सो ये सब अज्ञानी न होकर ज्ञानी ही होते हैं। क्यों कि इन सबमें सम्यग्दर्शन होता है। अतः जब सामायिकचारित्रकी अलब्धिवाले जीवोंके बीचमें उन्हे लिया जाता है तब इनमें पांच ज्ञान तक हो सकते हैं। और जब सामायिकचारित्रकी अलब्धिवालोंमें मिथ्यादृष्टि लिये जाते है- तब वे अज्ञानी होनेंके कारण उनके तीन अज्ञानतक हो सकते हैं। 'एवं जहा सामाइयचरित्तलद्धिया, अलद्धिया य भणिया, एवं जाव अहक्खाय चरित्तलद्धिया अलद्धिया य भाणियव्वा' जिस तरह से सामायिक चारित्रलब्धिवाले और इसकी अलब्धिवाले जीवोंके विषयमें कहा गया है, उसी प्रकारसे यावत्- छेदोपस्थापनीयचारित्रकी लब्धिवाले एवं इसकी अलब्धिवाले, परिहार विशुद्धिकचारित्रकी लब्धिवाले एवं इसकी अलब्धिवाले, तथा यथाख्यात चारित्र की लब्धिवाले एवं इसकी

સામાયિક ચારિત્ર્યની અલબ્ધિવાળાઓમાં છેદોપસ્થાપનિયાદિક ચારિત્ર્યવાળાઓનો સમાવેશ થઇ જાય છે અને સિદ્ધોનો પણ સમાવેશ થાય છે તેથી તેઓ જ્ઞાની જ હોય છે કારણ કે તેમનામા સમ્યગ્દર્શન હોય છે. અતઃ જ્યારે સામાયિક ચારિત્ર્યની અલબ્ધિવાળા જીવોમાં તેઓને ગ્રહણ કરવામા આવે ત્યારે તેઓમાં પાચ જ્ઞાન પર્યંત હોય શકે છે. અને જ્યારે સામાયિક ચારિત્ર્યની અલબ્ધિવાળાઓમા મિથ્યાદૃષ્ટિ લેવામાં આવે છે ત્યારે તેઓ અજ્ઞાની હોવાના કારણે તેઓમાં ત્રણ અજ્ઞાન પર્યંત હોઇ શકે છે. 'एवं जहा सामाइयचरित्तलद्धिया अलद्धियाय भणिया एवं जाव अहक्खाय चरित्तलद्धिया अलद्धियाय भाणियव्वा' જે રીતે સામાયિક ચારિત્ર્ય લબ્ધિવાળા અને તેની અલબ્ધિ-વાળા જીવોના વિષયમા કહેવામા આવ્યુ છે તે જ રીતે-યાવત્-છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર્યની લબ્ધિવાળા અને તેની અલબ્ધિવાળા, પરિહાર વિશુદ્ધિક ચારિત્ર્યની લબ્ધિવાળા અને તેની અલબ્ધિવાળા તથા યથાખ્યાત ચારિત્ર્યની લબ્ધિવાળા અને તેની અલબ્ધિવાળા

नौ, नो अज्ञानिनः केवलज्ञानवर्जीनि चत्वारि ज्ञानानि भजनया च तेषां परिहारविशुद्धिकान्तचारित्रलब्धिमतां भवन्ति, तदलब्धिकानां तु पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि च अज्ञानानि भजनयैव भवन्ति 'नवरं अहक्खायचरित्तलद्धियाणं पंचनाणाइं भयणाए' नवरं यथाख्यातचारित्रलब्धिकानां पञ्च ज्ञानानि भजनया बोध्यानि, तथा च छेदोपस्थापनीयादि चारित्रत्रयलब्धिमन्तो ज्ञानिन एव, तेषां चाद्यानि चत्वारि ज्ञानानि भजनया भवन्ति, तदलब्धिमन्तो यथाख्यातचारित्रलब्धिमन्तश्च

अलब्धिवाले जीवों के विषयमें भी समझना चाहिये। अर्थात् छेदोपस्थापनीयचारित्रकी लब्धिवालोंसे लेकर यथाख्यात चारित्रतक की लब्धिवाले जीवोंमें ज्ञानी ही जीव होते हैं अतः वे सब भजनासे केवलज्ञानवर्ज चार ज्ञानवाले होते हैं और जो इनकी अलब्धिवाले होते हैं वे ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं- ज्ञानियोंमें पांच ज्ञान तक हो सकते हैं और अज्ञानियोंमें तीन अज्ञानतक हो सकते हैं। परन्तु 'नवरं' यथाख्यातचारित्रलब्धिवालोंमें जो विशेषता है वह 'अहक्खाय चरित्तलद्धिया पंचनाणाइं भयणाए' इस प्रकारसेहै कि सामायिक, छेदोपस्थापनीय, परिहार विशुद्धिक और सूक्ष्मसांपराय इनकी लब्धिवाले जीव छद्मस्थ होते हैं- अतः छद्मस्थ होनेके कारण इनमें चार ही ज्ञान भजनामें होते हैं परन्तु जो यथाख्यातचारित्रलब्धिवाले जीव होते हैं वे छद्मस्थ भी होते हैं और केवलीभी होते हैं। अतः इन में तथा सामायिक चारित्र आदि की अलब्धिवाले

જીવોના વિષયમાં પણ સમજવું અર્થાત છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર્યલબ્ધિવાળાઓથી લઇને યથાખ્યાત ચારિત્ર્ય પર્યંતની લબ્ધિવાળા જીવો જ્ઞાની જ હોય છે. એટલા માટે તેઓને ભજનાથી કેવળજ્ઞાનને છોડીને ચાર જ્ઞાનવાળા કહ્યા છે અને તેની અલબ્ધિવાળા હોય છે તેઓ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની બન્ને હોય છે. જ્ઞાનીઓમાં પાંચ જ્ઞાન સુધીના અને અજ્ઞાનીઓમાંત્રણ અજ્ઞાન સુધી હોય છે પરંતુ 'नवरं' યથાખ્યાત ચારિત્ર્યલબ્ધિવાળાઓમાં જે વિશેષતા છે તે 'अहक्खाय चरित्तलद्धिया पंचनाणाइं भयणाए' તે એવી રીતે છે કે સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહાર વિશુદ્ધિક અને સુક્ષ્મ સાંપરાય તેની લબ્ધિવાળા જીવ છદ્મસ્થ હોય છે એટલે છદ્મસ્થ હોવાના કારણે તેઓમાં ચાર જ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે પરંતુ જે યથાખ્યાત ચારિત્ર્યલબ્ધિવાળા જીવ હોય છે તે છદ્મસ્થ પણ હોય છે અને કેવળી પણ હોય છે. એટલા માટે તેમનામા તથા સામાયિક ચારિત્ર્ય આદિની અલબ્ધિવાળા જ્ઞાનીઓમા ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન હોય છે. યથાખ્યાત ચારિત્ર્યને વીતરાગ ચારિત્ર્ય કહેલ છે

ये ज्ञानिनस्तेषां पञ्च ज्ञानानि भजनया, ये तु अज्ञानिनस्तेषामज्ञानत्रयं भजनयैव, यथाख्यातचारित्रलब्धिमतामुक्तविशेषं सूचयितुमाह-नवरमित्यादि । एवञ्च सामायिकादि चारित्रचतुष्टयलब्धिमतां छद्मस्थतया चत्वारि एव ज्ञानानि भजनया, यथाख्यातचारित्रलब्धिमतान्तु छद्मस्थभिन्नतया पञ्चापि ज्ञानानि भवन्तीति भावः । गौतमः पृच्छति 'चरित्ताचरित्तलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! चारित्राचारित्रलब्धिका देशविरतिमन्तः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति ? अज्ञानिनो वा भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! नाणी, नो अन्नाणी' हे गौतम ! चारित्राचारित्रलब्धिका जीवाः ज्ञानिनो भवन्ति, नो अज्ञानिनः, तत्र 'अत्थेगइया दुण्णाणी, अत्थेगइया तिन्नाणी' सन्ति एकके चारित्राचारित्रलब्धिमन्तो ज्ञानिनो द्विज्ञानिनो भवन्ति, सन्ति एकके तादृशलब्धिमन्तो ज्ञानिनस्त्रिज्ञानिनः 'जे दुन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी य, सुय-

ज्ञानियोंमें भजनासे पांच ज्ञान होते हैं। यथाख्यातचारित्र वीतराग चारित्र कहा है। और इसमें जो पांचों ज्ञानोंको भजना से कहा गया है वह ग्यारहवें और बारहवे गुणस्थानको लेकर कहा गया है। अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'चरित्ताचरित्त लद्धियाण भंते! जीवा किं नाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! जो जीव चारित्राचारित्र लब्धिवाले-देशविरतिवाले होते हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम ! देशविरति वाले जीव 'नाणी, नो अन्नाणी' ज्ञानी होते हैं, अज्ञानी नहीं होते हैं। इनमें 'अत्थेगइया दुन्नाणी, अत्थेगइया तिन्नाणी' कितनेक देशविरतिवाले जीव दो ज्ञानवाले होते हैं और कितनेक देशविरतिवाले जीव तीन ज्ञानवाले होते हैं। 'जे दुन्नाणी, ते आभिणिबोहियनाणी य,

અને તેમનામાં જે પાચ જ્ઞાન ભજનાથી કહેલ છે તે ૧૧ અગ્યારમા અને ૧૨ બારમા ગુણસ્થાનને લઈને જ કહેલ છે પ્રશ્ન.- चरित्ताचरित्तलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્! જે જીવ ચારિત્રાચારિત્ર લબ્ધિવાળા-દેશવિરતીવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? ઉ:- 'गोयमा' હે ગૌતમ! દેશવિરતીવાળા જીવ 'नाणी, नो अन्नाणी' જ્ઞાની જ હોય છે અજ્ઞાની હોતા નથી 'अत्थेगइया दुन्नाणी अत्थेगइया तिन्नाणी' કેટલાક દેશ વિરતીવાળા જીવ બે જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે 'जे दुन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी य सुयनाणी य'

नाणी य' ये द्विज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनश्च, श्रुतज्ञानिनश्च भवन्ति, 'जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी, ओहिनाणी य' ये त्रिज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनश्च भवन्ति, 'तस्स अलद्धियाणं पंच नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' तस्य चारित्राचारित्रस्य अलब्धिकानां श्रावकभिन्नानां ज्ञानिनां पञ्च ज्ञानानि भजनया भवन्ति ये तु अज्ञानिनस्तेषां त्रीणि अज्ञानानि भजनयैव भवन्ति, 'दाणलद्धियाण पंचनाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' दानान्तरायकर्मक्षयक्षयोपशमाद् दाने दातव्ये वस्तुनि

सुयनाणी य' दो ज्ञानवाले जीवोंमें मतिज्ञान, श्रुतज्ञान ये दो ज्ञान होते हैं तथा 'जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी य' तीन ज्ञानवालोंमें मतिज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान ये तीन ज्ञान होते हैं। 'तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' तथा जो जीव चारित्राचारित्र लब्धिवाले नहीं होते हैं- वे ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं. जो ज्ञानी होते हैं वे भजनासे पांच ज्ञानवाले होते हैं- क्यों कि ये श्रावक के चारित्र से भिन्न चारित्रवाले हैं। तथा जो यहां अज्ञानी होते हैं इनमें भी तीन अज्ञान भजनासे होते हैं अर्थात् दो अज्ञान तो होंगे ही- पर तीसरा अज्ञान-विभंगज्ञान हो भी सकता है- और नहीं भी हो सकता है। 'दाणलद्धिया णं पंचनाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' दानान्तराय कर्मके क्षयोपशमसे दान-दातव्य वस्तुमें जिनकी लब्धि होती है वे दानलब्धिवाले जीव हैं। ऐसे जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी

જે બે જ્ઞાનવાળા જીવોમાં મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન બે જ્ઞાન હોય છે. તથા 'जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी ओहियनाणी य' ત્રણ જ્ઞાનવાળાઓમા મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન તથા અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાન હોય છે 'तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' જે જીવ ચારિત્રા ચારિત્રલબ્ધિ રહિત હોય છે તે જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે તેઓ ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા હોય છે કેમકે તેઓ શ્રાવકના ચારિત્રથી જુદા પ્રકારના ચારિત્રવાળા હોય છે તથા જેમને અહીં અજ્ઞાની ગણવાના છે તેમનામાં પણ ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. અર્થાત તેમનામાં બે અજ્ઞાન તો હોય જ પરંતુ ત્રીજું વિભંગ અજ્ઞાન-વિભંગજ્ઞાન પણ હોઇ શકે છે અને હોતું પણ નથી 'दाणलद्धियाणं पंचनाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' દાનાન્તરાય કર્મના ક્ષયોપશમથી દાન-દાતવ્ય વસ્તુમાં જેની લબ્ધિ થાય છે તે દાનલબ્ધિ જીવ છે. તેવા જીવ

लब्धिर्येषां ते दानलब्धयः, ते च ज्ञानिनोऽज्ञानिनश्च भवन्ति, तत्र ये ज्ञानिनस्तेषां पञ्च ज्ञानानि भजनया भवन्ति, केवलज्ञानिनामपि दानलब्धियुक्तत्वात्, ये तु अज्ञानिनो दानलब्धिमन्तस्तेषां त्रीणि अज्ञानानि भजनयैव भवन्ति । गौतमः पृच्छति-'तस्स अलद्धिया पुच्छा' हे भदन्त ! तस्य दानस्य अलब्धिका जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा ? इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा ! नाणी, नो अन्नाणी, नियमा एगनाणी केवलनाणी' हे गौतम ! दानस्य अलब्धिकाः जीवाः ज्ञानिनो भवन्ति, नो अज्ञानिनः दानालब्धिमन्तस्तु सिद्धा, ते च दानान्तरायक्षयेऽपि दातव्याभावात् सम्प्रदानासत्त्वात् दानप्रयोजनाभावाच्च दानालब्धयः प्रोक्तास्ते नियमात् नियमतः एकज्ञानिनः-केवलज्ञानिनो भवन्ति। अथ लाभभोगोपभोगवीर्यलब्धीस्तदलब्धयश्चातिदिशन्नाह-' एवं जाव वीरियस्स

भी होते हैं। इनमें जो ज्ञानी होते हैं वे भजनासे पांच ज्ञानवाले होते हैं । क्यों कि केवलज्ञानियोंको भी दानलब्धिसे युक्त माना गया है । तथा जो दानलब्धिवाले अज्ञानी होते हैं उनके तीन अज्ञान भजनासे ही होते हैं । अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं- 'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' हे भदन्त ! जो दानलब्धिवाले नहीं होते हैं- ऐसे जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम 'नाणी, नो अन्नाणी नियमा एगनाणी केवलनाणी' दानकी अलब्धिवाले जीव ज्ञानी होते हैं, अज्ञानी नहीं होते हैं । दानालब्धिवालोंमें सिद्ध जीवोंको लिया गया है. इनके यद्यपि दानान्तरायके क्षयसे दानलब्धि होनी चाहिये- परन्तु दातव्य वस्तुके अभावसे, सम्प्रदानके असत्त्वसे, और दानप्रयोजनके अभावसे इन्हें दानालब्धिवाले कहा गया है । ये नियमसे एक ज्ञान

જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે તેમા જે જ્ઞાની હોય છે તેઓ ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા હોય છે કેમકે કેવળજ્ઞાનીઓને પણ દાનલબ્ધિવાળા માનવા આવ્યા છે તથા જે દાનલબ્ધિવાળા અજ્ઞાની હોય છે તેમને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે પ્રશ્ન - 'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' હે ભદન્ત ! જે દાનલબ્ધિવાળા હોતા નથી તેવા જીવો જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? ઉ:- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'नाणी नो अन्नाणी 'नियमा एगनाणी केवलनाणी' દાનઅલબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે, અજ્ઞાની હોતા નથી દાન લબ્ધિવાળાઓમાં સિદ્ધ જીવોની ગણત્રી કરવામાં આવી છે જો કે તેઓમા દાનાન્તરાયના ક્ષયથી દાનલબ્ધિ હોવી જોઈએ પરતુ દાનત્વ વસ્તુના અભાવથી સંપ્રદાનના અસત્વથી અને દાન પ્રયોજનના અભાવથી તેઓને દાનાલબ્ધિવાળા કહ્યા છે એ નિયમથી

लद्धी, अलद्धी य भाणियव्वा' एवं दानस्य लब्धिवदेव यावत्-लाभस्य, भोगस्य, उपभोगस्य, वीर्यस्य च लब्धिः, अलब्धिश्च भणितव्या वक्तव्या, तत्र लाभादीनामपि अलब्धयः सिद्धानामेव दानालब्धिवदवसेयाः, न च दानाद्यन्तरायक्षयात् केवलिनां दानादयः सर्वथा कथं न भवन्ति? इति वाच्यम्, तेषां हि भगवतां कृतकृत्यतया प्रयोजनाभावात् तदभावसिद्धेः 'बालवीरियलद्धियाणं तिन्नि नाणाइ तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' बालवीर्यलब्धिकानाम् असंयतानां ज्ञानिनां त्रीणि ज्ञानानि, अज्ञानिनाञ्च त्रीणि अज्ञानानि भजनया भवन्ति, 'तस्स

वाले अर्थात् केवल ज्ञानवाले होते हैं। 'एवं जाव वीरियस्स लद्धी अलद्धी य भाणियव्वा' इसी तरहसे यावत्- लाभ, भोग, उपभोग और वीर्य इनकी लब्धिवाले और अलब्धिवाले भी कहना चाहिये। इन में लाभादिकों की अलब्धिवालोंमें सिद्धोंको लिया गया है- अतः इन्हें ज्ञानी ही जानना चाहिये और ये एक ज्ञानवाले ही होते हैं। यहां पर ऐसी आशंका नहीं करना चाहिये 'कि सिद्धों में दानादिक अन्तराय का सर्वथा क्षय हो जाता है तब (केवलियों) सिद्धों में दानादिकों का अभाव सर्वथा आप कैसे कहते हैं?' क्योंकि वे भगवान् कृतकृत्य हो जाते हैं- इस लिये उन्हें कोई प्रयोजन नहीं रहता है अतः प्रयोजनाभावात् दानादि लब्धियोंका वहां अभाव सिद्ध होता है। 'बालवीरियलद्धियाणं तिन्नि नाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' जो बालवीर्यलब्धिवाले जीव होते हैं- वे ज्ञानी भी होते हैं और

-કેવળજ્ઞાન-એક જ્ઞાનવાળા હોય છે 'एवं जाव वीरियलद्धी अलद्धीय भाणियव्वा' એજ રીતે - યાવત્ - લાભ, ભોગ, ઉપભોગ, વીર્ય તેની અલબ્ધિ અને લબ્ધિવાળાના વિષયમાં પણ સમજવું તેમાં લાભાદિકોની અલબ્ધિવાળાઓમાં સિદ્ધોને ગણવામાં આવ્યા છે એટલે તેમને જ્ઞાની જ જાણવા અને તે એક જ જ્ઞાનવાળા હોય છે. અહીં એવી શંકા ન કરવી કે સિદ્ધોમાં દાનાન્તરાયનો સર્વથા નાશ થઇ જાય છે. ત્યારે (કેવળીયો) સિદ્ધોમા દાનાદિનો સર્વથા અભાવ આપ કેવી રીતે કહો છો. કારણકે તેઓ કૃતકૃત્ય થઇ જાય છે. એટલે તેઓને કોઇ પ્રયોજન રહેતું નથી એટલે પ્રયોજનનો અભાવ હોવાથી દાનાદિલબ્ધિઓનો અભાવ પણ સિદ્ધ થાય છે 'बालवीरियलद्धियाणं तिन्नि नाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' જે બાલવીર્ય લબ્ધિવાળા જીવ હોય છે. તે જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે અને જે જ્ઞાની હોય છે. તેઓમાં

अलद्धियाणं पंच नाणाइं भयणाए' तस्य बालवीर्यस्य अलब्धिकानां संयतानां संयतासंयतानां च ज्ञानित्वेनैव पञ्च ज्ञानानि भजनया भवन्ति, 'पंडियवीरियलद्धियाणं पंच नाणाइं भयणाए' पण्डितवीर्यलब्धिकानां संयतानां ज्ञानित्वेनैव पञ्च ज्ञानानि भजनया भवन्ति, 'तस्स अलद्धियाणं मणपज्जवनाणवज्जाइं णाणाइं अन्नाणाइं तिन्नि य भयणाए' तस्य पण्डितवीर्यस्य अलब्धिकानाम् असंयतानां संयतासंयतानां सिद्धानाञ्च मध्ये असंयतानामाद्यं ज्ञानत्रयं मनःपर्यववर्जितम् अज्ञानत्रयं च भजनया भवति, संयतासंयतानां तु ज्ञानत्रयं भजन-

अज्ञानी भी होते हैं- जो ज्ञानी होते हैं उनमें भजनासे ही तीन ज्ञान होते हैं और जो अज्ञानी होते हैं उनमें भी तीन अज्ञान भजनासे ही होते हैं। 'तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं भयणाए' तथा जो बालवीर्यकी अलब्धिवाले जीव होते हैं वे संयत और संयता-संयत होते हैं अतः इनमें 'पंचनाणाइं भयणाए' पांच ज्ञान भजनासे ही होते हैं। क्यों कि ये ज्ञानी ही होते हैं। 'पंडियवीरियलद्धियाणं पंचनाणाइं भयणाए' पण्डितवीर्यलब्धिवाले जीव संयत होनेसे ज्ञानी ही होते हैं. इस कारण इनमें पांच ज्ञान भजनासे होते हैं। 'तस्स अलद्धियाणं मणपज्जवनाणवज्जाइं णाणाइं अन्नाणाइं तिन्निय भयणाए' पण्डितवीर्यकी अलब्धिवालोंमें असंयत, संयतासंयत और सिद्ध ये सब आते हैं-इनके बीचमें जो असंयत ज्ञानी होते हैं उनमें मनःपर्यवज्ञानको छोडकर आदि के ज्ञानत्रय, भजनासे होते हैं तथा इन असंयतोमें जो

ભજનાથી ત્રણ જ્ઞાન હોય છે અને જે અજ્ઞાની હોય છે તેમનામાં ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે 'तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं भयणाए' તથા બાલપંડિતવીર્યની જે અલબ્ધિ-વાળા જીવ હોય છે, તે સંયતાસંયત હોય છે એટલા માટે તેઓમાં 'पंचनाणाइं भयणाए' પાંચ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે કેમકે તેઓ જ્ઞાની જ હોય છે. 'पंडियवीरियलद्धियाणं पंचनाणाइं भयणाए' પંડિતવીર્યલબ્ધિવાળા જીવ સંયત હોવાના કારણે જ્ઞાની જ હોય છે એટલા માટે તેઓમાં પાંચ જ્ઞાન. ભજનાથી હોય છે. 'तस्स अलद्धियाण मणपज्जवनाणवज्जाइं नाणाइं अन्नाणाइं तिन्निय भयणाए' પંડિતવીર્યની અલબ્ધિવાળાઓ અસંયત, સંયતાસંયત અને સિદ્ધ એ સઘળાનો સમાવેશ થાય છે તેઓમાં જે અસંયત અને સંયતાસયંત અને સિદ્ધ એ સઘળાનો સમાવેશ થાય છે તેઓમાં જે અસંયત જ્ઞાની હોય છે. તેમનામાં મનઃપર્યવજ્ઞાન છોડીને આદિના ત્રણ જ્ઞાન

यैव भवति, सिद्धानां च पण्डितवीर्यवाच्ये प्रत्युपेक्षणाद्यनुष्ठाने प्रवृत्त्यभावेन पण्डितवीर्यालब्धिकतया केवलज्ञानमेव भवति, मनःपर्यवज्ञानन्तु पण्डितवीर्यलब्धिमतामेव भवतीत्याशयेनाह–मनःपर्यवज्ञानवर्जितानि ज्ञानानि अज्ञानानि त्रीणि च भजनया इति। गौतमः पृच्छति–'बालपंडियवीरियलद्धिया णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त! बालपण्डितवीर्यलब्धिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा? भगवानाह–'तिन्नि नाणाइं भयणाए' हे गौतम! बालपण्डितवीर्यलब्धिकानां त्रीणि ज्ञानानि भजनया भवन्ति, 'तस्स

अज्ञानी होते हैं उनमें तीन अज्ञान भजनासे होते हैं तथा जो संयतासंयत जीव होते हैं उनमें तीन ज्ञान भजना से होते हैं। तथा सिद्धजीव पण्डितवीर्यवाच्य प्रत्युपेक्षणादिरूप (पडिलेहणादि) अनुष्ठानमें प्रवृत्ति रहित होते हैं। अतः इसमें उनकी प्रवृत्तिके अभावमें पण्डितवीर्यलब्धिकता होनेसे केवलज्ञान ही होता है अन्य ज्ञान नहीं। मनःपर्यवज्ञानको जो यहां सूत्रमें छोडनेकी बात कही गई है उसका कारण यह है कि मनःपर्यवज्ञान पण्डितवीर्यलब्धिवालोंको ही होता है। अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'बालपंडियवीरियलद्धियाणं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त! जो जीव बालपण्डितवीर्यअलब्धिवाले होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं- तिन्नि नाणाइं भयणाए' हे गौतम! बालपण्डितवीर्यलब्धिवालोंमें तीन ज्ञान भजना से होते हैं. तात्पर्य कहनेका यह है कि बालपण्डित वीर्यलब्धिवाले जीव ज्ञानीही होते हैं–अतः उनमें भजनासे ही तीन ज्ञान होते हैं। तथा जो जीव बाल-

ભજનાથી હોય છે. તથા જે સયતાસયત જીવ હોય છે તેમને ત્રણ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. સિદ્ધ જીવો પંડિતવીર્યવાચ્ય પ્રત્યુપ્રેક્ષણાદિરૂપ અનુષ્ઠાનમાં પ્રવૃત્તિ વિનાના હોય છે. તેથી તેઓમાં તેની પ્રવૃત્તિના અભાવમાં પંડિતવીર્યલબ્ધિકતા હોવાથી કેવળજ્ઞાન જ હોય છે અન્યજ્ઞાન નહી મન.પર્યવજ્ઞાનને અહીં સૂત્રમાં છોડવાનું કહેલ છે તેનું કારણ એ છે કે મનઃપર્યવજ્ઞાન પંડિતવીર્યલબ્ધિવાળાઓને જ હોય છે. પ્રશ્ન ;– 'बालपंडियवीरयलद्धियाणं भंते! जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત! જે જીવ બાલપંડિતવીર્યલબ્ધિવાળા હોય છે. તેઓ જ્ઞાની હોય છે જ્ઞાની? ઉ :– 'तिन्नि नाणाइं भयणाए' હે ગૌતમ! બાલપંડિતવીર્યલબ્ધિવાળાઓમાં ત્રણ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે બાલપંડિતવીર્યલબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની જ હોય છે. તેથી તેઓમાં ભજનાથી ત્રણ જ્ઞાન હોય છે તથા જે જીવ બાલપંડિતવીર્યની

अलद्धियाणं पच नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' तस्य बालपण्डितवीर्यस्य संयतासंयतस्य अलब्धिकानाम् अश्रावकाणाम् पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया भवन्ति। गौतमः पृच्छति-'इंदियलद्धिया णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी?' हे भदन्त ! इन्द्रियलब्धिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा? भगवानाह-'गोयमा ! चत्तारि णाणाइं, तिन्नि य अन्नाणाइं भयणाए' हे गौतम ! इन्द्रियलब्धिकानां चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि च अज्ञानानि

पण्डितवीर्यकी अलब्धिवाले होते हैं 'तस्सअलद्धियाणं पच नाणाइ तिन्नि अन्नाणाइ भयणाए' वे ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं-जो जीव इनमें ज्ञानी होते हैं उनमें भजनासे पांच ज्ञान तक हो सकते हैं और जो अज्ञानी होते हैं उनमें भी भजनासे तीन अज्ञान तक हो सकते हैं। बालपण्डितवीर्यका तात्पर्य संयतासंयतसे है- इसकी अलब्धिवाले अश्रावक होते हैं। अश्रावकमें सिद्ध भी आजाते हैं। अतः इसी अपेक्षासे यहां पांच ज्ञानोंका होना भजनासे कहा गया है।

अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं- 'इ दियलद्धियाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! जो जीव इन्द्रियलब्धिवाले होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं- 'चत्तारि नाणाइ तिन्नि य अन्नाणाइं भयणाए' हे गौतम ! जो जीव इनमें ज्ञानी होते हैं उनको भजनासे चार ज्ञान होते हैं और जो अज्ञानी होते हैं उनमें तीन अज्ञान भजनासे होते हैं। इन्द्रियलब्धिवाले ज्ञानियोंमें केवलज्ञान नहीं होता है, क्यों कि

અલબ્ધિવાળા હોય છે તેઓ 'तस्स अलद्धियाणं पंचनाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે જે જીવ તેઓમા જ્ઞાની હોય છે તેઓમાં પાંચ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે અને જે જીવ અજ્ઞાની હોય છે તેઓને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોવાની શકયતા છે-હોય છે બાલપંડિતવીર્યનુ તાત્પર્ય સંયતા સયતથી છે. તેની અલબ્ધિવાળા અશ્રાવક હોય છે અશ્રાવકમાં સિદ્ધો પણ આવી જાય છે એટલા માટે તે અપેક્ષાએ પાંચ જ્ઞાનોનુ હોવું -ભજનાથી કહ્યુ છે પ્રશ્ન - 'इंदियलद्धियाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત! જે જીવ ઇંદ્રિય લબ્ધિવાળા હોય છે. તેઓ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? ઉ:-'चत्तारिनाणाइं तिन्नि य अन्नाणाइं भयणाए' હે ગૌતમ! જે જીવ તેઓમાં જ્ઞાની હોય તેઓને ભજનાથી ચાર જ્ઞાન હોય છે અને જે અજ્ઞાની હોય છે તેઓમાં ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે ઇંદ્રિયલબ્ધિવાળા જ્ઞાનીઓમાં કેવળજ્ઞાન હોતુ નથી કેમકે કેવળીઓમાં ઇંદ્રિયોના ઉપયોગનો અભાવ હોય છે.

भजनया भवन्ति, तथा च-इन्द्रियलब्धिका ये ज्ञानिनस्तेषां चत्वारि ज्ञानानि भजनया बोध्यानि, केवलज्ञानन्तु न, केवलिनामिन्द्रियोपयोगाभावात्, ये तु अज्ञानिनस्तेषामज्ञानत्रयं भजनयैवेति भावः। गौतमः पृच्छति-'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' हे भदन्त ! तस्य इन्द्रियस्य अलब्धिकाः जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा ? इति पृच्छा प्रश्नः, 'भगवानाह-'गोयमा ! नाणी, नो अन्नाणी, नियमा एगनाणी केवलनाणी' हे गौतम ! इन्द्रियालब्धिकाः ज्ञानिनो भवन्ति, नो अज्ञानिनः, ते खलु इन्द्रियालब्धिकाः केवलिन एव इति नियमात् नियमतः एकज्ञानिनस्ते केवलज्ञानिन एव भवन्ति, 'सोइंदियलद्धिया णं जहा इंदियलद्धिया' श्रोत्रेन्द्रियलब्धिकाः खलु जीवाः यथा इन्द्रियलब्धिकास्तथैव वक्तव्या, ते च ये ज्ञानिनस्ते केवलिभिन्नत्वात् भजनया प्रथमज्ञानचतुष्टयशालिनो भवन्ति, अज्ञानिनस्तु भजनया त्र्यज्ञानिनो भवन्ति। गौतमः

केवलियोंको इन्द्रियोंके उपयोगका अभाव रहता है। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं- 'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' कि हे भदन्त ! जो जीव इन्द्रियालब्धिवाले होते हैं- वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहेते हैं- 'नाणी, नो अन्नाणी' हे गौतम ! जो जीव इन्द्रियोंकी लब्धि विनाके होते हैं वे ज्ञानी होते हैं अज्ञानी नहीं होते हैं। ज्ञानियोंमें भी वे दो तीन आदि ज्ञानवाले नहीं होते हैं। किन्तु एक केवलज्ञानवाले ही होते हैं। ऐसा नियम है 'सोइंदियलद्धियाणं जहा इंदियलद्धिया' जिस तरहसे इन्द्रिय लब्धिवाले जीवोंको कहा गया है उसी तरहसे श्रोत्रइन्द्रिय लब्धिवाले जीवों को जानना चाहिये। अर्थात् श्रोत्रइन्द्रिय लब्धिवाले जीव ज्ञानी और अज्ञानी दोनों प्रकारके होते हैं इनमें जो ज्ञानी होते हैं वे केवलीसे भिन्न होते हैं इसलिये वे भजनासे चार ज्ञानवाले होते हैं और जो

પ્રશ્ન :– 'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' હે ભગવાન ! જે જીવ ઇન્દ્રિયાલબ્ધિવાળા હોય છે. તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉ – 'नाणी नो अन्नाणी' હે ગૌતમ ! જે જીવ ઇંદ્રિયોની લબ્ધિ રહિત હોય છે તેઓ જ્ઞાની જ હોય છે. અજ્ઞાની હોતા નથી. જ્ઞાનીઓમા પણ બે ત્રણ આદિજ્ઞાનવાળા નહી પણ ફકત એક કેવળજ્ઞાનવાળા જ હોય છે તેવો નિયમ છે. 'सोइंदियलद्धियाणं जहा इंदियलद्धिया' જેવી રીતે ઇંદ્રિયલબ્ધિવાળા જીવોના વિષે કહ્યુ છે તેવીજ રીતે શ્રોત્રલબ્ધિવાળા જીવોના વિષયમાં પણ સમજવુ અથાત્ શ્રોત્રઇંદ્રિયલબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની બંને પ્રકારના હોય છે. તેઓમાં જે જ્ઞાની હોય છે. તેઓ કેવળીઓથી જુદા પ્રકારના હોય છે. એટલે ભજનાથી તેઓ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે અને તેઓમાના અજ્ઞાની ભજનાથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે પ્રશ્ન:–

पृच्छति-'तस्स अलद्धिया णं पुच्छा' तस्य श्रोत्रेन्द्रियस्य अलब्धिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा ? इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा ! नाणी वि, अन्नाणी वि' हे गौतम ! श्रोत्रेन्द्रियालब्धिका जीवाः ज्ञानिनोऽपि भवन्ति, अज्ञानिनोऽपि, 'जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी, अत्थेगइया एगनाणी' ये श्रोत्रेन्द्रियालब्धिका ज्ञानिनस्ते सन्ति एकके केचन द्विज्ञानिनो भवन्ति, सन्ति एकके तु एकज्ञानिनो भवन्ति, 'जे दुन्नाणी ते आभिणिवोहियनाणी सुयनाणी, जे एगनाणी ते केवलनाणी' ये द्विज्ञानिनस्ते आभिनिवोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनो भवन्ति, ये एकज्ञानिनस्ते केवलज्ञानिनो भवन्ति, तथा च श्रोत्रेन्द्रियालब्धिमन्तो जीवा ये ज्ञानिनस्ते प्रथमद्वयज्ञानशालिनः, ते च अपर्या-

इनमें अज्ञानी होते हैं वे भजनासे तीन अज्ञानवाले होते हैं ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' हे भदन्त ! जो जीव श्रोत्रइन्द्रियके लब्धिवाले नहीं होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इस के उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा नाणी वि अन्नाणी वि' हे गौतम ! श्रोत्रइन्द्रियकी अलब्धिवाले जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं- 'जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी, अत्थेगइया एगनाणी' जो इनमें ज्ञानी होते हैं उनमें कितनेक दो ज्ञानवाले होते हैं और कितनेक एक ज्ञानवाले होते हैं । 'जे दुन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी य' जो दो ज्ञानवाले होते हैं उनमें आभिनिबोधिक ज्ञानवाले और श्रुतज्ञान-वाले होते हैं । 'जे एगनाणी ते केवलनाणी' और जो एक ज्ञानी होते हैं वे केवलज्ञानी ही होते हैं। यहां पर जो श्रोत्रेन्द्रियालब्धिक जीवोंको दो ज्ञानवाला कहा गया है उनमें अपर्याप्तक सासादन गुण-

'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' હે ભગવન્ત ! જે જીવ શ્રોત્રઇન્દ્રિયલબ્ધિ વિનાના હોય છે તેઓ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉ - 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' શ્રોત્રઇન્દ્રિયલબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે 'जे नाणी ते अत्थेगइया दुन्नाणी, अत्थेगइया एगनाणी' તેઓમાં કેટલાક બે જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક એક જ્ઞાનવાળા હોય છે जे दुन्नाणी ते आभिणि-वोहियनाणी य, सुयनाणी य' જે બે જ્ઞાનવાળા હોય છે તે આભિનિબોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનવાળા હોય છે. 'जे एगनाणी ते केवलनाणी' અને જે એક જ્ઞાનવાળા હોય છે તે ફક્ત કેવળજ્ઞાનવાળા જ હોય છે. અહીંઆ શ્રોત્રેન્દ્રિયલબ્ધિવાળા જીવોને બે જ્ઞાનવાળા કહ્યા છે તેમા અપર્યાપ્તક સાસાદન ગુણસ્થાનમાં રહેવાવાળા સમ્યક્ દૃષ્ટિ

मुकाः सासादनगुणस्थानकवर्तिसम्यग्दर्शनो विकलेन्द्रियाः, एकज्ञानिनो वा केवलज्ञानिनः, ते हि श्रोत्रेन्द्रियालब्धिकाः इन्द्रियोपयोगाभावात्, 'जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नाणी, तं जहा-मइअन्नाणी य, सुयअन्नाणी य' ये तु श्रोत्रेन्द्रियालब्धिमन्तोऽज्ञानिनस्ते नियमात् द्व्यज्ञानिनो भवन्ति, आद्यद्वयाज्ञानशालिनः, तद्यथा-मत्यज्ञानिनश्च, श्रुताज्ञानिनश्च, 'चक्खिदियघाणिंदिया णं लद्धियाणं अलद्धियाण य जहेव सोइंदियस्स' चक्षुरिन्द्रिय-घ्राणेन्द्रियाणां लब्धिकानाम् चक्षुरिन्द्रियलब्धिकानां घ्राणेन्द्रियलब्धिकानामित्यर्थः, एवम् तदुभयालब्धिकानाञ्च यथा श्रोत्रेन्द्रियस्य लब्धिमतां चत्वारि ज्ञानानि भजनया, त्रीणि चाज्ञानानि भजनयैव, तदलब्धिमतां च द्वे च ज्ञाने, द्वे च अज्ञाने, एकं च ज्ञानमुक्तम्

स्थानवर्ती सम्यग्दृष्टि विकलेन्द्रिय जीवों को ग्रहण किया गया है तथा एक ज्ञानवाले जो केवली यहां ग्रहण किये गये हैं उसका कारण यह है कि केवलियोंमें इन्द्रियजन्य उपयोगका अभाव होता है अतः वे भी श्रोत्रइन्द्रियालब्धिकोंमें परिगणित हुए हैं। 'जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नाणी तंजहा-मइ अन्नाणीय, सुय अन्नाणी य' तथा इन श्रोत्र-इन्द्रियालब्धिकोंमें जो जीव अज्ञानी होते हैं वे नियम से दो अज्ञान-वाले-मतिअज्ञानवाले और श्रुतअज्ञानवाले होते हैं। 'चक्खिदिय घाणिदियाणं लद्धियाणं अलद्धियाण य जहेव सोइंदियस्स' चक्षु-इन्द्रिय लब्धिवाले जीवोंमें तथा घ्राणेन्द्रिय लब्धिवाले जीवों मे और इन दोनोंकी अलब्धिवाले जीवोंमें ज्ञानी और अज्ञानी दोनों प्रकारके जीव होते हैं। सो जिस प्रकारसे श्रोत्रेन्द्रियकी लब्धिवालोंमें भजनासे चार ज्ञान और तीन अज्ञान होते कहे गये हैं तथा इसकी अलब्धि-वालोंमें दो ज्ञान, दो अज्ञान और एक ज्ञान कहा गया है इसी

વિકલેન્દ્રિય જીવોને ગ્રહણ કર્યા છે. તથા એક જ્ઞાનવાળા જે કેવળીનું અહીં ગ્રહણ કરાયું છે. તેનુ કારણ એ છે કે કેવળીઓમા ઇંદ્રિયજન્ય ઉપયોગનો અભાવ હોય છે. એટલે તેઓની પણ શ્રોત્રઇંદ્રિય અલબ્ધિકોમાં ગણના કરાઇ છે· 'जे अन्नाणी ते नियमा दुन्नाणी तं जहा मइअन्नाणीय, सुयअन्नाणीय' તથા શ્રોત્રઇંદ્રિય અલબ્ધિકોમાં જે જીવ અજ્ઞાની હોય છે તેઓ નિયમથી મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન એમ બે જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'चक्खिदिय घाणिंदियाणं लद्धियाणं अलद्धियाण य जहेव सोइंदियस्स' ચક્ષુઇંદ્રિયલબ્ધિવાળા જીવોમાં તથા ઘ્રાણેન્દ્રિયલબ્ધિવાળા જીવોમાં અને તે બંનેની અલબ્ધિવાળા જીવોમાં જ્ઞાની અને અજ્ઞાની એમ બંને પ્રકારના જીવો હોય છે. તે કેવી રીતે? શ્રોત્રેન્દ્રિયની લબ્ધિવાળાઓમાં ભજનાથી ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન કહેલ છે.

तथैव वक्तव्यम्, तत्र चक्षुरिन्द्रियलब्धिकाः, घ्राणेन्द्रियलब्धिकाश्च ये पञ्चेन्द्रिया स्तेषां केवलज्ञानवर्जानि चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि चाज्ञानानि भजनयैव. ये तु विकलेन्द्रियाश्चक्षुरिन्द्रिय-घ्राणेन्द्रियलब्धिकास्तेषां सासादनगुणस्थानकवर्तिसम्यग्दर्शनित्वे आद्यं ज्ञानद्वयम्, तदभावे तु आद्यमेवाज्ञानद्वयम्, चक्षुरिन्द्रिय-घ्राणेन्द्रियालब्धिकास्तु यथायोग्यं त्रिद्वयेकेन्द्रियाः, केवलिनश्च, तत्र द्वीन्द्रियादीनां सासादनगुणस्थानकवर्तित्वे आद्यज्ञानद्वयं संभवति, तद्भावे तु आद्यमज्ञानद्वयं संभवति,

प्रकारसे इन चक्षुइन्द्रिय लब्धिवालोंमें, घाणेन्द्रिय लब्धिवालों में और इनकी अलब्धिवालोंमें जानना चाहिये। तात्पर्य कहनेका यह है कि- जो जीव चक्षुइन्द्रिय लब्धिक और घ्राणेन्द्रियलब्धिक पंचेन्द्रिय ज्ञानी हैं उनमें केवलज्ञान वर्ज चार ज्ञान होते हैं और जो अज्ञानी है, उनमें तीन अज्ञान होते हैं सो ऐसा यह कथन भजनासे ही जानना चाहिये नियमसे नहीं। तथा चक्षुइन्द्रिय और घ्राणेन्द्रियलब्धिक जो विकलेन्द्रिय जीव हैं वे यदि सासादन गुणस्थानवर्त्ति सम्यग्दर्शनवाले हैं तो उनमें आदिके दो ज्ञान होते हैं और यदि अज्ञानी हैं तो इनमें आदिके दो अज्ञान होते हैं। चक्षुइन्द्रिय, घ्राणेन्द्रिय अलब्धिक यथायोग्य तीन इन्द्रियवाले जीव, दो इन्द्रियवाले जीव, एकेन्द्रिय जीव एवं केवली होते हैं- सो द्वीन्द्रियादि जीव जब सासादन गुणस्थानवर्ती हों तब ज्ञानी होनेसे इनमें आदिके दो ज्ञान होते हैं और यदि ये सासादन गुणस्थानवर्ती न हों-तब अज्ञानी होनेसे इनमें आदिके

તથા તેની અલબ્ધિવાળાઓમાં બે જ્ઞાન અને બે અજ્ઞાન અને એક જ્ઞાન કહેલ છે. એજ પ્રકારથી આ ચક્ષુઇંદ્રિયલબ્ધિવાળાઓમાં, ઘ્રાણેન્દ્રિયલબ્ધિવાળાઓમા અને તેની અલબ્ધિવાળાઓના વિષયમાં પણ સમજવું કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે જીવ ચક્ષુઇન્દ્રિય-લબ્ધિવાળા અને ઘ્રાણેન્દ્રિય લબ્ધિવાળા પચેન્દ્રિય જ્ઞાની છે તેઓમા કેવળજ્ઞાન છોડીને ચાર જ્ઞાન હોય છે અને જે અજ્ઞાની હોય છે તેઓમા ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે આ કથન ભજનાથી સમજવું, નિયમથી નહીં. તથા ચક્ષુઇંદ્રિય અને ઘ્રાણેન્દ્રિય લબ્ધિવાળા જે વિકલેન્દ્રિય જીવો હોય છે. તેઓ જો સાસાદન ગુણસ્થાનવર્તિ સમ્યગ્ દર્શનવાળા હોય તો તેઓમા પહેલાના બે જ્ઞાન હોય છે અને અજ્ઞાની હોય તો તેઓમાં આદિના બે અજ્ઞાન હોય છે. ચક્ષુઇન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય અલબ્ધિક યથાયોગ્ય ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવો બે ઇંદ્રિયવાળા જીવો અને એકેંદ્રિય જીવ અને કેવળી હોય છે તેમજ દ્વિન્દ્રિયાદિક જીવ જ્યારે સાસાદન ગુણસ્થાનવર્તી હોય ત્યારે જ્ઞાની હોવાથી તેઓના આદિના બે જ્ઞાન હોય છે અને

केवलिनां तु एकं केवलज्ञानमेवेति भावः। जिब्भिंदियलद्धियाणं 'चत्तारि णाणाइं, तिन्नि य अन्नाणाणि भयणाए' जिह्वेन्द्रियलब्धिकानां चत्वारि ज्ञानानि त्रीणि च अज्ञानानि भजनया भवन्ति। गौतमः पृच्छति-'तस्स अलद्धिया णं पुच्छा' हे भदन्त! तस्य जिह्वेन्द्रियस्य अलब्धिकाः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा? भगवानाह-'गोयमा! नाणी वि, अन्नाणी वि' हे गौतम! जिह्वेन्द्रियस्य अलब्धिका ज्ञानिनोऽपि भवन्ति, अज्ञानिनोऽपि भवन्ति, 'जिह्वेन्द्रियलब्धिवर्जिताः केवलिनः, एकेन्द्रियाश्च, भवन्ति, तत्र 'जे नाणी, ते नियमा एगनाणी केवलनाणी, जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नाणी, तं जहा-

दो अज्ञान होते हैं। केवलियों में एक केवलज्ञान ही होता है। 'जिब्भिंदियलद्धियाणं चत्तारि णाणाइं, तिन्नि य अन्नाणाणि भयणाए' जिह्वेन्द्रिय लब्धिक जीवों में चार ज्ञान तथा तीन अज्ञान भजनासे होते हैं- तात्पर्य यह है कि जिह्वेन्द्रियलब्धिक जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं- जो ज्ञानी होते हैं वे केवलज्ञान वर्ज चार ज्ञानवाले भी होते हैं और जो अज्ञानी होते हैं वे तीन अज्ञानवाले भी होते हैं तथा जो 'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' जिह्वेन्द्रिय अलब्धिक जीव हैं वे भी ज्ञानी और अज्ञानी दोनों प्रकारके होते हैं। जिह्वेन्द्रिय अलब्धिक जीव एकेन्द्रिय और केवली होते हैं- इनमें 'जे नाणी ते नियमा एगनाणी केवलनाणी' जो ज्ञानी होते हैं वे तो नियमसे एक केवलज्ञानवाले ही होते हैं। 'जे अन्नाणी ते नियमा दुअन्नाणी' और जो अज्ञानी होते हैं, वे नियमसे दो अज्ञानवाले होते हैं- दो अज्ञान-

જો સાસદન ગુણસ્થાનવર્તી ન હોય તો ત્યારે અજ્ઞાની હોવાથી તેઓમાં આદિના બે અજ્ઞાન હોય છે. કેવળીઓમાં એક કેવળજ્ઞાન જ હોય છે. 'जिब्भिंदियलद्धियाणं चत्तारि नाणाइं तिन्नि य अन्नाणाणि भयणाए' જીહ્વેન્દ્રિય લબ્ધિવાળા જીવોમા ચાર જ્ઞાન તથા ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે તાત્પર્ય એ છે કે જીહ્વેન્દ્રિય લબ્ધિવાળા જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. જે જ્ઞાની હોય છે તે કેવળજ્ઞાનને છોડીને ચાર જ્ઞાનવાળા પણ હોય છે અને જે અજ્ઞાની હોય છે તે ત્રણ જ્ઞાનવાળા પણ હોય છે. 'तस्स अलद्धियाणं पुच्छा' જે જીહ્વેન્દ્રિય અલબ્ધિક જીવો છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? ઉ.- 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' જીહ્વેન્દ્રિય અલબ્ધિક જીવોમાં પણ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની બંને પ્રકારના જીવો હોય છે જીહ્વેન્દ્રિય અલબ્ધિક જીવ એકેન્દ્રિય અને કેવળી હોય છે. તેઓમાં 'जे नाणी ते नियणा एगनाणी केवलनाणी' જે જ્ઞાની હોય છે તે તો નિયમથી એક કેવળ

मइअन्नाणी य, सुयअन्नाणी य' ये जिह्वेन्द्रियलब्धिरहिता ज्ञानिनः, केवलिनः, ते च नियमात् नियमत एकज्ञानिनः केवलज्ञानिनो भवन्ति, ये च अज्ञानिन एकेन्द्रियास्ते नियमात् द्व्यज्ञानिनः एकेन्द्रियाणां सम्यग्दर्शनस्याभावात्, विभङ्गाभावाच्च, तद्यथा मत्यज्ञानिनश्च, श्रुताज्ञानिनश्च भवन्ति, 'फासिंदियलद्धिया णं अलद्धिया णं जहा इंदियस्स लद्धिया य, अलद्धिया य' स्पर्शेन्द्रियलब्धिकाः, तद्लब्धिकाः, खलु यथा इन्द्रियलब्धिकाश्च तदलब्धिकाश्चोक्ताः तथा वाच्याः, तथा च स्पर्शनेन्द्रियलब्धिकाः केवलज्ञानभिन्नाद्यज्ञानचतुष्टयवन्तो भजनया भवन्ति, तथैवाज्ञानत्रयवन्तो वा, स्पर्शनेन्द्रियालब्धिकास्तु केवलिन एव भवन्तीति भावः ॥ सू. ९ ॥

वालोंमें 'मइ अन्नाणी य सुय अन्नाणीय' मत्यज्ञान और श्रुताज्ञानवाले होते हैं। तथा जो जिह्वेन्द्रिय लब्धिरहित ज्ञानी होते हैं उनमें एक केवलज्ञानी ही होते हैं। जो अज्ञानी एकेन्द्रिय हैं वे नियमसे दो अज्ञानवाले होते हैं। एकेन्द्रिय जीवोंमें सम्यग्दर्शनका अभाव रहता है और विभंगज्ञानका अभाव रहता है। अतः इन्हें दो अज्ञानवाला-मत्यज्ञानवाला और श्रुताज्ञानवाला कहा गया है। 'फासिंदिय लद्धियाणं अलद्धियाणं जहा इंदियलद्धिया य अलद्धिया य' जिस प्रकारसे इन्द्रिय लब्धिक और इन्द्रियालब्धिक जीव कहे जा चुके हैं, उसी प्रकार से स्पर्शनेन्द्रियलब्धिक और अलब्धिक जीव भी जानना चाहिये तथा च स्पर्शनेन्द्रियलब्धिक ज्ञानी जीव भजनासे चार ज्ञान और तीन अज्ञान-वाले होते हैं। और जो इसकी अलब्धिवाले होते हैं ऐसे वे केवली

જ્ઞાનવાળા જ હોય છે 'जे अन्नाणी ते नियमा दुन्नाणी' અને જે અજ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે અને બે અજ્ઞાનવાળાઓમાં 'मइअन्नाणी य सुय अन्नाणी य' મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન હોય છે તથા જે જીહ્વેન્દ્રિયલબ્ધિ રહિત જ્ઞાની હોય છે તેમાં ફક્ત એક કેવળજ્ઞાન જ હોય છે જે અજ્ઞાની એકેન્દ્રિય હોય છે, તે નિયમથી બે અજ્ઞાનવાળા હોય છે એકેન્દ્રિય જીવોમાં સમ્યક્દર્શનનો અને વિભંગજ્ઞાનનો અભાવ હોય છે. એટલે તેઓને મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાનવાળા કહેવામા આવ્યા છે फासिंदियलद्धिया णं अलद्धियाणं जहा इंदिय-लद्धियाय अलद्धियाय' જે રીતે ઇન્દ્રિયલબ્ધિવાળા અને ઇન્દ્રિયઅલબ્ધિવાળા જીવ વિષે પહેલા કહેવામાં આવ્યુ છે. એજ રીતે સ્પર્શનેન્દ્રિયલબ્ધિવાળા અને તેઓની અલબ્ધિવાળા જીવોના વિષે પણ સમજવું. તેમજ સ્પર્શનેન્દ્રિય લબ્ધિવાળા જ્ઞાની જીવ ભજનાથી ચાર

एकादशोपयोगादिद्वारवक्तव्यतामाह—

मूलम्—'सागारोवउत्ता णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी? पंच नाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए, आभिणिबोहियनाण सागारोवउत्ता णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? चत्तारि नाणाइं भयणाए, एवं सुयनाणसागारोवउत्ता वि, ओहिनाणसागारोवउत्ता जहा ओहिनाणलद्धिया, मणपज्जवनाणसागारोवउत्ता जहा मणपज्जवनाणलद्धिया, केवलनाणसागारोवउत्ता, जहा केवलनाणलद्धिया, मइअन्नाणसागारोवउत्ताणं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए, एवं सुयअन्नाणसागारोवउत्ता वि, विभंगनाणसागारोवउत्ताणं तिन्नि अन्नाणाइं नियमा । अणागारोवउत्ता णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? पंच नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए, एवं चक्खुदंसण-अचक्खुदंसणअणागारोवउत्तावि, नवरं चत्तारि नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइ भयणाए, ओहिदंसणअणागारोवउत्ता णं पुच्छा, गोयमा ! नाणी वि, अन्नाणी वि, जे नाणी ते अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थेगइया चउनाणी, जे तिण्णाणी ते आभिणिवोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, जे चउणाणी ते आभिणिवोहियनाणी, जाव मणपज्जवनाणी, जे अन्नाणी ते नियमा तिअन्नाणी,

---

ही होते हैं- अतः इनमें एक ज्ञान ही होते हैं और वे एक केवलज्ञानवाले ही होते हैं ॥ सू. ९ ॥

જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે અને જે તેની અલબ્ધિવાળા હોય છે એવા કેવળીઓજ હોય છે તેથી તેઓમાં એક કેવળજ્ઞાન જ હોય છે. ॥ સૂ ૯ ॥

तं जहा—मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी, विभंगनाणी, केवलदंसण-अणागारोवउत्ता, जहा केवलनोणलद्धिया। सजोगी णं भंते! जीवा किं नाणी; अन्नाणी? जहा सकाइया, एवं मणजोगी, वइजोगी,कायजोगी वि, अजोगी जहा सिद्धा। सलेस्सा णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी? जहा सकाइया। कण्हलेस्सा णं भंते! जहा सइंदिया। एवं जाव पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा जहा सलेस्सा, अलेस्सा जहा सिद्धा। सकसाई णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी? जहा सइ दिया, एवं जाव लोहकसाई। अकसाई णं भंते! जीवा किं नाणी अन्नाणी? पंच नाणाइं भयणाए। सवेदगा णं भंते! जीवा किं नाणी अन्नाणी? जहा सइंदिया, एवं इत्थिवेदगा वि; एवं पुरिसवेयगा वि, एवं नपुंसग-वेयगा वि, अवेयगा जहा अकसाई। जहा सकसाई नवरं केवल नाणं वि, अणाहारगा णं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी? मणपज्जवनाणवज्जाइं नाणाइं, अन्नाणाणि य तिन्नि भयणाए॥ सू० १०॥

छाया—साकारोपयुक्ताः खलु भदन्त! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः? पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया, आभिनिवोधिकज्ञानसाकारोपयुक्ताः

'सागारोवउत्ताणं भंते! जीवा किं नाणी अन्नाणी' इत्यादि।

सूत्रार्थ - (सागारोवउत्ताणं भंते! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त! साकार उपयोगवाले जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते है? (पंचनाणाइं तिन्नि अन्नाणाइ भयणाए) हे गौतम! साकार

'सागारोवउत्ताणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' ઈત્યાદિ

સૂત્રાર્થ:- सागारोवउत्ताणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવાન્ સાકાર ઉપયોગવાળા જીવ શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? 'पंचनाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' હે ગૌતમ! સાકાર ઉપયોગવાળા જીવોને પાંચ જ્ઞાન તથા ત્રણ

खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिन ? चत्वारि ज्ञानानि भजनया, एवं श्रुतज्ञानसाकारोपयुक्ता अपि, अवधिज्ञानसाकारोपयुक्ताः यथा अवधिज्ञान-लब्धिकाः, मनःपर्यवज्ञानसाकारोपयुक्ताः यथा मनःपर्यवज्ञानलब्धिकाः, केवल-ज्ञानसाकारोपयुक्ता यथा केवलज्ञानलब्धिकाः, मत्यज्ञानसाकारोपयुक्तानां त्रीणि

उपयोगवाले जीवोंके पांच ज्ञान तथा तीन अज्ञान भजनासे होते हैं। (आभिणिबोधिय नाण सागारोवउत्ताणं भंते! जीवा किं नाणी अन्नाणी ?) हे भदन्त ! आभिनिबोधिक (मतिज्ञानवाले) साकार उपयोगवाले जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (चत्तारि णाणाइं भयणाए) आभिनिबोधिक साकार उपयोगवाले जीव ज्ञानी ही होते हैं, अज्ञानी नहीं होते हैं। उनमें चार ज्ञान भजनासे होते हैं (एवं सुयनाण सागारोवउत्ता वि) इसी तरहसे श्रुतज्ञान साकार उपयोगवाले जीवोंको भी जानना चाहिये (ओहिणाणसागारोवउत्ता जहा ओहिनाण-लद्धिया, मणपज्जवनाण सागारोवउत्ता जहा मणपज्जवनाणलद्धिया, केवलनाणसागारोवउत्ता जहा केवलनाणलद्धिया) अवधिज्ञान साकारोपयुक्त जीवोंको अवधिज्ञान लब्धिवाले जीवोंकी तरह जानना चाहिये। मनःपर्यवज्ञान साकार उपयोगवाले जीवोंको मनःपर्यव ज्ञान लब्धिवाले जीवोंकी तरह जानना चाहिये। केवलज्ञान साकार उपयोग-वाले जीवोंको केवलज्ञान लब्धिवाले जीवोंकी तरह जानना चाहिये। (मइअन्नाणसागारोवउत्ताणं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए, एवं सुय

અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. 'आभिणिबोहियनाणसागारोवउत्ताणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવાન્! આભિનિબોધિક સાકાર ઉપયોગવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? 'चत्तारिनाणाइं भयणाए' આભિનિબોધિક સાકાર ઉપયોગવાળા જીવ જ્ઞાની જ હોય છે. અજ્ઞાની હોતા નથી અને તેઓ ભજનાથી ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે. 'एवं सुयनाणसागारोवउत्तावि' એવી રીતે શ્રુતજ્ઞાન સાકાર ઉપયોગવાળા જીવોને પણ સમજવા 'ओहिनाणसागरोवउत्ता जहा ओहिनाण लद्धिया मणपज्जवनाणसागरोवउत्ता जहा मणपज्जवनाणलद्धिया केवलनाण सागारोवउत्ता जहा केवलनाणलद्धिया' અવધિજ્ઞાન સાકાર ઉપયોગવાળા જીવોને અવધિજ્ઞાનલબ્ધિવાળા જીવોની માફક સમજવા. મનઃપર્યવજ્ઞાન સાકાર ઉપયોગવાળા જીવોને મનઃપર્યવજ્ઞાનલબ્ધિવાળા જીવોની માફક જ સમજવા કેવળજ્ઞાન સાકાર ઉપયોગ-વાળા જીવોને કેવળજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવોની માફક સમજવા. 'मइअन्नाणसागारोव-

अज्ञानानि भजनया, एवं श्रुताज्ञानसाकारोपयुक्ता अपि, विभङ्गज्ञानसाकारोपयुक्तानां त्रीणि अज्ञानानि नियमात्। अनाकारोपयुक्ताः खलु भदन्त! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः? पञ्च ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया, एवं चक्षुर्दर्शनाचक्षुर्दर्शनानाकारोपयुक्ता अपि, नवरम् चत्वारि ज्ञानानि, त्रीणि अज्ञानानि भजनया। अवधिदर्शनानाकारोपयुक्ताः खलु पृच्छा, गौतम! ज्ञानिनोऽपि, अज्ञानि-

अन्नाणसागारोवउत्ता वि, विभंगनाणसागारोवउत्ताणं तिन्नि अन्नाणाइं नियमा) जो जीव मत्यज्ञान साकारोपयोगवाले होते हैं उनमें नियमसे तीन अज्ञान होते हैं। (अणागारोवउत्ताणं भंते! जीवा किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त! जो जीव अनाकारोपयोगवाले होते हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? (पंचनाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए) हे गौतम! जो जीव अनाकारोपयोगवाले होते हैं उनमें पांच ज्ञान तथा तीन अज्ञान भजनासे-विकल्पसे होते हैं। (एवं चक्खुदंसण, अचक्खुदंसण अणागारोवउत्ता वि नवरं-चत्तारि नाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए) इसी प्रकार चक्षुदर्शन, अचक्षुदर्शन अनाकार उपयोगवाले जीवों में भी जानना चाहिये. परन्तु- इनमें चार ज्ञान और तीन अज्ञान भजना से होते हैं। (ओहिदंसण अणागारोव उत्ताणं पुच्छा) हे भदन्त! जो जीव अवधिदर्शन अनाकारोपयोगवाले होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं? (गोयमा) हे गौतम! (नाणी वि अन्नाणी वि) जो जीव

उत्ताण तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए एवं सुयअन्नाण सागरोव उत्तावि विभंगनाण सागरोवउत्ताणं तिन्नि अन्नाणाइं नियमा' જે જીવ મત્યજ્ઞાન સાકાર ઉપયોગવાળા હોય છે તેમનામાં ત્રણ જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. એજ રીતે શ્રુતઅજ્ઞાન સાકાર ઉપયોગવાળા હોય છે તેમા નિયમથી ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે 'अणगारोवउत्ताणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવાન્! જે જીવ અનાકાર ઉપયોગવાળા હોય છે તેઓ શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની? 'पंचनाणाइ तिन्नि अनाणाइ भयणाए' હે ગૌતમ! જે જીવ અનાકાર ઉપયોગવાળા હોય છે તેઓમાં પાચ જ્ઞાન તથા ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે 'एवं चक्खुदंसण, अचक्खुदंसण अनागारोवउत्तावि नवरं चत्तारि नाणाइ तिन्नि अन्नाणाइ भयणाए' એજ રીતે ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન અનાકાર ઉપયોગવાળા જીવોના વિષે પણ સમજવું પરંતુ તેઓ માટે ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે 'ओहिदंसण अनागारोवउत्ताणं पुच्छा' હે ભગવાન્ જે જીવ અવધિદર્શન અનાકારોપયોગવાળા હોય છે. તેઓ શુ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની?

नोऽपि ये ज्ञानिनस्ते सन्ति एकके त्रिज्ञानिनः, सन्ति एकके चतुर्ज्ञानिनः ये त्रिज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः, ये चतुर्ज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनः, यावत् मनःपर्यवज्ञानिनः, ये अज्ञानिनस्ते नियमात् त्र्यज्ञानिनः तद्यथा-मत्यज्ञानिनः, श्रुताज्ञानिनः, विभङ्गज्ञानिनः। केवलदर्शनानाकारोपयुक्ता यथा केवलज्ञानलब्धिका, सयोगिनः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? यथा सकायिकाः, एवं मनोयोगिनः, वचोयोगिनः,

अवधिदर्शन अनाकारोपयोगवाले होते हैं वे ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं। (जे नाणी-ते अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थेगइया चउनाणी, जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी ओहिनाणी, जे चउणाणी ते आभिणिबो० जाव मणपज्जवना०) जो इनमें ज्ञानी होते हैं, वे कितनेक तीन ज्ञानवाले होते है- मतिज्ञानवाले, श्रुतज्ञानवाले और अवधिज्ञानवाले और कितनेक चार ज्ञानवाले होते हैं- मतिज्ञानवाले, श्रुतज्ञानवाले, अवधिज्ञानवाले और मनःपर्यवज्ञानवाले। (जे अन्नाणी, ते नियमा ति अन्नाणी-तंजहा-मइ अन्नाणी, सुय अन्नाणी, विभंगनाणी) जो इनमें अज्ञानी होते हैं, वे नियमसे तीन अज्ञानवाले होते हैं। जैसे- मत्यज्ञानवाले श्रुत अज्ञानवाले और विभंग ज्ञानवाले. (केवलदंसणअणागारोवउत्ता जहा केवलनाणलद्धिया) केवलदर्शन अनाकारोपयोगवाले जीव केवलज्ञान लब्धिवाले जीवोंकी तरह होते हैं। (सजोगीणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! सयोगी जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ?

'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' જે જીવ અવધિદર્શન અનાકારોપયોગવાળા હોય છે. તે જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. 'जे नाणी ते अत्थेगइया, तिन्नाणी, अत्थेगइया चउनाणी, जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, जाव मणपज्जवनाणी' તેઓમા જે જ્ઞાની હોય છે. તે પૈકી કેટલાક મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાક મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનપર્યવજ્ઞાન એમ ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે 'जे अन्नाणी ते नियमा तिअन्नाणी तं जहा मइअन्नाणी सुयअन्नाणी विभंगनाणी' તેઓમાં જે અજ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે 'केवलदंसण अनागारोवउत्ता जहा केवलनाणलद्धिया' કેવળદર્શન અનાકારોપયોગવાળા જીવ કેવળજ્ઞાનલબ્ધિવાળા જીવોની માફક હોય છે. 'सजोगीणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત ! સયોગી જીવ જ્ઞાની

काययोगिनोऽपि, अयोगिनो यथा सिद्धाः, सलेश्याः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? यथा सकायिकाः, कृष्णलेश्याः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? यथा सेन्द्रियाः, एवं यावत्-पद्मलेश्याः शुक्ललेश्या यथा सलेश्याः, अलेश्या यथा सिद्धाः। सकषायिणः खलु भदन्त ! जीवा किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? यथा सेन्द्रियाः, एवं यावत्-लोभकषायिणः,

(जहा सकाइया) हे गौतम ! सयोगी जीव सकायिक जीवों की तरह होते हैं। (एवं मणजोगी, वइजोगी, कायजोगी वि) इसी प्रकार मनयोगी, वचनयोगी, और काययोगी होते हैं। (अजोगी जहा सिद्धा) अयोगी जीव सिद्धोंकी तरह होते हैं। (सलेस्सा णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! जो जीव लेश्यावाले होते हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (जहा सकाइया) हे गौतम ! लेश्यावाले जीव सकायिक जीवोंकी तरह होते हैं। (कण्हलेस्सा णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! कृष्णलेश्यावाले जीव ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (जहा सइंदिया) हे गौतम ! कृष्णलेश्यावाले जीव सेन्द्रिय जीवोंके जैसे होते हैं। (एवं जाव पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा, जहा सलेस्सा, अलेस्सा जहा सिद्धा) इसी प्रकार यावत् पद्मलेश्यावाले जीव होते हैं। शुक्ललेश्यावाले जीव सलेश्य जीवों जैसे होते हैं। तथा जो लेश्यासे रहित जीव हैं वे सिद्धोंकी तरह होते हैं। (सकसाईणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी)

હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? 'जहा सकाइया' હે ગૌતમ! સયોગી જીવ સકાયિક જીવોની માફક હોય છે 'एवं मणजोगी वइजोगी कायजोगी वि' એજ રીતે મનોયોગી, વચનયોગી, અને કાયયોગી જીવોને પણ સમજવા 'अजोगी जहा सिद्धा' અયોગી જીવ સિદ્ધોની માફક હોય છે 'सलेस्साणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' જે જીવ લેશ્યાવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? 'जहा सकाइया' હે ગૌતમ! લેશ્યાવાળા જીવ સકાયિક જીવોની માફક હોય છે 'कण्हलेस्साणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન્! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? 'जहा सइंदिया' હે ગૌતમ! કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ સેન્દ્રિય જીવોની માફક જ હોય છે 'एवं जाव पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा जहा सलेस्सा, अलेस्सा जहा सिद्धा' એજ રીતે યાવત્ પદ્મલેશ્યાવાળા જીવ હોય છે શુક્લલેશ્યાવાળા જીવ સલેશ્ય જીવોની જેવા હોય છે તથા જે લેશ્યા વિનાના જીવ હોય છે તેને સિદ્ધોની માફક સમજવા 'सकाइयाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' જે જીવ કષાયસહિત

अकषायिणः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः, पञ्च ज्ञानानि भजनया, सवेदकाः खलु भदन्त ! किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः ? यथा सेन्द्रियाः । एवं स्त्रीवेदका अपि, एवं पुरुष वेदका अपि, एवं नपुंसकवेदका अपि, अवेदकाः यथा अकषायिणः । आहारकाः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः?

हे भदन्त ! जो जीव कषायसहित होते हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (जहा सइंदिया - एवं जाव लोभकसाई) हे गौतम ! कषायसहित जीव सेन्द्रिय जीवोंकी तरह होते हैं । इसी तरहसे यावत् लोभकषायी जीवोंको भी जानना चाहिये । (अकसाइणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! जो जीव कषायरहित होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (पंचनाणाइं भयणाए) हे गौतम ! अकषायी जीवोंमें पांच ज्ञान भजनासे होते हैं। (सवेदगा णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी) हे भदन्त ! जो जीव वेदसहित होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (जहा सइंदिया) हे गौतम ! वेदसहित जीव सेन्द्रिय जीवोंकी तरहसे होते हैं । (एवं इत्थीवेयगा वि, एवं पुरिसवेयगा वि, एवं नपुंसग वेयगा वि, अवेयगा जहा अकसाई) इसी प्रकारसे स्त्रीवेदी, पुरुषवेदी और नपुंसकवेदी जीवोंको भी जानना चाहिये । वेदरहित जीवोंको अकषायी जीवोंकी तरह जानना चाहिये । (आहारगाणं भंते ! जीवा

હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? 'जहा सइंदिया एवं जाव लोभ कसाई' હે ગૌતમ ! કષાયવાળા જીવો સેન્દ્રિય જીવોની માફક હોય છે એજ રીતે-યાવત્-લોભ કષાય જીવોને પણ સમજવા 'अकसाइणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત ! જે જીવ કષાય રહિત હોય છે, તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? 'पंचनाणाइं भयणाए' હે ગૌતમ ! અકષાયિક જીવોમાં ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન હોય છે 'सवेदगाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત ! જે જીવ વેદ સહિત હોય છે તે શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? 'जहा सइंदिया' હે ગૌતમ ! વેદ સહિતના જીવોને સેન્દ્રિયની માફક સમજવા 'एवं इत्थीवेयगावि एवं पुरिसवेयगावि, एवं नपुंसकवेयगावि अवेयगा जहा अकसाई' એજ રીતે સ્ત્રીવેદી, પુરુષવેદી અને નપુંસકવેદી જીવોને પણ સમજવા અને વેદ રહિત જીવોને અકષાયિક જીવોની માફક સમજવા 'आहारगाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવાન્ ! આહારક જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? 'जहा सकसाई' હે ગૌતમ ! આહારક જીવને સકષાયિક જીવોની જેમજ સમજવા 'नवरं केवलनाणं वि' તેઓમા કેવળજ્ઞાન

यथा सकषायिणः, नवरं केवलज्ञानिनोऽपि । अनाहारकाः खलु भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनः, मनःपर्यवज्ञानवर्जानि ज्ञानानि, अज्ञानानि च त्रीणि भजनया ॥ सू० १० ॥

टीका—अथ एकादशोपयोगद्वारमाश्रित्य ज्ञानादिकं प्ररूपयितुमाह–'सागारोवउत्ता णं भंते !' इत्यादि । 'सागारोवउत्ता णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! साकारोपयुक्ताः, आकारः–जाति–गुण–क्रियादि-स्वरूपो विशेषस्तेन सह वर्तते यो बोधः स साकारः विशेषग्राहको बोधः, तस्मिन् उपयुक्ताः उपयोगसहिताः तत्संवेदनका ये ते साकारोपयुक्ताः खलु जीवाः

किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! आहारक जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (जहा सकसाई) हे गौतम ! आहारक जीवको सकषायी जीवों की तरह जानना चाहिये । (नवरं केवलनाणं वि) इनमें केवलज्ञान होनेकी विशेषता है । (अणाहारगाणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी) हे भदन्त ! जो जीव अनाहारक होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? (मणपज्जवनाण वज्जाइं, अन्नाणाणि य तिन्नि भयणाए) हे गौतम ! इनके मनःपर्यव-ज्ञानको छोडकर चार ज्ञान और तीन अज्ञान भजनासे होते हैं ।

टीकार्थ– ग्यारहवे उपयोगद्वारको आश्रित करके ज्ञानादिक की प्ररूपणा करनेके निमित्त गौतम स्वामी प्रभु से पूछते हैं– 'सागारोवउत्ता णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! जो जीव साकार उपयोगसे युक्त हैं जाति, गुण, क्रिया आदि स्वरूप विशेषका नाम आकार है– यह आकार जिस बोधमें हो उसका नाम साकार उपयोग है – अर्थात् विशेष ग्राहकबोधका नाम साकार उपयोग है, उसमें उपयुक्त – साकार उपयोगवाले जो जीव हैं–

હોવાની વિશેષતા છે 'अणाहारगाणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी ' હે ગૌતમ! જે જીવ અનાહારક હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? 'मणपज्जवनाण-वज्जाइं नाणाइं अन्नाणाणिय तिन्नि भयणाए ' હે ગૌતમ ! તેઓમા મનઃપર્યવ જ્ઞાન છોડીને ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન– ભજનાથી હોય છે.

ટીકાર્થ – અગીયારમાં ઉપયોગદ્વારને આશ્રય કરીને જ્ઞાનાદિકોની પ્રરૂપણા કરવા માટે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે 'सागारोवउत्ताणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત ! જે જીવ સાકાર ઉપયોગથી યુકત હોય છે જાતિ, ગુણ, ક્રિયા આદિ સ્વરૂપ વિશેષનુ નામ આકાર છે–આ સાકાર જેના જ્ઞાનમા હોય તેનુ નામ સાકાર ઉપયોગ છે. અર્થાત્ – વિશેષ ગ્રાહક બોધનુ નામ સાકાર ઉપયોગ છે. તેમાં ઉપયુકત જે જીવ હોય

किं ज्ञानिनः, अज्ञानिनो वा भवन्ति ? भगवानाह–'पंच नाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' हे गौतम ! साकारोपयोगवन्तो जीवाः ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिन श्च, तत्र ज्ञानिनां पञ्च ज्ञानानि, भजनया भवन्ति, तथाहि- कदाचित् द्वे, कदाचित् त्रीणि, कदाचिच्चत्वारि, कदाचिदेकमेवेत्यर्थः, तत्र यच्च कदाचिदेकम्, यच्च कदाचिद् द्वे इत्याद्युच्यते तद् लब्धिमात्रापेक्षया बोध्यम्, उपयोगापेक्षया तु एकदा एकमेव ज्ञानमज्ञानं वा भवति, इति विज्ञेयम्, अज्ञानिनां तु त्रीणि अज्ञानानि

वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? ऐसा यहां यह प्रश्न है– इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं- 'पंचनाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' हे गौतम ! साकार उपयोगवाले जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं । इनमें जो ज्ञानी होते हैं वे भजनासे पांच ज्ञानवाले होते हैं- कितनेक साकारोपयोगवाले जीव कदाचित् दो ज्ञानवाले हैं, कितनेक साकार उपयोगवाले जीव कदाचित् तीन ज्ञानवाले होते हैं, कितनेक जीव कदाचित् चार ज्ञानवाले होते हैं और कितनेक जीव कदाचित् एक ही ज्ञानवाले होते हैं । 'कदाचित् एक, कदाचित् दो आदि उपयोगवाले जीव होते हैं' ऐसा जो कहा गया हैं वह लब्धिकी अपेक्षासे कहा गया है ऐसा जानना चाहिये। क्यों कि उपयोग एक समयमें जीवमें एक ही होता है । चाहे वह ज्ञानरूप हो चाहे अज्ञानरूप । अज्ञानियों में तीन अज्ञान भजना से होते हैं । कदाचित् दो और कदाचित् तीन । यह पहिले प्रकट किया जा चुका है कि उपयोग साकार और अनाकारके भेदसे दो प्रकारका

તે સાકાર ઉપયોગવાળા જીવ કહેવાય છે તેવા જીવો જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ! તેના ઉત્તરમા ભગવાન કહે છે કે ' पंच नाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए ' હે ગૌતમ ! સાકાર ઉપયોગવાળા જીવો જ્ઞાની અને અજ્ઞાની બે પ્રકારના હોય છે. તેઓમા જે જ્ઞાની હોય છે, તે ભજનાથી પાચ જ્ઞાનવાળા હોય છે કેટલાક સાકારોપયોગવાળા જીવ કોઈવાર બે જ્ઞાનવાળા અને કેટલાક જીવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે કેટલાક જીવ કદાચિત ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાક જીવ કદાચિત એકજ જ્ઞાનવાળા હોય છે. કદાચિત એક અને કોઈવાર બે આદિ ઉપયોગવાળા જીવ હોય છે. એવું જે કહેવામાં આવ્યું છે તે લબ્ધિની અપેક્ષાથી કહેવામાં આવ્યુ છે તેમ સમજવું કેમકે ઉપયોગ એક સમયમાં જીવને એકજ હોય છે ચાહે તે જ્ઞાનરૂપ હોય ચાહે અજ્ઞાનરૂપ અજ્ઞાનીઓમાં ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે કોઈવાર બે અને કોઈવાર ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે એ પહેલા પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે કે ઉપયોગ સાકાર અને અનાકારના ભેદથી બે પ્રકારના હોય છે.

भजनयैव भवन्ति । अथ साकारोपयोगभेदापेक्षया प्राह – आभिणिवोहियनाण- सागारोवउत्ता णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ?' हे भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञानसाकारोपयुक्ताः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा ? भगवानाह–'चत्तारि णाणाइं भयणाए' हे गौतम ! आभिनिबोधिकज्ञान साकारोपयोगवन्तो जीवाः ज्ञानिनो भवन्ति, तेषाञ्च चत्वारि ज्ञानानि मतिश्रुतावधि-

होता है- इनमें साकार उपयोग आठ प्रकारका और अनाकारउपयोग तीन प्रकारका होता है- सो अब गौतम स्वामी साकार उपयोग के भेदोंको आश्रित करके प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि- 'आभिणिबोहियनाण सागारोव उत्ताणं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! जो जीव आभिनिबोधिक ज्ञानरूप साकार उपयोगमें उपयुक्त होते हैं= वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'चत्तारि णाणाइं भयणाए' हे गौतम! आभिनिबोधिक ज्ञानरूप साकार उपयोगवाले जीव ज्ञानी होते हैं उन में चार ज्ञान भजनासे होते हैं । एक मतिज्ञान, दूसरा श्रुतज्ञान, तीसरा अवधिज्ञान, और चौथा मनःपर्यवज्ञान. कहने का तात्पर्य यह है कि जब जीवोंका मतिज्ञानमें उपयोग होता है- तब लब्धि की अपेक्षा उनमें चार ज्ञान तक रह सकते हैं-क्यों कि एक जीव में एक साथ 'एकादीनि भाज्यानि युगपदे कस्मिन्नाचतुर्भ्यः' इस सिद्धान्तवाक्यके अनुसार चार ज्ञान तक हो सकते । इसीका नाम भजना है । दो होंगे तो मतिज्ञान और श्रुतज्ञान, तीन होंगे तो मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान अथवा– मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, मनःपर्यवज्ञान और चार होंगे तो मतिज्ञान, श्रुतज्ञान,

તેમાં સાકાર ઉપયોગ આઠ પ્રકારના અને અનાકાર ઉપયોગ ત્રણ પ્રકારના હોય છે. હવે ગૌતમ સ્વામી સાકારોપયોગના ભેદને ઉદ્દેશીને પ્રભુને એવું પૂછે છે કે :- 'आभिणिबोहियनाणसागारोवउत्ताणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત ! જે જીવ આભિનિબોધિક જ્ઞાનરૂપ સાકાર ઉપયોગમાં ઉપયુકત હોય તેવા જીવો જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ?

ઉત્તર :- चत्तारि नाणाइं भयणाए' આભિનિબોધિક જ્ઞાનરૂપ સાકારોપયોગવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે તેઓમા મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનઃપર્યવજ્ઞાન એ ચાર જ્ઞાન ભજનાથી હોય છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે જીવોનો મતિજ્ઞાનમાં ઉપયોગ થાય છે ત્યારે લબ્ધિની અપેક્ષાએ તેમનામા ચાર જ્ઞાન સુધી રહી શકે છે. કારણકે એક જીવમાં એક સાથે 'एकादीनि भाज्यानि युगपदे कस्मिन्नाचतुर्भ्यः એ સિદ્ધાંત વાકયાનુસાર ચાર જ્ઞાન પર્યંત હોઇ શકે છે તેની સાથે કેવળજ્ઞાન હોતું

मनःपर्यवज्ञानलक्षणानि भजनया भवन्ति, 'एवं सुयनाणसागारोवउत्ता वि' एवं श्रुतज्ञानसाकारोपयुक्ता अपि 'सुयनाणसागारोवउत्ता णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी' हे भदन्त ! श्रुतज्ञानसाकारोपयुक्ताः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति अज्ञानिनो वा ? भगवानाह-'चत्तारि नाणाइं भयणाए' हे गौतम ! चत्वारि ज्ञानानि मतिश्रुतावधिमनःपर्यवज्ञानलक्षणानि भजनया भवन्ति 'ओहि-नाणसागारोवउत्ता जहा ओहिनाणलद्धिया' अवधिज्ञानसाकारोपयुक्ताः जीवाः यथा अवधिज्ञानलब्धिकाः पूर्वमुक्ताः कदाचित् त्रिज्ञानिनः-मतिश्रुता-वधियोगात्, कदाचित् चतुर्ज्ञानिनः मतिश्रुतावधिमनःपर्यवज्ञानयोगात्, तथा वक्तव्याः, 'मणपज्जवनाणसागारोवउत्ता जहा मणपज्जवनाणलद्धिया' मनः-पर्यवज्ञानसाकारोपयुक्ताः जीवाः यथा मनःपर्यवज्ञानलब्धिकाः पूर्वमुक्ताः कदा-

अवधिज्ञान और मनःपर्यवज्ञान। इनके साथ केवलज्ञान नहीं होता है। अतः चार ज्ञान तक होनेकी बात कही गई है। 'एवं सुयनाण सागारोवउत्ता वि' इसी तरह से श्रुतज्ञानरूप साकारोपयोगवाले जीव भी ज्ञानी होते हैं इन में चार ज्ञान तक भजनासे होते हैं। 'ओहिनाणसागारोवउत्ता जहा ओहिनाणलद्धिया' अवधिज्ञानरूप साकारोपयोगवाले जीव अवधिज्ञान लब्धिवाले जीवों जैसे होते हैं अर्थात् कदाचित् वे मतिश्रुत और अवधिज्ञानवाले होते हैं और कदाचित् मति, श्रुत, अवधि और मनःपर्यवज्ञानवाले होते हैं। 'मण पज्जवनाणसागारोवउत्ता जहा मणपज्जवनाणलद्धिया' मनःपर्यवज्ञान-रूप साकार उपयोगवाले जीव मनःपर्यवलब्धिवाले जीवों को जैसे होते हैं अर्थात् जिस प्रकारसे वे कदाचित् मति, श्रुत, मनःपर्ययज्ञानके

નથી એટલા માટે ચાર જ્ઞાન પર્યંત હેવાનુ કહેવામા આવ્યુ છે 'एवं सुयनाणसागरोव उत्ता वि' એજ રીતે શ્રુતજ્ઞાનરૂપ સાગરોપયોગવાળા જીવ હોય છે તેઓમાં ભજનાથી ચાર જ્ઞાન પર્યંત હોય છે 'ओहिनाणसागरोवउत्ता जहा ओहिनाणलद्धिया' અવધિજ્ઞાન રૂપ સાકારોપ યોગવાળા જીવને અવધિજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવોની માફક સમજવા. અર્થાત્-કોઇક વખત તેઓ મતિ, શ્રુત અને અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે અને કોઇ વખત મતિ, શ્રુતઅવધિ અને મનઃપર્યવજ્ઞાનવાળા હોય છે 'मणपज्जवनाणसागरोवउत्ता जहा' मणपज्जवनाणलद्धिया' મનઃપર્યવજ્ઞાનરૂપ સાકાર ઉપયોગવાળા જીવને મન પર્યવજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવોની માફક સમજવા. અર્થાત્ જે રીતે તેઓ કોઇવાર મતિ શ્રુત અને મનઃપર્યવજ્ઞાનના સંબંધમાં ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે અને કોઇવાર મતિ, શ્રુત, અવધિ

चित् त्रिज्ञानिनः मतिश्रुतावधिमनःपर्यवज्ञानयोगात्, कदाचित् चतुर्ज्ञानिनः मतिश्रुतावधिमनःपर्यवज्ञानयोगात्, तथा वक्तव्याः, 'केवलनाणसागारोवउत्ता जहा केवलनाणलद्धिया' केवलज्ञानसाकारोपयुक्ताः जीवाः यथा केवलज्ञान-लब्धिकाःएकज्ञानिनः केवलज्ञानिनः पूर्व प्रतिपादितास्तथा केवलज्ञानिनो वक्तव्याः। 'मइ अन्नाणसागारोवउत्ताणं तिन्नि अण्णाणाइं भयणाए' मत्यज्ञानसाकारोपयुक्तानां त्रीणि अज्ञानानि मत्यज्ञान–श्रुताज्ञान–विभङ्गज्ञानलक्षणानि भजनया भवन्ति, 'एवं सुयअन्नाणसागारोवउत्तावि' एवं श्रुताज्ञानसाकारोपयुक्ता अपि भजनया त्यज्ञानिनो भवन्ति, कदाचित् मत्यज्ञानिनः, कदाचित् श्रुताज्ञानिनः कदाचित्

संबंधसे तीन ज्ञानवाले कहे गये हैं और कदाचित मति, श्रुत, अवधि एवं मनःपर्यवके योगसे चार ज्ञानवाले कहे गये हैं उसी प्रकार से उन्हे भी कदाचित् तीन ज्ञानवाले और कदाचित् चार ज्ञानवाले जानना चाहिये। 'केवल नाण सागारोवउत्ता जहा केवलनाणलद्धिया' केवल ज्ञानरूप साकार उपयोगवाले जीव केवलज्ञानलब्धिक जैसे होते कहे गये हैं– अर्थात् इनमें एक केवलज्ञान ही होता है- अन्य ज्ञान नहीं। इसलिये ये एक केवलज्ञानसे ही ज्ञानी होते हैं, अन्य ज्ञानोंसे नहीं। 'मइ अन्नाणसागारोवउत्ताण तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' जो जीव मत्यज्ञानरूप साकार उपयोगवाले होते हैं उनमें तीन अज्ञान– मत्यज्ञान, श्रुताज्ञान और विभंगज्ञान भजनासे होते हैं- कदाचित् दो अज्ञान और कदाचित् तीन अज्ञान। 'एव सुयअन्नाण सागारोव उत्ता वि' उसी तरहसे श्रुताज्ञानरूप साकारोपयोगवाले जीवोंकोभी जानना चाहिये। अर्थात् ये भी कदाचित् दो अज्ञानवाले और कदाचित् तीन-

અને મનઃપર્યવજ્ઞાનના યોગથી ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે. એજ રીતે તેઓને પણ કદાચિત ત્રણ જ્ઞાનવાળા અને કદાચિત ચાર જ્ઞાનવાળા સમજવા. 'केवलनाणसागरोवउत्ता जहा केवलनाणलद्धिया' કેવળજ્ઞાન સાકાર ઉપયોગવાળા જીવને કેવળજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવોની માફક સમજવા અર્થાત્ તેઓમાં એક કેવળજ્ઞાન જ હોય છે. એટલે તેઓ એક કેવળજ્ઞાનથી જ જ્ઞાની હોય છે. 'मइन्नाण सागरोवउत्ताणं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' જે જીવ મત્યજ્ઞાનરૂપ સાકાર ઉપયોગવાળા હોય છે તેઓમા મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે એટલે કોઇવાર બે અજ્ઞાન અને કોઇવાર ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે' 'एवं सुयअन्नाणसागरोवउत्ता वि' એજ રીતે શ્રુતાજ્ઞાન-રૂપ સાકારોપ યોગવાળા જીવોને પણ સમજવા અર્થાત્ એ પણ કોઇવાર બે અજ્ઞાનવાળા

विभङ्गज्ञानिनः, 'विभंगनाणसागारोवउत्ताणं तिन्नि अन्नाणाइं नियमा' विभङ्गज्ञानसाकारोपयुक्तानां त्रीणि अज्ञानानि नियमात् नियमतो भवन्ति । गौतमः पृच्छति-'अणागारोवउत्ता णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी ? हे भदन्त ! अनाकारोपयुक्ताः खलु अविद्यमानः आकारः-जाति-गुण-क्रियादिस्वरूपलक्षणो विशेषो यत्र तद् अनाकारं दर्शनं सामान्यज्ञानं, तत्रोपयुक्ताः उपयोगवन्तः तत्संवेदनका इत्यर्थः जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति अज्ञानिनो भवन्ति ? भगवानाह- 'पंच नाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' हे गौतम ! अनाकारोपयोगवन्तो जीवाः ज्ञानिनोऽज्ञानिन श्च भवन्ति, तत्र ज्ञानिनां लब्ध्यपेक्षया पञ्च ज्ञानानि मत्यादि-

अज्ञानवाले होते है । विभंगनाणसागारोवउत्ताणं तिन्नि अण्णाणाइं नियमा' विभंगज्ञान साकारोपयोगवाले जीव अज्ञानी होते हैं । इनमें तीन अज्ञान-मत्यज्ञान; श्रुताज्ञान और विभंगज्ञान ये तीन अज्ञान नियम से होते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'अणागारोवउत्ता णं भंते ! जीवा किं नाणी अन्नाणी ' हे भदन्त ! जो जीव अनाकार उपयोगवाले होते हैं, वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? अनाकार उपयोगका तात्पर्य उस बोध से है कि जिस बोध में जाति, गुण, क्रिया आदि रूप आकार नहीं झलकता है । ऐसा अनाकार उपयोग दर्शन रूप होता है । दर्शनका तात्पर्य सामान्य ज्ञान से है । इसमें उपयोगवन्त जीव क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? इस प्रश्नके उत्तर में प्रभु कहते है 'पंच नाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए ' हे गौतम ! अनाकार उपयोगवाले जीव ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं । जो जीव इनमें ज्ञानी होते हैं उनमें

અને કોઈવાર ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે विभंगनाणसागरोवउत्ताणं तिन्नि अन्नाणाइं नियमा ' વિભંગ જ્ઞાન સાકારોપયોગવાળા જીવ અજ્ઞાની હોય છે અને તેઓમાં મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગઅજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાન નિયમથી હોય છે. પ્રશ્ન :- अनागारोवउत्ताण भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी ' હે ભગવન્ ! જે જીવ અનાકાર ઉપયોગવાળા હોય તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? અનાકારોપયોગનું તાત્પર્ય એવા બોધથી છે કે જે બોધથી જાતિ, ગુણ, ક્રિયા આદિ રૂપ આકાર પ્રગટ થતો નથી એવો અનાકાર ઉપયોગ દર્શનરૂપ હોય છે. દર્શનનો તાત્પયાર્થ સામાન્યજ્ઞાનથી છે તેમાં ઉપયોગવાળા જીવ જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉ :- पंचनाणाइं तिन्नि अन्नाणाइं 'भयणाए' હે ગૌતમ ! અનાકાર ઉપયોગવાળા જીવ જ્ઞાની પણ હોય છે અને અજ્ઞાની પણ હોય છે. તેઓમાં જે જીવ જ્ઞાની હોય છે. તે લબ્ધિની અપેક્ષાએ પાંચ જ્ઞાનવાળા હોય છે

क्षणानि भजनया भवन्ति, अज्ञानिनां तु त्रीणि अज्ञानानि मत्यज्ञानादिलक्षणानि भजनयैव भवन्ति। 'एवं चक्खुदंसणअचक्खुदंसणअणागारोवउत्ता वि' एवं यथाऽनाकारोपयुक्ता ज्ञानिनोऽज्ञानिनश्चोक्तास्तथैवेत्यर्थः चक्षुर्दर्शनानाकारोपयुक्ताः, अचक्षुर्दर्शनानाकारोपयुक्ताश्चापि जीवा ज्ञानिनोऽज्ञानिनश्च भवन्ति, किन्तु-'नवरं चत्तारि णाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' नवरं विशेषस्तु पुनरेतावानेव-यत् चक्षुर्दर्शनेतरोपयुक्ताः केवलिनो न भवन्ति इति तेषां चत्वारि ज्ञानानि भजनया भवन्ति, त्रीणि च अज्ञानानि भजनया भवन्ति। गौतमः

लब्धिकी अपेक्षा से पांच ज्ञान होते हैं और जो अज्ञानी होते हैं उनमें तीन अज्ञान होते है। सो ऐसा यह कथन भजनासे ही जानना चाहिये. नियमतः नहीं। इसी तरह से 'चक्खुदंसण, अचक्खुदंसण, अणागारोवउत्ता वि' चक्षुदर्शन, अचक्षुदर्शनरूप अनाकार उपयोगवाले जीवोंके विषयमें भी जानना चाहिये। अर्थात् ये भी ज्ञानी और अज्ञानी उभय प्रकारके होते हैं। चाक्षुजन्य ज्ञानके पहिले और अचक्षुजन्यज्ञानके पहिले जो सामान्य अवलोकनरूप बोध होता है उसका नामचक्षुदर्शन और अचक्षु दर्शन है. इनज्ञानवालोंमें ज्ञानियोंके 'नवरं चत्तारि णाणाइं, तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' चार ज्ञान और अज्ञानियोंके तीन अज्ञान तक हो सकते हैं। क्यों कि चाक्षुदर्शनवालों में. और अचक्षुदर्शनवालों में केवली नहीं होते हैं। अर्थात् केवली केवलदर्शनोपयुक्त होते हैं। इनमें चक्षुर्दर्शनोपयोग और अचक्षुदर्शनोपयोग नहीं होता है। अतः वे उससे उपयुक्त नहीं होते है। इसलिये चक्षुदर्शनोपयुक्तों में और अचक्षुदर्शनोपयुक्तों में भजना से केवल ज्ञानातिरिक्त चार ज्ञान और

અને જે અજ્ઞાની હોય છે તેઓમાં ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે આ કથન ભજનાથી સમજવું. નિયમથી નહીં તેજ રીતે 'चक्खुदंसणअचक्खुदंसणअणगारोवउत्ता वि' ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન રૂપ અનાકાર ઉપયોગવાળા જીવોના વિષયમાં પણ સમજવું. અર્થાત્ એ પણ જ્ઞાની અને અજ્ઞાની એમ બને પ્રકારે હોય છે ચક્ષુજન્યજ્ઞાન પહેલાં અને અચક્ષુજન્યજ્ઞાનથી પહેલા જે સામાન્ય અવલોકનરૂપ બોધ થાય છે તેનુ નામ ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શન છે તેવાઓને (જ્ઞાનીઓને) 'नवरं चत्तारिनाणाइ तिन्नि अन्नाणाइं भयणाए' ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન ભજનાથી હોય છે કેમકે ચક્ષુદર્શનવાળાઓમા અને અચક્ષુદર્શનવાળાઓમાં કેવળી હોતા નથી અર્થાત્ કેવળી કેવલદર્શનોપયુક્ત હોય છે તેઓમાં ચક્ષુદર્શનોપયોગ અને અચક્ષુદર્શનોપયોગ હોતા નથી એટલા માટે તેઓ તેનાથી ઉપયુક્ત હોતા નથી એટલા માટે તે બન્નેને

पृच्छति-'ओहिदंसणअणागारोवउत्ता णं पुच्छा' हे भदन्त ! अवधिदर्शनानाकारोपयुक्ताः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा ? इति पृच्छा प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा ! नाणी वि, अन्नाणी वि.' हे गौतम ! अवधिदर्शनाऽनाकारोपयोगिनो जीवाः ज्ञानिनोऽपि भवन्ति, अज्ञानिनोऽपि, यतो हि दर्शनस्य सामान्यविषयतया, सामान्यस्य चाभिन्नरूपत्वेन ज्ञानिदर्शने अज्ञानिदर्शने भेदाभावात् 'जे नाणी ते अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थेगइया चउन्नाणी' ये अवधिदर्शनाऽनाकारोपयुक्ता ज्ञानिनस्ते सन्ति एकके त्रिज्ञानिनो भवन्ति, सन्ति एकके चतुर्ज्ञानिनो भवन्ति 'जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी' ये त्रिज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः,

अज्ञानियोंमें तीन अज्ञान कहे गये हैं । अतः गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं की-'ओहिदंसण अणागारोवउत्ता णं पुच्छा' जो जीव अवधि दर्शनरूप अनाकार उपयोगवाले होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते है ? उत्तरमें प्रभु कहते है 'गोयमा' हे गौतम ! 'नाणी वि अन्नाणी वि' जो जीव अवधिदर्शनरूप अनाकार उपयोगवाले होते हं वे ज्ञानी भी होते हैं और अज्ञानी भी होते हैं । क्योंकि दर्शन सामान्यको विषय करनेवाला होता है और जो सामान्य होता है वह एकरूप होता है इसलिये ज्ञानीके दर्शनमें और अज्ञानीके दर्शनमें कोई भेद नहीं होता है । 'जे नाणी ते अत्थेगइया तिन्नाणी, अत्थेगइया चउनाणी' इनमें जो ज्ञानी होते हैं उनमें कितनेक अवधिदर्शनरूप अनाकार उपयोगवाले जीव तीन ज्ञानवाले होते हैं और कितनेक चार ज्ञानवाले होते हैं । 'जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहि-

કેવળજ્ઞાનને છોડીને જ્ઞાનીઓમાં ભજનાથી ચાર જ્ઞાન અને અજ્ઞાનીઓમા ત્રણ અજ્ઞાન હોવાનુ કહ્યું છે પ્રશ્ન :- ओहिदंसणअणागारोवउत्ताणं पुच्छा ' જે જીવ અવધિદર્શન રૂપ અનાકાર ઉપયોગવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે ? ઉત્તર :- 'गोयमा ' હે ગૌતમ ! ' नाणी वि अन्नाणी वि ' જે જીવ અવધિદર્શનરૂપ અનાકાર ઉપયોગવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે. કેમકે દર્શન સામાન્યને વિષય કરવાવાળું હોય છે અને જે સામાન્ય હોય છે તે એકરૂપ હોય છે. એટલા માટે જ્ઞાનીના દર્શનમાં અને અજ્ઞાનીના દર્શનમાં કોઈ ભેદ હોતો નથી. जे नाणी ते अत्थेगइया तिन्नाणी अत्थेगइया चउनाणी ' તેઓમાં જે જ્ઞાની હોય છે તે પૈકી કેટલાક અવધિ દર્શનરૂપ અનાકારોપયોગવાળા જીવ ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે અને કેટલાક ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે. ' जे तिन्नाणी ते आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी

अवधिज्ञानिनो भवन्ति, 'जे चउणाणी ते आभिणिबोहियनाणी जाव मणपज्जवनाणी' ये चतुर्ज्ञानिनस्ते आभिनिवोधिकज्ञानिनः, यावत्-श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः, मनःपर्यवज्ञानिनो बोध्याः, 'जे अन्नाणी ते नियमा तिअन्नाणी' ये अज्ञानिनस्ते नियमात् त्र्यज्ञानिनो बोध्याः-'तं जहा-मइअन्नाणी, सुय अन्नाणी, विभंगनाणी' तद्यथा-मत्यज्ञानिनः, श्रुताज्ञानिनः, विभङ्गज्ञानिनश्च, 'केवलदंसण-अणागारोवउत्ता जहा केवलनाणलद्धिया' केवलदर्शनाऽनाकारोपयुक्ताः खलु जीवाः यथा केवलज्ञानलब्धिकाः एकज्ञानिनः केवलज्ञानिरूपाः पूर्वमुक्तास्तथा विज्ञेयाः,

अथ द्वादशयोगद्वारमाश्रित्य गौतमः पृच्छति-'सजोगी णं भंते ! जीवा किं

नाणी' जो तीन ज्ञानवाले होते हैं वे आभिनिबोधिक ज्ञानवाले, श्रुत ज्ञानवाले और अवधिज्ञानवाले होते है । 'जे चउनाणी, ते आभिणिबोहियनाणी, जाव मणपज्जवनाणी' जो इनमें चार ज्ञानवाले होते हैं वे आभिनिबोधिक (मतिज्ञान) से लेकर यावत् मनःपर्यय ज्ञानतकवाले होते हैं। जे अन्नाणी ते नियमा ति अन्नाणी' अवधिदर्शनरूप अनाकार उपयोगवालों में जो जीव अज्ञानी होते हैं, वे नियम से तीन अज्ञान वाले होते हैं- 'तं जहा' वे तीन अज्ञान ये हैं- 'मइ अन्नाणी, सुय अन्नाणी, विभंगनाणी' मत्यज्ञान, श्रुताज्ञान, और विभंगज्ञान इन तीन अज्ञानयुक्त वे होते हैं। 'केवलदंसण अणागारोवउत्ता जहा केवलनाणलद्धिया' केवल दर्शनरूप अनाकार उपयोगवाले जीव केवलज्ञानलब्धिवाले जीवोंकी तरह एक केवलज्ञानवाले ही होते हैं ।

अब बारहवे योगद्वारको आश्रित करके गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते

ओहियनाणी' જે ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોય છે તેઓ અભિનિબોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનવાળા હોય છે 'जे चउनाणी ते आभिणिबोहियनाणी जाव मणपज्जवनाणी' તેઓમા જે ચાર જ્ઞાનવાળા હોય છે તે અભિનિબોધિક (મતિજ્ઞાન) થી લઈને મનઃપર્યવજ્ઞાન સુધીના જ્ઞાનવાળા હોય છે 'जे अन्नाणी ते नियमा तिन्नाणी' અવધિદર્શનરૂપ અનાકારોપયોગવાળાઓમા જે જીવ અજ્ઞાની હોય છે તે નિયમથી ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. 'तंजहा' તે ત્રણ અજ્ઞાન આ પ્રમાણે છે 'मइअन्नाणी सुयअन्नाणी, विभंगनाणी' મત્યજ્ઞાન શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન એ ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે केवलदंसणअणागारोवउत्ता जहा केवलनाणलद्धिया' કેવળદર્શનરૂપ આનાકારોપયોગવાળા જીવોને કેવળજ્ઞાન લબ્ધિવાળા જીવોની માફક એક કેવળજ્ઞાનરૂપથી જ જ્ઞાની સમજવા.

હવે બારમા યોગદ્વારનો આશ્રય કરીને પ્રભુને ગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે 'संयोगीणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભદન્ત! જે જીવ યોગવાળા હોય છે તે જ્ઞાની

नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! सयोगिनः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा ? भगवानाह–'जहा सकाइया ' हे गौतम । यथा पूर्वोक्तकायद्वारे सकायिका भजनया पञ्चज्ञानिनस्त्र्यज्ञानिनश्चोक्तास्तथा सयोगा अपि पञ्च ज्ञानिनस्त्र्यज्ञानिनश्च भजनया वक्तव्याः, 'एवं मणजोगी, वइजोगी, कायजोगी वि, अजोगी जहा सिद्धा' एवं सयोगिवत् मनोयोगिनः, वचो योगिनः, काययोगिनोऽपि, भजनया पञ्च ज्ञानिनः, त्र्यज्ञानिनश्च विज्ञेयाः, केवलिनामपि मनोयोगादीनां सद्भावात्, ते पञ्चज्ञानिनः, मिथ्यादृष्टीनां मनोयोगादिमतामज्ञानत्रयाभावाच्च, तेऽज्ञानिन अयोगिनो जीवाः यथा सिद्धाः पूर्वमुक्तास्तथैव बोध्याः,

हैं– 'सजोगीणं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त जो जीव योगसहित होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं, या अज्ञानी होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं– ' जहा सकाइया ' हे गौतम ! जिस प्रकार से पूर्वोक्त काय द्वार में सकायिक जीव भजना से पांच ज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले कहे गये हैं उसी तरह से यहां पर भी सयोगी जीव भी पांच ज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले होते हैं । ' एवं मणजोगी, वइजोगी, कायजोगी वि अजोगी जहा सिद्धा ' सयोगीकी तरह मनोयोगीको, वचनयोगीको और काययोगी जीवोंको भजनासे पांच ज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले जानना चाहिये । पांच ज्ञानोंकी और तीन अज्ञानोंकी भजना यहां पर इसलिये कही गइ है कि ये तीनों योग केवलियोंके भी होते हैं तथा मिथ्यादृष्टियोंके भी होते हैं । जो योगरहित होते हैं ऐसे अयोगी जीव जैसे सिद्ध एक केवलज्ञानरूप ज्ञानसे ज्ञानी होते हैं उसी तरहसे एक ज्ञान केवलज्ञानसे ही ज्ञानी होते हैं । अन्य ज्ञानोंसे नहीं । अब सूत्रकार तेरहवें

હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે? ઉ. :– ' जहा सकाइया ' હે ગૌતમ! જે રીતે પહેલા કાયદ્વારમા સકાયિક જીવને ભજનાથી પાચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે તેવીજ રીતે અહીંઆ પણ સંયોગી જીવને પાંચ જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા સમજવા. ' एवं मणजोगी, वइजोगी, कायजोगी वि अजोगी जहा सिद्धा ' સયોગીની જેમજ મનોયોગીને વચનયોગીને અને કાયયોગી જીવોને ભજનાથી પાચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા ભજનાથી સમજવા પાચ જ્ઞાનોની અને ત્રણ અજ્ઞાનોની ભજના અહીં એટલા સારૂ કહેવામા આવી છે કે ત્રણે યોગ કેવળીઓને તથા મિથ્યા દૃષ્ટિઓ એ બંનેને હોય છે. જે યોગ રહિત હોય છે, તેવા અયોગી જીવ જેવી રીતે સિદ્ધ એક કેવળજ્ઞાનરૂપ જ્ઞાનથી જ્ઞાની હોય છે એજ રીતે એક કેવળજ્ઞાનથી જ જ્ઞાની હોય છે

अथ त्रयोदशलेश्याद्वारमाह–'सलेस्सा णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! सलेश्याः लेश्यावन्तः खलु जीवाः किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा भवन्ति ? लेश्या च कृष्णादिद्रव्यसम्बन्धात् आत्मपरिणामविशेषलक्षणा बोध्या, सा च प्रज्ञापनायाः १७ सप्तदशपदे प्ररूपिता तत एव द्रष्टव्या । भगवानाह–'जहा सकाइया' हे गौतम ! यथा सकायिकाः भजनया पञ्चज्ञानिनः, त्र्यज्ञानिनश्च प्रतिपादितास्तथैव सलेश्या अपि भजनया पञ्च ज्ञानिनः, त्र्यज्ञानिनश्च वक्तव्याः केवलिनामपि शुक्ललेश्यासद्भावेन सलेश्यत्वात् । गौतमः पृच्छति–'कण्हलेस्सा णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! कृष्ण लेश्यावन्तः खलु जीवाः

लेश्याद्वारका कथन करते हैं– 'सलेस्सा णं भंते ! जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! जो जीव लेश्यावाले होते हैं वे क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? कृष्णादि द्रव्यके संबंधसे आत्मपरिणाम विशेषका नाम लेश्या है, इस लेश्या की प्ररूपणा प्रज्ञापना के १७ वें पदमें की गई है । वहीं पर इसे देख लेना चाहिये । उत्तरमें प्रभु कहते हैं– 'जहा सकाइया' हे गौतम ! जिस प्रकारसे सकायिक जीव भजनासे पांच ज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले कहे गये हैं– उसी प्रकारसे सलेश्य जीव भी भजनासे पांच ज्ञानवाले और तीन अज्ञान वाले कहे गये है । यहां सलेश्य जीवोंको जो पांच ज्ञानवाले भजनासे कहा गया है उसका कारण यह है कि केवली भी पूर्वप्रज्ञापननय की अपेक्षासे शुक्ललेश्यावाले कहे गये हैं । अतः इनमें एक केवलज्ञान ही होता है । अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं– 'कण्हलेस्सा णं भंते जीवा किं नाणी, अन्नाणी' हे भदन्त ! कृष्णलेश्यावाले जीव

હવે સૂત્રકાર તેમના લેશ્યાદ્વારનો આશ્રય કરીને કહે છે કે :- 'सलेस्साणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी' હે ભગવન ! જે જીવો લેશ્યાવાળા હોય છે તે જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની હોય છે. કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યના સંબંધવાળા આત્મ પરિણામ વિશેષનું નામ લેશ્યા છે એ લેશ્યાનુ નિરૂપણ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના સત્તરમાં પદમાં કરાયું છે એટલે તે જોવાની ઇચ્છાવાળાઓએ ત્યાંજ જોઈ લેવું. ઉત્તર .- 'जहा सकाइया' હે ગૌતમ ! જે રીતે સકાયિક જીવને ભજનાથી પાચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન કહ્યા છે. તેજ રીતે લેશ્યાવાળા જીવ પણ ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે અહીંઆ સલેશ્ય જીવોને ભજનાથી પાંચ જ્ઞાનવાળા કહ્યા છે. તેનુ કારણ એ છે કે કેવળી પણ પૂર્વપ્રજ્ઞાપનનયની અપેક્ષાએ શુકલ લેશ્યાવાળા કહેવાય છે. એટલે તેઓમાં એક કેવળજ્ઞાન જ હોય છે પ્રશ્ન :- कण्हलेस्साणं भंते जीवा किं नाणी अन्नाणी'

किं ज्ञानिनो भवन्ति, अज्ञानिनो वा ? भगवानाह-'जहा सइंदिया ' हे गौतम ! यथा सेन्द्रियाः पूर्वं भजनया चतुर्ज्ञानिनस्त्र्यज्ञानिनश्च प्रोक्तास्तथाकृष्णलेश्यावन्तो जीवा अपि वक्तव्याः, 'एवं जाव पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा जहा सलेस्सा, अलेस्सा जहा सिद्धा' एवं कृष्णलेश्यावदेव यावत्-नीललेश्याः, कापोतलेश्याः, पद्मलेश्याः जीवा यथा सेन्द्रियाः भजनया चतुर्ज्ञानिन स्त्र्यज्ञानिनश्चोक्तास्तथैव भजनया चतुर्ज्ञानिनस्त्र्यज्ञानिनश्च, शुक्ललेश्यावन्तस्तु यथा सलेश्याः भजनया पञ्चज्ञानिनः स्त्र्यज्ञानिनश्चोपदर्शितास्तथैव भजनया पञ्च ज्ञानिनस्त्र्यज्ञानिनश्च बोध्याः, केवलि-

क्या ज्ञानी होते हैं या अज्ञानी होते हैं ? उत्तरमे प्रभु कहते हैं 'जहा सइंदिया' हे गौतम ! जिस प्रकारसे सेन्द्रिय जीव पहिले भजनासे चार ज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले कहे गये है उसी प्रकार से कृष्णलेश्यावाले जीव भी भजनासे चार ज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले कहे गये है । 'एवं जाव पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा जहा सलेस्सा, अलेस्सा जहा सिद्धा' कृष्णलेश्याकी तरह ही नीललेश्यावाले जीव, कापोत-लेश्यावाले जीव, तेजोलेश्यावाले जीव और पद्मलेश्यावाले जीव जानना चाहिये- अर्थात् जिस प्रकारसे कृष्णलेश्यावाले जीव भजनासे चार ज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले कहे गये है उसी प्रकार से ये पूर्वोक्त लेश्यावाले जीव भी भजनासे चार ज्ञानवाले और तीन अज्ञान वाले कहे गये हैं । तथा जिस प्रकारसे सलेश्य जीव भजनासे पांच ज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले कहे गये हैं, उसी प्रकारसे शुक्ल लेश्यावाले जीव भी भजनासे पांच ज्ञानवाले और तीन अज्ञानवाले कहे गये हैं । यहां पर पांच ज्ञानोंकी भजना इसलिये कही गई है

કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ શું જ્ઞાની હોય છે કે અજ્ઞાની ? ઉ :- 'जहा सइंदिया' પહેલાં સેન્દ્રિય જીવોને જે રીતે ભજનાથી ચાર જ્ઞાનવાળા અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે. એજ રીતે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવો પણ ભજનાથી ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે. 'एवं जाव पम्हलेस्सा, सुक्कलेस्सा जहा सलेस्सा अलेस्सा जहा सिद्धा ' કૃષ્ણલેશ્યાવાળાઓની માફક નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા તેજોલેશ્યાવાળા અને પદ્મલેશ્યાવાળા જીવોને સમજવા. અર્થાત્ જે રીતે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા જીવ ભજનાથી ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે તેજ રીતે પૂર્વોકત લેશ્યાવાળા જીવો પણ ભજનાથી ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા હોય છે. તથા જે રીતે સલેશ્ય જીવ ભજનાથી પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે તેજ રીતે શુકલ લેશ્યાવાળા જીવોને પણ પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનવાળા કહ્યા છે અહીંઆ પાંચ જ્ઞાનીઓની ભજના એટલા માટે કહી છે

गौतम ! स समासतश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतः, भावतः, द्रव्यतः खलु अवधिज्ञानी रूपिद्रव्याणि, जानाति, पश्यति, यथा नन्द्यां यावत् भावतः ! मनःपर्यवज्ञानस्य खलु भदन्त ! कियान विषयः प्रज्ञप्तः? गौतम ! स समासतश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा- द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतः, भावतः, द्रव्यतः खलु ऋजुमति अनन्तान् अनन्तप्रदेशिकान् यथा नन्द्यां यावत् भावतः।

(ओहिनाणस्स णं भंते ! केवइए विसए पण्णत्ते) हे भदन्त ! अवधिज्ञानका विषय कितना कहा गया है ? (गोयमा) हे गौतम ! (से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते-तं जहा-दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ) अवधिज्ञानका विषय संक्षेप से चार प्रकारका कहा गया है। जैसे-द्रव्य की अपेक्षा, कालकी अपेक्षा और भावकी अपेक्षा (दव्वओ णं ओहिनाणी रूविदव्वाइं जाणइ, पासइ) द्रव्यकी अपेक्षा अवधिज्ञानी रूपी द्रव्योंको जानता है देखता है। (जहा नंदीए जाव भावओ) इस तरह जैसा नंदी सूत्र में कहा गया है उसी तरह से यावत् भाव तक जानना चाहिये। (मणपज्जवनाणस्स णं भंते ! केवइए विसए पण्णत्ते) हे भदन्त ! मनःपर्यवज्ञानका विषय कितना कहा गया है? (गोयमा) हे गौतम ! (से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते) मनःपर्यवज्ञानका विषय संक्षेपसे चार प्रकारका कहा गया है। (तं जहा) जो इस प्रकारसे है. (दव्वओ, खेत्तओ, कालओ भावओ) द्रव्यकी अपेक्षा, क्षेत्रकी अपेक्षा, कालकी अपेक्षा और भावकी अपेक्षा (दव्वओ णं उज्जुमई अणंते अणंत-

હે ભગવન્ ! અવધિજ્ઞાનના વિષય કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ! 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते तं जहा दव्वओ खेत्तओ, कालओ, भावओ' અવધિજ્ઞાનના વિષય સંક્ષેપથી ચાર પ્રકારના છે જેમકે દ્રવ્યની અપેક્ષાથી ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી, કાળની અપેક્ષાથી અને ભાવની અપેક્ષાથી 'दव्वओणं ओहिनाणी रूवि दव्वाइं जाणइ पासइ' દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અવધિજ્ઞાની રૂપિ દ્રવ્યોને જાણે છે અને દેખે છે 'जहा नंदीए जाव भावओ' એજ રીતે જેવી રીતે નંદીસૂત્રમાં કહેવામાં આવ્યુ છે – યાવત્ – ભાવપર્યંત સમજી લેવુ 'मणपज्जवनाणस्स णं भंते केवइए विसए पण्णत्ते' હે ભગવન્ ! મનઃપર્યવજ્ઞાનના કેટલા વિષય કહ્યા છે ? 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'से समासओ चउव्विहे पन्नत्ते' મનઃપર્યવજ્ઞાનનાં વિષય સંક્ષેપથી ચાર પ્રકારના કહ્યા છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે. 'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' દ્રવ્યની અપેક્ષાથી, ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી, કાળની અપેક્ષાથી અને ભાવની અપેક્ષાથી 'दव्वओ णं उज्जुमई अणंते अणंतपएसिए जहा नंदीए जाव भावओ'

केवलज्ञानस्य खलु भदन्त! कियान् विषयः प्रज्ञप्तः? गौतम! स समासत-श्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा- द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतः, भावतः, द्रव्यतः खलु केवलज्ञानी सर्वद्रव्याणि जानाति, पश्यति, एवं यावत् भावत। मत्यज्ञानस्य खलु भदन्त! कियान् विषयः प्रज्ञप्तः? गौतम! स समासतश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा- द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतः, भावतः, द्रव्यतः खलु मत्यज्ञानी मत्य-

पएसिए जहा नंदीए जाव भावओ) द्रव्यकी अपेक्षा ऋजुमति मनः पर्यव ज्ञानी मनरूप से परिणत अनन्तप्रदेशी अनन्त स्कन्धोंको जैसा कि नंदीसूत्र में कहा गया है यावत् भावतक जानता है और देखता है। (केवलनाणस्स णं भंते! केवइए विसए पण्णत्ते) हे भदन्त! केवल ज्ञानका विषय कितना कहा गया है? (गोयमा) हे गौतम! (से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते) वह संक्षेपसे चार प्रकारका कहा गया है। (तंजहा) जैसे (दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ) द्रव्यकी अपेक्षा, क्षेत्रकी अपेक्षा, कालकी अपेक्षा और भावकी अपेक्षा (दव्वओ णं केवलनाणी सव्वदव्वाइं जाणइ, पासइ-एवं जाव भावओ) द्रव्य की अपेक्षा केवलज्ञानी समस्त द्रव्योंको जानता है और देखता है। इसी तरहसे वह यावत् भावकी अपेक्षा भी समस्त भावोंको जानता देखता है। (मइ अन्नाणस्स णं भंते! केवइए विसए पण्णत्ते) हे भदन्त? (मत्यज्ञानका विषय कितना कहा गया है? (गोयमा) हे गौतम! (से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते) वह संक्षेपसे चार प्रकारका कहा गया है। (तंजहा) जैसे (दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ) द्रव्यकी

દ્રવ્યની અપેક્ષાથી ઋજુમતી મનઃપર્યવજ્ઞાની મનરૂપથી પરિણત અનંતપ્રદેશવાળા, અનંત સ્કંધોને જેવી રીતે નંદીસૂત્રમાં વર્ણવ્યું છે-યાવત્ તેવીજ રીતે ભાવપર્યંત જાણે છે અને દેખે છે 'केवलनाणस्स णं भंते केवइए विसए पण्णत्ते' હે ભદન્ત! કેવળજ્ઞાનના વિષય કેટલા કહ્યા છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' તે સંક્ષેપથી ચાર પ્રકારના કહ્યા છે 'तं जहा' જેમકે 'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' દ્રવ્યની અપેક્ષાથી, ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી, કાળની અપેક્ષાથી અને ભાવની અપેક્ષાથી दव्वओ णं केवलनाणी सव्वदव्वाइं जाणइ पासइ एवं जाव भावओ, દ્રવ્યની અપેક્ષાએ કેવળજ્ઞાની સમસ્ત (સઘળાં) દ્રવ્યોને જાણે છે અને દેખે છે એજ રીતે તે યાવત્ ભાવની અપેક્ષા પર્યંત પણ સઘળા ભાવોને જાણે છે અને દેખે છે. 'मइअन्नाणस्स णं भंते केवइए विसए पण्णत्ते' હે ભગવન્! મત્યજ્ઞાનના વિષય કેટલા કહ્યા છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते'

ज्ञानपरिगतानि द्रव्याणि जानाति, पश्यति, यावत् भावतो मत्यज्ञानी मत्यज्ञानपरिगतं भावं जानाति, पश्यति। श्रुताज्ञानस्य खलु भदन्त! कियान् विषयः प्रज्ञप्तः? गौतम! स समासतश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा- द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतः, भावतः, द्रव्यतः खलु श्रुताज्ञानी श्रुताज्ञानपरिगतानि द्रव्याणि. आख्यापयति, प्रज्ञापयति, प्ररूपयति, एवं क्षेत्रतः, कालतः, भावतः

अपेक्षा, क्षेत्रकी अपेक्षा, कालकी अपेक्षा और भावकी अपेक्षा (दव्वओ ण मइ अन्नाणी मइअन्नाणपरिगयाइं दव्वाइं जाणइ पासइ) द्रव्यकी अपेक्षा मत्यज्ञानी मत्यज्ञान के विषयभूत हुए द्रव्योंको जानता है और देखता है। (जाव भावओ मइ अन्नाणी, मइ अन्नाणपरिगए भावे जाणइ पासइ) इसी तरहसे वह मत्यज्ञानी मत्यज्ञानके विषयभूत हुए यावत् भावोंको जानता है और देखता है। (सुय अन्नाणस्स णं भंते! केवइए विसए पण्णत्ते?) हे भदन्त श्रुतअज्ञानका विषय कितना कहा गया है? (गोयमा) हे गौतम! (से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते) वह संक्षेपसे चार प्रकारका कहा गया है। (तंजहा) जैसे- (दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ) द्रव्यकी अपेक्षा, क्षेत्रकी अपेक्षा कालकी अपेक्षा और भावकी अपेक्षा (दव्वओणं सुय अन्नाणी सुय अन्नाणपरिगयाइ दव्वाइ आघवेइ, पन्नवेइ, परूवेइ; एवं खेत्तओ कालओ भावओ) द्रव्यकी अपेक्षा श्रुताज्ञानी श्रुताज्ञानके विषयभूत हुए द्रव्योंको कहता

મત્યજ્ઞાનના વિષય સક્ષેપ્તથી ચાર પ્રકારના કહ્યા છે 'तं जहा' જેમકે 'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ भावओ' દ્રવ્યની અપેક્ષાથી, ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી, કાળની અપેક્ષાથી અને ભાવની અપેક્ષાથી 'दव्वओणं मइअन्नाणी मइअन्नाणपरिगयाइं दव्वाइं जाणइ पासइ' દ્રવ્યની અપેક્ષાથી મત્યજ્ઞાની, મત્યજ્ઞાનના વિષયભૂત થયેલા દ્રવ્યોને જાણે છે અને દેખે છે 'जाव भावओ मइअन्नाणी मइअन्नाणपरिगए भावे जाणइ पासइ' તેવી રીતે મત્યજ્ઞાની મત્યજ્ઞાનના વિષયભૂત થયેલા – યાવત્ – સઘળા ભાવોને જાણે છે અને દેખે છે 'सुय अन्नाणस्स णं भंते केवइए विसए पण्णत्ते' હે ભદન્ત! શ્રુતજ્ઞાનના વિષય કેટલા પ્રકારના કહેવામા આવ્યા છે 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' તે સંક્ષેપ્તથી ચાર પ્રકારના છે. 'तं जहा' જેમકે 'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' દ્રવ્યની અપેક્ષાથી, ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી કાળની અપેક્ષાથી અને ભાવથી 'दव्वओणं सुयअन्नाणी सुयअन्नाणपरिगयाइ दव्वाइ आघवेइ पण्णवेइ परूवेइ एवं खेत्तओ कालओ भावओ'

खलु श्रुतज्ञानी श्रुतज्ञानपरिगतं भावम् आख्यापयति, तदेव, विभङ्गज्ञानस्य खलु भदन्त! कियान् विषयः प्रज्ञप्तः? गौतम! स समासतश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा- द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतः, भावतः, द्रव्यतः खलु विभङ्गज्ञानी विभङ्गज्ञान परिगतानि द्रव्याणि जानाति, पश्यति, एवं यावत्- भावतः खलु विभङ्गज्ञानी विभङ्गज्ञानपरिगतं भावं जानाति, पश्यति ॥ सू० ११ ॥

टीका- अथ सप्तदशं ज्ञानगोचरद्वारमाह- तत्र प्रत्येकज्ञानस्य विषयस्वरूपं प्रदर्श्यते-'आभिणिबोहियनाणस्स णं भंते!' इत्यादि । 'आभिणिबोहिय-

है. उन्हे जानता है, उनकी प्ररूपणा करता है. इसी तरहसे क्षेत्र और कालकी अपेक्षा भी जानना चाहिये (भावओ णं सुय अन्नाणी सुय अन्नाणपरिगए भावे आघवेइ, तंचेव) भावकी अपेक्षा श्रुत-अज्ञानी श्रुत अज्ञानगत भावोंको कहता है, उन्हें जनाता है उनकी प्ररूपणा करता है. (विभंगनाणस्सणं भंते! केवइए विसए पण्णत्ते) हे भदन्त विभङ्गज्ञानका विषय कितना कहा गया है। (गोयमा) हे गौतम (से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते) वह संक्षेपसे चार प्रकारका कहा है। (तजहा) जैसे (दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ) द्रव्यकी अपेक्षा, क्षेत्रकी अपेक्षा, कालकी अपेक्षा, भावकी अपेक्षा (दव्वओणं विभंगनाणी विभंगनाणपरिगयाइं दव्वाइं जाणइ, पासइ, एवं जाव भावओणं विभंगनाणी विभंगनाणपरिगए भावे जाणइ पासइ) द्रव्यकी अपेक्षा विभंगज्ञानी विभंगज्ञानके विषयभूत द्रव्योंको जानता है और देखता है. इसी तरहसे यावत् भावकी अपेक्षा विभंगज्ञानी विभंगज्ञानके विषयभूत भावोंको जानता है और देखता है ।

દ્રવ્યની અપેક્ષાથી શ્રુતાજ્ઞાની શ્રુતાજ્ઞાનનાં વિષયભૂત થયેલા દ્રવ્યોને કહે છે તેને જાણે છે, તેની પ્રજ્ઞાપના કરે છે અને તેની પ્રરૂપણા કરે છે ' विभंगनाणस्स णं भंते केवइए विसए पण्णत्ते' હે ભગવન્! વિભંગજ્ઞાનના વિષય કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે? ' गोयमा ' હે ગૌતમ! ' से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते ' તે સંક્ષેપથી ચાર પ્રકારના કહ્યા છે ' तं जहा ' જેમકે ' दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ ' દ્રવ્યની અપેક્ષાથી ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી, કાળની અપેક્ષાથી અને ભાવની અપેક્ષાથી ' दव्वओणं विभंगनाणी विभंगनाणपरिगयाइं दव्वाइं जाणइ पासइ एवं जाव भावओणं विभंगनाणी विभंगनाणपरिगए भावे जाणइ पासइ ' દ્રવ્યની અપેક્ષાથી વિભંગજ્ઞાની વિભંગજ્ઞાનના વિષયભૂત દ્રવ્યોને જાણે છે અને દેખે છે એજ રીતે- યાવત -ભાવની અપેક્ષાથી વિભંગજ્ઞાની વિભંગજ્ઞાનના વિષયભૂત ભાવોને જાણે છે અને દેખે છે.

नाणस्स णं भंते ! केवइए विसए पण्णत्ते ?' गौतमः पृच्छति- हे भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञानस्य मतिज्ञानलक्षणस्य खलु कियान् किंपरिमाणः विषयः गोचरः ग्राह्योऽर्थः प्रज्ञप्तः कथितः ? भगवानाह- 'गोयमा ! से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम ! स आभिनिबोधिकज्ञानस्य विषयः, तद् वा आभिनिबोधिकज्ञानं समासतः संक्षेपतः अवान्तरभेदानां प्रधानभेदान्तर्भावेनेत्यर्थः चतुर्विधश्चतुर्विधं वा प्रज्ञप्तम्, 'तंजहा- दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' तद्यथा – द्रव्यतः-धर्मास्तिकायादीनि द्रव्याणि आश्रित्य, क्षेत्रत –

टीकार्थ- १७वां द्वार ज्ञानगोचर नामका है इसमें प्रत्येक ज्ञानका विषय और स्वरूपका कथन हुआ है । सूत्रकार यहां पर प्रत्येक ज्ञानका विषय कितना है यही बात प्रकट कर रहे हैं- इसमें गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है 'आभिणिबोहियनाणस्स ण भंते ! केवइए विसइए पण्णत्ते' हे भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञान-मतिज्ञानका कितना विषय है ? अर्थात् मतिज्ञान कितने विषयको-ग्राह्य अर्थको-जानता और देखता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! से 'समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' मतिज्ञान का विषय संक्षेपसे चार प्रकारका कहा गया है । संक्षेपसे कहनेका तात्पर्य ऐसा है कि मतिज्ञानके विषयभूत पदार्थोंके जितने भी अवान्तर भेद हैं उन सबका प्रधान भेदोंमें अन्तर्भाव कर लिया गया है । 'तंजहा' उसके चार प्रकार इस तरहसे हैं- 'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ, द्रव्यकी अपेक्षासे, क्षेत्रकी अपेक्षासे, कालकी अपेक्षासे, भावकी अपेक्षासे,

ટીકાર્થ :- સત્તરમા દ્વારનુ નામ જ્ઞાનગોચર છે. તેમા દરેક જ્ઞાનના વિષય અને સ્વરૂપનુ કથન કર્યુ છે સૂત્રકાર અહીંઆ પ્રત્યેક જ્ઞાનના વિષય કેટલા છે. તેજ વાત પ્રગટ કરે છે તેમાં ગૌતમે પ્રભુને એવું પૂછ્યુ છે કે 'आभिणिबोहियनाणस्स णं भंते केवइए विसए पण्णत्ते' હે ભગવન્ ! અભિનિબોધિક જ્ઞાન – મતિજ્ઞાનના કેટલા વિષયો છે ? અર્થાત્ મતિજ્ઞાન કેટલા વિષયોને – એટલે ગ્રાહ્યઅર્થને જાણે છે અને દેખે છે તેના ઉત્તરમા પ્રભુ કહે છે કે 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' મતિજ્ઞાનનો વિષય સક્ષેપથી ચાર પ્રકારના કહ્યા છે. સક્ષેપથી કહેવાનો હેતુ એ છે કે મતિજ્ઞાનના વિષયભૂત પદાર્થોના જેટલા અવાન્તર ભેદો છે તે સઘળાનો પ્રધાન ભેદોમા અતર્ભાવ કરી લીધો છે સમાવેશ કરી લીધો છે 'तं जहा' તેના ચાર પ્રકારો આ પ્રમાણે છે 'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' દ્રવ્યની અપેક્ષાથી, ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી, કાળની અપેક્ષાથી અને ભાવની અપેક્ષાથી – દ્રવ્યની અપેક્ષા

द्रव्याधारभूतम् आकाशमात्रं क्षेत्रमाश्रित्य, कालतः–अद्धां द्रव्यपर्यायावस्थितिं वा आश्रित्य, भावतः – औदयिकादिभावान् द्रव्यपर्यायान् वा आश्रित्येत्यर्थः, तत्र 'दव्वओ णं आभिणिबोहियनाणी आएसेणं सव्वदव्वाइं जाणइ, पासइ' द्रव्यतः द्रव्यमाश्रित्य आभिनिबोधिकज्ञानविषयद्रव्यं वा समाश्रित्य खलु आभिनिबोधिकज्ञानी आदेशेन–सामान्य–विशेषलक्षणप्रकारेण. ओघतो द्रव्यमात्ररूपेण वा, नतु तदवान्तरसर्वविशेषरूपेण, अथवा आदेशेन श्रुतज्ञानजनितसंस्कारेण सर्वद्रव्याणि धर्मास्तिकायादीनि जानाति अवायधारणा·

द्रव्यकी अपेक्षा लेकर जो मतिज्ञानका विषय कहा गया है उसमें धर्मास्तिकायादिक द्रव्योंका आश्रय लिया गया है– क्षेत्रकी अपेक्षा लेकर जो मतिज्ञानका विषय कहा गया है सो उसमें द्रव्यों के आधारभूत आकाशमात्रक्षेत्रको ग्रहण किया गया है. कालकी अपेक्षा लेकर जो मतिज्ञानका विषय कहा गया है, उसमें द्रव्यपर्याय की अवस्थितिरूप अद्धाकालको लिया गया है. तथा भावकी अपेक्षा लेकर जो मतिज्ञानका विषय कहा गया है उसमें औदयिक आदि भावोंको या द्रव्योंकी पर्यायोंको आश्रित किया गया है । इनमें 'दव्वओ णं आभिणिबोहियनाणी आएसेणं सव्वदव्वाइं जाणइ पासइ' द्रव्य की अथवा आभिनिबोधिकज्ञान के विषयभूत द्रव्य की अपेक्षा लेकर आभिनिबोधिकज्ञानी आदेशसे–सामान्यरूपसे एव विशेषरूपसे अथवा ओघ–द्रव्यमात्ररूपसे–तदवान्तर सर्वविशेषरूपसे नहीं अथवा श्रुतज्ञान जनितसंस्कारसे धर्मास्तिकायादिक द्रव्योंको जानता है. अवाय और

લઈને જે મતિજ્ઞાનના વિષય કહ્યા છે તેમા ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્યોનો આશ્રય લીધો છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાને લઈને મતિજ્ઞાનના જે વિષય કહ્યા છે. તેમાં દ્રવ્યના આધારભૂત આકાશ માત્ર ક્ષેત્રનુ ગ્રહણ કર્યું છે કાળની અપેક્ષા લઈને જે મતિજ્ઞાનના વિષય કહ્યા છે. તેમાં દ્રવ્ય પર્યાયની અવસ્થિતિરૂપ અદ્ધાકાલને ગ્રહેલ છે તથા ભાવની અપેક્ષા લઈને જે મતિજ્ઞાનના વિષય કહ્યા છે. તેમા ઔદયિકાદિ ભાવોને અથવા દ્રવ્યોની પર્યાયોનો આશ્રય કરીને કહેલ છે. 'दव्वओणं आभिणिबोहियनाणी आएसेणं सव्वदव्वाइं जाणइ पासइ' દ્રવ્યની અથવા અભિનિબોધિક જ્ઞાનના વિષય ભૂત દ્રવ્યની અપેક્ષા લઈને અભિનિબોધિક જ્ઞાની સામાન્યરૂપથી અને વિશેષરૂપથી અથવા ઓઘ–દ્રવ્યરૂપથી તેના આવાન્તર સર્વ વિશેષ રૂપથી નહીં અથવા શ્રુતજ્ઞાન જનિત સંસ્કારથી ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્યોને જાણે છે. અવાય અને ધારણાની અપેક્ષાથી તેના પોતાના ગ્રાહ્ય વિષયરૂપ

पेक्षयाऽवबुध्यते अवायधारणयोर्ज्ञानरूपत्वात्, पश्यति-अवग्रहेहापेक्षयाऽवबुध्यते अवग्रहेहयोर्दर्शनरूपत्वात्, उक्तञ्च भाष्ये-

'नाणमवायधिईओ दंसणमिट्ठ जहोग्गहेहाओ,
तह तत्तरुई सम्मं, रोइज्जइ जेण तं णाणं ॥

छाया- ज्ञानमवायधियौ दर्शनमिष्टं यथावग्रहे ईहे,
तथा तत्र रुचिः सम्यक् रोचते येन तं ज्ञानम् ॥
एवं-'जं सामन्नग्गहणं, दसणमेयं विसेसियं नाणं'

छाया- यत् सामान्यग्रहणं दर्शनमेतत् विशेषितं ज्ञानम्

अवग्रहेहे च सामान्यार्थग्रहणरूपे, अवायधारणे च विशेषग्रहणस्वभावे वर्तेते, खेत्तओ आभिणिबोहियणाणी आएसेण सव्वखेत्तं जाणइ, पासइ' एवं

धारणाकी अपेक्षासे उन्हे अपना ग्राह्य विषय बनाता हैं- क्यों कि अवाय और धारणा ज्ञान रूप हैं 'पश्यति' अवग्रह और ईहाकी अपेक्षा उन्हे सामान्यरूपसे जानता है- क्यों कि ये दोनों दर्शनरूप हैं। भाष्यमें ऐसा ही कहा है- 'नाणमवायधिईओ दंसणमिट्ठं जहोग्गहेहाओ, तह तत्तरुई सम्मं रोइज्जइ, जे ण तं णाणं' जं सामन्नग्गहणं दंसणमेयं विसेसियं नाणं' तात्पर्य यह है कि अवग्रह और ईहा ये दोनों सामान्य अर्थग्रहण रूप हैं-अर्थात् मतिज्ञानके 'अवग्रह ईहा अवाय और धारणा' ऐसे चार भेद हैं- सो इनमें 'अवग्रह ईहा' ये दो भेद पदार्थको सामान्यरूपसे ग्रहण करते हैं, तथा अवाय और धारणा ये विशेषग्रहण स्वभाववाले होते हैं- अर्थात् ये दोनों पदार्थोंको विशेष रूपसे जानते हैं। इसलिये सूत्रकारने 'जाणइ पासइ' ऐसे दो क्रियापदोंका प्रयोग किया है। 'खेत्तओ आभिणिबोहियनाणी

બનાવે છે. કેમકે અવાય અને ધારણા જ્ઞાનરૂપ છે 'पश्यति' અવગ્રહ અને ઇહાની અપેક્ષાથી તેને સામાન્યરૂપથી જાણે છે કેમકે તે બન્ને દર્શનરૂપ છે ભાષ્યમા એવુ જ કહ્યુ છે. 'नाणमवायधिईओ दंसणमिट्ठ जहोग्गहेहाओ, तह तत्तरुई सम्मं रोइज्जइ, जेण तं नाणं । जं सामन्नग्गहणं दंसणमेयं विसेसियं नाणं' તેનું તાત્પર્ય એ છે કે અવગ્રહ અને ઇહા એ બન્ને સામાન્ય અર્થ ગ્રહણરૂપ છે અર્થાત્ મતિજ્ઞાનના અવગ્રહ, ઇહા, અવાય અને ધારણા એ ચાર ભેદો છે તેમા અવગ્રહ અને ઇહા એ બે ભેદ પદાર્થને સામાન્યરૂપથી ગ્રહણ કરે છે તથા અવાય અને ધારણા એ વિશેષ ગ્રહણ સ્વભાવવાળા હોય છે. અર્થાત્ તે બન્ને પદાર્થોને વિશેષરૂપ જાણે છે એટલા માટે સૂત્રકારે 'जाणइ पासइ' એવા બે ક્રિયાપદોનો પ્રયોગ કર્યો છે. 'खेत्तओ

क्षेत्रतः-क्षेत्रमाश्रित्य आभिनिवोधिकज्ञानी आदेशेन ओघतः सामान्यरूपेण श्रुतपरिकर्मतया वा ज्ञानजन्यसंस्कारेण सर्वक्षेत्रं लोकालोकरूपं जानाति, पश्यति, 'एवं कालओ वि' एवं तथैव कालतोऽपि कालमाश्रित्यापि आभिनिबोधिकज्ञानी आदेशेन सर्वकालान् जानाति, पश्यति, 'एवं भावओ वि' एवं तथैव भावतोऽपि भावमाश्रित्याऽपि आभिबोधिकज्ञानी आदेशेन श्रुतज्ञानजन्यसंस्कारेण औदयिकादिपञ्चभावान् जानाति, पश्यति, उक्तञ्च भाष्ये–

'आएसोत्ति पगारो, ओघादेसेण सव्वदव्वाइं,
धम्मत्थिकाइयाइं, जाणइ नउ सव्वभावेणं' ॥१॥
'खेत्त लोगालोगं, कालं सव्वद्धमहव तिविहंपि,
पंचोदइयाईए, भावे अणेज्जएन्नेय मेवइय' ॥२॥

आएसेणं सव्वखेत्तं जाणइ पासइ' इसी तरहसे आभिनिबोधिकज्ञानी आदेशसे- ओघसे सामान्यरूप से ' अथवा श्रुतपरिकर्मित मतिवाला होनेके कारण ज्ञानजन्य संस्कारसें लोकालोकरूप समस्त क्षेत्रको जानता है और देखता है । 'एवं कालओ वि' इसी तरह आभिनिबोधिकज्ञानी कालको आश्रित करके भी आदेशसे सर्वकालोंको जानता है और देखता है । 'एवं भावओ वि' इसी तरह आभिनिबोधिक ज्ञानी भाव को आश्रित कर के आदेशसे – श्रुतज्ञानजन्य संस्कार से औदयिक आदि पांच भावोंको जानता है और देखता है । भाष्यमें ऐसा ही कहा हैं– 'आएसोत्ति पगारो ओघादेसेण सव्वदव्वाइं, धम्मत्थिकाइयाइं जाणइ न उ सव्वभावेणं, खेत्तं लोगालोगं कालं सव्वद्धमहव तिविहं पि, पंचोदइयाईए भावे अणेज्जएन्नेय मेवइयं२ आए-

आभिणिवोहियनाणी आएसेणं सव्वखेत्तं जाणइ पासइ' એજ રીતે આભિનિબોધિક જ્ઞાની આદેશથી–ઓઘથી–સામાન્યરૂપથી અથવા શ્રુતપરિકર્મિત મતિવાળા હોવાના કારણે જ્ઞાનજન્ય સંસ્કારથી લોકાલોકરૂપ સઘળા ક્ષેત્રને જાણે છે, અને દેખે છે ' एवं कालओ वि ' એજ રીતે આભિનિબોધિક જ્ઞાની કાળનો આશ્રય કરીને પણ આદેશથી સઘળા કાળને જાણે છે અને દેખે છે 'एवं भावओ वि' એજ રીતે આભિનિબોધિકજ્ઞાની ભાવનો આશ્રય કરીને આદેશથી શ્રુતજ્ઞાનજન્ય સંસ્કારથી અને ઔદયિકઆદિ પાંચ ભાવોથી જાણે છે અને દેખે છે. ભાષ્યમાં એવું જ કહ્યું છે. 'आएसोत्तिपगारो ओघादेसेण सव्वदव्वाइं, धम्मत्थिकायाइं जाणइ न हु सव्वभावेणं खेत्तं लोगालोगं कालं सव्वद्धमहव तिविहं वि पंचोदईयाईए भावे अणेज्जएन्नेय मेवइयं आएसोत्तित्र सुत्तं सुओवलद्धेसु तस्स

'आएसोत्ति व सुत्तं, सुओवलद्धेसु तस्स मइनाणं ।
पसरइ तब्भावणया, विणावि सुत्ताणुसारेणं' ॥३॥ इति

छाया- आदेश इति प्रकारः ओघादेशेन सर्वद्रव्याणि ।
धर्मास्तिकायादीनि जानाति नतु सर्वभावेन ॥१॥
क्षेत्रं लोकालोकं कालं सर्वाद्धामथवा त्रिविधमपि ।
पञ्चौदयिकादिभावान् जानीयादेतद् एतादृक्कम् ॥२॥
आदेश इति वा सूत्रं सूत्रोपलब्धेषु तस्य मतिज्ञानम् ।
प्रसरति तद्भावनया विनापि सूत्रानुसारेण ॥३॥

गौतमः पृच्छति- 'सुयनाणस्स णं भंते ! केवइए विसए पण्णत्ते?' हे भदन्त ! श्रुतज्ञानस्य खलु कियान् विषयः प्रज्ञप्तः? भगवानाह- 'गोयमा ! से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम ! स श्रुतज्ञानस्य विषयः तद् वा श्रुतज्ञानं समासतः संक्षेपेण चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, 'तंजहा-दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ,' तद्यथा द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतः, भावतः, तत्र 'दव्वओ णं सुयनाणी उवउत्ते सव्वदव्वाइं जाणइ, पासइ' द्रव्यतः- श्रुतज्ञानविषयं द्रव्यमाश्रित्य

सोत्तिव सुत्त सुओवलद्धेसु तस्स मइनाणं पसरइ तब्भावणया विणावि सुत्ताणुसारेणं' गौतम स्वामी प्रभुसे पूछते हैं- 'सुयनाणस्स णं भंते ! केवइए विसए पण्णत्ते' हे भदन्त ! श्रुतज्ञानका विषय कितना कहा गया है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा !' हे गौतम ! 'से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' श्रुतज्ञानका विषय अथवा श्रुतज्ञान संक्षेप से चार प्रकारका कहा गया है- 'तंजहा' वह इस प्रकार से है- 'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' द्रव्यकी अपेक्षा, क्षेत्रकी अपेक्षा, कालकी अपेक्षा और भावकी अपेक्षा इनमें 'दव्वओणं सुयनाणी उवउत्ते सव्वदव्वाइं जाणइ पासइ' द्रव्यकी अपेक्षासे श्रुतज्ञानी भावश्रुतोपयोगवाला बना रहकर धर्मास्तिकायादिक समस्त द्रव्योंको जानता है

मइनाणं पसरइ तब्भावणया विणा वि सुत्ताणुसारेणं' ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે- 'सुयनाणस्स णं भंते ! केवइए विसए पण्णत्ते' હે ભદન્ત ! શ્રુતજ્ઞાનના વિષય કેટલા કહ્યા છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' શ્રુતજ્ઞાનના વિષય સંક્ષેપથી ચાર પ્રકારના કહેલ છે 'तं जहा' તે આ પ્રમાણે છે 'दव्वओ खेत्तओ, कालओ, भावओ' દ્રવ્યની અપેક્ષાથી, ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી, ભાવની અપેક્ષાથી તેમા 'दव्वओणं सुयनाणं उववुत्ते सव्वदव्वाइं जाणइ पासइ' દ્રવ્યની અપેક્ષાથી શ્રુતજ્ઞાની ભાવશ્રુતોપયોગવાળા બનીને ધર્માસ્તિકાયિક

खलु श्रुतज्ञानी उपयुक्तः भावश्रुतोपयोगी, नानुपयोगी इत्यर्थः; सहिज्ञानाभिधाना दभिधेयप्रतिपत्तिसमर्थो भवति अतः 'उपयुक्तः' इत्युक्तम्, सर्वद्रव्याणि धर्मास्तिकायादीनि जानाति विशेषतोऽवगच्छति श्रुतज्ञानस्य तत्स्वरूपत्वात्, अथच श्रुतानुसारिणा मानसेनाचक्षुर्दर्शनेन सर्वाभिलाप्यान्येव जानाति, पश्यति चाभिन्नदशपूर्वधारीः श्रुतकेवली 'एवं खेत्तओ वि, कालओ वि' एवं द्रव्यत इव क्षेत्रतः श्रुतज्ञानक्षेत्रमाश्रित्यापि श्रुतज्ञानी भावश्रुतोपयुक्तः सर्वक्षेत्रं जानाति, पश्यति, तथा-कालतः श्रुतज्ञानकालमाश्रित्यापि श्रुतज्ञानी भावश्रुतोपयुक्तः सर्वकालं जानाति, पश्यति, 'भावओ णं सुयनाणी उवउत्ते सव्व-

और देखता है। 'उवउत्ते' इस विशेषणसे यहां पर यह समझाया गया है कि श्रुतज्ञानी अनुपयोगवाला बनो रह कर अभिधेय से अभिधेयकी प्रतिपत्ति करानेमें समर्थ नहीं हो सकता है। धर्मास्तिकायादिक द्रव्योंको जानता है इसका अभिप्राय ऐसा है कि मतिज्ञानीकी अपेक्षा वह विशेषरूपसे उन्हे जानता है। क्योंकि श्रुतज्ञान धर्मास्तिकायादिरूप होता है। जो आभिन्नदशपूर्वधरादि श्रुतकेवली होते हैं वे श्रुतानुमारी अचक्षुदर्शनरूप मानस प्रत्यक्ष से समस्त अभिलापोंको जानते हैं और देखते हैं। 'एवं खेत्तओ वि, कालओ वि' जिस तरह श्रुतज्ञानी द्रव्यकी अपेक्षा करके उपयोगवाला बना रहकर धर्मास्तिकायादिक द्रव्योंको जानता है उसी प्रकार से वह श्रुतज्ञानी श्रुतज्ञानके क्षेत्रको आश्रित करके भी भावश्रुतरूप उपयोगवाला बना रहकर सर्वक्षेत्रको जानता है और देखता है। कालकी अपेक्षा श्रुतज्ञानके कालको आश्रित करके भी यह श्रुतज्ञानी भावश्रुतोपयुक्त

સઘળાદ્રવ્યોને જાણે છે અને દેખે છે 'उवउत्ते' એ વિશેષણથી અહીંઆ એ સમજાવ્યું છે કે શ્રુતજ્ઞાની અનુપયોગવાળા બનીને અભિધેયની પ્રતિપત્તિ કરવામા સમર્થ હોતા નથી ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્યોને જાણે છે તેનો અભિપ્રાય એ છે કે મતિજ્ઞાનીની અપેક્ષાએ તે વિશેષરૂપ તેને જાણે છે. કેમકે શ્રુતજ્ઞાન ધર્માસ્તિકાયાદિરૂપ હોય છે જે અભિન્નદશપૂર્વધારી શ્રુત કેવળી હોય છે તે શ્રુતાનુસારી અચક્ષુદર્શનરૂપ માનસપ્રત્યક્ષથી સમસ્ત અભિલાપોને જાણે છે, અને દેખે છે 'एवं खेत्तओ वि कालओ वि' એજ રીતે ક્ષેત્રથી અને કાળથી એટલે કે શ્રુતજ્ઞાની દ્રવ્યની અપેક્ષા કરીને ઉપયોગવાળા બનીને ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્યોને જાણે છે. એજ રીતે તે શ્રુતજ્ઞાની શ્રુતજ્ઞાનના ક્ષેત્રનો આશ્રય કરીને ભાવશ્રુતરૂપ ઉપયોગવાળા બનીને સર્વક્ષેત્રને જાણે છે અને દેખે છે. કાળની અપેક્ષાએ શ્રુતજ્ઞાનના કાળનો આશ્રય કરીને શ્રુતજ્ઞાની ભાવશ્રુતોપયુકત થઇને સર્વ કાલને

भावे जाणइ, पासइ' भावतः श्रुतज्ञानभावमाश्रित्य खलु श्रुतज्ञानी उपयुक्तः भावश्रुतोपयुक्तः नानुपयुक्तः सर्वान् भावान् औदयिकादिपञ्चभावान् जानाति, पश्यति, गौतमः पृच्छति-'ओहिनाणस्स णं भंते! केवइए विसए पण्णत्ते?' हे भदन्त! अवधिज्ञानस्य खलु कियान् विषयः प्रज्ञप्तः? भगवानाह-'गोयमा! से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम! सोऽवधिज्ञानविषयः समासतः संक्षेपतः चतुर्विधः प्रज्ञप्तः, 'तंजहा- दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' तद्यथा- द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतः, भावतः, 'दव्वओ ण ओहिनाणी रूविदव्वाइं जाणइ, पासइ, जहा नदीए, जाव भावओ' द्रव्यतः अवधिज्ञानविषयं द्रव्यमाश्रित्य खलु अवधिज्ञानी रूपिद्रव्याणि, पुद्गलद्रव्याणि, तानि च

होकर सर्वकालको जानता है और देखता है। 'भावओणं सुयनाणी उवउत्ते सव्वभावे जाणइ पासइ' भावकी अपेक्षा-श्रुतज्ञानी भावको आश्रित करके श्रुतज्ञानी भावश्रुतोपयुक्त हुआ समस्त औदयिकादि पांच भावोंको जानता है और देखता है। अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'ओहिनाणस्स ण भंते! केवइए विसए पण्णत्ते' हे भदन्त! अवधिज्ञानका विषय कितना है? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम 'से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' वह संक्षेप से चार प्रकारका कहा गया है "तंजहा' जैसे- 'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' द्रव्यसे, क्षेत्रसे, कालसे और भाव से 'दव्वओ णं ओहिनाणी रूविदव्वाइं जाणइ, पासइ' अवधिज्ञानी-द्रव्यको आश्रित करके रूपी द्रव्योंको-पुद्गल द्रव्योंको जानता है और देखता है 'जहा नंदीए जाव भावओ' अवधिज्ञानका विषयवर्णन जैसा नंदीसूत्र में

જાણે છે અને દેખે છે 'भावओ णं सुयनाणी उवउत्ते सव्वभावे जाणइ पासइ' ભાવની અપેક્ષા-શ્રુતજ્ઞાની ભાવનો આશ્રય કરીને શ્રુતજ્ઞાની ભાવશ્રુતોપયુક્ત થઈને સઘળા ઔદયિકઆદિ પાંચે ભાવોને જાણે છે અને દેખે છે પ્રશ્ન:- 'ओहिनाणस्स ण भंते केवइए विसए पण्णत्ते' હે ભગવન્! અવધિજ્ઞાનના વિષય કેટલા છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' તે સંક્ષેપથી ચાર પ્રકારના કહ્યા છે. 'तं जहा' જેમકે 'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાલથી અને ભાવથી 'दव्वओ णं ओहिनाणी रूविदव्वाइं जाणइ पासइ' અવધિજ્ઞાની દ્રવ્યનો આશ્રય કરીને રૂપિ દ્રવ્યોને પુદ્ગલ દ્રવ્યોને જાણે છે અને દેખે છે. 'जहा नंदीए जाव भावओ' અવધિજ્ઞાનનું વિશેષ વર્ણન જેવી રીતે નંદીસૂત્રમાં-

जघन्येनानन्तानि तैजसभाषाद्रव्याणामन्तरालवर्तीनि, उक्तञ्च-'तेयाभासादव्वाण अंतरा एत्थ लभइ, पट्ठवओ' इति, उत्कृष्टतस्तु सर्वसूक्ष्मबादरभेदभिन्नानि जानाति विशेषरूपेणावबुध्यते ज्ञानस्य विशेषात्मकत्वात्, पश्यति सामान्य रूपेणावबुध्यते दर्शनस्य सामान्यात्मकत्वात्, विशेषज्ञानस्य सामान्यज्ञान-नियतत्वेन अवधिज्ञानिनोऽवधिदर्शनस्यावश्यं भावात्, न च प्रथमं पश्यति, ततो जानातीति क्रमनियमात् ज्ञानापेक्षया दर्शनस्यैव प्रथमोपस्थितत्वेन उपादातुमुचितत्वात् तत्परित्यज्य ज्ञानस्य प्रथमोपादानेन क्रमविपर्यासे किं

यावत् भावाधिकार तक कहा गया है वैसा ही यहां पर जानना चाहिये। तात्पर्य कहनेका यह है कि अवधिज्ञान द्रव्यकी अपेक्षासे जघन्य अवस्थामें अनंतरूपी द्रव्योंको-तैजस और भाषाके प्रायोग्य वर्गणाओंके अन्तरालवर्ती द्रव्योंको विशेषरूपसे जानता है और सामान्यरूपसे देखता है। सो ही 'तेयाभासा दव्वाणं अंतरा एत्थ लभइ पट्ठवओ' इस गाथार्धद्वारा यहां प्रकट किया गया है। तथा अवधिज्ञान उत्कृष्टरूपसे समस्तरूपी द्रव्योंको बादर सूक्ष्मरूपी पदार्थोंको जानता है और देखता है। विशेषज्ञान सामान्यज्ञाननियत होता है-अर्थात् विशेषज्ञान होनेके पहिले सामान्यज्ञान होता है-सामान्यज्ञान-का नाम ही दर्शन है। इसलिये अवधिज्ञानी को अवधिदर्शन अवश्य होता है। यदि यहां पर ऐसी आशंका की जावे कि जब विशेष-ज्ञान सामान्यज्ञान नियत होता है तो 'जानाति, पश्यति' ऐसा क्यों कहा- 'पश्यति, जानाति' ऐसा कहना चाहिये. फिर ऐसा न कह

યાવત્-ભાવાધિકાર પર્યંત કહ્યુ છે, તેવીજ રીતે અહીંઆ પણ સમજવું તાત્પર્ય કહેવાનુ એ છે કે અવધિજ્ઞાની દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જઘન્ય અવસ્થામાં અનંતરૂપી દ્રવ્યોને-તૈજસ અને ભાષાના પ્રાયોગ્યવર્ગણાઓના અંતરાલવર્તિ દ્રવ્યોને વિશેષ રૂપથી જાણે છે અને સામાન્યરૂપથી દેખે છે તેજ 'तेया भासा दव्वाणं एत्थ लभइ पट्ठवओ' આ ગાથાર્થ દ્વારા અહીંઆ પ્રકટ કરેલ છે. તથા અવધિજ્ઞાન ઉત્કૃષ્ટરૂપથી સઘળારૂપી દ્રવ્યોને બાદર, સૂક્ષ્મરૂપી પદાર્થોને જાણે છે અને દેખે છે વિશેષ જ્ઞાન સામાન્યજ્ઞાન નિયત હોય છે અર્થાત્ વિશેષજ્ઞાન હોવાના પહેલાં સામાન્યજ્ઞાન-થાય છે. સામાન્યજ્ઞાનનું નામ જ દર્શન હોય છે. એટલે અવધિજ્ઞાનીને અવધિદર્શન અવશ્ય હોય છે. જો અહીંઆ એવી શંકા કરવામાં આવે કે જ્યારે વિશેષજ્ઞાન સામાન્યજ્ઞાન નિયત હોય છે તો 'जानाति, पश्यति' એવું શા માટે કહ્યુ! 'पश्यति जानाति' એવું કહેવું

प्रमाणमिति वाच्यम्, अवधिज्ञानप्रस्तावात् तस्य प्राधान्यख्यापनार्थम् आदौ 'जानाति' इत्युक्तत्वात्, अवधिदर्शनस्य तु अवधिविभङ्गसाधारणतयाऽप्रधानत्वेन 'पश्यति' इत्यस्य पश्चादभिधानात्, अथवा सर्वासामेव लब्धीनां साकारोपयोगोपयुक्तस्यैवोत्पद्यमानतया लब्धेश्चावधिज्ञानरूपत्वेन साकारोपयोगोपयुक्तस्यावधिज्ञानलब्धिर्भवतीत्यर्थस्य ज्ञापनार्थं साकारोपयोगाभिधायकस्य 'जानाति' इत्यस्य

कर जो क्रमका उल्लंघन किया गया है. सो इसमें क्या बात है? तो इस शंका का समाधान इस प्रकारसे है– यहां पर अवधिज्ञानका प्रकरण चल रहा है-- इसलिये ज्ञानकी प्रधानता प्रकट करनेके लिये आदिमें 'जानाति' इस क्रियापदका प्रयोग किया गया है तथा अवधिदर्शन अवधिज्ञानमें और विभंगज्ञानमें इन दोनोंमें साधारण रूपसे वर्तमान रहेनेके कारण प्रधान नहीं माना गया है इस बातको प्रकट करनेके लिये बादमें 'पश्यति' इस प्रकारसे कहेनेका तात्पर्य ऐसा भी है कि जितनी भी लब्धियां होती हैं वे सब साकार उपयोग वाले जीवको ही होती हैं-निराकार उपयोगवाले जीवको नहीं होती। अवधिज्ञान भी एक लब्धि विशेष है। इस कारण जब यह प्रथम उत्पन्न होती है तो ज्ञानरूप ही उत्पन्न होती है, दर्शनरूप नहीं। फिर इसमें क्रमशः उपयोगोंकी प्रवृत्ति होती है। अतः साकार उपयोगयुक्त जीवको ही अवधिज्ञान उत्पन्न होता है इस बातको समझानेके लिये साकारोपयोगवाचक 'जानाति' इस क्रियापदका प्रथम

જોઈએ તો તેમ ન કહેતા ક્રમનુ ઉલ્લઘન કર્યું છે તેમાં શું હેતુ છે? તે શંકાનું સમાધાન કરતા કહે છે કે અહીંઆ અવધિજ્ઞાનનુ પ્રકરણ ચાલી રહ્યુ છે. એટલે જ્ઞાનની મુખ્યતા પ્રગટ કરવા માટે પહેલા 'जानाति' એ ક્રિયાપદનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેમજ અવધિજ્ઞાન દર્શન અવધિજ્ઞાનમા અને વિભંગજ્ઞાનમાં એ બનેમા સાધારણરૂપથી વિદ્યમાન રહેવાને કારણે પ્રધાનતા મળેલ નથી આ વાત પ્રકટ કરવા માટે પાછળથી 'पश्यति' એમ કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે જેટલી લબ્ધિઓ હોય તે તમામ સાકારોપયોગવાળા જીવને જ હોય છે નિરાકારઉપયોગવાળા જીવને હોતી નથી. અવધિ પણ એક લબ્ધિ વિશેષ છે તે કારણે જ્યારે તે પહેલાં ઉત્પન્ન થાય છે. તો જ્ઞાનરૂપે જ ઉત્પન્ન થાય છે, દર્શન રૂપે નહીં પછીથી તેમા ક્રમશઃ ઉપયોગોની પ્રવૃત્તિ થાય છે અતઃ એટલા માટે સાકારોપયોગી જીવને જ અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે એ વાતને સમજાવવા માટે સાકારોપયોગવાચક 'जानाति' એ ક્રિયાપદનો પહેલા પ્રયોગ કરેલ છે અને તે

प्रथममुक्तत्वात्, ततः क्रमेणैवोपयोगप्रवृत्तेः 'पश्यति' इत्यस्य पश्चादुक्तिः कृतेति भावः। यथा नन्द्यां प्रतिपादितं तथाऽत्रापि प्रतिपत्तव्यम्, तत्र चोक्तम्–

'खेत्तओ णं ओहिणाणी जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं जाणइ, पासइ' इत्यादि; तस्यायमर्थः–क्षेत्रतोऽवधिज्ञानी जघन्येनाङ्गुलस्यासंख्येयभागम् उत्कृष्टतोऽसंख्येयान्यलोके शक्तिमपेक्ष्य लोकप्रमाणानि खण्डानि जानाति, पश्यति, कालतोऽवधिज्ञानी जघन्येनावलिकाया असंख्येयं भागम् उत्कृष्टतोऽसंख्येया उत्सर्पिणीः अवसर्पिणीः अतीताः अनागताश्च जानाति, पश्यति, तद्गतरूपि-

उच्चारण किया गया है। इसके बाद क्रमसे उपयोग की प्रवृत्ति को लेकर 'पश्यति' इस क्रियापदका पश्चात् उच्चारण किया गया है। नंदीसूत्रमें इस प्रकारसे कहा गया है– 'खेत्तओणं ओहिनाणी, जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं जाणइ, पासइ' इत्यादि. इसका यह अर्थ है कि– क्षेत्रकी अपेक्षासे अवधिज्ञानी अंगुलके असंख्यातवें भाग प्रमाण क्षेत्रमें स्थित रूपी द्रव्यको जघन्यसे जानता है और उत्कृष्टसे अवधिज्ञानी अलोकाकाशमें यदि लोकप्रमाण असंख्यात खंड संभवित हो जावे तो उन्हें भी जान सकता है और देख सकता है। ऐसा कथन अवधिज्ञानकी शक्तिको लक्ष्यमें रखकर किया गया है। कालकी अपेक्षा अवधिज्ञानी जघन्यसे आवलिकाके असंख्यातवें भागको जानता है और देखता है। और उत्कृष्ट की अपेक्षा से असंख्यात उत्सर्पिणी प्रमाण और असंख्यात अवसर्पिणी प्रमाण अतीत एवं अनागतकालको जानता है और देखता है। कालको जानता है इसका तात्पर्य है कि इनका लगतरूपी द्रव्योंको जानता है

પછી ક્રમથી ઉપયોગની પ્રવૃત્તિનો આશ્રય કરીને 'पश्यति' એ ક્રિયાપદનું ઉચ્ચારણ કર્યું છે નંદીસૂત્રમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે. – 'खेत्तओणं ओहिनाणी जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं जाणइ पासइ' ઇત્યાદિ તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી અવધિજ્ઞાની આંગળના અસંખ્યાત ભાવ પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં રહીને રૂપી દ્રવ્યોને જઘન્યથી જાણે છે, અને ઉત્કૃષ્ટથી અવધિજ્ઞાની અલોકાકાશમાં જો લોક પ્રમાણ અસંખ્યાત ખંડ સંભવિત થઇ જાય તો તેને પણ જાણી શકે છે અને દેખી શકે છે. એવું કથન અવધિજ્ઞાનની શક્તિને લક્ષમાં રાખીને કરી છે કાળની અપેક્ષાએ અવધિજ્ઞાની જઘન્યથી આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગને જાણે છે અને દેખે છે. અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ઉત્સપિણી પ્રમાણ અને અસંખ્યાત અવસર્પિણી પ્રમાણ અતીત અને અનાગત કાળને જાણે છે અને દેખે છે. કાળને જાણે છે તે કહેવાનો હેતુ એછે કે તેને

द्रव्यावगमात्, अत्र वक्तव्यं नन्दीसूत्रावधिमाह- यावत्- भावतः, भावाधिकार-पर्यन्तमित्यर्थः, तथाच भावतोऽवधिज्ञानी जघन्येनानन्तान् भावान् आधार-द्रव्यानन्तत्वात्, जानाति, पश्यति, नतु प्रतिद्रव्यम्, उत्कृष्टतोऽपि अनन्तान् भावान् जानाति, पश्यति, तेऽपि चोत्कृष्टपदिनः सर्वपर्यायाणामनन्तभागम्; इति भावः । गौतमः पृच्छति- 'मणपज्जवनाणस्स णं भंते ! केवइए विसए

वर्तमानकालको भी अवधिज्ञानी जानता और देखता है ऐसा जानना चाहिये । तथा भावकी अपेक्षा से अवधिज्ञानी जघन्यरूप से अनन्त पर्यायोंको जानता है और देखता है । पर्यायोंके आधारभूत द्रव्य अनन्त हैं, अतः इस अपेक्षा अनन्त पर्यायोंको जानने देखनेकी बात अवधिज्ञानीके लिये भावकी अपेक्षासे कही गई है । एक द्रव्य की अपेक्षासे नहीं । एक द्रव्यकी अपेक्षा तो अवधिज्ञानी संख्यात अथवा असंख्यात पर्यायोंको ही जानता देखता है । उत्कृष्ट से अवधिज्ञानी जीव अनंत पर्यायों को जानता और देखता है । जघन्यरूपसे भी अवधिज्ञानी अनन्तपर्यायोंको जानता है और देखता है और उत्कृष्टसे भी अनन्तपर्यायों को जानता देखता है- सो उसमें जघन्य की अपेक्षा उत्कृष्ट अनन्तगुणा होता है । अतः अवधिज्ञानी जघन्यसे सर्वरूपी द्रव्योंकी अपेक्षा पर्यायोंके अनन्तवे भागको जानता और देखता है ।

अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं- 'मणपज्जवनाणस्स णं भंते केवइए विसए पण्णत्ते' हे भदन्त ! मनःपर्यवज्ञानका विषय कितना

લગતા રૂપિ દ્રવ્યોને જાણે છે, વર્તમાન કાળને અવધિજ્ઞાની જાણે છે અને દેખે છે એમ સમજવું તેમજ ભાવની અપેક્ષાએ અવધિજ્ઞાની જઘન્યરૂપથી અનંત પર્યાઓને જાણે છે અને દેખે છે પર્યાયોના આધારભૂત દ્રવ્યો અનંત છે, અતઃ તે અપેક્ષાએ તે અનંતપર્યાયોને જાણવા અને દેખવાની વાત અવધિજ્ઞાનને માટે ભાવની અપેક્ષાથી જ કહી છે એક જ દ્રવ્યનો આશ્રય કરીને નહી એક દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અવધિજ્ઞાની સંખ્યાત્ તથા અસંખ્યાત્ પર્યાયોને જાણે છે અને દેખે છે ઉત્કૃષ્ટથી અવધિજ્ઞાની જીવ અનંત પર્યાયોને જાણે છે અને દેખે છે જઘન્યરૂપથી અવધિજ્ઞાની અનંત પર્યાયોને જાણે છે અને દેખે છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ અનંતપર્યાયોને જાણે છે અને દેખે છે તે જઘન્યની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ અનંતગુણા થાય છે એટલે અવધિજ્ઞાની જઘન્યથી સર્વરૂપી દ્રવ્યોની અપેક્ષાથી પર્યાયોના અનંતમા ભાગોને જાણે છે અને દેખે છે

પ્રશ્ન :- मणपज्जवनाणस्स णं भंते केवइए विसए पण्णत्ते ' હે ભગવાન્ ! મનઃ પર્યવજ્ઞાનના કેટલા વિષય કહ્યા છે. ? ઉ. :- ' से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते '

पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! मनःपर्यवज्ञानस्य खलु कियान् विषयः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह- 'गोयमा! से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम ! स मनःपर्यवज्ञानविषयः, तद् वा मनःपर्यवज्ञानं समासतः संक्षेपतः चतुर्विधं प्रज्ञप्तम् 'तंजहा- दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' तद्यथा- द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतः, भावतः, 'दव्वओणं उज्जुमई अणंते अणंतपएसिए जहा नंदीए जाव भावओ' द्रव्यतो-मनःपर्यवज्ञानविषयं द्रव्यमाश्रित्य खलु ऋजुमतिः, मननं मतिः संवेदनम्, ऋज्वी सामान्यग्राहिणी मतिः ऋजुमतिः- 'घटोऽनेन चिन्तितः' इत्येवमध्यवसायजन्या मनोद्रव्यपरिच्छित्तिः मनःपर्यवज्ञानमित्यर्थः; अथवा ऋज्वी मतिर्यस्य असौ ऋजुमतिः तद्वानेव गृह्यते, अनन्तान् अपरिमितान्

कहा गया है- 'से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम ! मनःपर्यवज्ञानका विषय अथवा वह मनःपर्यवज्ञान संक्षेपसे चार प्रकारका कहा गया है- 'तंजहा' जो इस तरहसे हैं- 'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' द्रव्यसे, क्षेत्रसे, कालसे और भावसे 'दव्वओ णं उज्जुमई अणंते अणंतपएसिए जहा नंदीए जाव भावओ' मनःपर्यवज्ञानके विषयभूत द्रव्यको आश्रित करके ऋजुमति मनःपर्ययज्ञानी अनंतप्रदेशवाले अनन्त परमाणुरूप स्कंधोंको जानता है और देखता है। इस विषयमें जैसा नंदीसूत्रमें कहा गया है वैसा ही यहां पर जानना चाहिये। 'मननं मतिः' इस व्युत्पत्तिके अनुसार मति शब्दका अर्थ संवेदन-ज्ञान है। सामान्यको ग्रहण करनेवाली जो मति वह ऋजुमति है। 'घटोऽनेन चिन्तितः' इसने घटका विचार किया है इस प्रकारके अध्यवसायसे जन्य जो मनोद्रव्यकी परिच्छित्ति ज्ञानहै वह ऋजुमति मनःपर्यवज्ञान है। अथवा- 'ऋज्वी मति र्यस्यासौ ऋजुमतिः' जिसकी

હે ગૌતમ ! તે સંક્ષિપ્તમા ચાર પ્રકારના છે 'तं जहा' જે આ પ્રકારે છે 'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી 'दव्वओ णं उज्जुमइअणंते अणंतपएसिए जहा नंदीए जाव भावओ' મનઃ પર્યવજ્ઞાનના વિષયભૂત દ્રવ્યોનો આશ્રય કરીને ઋજુમતિ મન પર્યવજ્ઞાની અનંતપ્રદેશવાળા અનંત પરમાણુંરૂપ સ્કધોને જાણે છે અને દેખે છે. આ વિષયમાં નદીસૂત્રમા કહ્યુ છે. તેવીજ રીતે અહીં પણ સમજી લેવું 'मननं मतिः' એ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર મતિ શબ્દનો અર્થ સંવેદન જ્ઞાન છે સામાન્યને ગ્રહણ કરવાની જે મતિ ઋજુમતિ છે. 'घटोऽनेन चिन्तितः' એ વાકયમા ઘડાનો વિચાર કરેલ છે. એ પ્રકારના નિરંતર વ્યવસાયથી થવાવાળું મનોદ્રવ્યની પરિચ્છિતિ છે. તે ઋજુમતિ મનઃપર્યવ જ્ઞાન છે. અથવા 'ऋज्वी

अनन्तप्रदेशिकान् अनन्तपरमाणुरूपस्कन्धान् जानाति, पश्यति, यथा नन्द्यां नन्दीसूत्रे प्रतिपादितम् तथा अत्रापि प्रतिपत्तव्यम्. वक्तव्यनन्दीसूत्रावधिमाह- यावत्- भावतो भावाधिकारपर्यन्तमित्यर्थः, तत्रत्य भावसूत्रश्चैवम्- 'भावओ णं उज्जुमई अणंते भावे जाणइ, पासइ, सव्वभावा णं अणंतभागं जाणइ, पासइ, तं चेव विउलमई विसुद्धतरागं जाणइ, पासइ' भावतः खलु ऋजुमतिः अनन्तं भावं जानाति, पश्यति, सर्वभावानाम् अनन्तभागं जानाति, पश्यति, तदेव विपुलमतिः विशुद्धतरकं जानाति पश्यति, इति । गौतमः पृच्छति- 'केवलनाणस्स ण भंते ! केवइए विसए पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! केवलज्ञानस्य खलु कियान् विषयः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह- 'गोयमा ! से समासओ चउव्विहे

मति सरलपदार्थको ग्रहण करनेवाली होती है वह ऋजुमति है । इस व्युत्पत्तिके अनुसार ऋजुमतिवाला जीव 'ऋजुमति' प्रकट किया गया है । नंदीसूत्रमें यह विषय 'जाव भावओ णं उज्जुमई अणंतेभावे जाणइ, पासइ, सव्वभावाणं अणंतं भावं जाणइ पासइ, तंचेव विउल- मई विसुद्धतरागं जाणइ, पासइ' भावकी अपेक्षा ऋजुमति अनन्त भावोंको जानता है, देखता है, तथा सब भावोंके अनन्तवे भागको जानता और देखता है । विपुलमति उन्ही अनन्त भावों को तथा सब भावोंके अनन्तवें भागको अधिकतर विशुद्ध शुद्धरूपसे जानता है और देखता है । अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'केवल- नाणस्स णं भंते ! केवइए विसए पण्णत्ते' हे भदन्त ! केवलज्ञान का

मतिर्यस्यासौ ऋजुमतिः' જેની બુદ્ધિ સરલ પદાર્થોને ગ્રહણ કરવાવાળી હોય તે ઋજુમતિ છે તે વ્યુત્પત્તિ અનુસાર ઋજુમતિવાળા જીવને 'ऋजुमति' ઋજુમતિ કહેલ છે નંદીસૂત્રમાં આ વિષય 'जाव भावओ' અહીં સુધી કહેલ છે ત્યાંનુ ભાવ સંબંધી સૂત્ર આ પ્રમાણે છે. 'भावओं णं उज्जुमई अणंते भावे जाणइ, पासइ, सव्व भावेणं अणंतभागं जाणइ पासइ, त चेव विउलमई विसुद्धतरागं जाणइ पासइ' ભાવની અપેક્ષાએ ઋજુમતિ અનંતભાવોને જાણે છે અને દેખે છે તથા સઘળા ભાવોના અનંતમાં ભાગને જાણે છે અને દેખે છે વિપુલમતિ તેજ અનંતભાવોને તથા સઘળા ભાવોના અનંતમા ભાગને વિશેષ વિશુદ્ધ શુદ્ધરૂપથી જાણે છે અને દેખે છે. પ્રશ્ન :- 'केवलनाणस्स णं भंते केवइए विसए पण्णत्ते' હે ભગવાન! કેવળ- જ્ઞાનના વિષય કેટલા કહેવાય છે? 'गोयमा' ઉ. - 'से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' હે ગૌતમ! કેવળજ્ઞાનનો વિષય સક્ષેપ્તથી ચાર પ્રકારનો કહેલ છે 'त जहा'

'पण्णत्ते' हे गौतम ! स केवलज्ञानविषयः, तद्वा केवलज्ञानं समासतः संक्षेपतः चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा-दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' तद्यथा-द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतः, भावतः; 'दव्वओणं केवलनाणी सव्वदव्वाइं जाणइ, पासइ, एवं जाव भावओ' द्रव्यतः केवलज्ञानविषयं द्रव्यमाश्रित्य खलु केवलज्ञानी सर्वद्रव्याणि जानाति, विशेषाकारेणावगच्छति, पश्यति सामान्याकारेणाव बुध्यते, एवम् उक्तरीत्या यावत्- भावतः भावाधिकारपर्यन्तकेवलविषयाभिधायि नन्दीसूत्रमिह वक्तव्यम्, तच्चैवम्- 'खेत्तओणं केवलनाणी सव्वं खेत्तं जाणइ, पासइ, कालओ णं केवलनाणी सव्वं कालं जाणइ, पासइ, भावओणं केवलनाणी सव्वे भावे जाणइ, पासइ' इति, क्षेत्रतः खलु केवलज्ञानी सर्व

विषय कितना कहा गया है? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' केवलज्ञानका विषय अथवा केवलज्ञान संक्षेपसे चार प्रकारका कहा गया है - 'तं जहा' जो इस तरहसे हैं-- 'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' द्रव्यसे क्षेत्रसे, कालसे और भावसे 'दव्वओ णं केवलनाणी सव्वदव्वाइं जाणइ, पासइ, एवं जाव भावओ' केवलज्ञानी केवलज्ञान विषयक द्रव्यको आश्रित करके समस्त द्रव्योंको- रूपी अरूपी पदार्थों को विशेषरूपसे जानता है और सामान्यरूपसे उन्हें देखता है। केवलज्ञान विषयक यह सब कथन भावाधिकार पर्यन्त जैसा नंदीसूत्र में कहा गया है वैसा ही यहांपर जानना चाहिये- वहांका भावाधिकार तक का सूत्र इस प्रकारसे है- 'खेत्तओ णं केवलनाणी सव्वं खेत्तं जाणइ पासइ, कालओ णं केवलणाणी सव्वं कालं जाणइ पासइ, भावओ णं केवलणाणी सव्वे भावे जाणइ पासइ' क्षेत्रकी अपेक्षा

જે આ રીતે છે 'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી 'केवलनाणी सव्वदव्वाइं जाणइ, पासइ, एवं जाव भावओ' કેવળજ્ઞાની કેવળજ્ઞાનના વિષયક દ્રવ્યનો આશ્રય કરીને સમસ્ત દ્રવ્યોને એટલેકે રૂપી અરૂપિ પદાર્થોને વિશેષ રૂપથી જાણે છે અને સામાન્યરૂપથી દેખે છે. કેવળજ્ઞાન વિષયક આ સઘળુ કથન ભાવાધિકાર પર્યંત જેવી રીતે નંદીસૂત્રમાં કહ્યું છે. તેવીજ રીતે અહીંઆ પણ સમજવું ત્યાંનુભાવાધિકાર પર્યંતનુ સૂત્ર આ પ્રમાણે છે. 'खेत्तओ, णं केवलनाणी सव्वं खेत्तं जाणइ पासइ, कालओ णं केवलनाणी सव्वं कालं जाणइ पासइ, भावओ णं केवलनाणी सव्वे भावे जाणइ पासइ'

क्षेत्रं जानाति, पश्यति, कालतः खलु केवलज्ञानी सर्वं कालं जानाति, पश्यति, भावतः खलु केवलज्ञानी सर्वान् भावान् जानाति, पश्यति। गौतमः पृच्छति- 'मइअन्नाणस्स णं भंते! केवइए विसए पण्णत्ते?' हे भदन्त! मत्यज्ञानस्य खलु कियान् विषयः प्रज्ञप्तः? भगवानाह- 'गोयमा! स मत्यज्ञानस्य विषयः, तद् वा मत्यज्ञानं समासतः संक्षेपेण चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, 'तंजहा दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ, तद्यथा- द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतः, भावतः, 'दव्वओ णं मइअन्नाणी मइअन्नाणपरिगयाइं दव्वाइं जाणइ, पासइ' द्रव्यतो मत्यज्ञानविषयं द्रव्यमाश्रित्य खलु मत्यज्ञानी मत्यज्ञानपरिगतानि मत्यज्ञाने मिथ्यादर्शनसंवलितेन अवग्रहेहादिना औत्पत्तिक्यादिना च परिगतानि

केवलज्ञानी समस्त क्षेत्रको जानता है और देखता है, कालकी अपेक्षा केवलज्ञानी समस्त कालको जानता है और देखता है, भावकी अपेक्षा केवलज्ञानी समस्त भावोंको जानता है और देखता है। अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'मइअन्नाणस्स ण भंते! केवइए विसए पण्णत्ते' हे भदन्त! मत्यज्ञानका विषय कितना कहा गया है? उत्तरमें प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम! 'से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' मत्यज्ञान का विषय या मतिअज्ञान संक्षेपसे चार प्रकारका कहा गया है। 'तंजहा' जो इस तरहसे है- 'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' द्रव्यकी अपेक्षा, क्षेत्रकी अपेक्षा, कालकी अपेक्षा और भावकी अपेक्षा 'दव्वओ णं मइअन्नाणी मइअन्नाणपरिगयाइं दव्वाइं जाणइ, पासइ' मत्यज्ञानी द्रव्यकी अपेक्षा लेकर मत्यज्ञानके विषयभूत हुए द्रव्योंको जानता है और देखता है। तात्पर्य कहनेका यह है- मिथ्यादर्शनके युक्त अवग्रह, ईहा आदिके द्वारा और औत्पत्तिकी

ક્ષેત્રની અપેક્ષા કેવળજ્ઞાની સમસ્ત ક્ષેત્રને જાણે છે અને દેખે છે, ભાવની અપેક્ષાએ કેવળજ્ઞાની સઘળા ભાવને જાણે છે અને દેખે છે પ્રશ્ન – मइअन्नाणस्स णं भंते! केवइए विसए पण्णत्ते' હે ભગવાન્ મત્યજ્ઞાનના વિષય કેટલા કહ્યા છે? ઉ:– 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' મતિજ્ઞાનનો વિષય સંક્ષિપ્તથી ચાર પ્રકારનો કહેલ છે 'तं जहा' જેમકે 'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' દ્રવ્યની અપેક્ષાએ, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ, કાળની અપેક્ષાએ અને ભાવની અપેક્ષાએ 'दव्वओ णं मइअण्णाणी मइ अन्नाणपरिगयाइं दव्वाइं जाणइ पासइ' મત્યજ્ઞાની દ્રવ્યની અપેક્ષાનો આશ્રય કરીને મત્યજ્ઞાનના વિષય ભૂત થયેલ દ્રવ્યોને જાણે છે અને દેખે છે કહેવાનો હેતુ એ છે કે મિથ્યાદર્શનથી યુક્ત અવગ્રહ, ઈહા, આદિ

विषयीकृतानि द्रव्याणि अवायादिना जानाति, अवग्रहादिना पश्यति, 'जाव भावओ मइअन्नाणी मइअन्नाणपरिगए भावे जाणइ, पासइ' यावत्-भावतः मत्यज्ञानी मत्यज्ञानपरिगतान् भावान् जानाति, पश्यति, यावत्करणात् 'खेत्तओ णं मइअन्नाणी मइअन्नाणपरिगयं खेत्तं जाणइ, पासइ, कालओ णं मइअन्नाणी मइअन्नाणपरिगयं कालं जाणइ, पासइ' क्षेत्रतः खलु मत्यज्ञानी मत्यज्ञानपरिगतं क्षेत्र जानाति पश्यति, कालतः खलु मत्यज्ञानी मत्यज्ञानपरिगतं काल जानाति, पश्यति। गौतमः पृच्छति- 'सुयअन्नाणस्स णं भंते! केवइए विसए पण्णत्ते?'

आदि बुद्धियोंके द्वारा मत्यज्ञानी अपने मत्यज्ञानमें विषयभूत किये गये द्रव्योंको अवाय धारणा आदि रूपसे जानता है और अवग्रह ईहा रूपसे देखता है। 'जाव भावओ मइअन्नाणी मइअन्नाणपरिगए भावे जाणइ, पासइ' यावत्- भावकी अपेक्षा लेकर मतिअज्ञानी मतिअज्ञानद्वारा परिगत-विषयभूत हुए-पदार्थोंको जानता है और देखता है। यहां यावत् पदसे 'खेत्तओ णं मइअन्नाणी मइअन्नाणपरिगयं खेत्तं जाणइ पासइ, कालओ णं मइअन्नाणी मइअन्नाणपरिगयं कालं जाणइ पासइ' इसी तरहसे क्षेत्रकी अपेक्षा लेकर मत्यज्ञानी मत्यज्ञान द्वारा परिगत हुए क्षेत्रको जानता है और देखता है, कालकी अपेक्षा लेकर मत्यज्ञानी मत्यज्ञान द्वारा परिगत हुए कालको जानता है और देखता है।

अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-'सुय अन्नाणस्स णं भंते!

દ્વારા અને ઔત્પત્તિકી આદિ બુદ્ધિઓ દ્વારા મત્યજ્ઞાની પોતાના મત્યજ્ઞાનમાં વિષયભૂત કેટલા દ્રવ્યોને અવાય ધારણા આદિરૂપથી જાણે છે અને અવગ્રહ, ઇહા રૂપથી દેખે છે. 'जाव भावओ मइअन्नाणी मइअन्नाणपरिगए भावे जाणइ पासइ' યાવત્- ભાવની અપેક્ષાનો આશ્રય કરીને મત્યજ્ઞાની મત્યજ્ઞાનદ્વારા વિષયભૂત થયેલા પદાર્થોને જાણે છે અને દેખે છે. અહીંયા યાવત્ પદથી 'खेत्तओ णं भंते मइअन्नाणी मइअन्नाणपरिगय खेत्तं जाणइ, पासइ, कालओ णं मइअन्नाणी मइअन्नाणपरिगयं कालं जाणइ पासइ' એજ રીતે ક્ષેત્રનો આશ્રય કરીને મત્યજ્ઞાની મત્યજ્ઞાનદ્વારા વિષયભૂત થયેલા ક્ષેત્રને જાણે છે અને દેખે છે, કાળની અપેક્ષાએ આશ્રય કરીને મત્યજ્ઞાની મત્યજ્ઞાનદ્વારા પરિગત થયેલા કાળને જાણે છે અને દેખે છે. પ્રશ્ન :- 'सुयअन्नाणस्स णं भंते! केवइए विसए पण्णत्ते' હે ભગવાન્! શ્રુત અજ્ઞાનના

हे भदन्त श्रुताज्ञानस्य खलु कियान् विषयः प्रज्ञप्तः? भगवानाह- 'गोयमा! से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम! स श्रुताज्ञानस्य विषयः, तद्वा श्रुताज्ञानं समासेन संक्षेपेण चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा- दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतः, भावतश्च, 'दव्वओणं सुय-अन्नाणी सुयअन्नाणपरिगयाइं दव्वाइं आघवेइ, पन्नवेइ, परूवेइ' द्रव्यतः श्रुताज्ञानविषयं द्रव्यमाश्रित्य खलु श्रुताज्ञानी श्रुताज्ञानपरिगतानि श्रुताज्ञानेन मिथ्यादृष्टिपरिगृहीतेन विषयीकृतानि द्रव्याणि आख्यापयति, प्रख्यापयति इत्यर्थः, प्रज्ञापयति भेदपूर्वकं कथयति, प्ररूपयति-उपपत्तितो निरूपयति, एवं खेत्तओ, कालओ' एवम् उक्तरीत्या क्षेत्रतः श्रुताज्ञानविषयं कालमाश्रित्य श्रुताज्ञानी श्रुताज्ञानपरिगतं क्षेत्रम्, आख्यापयति यावत् प्ररूपयति, एवं

केवइए विसए पण्णत्ते' हे भदन्त! श्रुतअज्ञानका विषय कितना कहा गया है? उत्तरमें प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम! 'से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' श्रुताज्ञानका विषय अथवा श्रुताज्ञान संक्षेपसे चार प्रकारका कहा गया है 'तंजहा' जैसे- 'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' द्रव्यकी अपेक्षा, क्षेत्रकी अपेक्षा, कालकी अपेक्षा और भावकी अपेक्षा 'दव्वओणं सुयअन्नाणी, सुयअन्नाणपरिगयाइं दव्वाइं आघवेइ, पन्नवेइ, परूवेइ, द्रव्यकी अपेक्षा लेकर श्रुताज्ञानी मिथ्यादृष्टि द्वारा परिगृहीत हुए मत्यज्ञान से विषयीभूत द्रव्योंको कहता है जानता है, भेदपूर्वक उनका कथन करता है, युक्तिपूर्वक उनका निरूपण करता है। 'एवं खेत्तओ कालओ' इसी तरहसे क्षेत्रकी अपेक्षा लेकर श्रुताज्ञानी अपने विषयभूत क्षेत्रको कहता है यावत् युक्तिपूर्वक उसका निरूपण करता है। कालकी अपेक्षा लेकर श्रुताज्ञानी अपने विषयभूत

વિષય કેટલા કહ્યા છે? ઉ:- 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' શ્રુતઅજ્ઞાનના વિષય સંક્ષિપ્તમાં ચાર પ્રકારે કહેલા છે 'तं जहा' જેમકે 'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' દ્રવ્યની અપેક્ષાએ, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ, કાળની અપેક્ષાએ, અને ભાવની અપેક્ષાથી 'दव्वओ णं सुय अन्नाणी, सुयअन्नाणपरिगयाइं दव्वाइं आघवेइ, पण्णवेइ, परूवेइ' દ્રવ્યની અપેક્ષાથી શ્રુતાજ્ઞાની મિથ્યાદૃષ્ટિદ્વારા વિષયભૂત થયેલા મત્યજ્ઞાનના વિષયી કહેલા દ્રવ્યોને કહે છે અને જાણે છે. ભેદપૂર્વક તેનુ કથન કરે છે; યુક્તિપૂર્વક તેનુ નિરૂપણ કરે છે. 'एवं खेत्तओ कालओ' એજ રીતે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ શ્રુતજ્ઞાની પોતાના વિષયભૂત ક્ષેત્રને કહે છે - યાવત્ - યુક્તિપૂર્વક તેનુ નિરૂપણ કરે છે. કાળની અપેક્ષાનો આશ્રય કરીને શ્રુતાજ્ઞાની પોતાના વિષયભૂત કાળને કહે છે-

कालतः श्रुताज्ञानविषयं कालमाश्रित्य श्रुताज्ञानी श्रुताज्ञानपरिगतं काल यावत्- प्ररूपयति, 'भावओ णं सुयअन्नाणी सुयअन्नाणपरिगए भावे आघवेइ, तंचेव' भावतः खलु श्रुताज्ञानी श्रुताज्ञानपरिगतान् भावान् आख्यापयति, तदेव - प्रज्ञापयति प्ररूपयति, गौतमः पृच्छति- 'विभंगणाणस्स णं भंते ! केवइए विसए पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! विभङ्गज्ञानस्य खलु कियान् विषयः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह- 'गोयमा ! से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' हे गौतम ! स विभङ्गज्ञानस्य विषयः, तद् वा विभङ्गज्ञानं समासतः संक्षेपत चतुर्विधं प्रज्ञप्तम्, 'तं जहा- दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' तद्यथा- द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतः, भावतः, 'दव्वओ णं विभंगनाणी विभंगनाणपरिगयाइं दव्वाइं जाणइ, पासइ' द्रव्यतः विभङ्गज्ञानविषयं

कालको कहता है यावत् युक्तिपूर्वक उसका निरूपण करता है। 'भावओ णं सुयअन्नाणी, सुय अन्नाण परिगए भावे आघवेइ, तंचेव' भावकी अपेक्षा लेकर श्रुताज्ञानी श्रुताज्ञान द्वारा परिणत भावोंको कहता है यावत् युक्तिपूर्वक उनका निरूपण करता है। अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं- 'विभंगनाणस्स णं भंते ! केवइए विसए पण्णत्ते' हे भदन्त ! विभंगज्ञानका विषय कितना कहा गया है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम ! 'से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' विभंगज्ञानका विषय अथवा विभंगज्ञान संक्षेपसे चार प्रकारका कहा गया है 'तंजहा' जो इस तरहसे है-'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' द्रव्यकी अपेक्षासे, क्षेत्रकी अपेक्षासे कालकी अपेक्षासे और भावकी अपेक्षासे 'दव्वओ णं विभंगनाणी, विभंगनाणपरिगयाइं दव्वाइं जाणइ, पासइ' द्रव्यकी अपेक्षा लेकर विभंगज्ञानी विभंगज्ञान

યાવત્ - યુક્તિપૂર્વક તેનુ નિરૂપણ કરે છે. 'भावओ णं सुयअन्नाणी सुयअन्नाणपरिगए भावे आघवेइ तं चेव' ભાવની અપેક્ષાનો આશ્રય કરીને શ્રુતજ્ઞાની શ્રુતાજ્ઞાન પરિગત ભાવોને કહે છે યાવત્ યુક્તિપૂર્વક તેનુ નિરૂપણ કરે છે 'विभंगनाणस्स णं भंते ! केवइए विसए पण्णत्त' હે ભગવાન્ ! વિભંગજ્ઞાનના કેટલા વિષય કહ્યા છે ? ઉ :- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'से समासओ चउव्विहे पण्णत्ते' તે વિભંગજ્ઞાનના વિષય એટલે કે વિભંગજ્ઞાન સંક્ષેપરૂપથી ચાર પ્રકારનુ કહેલ છે 'तं जहा' જે આ પ્રમાણે છે 'दव्वओ, खेत्तओ, कालओ, भावओ' દ્રવ્યની અપેક્ષાથી, ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી, કાળની અપેક્ષાથી અને ભાવની અપેક્ષાથી 'दव्वओ णं विभंगनाणी विभंगनाणपरिगयाइं दव्वाइं जाणइ पासइ' દ્રવ્યની અપેક્ષા કરીને વિભંગજ્ઞાની વિભંગ-

द्रव्यमाश्रित्य खलु विभङ्गज्ञानी विभङ्गज्ञानपरिगतानि द्रव्याणि विभङ्गज्ञानेन अवायादिना जानाति, अवग्रहादिना पश्यति, 'एवं जाव भावओ णं विभंगनाणी विभंगनाणपरिगए भावे जाणइ, पासइ' एवम् उक्तरीत्या यावत्-क्षेत्रतः, कालतः, भावतः खलु विभङ्गज्ञानी विभङ्गज्ञानपरिगतान् विभङ्गज्ञानेन विषयीकृतान् भावान् विभङ्गज्ञानेन जानाति, पश्यति ॥ सू० ११ ॥

अष्टादशकालादिद्वारवक्तव्यतामाह

मूलम्--नाणी णं भंते ! णाणि' त्ति कालओ केवच्चिरं होइ? गोयमा ! नाणी दुविहे पण्णत्ते, तंजहा--साइए वा, अपज्जवसिए साइए वा, सपज्जवसिए । तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए, से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं सातिरेगाइं । आभिणिबोहियनाणी णं भंते! 'आभिणिबोहियनाणी' त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? एवं नाणी, आभिणिबोहियनाणी, जाव

द्वारा परिगत द्रव्योंको अवायादिरूपसे जानता है और अवग्रहादिरूपसे देखता है । 'एवं जाव भावओ णं विभंगनाणी विभंगनाणपरिगए भावे जाणइ पासइ' इसी तरहसे यावत् भावकी अपेक्षा लेकर विभंगज्ञानी विभंगज्ञान द्वारा परिगत भावोंको जानता है और देखता है । इस तरह क्षेत्रकी अपेक्षा, कालकी अपेक्षा और भावकी अपेक्षा लेकर विभंगज्ञानी विभंगज्ञान द्वारा क्षेत्रादिकों को अवायादि रूपसे एवं अवग्रहादिरूपसे जानता और देखता है ॥ सू० ११॥

જ્ઞાનદ્વારા વિષયભૂત થયેલા દ્રવ્યોને અવાયાદિ રૂપથી જાણે છે અને અવગ્રહાદિરૂપથી દેખે છે. ' एवं जाव भावओणं विभंगनाणी विभंगनाणपरिगए भावे जाणइ, पासइ ' એજ રીતે-યાવત્-ભાવની અપેક્ષાએ વિભંગજ્ઞાની વિભંગજ્ઞાનીદ્વારા વિષયભૂત થયેલા ભાવોને જાણે છે અને દેખે છે એજ રીતે ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ, કાળની અપેક્ષાએ, ભાવની અપેક્ષાએ વિભંગજ્ઞાની વિભંગજ્ઞાનદ્વારા ક્ષેત્રાદિકોને અવાયાદિ રૂપથી અને અવગ્રહાદિરૂપથી જાણે છે અને દેખે છે. ॥ સૂ. ૧૧॥

केवलनाणी, अन्नाणी, मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी, विभंगनाणी, एएसिं दसण्ह वि संचिट्ठणा जहा कायट्ठिइए, अंतरं सव्वं जहा जीवाभिगमे, अप्पाबहुगाणि तिन्नि जहा बहुवत्तव्वयाए। केवइया णं भंते! आभिणिबोहियणाणपज्जवा पन्नत्ता? गोयमा! अणंता आभिणिबोहियनाणपज्जवा पण्णत्ता। केवइया णं भंते! सुयनाणपज्जवा पण्णत्ता? एवं चेव, एवं जाव केवलनाणस्स, एवं मइअन्नाणस्स, सुय अन्नाणस्स य, केवइया णं भंते! विभंगनाणपज्जवा पण्णत्ता? गोयमा! अणंता विभंगनाणपज्जवा पण्णत्ता? एएसि णं भंते! आभिणिबोहियणाणपज्जवाणं, सुयनाणपज्जवाणं, ओहिनाणपज्जवाण, मणपज्जवनाणपज्जवाणं, केवलनाणपज्जवाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा मणपज्जवनाणपज्जवा, ओहिनाणपज्जवा अणंतगुणा, सुयनाणपज्जवा अणंतगुणा, आभिणिबोहियनाणपज्जवा अणंतगुणा, केवलनाणपज्जवा अणंतगुणा, एएसि णं भंते! मइअण्णाणपज्जवाणं, सुयअन्नाणपज्जवाणं, विभंगनाणपज्जवाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा? गोयमा! सव्वत्थोवा विभंगनाणपज्जवा, सुयअण्णाणपज्जवा अणंतगुणा, मइअन्नाणपज्जवा अणंतगुणा। एएसि णं भंते! आभिणिबोहियणाणपज्जवाणं, जाव केवलनाणपज्जवाणं, मइअन्नाणपज्जवाणं सुयअन्नाणपज्जवाणं, विभंगनाणपज्जवाण, य कयरे कयरेहिंतो

जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा! स०वत्थो वा मणपज्जवनाणपज्जवा, विभंगनाणपज्जवा अणंतगुणा, ओहिनाणपज्जवा अणंतगुणा, सुयअन्नाणपज्जवा अणंतगुणा, सुयनाणपज्जवा विसेसाहिया, मइअन्नाणपज्जवा अणंतगुणा, आभिणिबोहियनाणपज्जवा विसेसाहिया, केवलनाणपज्जवा अणंतगुणा, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥सू.१२॥

बीईओ उद्देसो समत्तो ॥

छाया- ज्ञानी खलु भदन्त! 'ज्ञानी' इति कालतः कियच्चिरं भवति ? गौतम ! ज्ञानी द्विविधः प्रज्ञप्तः तद्यथा- सादिको वा अपर्यवसितः, सादिको वा सपर्यवसितः, तत्र खलु यः स सादिकः सपर्यवसितः, स जघन्येन अन्तर्मुहूर्तम्, उत्कृष्टेन षट्षष्टिं सागरोपमानि सातिरेकाणि, आभिनिबोधिकज्ञानी

अष्टादशकालादि द्वार वक्तव्यता-

'णाणी णं भंते !' इत्यादि ।

सूत्रार्थ- (णाणी णं भंते ! णाणी त्ति कालओ केवच्चिरं होइ) हे भदन्त ! ज्ञानी ज्ञानीरूपसे कालकी अपेक्षा कितने समयतक रहता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (णाणी दुविहे पण्णत्ते) ज्ञानी दो प्रकार का कहा गया है । (तं जहा) वह इस तरहसे है= (साइए वा अपज्जवसिए, साइए वा सपज्जवसिए) सादि अपर्यवसित और सादि सपर्यवसित (तत्थ णं जे से साइए अपज्जवसिए, से जहन्नेणं अंतो मुहुत्तं, उक्कोसेणं छावट्ठिं सागरोवमाइं साइरेगाइं) इनमें जो सादि सपर्यवसित ज्ञानी है, वह जघन्यसे अन्तर्मुहूर्ततक और उत्कृष्ट से कुछ

અઢાર પ્રકારના કાળનું નિરૂપણ

'णाणी णं भंते !' ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ :-'णाणी णं भंते ! 'णाणी त्ति कालओ केवच्चिरं होइ ' હે ભગવાન્ ! જ્ઞાની જ્ઞાનીરૂપથી કાળની અપેક્ષાએ કેટલા સમય રહે છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'णाणी दुविहे पण्णत्ते' જ્ઞાનીના બે પ્રકાર છે 'तं जहा' જે આ પ્રકારે છે 'साइए वा अपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए' સાદિ અપર્યવસિત અને સાદિ સપર્યવસિત 'तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए, से जहन्नेणं अतो मुहुत्तं, उक्कोसेणं छावट्ठिं सागारोवमाइ साइरेगाइं' તે પૈકીના જે સાદિ સપર્યવસિત જ્ઞાની છે તે

खलु भदन्त ! 'आभिनिबोधिकज्ञानी' इति कालतः कियच्चिरं भवति? एवं ज्ञानी, आभिनिबोधिकज्ञानी, यावत्- केवलज्ञानी, अज्ञानी मत्यज्ञानी, श्रुताज्ञानी विभङ्गज्ञानी एतेषां दशानामपि संस्थानं यथा कायस्थितिके, अन्तरं सर्वं यथाजीवाभिगमे, अल्पबहुत्वानि त्रीणि यथा बहुत्ववक्तव्यतायाम्, कियन्तः खलु भदन्त! आभिनिबोधिकज्ञानपर्यायाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अनन्ताः आभिनि-

अधिक ६६ छयासठ सागरोपमतक ज्ञानीरूपसे रहता है (आभिणि-बोहियनाणी णं भंते ! 'आभिणिबोहियनाणी' त्ति कालओ केवच्चिरं होइ) हे भदन्त! आभिनिबोधिकज्ञानी 'आभिनिबोधिकज्ञानी रूपसे' कालकी अपेक्षा कितने समयतक रहता है ? 'एवं नाणी, आभिणि बोहियनाणी, जाव केवलनाणी, अन्नाणी, मइ अन्नाणी, सुय अन्नाणी, विभंगनाणी, एएसिं दसण्हं वि संचिट्ठणा जहा कायट्ठिईए, अंतरं सव्वं जहा जीवाभिगमे, अप्पाबहुगाणि तिन्नि जहा बहुवत्तव्वयाए' इसी तरहसे, ज्ञानी, आभिनिबोधिकज्ञानी, यावत् केवलज्ञानी, अज्ञानी, मत्यज्ञानी, श्रुताज्ञानी, विभंगज्ञानी, इन दशका ज्ञानी रूपसे रहनेका स्थितिकाल प्रज्ञापना सूत्रके १८वें कायस्थिति पदमें कहे गये अनुसार जानना चाहिये। तथा जीवाभिगम सूत्रमें कहे अनुसार इन दशका परस्पर अन्तर जानना चाहिए। इसी तरहसे प्रज्ञापनासूत्रके बहुवक्तव्यता पदमें कहे अनुसार ज्ञानी, अज्ञानी और उभय इन तीनका अल्प-बहुत्व जानना चाहिये। (केवइयाणं भंते ! आभिणिबोहियनाणपज्जवा

જઘન્યથી અતર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી થોડુ અધિક ૬૬ છાસઠ સાગરોપમ પ્રમાણુ સુધી જ્ઞાનીરૂપથી રહે છે. 'आभिणिबोहियनाणी णं भंते ! आभिणिबोहियनाणी त्ति कालओ केवच्चिरं होइ' હે ભદન્ત ! આભિનિબોધિક જ્ઞાની આભિનિબોધિક જ્ઞાની રૂપથી કાળની અપેક્ષાએ કેટલા સમય પર્યંત રહી શકે છે. –'एवं नाणी आभिणि बोहियनाणी जाव केवलनाणी अन्नाणी, मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी विभंगनाणी, एएसिं तिन्नि जहा बहुवत्तव्वयाए' આજ રીતે જ્ઞાની, આભિનિબોધિકજ્ઞાની યાવત્– કેવળજ્ઞાની, અજ્ઞાની, મત્યજ્ઞાની, શ્રુતાજ્ઞાની અને વિભંગજ્ઞાની એ દશેના જ્ઞાનીરૂપથી રહેવાનો સ્થિતિ કાળ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના અઢારમા ૧૮ કાયસ્થિતિ પદમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજી લેવો. તથા જીવાભિગમસૂત્રમા કહ્યા પ્રમાણે આ દશેનું પરસ્પર અંતર સમજી લેવું એજ રીતે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ત્રીજા બહુવક્તવ્યતા પદમાં કહ્યા પ્રમાણે જ્ઞાની, અજ્ઞાની અને ઉભય આ ત્રણનુ અલ્પબહુત્વ સમજી લેવું. 'केवइयाणं भंते ! आभिणि-बोहियनाणपज्जवा पन्नत्ता' હે ભદન્ત ! આભિનિબોધિક જ્ઞાનના પર્યાય કેટલા છે?

बोधिकज्ञानपर्यायाः प्रज्ञप्ताः, कियन्तः खलु भदन्त ! श्रुतज्ञानपर्यायाः प्रज्ञप्ताः ? एवमेव । एवं यावत् केवलज्ञानस्य एवं मत्यज्ञानस्य, श्रुताज्ञानस्य च । कियन्तः खलु भदन्त ! विभङ्गज्ञानपर्यायाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! अनन्ता विभङ्गज्ञानपर्याया प्रज्ञप्ताः । एतेषां खलु भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञानपर्यायाणा श्रुतज्ञान पर्यायाणाम् अवधिज्ञानपर्यायाणां मनःपर्यवज्ञानपर्यायाणां केवलज्ञानपर्यायाणां च कतरे कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोका मनःपर्यव-

पन्नत्ता) हे भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञानकी पर्यायें कितनी कही गई हैं । (गोयमा) हे गौतम ! (अणता आभिणिबोहियनाणपज्जवापन्नत्ता) आभिनिबोधिकज्ञानकी पर्यायें अनन्त कहीं गई हैं । (केवइयाणं भंते! सुयनाणपज्जवा पण्णत्ता) हे भदन्त ! श्रुतज्ञानकी पर्यायें कितनी कहीं गई हैं ? (एवं चेव) हे गौतम ! श्रुतज्ञानकी पर्यायें अनन्त कहीं गई हैं । (एव जाव केवलनाणस्स, एव मइ अन्नाणस्स, सुय अन्नाणस्स य) इसी तरहसे यावत् केवलज्ञानकी पर्यायों को जानना चाहिये । मत्यज्ञान और श्रुताज्ञानकी भी पर्यायोंकोभी ऐसी ही जानना चाहिये । (केवइयाणं भते ! विभगनाणपज्जवा पण्णत्ता) हे भदन्त ! विभगज्ञानकी पर्यायें कितनी कही गई हैं? (गोयमा) हे गौतम ! (अणता विभंगनाणपज्जवा पण्णत्ता) विभगज्ञानकी पर्यायें अनन्त कही गईहैं। (एएसिं णं भंते ! आभिणिबोहियणाणपज्जवाणं, सुयनाणपज्जवाणं, ओहिनाणपज्जवाणं, मणपज्जवनाणपज्जवाणं, केवलनाणपज्जवाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहियावा) हे भदन्त ! इन आभिनिबोधिक

'गोयमा' હે ગૌતમ 'अणंता आभिणिबोहियनाणपज्जवा पन्नत्ता' આભિનિબોધિક જ્ઞાનની પર્યાયો અનન્ત કહેવાય ગઇ છે 'केवइयाणं भंते ! सुयनाणपज्जवा पण्णत्ता' હે ભદન્ત ! શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયો કેટલી છે 'एवं चेव' હે ગૌતમ ! શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયો પણ અનન્ત કહેલી છે. 'एवं जाव केवलनाणस्स, एव मइअन्नाणस्स, सुय अन्नाणस्स य' આવીજ રીતે યાવત્ - કેવળજ્ઞાનની પર્યાયોને પણ અનંત જાણવી જોઇએ મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાનની પર્યાયો પણ એવી જ રીતે અનંત જાણવી 'केवइया णं भंते ! विभंगनाणपज्जवा पण्णत्ता' હે ભદન્ત ! વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયો કેટલી કહેલી છે ? 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'अणंता विभंगनाणपज्जवा पण्णत्ता' વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયો અનન્ત કહી છે एएसि णं भंते आभिणिबोहियनाणपज्जवाणं, सुयनाणपज्जवा ण ओहिनाणपज्जवाणं, मणपज्जवनाणपज्जवाणं केवलनाणपज्जवाणं कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया वा' હે ભગવન્ ! આ આભિનિબોધિક

ज्ञानपर्यायाः, अवधिज्ञानपर्यायाः अनन्तगुणाः, श्रुतज्ञानपर्यायाः अनन्तगुणाः। आभिनिबोधिकज्ञानपर्यायाः अनन्तगुणाः, केवलज्ञानपर्यायाः अनन्तगुणाः, एतेषां खलु भदन्त! मत्यज्ञानपर्यायाणां श्रुताज्ञानपर्यायाणां, विभङ्गज्ञानपर्यायाणां च कतरे कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिका वा? गौतम! सर्वस्तोका विभङ्गज्ञानपर्यायाः, श्रुताज्ञानपर्यायाः अनन्तगुणाः, मत्यज्ञानपर्यायाः

ज्ञानकी पर्यायोमें श्रुतज्ञानकी पर्यायोंमें, अवधिज्ञानकी पर्यायोंमें मनःपर्यवज्ञानकी पर्यायोंमें और केवलज्ञानकी पर्यायोंमें कौनसी पर्याये किन पर्यायोंकी अपेक्षा यावत् विशेषाधिक हैं? (गोयमा) हे गौतम! (सव्वत्थोवा मणपज्जवनाणपज्जवा, ओहिनाणपज्जवा अणंतगुणा, सुयणाणपज्जवा अनंतगुणा आभिनिबोहियनाणपज्जवा अणंतगुणा केवलनाणपज्जवा अणंतगुणा) सबसे कम मनःपर्यवज्ञानकी पर्यायें हैं। इनसे अनन्तगुणी अवधिज्ञानकी पर्याये हैं। इनसे अनन्तगुणी श्रुतज्ञानकी पर्यायें हैं। इनसे अनन्तगुणी आभिनिबोधिकज्ञानकी पर्यायें हैं। और इनसे भी अनन्तगुणी पर्यायें केवलज्ञानकी पर्यायें हैं। (एएसिंणं भंते! मइ अन्नाणपज्जवाणं, सुय अन्नाणपज्जवाणं, विभंगनाणपज्जवाण य कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया) हे भदन्त! इन मत्यज्ञान, श्रुताज्ञान और विभंगज्ञानकी पर्यायोंमें कौन पर्यायें किनकी अपेक्षा यावत् विशेषाधिक हैं? (गोयमा) हे गौतम! (सव्वत्थो वा विभंगनाणपज्जवा, सुय अन्नाणपज्जवा अणंतगुणा, मइ अन्नाणपज्जवा

જ્ઞાનની પર્યાયોમાં, શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયોમાં, અવધિજ્ઞાનની પર્યાયોમાં, મનઃપર્યવજ્ઞાનની પર્યાયોમાં અને કેવળજ્ઞાનની પર્યાયોમાં કઇ પર્યાયો કઇ પર્યાયોની અપેક્ષાએ યાવત્-વિશેષાધિક છે 'गोयमा'. હે ગૌતમ! 'सव्वत्थोवा मणपज्जवनाणपज्जवा ओहिनाणपज्जवा अणंतगुणा, सुयनाणपज्जवा अणंतगुणा, आभिणिबोहियनाणपज्जवा अणंतगुणा, केवलनाणपज्जवा अणंतगुणा' બધાથી ઓછા મનઃપર્યવજ્ઞાનનાપર્યાયો છે તેનાથી અનંતગણી અવધિજ્ઞાનની પર્યાયો છે. તેનાથી અનંતગણી શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયો છે, તેનાથી અનંતગણી આભિનિબોધિકજ્ઞાનની પર્યાયો છે અને તેનાથી પણ અનંતગણી પર્યાય કેવળજ્ઞાનની છે. 'एएसिं णं भंते! मइअन्नाणपज्जवाणं सुयअन्नाणपज्जवाणं, विभंगनाणपज्जवाणय कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया' હે ભગવાન્! આ મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયોમાં કઇ પર્યાયો કોની અપેક્ષાએ – યાવત્ – વિશેષાધિક છે? 'गोयमा' હે ગૌતમ! सव्वत्थोवा विभंगनाणपज्जवा सुयअन्नाणपज्जवा अणंतगुणा, मइअन्नाणपज्जवा अणंतगुणा'

अनन्तगुणाः। एतेषां खलु भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञानपर्यायाणां यावत्-केवलज्ञानपर्यायाणां । मत्यज्ञानपर्यायाणाम्, श्रुताज्ञानपर्यायाणाम्, विभङ्गज्ञानपर्यायाणां च कतरे कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः मनःपर्यवज्ञानपर्यायाः विभङ्गज्ञानपर्यायाः अनन्तगुणाः, अवधिज्ञानपर्यायाः अनन्तगुणाः, श्रुताज्ञानपर्यायाः अनन्तगुणाः, श्रुतज्ञानपर्यायाः विशेषाधिकाः,

अणंतगुणा) सबसे कम विभंगज्ञानकी पर्यायें हैं। इनसे अनन्तगुणी श्रुताज्ञानकी पर्याय हैं और इनसे अनन्त गुणी मत्यज्ञानकी पर्यायें हैं। (एएसिं णं भंते ! आभिणिबोहियणाणपज्जवाणं जाव केवलणाणपज्जवाणं, मइ अन्नाणपज्जवाणं, सुय अन्नाणपज्जवाणं विभंगणाणपज्जवाणं कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा) हे भदन्त इन आभिनिबोधिकज्ञानकी पर्यायोंमें यावत् केवलज्ञानकी पर्यायोंमें, मत्यज्ञानकी पर्यायोंमें, श्रुताज्ञानकी पर्यायोंमें, तथा विभंगज्ञानकी पर्यायोंमें कौनसी पर्यायें किन पर्यायोंकी अपेक्षा यावत् विशेषाधिक हैं? (गोयमा) हे गौतम ! (सव्वत्थोवा मणपज्जवनाणपज्जवा, विभंगनाणपज्जवा अणंतगुणा, ओहिनाणपज्जवा अणंतगुणा, सुयअन्नाणपज्जवा अणंतगुणा, सुयनाणपज्जवा विसेसाहिया, मइ अन्नाणपज्जवा अणंतगुणा, आभिणिबोहियनाणपज्जवा विसेसाहिया, केवलनाणपज्जवा अणंतगुणा- सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) सबसे कम मनःपर्यवज्ञानकी पर्यायें हैं। विभंगज्ञानकी

સર્વથી ઓછી વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયો છે તેનાથી અનંતગણી શ્રુતાજ્ઞાનની પર્યાયો છે અને તેનાથી પણ અનંતગણી મત્યજ્ઞાનની પર્યાયો છે 'एएसिणं भंते आभिणिबोहियनाणपज्जवाणं जाव केवलनाणपज्जवाणं मइअन्नाणपज्जवाणं, सुयअन्नाणपज्जवाणं विभंगनाणपज्जवाण कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया वा' હે ભગવન્ ! આ આભિનિબોધિક જ્ઞાનની પર્યાયોમાં -યાવત્- કેવળજ્ઞાનની પર્યાયોમા, મત્યજ્ઞાનની પર્યાયોમા શ્રુતાજ્ઞાનની પર્યાયોમાં તથા વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયોમા કઈ પર્યાય કઈ પર્યાયની અપેક્ષાએ વિશેષાધિક છે. 'गोयमा' હે ગૌતમ ! सव्वत्थोवा मणपज्जवनाणपज्जवा, विभंगनाणपज्जवा अणंतगुणा ओहिनाणपज्जवा अणंतगुणा, सुयअन्नाणपज्जवा अणंतगुणा सुयनाणपज्जवा विसेसाहिया मइअन्नाणपज्जवा अणंतगुणा, आभिणिबोहियनाणपज्जवा विसेसाहिया केवलनाणपज्जवा अणंतगुणा सेव भंते सेव भंते त्ति' બધાથી ઓછી મનઃપર્યવજ્ઞાનની પર્યાયો છે વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયો તેનાથી અનંતગુણી છે.

मत्यज्ञानपर्याया अनन्तगुणाः, आभिनिबोधिकज्ञानपर्यायाः विशेषाधिकाः, केवलज्ञानपर्यायाः अनन्तगुणाः, तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! ॥इति सू.-१२॥

द्वितीयोद्देशकः समाप्तः

टीका—अथाष्टादशकालद्वारमाश्रित्य तदपेक्षया ज्ञानादिकं प्ररूपयितुमाह— 'णाणी णं भंते! 'णाणि' त्ति कालओ केवच्चिरं भवइ' गौतमः पृच्छति— हे भदन्त! ज्ञानी खलु 'ज्ञानी' इति ज्ञानितया कालतः कालापेक्षया कियच्चिरं भवति? कियद्दीर्घकालं यावत् ज्ञानिरूपेण व्यपदिश्यते? इति प्रश्नः, भगवानाह— 'गोयमा! नाणी दुविहे पण्णत्ते, तंजहा— साइए वा अपज्जवसिए, साइए वा सपज्जवसिए'

पर्यायें इनसे अनन्तगुणी हैं। अवधिज्ञानकी पर्यायें इनसे भी अनन्तगुणी हैं। श्रुत अज्ञानकी पर्यायें अवधिज्ञानकी पर्यायोंकी अपेक्षासेभी अनन्तगुणी हैं। श्रुतज्ञानकी पर्यायें इनसे कुछ अधिक हैं। मत्यज्ञानकी पर्यायें इनसे अनन्तगुणी हैं। आभिनिबोधिकज्ञानकी पर्यायें इनसे विशेषाधिक हैं। केवलज्ञानकी पर्यायें इनसेभी अनन्तगुणी हैं। हे भदन्त! जैसा आपने कहा है वह ऐसा ही है— हे भदन्त! जैसा आपने कहा वह ऐसा ही है। ऐसा कह कर वे भगवान् गौतम! यावत् अपने स्थानपर विराजमान हो गये।

टीकार्थ- अठारहवें कालद्वारको लेकर सूत्रकारने उसकी अपेक्षासे ज्ञानाधिककी प्ररूपणाकी है। इसमें गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है— 'णाणीणं भंते! 'णाणी' त्ति कालओ केवच्चिरं भवइ' हे भदन्त! ज्ञानी 'यह ज्ञानी है' इस रूपसे कब तक कहा जाता है? उत्तरमें प्रभु कहते हैं— 'गोयमा' हे गौतम! 'नाणी दुविहे पण्णत्ते' ज्ञानी दो

અવધિજ્ઞાનની પર્યાયો તેનાથી પણ અનંતગણી છે શ્રુત અજ્ઞાનની પર્યાયો અવધિજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ અનંતગણી છે શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયો તેનાથી કંઇક અધિક છે. મત્યજ્ઞાનની પર્યાયો તેનાથી અનંતગણી છે. અભિનિબોધિક જ્ઞાનની પર્યાયો તેનાથી વિશેષાધિક છે. કેવળજ્ઞાનની પર્યાયો તેનાથી પણ અનંતગણી છે હે ભગવન્! જેવું આપે કહ્યુ છે તે તેમજ છે હે ભગવન્ જેવી રીતે આપે કહ્યુ છે તે તેમજ છે એ પ્રમાણે કરીને ભગવાન ગૌતમ-યાવત્-પોતાના સ્થાનપર બિરાજમાન થઇ ગયા

ટીકાર્થ —અઢારમા કાળદ્વારનો આશ્રય કરીને સૂત્રકારે તેની અપેક્ષાએ જ્ઞાનાદિકની નિરૂપણતા કરી છે તેમા ગૌતમે પ્રભુને એવુ પૂછયુ છે કે 'णाणी णं भंते! णाणी ' त्ति कालओ केवच्चिरं भवइ ' હે ભગવાન્! જ્ઞાની આ જ્ઞાની છે એ રૂપથી કયા સુધી કહી શકાય છે? ઉત્તર :- ' गोयमा ' હે ગૌતમ! ' णाणी दुविहे पण्णत्ते '

हे गौतम ! ज्ञानी द्विविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा- सादिको वा अपर्यवसितः, अय भावः-कालद्वारे सादिकोऽपर्यवसितः-यस्यादिरस्ति अन्तो नास्ति स केवलज्ञानी साद्यपर्यवसित उच्यते, अथच सादिकः सपर्यवसितः- यस्यादिरन्तश्च वर्तेते स मत्यादिज्ञानवान केवलज्ञानवर्जितो जीवः सादिसपर्यवसितः इति व्यवह्रियते, तत्र केवलज्ञानस्य साद्यपर्यवसितः कालोऽस्ति, मत्यादिज्ञानस्य सादिसपर्यवसितः कालोऽस्ति, इति । तत्र प्रथमस्य साद्यपर्यवसित इति कथनेनैव कालप्रतीतेरतस्तं विहाय द्वितीयस्यैव सादिसपर्यवसितस्य जघन्योत्कृष्टाभ्यां तमुपदर्शयितुमाह-'तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए, से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं छावट्ठि सागरोवमाइं सातिरेगाइं' तत्र तयोर्मध्ये खलु यत् तत्-

प्रकारका कहा गया है 'तंजहा' जैसे- 'साइएवा अपज्जवसिए, साइए वा सपज्जवसिए' एक सादिक अपर्यवसित और दूसरा सादिक सपर्यवसित. तात्पर्य कहनेका यह है- केवलज्ञानीकी आदि तो होती है, पर अन्त नहीं होता- वह केवलज्ञानी सादि अपर्यवसित है. जिस ज्ञानीकी आदि हो, और अन्त भी हो वह सादि सपर्यवसित ज्ञानी है, जैसे केवलज्ञानरहित मति आदि ज्ञानवाला जीव । केवलज्ञान का काल सादि- अपर्यवसित है और मत्यादि ज्ञानोंका काल सादि सपर्यवसित है। प्रथमज्ञानीकी 'सादि अपर्यवसित' इस प्रकारके कहनेसे कालस्थिति प्रतीत हो जाती है- इसलिये उसे छोडकर द्वितीय जो सादि सपर्यवसित ज्ञानी है उसकी जघन्य और उत्कृष्टस्थिति प्रदर्शित करनेके लिए सूत्रकार कहते हैं- 'तत्थणं जे से साइए सपज्जवसिए- से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेण छावट्ठि सागरोवमाइं सातिरेगाइं'

જ્ઞાની બે પ્રકારથી કહ્યા છે 'तं जहा' જેમકે 'साइए वा अपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए' એક અપર્યવસિતસાદી અને સપર્યવસિત સાદી તાત્પર્ય કહેવાનુ એ છે કે કેવળજ્ઞાનીની આદિ તો હોય છે પણ અંત હોતો નથી તે કેવળજ્ઞાની સાદિ અપર્યવસિત છે જે જ્ઞાનીની આદિ હોય અને અંત પણ હોય તે સાદિ અપર્યવસિત જ્ઞાની કહેવાય છે જેમકે કેવળજ્ઞાન રહિત મતિજ્ઞાન આદિ જ્ઞાનવાળા જીવ. કેવળજ્ઞાનનો સમય સાદિ અપર્યવસિત છે અને મત્યાદિ જ્ઞાનોનો સમય સાદિ સપર્યવસિત છે. પ્રથમ જ્ઞાનીને 'સાદિ અપર્યવસિત' એ રીતે કહેવાથી કાળસ્થિતિ પ્રતીત થઇ જાય છે. એટલા માટે તેને છોડીને બીજા જે સાદિ અપર્યવસિત જ્ઞાની છે તેની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બતાવવા સારૂ સૂત્રકાર કહે છે કે 'तत्थणं जे से साईए सपज्जवसिए से जहन्नेणं अंतो मुहुत्त उक्कोसेणं छावट्ठिसागरोवमाइं सातिरेगाइं' જે સાદી

अथ सादिकं सपर्यवसित ज्ञानम् तत् मतिश्रुतज्ञानं जघन्येन अन्तर्मुहूर्त काल तिष्ठति तद्द्वयस्यैव जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तमात्रत्वात् अवधि-मनःपर्यव-ज्ञानन्तु जघन्येन एकसमयं तिष्ठति, उत्कृष्टेन तु मतिश्रुतावधिज्ञानत्रय सातिरे-काणि-किञ्चिद् विशेषाधिकानि षट्षष्टिसागरोपमाणि तिष्ठति, तत्त्रयस्य हि उत्कर्षेण एतावत्येव स्थितिः, सा चैवं भवति- 'दो वारे विजयाइसु गयस्स, तिन्नच्चुए अहव ताइं । अइरेगं नरभवियं, णाणाजीवाण सव्वद्धं' ॥१॥ इति द्विवारं विजयादिषु गतस्य त्रीणि अच्युते अथवा तानि। अतिरेकं नर-भविकं नानाजीवानां सर्वाद्धाम्। गौतमः पृच्छति - 'आभिणिबोहियणाणी णं भंते! आभिणिबोहियणाणि' त्ति कालओ केवच्चिरं होइ?' हे भदन्त!

जो सादिक सपर्यवसित ज्ञान- मतिश्रुतज्ञान है उनका काल जघन्यसे अन्तर्मुहूर्तका है अर्थात् ये दोनों ज्ञान कमसे कम एक अन्तर्मुहूर्त कालतक ठहरते हैं क्योंकी ये दोनों ही ज्ञान जघन्य से अन्तर्मुहूर्त मात्र हैं। तथा अवधि और मनःपर्यय ये दो ज्ञान जघन्य से एक समयतक रहते हैं, और उत्कृष्टसे मतिज्ञान, श्रुतज्ञान और अवधिज्ञान कुछ अधिक ६६ सागरोपम तक रहते हैं। क्यों कि इन तीनों की उत्कृष्टसे इतनी ही स्थिति है. वह इस प्रकारसे होती है- 'दोवारे विजयाइसु गयस्स, तिन्नच्चुए, अहव ताइं अइरेगं नरभवियं, णाणा जीवाण सव्वद्धं' दो बार विजयादिकों में जानेसे अथवा तीन बार अच्युतमें जानेसे, इसके साथ जो कुछ अधिकता कही गई है वह मनुष्यभवको लेकर कही गई है। अब गौतम स्वामी पूछते हैं- 'आभिणिबोहियनाणी णं भंते! 'आभिणिबोहियणाणीत्ति कालओ

અપર્યવસિતજ્ઞાન એટલે મતિ, શ્રુતાદિ જ્ઞાન છે તેનો સમય જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તનો છે અર્થાત્ એ બે જ્ઞાન ઓછામા ઓછું એક અંતર્મુહૂર્ત કાળ પર્યંત રહે છે. કેમકે તે બંન્ને જ્ઞાન જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત માત્ર છે તથા અવધિ અને મનઃપર્યવ એ બે જ્ઞાન જઘન્યથી એક સમય પર્યંત રહે છે અને ઉત્કૃષ્ટથી મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અને અવધિજ્ઞાન કંઇ વિશેષ ૬૬ છાસઠ સગરોપમ પર્યંત રહે છે કેમકે એ ત્રણેની ઉત્કૃષ્ટથી એટલી સ્થિતિ છે. તે આ રીતે થાય છે 'दोवारे विजयाइसु गयस्स, तिन्नच्चुए अहव ताइं अइरेगं नरभविय नाणा जीवाणसव्वद्ध' બે વાર વિજયાદિકોમા જવાથી અથવા ત્રણવાર અચ્યુત નામના બારમા દેવલોકમાં જવાથી તેની સાથે જે કંઇ અધિકતા કહી છે તે મનુષ્ય ભવને ઉદ્દેશીને કહી છે

પ્રશ્ન:-'आभिणिबोहिनाणी णं भंते! आभिणिबोहियणाणी त्ति कालओ केवच्चिरं होई'

अनन्तगुणाः, परस्परं तुल्याश्च, तत्र ज्ञानिनोऽल्पबहुत्वे संयतस्यैव मनःपर्यवज्ञानितया सर्वस्तोकाः मनःपर्यवज्ञानिन, अवधिज्ञानिनश्चतसृषु अवस्थासु सद्भावात् तेभ्योऽसंख्येयगुणाः, तेभ्य आभिनिवोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनश्च विशेषाधिकत्वात् अवध्यादिज्ञानरहिता अपि कियन्तः पञ्चेन्द्रियाः, कियन्तो विकलेन्द्रियाश्चाऽपि सासादनगुणस्थानकवर्तितया मतिश्रुतज्ञानिनो भवन्ति। अज्ञानिनाम् अल्पबहुत्वे पञ्चेन्द्रियाणामेव विभङ्गज्ञानसंभवात् सर्वस्तोका विभङ्गज्ञानिनः, तेभ्योऽनन्तगुणाः मत्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनश्च एकेन्द्रियाणामपि

ज्ञानी हैं। इन से अनन्तगुणें मत्यज्ञानी और श्रुताज्ञानी हैं। तथा ये दोनों परस्परमें समान हैं। ज्ञानियों में मनःपर्यवज्ञानी जो सब से कम कहे गये हैं, उसका कारण यह है कि यह मनः पर्यवज्ञानसंयत जीवके ही होता है, असंयत के नहीं। तथा अवधिज्ञानी जो मनःपर्यय ज्ञानी की अपेक्षा असंख्यातगुणे कहे गये हैं, उसका कारण यह है कि अवधिज्ञान चारों गतियोंमें होता है। तथा मतिज्ञानी और श्रुतज्ञानी जो अवधिज्ञानी की अपेक्षा विशेषाधिक कहे गये हैं सो उसका कारण यह है कि कितनेक पंचेन्द्रिय जीव अवधिज्ञानी नहीं भी हैं। तथा कितनेक विकलेन्द्रिय जीव भी सासादनगुणस्थानवर्ती होते हैं अतः वे मतिज्ञानी और श्रुतज्ञानी होते हैं। इस अपेक्षा मतिज्ञानी और श्रुतज्ञानी अवधिज्ञानी की अपेक्षा विशेषाधिक हो जाते हैं। अज्ञानियों में जो विभंगज्ञानी जीव सब से कम कहे गये हैं उसका कारण यह है कि विभंगज्ञान पंचेन्द्रिय जीवोंको ही होता है। तथा विभंगज्ञानियोंकी अपेक्षा जो मत्यज्ञानी और श्रुतअज्ञानी अनन्तगुणें कहे

પરસ્પરમાં સરખા છે જ્ઞાનીઓમાં મનઃપર્યવજ્ઞાની જેને બધાથી ઓછા કહેલ છે તેનું કારણ એ છે કે તે મન પર્યવજ્ઞાન સયત જીવોને જ થાય છે, અને અસયતોને થતુ નથી તથા અવધિજ્ઞાની મન પર્યવજ્ઞાનીની અપેક્ષાએ અસંખ્યગણુ કહ્યુ છે તેનુ કારણ એ છે કે અવધિજ્ઞાન ચારે ગતિઓમા થાય છે તથા મતિજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની જે અવધિજ્ઞાનીની અપેક્ષાએ વિશેષાધિક કહ્યુ છે તેનુ કારણ એ છે કે કેટલાક પચેન્દ્રિય જીવ અવધિજ્ઞાની હોતા પણ નથી તથા કેટલાક વિકલેન્દ્રિય જીવ પણ સાસાદન ગુણસ્થાનવર્તી હોય છે એટલા માટે તે મતિજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની હોય છે એ અપેક્ષાએ મતિજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાનીની અપેક્ષાએ વિશેષાધિક હોય છે અજ્ઞાનીઓમા જે વિભગજ્ઞાની જીવને બધાથી ઓછા કહેલ છે તેનુ કારણ એ છે કે વિભગજ્ઞાન પંચેન્દ્રિય જીવોને જ હોય છે તથા વિભંગજ્ઞાનીઓની અપેક્ષાએ જે મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની અનતગણા કહ્યા છે તેનુ

मत्यज्ञान-श्रुताज्ञानसत्त्वात्, परस्परं तुल्याश्च, ज्ञान्यज्ञानिमिश्रस्याल्पबहुत्वे सर्वस्तोकाः मनःपर्यवज्ञानिनः, तेभ्योऽसंख्येयगुणाः अवधिज्ञानिनः, तेभ्यो विशेषाधिकाः आभिनिबोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिन श्च, परस्पर तुल्याश्च, तेभ्यो विभङ्गज्ञानिनः असंख्यातगुणाः, सम्यग्दृष्टिदेवापेक्षया नैरयिकापेक्षया च मिथ्यादृष्टीनामसंख्यातगुणत्वात्, तेभ्यः केवलज्ञानिन अनन्तगुणाः, एकेन्द्रियान् वर्जयित्वा सर्वजीवेभ्य सिद्धानामनन्तगुणत्वात् तेभ्यो मत्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनश्चानन्तगुणाः, परस्पर तुल्याश्च, साधारणवनस्पतिजीवानां मत्यज्ञानि-श्रुताज्ञानिनया सिद्धापेक्षयाऽनन्तगुणत्वात्, तथाचोक्तं प्रज्ञापनायाम्- 'एएसि णं

गये हैं सो उसका कारण यह है कि मत्यज्ञान और श्रुताज्ञान एकेन्द्रिय जीवोंको भी होता है। और इसी अपेक्षा ये आपस में तुल्य कहे गये हैं। ज्ञानी अज्ञानीकी मिश्रता में जो अल्प बहुत्वका कथन किया गया है और जो ऐसा कहा गया है कि सबसे कम मनःपर्यवज्ञानी हैं, उनसे असंख्यातगुणें अवधिज्ञानी हैं। उनसे विशेषाधिक आभिनिबोधिकज्ञानी और श्रुतज्ञानी हैं। परन्तु ये दोनों आपस में समान हैं। इनकी अपेक्षा विभंगज्ञानी असंख्यात गुणे हैं। क्यों कि सम्यग्दृष्टि देवोंकी अपेक्षा और नैरयिकों की अपेक्षा से मिथ्यादृष्टि असंख्यात गुणे हैं। इनकी अपेक्षा केवलज्ञानी अनन्तगुणें हैं। क्यों कि एकेन्द्रियोंको छोडकर और सर्व जीवोंकी अपेक्षा सिद्ध अनन्त गुणे कहे गये हैं। इनकी अपेक्षा मत्यज्ञानी और श्रुताज्ञानी अनन्तगुणे हैं पर ये दोनों आपस में समान हैं। क्यों कि साधारण वनस्पति जीव मत्यज्ञानी और श्रुताज्ञानी होते हैं इस कारण सिद्धोंकी अपेक्षा

કારણ એ છે કે મત્યજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન એકેન્દ્રિય જીવોને પણ હોય છે અને તેજ અપેક્ષાએ પરસ્પરમાં સરખા કહ્યા છે જ્ઞાની અજ્ઞાનીની મિશ્રતામાં જે અલ્પ બહુત્વનુ કથન કરવામા આવ્યું છે અને જે એવું કહ્યુ છે કે બધાથી ઓછા મનઃપર્યવજ્ઞાની છે, અને તેનાથી અસંખ્યગણા અવધિજ્ઞાની છે અને તેનાથી વિશેષાધિક અભિનિબોધિક જ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની છે. પરંતુ એ બને પરસ્પરમાં તુલ્ય છે. તેની અપેક્ષાએ વિભંગજ્ઞાની અસંખ્યગણા છે. કેમકે સમ્યક્દ્રષ્ટિ દેવોની અપેક્ષાએ અને નૈરયિકોની અપેક્ષાએ મિથ્યા દૃષ્ટિ અસંખ્યગણા છે અને તેની અપેક્ષાએ કેવળજ્ઞાની અનંતગણા છે. કેમકે એકેન્દ્રિયોને છોડીને અને સર્વ જીવોની અપેક્ષાએ સિદ્ધ અનંતગણા કહ્યા છે અને તેની અપેક્ષાએ મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની અનંતગણા છે પણ એ બંને અન્યોન્ય તુલ્ય છે. કેમકે સાધારણ વનસ્પતિ જીવ મત્યજ્ઞાની અને શ્રુતાજ્ઞાની હોય છે એ કારણે સિદ્ધોની અપેક્ષાએ મત્યજ્ઞાની

भंते ! जीवाणं आभिणिबोहियनाणीणं सुयनाणीणं ओहिनाणीण, मणपज्जवनाणीण केवलनाणीण कयरे कयरेहिंतो अप्पावा, बहुया वा तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा मणपज्जवनाणी, ओहिनाणी असंखेज्जगुणा, आभिणिबोहियनाणी. सुयणाणी दोवि तुल्ला विसेसाहिया, केवलनाणी अणंतगुणा' इत्येकम् १, 'एएसि णं भंते ! जीवाणं मइअन्नाणीणं, सुयअन्नाणीणं. विभंगनाणीणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थो वा जीवा विभंगणाणी, मइअण्णाणी, सुयअन्नाणी दोवि तुल्ला अणंतगुणा,' इति द्वितीयम् २,

---

मत्यज्ञानी और श्रुताज्ञानी अनन्तगुणें कहें गये हैं। प्रज्ञापना में भी ऐसा ही कहा है-'एएसिं णं भंते ! जीवाण आभिणिबोहियनाणी णं सुयनाणी णं ओहिनाणीणं, मणपज्जवनाणीणं केवलनाणीणं कयरे कयरे हिंतो अप्पा वा, बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थो वा जीवा मणपज्जवनाणी, ओहिनाणी असंखेज्जगुणा, आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी दोवि तुल्ला, विसेसाहिया. केवलनाणी अनंत गुणा' इस प्रकार से यह तो पांच ज्ञानियोंको लेकर अल्प बहुत्वका विचार प्रज्ञापना में किया गया है। अब यहां पर अज्ञानियों के अल्प बहुत्वका विचार इस प्रकारसे हुआ है - 'एएसिं णं भंते ! जीवाणं मइ अन्नाणीणं, सुयअन्नाणीणं, विभंगनाणीणं कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा बहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहि वा ? गोयमा ! सव्वत्थो वा जीवा वीभंगणाणी, मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी, दो वि तुल्ला, अणंतगुणा'

અને શ્રુતાજ્ઞાની અનતગણુા કહ્યા છે, પ્રજ્ઞાપનામાં પણ એવુજ કહ્યુ છે 'एएसिणं भंते जीवाणं आभिणिबोहियनाणीणं, सुयनाणीणं. ओहिनाणीणं, मणपज्जवनाणीणं, केवलनाणीणं कयरे कयरे हिंतो अप्पावा, बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा गोयमा सव्वत्थोवा जीवा मणपज्जवनाणी ओहिनाणी असंखेज्जगुणा आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी दोवि तुल्ला विसेसाहिया केवलनाणी अनंतगुणा' આ રીતે પાંચ જ્ઞાનીઓને ઉદ્દેશીને અલ્પ બહુત્વનો વિચાર પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં કહેલ છે હવે અહીંઆ અજ્ઞાનીઓના અલ્પ બહુત્વનો વિચાર આ રીતે કહેલ છે 'एएसिं णं भंते ! जीवाणं मइअन्नाणीणं सुयअन्नाणीणं विभंगनाणीणं कयरे कयरे हिंतो अप्पवा बहुया वा तुल्लावा विसेसाहिया वा गोयमा सव्वत्थो वा जीवा विभंगनाणी मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी दोवि तुल्ला अणतगुणा' આ જ્ઞાનીઓ અને

एएसि णं भंते ! जीवाणं आभिणिबोहियनाणीणं, जाव मइअन्नाणीणं जाव कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा जीवा मणपज्जवणाणी, ओहीणाणी असंखेज्जगुणा, आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणीय दो वि तुल्ला विसेसाहिया, विभंगनाणी असंखेज्जगुणा, केवलनाणी अणंतगुणा मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी दोवि तुल्ला अणंतगुणा' इति । अथ एकविंशतितमं पर्यायद्वारमाश्रित्य आह- 'केवइया णं भंते ! आभिणिबोहियणाणपज्जवा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कियन्तः खलु आभिनिबोधिकज्ञानपर्यवा प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह- 'गोयमा ! अणंता आभिणिबोहियनाणपज्जवा पण्णत्ता'

इन ज्ञानी और अज्ञानियोंकी मिश्र अवस्था के अल्पबहुत्व में इस प्रकार से कहा गया है- 'एएसिणं भंते ! जीवाणं आभिणिबोहियनाणीणं जाव मइअन्नाणीणं जाव कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थो वा जीवा मणपज्जवनाणी ओहिनाणी असंखेज्जगुणा, आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी दो वि तुल्ला, अणंतगुणा त्ति' । इन सब पाठोंका अर्थ पूर्वमें लिखा ही जाचुका है ।

अब २१ वे पर्याय द्वार को आश्रित करके सूत्रकार कथन करते हैं-सो गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं- 'केवइयाणं भंते ! आभिणिबोहियणाणपज्जवा पणत्ता' हे भदन्त ! अभिनिबोधिक ज्ञानकी पर्यायें कितनी कही गईहैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'अणंता आभिणिबोहियनाणपज्जवा पण्णत्ता' आभिणि-

અજ્ઞાનીઓની મિશ્ર અવસ્થાના અલ્પ બહુત્વમા આ રીતે કહેવામાં આવ્યું છે एएसि णं भंते जीवा णं आभिणिबोहियनाणीणं जाव मइअन्नाणीणं जाव कयरे कयरे हिंतोजाव विसेसाहिया वा गोयमा ! सव्वत्थो वा जीवा मणपज्जवनाणी, ओहियनाणी, असंखेज्जगुणा आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी दोवि तुल्ला विसेसाहिया विभंगनाणी असंखेज्जगुणा केवलनाणी अणंतगुणा मइअन्नाणी, सुयअन्नाणी दोवि तुल्ला अणंतगुणात्ति' આ તમામ પાઠોનો અર્થ પહેલા કહેવામા આવી ગયો છે

હવે સૂત્રકાર ૨૧ મા પર્યાયદ્વારનો આશ્રય કરીને કથન કરતા કહે છે. જેમાં ગૌતમસ્વામી પ્રભુને એવું પૂછે છે કે, 'केवइया णं भंते ! आभिणिबोहियणाणपज्जवा पण्णत्ता ! હે ભગવાન્ ! આભિનિબોધિક જ્ઞાનની [મતિજ્ઞાનવાળા] પર્યાયો કેટલી કેટલી છે ? ઉત્તર :- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! अणंता आभिणिबोहियनाणपज्जवा पण्णत्ता' આભિનિબોધિક [મતિજ્ઞાનવાળા] જ્ઞાનની પર્યાય અનંત કહી છે.

हे गौतम! अनन्ताः आभिनिबोधिकज्ञानपर्यवाः प्रज्ञप्ताः, अय भावः आभिनिबोधिकज्ञानस्य पर्यवाः पर्यायाः विशेषधर्माः भिन्नभिन्नावस्थाभेदाः, ते च द्विविधाः-स्वपर्यायाः, परपर्यायाश्च, तत्र क्षयोपशमवैचित्र्यात् मतिज्ञानस्य अवग्रहाद्यनन्तभेदाः स्वपर्याया उच्यन्ते, अथवा मतिज्ञानस्य विषयभूतज्ञेयपदार्थानन्त्यात् तद्भेदात् ज्ञानस्यापि अनन्तभेदाः, इति तद्रीत्याऽपि तस्यानन्तपर्यायाः भवन्ति, अथवा केवलज्ञानेन मतिज्ञानस्यांशापेक्षया अनन्ता अंशास्तज्ज्ञानस्य अनन्तस्वपर्याया उच्यन्ते, स्वभिन्नपदार्थपर्यायाः परपर्यायाः तेच स्वपर्यायेभ्योऽनन्तगुणाः परेषामनन्तगुणत्वात्, गौतमः पृच्छति 'केवइयाणं भंते! सुयनाणपज्जवा पण्णत्ता?' हे भदन्त! कियन्तः खलु

बोधिक ज्ञानकी पर्यायें अनन्त कही गई हैं। तात्पर्य इसका यह है कि-आभिनिबोधिक ज्ञान का जो विशेष धर्म हैं वे भिन्न २ अवस्था रूप भेद वाले होते हैं-स्वपर्याय और पर पर्याय के भेद से पर्यायें दो प्रकारकी होती हैं-इनमें क्षयोपशमकी विचित्रता से मतिज्ञान के अवग्रहादिक अनन्त भेद हो जाते हैं। ये जो अनन्त भेद हैं-सो यही मतिज्ञानकी स्वपर्यायें हैं। अथवा-मतिज्ञानके विषयभूत जो ज्ञेय पदार्थ हैं वे अनन्त हैं-सो इन सबके भेद से उस मतिज्ञान के भी अनन्त भेद हो जाता है। ये अनन्त भेद ही उस ज्ञानकी अनन्त पर्यायें हैं। अथवा-केवलज्ञान से मतिज्ञान के अंशकी अपेक्षा अनन्त होते हैं-ये अनन्त अंश ही उस मतिज्ञानकी अनन्त स्वपर्यायें हैं। अपनेसे भिन्न पदार्थों की जो पर्यायें हैं। वे परपर्याय हैं। ये पर पर्यायोंकी अपेक्षा से अनन्तगुणी होती हैं। क्योंकि परपदार्थ अनन्त

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-આભિનિબોધિક જ્ઞાનનો જે વિશેષ ધર્મ-વિશેષતા છે તે જુદી જુદી અવસ્થારૂપ ભેદવાળી હોય છે સ્વપર્યાય અને પરપર્યાયના ભેદથી પર્યાય બે પ્રકારની છે તેનામાં ક્ષયોપશમની વિચીત્રતાથી મતિજ્ઞાનના અવગ્રહાદિક અનન્ત ભેદ થાય છે. આજે અનન્ત ભેદ છે તેજ મતિજ્ઞાનની પોતાની જ પર્યાયો જ. અથવા મતિજ્ઞાનથી વિષયભૂત થયેલા જે જ્ઞેય પદાર્થ છે તે અનન્ત છે તેથી તે સઘળા ભેદથી તે મતિજ્ઞાનના પણ અનન્ત ભેદ થાય છે. આ અનન્તભેદ જ તે જ્ઞાનની અનન્ત પર્યાયો છે. અગર કેવળજ્ઞાનથી મતિજ્ઞાનની અંશની અપેક્ષા અનન્ત હોય છે. આ અનન્ત અંશ જ આ મતિજ્ઞાનની અનન્ત પર્યાયો જ છે. પોતાનાથી જુદા પદાર્થની જે પર્યાયો છે તે પર પર્યાય છે આ 'પર' પર્યાયો સ્વપર્યાયોની અપેક્ષાથી અનન્તગુણી હોય છે. કારણકે પરપદાર્થ અનન્તગણા છે. "પ્રશ્ન:- केवइयाणं भंते! सुयनाणपज्जवा पण्णत्ता' હે ભદન્ત!

श्रुतज्ञानपर्यवाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह– 'एवंचेव, एवं जाव केवलनाणस्स' हे गौतम ! एवमेव–मतिज्ञानवदेव श्रुतज्ञानस्यापि अनन्ताः पर्यायाः भवन्ति, ते च स्वपर्यायाः परपर्यायाः, एवं तथा यावत् – अवधिज्ञानस्य, मनःपर्यवज्ञानस्य, केवलज्ञानस्य च अनन्ताः पर्याया भवन्ति, तत्रापि स्वपर्यायाः परपर्यायाश्च, तत्र ये स्वपर्यायाः श्रुतज्ञानस्य स्वगताक्षरश्रुतादयो भेदा ते चानन्ताः, क्षयोपशमवैचित्र्यविषयानन्त्याभ्यां श्रुतानुसारिणां वोधानन्तत्वात्, परपर्यायास्तु अनन्ताः सर्वभावानां प्रसिद्धा एव, एवमन्येषामपि अवध्यादीनां भेदाः बोध्याः, यावत्करणात्–'केवइया णं भंते ! ओहिनाणपज्जवा पण्णत्ता?

गुणे हैं। अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं– 'केवइयाणं भंते ! सुयनाणपज्जवा पण्णत्ता' हे भदन्त ! श्रुतज्ञानकी भी पर्यायें कितनी कही गई हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं– 'एवंचेव एव जाव केवलनाणस्स' हे गौतम ! मतिज्ञानकी तरह ही श्रुतज्ञानकी भी पर्यायें अनन्त होती हैं। ये पर्यायें भी स्वपर्याय और परपर्याय के भेद से दो प्रकारकी कही गई हैं। इसी तरह से अवधिज्ञान, मनःपर्यवज्ञान और केवलज्ञान की भी पर्याये अनन्त होती हैं। श्रुतज्ञानकी स्वपर्यायें स्वगत अक्षरश्रुतादि भेदरूप हैं। और ये अनन्त हैं। क्योंकि क्षयोपशमको विचित्रता से और विषयभूत पदार्थोंकी अनन्तता से श्रुतानुसारी बोध अनन्त होते हैं। समस्तभावोंकी परपर्याये अनन्त होती हैं वह बात तो प्रसिद्ध ही है। इसी तरह से अवधिज्ञान आदि के भेदोंको भी जानना चाहिये। यहां यावत्पद से इस प्रकारका पाठ लगाया गया है 'केवइया णं भंते ! ओहिनाणपज्जवा पण्णत्ता

શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયો કેટલી કહી છે? ઉત્તર :– 'एवं चेव एवं जाव केवलनाणस्स' હે ગૌતમ ! મતિજ્ઞાનની જેમ શ્રુતજ્ઞાનની પણ પર્યાયો અનંત છે. આ પર્યાયો પણ સ્વપર્યાય અને પરપર્યાયના ભેદથી બે પ્રકારની કહેલ છે આવી રીતે અવધિજ્ઞાન, મન.પર્યવજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાનની પર્યાયો અનંત છે. શ્રુતજ્ઞાનની સ્વપર્યાયો સ્વગત અક્ષર જ્ઞાનાદિભેદરૂપ છે અને તે અનંત છે. કારણકે ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાથી અને વિષયભૂત પદાર્થોની અનંતતાથી શ્રુતાનુસારી બોધ અનન્ત હોય છે. સઘળા ભાવોના પરપર્યાયો અનન્ત હોય છે આ વાતતો પ્રસિદ્ધ છે જ. આવી રીતે અવધિજ્ઞાન આદિના ભેદોને પણ જાણવા જોઇએ અહીંઆ – યાવત્ – પદથી આ પ્રકારને પાઠ દર્શાવવામા આવ્યો છે केवइयाणं भंते ! ओहिनाणपज्जवा पण्णत्ता ? गोयमा ! अणंता ओहिनाण-

गोयमा ! अणंता ओहिनाणपज्जवा पण्णत्ता । केवइया णं भंते ! मणपज्जवनाण-पज्जवा पण्णत्ता, गोयमा ! अणंता मणपज्जवनाणपज्जवा पण्णत्ता । केवइया णं भंते ! केवलनाणपज्जवा पण्णत्ता ? गोयमा ! अणंता केवलनाणपज्जवा पण्णत्ता' इति, तत्र अवधिज्ञानस्य स्वपर्याया येऽवधिज्ञानभेदाः भवप्रत्यय-क्षायोपशमिकभेदात्, नैरयिकतिर्यग्मनुष्यदेवरूपतत्स्वामिभेदात्, 'एवं मइअन्नाणस्स, सुयअन्नाणस्स' एवं मतिज्ञानादिपर्यायवदेव मत्यज्ञानस्य श्रुताज्ञानस्य च अनन्ताः पर्यायाः बोध्याः । गौतमः पृच्छति-'केवइया णं भंते ! विभंगनाणपज्जवा पण्णत्ता ?' हे भदन्त ! कियन्तः खलु विभङ्गज्ञानपर्यवाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह - 'गोयमा ! अणंता विभंगनाणपज्जवा पण्णत्ता ?' -

गोयमा । अणंता ओहिनाणपज्जवा पण्णत्ता केवइयाणं भंते मण-पज्जवनाणपज्जवा पण्णत्ता ? गोयमा ! अणंता मणपज्जवनाणपज्जवा पण्णत्ता ? केवइयाणं भंते केवलनाणपज्जवा पण्णत्ता ? गोयमा ! अणंता केवलनाणपज्जवा पण्णत्ता' अवधिज्ञानकी स्वपर्यायें उसके जो क्षाया-पशमिक एवं भवप्रत्यय भेद हैं वे हैं । नैरयिक, तिर्यग्, मनुष्य, देव ये सब अवधिज्ञान के स्वामी हो सकते हैं अतः इनमें जो भेद है वह भेद अवधिज्ञानकी स्वपर्यायें हैं । देव और नारकोंको भवप्रत्यय अवधिज्ञान होता है तथा मनुष्य और तिर्यञ्चोंको क्षायोपशमिक अवधिज्ञान होता हैं । 'एवं मइ अन्नाणस्स, सुय अन्नाणस्स' मति-ज्ञान आदिकी पर्यायोंकी तरह मत्यज्ञान. श्रुताज्ञान इनकी भी अनन्त पर्याये होती हैं । अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं केवइयाणं भंते ! विभंगनाणपज्जवा पण्णत्ता' हे भदन्त ! विभंगज्ञानकी पर्यायें कितनीं कही गई हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम !

पज्जवा पण्णत्ता केवइयाणं भंते ! मणपज्जवनाणपज्जवा पण्णत्ता ? गोयमा ! अणंता मणपज्जवनाण पज्जवा पण्णत्ता ! केवइयाणं भंते ! केवलनाणपज्जवा पण्णत्ता ? गोयमा ! अणंता केवलनाणपज्जवा पण्णत्ता ' અવધિજ્ઞાનની સ્વપર્યાયો તેની જે ક્ષયોપશમ; એવં ભવપ્રત્યય ભેદ છે તે છે નૈરયિક, તિર્યંચ, મનુષ્ય, દેવ આ સઘળા અવધિજ્ઞાનના સ્વામી બની શકે છે અતઃ આમા જે ભેદ છે તે ભેદ અવધિજ્ઞાનની સ્વપર્યાયો જ છે દેવ અને નારકોના ભવ પ્રત્યય અવધિજ્ઞાન હોય છે, તથા મનુષ્ય અને તિર્યંચોને ક્ષયોપશમીક અવધિજ્ઞાન હોય છે. 'एवं मइअन्नाणस्स, सुय-अन्नाणस्स ' મતિજ્ઞાન આદિની પર્યાયોની જેમ મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન, તેમની અનંત પર્યાયો હોય છે. પ્રશ્ન - केवइयाणं भंते ! विभंगनाण पज्जवा पण्णत्ता ' હે ભદન્ત ! વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયો કેટલી છે ! ઉત્તર .- 'गोयमा ' હે ગૌતમ ! 'अणंता

हे गौतम ! अनन्ता विभङ्गज्ञानपर्यायाः प्रज्ञप्ताः । अथ पर्यवाणामेवाल्प-बहुत्वप्ररूपणाय प्राह – 'एएसि णं भंते ! आभिणिबोहियनाणपज्जवाणं, सुयनाणपज्जवाणं, ओहिनाणपज्जवाणं, मणपज्जवनाणपज्जवाणं केवलनाण-पज्जवाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा' एतेषां खलु भदन्त ! आभिनिबोधिकज्ञानपर्यवाणाम्, श्रुतज्ञानपर्यवाणाम्, अवधिज्ञानपर्यवाणाम्, मनःपर्यवज्ञानपर्यवाणाम् केवलज्ञानपर्यवाणां च कतरे कतरेभ्यो यावत् अल्पावा, बहुका वा तुल्योवा, विशेषाधिका वा भवन्ति ? भगवानाह– 'गोयमा ! सव्वत्थोवा मणपज्जवनाणपज्जवा, ओहिनाणपज्जवा अणंतगुणा,

---

'अणंता विभंगनाणपज्जवा पण्णत्ता' विभंगज्ञानकी पर्यायें अनन्त कही गई हैं। अब पर्यायोंकी अल्प बहुता का प्रतिपादन करनेके निमित्त गौतम प्रभु से पूछते हैं–'एएसिं णं भंते ! आभिणिबोहियनाणपज्जवा णं सुय नाणपज्जवाणं ओहिनाणपज्जवाणं–मणपज्जवनाणपज्जवाणं केवलनाण-पज्जवाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया' हे भदन्त ! इन आभिनिबोधिकज्ञानपर्यायों में, श्रुतज्ञानपर्यायों में अवधिज्ञानपर्यायों में मनःपर्यवज्ञानपर्यायों में और केवलज्ञानपर्यायोमें कौन पर्यायें किनकी अपेक्षा अल्प हैं. कौन पर्यायें किनकी अपेक्षा बहुत हैं कौन पर्यायें किनकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं– 'गोयमा' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा मणपज्जवनाणपज्जवा ओहिनाण-पज्जवा अणंतगुणा, सुयनाणपज्जवा अणंतगुणा, आभिणिबोहियनाण-पज्जवा अणंतगुणा केवलनाणपज्जवा अणंतगुणा' सब से कम मनः

विभंगनाणपज्जवा पण्णत्ता' विભંગજ્ઞાનની પર્યાયો અનંત છે. હવે પર્યાયોની અલ્પ બહુત્વતાનું પ્રતિપાદન કરવા સારૂ ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે 'एएसिं णं भंते ! आभिणीबोहियनाणपज्जवाणं सुयनाणपज्जवाणं, ओहिनाण-पज्जवाणं, मणपज्जवनाणपज्जवाणं केवलनाणपज्जवाणं य कयरे कयरे हिंतो. जाव विसेसाहिया' હે ભગવાન્‌ ! આ આભિનિબોધિક જ્ઞાનપર્યાયોમાં શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયોમાં, અવધિજ્ઞાન પર્યાયોમાં, મન પર્યવજ્ઞાનપર્યાયોમાં અને કેવળજ્ઞાન પર્યાયોમાં કઈ પર્યાયો કોની અપેક્ષાએ અલ્પ છે કઈ પર્યાયો કોની અપેક્ષાએ બહુ છે. વિશેષ છે. કઈ પર્યાયો કોની અપેક્ષાએ સમાન છે અને કઈ પર્યાયો કોની અપેક્ષાએ વિશેષાધિક છે ? ઉત્તર :– 'गोयमा' હે ગૌતમ !. 'सव्वत्थोवा मणपज्जवनाण-पज्जवा, ओहिनाणपज्जवा अणंतगुणा, सुयनाणपज्जवा अणंतगुणा, आभिणिबोहियनाणपज्जवा अणंतगुणा, केवलनाणपज्जवा अणंतगुणा'

सुयणनाण पज्जवा अणंतगुणाः आभिणिबोहियनाणपज्जवा अणतगुणा केवलनाण-पज्जवा अणंतगुणा' हे गौतम ! सर्वस्तोका मनःपर्यवज्ञानपर्यवाः, तस्य मनोमात्रविषयत्वात्, तेभ्योऽवधिज्ञानपर्यायाः अनन्तगुणाः मनःपर्याय-ज्ञानापेक्षयाऽवधिज्ञानस्य द्रव्यपर्यायतोऽनन्तगुणविषयत्वात्, तेभ्यः श्रुतज्ञान-पर्याया अनन्तगुणाः, यतस्तस्य रूप्यरूपिद्रव्यविषयत्वेनानन्तगुणविषयत्वात्, तेभ्योऽपि आभिनिबोधिकज्ञानपर्याया अनन्तगुणाः, यतस्तस्याभिलाप्य द्रव्यादिविषयत्वेन अनन्तगुणविषयत्वात्, तेभ्योऽपि केवलज्ञानपर्यायाः अनन्तगुणाः सर्वद्रव्यपर्यायविषयत्वात्तस्य गौतमः अज्ञानविषयेऽल्पबहुत्व

-पर्यवज्ञानकी पर्याये हैं । क्यों कि मनः पर्यवज्ञान मनोमात्रको विषय करता है । इनकी अपेक्षा अवधिज्ञानकी पर्यायें अनन्तगुणी होती हैं । क्यों कि अवधिज्ञान मनःपर्यवज्ञानकी अपेक्षा अनन्तगुणे द्रव्योंको और पर्यायोंको विषय करता है । अवधिज्ञानकी पर्यायोंकी अपेक्षा श्रुत-ज्ञानकी पर्याये अनन्तगुणी हैं क्योंकी श्रुतज्ञान रूपी और अरूपी दोनों प्रकारके द्रव्योंको विषय करता है । इसलिये वह अनन्तगुण विषयवाला कहा गया है । श्रुतज्ञानपर्यायोंकी अपेक्षा आभिनिबोधिकज्ञान पर्याये अनन्तगुणी हैं । क्यों कि आभिनिबोधिकज्ञान अभिलाप्य द्रव्यादिकोंको विषय करता है. इसलिये वह अनन्तगुणा विषयवाला हो जाता है। इसकी पर्यायोंकी अपेक्षा केवलज्ञानकी पर्यायें अनन्तगुणीं हैं । क्यों कि केवलज्ञान त्रिकालवर्ती समस्त द्रव्योंको और उनकी अनन्तपर्यायों को जानता है । अब गौतमस्वामी अज्ञानके अल्प बहुत्वके विषय में

સઘળાથી ઓછાં મન.પર્યવજ્ઞાનના પર્યાયો છે કારણકે મનઃપર્યવજ્ઞાન મનોમાત્રનો-મનનોજ વિષય કરે છે. તેના અપેક્ષાએ અવધિજ્ઞાનની પર્યાયો અનન્તગણી છે કારણકે અવધિજ્ઞાન મનઃપર્યવજ્ઞાનની અપેક્ષાથી અનન્તગણા દ્રવ્યોની અને તેની પર્યાયોનો વિષય કરે છે અવધિજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયો અનન્તગણી છે. કારણકે શ્રુતજ્ઞાન રૂપ અને અરૂપિ બે પ્રકારના દ્રવ્યોનો વિષય કરે છે. તેટલા માટે તે અનન્તગણું વિષયવાળુ કહેલુ છે શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ અભિનિબોધિકજ્ઞાનની પર્યાયો અનન્તગણી છે કારણકે અભિનિબોધિકજ્ઞાન અભિલાપ્ય દ્રવ્યાદિકોનો વિષય કરે છે. તેટલા માટે તે અનંતગણા વિષયવાળું થઇ જાય છે. તેની પર્યાયોની અપેક્ષાથી કેવળજ્ઞાની પર્યાયો અનન્તગણી છે. કારણકે કેવળજ્ઞાન ત્રિકાળવર્તી-ત્રણે કાળના સઘળા દ્રવ્યોને અને તેની અનત પર્યાયોને જાણે છે પ્રશ્ન :- હવે ગૌતમ સ્વામી અજ્ઞાનના અલ્પબહુત્વનો

विषय' पृच्छति - 'एएसि णं भंते ! मइअन्नाणपज्जवाण, सुयअन्नाण पज्जवाणं, विभंगनाणपज्जवाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु मत्यज्ञानपर्यवाणाम्, श्रुताज्ञानपर्यवाणाम्, विभङ्गज्ञानपर्यवाणाम् च मध्ये कतरे कतरेभ्यो यावत्-अल्पा वा बहुका वा, तुल्या वा विशेषाधिका वा वर्तन्ते ? भगवानाह- 'गोयमा ! सव्वत्थोवा विभंगनाण पज्जवा, सुयअन्नाणपज्जवा अणंतगुणा, मइअन्नाणपज्जवा अणतगुणा' हे गौतम ! सर्वस्तोकाः विभङ्गज्ञानपर्यवाः मत्यज्ञानाद्यपेक्षया तस्याल्पविषयत्वात्, तेभ्यो ऽनन्तगुणा श्रुताज्ञानपर्यवाः, तेभ्योऽपि मत्यज्ञानपर्यायाः अनन्तगुणाः,

अथ ज्ञान्यज्ञानि मिश्रविषयोल्पबहुत्व वक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह-'एएसिणं भंते!

प्रश्न करते हैं-एएसिं णं भंते ! मइ अन्नाणपज्जवाणं-सुय अन्नाण पज्जवाणं, विभंगनाणपज्जवाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा' हे भदन्त ! इन मत्यज्ञान पर्यायोंमें, श्रुताज्ञानपर्यायोंमें, विभगज्ञान पर्यायोंमें कौन पर्याये किन पर्यायों से अल्प हैं, कौन पर्यायें किन पर्यायोंसे बहुत हैं, कौन पर्याये कौन पर्यायों के समान हैं और कौन पर्यायें किन पर्यायोंसे बहुत हैं, कौनपर्याये कौन पर्यायोंके समान हैं और कौन पर्याये किन पर्यायोंसे विशेषाधिक हैं। इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा विभंगनाणपज्जवा' सबसे कम विभगज्ञानी पर्याये हैं। क्यों कि यह मत्यज्ञानादिकी अपेक्षा अल्प विषयवाला होता हैं। इनकी अपेक्षा श्रुतज्ञानकी पर्याये अनन्तगुणीं होती हैं। इनकी अपेक्षा भी मत्यज्ञानकी पर्याये अनन्तगुणी होती हैं।

अब सूत्रकार ज्ञानी और अज्ञानीकी मिश्र अवस्थामें अल्पबहुत्वका प्रतिपादन करते हैं- इसमें गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-

---

વિષયમાં પ્રશ્ન કરે છે 'एएसिं णं भंते ! मइअन्नाणपज्जवाणं सुयअन्नाणपज्जवाणं, विभंगनाणपज्जवा णं य कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया वा ' હે ભદન્ત ! આ મત્યજ્ઞાનની પર્યાયોમાં, શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયોમાં, વિભગજ્ઞાનની પર્યાયોમાં કઇ પર્યાય કઇ પર્યાયોથી અલ્પ છે કઇ પર્યાયો કઇ પર્યાયોથી વિશેષ છે કઇ પર્યાયો કઇ પર્યાયોની સમાન છે અને કઇ પર્યાયો કઇ પર્યાયોથી વિશેષાધિક છે ? ઉત્તર :-'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'सव्वत्थोवा विभंगनाणपज्जवा ' સઘળાથી ઓછી વિભગજ્ઞાનની પર્યાયો છે. કારણકે તે મત્યજ્ઞાનાદિની અપેક્ષાથી અલ્પવિષયવાળી હોય છે. તેની અપેક્ષાથી શ્રુતાજ્ઞાનની પર્યાયો અનન્તગણી છે તેની અપેક્ષાએ પણ મત્યજ્ઞાનની પર્યાયો અનંતગણી છે હવે સૂત્રકાર જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીની મિશ્ર અવસ્થામાં અલ્પબહુત્વનું પ્રતિપાદન કરે છે.

आभिणिबोहियणाणपज्जवाणं जाव केवलनाणपज्जवाण, मइ अन्नाणपज्जवाणं, सुयअन्नाणपज्जवाणं, विभंगनाणपज्जवाणं कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया वा ?' हे भदन्त ! एतेषां खलु आभिनिबोधिकज्ञानपर्यवाणां यावत् केवलज्ञानपर्यवानाम्, मत्यज्ञानपर्यवाणाम्, श्रुताज्ञानपर्यवानाम्, विभङ्गज्ञान-पर्यवाणाम् मध्ये कतरे पर्यवाः कतरेभ्यः पर्यवेभ्यो यावत् अल्पावा, बहुकावा, तुल्यावा, विशेषाधिका वा भवन्ति, भगवानाह-गोयमा ! सव्वत्थोवा मण-पज्जवनाणपज्जवा, विभंगनाणपज्जवा, अणंतगुणा ओहिनाणपज्जवा, अणंतगुणा, सुयअन्नाणपज्जवा अणंतगुणाः सुयनाणपज्जवा विसेसाहिया' हे गौतम ! सर्वस्तोकाः मनःपर्यवज्ञानापर्यायाः, तस्य मनोमात्रविषयत्वात्, तेभ्योऽपि विभङ्गज्ञानपर्यायाः अनन्तगुणाः, मनःपर्यवज्ञानपर्यायापेक्षया विभङ्गज्ञानस्य

'एएसिणं भंते ! आभिणिबोहियनाणपज्जवाणं जाव केवलनाणपज्जवाणं मइ अन्नाणपज्जवाणं, सुयअन्नाणपज्जवाणं, विभगनाणपज्जवाणं कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया वा' हे भदन्त ! इन आभिनिबोधिज्ञान पर्यायोंमें यावत् केवलज्ञान पर्यायोंमें, मत्यज्ञान पर्यायोंमें, श्रुताज्ञान पर्यायोंमें विभंगज्ञानपर्यायोंमें कौन पर्यायें किन पर्यायोंसे अल्पहैं ? बहुत हैं ? तुल्य हैं ? और कौन पर्यायें किन पर्यायोंसे विशेषाधिक हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम ! 'सव्वत्थोवा मण-पज्जवनाणपज्जवा, विभंगनाणपज्जवा अणंतगुणा, ओहिनाणपज्जवा अणंतगुणा, सुय अन्नाणपज्जवा अणंतगुणा, सुयनाणपज्जवा विसेसाहिया' सबसे कम मनःपर्यवज्ञानकी पर्यायें हैं । क्यों कि यह मनोमात्रको विषय करनेवाला होता है । इनकी अपेक्षा विभंगज्ञानकी पर्यायें

પ્રશ્ન :- 'एएसि णं भंते ! आभिणिबोहियनाणपज्जवाणं जाव केवलनाण-पज्जवाणं, मइअन्नाणपज्जवाणं, सुयअन्नाणपज्जवाणं, विभंगनाणपज्जवाणं कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया वा' હે ભગવન્ ! આ આભિનિબોધિક જ્ઞાનની પર્યાયોમાં-યાવત્-કેવળજ્ઞાનની પર્યાયોમાં, મત્યજ્ઞાનની પર્યાયોમાં, શ્રુતાજ્ઞાનની પર્યાયોમાં, વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયોમાં કઈ પર્યાયો કઈ પર્યાયોથી અલ્પ છે ! વિશેષ છે ? તુલ્ય સમાન છે ? અને કઈ પર્યાયો કઇ પર્યાયોથી વિશેષાધિક છે ? ઉત્તર :- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! सव्वत्थोवा मणपज्जवनाणपज्जवा, विभंगनाणपज्जवा अणंतगुणा, ओहिनाण-पज्जवा अणंतगुणा, सुयअन्नाणपज्जवा अनंतगुणा, सुयनाणपज्जवा विसेसाहिया' બધાથી ઓછી મન પર્યવજ્ઞાનની પર્યાઓ છે કારણકે તે મનોમાત્રનો વિષય કરવાવાળું છે. તેની અપેક્ષાથી વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયો અનન્ત છે. કારણકે આ જ્ઞાન

बहुतमविषयत्वात्, तथाहि–विभङ्गज्ञानम् ऊर्ध्वाऽधःउपरिमग्रैवेयकप्रभृति-सप्तमनारकपृथिव्यन्ते क्षेत्रे तिर्यक् चासंख्यातद्वीपसमुद्ररूपे क्षेत्रे यानि रूपिद्रव्याणि तानि कानिचिज्जानाति, कांश्चित्तत्पर्यायांश्च, तानि च मनःपर्यवज्ञानविषयापेक्षयाऽनन्तगुणानि, तेभ्योपि अवधिज्ञानपर्यायाः अनन्तगुणाः अवधिज्ञानस्य सकलरूपिद्रव्यप्रतिद्रव्यासंख्यातपर्यायविषयकत्वेन विभङ्गापेक्षया अनन्तगुणविषयत्वात्. तेभ्यः श्रुताज्ञानपर्यवा अनन्तगुणाः श्रुताज्ञानस्य श्रुत-

अनन्तगुणी होती हैं । क्यों कि यह ज्ञान मनःपर्यवज्ञानकी पर्यायोंकी अपेक्षा बहुतम विषयवाला होता है, विभंगज्ञान ऊपर नीचे तथा उपरिमग्रैवेयकसे लेकर सप्तमनरकतकके क्षेत्रमें एवं तिर्यग्लोकमें असंख्यात द्वीप समुद्ररूप क्षेत्रमें वर्तमान जो रूपी द्रव्य हैं उनमेंसे कितनेक रूपी द्रव्योंको जानता है और उनकी कितनेक पर्यायोंको जानता है । ये सब रूपी द्रव्य और पर्यायें जो कि विभगज्ञानको विषयभूत हैं मनःपर्यवज्ञानकी पर्यायोंकी अपेक्षा अनन्तगुणी हैं । इनसेभी अवधिज्ञानकी पर्यायें अनन्तगुणी हैं, क्यों कि अवधिज्ञान समस्तरूपी द्रव्योंमेंसे हर एक रूपी द्रव्यकी असंख्यात पर्यायोंको जानता है । इसलिये वह विभंगज्ञान की अपेक्षा अनन्तगुणा विषयवाला होता है । अवधिज्ञान की पर्यायों की अपेक्षा श्रुतज्ञानकी पर्यायें अनन्तगुणी हैं क्योंकि श्रुतज्ञानकी तरह श्रुताज्ञान सामान्यरूपसे समस्त मूर्त और अमूर्त द्रव्यको और उनकी सर्वपर्यायोंको जानता है इसलिये वह अवधिज्ञानकी पर्यायोंकी अपेक्षा अनन्तगुणी पर्यायोंवाला कहा

મન.પર્યવજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ બહુત્તમ વિષયવાળુ હોય છે, વિભગજ્ઞાન ઉપર, નીચે તથા ઉપરિતન ગ્રૈવેયકથી લઈને સાતમા નરક પર્યંતના ક્ષેત્રમા, તેવીજ રીતે તિર્યગલોકમાં અસખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રરૂપ ક્ષેત્રમાં વર્તમાન જે રૂપિદ્રવ્ય છે. તેમનામાંથી કેટલાક રૂપિ દ્રવ્યોને જાણે છે અને તેની કેટલીક પર્યાયોને જાણે છે. આ બધા રૂપિ દ્રવ્ય અને પર્યાયો જે વિભગજ્ઞાનથી વિષયભૂત થયેલા છે તે મન.પર્યવજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાથી અનતગણી છે તેનાથી પણ અવધિજ્ઞાનની પર્યાયો અનંતગણી છે, કારણકે અવધિજ્ઞાન સમસ્ત રૂપી દ્રવ્યોમાંથી દરેક રૂપિ દ્રવ્યની અસખ્યાત પર્યાયોને જાણે છે. તેથી તે વિભંગજ્ઞાનની અપેક્ષાએ અનંતગણા વિષયવાળુ છે અવધિજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષા શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયો અનંતગણી છે. કારણકે શ્રુતજ્ઞાનની જેમ શ્રુતાજ્ઞાન સામાન્યરૂપથી સઘળા મૂર્ત અને અમૂર્ત દ્રવ્યોને તથા તેની સઘળી પર્યાયોને જાણે છે. તેથી જ તે અવધિજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ અનંતગણી પર્યાયોવાળુ કહ્યું છે. તેની અપેક્ષાથી શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયો વિશેષાધિક છે. કારણકે શ્રુતાજ્ઞાન દ્વારા જે પર્યાયો વિષયભૂત થયેલી

ज्ञानवदोघादेशेन समस्त मूर्तामूर्तद्रव्यसर्वपर्यायविषयत्वेन अवधिज्ञानापेक्षयाऽनन्तगुणविषयत्वात्, तेभ्यः श्रुतज्ञानपर्यवाः विशेषाधिकाः केषाञ्चित् श्रुताज्ञानाविषयीभूतपर्यायाणां विषयीकरणात्, ज्ञानत्वेन तस्य स्पष्टावभासत्वात्, 'मइअन्नाणपज्जवा अणंतगुणा, आभिणिबोहियनाणपज्जवा विसेसाहिया केवलनाणपज्जवा अणंतगुणा' तेभ्योऽपि श्रुतज्ञानपर्यवेभ्यः मत्यज्ञानपर्यायाः अनन्तगुणाः, श्रुतज्ञानस्य अभिलाप्य वस्तुमात्रविषयत्वेन अल्पविषयत्वात्, मत्यज्ञानस्य तदनन्तगुणानभिलाप्यवस्तुमात्रविषयकत्वेन बहुविषयकत्वात्, तेभ्योऽपि आभिनिबोधिकज्ञानपर्यवा विशेषाधिका भवन्ति, केषांचित् मत्यज्ञानविषयीकृतानामपि भावानां विषयीकरणात्, तस्य हि

गया है। इनकी अपेक्षा श्रुतज्ञानकी पर्यायें विशेषाधिक हैं। क्यों कि श्रुताज्ञान द्वारा जो पर्यायें विषयभूत नहीं होती हैं उन पर्यायोंको यह श्रुतज्ञान विषयभूत करता है अतः श्रुताज्ञानकी अपेक्षा श्रुतज्ञान की पर्यायें विशेषाधिक कही गई हैं। श्रुतज्ञान सम्यक्ज्ञानरूप होनेसे उसके द्वारा विषयभूत हुए पदार्थोंका उससे स्पष्ट अवभास होता है, श्रुताज्ञानद्वारा अपने विषयभूत पदार्थोंका स्पष्ट प्रतिभास नहीं होता है। 'मइ अन्नाणपज्जवा अणंतगुणा, आभिणिबोहियनाणपज्जवा विसेसाहिया, केवलणाणपज्जवा अणंतगुणा' मत्यज्ञानकी पर्यायें श्रुताज्ञानकी पर्यायोंकी अपेक्षा अनन्तगुणी होती हैं। क्योंकि श्रुतज्ञान अभिलाप्य वस्तुमात्रको विषय करता है इसलिये वह अल्प विषयवाला होता है। और मत्यज्ञान श्रुतज्ञान के विषयभूत अभिलाप्य वस्तुमात्रसेभी अनन्त गुणें अभिलाप्य वस्तुमात्रको विषय करता है इसलिये वह बहु विषय वाला होता है मत्यज्ञानकी पर्यायोंकी अपेक्षा आभिनिबोधिकज्ञान पर्यायें विशेषाधिक हैं। क्योंकि मतिज्ञान मत्यज्ञान द्वारा अविषयीभूत

નથી તે પર્યાયોને આ શ્રુતજ્ઞાન વિષયભૂત કરે છે. હવે શ્રુતજ્ઞાનની અપેક્ષા શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયો વિશેષાધિક કહેલી છે. શ્રુતજ્ઞાન સમ્યક્જ્ઞાન રૂપ હોવાથી તેના દ્વારા વિષયભૂત થયેલા પદાર્થોનું તેનાથી સ્પષ્ટ આભાસ થાય છે, શ્રુતાજ્ઞાન દ્વારા પોતાના વિષયભૂત પદાર્થોનું સ્પષ્ટ પ્રતિબિંબ થતું નથી. 'मइअन्नाणपज्जवा अणंतगुणा, आभिणिबोहियनाणपज्जवा विसेसाहिया, केवलणाणपज्जवा अणंतगुणा' મત્યજ્ઞાનની પર્યાયો શ્રુતાજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ અનંતગણી છે. કારણકે શ્રુતજ્ઞાન અભિલાપ્ય વસ્તુ માત્રનો વિષય કરે છે તેથી તે અલ્પ વિષયવાળું હોય છે અને મત્યજ્ઞાન શ્રુતાજ્ઞાનના વિષયભૂત અભિલાપ્ય માત્રથી પણ અનંતગુણવાળા અભિલાપ્ય વસ્તુમાત્રનો વિષય કરે છે. તેથી તે બહુ વિષયવાળું છે મત્યજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ આભિનિબોધિકજ્ઞાનની

आभिनिबोधिकज्ञानस्य मत्यज्ञानापेक्षया स्फुटतरत्वात्, तेभ्योऽपि केवलज्ञान-पर्यवाः अनन्तगुणाः, सर्वाद्धाभाविनां समस्तद्रव्यपर्यायाणाम् अनन्य-साधारणावभासनात्; इति । अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं स्वीकुर्वन्नाह- 'सेवं भंते ! सेवं भंते !' त्ति । हे भदन्त ! तदेवं भगवदुक्तं सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त ! भगवदुक्तं सर्वं सत्यमेव वर्तते इति भावः ॥सू०१२॥

॥ इति अष्टमशतकस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥८-२॥

हुई कितनीक पर्यायोंको विषय करता है । कारण इसका यह है कि मतिज्ञान सम्यग्ज्ञानरूप होता है अतः वह मत्यज्ञानकी अपेक्षा अपने विषयका स्फुटतररूपसे अवभासक होता है । क्योंकि वह स्वय भी उसकी अपेक्षा स्फुटर होता है । मतिज्ञानकी पर्यायों की अपेक्षा केवलज्ञानकी पर्याये अनन्तगुणी होती हैं क्योंकि सर्वाद्धाभावी त्रिकालवर्ती समस्त द्रव्य और उनकी पर्यायोंका वह अनन्य साधारण-रूपसे अवभासक होता है- अब अन्तमें गौतम भगवान्के कथन को स्वीकार करते हुए कहते हैं- 'सेवं भते ! सेव भते ! त्ति' हे भदन्त ! आप देवानुप्रिय ! ने जो कहा है वह सर्वथा सत्य ही है- हे भदन्त ! वह सर्वथा सत्य ही है । ऐसा कह कर वे गौतम यावत् अपने स्थानपर विराजमान हो गये ॥ १२ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवतीसूत्र' की
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके आठवें शतकके दूसरा
उद्देशक समाप्त ॥ ८ २ ॥

પર્યાયો વિશેષાધિક છે. કારણકે મતિજ્ઞાન મત્યજ્ઞાનથી વિષયભૂત ન થઇને કેટલીક પર્યાયોનો વિષય મનન કરે છે તેનુ કારણ એ જ કે મતિજ્ઞાન સમ્યગજ્ઞાનરૂપ હોય છે હવે તે મત્યજ્ઞાનની અપેક્ષાએ પોત પોતાના વિષયના સ્ફુટતર રૂપથી અવભાસવાળુ-આભાસવાળુ -હોય છે. કારણકે તે પોતે જ તેની અપેક્ષાએ સ્ફુટતર છે. મતિજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ કેવળજ્ઞાનની પર્યાયો અનતગણી છે કારણકે સર્વભાવી ત્રિકાલવાળી (ત્રણે કાળની) સઘળા દ્રવ્ય અને તેની પર્યાયોની તે અનન્ય સાધારણરૂપથી આભાસ કરાવનાર હોય છે હવે અતમા ગૌતમ સ્વામી ભગવાનના કથનનો સ્વીકાર કરતાં કહે છે કે- 'सेवं भंते! सेवं भंते ! त्ति' હે ભગવાન્ ! આપ દેવાનુપ્રિયે જે કહ્યુ છે તે સર્વથા સત્ય છે હે ભગવાન્ ! તે સર્વથા સત્ય જ છે. એમ કહીને ગૌતમ સ્વામી-યાવત્-પોતાના સ્થાનપર વિરાજમાન થયા ॥ સૂ ૧૨ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી'
સૂત્રની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાનો આઠમા શતકનો
બીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૮-૨ ॥

अथ तृतीयोद्देशकः प्रारभ्यते–

अष्टमशतकस्य तृतीयोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ॥

वृक्षप्रकाराः, संख्यातजीववन्तो वृक्षाः, एक बीजवन्तो वृक्षाः, अनेक बीजवन्तो वृक्षाः, अनन्तजीववन्तो वृक्षाः, कस्यचिदपि जीवस्य द्विधा, त्रिधा, संख्यातधावाच्छिन्नोऽपि तन्मध्यभागो जीवप्रदेशैः स्पृष्ट एव,किन्तु जीवप्रदेशः शस्त्रादिभिर्नच्छेद्यो भवति, ततो रत्नप्रभादि पृथिवी निरूपणम्, ताश्चाष्टौ–रत्न प्रभा, शर्कराप्रभा, वालुका प्रभा, पङ्कप्रभा, धूमप्रभा, तमःप्रभा, तमस्तमः प्रभा, ईषत् प्राग्भारा (सिद्धशिला) च तासां चरमाचरमान्तनिरूपणम् ।

आठवें शतकका तीसरा उद्देशक प्रारंभ–

इस अष्टम शतकके तृतीय उद्देशकका विषयविवरण संक्षेपसे इस प्रकारसे है– वृक्षोंके भेद संख्यात जीववाले वृक्ष असंख्यात जीववाले वृक्ष एक बीजवाले वृक्ष, अनेक बीजवाले वृक्ष, अनन्त जीववाले वृक्ष किसी भी जीवके दो टुकडे हो जाने पर, तीन टुकडे हो जाने पर, संख्यात टुकडे होजाने पर उस जीवका मध्यभाग जीव प्रदेशोंसे स्पृष्ट ही बना रहता हैं–कारण–जीवप्रदेश शस्त्रादिकों द्वारा छिदता नहीं है । इसका भी कारण यह है कि शस्त्रादिकोंका असर उस पर नहीं होता है । इसके बाद रत्नप्रभा आदि पृथिवियोंका निरूपण ये पृथिवियां आठ हैं- रत्नप्रभापृथिवी, शर्कराप्रभापृथिवी, वालुकाप्रभा पृथिवी, पङ्कप्रभापृथिवी, धूमप्रभापृथिवी, तमःप्रभापृथिवी, तमस्तमप्रभा पृथिवी और ईषत्प्राग्भारापृथिवी (सिद्धशिला) इनके चरमाचरमान्तका निरूपण.

આઠમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશકનો પ્રારંભ.

આ આઠમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશકનુ વિષય વિવરણ સક્ષિપ્તમા આ પ્રકારે છે. વૃક્ષોનો ભેદ, સંખ્યાત જીવવાળા વૃક્ષ, અસંખ્યાત જીવવાળા વૃક્ષ, એક જીવવાળા વૃક્ષ, અનેક જીવવાળા વૃક્ષ, અનન્ત જીવવાળા વૃક્ષ, કોઇપણ જીવના બે ટુકડા થવાથી, ત્રણ ટુકડા થવાથી, સંખ્યાત્ ટુકડા થવાથી તે જીવનો મધ્યભાગ જીવ પ્રદેશથી સ્પૃષ્ટ જ બની રહે છે કારણ જીવ પ્રદેશ શસ્ત્રાદિકોથી છેદાતો નથી તેનુ પણ આ કારણ છે કે શસ્ત્રાદિકોની અસર તેના પર થતી નથી તે પછી રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓનુ નિરૂપણ આ પૃથ્વીઓ આઠ છે.– રત્નપ્રભા પૃથ્વી, શર્કરાપ્રભા પૃથ્વી, વાલુકાપ્રભા પૃથ્વી, પંકપ્રભા પૃથ્વી, ધૂમપ્રભા પૃથ્વી, તમઃપ્રભા પૃથ્વી, તમસ્તમપ્રભા પૃથ્વી અને ઇષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વી [સિદ્ધશિલા] તેમના ચર અને અચર અતનુ નિરૂપણ

वृक्षविशेषवक्तव्यता

मूलम्—"कइविहाणं भंते ! रुक्खा पण्णत्ता ? गोयमा ! तिविहा रुक्खा पण्णत्ता, तं जहा – संखेज्जजीविया, असंखेज्जजीविया, अणंतजीविया, से किं तं संखेज्जजीविया ? संखेज्जजीविया अणेगविहा पण्णत्ता, तं जहा–ताले–तमाले, तक्कलि तेतलि, जहा पन्नपणाए जाव नालिएरी, जे यावन्ने तहप्पगारा, सेत्तं संखेज्जजीविया, से किं तं असंखेज्जजीविया ? असंखेज्जजीविया दुविहा पण्णत्ता, तं जहा–एगट्ठियाय, बहुट्ठियाय, से किं तं एगट्ठिया? एगट्ठिया अणेगविहा पण्णत्ता, तं जहा निंबंब जंबु० एवं जहा पन्नवणापए जाव फला बहुबीयगा, से तं बहुबीयगा, सेतं असंखेज्ज जीविया, से किं तं अणंतजीविया ? अणंतजीविया अणेगविहा पण्णत्ता, तंजहा–आलुए, मूलए, सिंगबेरे, एवं जहा सत्तमसए जाव सीउण्हे सिउंढी, मुसंढी, जे यावन्ने तहप्पगारा, सेत्तं अणंतजीविया ॥सू०१॥

छाया—कतिविधाः खलु भदन्त ! वृक्षाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! त्रिविधाः वृक्षाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–संख्येयजीविकाः, असंख्येयजीविकाः, अनन्तजीविकाः,

वृक्षविशेषवक्तव्यता–

'कइविहाणं भंते ! रुक्खा पण्णत्ता' इत्यादि ।

सूत्रार्थ– कइविहा णं भंते ! रुक्खा पण्णत्ता) हे भदन्त ! वृक्ष कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (तिविहा रुक्खा पण्णत्ता) वृक्ष तीन प्रकारके कहे गये हैं । (तंजहा) जो इस तरहसे हैं (संखेज्ज

–: વૃક્ષ વિશેષનું વક્તવ્ય :–

' कइविहाणं भंते ! रुक्खा पण्णत्ता ' ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ – ' कइविहाणं भंते ! रुक्खा पण्णत्ता ' હે ભદન્ત ! વૃક્ષ [ઝાડ]ના કેટલા પ્રકાર છે ? ' गोयमा ' હે ગૌતમ ! ' तिविहा रुक्खा पण्णत्ता ' વૃક્ષના ત્રણ

तत् किं ते संख्येयजीविकाः ? संख्येयजीविकाः अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा —तालः, तमालः, तक्कलिः, तेतलिः, यथा प्रज्ञापनायां यावत् नारिकेरिः, ये चाप्यन्ये तथाप्रकाराः, तदेतत् संख्येयजीविकाः, तत् किं ते असंख्येय-जीविकाः. असंख्येयजीविकाः द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा एकास्थिकाश्च, बहु स्थिकाश्च, तत् किं ते एकास्थिकाः ? एकास्थिकाः अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः,

जीविया, असंखेज्जजीविया, अणंतजीविया) संख्यात जीववाले असंख्यात जीववाले और अनन्त जीववाले (से किं तं संखेज्जजीविया) हे भदन्त! संख्यात जीववाले वृक्ष कितने प्रकार के कहे गये हैं ? (संखेज्जजीविया अणेगविहा पण्णत्ता) हे गौतम! संख्यात जीववाले वृक्ष अनेक प्रकारके कहे गये हैं। (तंजहा) जो इस तरहसे हैं (ताले, तमाले, तक्कलि, तेतलि, जहा पन्नवणाए जाव नालिएरी जे यावन्ने तहप्पगारा - सेत्तं संखेज्जजीविया) ताड, तमाल, तक्कलि, तेतलि आदि वृक्ष जैसे कि नलियेरी तक प्रज्ञापना सूत्रमें कहे गये हैं। इनके सिवाय इसी प्रकारके और भी वृक्ष संख्यात जीववाले जानना चाहिये। इस तरह ये संख्यात जीववाले वृक्ष हैं। (से किं तं असंखेज्जजीविया) हे भदन्त! असंख्यात जीववाले वृक्ष कितने प्रकारके कहे गये हैं ? (असंखेज्जजीविया दुविहा पण्णत्ता) हे गौतम! असंख्यात जीववाले वृक्ष दो प्रकारके कहे गये हैं। (तंजहा) जैसे (एगट्ठियाय बहुबीयाय) एक बीजवाले और बहुबीजवाले। (से किं तं एगट्ठिया य) हे भदन्त! एक बीजवाले

પ્રકાર છે ' तं जहा ' જે આ પ્રમાણે છે ' संखेज्जजीविया, असंखेज्जजीविया, अणंतजीविया ' સંખ્યાત્ જીવવાળા અસંખ્યાત્ જીવવાળા અને અનન્ત જીવવાળા ' से किं तं संखेज्जजीविया ' હે ભગવન્ સંખ્યાત જીવવાળા વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે? ' संखेज्जजीविया अणेगविहा पण्णत्ता ' હે ગૌતમ! સંખ્યાત્ જીવવાળા વૃક્ષ અનેક પ્રકારના કહેલા છે ' तं जहा ' જેમકે ' ताले, तमाले, तक्कलि, तेतलि जहा पन्नवणाए जाव नालिएरी जे यावन्ने तहप्पगारा - सेत्तं संखेज्जजीविया ' તાડ, તમાલ, તક્કલિ, તેતળી, આદિ ઝાડ જેવાકે નાળિયેરી સુધીના પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં કહેલાં છે તે સિવાય આ પ્રકારના બીજા પણ ઝાડ સંખ્યાત્ જીવવાળા જાણવા જોઈએ આવી રીતે આ સંખ્યાત્ જીવવાળા ઝાડ [વૃક્ષ] છે. ' से किं तं असंखेज्जजीविया ' હે ભદન્ત! અસંખ્યાત્ જીવવાળા વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના કહેવાય છે? ' असंखेज्जजीविया दुविहा पण्णत्ता ' હે ગૌતમ! અસંખ્યાત્ જીવવાળા વૃક્ષ બે પ્રકારના કહેલાં છે ' तं जहा ' જેવાકે ' एगट्ठिया य बहुबीयाय ' એક બીજવાળા અને બહુબીજવાળા ' से किं तं एगट्ठिया य ' હે ભદન્ત! એક બીજવાળા ઝાડ કેટલા પ્રકારના હોય છે?

तद्यथा-निम्ब-आम्र-जम्बू-एवं यथा प्रज्ञपनायां यावत्-फलानि बहुबीजकानि, तदेतानि बहुबीजकानि तदेते असंख्येयजीविकाः, तत् किंते अनन्तजीविकाः? अनन्तजीविकाः अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-आलुकम्, मूलकम्, शृङ्गवेरम्, एवं यथासप्तमशतके यावत् सिंहकर्णी सिउण्ढी, मुसुण्ढी, ये चाप्यन्ये तथा प्रकाराः, तदेते अनन्तजीविकाः ॥ सू. १ ॥

वृक्ष कितने प्रकारके होते हैं? (एगट्ठिया अणेगविहा पण्णत्ता) हे गौतम! एक बीजवाले वृक्ष अनेक प्रकारके होते हैं (तंजहा) जैसे- (निंब-ब जम्बु एवं जहा पन्नवणापए जाव फला बहुबीयगा से त्तं बहुबीयगा) नीम, आम्र, जामुन इत्यादि प्रज्ञापना सूत्रके प्रज्ञापना पदमें कहे गये अनुसार बहुबीजवाले फल तक जानना चाहिये। इस तरह ये बहुबीजवाले वृक्ष हैं (से त्तं असंखेज्जजीविया) यहां तक असंख्यात जीववाले वृक्षोंका वर्णन किया (से किं तं अणंतजीविया) हे भदन्त! अनन्त जीववाले वृक्ष कितने प्रकारके कहे गये हैं? (अणंतजीविया अणेगविहा पण्णत्ता) हे भदन्त! अनन्त जीववाले वृक्ष अनेक प्रकारके कहे गये हैं। (तं जहा) जैसे- (आलुए, मूलए, सिंगवेरे, एवं जहा सत्तमसए, जाव सीउण्हे, सिउंढी, मुसंढी, जे यावन्ने तहप्पगारा- से त्त अणंतजीविया) आलू, मूली, अदरख, इत्यादि जैसा कि सप्तम शतकमें यावत् सिउंढी, मुसुंढी तक कहा गया है- वैसा ही यहां पर जानना चाहिये। इसी तरहके जो और वृक्ष हैं वे भी अनन्त

'एगट्ठिया अणेगविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! એક બીજવાળા વૃક્ષ અનેક પ્રકારના હોય છે 'तं जहा' જેમકે 'निंब- वजंबु एवं जहा पण्णवणापए जावफला बहुबीयगा से त्त बहुबीयगा' લિમડો, આંબો, જાંબુ ઇત્યાદિ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના પ્રજ્ઞાપના પદમા કહેવાઇ ગયા પ્રમાણે બહુબીજવાળા ફળ સુધી જાણવા. આવી રીતે આ બહુબીજવાળા વૃક્ષ છે 'सेत्तं असखेज्जजीविया' અહીં સુધી અસખ્યાત જીવવાળા વૃક્ષોનું વર્ણન કર્યુ 'से किं तं अणंतजीविया' હે ભદન્ત! અનંત જીવવાળા વૃક્ષના કેટલા પ્રકાર છે? 'अणंतजीविया अणेगविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! અનન્તજીવવાળા વૃક્ષ અનેક પ્રકારના છે. 'तं जहा' જે આ પ્રમાણે છે 'आलुए, मूलए, सिंगवेरे, एवं जहा - सत्तमसए, जाव सीउण्हे, सिउढी मुसंढी, जे यावन्ने तहप्पगारा से त्तं अणंतजीविया' આલૂ, મૂળા, આદુ ઇત્યાદિ જેવાકે સાતમા શતકમાં-યાવત્ સિઉંઢી, મુસુંઢી સુધી કહેવાઇ ગયું છે – તે

टीका—पूर्वं द्वितीयोद्देशके आभिनिबोधिकादिक ज्ञानं पर्यायतः प्ररूपितम्, तेन च वृक्षादयोऽर्था ज्ञायन्ते अनन्तृतीयोद्देशके ज्ञानविषयान् वृक्ष विशेषान् प्ररूपयितुमाह–' कइविहाण भंते ! रुक्खा पण्णत्ता ? ' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! कतिविधाः कियत्प्रकाराः खलु वृक्षाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह–'गोयमा ! तिविहा रुक्खा पण्णत्ता ' हे गौतम ! त्रिविधाः वृक्षाः प्रज्ञप्ता, 'तं जहा– संखेज्जजीविया, असंखेज्जजीविया, अणंतजीविया ' तद्यथा–संख्येयजीविकाः, असंख्येयजीविकाः, अनन्तजीविकाः, तत्र सख्येयाः संख्याता जीवा सन्ति एषु ते सख्येयजीविनः त एव सख्येयजीविकाः

जीववाले वृक्ष जानना चाहिये । इस तरह अनन्तजीववाले वृक्ष कहे गये हैं ।

टीकार्थ – पहले द्वितीय उद्देशक में आभिनिबोधिक ज्ञान आदिका निरूपण पर्यायकी अपेक्षासे किया गया है–ज्ञानसे वृक्षादिक अर्थ-पदार्थ जाने जातेहैं–इसलिये इस तृतीय उद्देशक में ज्ञान के विषयभूत वृक्षविशेषोंकी प्ररूपणा करने के लिये सूत्रकार कहते हैं–इसमें गौतम स्वामीने प्रभु से ऐसा पूछा है–'कइ विहाणं भंते ! रुक्खा पण्णत्ता ' हे भदन्त ! वृक्ष कितने प्रकार के कहे गये हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं– 'गोयमा ' हे गौतम ! 'तिविहा रुक्खा पण्णत्ता ' वृक्ष तिन प्रकार के कहे गये हैं ! 'तं जहा ' वे इस तरहसे हैं–' संखेज्जजीविया, असंखेज्जजीविया, अणंतजीविया ' संख्यात जीववाले, असंख्यात जीववाले, और अनन्तजीववाले । संख्यात जीव जिनमें होते हैं वे संख्यात जीवी हैं– संख्यात जीवीही

પ્રમાણે અહીંઆ પણ જાણવુ આ પ્રમાણે જે બીજા વૃક્ષો છે તે પણ અનન્તજીવવાળા વૃક્ષ ગણવા–જાણવા આમ અનંતજીવવાળા વૃક્ષ કહેલા છે

ટીકાર્થ :– પહેલા બીજા ઉદ્દેશકમાં આભિનિબોધિક જ્ઞાનાદિનુ નિરૂપણ પર્યાયોની અપેક્ષાથી કરવામા આવ્યુ છે જ્ઞાનથી વૃક્ષાદિક અર્થ–પદાર્થ જાણી શકાય છે તેટલા માટે આ ત્રીજા ઉદ્દેશકમા જ્ઞાનના વિષયભૂત થયેલા વૃક્ષવિશેષોની પ્રરૂપણા કરવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે–આમા ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવુ પૂછયુ છે કે 'कइविहाणं भंते ! रुक्खा पण्णत्ता ' હે ભદન્ત ! વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના કહેલા છે ? તેના ઉત્તરમા પ્રભુએ કહ્યુ કે 'गोयमा ' હે ગૌતમ ! 'तिविहा रुक्खा पण्णत्ता ' ઝાડના ત્રણ પ્રકાર છે 'त जहा ' તે આ પ્રમાણે છે 'संखेज्जजीविया, असंखेज्जजीविया, अणंत जीविया ' સંખ્યાત જીવવાળા, અસંખ્યાત જીવવાળા અને અનંતજીવવાળા એમ ત્રણ

संख्यातजीववन्त इत्यर्थः, एवम् असंख्येया जीवा सन्ति एषु ते असंख्येयजीविकाः असंख्यातजीववन्तः, अनन्तजीवाः सन्ति एषु ते अनन्तजीविकाः. अनन्त जीववन्त इति भावः,गौतमः पृच्छति-'से किं तं संखेज्जजीविया? हे भदन्त! तत् अथ किंते संख्यातजीविकाः? कतिविधाः संख्यातजीववन्तो वृक्षाः? इति प्रश्नः। भगवानाह-संखेज्जजीविया अणेगविहा पण्णत्ता' हे गौतम! संख्यातजीववन्तो वृक्षाः अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, तं जहा - ताले तमाले तक्कलि, तेतलि जहा पण्णवणाए जाव नालिएरी' तद्यथा-तालः, तमालः-पर्वतीयतरुविशेषः तक्कलिः-वलयाकारसघनपल्लवशालिवृक्षविशेषवाचकः तक्कलिरिति देशीयः शब्दः, तेतलिः वृक्षविशेषः, यथा प्रज्ञापनायां प्रतिपादितं तथा अत्राऽपि

संख्यात जीविक हैं। असंख्यात जीवजिनमें होते हैं, वे असंख्यात जीवी हैं- असंख्यात जीवी ही असंख्यात जीविक हैं। इसी तरह से अनंतजीव जिनमें होते हैं वे अनन्तजीवी हैं- अनन्तजीवी ही अनन्तजीविक हैं।

अब गौतम स्वामी प्रभु से पूछते हैं- 'से किं तं संखेज्जजीविया' हे भदन्त! संख्यात जीविक-संख्यात जीववाले-वृक्ष कितने प्रकारके होते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'संखेज्जजीविया अणेगविहा पण्णत्ता' हे गौतम! संख्यात जीववाले वृक्ष अनेक प्रकार के होते हैं 'तं जहा' जो इस तरह से हैं 'ताले, तमाले, तक्कलि. तेतलि जहा पण्णवणाए नालिएरी' ताल, तमाल-पर्वतीयतरुविशेष, तक्कलि-वलयाकारवाले सघन पल्लवों-पत्रोंसे सुशोभित वृक्ष विशेष, तेतलि वृक्ष विशेष! 'तक्कलि' यह देशीय शब्द है। जैसा

પ્રકારના હોય છે સંખ્યાત જીવ જેનામાં હોય છે તે જે સંખ્યાત જીવી છે સંખ્યાત જીવ જ સંખ્યાત્ જીવીક છે. અસંખ્યાત જીવ જે વૃક્ષોમાં હોય છે તે અસંખ્યાતજીવી છે, અસંખ્યાત્ જીવી અસંખ્યાત્ જીવીક છે આ પ્રમાણે અનંતજીવ જેનામાં છે તે અનંતજીવી છે - અર્થાત્ અનંતજીવીજ અનંતજીવીક છે. પ્રશ્ન - 'से किं तं संखेज्जजीविया' હે ભગવાન્! સંખ્યાત્ જીવીક - સંખ્યાત્ જીવવાળા વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના હોય છે? ઉત્તર :- संखेज्जजीविया अणेगविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ! સંખ્યાત્ જીવવાળા વૃક્ષ અનેક પ્રકારના હોય છે 'तं जहा' જેમકે 'ताले, तमाले, तक्कलि तेतलि जहा पण्णवणाए नालिएरी' તાડ, તમાલ, પર્વતીય, તરુવિશેષ, તક્કલિ-વળીઆના આકારવાળા સઘન પલ્લવો-પાનોથી સુશોભિત વૃક્ષ વિશેષ, તેત્તલિ-વૃક્ષ વિશેષ 'तक्कलि' આ દેશી શબ્દ છે. જેવું પ્રજ્ઞાપનામાં પ્રતિપાદિત કર્યું છે. તેવુંજ અહીંઆ પણ સમજવું. આ વિષય

बोध्यम्, तदवधिमाह-यावत्-नारिकेरिः, नारिकेरिवृक्षपर्यन्तं वक्तव्यमित्यर्थः तथाहि-प्रज्ञापनायाम्-'ताले; तमाले, तक्कलि, साले य सालकल्लाणे । सरले जायइ, केयइ, कंदलि तह चम्मरुक्खेय ॥१॥ भुयरुक्खे हिंगुरुक्खे लवंगरुक्खे य होइ बोद्धव्वे । पूयफली खज्जूरी बोद्धव्वा नारिएरी य ॥२॥

तालः; तमालः, तक्कलिः, तेतलिः, सालश्च, सालकल्याणम् ।
सरलः, जावइ, केतकिः, कदलीतथा चर्मवृक्षश्च ॥१॥
भूर्जवृक्षः, हिङ्गुवृक्षः, लवङ्गवृक्षः; भवति बोद्धव्यः ।
पूगफली, खर्जूरी, बोद्धव्या, नारिकेरिश्च ॥२॥ इति ।

'जायइ' इति वृक्ष विशेषवाचको देशीयः शब्दः जे यावन्ने तहप्पगारा; सेत्त संखेज्जजीविया' ये चाप्यन्ये तथाप्रकाराः तत्सदृशाः वृक्षविशेषास्ते

प्रज्ञापना में प्रतिपादित किया गया है- वैसाही यहां पर भी जानना चाहिये। यह विषय कहां तक वहां पर जानना चाहिये-तो इसके लिये कहा गया है कि नारिकेलि वृक्ष पर्यन्त यह विषय वहां पर कहा गया है-सो यहां पर भी संख्यात जीववाले वृक्षों के प्रकरण में उसे नारिकेरि वृक्ष पर्यन्त ग्रहण कर लेना चाहिये। अर्थात् प्रज्ञापना में ताल वृक्ष से लेकर नारिकेरि वृक्ष तक जो वृक्ष गिनाये गये हैं, वे सब संख्यात जीव वाले होते हैं ऐसा जानना चाहिये। प्रज्ञापना में इन वृक्षके नाम इस प्रकारसे आये हैं- 'ताले, तमाले, तक्कलि, सालेय सालकल्लाणे । सरले, जायइ, केयइ, कंदलि तह चम्मरुक्खेय ॥ १ ॥ भुयरुक्खे, हिंगुरुक्खे, लवंगरुक्खे य होइ बोद्धव्वे। पूयफली खज्जूरी बोद्धव्वा नारिएरी य ॥२॥ 'यहां जो 'जायइ' पद आया है वह देशीय शब्द है और वृक्षविशेषका वाचक है। 'जे यावन्ने तहप्पगारा,

---

ક્યાં સુધી ત્યાંથી જાણવો જોઈએ - તો આ માટે કહ્યુ છે કે નાળિયેરીના વૃક્ષ સુધી ગ્રહણ કરવું અર્થાત્ પ્રજ્ઞાપનામાં તાડવૃક્ષથી લઈ નાળિયેરી વૃક્ષ સુધી જે વૃક્ષ ગણ્યા છે. તે સઘળા સંખ્યાત જીવવાળા હોય છે એવું જાણવું જોઈએ પ્રજ્ઞાપનામાં આ વૃક્ષોના નામ આ પ્રકારે છે- 'ताले, तमाले, तक्कलि साले य सालकल्लाणे । सरले, जायइ, केयइ, कंदलि तह चम्मरुक्खे य ॥ १ ॥ भुयरुक्खे, हिंगुरुक्खे, लवंगरुक्खे य होइ बोद्धव्वे । पूयफली, बोद्धव्वा, नारिएरीय ॥ २ ॥ અહીંઆ જે 'जायइ' પદ આપ્યું છે તે દેશી શબ્દ છે અને વૃક્ષ વિશેષનુ વાચક છે. 'जे यावन्ने तहप्पगारा, से त्तं संखेज्जजीविया' આવી રીતે જે બીજા પણ વૃક્ષ આ વૃક્ષોની

संख्यातजीवन्तो बोद्धव्या ; इतिभावः सख्यातजीववतउपसंहरन्नाह–सेत्तं' इत्यादि, तदेते उपर्युक्ता वृक्षविशेषाः सख्येयजीविकाः सख्यातजीववन्तो विज्ञेयाः गौतमः पृच्छति– से किं तं असंखेज्जजीविया' हे भदन्त ! तत्–अथ किंते असंख्येयजीविकाः ? कति विधाः असंख्यातजीववन्तः ? इति प्रश्नः भगवानाह–असंखेज्जजीविया दुविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! असख्येयजीविकाः, असख्यातजीववन्तः द्विविधा प्रज्ञप्ताः 'तं जहा–एगट्ठिया य, बहुट्ठियाय,' तद्यथा–एकास्थिकाश्च, बह्वस्थिकाश्च, तत्र एकम् अस्थिकं बीज येषां फलमध्ये ते एकास्थिकाः एक बीजकाः बहूनि अस्थिनि बीजानि फलमध्ये येषां ते बहुबीजकाः–अनेकास्थिकाः, अनेकबीजवन्त इत्यर्थः, गौतमः पृच्छति–'से किं तं एगट्ठिया?' हे भदन्त ! तत्०अथ किंते एकास्थिकाः ? कियत्प्रकाराः एकबीजवन्तः ? इति प्रश्नः, भगवानाह–' एगट्ठिया अणेगविहा पण्णत्ता ' हे

से त्तं सखेज्जजीविया' इसी तरहसे जो और भी वृक्ष इन वृक्षोंके समान हैं वे सब सख्यात जीववाले होते हैं ऐसा जानना चाहिये। इस तरह यहां तक संख्यात जीववाले वृक्षोंका वर्णन किया ।

अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'से किं तं असंखेज्जजीविया' हे भदन्त ! असंख्यातजीववाले वृक्ष कितने प्रकारके होते हैं– इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं– 'असंखेज्जजीविया दुविहा पण्णत्ता' असंख्यात जीववाले वृक्ष दो प्रकारके होते हैं– 'तंजहा' जैसे 'एगट्ठियाय बहुट्ठियाय' जिनमें एक ही बीज हो अर्थात् जिन वृक्षोंके फलमें एक ही बीज हो वे एकास्थिक वृक्ष हैं और जिनके फलमें अनेक बीज हों– वे बहुअस्थिक वृक्ष हैं । अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं– 'सेकिंतं एगट्ठिया' हे भदन्त ! जो वृक्ष एक बीज फलवाले होते हैं– वे कितने

જેમ છે તે સઘળાં સખ્યાત્ જીવવાળા હોય છે એમ જાણવું એવીજ રીતે અહીંઆ સુધી સખ્યાત્ જીવવાળા વૃક્ષનુ વર્ણન કર્યું હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે 'से किं त असंखेज्जजीविया' હે ભદન્ત ! અસખ્યાત્ જીવવાળા વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના છે તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે 'असंखेज्जजीविया दुविहा पण्णत्ता' અસખ્યાત જીવવાળા વૃક્ષના બે પ્રકાર હોય છે. 'तं जहा' જેમકે 'एगट्ठियाय बहुट्ठियाय' જેનામાં એકજ બીજ હોય અર્થાત્ જે વૃક્ષોના ફળમા એકજ બીજ હોય તે એકાસ્થિક વૃક્ષ છે. અને જેના ફળમા અનેક બીજ હોય તે બહુઅસ્થિક વૃક્ષ છે. હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવુ પૂછે છે કે 'से किं त एगट्ठिया' હે ભગવાન્ ! જે વૃક્ષ એક બીજવાળા ફળવાળુ હોય છે. તેવા વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના હોય છે. તેના ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે 'एगट्ठिया

गौतम ! एकास्थिकाः एक बीजवन्तो वृक्षाः अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, 'तं जहा-निंबंबजंबु० एवं जहा पन्नवणापए जाव फला बहुबीयगा' तद्यथा-निम्ब-आम्र जम्बू प्रभृतयः, एवं यथा प्रज्ञापनायाः प्रथमपदे प्रतिपादितं तथा अत्रापि प्रति पत्तव्यं, तदवधिमाह - यावत् - फलानि बहुबीजकानि इत्येतत्पर्यन्तमित्यर्थः, तथाचोक्त प्रज्ञापनायाम्-

'निंबंबजंबुकोसंबसालअंकोल्ल पीलु सल्लूया ।
सल्लइ मोयइमालुय बउल पलासे करंजेय' ॥१॥

छाया— निम्बाम्रजम्बू कोशाम्र साल अङ्कोल्ल पीलु सल्युकाः ।
शल्यकि मोचको मालुकवकुलपलाशो करञ्जश्च ॥१॥

तथा "से किं तं बहुबीयगार अणेगविहा पण्णत्ता, तं जहा-

प्रकारके होते हैं ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'एगट्ठिया अणेगविहा पण्णत्ता' एक बीजवाले वृक्ष अनेक प्रकारके होते हैं- 'तंजहा' जैसे- 'निंबंब जंबु. एवं जहा पन्नवणापए जाव फला बहु बीयगा' नीम, आम, जामुन, आदि वृक्ष प्रज्ञापनाके प्रथम पदमें जिस प्रकारके इनके सिवाय और भी वृक्षोंका प्रतिपादन किया गया है उन सबका यहां पर भी ग्रहण करलेना चाहिये । यह प्रकरण वहां का यहां पर 'जाव फला बहुबीयगा' यहां तक का ग्रहण किया गया है। प्रज्ञापनामें भी कहा है

'निंबंबजंबु कोसंब साल अंकोल्लपीलु सल्लूया ।
सल्लइ, मोयइ, मालुय बउल पलासे करंजेय ॥१॥

तथा- 'से किं तं बहुबीयगार अणेगविहा पण्णत्ता' हे भदन्त ! बहु बीजवाले वृक्ष कितने प्रकारके होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं- ये

अणेगविहा पण्णत्ता' એક બીજવાળા વૃક્ષ અનેક પ્રકારના હોય છે 'तं जहा' જેવાકે 'निंबंब जंबु, एवं जहा पन्नवणापए जावफला बहुबीयगा' લીમડો, આંબો, જાંબુ આદિ વૃક્ષ પ્રજ્ઞાપનાના પ્રથમ પદમાં જે પ્રકારે આના સિવાયના બીજાપણ વૃક્ષોનું પ્રતિપાદન કર્યું છે તે સઘળાનું અહીં પણ ગ્રહણ કરવું આ પ્રકરણ ત્યાંનું અહીં આ 'जाव फला बहुबीयगा' ત્યાં સુધીનું ગ્રહણ કરાયું છે પ્રજ્ઞાપનામાં પણ કહ્યું છે કે-

'निंबंबजंबुकोसंब साल अंकोल्लपीलु सल्लूया
सल्लइ, मोयइ, मालुयं बउल पलासे करंजेय' ॥ १ ॥

લીમડો, આંબો, જાંબુડો, કોસંબ-વૃક્ષ વિશેષ, સાલ વૃક્ષ વિશેષ, અંકોલ વૃક્ષ વિશેષ, પીલુડો, સલ્લુ, સલ્લકી, મોચક, માલુ, બકુલ, કરંજ એ સઘળા તથા 'से किं तं बहुबीयगार अणेगविहा पण्णत्ता' હે ભદન્ત ! બીજવાળા વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના હોય છે.

अत्थिय तेंदुकविट्ठे अंबाडग माउलुंगविल्लेय,
आमलगफणस दाडिम आसोत्थे उंबरवडे य" ॥२॥

अथ किं तत् बहुबीजकारः अनेकविधा प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-
अस्थिकतिन्दुककवित्थ अम्रातकमातुलिङ्गविल्वश्च ।
आमलकफनसदाडिमअश्वत्थः उदुम्बरवटं च ॥१॥

अन्तेचाह-एएसिं मूला वि, असंखेज्जजीविया कंदावि, खंधावि, तया वि, सालावि, पवालावि, पत्ता, पत्तेयजीविया, पुप्फा अणेगजीविया फला बहुबीयग त्ति,' इत्यन्तं यावत्पदेन संग्राह्यम् । तदुपसंहरन्नाह-'सेत्तं बहुबीयगा, सेत्तं असंखेज्जजीविया' हे गौतम ! तदेते उपर्युक्ताः बहुबीजकाः अनेकबीजवन्तः तदेते उपरिवर्णिताः एकबीजवन्तः अनेकबीजवन्तश्च वृक्षविशेषाः असंख्येयजीविकाः असंख्यातजीववन्तो भवन्ति, गौतमः पृच्छति-'से किं तं अणंतजीविया ? हे भदन्त ! तत्-अथ किं ते अनन्तजीविकाः कतिविधाः खलु अनन्तजीवन्त इति प्रश्नः, भगवानाह—'अणंतजीविया अणेगविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! अनन्तजीविकाः अनन्तजीववन्तः अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः,

---

अनेक प्रकारके होते हैं । 'तं जहा' जैसे- 'अत्थिय तेंदुकविट्ठ अंबाडग माउलुंगविल्लेय वि आमलग फणस दाडिम आसोत्थे उंबरवडे य २ अन्तमें कहा गया है- 'एएसिं मूला वि असंखेज्जजीविया कंदावि, खंधावि, तयावि, साला वि, पलाला वि पत्ता, पत्तेय जीविया, पुप्फा अणेगजीविया फला बहुबीयग त्ति' यह पूर्वोक्त पाठ यहाँ 'यावत्' पदसे ग्रहण हुआ है । ये उपर्युक्त एक बीजवाले वृक्ष और अनेक बीजवाले वृक्ष सब असंख्यात जीववाले होते हैं ।

अब गौतम स्वामी प्रभुसे पूछते हैं- 'से किं तं अणंतजीविया' हे भदन्त ! अनंतजीववाले वृक्ष कितने प्रकारके होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं- 'अणंतजीविया अणेगविहा पण्णत्ता' हे गौतम ! अनंत जीववाले

ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે તે અનેક પ્રકારના હોય છે, 'तं जहा' જેમકે 'अत्थियतेदुंकविट्ठ' ઇત્યાદિ આ પહેલાં કહેવાયેલો પાઠ અહીં આ-યાવત્ પદથી ગ્રહણ થયો છે. આ ઉપર્યુક્ત એક બીજવાળા વૃક્ષ અને અનેક બીજવાળા વૃક્ષ સઘળાં અસંખ્યાત જીવવાળા હોય છે. પ્રશ્ન :- 'से किं त अणंतजीविया' હે ભગવાન્ ! અનંતજીવવાળા વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના હોય છે. ઉત્તર - 'अणंतजीविया अणेगविहा पण्णत्ता' હે ગૌતમ ! અનંતજીવવાળા વૃક્ષ (ઘણા) અનેક પ્રકારના હોય છે 'तं जहा' જેમકે 'आलुए

'तंजहा आलुए, मूलए, सिंगवेरे' तद्यथा-आलूकम् (बटाटा) मूलकम् (मूली) श्रृङ्गवेरम् आर्द्रकम् इत्यादि, 'एवं जहा सत्तमसए जाव सीउण्हे सिउंढी' मुसुंढी एवं यथा सप्तमशतकस्य तृतीयोद्देशके यावत् – हिरिलिः, सिरिलिः; सिस्सिरिलिः; किट्टिकाः क्षीरिका; क्षीरविरालिका, वज्रकन्दः, सूरणकन्दः, खेलूटः, कन्दविशेष आर्द्रभद्रमुस्तिका, पिण्डहरिद्रा; रोहिणी; हूथीहूः, थिरूका; मुद्गपर्णी, अश्वकर्णी, सिंहकर्णी, सीहंढी, मुसुण्ढी; 'जे यावन्ने तहप्पगारा' ये चाप्यन्ये तथाप्रकाराः तत्सदृशा वर्तन्ते सर्वेते अनन्तजीववन्त इत्याशय, तदुपसंहरन्नाह-'सेत्त अणंतजीविया' तदेते उपरि वर्णिता आलूक प्रभृति मुसुण्ढी पर्यन्ताः अनन्तजीविकाः अनन्तजीववन्तः, इति भावः ॥सू० १॥

जीवाच्छेद्यतावक्तव्यता ।

मूलम्–'अह भंते ! कुम्मे, कुम्मावलिया, गोहे, गोहावलिया, गोणे, गोणावलिया, मणुस्से, मणुस्सावलिया, महिसे

वृक्ष अनेक प्रकारके होते हैं। 'तंजहा' जैसे- 'आलुए, मूलए, सिंगवेरे' आलु–बटाटा, मूलक–मूली, श्रृङ्गवेर–अदरख, इत्यादि 'एवं जहा सत्तमसए जाव सीउण्हे, सिउंढी, मुसुंढी' जिस प्रकार सप्तमशतकके तृतीय उद्देशकमें ऐसा कहा गया है कि 'हिरिल, सिरिल, सिस्सिरिलि, किट्टिका, क्षीरिका, क्षीरविरालिका, वज्रकन्द, सूरणकन्द, खेलूट, आर्द्रभद्रमुस्तिका, पिण्डहरिद्रा, रोहिणी हूथींहू, थिरूका, मुद्गपर्णी, अश्वकर्णी सिंहकर्णी, सीउंढी, मुसुंढी' ये सब अनन्त जीववाले वृक्ष हैं। तथा 'जे यावन्ने तहप्पगारा' इसी प्रकारके जो और भी वृक्ष हैं- वे सब भी अनन्त जीववाले वृक्ष हैं 'से त्त, अणतजीविया' इस तरह यह अनन्त जीववाले वृक्षोंका वर्णन है सू० ॥१॥

मूलए, सिंगवेरे' આલુ–બટાટા, મૂલક–મૂળા, શ્રૃંગવેર–આદુ ઇત્યાદિ 'एवं जहा सत्तमसए जाव सीउण्हे, सिउंढी, मुसुंढी' જે પ્રકારે સાતમા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં એવું કહ્યું છે કે 'हिरिलि, सिरिलि, सिस्सिरिलि, किट्टिका, क्षीरीका, क्षीरविरालिका, वज्रकंद, सूरणकन्द, खेलूट, आर्द्र भद्रमुस्तिका, पिण्डहरिद्रा, रोहीणीहूथीहू, थिरुका, मुग्दपर्णी, अश्वकर्णी, सिंहकर्णी, सीउंढी, मुसुंढी' આ સઘળા અનન્તજીવવાળા વૃક્ષ છે તથા 'जे यावन्ने तहप्पगारा' આ પ્રકારના જે બીજા પણ વૃક્ષ છે તે સઘળા પણ અનન્તજીવવાળા વૃક્ષ છે 'से त्त अणंतजीविया' આ પ્રમાણે આ અનન્તજીવવાળા વૃક્ષોનું વર્ણન છે. ॥ १ ॥

महिसावलिया, एएसिणं दुहा वा, तिहा वा, संखेज्जहा विछिन्ना णं जे अंतरा तेवि णं तेहिं जीवपएसेहिं फुडा? हंता फुडा; पुरिसे णं भंते! (जं अंतरं) ते अंतरे हत्थेण वा, पायेण वा, अंगुलियाए वा, सलागाए वा, कट्ठेण वा, किलिंचेण वा, आमुसमाणे वा, संमुसमाणे वा, आलिहमाणे वा, विलिहमाणे वा, अन्नयरेण वा, तिक्खेणं सत्थजाएणं आच्छिंदमाणे वा, विच्छिंदमाणे वा, अगणिकाएणं वा, समोडहमाणे तेसिं जीवपएसाणं किंचि आवाहं वा, विवाहं वा उप्पायइ, छविच्छेयं वा करेइ! णो इणट्ठे समट्ठे, नो खलु तत्थ सत्थं संकमइ॥ सू० २॥

छाया—अथ भदन्त! कूर्मः, कूर्मावलिका; गोध; गोधावलिका, गौः; गवावलिका, मनुष्यः, मनुष्यावलिका महिषः; महिषावलिका, एतेषां खलु द्विधा वा; त्रिधा वा, सङ्ख्यातधा विच्छिन्नानां यत् अन्तरं तदपि खलु तैः जीव

जीवाच्छेद्यता वक्तव्यता–

'अह भंते! कुम्मे, कुम्मावलिया' इत्यादि।

सूत्रार्थ–(अह भंते! कुम्मे कुम्मावलिया, गोहा, गोहावलिया, गोणा, गोणावलिया, मणुस्से मणुस्सावलिया, महिसे महिसावलिया– एएसिणं भंते! दुहा वा तिहा वा संखेज्जहा वा छिन्नाणं जे अंतरा ते वि णं तेहिं जीवपएसेहिं फुडा) हे भदन्त! कछुआ कछुएकी पंक्ति, गोधा, 'गोधाकी पंक्ति, गाय, गायकी पंक्ति, मनुष्य, मनुष्यकी पंक्ति, महिष–भैंसा, भैंसाकी पंक्ति, इन सबके दो टुकडे या तीन टुकडे या संख्यात

જીવની અછેદ્યતાનું નિરૂપણ.

'अह भंते! कुम्मे कुम्मावलिया' ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ – 'अह भंते! कुम्मे, कुम्मावलिया गोहा, गोहावलिया, गोणा, गोणावलिया मणुस्से, मणुस्सावलिया, महिसे, महिसावलिया- एएसिणं भंते! दुहा वा तिहा वा संखेज्जहा वा छिन्नाणं जे अंतरा तेविणं तेहिं जीवपएसेहिं फुडा' હે ભદન્ત! કાચબો, કાચબાની હાર, ગોધા, ગોધાની હાર, ગાય. ગાયની હાર, મનુષ્ય, મનુષ્યની હાર, ભેંસ, ભેંસની હાર, આ બધાના બે ટુકડા અથવા ત્રણ ટુકડા અથવા

प्रदेशैः स्पृष्टम् ? हन्त, स्पृष्टम्; पुरुष खलु भदन्त ! (यदन्तरं) तदन्तरं हस्तेन वा, पादेन वा, अङ्गुलिकया वा, शलाकया वा, काष्ठेन वा, किलिञ्चेन वा, आमृशन् वा, संमृशन् वा, आलिखन् वा, विलिखन् वा, अन्यतरेण वा तीक्ष्णेन शस्त्रजातेन आच्छिन्दन् वा, विच्छिन्दन् वा, अग्निकायेन वा समुपदहन् तेषां जीवप्रदेशानां किञ्चिद् आबाधां वा, विबाधां वा उत्पादयति, छविच्छेदं वा करोति; नायमर्थः समर्थः, न खलु तत्र शस्त्रं सङ्क्रामति ॥ सू० २॥

टुकडे किये हों, तो इनके बीचका भाग क्या जीवप्रदेशोंसे स्पृष्ट होता है ? (हंता फुडा) हां गौतम ! वह स्पृष्ट होता है । (पुरिसे णं भंते ! अंतरे हत्थेण वा, पादेण वा, अंगुलियाए वा, सलागाए वा, कट्ठेण वा, किलिंचेण वा, आमुसमाणे वा, संमुसमाणे वा, आलिहमाणे वा, विलिहमाणे वा, अन्नयरेण वा तिक्खेणं सत्थजाएण आच्छिंदमाणे वा विच्छिंदमाणे वा अगणिकाएणं वा, समोडहमाणे तेसिं जीवपएसाणं किंचि आबाहं वा विबाहं वा उप्पायइ, छविच्छेयं वा करेइ) हे भदन्त ! यदि कोई पुरुष उन कच्छप आदिके खंडोंके अन्तराल-बीचके भागको हाथसे, पैरसे, अंगुलीसे, शलाईसे, लकडीसे, या बांस आदिकी पंचसे स्पर्श करता है, विशेषरूपसे स्पर्श करता है या थोडा बहुत संघट्टन करता है, अथवा किसी तीक्ष्ण शस्त्रके समूहसे छेदता है, या उससे अधिक छेदता है, या अग्निसे उसे जलाता है तो ऐसी स्थिति में क्या वह उन जीव प्रदेशों को पीडा उत्पन्न करता

સંખ્યાત (સે કડો) ટુકડા કર્યા હોય તો તેની વચ્ચેનો ભાગ શું જીવ પ્રદેશોથી સ્પૃષ્ટ થાય છે ? ‘हंता फुडा’ હા ગૌતમ ! તે સ્પૃષ્ટ થાય છે ‘पुरिसे णं भंते ! अंतरे हत्थेण वा, पाएणवा, अंगुलियाए वा, सलागाए वा, कट्ठेण वा, किलिंचेण वा, आमुसमाणे वा, संमुसमाणे वा, आलिहमाणे वा, विलिहमाणे वा, अन्नयरेणवा तिक्खेणं सत्थजाएणं आच्छिंदमाणेवा विच्छिंदमाणेवा अगणिकाएणं वा समोडहमाणे तेसिं जीवपएसाणं किंचि आबाहंवा विबाहंवा उप्पायइ छविच्छेयं वा करेइ’ હે ભદન્ત ! જો કોઇ પુરુષ આ કચ્છપાદિ (કાચબો) ટુકડાની વચ્ચે-વચ્ચેના ભાગને હાથથી, પગથી, આંગળીથી, સળીથી, લાકડીથી અથવા વાંસ આદિની શલાકા-સળીથી સ્પર્શ કરે છે વિશેષથી રૂપથી સ્પર્શ કરે છે અથવા થોડું ઘણું સંઘન-જાડું બનાવે છે, અથવા કોઇ અણિદાર હથિયારના સમૂહથી કાપે છે, અથવા તેનાથી વિશેષ કાપે છે, અથવા અગ્નિથી તેને બાળે છે તો એવી સ્થિતિમાં શું તે તે જીવપ્રદેશોને

टीका—जीवाधिकारात् तस्याच्छेद्यतां प्ररूपयितुमाह- अह भंते ।' इत्यादि । 'अह भंते ! कुम्मे कुम्मावलिया, गोहा, गोहावलिया गोणा, गोणावलिया मणुस्से, मणुस्सावलिया, महिसे, महिसावलिया' गौतमः पृच्छति- हे भदन्त! अथ कूर्मः कच्छपः, कूर्मावलिका कच्छपश्रेणिः, गोधा-सर्पविशेषः गोधावलिका गोधापङ्क्तिः, गौः, गवावलिका-गोपङ्क्तिः, मनुष्यः, मनुष्यावलिका-मनुष्यपङ्क्तिः, महिषः, महिषावलिका-महिषपङ्क्तिः, 'एएसि णं दुहा वा, तिहा वा, संखेज्जहावा छिन्नाणं जे अतरा ते वि णं तेहिं जीवपएसेहिं फुडा?'

है ? या उनके किसी अवयव का छेद करता है ? (णो इणट्ठे समट्ठे) हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है। क्यों कि- (८ नो खलु तत्थ सत्थं संकमइ) जीवप्रदेशों पर शस्त्रका असर नहीं होता है।

टीकार्थ - यहां जीव का अधिकार चल रहा है- इसलिये सूत्रकारने उसकी अच्छेद्यता का निरूपण किया है. इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है- 'अह भंते ! कुम्मे, कुम्मावलिया, गोहा, गोहावलिया, गोणा, गोणावलिया, मणुस्से, मणुस्सावलिया, महिसे, महिसावलिया' हे भदन्त । चाहे कच्छप हो, या कच्छपोंका समूह हो, गोधा-सरीसृपविशेष हो, या गोधाओंका समूह हो, गाय हो या गायोंका समूह हो, मनुष्य हो या मनुष्यों का समूह हो, महिष भैंसा हो या महिषोंका समुदाय हो कोई भी क्यों न हो यदि कोई प्राणी उन कूर्म से लेकर महिषावलिका तक के जीवों के दो टुकडे कर देता है. या तीन टुकडे कर देता है या संख्यात टुकडे कर देता हैं तो ऐसी स्थिति में क्या 'छिन्नाण जे अंतरा ते वि णं तेहिं जीवप-

પીડા ઉત્પન્ન કરે છે અથવા તેના કોઇ ભાગને કાપે છે। 'णो इणट्ठे समट्ठे' હે ભદન્ત ! આ વસ્તુ બરાબર નથી કારણકે 'नो खलु तत्थ सत्थं संकमइ' જીવપ્રદેશો પર શસ્ત્રની અસર થતી નથી

ટીકાર્થ :- અહીંઆ જીવનો અધિકાર ચાલે છે તેટલા માટે સૂત્રકારે તેની અચ્છેદ્યતાનું નિરૂપણ કર્યું છે આમાં ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુને એવું પૂછયુ છે કે 'अहभंते कुम्मे, कुम्मावलिया, गोहा, गोहावलिया, गोणा, गोणावलिया, मणुस्से, मणुस्सावलिया, महिसे, महिसावलिया' હે ભદન્ત ! ચાહે કાચબો હોય કે કાચબાનો સમૂહ હોય, ગોધા સરીસૃપ-સર્પ જાતિ વિશેષ હોય કે ગોધાઓનો સમૂહ હોય, ગાય હોય કે ગાયનો સમૂહ હોય, મનુષ્ય હોય કે મનુષ્યનો સમૂહ હોય, ભેંસ હોય કે ભેંસનો સમૂહ હોય તેઓને જો કોઇ પ્રાણી તેમના બે યા ત્રણ ટુકડા કરે અગર સેંકડા

एतेषां खलु कूर्मादिमहिषावलिकापर्यन्तानाम् द्विधा वा, त्रिधा वा, संख्यातधापि वा च्छिन्नानां खण्डितानां यत् अन्तरालानि, तान्यपि अन्तरालानि खलु तैः जीवप्रदेशैः स्पृष्टानि किम् ? भगवानाह- 'हंता, फुडा' हे गौतम! हन्त, सत्यम्, कूर्मादीनां शतधाच्छिन्नानाम् तदन्तरं जीवप्रदेशैः स्पृष्ट वर्तते इत्यर्थः, गौतमः पृच्छति-'पुरिसे णं भंते ! ते अंतरे हत्थेण वा, पायेण वा, अंगुलियाए वा, सलागाए वा,' हे भदन्त ! पुरुषः खलु अन्यतमः कश्चित् तदन्तरं हस्तेन वा, पादेन वा, अङ्गुलिकया वा, शलाकया वा=लोहादिरचितया, 'कट्ठेण वा, किलिंचेण वा, आमुसमाणे वा, संमुसमाणे वा, आलिहमाणे वा, विलिहमाणे वा,' काष्ठेन वा=खदिरादिदारुखण्डेन वा, किलिञ्चेन वा=

एसेहिं फुडा' छिन्न हुए उन जीवोंका जो अंतराल क्षेत्र है वह क्या उन जीवों के जीव प्रदेशों से स्पृष्ट हुआ माना जाता है ? पूछने का तात्पर्य यह है कि जीव के शरीर के जब कोई प्राणी टुकडे कर डालता है - तब क्या उन टुकडों के बीच का आकाश क्षेत्र उस जीव के प्रदेशों से स्पृष्ट हुआ माना जावेगा क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'हंता फुडा' हाँ, गौतम ! छिन्न हुए उन २ जीवों का अन्तरालवर्ती क्षेत्र उन २ जीवों के प्रदेशों से स्पृष्ट हुआ अवश्य माना जाता है। अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि यदि ये आदि रूप में छिन्न हुए जीवों के प्रदेशों से तदन्तरालवर्ती क्षेत्र यदि स्पृष्ट हुआ माना जाता है-तो ऐसी स्थिति में 'पुरिसे णं भंते ! ते अंतरे हत्थेण वा, पायेण वा अंगुलियाए वा, सलागाएण वा, कट्ठेण वा, किलिंचेण वा, आमुसमाणे वा, संमुसमाणे वा, आलिहमाणे वा विलिहमाणे वा' यदि कोई पुरुष उस जीव प्रदेश

ટુકડા કરે તો તે સ્થિતિમાં 'छिन्नाणं जे अंतरा ते वि णं तेहिं जीवपएसेहिं फुडा' કપાએલા તે જીવોના અંતરાળ ક્ષેત્ર છે તે જીવોના જીવપ્રદેશને સ્પર્શ કરે છે તેમ માની શકાય છે ? પૂછવાનો હેતુ એ છે કે-જીવના શરીરના જ્યારે કોઇ પ્રાણી ટુકડા કરી નાખે ત્યારે શું તેમના ટુકડાની વચમાં-વચ્ચેના આકાશક્ષેત્રને તે જીવપ્રદેશથી સ્પર્શ થઇને-થયેલું મનાશે કે ? ઉ :- 'हंता फुडा' હા ગૌતમ ! કપાએલા તે તે જીવોના આકાશવર્તી ક્ષેત્ર તે તે જીવોના પ્રદેશથી સ્પર્શ થયેલુ અવશ્ય માની શકાય છે. હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે જો એ આદિ રૂપમાં છિન્ન થયેલા જીવપ્રદેશોથી તેના અંતરાલમા રહેલું ક્ષેત્ર સ્પર્શાએલુ માની શકાય તો તેજ સ્થિતિમા 'पुरिसेणं भंते ते अंतरे हत्थेणवा, पायेण वा, अंगुलियाए वा, सलागाए वा, कट्ठेण वा, किलिंचेण वा, आमुसमाणे वा,

वंशादिकश्चिकया वा, आमृशन् आ-ईषत् स्पृशन् वा, संमृशन् सम्यक् विशेषेण स्पृशन् वा, आलिखन् वा-सकृत् अल्पं वा संघर्षयन्, विलिखन् वा=बहुशोऽविरतं विशेषतो वा संघर्षयन् 'अन्नयरेण वा तिक्खेण सत्थजाएणं आछिंदमाणेवा, विच्छिंदमाणे वा' अन्तरेण एकेन वा तीक्ष्णेन तीक्ष्णधारेण शस्त्रजातेन शस्त्रसमूहेन आ-ईषत् सकृद् वा छिन्दन्, विच्छिन्दन्-विशेषेण नितराम् असकृद् वा छिन्दन् 'अगणिकाएण वा समोडहमाणे तेसिं जीवपएसाणं किंचि आवाहं वा, विवाहं वा, उप्पायइ, छविच्छेदं वा करेइ?' अग्निकायेन वा, समुपदहन् दग्धीकुर्वन् तेषां जीवप्रदेशानां किञ्चिद् आ-ईषद् बाधाम्, विबाधाम् अत्यन्तपीडाम् वा उत्पादयति? छविच्छेदं वा=कान्तिनाशम् अवयव-

स्पृष्ट अन्तराल को हाथसे, वा पेर से, या अंगुलियोंसे, या लोहनिर्मित शलाईसे, या किसी काष्ठकी लकडीसे-लाठीसे, या वांस आदि की पंचसे थोडे रूप में स्पर्श करता है, या ज्यादारूप में स्पर्श करता है, या थोडे बहुतरूपमें बार २ स्पर्श करता है या खूब जोर २ से रगडता है या 'या अन्नयरेणं तिक्खेणं, सत्थजाएणं अच्छिंदमाणे' किसी एक तीक्ष्ण धारवाले शस्त्र समूहसे उस अन्तरालको थोडेसे रूप में या बार २ रूप में खोदता है या छेदता है, या 'अगणिकाएण वा समोडहमाणे' अग्नि जलाकर 'उस अन्तरालवर्ती क्षेत्रको दग्ध (जलाया) करता है तो क्या उन जीवप्रदेशोंको इन सब निमित्तों से उसके द्वारा 'किंचि आवाहं वा, विवाहं वा उप्पायइ, छविच्छेदंवा करेइ' थोडी या बहुत पीडा होती है-या जीवोंकी कान्ति का नाश या अवयवोंका विध्वंस होता है? पूछनेका अभिप्राय ऐसा है कि

- समुसमाणे वा, आलिहमाणे वा, विलिहमाणे वा' જો કોઈ પુરુષ જીવપ્રદેશથી સ્પર્શાએલા અંતરાયને હાથથી, અગર પગથી કે આંગળીથી, અથવા લોઢાની સળીથી અગર કાષ્ટથી લાકડીથી અગર વાંસની સળીથી, થોડા રૂપથી અગર જાજારૂપથી સ્પર્શ કરે છે. અગર થોડા કેઘણા રૂપથી વારવાર સ્પર્શ કરે છે અગર ખૂબ જોર જોરથી ઘસે છે અથવા 'अन्नयरेणं तिक्खेणं सत्थजाएणं अच्छिंदमाणे' કોઇ તીક્ષ્ણ ધારવાળા શસ્ત્ર સમૂહથી તે અંતરાલને થોડા રૂપથી અગર વારંવાર ખોદે કે છેદન કરે કે 'अगणिकायेणं वा समोडहमाणे' અગ્નિ સળગાવીને તે અંતરાલવર્તી ક્ષેત્રને બાળે તો શું તે જીવપ્રદેશને આ તમામ નિમિત્તોથી તેના દ્વારા 'किंचि आवाहं वा विवाहं वा उप्पायइ, छविच्छेदं वा करेइ' થોડી અગર જાજીપીડા થાય છે? અગર જીવોની કાંતિનો નાશ અગર અવયવોનો નાશ થાય છે પૂછવાનો ભાવ એ છે કે જો તે

विध्वंसं वा करोति किम् भगवानाह- 'णो इणट्ठे समट्ठे, णो खलु तत्थ सत्थं संकमइ' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः, जीवप्रदेशस्य केनापि शस्त्रेण छेदनासंभवात्, अग्न्यादिना दाहासंभवाच्च, नो खलु न वा तत्र जीवप्रदेशेषु शस्त्रं संक्रामति, न तत्र शस्त्रस्य गतिः संभवति, जीवप्रदेशानाम् अच्छेद्यत्वात् अदाह्यत्वाच्च ॥ सू० २ ॥

रत्नप्रभादिपृथिवीवक्तव्यता-

मूलम्—कइ णं भंते ! पुढवीओ पण्णत्ताओ ? गोयमा ! अट्ठ पुढवीओ पण्णत्ताओ, तं जहा रयणप्पभा, जाव अहेसत्तमा, ईसीपब्भारा इमा णं भंते ! रयणप्पभा पुढवी, किं चरिमा, अचरिमा ? चरिमपयं निरवसेसं भाणियव्वं, जाव वेमाणिया णं भंते ! फासचरिमेणं किं चरिमा, अचरिमा ? गोयमा ! चरिमा वि । अचरिमा वि । सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति" ॥सू०३॥

अट्ठमसयस्स तीओ उद्देस्सो समत्तो

यदि वह अन्तराल क्षेत्र यदि जीव प्रदेशों से स्पृष्ट हुआ माना जाता है तो फिर इस अवस्था में उन अन्तराल वर्ती जीव प्रदेशोंको पूर्वोक्त कारण कलापोंसे क्या थोडी या बहुत पीडा होती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'णो इणट्ठे समट्ठे' हे गौतम ! वह अर्थ समर्थ नहीं है-क्यों कि 'णो खलु तत्थ सत्थं संकमइ' उन जीव-प्रदेशों पर शस्त्र का कुछ भी असर नहीं होता है। अर्थात् पूर्वोक्त कारणकलापों से जीवप्रदेशों का छेदन आदि नहीं होता है। मूर्तका अमूर्त जीवप्रदेशों पर थोडा सा भी प्रभाव नहीं पडता है यही बात 'न तत्र शस्त्रगतिः संभवति जीवप्रदेशानां अदाह्यत्वात् अच्छेद्यत्वात्' इन पंक्तियोंद्वारा समझाई गई है ॥सू० २॥

અંતરાલ ક્ષેત્ર જો જીવ પ્રદેશથી સ્પર્શ થયેલા માનવામાં આવે તો પછી તે અવસ્થામાં તે અંતરાલવર્તી જીવપ્રદેશોને પૂર્વોક્ત કારણોથી શું થોડી કે ઝાઝી પીડા થાય છે

ઉત્તર - 'णो इणट्ठे समट्ठे' તે પ્રમાણે કહેવું તે બરાબર નથી. કેમકે 'णो खलु तत्थ सत्थ संकमइ' તે જીવ પ્રદેશો પર શસ્ત્રની કંઇપણ અસર થતી નથી અર્થાત્ પહેલાના કારણોથી જીવ પ્રદેશોનું છેદનાદિ થઇ શકતું નથી મૂર્તનું અમૂર્ત જીવપ્રદેશો પર થોડો પણ પ્રભાવ પડતા નથી એજ વાત 'न तत्र शस्त्र गतिः संभवति जीवप्रदेशानाम् अदाह्यत्वात्, अच्छेद्यत्वात' એ પંકિતઓ દ્વારા સમજાવવામાં આવી છે. સૂ ॥ ૨ ॥

छाया- कति खलु भदन्त ! पृथिव्यः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ? अष्ट पृथिव्यः प्रज्ञप्ता, तद्यथा रत्नप्रभा, यावत् अध सप्तमी, ईषत्प्राग्भारा । इयं खलु भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवी किं चरमा, अचरमा ? चरमपदं निरवशेषं भणितव्यम् यावत् वैमानिकाः खलु भदन्त ? स्पर्शचरमेण किं चरमाः, अचरमाः ? गौतम ! चरमा अपि, अचरमा अपि, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ? इति ॥सू० ३॥

अष्टमशतकस्य तृतीयोद्देशकः समाप्तः

रत्नप्रभादि पृथिवीवक्तव्यता-

कइ णं भंते ! पुढवीओ ' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(कइ णं भंते ! पुढवीओ पण्णत्ताओ) हे भदन्त ! पृथिवियां कितनी कही गई हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (अट्ठ पुढवीओ पण्णत्ताओ) पृथिवियां आठ कही गई हैं। (तं जहा) जो इस प्रकार से हैं। (रयणप्पभा जाव अहे सत्तमा - ईसी पब्भारा) रत्नप्रभा पृथिवी यावत् तमस्तमा पृथिवी और आठवीं इषत्प्राग्भारापृथिवी (इमाणं भंते ! रयणप्पभा पुढवी किं चरिमा, अचरिमा) हे भदन्त ! यह रत्नप्रभा-पृथिवी क्या चरम है, या अचरम है ? (चरिमपयं निरवसेसं भाणियव्वं) हे गौतम ! यहां पर प्रज्ञापना सूत्रका सब चरमपद कह देना चाहिये। (जाव वेमाणियाणं भंते ! फासचरिमेणं किंचरिमा अचरिमा) हे भदन्त यावत् वैमानिक देव चरणस्पर्श द्वारा क्या चरम है या अचरम है ? (गोयमा) हे गौतम ! (चरमा वि अचरिमा वि) यावत् वैमानिक देव

રત્નપ્રભાદિ પૃથ્વીનું નિરૂપણ.

'कइ णं भंते पुढवीओ ' ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ:- 'कइ णं भंते पुढवीओ पण्णत्ताओ ' હે ભગવાન્ પૃથ્વીઓ કેટલી કહી છે ? 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'अट्ठ पुढवीओ पण्णत्ताओ' પૃથ્વીઓ આઠ કહેલી છે. 'तं जहा' જે આ પ્રમાણે છે 'रयणप्पभा जाव अहे सत्तमा ईसी पब्भारा' રત્નપ્રભા પૃથ્વી-યાવત્-તમસ્તમા પૃથ્વી અને આઠમી ઇષત્પ્રાગ્ભારા પૃથ્વી 'इमाणं भंते ! 'रयणप्पभा पुढवी किं चरिमा अचरिमा' હે ભગવાન ! રત્નપ્રભા પૃથ્વી શું ચરમ છે કે અચરમ છે ? 'चरिमपयं निरवसेसं भाणियव्वं' હે ગૌતમ ! અહીંઆ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનું સઘળું છેલ્લું પદ કહી લેવુ. 'जाव वेमाणियाणं भंते फासचरिमेणं किं चरिमा अचरिमा ' હે ભગવાન્ ! યાવત્ - વૈમાનિક દેવ ચરમસ્પર્શ દ્વારા શું ચરમ છે કે અચરમ છે.? 'गोयमा ' હે ગૌતમ ! 'अचरिमा वि चरिमा वि'

टीका-कूर्मादिजीवाधिकारात् तदुत्पत्तिक्षेत्रस्य रत्नप्रभादेश्चरमाचरमविभाग वक्तव्यतामाह-'कइ णं भंते' इत्यादि। 'कइ णं भंते! पुढवीओ, पण्णत्ताओ' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त! कति कियत्यः खलु पृथिव्यः प्रज्ञप्ताः? भगवानाह -'गोयमा! अट्ठ पुढवीओ पण्णत्ताओ' हे गौतम! अष्ट पृथिव्यः प्रज्ञप्ताः 'तंजहा -रयणप्पभा जाव अहेसत्तमा, ईसीपब्भारा' तद्यथा १ रत्नप्रभा, यावत्-२ शर्करा प्रभा, ३ वालुकाप्रभा ४ पङ्कप्रभा ५ धूमप्रभा, ६ तमःप्रभा ७ तमस्तमःप्रभा अधःसप्तमी, ८ ईषत्प्राग्भारा-सिद्धशिला। गौतम पृच्छति- 'इमा णं भंते!

चरम भी है और अचरिमा भी है। (सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति) हे भगवन्! जैसा आपने कहा है वह सब सर्वथा सत्य ही है-हे भदन्त! आपके द्वारा कहा गया सब सर्वथा सत्य ही है। इस प्रकार कह कर, गौतम यावत् अपने स्थानपर विराजमान हो गये।

टीकार्थ-कूर्मादि जीवोंके अधिकार से इनकी उत्पत्ति के क्षेत्र रूप रत्नप्रभा आदि के चरम अचरम आदि विभाग की वक्तव्यता को यहां सूत्रकार कहते हैं-इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है- 'कइणं भंते! पुढवीओ पण्णत्ताओ' हे भदन्त! पृथिवियां कितनी कही गई हैं? उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम! 'अट्ठ पुढवीओ पण्णत्ताओ' पृथिवियां आठ कही गई हैं' 'तं जहा' जो इस प्रकार से हैं-'रयणप्पभा जाव अहे सत्तमा, १ रत्नप्रभा, २ शर्कराप्रभा, ३ वालुकाप्रभा, ४ पङ्कप्रभा. ५ धूमप्रभा, ६ तमःप्रभा, और सातवीं तमस्तमाप्रभा तथा आठवीं 'ईसीपब्भारा' ईषत्प्राग् भारा-सिद्धशिला।

યાવત્ - વૈમાનિકદેવ ચરમ પણ છે અને અચરમ પણ છે 'सेवं भंते! सेवं भंते त्ति' હે ભગવાન્! આપે જે કહ્યું છે તે સર્વથા સત્ય છે હે ભગવાન્ તમારા દ્વારા કરાએલ સઘળુ કથન સત્ય જ છે એ પ્રમાણે કહીને ગૌતમ સ્વામી યાવત્-પોતાના સ્થાનપર બિરાજમાન થઇ ગયા

ટીકાર્થ:- કુર્માદિ જીવોના અધિકારથી તેમની ઉત્પત્તિના ક્ષેત્રરૂપ રત્નપ્રભા આદિના ચરમ અચરમ આદિ વિભાગનું નિરૂપણ કરતા સૂત્રકાર કહે છે કે 'कइणं भंते पुढवीओ पण्णत्ताओ' હે ભગવાન્ પૃથ્વીઓ કેટલી કહી છે? ઉત્તર - 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'अट्ठ पुढवीओ पण्णत्ताओ' પૃથ્વીઓ આઠ કહેલી છે 'तं जहा' જે આ પ્રમાણે છે 'रयणप्पभा जाव अहे सत्तमा' ૧ રત્નપ્રભા, ૨ શાર્કરા-પ્રભા, ૩ વાલુકા પ્રભા, ૪ પંકપ્રભા, ૫. ધૂમપ્રભા, ૬ તમપ્રભા, ૭ તમસ્તમા પ્રભા,

रयणप्पभा पुढवी किं १ चरिमा २ अचरिमा, चरमपयं निरवसेस भाणियव्वं' हे भदन्त ! इयं खलु रत्नप्रभा पृथिवी किं चरमा=प्रान्तवर्तिनी, किंवा अचरमा मध्यवर्तिनी ? भगवानाह–चरमपद निरवशेष भणितव्यम्, अत्र प्रज्ञापनायाः दशमं चरमपदं सर्वं वक्तव्यम् तस्यायमाशयः-चरम नाम प्रान्त-पर्यन्तवर्ति तच्चेदं चरमत्वम् सापेक्षम्–'उक्तञ्च 'अन्यद्रव्यापेक्षया इदं चरमं द्रव्यम्' इति व्यपदिश्यते, यथा पूर्वशरीरापेक्षया इद चरमं अशरीरमिति व्यपदेशो भवति, एवञ्च चरइ नाम अप्रान्तं मध्यवर्ति, तदप्येतत् अचरमत्वं सापेक्षम्, उक्तञ्च–अन्यद्रव्यापेक्षया इदम् अचरमं द्रव्यम् इति व्यवह्रियते, 'यथा–अन्य

अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'रयणप्पभा पुढवी किं चरिमा अचरिमा, निरवसेसं भाणियव्वं' हे भदन्त ! यह रत्नप्रभा पृथिवी क्या चरम - प्रान्तवर्तिनी है कि अचरम - मध्यवर्त्तिनी है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं- हे भदन्त ! यहां पर प्रज्ञापनाका दशवां चरमपद सम्पूर्ण कहना चाहिये। उसका यह आशय है– प्रान्तवर्त्तीका नाम चरम है–यह चरमता सापेक्ष होती है, कहा भी है– 'अन्य द्रव्यापेक्षया इदं चरमं द्रव्यं' अन्य द्रव्यकी अपेक्षा से ही यह चरम-द्रव्य है– ऐसा कहा जाता है– जैसे पूर्व शरीरकी अपेक्षा यह चरम शरीर है ऐसा कहा जाता है. इसी तरह अचरम यह नाम अप्रान्त-मध्यवर्तीका है। यह अचरमपन भी सापेक्ष होता है। कहाभी है– 'अन्य द्रव्यापेक्षया इदं अचरमं द्रव्यम्' अन्य द्रव्यकी अपेक्षासे ही यह द्रव्य अचरम द्रव्य है ऐसा कहा जाता है। जैसे अन्य शरीर की अपेक्षा से यह मध्य शरीर है ऐसा कहा जाता है। तथा – च

પ્રભા ૮ ઇષત્પ્રાગ્ભારા–સિદ્ધશિલા. પ્રશ્ન :– 'रयणप्पभा पुढवी किं चरिमा अचरिमा निरवसेसं भाणियव्वं' હે ભદન્ત ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી શું ચરમ–પ્રાંતવર્તિની છે કે અચરમ–મધ્યવર્તિની છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! અહીં આ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના દશમા ચરણ પદનુ સમગ્ર કથન સમજી લેવું કહેવાનો હેતુ એ છે કે પ્રાંતવર્તિનું નામ ચરમ છે આ ચરમતા સાપેક્ષ હોય છે. કહ્યુ પણ છે 'अन्य द्रव्यापेक्षया इदम् चरमं द्रव्यं' બીજા દ્રવ્યની અપેક્ષાથીજ આ ચરમ દ્રવ્ય છે તેમ કહેવાય છે. જેમકે પૂર્વ શરીરની અપેક્ષાથી આ ચરમ શરીર છે એમ કહેવાય છે. એજ રીતે અચરમ એ નામ અપ્રાંત-મધ્યવર્તીનુ છે આ અચરમત્વ અચરમપણું પણ સાપેક્ષ હોય છે. કહ્યું પણ છે 'अन्यद्रव्यापेक्षया इदं अचरमं द्रव्यं' અન્ય દ્રવ્યની અપેક્ષાથી આ દ્રવ્ય અચરમ કહેવાય છે જેમ અન્ય શરીરની અપેક્ષાથી આ મધ્ય શરીર છે તેવું કહેવાય છે. તેવીજ

शरीरपेक्षया मध्यशरीरम्' इति व्यवहारो भवति, तथा च रत्नप्रभापृथिवीसम्बन्धे एकवचनान्तबहुवचनान्तचरमाचरमविषयकाश्चत्वारः प्रश्नाः, चरमान्तप्रदेश-चरमान्तप्रदेशयोश्च द्वौ प्रश्नौ, इति सर्वे षट् प्रश्नाः तत्र एकवचनान्तचरमाचरमपदद्वयप्रश्नद्वयं मूले प्रदर्शितमेव, अथ बहुवचनान्तं शेषपदचतुष्टयप्रश्नचतुष्कमेवं बोध्यम्- 'चरिमाइं ३, अचरिमाइं ४, चरिमंतपएसा ५, अचरिमंतपएसा ६ गोयमा ! इमाणं रयणप्पभापुढवी नो चरिमा, १, नो अचरिमा २, नो चरिमाइं ३, नो अचरिमाइं ४, नो चरिमंतपएसा ५ नो अचरिमंतपएसा, ६ नियमा अचरिमं, चरमाणि य, चरिमंतपएसा य अचरिमंतपएसा य' इत्यादि । किं चरमाः, अचरमाः, चरमान्तप्रदेशाः, अचरमान्तप्रदेशाः ?

रत्नप्रभा पृथिवी के सम्बन्ध में एकवचनान्त बहुवचनान्त चरम अचरम विषयक चार प्रश्न और चरमान्त प्रदेश एवं अचरमान्त प्रदेश संबंधी दो प्रश्न इस प्रकार सब ६ प्रश्न होते हैं। इनमें एक वचनान्त चरम और अचरम इन दो पद संबंधी दो प्रश्न तो मूल में दिखाही दिये गये हैं। बाकी बहुवचनान्त चार पदों के चार प्रश्न इस प्रकार से हैं-चरिमाइं अचरिमाइं चरिमंतपएसा अचरिमंतपएसा? गोयमा! इमाणं रयणप्पभा पुढवी नोचरिमा नोअचरिमा, नो चरिमाइं, नो अचरिमाइं नो चरिमंतपएसा, नोअचरिमंतपएसा, नियमा अचरिमं चरिमाणिय चरिमंतपएसा, य अचरिमंत पएसा य' इत्यादि-इसका तात्पर्य यह है कि- गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है कि भदन्त! रत्नप्रभा पृथिवी क्या प्रान्तवर्तिनी है? या अप्रान्तवर्तिनी - मध्यवर्तिनी है? या यह रत्नप्रभा पृथिवी

રીતે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના સંબંધમાં એક વચનાન્ત બહુ વચનાન્ત, ચરમ, અચરમ, વિષયના ચાર પ્રશ્ન અને ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશ સંબંધી બે પ્રશ્ન એ રીતે છ પ્રશ્નો થાય છે તેમાં એક વચનાન્ત ચરમ અને અચરમ એ બે પદ સંબંધી બે પ્રશ્ન તો મૂળથીજ કહેવામાં આવ્યા છે. બાકી બહુવચનાન્ત ચાર પદોના ચાર પ્રશ્ન આ પ્રમાણે છે 'चारिमाइं अचरिमाइं चरिमंतपएसा अचरिमंतपएसा? गोयमा इमाणं रयणप्पभा पुढवी नोचरिमा नोअचरिमा नोचरिमाइं नोअचरिमाइं नोचरिमंतपएसा नोअचरितमंतपएसा नियमा अचरिमं चरिमाणिय चरिमंतपएसा य अचरिमंतपएसा य इत्यादि' તેનુ તાત્પર્ય એ છે કે ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને એવુ પૂછ્યું કે હે ભગવાન્! રત્નપ્રભા પૃથ્વી શું પ્રાંતવર્તીની છે કે અપ્રાંતવર્તીની-મધ્ય વર્તીની છે? અગર આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી ચરમાન્ત પ્રદેશવાળી છે કે અચરમાન્ત

गौतम ! इयं खलु रत्नप्रभापृथिवी नो चरमा, नो अचरमा, नो चरमान्तप्रदेशाः, नो अचरमान्तप्रदेशाः, किन्तु नियमात् अचरमम्, चरमाणि च चरमान्तप्रदेशाश्च, अचरमान्तप्रदेशाश्च, तत्र चरमाण्येवान्तर्वर्तित्वात् अन्ताश्चरमान्तास्तेषां प्रदेशास्तथा चरमान्तप्रदेशाः, एवम् अचरमम् एवान्तो विभागोऽचरमान्तस्तस्य प्रदेशा अचरमान्तप्रदेशाः, भगवतो 'नो चरमा'-इत्याद्युत्तरस्यायमाशयः- यदि रत्नप्रभाया मध्येऽन्या पृथिवीस्यात्तदा तस्याश्चरमत्वं वक्तुं पार्येतापि, किन्तु नान्या पृथिवी तन्मध्यवर्तिनी वर्तते अतो न चरमा रत्नप्रभा, चरमत्वस्य सापेक्षतया अत्रापेक्षणीयान्तराभावात्, एवं यदि रत्नप्रभाया बाह्यतोऽन्या पृथिवी स्यात् तदा तदपेक्षया रत्नप्रभाया अचरमत्वं वक्तुं पार्येतापि किन्तु नान्या बहिरस्ति अतोऽचरमापि रत्नप्रभा न भवितुमर्हति, तथा च रत्नप्रभा न पश्चिमा, नापि मध्यमा इति भावः,

चरमान्त प्रदेशोंवाली है ? या अचरमान्त प्रदेशोंवाली है ? इस प्रकार चार बहुवचनान्त चरमाचरमपद विषयक प्रश्न हैं। सो इन प्रश्नोंका उत्तर प्रभु ने ऐसा दिया है कि गौतम ! यह रत्नप्रभा पृथिवी न प्रान्तवर्तिनी है और न अप्रान्त- मध्यवर्तिनी है। क्यों कि रत्नप्रभा पृथिवी के मध्य में यदि अन्य पृथिवी होती तो उसमें चरमता कही भी जा सकती थी, परन्तु एसी बात तो है नहीं- क्यों कि उसके मध्य में और कोइ दूसरी पृथिवी नहीं है। इसलिये रत्नप्रभा पृथिवी में चरमता नहीं आती है। क्यों कि चरमता यह धर्म सापेक्ष होता है। अपेक्षणीय के अभाव में चरमता उसमें नहीं मानी जाती है। इसी तरह से यदि रत्नप्रभा पृथिवी के बाहर की ओर अन्य कोई पृथिवी होती तो उसकी अपेक्षा वह रत्नप्रभा पृथिवी मध्यवर्तिनी कहलाती-किन्तु उसके पहिले और उसके बादमें

પ્રદેશવાળી છે આ રીતે ચાર બહુવચનાન્ત ચરમા ચરમ પદ વિષયક પ્રશ્ન કર્યા છે તે પ્રશ્નના ઉત્તરમા પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી પ્રાતવર્તીની નથી. અને અપ્રાતવર્તીની-મધ્યમ વર્તીની પણ નથી. કેમકે રત્નપ્રભા પૃથ્વીની મધ્યમાં જો અન્ય પૃથ્વી હોય તો તેમા ચરમતા કરી શકાય છે પરંતુ એવી વાત નથી કેમકે તેની મધ્યમા બીજી કોઇ પૃથ્વી નથી એટલા માટે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ચરમતા સંભવતી નથી કારણકે ચરમતા એ ધર્મ સાપેક્ષ હોય છે. અપેક્ષણીયના અભાવમાં ચરમતા તેમા માની શકાય નહી એજ રીતે જો રત્નપ્રભા પૃથ્વીની બહારની તરફ બીજી કોઇ પૃથ્વી હોય તો તે અપેક્ષાએ તે રત્નપ્રભા પૃથ્વી તે મધ્યવર્તીની કહેવાત કિંતુ તેની પહેલાં કે

एवं यदा तस्याश्चरमव्यपदेशो न संभवति, तदा 'चरमाणि' इति बहुवचनान्तव्यपदेशस्य का कथा, तथैव 'अचरमाणि' इति व्यपदेशस्यापि कथा दूरे आस्ताम्, तथा चरमत्वस्य अचरमत्वस्य चाभावेन तत्प्रदेशकल्पनाया अप्यभाव एवेत्यभिप्रायेणाह-नो चरमान्तप्रदेशा नो वा अचरमान्तप्रदेशा, रत्नप्रभा पृथिवी इत्याशयः, किन्तु नियमात् नियमतः अचरमश्च, चरमाणि च भवितुमर्हन्ति, तथाहि यद्यपि वस्तुगत्या उक्तयुक्तेः रत्नप्रभायाः चरमाचरमत्वं न संभवति तथापि शिष्यजनानुग्रहाय यदि रत्नप्रभायाः पृथिव्या असंख्यातप्रदेशावगाढतया अनेकावयवविवक्षा क्रियते तदा रत्नप्रभायाः प्रान्तभागावस्थितखण्डानामनेकत्वेन विवक्षया 'चरमाणि' तानि प्रान्तभागखण्डानि इति बहुवचनान्ततया व्यपदेष्टुं शक्यते, तत्प्रान्तभाग-

-पीछे-कोई दूसरी पृथिवी है नहीं- अतः यह अचरमा- मध्यवर्तिनी भी नहीं कही जा सकती। इस तरह यह न प्रान्तवर्तिनी है और न मध्यवर्तिनी है। अतः जब इसमें एकवचनरूप चरमताका व्यपदेश नहीं बन सकता है तो फिर 'चरमाणि'ऐसे बहुवचनान्त चरमपदका प्रयोग भी वहां कैसे बन सकता है। अर्थात् नहीं बन सकता है। चरमता अचरमताके अभावसे तत्प्रदेश कल्पना का भी अर्थात् चरमाचरमजन्य विभागका भी अभाव वहां आजाता है. इसी अभिप्रायको लेकर 'नो चरमान्तप्रदेशाः नो वा अचरमान्तप्रदेशाः' ऐसा कहा है- बहुवचनकी अपेक्षासे रत्नप्रभापृथिवी न चरमान्त प्रदेशरूप है और न अचरमान्त प्रदेशरूप है। किन्तु जब उसमें असंख्यात प्रदेशावगाढना मानी जाती है- तब असंख्यात प्रदेशोंमें उसकी स्थिति होनेसे वहां अनेक अवयवोंकी विवक्षा हो जाती है- इसलिये 'नियमात्

તેની પછીથી બીજી કોઇ પૃથ્વી નથી તેટલા માટે તેને અચરમા-મધ્યવર્તીની પણ કહી શકાય નહીં એ રીતે તે પ્રાંતવર્તીની નથી અને મધ્યવર્તીની નથી. એથી તેમા એક વચનરૂપ ચરમતાનો વ્યપદેશ બનતો નથી તો પછી 'चरमाणि' એવા બહુ વચનાન્ત ચરમ પદનો પ્રયોગ પણ કેવી રીતે બની શકે અર્થાત્ બની શકતો નથી ચરમતા અચરમતાના અભાવમા તત્ પ્રદેશ કલ્પનાનો પણ અર્થાત્ ચરમા ચરમ જન્ય વિભાગનો પણ અભાવ આવી જાય છે એ અભિપ્રાયને લઇને 'नो चरमान्त प्रदेशा नो अचरमान्त प्रदेशा' એમ કહ્યુ છે બહુવચનની અપેક્ષાએ રત્નપ્રભા પૃથ્વી ચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ નથી અને અચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ પણ નથી કિંતુ જ્યારે તેમા અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢતા માનવામાં આવે છે ત્યારે અસંખ્યાત્ પ્રદેશાવગાઢ હોવાથી અર્થાત્ આકાશના અસંખ્યાત્ પ્રદેશોમાં તેની પ્રદેશોમા તેની સ્થિતિ હોવાથી ત્યા અનેક અવયવોની વિવિક્ષા

व्यवस्थित - तदध्यासितक्षेत्रखण्डानां तथाविधविशिष्टैकपरिणामयुक्तत्वात्, अथ च तन्मध्यवर्तिनो महतः क्षेत्रखण्डस्य एकत्वेन विवक्षया चरमम्' तत् रत्नप्रभाक्रान्तं मध्यवर्ति क्षेत्रखण्डम् इति एकवचनान्ततया व्यपदेशो भवितुमर्हति, रत्नप्रभायाश्च पृथिव्यास्तदुभय समुदायरूपत्वात्, अन्यथा तदभावप्रसङ्गात्, प्रदेशविवक्षापरिकल्पनया तु चरमान्त प्रदेशाः, अचरमान्त प्रदेशाश्च भवितु मर्हन्ति, तथाहि-रत्नप्रभायाये बाह्यखण्ड प्रदेशास्ते चरमान्तप्रदेशाः, ये च रत्नप्रभायाः मध्यखण्डप्रदेशास्तेऽचरमान्त प्रदेशा इति व्यपदेष्टुं पार्यते, इत्यनेन एकान्तवादनिरसनप्रधानेन यथोक्त-

---

अचरमं, चरमाणि च भवितुमर्हति' वह रत्नप्रभापृथिवी अचरमरूप, बहुवचनान्त चरमरूप, चरमान्त प्रदेशरूप और अचरमान्त प्रदेशरूप कही जा सकती है। तात्पर्य ऐसा है- कि रत्नप्रभाके प्रान्त भागमें अवस्थित खंडोमें जब अनेकत्वकी विवक्षा की जाती है, तब वहां पर 'चरमाणि' ऐसे बहुवचनका प्रयोग हो सकता है तथा मध्यभाग वर्ती खंड जब एकरूपसे विवक्षित होता है, तब वहां एकवचनरूप 'अचरम' ऐसे पदका प्रयोग हो सकता है। तथा प्रदेशदृष्टिकी विवक्षा से चरमान्त प्रदेश और अचरमान्त प्रदेशरूपसे भी वह कही जा सकती है। तात्पर्य कहनेका यही है कि रत्नप्रभा पृथिवीके पहिले और बादमें कोई दूसरी पृथिवी वगैरह चीज नहीं है। इसलिये न वह उसकी अपेक्षा चरम कही जा सकती है और न अचरम कही जा सकती है। जब उसमें चरम और अचरमका व्यवहार नहीं होता है तो वह फिर चरमान्त प्रदेशरूप और अचरमान्त प्रदेशरूप भी

થઇ જાય છે. એટલા માટે 'नियमात् अचरमं चरमाणि च भवितुमर्हति' તે રત્નપ્રભા પૃથ્વી અચરમરૂપ બહુવચનાન્ત ચરમરૂપ ચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ અને અચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ કહી શકાય છે કહેવાનો હેતુ એ છે કે રત્નપ્રભાના પ્રાંતભાગમાં રહેલા ખંડોમાં અનેકત્વની વિવક્ષા કરાય છે ત્યારે ત્યાં 'चरमाणि' એવો બહુવચનવાળો પ્રયોગ થઈ જાય છે મધ્યભાગવર્તિ ખંડ જ્યારે એકરૂપથી વિવક્ષિત હોય ત્યારે ત્યાં એક વચનરૂપ 'अचरम' એવા પદનો પ્રયોગ કહી શકાય છે તથા પ્રદેશદષ્ટિની વિવક્ષાથી ચરમાન્ત પ્રદેશ અને અચરમાન્ત પ્રદેશરૂપથી પણ તેને કહી શકાય છે તેનુ તાત્પર્ય એ છે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વીની પહેલાં અને પછીથી કોઇ બીજી પૃથ્વી વિગેરે ચીજ નથી. એટલે તે તેની અપેક્ષાએ ચરમ કહી શકાય નહીં અને અચરમ પણ કહી શકાય નહીં જ્યારે તેમાં ચરમ અને અચરમનો વહેવાર નથી થતો તો પછી ચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ અને

निर्वचनरूपानेकान्तवादेन अवयवावयविरूपं, तयोश्च भेदाभेदः, इति विजयते अनेकान्तवादः, अथ प्रज्ञापनायास्तदवधिमाह – 'जाव-वेमाणिया णं भंते ! फासचरिमेणं किं चरिमा, अचरिमा ? गोयमा ! चरिमा वि, अचरिमा वि'

नहीं कही जा सकती है परन्तु ऐसी मान्यता एकान्ततः नहीं है-क्योंकि वह रत्नप्रभापृथिवी लोकाकाशके असंख्यात प्रदेशोमें अवगाढ है. अतः इस अपेक्षा उसमें चरमभागावस्थित खंडोंकी अनेकतासे 'चरमाणि' इस बहुवचनान्त चरम शब्दका व्यपदेश हो सकता है. तथा जो आकाशप्रदेश उन प्रान्तभागोंमें अवस्थित हैं वे तथाविध एक परिणामरूपसे युक्त हैं-इस लिये तन्मध्यवर्ती क्षेत्रखण्डमें एकता होनेसे वह 'अचरम' ऐसे एक वचनान्त शब्दसे भी कही जा सकती है। चरमान्त प्रदेशरूप और अचरमान्त प्रदेशरूप वह प्रदेशों की विवक्षाकी परिकल्पनासे हो जाती है। रत्नप्रभापृथिवीके जो बाह्य-खण्डके प्रदेश हैं वे चरमान्त प्रदेश हैं और जो मध्यखंडके प्रदेश हैं वे अचरमान्त प्रदेश हैं । इस एकान्तवादकी निरस्तता बतानेवाले और यथार्थ अर्थकी प्ररूपणा करनेवाले अनेकान्त-वादसे यह बात पुष्ट की गई है कि रत्नप्रभापृथिवीमें और उसके अवयवोंमें कथञ्चित् अवयवावयवी रूपता है और कथंचित् भेदाभेद-रूपता है । इस तरहके कथनसे यहां अनेकान्तवादको विजयशील प्रकट किया गया है । अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-

અચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ કહી શકાય નહીં પણ એવી માન્યતા એકાન્તતઃ નથી કેમકે તે રત્નપ્રભા પૃથ્વી લોકાકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાહન કરે છે એટલા માટે તે અપેક્ષાએ તેમાં ચરમભાગાવસ્થિત ખંડોની એકતાથી 'चरमाणि' એવા બહુવચનના શબ્દનો વ્યપદેશ કરી શકાય છે તથા જે આકાશ પ્રદેશ તે પ્રાંત ભાગોમાં રહેલા છે તે પ્રકારના એક પરિણામરૂપથી યુક્ત છે એટલે તન્મધ્યવર્તી ક્ષેત્ર ખંડમા એકતા હોવાથી તે 'अचरम' એવા એક વચનાન્ત શબ્દથી પણ કહી શકાય છે ચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ અને અચરમાન્ત પ્રદેશરૂપ તે પ્રદેશોની વિવિક્ષાની પરિકલ્પનાથી કલ્પી શકાય છે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના જે બાહ્ય ખંડના પ્રદેશો છે તે ચરમાન્ત પ્રદેશ છે અને જે મધ્યખંડના પ્રદેશ છે. તે અચરમાન્ત પ્રદેશ છે. આ એકાતવાદની નિરસતા બતાવવાવાળા અને યથાર્થ અર્થની પ્રરૂપણા-કરવાવાળા અનેકાન્ત વાદથી આ વાત પુષ્ટ કરવામા આવી છે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં અને તેના અવયવોમા કોઇ રીતે અવયવાવયવી રૂપતા છે અને કોઇ રીતે ભેદાભેદ રૂપતા છે એ રીતના કથનથી અહીંઆ અનેકાન્ત વાદને વિજયશીલ પ્રગટ કરવામા આવ્યો છે.

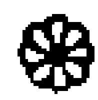
हे भदन्त ! यावत्- पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रिय द्वीन्द्रिय त्रीन्द्रिय चतुरिन्द्रिय पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-मनुष्य-भवनपति-वानव्यन्तर ज्योतिषिक वैमानिकाः खलु स्पर्शचरमेण किं चरमाः प्रान्तवर्तिनः ? किंवा अचरमाः मध्यवर्तिनो वर्तन्ते ? भगवानाह- हे गौतम ! पृथिवीकायिकादियावद् वैमानिकाः चरमाः प्रान्तवर्तिनोऽपि, अचरमाः मध्यवर्तिनोऽपि व्यदिश्यन्ते, तथाहि- ये तावत् वैमानिकभवसंभवं स्पर्शं न लप्स्यन्ते, पुनस्तत्रानुत्पादेन मुक्तिगमनात्ते वैमानिकाः स्पर्शचरमेण 'चरमाः' इति व्यवह्रियन्ते, यत्तु वैमानिकभवसंभवं

'जाव वेमाणिया णं भंते ! फासचरिमेणं किं चरिमा अचरिमा ? गोयमा ! चरिमा वि अचरिमा वि' हे भदन्त ! यावत् पृथिवीकायिक आदि एकेन्द्रिय जीव, द्वीन्द्रिय जीव, त्रीन्द्रिय जीव, चतुरिन्द्रिय जीव, पञ्चेन्द्रिय तिर्यग्योनिक जीव, मनुष्य, भवनपतिदेव, वानव्यन्तर देव, ज्योतिषिकदेव, और वैमानिकदेव ये स्पर्शचरमसे प्रान्तवर्ती हैं ? या मध्यवर्ती हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं- हे गौतम ! पृथिवीकायिक एकेन्द्रिय जीवसे लेकर वैमानिकदेव तक सब जीव चरम-प्रान्तवर्ती भी हैं और अचरम-मध्यवर्ती भी हैं । जो वैमानिकदेव वैमानिक भव संबंधी स्पर्शनको पायेगे और फिर वहां पर अनुत्पादसे मुक्ति गमन करेंगे वे वैमानिकदेव स्पर्शचरमसे 'चरम' इस रूपसे व्यवहृत किये जाते हैं । जो वैमानिकदेव वैमानिक भव संबंधी स्पर्शको प्राप्त करेगे वे वैमानिकदेव 'अचरम' इस रूपसे व्यवहृत किये जाते हैं ।

પ્રશ્ન :- 'जाव वेमाणियाणं भंते फासचरिमेणं किं चरिमा अचरिमा ? गोयमा चरिमा वि अचरिमावि' હે ભદન્ત ! પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય જીવ. દ્વીન્દ્રિય જીવ, ત્રિન્દ્રિય જીવ, ચતુરિન્દ્રિય જીવ, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોની જીવ, મનુષ્ય, ભવનપતિ દેવ, વાનવ્યંતર દેવ, જ્યોતિષિક દેવ, અને વૈમાનિક દેવ, એ સ્પર્શચરમથી પ્રાંતવર્તી છે કે મધ્યવર્તી છે ? ઉત્તરમાં પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવથી લઈને વૈમાનિક દેવ પર્યંતના સઘળા જીવો ચરમ-પ્રાંતવર્તી પણ છે અને અચરમ-મધ્યવર્તી છે. જે વૈમાનિક દેવ વૈમાનિક ભવ સંબંધી સ્પર્શને પામશે અને પછી ત્યા અનુત્પાદથી મુક્તિ ગમન કરશે તે વૈમાનિક દેવ સ્પર્શચરમથી 'चरम' એ રૂપથી વ્યવહારવાળા કરવામાં આવ્યા છે અને જે વૈમાનિક દેવ વૈમાનિક ભવ સંબંધી સ્પર્શને પ્રાપ્ત કરશે. તે વૈમાનિક દેવ 'अचरम' એ રૂપથી વ્યવહારવાળા કરાયા છે અંતમાં ભગવાનના

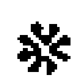
स्पर्श पुनर्लप्स्यन्ते ते वैमानिकाः 'अचरमाः' इति व्यवह्रियन्ते, अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं स्वीकुर्वन्नाह– 'सेवं भंते! सेव भंते' त्ति हे भदन्त! तदेवं-भगवदुक्त सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं भगवदुक्त सर्वं सत्यमेवेति भावः ॥सू० ३॥

इति श्री–विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषाकलित–ललित-कलापालापक–प्रविशुद्ध–गद्यपद्यनैकग्रंथनिर्मापक–वादिमानमर्दक–श्री-शाहूच्छत्रपति-कोल्हापुरराज–प्रदत्त "जैनशास्त्राचार्य" पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु–बालब्रह्मचारि – जैनाचार्य–जैन-धर्मदिवाकर–पूज्यश्री–घासीलालव्रतिविरचितायां "श्रीभगवतीसूत्रस्य" "प्रमेयचन्द्रिका"ऽऽख्यायां व्याख्यायां अष्टमशतकस्य तृतीयोद्देशकः समाप्तः ८–३



अब अन्तमें भगवानके वाक्यको स्वीकार करते हुए कहते हैं 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह सब सर्वथा सत्य है । हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह सब सर्वथा सत्य है । इस प्रकार कह कर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू० ३॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवती' सूत्रकी प्रमेयचद्रिका व्याख्याके आठवें शतकका तृतीय उद्देशक समाप्त ८–३



વાકયોનો સ્વીકાર કરતા ગૌતમસ્વામી કહે છે કે 'सेवं भंते सेवं भंते त्ति' હે ભદન્ત ! આપે જે કહ્યુ છે તે સર્વથા સત્ય છે, આપે જે કહ્યું છે તે સર્વથા સત્ય છે એવુ કહી ગૌતમ સ્વામી પોતાના સ્થાનપર બિરાજમાન થઇ ગયા ॥ સૂ. ૩ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના આઠમા શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત. ॥ ૮-૩ ॥

चतुर्थोद्देशकः प्रारभ्यते ।

अष्टमशतकस्य चतुर्थोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्

क्रियाप्रकाराः, ताश्च क्रियाः पञ्चविधाः- कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापनिकी, प्राणातिपातिकीक्रियाच, तासां भवान्तरभेदाश्च- आरम्भिकी, पारिग्रहिकी, अप्रत्याख्यानिकी, मायाप्रत्ययिकी, मिथ्यादर्शन-प्रत्ययिकी च, कायिकी द्विविधा अनुपरतकायिकी, दुष्प्रयुक्तकायिकी च, आधि-करणिकी क्रियापि द्विविधा-संयोजनाधिकरणिकी, निर्वर्तनाधिकरणिकी च। सर्वासाञ्चअल्पबहुत्व वक्तव्यतानिरूपणम् ।

अष्टम शतक का चतुर्थ उद्देशक-

इस अष्टम शतकके चतुर्थ उद्देशकमें जो विषय कहा गया है उसका विवरण संक्षेपसे इस प्रकार है- क्रिया प्रकार कथन। ये क्रियाएँ कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापनिकी और प्राणातिपातिकी इस तरहसे पांच प्रकारकी होती हैं और अवान्तर भेद कितने होते हैं- इन सबका कथन; आरम्भिकी, परिगृहीता, अप्रत्याख्यानिकी, मायाप्रत्ययिकी और मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकीक्रियाओंका कथन कायिकी अनुपरतकायिकी, दुष्प्रयुक्तकायिकी क्रियाके भेदसे दो प्रकारकी है- ऐसा कथन. आधिकरणिकी क्रिया संयोजनाधिकरण और निर्वर्तनाधिकरणके भेदसे दो प्रकारकी है ऐसा कथन तथा सब क्रियाओंके अल्प बहुत्वका निरूपण ।

આઠમાં શતકનો ચોથો ઉદ્દેશક-

આઠમા શતકના ચોથા ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે તેનો ટૂંક સાર નીચે પ્રમાણે-છે-ક્રિયાના-પ્રકારોનુ કથન કાયિકી, અધિકરણિકી પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી, અને પ્રાણાતિપાતિકી, આ પ્રમાણે ક્રિયાના પાંચ મુખ્ય પ્રકારોનું તથા તેમના ઉપભેદોનુ કથન. આરભીકી, પરિગૃહીતા, અપ્રત્યાખ્યાનિકી, માયાપ્રત્યયિકી અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયિકી, ક્રિયાઓનુ કથન કાયિકી ક્રિયાના નીચે પ્રમાણે બે ભેદ હોય છે. (૧) અનુપરતકાયિકી અને (૨) દુષ્પ્રયુક્તકાયિકી અધિકરણિકી ક્રિયા પણ બે પ્રકારની હોય છે- (૧) સંયોજનાધિકરણ, અને (૨) નિર્વર્તનાધિકરણ. બધી ક્રિયાઓના અલ્પ બહુત્વનું નિરૂપણ આ ઉદ્દેશકમાં કર્યું છે.

कायिक्यादि वक्तव्यता–

मूलम्–रायगिहे जाव एवं वयासी–कइ णं भंते! किरियाओ पण्णत्ताओ? गोयमा! पंच किरियाओ पण्णत्ताओ–तंजहा–काइया, अहिगरणिया, एवं किरियापयं निरवसेसं भाणियव्वं जाव मायावत्तियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ। सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति ॥ सू० १ ॥

छाया–राजगृहे यावत्–एवम् अवादीत्–कति खलु भदन्त! क्रियाः प्रज्ञप्ताः? गौतम! पञ्चक्रिया प्रज्ञप्ताः, तद्यथा–कायिकी, आधिकरणिकी, एवं क्रियापदं निरवशेषं भणितव्यम्, यावत्–मायाप्रत्ययिक्यः, क्रियाः विशेषाधिकाः, तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥ सू० १ ॥

कायिकी आदि वक्तव्यता

'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि

सूत्रार्थ–(रायगिहे जाव एवं वयासी) राजगृहनगरमें यावत् गौतमने ऐसा पूछा–(कइ णं भंते! किरियाओ पण्णत्ताओ) हे भदन्त! क्रियाएँ कितने प्रकारकी कही गई है? (गोयमा) हे गौतम! (पंच किरियाओ पण्णत्ताओ) क्रियाएँ पांच कही गई हैं (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं। (काइया, अहिगरणिया, एवं किरियापदं निरवसेसं भाणियव्वं० जाव मायावत्तियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ) कायिकी, आधिकरणिकी–इस प्रकार यहां पर प्रज्ञापना सूत्रका क्रियापद यावत् मायाप्रत्ययिकी क्रिया विशेषाधिक है यहां तक कहना चाहिये। (सेवं भंते! सेवं

કાયકી આદિ ક્રિયાનું વિવેચન–

'रायगिहे जाव एवं वयासी' ઇત્યાદિ–

સૂત્રાર્થ–(रायगिहे जाव एवं वयासी) 'રાજગૃહ નગરમાં પ્રભુ પધાર્યા', આ કથનથી શરૂ કરીને 'ગૌતમે પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું', ત્યા સુધીનુ સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું (कइणं भंते! किरियाओ पण्णत्ताओ?) હે ભદન્ત! ક્રિયાઓ કેટલા પ્રકારની કહી છે? (गोयमा) હે ગૌતમ! (पंच किरियाओ पण्णत्ताओ) ક્રિયાઓ પાંચ પ્રકારની કહી છે (तं जहा) તે પાચ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે–(काइया, अहिगरणिया, एवं किरियापदं निरवसेसं भाणियव्वं जाव मायावत्तियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ) 'કાયકી, આધિકરણિકી', આ કથનથી શરૂ કરીને 'માયાપ્રત્યયિકી ક્રિયા વિશેષાધિક હોય છે' ત્યા સુધીનુ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ક્રિયાપદનુ

टीका- तृतीयोद्देशके वैमानिकाः प्रतिपादिताः, ते च क्रियावन्तो भवन्ति अतश्चतुर्थोद्देशके क्रियावक्तव्यतामाह – 'रायगिहे' इत्यादि । 'रायगिहे जाव एवं वयासी-कइणं भंते ! किरियाओ पण्णत्ताओ ?' राजगृहे यावत् नगरे स्वामी समवसृतः, श्रमणं भगवन्तं वन्दितुं पर्षत् निर्गच्छति, प्रतिगता पर्षत् ततः शुश्रूषमाणो नमस्यन् विनयेन प्राञ्जलिपुटो गौतम भगवन्तम् एवं वक्ष्यमाणक्रमेण अवादीत् – हे भदन्त ! कति कियत्प्रकाराः खलु क्रियाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह- 'गोयमा ! पंच किरियाओ पण्णत्ताओ' हे गौतम !

भंते ! त्ति) हे भदन्त । आपका कथन सर्वथा सत्य ही है- हे भदन्त! आपका कथन सर्वथा सत्य ही है- इस प्रकार कह कर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ।

टीकार्थ- तृतीय उद्देशकमें वैमानिकदेवोंका प्रतिपादन किया गया है । ये क्रियावाले होते हैं । इस लिये इस चतुर्थ उद्देशकमें क्रिया संबंधी वक्तव्यताका कथन सूत्रकारने किया है 'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहनगरमें यावत् स्वामी आये- श्रमण भगवान् को वंदना करनेके लिये परिषद् गई और धर्मोपदेश सुनकर अपने २ स्थान पर चली गई. इतनेमें धर्मतत्वको सुननेके अभिलाषी गौतमने प्रभुकी सेवा करते हुए दोनों हाथ जोडकर बडे विनयके साथ- उनसे ऐसा पूछा- 'कइ णं भंते ! किरियाओ पण्णत्ताओ' हे भदन्त ! क्रियाएँ कितनी प्रकारकी कही गई हैं । उत्तरमें प्रभुने उनसे ऐसा कहा गोयमा ! हे गौतम 'पंच किरियाओ पण्णत्ताओ क्रियाएँ पांच कही गई हैं 'तजहा ' जो इस तरहसे हैं- 'काइया,

સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું (सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) હે ભદન્ત ! આપનું કથન સર્વથા સત્ય છે. હે ભદન્ત ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું છે તે યથાર્થ જ છે આ પ્રમાણે કહીને પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી પોતાને સ્થાને બેસી ગયા

ટીકાર્થ :- ત્રીજા ઉદ્દેશકમા વૈમાનિક દેવોનુ પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યુ છે. તેઓ ક્રિયાવાળા હોય છે તેથી આ ચોથા ઉદ્દેશકમાં સૂત્રકારે ક્રિયા વિષેની વકતવ્યતાનુ કથન કર્યું છે ' रायगिहे जाव एवं वयासी ' રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા. શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા નમસ્કાર કરવા માટે પરિષદ નીકળી ધર્મોપદેશ સાંભળીને લોકો પોત પોતાના સ્થાને ચાલ્યા ગયા ત્યાર બાદ ધર્મતત્વને જાણવાની અભિલાષાવાળા ગૌતમસ્વામીએ પ્રભુની સેવા કરતા કરતાં, બન્ને હાથ જોડીને વિનયપૂર્વક આ પ્રમાણે પૂછ્યું- ' कइणं भंते ! किरियाओ पण्णत्ताओ ? ' હે ભદન્ત ! ક્રિયાઓના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? મહાવીર પ્રભુએ કહ્યું- 'गोयमा !' હે ગૌતમ !

पञ्चविधाः खलु क्रियाः प्रज्ञप्ताः 'तं जहा- काइया, अहिगरणिया, एवं किरियापयं निरवसेसं भाणियव्वं जाव मायावत्तियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ' तद्यथा कायिकी, आधिकरणिकी, एवम्-एतेन क्रमेण, क्रियापद प्रज्ञापनाया द्वाविंशतितमपदं निरवशेष सर्वं भणितव्यम्, तथाचोक्तं प्रज्ञापनायाम्- 'काइया, अहिगरणिया, पाओसिया, पारियावणिया, पाणाइवाय किरिया' इत्यादि, कायिकी, अधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापनिकी, प्राणातिपातक्रिया च, इत्यादि. तदवधिमाह - यावत्- मायाप्रत्ययिक्यः क्रियाः विशेषाधिकाः, तथा च प्रज्ञापनाया अन्तिमसूत्रम्-'एयासि णं भंते ! आरंभियाणं, परियाहियाणं, अपच्चक्खाणियाणं, मायावत्तियाणं,

---

अहिगरणिया. एवं किरियापयं निरवसेसं भाणियव्वं जाव माया-वत्तियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ' कायिकीक्रिया, आधिकरणिकी क्रिया इसी क्रमसे यहां पर प्रज्ञापना का क्रियापद जो कि २२वां पद है सम्पूर्ण कहना चाहिये। तथाचोक्त प्रज्ञापनायाम्- 'काइया, अहिगरणिया पाओसिया पारियावणिया पाणाइवायकिरिया' इत्यादि कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापनिकी और प्राणातिपात क्रिया यहां जो ऐसा कहा गया है कि 'जाव मायावत्तियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ' सो उसका तात्पर्य ऐसा है कि प्रज्ञापना का अन्तिम सूत्र- 'एयासिणं भंते! आरंभियाणं, परिगाहियाणं अपच्चक्खाणियाणं, मायावत्तियाण, मिच्छादंसणवत्तियाण य कयरे

पंच किरियाओ पण्णत्ताओ' ક્રિયાઓ પાંચ પ્રકારની કહી છે 'तं जहा' તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે- 'काइया, अहिगरणिया, एवं किरियापयं निरवसेसं भाणियव्वं जाव मायावत्तियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ' 'કાયિકી ક્રિયા, અધિકરણિકી ક્રિયા', ઇત્યાદિ જે કથન પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ક્રિયા નામના ૨૨ મા પદમાં કરવામાં આવ્યુ છે, તે સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવુ ત્યાં તે પદમાં આ પ્રમાણે કહ્યુ છે- 'काइया, अहिगरणिया, पाओसिया, पारियावणिया, पाणाइवायकिरिया' ક્રિયાના પાંચ પ્રકાર છે- [૧] કાયિકી, [૨] અધિકરણિકી, [૩] પ્રાદ્વેષિકી, [૪] પરિતાપનિકી અને [૫] પ્રાણાતિપાત ક્રિયા અહીં જે એવુ કહેવામાં આવ્યુ છે કે 'जाव मायावत्तियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ' આ કથનનુ તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે-પ્રજ્ઞાપનાનુ અંતિમસૂત્ર આ પ્રમાણે છે- 'एयासिणं भंते ! आरंभियाणं, परिगाहियाणं, अपच्चक्खाणियाणं,

मिच्छादंसणवत्तियाणय कयरे कयरेहिंतो अप्पा वा, वहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थो वा मिच्छदंसणवत्तियाओ किरियाओ' एतासां खलु भदन्त ! आरम्भिकीणाम्, पारिग्राहिकीणाम्, अप्रत्याख्यानिकीनाम्, मायाप्रत्ययिकीनाम्, मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकीनाञ्च, कतमा कतमाभ्योऽल्पा वा, वहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा? गौतम ! सर्वस्तोका मिथ्यादर्शनप्रत्ययिक्यः क्रियाः, मिथ्यादृष्टीनामेव जीवानां तासां सद्भावात्, 'अपच्चक्खाणकिरियाओ विसेसाहियाओ' 'अप्रत्याख्यान-

कयरे हिंतो अप्पा वा, वहुया वा तुल्ला वा, विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा मिच्छादंसणवत्तियाओ किरियाओ अपच्चक्खाणकिरियाओ विसेसाहियाओ परिग्गहियाओ विसेसाहियाओ,आरंभियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ, मायावत्तियाओ विसेसाहियाओ' यह है। सो यहां तक क्रियाओंके विषयका कथन जानना चाहिये. तात्पर्य कहनेका यही है कि– गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि– हे भदन्त ! इन आरंभिकी, पारिग्रहिकी, अप्रत्याख्यानिकी, मायाप्रत्ययिकी, और मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी क्रियाओंके बीच कोनसी क्रियाएँ किन क्रियाओं की अपेक्षा अल्प हैं ? वहुत हैं ? तुल्य है ? और कौनसी क्रियाएं विशेषाधिक हैं ? उत्तर में प्रभु कहते है–हे गौतम ! सबसे कम मिथ्यादर्शन प्रत्ययिकी क्रियाएँ हैं। ये क्रियाएँ मिथ्यादृष्टिजीवों में ही पायी जाती हैं। अप्रत्याख्यानक्रियाएँ इनकी अपेक्षा विशेषाधिक हैं।

मायावत्तियाणं, मिच्छादंसणवत्तियाण य कयरे कयरे हिंतो अप्पा वा, वहुया वा, तुल्ला वा, विसेसाहिया वा? गोयमा ! सव्वत्थोवा मिच्छादंसणवत्तियाओ किरियाओ, अपच्चक्खाणकिरियाओ विसेसाहिओ परिग्गहियाओ विसेसाहियाओ आरंभियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ मायावत्तियाओ विसेसाहियाओ' અહીં સુધીના કથન દ્વારા ક્રિયાઓના વિષયનુ નિરૂપણુ કરવામાં આવ્યુ છે, એમ સમજવું. આ કથનનુ તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે– .

ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે 'હે ભદન્ત ! આ આરભિકી, પરિગ્રહીકી, અપ્રત્યાખ્યાનિકી, માયાપ્રત્યયિકી અને મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયિકી ક્રિયાઓમાથી કઇ કઇ ક્રિયાઓ કઇ કઇ ક્રિયાઓ કરતાં અલ્પ છે? કઇ ક્રિયાઓ કઇ ક્રિયાઓ કરતાં અધિક છે? કઇ કઇ ક્રિયાઓ કઇ કઇ ક્રિયાઓની સમાન છે? અને કઇ ક્રિયાઓ વિશેષાધિક છે?'

મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે– 'હે ગૌતમ ! સૌથી અલ્પ મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયિકી ક્રિયાઓ છે મિથ્યા દષ્ટિ જીવોમાં જ આક્રિયાઓનો સદ્‌ભાવ હોય છે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયાઓ તેના કરતા વિશેષાધિક હોય છે. કારણકે તે ક્રિયાઓનો સદ્‌ભાવ મિથ્યાદષ્ટિ

क्रियाः विशेषाधिकाः, मिथ्यादृष्टीनाम् अविरतसम्यग्दृष्टीनाञ्च जीवानां तासां सद्भावात्, 'पारिग्गहियाओ विसेसाहियाओ' पारिग्रहिक्यः क्रियाः विशेषाधिकाः, उपर्युक्तानां मिथ्यादृशामविरतसम्यग्दृशाम् देशविरतानाञ्च जीवानां तासां सद्भावत्, 'आरंभियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ' आरम्भिक्यः क्रियाः विशेषाधिकाः, उपर्युक्तानां प्रमत्तसंयतानाञ्च जीवानां तासां सद्भावात्, 'मायावत्तियाओ विसेसाहियाओ' मायाप्रत्ययिक्य क्रिया विशेषाधिका भवन्ति पूर्वोक्तानां सर्वेषाम् अप्रमत्तसंयतानाञ्च जीवानां तासां सद्भावात्, अत्रार्थे गाथाद्वयम्- 'मिच्छा पच्चक्खाणे, परिग्गहारंभ-माय किरियाओ,

कमसो मिच्छा-अविरय-देस पमत्त-प्पमत्ताणं ॥१॥

क्यों कि इन क्रियाओंका सद्भाव मिथ्यादृष्टि जीवों में और अविरत सम्यग्दृष्टि जीवों में पाया जाता है। 'परिग्गहियाओ विसेसाहियाओ' पारिग्रहिकी क्रियाएँ इनसे भी विशेषाधिक हैं- क्यों कि ये क्रियाएँ मिथ्यादृष्टियों में, अविरत सम्यग्दृष्टियोंमें, और देशविरतिवाले जीवों में पायी जाती हैं। 'आरंभियाओ किरियाओविसेसाहियाओ' इनकी भी अपेक्षा आरंभिकी क्रियाएँ विशेषाधिक हैं-क्यों कि ये क्रियाएँ पूर्वोक्त मिथ्यादृष्टि आदि जीवों में और प्रमत्त जीवों में पायी जाती हैं। 'मायावत्तियाओ विसेसाहियाओ' मायाप्रत्ययिकी क्रियाएँ इनसे भी विशेषाधिक हैं- क्यों कि ये क्रियाएँ पूर्वोक्त मिथ्यादृष्टि आदि जीवों में और अप्रमत्त संयत सकषायी जीवों में पायी जाती हैं। प्रज्ञापना सूत्रके २२ वे पद में जो कायिकी आदि क्रियाएँ कही गई हैं-उनका तात्पर्य ऐसा है-जो ये कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापकी,

જીવોમા અને અવિરત સમ્યગ્ દૃષ્ટિ જીવોમા હોય છે 'परिग्गहियाओ विसेसाहियाओ' પારિગ્રહિકી ક્રિયાઓ તેમના કરતા પણ વિશેષાધિક હોય છે, કારણકે તે ક્રિયાઓનો સદ્ભાવ મિથ્યા દૃષ્ટિ જીવોમા, અવિરત સમ્યગ્ દૃષ્ટિ જીવોમાં અને દેશવિરતિવાળા જીવોમા જોવામા આવે છે 'आरंभियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ' આરભિકી ક્રિયાઓ તેમનાં કરતા પણ વિશેષાધિક હોય છે, કારણકે પૂર્વોકત મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિ જીવોમા અને પ્રમત્તસંયત જીવોમાં તેમનો સદ્ભાવ હોય છે. 'मायावत्तियाओ विसेसाहियाओ' માયાપ્રત્યયિકી ક્રિયાઓ તેમના કરતા પણ વિશેષાધિક હોય છે, કારણકે પૂર્વોકત મિથ્યાદૃષ્ટિ આદિ જીવોમાં તથા અપ્રમત્તસયત સકષાયી જીવોમા તે ક્રિયાઓનો સદ્ભાવ જોવા મળે છે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ૨૨ મા પદમાં કાયિકી આદિ જે ક્રિયાઓ કહી છે તેનુ તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે-

मिच्छत्तवत्तियाओ, मिच्छद्दिट्ठीण चेव तो थोवा,
सेसाणं एक्केको वड्ढइ रासी तओ अहिया ॥२॥

छाया- मिथ्याप्रत्याख्याने, परिग्रहारम्भमायाक्रियाः,
क्रमशो मिथ्या अविरत देश प्रमत्ता-ऽ प्रमत्तानाम् ॥१॥
मिथ्यात्वप्रत्ययिक्यः, मिथ्यादृष्टीनां चैव ताः स्तोकाः,
शेषाणाम् एकैका वर्द्धते राशिस्ततोऽधिकाः ॥२॥

तथाच प्रज्ञापनापदानामयमाशयः- १ कायिकी, २ आधिकरणिकी, ३ प्राद्वेषिकी, ४ पारितापनिकी, ५ प्राणातिपातिकी च, एताः पञ्च क्रियाः सन्ति, तत्र कायिकी क्रिया द्विविधा-अनुपरतकायिकी, दुष्प्रयुक्तकायिकी च, तत्र प्राणातिपातादिसावद्ययोगात् देशेन सर्वदा वा अनिवृत्तानां जीवानाम् अनुपरतकायिकी क्रिया लगति, इयञ्च क्रिया अविरतमात्रस्यैव भवति, कायादीनां दुष्प्रयोगेणोत्पद्यमाना क्रिया दुष्प्रयुक्तकायिकी. इयञ्च क्रिया प्रमत्त-साधूनामपि भवति, आधिकरणिकी क्रिया द्विविधा-संयोजनाधिकरणिकी, निर्वर्तनाधिकरणिकी च, तत्र पूर्वं निष्पादितास्त्रशस्त्रादिवधसाधनानां

प्राणातिपातिकी पांच क्रियाएँ कही गई हैं सो इन में से कायिकी क्रियासे दो प्रकारकी है- एक अनुपरत कायिकी क्रिया और दूसरी दुष्प्रयुक्तकायिकी क्रिया। इन में प्राणातिपात आदि सावद्ययोग से देशरूप से या सर्वथारूप से विरक्त नहीं होने वाले जीवोंके अनुपरत कायिकी क्रिया लगती है। यह क्रिया अविरतमात्र जीवके होती है। कायादिकों के दुष्प्रयोगसे उत्पन्न होने वाली क्रियाका नाम दुष्प्रयुक्तकायिकी क्रिया है। यह क्रिया प्रमत्तसाधु जनों को होती हैं। अधिकरणिकी क्रिया दो प्रकारकी होती है- एक संयोजनाधिकरणिकी और दूसरी निर्वर्तनाधि-करणिकी निष्पादित अस्त्रशस्त्रादिक वधके साधनोंका संयोजनसे तैयार

કાયિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાતિકી, એ પાંચ પ્રકારની ક્રિયાએ કહી છે. તેમાથી કાયિકી ક્રિયાના નીચે પ્રમાણે બે ભેદ કહ્યા છે. (૧) અનુપરતકાયિકી ક્રિયા અને (૨) દુષ્પ્રયુકતકાયિકી ક્રિયા પ્રાણાતિપાત આદિ સાવદ્ય-યોગથી અંશતઃ કે સર્વથા [સંપૂર્ણતઃ] વિરકત નહીં થનાર જીવોને અનુપરતકાયિકી ક્રિયા લાગે છે તે ક્રિયા માત્ર અવિરત જીવો જ કરે છે. કાયાદિકોના દુષ્પ્રયોગથી ઉત્પન્ન થનારી ક્રિયાનુ નામ દુષ્પ્રયુકતકાયિકી ક્રિયા છે તે ક્રિયા પ્રમત્ત સાધુ જનો જ કરે છે. અધિકરણિકી ક્રિયાના બે પ્રકાર છે. (૧) સંયોજનાધિકરણિકી અને (૨) નિર્વર્તનાધિકરણિકી નિષ્પાદિત અસ્ત્રશસ્ત્રાદિક વધનાં સાધનોને સંયોજનથી તૈયાર કરવા તેનુ નામ સંયોજનાધિ-

संयोजनेन सज्जीकरणम् संयोजनाधिकरणिकी, नवनवास्त्रशस्त्राणां निर्माणम् निर्वर्तनाधिकरणिकी, स्वस्य परस्य उभयस्य वा अशुभचिन्तनम् प्राद्वेषिकी क्रियोच्यते, एवं स्वस्य परस्य उभयस्य वा पीडनं दुःखोत्पादनं परितापनिकी क्रिया, स्वस्य परस्य उभयस्य वा जीवव्यपरोपणं प्राणातिपातिकी क्रिया व्यपदिश्यते इति भावः। अन्ते गौतमः भगवद्वाक्यमङ्गीकुर्वन्नाह– 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' हे भदन्त! तदेवं भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त! भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव वर्तते इति ॥सू० १॥

अष्टमशतकस्य चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥८-४॥

करना यह संयोजनाधिकरणिकी क्रिया है। तथा नवीन २ अस्त्रशस्त्रोंका निर्माण करना वह निर्वर्तनाधिकरणिकी क्रिया है। अपना और दूसरेका तथा दोनोंका अशुभ चिन्तवन करना यह प्राद्वेषिकी क्रिया है। अपने में, दूसरे में और दोनों में दुःखका उत्पादन करना यह पारितापनिकी क्रिया है। अपने जीवका, दूसरेके जीवका तथा दोनोंके जीवका व्यपरोपण - (मारना) करना यह प्राणातिपातिकी क्रिया है। अब अन्त में गौतम कहते हैं– 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' हे भदन्त! जैसा आपने कहा है वह सब बिलकुल सत्य है। हे भदन्त! जैसा आपने कहा है वह सब बिलकुल सत्य है। इस प्रकार कह कर वे गौतम-यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० १ ॥

॥ चतुर्थ उद्देशक समाप्त ॥

करणिकी क्रिया छे तथा नवीन नवीन अस्त्रशस्त्रनु निर्माण करवुं तेनु नाम निर्वर्तनाधिकरणिकी क्रिया छे. पोतानु, अन्यनु तथा उभयनु अशुभ चिन्तवन करवुं तेनु नाम प्राद्वेषिकी क्रिया छे निजमां, अन्यमां के उभयमां दुःखनु उत्पादन करवुं तेनुं नाम परितापनिकी क्रिया छे पोताना जीवनी, अन्यना जीवनी के उभयना जीवनी हत्या करवी तेनु नाम प्राणातिपातिकी क्रिया छे

सूत्रनो उपसंहार करतां गौतम स्वामी कहे छे– 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' हे भदन्त! आ विषयनुं आपे जे प्रतिपादन कर्युं ते सर्वथा सत्य छे हे भदन्त! आपनु कथन यथार्थ छे आ प्रमाणे कहीने महावीर प्रभुने वंदणा नमस्कार करीने गौतम स्वामी पोताने स्थाने विराजमान थई गया ॥ सू० १ ॥

॥ चोथो उद्देशक समाप्त ॥

अथ पञ्चमोद्देशकः प्रारभ्यते

अष्टमशतकस्य पञ्चमोदेशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम्

आजीविकस्य प्रश्नः, कृतसामायिकस्य श्रावकस्य भाण्डपात्रवस्त्रादि-वस्तूनि यदि कश्चिदपहरेत् तदा स स्वभाण्डादिकं वा अनुगवेषयेत्? यदि अपहृतं भाण्डादिकम् अभाण्डादिकं भवति तर्हि कथं स्वभाण्डादिकम् अनु-गवेषयति इति वक्तु पर्येति? इति प्रश्नः, ममत्वभावस्याप्रत्याख्यानात् तादृशव्य-वहारो भवति, तथाकृतसामायिकस्य श्रावकस्य स्त्रीम् कश्चिदुपपतिः यदि व्यभिचरे-त्तदा किं तस्य स्त्रीं व्यभिचरति? किं वा तेभ्य अजायां स्त्रीभिन्नां व्यभिचरति?

अष्टम शतकका पंचम उद्देशक प्रारंभ-

अष्टम शतक के इस पंचम उद्देशक में जो विषय कहा गया है- उसका विवरण संक्षेप से इस प्रकार है- आजीविक का प्रश्न- जिसने सामायिक धारण करली है ऐसे श्रावक के कि जो श्रमणके उपाश्रय में बैठा हुआ है भाण्ड, मात्र आदिको यदि कोई चुरा लेता है तो सामायिक कर चुकने के बाद वह भाण्डादिकों की गवेषणा करता है? या दूसरेके भाण्ड आदि की गवेषणा करता है? यदि अपहृत- चुराया हुआ भाण्ड आदिक अभाण्ड आदिरूप हो जाते हैं, तो वह अपने भाण्ड आदिकी गवेषणा करता है, ऐसा कैसे कहा जा सकता है? ममत्वभावका उसने त्याग नहीं किया है, इसलिये ऐसा व्यवहार होता है। जिसने सामायिक धारण करली है ऐसे श्रावककी स्त्री के साथ यदि कोई अशिष्ट व्यवहार करता है तो वह उसकी

આઠમા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક પ્રારંભ-

આઠમાં શતકના પાંચમાં ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, તેનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ આ પ્રમાણે છે- આજીવિકનો પ્રશ્ન-'જેણે સામાયિક ધારણ કરેલી છે એવા શ્રમણના-ઉપાશ્રયમાં બેઠેલા શ્રાવકના વસ્ત્ર, આભૂષણ, પાત્ર આદિને કોઇ ચોરી જાય અને સામાયિક પૂરી થયા બાદ જો તે શ્રાવક તેની શોધ કરે તો શું તે તેના પોતાનાં વસ્ત્રાદિકોની શોધ કરે છે એમ કહી શકાય? કે અન્યના વસ્ત્રાદિકોની શોધ કરે છે એમ કહી શકાય? જો ચોરાયેલા વસ્ત્રાદિકો અવસ્ત્રાદિ રૂપ થઇ જતા હોય, તો તે પોતાના વસ્ત્રાદિકોની શોધ કરે છે, એમ કેવી રીતે કહી શકાય છે' તેણે મમત્વભાવનો ત્યાગ કર્યો હોતો નથી. તેથી એવું કહી શકાય છે', એવો ઉત્તર.

પ્રશ્ન.- જેમણે સામાયિક ધારણ કરેલી છે એવા શ્રાવકની પત્ની સાથે જો કોઇ અનિષ્ટ વ્યવહાર કરે, તો તે તેની (તે શ્રાવકની) પત્ની સાથે અશિષ્ટ વહેવાર કરે છે, એમ

इति व्यवहारः स्यात्? प्रत्याख्यानात् सा स्त्री तस्य अस्त्री भवेत्? यदि सा तस्य अस्त्री भवेत् तदा तस्य स्त्रीं व्यभिचरतीति कथं व्यवहारः स्यात्, इति प्रश्नः, प्रेमबन्धनस्य अविच्छेदात् तथाव्यवहार इति समाधानम्, श्रावकः स्थूलप्राणातिपातप्रत्याख्यानं कथं कुर्यात्? इति प्रश्नः, अतीतकालसम्बन्धिप्राणातिपातस्य प्रतिक्रमणप्रकाराणाम्, वर्तमानकालसम्बन्धिप्राणातिपातस्ते संवरप्रकाराणाम् अनागतकालसम्बन्धिप्राणातिपातस्य प्रत्याख्यानप्रकाराणां प्ररूपणात्मकसुत्तरञ्च, ततः स्थूलमृषावादस्य प्रत्याख्यानप्रकारनिरूपणम्, स्थूलस्तेयस्य प्रत्याख्यानप्रकारप्ररूपणम्, स्थूलमैथुनस्य प्रत्याख्यानप्रकार-

स्त्री के साथ अशिष्ट व्यवहार करता है? या उसकी अस्त्री के साथ अशिष्ट व्यवहार करता है? प्रत्याख्यान से क्या उसकी वह स्त्री, उसकी स्त्री नहीं होती है? यदि वह उसकी स्त्री नहीं है तो वह उसकी स्त्रीके साथ अशिष्ट व्यवहार करता है, ऐसा व्यवहार कैसे हो सकता है? उसके साथ उसका प्रेम विच्छिन्न नहीं हुआ है- इसलिये वह उसकी स्त्री मानी गई है- ऐसा समाधान! श्रावक स्थूल प्राणितातिपातका प्रत्याख्यान कैसे करता है? अतीनकाल संबंधी प्राणातिपातकी वह निन्दा करता है, वर्तमान संबंधी प्राणातिपातका वह संवर करता है और भविष्यत् काल संबंधी प्राणातिपातका वह प्रत्याख्यान- (नहीं करूँगा ऐसी प्रतिज्ञा) करता है। इसी तरह से वह स्थूल मृषावादका, प्रत्याख्यान करता है, स्थूल चोरीका प्रत्याख्यान करता है, स्थूल मैथुनका प्रत्याख्यान करता है। स्थूल परिग्रहका

કહી શકાય? કે તેની અસ્ત્રી (પત્ની ન હોય એવી સ્ત્રી) સાથે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરે છે એમ કહી શકાય? પ્રત્યાખ્યાનથી તેની તે પત્ની શુ તેની પત્ની મટી જતી નથી? જો તે તેની પત્ની મટી જાય છે એમ માનવામા આવે, તો તે માણસ તે શ્રાવકની પત્ની સાથે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરે છે, એમ કેવી રીતે કહી શકાય? 'તેની સાથેનો તેનો પ્રેમ વિચ્છિન્ન થયો નથી [તૂટ્યો નથી], તે કારણે તેને તેની પત્ની માનવામા આવી છે એવુ સમાધાન પ્રશ્ન :- શ્રાવક સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતના પ્રત્યાખ્યાન કેવી રીતે કરે છે? ઉત્તર :- ભૂતકાળના પ્રાણાતિપાતની તે નિંદા કરે છે, વર્તમાનકાળના પ્રાણાતિપાતનો તે સંવર કરે છે, અને ભવિષ્યકાળમાં પ્રાણાતિપાત નહીં કરૂં એવા પ્રત્યાખ્યાન [પ્રતિજ્ઞા] કરે છે એજ પ્રમાણે તે સ્થૂલ મૃષાવાદના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, સ્થૂલ ચોરીના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, સ્થૂલ મૈથુનના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે અને સ્થૂલ પરિગ્રહના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે આજીવિકના

प्ररूपणम्, स्थूलपरिग्रहस्य प्रत्याख्यानप्रकार प्ररूपणम्, आजीविकसिद्धान्तः, आजीविकस्य द्वादश श्रमणोपासकाः, श्रावकाणां वर्ज्यानि पञ्चदश कर्मादानानि, देवलोकवक्तव्यता च ।

परिग्रहादिक्रियावक्तव्यता

मूलम्—रायगिहे जाव एवं वयासी— आजीविया णं भंते! थेरे भगवंते एवं वयासी— समणोवासगस्स णं भंते! सामाइयकडस्स समणोवस्सए अच्छमाणस्स केइ भंडे अवहरेज्जा, सेणं भंते! तं भंडं अणुगवेसमाणे किं सयं भंडं अणुगवेसइ? परायगं भंडं अणुगवेसइ? गोयमा! सयं भंडं अणुगवेसइ, नो परायगं भंडं अणुगवेसइ। तस्स णं भंते! तेहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं से भंडे अभंडे भवइ? हंता अभंडे भवइ, से केणं खाइसं अट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ सयं भंडं अणुगवेसइ, नो परायगं भंडं अणुगवेसइ? गोयमा! तस्स णं एवं भवइ— णो मे हिरण्णे, नो मे सुवण्णे, णो मे कंसे, णो मे दूसे, णो मे विउलधणकणगरयणमणिमोत्तियसखसिलप्पवालरत्तरयणमाइए संतसारसावएज्जे, ममत्तभावे पुण से अपरिण्णाए भवइ, से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ सयं भंडं अणुगवेसइ, नो परायगं भंडं अणुगवेसइ, समणोवासगस्सणं भंते! सामाइयकडस्स समणो-

प्रत्याख्यान करता है। आजीविकका सिद्धान्त आजीविक के १२ श्रमणोपासक, श्रावकोंके छोडने योग्य १५ कर्मादानका कथन और देवलोक वक्तव्यता।

સિદ્ધાન્તનું, આજીવિકના ૧૨ શ્રમણોપાસકનું અને શ્રાવકોએ છોડવા લાયક ૧૫ કર્માદાનોનું કથન, અને દેવલોકની વકતવ્યતા.

वस्सए अच्छमाणस्स केइ जायं चरेज्जा, से णं भंते ! किं जायं चरइ, अजायं चरइ ? गोयमा ! जायं चरइ, नो अजायं चरइ, तस्स णं भंते ! तेहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं सा जाया अजाया भवइ ? हंता अजाया भवइ, से केणं खाइणं अट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-जायं चरइ, नो अजायं चरइ ? गोयमा ! तस्स णं एवं भवइ-णो मे माया, णो मे पिया, णो मे भाया, णो मे भगिणी, णो मे भज्जा, णो मे पुत्ता, णो मे धूया, नो मे सुण्हा, पेज्जबंधणे पुण से अवोच्छिन्ने भवइ, से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव नो अजायं चरइ ॥ सू. १ ॥

छाया- राजगृहे यावत् एवम् अवादीत् - आजीविका खलु भदन्त ! स्थविरान् भगवतः एवम् अवादिषुः-श्रमणोपासकस्य खलु भदन्त ! सामायिककृतस्य श्रमणोपाश्रये आसीनस्य कश्चित्भाण्डम् अपहरेत्, स खलु भदन्त ! तद् भाण्डम् अनुगवेषयन् किं स्वकीयम् भाण्डम् अनुगवेषयति, परकीयं

परिग्रहादि क्रिया वक्तव्यता-

'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(रायगिहे जाव एवं वयासी)राजगृह नगर में यावत् ऐसा कहा-पूछा (आजीविया णं भंते ! थेरे भगवंते एवं वयासी) हे भदन्त ! आजीविकोंने स्थविर भगवन्त से ऐसा कहा- (समणोवासगस्स णं भंते ! सामाइयकडस्स समणोवस्सए अच्छमाणस्स केइ भंडे अवहरेज्जा-सेणं भंते ! तं भंडं अणुगवेसमाणे किं सयं भंडं अणुग-

પરિગ્રહાદિ ક્રિયાની વક્તવ્યતા-

'रायगिहे जाव एवं वयासी' ઈત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ-(रायगिहे जाव एवं वयासी) 'રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા'. અહીંથી શરૂ કરીને 'ગૌતમ સ્વામીએ પૂછ્યુ', ત્યાં સુધીનું કથન અહીં ગ્રહણ કરવું. (आजीवियाणं भंते ! थेरे भगवंते एवं वयासी) હે ભદન્ત ! આજીવિકોએ સ્થવિર ભગવંતોને એવું કહ્યું છે- (समणोवासगस्स णं भंते ! सामाइयकडस्स समणोवस्सए अच्छमाणस्स केइ भंडे अवहरेज्जा - सेणं भंते ! तं भंडं अणुगवे-

भाण्डम् अनुगवेषयति, तस्य खलु भदन्त! तैः शीलव्रतगुणविरमणप्रत्याख्यान-पोषधोपवासैस्तद् भाण्डम् अभाण्डं भवति? हन्त अभाण्डं भवति, तत् केन पुनः खलु अर्थेन भदन्त! एवमुच्यते – स्वकीय भाण्डं अनुगवेषयति, नो परकीयं

वेसइ, परायगं भंड अणुगवेसइ, गोयमा! सयं भंडं अणुगवेसइ णो परायगं भंडं अणुगवेसइ) हे भदन्त! कोई श्रावक हो और उसने सामायिकधारण करली हो–और वहीं उपाश्रय में वह बैठा हो– अब यदि कोई उसके भाण्डोंका अपहरण करता है (चुरा लेता है) तो हे भदन्त! वह सामायिक के बाद उन भांडोंकी गवेपणा करता है-तो क्या वह उन अपने भांडोंकी गवेषणा करता है? या दूसरों के भाण्डोंकी गवेषणा करता है? (गोयमा) हे गौतम! (सयं भंडं अणुगवेसइ, नो परायगं भंडं अणुगवेसइ) वह श्रावक अपने भांण्डों की गवेषणा करता है–दूसरों के भाण्डोंकी वह गवेषणा नहीं करता है। (तस्स णं भंते! तेहिं सीलव्वयगुणवेरमण-पच्चक्खाणपोसहोववासेहिं से भंडे अभंडे भवइ?) हे भदन्त! उन शीलव्रत, गुणव्रत, विरमणव्रत, प्रत्याख्यान और पौषधोपवास से उस श्रावकका वह अपहृत (चुराया हुआ) भांड अभाण्ड हो जाता है क्या? (हंता भवइ) हां, गौतम! वह अभाण्ड होजाता है। (से केणं खाइणं अट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ, सयं भंडं अणुगवेसइ, णो परायगं भंडं अणुगवेसइ) हे भदन्त! यदि वह उसका अभाण्ड हो जाता है तो फिर आप ऐसा किस कारण से कहते हैं कि वह

समाणे किं सयं भंडं अणुगवेसइ, परायगं भंड अणुगवेसइ गोयमा? सयं भंडं अणुगवेसइ नो परायगं भंडं अणुगवेसइ?) હે ભદન્ત! કોઈ એક શ્રાવક સામાયિક ધારણ કરીને ઉપાશ્રયમા બેઠો છે ત્યારે કોઇ તેના ભાંડ [વસ્ત્ર, આભૂષણાદિ] ચોરી જાય છે ત્યાર બાદ સામાયિક પૂરી થયા પછી જો તે શ્રાવક તે ભાંડાની તપાસ કરે, તો શું તે શ્રાવક પોતાનાં તે ભાડોની તપાસ કરે છે? કે અન્યના ભાડોની તપાસકરે છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (सयं भंडं अणुगवेसइ, नो परायगं भंड अणुगवेसइ) હે ગૌતમ તે શ્રાવક પોતાના ભાડોની શોધ કરે છે – પારકાં ભાંડાની શોધ કરતો નથી. (तस्सणं भंते! तेहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं से भंडे अभंडे भवइ) હે ભદન્ત! તે શીલવ્રત, ગુણવ્રત, વિરમણવ્રત, પ્રત્યાખ્યાન અને પૌષધોપવાસથી શું તે શ્રાવકનાં તે ચોરાયેલા ભાંડ અભાંડ બની જાય છે ખરાં? (हंता भवइ) હા ગૌતમ! તે અભાંડ બની જાય છે (से केणं खाइणं अट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ, सयं भंडं अणुगवेसइ, णो परायगं भडं अणुगवेसइ) હે ભદન્ત! જો તે તેના પોતાનાં અભાંડ થઇ જાય છે, તો આપ શા કારણે એવું કહો

भाण्डम् अनुगवेषयति? गौतम! तस्य खलु एवं भवति – नो मे हिरण्यम्, नो मे सुवर्णम्, नो मे कांस्यम्, नो मे दूष्यम्, नो मे विपुलधनकनकरत्नमणि मौक्तिकशङ्खशिलाप्रवालरक्तरत्नादिसत्सारस्वापतेयम्, ममत्वभावः पुनः तस्य अपरिज्ञातो भवति, तत्तेनार्थेन गौतम! एवमुच्यते – स्वकीयं भाण्डम् अनुगवेषयति, नो परकीयं भाण्डम् अनुगवेषयति। श्रमणोपासकस्य खलु

अपने भाण्डकी गवेषणा करता है दूसरेके भाण्डकी गवेषणा नहीं करता है? (गोयमा) हे गौतम! (तस्स णं एवं भवइ, णो मे हिरण्णे, नो मे सुवण्णे नो मे कंसे, णो मे दूसे, णो मे विउलधणकणगरयणमणि मोत्तिय संखसिलप्पवालरत्तरयणमाइए, संतसारसावएज्जे, ममत्तभावे पुणसे अपरिण्णाए भवइ–से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ, सयं भंडं अणुगवेसइ, नो परायगं भंडं अणुगवेसइ) हे गौतम! सामायिक करने वाले श्रावक के मन में ऐसा परिणाम होता है कि हिरण्य (चांदी) मेरा नहीं है, सुवर्ण मेरा नहीं हैं, कांसा मेरा नही है, वस्त्र मेरा नही है, विपुल, धन, कनक, रत्न, मणि, मोती, शंख, प्रवाल, लालरत्न, इत्यादि विद्यमान सारभूत द्रव्य मेरा नही है परंतु इन वस्तुओं से उसका ममत्वभाव प्रत्याख्यान नही हुआ है अर्थात् इस पदार्थों से उसने ममत्वभावका प्रत्याख्यान नही किया है। इस कारण हे गौतम! मैंने ऐसा कहा है कि वह अपने भांडोंकी गवेषणा करता है। दूसरे के भाण्डोंकी वह गवेषणा नही करता है। (समणो·

છે કે તે તેના પોતાનાં ભાંડની શોધ કરે છે – પારકા ભાંડની શોધ કરતો નથી? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (तस्स णं एवं भवइ, णो मे हिरण्णे, नो मे सुवण्णे णो मे कंसे, णो मे दूसे, णो मे विउलधणकणगरयणमणिमोत्तिय संखसिलप्पवालरत्तरयणमाइए, संतसारसावएज्जे, ममत्तभावे पुण से अपरिण्णाए भवइ· से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चइ, सयं भंडं अणुगवेसइ, नो परायगं भंडं अणुगवेसइ) સામાયિક કરનાર શ્રાવકના મનમા એવા પરિણામ (ભાવ) હોય છે કે આ ચાંદી મારી નથી, સોનુ મારૂં નથી, કાંસુ મારુ નથી, વસ્ત્ર મારાં નથી, વિપુલ ધન, કનક, રત્ન, મણિ, મોતી, શંખ પ્રવાલ, લાલ રત્ન વગેરે વિદ્યમાન સારભૂત દ્રવ્ય મારાં નથી; પરન્તુ એ વસ્તુઓ પ્રત્યેના મમત્વ ભાવના પ્રત્યાખ્યાન તેણે કર્યા હોતા નથી. હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યુ છે કે શ્રાવક પોતાના ભાંડાની તપાસ કરે છે– અન્યનાં ભાંડાની તપાસ કરતો નથી.

भदन्त ! सामायिककृतस्य श्रमणोपाश्रये आसीनस्य कश्चित् जायां चरेत्, स खलु भदन्त ! किं जायां चरति, अजायां चरति ? गौतम ! जायां चरति, नो अजायां चरति, तस्य खलु भदन्त ! तैः शीलव्रतगुण-विरमण-प्रत्याख्यान-पौषधोपवासैः सा जाया अजाया भवति ? हन्त, अजाया भवति, तत् केन पुनरर्थेन भदन्त ! एवमुच्यते-जायां चरति, नो अजायां चरति ? गौतम ! तस्य खलु

वासगस्स णं भंते! सामाइयकडस्स समणोवस्सए अच्छमाणस्स केइ जायं चरेज्जा, से णं भंते ! किं जायं चरइ, अजायं चरइ) हे भदन्त ! जिसने सामायिक धारण की है ऐसे श्रमणोपासक-श्रावककी जोकि उपाश्रय में बैठा हुआ है उसके स्त्री से कोइ अशिष्ट व्यवहार करता है, तो क्या वह उसकी स्त्री से अशिष्ट व्यवहार करता है या अन्य की स्त्री से अशिष्ट व्यवहार करता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (जायं चरइ, नो अजायं चरइ) वह उसकी स्त्री से अशिष्ट व्यवहार करता है, अन्य की स्त्री से अशिष्ट व्यवहार नहीं करता है। (तस्स णं भंते ! तेहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं सा जाया अजाया भवइ) हे भदन्त ! उन शीलव्रत, गुणव्रत, विरमणव्रत, प्रत्याख्यान और पौषधोपवास इनसे उस श्रावककी वह स्त्री अजाया-अन्य स्त्री हो जाती है क्या ? (हंता, भवइ) हां, गौतम ! वह उसकी स्त्री अस्त्री हो जाती है। (से केणं खाइणं अट्टेण भंते ! एवं वुच्चइ, जायं चरइ,

(समणोवासगस्स णं भंते ! सामाइयकडस्स समणोवास्सए अच्छमाणस्स केइ जायं चरेज्जा, से णं भंते ! किं जायं चरइ, अजायं चरइ ?) હે ભદન્ત ! જેણે સામાયિક ધારણ કરેલી હોય અને જે ઉપાશ્રયમાં બેઠેલો હોય એવા શ્રમણોપાસકની (શ્રાવકની) પત્ની સાથે કોઇ માણુસ અશિષ્ટ વ્યવહાર કરે, તો શું તે માણુસ તેની [તે શ્રાવકની] પત્ની સાથે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરે છે, કે અન્યની પત્ની સાથે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરે છે ? (गोयमा) હે ગૌતમ ! (जायं चरइ, नो अजायं चरइ) તે માણુસ તેની [તે શ્રાવકની] પત્ની સાથે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરે છે, અન્યની પત્ની સાથે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરતો નથી. (तस्स णं भंते ! तेहिं सीलव्वय-गुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं सा जाया अजाया भवइ) હે ભદન્ત ! તે શીલવ્રત, ગુણુવ્રત, વિરમણુવ્રત, પ્રત્યાખ્યાન અને પોષધોપવાસથી શું તે શ્રાવકની તે પત્ની અજાયા થઇ જાય છે ખરી - પત્ની તરીકેનો સંબંધ મટી જાય છે ખરો ? (हंता भवइ) હા, ગૌતમ ! તેની તે પત્ની અજાયા [અપત્ની] થઈ જાય છે (से केणं खाइणं अट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ, जायं चरइ, नो अजायं चरइ ?)

एवं भवति-नो मे माता, नो मे पिता, नो मे भ्राता, नो मे भगिनी, नो मे भार्या, नो मे पुत्रः, नो मे दुहिता, नो मे स्नुषा, प्रेमबन्धनं तस्य अव्युच्छिन्नं भवति, तत् तेनार्थेन गौतम! यावत् नो अजायां चरति ॥सू० १॥

टीका- चतुर्थोद्देशके क्रिया प्ररूपिता, तदधिकारात् परिग्रहादिक्रिया

नो अजायं चरइ) हे भदन्त! यदि वह स्त्री उसकी नहीं रहती है- अन्य स्त्री होजाती है- तो फिर ऐसा आप किस कारणसे कहते हैं कि वह पुरुषकी स्त्रीके साथ अशिष्ट व्यवहार करता है। (गोयमा) हे गौतम! (तस्सणं एवं भवइ-णो मे माया, णो मे पिया णो मे भाया णो मे भगिणी, णो मे भज्जा, णो मे पुत्ता, णो मे धुया, णो मे सुण्हा. पेज्जबंधणे पुणसे अवोच्छिन्ने भवइ, से तेणट्ठेणं गोयमा ? जाव नो अजायं चरइ) सामायिक करने वाले श्रावकके मनमें उस समय ऐसा परिणाम होता है कि माता मेरी नही हैं, पिता मेरे नही हैं। भाई मेरे नही हैं, वहिन मेरी नही है। भार्या स्त्री मेरी नहीं हैं। पुत्र मेरे नहीं हैं। लडकी मेरी नही है। पुत्रवधू मेरी नहीं है। परन्तु इन सब से उसका प्रेमबन्धन छूटता नहीं है। इस कारण हे गौतम! मैने ऐसा कहा है कि वह पुरुष उनकी स्त्री से अशिष्ट व्यवहार करता है। अन्य स्त्री से अशिष्ट व्यवहार नही करता है।

टीकार्थ :- चतुर्थ उद्देशकमें क्रियाका प्ररूपण किया गया है- इसी संबंधको लेकर सूत्रकारने परिग्रहादि विषयक विचार यहां

હે ભદન્ત! જો તે તેની પત્ની રહેતી નથી - અપરની બની જાય છે – તો આપ શા કારણે એવું કહો છો કે તે પુરૂષ તેની પત્ની સાથે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરે છે? (गोयमा !) હે ગૌતમ! (तस्स णं एव भवइ - णो मे माया, णो मे पिया णो मे भाया, णो मे भगिणी, णो मे भज्जा, गो मे पुत्ता, णो मे धूया, णो मे सुण्हा, पेज्जबंधणे पुणसे अवोच्छिन्ने भवइ, से तेणट्ठेणं गोयमा! जाव नो अजाय चरइ) સામાયિક કરનાર શ્રાવકના મનના પરિણામ એ વખતે એવાં હોય છે કે માતા મારી નથી, પિતા મારા નથી, ભાઇઓ મારા નથી, બહેનો મારી નથી, પુત્રો મારા નથી, પુત્રીઓ મારી નથી અને પુત્રવધૂ પણ મારી નથી. પરંતુ એ બધાં સાથેનુ તેનુ પ્રેમબંધન છૂટતુ નથી હે ગૌતમ! તે કારણે એવું કહ્યું છે કે તે પુરુષ તેની સ્ત્રી સાથે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરે છે, અન્યની સ્ત્રી સાથે અશિષ્ટ વ્યવહાર કરતો નથી

ટીકાર્થ :- ચોથા ઉદ્દેશકમા ક્રિયાનુ પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યુ છે. એજ સંબંધને અનુલક્ષીને સૂત્રકારે આ ઉદ્દેશકમા પરિગ્રહ આદિ વિષેનો વિચાર પ્રકટ કર્યો છે

विषयकविचारमाह- 'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहे यावत् नगरे स्वामी समवसृतः, समवसृतं भगवन्तं वन्दितुं पर्षत् निर्गच्छति, धर्मदेशना-श्रवणानन्तरं प्रतिगता पर्षत्, ततः शुश्रूषमाणो नमस्यन् विनयेन प्राञ्जलिपुटः गौतमः एवं वक्ष्यमाणक्रमेण अवादीत्- 'आजीविया णं भंते थेरे भगवंते एवं वयासी' आजीविकाः गोशालकशिष्याः खलु भदन्त! स्थविरान् निर्ग्रन्थान् भगवतः एवम् वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः- राजगृहे नगरे भिक्षार्थं भ्रमतः श्रमणनिर्ग्रन्थान् प्रति गोशालकशिष्याः अपृच्छन्तस्तत् गौतमः स्वयमेवानुवदन्नाह- 'समणोवासगस्स णं भंते! सामाइयकडस्स समणोवस्सए अच्छमाणस्स केइ भंडे अवहरेज्जा' हे भदन्त! श्रमणोपासकस्य श्रावकस्य खलु सामायिककृतस्य कृतसामायिकस्य प्रतिपन्नाद्यशिक्षाव्रतस्य श्रमणोपाश्रये

प्रस्तुत किया है- 'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृह नगरमें यावत् -स्वामी पधारे-स्वामीको आया हुआ जानकर उनको वंदना करनेके लिये परिषद् अपने २ स्थानसे निकली-प्रभु महावीर के पास पहुंच कर उससे धर्मोपदेश सुना--धर्मोपदेश सुनकर वह वापिस अपने २ स्थान पर चली आई। उसके बाद धर्म सुननेकी अभिलाषा वाले गौतम-स्वामीने प्रभुको नमस्कार करके उनसे दोनों हाथ जोडकर बडे विनय के साथ ऐसा पूछा- 'आजीविया णं भंते! थेरे भगवंते एवं वयासी' हे भदन्त! राजगृह नगरमें भिक्षाप्राप्तिके निमित्त भ्रमण करने वाले श्रमण निर्ग्रन्थों से गोशालक के शिष्योंने इस प्रकार से पूछा- 'समणोवासगस्सणं भंते! सामाइयकडस्स समणोवस्सए अच्छमाणस्स-केइ भंडे अवहरेज्जा' हे भदन्त! श्रमणोपासक-श्रावक कि जिसने सामायिक शिक्षाव्रत धारण किया है और जो उपाश्रय में बैठा हुआ

'रायगिहे जाव एवं वयासी' રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા, તેમને વંદણા નમસ્કાર કરવા માટે પરિષદ નકળી વંદણા નમસ્કાર કરીને ધર્મોપદેશ સાંભળ્યા પછી પરિષદ વિખરાઈ ગઈ ત્યાર બાદ ધર્મનું તત્ત્વ સમજવાની અભિલાષાવાળા ગૌતમ સ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને વંદણા કરી નમસ્કાર કર્યા અને બન્ને હાથ જોડીને વિનયપૂર્વક આ પ્રમાણે પૂછ્યું - 'आजीवियाणं भंते! थेरे भगवंते एवं वयासी' હે ભદન્ત! રાજગૃહ નગરમાં ભિક્ષાપ્રાપ્તિને માટે ભ્રમણ કરતાં શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને ગૌશાલકના શિષ્યોએ આ પ્રમાણે પૂછ્યું. - 'समणोवासगस्स णं भंते! सामाइयकडस्स समणोवस्सए अच्छमाणस्स केइ भंडे अवहरेज्जा' હે ભદન્ત! કોઈ એક શ્રાવક [શ્રમણોપાસક] સામાયિક શિક્ષાવ્રત ધારણ કરીને ઉપાશ્રયમાં બેઠેલો છે હવે કોઈ પુરુષ તેણે સામાયિક

प्राय' श्रावकस्य सामायिकं प्रतिपद्यते इति श्रावकाचारः, अत एवश्रमणोपाश्रये आसीनस्य स्थितस्य श्रावकस्य कश्चित्पुरुषो भाण्डम् उपाश्रये सामायिककरणसमये समवतारितवस्त्रभूषणादिकं तथा तद्गृहेस्थितं वस्त्रादिकम् अपहरेत् चोरयेत् 'से णं भंते !' स खलु भदन्त ! 'तं भंड अणुगवेसमाणे किं सयं भंड अणुगवेसइ, परायगं भंड अणुगवेसइ ?' तत् चौरेणापहृतं भाण्डं वस्त्रादिकम् अनुगवेषयन् अन्वेषयन् किं स्वकीयं निजं तद् भाण्डम् वस्त्रादिकम् अनुगवेषयति ? परकीयं वा तद् भाण्ड वस्त्रादिकम् अनुगवेषयति ? अपहृतं तद् वस्तु स्वसम्बन्धित्वात् स्वकीयं वा, सामायिकप्रतिपत्तिसमये परिग्रहस्य प्रत्याख्यातत्वात्

है यदि कोई पुरुष उसके सामायिक समय में उतारे गये वस्त्र भूषणादिकों को तथा उसके घरमें रहे हुए वस्त्रादिकोंको चुरा लेता है तो वह श्रावक सामायिक समाप्तिके बाद चौरापहृत उन भाण्डादिकों की गवेषणा जो करता है-सो क्या वह अपने भाण्डोंकी गवेषणा करता है, या दूसरे के भाण्डोंकी गवेषणा करता है ? हैं तो वे भाण्डादिक उसी के क्यों कि वे उसके संबंधी हैं। परन्तु जब उसने सामायिक धारण की है, तब उसने उनका प्रत्याख्यान कर दिया है अतः वे उसके संबंधी नहीं रहे। तात्पर्य पूछनेका ऐसा है कि जब तक उसने सामायिक धारण नहीं की हैं तब तक तो वे उसके संबंधी हैं अतः ऐसी स्थिति में यदि कोई उन्हें चुरा लेता है तो वह उन अपने भाण्डोंकी गवेषणा करता ही है-क्यों कि वे उसके हैं। परन्तु जब उसने सामायिक धारण कर ली है-तब उस स्थिति में जब तक वह सामायिक में स्थित है तब तक परिग्रहको उसने प्रत्या

કરતી વખતે ઉતારેલાં કપડા તથા આભૂષણાદિને તથા તેના ઘરમાં રહેલાં વસ્ત્રાદિકોને ચોરી જાય છે તે પછી સામાયિક પૂરી થયા બાદ જો તે શ્રાવક તે ચોરાયેલાં વસ્ત્રાદિકોની શોધ કરવા માંડે, તો શું તે તેનાં પોતાનાં વસ્ત્રાદિકોની શોધ કરે છે, કે અન્યના વસ્ત્રાદિકોની શોધ કરે છે ? [તે વસ્ત્રાદિ તેની માલિકીના હોવાથી તેનાં જ છે પરન્તુ સામાયિક ધારણ કરતી વખતે તેણે તેના પ્રત્યાખ્યાન કરી લીધેલા હોવાથી તે તેનાં રહ્યા નથી] આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે - જ્યા સુધી તેણે સામાયિ. ધારણ કરી ન હતી ત્યા સુધી તો તે વસ્ત્રાદિક તેના જ હતાં. ત્યારે જ કોઇએ તે વસ્ત્રોની ચોરી કરી હોય અને તે શ્રાવક તેની શોધ કરતો હોય, તો એવી પરિસ્થિતિમાં તો તેના પોતાનાં વસ્ત્રાદિકોની શોધ કરે છે, એમ જરૂર કહી શકાય. પણ જ્યારે તેણે સામાયિક ધારણ કરેલી હોય ત્યારે તો,

परकीयं वा? इति प्रश्नः, भगवानाह- 'गोयमा! सयं भंड अणुगवेसइ, णो परायगं भंडं अणुगवेसइ' हे गौतम! स श्रमणोपासकः तदपहृतं स्वकीयं भाण्डम् वस्त्रादिकम् अनुगवेषयति, नो परकीयं भाण्ड वस्त्रादिकम् अनुगवेषयतीति। गौतमः पृच्छति- 'तस्स णं भंते! तेहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्च-

---

ख्यान-त्याग कर दिया है. अब यदि कोई आकर उसके वस्त्रादिकों का अपहरण कर लेता है. सामायिक में वैठे समय, तो क्या वह सामायिक समाप्ति के बाद उनकी गवेषणा करेगा या नहीं करेगा? यदि कहो कि करेगा? तो हम पूछते हैं क्यों करेगा? यदि कहो कि वे उसके हैं तो हम कहते हैं वे उसके अब कहां रहे-क्यों कि सामायिक में बैठते समय उसने तो उनका प्रत्याख्यान ही कर दिया है अतः वे उसके कैसे कहलावेंगे? जब वे उसके रहे नहीं तो फिर सामायिकके बाद उन्हें क्यों गवेषणा करने लगा. और यदि गवेषण करता है तो यही कहा जावेगा कि वह अपने भाण्डादिकों को नहीं ढूंढता है दूसरे के भाण्डादिकोंकी गवेषण करता है। इस प्रकारके प्रश्नके उत्तरमें प्रभु कहते हैं. 'गोयमा' हे गौतम! 'सयं भाण्ड अणुगवेसइ णो परायगं भंडं अणुगवेसइ' वह श्रावक अपने ही अपहृत (चुराये गये) भाण्डोंकी गवेषणा करता है. दूसरे के-भाण्डोंकी नहीं. इस पर पुनः गौतम पूछते हैं-

---

તેણે પરિગ્રહના પ્રત્યાખ્યાન કરેલા હોય છે- એટલે કે તેણે પરિગ્રહનો ત્યાગ કરેલો હોય છે જ્યારે તે સામાયિક કરીને બેઠા હોય ત્યારે કોઇ માણસ આવીને તેનાં વસ્ત્રાદિકોનુ અપહરણ કરી જાય, તો શું તે શ્રાવક સામાયિક પૂરી થયા પછી તેની શોધ કરશે કે નહીં કરે? જો આપ કહેતા હો કે તે તેની શોધ કરશે, તો અમારો એ પ્રશ્ન છે કે શા માટે તે તેની શોધ કરશે? જો આપ એમ કહેતા હો કે તેનો તે માલિક છે તેથી શોધ કરશે, તો અમારું કહેવું એવું છે કે તેની સામાયિકમાં બેસતી વખતે એ બધી વસ્તુઓનો ત્યાગ કર્યો છે, તો હવે તે વસ્તુઓ તેની કેવી રીતે કહી શકાય? જે વસ્તુઓ તેની રહી નથી તે વસ્તુઓની તપાસ સામાયિક પૂરી થયા બાદ તે શા માટે કરે છે? આ રીતે તે જે વસ્તુઓની તપાસ કરે છે. તે વસ્તુઓને તેની કેવી રીતે કહી શકાય? તે જે ભાંડાદિકોની શોધ કરે છે, તે તો તેના નથી પણ અન્યનાં જ છે.

આ પ્રશ્નનું સમાધાન કરતાં મહાવીર પ્રભુ કહે છે- 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'सयं भंड अणुगवेसइ, णो परायगं भंडं अणुगवेसइ' તે શ્રાવક પોતાનાં જ ચોરાયેલાં ભાંડોની શોધ કરે છે- અન્યનાં ભાંડોની શોધ કરતો નથી ગૌતમ સ્વામી ફરીથી પૂછે છે કે 'तस्स णं भंते! तेहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं

क्खाणपोसहोववासेहिं से भंडे अभंडे भवइ ?' हे भदन्त ! तस्य खलु श्रमणोपासकस्य तैः क्षयोपशमानुसारं गृहीतैः शीलव्रतगुणविरमण प्रत्याख्यान पौषधोपवासैः तत्र शीलानि = सामायिक देशावकाशिक पौषधा-ऽतिथिसंविभागाख्यानि व्रतानि =पञ्चाणुव्रतानि, गुणाः=त्रीणि गुणव्रतानि, विरमणं=मिथ्यात्वनिवर्तनम्, प्रत्याख्यानं=पर्वदिनेषु त्याज्यानां परित्यागः, पोषधोपवासः-पोषं=पुष्टिं धर्मस्य वृद्धिमिति यावत् धत्ते इति पोषधः=चतुर्दश्यष्टम्यमावास्यापूर्णिमादिपर्वदिनानुष्ठेयो व्रतविशेषः, तैः, तत्र शीलव्रतादीनां ग्रहणेऽपि विरमणशब्दोपात्तसावद्ययोगविरतेरेव प्रतिपादने मुख्यतात्पर्यमवसेयम्, तादृग्विरतेरेव परिग्रहस्या-

तस्स णं भंते ! तेहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं से भंडे अभंडे भवइ' हे भदन्त ! अपने क्षयोपशमके अनुसार ग्रहण किये गये शीलव्रत, गुणव्रत, विरमण, प्रत्याख्यान, पौषधोपवास इनसे क्या उसका वह भाण्ड अभाण्ड-अपने अधिकार से बहिर्भूत हो जाता है ? सामायिक, देशावकाशिक, पौषध और अतिथि संविभाग ये चार शील कहे गये हैं। पांच अणुव्रत यहां व्रत शब्दसे ग्रहण किये गये हैं। दिग्व्रत आदि तीन गुणव्रत गुणसे गृहीत हुए हैं। मिथ्यात्व से परे होना इसका नाम विरमण है। पर्वके दिनों में छोडने योग्य पदार्थोंका त्याग करना इसका नाम प्रत्याख्यान है। जो धर्मकी पुष्टि करता है उसका नाम पौषध है। यह पौषध चतुर्दशी, अष्टमी, अमावस्या और पूर्णिमा इन पर्वके दिनोंमें आचरित किया जाता है। शीलव्रत आदिका जो यहां ग्रहण किया गया है सो इन सब का मुख्य तात्पर्य विरमण शब्द प्रतिपाद्य सावद्ययोगकी विरति के प्रति-

से भंडे अभंडे भवइ ' હે ભદન્ત ! પોતાના ક્ષયોપશમની અનુસાર ગ્રહણ કરેલા શીલવ્રત, ગુણવ્રત, વિરમણ, પ્રત્યાખ્યાન અને પૌષધોપવાસને કારણે શું તેનાં તે ભાંડ અભાંડ બની જાય છે ? એટલે કે શુ તેના ઉપરનો તેનો અધિકાર ચાલ્યો જાય છે ? સામાયિક, દેશાવકાશિક, પૌષધ અને અતિથિ સંવિભાગ, એ ચાર શીલ કહ્યાં છે. અહીં ' વ્રત ' પદથી પાંચ અણુવ્રતો ગ્રહણ કરાયા છે ' ગુણ ' પદથી દિગ્વ્રત આદિ ત્રણ ગુણવ્રતો ગ્રહણ કરાયા છે. મિથ્યાત્વથી રહિત થવુ તેનુ નામ વિરમણ છે. પર્વના દિવસોમાં ત્યાગ કરવા યોગ્ય વસ્તુઓનો ત્યાગ કરવો તેનુ નામ પ્રત્યાખ્યાન છે. ધર્મની જેપુષ્ટિ કરે તેનું નામ પૌષધ છે. આઠમ, ચૌદશ, પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યાએ પૌષધ કરવામાં આવે છે. શીલવ્રત આદિ દ્વારા સૂત્રકારે અહીં સાવદ્યયોગથી વિરતિ (નિવૃત્તિ) નું

परिग्रहताहेतुत्वेन भाण्डस्याभाण्डताभवननिमित्तत्वात् तद् भाण्डं चौरापहृत वस्त्रादिकम् अभाण्डं भवति किम्? असंव्यवहार्यत्वात् स्वस्वत्वरहितं भवति? इति प्रश्नः, भगवानाह-'हंता, अभांडंभवइ' हे गौतम! शीलव्रतादिसावद्ययोगविरति पौषधोपवासादिभिः — परिग्रहपरित्यागेन भाण्डस्याभाण्डताप्राप्तिः संभवात्,

पादन करनेका ही है। क्यों कि सावद्य योगविरति (निवृत्ति) ही परिग्रहमें अपरिग्रहता की हेतुभूत बनती है। और जब ही भाण्ड में अभाण्डता का कथन सुसंगत ज्ञात होता है। पूछनेवाले का तात्पर्य ऐसा है कि भाण्डादिकोंमें जबतक प्राणीको ममत्व-अपनेपनकी भावना रहती है-तब तक वे अपने भाण्डादिक है ऐसी मान्यता होती है. सावद्ययोगका प्रत्याख्यान भाण्डादिकों के विषयमें अपनेपन-ममत्वकी भावनाको बिलकुल ही नहीं रहने देता है. इसीका नाम अपरिग्रहता है। जब शीलव्रत, गुण, विरमण आदि द्वारा उन्हें अपनाने का भाव नहीं रहता है-तो इस अपेक्षा वे अपने लिये-शीलव्रतादि संपन्न व्यक्तिके लिये अभाण्डरूप ही बन जाते हैं। यही बात पूछनेवालेने प्रश्नके रूपमें पूछी है। उत्तरमें प्रभु कहते हैं. 'हता भवइ' हां, गौतम शीलव्रतादि, सावद्ययोगविरति, पौषधोपवास आदि इनसे युक्त बना हुआ जीव जब परिग्रहका परित्याग कर देता है तब परिग्रहरूप उन वस्त्रादिकोंमें अभाण्डताकी प्राप्ति हो जाती है। अर्थात् वह उन्हें अपना नहीं मानता है। उन्हें अपना नहीं समझना यही उनमें अभाण्डता-

જ પ્રતિપાદન કર્યું છે, કારણકે સાવદ્યયોગવિરતિજ પરિગ્રહ અપરિગ્રહતા (પરિગ્રહનો ત્યાગ) ના કારણરૂપ બને છે અને તેથી જ ભાંડમાં અભાંડનું કથન સુસંગત લાગે છે. પ્રશ્ન કરનારના પ્રશ્નનુ તાત્પર્ય એ છે કે ભાડાદિકોમાં જ્યાં સુધી વ્યકિતને મમત્વની ભાવના રહે છે, ત્યાંસુધી તે તેમને પોતાના ગણે છે સાવદ્યયોગના પ્રત્યાખ્યાન ભાંડાદિકોમાં તેનું મમત્વ બિલકુલ રહેવા દેતા નથી – એનુ નામ જ અપરિગ્રહતા છે. જ્યારે શીલ, વ્રત, ગુણ, વિરમણ આદિ દ્વારા તેમને અપનાવવાનો ભાવ રહેતો નથી, ત્યારે શીલવ્રતાદિ સંપન્ન વ્યકિતને માટે તે અભાંડરૂપ જ બની જાય છે. એજ વાત પ્રશ્નકર્તાએ પ્રશ્ન રૂપે અહીં પૂછી છે.

તેનો ઉત્તર આપતાં મહાવીર પ્રભુ કહે છે– ' हंता, भवइ ' હા, ગૌતમ! શીલવ્રતાદિ, સાવદ્યયોગવિરતિ, પૌષધોપવાસ આદિથી યુકત થયેલ વ્યકિત જ્યારે પરિગ્રહનો પરિત્યાગ કરી દે છે, ત્યારે પરિગ્રહરૂપ તે વસ્ત્રાદિકોમાં અભાડતાની પ્રાપ્તિ થઇ જાય છે. એટલે કે તે વસ્તુઓને તે પોતાની માનતો નથી તેમને પોતાની ન ગણવી એજ તેમાં

गौतमः पृच्छति-'से केणं खाइणं अट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-सयं भंड अणुगवेसइ णो परायगं भंडं अणुगवेसइ' हे भदन्त! तत् अथ केन कारणेन उच्यते-यत् स्वकीयं भाण्डम् अनुगवेषयति, नो परकीयं भाण्डम् अनुगवेषयतीति? 'खइ' इति 'णं' इति उभौ वाक्यालंकारे भगवानाह-'गोयमा! तस्स णं एवं भवइ-णो मे हिरण्णे, णो मे सुवण्णे, णो मे कंसे, णो मे दूसे' हे गौतम! तस्य खलु श्रमणोपासकस्य कृतसामायिकस्य एवं वक्ष्यमाणप्रकारको

अपरिग्रहता है। परिग्रह का लक्षण मूर्च्छा परिग्रहः' ऐसा माना गया है। मूर्च्छाभाव से रहित धनधान्यादि पदार्थ मूर्च्छाअभाववान् व्यक्ति के लिये अपरिग्रह रूप ही माने गये हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि यदि ऐसी ही बात है तो 'से केणं खाइणं अट्ठणं भंते! एवं वुच्चइ सयं भंडं अणुगवेसइ, णो परायगं भंड अणुगवेसइ' हे भदन्त! आप ऐसा क्यों कहते हैं कि वह अपने भाण्डकी गवेषणा करता है परके भाण्डकी गवेषणा नही करता है? जब उस व्यक्तिके भाण्डोंके विषयमें ममता की भावना नहीं रही. तब वे भाण्ड उसके तो कहलावेंगे नहीं-फिर वह अपने भाण्डोंकी इस प्रकार स्वत्वकी भावनासे युक्त होकर क्यों गवेषणा करता है? उत्तरमें प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम। 'तस्स णं एवं भवइ, णो मे हिरण्णे, णो मे सुवण्णे, णो मे कंसे, णो मे दूसे' यह बात बिलकुल ठीक है कि-सामायिक धारण

અભાડતા-અપરિગ્રહતા ગણાય છે 'मूर्च्छाः परिग्रहः' આ સૂત્રાંશ દ્વારા પરિગ્રહનુ લક્ષણ દર્શાવ્યુ છે મૂર્ચ્છાભાવથી રહિતને ધન ધાન્યાદિ પદાર્થ અપરિગ્રહરૂપ જ મ નવામાં આવ્યા છે

હવે ગૌતમસ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે 'से केण खाइणं अट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ, सयं भंडं अणुगवेसइ, णो परायगं भंड' अणुगवेसइ' હે ભદન્ત! તો આપ શા કારણે એવું કહો છો કે તે શ્રાવક પોતાનાં જ ભાંડાની શોધ કરે છે, અન્યના ભાડાની શોધ કરતી નથી? જો તે વ્યક્તિને તે ભાંડા પ્રત્યે મમત્વ જ રહ્યું ન હોય, તો તે ભાંડા તેના કહી શકાય જ નહીં- તો પછી એવું કેવી રીતે કહી શકાય કે તે પોતાનાં ભાડાની શોધ કરે છે? તે ભાડાને પોતાના કહેવા એટલે તેમાં મમત્વભાવ રાખવો એમ જ માની શકાય?

ઉત્તર- 'गोयमा' હે ગૌતમ! 'तस्स णं एवं भवइ, णो मे हिरण्णे, णो मे सुवण्णे, णो मे कंसे, णो मे दूसे' એ વાત તદ્દન સાચી છે કે સામાયિક

मनःपरिणामो भवति–नो मे हिरण्यम्, नो मे सुवर्णम्, नो मे कांस्यम्, पात्रविशेषः, नो मे दूष्य वस्त्रम् 'णो मे विउल-धण-कणग-रयण-मणिमोत्तियसंख-सिलप्पवालरत्तरयणमाइए संतसारसावइज्जे' नो मे विपुलधनकनकरत्न-मणिमौक्तिकशङ्ख–शिलाप्रवालरक्तरत्नादिसत्सारस्वापतेयम्, तत्र विपुलं प्रचुरं धनं गुडशर्करादिकम्, कनकं सुवर्णम्, रत्नानि कर्केतनादीनि, मणयः चन्द्र-कान्तादयः, मौक्तिकं प्रसिद्धम्, शङ्खाश्च प्रतीताः, शिला-शुभसूचकशिलाखण्डविशेषः प्रवालानि विद्रुमाणि 'मुंगा' इति भाषाप्रसिद्धानि, रत्नानि पद्मरागादीनि, एतेषां द्वन्द्वस्ततो विपुलानि, धनादिनीआदिः यस्य तत्तथा, सत् विद्यमानं सारं प्रधानं स्वा-पतेय परोपार्जितं विभवः, नो मे वर्तते इति नो मे हिरण्यादिकम् इत्यादि. हिर-ण्यादिपरिग्रहस्य द्विविधं त्रिविधेन प्रत्याख्यातत्वात्, अथ यदि तद्भाण्डम् अभाण्डं भवति तदा कथं स्वकीय तद् वस्त्रादिकं गवेषयति ? इत्याशङ्कायामाह 'ममत्तभावे पुण से अपरिण्णाए भवइ' ममत्वभावः पुनः हिरण्यादिविषये

करने वाले व्यक्तिकी जब तक वह सामायिक में स्थित है–ऐसी ही भावना रहती है कि 'हिरण्य (चांदीरूप धातु) मेरा नहीं है, सुवर्ण मेरा नहीं है, कांस्य–पात्र विशेष मेरा नहीं है, वस्त्र मेरे नहीं 'णो मे विउल-धण कणग रयण-मणि-मोत्तिय-संख-सिल प्पवाल रत्तरणमादीए संतसारसावएज्जे' इस तरह विपुल धन-गुड शर्करादिक, कनक सुवर्ण, कर्कतन आदि रत्न, चन्द्रकान्त आदि मणिगण मौक्तिक, शंख, शुभ-सूचक शिलाखण्डविशेष, मूंगा पद्मरागादिकरत्न ये सब परंपरा से उपार्जित किया हुआ मौजूदा सारभूत द्रव्य मेरा नहीं है, इस प्रकार वह हिरण्यादि परिग्रह का 'द्विविधं त्रिविधेन' के अनुसार प्रत्याख्यान करता है। इसी लिये वह अपने भाण्डकी सामायिक से उठनेके बाद

કરનાર વ્યક્તિ જ્યાં સુધી સામાયિકમાં બેઠેલ હોય છે ત્યાં સુધી તેની ભાવના એવી હોય છે કે 'હિરણ્ય [ચાંદી] મારું નથી, સુવર્ણ મારું નથી, કાંસુ મારું નથી, વસ્ત્રો મારા નથી, ' णोमे विउल–धण–कणग–रयण–मणि–मोत्तिय–संख–सिलप्पवाल, रत्तरयणमादीए संतसारसावएज्जे ' વિપુલ ધન [ગોળ, સાકર આદિ], કનક, કર્કેતન આદિ રત્ન, ચન્દ્રકાન્ત આદિ મણિ, મોતી, શંખ, શુભસૂચક, શિલાખંડ વિશેષ, મૂંગા, પદ્મરાગાદિક રત્ન વગેરે વંશપરંપરાગત તથા ઉપાર્જીત કરેલુ અને પોતાના પાસે રહેલું સારભૂત દ્રવ્ય પણ મારું નથી. આ રીતે તે હિરણ્યાદિ પરિગ્રહનો ' द्विविधं त्रिविधेन ' ત્યાગ કરે છે. એટલે કે મન, વચન અને કાયાથી કરતો નથી, કરાવતો નથી તેથી સામાયિક પૂરી થયા બાદ તે તેના ભાંડની

ममता परिणामः सः अपरिज्ञातो भवति. अप्रत्याख्यातो भवति, अनुमतेरप्रत्याख्यातत्वात् ममत्वभावस्य चानुमतिरूपत्वात् 'से तेणट्ठेण गोयमा ! एवं वुच्चइ-सय भंड, अणुगवेसइ, णो परायगं भंड अणुगवेसइ' तत् तेनार्थेन हे गौतम ! एवमुक्तक्रमेणोच्यते-यत् स्वकीय भाण्डम् अनुगवेषयति, नो परकीय भाण्डम् अनुगवेषयति । गौतमः पृच्छति-'समणोवासगस्स णं भंते ! सामाइकडस्स समणोवस्सए अच्छमाणस्स केइ जायं 'चरेज्जा ?' हे भदन्त !

गवेषणा करता है ऐसा कहा है । यही बात 'ममत्तभावे पुण से अपरिण्णाए भवइ' इस सूत्र द्वारा समझाई गई है । अर्थात् सामायिक करनेके निमित्त उतारे गये वस्त्रादिकों की अथवा घरमें रखे हुए पदार्थोंकी की जिन्हे चोरने चुरा लिया है उसने सामायिक करते समय उनमें अनुमति रूप ममताभाव का प्रत्याख्यान नहीं किया था इस कारण वह सामायिक के बाद अपने भाण्डकी गवेषणा करता है। दूसरे के भाण्डकी गवेषणा नहीं करता । अर्थात् जिन भाण्डोंकी वह गवेषणा कर रहा है-वे भाण्ड उसीके हैं. अनुमति का त्याग नहीं करने से वे उसके स्वामित्व से वहिर्भूत नहीं हुए हैं । 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, सयं भंडं अणुगवेसइ, णो परायगं भंडं अणुगवेसइ' इसी तरह से इस सूत्र पाठ द्वारा उक्त विषय का ही सूत्रकार ने उपसंहार किया है । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं । 'समणोवासगस्स णं भंते ! सामाइयकडस्स समणोवस्सए अच्छमाणस्स केइ जायंचरेज्जा' हे भदन्त ! जिसने सामायिक धारण की है-

શોધ કરે છે, એમ કહ્યુ છે એજ વાત 'ममत्तभावे पुण से अपरिण्णाए भवइ' આ સૂત્ર દ્વારા સમજાવી છે. કહેવાનુ તાત્પર્ય એ છે કે સામાયિક કરતી વખત ઉતારેલાં વસ્ત્રાદિ અથવા ઘરમા રાખેલા પદાર્થો કે જેમને કોઈ માણુસ ચોરી ગયો હોય છે, તેમા અનુમતિ રૂપ મમતાભાવના પ્રત્યાખ્યાન તે શ્રાવકે સામાયિક ધારણુ કરતી વખતે કર્યા ન હતા તેથી તે શ્રાવક સામાયિક પૂરી થયા પછી પોતાના ભાંડાની શોધ કરે છે-અન્યનાં શોધ કરતો નથી કારણુકે અનુમતિરૂપ મમત્વનો ત્યાગ નહીં કરવાથી તે ભાંડ ઉપરનો તેનો અધિકાર ચાલ્યો ગયો નથી તેથી જે ભાંડાની તે ગવેષણા કરે છે, તે તેના જ છે એમ કહેવામાં કોઈ બાધ રહેતો નથી. 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, सयं भंडं अणुगवेसइ, णो परायगं भंडं अणुगवेसइ' આ રીતે આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂત્રકારે ઉપર્યુક્ત વિષયનો જ ઉપસંહાર કર્યો છે

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન કરે છે કે- 'समणोवासगस्स णं भंते ! सामाईयकडस्स समणोवस्सए अच्छमाणस्स केइ जायं चरेज्जा'

श्रमणोपासकस्य खलु सामायिककृतस्य कृतसामायिकस्य श्रमणोपाश्रये आसीनस्य स्थितस्य भार्यां स्वधर्मपत्नीं कश्चित् जारपुरुषः चरेत् व्यभिचरेत्, 'से णं भंते! किं जायं चरइ, अजायं चरइ?' हे भदन्त! स खलु जारपुरुषः किं जायां श्रमणोपासकस्य जायां स्त्रीं चरति सेवते? अजायां तस्य स्त्रीभिन्नां वा चरति सेवते व्यभिचरति? भगवानाह- 'गोयमा! जायं चरइ, नो अजायं चरइ' हे गौतम! स जारपुरुषः श्रमणोपासकस्य जायां भार्यां चरति सेवते, नो अजायां श्रमणोपासकस्य स्त्रीभिन्नां चरति व्यभिचरति। गौतमः पृच्छति- 'तस्स णं भंते! तेहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं सा जाया अजाया भवइ' हे भदन्त! तस्य खलु श्रमणोपासकस्य तैः शीलव्रत-

ऐसे श्रावक की, की जो इस समय उपाश्रय में बैठा हुआ है उसकी पत्नी के साथ यदि कोई जार पुरुष व्यभिचार सेवन करता है 'से णं भंते! किं जायं चरइ, अजायं चरइ' तो वह जार पुरुष उस श्रमणोपासक की स्त्री के साथ व्यभिचार सेवन करता है या उसकी स्त्रीसे भिन्न स्त्री के साथ व्यभिचार सेवन करता है? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं- 'गोयमा! जायं चरइ, नो अजायं चरइ' हे गौतम! वह जार पुरुष उस कृत सामायिकवाले पुरुषकी स्त्रीके साथ व्यभिचार सेवन करता है। उसकी स्त्री से भिन्न स्त्रीके साथ व्यभिचार सेवन नहीं करता है।

अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं 'तस्स णं भंते! तेहिं-सीलव्वयगुण वेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं सा जाया अजाया भवइ' हे भदन्त! उस श्रमणोपासककी शील, व्रत, गुण, विरमण, प्रत्याख्यान, पौषध एवं उपवासों से वह स्त्री क्या उसकी अभार्यारूप हो सकती है?

હે ભદન્ત! સામાયિક ધારણ કરીને ઉપાશ્રયમાં બેઠેલા શ્રાવકની પત્ની સાથે કોઈ જાર પુરુષ વ્યભિચાર કરે, 'सेणं भंते! किं जायं चरइ, अजायं चरइ?' તો તે જાર પુરુષ તે શ્રાવકની પત્ની સાથે વ્યભિચાર કરે છે, કે તેની પત્ની ન હોય એવી સ્ત્રી સાથે વ્યભિચાર સેવે છે? ઉત્તર- 'गोयमा' હે ગૌતમ! जायं चरइ, नो अजायं चरइ' તે જાર પુરુષ સામાયિક ધારણ કરીને બેઠેલા તે પુરુષની પત્ની સાથે વ્યભિચાર સેવે છે -તેની પત્ની ન હોય એવી સ્ત્રી સાથે વ્યભિચાર સેવતો નથી.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે- 'तस्स णं भंते! तेहिं सीलव्वयगुणवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासेहिं सा जाया अजाया भवइ?' હે ભદન્ત! શીલ, ગુણ, વ્રત, વિરમણ, પ્રત્યાખ્યાન અને પૌષધોપવાસની આરાધના કરતા તે શ્રાવકની પત્ની શું તેની અભાર્યારૂપ બની જતી નથી.

गुण-विरमण-प्रत्याख्यान-पौषधोपवासैः सा जाया भार्या स्त्री अजाया भवति अभार्या भवति? भगवानाह-'हंता अजायाभवइ' हे गौतम! हन्त, सत्यम् श्रमणोपासकस्य शीलव्रतादिविरमणपौषधोपवासान्तैः जाया ते अजाया भवतीति भावः, गौतमः पृच्छति- 'से केणं खाइणं अट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-जायं चरइ नो अजायं चरइ?' हे भदन्त! तत् अथ केन कारणेन एवमुक्तप्रकारेणोच्यते जायां चरति श्रमणोपासकस्य स्त्रीं सेवते, नो अजायां चरति, तस्य स्त्री भिन्नां न सेवते इति प्रश्नः? भगवानाह- 'गोयमा! तस्स णं एवं भवइ णो मे माया, णो मे पिया, णो मे भाया, णो मे भगिणी' हे गौतम! तस्य खलु श्रमणोपासकस्य कृतसामायिकस्य श्रावकस्य एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण भवति नो मे-काचित् माता, नो मे कश्चित् पिता, नो मे कश्चिद् भ्राता, नो मे काचित्

उत्तर में प्रभु कहते हैं 'हंता भवइ' हां, गौतम! उस श्रमणोपासक की शील, व्रत; विरमण, पौषध और उपवास आदि से जाया अजाया रूप हो सकती है। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से केणं खाइणं अट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ, जायं चरइ, नो अजायं चरइ' हे भदन्त! जब उसकी जाया उसीकी अपेक्षा शीलव्रतादिकों द्वारा अजाया हो सकती है तो फिर ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि वह पुरुष उस कृत सामायिकवाले श्रमणोपासककी स्त्रीके साथ व्यभिचार सेवन करता है? उसकी के से भिन्न स्त्रीके साथ व्यभिचार सेवन नहीं करता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'तस्स णं एवं भवइ, णो मे माया, णो मे पिया, णो मे भाया, णो मे भगिणी' हे गौतम! कृत सामायिकवाले उस श्रमणोपासक के मनमें ऐसा विचार आता है कि मेरी माता नहीं है, मेरा पिता नहीं है, मेरा भाई नहीं है, मेरी बहिन नहीं है 'णो मे

ઉત્તર – ' हंता, भवइ ' હા, ગૌતમ ! શીલ, વ્રત, ગુણુ, વિરમણુ, પ્રત્યાખ્યાન અને પૌષધોપવાસ આદિથી તેની ભાર્યા અભાર્યારૂપ બની જાય છે

હવે ગૌતમ સ્વામી તેનુ કારણુ જાણુવા માટે એવો પ્રશ્ન કરે છે કે– 'से केणं खाइणं अट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ, जायं चरइ, नो अजायं चरइ?' હે ભદન્ત ! જો તેના શીલવ્રતાદિ દ્વારા તેની તે ભાર્યા અભાર્યારૂપ બની શકતી હોય તો આપ શા કારણે એવું કહો છો કે તે જાર પુરુષ સામાયિક ધારણુ કરીને બેઠેલા તે શ્રાવકની ભાર્યા સાથે વ્યભિચાર સેવે છે?– તેની અભાર્યા સાથે વ્યભિચાર સેવતો નથી?

ઉત્તર– 'तस्सणं एवं भवइ, णो मे माया, णो मे पिया, णो मे भाया, णो मे भगिणी' હે ગૌતમ! સામાયિકમા બેઠેલા તે શ્રાવકના મનમા એવો વિચાર

भगिनी, स्वसा वर्तते, 'णो मे भज्जा, णो मे पुत्ता, णो मे धूया, णो मे सुण्हा' नो मे भार्या, नो मे पुत्रः, नो मे दुहिता–पुत्री, नो मे स्नुषा पुत्रवधूर्वा काचित् वर्तते कथं तर्हि कश्चित् जारपुरुषः तस्य जायां चरति, नो अजायां चरति, तस्या सत्त्वभावेन जायात्वादिसम्बन्धपरित्यागादित्याशङ्कयाह – 'पेज्जबंधणं पुण से अवोच्छिन्ने भवइ' हे गौतम! प्रेमबन्धनम्–प्रेमैव–प्रीतिरेव बन्धनम् प्रेमबन्धनम् पुनः तस्य श्रावकस्य अव्युच्छिन्नं भवति, अनुमतेरप्रत्याख्यातत्वात्, प्रेमानुबन्धस्यानुमतिरूपत्वात्, अन्ते तदुपसंहरन्नाह–'से तेणट्ठेण

भज्जा, णो मे पुत्ता, णो मे धूया, णो मे सुण्हा' मेरी भार्या नहीं है, मेरा पुत्र नहीं है, मेरी लडकी नहीं है, मेरी पुत्र वधू नहीं है। इस प्रकारसे प्रभुका उत्तर सुनकर अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं तो फिर हे भदन्त! यह बात कैसे मानी जा सकती है कि वह जार पुरुष उसकी जाया के साथ व्यभिचार सेवन करता है उसकी स्त्री से भिन्न स्त्रीके साथ व्यभिचार सेवन नहीं करता है? क्यों कि उसमें उस श्रमणोपासक की जब आसक्तिही नहीं है–तो फिर वह उसकी कैसे कहला सकती है? तो इस आशंका के समाधान निमित्त 'पेज्जबंधणे पुण से अवोच्छिन्ने भवइ' प्रभु कहते हैं कि गौतम! उस श्रावकका प्रेमबन्धन-ममताभाव-जोकि अनुमतिरूप है–उसके साथ व्युच्छिन्न नहीं हुआ है। तात्पर्य कहनेका यह है कि उसने जो सावद्ययोग का परित्याग किया है वह मन, वचन, काय इनकी दो

આવે છે કે માતા મારી નથી, પિતા મારા નથી, ભાઈ મારો નથી, બહેન મારી નથી, 'णो मे भज्जा, णो मे पुत्ता, णो मे धूया, णो मे सुण्हा' ભાર્યા મારી નથી, પુત્ર મારો નથી, પુત્રી મારી નથી, અને પુત્રવધૂ પણ મારી નથી.

પ્રભુનો આ પ્રકારનો ઉત્તર સાંભળીને ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને પૂછે છે કે 'તો પછી એ વાત કેવી રીતે માની શકાય કે તે જાર પુરુષ તે શ્રાવકની ભાર્યા સાથે વ્યભિચાર સેવે છે– તેની ભાર્યા ન હોય એવી સ્ત્રી સાથે વ્યભિચાર સેવતો નથી? જો-તે સ્ત્રીમાં તે શ્રાવકની આસક્તિ જ ન હોય, તો તે સ્ત્રીને તે શ્રાવકની ભાર્યા જ કેવી રીતે કહી શકાય?

આ શંકાનું સમાધાન કરવા માટે પ્રભુ કહે છે– 'पेज्जबंधणे पुण से अवोच्छिन्ने भवइ' હે ગૌતમ! તે શ્રાવકનું પ્રેમબંધન–મમતા ભાવ-જે અનુમતિરૂપ છે– તે વ્યુચ્છિન્ન થયું નથી– તૂટેલું નથી તેની અનુમતિ વિના તે સ્ત્રી સાથેનું તેનું પ્રેમબંધન તૂટી શકતું નથી કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તેણે જે સાવદ્યયોગનો પરિત્યાગ કર્યો છે તે મન, વચન અને કાયની બે કોટિથી [કૃત અને કારિતથી] કર્યો છે. તેણે મન,

गोयमा ! जाव नो अजायं चरइ' हे गौतम ! तत् अथ तेन कारणेन यावत्-कश्चित पुरुषः तस्य प्रेमासक्तिसम्बन्धात् जायां चरति, नो अजायां चरतीति भावः ॥ सू० १ ॥

स्थूलप्राणातिपातादिप्रत्याख्यानविशेषवक्तव्यता-

मूलम्-'समणोवासगस्स णं भंते! पुव्वामेव थूलए पाणाइवाए अपच्चक्खाए भवइ, से णं भंते! पच्छा पच्चाइक्खमाणे किं करेइ ? गोयमा ! तीयं पडिक्कमइ, पडुपन्नं संवरेइ, अणागयं पच्चक्खाइ, तीयं पडिक्कममाणे किं १-तिविहं तिविहेणं पडिक्कमइ, २-तिविहं दुविहेणं पडिक्कमइ, ३-तिविहं एगविहेणं पडिक्कमइ, ४-दुविहं तिविहेणं पडिक्कमइ, ५ दुविहं दुविहेणं पडिक्कमइ, ६-दुविहं एगविहेणं पडिक्कमइ, ७-एगविहं तिविहेणं, पडिक्कमइ, ८-एक्कविहं दुविहेणं पडिक्कमइ,, ९-एक्कविहं

कोटिसे-कृत कारित से किया है नकि इनकी अनुमतिसे इसीलिये 'मणेणं वायाए, काएणं न करेमि, न कारवेमि' ऐसा कहा गया है। 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव नो अजायं चरइ' इस कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि वह जार पुरुष उस श्रमणोपासक कृत सामायिक की पत्नीके साथ ही व्यभिचार का सेवन करता है। उसकी पत्नीसे भिन्न स्त्रीके साथ व्यभिचार का सेवन नहीं करता है। वह उसकी पत्नी इसलिये कही गई है कि उसका प्रेमासक्ति संबंध उसके साथ बना हुआ है ॥ सू० १ ॥

વચન અને કાયની અનુમતિથી તેનો પરિત્યાગ કર્યો નથી તેથીજ 'मणे णं वायाए, काएणं न करेमि, न कारवेमि' મન, વચન અને કાયાથી કરીશ નહીં અને કરાવીશ નહીં' એવું કહેવામાં આવ્યું છે 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! जाव नो अजायं चरइ' હે ગૌતમ! તે કારણે મેં એવું કહ્યુ છે કે તે જાર પુરુષ સામાયિક ધારણ કરીને બેઠેલા તે શ્રાવકની ભાર્યા સાથે વ્યભિચાર સેવે છે. તે તેની પત્ની ન હોય એવી સ્ત્રી સાથે વ્યભિચાર સેવતો નથી તે સ્ત્રીને તે શ્રાવકની પત્ની કહેવાનુ કારણ એ છે કે તેની સાથે તેનો પ્રેમાસકિત સબંધ અતૂટ રહેલો છે. ॥ સૂત્ર૦ ૧ ॥

एक्कविहेणं पडिक्कमइ ? गोयमा ! तिविहं तिविहेणं पडिक्कमइ, तिविहं दुविहेण वा पडिक्कमइ, तं चेव जाव, एक्कविहं वा एक्कविहेणं पडिक्कमइ, १–तिविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ, मणसा, वयसा कायसा, २–तिविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ मणसा, वयसा, ३ अहवा न करेइ, न कारवेइ, करेतं नाणुजाणइ मणसा, कायसा, ३– अहवा न करेइ, न कारवेइ, करेंत नाणुजाणइ वयसा, कायसा, ४–तिविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ मणसा, ५–अहवा न करेइ, न कारवेइ, करेंतं नाणुजाणइ वयसा ६–अहवा न करेइ, न कारवेइ, करेंतं नाणुजाणइ कायसा ७, अहवा न करेइ न कारवेइ करंतं नाणुजाणइ कायसा दुविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ मणसा वयसा कायसा८, अहवा न करेइ, करे तं णाणुजाणइ मणसा वयसा कायसा९, अहवा न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ मणसा वयसा कायसा १०, दुविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ मणसा वयसा ११, अहवा न करेइ न कारवेइ मणसा कायसा १२, अहवा न करेइ, न कारवेइ वयसा कायसा १३, अहवा न करेइ, करेंतं णाणुजाणइ मणसा वयसा १४, अहवा न करेइ, करेंतं नाणुजाणइ, मणसा कायसा १५, अहवा न करेइ, करेंतं णाणुजाणइ वयसा कायसो १६, अहवा

न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ मणसा वयसा, १७, अहवा न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ मणसा कायसा १८, अहवा न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ, वयसा कायसा १९, दुविहं एक्कविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ मणसा २०, अहवा न करेइ, न कारवेइ वयसा २१, अहवा न करेइ, न कारवेइ कायसा २२, अहवा न करेइ, करेंतं नाणुजाणइ, मणसा २३, अहवा न करेइ, करेंतं नाणुजाणइ वयसा २४, अहवा न करेइ, करेंतं णाणु जाणइ कायसा २५, अहवा न कारवेइ, करेतं णाणु जाणइ मणसा २६, अहवा न कारवेइ, करेतं णाणु जाणइ वयसा २७, अहवा न कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ कायसा २८, एगविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा वयसा कायसा २९, अहवा न कारवेइ, मणसा वयसा कायसा ३०, अहवा करेतं नाणुजाणइ मणसा वयसा कायसा ३१, एगविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा वयसा ३२, अहवा न करेइ मणसा कायसा ३३, अहवा न करेइ वयसा कायसा ३४ अहवा न कारवेइ मणसा वयसा ३५, अहवा न कारवेइ मणसा कायसा ३६, अहवा न कारवेइ वयसा कायसा ३७, अहवा करेंतं नाणुजाणइ मणसा वयसा ३८, अहवा करेंतं णाणुजाणइ मणसा कायसा ३९, अहवा करेंतं नाणुजाणइ वयसा कायसा ४०, एगविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा ४१, अहवा न करेइ वयसा ४२, अहवा न

करेइ कायसा ४३, अहवा न कारवेइ मणसा ४४, अहवा न कारवेइ वयसा ४५, अहवा न कारवेइ कायसा ४६, अहवा करेंतं नाणुजाणइ मणसा ४७, अहवा करेंतं नाणुजाणइ वयसा ४८, अहवा करेंतं णाणुजाणइ कायसा ४९। पडुप्पन्नं संवरेमाणे किं तिविहं तिविहेणं संवरेइ? एवं जहा पडिक्कममाणे णं एगूणपन्नं भंगा भणिया, एवं संवरमाणेणवि एगूणपन्ना भंगा भाणियव्वा, अणागयं पच्चक्खमाणे किं तिविहं तिविहेणं पच्चक्खाइ? एवं तेचेव भंगा एगूणपन्नं भाणियव्वा जाव अहवा करेंतं णाणुजाणइ कायसा। समणोवासगस्स णं भंते! पुव्वामेव थूलमुसावाए अपच्चक्खाए भवइ, से णं भंते! पच्छा पच्चाइक्खमाणे किं करेइ? एवं जहा पाणाइवायस्स सीयालं भंगसयं भणियं, तहा मुसावायस्स वि भाणियव्वं, एवं अदिन्नादाणस्स वि, एवं थूलगस्स मेहुणस्स वि, थूलगस्स परिग्गहस्स वि जाव अहवा करेंतं नाणुजाणइ कायसा, एए खलु एरिसगा समणोवासगा भवंति, नो खलु एरिसगा आजीवियोवासगा भवंति।सू.२।

छाया– श्रमणोपासकस्य खलु भदन्त! पूर्वमेव स्थूलः प्राणातिपातः अप्रत्याख्यातो भवति, स खलु भदन्त! पश्चात् प्रत्याचक्षाणः किं करोति?

स्थूल प्राणातिपातादि प्रत्याख्यान विशेषवक्तव्यता–

'समणोवासगस्स णं भंते!' इत्यादि–

सूत्रार्थ–(समणोवासगस्स णं भंते! पुव्वामेव थूलए पाणाइवाए अपच्चक्खाए भवइ) हे भदन्त! श्रमणोपासक के पहिले से तो स्थूल प्राणाति

સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતાદિ પ્રત્યાખ્યાન વિશેષ વક્તવ્યતા–

'समणोवासगस्स णं भंते! ઇત્યાદિ–

સૂત્રાર્થ–(समणोवासगस्स णं भंते! पुव्वामेव थूलए पाणाइवाए अपच्चक्खाए भवइ) હે ભદન્ત! શ્રમણોપાસક દ્વારા પહેલેથી જ સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતના પ્રત્યાખ્યાન

गौतम ! अतीतं प्रतिक्रामति, प्रत्युत्पन्नं संवृणोति, अनागतं प्रत्याख्याति, अतीतं प्रतिक्रामन् किं १–त्रिविधं त्रिविधेन प्रतिक्रामति, २–त्रिविधं द्विविधेन प्रतिक्रामति, ३–त्रिविधम् एकविधेन प्रतिक्रामति, ४-द्विविधं त्रिविधेन प्रतिक्रामति, ५–द्विविधं द्विविधेन प्रतिक्रामति, ६–द्विविधम् एकविधेन प्रतिक्रामति, ७–एकविधं त्रिविधेन प्रतिक्रामति, ८–एकविधं द्विविधेन

पात का प्रत्याख्यान होता नहीं है, (से णं भंते ! पच्छा पच्चाइक्खमाणे किं करेइ) बाद में होता है. अतःजब यह उसका प्रत्याख्यान करता है तो क्या करके उस समय उसका प्रत्याख्यान करता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (तीयं पडिक्कमइ, पडुप्पन्नं संवरेइ, अणागयं पच्चक्खाइ) उस समय यह श्रमणोपासक अतीतकाल में हुए प्राणातिपात का प्रतिक्रमण करता है वर्तमान में होते हुए प्राणातिपात का संवर करता है। तथा भविष्यकाल में होनेवाले प्राणातिपात का प्रत्याख्यान करता है। (तीयं पडिक्कममाणे कि तिविहं तिविहेणं पडिक्कमइ १, तिविहं दुविहेणं पडिक्कमइ २, तिविहं एगविहेणं पडिक्कमइ ३) हे भदन्त ! अतीतकाल में हुए प्राणातिपातका वह जो प्रतिक्रमण करता है, सो वह प्रतिक्रमण क्या त्रिविध का त्रिविध से करता है ? या त्रिविध का द्विविध से करता है ? या त्रिविध का एकविध से करता है ? या (दुविहं तिविहेणं पडिक्कमइ ४, दुविहं दुविहेणं पडिक्कमइ ५, दुविहं एगविहेणं पडिक्कमइ ६) द्विविधका त्रिविध से प्रतिक्रमण करता है ? या द्विविध का द्विविध से प्रतिक्रमण करता है ? या द्विविध का एकविध

થતા નથી. (सेणं भंते ! पच्छा पच्चाइक्खमाणे किं करेइ) પણ પાછળથી થાય છે, તો જ્યારે તે તેના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે ત્યારે તે શું કરીને તેના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (तीयं पडिक्कमइ, पडुप्पन्नं संवरेइ, आणागयं पच्चक्खाइ) તે સમયે તે શ્રમણોપાસક ભૂતકાળમાં થયેલા પ્રાણાતિપાતનું પ્રતિક્રમણ કરે છે, વર્તમાનમાં થતાં પ્રાણાતિપાતનો સંવર કરે છે અને ભવિષ્ય કાળમાં થનારા પ્રાણાતિપાતના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે (तीयं पडिक्कममाणे किं तिविहं तिविहेणं पडिक्कमइ १, तिविहं दुविहेणं पडिक्कमइ २, तिविहं एगविहेणं पडिक्कमइ ३) હે ભદન્ત ! અતીતકાળમાં થયેલા પ્રાણાતિપાતનું તે જે પ્રતિક્રમણ કરે છે તે પ્રતિક્રમણ શું ત્રિવિધનું ત્રિવિધે કરે છે ? કે ત્રિવિધનું દ્વિવિધે કરે છે ? કે ત્રિવિધનું એક વિધે કરે છે ? (दुविहं तिविहेणं पडिक्कमइ ४, दुविहं दुविहेणं पडिक्कमइ ५, दुविहं एगविहेणं पडिक्कमइ ६) કે દ્વિવિધનું ત્રિવિધે પ્રતિક્રમણ કરે છે ? કે દ્વિવિધનું દ્વિવિધે પ્રતિક્રમણ કરે છે ? કે દ્વિવિધનું એકવિધે

प्रतिक्रामति, ९-एकविधम् एकविधेन प्रतिक्रामति ? -गौतम ! त्रिविधं त्रिविधेन प्रतिक्रामति, त्रिविधं द्विविधेन वा प्रतिक्रामति, तदेव यावत्-एकविधं वा एकविधेन प्रतिक्रामति, १-त्रिविधं त्रिविधेन प्रतिक्रामन् न करोति, न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा वचसा कायेन, २ त्रिविधं

से प्रतिक्रमण करता हैं ? या (एगविहं तिविहेणं पडिकमइ ७, एकविहं दुविहेणं पडिकमइ ८, एगविहं एगविहेणं पडिकमइ ९) एकविधका त्रिविध से प्रतिक्रमण करता हैं ? या एकविधका द्विविधसे प्रतिक्रमण करता है ? या एकविधका एकविध से प्रतिक्रमण करता है ? (गोयमा) हे गौतम ! अतीतकाल में हुए प्राणातिपातका वह जो प्रतिक्रमण करता है वह (तिविहं तिविहेणं पडिकमइ) त्रिविध का त्रिविध से प्रतिक्रम करता है (तिविहं दुविहेणं पडिकमइ) त्रिविध का द्विविध से करता है (तंचेव जाव एगविहं वा एगविहेणं वा पडिकमइ) इत्यादि सब कथन पूर्वकी तरह यावत्-'एकविध का एकविध से प्रतिक्रमण करता है' यहां तक जानना चाहिये । (तिविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ मणसा, वयसा, कायसा) वह जब त्रिविध का त्रिविध से प्रतिक्रमण करता है- तब वह प्राणातिपातको न मनसे करता है, न मनसे कराता है, और न मनसे उसकी अनुमोदना

प्रतिक्रमण करे छे ? (एगविहं तिविहेणं पडिक्कमइ ७, एगविहं दुविहेणं पडिक्कमइ ८, एगविहं एगविहेणं पडिक्कमइ ९) के એકવિધનુ ત્રિવિધે પ્રતિક્રમણુ કરે છે ? કે એક વિધનુ દ્વિવિધે પ્રતિક્રમણુ કરે છે ? કે એકવિધનુ એકવિધે પ્રતિક્રમણુ કરે છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! અતીતકાળમા થયેલા પ્રાણાતિપાતનુ તે જે પ્રતિક્રમણુ કરેછે. તે (तिविहं तिविहेणं पडिक्कमइ) ત્રિવિધનુ ત્રિવિધે પ્રતિક્રમ કરે છે, (तिविहं दुविहेणं पडिक्कमइ) ત્રિવિધનુ દ્વિવિધે કરે છે, (तं चेव जाव एगविहं वा एगविहेणं वा पडिक्कमइ) ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન પૂર્વોકત કથન પ્રમાણે સમજવું. 'એક વિધનું એકવિધે પ્રતિક્રમણુ કરે છે,' ત્યાં સુધીનુ પૂર્વોકત કથન અહીં ગ્રહણુ કરવું. (तिविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न करावेइ, करंतं णाणुजाणइ मणसा, वयसा, कायसा) જ્યારે તે ત્રિવિધનું ત્રિવિધે પ્રતિક્રમણુ કરે છે, તે મનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, કરાવતો નથી અને મનથી એની અનુમોદના કરતો નથી. એજ પ્રમાણે તે વચનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, વચનથી પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી અને વચનથી તેની અનુમોદના કરતો નથી. એજ પ્રમાણે તે કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, કરાવતો નથી અને કરનારની અનુમોદના કરતો નથી (तिविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न

द्विविधेन प्रतिक्रामन् न करोति, न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा वचसा, ३ अथवा न करोति, न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा कायेन, ४ अथवा न करोति न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति वचसा कायेन, ५ त्रिविधम् एकविधेन प्रतिक्रामन् न करोति न कारयति, कुर्वन्तं

करता है, इसी तरह से वह वचन से न प्राणातिपात करता है, न वचन से उसे कराता है न उसकी वचन से अनुमोदना करता है। इसी तरह वह कायसे न प्राणातिपात करता है न कराता है और न करनेवाले को अनुमोदना करता है। (तिविहं दुविहेणं पडिक्कम-माणे न करेइ, न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ मणसा वयसा) त्रिविधका ज- वह द्विविधसे प्रतिक्रमण करता है तब उस स्थिति में मनसे प्राणातिपातको नहीं करता है, दूसरोंसे उसे मनसे वह नहीं कराता है, और प्राणातिपातको करनेवालेकी अनुमोदना वह मनसे नहीं करता है इसी तरह वह वचनसे प्राणातिपातको नहीं करता है, न कराता है और न करनेवालेकी वह वचनसे अनुमोदना ही करता है। (अहवा न करेइ, न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ, मणसा कायसा) अथवा मनसे एवं कायसे वह न प्राणातिपातको करता है, न उन दोनोंके द्वारा वह किसी दूसरेसे उसे कराता है और न उन दोनोंके द्वारा वह उसे करनेवालेकी अनुमोदना करता है। (अहवा न करेइ न कारवेइ, करंतं नाणुजाणइ वयसा कायसा) अथवा वचन और कायसे वह प्राणातिपातको नहीं करता है, न कराता है और न करनेवालेकी अनुमोदना करता है।

(तिविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ,

करेइ, न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ मणसा वयसा) જ્યારે તે ત્રિવિધનું દ્વિવિધે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે મનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, બીજા દ્વારા મનથી પ્રાણાતિપાત કરાવતા નથી, અને પ્રાણાતિપાત કરનારને મનથી અનુમોદના આપતો નથી એજ પ્રમાણે તે વચનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, કરાવતો નથી અને કરનારને વચનથી અનુમોદના આપતો નથી (अहवा - न करेइ कारवेइ, करंत णाणुजाणइ, मणसा कायसा) અથવા મન અને કાયાથી તે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, તે બન્ને દ્વારા તે બીજા પાસે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી, અને તે બન્ને દ્વારા તે પ્રાણાતિપાત કરનારની અનુમોદના કરતો નથી (अहवा न करेइ न कारवेइ, करंतं नाणुजाणइ वयसा कायसा) અથવા વચન અને કાયાથી તે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, અને કરનારની અનુમોદના કરતો નથી (तिविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ

नानु जानाति मनसा, ६-अथवा न करोति, न कारयति कुर्वन्तं नानुजानाति वचसा, ७-अथवा न करोति, न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति कायेन, ८ द्विविध त्रिविधेन प्रतिक्रामन् न करोति, न कारयति, मनसा वचसा कायेन, ९अथवा न करोति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा वचसा कायेन, १०-अथवा न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा वचसा कायेन,

करंतं णाणुजाणइ मणसा, अहवा न करेइ न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ वयसा, अहवा-न करेइ, न कारवेइ करंतं णाणुजाणइ कायसा) जब वह त्रिविधसे एकविधका प्रतिक्रमण करता है- तब वह मनसे प्राणातिपातको नहीं करता है न कराता है और न करनेवालेकी मनसे अनुमोदना ही करता है। अथवा वचन के द्वारा वह प्राणातिपात नहीं करता है, न कराता है और न करनेवालेको वह अनुमोदना करता है. अथवा कायसे वह प्राणातिपात नहीं करता है, न कराता है, और न करनेवालेकी वह अनुमोदना करता है। (दुविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, मणसा वयसा, कायसा८) जब वह दो प्रकारके प्राणातिपातका त्रिविधसे प्रतिक्रमण करता है, तब वह मनसे वचनसे और कायसे ही कृत और कारितका त्याग करता है। (अहवा न करेइ, करंतं णाणुजाणइ, मणसा वयसा कायसा९) अथवा मन, वचन और काय संबधी कृत. और अनुमोदना करनेका त्याग करता है। (अहवा न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ, मणसा, वयसा कायसा) अथवा मनसे वह प्राणातिपातको नहीं करता है और प्राणातिपात करनेवालेकी

मणसा, अहवा न करेइ न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ वयसा, अहवा न करेइ न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ कायसा) જ્યારે તે ત્રિવિધનું એકવિધે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે મનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, કરાવતો નથી અને કરનારને મનથી અનુમોદન દેતો નથી. અથવા વચનથી તે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, કરાવતો નથી અને કરનારને અનુમોદના દેતો નથી અથવા કાયાથી તે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, કરાવતો નથી અને કરનારની અનુમોદના કરતો નથી (दुविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ मणसा, वयसा, कायसा) જ્યારે તે બે પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું ત્રિવિધે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે મન, વચન અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને કરાવતો નથી (अहवा - न करेइ, करेंतं णाणुजाणइ, मणसा, वयसा, कायसा ९) અથવા મન, વચન અને કાયથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને કરનારને અનુમોદન કરતો નથી. (अहवा-न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ, मणसा, वयसा, कायसा) અથવા મન વચન અને કાયથી તે

११–द्विविधं द्विविधेन प्रतिक्रामन् न करोति, न कारयति मनसा वचसा, १२ अथवा न करोति, न कारयति मनसा कायेन, १३–अथवा न करोति, न कारयति, वचसा कायेन, १४–अथवा न करोति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा वचसा, १५ अथवा न करोति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा कायेन,

वह अनुमोदना नहीं करता है । इसी तरहसे वचन संबंधी, कारित और अनुमोदनाको जानना चाहिये । और इसी तरहसे कायसंबंधी कारित और अनुमोदनाको जानना चाहिये ।

(दुविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ न कारवेइ मणसा वयसा) जब वह दो प्रकारके प्राणातिपातका दो प्रकारसे प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसे और वचनसे प्राणातिपात स्वयं नहीं करता है और न दूसरोंसे ही कराता है । (अहवा न करेइ न कारवेइ मणसा कायसा) अथवा जब वह दो प्रकारके प्राणातिपात का दो प्रकारसे करनेका प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसे और कायसे न करता है न उसे कराता है (अहवा न करेइ न कारवेइ वयसा कायसा) अथवा जब वह दो प्रकारके प्राणातिपात करनेका प्रतिक्रमण करता है उस समय वह वचनसे और कायसे उस प्राणातिपातको न स्वयं करता है और न करवाता है । (अहवा न करेइ, करेंत नाणुजाणइ मणसा वयसा १५) अथवा-जब वह दो प्रकारसे दो प्रकारके प्राणातिपात करनेका प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसे और कायसे उस प्राणातिपातको न स्वयं करता है और न करनेवालेकी अनुमोदना करता है । (अहवा न करेइ

બીજાં પાસે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી અને પ્રાણાતિપાત કરનારની મન, વચન અને કાયાથી અનુમોદના કરતો નથી (दुविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, मणमा वयसा) જ્યારે તે બે પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું બે પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે ત્યારે તે મનથી અને વચનથી પોતે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને બીજા પાસે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી. (अहवा न करेइ न कारवेइ मणसा, कायसा) અથવા તે મનથી અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી કરાવતો નથી, (अहवा - न करेइ, न कारवेइ, वयसा कायसा) અથવા જ્યારે તે બે પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું બે પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે ત્યારે તે વચન અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને બીજાંની પાસે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. (अहवा-न करेइ, करेंत णाणुजाणइ मणसा वयसा) અથવા જ્યારે તે બે પ્રકારે બે પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું પ્રતિક્રમણ કરે છે ત્યારે મનથી અને વચનથી તે પોતે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને કરાવતો અનુમોદના પણ કરતો નથી.

१६-अथवा न करोति, कुर्वन्तं नानुजानाति वचसा कायेन, १७ अथवा न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति, मनसा वचसा, १८ अथवा न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा कायेन, १९ अथवा न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति वचसा कायेन, २० द्विविधम् एकविधेन प्रतिक्रामन् न करोति न कारयति मनसा, २१ अथवा न करोति, न कारयति वचसा, २२ अथवा

करंतं नाणुजाणइ वयसा कायसा १६) अथवा वचनसे और कायसे वह प्राणातिपात स्वयं नहीं करता है और न करनेवालेकी अनुमोदना करता है। (अहवा न कारवेइ करंतं नाणुजाणइ मणसा वयसा १७) अथवा वह मनसे और वचनसे न करवाता है और न करनेवालेकी अनुमोदना करता है। (अहवा न कारवेइ करंत णाणुजाणइ मणसा कायसा १८ अथवा मनसे और कायसे वह नहीं करवाता है और न करनेवालेकी अनुमोदना करता है। (अहवा न कारवेइ करंतं णाणुजाणइ वयसा कायसा १९) अथवा वचनसे और कायसे वह प्राणातिपातको न करवाता है और न करनेवालेकी अनुमोदना करता है। (दुविहं एक्कविहेण पडिकममाणे न करेइ न कारवेइ मणसा २०) जब वह एक प्रकारसे दो प्रकारके प्राणातिपात करनेको प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसे उसे न स्वयं करता है और न करवाता है इस तरह यहां मनकी दो कोटि भेद कही है। (अहवा

(अहवा-न करेइ, करेतं णाणुजाणइ मणसा कायसा) અથવા જ્યારે તે બે પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનુ પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે મન અને કાયાથી તે પોતે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને પ્રાણાતિપાત કરનારની અનુમોદના પણ કરતો નથી. (अहवा-न कारवेइ करंतं णाणुजाणइ वयसा कायसा) અથવા વચનથી અને કાયાથી તે પોતે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને કરનારની અનુમોદન કરતો નથી. (अहवा-न कारवेइ करेंतं नाणुजाणइ, मणसा वयसा १७) અથવા તે મન અને વચનથી પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી અને કરનારથી અનુમોદત કરતો નથી (अहवा-न कारवेइ करंतं नाणुजाणइ मणसा कायसा) અથવા મનથી અને કાયાથી તે કરાવતો નથી અને કરનારની અનુમોદના કરતો નથી (अहवा—कारवेइ करेतं नाणुजाणइ मणसा कायसा) અથવા મનથી અને કાયાથી ને પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી અને કરનારની અનુમોદના કરતા નથી (अहवा—न करवेइ करंतं णाणुजाणइ वयसा कायसा) અથવા તે વચનથી અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. અને કરનારની અનુમોદના કરતો નથી. (दुविहं एक्कविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न करवेइ मणसा २०) જ્યારે તે એક પ્રકારે બે પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનુ પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે મનથી તે પોતે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને બીજા પાસે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. આ રીતે મનની બે કોટિ કહેવામાં આવી છે

न करोति, न कारयति कायेन, २३ अथवा न करोति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा, २४ अथवा न करोति कुर्वन्तं नानुजानाति, वचसा, २५ अथवा न करोति, कुर्वन्तं नानुजानाति कायेन, २६ अथवा न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा, २७ अथवा न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति वचसा, २८ अथवा न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति, कायेन, २९. एकविधं

न करेइ न कारवेइ वयसा २१) अथवा वचनसे वह न प्राणातिपात करता है और न कराता है। अहवा न करेइ न कारवेइ कायसा २२) अथवा वह कायासे न करता है और न करवाता है। (अहवा न करेइ करेंतं णाणुजाणइ मणसा २३) अथवा मनसे वह न करता है और न करते हुए की अनुमोदना करता है। (अहवा न करेइ करंत णाणुजाणइ वयसा २४) अथवा वह वचनसे न करता है और न करते हुएकी अनुमोदना करता है। (अहवा न करेइ करंतं नाणुजाणइ कायसा २५) अथवा कायसे वह न करता है और न करते हुएकी अनुमोदना करता है। (अहवा न कारवेइ करेंतं नाणुजाणइ मणसा २६) अथवा मनसे वह न करवाता है और न करते हुवेकी अनुमोदना करता है। (अहवा न कारवेइ करंतं नाणुजाणइ वयसा २७) अथवा वह वचनसे न करता है और न करनेवालेकी अनुमोदना करता है। (अहवा न कारवेइ करंतं णाणुजाणइ कायसा २८) अथवा कायसे न करवाता है और न कर-

---

(अहवा-न करेइ, न कारवेइ, वयसा २१) અથવા વચનથી તે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને કરાવતો નથી (अहवा-न करेइ, न कारवेइ कायसा २२) અથવા કાયાથી તે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને કરાવતો નથી. (अहवा न करेइ, करंतं णाणुजाणइ मणसा) અથવા મનથી તે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને કરનારની અનુમોદના કરતો નથી. (अहवा न करेइ करंत णाणुजाणइ वयसा) અથવા તે વચનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને કરનારની અનુમોદના કરતો નથી. (अहवा न करेइ, करंतं णाणुजाणइ कायसा २५) અથવા કાયાથી તે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને કરનારની અનુમોદના કરતો નથી (अहवा-न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ मनसा २६) અથવા મનથી તે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી અને કરનારની અનુમોદના કરતો નથી. (अहवा - न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ वयसा २७) અથવા તે વચનથી પ્રાણાતિપાત કરાવતો અને કરનારની અનુમોદના કરતો નથી (अहवा न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ कायसा

त्रिविधेन प्रतिक्रामन् न करोति मनसा वचसा कायेन, ३० अथवा न कारयति मनसा वचसा कायेन, ३१ अथवा कुर्वन्तं नानुजानाति, मनसा वचसा कायेन, ३२ एकविधं द्विविधेन प्रतिक्रामन् न करोति मनसा वचसा, ३३ अथवा न करोति मनसा कायेन, ३४ अथवा न करोति वचसा कायेन, ३५ अथवा न कारयति मनसा वचसा, ३६ अथवा न कारयति

नेवालेकी अनुमोदना करता है। (एगविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा कायसा २९) जब वह तीन प्रकारसे एक प्रकारके प्राणातिपात करनेका प्रतिक्रमण करता है तब वह मन वचन कायसे उसे स्वयं नहीं करता है। (अहवा न कारवेइ मणसा वयसा कायसा ३०) अथवा वह मनसे वचनसे और कायसे उसे करवाता नहीं है। (करंतं नाणुजाणइ मणसा वयसा कायसा ३१) अथवा मन वचन कायसे वह करते हुवेकी अनुमोदना नहीं करता। (एगविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा वयसा ३२) जब वह दो प्रकारसे एक प्रकारके प्राणातिपात करनेका प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसे वचनसे उसे नहीं करता है। (अहवा न करेइ मणसा कायसा ३३) अथवा वह मनसे और कायसे नहीं करता है (अहवा न करेइ वयसा कायसा ३४) अथवा वह वचनसे और कायसे नहीं करता है (अहवा न कारवेइ मणसा वयसा ३५) अथवा मनसे वचनसे वह नहीं करवाता है। (अहवा न कारवेइ मणसा कायसा ३६) अथवा

-२८) અથવા તે કાયાથી પ્રાણુતિપાત કરાવતો નથી અને કરનારની અનુમોદના કરતો નથી. (एगविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा, वयसा, कायसा २९) જ્યારે તે ત્રણ પ્રકારે એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાત કરવાનુ પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે મન, વચન અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી (अहवा न कारवेइ मणसा वयसा कायसा ३०) અથવા મન, વચન અને કાયાથી તે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી (अहवा करेंतं नाणुजाणइ मणसा वयसा कायसा ३१) અથવા મન, વચન અને કાયાથી તે પ્રાણાતિપાત કરનારની અનુમોદના કરતો નથી (एगविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा वयसा ३२) જ્યારે તે બે પ્રકારે એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે મન અને વચનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી. [अहवा न करेइ मणसा कायसा ३३] અથવા તે મન અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી. (अहवा न करेइ वयसा कायसा ३४) અથવા તે વચન અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી. (अहवा न कारवेइ मणसा वयसा ३५) અથવા મનથી અને વચનથી તે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. (अहवा न कारवेइ मणसा कायसा ३६) અથવા મનથી

मनसा कायेन, ३७ अथवा न कारयति वचसा कायेन, ३८ अथवा कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा वचसा, ३९ अथवा कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा कायेन, ४० अथवा कुर्वन्तं नानुजानाति वचसा कायेन, ४१ एकविधम् एकविधेन प्रतिक्रामन् न करोति मनसा, ४२ अथवा न करोति वचसा, ४३ अथवा न करोति कायेन, ४४ अथवा न कारयति मनसा, ४५ अथवा न कारयति वचसा, ४६ अथवा न कारयति कायेन, ४७ अथवा कुर्वन्तं

वह मनसे और कायसे नहीं करवाता है। (अहवा न कारवेइ वयसा कायसा ३७) अथवा वह वचनसे और कायसे नहीं करवाता है। (अहवा करंतं णाणुजाणइ मणसा वयसा ३८) अथवा वह करते हुवे की मनसे और वचनसे अनुमोदना नहीं करता है। (अहवा करंतं णाणुजाणइ मणसा कायसा ३९) अथवा करते हुवे की वह मनसे और कायसे अनुमोदना नहीं करता है। (अहवा करंतं नाणुजाणइ वयसा कायसा ४०) अथवा करते हुवे की वह वचनसे और कायसे अनुमोदना नहीं करता है (एगविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा ४१) जब वह एक प्रकारसे एक प्रकारके प्राणातिपातका प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसे उसे नहीं करता है। (अहवा न करेइ वयसा ४२) अथवा वह वचनसे उसे नहीं करता है। (अहवा न करेइ कायसा ४३) अथवा वह कायसे नहीं करता है (अहवा न कारवेइ मणसा ४४) अथवा वह मनसे नहीं करवाता है। (अहवा न कारवेइ वयसा

અને કાયાથી તે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી (अहवा न कारवेइ वयसा कायसा ३७) અથવા તે વચનથી અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી (अहवा करेंतं णाणुजाणइ मणसा वयसा ३८) અથવા મનથી અને વચનથી તે પ્રાણાતિપાત કરનારની અનુમોદના કરતો નથી. (अहवा करेंतं णाणुजाणइ मणसा कायसा ३९) અથવા મનથી અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરનારની તે અનુમોદના કરતો નથી. (अहवा करेंतं णाणुजाणइ वयसा कायसा ४०) અથવા તે વચન અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરનારની અનુમોદના કરતો નથી (एगविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा ४१) જ્યારે તે એક પ્રકારે એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે મનથી તે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી. (अहवा न करेइ वयसा ४२) અથવા તે વચનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી. (अहवा न करेइ कायसा ४३) અથવા કાયાથી તે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી. (अहवा न कारवेइ मणसा ४४) અથવા મનથી તે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. (अहवा न कारवेइ वयसा ४५) અથવા વચનથી તે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી.

नानुजानाति मनसा, ४८ अथवा कुर्वन्तं नानुजानाति वचसा, ४९ अथवा कुर्वन्तं नानुजानाति कायेन, प्रत्युत्पन्नं संवृण्वन् किं त्रिविधं त्रिविधेन संवृणोति ? एवं यथा प्रतिक्रामता एकोनपञ्चाशद् भङ्गाः भणिताः, एवं संवृण्वतापि एकोनपञ्चाशद् भङ्गा भणितव्याः । अनागत प्रत्याचक्षाणः किं त्रिविधं त्रिविधेन प्रत्याख्याति ? एवं ते चैव भङ्गाः एकोनपञ्चाशद्

४५) अथवा वह वचनसे नहीं करावाता है । (अहवा न कारवेइ कायसा ४६) अथवा कायासे नहीं कराता है । (अहवा करेंतं नाणुजाणइ मणसा ४७) अथवा वह मनसे करते हुवे की मनसे अनुमोदना नहीं करता है । (अहवा करंत नाणुजाणइ वयसा ४८) अथवा वह वचनसे करते हुवे की अनुमोदना नहीं करता है । (अहवा करंतं णाणु जाणइ कायसा ४९) अथवा वह करते हुवे की कायसे अनुमोदना नहीं करता है । (पडुप्पन्नं संवरेमाणे किं तिविहं तिविहेणं संवरेइ ?) हे भदन्त ! वर्तमानकालीन प्राणातिपातका संवर करता हुआ श्रमणोपासक क्या तीन करण तीन योगसे संवर करता है ? (एवं जहा पडिक्कममाणेणं एगूणपन्नं भंगा भणिया एवं संवरमाणेण वि एगूणपन्नं भंगा भाणियव्वा) हे गौतम ! जिस तरह प्रतिक्रमण करनेके विषयमें उनचास भंग कहे हैं उसी प्रकारसे संवरके विषयमें भी ४९ भंग जानना चाहिये । (अणागयं पच्चक्खमाणे किं तिविहं तिविहेणं पच्चक्खाइ) अनागत प्राणातिपात का प्रत्याख्यान करता हुआ श्रावक क्या त्रिविधसे त्रिविधका प्रत्याख्यान-

(अहवा न कारवेइ कायसा ४६) અથવા કાયાથી તે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. (अहवा करेंतं णाणुजाणइ मणसा ४७) અથવા મનથી તે પ્રાણાતિપાતની અનુમોદના કરતો નથી (अहवा करेंतं णाणुजाणइ वयसा ४८) અથવા તે પ્રાણાતિપાતની અનુમોદના વચનથી કરતો નથી (अहवा करेंत णाणुजाणइ कायसा ४९) અથવા કાયાથી તે પ્રાણાતિપાતની- અનુમોદના કરતો નથી (पडुप्पन्नं संवरेमाणे किं तिविहं तिविहेणं संवरेइ ?) હે ભદન્ત ! વર્તમાન કાલીન પ્રાણાતિપાતનો સંવર કરતો શ્રમણોપાસક શું ત્રણ પ્રકારનો સંવર કરે છે ? (एवं जहा पडिक्कममाणेणं एगूणपन्नं भंगा भणिया एवं संवरमाणेण वि- एगूणपन्नं भंगा भाणियव्वा) હે ગૌતમ ! પ્રતિક્રમણ કરવા વિષેના જેવા ૪૯ ભંગ [વિકલ્પો] કહેવામાં આવ્યા છે, એજ પ્રકારના ૪૯ ભંગ સંવરના વિષયમાં પણ સમજવા. (अणागयं पच्चक्खमाणे किं तिविहं तिविहेणं पच्चक्खाइ) અનાગત (ભવિષ્ય કાળના) પ્રાણાતિપાતના પ્રત્યાખ્યાન કરતો શ્રાવક શું

भणितव्याः, यावत्- अथवा कुर्वन्त नानुजानाति कायेन, श्रमणोपासकस्य खलु भदन्त ! पूर्वमेव स्थूलमृषावादः अप्रत्याख्यातो भवति, स खलु भदन्त ! पश्चात् प्रत्याचक्षाणः किं करोति ? एवं यथा प्राणातिपातस्य सप्तचत्वारिंशद्, भङ्गशत भणितं तथा मृषावादस्यापि भणितव्यम् । एवम् अदत्तादानस्यापि । एवम् स्थूलकस्य मैथुनस्यापि, स्थूलकस्य परिग्रहस्यापि, यावत्- अथवा

करता है ? (एव तं चेव भंगा एगूणपण्ण भाणियव्वा जाव अहवा करेंतं णाणुजाणइ कायसा) हे गौतम ! इस विषयमें समस्त कथन पूर्वमें कहे हुए ४९ भंगोंके अनुसार यावत्-'अथवा काय से करते हुवे को वह अनुमति नहीं देता है' यहाँ तक जानना चाहिये । (समणोवासगस्स णं भंते ! पुव्वामेव थूलमुसावाए अपच्चक्खाए भवइ, से णं भंते ! पच्छा पच्चाइक्खमाणे किं करेइ) हे भदन्त ! जिस श्रावकने पहिले स्थूल मृषावाद का प्रत्याख्यान नहीं किया है. पश्चात् वह जब स्थूल मृषावाद का प्रत्याख्यान करता है तो वह उस समय क्या करता है ? 'एवं जहा पाणाइवायस्स सीयालं भंगसयं भणिय, तहा मुसावायस्स वि भाणियव्वं' हे गौतम ! जिस प्रकारसे प्राणातिपात के १४७ भंग कहे गये हैं उसी तरह से मृषावादके भी १४७ भग जानना चाहिये । 'एवं अदिन्नादाणस्स वि, एवं थूलगस्स मेहुणस्स वि, थूलगस्स परिग्गहस्स वि, जाव अहवा करेंतं णाणु-जाणइ, कायसा-एए खलु एरिसगा समणोवासगा भवंति, नो खलु

त्रिविधना प्रत्याख्यान करे छे? (एव तंचेव भंगा एगूणपण्ण भाणियव्वा जाव अहवा करेंतं णाणुजाणइ कायसा) हे गौतम ! आ विषयमां पण पूर्वोक्त ४९ भंग समजवा એટલે કે 'કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરનારની તે અનુમોદના કરતો નથી', ત્યાં સુધીના ૪૯ ભંગો આ વિષયમા પણ સમજવા. (समणोवासगस्स णं भंते ! पुव्वामेव थूलमुसावाए अपच्चक्खाए भवइ, से णं भंते ! पच्छा पच्चाइक्खमाणे किं करेइ ?) હે ભદન્ત! જે શ્રાવકે પહેલા સ્થૂલ મૃષાવાદના પ્રત્યાખ્યાન કરેલા નથી, પાછળથી જ્યારે સ્થૂલમૃષાવાદના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, ત્યારે તે શુ કરે છે? (एवं जहा पाणाइवायस्स सीयालं भंगसयं भणियं, तहा मुसावायस्स वि भाणियव्वं) હે ગૌતમ ! જે પ્રકારે પ્રાણાતિપાતના ૧૪૭ ભંગ (૪૯×૩) કહેવામા આવ્યા છે, એજ પ્રમાણે મૃષાવાદના પણ ૧૪૭ ભંગ સમજવા. (एवं अदिन्नादाणस्स वि, एवं थूलगस्स मेहुणस्स वि थूलगस्स परिग्गहस्स वि, जाव अहवा करेंतं नाणुजाणइ

कुर्वन्त नानुजानाति कायेन । एते खलु ईदृशकाः श्रमणोपासकाः भवन्ति, नो खलु ईदृशका आजीविकोपासका भवन्ति ॥ सू० २ ॥

टीका– 'प्रत्याख्यानप्रस्तावात् तद्विशेषवक्तव्यतामाह– 'समणोवासगस्स णं भंते!' इत्यादि । 'समणोवासगस्स णं भंते! पुव्वामेव थूलए पाणाइवाए अपच्चक्खाए भवइ' गौतमः पृच्छति– हे भदन्त! श्रमणोपासकस्य श्रावकस्य खलु पूर्वमेव सम्यक्त्वप्रतिपत्तितः प्राक्कालमेवेत्यर्थः स्थूलः प्राणातिपातः अप्रत्याख्यातो भवति, प्रत्याख्यातो न भवति तस्मिन् काले देशविरतिपरिणामस्यानुत्पन्नत्वात्, किन्तु 'से णं भंते! पच्छा पच्चाइक्खमाणे किं करेइ?' हे भदन्त! स खलु श्रमणोपासकः पश्चात् प्राणातिपातविरति-

---

एरिसगा आजीवियोवासगा भवंति, इसी तरह से स्थूल अदत्तादान के, स्थूलमैथुन के, और स्थूल परिग्रह के भी भंग यावत् "अथवा काय से करते हुए को वह अनुमोदना नहीं करता है" यहांतक जानना चाहिये । इसतरह के ये श्रमणोपासक होते हैं। आजीविकोपासक इस प्रकार के नहीं होते हैं ।

टीकार्थ – प्रत्याख्यान के प्रस्ताव से सूत्रकार ने यहां पर प्रत्याख्यान के विषय में विशेष वक्तव्यता कही है-इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है–'समणोवासगस्स णं भंते! पुव्वामेव थूलए पाणाइवाए अपच्चक्खाए भवइ' हे भदन्त! जो श्रमणोपासक–श्रावक होता है उसके सम्यक्त्व की प्रतिपत्ति (प्राप्ति) के पहिले प्राणातिपात का प्रत्याख्यान तो होता नहीं है – क्योंकि सम्यक्त्वप्रतिपत्ति के पहिले देशविरति के परिणाम उसके नहीं होते हैं । अतः जब उसके

कायसा–एए खलु एरिसगा समणोवासगा भवंति, नो खलु एरिसगा आजीवियोवासगा भवंति) એજ પ્રમાણે સ્થૂલ અદત્તાદાનના, સ્થૂલ મૈથુનના અને સ્થૂલ પરિગ્રહના ભંગો પણ સમજવા એટલે કે 'અથવા કાયથી કરનારની તે અનુમોદના કરતો નથી', ત્યાં સુધીના બધા ભંગો તેમના વિષે પણ ગ્રહણ શ્રમણોપાસકો આ પ્રકારના હોય છે, આજીવિકોપાસકો આવાં હોતા નથી

ટીકાર્થ :- પ્રત્યાખ્યાનનો અધિકાર ચાલૂ હોવાથી સૂત્રકારે અહીં પ્રત્યાખ્યાન વિષે વધુ વિવેચન કર્યું છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન કરે છે કે– 'समणोवासगस्स णं भंते! पुव्वामेव थूलए पाणाइवाए अपच्चक्खाए भवइ' હે ભદન્ત! સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થયા પહેલાં તો શ્રમણોપાસકથી પ્રાણાતિપાતના પ્રત્યાખ્યાન કરી શકતા નથી, કારણકે સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થયા પહેલાં

काले प्राणातिपातं प्रत्याचक्षाणः प्राणातिपातस्य प्रत्याख्यानं कुर्वाणः किं करोति ? भगवानाह– 'गोयमा ! तीयं पडिक्कमइ, पडुप्पन्नं संवरेइ, अणागयं पच्चक्खाइ' हे गौतम ! अतीतं भूतकालकृतं प्राणातिपातं प्रतिक्रामति प्रतिक्रमेण निन्दाद्वारा ततो निवर्तते, अथच प्रत्युत्पन्नं वर्तमानकालिकं जायमानं प्राणातिपातं संवृणोति, अवरुणद्धि न करोतीत्यर्थः, एवम् अनागतं भविष्यत्कालिकं जनिष्यमाणं प्राणातिपातं प्रत्याख्याति 'न करिष्यामि' इत्यादि निश्चयं करोति, गौतमः पृच्छति– 'तीयं पडिक्कममाणे किं तिविहं तिविहेणं पडिक्कमइ' ? हे भदन्त ! स श्रावकः अतीतं प्राणातिपातं प्रतिक्रामन् निन्दा-

सम्यक्त्वप्रतिपत्ति के बाद प्राणातिपात का प्रत्याख्यान होता है–तब वह उस समय क्या करता है ? इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं– 'गोयमा' हे गौतम ! 'तीयं पडिक्कमइ, पडुप्पन्नं संवरेइ, अणागयं पच्चक्खाई' जब वह प्राणातिपात का प्रत्याख्यान करता है–तब वह अपने द्वारा भूतकाल में हो गये प्राणातिपात का प्रतिक्रमण करता है–अर्थात् भूतकाल में उसके द्वारा जो भी प्राणातिपात हो गया होता है उसकी वह निन्दा करता है–इस निन्दा द्वारा वह उससे दूर होता है। तथा वर्तमान में जो उससे प्राणातिपात हो रहा है उसे वह करता नहीं है–रोकदेता है। तथा भविष्यकाल में जो प्राणातिपात इसके द्वारा होने वाला होता है उसका वह त्याग कर देता है–अर्थात् मैं "प्राणातिपात नहीं करूंगा" ऐसा यह निश्चय कर लेता है।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं–' तीयं पडिक्कममाणे किं तिविहं तिविहेणं पडिक्कमइ' ? हे भदन्त ! श्रमणोपासक–श्रावक जो

તેનામાં દેશવિરતિના પરિણામ હોતાં નથી તેથી સમ્યકત્વથી પ્રાપ્તિ થયા પછી જ્યારે તે પ્રાણાતિપાતના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, ત્યારે તે શું કરે છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર :– ' गोयमा ! ' હે ગૌતમ ! ' तीयं पडिक्कमइ, पडुप्पन्नं संवरेइ, अणागयं पच्चक्खाइ ' જ્યારે તે પ્રાણાતિપાતના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, ત્યારે ભૂતકાળમાં પોતાના દ્વારા થયેલાં પ્રાણાતિપાતનું પ્રતિક્રમણ કરે છે–એટલે કે પોતાના દ્વારા ભૂતકાળમાં કરાયેલા પ્રાણાતિપાતની તે નિંદા કરે છે–આ નિંદા દ્વારા તે તેનાથી મુકત થાય છે. તથા વર્તમાન કાળમાં તેના વડે જે પ્રાણાતિપાત થઇ રહ્યા હોય છે તેને તે અટકાવી દે છે તથા ભવિષ્યકાળમાં તેના દ્વારા જે પ્રાણાતિપાત થવાના હોય છે તેનો તે ત્યાગ કરે છે. એટલે કે ' હુ પ્રાણાતિપાત નહીં કરૂં ' એવો તે નિશ્ચય કરે છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન – ' तीयं पडिक्कममाणे किं तिविहं तिविहेणं पडिक्कमइ ? ' હે ભદન્ત ! ભૂતકાળમાં પોતાના દ્વારા કરાયેલ પ્રાણાતિપાતનું પ્રતિક્રમણ

द्वारेण ततो निवर्तमान किं त्रिविधं त्रिकारकं करणकारणानुमोदनलक्षणं प्राणातिपातयोगम् त्रिविधेन मनोवचःकायलक्षणेन त्रिप्रकारकेण करणभूतेन प्रतिक्रामति निन्दनेन ततो विरमति ? किंवा 'तिविहं दुविहेणं पडिकमइ ?'२ त्रिविधं कृतकारितानुमोदितलक्षणम् पूर्वोक्त प्राणातिपातं द्विविधेन करणभूतेन मनःप्रभृतित्रयाणामेकतरवर्जिततद्द्वयेन प्रतिक्रामति, ततो निवर्तते ? अथवा 'तिविहं एगविहेणं पडिकमइ'३ त्रिविधम् उपर्युक्त त्रिप्रकारकं प्राणातिपातम् एकविधेन मनःप्रभृतीनामेकतमेन करणलक्षणेन प्रतिक्रामति गर्हणाद्वारा ततो विरमति 'दुविहं तिविहेण पडिकमइ ?'४ द्विविधं कृत–कारितादिलक्षणं प्राणातिपातं त्रिविधेन उपर्युक्तेन मनःप्रभृतिकरणलक्षणेन प्रतिक्रामति ? 'दुविहं दुविहेणं पडिकमइ ?'५ द्विविधं पूर्वोक्त कृतादिप्राणातिपातं द्विविधेन

अतीतकाल में हुए प्राणातिपात का प्रतिक्रमण करता है सो क्या वह कृत, कारित और अनुमोदना से हुए प्राणातिपात का मन, वचन, और काय द्वारा प्रतिक्रमण करता है क्या ? या 'तिविहं दुविहेणं पडिक्कमइ२' कृत, कारित एवं अनुमोदना से जन्य प्राणातिपात का मन, वचन और काय इन तीनों में से किसी एक को छोड़कर दो के द्वारा प्रतिक्रमण करता है क्या ? या 'तिविहं एगविहेणं' ३ कृत, कारित, एवं अनुमोदना से हुए प्राणातिपात का मन, वचन और काय इन तीनों में से किसी एक से प्रतिक्रमण करता है क्या ? अर्थात् निन्दा द्वारा उस प्राणातिपात से दूर होता है ? 'दुविहं तिविहेणं पडिकमइ'४ या कृत, कारित एवं अनुमोदना इन तीन में से किसी दो के द्वारा हुए प्राणातिपात का वह मन, वचन और काय इन तीनों द्वारा प्रतिक्रमण करता है ? 'दुविहं दुविहेणं पडिक्कमइ ५, या द्विविध का पूर्वोक्त कृत,

કરતો શ્રાવક શું કૃત, કારિત અને અનુમોદના રૂપ ત્રણે કારણો વડે થયેલાં પ્રાણાતિપાતનું મન, વચન અને કાય, એ ત્રણે દ્વારા પ્રતિક્રમણ કરે છે ? કે 'तिविहं दुविहेणं पडिक्कमइ २ ?' કૃત, કારિત અને અનુમોદના દ્વારા કરાયેલાં પ્રાણાતિપાતનું મન, વચન અને કાય, એ ત્રણમાંથી ગમે તે બે દ્વારા પ્રતિક્રમણ કરે છે ? કે 'तिविहं एगविहेणं' ३ ?' કૃત, કારિત અને અનુમોદના દ્વારા કરાયેલાં પ્રાણાતિપાતનુ મન, વચન અને કાય, એ ત્રણેમાંથી ગમે તે એક દ્વારા પ્રતિક્રમણ કરે છે ? એટલે કે નિંદા દ્વારા તે પ્રાણાતિપાતથી મુક્ત થાય છે ? કે 'दुविहं तिविहेणं पडिक्कमइ ४ ?' કૃત કારિત અને અનુમોદના એ ત્રણમાંથી કોઇ બે કારણો દ્વારા કરાયેલ પ્રાણાતિપાતનું મન, વચન

मनःप्रभृतिकरणभूतेन प्रतिक्रामति ? 'दुविहं एगविहेणं पडिकमइ ?' ६ द्विविधम् कृतकारितादिलक्षणं प्राणातिपातम् एकविधेन मनःप्रभृतीनामन्यतमेन करणेन प्रतिक्रामति ? 'एगविहं तिविहेणं पडिकमइ'७ एकविधं कृतादिषु एकतमं प्राणातिपातं त्रिविधेन मनःप्रभृतिलक्षणेन प्रतिक्रामति ? 'एगविहं दुविहेणं पडिकमइ ?'८ एकविधं कृताद्येकतमं प्राणातिपातं द्विविधेन प्रतिक्रामति ? किंवा 'एगविहं एगविहेणं पडिकमाइ ?'९ हे भदन्त ! एकविधं पूर्वोक्तकृतकारितानुमोदितेषु अन्यतमम् एकविधेन मनःप्रभृतिषु एकतमेन प्रतिक्रामति ? एवञ्चात्र नव भङ्गाः संजाताः ।

तत्र चेयं गाथा-'तिन्नितिया, तिन्निदुया, तिन्नि य एक्का हवंति जोगेसु,
तिदुएक्कं तिदुएक्कं तिदुएक्कं चेव करणाइं' ॥१॥

कारित एव अनुमोदना से मन आदि करण द्वारा प्रतिक्रमण करता है क्या ? या 'दुविहं एगविहेणं पडिक्कमइ ६. या द्विविध प्राणातिपात का एकविध से प्रतिक्रमण करता है ? 'एगविहं तिविहेणं पडिक्कमइ ७, या कृत, कारित एव अनुमोदना से किये गये। प्राणातिपातों के बीच में से किसी एक से हुए प्राणातिपात का मन, वचन एवं काय से वह प्रतिक्रमण करता है क्या ? या 'एगविहं दुविहेणं पडिक्कमइ ८, एकविध प्राणातिपात का वह मन, वचन, काय में से किसी दो के द्वारा प्रतिक्रमण करता है क्या ? या 'एगविहं एगविहेणं पडिक्कइ ९, या कृत, कारित आदि में से किसी एक से हुए प्राणातिपात का वह मन, वचान और काय इन में से किसी एक से वह प्रतिक्रमण करता है क्या ? इस प्रकार

અને કાયા વડે પ્રતિક્રમણ કરે છે ? કે 'दुविहं दुविहेणं पडिक्कमइ ५ ?' કૃત, કારિત અને અનુમોદના, એ ત્રણમાંથી કોઇ બે કારણો દ્વારા કરાયેલાં પ્રાણાતિપાતનું તે મન, વચન અને કાયા, એ ત્રણમાંથી ગમે તે બે દ્વાર પ્રતિક્રમણ કરે છે ? કે 'दुविहं एगविहेणं पडिक्कमइ ६ ?' બે કારણો દ્વારા કરાયેલા પ્રાણાતિપાતનું તે મન, વચન અને કાયા, એ ત્રણમાંથી કોઇ એક દ્વારા પ્રતિક્રમણ કરે છે ? કે 'एगविहं तिविहेणं पडिकमइ ७?' કૃત, કારિત અને અનુમોદના, એ ત્રણમાંથી કોઇ એક પ્રકારે કરાયેલા પ્રાણાતિપાતનું તે ત્રિવિધે (મન, વચન અને કાયાથી) પ્રતિક્રમણ કરે છે ? કે 'एगविहं दुविहेणं पडिक्कमइ८' કોઇ એક પ્રકારના કરણ દ્વારા કરાયેલા પ્રાણાતિપાતનું તે દ્વિવિધે (મન, વચન અને કાય, એ ત્રણમાંથી કોઇ બે દ્વારા) પ્રતિક્રમણ કરે છે ? કે 'एगविहं एगविहेणं पडिक्कमइ ९' કૃત, કારિત અને અનુમોદના, એ ત્રણમાંથી કોઇ એક વડે કરાયેલાં પ્રાણાતિપાતનું તે મન, વચન અને કાયા. એ ત્રણમાંથી કોઇ એક દ્વારા પ્રતિક્રમણ કરે છે ? આ પ્રમાણે

छाया- त्रीणि त्रिकाः त्रीणि द्विकाः त्रीणि च एक भवन्ति योगेषु
त्रिद्वयकं त्रिद्वयकं त्रिद्वयकं चैव करणानि ॥१॥

एतेषु च नवविकल्पेषु एकादयो त्रिकल्पा एकोनपञ्चाशद् भेदा लभ्यन्ते, तथाचोक्तम्- 'एगो तिन्नि य तियगा, दो नवगा तह य तिन्नि नव नवय,
भंगनवगस्स एवं भंगा एगूणपन्नासं' इति

छाया- एकस्त्रीणि च त्रयश्च द्वौ नवकास्तथा च त्रयो नव नव च।
भङ्गनवकेभ्य एवम् भङ्गा एकोनपञ्चाशद्' इति ॥

तदनुसारमेव भगवान् प्रथमं नवविकल्पैः, ततः एकोनपञ्चाशद्विकल्पै रुत्तरं ददाति- 'गोयमा! तिविहं तिविहेणं पडिक्कमइ, तिविहं दुविहेण वा पडिक्कमइ, तंचेव जाव एक्कविह वा एक्कविहेणं पडिक्कमइ, हे गौतम! त्रिविधं त्रिविधेन प्रतिक्रामति १, त्रिविधं द्विविधेन वा प्रतिक्रामति २,

---

से यहां-प्रतिक्रमण के विषय में-ये ९, विकल्प रूप नौ भंग हुए हैं। इस विषय में गाथा इस प्रकार से है —तिन्नि तिया, इत्यादि
इन नौ विकल्पों में एकादिक विकल्प ४९ भेदवाले होते हैं--सो ही कहा है
"एगो तिन्नि य तियगा, दो नवगा तह य तिन्नि नव नव य।
भंग नवगस्स एवं भंगा एगूण पन्नासं" ॥
इसके अनुसार ही भगवान पहिले नवविकल्पोंसे और बादमें ४९ विकल्पोंसे इन सबका उत्तर देनेके निमित्त गौतम से कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम! 'तिविह तिविहेणं पडिक्कमइ तिविहं दुविहेण वा पडिक्कमइ, तंचेव जाव एक्कविहं वा एक्कविहेणं पडिक्कमइ' त्रिविध प्राणातिपात का वह त्रिविध से प्रतिक्रमण करता है, त्रिविध

અહીં પ્રતિક્રમણ વિષેના નવ ભંગ વિકલ્પો બતાવવામાં આવ્યા છે. આ વિષે નીચે પ્રમાણે ગાથા છે :—' तिन्नि तिया, ઇત્યાદિ

આ નવ વિકલ્પોમાં એકાદિક વિકલ્પ ૪૯ ભેદવાળા હોય છે—એજ નીચેની ગાથામાં કહ્યું છે—

'एगो तिन्निय तियगा, दो नवगा, तह य तिन्नि नव नव य।
भंग नवगस्स एवं भंगा एगूण पन्नास' ॥

તે અનુસાર જ ભગવાન પહેલા નવ વિકલ્પો દ્વારા અને પછી ૪૯ વિકલ્પો દ્વારા આ બધા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતા કહે છે- 'गोयमा!' હે ગૌતમ! तिविहं तिविहेणं पडिक्कमइ, तिविह दुविहेणं वा पडिक्कमइ, तं चेव जाव एक्कविहं वा एक्कविहेणं पडिक्कमइ' ત્રણ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનુ તે ત્રણ પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે,

तदेव यावत्- त्रिविधम् एकविधेन वा प्रतिक्रामति ३, द्विविधं त्रिविधेन वा प्रतिक्रामति ४, द्विविधं द्विविधेन वा प्रतिक्रामति ५, द्विविधम् एकविधेन वा प्रतिक्रामति ६, एकविधं त्रिविधेन वा प्रतिक्रामति ७, एकविधं द्विविधेन वा प्रतिक्रामति ८, एकविधम् एकविधेन वा प्रतिक्रामति ९, अथ एकोनपञ्चाशद् विकल्पान् उपर्युक्तनवभङ्गकेषु एकैकमादाय प्रतिपादयति- 'तिविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, करेंत णाणुजाणइ मणसा वयसा कायसा ?' हे गौतम ! त्रिविधं पूर्वोक्त प्राणातिपात त्रिविधेन उपर्युक्तेन करणेन प्रतिक्रामन् निन्दया विरमन् 'न करोति' अतीतकाले प्राणातिपातं स्वयं न विदधाति मनसा-'येनाह हतो मयाऽसौ तदा न हतः' इत्येवमनुध्यानेन स्वयं न करोति प्राणातिपातम्, तथा नैव कारयति मनसा-

प्राणातिपातका वह द्विविधसे प्रतिक्रमण करता है, त्रिविध प्राणातिपातका वह एकविधसे प्रतिक्रमण करता है' इत्यादि सब उत्तररूप कथन प्रश्नोंके अनुरूप ही जानना चाहिये यावत् वह एगविध प्राणातिपातका एकविधसे प्रत्याख्यान करता है यहां तक। अब सूत्रकार इन नौ भगोंमेंसे एक २ भंगको लेकर ४९ विकल्पोका प्रतिपादन करते है- 'तिविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, करंतं णाणुजाणइ मणसा वयसा कायसा' जब वह जीव त्रिविध प्राणातिपातका त्रिविधसे प्रतिक्रमण करता है- निन्दा द्वारा उससे हटाता है- तब वह अतीतकालमें मनसे स्वयं प्राणातिपातको नहीं करता है- अर्थात्- 'हाय ! जिसके द्वारा में पहिलें हत हुआ था- मैने उस समय उसे हत नहीं किया' इस प्रकारके चिन्तवनसे वह स्वयं

ત્રણ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનુ તે એ પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે અને ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનું તે એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે' ઇત્યાદિ ઉત્તરરૂપ સમસ્ત કથન પ્રશ્નોને અનુરૂપ જ સમજવું.' એક પ્રકારે કરેલાં પ્રાણાતિપાતનુ તે એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે,' ત્યાં સુધીના નવે વિકલ્પ અહીં ગ્રહણ કરવા જોઇએ હવે સૂત્રકાર નવભંગો વારા ફરતી લઇને ૪૯ વિકલ્પોનુ પ્રતિપાદન કરે છે.

'તિવિહ તિવિહેણં પડિક્કમમાણે ન કરેઇ, ન કારવેઇ, કરંતં ણાણુજાણઇ મણસા વયસા કાયસા' જ્યારે જીવ પ્રાણાતિપાતનુ ત્રિવિધે પ્રતિક્રમણ કરે છે [નિન્દા દ્વારા તેને દૂર કરે છે], ત્યારે તે પોતે મનથી અતીત (ભૂત) કાળ સબધી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી. જેમકે- 'હાય ! તેણે મને માર્યો પણ મે તેને ત્યારે ફટકાર્યો નહીં !', આ પ્રકારનો વિચાર કરીને તે પોતે મનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી વળી તે

'हा मया नेदं समुचितं कृतं यदसौ परेण न घातितः' इति चिन्तनेनेत्यर्थः, एवं कुर्वन्तम् उपलक्षणत्वात् कारयन्तं वा समनुजानन्तं वा परमात्मानं प्राणातिपातं नानुजानाति, नानुमोदयति, मनसैव, प्राणातिपातानुस्मरणेन तदनुमोदनद्वारा इत्यर्थः, एवं न करोति, न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति वचसा, तथाविधवचनप्रवर्तमानात्, एवं न करोति न कारयति कुर्वन्तं नानु·

प्राणातिपातको मनसे नहीं करता है। तथा मनसे वह ऐसा विचार नहीं करता कि- हा, यह मैंने अच्छा नहीं किया जो दूसरे से उसे उस समय आहत नहीं करवाया-मरवाया नहीं। तथा वह मनसे ऐसी अनुमोदना भी नहीं करता है कि उस समय - अतीतकालमें- जो अमुकने प्राणातिपात क्रिया की थी या अमुकने जो उससे प्राणातिपात क्रिया करवाई थी वह उससे उस समय ठीक किया- या ठीक करवाई थी। इस तरह यहां मन संबंधी, कृत, मन संबंधी कारित और मन संबधी अनुमोदना करनेका त्याग कहा गया है। अर्थात् अतीतकालमें वह स्वयं मनसे प्राणातिपात करनेका प्रतिक्रमण करता है। और मनसे प्राणातिपात करने कराने वालेकी अनुमोदना करनेका प्रतिक्रमण करता है। इसी तरहसे वह वचनसे अतीतकाल संबंधी प्राणातिपातको स्वयं नहीं करता है, वचनसे अतीतकाल में प्राणातिपातको दूसरेसे नहीं कराता है और अतीतकालमें दूसरोंके द्वारा किये गये अथवा प्राणातिपात करवाये गये की वह वचनसे अनुमोदना नहीं करता है- अर्थात् वचनसे ऐसा नहीं कहता है कि

મનમા એવો વિચાર પણ કરતો નથી કે 'મેં તે વખતે બીજા પાસે તેને માર ખવરાવ્યો નહીં તે ઠીક ન કર્યું.' વળી તે પોતાના મનથી એની અનુમોદના પણ કરતો નથી કે 'ત્યારે ભૂતકાળમા અમુક વ્યકિતએ જે પ્રાણાતિપાતની ક્રિયા કરી હતી અથવા અમુકે તેના દ્વારા જે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કરાવી હતી, તે તેણે તે સમયે યોગ્ય જ કર્યું હતું.' આ રીતે અહીં મનથી કૃત, કારિત અને અનુમોદનાનો ત્યાગ કરવામાં આવ્યો છે. એટલે કે અતીતકાળમા (ભૂતકાળમાં) તે જાતે મનથી પ્રાણાતિપાત કરાવવાનું પ્રતિક્રમણ કરે છે, મનથી પ્રાણાતિપાત કરાવવાનુ પ્રતિક્રમણ કરે છે અને મનથી પ્રાણાતિપાત કરનાર - કરાવનારની અનુમોદના કરવાનું પ્રતિક્રમણ કરે છે. એ જ પ્રમાણે તે વચનથી ભૂતકાળ સંબંધી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, વચનથી ભૂતકાળ સંબધી પ્રાણાતિપાત બીજા પાસે કરાવતો નથી અને ભુતકાળમાં અન્ય દ્વારા કરાયેલાં અથવા કરાવવામાં આવેલાં પ્રાણાતિપાતની તે વચનથી અનુમોદના કરતો નથી.

जानाति कायेन तथाविधनेत्राद्यङ्गविकारचेष्टयेत्यर्थः, अत्र मनसा न करोति, वचसा न कारयति, कायेन नानुजानाति' इत्येवंलक्षणो यथासंख्यन्यायो

मैंने उस समय यह अच्छा नहीं किया जो अपने मारनेवालेको नहीं मारा, तथा उसे दूसरोंसे नहीं मरवाया, तथा अमुकने जो उसे मारा, या मरवाया- वह बहुत अच्छा किया। इस तरह यह वचन संबंधी कृत, कारित और अनुमोदना करनेका अतीतकालमें हुए प्राणातिपातके विषयमें त्याग कर देता है। इस प्रकारसे त्याग कर देनेका कारण यह है कि वह श्रमणोपासक श्रावक अपने वचन से किये गये, कराये गये और अनुमोदित हुए प्राणातिपातकी निन्दा करता हुआ उससे दूर हो जाता है। इसी तरहसे वह अतीतकालमें अपने शरीरसे किये गये या अपने शरीरके संकेत आदिसे कराये गये, या ताली वगैरह बजाकर अनुमोदित किये गये प्राणातिपातकी निन्दा करता हुआ उससे दूर हो जाता है। इसीलिये यह देशविरति धारण करने पर कायसे स्वयं अतीतकालके प्राणातिपातको नहीं करता है, न कराता हैं और न उसकी अनुमोदना करता है। यहां पर 'मनसे नहीं करता है, वचनसे नहीं कराता है, कायसे अनुमोदना नहीं करता है' इस तरहका क्रमानुसार त्रियोगोंके साथ कृत, कारित और अनुमोदना

એટલે કે તે વચનથી એવું કહેતો નથી કે 'મેં તે વખતે મને મારનારને માર્યો નહી, તે ઠીક ન કર્યું' તેને બીજા પાસે માર ખવરાવ્યો નહી તે ખોટું કર્યું' અમુક માણસે તેને માર્યો અથવા બીજા પાસે માર ખવરાવ્યો તે સારૂં થયું' આ રીતે તે વચન દ્વારા પ્રાણાતિપાત સંબંધી કૃત, કારિત અને અનુમોદના કરવાનો અતીતકાળમાં ત્યાગ કરે છે. આ પ્રમાણે પ્રાણાતિપાતનો ત્યાગ કરવાનું કારણ એ છે કે તે શ્રમણોપાસક (શ્રાવક) પોતાના વચનથી કરવામાં આવેલાં, કરાવવામાં આવેલાં અને અનુમોદિત કરાયેલાં પ્રાણાતિપાતની નિન્દા કરતો કરતો તેનાથી દૂર થઇ જાય છે

એજ પ્રમાણે ભૂતકાળમાં પોતાના શરીરથી કરાયેલા, અથવા પોતાના શરીરના સંકેત વગેરે દ્વારા કરાવવામાં આવેલા, અથવા તાળી વગેરે વગાડીને અનુમોદિત કરાયેલા પ્રાણાતિપાતની નિન્દા કરીને તેનાથી મુક્ત થઇ જાય છે. તેથી આ દેશવિરતિ ધારણ કર્યા બાદ તે પોતે અતીતકાળ સંબંધી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, કરાવતો નથી અને કરનારની અનુમોદના કરતો નથી. અહીં 'મનથી કરતો નથી, વચનથી કરાવતો નથી કાયાથી અનુમોદના કરતો નથી,' આ પ્રકારના ક્રમાનુસાર ત્રિયોગો (મન, વચન અને કાયના ત્રણ યોગો) ની સાથે કૃત, કારિત અને અનુમોદનાનો સંબંધ જોડવામાં આવ્યો

नानुसरणीयः, सर्वेषामपि न्यायानां वक्तुर्विवक्षाधीनत्वात्, वक्ष्यमाणविकल्पासंभवाच्च, इति प्रथमे विकल्पे 'त्रिविधं त्रिविधेन' इत्यत्र एक एव भङ्गः, अग्रे वक्ष्यमाणेषु द्वितीय-तृतीय-चतुर्थेषु त्रयस्त्रयो भङ्गाः, पञ्चमषष्ठयोः नव नव भङ्गा भवन्ति, सप्तमे त्रयो भङ्गाः, अष्टमनवमयोस्तु नव नव भङ्गा भवन्ति, इति सर्वे भङ्गा एकोनपञ्चाशद्, एवमियमतीतकालमाश्रित्य करणकारणानुमोदनयोजना कृता। अथवा-एवं करणादियोजना द्रष्टव्या-अतीतकाले मनःप्रभृतीनां कृतं कारितमनुमोदितं वा प्राणातिपातं क्रमेण न करोति, न कारयति, न चानुजानाति, तन्निन्दनेन तदनुमोदनानिषेधतस्ततो निवर्तते, तन्निन्दनस्याभावे हि तदनुमोदनाऽनिवृत्तेः कृतादिरसौ वधः प्राणाति-

संबंध नहीं लगाया गया हैं। क्यों कि कथन जितना भी होता है वह वक्ताकी विवक्षाके अधीन हुआ करता है। तथा इस तरहका क्रम यहां लगानेसे बक्ष्यमाण विकल्पोंका कथन भी नहीं बन सकता है। 'त्रिविधं त्रिविधेन' इस प्रथम विकल्पमें एक ही भंग है। तथा वक्ष्यमाण द्वितीय, तृतीय, चतुर्थ इन विकल्पोमें तीन २ भंग हैं। पांचवे और छठे विकल्पोमें नौ नौ भग होते हैं। सातवे विकल्पमें तीन भग और आठवें तथा नौवे विकल्पमें नौ नौ भग होते हैं इस तरह कुल भग ये ४९ हो जाते हैं। अतीतकालको लेकर यह करण, कारण और अनुमोदनाकी योजना कि गई है- अर्थात् अतीतकालमें मन, वचन और काय संबंधी कृत, कारित और अनुमोदना द्वारा हुए प्राणातिपातका श्रमणोपासक श्रावक इन ४९ विकल्पों को लेकर प्रतिक्रमण करता है। अथवा यह करणादि योजना इस प्रकारसे

નથી, કારણ કે જેટલુ કથન કરવામાં આવે છે તે વક્તાની વિવક્ષાને આધીન થયા કરે છે. તથા એ પ્રમાણેનો ક્રમ અહીં અનુસરવાથી નીચે દર્શાવવામાં આવેલા વિકલ્પોનુ કથન પણ સંભવી શકતુ નથી 'ત્રિવિધં ત્રિવિધેન' આ પહેલા વિકલ્પમા એક જ ભગ છે નીચે જેનુ વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે તે બીજા, ત્રીજા અને ચોથા વિકલ્પોમાં ત્રણ ત્રણ ભંગ છે પાંચમા અને છઠા વિકલ્પોમાં નવ-નવ ભગ છે. સાતમા વિકલ્પમાં ત્રણ ભગ, આઠમાં અને નવમાં વિકલ્પોમાં નવ નવભગો છે. આ રીતે કુલ ૪૯ ભંગ થાય છે અતીતકાળની અપેક્ષાએ આ કરણ, કારણ અને અનુમોદનાની યોજના કરવામા આવી છે. એટલે કે અતીતકાળમા મન, વચન અને કાયા દ્વારા જે પ્રાણાતિપાત કર્યું હોય, કરાવ્યું હોય કે જે પ્રાણાતિપાતની અનુમોદના કરવામાં આવી હોય, તેનું શ્રમણોપાસક શ્રાવક ૪૯ વિકલ્પો દ્વારા પ્રતિક્રમણ કરે છે. અથવા આ કરણાદિ યોજના

पातः क्रियमाणादिरिव भवेत्, वर्तमानकालं त्वाश्रित्य सुगमैव तद्योजना भविष्यत्कालापेक्षया तु एवमसौ योजना – 'न करोति मनसा' 'तं हनिष्यामि'

भी कि जा सकती है– अतीतकालमें मन आदिके द्वारा कृत हुए कारित हुए और अनुमोदित हुए प्राणातिपातको अब वह श्रमणोपासक श्रावक क्रमसे नहीं करता है, न कराता है, और न उसकी अनुमोदना करता है। क्यों कि मिथ्यात्वयुक्त अविरति दशामें वह उस प्राणातिपातकि निन्दा करके उसकी अनुमोदना करनेका त्यागी नहीं होता है– परन्तु सम्यक्त्वयुक्त देशविरतिसे युक्त बन जाने पर वह उसकी निन्दा करके उसकी अनुमोदना करनेका त्यागी हो जाता है– इसलिये वह उससे पीछे हट जाता है। यदि वह उसकी निन्दा नहीं करता है तो इस स्थितिमें वह उसकी अनुमोदना करता है यह बात मानी जा सकती है अतः पूर्वकालमें किया गया कराया गया तथा अनुमोदित हुआ प्राणातिपात किये जा रहे आदिकी तरह हो जाता है।

वर्तमानकालको आश्रित करके करणादिकी योजना सुगमही है। भविष्यकालकी अपेक्षा यह योजना इस प्रकारसे जाननी चाहिये– 'न करोति मनसा' यह प्राणातिपातको मनसे नहीं करता है–अर्थात् यह ऐसा विचार मनसे नहीं करता है कि मैं इसे आगे चल कर

આ પ્રમાણે પણ કરી શકાય છે. અતીતકાળમાં મન આદિ દ્વારા કરવામાં આવેલ, કરાવવામા આવેલ અને અનુમોદિત કરેલ પ્રાણાતિપાત હવે તે શ્રમણોપાસક શ્રાવક અનુક્રમે કરતો નથી, કરાવતો નથી અને તેની અનુમોદના કરતો નથી. કારણ કે મિથ્યાત્વયુકત અવિરતિ દશામાં તે આ પ્રાણાતિપાતની નિન્દા કરીને તેની અનુમોદના કરવાનો ત્યાગી થતો નથી; પરંતુ સમ્યકત્વ યુકત દેશવિરતિથી યુકત બન્યા બાદ તે તેની નિન્દા કરીને તેની અનુમોદના કરવાનો ત્યાગ કરે છે તે કારણે તે પ્રાણાતિપાત કરતો, કરાવતો અને અનુમોદતો અટકી જાય છે, જો તે તેની નિન્દા ન કરતો હોય તો એવી પરિસ્થિતિમાં તે તેની અનુમોદના કરતો હોય એવુ પણ માની શકાય છે. તેથી પૂર્વે (ભૂતકાળમાં) કરવામા આવેલ, કરાવવામાં આવેલ અને અનુમોદવામાં આવેલ પ્રાણાતિપાત જાણે કે વર્તમાનમા કરાતું, કરાવાતું અને અનુમોદાતુ હોય એવું બની જાય છે

વર્તમાનકાળને અનુલક્ષીને કરણાદિની યોજના સરળજ છે ભવિષ્યકાળની અપેક્ષાએ તે યોજના આ પ્રમાણે સમજવી– 'न करोति मनसा' તે મનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી. એટલે કે તે એવો વિચાર કરતો નથી કે હું તેને ભવિષ્યમાં મારીશ 'न कारयति'

इत्यस्य चिन्तनेन, न कारयति मनसैव 'तमहं घातयिष्यामि' इत्यस्य चिन्तनेन, नानुजानाति मनसा भाविनं वधमनुश्रुत्य हर्षकरणेन, एवं वचसा कायेन च तयोस्तथाविधयोः करणात्, अथवा एवमेव भविष्यत्काले मनःप्रभृतिना करिष्यमाणं कारयिष्यमाणम् अनुमंस्यमानं वा प्राणातिपातं क्रमेण न करोति, न

मारूँगा। 'न कारयति' और न मनसे वह ऐसा विचार करता हैं कि मैं इसे आगे चलकर किसी और दूसरेसे मरवाऊँगा। 'नानुमोदयति' तथा मारते हुए की अनुमोदना नहीं करता है। इसी तरह वह वचनसे ऐसा उच्चारित नहीं करता है। कि मैं इसे मारूँगा, और न वह वचनसे दूसरेसे ऐसा कहता है कि तू इसे मारना तथा भावी वधको लेकर वह वचनसे ऐसा प्रयोग नहीं करता है कि यदि वह मर जावेगा तो बहुत ही अच्छा होगा। कायसंबंधी कृत, कारित और अनुमोदनाके विषयमें भी भविष्यत्कालकी अपेक्षासे ऐसा ही कथन जानना चाहिये। अर्थात् भविष्यत्काल संबंधी वध-हननका चिन्तवन करते समय वह कायकी ऐसी क्रिया करता है कि मैं उसे इस प्रकारसे हाथसे मारूँगा, या इस प्रकारके लकडी आदिसे मारूँगा, तथा वह दूसरा कोई व्यक्ति उसे इस प्रकारसे हाथसे मारे, ऐसे लकडी आदिसे मारे, ऐसा मैं उसका वध कराऊँगा, तथा भावी वधको लेकर हाथसे ताल आदि बजाकर उस वधकी अनुमोदना करना। अथवा- इसी प्रकारसे भविष्यत्कालमें मन आदिके द्वारा किये जानेवाले, कराये जानेवाले, एवं अनुमोदना-

અને તે મનમાં એવો વિચાર પણ કરતો નથી કે હું તેને ભવિષ્યમાં કોઇ બીજા પાસે માર ખવરાવીશ. 'नानुमोदयति' તથા ભાવી વધનો મનમાં વિચાર કરીને તે મનમાં ખુશી પણ થતો નથી એ જ પ્રમાણે તે એવા વચન પણ બોલતો નથી કે હું તેને મારીશ તે વચનથી બીજાને એવું કહેતો નથી કે તું આને મારજે તથા ભાવી વધનો વિચાર કરીને તે એવા વચનો પણ બોલતો નથી કે તે મરી જાય તો ઘણું સારૂં થાય. કાય સંબંધી કૃત, કારિત અને અનુમોદનાના વિષયમા પણ ભવિષ્યકાળની અપેક્ષાએ એવું જ કથન સમજવું એટલે કે ભવિષ્યકાળ સંબંધી કોઇના વધનો વિચાર કરીને તે કાયાની એવી ક્રિયા કરતો નથી કે હું તેને આ રીતે હાથથી મારીશ કે આ રીતે લાકડી આદિથી મારીશ, અથવા બીજી વ્યક્તિ પાસે આ રીતે હાથથી કે લાકડી આદિથી તેને માર ખવરાવીશ, અથવા ભાવી વધનો વિચાર કરીને તાળી આદિ વગાડીને તે કાયાથી તેની અનુમોદના કરતો નથી અથવા આ રીતે ભવિષ્યકાળમાં મન આદિ દ્વારા પોતાની જાતે કરવામાં આવનાર, બીજા દ્વારા કરાવવામાં આવનાર, અને અનુમોદના દ્વારા કરવા-

कारयति, नचानुजानाति, ततो निवृत्तिमभ्युपगच्छतीत्यर्थः, सर्वेषाञ्चैषां मेलनेन सप्तचत्वारिंशदधिकं शतं भङ्गा भवन्ति। तानेव भङ्गान् विशिष्य प्रतिपादयितुमाह-'तिविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ मणसा वयसा२,' त्रिविधं प्राणातिपातं द्विविधेन करणभूतेन प्रतिक्रामन् देशविरत्या निन्दाद्वारा ततो विरमन् न करोति, न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा वयसा २, 'अहवा न करेइ, न कारवेइ, करेंतं नाणु-

वाले प्राणातिपातको क्रमसे वह स्वयं 'न करोति' नहीं करता है, 'न कारयति' न दूसरोंसे करवाता है, 'नचानुजानाति' और न उसकी अनुमोदना करता है, अर्थात् उससे निवृत्तिको प्राप्त करता है. इन तीनों योगोंके ४९-४९-४९ भंगोंको आपसमें जोड देने पर १४७ भंग कुल हो जाते हैं। अब इन्हीं भंगों को विशेषरूप से प्रतिपादन करने के अभिप्राय से सूत्रकार कहते हैं- 'तिविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ मणसा वयसा २' त्रिविध प्राणातिपातका करणभूत दो प्रकारसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह-देशविरतिवाला हो जानेके कारण निन्दा द्वारा उससे दूर होता हुआ श्रमणोपासक श्रावक-उसे मन से और वचन से नहीं करता है, नही कराता है, और न उसकी अनुमोदना करता है। तात्पर्य यह है कि जब वह श्रावक त्रिविध-करण, कारण, अनुमोदन प्रकार वाले-प्राणातिपातका दो प्रकार से प्रतिक्रमण करता

કરાવવામા આવનાર પ્રાણાતિપાતને તે પોતે 'न करोति' ત્યાગ કરે છે, 'न कारयति' બીજા પાસે પ્રાણાતિપાત કરાવવાનો ત્યાગ કરે છે અને 'न चानुजानाति' પ્રાણાતિપાતની અનુમોદના કરવાનો પણ ત્યાગ કરે છે એટલે કે તેનાથી નિવૃત્ત થઇ જાય છે આ ત્રણે યોગોના ૪૯।૪૯।૪૯ ભંગોનો સરવાળો કરવાથી કુલ ૧૪૭ ભંગ બને છે. હવે સૂત્રકાર આ ભંગોનુ વધુ સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે કહે છે કે-

'तिविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ,न कारवेइ करेंतं नाणुजाणइ मणसा वयसा२' ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત (ત્રણ પ્રકારના કરણો દ્વારા કરાયેલાં પ્રાણાતિપાત) નુ બે પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રમણોપાસક શ્રાવક (દેશવિરતિયુક્ત થવાથી નિન્દા દ્વારા તેનો ત્યાગ કરતો શ્રાવક) મનથી અને વચનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, કરાવતો નથી અને પ્રાણાતિપાતના અનુમોદના પણ કરતો નથી. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે તે શ્રાવક ત્રિવિધ (કરણ, કારણ અને અનુમોદન પ્રકારવાળા) પ્રાણાતિપાતનુ બે પ્રકારે

जाणइ मणसा कायसा ३' अथवा न करोति स्वय त्रिविधं प्राणातिपात द्विविधेन करणभूतेन स्वयं न विदधाति, न वा कारयति, कुर्वन्तं वा नानु जानाति नानुमोदयति मनसा कायेन ३, 'अहवा न करेइ, न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ वयसा कायसा ४, अथवा न करोति त्रिविधं द्विविधेन स्वयं

है, तब वह मन और वचन से उस प्राणातिपातको न स्वयं करता है, ओर न उसे दूसरेसे कराता है और न उसकी वह अनुमोदना करता है। 'अहवा न करेइ, न कारवेइ, करेंत णाणुजाणइ मणसा कायसा ३' दो प्रकार से प्रतिक्रमण करनेका यह द्वितीय प्रकार है- जब वह श्रावक त्रिविध प्राणातिपातका दो तरह से प्रतिक्रमण करता है तो इस प्रकारमें वह मनसे और कायसे उसका प्रतिक्रमण करता है। 'अहवा न करेइ, न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ वयसा कायसा ४', अथवा-जब वह श्रावक त्रिविध प्राणातिपातका दो प्रकारसे प्रतिक्रमण करता है तो वह वचनसे और कायसे उसका प्रकिक्रमण करता है-अर्थात् वचनसे और कायसे वह प्राणातिपात नहीं करता है, उसे दूसरेसे नहीं कराता है और करनेवाले दूसरेकी वह अनुमोदना नहीं कराता हैं। भूतकाल में हो गये प्राणातिपात के प्रति वह वर्तमान काल में मन से ऐसा नहीं ख्याल करता है कि भूतकाल में जो उसने मुझे मारा था, मैं भी उसे मारता तो अच्छा होता पर मैंने उस समय नहीं मारा यह बहुत बुरा हुआ. खैर,

પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે મન અને વચનથી પોતે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, બીજા પાસે કરાવતો નથી અને પ્રાણાતિપાત કરનાર-કરાવનારની અનુમોદના પણ કરતો નથી 'अहवा न करेइ. न कारवेइ, करेंतं नाणुजाणइ वयसा कायसा ३' બે પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરવાનો બીજો પ્રકાર આ પ્રમાણે છે-જ્યારે તે શ્રાવક ત્રણ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનુ બે પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે મન અને કાયાથી તેનુ પ્રતિક્રમણ કરે છે. 'अहवा न करेइ, न कारवेइ, करेतं नाणुजाणइ वयसा कायसा ४' અથવા જ્યારે તે શ્રાવક ત્રણ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનુ બે પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે વચન અને કાયાથી તેનું પ્રતિક્રમણ કરે છે એટલે કે વચનથી અથવા કાયાથી તે પોતે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, બીજા પાસે કરાવતો નથી અને કરનાર-કરાવનારની અનુમોદના કરતો નથી. ભૂતકાળમાં થઇગયેલાં પ્રાણાતિપાત વિષે તે વર્તમાનકાળમાં મનથી એવો વિચાર પણ કરતો નથી કે 'ભૂતકાળમા તેણે મને માર્યો હતો, મેં પણ તેને માર્યો હોત તો સારુ થાત, મેં તેને માર્યો નહી તે ઠીક ન થયું'. ખેર, મેં જાતે

न विदधाति, न वा कारयति कुर्वन्तं वा नानुजानाति, नानुमोदयति वचसा कायेन ४, 'तिविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ मणसा ५, त्रिविध प्राणातिपातम् एकविधेन मनः-प्रभृतीनामन्यतमेन करणेन प्रतिक्रामन् निन्दया ततो विरमन् न करोति, न

कोई बात नहीं मैने यदि उसे स्वयं नही मारा तो मै दूसरेसे उसे मरवा देता. बडा आनंद आता उस मारनेवालेकी मै प्रशंसा करता' इसी तरहसे वह भूतकाल के प्राणातिपात में कायसे न कुछ करता है, और न दूसरेसे उसे करवानेके लिये संकेत आदि करता है, और न उसे करनेवाले अपने आपकी या दूसरेकी वह प्रशंसा करता है। 'अहवा न करेइ, न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ वयसा कायसा' अथवा जब वह श्रावक त्रिविध प्राणातिपात का दो तरहसे प्रतिक्रमण करता है-तो वह वचनसे और कायसे भूतकालिक प्राणातिपात को न स्वयं करता है, न दूसरेसे कराता है और न करनेवालेकी अनुमोदना करता है. इस तरह द्वितीय विकल्प में यह तृतीय भंग है। 'तिविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, करेंतं नाणुजाणइ मणसा ५' इसी तरह जब वह श्रावक त्रिविध प्राणाति-पातका एकविधसे प्रतिक्रमण करता है-तब इस स्थिति में वह मनसे प्राणातिपात को न स्वयं करता है, न मनसे कराता है और न करने

તેને માર્યો નહીં પણ બીજા પાસે તેને મરાવ્યો હોત તો ઘણો આનંદ થાત અને તેને મારનારની હું પ્રશંસા કરત' આ રીતે તે ભૂતકાળના પ્રાણાતિપાત સંબંધમાં કાયાથી કંઈ કરતો નથી, બીજા પાસે પ્રાણાતિપાત કરાવવા કાયાથી સંકેત વગેરે કરતો નથી અથવા તો પ્રાણાતિપાત કરનાર પોતાની કે અન્યની તે પ્રશંસા પણ કરતો નથી. अहवा न करेइ, न कारवेइ, करेंत नाणुजाणइ वयसा कायसा' અથવા જ્યારે તે શ્રાવક ત્રણ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું બે પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે ભૂતકાળ સંબંધી પ્રાણાતિપાત વચનથી અને કાયાથી કરતો નથી, બીજા પાસે કરાવતો નથી અને કરનારની અનુમોદન કરતો નથી. આ રીતે બીજા વિકલ્પનો આ ત્રીજો ભંગ સમજવો. 'तिविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, करेंत नाणुजाणइ मणसा ५' જ્યારે તે શ્રાવક ત્રણ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણનુ કરે છે. ત્યારે તે પોતે મનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, મનથી પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી, અને પ્રાણાતિપાત કરનારની મનથી અનુમોદન કરતો નથી. આ પહેલો ભંગ

कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति, नानुमन्यते मनसा ५, 'अहवा न करेइ, न कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ वयसा ६, अथवा त्रिविधं प्राणातिपातम् एकविधेन पूर्वोक्तेन करणेन स्वयं न करोति, अन्यद्वारा न कारयति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति, नानुमन्यते वचसा ६ 'अहवा न करेइ, न कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ कायसा ७, अथवा त्रिविधम् एकविधेन करणेन स्वयं न करोति, अन्यद्वारा न कारयति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति कायेन ७, 'दुविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ मणसा वयसा कायसा ८, द्विविधं पूर्वोक्तं कृतकारितादिलक्षणं प्राणातिपातं त्रिविधेन मनःप्रभृतिकरणेन प्रतिक्रामन् निन्दया ततो निवर्तमानः स्वयं न करोति, अन्यद्वारा वा न कारयति, मनसा, वचसा, कायेन ८, 'अहवा न करेइ, करेंतं णाणु

वालेकी अनुमोदना करता है। यह प्रथम भंग है. 'अहवा न करेइ न कारवेइ, करेतं नाणुजाणइ वयसा ६' अथवा वह वचनसे प्राणातिपात को नहीं करता है, नहीं कराता है और न उसकी वह वचनसे अनुमोदना करता है। यह द्वितीय भंग है। 'अहवा-न करेइ, न कारवेइ, करेतं नाणुजाणइ कायसा ७' अथवा वह कायसे प्राणातिपात को नहीं करता है, नही कराता है और करनेवालेको अनुमोदना नहीं करता है. यह तृतीय विकल्पका तीसरा भंग है। 'दुविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, मणसा वयसा कायसा ८' यह चतुर्थ विकल्प है जब वह श्रमणोपासक-श्रावक-कृत, कारित आदि प्राणातिपात में से दो प्रकारके प्राणातिपातका त्रिविधसे-मन, वचन और कायसे प्रतिक्रमण करता है-निन्दा द्वारा उससे दूर हो जाता है-तब वह मनसे वचनसे और कायसे स्वयं उसे नहीं करता

થયો. બીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે- 'अहवा न करेइ, न कारवेइ, करेंतं नाणुजाणइ वयसा ६' અથવા વચનથી તે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, કરાવતો નથી અને વચનથી તેની અનુમોદના કરતો નથી ત્રીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે-'अहवा न करेइ, न कारवेइ करेंतं नाणुजाणइ कायसा ७' અથવા કાયાથી તે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, કરાવતો નથી અને કરનારની અનુમોદના કરતો નથી. આ રીતે ત્રીજા વિકલ્પના ત્રણે ભંગો સમજાવવામાં આવ્યા છે. 'दुविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ न कारवेइ, मणसा, वयसा कायसा ८' આ ચોથો વિકલ્પ છે જ્યારે શ્રાવક કૃત, કારિત અને અનુમોદિત, એ ત્રણ પ્રકારમાંથી બે પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું ત્રિવિધે (મન વચન અને કાયાથી) પ્રતિક્રમણ કરે છે-નિન્દા દ્વારા તેનો ત્યાગ કરે છે, ત્યારે તે મન, વચન અને કાયથી પોતે

जाणइ मणसा वयसा कायसा ९' अथवा द्विविधं त्रिविधेन उपर्युक्तेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति, नानुमन्यते मनसा वचसा कायेन ९, 'अहवा न कारवेइ, करेंतं नानुजाणइ मणसा वयसा कायसा १०, अथवा द्विविधं त्रिविधेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति, मनसा, वचसा कायेन १०, 'दुविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, मणसा वयसा ११' द्विविधं पूर्वोक्त प्राणातिपात द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति, अन्यद्वारा वा न कारयति

है, न कराता है. यह चतुर्थ विकल्पका प्रथम भंग है। 'अहवा न करेइ, करेंतं णाणुजाणइ, मणसा वयसा कायसा ९' अथवा-द्विविध प्राणातिपात का त्रिविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ, वह मनसे वचनसे और कायसे स्वयं प्राणातिपातको नहीं करता है, न करते हुए दूसरेकी वह अनुमोदना करता है यह चतुर्थ विकल्प का द्वितीय भंग है। 'अहवा न कारवेइ, करेंतं नाणुजाणइ मणसा, कायसा १०' अथवा जब वह द्विविध प्राणातिपातका त्रिविधसे प्रतिक्रमण करता है-तब वह उसे अन्य द्वारा मनसे वचनसे और कायसे नहीं करता है और न करते हुए को उन तीनोंसे अनुमोदना करता है। यह तृतीय विकल्प है। 'दुविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ, मणसा वयसा ११' द्विविध प्राणातिपातका द्विविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह श्रमणोपासक श्रावक मनसे और वचनसे प्राणातिपातको

પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને બીજા પાસે કરાવતો નથી આ ચોથા વિકલ્પનો પહેલો ભંગ છે. ચોથા વિકલ્પનો બીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે- 'अहवा न करेइ, करेंतं णाणुजाणइ, मणसा वयसा कायसा ९' અથવા બે પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું ત્રિવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો શ્રાવક મન, વચન અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને પ્રાણાતિપાત કરનારની અનુમોદન પણ કરતો નથી હવે ચોથા વિકલ્પનો ત્રીજો ભંગ આ પ્રમાણે છે- 'अहवा न कारवेइ, करेंतं नानुजाणइ, मणसा वयसा कायसा १०' અથવા જ્યારે તે બે પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું ત્રિવિધે પ્રતિક્રમણ કરે છે ત્યારે તે મન, વચન અને કાયાથી અન્યની પાસે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી અને કરનારની તે ત્રણે દ્વારા અનુમોદના પણ કરતો નથી ચોથા વિકલ્પના ત્રણે ભંગ બતાવીને હવે સૂત્રકાર પાંચમા વિકલ્પના નવ ભંગનું પ્રતિપાદન કરે છે- दुविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ मणसा वयसा ११' (૧) બે પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું બે પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો શ્રાવક મન અને વચનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને કરાવતો નથી.

मनसा वचसा ११, 'अहवा न करेइ, न कारवेइ, मणसा कायसा १२, अथवा द्विविध प्राणातिपात द्विविधेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति, अन्यद्वारा वा न कारयति मनसा कायेन १३, 'अहवा न करेइ, करेतं णाणुजाणइ, मणसा वयसा १४, अथवा द्विविधं प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति मनसा वचसा १४, 'अहवा न करेइ, करेंतं णाणुजाणइ मणसा कायसा १५, अथवा द्विविधं प्राणातिपात द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन स्वयं न करोति, कुर्वन्तं वा नानु--

न करता है और न करवाता है। यह पांचवां विकल्प है-इसमें नौ भंग कहे गये हैं. सो उन्हींको सूत्रकार कर रहे हैं- 'अहवा न करेइ, न कारवेइ मणसा कायसा १२' अथवा द्विविध प्राणाणिपात का वह द्विविध प्रतिक्रमण करता हुआ उसे मनसे और कायसे स्वयं करता नहीं हैं और अन्य से उसे कराता नहीं है। 'अहवा न करेइ न कारवेइ वयसा कायसा १३' अथवा द्विविध प्राणातिपात का द्विविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह उसे वचनसे और कायसे नहीं करता है और न कराता है। 'अहवा न करेइ, करेंतं णाणुजाणइ मणसा कायसा १४' अथवा द्विविध प्राणातिपातका द्विविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह मनसे और वचनसे इसे स्वयं न करता है, और न करते हुए की वह उनके द्वारा अनुमोदना करता है। 'अहवा न करेइ, करेतं णाणुजाणइ, मणसा कायसा १५' अथवा द्विविध प्राणातिपात का द्विविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह उसे मनसे कायसे न स्वयं करता है और न उनके द्वारा करने वालेकी

'अहवा न करेइ, न कारवेइ मणसा कायसा १२' (२) અથવા દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાતનું દ્વિવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક મનથી અને વચનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને અન્ય પાસે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. 'अहवा न करेइ. न कारवेइ मणसा कायसा १३' (૩) અથવા દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાતનું દ્વિવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો શ્રાવક વચનથી અને કાયાથી પોતે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને અન્ય પાસે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. 'अहवा न करेइ, करेंतं णाणुजाणइ मणसा वयसा १४' (૪) અથવા દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાતનુ દ્વિવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક મનથી અને વચનથી અનુમોદન કરતો નથી. 'अहवा नकरेइ, करेंत णाणुजाणइ, मणसा कायसा १५' (૫) દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાતનું દ્વિવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક મનથી અને કાયાથી પ્રાણાપિાત કરતો નથી અને મન અને વચનથી પ્રાણાતિપાત કરનારની અનુમોદના

जानाति वचसा कायेन १५, 'अहवा न करेइ, करेंतं णाणुजाणइ वयसा कायसा १६, अथवा द्विविधं प्राणातिपात द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति वचसा कायेन १६, 'अहवा न कारवेइ, करेंत णाणुजाणइ, मणसा वयसा १७, अथवा द्विविध प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन अन्यद्वारा न कारयति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति मनसा वचसा १७, अहवा न कारवेइ करेंत णाणुजाणइ मणसा कायसा १८, अथवा द्विविधं प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति मनसा कायेन १८, 'अहवा न कारवेइ करेंतं णाणुजाणइ वयसा कायसा १९, अथवा द्विविधं प्राणातिपात द्विविधेन करणेन

अनुमोदना करता है। 'अथवा न करेइ, करेंतं णाणुजाणइ वयसा कायसा १६' अथवा द्विविध प्राणातिपात का द्विविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह उसे बचन और कायसे न करता है और न करते हुए की वह उन दोनों द्वारा अनुमोदना करता है। 'अहवा-न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ मणसा वयसा १७' अथवा द्विविध प्राणातिपात का द्विविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह मनसे और वचनसे उसे न करता है और न करते हुए की उन दोनों द्वारा अनुमोदना करता है। 'अहवा न कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ मणसा कायसा १८' अथवा द्विविध प्राणातिपातका द्विविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह उसे मनसे अन्यके द्वारा न कराता है, और न करने वालेकी वह अनुमोदना करता है, इसी तरहसे वह उसे कायसे न कराता है, और न करने वाले की वह उससे अनुमोदना करता है। 'अहवा न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ, वयसा कायसा १९' अथवा द्विविध

કરતો નથી. 'अहवा न करेइ करेंतं णाणुजाणइ वयसा कायसा' (९) અથવા દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાતનું દ્વિવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક વચનથી અને કાયાથી પોતે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, અને કરનારની વચન અને કાયાથી અનુમોદના કરતો નથી. 'अहवा न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ, मणसा वयसा १७' (૭) અથવા દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાતનું દ્વિવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો શ્રાવક મનથી અને વચનથી પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી અને પ્રાણાતિપાત કરનારની તે બન્ને દ્વારા તેની અનુમોદના કરતો નથી. 'अहवा न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ मणसा कायसा १८' (૮) અથવા દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાતનું દ્વિવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક મનથી અને કાયાથી અન્ય દ્વારા પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી અને પ્રાણાતિપાત કરનારની તે બન્ને દ્વારા અનુમોદના કરતો નથી. 'अहवा न कारवेइ,

प्रतिक्रामन अन्यद्वारा न कारयति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति वचसा कायेन १९, 'दुविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ न कारवेइ मणसा २०, द्विविध प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन स्वयं न करोति, अन्यद्वारा वा न कारयति मनसा इत्यर्थः २०, 'अहवा न करेइ, न कारवेइ, वयसा २१, अथवा द्विविधं पूर्वोक्तं प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति, अन्यद्वारा वा न कारयति वचसा २१' 'अहवा न करेइ, न कारवेइ कायसा २२, अथवा द्विविधं प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन स्वयं न करोति, अन्यद्वारा वा न कारयति कायेन २२,

प्राणातिपात का द्विविधसे प्रतिक्रमण कराता हुआ वह अन्य द्वारा उसे वचन और कायसे नहीं करता है और न करते हुए की वह उन दोनोंसे अनुमोदना करता है। इस प्रकारसे ये पांचवें विकल्पके ९ भंग हैं। 'दुविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ मणसा २०' द्विविध प्राणातिपात का एकविधसे जब वह प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसे उसे स्वयं नहीं करता है और न दूसरेसे उसे कराता है। 'अहवा न करेइ, न कारवेइ, वयसा २१' अथवा जब वह द्विविध प्राणातिपका एकविधसे प्रतिक्रमण करता है तब वह वचनसे उसे न करता है और वचनसे उसे किसीके द्वारा कराता है। 'अहवा न करेइ, न कारवेइ कायसा २२' अथवा जब वह द्विविध प्राणातिपातका एकविधसे प्रतिक्रमण करता है तब वह कायसे उसे नहीं करता है और न कायसे उसे किसी दूसरेके द्वारा

करेतं णाणुजाणइ वयसा कायसा १९' (९) અથવા દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાતનું દ્વિવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો શ્રાવક વચનથી અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી અને પ્રાણાતિપાત કરનારની તે બન્ને દ્વારા અનુમોદના કરતો નથી આ પ્રમાણે પાંચમાં વિકલ્પના નવ ભંગ છે.

હવે સૂત્રકાર છઠ્ઠા વિકલ્પના નવ ભંગનુ નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરે છે– 'दुविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, न कारवेइ मणसा २०' (૧) દ્વિવિધ પ્રાણાતિપ્રાતનું જ્યારે તે એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે (૧) તે પોતે મનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને અન્ય પાસે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. अहवा न करेइ, न कारवेइ वयसा २१' (૨) અથવા જ્યારે તે દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાતનું એકવિધે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે વચનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને બીજા પાસે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. 'अहवा न करेइ, न कारवेइ कायमा २२' (૩) અથવા જ્યારે તે દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાતનું એકવિધે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને બીજા પાસે કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. 'अहवा न करेइ, करेंतं

'अहवा न करेइ, करेंतं नाणुजाणइ मणसा २३, अथवा द्विविधं प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति कुर्वन्तं वा नानुजानाति मनसा २३, अहवा न करेइ, करेंतं णाणुजाणइ वयसा २४' अथवा द्विविधं प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति, कुर्वन्त वा नानुजानाति वचसा २४, 'अहवा न करेइ, करेतं णाणुजाणइ कायसा' २५, अथवा द्विविधं प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् स्वय न करोति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति कायेन २५, 'अहवा न कारवेइ, करेतं णाणुजाणइ मणसा २६' अथवा द्विविधं प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति मनसा २६ 'अहवा न कार-

करवाता है। 'अहवा न करेइ करेंत नाणुजाणइ मणसा २३' अथवा जब वह द्विविध प्राणातिपात का एकविधसे प्रतिक्रमण करता है, तब वह मनसे स्वयं उसे नहीं करता है और मनसे करते हुए की वह अनुमोदना नहीं करता है। 'अहवा न करेइ, करेंतं णाणुजाणइ वयसा २४' अथवा द्विविध प्राणातिपातका जब वह एकविधसे प्रतिक्रमण करता है तब वह वचनसे उसे स्वयं नही करता है और न करते हुए की वह वचनसे अनुमोदना करता है। 'अहवा न करेइ करेतं नाणुजाणइ कायसा २५' अथवा जब वह द्विविध प्राणातिपात का एकविधसे प्रतिक्रमण करता है-तब वह कायसे स्वयं उस प्राणातिपातको नही करता है और न कायसे करते हुए की वह अनुमोदना करता है। 'अहवा न कारवेइ, करेंतं नाणुजाणइ मणसा २६' अथवा जब वह द्विविध प्राणातिपातका एकविधसे प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसे उसे दूसरोंसे नही कराता है और न मनसे करते हुए

नाणुजाणइ मणसा २३' (४) અથવા જ્યારે તે દ્વિવિધનુ એકવિધે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે પોતે મનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને પ્રાણાતિપાતકરનારની મનથી અનુમોદના કરતો નથી. 'अहवा न करेइ, करेंत नाणुजाणइ वयसा २४' (૫) અથવા દ્વિવિધનું એકવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક વચનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને કરનારની વચનથી અનુમોદના કરતો નથી 'अहवा न करेइ करेंत नाणुजाणइ कायसा २५' (૬) અથવા દ્વિવિધનુ એકવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી અને કરનારની કાયાથી અનુમોદના કરતો નથી. 'अहवा न कारवेइ, करेंत णाणुजाणइ मणसा २६' (૭) અથવા જ્યારે તે દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાતનું એકવિધે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે પોતે મનથી પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી અને પ્રાણાતિપાત કરનારની મનથી અનુમોદના કરતો નથી.

वेइ, करेंतं णाणुजाणइ वयसा २७' अथवा द्विविधं प्राणातिपातम् एकविधेन पूर्वोक्तेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति वचसा, 'अहवा न कारवेइ करेंतं णाणुजाणइ कायसा २८' अथवा द्विविधं प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति, कुर्वन्तं वा नानुजानाति कायेन २८' 'एगविहं तिविहेणं पडिकममाणे न करेइ, मणसा वयसा कायसा २९' एकविधं प्राणातिपातं त्रिविधेन पूर्वोक्तेन करणेन प्रतिक्रामन् निन्दया ततो विरमन् स्वयं न करोति मनसा वचसा कायेन २९, 'अहवा न कारवेइ मणसा वयसा कायसा ३०' अथवा एकविधं पूर्वो-

---

की वह अनुमोदना करता है। अथवा 'न कारवेइ करेंतं णाणुजाणइ, वयसा २७' अथवा जब वह द्विविध प्राणातिपात का एकविधसे प्रतिक्रमण करता है तब वह वचनसे उसे स्वयं नहीं करता है और न करते हुए की वह वचनसे अनुमोदना करता है। 'अहवा न कारवेइ, करेंतं नाणुजाणइ कायसा २८' अथवा जब वह द्विविध प्राणातिपात का एकविधसे प्रतिक्रमण करता है तब वह कायसे स्वयं उस प्राणातिपातको नहीं कराता है और न करते हुए की वह कायसे अनुमोदना करता है। इस प्रकारसे ये छठे विकल्पके ९ नौ भंग है। 'एगविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, मणसा, वयसा कायसा २९' जब वह एक प्रकारके प्राणातिपात का त्रिविधसे प्रतिक्रमण करता है। तब वह मनसे, वचनसे, और कायसे उसे स्वयं नहीं करता है। 'अहवा न कारवेइ, मणसा, वयसा कायसा३०' अथवा

'अहवा न कारवेइ, करेंतं णाणुजाणइ वयसा २७' (८) અથવા દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાતનું એક વિધે પ્રતિક્રમણ કરતો શ્રાવક વચનથી પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી અને પ્રાણાતિપાત કરનારની વચનથી અનુમોદના કરતો નથી. 'अहवा न कारवेइ, करेंत णाणुजाणइ कायसा २८' (૯) અથવા દ્વિવિધ પ્રાણાતિપાતનું એક વિધે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી અને પ્રાણાતિપાત કરનારની કાયાથી અનુમોદના કરતો નથી

આ પ્રમાણે છઠ્ઠા વિકલ્પના નવ ભંગનું પ્રતિપાદન કરીને હવે સૂત્રકાર સાતમાં વિકલ્પના ત્રણ ભંગોનુ પ્રતિપાદન કરે છે–

'एगविहं तिविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा, वयसा कायसा २९' જ્યારે એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું તે શ્રાવક ત્રણ પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે પોતે મન, વચન અને કાયાથી પ્રાણાતિપાતકરતો નથી. 'अहवा न कारवेइ, मणसा

"कं प्राणातिपातं त्रिविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्य द्वारा न कारयति, मनसा वचसा कायेन ३०, 'अहवा करेंतं नाणुजाणइ मणसा वयसा कायसा ३१' अथवा एकविधं प्राणातिपातं त्रिविधेन करणेन प्रतिक्रामन् कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा वचसा कायेन ३१, 'एगविहं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा वयसा ३२' एकविध पूर्वोक्त प्राणातिपात द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् निन्दया परित्यजन् स्वयं न करोति मनसा वचसा ३२, 'अहवा न करेइ मणसा कायसा ३३' अथवा एकविध प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति मनसा कायेन ३३, 'अहवा न करेइ वचसा कायसा ३४' अथवा एकविध प्राणातिपात द्विविधेन पूर्वोक्तेन करणेन प्रतिक्रामन्

जब वह एक प्रकार के प्राणातिपात का त्रिविधसे प्रतिक्रमण करता है, तब वह उस प्राणातिपात को मनसे, वचनसे और कायसे अन्य द्वारा नहीं करवाता है। 'अहवा करेंतं नाणुजाणइ मणसा, वयसा, कायसा ३१' अथवा एकविध प्राणातिपातका जब वह त्रिविधसे प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसें वचनसे और कायसे उस प्राणातिपात की अनुमोदना नही करता है। 'एगविहेणं दुविहेणं पडिकममाणे न करेइ, मणसा, वयसा ३२' एकविध प्राणातिपात का जब वह द्विविधसे प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसे और वचनसे उस प्राणातिपातको नहीं करता है। 'अहवा न करेइ, मणसा कायसा ३३' अथवा एकविध प्राणातिपातका जब वह द्विविधसे प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसे और कायसे उस प्राणातिपातकों वह स्वयं नहीं करता है। 'अहवा न करेइ वयसा कायसा ३४' अथवा एकविध प्राणातिपात का

वयसा-कयसा-३० '-(२)-અથવા-એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું ત્રણ પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક મન, વચન અને કાયાથી બીજા પાસે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. अहवा करेंत नाणुजाणइ, मणसा वयसा कायसा ३१' (૩) અથવા એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું ત્રણ પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક મન, વચન અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરનારની અનુમોદના કરતો નથી. હવે સૂત્રકાર આઠમાં વિકલ્પના નવ ભંગોનું પ્રતિપાદન કરે છે 'एगविहेणं दुविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ, मणसा वयसा ३२' એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું બે પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક મનથી અને વચનથી તે પ્રાણાતિપાત કરતો નથી. 'अहवा न करेइ, मणसा कायसा ३३' (૨) અથવા એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું બે પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક મનથી અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી. अहवा न करेइ वयसा कायसा ३४' (૩) અથવા એક

स्वयं न करोति वचसा कायेन ३४, 'अहवा न कारवेइ मणसा वयसा ३५, अथवा एकविधं प्राणातिपात द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति मनसा वचसा ३५, 'अहवा न कारवेइ मणसा कायसा ३६' अथवा एकविधं प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति मनसा कायेन ३६, 'अहवा न कारवेइ वयसा कायसा ३७' अथवा एकविधं प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति वचसा कायेन ३७, 'अहवा करेतं णाणुजाणइ मणसा वयसा ३८' अथवा एकविधं प्राणातिपातं द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा वचसा ३५, 'अहवा करेंतं णाणुजाणइ मणसा कायसा ३९' अथवा एकविधं प्राणा-

जब वह द्विविधसे प्रतिक्रमण करता है तब वह वचनसे और कायसे प्राणातिपातका अनुमोदना नहीं करता है। 'अहवा न कारवेइ मणसा वयसा ३५' अथवा-एकविध प्राणातिपात का द्विविध से प्रतिक्रमण करता है तब वह मन से और वचन से उस प्राणातिपातको नहीं करवाता है। 'अहवा न कारवेइ मणसा कायसा ३६' अथवा-एकविध प्राणातिपात का द्विविध से जब वह प्रतिक्रमण करता है तब वह मनसे और वचनसे उसे कराता नहीं है। 'अहवा न कारवेइ वयसा कायसा ३७' अथवा-एकविध प्राणातिपात का द्विविध से प्रतिक्रमण जब वह करता है-तब वह उस प्राणातिपातको वचन से और काय से अन्य द्वारा कराता नहीं है। 'अहवा करेतं णाणुजाणइ मणसा वयसा ३८' अथवा एकविध प्राणातिपात का जब वह द्विविध से प्रतिक्रमण करता है तब वह प्राणातिपात करते हुए व्यक्तिकी मन से और वचन से अनुमोदन नहीं करता है। 'अहवा करंतं णाणु

પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું બે પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક વચનથી અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી 'अहवा न कारवेइ, मणसा वयसा ३५' (૪) અથવા એકવિધ પ્રાણાતિપાતનું દ્વિવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક મનથી અને વચનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી 'अहवा न कारवेइ, मणसा ३६' (૫) અથવા એકવિધ પ્રાણાતિપાતનુ દ્વિવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક મનથી અને વચનથી પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. 'अहवा न कारवेइ, वयसा कायसा ३७' (૭) અથવા એક વિધ પ્રાણાતિપાતનુ દ્વિવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક વચનથી અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. 'अहवा करेंतं नाणुजाणइ मणसा वयसा ३८' (૭) અથવા એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું બે પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક, પ્રાણાતિપાત

तिपातं द्विविधेन करणेन प्रतिक्रामन् कुर्वन्त नानुजानाति मनसा कायेन ३९, 'अहवा करेंतं णाणुजाणइ वयसा कायसा ४०' अथवा एकविधं प्राणातिपात द्विविधेन पूर्वोक्तेन करणेन प्रतिक्रामन् कुर्वन्तं नानुजानाति वचसा कायेन ४०, 'एगविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा ४०' एकविधं प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन निन्दया परित्यजन् स्वयं न करोति मनसा ४१, 'अहवा न करेइ वयसा ४२' अथवा एकविधं प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति वचसा ४२, 'अहवा न करेइ कायसा ४३' अथवा एकविध प्राणातिपातम् एकवि-

जाणइ मणसा कायसा ३९' अथवा एकविध प्राणातिपातका जब वह द्विविध से प्रतिक्रमण करता है, तब वह मनसे और काय से प्राणातिपात करनेवालेको अनुमोदन नहीं करता है। 'अहवा करेतं णाणुजाणइ वयसा कायसा ४०' अथवा वह जब एकविध प्राणातिपात का द्विविध से प्रतिक्रमण करता है अर्थात् निंदा द्वारा उससे दूर हट जाता है तब वह वचन से और काय से करनेवाले की अनुमोदना नहीं करता है। 'एगविह एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा ४१' जब वह एकविध प्राणातिपातका एकविध से प्रतिक्रमण करता है तब वह मन से स्वयं उसे नहीं करता है। 'अहवा न करेइ वयसा ४२' अथवा जब वह एकविध प्राणातिपात का एकविध से प्रतिक्रमण करता है तब वह स्वयं उसे वचन से नहीं करता है। 'अहवा न करेइ

કરનારની અનુમોદના મનથી અને વચનથી કરતો નથી 'अहवा करेतं नाणुजाणइ मणसा कायसा ३९' (८) અથવા એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું બે પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો શ્રાવક પ્રાણાતિપાત કરનારની મનથી અને કાયાથી અનુમોદન કરતો નથી 'अहवा करेतं नाणुजाणइ, वयसा कायसा ४०' (૯) અથવા એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું બે પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક પ્રાણાતિપાત કરનારની અનુમોદના વચનથી અને કાયાથી કરતો નથી. હવે સૂત્રકાર નવમાં વિકલ્પના નવ ભંગનું પ્રતિપાદન કરે છે–

एगविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे न करेइ मणसा ४१' (૧) જ્યારે તે શ્રાવક એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે પોતે મનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી. 'अहवा न करेइ वयसा ४२' (૩) અથવા એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક વચનથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી. 'अहवा न करेइ कायसा ?' અથવા એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરતો

धेन करणेन प्रतिक्रामन् स्वयं न करोति कायेन ४३, 'अहवा न कारवेइ मणसा ४४, अथवा एकविध प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति मनसा ४४, 'अहवा न कारवेइ वयसा ४५' अथवा एकविधं प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति वचसा ४५, अहवा न कारवेइ कायसा ४६' अथवा एकविधं प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् अन्यद्वारा न कारयति कायेन ४६, 'अहवा करेंत णाणुजाणइ मणसा ४७' अथवा एकविध प्राणातिपातम् एकविधेन प्रतिक्रामन् कुर्वन्तं नानुजानाति नानुमन्यते मनसा ४७ 'अहवा करेंत नाणुजाणइ वयसा ४८' अथवा एकविध प्राणा-

कायसा ४३' अथवा जब वह एकविध प्राणातिपात का एकविध से प्रतिक्रमण करता है तब वह स्वयं उसे काय से नहीं करता है ४३' 'अहवा न कारवेइ मणसा ४४' अथवा जब वह एकविध प्राणातिपात का एकविध से प्रतिक्रमण करता है तब वह मन से अन्य के द्वारा उसे नहीं कराता है। 'अहवा न कारवेइ वयसा ४५' अथवा जब वह एकविध प्राणातिपातका एकविध से प्रतिक्रमण करता है तब वह उसे अपने वचन द्वारा दूसरे से नहीं कराता है। 'अहवा न कारवेइ कायसा ४६' अथवा वह जब एकविध प्राणातिपातका एकविध से प्रतिक्रमण करता है तब वह उसे अन्यके द्वारा अपने शरीर से नहीं करवाता है। 'अहवा करेंतं णाणुजाणइ मणसा ४७' अथवा जब वह एकविध प्राणातिपात का एकविधसे प्रतिक्रमण करता है तब वह प्राणातिपात करनेवाले व्यक्तिकी अथवा अपनी मनसे अनुमोदना नहीं करता है। अहवा करेतं णाणुजाणइ वयसा ४८, अथवा जब

નથી. 'अहवा न कारवेइ मणसा ४४' (૪) અથવા જ્યારે તે એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે મનથી બીજા પાસે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. 'अहवा न कारवेइ वयसा ४५' (૫) અથવા એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો નથી તે શ્રાવક વચનથી અન્યની પાસે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી 'अहवा न कारवेइ कायसा ४६' (૬) અથવા એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક કાયાથી બીજા પાસે પ્રાણાતિપાત કરાવતો નથી. 'अहवा करेंतं णाणुजाणइ मणसा ४७' અથવા જ્યારે તે એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનું એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારે તે પ્રાણાતિપાત કરનાર વ્યક્તિની કે પોતાની

तिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् कुर्वन्तं नानुजानाति नानुमोदयति वचसा ४८, 'अहवा करेंतं णाणुजाणइ कायसा ४९' अथवा एकविधं प्राणातिपातम् एकविधेन करणेन प्रतिक्रामन् कुर्वन्तं नानुजानाति नानुमन्यते कायेन ४९, अथ वर्तमानकालिकस्थूलप्राणातिपातप्रत्याख्यानमुद्दिश्य गौतमः पृच्छति 'पडुप्पन्नं संवरेमाणे किं तिविहं तिविहेणं संवरेइ ?' हे भदन्त ! श्रमणोपासकः देशविरतिसम्पन्नः प्रत्युत्पन्नं-वर्तमानकालिकं स्थूलं प्राणातिपातं संवृण्वन् देशविरत्या निरुन्धन् कुर्वन् इत्यर्थः, किं त्रिविधं करणकरणानुमोदनलक्षणं त्रिप्रकारकं प्राणातिपातं त्रिविधेन मनःवचःकायलक्षणेन संवृणोति ?

वह एकविध प्राणातिपातका एकविध से प्रतिक्रमण करता है तब वह प्राणातिपात करनेवाले की अपने वचनसे प्रशंसा नहीं करता है। 'अहवा करंतं णाणुजाणइ कायसा ४९' अथवा वह जब एकविध प्राणातिपातका एकविध से प्रतिक्रमण करता है तब वह अपने शरीर से प्राणातिपात करनेवाले की प्रशंसा नहीं करता है इस प्रकार ये अतीतकाल संबंधी प्राणातिपातके प्रतिक्रमण को लेकर ४९ भंग यहां तक कहे गये हैं।

अब गौतमस्वामी वर्तमानकालिक स्थूल प्राणातिपातके प्रत्याख्यान को लेकर प्रभु से पूछते हैं-'पडुप्पन्न संवरेमाणे किं तिविहं तिविहेणं संवरेइ ?' हे भदन्त ! श्रमणोपासक देशविरति संपन्न श्रावक वर्तमान कालिक स्थूल प्राणातिपातको देशविरति के प्रभाव से नहीं करता हुआ क्या त्रिविध प्राणातिपातका कृत, कारित, अनुमोदना रूप तीन प्रकारके प्राणातिपात का मन, वचन, काय रूप त्रिविध से संवर करता है ?

અનુમોદના મનથી કરતો નથી 'अहवा करंतं णाणुजाणइ वयसा ४८' (૮) અથવા એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનુ એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો શ્રાવક, પોતાના વચન દ્વારા પ્રાણાતિપાત કરનારની પ્રશંસા અથવા અનુમોદના કરતો નથી 'अहवा करंतं णाणुजाणइ कायसा ४९' (૯) અથવા એક પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનુ એક પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરતો શ્રાવક પોતાના શરીરથી પ્રાણાતિપાત કરનારની અનુમોદના કરતો નથી. આ રીતે ભૂતકાળ સંબંધી પ્રાણાતિપાતને અનુલક્ષીને અહીં સુધીમાં ૪૯ ભંગ બતાવવામાં આવ્યા છે હવે ગૌતમ સ્વામી વર્તમાનકાલિક સ્થૂલ-પ્રાણાતિપાતના પ્રત્યાખ્યાનને અનુલક્ષીને પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે- 'पडुप्पन्नं संवरेमाणे किं तिविहं तिविहेणं संवरेइ ?' હે ભદન્ત ! દેશવિરતિવાળો શ્રમણોપાસક (શ્રાવક) કે જે દેશવિરતિના પ્રભાવથી વર્તમાનકાલિક સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, તે શું ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનો (કૃત, કારિત અને અનુમોદના રૂપ ત્રણ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનો) ત્રિવિધે (મનથી, વચનથી અને કાયથી) સંવર કરે છે ? મહાવીર પ્રભુ તેનો ઉત્તર આપતા કહે છે- 'હે ગૌતમ ! જેવી

संवरं करोति? एतद्धि? भगवानाह एवं जहा पडिक्कममाणेणं एगूणपन्नाभंगा भणिया' हे भदन्त! एवं पूर्वोक्तप्रकारेण यथा स्थूलं प्राणातिपातं प्रतिक्रामता स्थूलप्राणातिपातप्रतिक्रमणं प्रतिपादयता एकोनपञ्चाशत भङ्गाः विकल्पाः भणिताः 'एवं संवरमाणेण वि एगूणपन्न भंगा भाणियव्वा' एवं तथैव संवृण्वता पि स्थूलवर्तमानकालिकप्राणातिपातसंवरं प्रतिपादयता त्रि एकोनपञ्चाशद् भङ्गाः विकल्पाः भणितव्याः, अथ भविष्यत्कालिकप्राणातिपात-प्रत्याख्यानमुद्दिश्य गौतमः पृच्छति 'अणागयं पच्चक्खमाणे किं तिविहं तिविहेणं पच्चक्खाइ?' हे भदन्त! अनागतं भविष्यत्कालिकं स्थूलं प्राणातिपातं प्रत्याचक्षाणः श्रमणोपासकः किं त्रिविधं कृत-कारितानुमोदितलक्षणं प्राणातिपातं त्रिविधेन मनोवचःकायलक्षणेन करणभूतेन प्रत्याख्याति? भगवानाह- 'एवं ते चेव भंगा एगूणपन्ना भाणियव्वा' हे गौतम! एवम् उपर्युक्तरीत्या ते चैव अतीतवर्तमानकालिकाः भङ्गाः विकल्पा एकोनपञ्चाशद्रूपाः, भणि-

---

इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं- हे गौतम! जिस प्रकार से भूतकालिक स्थूल प्राणातिपात के प्रतिक्रमण करने के विषयमें पूर्वोक्त रूप से ४९ भंग कहे गये हैं उसी प्रकार से वर्तमानकालिक स्थूल प्राणातिपात के संवर करनेके विषयमें ४९ भंग कर देने चाहिये। अब गौतम! भविष्यत्कालिक प्राणातिपात के प्रत्याख्यानको लेकर प्रभु से पूछते हैं. 'अणागयं पच्चक्खमाणे किं तिविहं तिविहेणं पच्चक्खाइ' हे भदन्त! भविष्यत् कालिक स्थूल प्राणातिपातका प्रत्याख्यान करने वाला श्रमणोपासक कृत, कारित, अनुमोदना रूप तीन प्रकारके प्राणातिपातका मन, वचन, काय रूप तीन प्रकारसे त्याग करता है क्या? इसके उत्तरमें प्रभु कहते है-एवं ते चेव भंगा एगूणपन्ना भंगा भाणियव्वा'

રીતે ભૂતકાલિક સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતના પ્રતિક્રમણ કરવા વિષેના ૪૯ ભંગ પહેલા કહેવામાં આવ્યા છે, એજ પ્રમાણે વર્તમાનકાલિક સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતનો સંવર કરવા વિષેના પણ ૪૯ ભંગ કહેવા જોઇએ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'अणागयं पच्चक्खमाणे किं तिविहं तिविहेणं पच्चक्खाइ?' હે ભદન્ત! ભવિષ્યકાળના સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતના પ્રત્યાખ્યાન કરતો શ્રમણોપાસક કૃત, કારિત અને અનુમોદના રૂપ ત્રણ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનો મન, વચન અને કાયા ત્રણ પ્રકારે ત્યાગ કરે છે?

મહાવીર પ્રભુ તેનો ઉત્તર આપતા કહે છે-'एवं तं चेव भंगा एगूणपन्ना भंगा भाणियव्वा' હે ગૌતમ! ભૂતકાળ અને વર્તમાનકાળ સંબંધી જેવા ૪૯-૪૯ ભંગનું

तथ्या:, 'जाव अहवा करेतं णाणुजाणइ कायसा' यावत् त्रिविधं 'त्रिविधेन प्रतिक्रामन् न करोति, न कारयति,कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा वचसा कायेन' इति-१ प्रथमं विकल्पमारभ्य 'अथवा एकविधम् एकविधेन प्रतिक्रामन् कुर्वन्तं नानुजानाति कायेन' इत्यन्तम् एकोनपञ्चशत्तमविकल्पपर्यन्त वक्तव्या इत्याशयः, अथ स्थूलमृषावादप्रत्याख्यानमुद्दिश्य पृच्छति - 'समणोवासगस्स णं भंते! पुव्वामेव थूलमुसावाए अपच्चक्खाए भवइ' हे भदन्त! श्रमणोपासकस्य श्रावकस्य खलु पूर्वमेव सम्यक्त्वप्रतिपत्तितः प्राक्कालमेवेत्यर्थः स्थूलमृषावादः स्थूलासत्यवाद अप्रत्याख्यातो भवति, 'सेणं भंते! पच्छा-

हे गौतम! इस विषयमें भूतकाल और वर्तमानकालके ४९ भंग जिस प्रकार से प्रतिपादित किये गये हैं उसी प्रकारसे यहां पर भी जानना चाहिये। 'त्रिविध प्राणातिपातका त्रिविध मन, वचन और काय से प्रतिक्रमण करता हुआ श्रमणोपासक श्रावक प्राणातिपातको मन से वचन से और काय से न करता है, न कराता है और न करते हुए की वह अनुमोदन करता है' यह प्रथम विकल्प है-सो इस प्रथम विकल्प से लेकर 'अहवा एगविहं एगविहेणं पडिक्कममाणे करेतं नाणुजाणइ कायसा' यहां तक के ४९ वें इस विकल्प तकका सब कथन यहां पर करना चाहिये।

अब गोतमस्वामी स्थूल मृषावादके प्रत्याख्यान को लेकर पूछते हैं- 'समणोवासगस्स ण भंते! पुव्वामेव थूल मुसावाए अपच्चक्खाए भवइ' हे भदन्त! श्रमणोपासक श्रावक के जब तक सम्यक्त्व नही होता है इसके पहिले स्थूल मृषावाद अप्रत्याख्यात

આગળ પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યુ છે, એજ પ્રકારના ૪૯ ભંગ ભવિષ્યકાળના પ્રાણાતિપાતના પ્રત્યાખ્યાન વિષે પણ સમજવા 'ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનું મન, વચન અને કાયાથી પ્રતિક્રમણ કરતો શ્રમણોપાસક શ્રાવક મનથી, વચનથી અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, અન્યની પાસે કરાવતો નથી અને પ્રાણાતિપાત કરનારની અનુમોદના કરતો નથી,' આ પહેલો વિકલ્પ છે. આ પહેલા વિકલ્પથી શરૂ કરીને 'अहवा एगविह एगविहेण पडिक्कममाणे करेतं णाणुजाणइ कायसा' આ ૪૯ માં વિકલ્પ સુધીના બધા વિકલ્પો અહીં કહેવા જોઇએ

હવે ગૌતમ સ્વામી સ્થૂલ મૃષાવાદના પ્રત્યાખ્યાનને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે- 'समणोवासगस्स णं भंते! पुव्वामेव थूलमुसावाए अपच्चक्खाए भवइ' હે ભદન્ત! જ્યાં સુધી શ્રમણોપાસક શ્રાવકને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થતી નથી

मचक्खाइक्खमाणे किं करेइ ?' हे भदन्त ! स खलु श्रमणोपासकः अप्रत्याख्यात-पूर्वमृषावादः पश्चात्-मृषावादविरतिकाले मृषावादं प्रत्याचक्षाणः किं करोति ? भगवानाह-' एवं जहा पाणाइवायस्स सीयालं भंगसयं भणियं तहा मुसावायस्स वि भाणियव्वं ' हे गौतम ! एवम् उपर्युक्तरीत्या यथा प्राणातिपातस्य सप्तचत्वारिंशदधिकं भङ्गशतं भङ्गानां विकल्पानां शतं भणितम् उक्तम् तथैव मृषावादस्यापि सप्तचत्वारिंशदधिकशतसंख्यकाः भङ्गाः भणितव्याः वक्तव्याः, 'एवं अदिन्ना-

होता है, अर्थात् जो श्रावक होता है उसके जब तक सम्यक्दर्शन नहीं हो जाता, तब तक का प्रत्याख्यान सच्चा नहीं माना जाता-मिथ्याचारित्र रूप माना जाता है, और जब उसके सम्यक्दर्शन हो जाता है, तब उसका किया हुआ प्रत्याख्यान सम्यक्त्व मूलक होने से सच्चा माना जाता है। ' सेणं भंते ! पच्छा पच्चाइक्खमाणे किं करेइ ? ' सो इसीको लेकर गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है कि यह श्रमणोपासक श्रावक मृषावादकी विरति के समय में मृषावादका प्रत्याख्यान करता हुआ क्या करता है। इसके उत्तर में प्रभु कहते है ' एवं जहा पाणाइवायस्स सीयालं भंगसयं भणियं तहा मुसावायस्स वि भाणियव्व ' जैसे प्राणातिपात के तीन कालको लेकर एक सौ सेंतालीस भंग कहे गये है उसी तरहसे मृषावादके भी एक सौ सेंतालीस भंग कहना चाहिये। अर्थात् जब श्रमणोपासक श्रावक सम्यक्त्व होने के बाद देशविरतिके सन्मुख होता है, और

ત્યાં સુધી તેના દ્વારા સ્થૂલમૃષાવાદના પ્રત્યાખ્યાન થઈ શકતા નથી-એટલે કે શ્રાવકને જ્યાં સુધી સમ્યક્દર્શન થાય નહીં ત્યાં સુધીના તેના પ્રત્યાખ્યાન સાચા મનાતાં નથી પણ મિથ્યાચારિત્રરૂપ મનાય છે, પણ જ્યારે તેને સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે તેણે કરેલાં પ્રત્યાખ્યાન સમ્યકત્વમૂલક હોવાથી, સાચાં મનાય છે.

'से णं भते ! पच्छा पच्चाइक्खमाणे किं करेइ ?' આ નિયમને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવો પ્રશ્ન કરે છે કે શ્રમણોપાસક શ્રાવક મૃષાવાદની વિરતિના સમયમાં મૃષાવાદના પ્રત્યાખ્યાન કરે ત્યારે શું કરે છે ?

ઉત્તર- ' एवं जहा पाणाइवायस्स सीयालं भंगसयं भणियं तहा मुसावायस्स वि भाणियव्वं ' હે ગૌતમ ! જેવી રીતે ત્રણ કાળની અપેક્ષાએ પ્રાણાતિપાતના ૧૪૭ ભંગ કહ્યા છે (ભૂતકાળની અપેક્ષાએ ૪૯ ભંગ તે અને વર્તમાનની અપેક્ષાએ ૪૯ ભંગ તે ભવિષ્યની અપેક્ષાએ ૪૯ ભંગ) એજ પ્રમાણે મૃષાવાદના પણ ૧૪૭ ભંગ કહેવા જોઈએ, એટલે કે સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ બાદ શ્રમણોપાસક શ્રાવક દેશવિરતિવાળો બનીને

दाणस्सवि ' एवं मृषावादस्येव अदत्तादानस्यापि सप्तचत्वारिंशदधिकशतसंख्यका अपि भङ्गाः वक्तव्याः, एवं थूलगस्स मेहुणस्सवि ' एवं मृषावादस्येव स्थूलकस्य स्थूलस्य मैथुनस्यापि सप्तचत्वारिंशदधिकशतसंख्यकाः विकल्पाः वक्तव्याः,

वह स्थूल प्राणातिपातका प्रतिक्रमण, संवर और प्रत्याख्यान करता है तो इस विषय में जैसे अभी एकसौ सेंतालीस भंग प्रकट किये गये हैं उसी प्रकारसे जब यह स्थूल मृषावाद का प्रत्याख्यान करता है तब यह भूतकालिक मृषावाद का प्रतिक्रमण करता है वर्तमान कालिक स्थूल मृषावाद का यह संवर करता है। और भविष्यत् कालिक स्थूल मृषावाद का यह प्रत्याख्यान करता है। अतीतकालके मृषावाद का जब वह प्रतिक्रमण करता है तब यह त्रिविध मृषावाद का प्रतिक्रमण त्रिविधसे करता है द्विविधसे करता है एकविधसे भी करता है। द्विविध मृषावाद का एकविधसे करता है त्रिविधसे करता है द्विविधसे भी करता है इत्यादि सब कथन प्राणातिपातके प्रतिक्रमणके प्रकरणकी तरह यहां पर भी करलेना चाहिये। इस तरह स्थूल मृषावादके प्रतिक्रमणके विषय में ४९ भंग हो जाते हैं। वर्तमान कालिक स्थूल मृषावाद के संवर करनेके विषयमें ४९ होजाते हैं। तथा अनागत स्थूल मृषावादके प्रत्याख्यान करनेके विषय में ४९ भंग होजाते है इस तरत स्थूल मृषावादके एक सौ सेंतालीस भंग होते है। ' एवं आदिन्नादाणस्स वि, एवं थूलगस्स मेहुणस्स वि, थूलगस्स परिग्गहस्स

સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતનુ પ્રતિક્રમણ, સંવર અને પ્રત્યાખ્યાન કરે છે આ વિષયને અનુલક્ષીને પહેલા જેવાં ૧૪૭ ભગ બતાવવામાં આવ્યા છે, એવાં જ ૧૪૭ ભગ અહીં પણ સમજવા- ભૂતકાલિક મૃષાવાદના પ્રતિક્રમણ વિષયક ૪૯ ભગ, વર્તમાનકાલિક સ્થૂલ-મૃષાવાદના સવરના ૪૯ ભગ અને ભવિષ્યકાલિન સ્થૂલ મૃષાવાદના પ્રત્યાખ્યાનના ૪૯ ભંગ મળીને તેના કુલ ૧૪૭ ભગ સમજવા ભૂતકાળના મૃષાવાદનુ પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક ત્રિવિધ મૃષાવાદનુ પ્રતિક્રમણ ત્રિવિધે પણ કરે છે દ્વિવિધે પણ કરે છે અને એકવિધે પણ કરે છે દ્વિવિધ મૃષાવાદનુ પ્રતિક્રમણ ત્રિવિધે પણ કરે છે, દ્વિવિધે પણ કરે છે અને એકવિધે પણ કરે છે ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન પ્રાણાતિપાતના પ્રતિક્રમણના પ્રકરણનીજેમ અહીં સમજી લેવુ. આ રીતે સ્થૂલમૃષાવાદનુ પ્રતિક્રમણ કરવા વિષેના ૪૯ ભગ બની જશે, વર્તમાનકાલિક થૂલમૃષાવાદના સંવર વિષેના ૪૯ ભગ બનશે અને ભવિષ્યકાલિન સ્થૂલમૃષાવાદના કુલ ૧૪૭ ભગ બને છે ' एवं अदिन्नादाणस्स वि, एवं थूलगस्स मेहुणस्स वि, थूलगस्स परिग्गहस्स वि, जाव अहवा करें तं णाणुजाणइ कायसा '

तथैव 'थूलगस्स परिग्गहस्स वि जाव अहवा करेंतं णाणुजाणइ कायसा' स्थूलकस्य स्थूलस्य परिग्रहस्यापि प्राणातिपातादिवदेव सप्तचत्वारिंशदधिक-शतसंख्यका भङ्गाः अवसेया., यावत्- 'त्रिविधं त्रिविधेन प्रतिक्रामन् न करोति, न कारयति, कुर्वन्तं नानुजानाति मनसा, वचसा, कायेन' इति प्रथमं विकल्प-मारभ्य 'अथवा एकविधम् एकविधेन प्रतिक्रामन् कुर्वन्तं नानुजानाति कायेन' इत्यन्तम् एकोनपञ्चाशत्तमविकल्पपर्यन्तमिति भावः, ते च सर्वत्रैव अतीतवर्तमानभविष्यद्भेदैः सप्तचत्वारिंशदधिक शतसंख्यका भवन्ति इतिसमवसेयम्.

ननु कथं तावत् मनसा करणं कारणम् अनुमोदनञ्चभवितु मर्हति?

वि, जाव अहवा करेंतं नाणुजाणइ कायसा' इसी प्रकारसे स्थूल अदत्तादानके भी एकसौ सेंतालीस भंग होते हैं, स्थूल मैथुनके भी इसी तरहसे एकसौ सेंतालीस भङ्ग होते हैं, और स्थूल परिग्रहके भी एकसौ सेंतालीस भंग होते हैं ये सब भंग त्रिविधका त्रिविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह मनसे, वचनसे एवं कायसे न करता है न कराता है और न करते हुवेकी अनुमोदना करता है। इस प्रथम भंगसे लेकर 'अथवा एकविध प्राणातिपातका एकविधसे प्रतिक्रमण करता हुआ वह कायसे करने वालेकी अनुमोदना नहीं करता है इस अन्तिम ४९ वे भंग तक हैं। ये सब ४९ भंग अतीत वर्तमान और भविष्यत् के भेदसे एकसौ सेंतालीस हो जाते हैं। ऐसा जानना चाहिये।

शंका- मनसे करना और अनुमोदना करना ये सब कैसे हो सकता है? उत्तर- जिस प्रकार वचनसे और कायसे प्राणातिपात

એજ પ્રમાણે સ્થૂલ અદત્તાદાનના પણ ૧૪૭ ભંગ થાય છે, મૈથુનના પણ ૧૪૭ ભંગ થાય છે, અને સ્થૂલ પરિગ્રહના પણ ૧૪૭ ભંગ થાય છે. 'ત્રિવિધનું ત્રિવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક મન, વચન અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, કરાવતો નથી અને કરનારની અનુમોદના કરતો નથી', આ પહેલા ભંગથી શરૂ કરીને 'અથવા એકવિધ પ્રાણાતિપાતનું એકવિધે પ્રતિક્રમણ કરતો તે શ્રાવક કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરનારની અનુમોદના કરતો નથી', આ છેલ્લા (૪૯) ભંગ સુધીનું કથન, સ્થૂલ અદત્તાદાન આદિ વિષે પણ સમજવું. ભૂતકાળ, વર્તમાનકાળ અને ભવિષ્યકાળના ૪૯+૪૯+૪૯ ભંગ = ૧૪૭ ભંગ થાય છે એમ સમજવું.

શંકા- મનથી કરવું, કરાવવું અને અનુમોદના કરવી, એ કેવી રીતે સંભવી શકે છે? ઉત્તર- જેવી રીતે વચનથી અને કાયાથી પ્રાણાતિપાત કરવાનું, કરાવવાનું અને

इतिचेदत्रोच्यते – यथा वचसा कायेन च प्राणातिपातादिकरणादिकं भवति तथैव मनसापि तेषां संभवात्,

उक्तञ्च– 'आह कह पुण मणसा करणं कारावणं अणुमईय ?
जहवइतणुजोगेहिं करणाई तह भवे मणसा' ॥ १ ॥
तयहीणता वइतणु करणाईणं च अहव मणकरणं,
सावज्जजोगमणणं पन्नत्तं वीयरागेहिं' ॥ २ ॥
कारावणपुण मणसा चिंतेइ करेउएस सावज्जं,
चिंतेईय कए उण सुट्ठु कयं अणुमई होइ' ॥ ३ ॥

छाया– 'आहुः कथं पुनर्मनसा करणं कारणमनुमतिश्च ।
यथावचो तनुयोगाभ्यां करणादिकं तथा भवेत् मनसा ॥ १ ॥
तदहीनता वचस्तनुकरणादीनाञ्चाथवा मनः करणम् ।
सावद्ययोगमननं प्रज्ञप्त वीतरागैः ॥ २ ॥
कारणं पुनर्मनसा चिन्तति करोतु एतत् सावद्यम् ।
चिन्ततिच्च कृतं पुनः सुष्ठुकृतमनुमति भवति ॥ ३ ॥

अत्रच पञ्चसु अणुव्रतेषु प्रत्येकं सप्तचत्वारिंशदधिकानां शतभङ्गानां सद्भावेन पञ्चत्रिंशदधिकसप्तशतभङ्गकाः भवन्ति, अत्र आजीविका यत् श्रमणोपासकवृत्ति

आदिका करना कराना अनुमोदना करना ये सब होता है उसी तरहसे मनसे भी ये सब होता है। कहा भी है–अहकह पुण इत्यादि

तात्पर्य इसका यही है कि मनसे जो करना है वह सावद्य योगके विचार करने रूप होता है तथा जो मनसे कराना होता है वह 'यह सावद्य योगको करे' इस विचार रूप होता है। एवं मनसे जो अनुमोदना करना होता है वह 'इसने इस सावद्ययोगको बहुत ठीक किया है' ऐसा विचार रूप होता है।

यहाँ पाँच अणुव्रतो में प्रत्येक व्रत के एक सौ सेंतालीस

અનુમોદના કરવાનુ બની શકે છે, એજ પ્રમાણે મનથી પણ એ બધુ બની શકે છે. કહ્યુ પણ છે– अह कहं पुण–ઇત્યાદિ

આ કથનનુ તાત્પર્ય એ છે કે મનથી જે કરવામાં આવે છે તે સાવદ્યયોગનો વિચાર કરવા રૂપ હોય છે. તથા મનથી જે કરાવવાનુ હોય છે તે 'ભલે કોઇ માણસ સાવદ્યયોગ કરે' આ પ્રકારના વિચારરૂપ હોય છે મનથી તેની અનુમોદના કરવી એ વાત આ પ્રકારના વિચારરૂપ હોય છે કે 'તેણે આ સાવદ્યયોગ કર્યો તે ઘણુ સારૂં કર્યું.'

અહીં પ્રત્યેક અણુવ્રતોના ૧૪૭–૧૪૭ ભંગ બતાવ્યા છે. એ રીતે પાંચે અણુવ્રતોના કુલ ૭૩૫ ભંગ થાય છે. ... एए खलु एरिसगा समणोवासगा भवंति, नो खलु

वस्तुजातं स्थविरान पृष्टवन्तः, तथा, गौतमश्च भगवन्तं पृष्टवान् तच्चावत्प्रतिपादितम् अथानन्तरोक्तगुणशीलाः श्रमणोपासका एव भवितुमर्हन्ति नतु आजीविकानां गुणित्वेनाभिमता आजीविकोपासका इति प्रदर्शयितुमाह– 'एए खलु एरिसगा समणोवासगा भवंति, नो खलु एरिसगा आजीवियोवासगा भवंति' हे गौतम! एते खलु उपरिवर्णिता ईदृशकाः प्राणातिपातादिषु अतीतप्रतिक्रमणवन्तः प्रत्युत्पन्नसंवरवन्तोऽनागतप्रत्याख्यानवन्तश्च श्रमणोपासकाः श्रावका एव भवन्ति, भवितुमर्हन्ति, नो खलु नैव किल ईदृशकाः उपर्युक्तरूपा आजीविकोपासकाः गोशालकशिष्यश्रावका भवन्ति, भवितु मर्हन्ति तेषामुक्तार्थानामपरिज्ञानात् ॥ सू० २ ॥

भंग होते हैं। इस तरह पांचों अणुव्रतों का कुल सातसौ पेंतीस (७३५) भंग हो जाते हैं।

'एए खलु एरिसगा समणोवासगा भवंति, नो खलु एरिसगा आजीविओवासगा भवंति' यहां पर आजीविकोंने जो स्थविरोंसे श्रमणोपासकों के विषय में पूछा है उसी विषयको गौतमने प्रभुसे पूछा है– सो उसका यहां तक प्रतिपादन किया। अब सूत्रकार यह कह रहे हैं कि अनन्तरोक्त गुणशीलवाले श्रमणोपासक ही हो सकते हैं आजीविकों द्वारा गुणीरूपसे मान्य किये गये आजीविकोपासक नहीं। प्रभु गौतमसे कह रहे हैं– हे गौतम। ऊपर में जिनका वर्णन कियाजा चुका है ऐसे श्रमणोपासक-श्रावक ही अतीत प्राणातिपात आदिके विषय में प्रतिक्रमणवाले, वर्तमान प्राणातिपात आदि के विषय में प्रत्याख्यानवाले होते हैं– हो सकते हैं, आजीविकोपासक गोशालक शिष्य श्रावक–न ऐसे होते हैं और न ऐसे हो सकते हैं। क्यों कि वे इस अर्थसे अपरिचित–अनभिज्ञ होते हैं ॥सू०२॥

एरिसगा आजीविओवासगा भवंति' આજીવિકોએ સ્થવિરોને શ્રમણોપાસકોના વિષયમાં પૂછેલા પ્રશ્નોને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામીએ પૂછેલા પ્રશ્નોનું આ પ્રકરણમાં પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે આ પ્રકારના ગુણ અને શીલવાળા શ્રમણોપાસક જ હોઇ શકે છે. આજીવિકો દ્વારા ગુણીરૂપે માન્ય કરાયેલા આજીવિકોપાસક એવાં હોતા નથી. તેથીજ સૂત્રનો ઉપસંહાર કરતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ! ઉપર જેનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. એવા શ્રમણોપાસક શ્રાવકો જ ભૂતકાલિન પ્રાણાતિપાત આદિના વિષયમાં પ્રતિક્રમણવાળા, વર્તમાનકાલિક પ્રાણાતિપાત આદિના વિષયમાં સંવરવાળા અને ભવિષ્યકાલિન પ્રાણાતિપાત આદિના વિષયમાં પ્રત્યાખ્યાનવાળા હોય છે– હોઇ શકે છે,

आजीविकसिद्धान्तवक्तव्यता ।

मूलम्—आजीवियसमयस्स णं अयमट्ठे पण्णत्ते अक्खीण-पडिभोइणो सव्वे सत्ता से हंता छेत्ता भेत्ता लुंपित्ता विलुंपित्ता उद्दवइत्ता आहारमाहारेंति, तत्थ खलु इमे दुवालसआजीवियोवासगा भवंति, तं जहा—ताले १, तालपलंबे २, उव्विहे ३, संविहे ४, अवविहे ५, उदए ६, नामुदए ७, णमुदए ८, अणुवालए ९, संखवालए १०, अयंबुले ११, कायरए १२, इच्चेते दुवालसआजीवियोवासगा अरिहंतदेवतागा अम्मापिउसुस्सूसगा पंचफलपडिक्कंता, तं जहा—उंबरेहिं, वडेहिं, बोरेहिं, सत्तरेहिं, पिलंखूहिं. पलंडुल्हसणकंदमूलविवज्जगा अणिल्लंछिएहिं अणक्क-भिन्नेहिं गोणेहिं तसपाणविवज्जिएहिंवित्तेहिं वित्तिं कप्पेमाणा विह-रंति, एए वि ताव एवं इच्छंति; किमंगपुण जे इमे समणोवासगा भवंति, जेसिं नो कप्पंति इमाइं पन्नरसकम्मादाणाइं सयंकरेत्तए वा, कारवेत्तए वा, करेंतं वा अन्नं न समणुजाणेत्तए, तं जहा—इंगालकम्मे १, वणकम्मे २, साडीकम्मे ३, भाडीकम्मे ४, फोडीकम्मे ५, दंतवाणिज्जे ६; लक्खवाणिज्जे ७; केसवाणिज्जे ८, रसवाणिज्जे ९, विसवाणिज्जे १०, जंतपीलणकम्मे ११; निल्लंछणकम्मे १२, दवग्गिदावणया १३; सरहदतलायपरिसो-सणया १४, असतीपोसणया १५, इच्चेते समणोवासगा सुक्का

આજીવિકોપાસકો (ગોશાલક શિષ્ય શ્રાવક) એવાં હોતાં નથી અને હોઇ શકતા પણ નથી. કારણુ કે તેઓ આ અર્થથી અપરિચિત (અનભિજ્ઞ હોય) છે. ॥ સૂ ૨ ॥

सुक्काभिजातीया भविया, भवित्ता, कालमासे कालं किच्चा अन्न-यरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति ॥ सू० ३ ॥

छाया-आजीविकसमयस्य खलु अयमर्थः प्रज्ञप्तः- अक्षीणपरिभोगिनः सर्वे सत्वाः, ततः हत्वा, छित्वा, भित्वा, लुप्त्वा, विलुप्य, अपद्राव्य, आहार-माहारयन्ति, तत्र खलु इमे द्वादश आजीविकोपासका भवन्ति, तद्यथा-१ तालः, २-तालप्रलम्बः, ३-उद्विधः, ४-संविधः, ५-अवविधः, ६ उदयः, ७ नामो-

आजीविक सिद्धान्त वक्तव्यता

आजीविय समयस्स णं अयमट्ठे पण्णत्ते इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(आजीवियसमयस्स णं अयमट्ठे पण्णत्ते) आजीविक-गोशा-लकके सिद्धान्तका यह अर्थ कहा जाता है (अक्खीणपडिभोइणो सव्वे सत्ता-से हंता छेत्ता भेत्ता लुंपित्ता, विलुंपित्ता उद्दवइत्ता आहारमाहारेंति) सर्व सत्त्व अक्षीण परिभोगीसचित्ताहारी हैं। इस कारण वे लकडी वगैरहसे हनन करके, तलवार आदिसे छेद करके, शूल आदिसे भेद करके, पंख आदिको उखाड करके, खाल आदिको काट करके खाने योग्य जन्तुको इस प्रकार विनष्ट करके खाते हैं। (तत्थ खलु इमे दुवालसआजीवियोवासगा भवंति) आजीविक सिद्धान्त में ये १२ आजिविकोपासक (श्रावक) कहे गये हैं। (तं जहा) जो इस प्रकारसे हैं- (ताले १, तालपलंबे २, उव्विहे ३, संविहे ४, अववहे ५, उदए ६, नामुदए ७, णमुदए ८, अणुवालए ९, संखवालए १०, अयंपुले ११,

આજીવિક સિદ્ધાંત વક્તવ્યતા-

'आजीवियसमयस्स णं अयमट्ठे पण्णत्ते' ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ-(आजीवियसमयस्स णं अयमट्ठे पण्णत्ते) આજીવિક (ગોશાલક) સંપ્રદાયના સિદ્ધાંતનો આ પ્રમાણે અર્થ પ્રરૂપવામાં આવ્યો છે- (अक्खीणपडिभोइणो सव्वे सत्ता-से हंता, छेत्ता भेत्ता लुंपिता, विलुंपिता, उद्दवइत्ता आहारमाहारेंति) બધાં પ્રાણીઓ અક્ષીણપરિભોગી-સચિત્તાહારી છે. તેથી તેમને લાકડી આદિથી મારીને, તલવાર આદિથી છેદીને, શૂળ આદિથી ભેદીને, પાંખ આદિને ઉખાડીને, ચર્મ આદિને ઉતારીને તેઓ આહારના ઉપયોગમાં લે છે. (तत्थ खलु इमे दुवालसआजीवियो-वासगा भवंति) આજીવિક સિદ્ધાંતમાં બાર આજીવિકોપાસક (શ્રાવક) કહ્યા છે. (तं जहा) તેમનાં નામ આ પ્રમાણે છે-(ताले १, तालपलंबे २, उव्विहे ३, संविहे ४, अववहे ५, उदए ६, नामुदए ७, णमुदए ८, अणुवालए ९, संखवालए

दयः, ८-नर्मोदय, ९-अनुपालकः, १०-शङ्खपालकः, ११-अयंबुलः, १२-कातरः, इत्येते द्वादश आजीविकोपासकाः-अर्हद्देवताकाः मातापित्रोः शुश्रूषकाः पञ्चफलप्रतिक्रान्ताः, तद्यथा उदुम्बरेभ्यः, वटेभ्यः वदरेभ्यः, सतरेभ्यः, पिप्पलेभ्यः, पलाण्डु-लशुन-कन्द-मूलविवर्जकाः, अनिलाञ्छितैः, अनासिकाभिन्नैः, गोभिः, त्रसप्राणविवर्जितैः वित्तैः वृत्तिं कल्पयन्तो विहरन्ति, एतेऽपि तावत् एवमिच्छन्ति, किम् अङ्ग पुनः ये इमे श्रमणोपासका भवन्ति, येषां नो

कायरए १२) ताल १, तालप्रलंब २, उद्विध ३, संविध ४, अविविध ५, उदय ६, नामोदय ७, नर्मोदय ८, अनुपालक ९, शंखपालक १०, अयंपुल ११, कातर १२, (इच्चे ते दुवालसआजीवियोवासगा अरिहंत देवतागा अम्मा पियुसुस्सूसगा पंच फलपडिकंता) ये १२ आजीविकोपासक गोशालकरूप अर्हत के भक्त होते हैं। ये मातापिताकी सेवा करते हैं। पांच प्रकार के फलोंको नहीं खाते है। (तंजहा) वे पांच प्रकारके फल इस प्रकारसे हैं- (उंबरेहिं वडेहिं, वोरेहिं, सत्तरेहिं, पिलक्खूहिं, पलंडू-लहसुण कंदमूल विवज्जगा) ऊमर-गूलर, वड, वैर (बोर) सतरफल, पीपर। ये प्याज, लहसन, कंद, मूल इनके त्यागी होते हैं। (अणिल्लंछिएहिं, अणक्कभिन्नेहिं, गोणेहिं तसपाणविवज्जिएहिं, वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति) ये बधिया नहीं कराये गये, नहीं नाथे गये ऐसे वैलों द्वारा, तथा त्रसप्राणीकी हिंसासे रहित ऐसे व्यापार द्वारा अपनी आजीविका चलाते हैं। (एएवि ताव एवं इच्छंति, किमंग पुण जे इमे समणोवासगा भवंति, जेसिं नो कप्पंति

१०, अयंबुले ११, कायरए १२) (१)તાલ, (૨)તાલપ્રલંબ, (૩) ઉદ્વિધ,(૪) સંવિધ, (૫) અવવિધ, (૬) ઉદય, (૭) નામોદય, (૮) નર્મોદય (૯) અનુપાલક, (૧૦) શંખપાલક, (૧૧) અયંબુલ અને (૧૨) કાતર (इच्चे ते दुवालस आजीवियोवासगा अरिहंतदेवतागा अम्मापिउसुस्सूसगा पंच फलपडिकंता) આ બાર આજીવિકોપાસકો ગોશાલકરૂપ અર્હંતના ભક્ત છે તેઓ માતા પિતાની સેવા કરે છે તેઓ પાંચ પ્રકારના ફળો ખાતાં નથી (तंजहा) તે પાંચ પ્રકારના ફળો નીચે પ્રમાણે છે- (उंबरेहिं, वडेहिं, वोरेहिं, सत्तरेहिं, पिलंक्खूहिं, पलंडू-ल्हसुण-कंदमूलविवज्जगा) ઊમર-ગૂલર, વડ, બોર, સતરફળ, પીપર તેઓ ડુંગળી, લસણ, કંદમૂળ વગેરેના પણ ત્યાગી છે. अणिल्लंछिएहिं, अणक्कभिन्नेहिं, गोणेहिं, तसपाणविवज्जिएहिं, वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति) તેઓ ખસી કરાવ્યા વિનાના અને નાથ્યા વિનાના બળદો દ્વારા તથા ત્રસ જીવોની હિંસા ન થતી હોય એવા વ્યાપાર દ્વારા પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે. (एएवि

कल्प्यन्ते इमानि पञ्चदश कर्मादानानि स्वयं कर्तुं वा, कारयितुं वा, कुर्वन्तं वा अन्यं न समनुज्ञापयितुम्, तद्यथा-१-अङ्गारकर्म, २ वनकर्म, ३ शकटिकर्म, ४ भाटीकर्म, ५ स्फोटिकर्म ६ दन्तवाणिज्यम्, ७ लाक्षावाणिज्यम्, ८ केश वाणिज्यम्, ९ रसवाणिज्यम्, १० विषवाणिज्यम्, ११ यन्त्रपीडनकर्म, १२ निर्लाञ्छनकर्म, १३ दवाग्निदापनता, १४ सरोह्रदतडागपरिशोषणता, १५

इमाइं पन्नरसकम्मादाणाइं सयं करेत्तए वा, कारवेत्तए वा करेंतं वा अन्न न समणुजाणेत्तए) इस तरहके जब गोशालकके श्रावक भी इस प्रकारसे धर्मको चाहते हैं तो फिर जो श्रमणोपासक - श्रावक हैं उनके विषय में तो क्या कहना, ये तो इन पन्द्रह १५ कर्मादानोंको स्वयं नहीं करते हैं, दूसरोंसे नहीं करवाते हैं और इन्हें करवानेवालेकी अनुमोदना भी नहीं करते हैं। (तंजहा) वे पन्द्रह प्रकारके कर्मादान ये हैं- (इंगालकम्मे १, वणकम्मे २, साडीकम्मे ३, भाडीकम्मे ४, फोडीकम्मे ५, दंतवाणिज्जे ६, लक्खवाणिज्जे ७, केसवाणिज्जे ८, रसवाणिज्जे ९, विसवाणिज्जे १०, जंतपीलणकम्मे ११, निल्लछणकम्मे १२, दवग्गिदावणया १३, सरदहतलायपरिसोसणया १४, असई-पोसणया) अंगारकर्म १, वनकर्म २, शकटकर्म ३, भाटकर्म ४, स्फोटककर्म ५, दन्तवाणिज्य ६, लाक्षावाणिज्य ७, केशवाणिज्य ८, रसवाणिज्य ९, विषवाणिज्य १०, यंत्र पीलनकर्म ११, निर्लाछनकर्म १२, दावाग्निदापन १३, सरोवर, द्रह एवं तालाब इनका शोषण १४,

ताव एवं इच्छंति, किमंग पुण जे इमे समणोवासगा भवंति, जेसिं नो कप्पंति - इमाइं पन्नरसकम्मादाणाइं सयं करेत्तए वा, कारवेत्तए वा, करेतं वा अन्न न समणुजाणेत्तए) આ પ્રકારના ગોશાલકના શ્રાવક પણ આ પ્રકારે ધર્મને ચાહનારા હોય છે, તો શ્રમણોપાસક શ્રાવકોની તો વાત જ શી કરવી ? તેઓ તો ૧૫ પ્રકારના કર્માદાનોનું પોતે સેવન કરતા નથી, અન્ય પાસે સેવન કરાવતા નથી અને તેમનુ સેવન કરનારની અનુમોદના કરતા નથી. (तंजहा) તે ૧૫ પ્રકારના કર્માદાન નીચે પ્રમાણે છે- (इंगालकम्मे, वणकम्मे, साडीकम्मे, भाडिकम्मे, फोडीकम्मे, दंतवाणिज्जे, लक्खवाणिज्जे, केसवाणिज्जे, रसवाणिज्जे, विसवाणिज्जे, जंतपीलणकम्मे, निल्लंछणकम्मे, दवग्गिदावणया, सर दह तला य परिसोसणया, असई पोसणया) (૧) અંગારકર્મ (૨) વનકર્મ (૩) શકટકર્મ, (૪) ભાટકકર્મ, (૫) સ્ફોટકકર્મ (૬) દંતવાણિજ્ય (૭) લાખવાણિજ્ય (૮) કેશવાણિજ્ય, (૯) રસવાણિજ્ય, (૧૦) વિષવાણિજ્ય, (૧૧) યંત્રપીલનકર્મ, (૧૨) નિર્લાંછનકર્મ, (અંગો છેદીને નાથવાનું વગેરે કામ). (૧૩)

असतीपोषणता, इत्येते शुक्लाः, शुक्लाभिजात्याः भविकाः भूत्वा, कालमासे कालं कृत्वा अन्यतरेषु देवलोकेषु देवतया उपपत्तारो भवन्ति ॥ सू० ३ ॥

टीका—अथ तद्विपरीताजीविकोपासकस्वरूपमाह-'आजीवियसमयस्स णं अयमट्ठे पण्णत्ते' इति, आजीविकसमयस्य गोशालकसिद्धान्तस्य खलु अयं वक्ष्यमाणः अर्थः प्रज्ञप्तः-'अक्खीणपडिभोइणो सव्वे सत्ता' सर्वे सत्वाः सर्वे प्राणिनः अक्षीणपरिभोगिनः अक्षीणम् अक्षीणायुष्कम् अप्रासुकं परिभुञ्जते इति अक्षीणपरिभोगिनः सचित्ताहारिणः सन्ति, अतएव 'से हंता, छेत्ता,

असतीपोषण १५, (इच्चेते समणोवासगा सुक्का, सुक्काभिजातीया भविया, भवित्ता, कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति) ये श्रमणोपासक शुक्ल-पवित्र और पवित्रता प्रधान होकरके मरण समय में मरण कर किसी एक देवलोक में देवरूपसे उत्पन्न होते हैं।

टीकार्थ - ऊपर में जो ऐसा कहा गया है कि आजीवकके उपासक ऐसे नहीं होते हैं-सो इन्हीं आजीविकोपासकोंके स्वरूपको सूत्रकारने इस सूत्र द्वारा प्रगट किया है- इसमें उन्होंने यह कहा है कि आजीविक- गोशालकके सिद्धान्तका यह- वक्ष्यमाण-अर्थ प्रज्ञप्त हुआ है- आजीविक सिद्धान्तका ऐसा कथन है कि 'अक्खीणपडिभोइणो सव्वे सत्ता' जितने भी प्राणी हैं वे सब अक्षीण परिभोगी हैं- अर्थात-अक्षीण-अक्षीणायुष्क-अप्रासुकको खानेवाले हैं- सचित्ताहारी हैं। अतएव वे खाने योग्य प्राणियोंको 'हंता' लकड़ी आदिसे

દાવાગ્નિદાપન, (૧૪) સરોવર, હૃદ અને તળાવનું શોષણ, (૧૫) અસતીપોષણ, (ગુલામ, પશુ આદિને ઉછેરીને વેચવા તે) (इच्चेते समणोवासगा सुक्का, सुक्काभिजातीया भविया, भवित्ता, कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति) તે શ્રમણોપાસકો શુકલ (પવિત્ર) અને પવિત્રતા પ્રધાન હોય છે. તેથી તેઓ કાળનો અવસર આવે કાળધર્મ પામીને કોઇ એક દેવલોકમા દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે

ટીકાર્થ :- પહેલાના સૂત્રમા એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે આજીવિકોપાસક એવાં હોતા નથી. તે સંબંધને અનુલક્ષીને સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા આજીવિકોપાસકનુ સ્વરૂપ પ્રકટ કરે છે- આજીવિક સંપ્રદાયનો સિદ્ધાંત નીચે પ્રમાણે છે- 'अक्खीणपडिभोइणो सव्वे सत्ता' જેટલાં પ્રાણીઓ છે, તે બધાં અક્ષીણપરિભોગી છે એટલે કે અપ્રાસુક આહાર ખાનારાં છે- સચિત્તાહારી છે. તેથી તેઓ ખાવા લાયક પ્રાણીઓને 'हंता'

भेत्ता, लुंपित्ता, विलुंपित्ता, उद्दवइत्ता, आहारमाहारेंति' तत तस्मात् कारणात् हत्वा लगुडादिना व्यापाद्य, अभ्यवहर्तुं योग्यं प्राणिजातं छित्वा-छुरिकादिना, भित्वा-शूलादिना; लुप्त्वा पक्षादिकमुत्पाट्य, विलुप्य-त्वचामुत्पाट्य, अपद्रव्य-विनाश्य आहारम् आहरन्ति, 'तत्थ खलु इमे दुवालस आजीवियोवासगा भवंति' तत्र खलु एवं स्थिते असंयतसत्वेषु हननादि दोषपरायणेषु आजीविक समयेआजीविक शास्त्रे इमे वक्ष्यमाणाः द्वादश आजीविकोपासका भवन्ति, तानेवाह-'तंजहा-१ ताले, २ तालपलवे; ३ उवीहे, ४ संविहे; ५ अवविहे, ६ उदए; ७ नामुदए, ८ णमुदए, ९ अणुवालए, १० संखवालए, ११ अयंपुले, १२ कायरए' तद्यथा-१ तालः, २ तालप्रलम्बः, ३ उद्विधः, ४ संविधः, ५-

---

मार कर, 'छेत्ता' छुरिका आदिसे छेदकर- 'भेत्ता' शूल आदिसे भेदकर 'लुंपित्ता' पंख आदिको उखाडकर, 'विलुंपित्ता' खाल आदिको काटकर, 'उद्दवइत्ता' विनष्ट कर 'आहारमाहारेंति' अपने आहारके काम में लाते हैं। इस तरह जब कि समस्त जीव दूसरे जीवोंको हनन करके खाने में तत्पर बने हुए हैं तब 'तत्थ खलु इमे दुवालस-आजीविओवासगा भवंति' आजीविक शास्त्र में ये १२ बारह आजीविकोपासक कहे गये हैं- ये सचित्ताहारी नहीं होते हैं-अर्थात् कितनेक अंश में ये सचित्त के त्यागी होते हैं- 'तंजहा' वे बारह आजीविकोपासक इस प्रकारसे हैं- 'ताले १, ताल पलंबे २, उविहे ३, संविहे ४, अवविहे ५, उदए ६, नामुदए ७, णमुदए ८, अणुवालए ९, संखवालए १०, अयंपुले ११, कायरए १२,' ताल १,

---

લાકડી વગેરે વડે મારીને, 'छेत्ता' તલવાર, છરી આદિથી છેદીને, 'भेत्ता' શૂલ આદિથી ભેદીને, 'लुंपित्ता' પાંખ આદિને ઉખાડીને, 'विलुंपित्ता' શરીરની ચામડી વગેરે ઉતારીને 'उद्दवइत्ता' વિનષ્ટ કરીને 'आहारमाहारेंति' પોતાના આહારના ઉપયોગમા લે છે. આ રીતે જ્યારે સમસ્ત જીવો બીજાં જીવોનો સંહાર કરીને ખાવાને તત્પર બનેલા છે, ત્યારે 'तत्थ खलु इमे दुवालस आजीविओवासगा भवंति' પણ એવાં બાર આજીવિકોપાસકોનાં નામ આજીવિકશાસ્ત્રોમાં આપવામાં આવ્યાં છે, કે જેઓ સચિત્તાહારી ન હતા- એટલે કે અમુક અંશે તેઓ સચિત્તના ત્યાગી હતા. 'तंजहा' તે બાર આજીવિકોપાસકનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે- 'ताले, तालपलंबे, उव्विहे, संविहे, अवविहे, उदए, नामुदए, णमुदए, अणुवालए, संखवालए, अयंबुले, कायरए' (१) તાલ, (२) તાલપ્રલમ્બ, (३) ઉદ્વિધ, (४) સંવિધ, (५)

अवविधः, ६ उदयः, ७ नामोदयः, ८ नर्मोदयः, ९ अनुपालकः, १० शङ्खपालकः, ११ अयंबुलः, १२ कातरश्च, 'इच्चेते दुवालसआजीवियोवासगा, अरिहंतदेवतागा, अम्मापिउसुस्सूसगा, पंचफलपडिक्कंता' इत्येते उपरि-उक्ताः द्वादश आजीविकोपासकाः, अर्हद्देवताकाः गोशालकस्यैव तत्कल्पितार्हत्वात् गोशालकरूपार्हद्भक्ताः, मातापित्रोः शुश्रूषकाः परिचारकाः, पञ्चफलप्रतिक्रान्ताः वक्ष्यमाणस्वरूपफलपञ्चकाद् निवृत्ताः, वर्ज्यफलान्याह ' तं जहा तद्यथा-'उंबरेहिं, वडेहिं, बोरेहिं, सत्तरेहिं, पिलंखूहिं.' उदुम्बरेभ्यः 'गूलर' पदवाच्यफलेभ्यः, वटेभ्यः वटवृक्षफलेभ्यः, बदरेभ्यः-बदरफलेभ्यः, सतरेभ्यः, सतरपदवाच्यफलविशेषेभ्यः, पिप्पलेभ्यः पिप्पलवृक्षफलेभ्यः पञ्चभ्यः प्रतिक्रान्ता इति पूर्वेणान्वयः, अत्र प्रतिक्रान्तापेक्षया उदुम्बरादिभ्यः पञ्चमी विभक्तिरवसेया । पुनस्तानेव आजीविकोपासकानाह-' पलंडुल्हसणकंदमूलविवज्जगा '

तालप्रलम्ब २, उदविध ३ संविध, ४, अवविध ५, उदय ६, नामोदय ७, नर्मोदय ८, अनुपालक ९, शंखपालक १०, अयंपुल ११ और कातर १२ 'इच्चेते दुवालसआजीविओपासगा अरिहंतदेवतागा अम्मा-पिउसुस्सूसगा, पंचफलपडिक्कंता' ये १२ बारह आजीविकोपासक अर्हत देवके उपासक होते हैं-अर्थात् गोशालककोही अपना उपास्य अर्हतदेव मानते हैं। मातापिताकी सेवा में ये लगे रहेते हैं। ये जिन पांच फलोंको वर्जनीय मानते हैं उनके नाम इस प्रकारसे हैं- 'उंबरेहिं, वडेहिं, बोरेहिं सत्तरेहिं, पिलंखूहिं' उदुम्बर-गूलरका फल, वट-वटवृक्षका फल, बदर-बदर फल-बेर (बोर) सतर- इस नामका फल विशेष, पिलखू-पीपलका फल इन पांच फलोंसे दूर रहते हैं. अर्थात्-इनका ये सेवन नहीं करते. 'पलंडुल्हसणकंदमूलविवज्जगा'

અવવિધ, (૬) ઉદય, (૭) નામોદય, (૮) નર્મોદય, (૯) અનુપાલક, (૧૦) શંખપાલક (૧૧) અયુબુલ અને ૧૨ કાતર 'इचेते दुवालस आजीविओवासगा अरिहंत देवतागा अम्मापिउसुस्सूसगा, पंचफलपडिकंता' આ બાર આજીવિકોપાસકો અર્હંત દેવના ઉપાસક હોય છે- એટલે કે તેઓ ગૌશાલકને જ પોતાના ઉપાસ્ય અર્હંત દેવ માને છે. તેઓ માતાપિતાની સેવામાં લીન રહે છે તેઓ નીચેનાં પાંચ ફળોને વર્જનીય (ત્યાગ કરવા લાયક માને છે- 'उंबरेहिं वडेहिं, बोरेहिं, सत्तरेहिं पिलंखूहिं' (૧) ઉદુંબર-ગુલરનું ફળ, (૨) વડના ફળ, (૩) બોર, (૪) સતર નામનાં ફળ અને (૫) પિલંખૂ-પિપળાનું ફળ. તેઓ આ પાંચ પ્રકારના ફળોનું સેવન કરતા નથી. 'पलंडु ल्हसणकंदमूलविवज्जगा'

पलाण्डु-लशुन-कन्द-मूले विवर्जकाः तत्र पलाण्डुः (प्याज-कान्दा) इति भाषा प्रसिद्धम् 'लशुनः-उग्रगन्धः, कन्दः-सूरणादि कन्दः, मूलम्-मूली इति भाषा प्रसिद्धम् । 'अणिल्लंछिएहिं अणक्कभिन्नेहिं गोणेहिं तसपाणविवज्जिएहिं वित्तेहिं वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति' अनिर्लाञ्छितैः लाञ्छनरहितैः अवर्द्धितकैः अकृत-नपुंसकैः एवम् अनासिकाभिन्नैः अनास्तितैः नासाछेदरहितैरित्यर्थः, गोभिः बलीवर्दैः त्रसप्राणिविवर्जितैः त्रसप्राणिहिंसारहितैः वित्तैः धनैः वृत्तिं जीविकां कल्पयन्तः कुर्वन्तः विहरन्ति तिष्ठन्ति, 'एए वि तावएवं इच्छंति, किमङ्गपुण जे इमे समणोवासगा भवंति' एतेऽपि तावत् विशिष्ट योग्यता विकलाः गोशालकश्रावकाः एवम् अमुना प्रकारेण इच्छन्ति यदा धर्मं वाञ्छन्ति तदा 'किमंग पुणजे इमे समणोवासगा भवंति' हे अङ्ग ! अङ्ग इति कोमलामन्त्रणे हे गौतम ! किमुत वक्तव्यं ये पुनरिमे अभिगतजीवाजीवाः उपलब्धपुण्यपापाः आस्रवसंवरनिर्जरणक्रिया अधिकरणबन्धमोक्षकुशला सुश्रावकाः

पलाण्डु-प्याज, लहसुन, सूरण आदि कन्द और मूली इन सबको ये कभी भी अपने अहारके उपयोगमें नहीं लेते है। 'अणिल्लछिएहिं अणक्कभिन्नेहिं गोणेहिं तसपाणविवज्जिएहिं वित्तेहिं वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति' ये जिन बैलोंसे अपना व्यापार करते हैं-वे वधिया किये हुए नहीं होते हैं. नपुंसक बनाये हुए नहीं होते हैं- और न उनकी नाक छेदकर इनमें नाथ डाली हुई होती है. जिस धन से ये अपना व्यापार चलाते है वह धन इनका त्रस जीवोंकी हिंसासे उपार्जित किया हुआ नहीं होता है। 'एए वि ताव एवं इच्छंति, किंमगपुण जे इमे समणोवासगा भवंति' विशिष्ट योग्यतासे विकल बने हुए ये गोशालक श्रावक जब इस प्रकारसे धर्मको चाहते हैं, तब हे अङ्ग-गौतम ! जो ये श्रमणोपासक हैं कि जिन्होंने जीव और अजीव तत्त्वोंको अच्छी तरहसे जान

डुंगणी, લસણુ, સૂરણુ આદિ કંદ અને મૂળને તેઓ ખોરાક તરીકે ઉપયોગ કરતા નથી. 'अणिल्लंछिएहिं अणक्कभिन्नेहिं गोणेहिं तसपाणविवज्जिएहिं वित्तेहिं वित्तिं कप्पेमाणा विहरंति' તેઓ જે બળદો વડે વેપાર વગેરે કરે છે, તે બળદોને ખસ્સી કરાવતા નથી અને તેમના નાકમાં છિદ્ર પાડીને તેમને નાથવામાં આવતા નથી. તેઓ ત્રસજીવોની હિંસા દ્વારા ઉપાર્જિત કરેલા ધનથી તેમનો વેપાર રોજગાર ચલાવતા નથી 'एए वि ताव एवं इच्छंति, किमंग पुण जे इमे समाणोवासगा भवंति' વિશિષ્ટ યોગ્યતા સંપન્ન ગોશાલકના તે શ્રાવકો જો ધર્મને આ પ્રકારે ચાહે છે, તો હે અંગ! (ગૌતમ) જીવ અને અજીવ તત્ત્વોને સારી રીતે જાણનારા, પુણ્ય અને પાપના સ્વરૂપને સમજનારા,

श्रमणोपासकाः भवन्ति, ते धर्मं नेच्छन्ति इति, अत्यन्तविशिष्ट देवगुरु प्रवचनं शरणीकुर्वाणास्ते अवश्यमेव धर्ममिच्छन्ति इति भावः, 'जेसिं नो कप्पंति इमाइं पन्नरसकम्मादाणाइं सयं करेत्तए वा, कारवेत्तए वा, करेंतं वा अन्नं न समणुजाणेत्तए' येषां श्रमणोपासकानां नो कल्प्यन्ते न युज्यन्ते इमानि वक्ष्यमाणानि पञ्चदश कर्मादानानि, कर्माणि-ज्ञानावरणादीनि आदीयन्ते गृह्यन्ते यैस्तानि कर्मादानानि, अथवा-कर्माणि च तानि आदानानि चेति कर्मादानानि कर्महेतवः स्वयं कर्तुं वा, अन्यद्वारा कारयितुं वा, कुर्वन्तं वा अन्यं न समनुज्ञातुम् अनुमन्तुम् अनुमोदयितुमित्यर्थः कल्प्यन्ते इति पूर्वेणान्वयः, तान्येव पञ्च-

लिया होता है, पुण्य पापके स्वरूपसे जो परिचित होते हैं' आस्रव, बंध, संवर, निर्जरा, मोक्ष इन तत्त्वोंकी आराधना में जो लगे रहते हैं- अर्थात्-आस्रव और बंध ये संसारके कारण हैं अतःहेय हैं संवर निर्जरा मोक्षके कारण हैं अतः ये उपादेय हैं जो इस विषयको बहुत अच्छी तरहसे श्रद्धापूर्वक समझते हैं और अनुष्ठान भी ऐसा ही करते हैं जिससे संसार वर्धक क्रियाएँ धीरे२ कम होती जावें और आत्म शुद्धिवर्धक क्रियाएँ बढती जावें- धर्मको कैसे नहीं चाहता हैं- अर्थात् अत्यन्त विशिष्ट देव गुरु और प्रवचनकी शरण में रहनेवाले ये अवश्य ही धर्मको चाहते हैं। यहां 'अङ्ग' कोमल आमन्त्रण में प्रयुक्त हुआ है। 'जेसिं नो कप्पंति, इमाइं पन्नरसकम्मादाणाइं सयं करेत्तए वा, कारवेत्तए वा, करेतं वा अन्नं न समणुजाणेत्तए' इन श्रमणोपासकोंके ये १५ कर्मादान न स्वयं करने योग्य होते हैं,

આસ્રવ અને બંધને હેય રૂપે સમજનારા અને સંવર તથા નિર્જરાને મોક્ષના કારણરૂપ માનીને ઉપાદેયરૂપ ગણનારા, આ બધા તત્ત્વોને સારી રીતે શ્રદ્ધાપૂર્વક સમજનારા, સંસારવર્ધક ક્રિયાઓ ધીમે ધીમે ઘટતી જાય અને આત્મશુદ્ધિવર્ધક ક્રિયાઓ વધતી જાય એવા અનુષ્ઠાનો કરનારા, શ્રમણોપાસક શ્રાવકોની તો વાત જ શી કરવી! તેઓ ધર્મને ચાહતા ન હોય એવું કેવી રીતે સંભવી શકે? એટલે કે અત્યન્ત વિશિષ્ટ દેવ ગુરુ અને પ્રવચનની આરાધના કરનારા તેઓ ધર્મને અવશ્ય ચાહતા હોય છે અહીં 'अङ्ग' પદ કોમલ સંબોધન રૂપે વપરાયું છે. 'जेसिं नो कप्पंति, इमाइं पन्नरसकम्मादाणाइं सयं करेत्तवा, कारवेत्तए वा, करेंतं वा अन्नं न समणुजाणेत्तए' તે શ્રાવકોપાસકો નીચે દર્શાવેલાં ૧૫ કર્માદાનોને કરવા યોગ્ય માનતા નથી, અન્યની પાસે કરાવવા યોગ્ય માનતા નથી અને તે કર્માદાનો કરનારની અનુમોદના કરવી તેને પણ યોગ્ય માનતા નથી.

दश कर्मादानानि आह-'तंजहा-१ इंगालकम्मे २ वणकम्मे, ३ साडीकम्मे, ४ भाडीकम्मे, ५ फोडीकम्मे, ६ दंतवाणिज्जे, ७ लक्खवाणिज्जे, ८ केसवाणिज्जे, ९ रसवाणिज्जे, १० विसवाणिज्जे, ११ जंतपीलणकम्मे, १२-निल्लछणकम्मे, १३ दवग्गिदावणया, १४ सरहयतलायपरिसोसणया, १५-असतीपोसणया' तद्यथा' १ अङ्गारकर्म, २ वनकर्म; ३ शकटीकर्म; ४ भाटी कर्म; ५ स्फोटिकर्म, ६ दन्तवाणिज्यम्, ७ लाक्षावाणिज्यम् ८ केशवाणिज्यम् ९ रसवाणिज्यम्, १० विषवाणिज्यम् ११ यन्त्रपीडनकर्म, १२ निर्लाञ्छनकर्म, १३

न ये किसी दूसरोंसे उन्हें कराने योग्य समझते हैं न ये इन कर्मादानोंको करने वालोंको अनुमोदना करने योग्य ही मानते हैं। ज्ञानावरण आदि कर्म जिनके द्वारा जीव ग्रहण करते हैं उनका नाम कर्मादान हैं, अथवा कर्मोंके ग्रहण करने में जीवको जो हेतुभूत होते हैं वे कर्मादान हैं। 'तंजहा' ये पन्द्रह कर्मादान इस प्रकारसे हैं- 'इंगालकम्मे १, वणकम्मे २, साडीकम्मे ३, भाडीकम्मे ४, फोडीकम्मे ५, दंतवाणिज्जे ६, लक्खवाणिज्जे ७, केसवाणिज्जे ८, रसवाणिज्जे ९, विसवाणिज्जे १०, जंतपीलणकम्मे ११, निल्लंछणकम्मे १२, दवग्गिदावणया १३, सरदहतलायपरिसोसणया १४, असईपोसणया १५,' अंगारकर्म १, वनकर्म २, शकटीकर्म ३, भाटीकर्म ४, स्फोटिकर्म ५, दन्तवाणिज्य ६, लाक्षावाणिज्य ७, केशवाणिज्य ८, रसवाणिज्य ९, विषवाणिज्य १०, यन्त्रपीडन ११, निर्लछनकर्म १२,

જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મોને જેના દ્વારા જીવો ગ્રહણ કરે છે તે કર્મોને કર્માદાન કહે છે અથવા જીવ દ્વારા કર્મોને ગ્રહણ કરવામાં જે કારણરૂપ બને છે તેમને કર્માદાન કહે છે. 'तंजहा' તે ૧૫ કર્માદાન નીચે પ્રમાણે છે- 'इंगालकम्मे' (૧) અંગાર કર્મ (લુહારાદિકનું કાર્ય) 'वणकम्मे' (૨) વનકર્મ (વનના ઝાડો કપાવીને તેનો વેપાર) 'साडीकम्मे' (૩) શકટીકર્મ (દારુ આદિ ગાળવાનો ધંધો) 'भाडीकम्मे' (૪) ભાટીકર્મ (ગાડાં, ઘર વગેરે બનાવી તેમનાં ભાડાં ખાવાં) 'फोडीकम्मे' (૫) સ્ફોટિકર્મ (કૂવા, વાવ વગેરે ખોદાવી ધરતીના પેટ ફોડાવવાનું કામ), 'दंतवाणिज्जे' (૬) દંત વાણિજ્ય (હાથી દાંત આદિનો વેપાર) 'लक्खवाणिज्जे' (૭) લાખનો વેપાર, 'केसवाणिज्जे' (૮) કેશનો વેપાર 'रसवाणिज्जे' (૯) રસવાણિજ્ય (મદિરા આદિ રસનો વેપાર) 'विसवाणिज्जे' (૧૦) વિષનો વેપાર, 'जंतपीलणकम्मे' (૧૧) યંત્રપીડન (ઘાણી ઘંટી વગેરે ચલાવવાનો ધંધો) 'निल्लंछणकम्मे' (૧૨) નિર્લછનકર્મ (ખસી કરવાનું, નાથવાનું વગેરે કાર્ય) 'दवग्गिदावणया' (૧૩) દાવાનળ લગાડવાનું કાર્ય, 'सरदह-

दवाग्निदापनता, १४ सरोह्रदतडागपरिशोषणता, १५ असतीपोषणता एतेषामर्थः उपासकदशांगसूत्रस्य अगारधर्मसंजीविन्यां टीकायां विलोकनीयः, 'इच्चेते समणोवासगा सुक्का सुक्काभिजातीया भविया भवित्ता, कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति' इत्येते एवंप्रकाराः उपर्युक्तरूपाः निर्ग्रन्थसत्काः श्रमणोपासकाः शुक्लाः-अभिन्नवृत्ताः अमत्सरिणः कृतज्ञाः सदारम्भिणो हितानुबन्धकाश्च, शुक्लाभिजात्याः शुक्लप्रधानाः सात्त्विकस्वभावाः भविका भव्याः भूत्वा कालमासे कालं कृत्वा अन्यतरेषु एकतमेषु देवलोकेषु देवतया देवत्वेन उपपत्तारो भवन्ति; देवत्वेनोत्पद्यन्ते इति भावः ॥सू० ३॥

देवलोकवक्तव्यता

मूलम्–कइविहाणं भंते ! देवलोगा पण्णत्ता ? गोयमा ! चउव्विहा देवलोगा पण्णत्ता; तंजहा–भवणवासि–वाणमंतर–जोइस–वेमाणिया; सेवं भंते सेवं भंते ॥ सू० ४ ॥

दावाग्नि दापनता १३, सरोह्रदतडागपरिशोषणता १४, असतिपोषणता १५। इन सबका अर्थ उपासकदशाङ्गसूत्रकी मेरी की हुई अगारधर्मसंजीवनी टीका में लिखा गया है सो वहां से जानलेना चाहिये। इच्चेते समणोवासगा सुक्का सुक्काभिजातीया भविया भवित्ता कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति' इस प्रकारसे ये निर्ग्रन्थ संबंधी श्रमणोपासक अभिन्नवृत्त-अमत्सरी, कृतज्ञ, सदाचारवाले और हितानुबंधक होते हैं, शुक्लप्रधान सात्त्विक स्वभाववाले होते हैं-अतः ये भव्य होकर काल करके किसी एक देवलोक में देवरूपसे उत्पन्न होते हैं ॥ सू० ३ ॥

तलाय परिसोसणया' (१४) सरोवर, હ્રદ-કુંડ અને તળાવના પાણી ઉલેચાવવાનું કાર્ય, 'असई पोसणया' (१५) અસતી પોષણતા (ઢોર, ગુલામ આદિને ઉછેરી ઉછેરીને વેચવાનો ધંધો) આ બધા પદોનો અર્થ ઉપાસક દશાંગસૂત્રની મારા દ્વારા લખવામાં આવેલી અગારધર્મસંજીવની ટીકામાં સવિસ્તર આપેલો છે – તો જિજ્ઞાસુઓએ ત્યાંથી તે અર્થ વાંચી લેવો. 'इच्चे ते समणोवासगा सुक्का सुक्काभिजातीया भविया भवित्ता कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववत्तारो भवंति' આ પ્રમાણે તે શ્રમણ નિર્ગ્રંથના ઉપાસકો અભિન્નવૃત્ત અમત્સરી (નિરાભિમાની), કૃતજ્ઞ, સદાચારી અને હિતાનુબંધક હોય છે તેઓ શુક્લપ્રધાન (પવિત્રતા યુક્ત) સાત્વિક સ્વભાવવાળા હોય છે. તેથી તે ભવ્ય જીવો કાળનો અવસર આવે કાળ કરીને કોઇ એક દેવલોકમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. ॥ સૂ૦ ૩ ॥

छाया—कतिविधाः खलु भदन्त ! देवलोकाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चतुर्विधा देवलोकाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—भवनवासि–वानव्यन्तर–ज्योतिषिकवैमानिकाः; तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त इति ॥सू० ४॥

टीका—इतः पूर्वं 'देवतया उपपत्तारो भवन्ति' इत्युक्ततया तदधिकारात् देवानेव भेदतः प्रतिपादयति–'कइविहाणं भंते ! देवलोगा पण्णत्ता ? गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! कतिविधा. कियत्प्रकाराः खलु देवलोकाः प्रज्ञप्ताः ?

देवलोकवक्तव्यता–

'कइविहाणं भंते ! देवलोगा पण्णत्ता ?' इत्यादि ।

सूत्रार्थ – (कइविहा णं भंते ! देवलोगा पण्णत्ता) हे भदन्त ! देवलोक कितने प्रकार के कहे गये हैं ? (गोयमा ! चउव्विहा देवलोगा पण्णत्ता) हे गौतम ! देवलोक चार प्रकारके कहे गये हैं (तंजहा) जो इस प्रकारसे हैं–(भवणवासिवाणमंतर–जोइस–वेमाणिया सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) भवनवासी वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, और वैमानिक. हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह बिलकुल सत्य ही है– हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह बिलकुल सत्य ही है ।

टीकार्थ :– इससे पहेले जो ऐसा गया हे कि ये किसी एक देवलोक में देवरूपसे उत्पन्न हो जाते हैं– सो इसी संबंधको लेकर यहां सूत्रकारने देवोंके भेदोंका कथन किया है–इसमें गौतमस्वामीने प्रभुसे ऐसा पूछा है कि 'कइविहाणं भंते ! देवलोगा पणत्ता'

દેવલોકની વક્તવ્યતા–

'कइविहाणं भंते ! देवलोगा पण्णत्ता ?' ઇત્યાદિ–

સૂત્રાર્થ – (कइविहाणं भंते ! देवलोगा पण्णत्ता ?) હે ભદન્ત ! દેવલોકના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ? (गोयमा ! चउव्विहा देवलोगा पण्णत्ता) હે ગૌતમ ! દેવલોકના ચાર પ્રકાર કહ્યા છે (तंजहा) જે આ પ્રમાણે છે– (भवणवासी, वाणमंतर, जोइस, वेमाणिया) (૧) ભવનવાસી (૨) વાનવ્યંતર (૩) જ્યોતિષિક અને (૪) વૈમાનિક (सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) હે ભદન્ત ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સત્યજ છે. હે ભદન્ત ! આપની વાત સર્વથા સત્ય છે.

ટીકાર્થ :– આગલા સૂત્રને અંતે એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે 'તેઓ કોઇ એક દેવલોકમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે', આ સંબંધને અનુલક્ષીને અહીં દેવોના ભેદોનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે 'कइविहाणं भंते ! देवलोगा पण्णत्ता ?' હે ભદન્ત ! દેવલોક કેટલા

भगवानाह-'गोयमा ! चउव्विहा देवलोगा पण्णत्ता' हे गौतम ! चतुर्विधाः खलु देवलोकाः प्रज्ञप्ताः उक्ताः, तानेवाह-'तंजहा-भवणवासि-वाणमंतर-जोइसवेमाणिया' तद्यथा-भवनवासि-वानव्यन्तर-ज्योतिषिक-वैमानिकाः, तत्र असुरकुमारादयो दश भवनवासिनो देवाः यक्षराक्षसादयो वानव्यन्तरा देवाः, चन्द्रसूर्यादयः पञ्चज्योतिषिका देवाः, सौधर्मेशानादयो द्वादश वैमानिकाः देवा स्तत्तल्लोकवासित्वात् तत्तत्पदेन व्यवह्रियन्ते । अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं स्वीकुर्वन्नाह-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सर्वं सत्यमेवेत्याशयः ॥ सू० ४ ॥

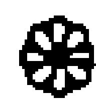
इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-ललित-कलापालापक-प्रविशुद्ध-गद्यपद्यनैकग्रंथनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-शाहूच्छत्रपति-कोल्हापुरराज-प्रदत्त "जैनशास्त्राचार्य" पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैन-धर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां "श्रीभगवतीसूत्रस्य" "प्रमेयचन्द्रिका"ऽऽख्यायां व्याख्यायां अष्टमशतकस्य पञ्चमोद्देशकः समाप्तः ॥८-५॥

हे भदन्त ! देवलोक कितने प्रकारके कहे गये हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं। 'गोयमा' हे गौतम ! 'चउव्विहा देवलोगा पण्णत्ता' देवलोक चार प्रकारके कहे गये हैं। 'तंजहा' जो इस प्रकारसे हैं- 'भवणवासि-वाणमंतर-जोइसिया वेमाणिया' भवनवासी, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक इनमें असुरकुमार आदि १० दस प्रकारके भवनवासी देव होते हैं। यक्ष राक्षस आदि आठ ८ प्रकारके व्यन्तर देव होते हैं। चन्द्र सूर्य आदि पांच प्रकारके ज्योतिषिक देव होते हैं और सौधर्म ईशान आदि बारह प्रकारके वैमानिक देव होते हैं।

પ્રકારના કહ્યાં છે ? ઉત્તર- 'चउव्विहा देवलोगा पण्णता- तंजहा ? હે ગૌતમ ! દેવલોકના ચાર પ્રકારો છે તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે- 'भवणवासि-वाणमंतर-जोइसिया-वेमाणिया' (૧) ભવનવાસી, (૨) વાનવ્યન્તર, (૩) જ્યોતિષિક અને (૪) વૈમાનિક અસુરકુમાર આદિ દસ પ્રકારના ભવનવાસી દેવ હોય છે. યક્ષ, રાક્ષસ આદિ આઠ પ્રકારના વાનવ્યન્તર દેવો હોય છે ચન્દ્ર, સૂર્ય, આદિ પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષિક દેવો હોય છે અને સૌધર્મ, ઇશાન આદિ બાર પ્રકારના વૈમાનિક દેવો હોય છે. અહીં

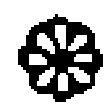
यहां जो सौधर्म ईशान आदिको वैमानिक देव कहा है वह उन २ देवलोकों में निवासी होनेके कारण कहा गया है। अर्थात् सौधर्म देवलोक में निवास करनेवाले देवको सौधर्म और ईशान देवलोक में निवास करनेवाले देवको ईशान ऐसा कहा है। अब अन्त में गौतम भगवान् के वाक्यको स्वीकार करते हुए कहते हैं कि 'सेवं भंते! सेवं भंते त्ति'– हे भदन्त! आपके द्वारा जो कहा गया है वह सब सत्य ही है यह सब सत्य ही है। इस प्रकार कह कर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू० ४ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवती' सूत्रकी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके आठवें शतकका पंचम उद्देशक समाप्त ८–५



જે સૌધર્મ ઇશાન આદિને વૈમાનિક દેવો કહ્યાં છે, તે કથન તે દેવલોકોમાં વસનારા દેવોની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યું છે. એટલે કે ઇશાન દેવલોકમાં વસનારા દેવો માટે 'ઇશાન' અને સૌધર્મ દેવલોક નિવાસી દેવો માટે 'સૌધર્મ' પદનો પ્રયોગ થયો છે. ગૌતમ સ્વામી ભગવાનના વચનોમાં શ્રદ્ધા વ્યક્ત કરતાં કહે છે. 'सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' હે ભદન્ત! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું છે તે યથાર્થ જ છે. આ પ્રમાણે કહીને વંદણા-નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને બેસી ગયા

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના આઠમા શતકનો પાંચમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત. ॥ ૮–૫ ॥



अथ षष्ठोद्देशकः प्रारभ्यते ।

अष्टम शतकस्य षष्ठोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ।

संयतश्रमणानां निर्दोषाहारादिकं प्रतिलाभयतः श्रावकस्य किं फल भवति ! एकान्तेन निर्जरा भवति, उद्भिन्न मालोहरादि दोषयुक्तमाहारादिकं प्रतिलाभयतः किं फल भवति ? अत्यधिका निर्जरा किञ्चित् पापकर्मबन्धश्च भवति, असंयतानाम् आहारादिकं प्रतिलाभयतः किं फलं भवति ? एकान्तेन पापकर्म भवति, निर्ग्रन्थस्य पिण्डद्वयग्रहणार्थमुपनिमन्त्रणम्, एवं त्रि चतुः पञ्च षट् सप्ताष्ट नव दश पिण्डानां ग्रहणार्थमुपनिमन्त्रणम्, पात्रद्वयग्रहणार्थ मुपनिमन्त्रणाम् यावत् दश पात्र-ग्रहणार्थमुपनिमन्त्रणम् आराधकविराधकवक्तव्यता प्रश्नः,–येषां सविधे आलोचना

आठवे शतक का छठा उद्देशक

अष्टम शतकके इस छठे उद्देशेका विषय विवरण संक्षेपसे इस प्रकार है– संयत श्रमणोंके लिये निर्दोष आहार आदि देनेवाले श्रावकको क्या फल प्राप्त होता है ? यह प्रश्न, एकान्तसे निर्जरा होनेरूप फल प्राप्त होता है, यह उत्तर ! उभिन्नमालोपहृत आदि दोषयुक्त आहार आदि देनेवाले श्रावकको कया फल प्राप्त होता है ? यह प्रश्न निर्जरा तो अत्यधिक होती है, तथा पापकर्मका बंध थोडा सा होता है यह उत्तर । असंयत आदिके लिये है । आहार आदि देनेवाले श्रावकको क्या कल प्राप्त होता है यह प्रश्न, एकान्तसे पापकर्मका बंध होता है– उत्तर । निर्ग्रन्थ के लिये दो पिण्ड ग्रहण करने निमित्त आमंत्रण करना. :इसी प्रकारसे तीन, चार, पाँच, छह, सात, आठ, नौ, दश इन पिण्डोंको ग्रहण करने निमित्त उपनिमंत्रण करना. दो पात्रोंको ग्रहण करने निमित्त उपनिमंत्रण

આઠમા શતકનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશક–

આઠમાં શતકનાં છઠ્ઠા ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, તેનો સંક્ષિપ્ત સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે– પ્રશ્ન– ‘સંયત શ્રમણોને નિર્દોષ આહારાદિ વહોરાવનારા શ્રાવકોને કયા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે ?’ ઉત્તર– ‘સંપૂર્ણતઃ નિર્જરા થવા રૂપ ફળ મળે છે.’ પ્રશ્ન :– ‘તેમને અપ્રાસુક, અનેષણીય–દોષયુકત આહાર આદિ દેનાર શ્રાવકને કયા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે ?’ ઉત્તર– ‘તેમને વધારે પ્રમાણમાં નિર્જરા અને અલ્પ પ્રમાણમાં કર્મનો બંધ થાય છે.’ પ્રશ્ન – ‘અસંયત આદિને આહારાદિ દેનારને કયા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે ?’ ઉત્તર :– ‘સંપૂર્ણતઃ પાપકર્મનો બંધ થાય છે’ નિર્ગ્રંથોને બે પિંડ ગ્રહણ કરવા માટે આમંત્રણ, એજ પ્રમાણે ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અને દસ પિંડ ગ્રહણ કરવા માટેના આમંત્રણનું કથન બે પાત્ર ગ્રહણ કરવા માટેનું ઉપનિમંત્રણ તથા ૧૦ પર્યન્તના પાત્રો ગ્રહણ કરવા માટેના ઉપનિમંત્રણનું કથન. આરાધક વિરાધકની

कर्तव्या भवेत् ते स्थविराश्चेत् मूकाः स्युः, आलोचना कर्ता निर्ग्रन्थो वा मूकः स्यात्, ततः पश्चात् स्थविरा वा कालं कुर्युः, निर्ग्रन्थो वा कालं कुर्यात्, संप्राप्तनिर्ग्रन्थस्य चत्वार आलापकाः, निहारभूमिं विहारभूमिं वा प्रव्रजतो निर्ग्रन्थस्य, ग्रामानुग्रामं विहरतो निर्ग्रन्थस्य वक्तव्यता प्ररूपणम् आराधिका निर्ग्रन्थी, तस्या आराधकत्वकारणप्रदर्शनञ्च, ज्वलतो दीपकस्य दीपयष्ट्यादि समुदायस्य मध्ये किं ज्वलति, ज्योतिर्ज्वलति ज्वलतो गृहस्य तृणकाष्ठादि समुदायस्य मध्ये किं ज्वलति ? ज्योतिर्ज्वलति, परकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य जीवस्य कायव्यापारक्रिया, नैरयिकस्य कायक्रिया, असुरकुमाराणां कायक्रिया, एक

करना. यावत् १० पात्रोंको ग्रहण करने--निमित्त उपनिमंत्रण करना. के लिये कथन आराधक विराधककी वक्तव्यता विषयक प्रश्न. जिनके पास में आलोचना करनी है वे स्थविर यदि मूक हो जाते हैं अथवा आलोचन कर्त्ता निर्ग्रंथ मूक हो जाता है- और इसके पश्चात् यदि स्थविर कालगत हो जाते हैं, या निर्ग्रंथ कालगत हो जाता है तो उस स्थविरके पास संप्राप्त (पंहुचे हुए) निर्ग्रन्थके चार आलापक होते हैं। निहार भूमि या विहार भूमिको जाते हुए निर्ग्रन्थकी और ग्रामानुग्राम विहरते हुए निर्ग्रन्थकी वक्तव्यताका निरूपण निर्ग्रन्थी में आराधकता का कथन, आराधकता होने में कारणताका प्रदर्शन. जलते हुए दीपकना दीपयष्टि आदि समुदायके बीच में क्या जलता है ? प्रश्न ज्योति जलति है उत्तर । जलते हुए गृहका तृण काष्ट आदि समुदायके बीच में क्या जलता है? प्रश्न ज्योति जलती है उत्तर। परकीय औदारिक शरीरको आश्रित करके जीवके कायव्यापार क्रिया होती है। नैरयिक जीवके कायक्रिया होती है। असुर कुमारोंके

વક્તવ્યતા વિષયક પ્રશ્ન- 'જેમની પાસે આલોચના કરવાની હોય તે સ્થવિર જો મૂક (મૂંગા) થઇ જાય, અથવા આલોચના કરનાર નિર્ગ્રંથ મૂક થઇ જાય, જેની પાસે આલોચના કરવાની હોય તે સ્થવિર કાળધર્મ પામી જાય, અથવા આલોચના કરનાર શ્રમણ કાળધર્મ પામી જાય તો તેને આરાધક ગણાય કે વિરાધક, એવાં ચાર આલાપક નીહારભૂમિ કે વિહારભૂમિ તરફ જતાં નિર્ગ્રન્થી અને ગ્રામાનુગ્રામ વિહરતા નિર્ગ્રંથની વક્તવ્યતાનુ નિરૂપણ નિર્ગ્રંથિનીમાં આરાધકતાનુ કથન અને તેના કારણનું પ્રદર્શન. બળતા દીપકમાં દીપક, વાટ; તેલ આદિ સમુદાયમાંથી શું બળે છે? ઉત્તર- 'જ્યોતિ બળે છે' પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને જીવની કાયવ્યાપાર ક્રિયા થાય છે. નારક જીવમાં કાયક્રિયા થાય છે. અસુરકુમારોમાં કાયક્રિયા થાય છે. એક જીવમાં પરકીય ઔદારિક

जीवस्य परकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य कायक्रिया, नैरयिकजीवानाम् एकपरकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य कायक्रिया, नैरयिकादीनां कायक्रिया, जीवनाम् औदारिकशरीराण्याश्रित्य कायक्रिया नैरयिकाणां कायक्रिया, जीवस्य वैक्रियशरीरमाश्रित्य कायक्रिया, नैरयिकस्य वैक्रियशरीरमाश्रित्य कायाक्रिया, मनुष्यस्य समुच्चयजीववत्क्रिया, वैमानिकानां कार्मणशरीरमाश्रित्य क्रिया वक्तव्यताच '.

श्रमणोपासक वक्तव्यता ।

मूलम्– ' **समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं समणंवा माहणंवा फासुएसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ ? गोयमा ! एगंतसो निज्जरा कज्जइ, नत्थि य से पावे कम्मे कज्जइ, समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं समणं वा माहणं वा अफासुएणं अणेसणिज्जेणं असणपाणजाव पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ ? गोयमा !**

कायक्रिया होती है । एक जीवके परकीय औदारिक शरीरको आश्रित करके कायक्रिया होती है । नैरयिक जीवोंके एक परकीय औदारिक शरीरको आश्रित करके कायक्रिया होती है । नैरयिक आदि जीवोंके कायक्रिया होती है । जीवोंके औदारिक शरीरों को आश्रित करके कायक्रिया होती है । नारकों के कायक्रिया होती है । एक जीवके वैक्रिय शरीरको आश्रित करके कायक्रिया होती है । मनुष्यके सामान्य जीवकी तरह क्रिया होती है । वैमानिकोंके कार्मण शरीरको आश्रित करके क्रिया होती है– इस प्रकारसे क्रियाके विषय में वक्तव्यताका प्रतिपादन ।

શરીરને આશ્રિત કરીને કાયક્રિયા થાય છે નારક જીવોમાં એક પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને કાયક્રિયા થાય છે નૈરયિક આદિ જીવોમાં કાયક્રિયા થાય છે. જીવોમાં ઔદારિક શરીરોને આશ્રિત કરીને કાયક્રિયા થાય છે નારકોમા કાયક્રિયા થાય છે. એક જીવમાં વૈક્રિય શરીરને આશ્રિત કાયક્રિયા થાય છે. મનુષ્યમાં સામાન્ય જીવની જેમ રાજક્રિયા થાય છે. વૈમાનિકોમા કાર્મણશરીરને આશ્રિત કરીને ક્રિયા થાય છે. આ પ્રમાણે ક્રિયા વિષેના વક્તવ્યનુ પ્રતિપાદન.

बहुतरिया से निज्जरा कज्जइ, अप्पतराए से पावे कम्मे कज्जइ, समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं असंजयअविरयपडिहय-पच्चक्खायपावकम्मं फासुएणवा अफासुएणवा एसणि-ज्जेणवा, अणेसणिज्जेणवा, असणपाण जाव किं कज्जइ ? गोयमा ! एगंतसो से पावे कम्मे कज्जइ, नत्थि से काइ निज्जरा कज्जइ ॥ सू. १ ॥

छाया :- श्रमणोपासकस्य खलु भदन्त ! तथारूपं श्रमणं वा ब्राह्मणं वा प्रासुकएषणीयेन अशनपानखादिमस्वादिमेन प्रतिलाभयतः किं क्रियते ? गौतम ! एकान्ततो निर्जरा क्रियते, नास्ति च तस्य पापं कर्म क्रियते, श्रमणोपासकस्य खलु भदन्त ! तथारूपं श्रमणं वा ब्राह्मणं वा, अप्रासुकेन

श्रमणोपासक वक्तव्यता-

'श्रमणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं समणं वा' इत्यादि !

सूत्रार्थ :- (समणोवासगस्सणं भंते ! तहारूवं समणं वा माहणं वा फासुएसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणस्स किंकज्जइ) हे भदन्त ! तथारूपवाले श्रमण या माहनके लिये प्रासुक एषणीय अशन, पान, खादिम तथा स्वादिम आहार देनेवाले श्रमणो-पासकको क्या फल प्राप्त होता है ? (गोयमा ! एगंतसो निज्जरा कज्जइ) हे गौतम ! उस श्रमणोपासक श्रावकको एकान्त निर्जरा होनेरूप फल प्राप्त होता है। (नत्थि से पावे कम्मे कज्जइ) पापकर्म उसे नहीं लगता है। (समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं समणं वा

શ્રમણોપાસક વક્તવ્યતા-

'समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं समणं वा' ઇત્યાદિ-

सूत्रार्थ :- (समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं समणं वा माहणं वा फासुएसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ ?) હે ભદન્ત ! તથારૂપ શ્રમણ કે માહનને પ્રાસુક, એષણીય, અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્યરૂપ ચાર પ્રકારના આહાર વહોરાવનાર શ્રમણોપાસકને કયા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (एगंतसो निज्जरा कज्जइ) તે શ્રમણોપાસક શ્રાવકને એકાન્તતઃ (સર્વથા) નિર્જરા થવા રૂપ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. (नत्थि य से पावे

अनेषणीयेन अशनपान यावत् प्रतिलाभयतः किं क्रियते ? गौतम ! बहुतरिका तस्य निर्जरा क्रियते, अल्पतरकं तत् पापं कर्म क्रियते, श्रमणोपासकस्य खलु भदन्त ! तथारूपम् असंयताविरतप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा प्रासुकेन वा अप्रासुकेन वा, एषणीयेन वा, अनेषणीयेन वा, अशनपान यावत् किं क्रियते ? गौतम ! एकान्ततः तत्पापं कर्म क्रियते, नास्ति ततः काऽपि निर्जरा क्रियते ॥सू. १॥

माहणं वा अफासुएणं अणेसणिज्जेणं असणपाणजाव पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ) हे भदन्त ! तथारूपवाले श्रमण वा माहनके लिये अप्रासुक अनेषणीय अशन, पान, खादिम तथा स्वादिम आहार देनेवाले श्रमणोपासकको क्या फल प्राप्त होता है ? (गोयमा ! बहु तरिया से निज्जरा कज्जइ, अप्पतरासे पावेकम्मे कज्जइ) हे गौतम ! ऐसे श्रमणोपासक श्रावकके कर्मोंकी निर्जरा अधिक होती है-तथा बहुत कम पापकर्मका बंध होता है। (समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं असंजय अविरयपडिहयपच्चक्खायपावे कम्मे फासुएण वा अफासुएण वा एसणिज्जेण वा अणेसणिज्जेण वा असणपाण जाव किं कज्जइ) हे भदन्त ! तथा प्रकारके विरतिरहित अप्रतिहत और अप्रत्याख्यात पापकर्मवाले असंयतके लिये प्रासुक अथवा अप्रासुक, एषणीय तथा अनेषणीय अशन, पान, खादिम तथा स्वादिम आहार देनेवाले श्रावकको क्या फल प्राप्त होता है ? (गोयमा ! एगंतसो से

कम्मे कज्जइ) तेने पापकर्म लागतुं नथी. (समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं समणं वा माहणं वा अफासुएणं अणेसणिज्जेणं असणपाण जाव पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ ?) हे भदन्त ! तथारूप श्रमण के माहनने अप्रासुक अने अनेषणीय अशन, पान आदि चार प्रकारना आहार वहोरावनार श्रमणोपासकने कया फळनी प्राप्ति थाय छे? (गोयमा ! बहुतरिया से निज्जरा कज्जइ, अप्पतरा से पावेकम्मे कज्जइ) हे गौतम ! एवो श्रमणोपासक श्रावक अधिक प्रमाणमां कर्मोनी निर्जरा करे छे अने अल्प प्रमाणमां पापनो बंध करे छे (समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं असंजय अविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मं फासुएणवा अफासुएणवा एसणिज्जेण वा अणेसणिज्जेण वा असण पाण जाव किं कज्जइ ?) हे भदन्त ! तथारूप विरतिरहित, अप्रतिहत, अने अप्रत्याख्यात पापकर्मवाळा असंयतने प्रासुक के अप्रासुक, एषणीय के अनेषणीय अशन, पान, खाद्य अने स्वाद्य रूप चार प्रकारना आहार देनार श्रावकने कया फळनी प्राप्ति थाय छे? (गोयमा ! एगंतसो से पावे कम्मे कज्जइ,

पञ्चमोद्देशके श्रमणोपासकस्य प्ररूपणं कृतम्, अथ षष्ठोद्देशकेऽपि श्रमणोपासकमेव विशेषरूपेण प्ररूपयितुमाह- 'समणोवासगस्स णं भंते !' इत्यादि।

टीका-'समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं समणं वा, माहणं वा, फासुएसणिज्जे णं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ ? गौतमः पृच्छति- हे भदन्त ? श्रमणोपासकस्य खलु तथारूपं-तथा तत्प्रकारं एवं स्वभावो नेपथ्यं = धृतचोलपट्टकरजोहरणयतनार्थबद्धसदोरकमुखवस्त्रिकमुखरूपं यस्य स तथाभूतः, तं तथा श्रमणं वा, माहन इति उपदेशकं माहनं वा, प्रासुकैषणीयेन तत्र-प्रासुकम् अचित्तम्, एषणीयम् आधाकर्मादि दोषरहितं तेन, अशनपानखादिमस्वादिमेन प्रतिलाभयतः सत्कुर्वतः किं क्रियते ?

पावे कम्मे कज्जइ, नत्थि से काइ निज्जरा कज्जइ) हे गौतम ! ऐसे श्रावकके एकान्ततः पापकर्मका बंध होता है- निर्जरा थोडीसी भी नहीं होती है।

टीकार्थ :- पांचवें उद्देशक में श्रमणोपासककी प्ररूपणाकी गई है। अब सूत्रकार इस छठे उद्देशक में भी उसी श्रमणोपासक श्रावक की विशेषरूपसे प्ररूपणा कर रहे हैं- इस में गौतम ने प्रभुसे ऐसा पूछा है 'समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं समणं वा माहणं वा फासुएसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ ? तत्प्रकार रूप स्वभाववाले - चोलपट्टकवाले रजोहरणवाले यतनार्थ बद्धसदोरकमुखवस्त्रिकावाले-श्रमण के लिये तथा 'मत मारो-इस प्रकारका उपदेश देनेवाले माहनके लिये प्रासुक-अचित्त, एषणीय-आधाकर्म आदि दोषसे रहित अशन, पान, खादिम और स्वादिम इन चार प्रकारके आहार देनेवाले अर्थात्-इस चार

नत्थि से काइ निज्जरा कज्जइ) હે ગૌતમ ! એવો શ્રાવક એકાન્તતઃ [સર્વથા] પાપકર્મનો બંધ કરે છે- બિલકુલ નિર્જરા કરતો નથી.

ટીકાર્થ :- પાંચમાં ઉદ્દેશકમાં શ્રમણોપાસકની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે હવે સૂત્રકાર આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશકમા પણ શ્રમણોપાસક શ્રાવકની વિશેષ પ્રરૂપણા કરે છે- ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે- 'समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं समणं वा माहणं वा फासुएसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ ?' તથા રૂપ [ચોલપટ્ટક, રજોહરણ, અને સદોરકમુહપત્તિવાળા] શ્રમણને તથા માહનને [મા હણો, મા હણો એવો ઉપદેશ દેનારા] પ્રાસુક [અચિત્ત], એષણીય [આધાકર્મ આદિ દોષથી રહિત] અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્યરૂપ ચાર પ્રકારના આહાર વહોરાવનાર શ્રાવકને કયું ફળ મળે છે ?

किं फलं भवति, ? भगवानाह-'गोयमा ! एगंतसो निज्जरा कज्जइ' हे गौतम ? उपर्युक्तस्य तस्य श्रमणोपासकस्य एकान्ततः सर्वथा निर्जरा क्रियते भवति, 'नत्थि य से पावे कम्मे कज्जइ' नास्ति चैतत् तस्य पापं कर्म क्रियते भवति. अप्रासुकदान इवेत्याशयः, गौतमः पृच्छति-'समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं समणं वा, माहणंवा अफासुएणं अणेसणिज्जेणं असणपाणजाव पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ ? हे भदन्त ! श्रमणोपासकस्य खलु तथारूपम् उत्तमं श्रमणं वा, माहनं वा, अप्रासुकेन मालोहड छंडियलिप्तादि दोषयुक्तेन न तु सचित्तेन, अनेषणीयेन-सदोषेण, अशन-पान यावत् खादिमस्वादिमेन प्रतिलाभयतः प्रतिलाभ विदधतः किं क्रियते ? किं फल भवति, लगति ? भगवानाह 'गोयमा ! बहुतरिया से निज्जरा कज्जइ' हे गौतम ! प्रतिलाभयतः

प्रकारके आहार देनेवाले-श्रावकको क्या फल प्राप्त होता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'एगंतसो निज्जरा कज्जइ' उस ऐसे श्रमणोपासकके एकान्ततः सर्वथा निर्जरा होती है। 'नत्थि य से पावे कम्मे कज्जइ' पापकर्म उसे नहीं लगता है। क्योंकि ऐसा दान निर्दोष है। अब गौतम प्रभुसे पूछते हैं-'समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं समणं वा, माहणं वा अफासुएणं अणेसणिज्जेणं असणपाणजाव पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ' हे भदन्त ! श्रमणोपासक श्रावक तथारूप-उत्तम श्रमणके लिये या माहनके लिये छड्डिय लिप्तादि दोषयुक्त आशनपान खादिम स्वादिम आहारसे सत्कृत करता है तो उसे क्या फल होता है ? उत्तरमे प्रभु कहते हैं 'गोयमा ! बहुतरिया से निज्जरा कज्जइ' चारों प्रकारके

ઉત્તર.- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'एगंतसो निज्जरा कज्जइ' એવો શ્રમણોપાસક શ્રાવક એકાન્તતઃ- [સંપૂર્ણતઃ] નિર્જરા કરે છે. 'नत्थि य से पावे कम्मे कज्जइ' તેને પાપકર્મ લાગતું નથી, કારણકે એવું દાન નિર્દોષ હોય છે

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે 'समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं समणं वा, माहणं वा अफासुएणं अणेसणिज्जेणं असणपाण जाव पडिलाभेमाणस्स किं कज्जइ ?' હે ભદન્ત ! તથારૂપ-ઉત્તમ-શ્રમણ અથવા માહનને માલોહડ છડ્ડિય લિપ્તાદિ દોષ યુક્ત અપ્રાસુક, અનેષણીય, અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય, એ ચાર પ્રકારના આહાર વહોરાવનાર શ્રાવણોપાસક શ્રાવકને કયા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુ કહે છે- 'गोयमा' बहुतरिया से निज्जरा कज्जइ'

खलु श्रमणोपासकस्य पापकर्मापेक्षया बहुतरिका 'से' तस्य निर्जरा क्रियते, भवति? 'अप्पतरायसे पावे कम्मे कज्जइ' हे गौतम! तस्य अप्रासुकेन अनेषणीयेन अशनादिना प्रतिलाभयतः श्रमणोपासकय निर्जरापेक्षयाऽल्पम् अल्पतरकं पापं कर्म क्रियते, भवति,

अयमाशय :- ग्लानाद्यवस्थायां गुणशालिने पात्राय अप्रासुकादि द्रव्यदाने चारित्रकायोपष्टम्भो जीवघातो व्यवहारतस्तच्चारित्रबाधाच भवन्ति, ततश्च चारित्रकायोपष्टम्भात् निर्जरा जीवघातादेश्च पापंकर्म भवति, तत्रच स्वहेतुसामर्थ्यात् पापापेक्षया बहुतरा निर्जरा, निर्जरापेक्षया चाल्पतरं पापं भवति। अत्रेयं विचारणा सूत्रस्य प्रथमांशे तथारूपश्रमणाय प्रासुकाहारं ददतः श्रावकस्य पापं न भवति किन्तु महतीकर्मनिर्जरा भवतीति भगवता

आहारसे श्रमण अथवा माहनको देनेवाले श्रमणोपासकके पापकर्म की अपेक्षा बहुत अधिक निर्जरा होती है। तथा 'अप्पतराए से पावे कम्मे कज्जइ' पापकर्म निर्जराकी अपेक्षा उसे अल्प लगता है। तात्पर्य कहनेका यह है-ग्लान आदि अवस्थामें गुणशाली पात्रके लिये अप्रासुक-मालोहड छड्डियलिप्तादि दोषयुक्त द्रव्यके दान करने पर पात्रके चारित्रकायकी वृद्धि होती है या उसका स्थिरीकरण होता है इससे निर्जरा होती है। परंतु अप्रासुक द्रव्यके दानसे व्यवहारमे जीवघात होता है इसलिये चारित्रमें बाधा आती है अतः पापकर्म का बंध होता है। इस कारण अपने हेतुओं के सामर्थ्यसे पापकी अपेक्षा बहुतर निर्जरा होती है और निर्जराकी अपेक्षा अल्पतर पाप होता है। इस सूत्रके प्रथम अंशमें तथारूपके श्रमणको प्रासुक आहार देनेवाले श्रावकको पाप नहीं होता है किन्तु एकान्त कर्म-

હે ગૌતમ! ઉત્તમ શ્રમણુ અથવા માહનને તે પ્રકારનો આહાર વહોરાવનાર શ્રાવક જેટલા પાપકર્મનો બંધક બને છે. તેનાથી અધિક નિર્જરા કરે છે. તથા 'अप्पतराए से पावे कम्मे कज्जइ' તેને નિર્જરા કરતાં પાપ ઓછું લાગે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે ગ્લાન આદિ અવસ્થામાં ગુણુશાલી પાત્રને અપ્રાસુક [માલોહડ છડ્ડિયલિપ્તાદિ દોષયુક્ત] દ્રવ્યનું દાન કરવાથી પાત્રના ચારિત્રકાયની વૃદ્ધિ થાય છે અથવા સ્થિરીકરણુ થાય છે. તેથી નિર્જરા થાય છે. પણુ અપ્રાસુક દ્રવ્યના દાનથી જીવઘાત થાય છે તેથી ચારિત્રમાં બાધા આવે છે અને દાનકર્તા પાપકર્મનો બંધ કરે છે. આ કારણે તેના હેતુઓના સામર્થ્યથી, પાપ કરતાં નિર્જરા અધિક થાય છે અને નિર્જરા કરતાં પાપ ઓછું થાય છે. આ સૂત્રના પહેલા ભાગમાં તીર્થંકર ભગવાને એવું પ્રતિપાદન કર્યું છે કે તથારૂપ શ્રમણુને પ્રાસુક આહાર

तीर्थंकरेण प्रतिपादितम्, सूत्रस्य द्वितीयांशे तथारूपश्रमणाय अप्रासुकमाहारं ददतः स्वल्पं पापं बहुकर्मनिर्जरा भवतीत्यपि कथितम्– तत्र प्रासुकत्वं दोषरहितसचित्तभिन्नत्वम् अप्रासुकत्वम् दोषसहितअचित्तभिन्नत्वम् अतएव मालाद्यवतारित तत्काललिप्तभूमिस्थितसंघट्टादिदोषयुक्तमशनादिकं न तु आधाकर्मिकौद्देशिकमुद्गमादिदोषसहितं ददतः पुरुषस्य स्वल्पं पापं महानिर्जरा भवतीति प्रतिपादितम्। अचित्तमात्रस्य प्राशुकत्वकथने तत्काल लिप्तभूम्यादि स्थितसंघट्टादिदोषयुक्तपुरुषादिदत्तान्नपानादेः प्रतिषेधो न स्यात् तस्य स्वरूपतः अचित्तत्वात्। तृतीयांशे–तथारूपासंयताय अविरताय अप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मकाय हिंसकाय प्राणातिपातमृषावादाद्युपदेशकाय अशनादिकं ददतः पुरुषस्य चैकान्तं पापं भवति। नतु कर्मनिर्जरेति। गौतम : पृच्छति– समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं असंजयअविरयपडिहयपच्चक्खाय

निर्जरा होती है ऐसा भगवान तीर्थंकरने कहा है तथा कारणवश अप्रासुक आहार देनेवाले श्रावकको अल्पपाप और अधिक कर्मनिर्जरा होती है एसा इसी सूत्रके द्वितीय अंशसे कहा है। उसमें प्रासुक शब्दका अर्थ है दोषरहित सचित्तभिन्न और अप्रासुक शब्दका अर्थ है दोषसहित अचित्तभिन्न अतएव मालासे उतारा हुवा तत्काललिप्त भूमिस्थित संघट्टादिदोषयुक्त पुरुषसे दिया हुआ अचित्तभक्तपान देनेमें साधुको पाप होता है ऐसा शास्त्रमें कहा गया है अचित्तमात्रको प्रासुक यदि कहें तब लिप्तभूमिस्थित संघट्टादि दोषयुक्त पुरुषसे दिया हुआ अन्नपानका निराकरण नहीं होगा. क्योंकि मालाद्यवतारित भक्तपान यों तो अचित्त है ही। अब गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते

પાણી વહોરાવનાર શ્રાવકને પાપ લાગતું નથી પણ તેના કર્મની એકાન્તતઃ નિર્જરા જ થાય છે અને આ સૂત્રના બીજા ભાગમાં એવું પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યું છે કે શ્રમણોને કારણવશ અપ્રાસુક આહાર દેનાર શ્રાવકને અલ્પ પ્રમાણમાં પાપ લાગે છે અને તેના કર્મોની અધિક પ્રમાણમાં નિર્જરા થાય છે તેમાં પ્રાસુક એટલે દોષરહિત, સચિત્તભિન્ન અને અપ્રાસુક એટલે દોષયુક્ત અચિત્તભિન્ન, એવો અર્થ સમજવો તેથી કાળ ઉપરથી ઉતારેલા તત્કાલલિપ્ત ભૂમિસ્થિત સંઘટ્ટાદિદોષયુક્ત પુરુષ દ્વારા અપાયેલા અચિત્ત આહાર પાણી દેવાથી સાધુને પાપ લાગે છે એવું શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. અચિત્તને જ જો પ્રાસુક કહેવામાં આવે તો લિપ્તભૂમિસ્થિત તથા સંઘટ્ટાદિદોષ યુક્ત પુરુષ વડે અપાયેલા આહાર પાણીનું નિરાકરણ થશે નહીં, કારણકે માલાવતારિત ભકત પાન [આહાર પાણી] આમ તો અચિત્ત જ હોય છે.

पावकम्मं फासुएणवा, अफासुएणवा, एसणिज्जेणवा, अणेसणिज्जेणवा असणपाण-जाव किं कज्जइ ?" हे भदन्त ! श्रमणोपासकस्य खलु तथारूपं सर्वश्रेष्ठम् असंयताविरतमप्रतिहतमत्याख्यातपापकर्मणाम् हिंसाद्युपदेशकंच अगुणवन्तं पात्रविशेषम् प्रासुकेन अचित्तेन वा, अप्रासुकेन सचित्तेन एषणीयेन निर्दोषेणवा अनेषणीयेन वा सदोषेण वा, अशनपानंयावत् खादिमस्वादिमेन प्रतिलाभयतः किं क्रियते ? भवति ? भगवानाह-'गोयमा ! एगंतसो से पावे कम्मे कज्जइ, नत्थि से काइ निज्जरा कज्जइ' हे गौतम ! अगुणन्तं पात्रविशेषं प्रासुकाप्रासुकेन एषणीयानेषणीयेन च अशनादिना प्रतिलाभयतः श्रमणोपासकस्य एकान्ततः एकान्तेन तत् पापं कर्म क्रियते भवति, नास्ति सा कापि काचिदपि निर्जरा क्रियते, भवति, एवञ्च प्रासुकाप्रासुकादेर्दानस्य पापकर्मफलत्वं निर्जराया

हैं-समणोवासगस्सणं भंते ! तहारूवं असंजयं अविरयपडिहय पच्चक्खायपावकम्मं फासुएण वा अफासुएण वा एसणिज्जेण वा अणेसणिज्जेण वा असणपाण जाव किं कज्जइ' हे भदन्त ! श्रमणोपासक-श्रावकको जो कि तथाप्रकारके विरति रहित अप्रतिहत और अप्रत्याख्यात पापकर्मवाले असंयतके लिये-साधु गुण वर्जित के लिये प्रासुक अथवा अप्रासुक, एषणीय तथा अनेषणीय अशन, पान, खादिम और स्वादिम वस्तुओंको आहारमें देता है तोक्या फल प्राप्त होता है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'एगंतसो से पावे कम्मे कज्जइ, नत्थि से काइ निज्जरा कज्जइ' अगुणवन्त पात्र-विशेषके लिये प्रासुक, अप्रासुक, एषणीय, अनेषणीय अशन, पान आदि देनेवाले श्रमणोपासक-श्रावकको एकान्ततः-सर्वथा पापकर्म लगता है-इस स्थितिमें उसके थोडी सी भी निर्जरा नहीं होती है।

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- ' समणोवासगस्स णं भंते ! तहारूवं असंजय-अविरयपडिहयपच्चक्खायपावकम्मं, फासुएण वा अफासुएण वा एसणिज्जेण वा अणेसणिज्जेण वा असणपाण जाव किं कज्जइ ? ' હે ભદન્ત! તથારૂપ વિરતિરહિત, અપ્રતિહત અને અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળા અસંયતને [સાધુ ગુણ રહિતને] પ્રાસુક કે અપ્રાસુક, એષણીય કે અનેષણીય, અશન, પાન, ખાદ્ય, અને સ્વાદ્ય વસ્તુઓ આહારમાં દેનારને કયું ફળ મળે છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- ' गोयमा ! ' હે ગૌતમ ! ' एगंतसो से पावेकम्मे कज्जइ, नत्थि से काइ निज्जरा कज्जइ ' એવાં અપાત્રને પ્રાસુક, અપ્રાસુક, એષણીય અનેષણીય અશન, પાન આદિ આહારનું દાન કરનાર શ્રાવકને એકાન્તતઃ [સર્વથા] પાપકર્મ જ લાગે છે. આ પરિસ્થિતિમાં તેના પાપોની બિલકુલ નિર્જરા થતી નથી આ

अभावश्च प्रतिपादितो भवति, असंयमोपष्टम्भस्य उभयत्रापि तुल्यत्वात्, एतावा नयाविशेषः करुणाबुद्ध्या यत्र कुत्रापि ददतः पापकर्म न भवतीति। न च प्रासुकादौ जीव प्राणातिपाताभावेन अप्रासुकादौ च जीवप्राणातिपातसद्भावेन विशेषस्य स्फुटत्वात् कथमुभयोस्तुल्यत्वमत्रोक्तमिति वाच्यम् पापकर्मणः निर्जराया

इस तरह प्रासुक अप्रासुक द्रव्यके दानका फल पापकर्म है तथा निर्जराका अभाव है। क्योंकि दोनोंसे ही असंयम अवस्थाको पुष्टि मिलती है। इसलिये दोनोंमें समानता है। यहां पर यदि ऐसी आशंका की जाय कि प्रासुक आदि आहारमें जीवके प्राणातिपातका अभाव है और अप्रासुक आदि आहारमें जीवके प्राणातिपातका सद्भाव है इस अपेक्षा दोनोंमें भेद तो है ही-फिर आप दोनोंमें समानता कैसे कहते हैं-इसका उत्तर ऐसा है कि पापकर्मकी निर्जरा का अभाव अगुणवन्तमें दोनोंसे नहीं होता है - ऐसी ही विवक्षा प्रकृतमें हुइ है सो इसी विवक्षाको लेकर दोनोंमें समानता कही गई है। तात्पर्य कहनेका यह है कि जो अगुणवन्त (असंयत) जीव है उसके लिये चाहे प्रासुक आदि विशेषणवाला आहार दिया जावे चाहे अप्रासुक आदि विशेषणवाला आहार दिया जावे उससे उसके असंयमजन्य पापकर्मकी निर्जरामें कोई विशेषता नहीं आती है। असंयमी जीवोंको जो आहार दिया जाता है वह गुरुबुद्धि या धर्मबुद्धि से समझकर नहीं दिया जाता है। किन्तु अनुकंपासे दिया जाता है।

રીતે અસંયતને પ્રાસુક, અપ્રાસુક દ્રવ્યોનુ દાન કરવાથી પાપકર્મ બાંધવા રૂપ ફળ મળે છે તથા પાપકર્મની નિર્જરા તો થતીજ નથી. કારણકે તે બન્ને દ્વારા અસંયમ અવસ્થાને જ પુષ્ટિ મળે છે. તેથી તે બન્નેને સમાન જ ગણ્યા છે અહીં કોઇ એવી શંકા કરે કે પ્રાસુક આદિ આહારમાં જીવના પ્રાણાતિપાતનો અભાવ હોય છે, પણ અપ્રાસુક આદિ આહારમાં જીવના પ્રાણાતિપાતનો સદ્ભાવ હોય છે, છતાં એ બન્નેને સમાન કેવી રીતે માની શકાય? તેનુ સમાધાન આ પ્રમાણે કરી શકાય- પાપકર્મની નિર્જરાનો અભાવ અગુણવન્તમાં [અસંયતમાં] તે બન્ને વડે થતો નથી એવું જ પ્રતિપાદન અહીં કરવામાં આવ્યું છે અને તેને અનુલક્ષીને અહીં બન્નેમાં સમાનતા બતાવી છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે અસંયત જીવને પ્રાસુકઆહાર મળે કે અપ્રાસુક અહાર મળે- ભલે ગમે તે પ્રકારના આહારનુ દાન કરવામાં આવે પણ તેના દ્વારા તેના અસંયમજન્ય પાપકર્મની નિર્જરા થતી નથી. અસંયમી જીવોને જે આહાર દેવામાં આવે છે તે પોતાના ગુરુ માનીને અથવા ધર્મબુદ્ધિથી સમજણપૂર્વક અપાતો નથી, પણ અનુકંપાને લીધે

अभावस्येन प्रकृते विवक्षितत्वेन तादृशविशेषस्यात्राविवक्षितत्वात्। अत्र च मोक्षार्थं यद्दानं तस्यैव प्ररूपणं कृतम्, उक्तञ्च–

'मोक्खत्थं जं दाणं तं पइएसो विही समक्खाओ।
अणुकंपा दाणं पुण जिणेहिं न कयाइ पडिसिद्धम् ॥१॥' सू० ॥ १ ॥

ऐसे आहारकी यहां विवक्षा नहीं की गई है। यहाँ तो ऐसे ही आहार की विवक्षा हुई है जो कर्मनिर्जराका हेतु होता है। और कर्मनिर्जरा का हेतु वही आहार होगा जो सुपात्रोंको दिया जायगा। सुपात्र वे ही है जो मोक्षमार्ग में चल रहे हैं मोक्षमार्गमें स्थित सुपात्रोंके लिये दिया गया आहार दाता के कर्मों की निर्जरा का कारण बनता है। कर्मों की निर्जरा होने से ही मोक्ष प्राप्त होता है। इसीलिये 'मोक्षार्थं यद्दानं तस्यैव प्ररूपणं कृतम् अनुकंपादानादेस्तु प्ररूपणं न कृतम्' यहाँ पर टीकाकार ने ऐसा कहा है कि मोक्ष के लिये–मोक्षप्राप्ति के लिये जो दान है उसीकी प्ररूपणा की है। अनुकंपादान आदि की प्ररूपणा नहीं की है। मोक्षप्राप्ति के लिये वह इसलिये नहीं होता है कि उसमें संवरपूर्वक कर्मों की निर्जरा नहीं होती। अनुकंपादान आदिमें तो अनुकंपा और औचित्य की ही अपेक्षा रहती है। कहा भी है—

'मोक्खत्थं जं दाणं तं पइ एसो विही समक्खाओ।
अणुकंपा दाणं पुण जिणेहिं न कयाइ पडिसिद्धम् ॥१॥'

અપાય છે. અહીં એવા આહારનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યુ નથી અહીં તો કર્મનિર્જરાના હેતુરૂપ આહારની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. અને કર્મનિર્જરાના હેતુરૂપ તો એજ આહાર ગણી શકાય છે કે જે સુપાત્રોને આપવામાં આવે છે. સુપાત્ર એને જ કહે છે કે મોક્ષને માર્ગે આગળ વધતા હોય છે એવા સુપાત્રને આપવામાં આવેલ આહાર દાતાના કર્મોની નિર્જરાના કારણરૂપ બને છે. કર્મોની નિર્જરા થવાથી જ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી જ સૂત્રકારે અહીં 'मोक्षार्थं यद् दानं तस्यैव प्ररूपणं कृतम् अनुकंपादानादेस्तु प्ररूपणं न कृतम्' મોક્ષપ્રાપ્તિ અર્થે ઉપયોગી એવા દાનની પ્રરૂપણા કરી છે– અનુકંપાદાન આદિની પ્રરૂપણા કરી નથી, તેને મોક્ષપ્રાપ્તિ કરાવનારું ન કહેવાનું કારણ એ છે કે તેમાં સંવરપૂર્વક કર્મોની નિર્જરા થતી નથી. અનુકંપાદન આદિ તો અનુકંપા દાન આદિમાં ઔચિત્યની જ દૃષ્ટિ રહે છે. કહ્યું પણ છે કે–

'मोक्खत्थं जं दाणं पइ एसो विही समक्खाओ।
अणुकंपा दाणं पुण जिणेहिं न कयाइ पडिसिद्धम् ॥ १ ॥'

निर्ग्रन्थदानधर्मवक्तव्यता-

मूलम्-'निग्गंथं च णं गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठं केई दोहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा-एगं आउसो! अप्पणा भुंजाहि, एगं थेराणं दलयाहि, से य तं पिण्डं पडिग्गहेज्जा थेराय से अणुगवेसियव्वा सिया, जत्थेव अणुगवेसमाणे थेरे पासिज्जा तत्थेवाणुप्पदायव्वे सिया, नो चेव णं अणुगवेसमाणे थेरे पासिज्जा तं नो अप्पणा भुंजेज्जा, नो अन्नेसिं दावए, एगंते अणावाए अचित्ते बहुफासुए थंडिल्ले पडिलेहेत्ता पमज्जित्ता परिट्ठावेयव्वे सिया, निग्गंथं च णं गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठं केइ तिहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा-एगं आउसो! अप्पणा भुंजाहि, दो थेराणं दलयाहि, से य ते पडिग्गहेज्जा थेरायसे अणुगवेसेयव्वा सेसं तं चेव जाव परिट्ठावेयव्वे सिया, एवं जाव दसहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा, नवरं एगं आउसो? अप्पणा भुंजाहि, नव थेराणं दलयाहि, सेसं तं चेव जाव परिट्ठावेयव्वे सिया, निग्गंथं च णं गाहावइ जाव केइ दोहिं पडिग्गहेहिं उवनिमंतेज्जा एगं आउसो! अप्पणा

(अर्थात् मोक्ष प्राप्ति के लिये जो दान है उस दान के लिये यह विधि कहा गया है। अनुकम्पासे दान के लिये नहीं किन्तु जिनेश्वर भगवानने अनुकम्पा से दान देनेका निषेध कभी नहीं किया है। अनुकम्पा से दान देना चाहिए ॥ सू० १॥

મોક્ષ પ્રાપ્તિને માટે જે દાન છે તે દાનનુ અહીં સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, અહીં અનુકંપાથી કરાયેલા દાનની વાત કરવામાં આવી નથી. પરંતુ જિનેશ્વર ભગવાને અનુકંપાથી દાન દેવાનો નિષેધ કદી કર્યો નથી તેથી અનુકંપાથી દાન દેવું જોઇએ ॥ સૂ. ૧॥

पडिभुंजाहि, एगं थेराणं दलयाहि, सेय तं पडिग्गहेज्जा, तहेव जाव तं नो अप्पणा पडिभुंजेज्जा, नो अन्नेसिं दावए, सेसं तं चेव जाव परिट्ठवेयव्वे सिया, एवं जाव दसहिं पडिग्गहेहिं, एवं जहा पडिग्गहवत्तव्वयाभणिया, एवं गोच्छगरयहरणचोलपट्टग-कंबल लट्ठी संथारगवत्तव्वयाय भाणियव्वा जाव दसहिं संथारएहिं उवनिमंतेज्जा जाव परिट्ठावेयव्वे सिया. ॥ सू० २ ॥

छाया-निर्ग्रन्थं च खलु गाथापतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया अनुप्रविष्टं कश्चित् द्वाभ्यां पिण्डाभ्याम् उपनिमन्त्रयेत्-एकम् आयुष्मन् आत्मना भुङ्क्ष्व, एकं स्थविराणां देहि, स च तौ पिण्डौ प्रतिगृह्णीयात्, स्थविराश्च तस्य अनुगवेषयितव्याः स्युः, यत्रैव अनुगवेषयन् स्थविरान् पश्येत् तत्रैव अनुप्रदा-

निर्ग्रन्थदानधर्म वक्तव्यता—

'निग्गंथं च णं गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(निग्गंथं च णं गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठं केई दोहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा) गृहस्थ के घर आहार प्राप्त करने की इच्छा से प्रविष्ट हुए निर्ग्रन्थ को कोई गृहस्थ दो पिंडों को ग्रहण करने के लिये उपनिमंत्रण करे-कि (एगं आउसो ! अप्पणा भुंजाहि एगं थेराणं दलयाहि) हे आयुष्मान ! एक पिण्ड तुम खाना और दूसरा पिण्ड स्थविरों को देना (से य तं पिण्डं पडिगाहेज्जा थेरा य से अणुगवेसियव्वा सिया) इसके बाद वह निर्ग्रन्थ उन दोनों पिण्डों को ले लेवें और उन स्थविरों की तलाश करें।

નિર્ગ્રંથ દાન ધર્મ વક્તવ્યતા-

'निग्गंथं च णं गाहावइकुल पिंडवायपडियाए' ઇત્યાદિ

સૂત્રાર્થ -(निग्गंथं च णं गाहावइकुल पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठं केई दोहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा).

ગૃહસ્થને ઘેર આહાર પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાથી પધારેલા નિર્ગ્રંથને કોઇ ગૃહસ્થ બે પિંડો ગ્રહણ કરવાને માટે ઉપનિમંત્રણ કરે અને કહે કે (एगं आउसो ! अप्पणा भुंजाहि एगं थेराणं दलयाहि) હે આયુષ્મન્! એક-પિંડ તમે ખાજો અને બીજો પિંડ સ્થવિરોને આપજો. (से य तं पिंडं पडिगहेज्जा थेराय से अणुगवेसियव्या सिया) ત્યાર બાદ તે નિર્ગ્રંથ તે બન્ને પિંડોને લઇ લે છે અને તે સ્થવિરોની શોધ કરે છે.

तव्यः स्यात्-नो चैव खलु अनुगवेषयन् स्थविरान् पश्येत्तं नो आत्मना भुञ्जीत, नो अन्यस्मै दापयेत्, एकान्ते अनापाते अचित्त बहुप्रासुके स्थण्डिले प्रतिलेख्य प्रमार्ज्य परिष्ठापयितव्यः स्यात्, निर्ग्रन्थं च खलु गाथापतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया अनुप्रविष्टं कश्चित् त्रिभिः पिण्डैः उपनिमन्त्रयेत-एकम् आयुष्मन् ! आत्मना भुङ्क्ष्व, द्वौ स्थविराणां देहि, स च तांश्च प्रतिगृह्णीयात्, स्थविराश्च तस्य

(जत्थेव अणुगवेसमाणे थेरे पासिज्जा तत्थेवाणुप्पदायव्वेसिया, नो चेव णं अणुवगवेसमाणे थेरे पासिज्जा तं नो अप्पणा भुंजेज्जा) गवेशणा करता हुआ वह जहां पर उन स्थविरों को देखे-वहीं पर उन्हें वह पिण्ड दे देवें-यदि कदाचित् स्थविरों को तलाश करता हुआ वह उन्हें न पावे तो उस पिण्ड को स्वयं न खावे (नो अन्नेसिं दावए) न किसी दूसरे को देवे (एगंते अणावाए अचित्ते बहुफासुए थंडिले पडिलेहेत्ता पमज्जित्ता परिट्ठावेयव्वे सिया) किन्तु एकान्त, अनायात जहां पर कोई आवे नहीं ऐसे अचित्त और बहुप्रासुक स्थण्डिल (भूमि)में प्रतिलेखना करके-प्रमार्जना करके परिष्ठापित कर देवे। (निग्रन्थं च णं गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुपविट्ठं केइ तिहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा-एगं आउसो ! अप्पणा भुंजाहि दो थेराणं दलयाहि) गृहस्थ के घर पर आहार लेनेकी इच्छा से गये हुए निर्ग्रन्थ को कोई गृहस्थ तीन पिण्ड ग्रहण करने के लिये उपनिमंत्रण करता है कि हे आयुष्मन् ! एक पिण्ड आप

(जत्थेव अणुगवेसमाणे थेरे पासिज्जा तत्थेवाणुप्पदायव्वेसिया, नो चेव णं अणुगवेसमाणे थेरे पासिज्जा तं नो अप्पणा भुजेज्जा) આવી રીતે શોધતાં શોધતાં જ્યાં તેને તે સ્થવિરો મળે છે, ત્યાં તે તેમને તે પિંડ આપી દે છે પણ આ રીતે શોધતા શોધતાં જો તેને તે સ્થવિરોનો ભેટા થાય નહીં, તો તે પિંડ ખાઇ શકતો નથી, (नो अन्नेसिं दावए) બીજાં કોઇને આપી શકતો નથી, (एगंते अणावाए अचित्ते बहुफासुए थंडिले पडिलेहेत्ता पमज्जित्ता परिट्ठावेयव्वे सिया) પણ એકાન્ત, નિર્જન (જ્યાં કોઇની અવર જવર ન હોય એવા), અચિત્ત અને બહુપ્રાસુક ભૂમિમાં - તે ભૂમિની પ્રમાર્જના કરીને-તેને પરિષ્ઠાપિત કરે છે-તેને પધરાવી દે છે. (निग्गंथं च णं गाहावइकुल पिंडवायपडियाए अणुपविट्ठं केइ तिहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा - एगं आउसो ! अप्पणा भुजाहि दो थेराणं दलयाहि) ગૃહસ્થને ઘેર આહાર પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાથી પ્રવેશેલા કોઇ નિર્ગ્રંથને કોઇ ગૃહસ્થ આ પ્રમાણે કહીને ત્રણ પિંડોનું દાન કરે છે- ' હે આયુષ્મન્ ! એક પિંડ આપ ખાજો, અને

अनुगवेषयितव्याः स्युः, शेष तदेव यावत् परिष्ठापयितव्यौ स्याताम्, एवं यावत् दशभिः पिण्डैः उपनिमन्त्रयेत्, न वरम्-एकम् आयुष्मन् ! आत्मना भुङ्क्ष्व, नव स्थविराणां देहि शेषं तदेव यावत् परिष्ठापयितव्याः स्युः, निर्ग्रन्थं च खलु गाथापतिकुल यावत् कश्चित् द्वाभ्यां प्रतिग्रहाभ्याम् उपनिमन्त्रयेत्-एकम् आयुष्मन् ! आत्मना परिभुङ्क्ष्व, एकं स्थविराणां देहि, स च तौ प्रतिगृह्णीयात् तथैव यावत् तं नो आत्मना परिभुञ्जीत,

खाना बाकी के ये दो पिण्ड स्थविरों को देना इसके बाद (से य ते पडिग्गाहेज्जा थेरा य से अणुगवेसेयव्वा) वह उन पिण्डों को लेकर उन स्थविरों की गवेषणा करने लगता है (सेसं त चेव जाव परिट्ठावेयव्वासिया) इसके बाद का अवशिष्ट कथन पूर्व की तरह कह लेना चाहिये यावत् वह उन दो पिण्डों को परिष्ठापित कर देता है। (एवं जाव दसहि पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा) इसी तरह से 'यावत् दश पिण्डों को ग्रहण करने के लिये गृहस्थ उपनिमंत्रण करता है' इस विषय में भी समझना चाहिये। (नवरं एगं आउसो! अप्पणा भुंजाहि, नव थेराणं दलयाहि-सेसं तं चेव जाव परिट्ठावेयव्वेसिया) परंतु जब वह गृहस्थ इस प्रकार से कहे कि हे आयुष्मन्! एकपिण्ड तुम खाना बाकी के नौ पिण्ड स्थविरों को देना-इसके आगे का अवशिष्ट कथन यावत् स्थण्डिल में परिष्ठापित कर देवे यहां तक जानना चाहिये (निग्गंथं च णं गाहावइ० जाव दोहिं पडिग्गहेहिं उवनिमंतेज्जा एगं आउसो अप्पणा पडिभुंजाहि एगं थेराणं दलयाहि)

બાકીના બે પિંડ સ્થવિરોને આપી દેજો ત્યારબાદ (सेय ते पडिग्गहेज्जा थेराय से अणुगवेसेयव्वा) તે નિર્ગ્રંથે તે પિંડો ગ્રહણ કરીને તે સ્થવિરોની શોધ કરવી જોઇએ. (सेसं तं चेव जाव परिट्ठावेयव्वा सिया) ત્યાર બાદનું 'તે બે પિંડોને ભૂમિમાં પરિષ્ઠાપિત કરી નાખે છે', ત્યાં સુધીનુ સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું (एवं जाव दसहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा) એજ પ્રમાણે દસ પર્યન્તના પિંડો ગ્રહણ કરવાના ઉપનિમંત્રણ વિષે પણ સમજવું (नवरं एगं आउसो ! अप्पणा भुंजाहि, नव थेराणं दलयाहि - सेसं तं चेव जाव परिट्ठावेयव्वे सिया) અહીં વિશેષતા એટલી જ સમજવાની છે કે 'આયુષ્મન, એક પિંડ આપ ખાજો, બાકીના નવ પિંડો સ્થવિરોને આપશો', ત્યાર બાદનું 'ભૂમિમા નવ પિંડોને પાઠવી દેવા' પર્યંતનું કથન આગળ મુજબ જ સમજવું. (निग्गंथं च णं गाहावइ०जाव दोहिं पडिग्गहेहिं उवनिमंतेज्जा एगं आउसो! अप्पणा पडिभुंजाहि एगं थेराणं दलयाहि) કોઇ એક નિર્ગ્રંથ

नो अन्येषां दापयेत्, शेषं तदेव यावत् परिष्ठापयितव्यः स्यात्, एवं यावत् दशभिः प्रतिग्रहैः एवं यथा प्रतिग्रहवक्तव्यता भणिता एवं गुच्छक रजोहरण-चोलपट्टक -कम्बल यष्ठि संस्तारकवक्तव्यता च भणितव्या, यावत् दशभिः संस्तारकैः उपनिमन्त्रयेत्, यावत् परिष्ठापयितव्याः स्युः ॥सू० २॥

कोई निर्ग्रन्थ यावत् गृहपति के कुल में प्रवेश करता है और वह उसे दो पात्रों के लिये उपनिमंत्रण करता है-हे आयुष्मन्! एक पात्र का तुम उपयोग करना और दूसरा पात्र स्थविरों को देना (से य तं पडिगहेज्जा) अब वह उन दोनों पात्रों को ले लेता है। (तहेव जाव तं नो अप्पणा पडिभुंजेज्जा नो अन्नेसिं दावए सेसं तं चेव जाव परिट्ठावेयव्वेसिया) इसके आगे का सब कथन पूर्व की तरह जानना चाहिये यावत् वह उस पात्र का स्वयं उपयोग न करे और न उसे दूसरे साधु को भी वह देवें आगे कथन पूर्व की तरह यहां लगा लेना चाहिये यावत् वह उसे परिष्ठापित कर देवें। (एवं जाव दसहिं पडिग्गहेहिं एवं जहा पडिग्गहवत्तव्वया भणिया - एवं गोच्छगरयहरणचोलपट्टगकंबललट्ठीसंथारगवत्तव्वया य भाणियव्वा जाव दसहिं संथारएहिं उवनिमंतेज्जा जाव परिट्ठावेयव्वासिया) इसी तरह से दश पात्र तक कहना चाहिये। जिस तरह से पात्र के विषय में वक्तव्यता कही है उसी तरह से गुच्छा, रजोहरण, चोलपट्टक, कंबल, दण्ड और संस्तारक की वक्तव्यता

કોઈ ગૃહસ્થને ત્યાં પધારે છે. તે ગૃહસ્થ આ પ્રમાણે કહીને તેને બે પાત્ર અર્પણ કરે છે- 'હે આયુષ્મન્! એક પાત્ર તમે વાપરજો અને બીજું પાત્ર સ્થવિરોને આપજો' (से य तं पडिगहेज्जा) તે નિર્ગ્રંથ તે બન્ને પાત્રોને ગ્રહણ કરે છે (तहेव जाव तं नो अप्पणा पडिभुंजेज्जा, नो अन्नेसिं दावए सेसं तं जाव परिट्ठवेयवेसिया) ત્યાર બાદનું સમસ્ત કથન આગળ મુજબ સમજવું' તે પાત્રનો ઉપયોગ તેનાથી પણ કરાય નહીં, બીજાને તે પાત્ર અપાય નહીં પણ તેણે તેને ભૂમિમાં પરઠવી દેવું જોઈએ', ત્યાં સુધીનું સમસ્ત કથન અહીં આગળ મુજબ સમજવું (एवं जाव दसहिं पडिग्गहेहिं एवं जहा पडिग्गहवत्तव्वया भणिया - एवं गोच्छगरयहरणचोलपट्टग कंबल लट्ठी संथारगवत्तव्वया य भाणियव्वा जाव दसहिं संथारएहिं उवनिमंतेज्जा जाव परिट्ठावेयव्वा सिया). એજ પ્રમાણે દસ સુધીના પાત્રોની વક્તવ્યતા સમજવી પાત્રના જેવી જ વક્તવ્યતા ગુચ્છો, રજોહરણ, ચોલપટ્ટક, કંબલ, દંડ અને સંસ્તારક

टीका- दानाधिकारात् निर्ग्रन्थदानधर्मवक्तव्यतामाह- 'निग्गंथं च णं गाहावइकुलं । पिडवायपडियाए अणुप्पविट्ठं केई दोहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा निर्ग्रन्थं श्रमणं च पुनः खलु गाथापतिकुलं गृहस्थगृहं पिण्डपातप्रतिज्ञया पिण्डस्य आहारस्य पातः पात्रे निपतनं पिण्डपातः तस्मिन् प्रतिज्ञा प्रतिज्ञानं बुद्धिः तया, पिण्डपातप्रतिज्ञया आहारग्रहणेच्छया 'पिण्डस्य पातो मम पात्रे भवतु' इति बुद्धयेत्यर्थः, पुनरर्थकचकारप्रयोगेण-संयतादि विशे-

कहनी चाहिये, यावत् वह दश संस्तारकों के लिये उपनिमन्त्रण करे यावत् वह उसे परिष्ठापित करें-यहां तक ।

टीकार्थ-दान का अधिकार चल रहा है-इसलिये सूत्रकार यहां निर्ग्रन्थ दान धर्म की वक्तव्यता कह रहे हैं-'निग्गंथं च णं गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठं केई दोहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा' कोई निर्ग्रन्थ किसी गृहस्थ के घर पिण्डपातप्रतिज्ञा से आहार ग्रहण करने की इच्छा से प्रवेश करता है, वह गृहस्थ उसे दो पिण्डों के निमित्त उपनिमन्त्रित करता है-कहता है, हे भिक्षो ! इस पिण्डद्वय को तुम ग्रहण करो । पिण्ड का अर्थ आहार है । आहार का दाता के द्वारा जो पात्र में दान की इच्छा से डालना होता है वह पिण्डपात है । इस पिण्डपात में जो प्रतिज्ञा-प्रतिज्ञान-पिण्डका पात मेरे पात्र में हो ऐसी बुद्धि-इसका नाम पिण्डपातप्रतिज्ञा है । इस पिण्डपात की प्रतिज्ञा से अशनादि आहार को ग्रहण करने की इच्छा से निर्ग्रन्थ गृहस्थ के घर जाता है । दाता गृहस्थ संयतादि विशेषण-

વિષે પણ સમજવી. 'દસ સંસ્તારકને માટે ઉપનિમંત્રણ કરીને તેમને પરઠવવા' પર્યન્તનું સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું

ટીકાર્થ :- દાનનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે. તેથી સૂત્રકાર આ સૂત્રમાં નિર્ગ્રંથ દાનધર્મની વક્તવ્યતાનું કથન કરે છે- 'निग्गंथं च णं गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुप्पविट्ठं केइ दोहिं पिंडेहि उवनिमंतेज्जा' કોઇ શ્રમણ નિર્ગ્રંથ કોઇ ગૃહસ્થના ઘરમાં પિંડપાત પ્રતિજ્ઞાથી – આહાર ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાથી – પ્રવેશ કરે, અને તે ગૃહસ્થ તેને બે પિંડો કરવાને ઉપનિમંત્રિત કરે છે કહે છે- 'હે નિર્ગ્રંથ આયુષ્મન્! આ બે પિંડોને આપ ગ્રહણ કરો' પિંડ એટલે આહાર આહારનો દાતા દાનની ઇચ્છાથી જે આહાર સાધુના પાત્રમાં નાખે છે, તે આહારને પિંડપાત કહે છે. 'મારા પાત્રમાં પિંડપાત થાય', એવી જે ઇચ્છા તેનું નામ 'પિંડપાત પ્રતિજ્ઞા' છે. આ પિંડપાત પ્રતિજ્ઞાથી—આહાર ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છાથી – નિર્ગ્રંથ ગૃહસ્થને

षणविशिष्टाय निर्ग्रन्थाय प्रासुकादिदाने गृहपतेरेकान्तेन निर्जरा भवतीति सूचितम् आहारार्थम् अनुप्रविष्टनिर्ग्रन्थं प्रति कश्चित् श्रावको द्वाभ्यां पिण्डाभ्यां करपटिकादि भोजनाभ्याम् उपनिमन्त्रयेत् भिक्षो ! गृहाणेदं पिण्डद्वयमितिरीत्या नियोजयेत्, 'एगं आउसो ! अप्पणा भुंजाहि, एगं थेराणं दलयाहि' हे आयुष्मन् निर्ग्रन्थ ! तत्र एकं पिण्डं भोजनम् आत्मना स्वयमेव भुङ्क्ष्व, एकम् अन्यच्च भोजनपिण्डं स्थविराणां स्थविरेभ्यो देहि इति 'से य तं पिण्डं पडिग्गहेज्जा' स च निर्ग्रन्थस्तं पिण्डं स्थविराय दीयमानमाहारं प्रतिगृह्णीयात्, गृहीत्वा निर्ग्रन्थः स्वस्थानं गतः पश्चात् 'थेराय से अणुगवे-

विशिष्ट उस निर्ग्रन्थ के लिये प्रासुकादि आहार का दान देता है- क्योंकि इस प्रकार के निर्ग्रन्थ के लिये आहार आदि का दिया गया दान दाता के लिये अपने कर्मों की निर्जरा का एकान्तरूप से कारण होता है। यही बात 'निग्गंथं च णं' इस पद में च शब्द से सूत्रकारने सूचित की है। आहार आदि का दान देते समय दाता गृहस्थ उस निर्ग्रन्थ से क्या कहता है-इस बात को प्रकट करने के लिये सूत्रकार कहते हैं-'एगं आउसो ! अप्पणा भुंजाहि एगं थेराणं दलयाहि' वह दाता गृहस्थ उससे कहता है कि आयुष्मन् ! निर्ग्रन्थ ! इस प्रदत्त दान में से एक पिण्ड तुम अपने आहार के उपयोग में लेना और दूसरा पिण्ड अन्य स्थविरों को देना 'से य तं पिडं पडिगाहेज्जा' इस प्रकार सुनकर वह उस पिड को अपने पात्र में ले लेता है। और लेकर यहां से अपने स्थान पर आ जाता है।

घेर જાય છે દાતા ગૃહસ્થ સંયતાદિ વિશેષણોવાળાને શ્રમણ નિર્ગ્રંથને પ્રાસુકાદિ આહારનું દાન કરે છે આ રીતે સંયતાદિ વિશેષણોવાળા નિર્ગ્રંથને આહારાદિનું દાન દેવાથી દાતાનાં કર્મોની એકાન્તતઃ (સર્વથા) નિર્જરા થાય છે. એજ વાત '**निग्गंथं च णं**' પદમાં '**च**' પદથી સૂત્રકારે સૂચિત કરે છે આહારાદિનું દાન દેતી વખતે દાતા ગૃહસ્થ તે નિર્ગ્રંથને શું કહે છે તે સૂત્રકારે નીચેના વાકયમાં પ્રકટ કર્યું છે- '**एगं आउसो ! अप्पणा भुंजाहि, एगं थेराणं दलयाहि**' તે દાતા ગૃહસ્થ તેને કહે છે કે 'હે આયુષ્મન્ ! નિર્ગ્રંથ ! મેં આપને આપેલા દાનમાંથી એક પિંડ તમે તમારા આહારના ઉપયોગમાં લેજો, અને બીજો પિંડ અન્ય સ્થવિરોને આપજો ' '**से य तं पिंडं पडिगाहेज्जा**' આ પ્રમાણે દાતાની વાત સાંભળીને તે નિર્ગ્રંથ પિંડને પોતાના પાત્રમાં લઈ લે છે. અને ત્યાર બાદ પોતાને સ્થાને જાય છે. '**थेराय से अणुगंवेसियव्वासिया जत्थेव अणुगवेसमाणे थेरे पासिज्जा**' અને પછી તે સ્થવિરોની તપાસ કરવા માટે

सियव्वा सिया' स्थविराश्च तस्य निर्ग्रन्थस्य अनुगवेषयितव्याः अन्वेष्टव्याः स्युः, तदनुसारं निर्ग्रन्थः स्थविरान् गवेषयेदित्यर्थः, 'जत्थेव अणुगवेसमाणे थेरे पासिज्जा तत्थेवाणुप्पदायव्वेसिया' यत्रैव च स्थाने अनुगवेषयन् अन्वेषयन् स्थविरान् श्रमणवृद्धान् पश्येत् तत्रैव स पिण्डः अनुप्रदातव्यः स्यात् 'णो चेव णं अणुगवेसमाणे थेरे पासेज्जा तं नो अप्पणा भुंजेज्जा, नो अन्नेसिं दावए' नो चैव नैव खलु चेत् अनुगवेषयन् स्थविरान् नो पश्येत् तर्हि तं स्थविरपिण्डम् नो आत्मना स्वयमेव भुञ्जीत, नो वा अन्येषाम् अन्येभ्यः साधुभ्यो दद्यात् दापयेद्वा अदत्तादानप्रसङ्गात् गृहपतिना विवक्षितस्थविरेभ्य एव स पिण्डो दत्तो नान्यस्मैं जनाय तस्मात् नो स्वयमेव तं पिण्डं भुञ्जीत, नो वा अन्येभ्यो दद्यादितिभावः। तर्हि किं कुर्यादित्याह-'एगंते अणावाए अचित्त

बाद में 'थेराय से अणुगवेसियव्वासिया' वह उन स्थविरों की गवेषणा करने लगता है-सो 'जत्थेव अणुगवेससमाणे थेरे पासिज्जा' जहां पर वह उन स्थविरों को देखता है 'तत्थेवाणुप्पदायव्वेसिया' वहीं पर उसे वह पिण्ड उन्हें दे देना चाहिए। 'णो चेव णं अणुगवेससमाणे थेरे-पासिज्जा तं नो अप्पणा भुंजेज्जा नो अन्नेसिं दावए' खोजने पर भी यदि वे उसे नहीं मिलते हैं तो उस निर्ग्रन्थ को वह पिण्ड न अपने काम में लाना चाहिये और न किसी दूसरे के लिये उसे देना चाहिये। क्योंकि इस प्रकारसे करनेमें उसे अदत्तादान का दोष लगता है। क्योंकी गृहस्थने वह पिण्ड विवक्षित साधुओंके लिये ही देनेको उसे दिया है। दूसरोंकों देने के लिये नहीं दिया है। इसलिये वह पिण्ड न उसे स्वयं को अपने उपयोग में लेना चाहिये और न दूसरों को ही उसे देना चाहिये। विवक्षित साधुओं के नहीं मिलने पर उसे उस पिण्ड का तब क्या करना चाहिये-इसके लिये सूत्रकार कहते

છે. તપાસ કરતાં જ્યાં તેમને તે જુવે 'तत्थेवाणुप्पदायव्वे सिया' ત્યાંજ તેણે તે પિંડ તેમને આપી દેવો જોઇએ. 'णो चेव णं अणुगवेसमाणे थेरे पासिज्जा तं नो अप्पणा भुंजेज्जा नो अन्नेसिं दावए' પણ શોધ કરવા છતાં પણ જો તેને સ્થવિરોનો ભેટો થાય નહીં, તો તેણે તે પિંડ પોતાના ઉપયોગમાં લેવો જોઇએ નહીં, અને અન્યને પણ આપવો જોઇએ નહી કારણ કે એ પ્રમાણે કરવામાં તેને અદત્તાદાનનો દોષ લાગે છે. તે દાતા ગૃહસ્થે તે પિંડ અમુક સાધુઓને આપવાને માટે જ તેને દીધો હતો-અન્યને આપવા માટે તેને આપ્યો ન હતો તેથી તેણે પોતે પણ તેનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ નહીં અને બીજા કોઇને આપવો જોઇએ પણ નહીં જે સ્થવિરને તે પિંડ આપવાનો છે, તે સ્થવિર તેને મળે નહી તો તેણે તે પિંડનું શું કરવું? એજ વાત

बहुफासुए थंडिल्ले पडिलेहेत्ता पमज्जित्ता परिट्ठावेयव्वे सिया' एकान्ते जनसम्पर्करहिते, अनापाते जनगमनागमनरहिते अचित्ते जीवरहिते, न केवलं जीवरहिते अपितु बहुप्रासुके बहवःप्रासुका यत्र तस्मिन् तथाच अचिरकालकृते विकृते विस्तीर्णदूरावगाढे त्रणप्राणबीजवर्जिने चेति, स्थण्डिले चतुरङ्गुलोच्छितपरिष्कृतभूमौ प्रतिलेख्य परिलेखनां, कृत्वा प्रमार्ज्य रजोहरणादिना परिष्ठापयितव्यः स्यात् परिष्ठापयेत्, गौतमः पृच्छति-'निग्गंथं च णं गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुविट्ठं केइ तिहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा'- निर्ग्रन्थं श्रमणं च खलु गृहपतिकुल पिण्डपातप्रतिज्ञया 'पिण्डस्थ पातो मम पात्रे भवतु' इतीच्छया अनुप्रविष्ट गतवन्तं कश्चित् गृहपतिः त्रिभिः

हैं-'एगंते अणावाए अचित्ते बहुफासुए थंडिल्ले पडिलेहेत्ता पमज्जित्ता परिट्ठावेयव्वेसिया' कि वह उस पिण्डको चतुरङ्गुल उच्छिूत परिष्कृत भूमि में कि जहां पर मनुष्यों का संपर्क न हो, मनुष्यों का आना-जाना न हो, जो अचित्त हो जीव रहित हो, केवल जीव रहित ही न हो किन्तु जहां बहुत प्रासुक हों, गाडा हुआ वह पिण्ड जहां बहुत जल्दी विकृत अवस्थावाला हो जावे जो विस्तीर्ण हो, दूरावगाढ हो, त्रसप्राण एव बीज से वर्जित हो-परठ देवे-परठने से पहिले वह उस स्थान की प्रतिलेखना करें और रजोहरण आदि से उसकी प्रमार्जना करें। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'निग्गंथंच णं गाहावइकुल पिंडवायपडिवाए अणुप्पविट्ठ केइ तिहि पिडेहिं उवनिमंतेज्जा' गृहपति के घर पर 'पिण्डपातप्रतिज्ञासे पिण्ड का पात मेरे पात्र में हो इस इच्छा से गये हुए निर्ग्रन्थ को यदि कोई

સૂત્રકાર હવે પ્રગટ કરે છે- 'एगंते आणावाए अचित्ते बहुफासुए थंडिल्ले पडिलेहेत्ता पमज्जित्ता परिट्ठावेयव्वेसिया' તેણે તે પિંડને ભૂમિમાં પાઠવી (પરઠી) દેવો જોઇએ. તે ભૂમિ કેવી હોવી જોઇએ? ચતુરંગુલઉચ્છ્રિત પરિષ્કૃત ભૂમિ કે જ્યાં મનુષ્યોની અવર જવર ન હોય, જે અચિત્ત (જીવ રહિત) હોય, જે ઘણીજ પ્રાસુક હોય, જ્યાં દાટેલો પિંડ જલ્દી વિકૃત ન થઇ જાય, જે વિસ્તીર્ણ હોય, દૂરાવગાઢ હોય, ત્રસપ્રાણ અને બીજથી રહિત હોય, એવી ભૂમિની પ્રતિલેખના કરીને તથા રજોહરણ આદિથી પ્રમાર્જના કરીને તેણે તે પિંડ તેમાં પરઠી દેવો જોઇએ. હવે ત્રણ પિંડોના દાનની અપેક્ષાએ નીચે પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરવામા આવી છે-'निग्गंथंच णं गाहावइकुल पिंडवायपडिवाए अणुप्पविट्ठं केइ तिहिं पिंडेहिं उवनिमंत्तेज्जा' પિંડપાત પતિજ્ઞાથી-આહાર પ્રાપ્તિની ઇચ્છાથી કોઇ ગૃહસ્થના ઘરમાં પ્રવેશેલા કોઇ નિર્ગ્રંથને તે ગૃહસ્થ ત્રણ પિંડ

पिण्डैः उपनिमन्त्रयेत् 'भो भिक्षो ! गृहाणेदं पिण्डत्रयमितिरीत्या कथयेत्- 'एगं आउसो अप्पणा भुंजाहि, दो थेराणं दलयाहि' हे आयुष्मन् ! एकं पिण्डम् आत्मना स्वयमेव भुङ्क्ष्व, अथ च द्वौ पिण्डौ स्थविराणां स्थविरेभ्यो देहि इति, ततः 'से य ते पडिग्गहेज्जा' स च निर्ग्रन्थः श्रमणः तौ द्वौ स्थविरपिण्डौ प्रतिगृह्णीयात्, 'थेरा य से अणुगवेसेयव्वा, सेसं तं चेव जाव परिट्ठावेयव्वेसिया' स्थविराश्च तस्य निर्ग्रंथेः श्रमणस्य अनुगवेषयितव्याः स्युः स्थविरान् अन्वेषयेत् इत्यर्थः, शेषं तच्चैव पूर्वोक्तानुसारमेव यावत् यदि नोचैव खलु अनुगवेषयन् स्थविरान पश्येत् तर्हि तौ द्वौ स्थविरपिण्डौ नो आत्मना स्वयं भुञ्जीत, नो वा अन्येषाम्-अन्येभ्यो दद्यात् दापयेद्वा, किन्तु एकान्ते अनापाते अचित्ते बहुप्रासुके स्थण्डिले प्रतिलेख्य,

गृहस्थ तीन पिण्डों द्वारा उपनिमन्त्रित करता है-भो भिक्षो ! इन तीन पिण्डों को तुम लो-इस तरह से कहता है-'एगं आउसो ! अप्पणा भुंजाहि, दो थेराणं दलयाहि' इनमें से एक तुम अपने आहार के उपयोग में लेना और दो पिण्ड विवक्षित स्थविरों के लिये देना तब 'से य ते पडिग्गहेज्जा' वह उस पिण्डद्वय को स्थविरों के दो पिण्डों को ले लेता है। 'थेराय से अणुगवेसेयव्वा' अब वह वहां से अपने स्थान पर आकर उन विवक्षित स्थविरों की गवेषणा करता है 'सेसं तं चेव जाव परिट्ठावेयव्वासिया' गवेषणा करता हुआ यदि वह उन्हे नहीं पाता है तो उन दो स्थविर पिण्डोंको वह निर्ग्रन्थ स्वयं अपने आहारमें उपयुक्त न करे और न उन्हें विवक्षित साधुओं से अन्य और किसी को देवे न दिलवावे किन्तु एकान्त अनापात, अचित्त, बहुप्रासुक स्थण्डिलमें प्रतिलेखना और प्रमार्जना करके उन साधुओं के दो पिण्डोंको

અર્પણ કરીને આ પ્રમાણે ઉપનિમંત્રણ કરે છે(આ પ્રમાણે કહે છે)-एगं आउसो ! अप्पणा भुंजाहि, दो थेराणं दलयाहि' 'હે આયુષ્મન્ ! આમાંથી એક પિંડ તમે તમારા આહારના ઉપયોગમાં લેજો અને બાકીના બે પિંડ અમુક સ્થવિરોને આપજો.' 'से य ते पडिग्गहेज्जा', તે નિર્ગ્રંથ તે બન્ને પિંડો (સ્થવિરોને આપવા માટેના બે પિંડો) પોતાના પાત્રમાં લઇ લે છે 'थेराय से अणुगवेसेयव्वा' ત્યાર બાદ પોતાને સ્થાને આવીને તે વિવક્ષિત સ્થવિરોની શોધ કરે છે. 'सेसं तं चेव जाव परिट्ठावेयव्वा सिया' પણ જો તે સાધુઓનો તેને પત્તો ન લાગે તો તેણે તે બે પિંડો પોતાના આહારના ઉપયોગમાં લેવા જોઇએ નહીં અને કોઇ બીજાને પણ આપવા જોઇએ નહીં; પરન્તુ તેણે એકાન્ત, અનાપાત, અચિત્ત, બહુ પ્રાસુક સ્થાનની પ્રતિલેખના તથા પ્રમાર્જના

प्रमाज्यं परिष्ठापयितव्यौ स्याताम् 'एवं जाव दसहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा' एवं रीत्या यावत् त्रिभिश्चतुर्भिः, पञ्चभिः, षड्भिः,सप्तभिः अष्टभिः, नवभिः, दशभिः पिण्डरुपनिमन्त्रयेत् किन्तु -'नवरं एगं आउसो ? अप्पणा भुजाहि, नव थेराणं दलयाहि' नवरम्-द्वित्रिपिण्डापेक्षया विशेषस्तु दशपिण्डेषु एकं पिण्डं हे आयुष्मन ! आत्मना स्वयमेव भुङ्क्ष्व, नव पिण्डांश्च स्थविराणां स्थविरेभ्यो देहि, एवं चतुःपञ्चादि नव पर्यन्त पिण्डेष्वपि एकैकं पिण्डं स्वयं भुङ्क्ष्व, अवशिष्टांश्च त्रिचतुर पञ्चषट्सप्ताष्टौ पिण्डान स्थविरेभ्यो यथाक्रमं देहि इति

परठ देवे 'एवं जाव दसहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा' इसी रीति से यावत् चार पिण्डो द्वारा, पांच, छह, सात, आठ, नौ और दश पिण्डों द्वारा जब कोई गृहस्थ निर्ग्रन्थ साधु को जो कि आहार ग्रहण करने की इच्छा से किसी गृहस्थ के घर पर गया हुआ होता है उपनिमन्त्रण करता है-भो भिक्षो ! इन चार पांच आदि पिण्डों को तुम लो-इस तरह से कहता है इनमें एक पिण्ड तुम्हारे लिये है और ३-४-५ आदि पिण्ड विवक्षित अन्य साधुओं के लिये हैं तब वह अन्य साधुओं के उन ३-४-५ आदि पिण्डोंको ले लेता है और अपने स्थान पर आकर फिर उन साधुओंकी गवेषणा करता है और जहां वे होते हैं उनके लिये उन पिण्डों को दे देता है । यदि वे तपास करने पर भी उसे नहीं मिलते हैं तो वह उन पिण्डों को न अपने काम में लेता है और न विवक्षित साधुओं से अतिरिक्त अन्य साधुओं को देता है, न

કરીને તે બે પિંડાને તેમાં પરઠી દેવા જોઇએ 'एवं जाव दसहिं पिंडेहिं उवनिमंतेज्जा' એજ પ્રમાણે આહાર પ્રાપ્તિની ઇચ્છાથી કોઇ ગૃહસ્થને ઘેર આવેલા નિર્ગ્રન્થને ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દશ પિંડાનું દાન કરીને તે શ્રાવક એવું કહે છે કે 'હે ભિક્ષો ! આ ચાર, પાંચ આદિ પિંડો આપ ગ્રહણ કરો તેનાથી એક આપના ઉપયોગમાં લેજો અને બાકીના ત્રણ, ચાર, પાચ આદિ પિંડા અમુક સાધુને આપજો' તે નિર્ગ્રંથ તે વિવક્ષિત [અમુક] સાધુઓને માટે ત્રણ, ચાર, પાંચ આદિ પિંડા લઇ લે છે, અને પોતાને સ્થાને આવીને તે સાધુઓની શોધ કરે છે, જો તેઓનો તેને ભેટો થાય, । તે ત્રણ ચાર, પાચ આદિ પિંડા તેમને દઇ દેવા જોઇએ પણ જો તેને તે સાધુઓનો ભેટો ન થાય તો તે પોતે પિંડાનો પોતાના આહારમાં ઉપયોગ કરી શકતો નથી અને તે સાધુઓ સિવાયના અન્ય સાધુઓને તે પિંડા આપી શકતો પણ નથી કારણકે એમ કરવાથી તેને અદત્તાદાનનો દોષ લાગે છે તે સાધુઓ નિમિત્તે મળેલા

भावः, ' सेसं तं चेव जाव परिट्ठावेयव्वा सिया ' शेषं तच्चैव पूर्वोक्तवदेव यावत्-स च निर्ग्रन्थः तान् स्थविरपिण्डान् प्रतिगृह्णीयात् स्थविराश्च तस्य अनुगवेषयितव्याः स्युः, यत्रैव अनुगवेषयन् स्थविरान् पश्येत् तत्रैवानुमदातव्याः स्युः, यदि नो चैव खलु अनुगवेषयन् स्थविरान् पश्येत् तदा तान् स्थविरपिण्डान् नो आत्मना भुञ्जीत, नो वा अन्येभ्यो दद्यात् दापयेद्वा, किन्तु एकान्ते अनापाते अचित्ते बहुप्रासुके स्थण्डिले प्रतिलेख्य, प्रमार्ज्य परिष्ठापयितव्याः स्युः, 'निग्गंथं च णं गाहावइ जाव केइ दोहिं पडिग्गहेहिं उवनिमंतेज्जा ' निर्ग्रन्थं च खलु गाथापतिकुलं यावत्-प्रतिग्रहपात प्रतिज्ञया अनुप्रविष्टं मुनिं प्रति कश्चित् गृहपतिः द्वाभ्यां प्रतिग्रहाभ्यां पात्राभ्यामुपनिमन्त्रयेत् ' एगं आउसो ! अप्पणा परिभुंजाहि ' हे आयुष्मन् ! निर्ग्रन्थ ! एक प्रतिग्रहम् पात्रम् आत्मना स्वयमेव परिभुङ्क्ष्व, उपभोगविषयं

दिलवाता है; क्योंकि इस प्रकार से करने पर अदत्तादान का दोष आता है। अन्य साधुजन संबंधी उन ३-४ आदि नौ पर्यन्त के पिण्डों को वह किसी एकान्त, अनापात, अचित्तादि पूर्वोक्त विशेषणोंवाली भूमि में परठ देना चाहिये। यही पूर्वोक्त रूप से उसे करने की बात 'नवरं-एगं आउसो! अप्पणा भुंजाहि, नव थेराणं दलयाहि, सेसं तं चेव, जाव परिट्ठावेयव्वेसिया' इस सूत्र पाठ द्वारा समझाई गई है। 'निग्गथं च ण गाहावइ जाव केइ दोहिं उवनिमंतेज्जा' इसी तरह से पात्र को लेने की इच्छा से किसी गृहस्थ के घर पर गये हुए निर्ग्रन्थ को कोई दूसरा गृहस्थ दो पात्रों से उपनिमन्त्रण करता है-'एग आउसो अप्पणा परिभुंजाहि, एगं थेराणं दलयाहि' ऐसा कहता है कि हे आयुष्मन् ! इन दो पात्रों में एक पात्र तुम

ત્રણ, ચાર આદિ નવ પર્યન્તના પિંડો તેણે એકાન્ત, નિર્જન, અચિત્ત આદિ પૂર્વોકત વિશેષણોવાળી ભૂમિમાં પૂર્વોકત રીતે [ભૂમિની પ્રતિલેખના તથા પ્રમાર્જના કરીને] પરઠી દેવા જોઇએ. અહીં પૂર્વોકત રીતે તેનો વિધિ કરવાની વાત 'नवरं-एगं आउसो! अप्पणा भुंजाहि, नव थेराणं दलयाहि, सेसं तं चेव जाव परिट्ठावेयव्वा सिया' આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સમજાવવામાં આવી છે. 'निग्गंथं च णं गाहावइ जाव केइ दोहिं पडिग्गहेहिं उवनिमंतेज्जा' એજ પ્રમાણે પાત્ર લેવાની ઇચ્છાથી કોઇ ગૃહસ્થને ઘેર ગયેલા નિર્ગ્રંથને તે ગૃહસ્થ બે પાત્રો આપીને આ પ્રમાણે ઉપનિમંત્રણ કરે છે- કહે છે- 'एगं आउसो! अप्पणा परिभुंजाहि, एगं थेराणं दलयाहि' હે આયુષ્મન્! આ બે પાત્રમાંથી એકનો આપ ઉપયોગ કરજો અને બીજું પાત્ર નિર્ગ્રંથને

कुरु 'एगं थेराणं दलयाहि' एकम् अपर प्रतिग्रहं स्थविराणां स्थविरेभ्यो देहि, 'से य तं पडिग्गहेज्जा' स निर्ग्रन्थश्च तं स्थविरप्रतिग्रहं पात्रं प्रतिगृह्णीयात् 'तहेव जाव तं नो अप्पणा परिभुजेज्जा, नो अन्नेसिं दावए' तथैव पूर्वोक्त-वदेव यावत्-स्थविराश्च तस्य अनुगवेषयितव्याः स्युः, इत्यादि स संग्राह्यम्, तांश्च स्थविरान् अनुगवेषयन् नो पश्येत् तदा तं स्थविरप्रतिग्रहं नो आत्मना स्वयमेव उपभुञ्जीत, नो वा अन्येषाम् अन्येभ्यो दद्यात् दापयेद्वा, 'सेसं तं चेव जाव परिट्ठावेयव्वेसिया' शेषं तदेव पूर्वोक्तवदेवयावत्-एकान्ते अनापाते अचित्ते बहुप्रासुके स्थण्डिले प्रतिलेख्य प्रमार्ज्य परिष्ठापयितव्यः

अपने काम में लेना और यह दूसरा पात्र अमुक निर्ग्रन्थ के लिये दे देना 'से य तं पडिग्गहेज्जा' इस तरह से वह दूसरे श्रमण को दिये जाने वाले उस दूसरे पात्र को ले लेता है। तहेव जाव तं नो अप्पणा परिभुजेज्जा णो अन्नेसिं दावए' लेकर वह अपने स्थान पर आ जाता है और आकर वह उस स्थविर की गवेषणा करता है कि जिसके लिये वह पात्र देने को कहा गया है। इस तरह उस स्थविर की गवेषणा करता हुआ वह यदि उस स्थविर को पा लेता है तो उसे वह पात्र दे देना चाहिये-नहीं मिलने पर उसे अपने उपयोग में नहीं लेना चाहिये और न किसी दूसरे साधु को देना चाहिये, या दिलवाना चाहिये। 'सेसं तं चेव जाव परिट्ठा-वेयव्वासिया' किन्तु पिण्डपात प्रकरण में कहे अनुसार उसे उस पात्र को एकान्त, अनापात, अचित्त, बहुप्रासुक स्थण्डिल में प्रतिलेखना और प्रमार्जना करके प्रतिष्ठापित कर देना चाहिये। 'एवं जाव

આપી દેજો' '**सेय तं पडिग्गहेज्जा**' આ રીતે બીજા અમુક નિગ્રંથને આપવા માટેનુ પાત્ર પણ તે લઇ લે છે '**तहेव जाव तं नो अप्पणा परिभुंजेज्जा णो अन्नेसिं दावए**' તે પાત્રને લઇને તે પોતાને સ્થાને પાછો ફરે છે અને પછી તે નિગ્રંથની શોધ કરે છે, જો તેને તે નિગ્રંથને ભેટો થઇ જાય, તો તે તેમને તે પાત્ર આપી દે છે. પણ જો તે સાધુ તેને મળેજ નહી તો તે પોતે તે પાત્રનો ઉપયોગ કરી શકતો નથી. અને તે સાધુ સિવાયના બીજા કોઇ પણ સાધુને તે પાત્ર તે આપી શકતો નથી. કારણકે તેમ કરવામાં તેને અદત્તાદાનનો દોષ લાગે છે '**सेसं तं चेव जाव परिट्ठावेयव्वे सिया**' પણ પિંડપાત પ્રકરણમાં કહ્યા અનુસાર તેણે તે પાત્રને એકાન્ત, માનુષ્યના અવરજવર વિનાની, અચિત્ત અને બહુપ્રાસુક ભૂમિમાં-વે

स्यात्, 'एवं जाव दसहिं पडिग्गहेहिं' एवं रीत्या यावत्-त्रिचतुर पञ्चषट् सप्ताष्टनवभिः दशभिश्च प्रतिग्रहैः पात्रैरुपनिमन्त्रयेत् इत्यादि पूर्वोक्तरीत्या स्वयमूहनीयम्, 'एवं जहा पडिग्गहवत्तव्वया भणिया, एवं गोच्छगरयहरण चोलपट्टगकंबललट्ठीसंथारगवत्तव्वया य भाणियव्वा' एवं रीत्या गुच्छक-रजोहरण-चोल-पट्टक-कम्बल-यष्टि-संस्तारक वक्तव्यता च भणितव्या, 'जाव दसहिं संथारएहिं उवनिमंतेज्जा जाव परिट्ठावेयव्वा सिया' यावत् निर्ग्रन्थं च खलु गृहपतिकुलं संस्तारकपातप्रतिज्ञया अनुप्रविष्टं कश्चिद्गृहपतिः द्वित्रि चतुः पञ्च षट् सप्ताष्टम नवभिः दशभिश्च संस्तारकैः उपनिमन्त्रयेत् यावत्-

दसहिं पडिग्गहेहिं०' इसी तरह से यदि कोई गृहस्थ उस निर्ग्रन्थ के लिये तीन, चार, पांच, छह, सात, आठ, नौ और दश पात्रों द्वारा उपनिमन्त्रित करता है-तो इस विषय में भी समस्त कथन पहिले की तरह से ही अपनेआप समझ लेना चाहिये। 'एवं जहा पडिग्गहवत्तव्वया भणिया, एवं गोच्छग, रयहरण, चोलपट्टग, कंबल, लट्ठी, संथारगवतव्वया य भाणियव्वा' जिस तरहसे पात्र ग्रहण करने के विषय में यह कथन किया गया है उसी तरह से गुच्छा, रजोहरण, चोलपट्टक, कम्बल यष्टि और संस्तारक के विषय की वक्तव्यता भी जाननी चाहिये. 'जाव दसहिं संथारएहिं उवनिमंतेज्जा जाव परिट्ठावेयव्वा सिया' जैसे-संस्तारकपातप्रतिज्ञा से-सम्तारक प्राप्त करने की इच्छा से गृहपति के घर पर गये हुए निर्ग्रन्थ को यदि कोई गृहस्थ दो, तीन, चार, पांच, छह, सात, आठ, नौ और दश

ભૂમિની પ્રતિલેખના અને પ્રમાર્જના કરીને- પરઠી દેવું જોઈએ 'एवं जाव दसहिं पडिग्गहेहिं.' એજ પ્રમાણે જો કોઇ ગૃહસ્થ તે નિર્ગ્રંથને ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અને દસ પાત્રો આપીને આ પ્રમાણે કહે છે કે- 'હે આયુષ્મન! આમાંથી એક પાત્ર આપના ઉપયોગમાં લેજો, બાકીનાં બે, ત્રણ આદિ પાત્રો અમુક શ્રમણને આપી દેશો' ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન આગળ મુજબ જ સમજવું. 'एवं जहा पडिग्गहवत्तव्वया भणिया, एवं गोच्छग, रयहरण, चोलपट्टग, कंबल, लट्ठी, संथारग वत्तव्वया य भाणियव्वा' પાત્ર ગ્રહણ કરવા વિષે જે કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવુંજ કથન ગોચ્છો, રજોહરણ, ચોલપટ્ટક, કંબલ, દંડ અને સંસ્તારક વિષે પણ સમજવું. 'जाव दसहिं संस्थारएहिं उवनिमंतेज्जा जाव परिट्ठावेयव्वा सिया' સંસ્તારકપાત પ્રતિજ્ઞાથી-સંસ્તારક પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાથી કોઇ ગૃહસ્થને ઘેર ગયેલા નિર્ગ્રંથને તે ગૃહસ્થ અનુક્રમે બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ. છ, સાત, આઠ, નવ અને દસ

हे आयुष्मन्! एकं संस्तारकं स्वयमुपभुञ्क्ष्व, न व च संस्तारकान् स्थविरेभ्यो देहि, स खलु निर्ग्रन्थःतान स्थविरसंस्तारकान् प्रतिगृह्णीयात्, स्थविराश्च तस्य निर्ग्रन्थस्य अनुगवेषयितव्याः स्युः, यत्रैव अनुगवेषयन् स्थविरान् पश्येत् तत्रैव अनुप्रदातव्याः स्युः, नो चैव खलु अनुगवेषयन् स्थविरान् पश्येत् तदा तान् नवस्थविरसंस्तारकान् नो आत्मना स्वयमुपभुञ्जीत, नो वा अन्येभ्यो दद्यात्, दापयेद्वा, अपितु एकान्ते अनापाते अचित्त बहुमासुके, स्थण्डिले प्रतिलेख्य प्रमार्ज्य परिष्ठापयितव्याः स्युः, एवं गुच्छके रजोहरणे चोलपट्टके, कम्बले, यष्टौ चालापकाः स्वयमूहनीयाः, यथा-गुच्छकालापकः-

संस्तारकों द्वारा उपनिमन्त्रित करता है, यावत् हे आयुष्मन्! एक संस्तारक का आप अपने लिये उपयोग करना और नौ संस्तारकों को स्थविरों के लिये देना। अब यह निर्ग्रन्थ उन स्थविर संस्तरकों को ले लेता है। और वहां से अपने स्थान पर आकर उन स्थविरों का अन्वेषण करता है, जहां उसे वे मिल जाते हैं वहां पर वह उन्हें दे देता है। अन्वेषण करने पर भी यदि स्थविर उसे नहीं मिलते हैं तो वह उनके निमित्त दिये गये नौ संस्तारकों को न अपने काममें लेता है और न उन्हें अन्य साधुओं को ही देता है न दिलवाता है, किन्तु एकान्त, अनापात, अचित्त, बहुप्रासुक स्थण्डिल में प्रतिलेखना और प्रमार्जना करके परिष्ठापित कर देता है। इसी तरह से आलापक गुच्छक, रजोहरण, चोलपट्टक, कम्बल और यष्टि इनके विषय में भी समझ लेना चाहिये। जसे-गुच्छकालाप इस प्रकारसे है-गुच्छक प्राप्ति की इच्छा

સંસ્તારક આપે છે અને એવુ કહે છે કે હે આયુષ્મન! એક સંસ્તારકનો આપ ઉપયોગ કરજો અને બાકીના એક, બે એમ નવ પર્યન્તના સંસ્તારકો અમુક સાધુને આપી દેશો. ત્યાર બાદ તે સ્થવિરો [સાધુઓ] માટેના સંસ્તારકો લઇને તે પોતાને સ્થાને જાય છે. અને તે સાધુઓની શોધ કરે છે જો તેઓ તેને મળી જાય, તો પેલા ગૃહસ્થે તેમને આપવા નિમિત્તે આપેલા સંસ્તારકો તેમને આપી દે છે પણ જો તે સાધુઓનો ભેટો જ ન થાય તો તેણે પોતે તેનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ નહીં, અને તે સાધુઓ સિવાયના અન્ય કોઇ સાધુને તે સંસ્તારકો આપવા જોઇએ નહીં. તેણે તો તેમને એકાન્ત, અનાપાત [અવર જવર વિનાની] અચિત્ત, બહુપ્રાસુક ભૂમિમાં, પ્રતિલેખના અને પ્રમાર્જના કરીને તે પાત્રોને પરઠવા જોઇએ ગોચ્છા, રજોહરણ, ચોલપટ્ટક, કંબલ અને દંડ વિષે પણ આ પ્રકારના આલાપકો સમજી લેવા. જેમકે ગુચ્છકાલાપનો આલાપક આ પ્રમાણે બનશે-

निर्ग्रन्थं च खलु गृहपतिकुलं गुच्छकपातप्रतिज्ञया अनुप्रविष्टं कश्चिद् गृहपतिः यावत्-दशभिः गुच्छकैः उपनिमन्त्रयेत् हे आयुष्मन् ! एकं गुच्छकं स्वयमुपभुङ्क्ष्व, नव च गुच्छकान् स्थविरेभ्यो देहि, स तान् स्थविरगुच्छकान् प्रतिगृह्णीयात्, स्थविराँश्चानुगवेषयेत्, नोचेत् तान् पश्येत् तदा तद् गुच्छकान् एकान्तप्रदेशे परिष्ठापयेत्, इत्यादिरीत्या रजोहरणादेरपि विज्ञेयम् ॥सू० २॥

निर्ग्रन्थीराधकता वक्तव्यता

मूलम्-निग्गंथेण य गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए पविट्ठेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए, तस्स णं एवं भवइ-इहेव ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि, पडिक्कमामि, निंदामि, गरिहामि, विउट्टामि, विसोहेमि, अकरणयाए अब्भुट्ठेमि आ-

से कोई निर्ग्रन्थ किसी गृहस्थ के घर पर गया हो तो उसे देखकर कोई दूसरा गृहस्थ उसे यावत् दश गुच्छकों द्वारा उपनिमन्त्रित करे कहे हे आयुष्मन् ! एक गुच्छक तुम अपने उपयोग में लेना और बाकी के ये नौ गुच्छक तुम अन्य स्थविरों को दे देना । अब वह उन स्थविरों के नौ गुच्छकों को ले लेता है और लेकर अपने स्थान पर आकर उन स्थविरों की वह गवेषण करता है-तलाश करने पर यदि वे मिल जाते हैं तो यह उनके लिये उन्हे दे देता है और यदि नहीं मिलते हैं तो वह उन नौ गुच्छकों को यावत् किसी एकान्त प्रदेशमें परिष्ठापित कर देता है । इस रीति से रजोहरणादि के विषय में भी ऐसा ही कथन जानना चाहिए ॥ सू. २ ॥

કોઇ શ્રમણ નિર્ગ્રંથ ગોચ્છાની પ્રાપ્તિને માટે કોઇ એક ગૃહસ્થને ત્યાં જાય છે હવે તેને કોઇ ગૃહસ્થ એ ગોચ્છા આપીને એવું કહે છે કે હે આયુષ્મન ! આમાંથી એક ગોચ્છો આપ રાખશો, બીજો અમુક સાધુને આપી દેશો. પછી તે સાધુને આપવાનો ગોચ્છો લઇને તે પોતાને સ્થાને પાછો ફરે છે. પછી શોધ કરતા તે સાધુને મળી જાય તો તેણે તે ગોચ્છો તેને આપી દેવો જોઇએ પણ જો તે સાધુ તેને મળે નહીં તો તેણે તે ગોચ્છાને પોતાના ઉપયોગમાં ન લેવો જોઇએ અને અન્યને આપવો જોઇએ પણ નહીં પણ તેણે તેને એકાન્ત આદિ વિશેષણોવાળી ભૂમિમાં પૂર્વોક્ત રીતે પરઠી દેવો જોઇએ, ત્રણથી લઇને દસ ગોચ્છા આપવા વિષેના આલાપકો પણ ઉપર મુજબ સમજવા રજોહરણ વગેરે વિષયક આલાપકો પણ આ પ્રમાણેજ સમજવા. ॥ સૂ. ૨ ॥

हारिहं पायच्छित्तं तवोकम्मं पडिवज्जामि, तओपच्छा थेराणं अंतियं आलोएस्सामि, जाव तवोकम्मं पडिवज्जिस्सामि, सेय संपट्ठिओ असंपत्ते थेराय पुव्वामेव अमुहा सिया, से णं भंते! किं आराहए विराहए ? गोयमा ! आराहए, नो विराहए ?, सेय संपट्ठिए असंपत्ते अप्पणावपुव्वामेव, असुहासिया, सेणं भंते ! कि आराहए, विराहए ? गोयमा ! आराहए, नो विराहए २, सेय संपट्ठिए असंपत्ते अप्पणा य पुव्वामेव थेराय कालं करेज्जा, से णं भंते ! किं आराहए, विराहए ? गोयमा ! आराहए, नो विराहए ३, से य संपट्ठिए असंपत्ते अप्पणा य पुव्वामेव कालं करेज्जा, से णं भंते! किं आराहए, विराहए ? गोयमा ! आराहए, नो विराहए ४, से य संपट्ठिए संपत्ते थेराय अमुहासिया, से णं भंते! किं आराहए, विराहए ? गोयमा ! आराहए, नो विराहए, से य संपट्ठिए संपत्ते अप्पणाय, एवं संपत्तेण वि चत्तारि आलावगा भाणियव्वा जहेव असंपत्ते णं. निग्गंथे ण य वहिया वियारभूमिं वा, विहारभूमिं वा निक्खंते णं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए, तस्स णं एवं भवइ—इहेव ताव अहं एवं एत्थ वि एते चेव अट्ठ आलावगा भाणियव्वा जाव नो विराहए, निग्गंथ ण य गामाणुगामं दूइज्जमाणेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए तस्स णं एवं भवइ—इहेव ताव अहं एत्थ वि ते चेव अट्ठ आलावगा भाणियव्वा, जाव नो विराहए, निग्गंथीए य

गाहावइ कुलं पिंडवायपडियाए अणुपविट्ठाए अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए तीसे णं एवं भवइ, इहेव ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि जाव तवोकम्मं पडिवज्जामि, तओ पच्छा पवत्तिणीए अंतियं आलोएस्सामि जाव पडिवज्जिस्सामि, साय संपट्ठिया असंपत्ता पवत्तिणीय अमुहा सिया, सा णं भंते ! किं आराहिया विराहिया ? गोयमा ! आराहिया, नो विराहिया, सा य संपट्ठिया जहा निग्गंथस्स तिन्निगमा भणिया, एवं निग्गंथीएवि तिन्नि आलावगा भाणियव्वा, जाव आराहिया, नो विराहिया, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—आराहए, नो विराहए ? गोयमा ! से जहानामए—केइपुरिसे एगं महं उन्नालोमं वा, गयलोमं वा, सणलोमं वा, कप्पासलोमं वा, तण सूयं वा, दुहा वा, तिहा वा, संखेज्जहा वा छिंदित्ता अगणिकायंसि पक्खिवेज्जा, से णूणं गोयमा ! छिज्जमाणे छिन्ने, पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते, दज्जमाणे दड्ढेत्तिवत्तव्वं सिया ? हंता, भगवं ! छिज्जमाणे छिन्ने जाव दड्ढे त्ति वत्तव्वं सिया, से जहा वा केइ पुरिसे वत्थं अहतं वा, धोतं वा, तंतुग्गयं वा मंजिट्ठा दोणीए पक्खिवेज्जा, से णूणं गोयमा ! उक्खिप्पमाणे उक्खित्ते, पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते दज्जमाणे दड्ढेत्ति वत्तव्वं सिया ! हंता, भगवं ! उक्खिप्पमाणे उक्खित्ते जाव दड्ढेत्ति वत्तव्वं सिया, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—आराहए, नो विराहए ॥ सू० २ ॥

भणितव्याः, यावत् नो विधारकः, निर्ग्रन्थेन च ग्रामानुग्रामम् द्रवता अन्य तरद् अकृत्यस्थानं प्रतिसेवितम्, तस्य खलु एवं भवति-इहैव तावत् अहम्-अत्रापि ते चैव अष्ट आलापकाः भणितव्याः, यावद् नो विराधकः, निर्ग्रन्थी च गृहपतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया अनुप्रविष्ट अन्यतरद् अकृत्यस्थानं प्रतिसेवितम्, तस्याः खलु एवं भवति-इहैव तावद् अहम्-एतस्य स्थानस्य आलोचयामि, यावत् तपःकर्म प्रतिपद्ये, ततःपश्चात् प्रवर्त्तिन्याः अन्तिकम् आलोचयिष्यामि यावत् प्रतिपत्स्ये, साच संप्रस्थिता असंप्राप्ता, प्रवर्तिनीच अमुखा स्यात्,

(निग्गंथेण य गामाणुगाम दूइज्जमाणेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए तस्सणं एवं भवइ, इहेव ताव अहं एत्थ वि एएचेव अट्ठ आलावगा भाणियव्वा जाव नो विराहए) ग्रामानुग्राम विहार करते समय किसी निग्रन्थ ने किसी एक अकृत्यस्थान का प्रतिसेवन कर लिया होवे बाद में उसके मनमें ऐसा विचार आजावे कि मैं यहीं पर पहिले उसकी आलोचना आदि कर लूं-इत्यादि पहिले की तरह यहां पर भी वे ही आठ आलापक कहना चाहिये यावत् वह निर्ग्रन्थ विराधक नहीं है। (निग्गंथीए य गाहावइकुल पिंडवायपडियाए अणुपविट्ठाए अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए-तीसेणं एवं भवइ-इहेव ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि, जाव तवोकम्मं पडिवज्जामि, तओ पच्छा पवत्तिणीए अंतियं आलोएस्सामि, जाव पडिवज्जिस्सामि) किसी साध्वी के द्वारा आहार ग्रहण करने की इच्छा से गृहपति के घर में प्रवेश करते हुए किसी अकृत्यस्थान प्रतिसेवन हो गया होवे

કરવું. (निग्गंथेण य गामाणुगामं दूइज्जमाणेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए -तस्स णं एवं भवइ, इहेव ताव अह एत्थ वि एए चेव अट्ठ आलावगा भाणियव्वा जाव नो विराहए) ગ્રામનુ ગ્રામ વિહાર કરતાં કોઈ એક નિર્ગ્રંથ દ્વારા કોઇ એક અકૃત્ય સ્થાનનું પ્રતિસેવન થઇ ગયું હોય અને ત્યાર બાદ તેને એવો વિચાર થાય કે હુ અહીંજ પહેલાં તેની આલોચના આદિ કરી લઉં. અહીં પણ આગળ મુજબ આઠ આલાપકોનુ કથન કરવું જોઇએ. તે નિર્ગ્રંથને વિધારક કહેવાય નહીં,' ત્યાં સુધીનું સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરવું (निग्गंथीए य गाहावइकुलं पिंडवाय-पडियाए अणुपविट्ठाए अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए-तीसेणं एवं भवइ-इहेव ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि जाव तवोकम्मं पडिवज्जामि, तओ पच्छा पवत्तिणीए अंतियं आलोएस्सामि, जाव पडिवज्जिस्सामि) આહાર પ્રાપ્તિની ઇચ્છાથી કોઇ ગૃહસ્થને ઘેર ગયેલાં કોઇ સાધ્વી દ્વારા કોઇ અકૃત્યસ્થાનનુ પ્રતિસેવન થઇ

सा खलु भदन्त ! किम् आराधिका विराधिका ? गौतम ! आराधिका नो विराधिका, साच संप्रस्थिता यथा निर्ग्रन्थस्य त्रयो गमा भणिता एवं निर्ग्रन्थ्या अपि त्रय आलापका भणितव्याः यावत् आराधिका, नो विराधिका, तत्

और बाद में उसके मनमें ऐसा विचार आजावे कि मैं पहिले यहीं इस अकृत्यस्थानकी आलोचना करूँ यावत् तपकर्म को स्वीकार करूँ- इसके बाद प्रवर्तिनी के पास वृद्ध साध्वी के समीप-आलोचना करूँगी यावत् तपकर्म को स्वीकार करूँगी. ऐसा विचार कर (सा य संपट्ठिया असंपत्ता पवत्तिणी य अमुहा सिया) वह साध्वी प्रवर्तिनी के लिये वहां से चल दे, इसके वहां पहुँचने के पहिले यदि वह प्रवर्तिनी मूक हो जाती है तो (सा णं भंते ! किं आराहिया विराहिया) हे भदन्त ! वह साध्वी आराधक होगी या विराधक होगी ? (गोयमा) हे गौतम ! (आराहिया नो विराहिया) वह साध्वी आराधक है विराधक नहीं। (जहा निग्गंथस्स तिन्निगमा भणिया, एव निग्गंथीए वि तिन्नि आलावगा भाणियव्वा जाव आराहिया नो विराहिया) जिस प्रकार से निर्ग्रन्थ के तीन आलापक कहे हैं उसी तरह से साध्वीके भी तीन आलापक कहना चाहिये ! यावत् वह आराधक है

ગયું હોય અને ત્યાર બાદ તેના મનમાં એવો વિચાર થાય કે હું પહેલાં અહીં જ આ અકૃત્યસ્થાનની આલોચના આદિ કરી લઉં (અહીં 'તપકર્મને સ્વીકાર કરી લઉં,' ત્યા સુધીમાં સઘળાં પદો ગ્રહણ કરવા). ત્યાર બાદ પ્રવર્તિની પાસે (વૃદ્ધ સાધ્વીજીની પાસે) આલોચના આદિ કરી લઇશ (અહીં પણ 'તપકર્મને સ્વીકાર કરીશ', ત્યાં સુધીનાં પૂર્વોકત પદોને ગ્રહણ કરવા જોઇએ) આ પ્રમાણે વિચાર કરીને(सा य संपट्ठिया असंपत्ता पवत्तिणि य अमुहा सिया) તે સાધ્વીજી તે પ્રવર્તિની પાસે જવાને નીકળે છે પણ તે તેમની પાસે પહોંચે તે પહેલા જ તે પ્રવર્તિની મૂક (મૂંગા) થઈ જાય છે, તો (साणं भंते ! किं आराहिया विराहिया ?) હે ભદન્ત ! તે સાધ્વીજી આરાધક ગણાય કે વિરાધક ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (आराहिया नो विराहिया) તે સાધ્વીજીને આરાધક જ કહી શકાય, વિરાધક કહી શકાય નહીં. (जहा निग्गंथस्स तिन्नि गमा भणिया, एवं निग्गंथीए वि तिन्नि आलावगा भाणियव्वा जाव आराहिया नो विराहिया) ત્યાર બાદ નિર્ગ્રંથના ત્રણ આલાપક જેવા જ સાધ્વીજીના પણ ત્રણ આલાપક કહેવા જોઇએ. 'તેને આરાધક જ કહેવાય વિરાધક નહીં'', ત્યા સુધીનુ પૂર્વોકત સમસ્ત કથન અહીં પણ ગ્રહણ કરવું જોઇએ. (से केणट्ठेणं भंते !

केनाथन भदन्त ! एवमुच्यते-आराधकः, नो विराधकः ? गौतम ! तत् यथा नाम-कश्चित् पुरुषः एकं महत् ऊर्णालोमवा, गजलोमवा, शणलोमवा, कार्पासलोमवा, तृणसूत्रंवा द्विधा वा, त्रिधावा, संख्यातधावा छित्त्वा अग्निकाये प्रक्षिपेत्, तत्नूनं गौतम ! छिद्यमानं छिन्नं, प्रक्षिप्यमाणं प्रक्षिप्तं, दह्यमानं दग्धमिति वक्तव्यं स्यात् ? हन्त, भगवन् ! छिद्यमानं छिन्नं यावत् दग्धमिति

विराधक नहीं। (से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ आराहए नो विराहए) हे भदन्त । ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि ये सब आराधक हैं विराधक नहीं। (गोयमा) हे गौतम ! (से जहा नामए केइ पुरिसे एगं महं उन्नालोमं वा, गयलोमं वा, सणलोमं वा, कप्पासलोमं वा, तणसूयं वा, दुहा वा, तिहा वा, संखेज्जहा वा छिंदित्ता अगणिकायंसि पक्खिवेज्जा-से णूणं गोयमा ! छिज्जमाणे छिन्ने, पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते, दज्झमाणे दड्ढेत्ति वत्तव्वंसिया) जैसे कोई पुरुष एक बडे भारी ऊनके, हाथो के रोम के, शण के रेसा के, कपासके रेसाके तृण के अग्र भागके दो-तीन या असंख्यात टुकडा करके उन्हें अग्निमें डाल दे तो हे गौतम ! वे टुकडे जिस समय छिद रहे होते हैं उस समय ये छिद चुके हैं, अग्नि में डाले जा रहे होते हैं तब ये डाले जा चुके हैं और जब जल रहे होते तब जल चुके ऐसा कहा जाता है न ? (हंता. भगवं ! छिज्जमाणे छिन्ने, जाव दड्ढेत्तिवत्तव्वं

एवं वुच्चइ, आराहए नो वराहए? હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે તેઓ બધા વિરાધક નથી પણ આરાધક જ છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (से जहा नामए केइ पुरिसे एगं महं उन्नालोमं वा गयलोमं वा, सणलोमं वा, कप्पासलोमं वा, तणसूयं वा, दुहा वा, तिहा वा, संखेज्जहावा छिंदित्ता अगणिकायंसि पक्खिवेज्जा-से णूणं गोयमा ! छिज्जमाणे छिन्ने, पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते, दज्झमाणे दड्ढे त्ति वत्तव्वं सिया) જેમકે કોઇ એક પુરુષ એક ઘણા મોટા ઊનના રેસાના, હાથીના રોમના. કપાસના રેસાના અથવા તૃણના અગ્રભાગના બે, ત્રણ અથવા અસંખ્ય ટુકડા કરીને તેમને અગ્નિમાં નાખી દે, તો હે ગૌતમ ! જ્યારે તે ટુકડાઓ છેદાતા હોય ત્યારે છેદાઇ ચુકયા છે એમ કહેવાય છે કે નહીં ? જ્યારે તેમને અગ્નિમાં નાખવામાં આવતા હોય ત્યારે તેમને અગ્નિમાં નાખી દેવામા આવ્યા છે એમ કહેવાય છે કે નહીં ? જ્યારે તેઓ બળતા હોય, ત્યારે બળી ગયા છે એમ કહેવાય છે કે નહીં ? (हंता, भगवं ! छिज्जमाणे छिन्ने जाव दड्ढे त्ति वत्तव्वं सिया) હા ભગવાન્ !

वक्तव्यं स्यात्, तद्यथा वा कश्चित् पुरुषो वस्त्रम् अहतं वा, धौतं वा, तन्तुगतं वा, मञ्जिष्ठाद्रोण्यां प्रक्षिपेत्, तन्नूनं गौतम ! उत्क्षिप्यमाणम्, उत्क्षिप्तम्, प्रक्षिप्यमाणं प्रक्षिप्तम्, रज्यमानं रक्तमिति वक्तव्यं स्यात् ? हन्त, भगवान् ! उत्क्षिप्यमाणम् उत्क्षिप्तम्, यावत् रक्तमिति वक्तव्यं स्यात्, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते-आराधको नो विराधकः ॥ सू. ३ ॥

सिया) हां, भदन्त ! छिदते हुए को छिद गया, यावत् जलते हुए को जल गया कहा जाता है । (से जहा वा केइ पुरिसे वत्थं अहतं वा, धोतं वा, तंतुग्गयं वा मंजिट्ठा दोणीए पक्खिवेज्जा, से णूणं गोयमा ! उक्खिप्पमाणे उक्खित्ते, पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते, रज्जमाणे रत्तेत्ति वत्तव्वं सिया ? हंता, भगवं ! उक्खिप्पमाणे उक्खित्ते जाव रत्तेत्तिवत्तव्वं सिया-से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ आराहए, नो विराहए) अथवा कोई पुरुष नवीन धोये हुए या साल के उपर से तुरत उतारे हुए वस्त्र को मंजीठा के रंग की कुंडी में डाल दे-तो हे गौतम ! ऊंचे से डाला जा रहा वह वस्त्र उसमें डाला जा चुका है, उसमें धुला जा रहा वह वस्त्र धुला जा चुका है और उसमें रंगता हुआ वह वस्त्र रंगा जा चुका है ऐसा कहा जाता है न ? हां, भदन्त ! डाले जाते हुए को डाला गया, यावत् रंगते हुए को रंगा गया ऐसा कहा जाता है । तो इसी कारण से हे गौतम ! मैने ऐसा कहा है कि वह आराधक है विराधक नहीं ।

છેદાતાને છેદાઈ ગયેલું, બળતાને બળી ગયેલું, ઇત્યાદિ રૂપે કહી શકાય છે. (से जहा वा केइ पुरिसे वत्थं अहतं वा, धोतं वा, तंतुग्गयं वा, मंजिट्ठा दोणीए पक्खिवेज्जा, से णूणं गोयमा ! उक्खिप्पमाणे उक्खित्ते, पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते रज्जमाणे रत्तेत्ति वत्तव्वं सिया ? हंता, भगवं ! उक्खिप्पमाणे उक्खित्ते जाव रत्ते त्ति वत्तव्वं सिया- से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ आराहए, नो विराहए) અથવા કોઇ પુરુષ નવીન ધોયેલા અથવા સાળ ઉપરથી તાજાજ ઉતારેલા વસ્ત્રને મજીઠના રંગની કુંડીમાં નાખી દે, તો હે ગૌતમ ! ઊંચેથી કુંડીમાં નંખાતા વસ્ત્રને કુંડીમાં નંખાયું છે એમ કહી શકાય કે નહીં ? તેમાં ઝબોળાતું વસ્ત્ર તેમાં ઝબોળાયું છે એમ કહેવાય કે નહીં ? તેમાં રંગવામાં આવતું વસ્ત્ર રંગાઇ ગયું છે એમ કહેવાય કે નહી ? હા, ભગવાન્ ! તેમાં નાખવામાં આવતાં વસ્ત્રને માટે નંખાઇ ગયું, ઝબોળાતા માટે ઝબોળાઈ ગયું અને રંગાતા માટે રંગાઇ ગયું એવો શબ્દ પ્રયોગ થઇ શકે છે. તો હે ગૌતમ ! એજ પ્રકારના કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે તેઓ (પૂર્વોક્ત નિર્ગ્રંથ અને સાધ્વી) આરાધક છે-વિરાધક નથી.

छाया-निर्ग्रन्थेन च गृहपतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया प्रविष्टेन अन्यतरद् अकृत्यस्थानं प्रतिसेवितम्, तस्य खलु एवं भवति-इहैव तावत् अहम् एतस्य स्थानस्य आलोचयामि, प्रतिक्रमामि, निन्दामि, गर्हे, वित्रोटयामि, विशोधयामि, अकरणतया अभ्युत्तिष्ठामि, यथार्हं प्रायश्चित्त तपःकर्म प्रतिपद्ये, ततः पश्चात् स्थविराणाम् अन्तिकम् आलोचयिष्यामि यावत् तपःकर्म प्रतिपत्स्ये, स च

निर्ग्रन्थाराधकतावक्तव्यता-

'निग्गंथेण य' इत्यादि ।

सूत्रार्थ :- (निग्गंथेण य गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए पविट्ठेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए, तस्स णं एवं भवइ) किसी गृहस्थके घर पर आहार ग्रहण करनेकी इच्छासे प्रविष्ट हुए निर्ग्रंथके द्वारा कोई एक अकृत्यस्थानका प्रतिसेवन हो गया हो-पीछे उस निर्ग्रन्थ के मनमें ऐसा विचार आवे-(इहेव ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि, पडिक्कमामि, निंदामि, गरिहामि, विउट्टामि, विसोहेमि, अकरणयाए, अब्भुट्ठेमि, आहारियं पायच्छित्तं तवोकम्मं पडिवज्जामि) मैं यहीं पर पहिले इस अकृत्यस्थानके प्रतिसेवनकी आलोचना करलू, प्रतिक्रमण करलूं निंदा और गर्हा करलूं इसके अनुबंधनको छेददू, विशुद्ध करलू, आगे अब ऐसा न हो इसके लिये तैयार रहूं और यथायोग्य प्रायश्चित्त तपकर्मको स्वीकार करू (तओ पच्छा थेराणं अंतिए आलोएस्सामि) इसके बाद मैं स्थविरोंके पास आलोचना कर लूंगा

નિર્ગ્રંથારાધકતા વક્તવ્યતા-

'निग्गंथेण य ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ - (निग्गंथेण य गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए पविट्ठेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए, तस्स णं एवं भवइ) કોઈ ગૃહસ્થને ઘેર આહાર પ્રાપ્તિની ઇચ્છાથી ગયેલા નિર્ગ્રંથ દ્વારા કોઇ એક અકૃત્ય સ્થાનનુ પ્રતિસેવન થઈ જાય અને ત્યાર બાદ તે નિર્ગ્રંથના મનમા એવો વિચાર આવે કે (इहेव ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि, पडिक्कमामि, निंदामि, गरिहामि, विउट्टामि, विसोहेमि, अकरणयाए, अब्भुट्ठेमि, आहारियं पायच्छित्तं तवोकम्मं पडिवज्जामि) હું અહીંજ પહેલાં તો અકૃત્યસ્થાનના પ્રતિસેવનની આલોચના કરી લઉં, પ્રતિક્રમણ કરી લઉં, નિંદા અને ગર્હા કરી લઉં, તેના અનુબંધને છેદી નાખુ, વિશુદ્ધિ કરી લઉં, આગળ એવું ન બને એવો નિશ્ચય કરી લઉં, અને યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત તપકર્મનો સ્વીકાર કરી લઉં. (तओ पच्छा थेराणं अंतिए आलोएस्सामि) ત્યાર બાદ હુ સ્થવિરોની પાસે તેની

संप्रस्थितः असंप्राप्तः, स्थविराश्च पूर्वमेव अमुखाः स्युः स खलु भदन्त ! किम् आराधकः, विराधकः ? गौतम ! आराधकः नो विराधकः स च संप्रस्थितः असंप्राप्तः आत्मना वा पूर्वमेव अमुखः स्यात्, स खलु भदन्त ! किम् आराधकः विराधकः ? गौतम ! आराधकः नो विराधकः २, स च संप्रस्थितः असंप्राप्तः

(जाव तवो कम्मं पडिवज्जिस्सामि) यावत्, तपकर्म स्वीकार करूंगा। (सेय संपट्टिओ असंपत्ते थेराय पुव्वामेव अमुहा सिया, से णं भंते ! किं आराहए विराहए) ऐसी भावनासे युक्त बना हुआ वह निर्ग्रन्थ स्थविरोंके पास आनेके लिये वहांसे चले-और उसके आनेके पहिले वे स्थविर वात्तादि विकारको लेकर बोलने में असमर्थ बन जावें- प्रायश्चित्त नहीं देसकें तो हे भदन्त ! वह निर्ग्रन्थ आराधक है या विराधक है ? (गोयमा) हे गौतम ! (आराहए नो विराहए) वह निर्ग्रन्थ आराधक है, विराधक नहीं है। (सेय संपट्ठिए असंपत्ते अप्पणावपुव्वामेव अमुहा सिया-सेणं भंते ! किं आराहए विराहए) हे भदन्त ! वह निर्ग्रन्थ स्थविरोंके पास जानेके लिये वहांसे चलदे और स्थविरोंके पास पहुचनेके पहिले वह मूक-हो जावे तो ऐसी स्थिति में वह आराधक है या विराधक है ? (गोयमा) हे गौतम ! (अराहए नो विराहए) वह निर्ग्रन्थ आराधक है विराधक नहीं है। (सेय संपट्ठिए असंपत्ते अप्पणा य पुव्वामेव थेराय कालं

આલોચના કરી લઈશ, (जाव तवोकम्म पडिवज्जिस्सामि) અને તપકર્મના સ્વીકાર કરવા પર્યન્તની પૂર્વોક્ત સઘળી વિધિ કરી લઈશ (से य संपट्ठिओ असंपत्ते थेरा य पुव्वामेव अमुहा सिया, से णं भंते किं आराहए विराहए ?) આ પ્રકારની ભાવનાવાળો તે નિર્ગ્રંથ સ્થવિરોની પાસે જવાને માટે ઉપડે છે, પણ તે તેમની પાસે પહોંચે તે પહેલા તો તે સ્થવિરો વાતાદિ વિકારને કારણે મૂક [મૂંગા] થઈ જાય છે તેથી તેઓ તેને પ્રાયશ્ચિત્ત કરાવી શકતા નથી. તો હે ભદન્ત! તે નિર્ગ્રંથને આરાધક ગણાય, કે વિરાધક ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (आराहए नो विराहए) તે નિર્ગ્રંથને આરાધક જ કહી શકાય, વિરાધક કહી શકાય નહી. (से य संपट्ठिए असंपत्ते अप्पणावपुव्वमेव अमुहा सिया-से णं भंते ! किं आराहए, विराहए ?) હે ભદન્ત! સ્થવિરોની પાસે જવાને માટે ઉપડેલો તે નિર્ગ્રંથ પોતેજ સ્થવિરોની પાસે પહોંચતા પહેલા જ મૂક થઈ જાય, તો એવી સ્થિતિમાં તેને આરાધક કહેવાય કે વિરાધક? (गोयमा !) હે ગૌતમ! (आराहए नो विराहए) તે નિર્ગ્રંથને આરાધક જ

आत्मना च पूर्वमेव स्थविराश्च कालं कुर्युः, स खलु भदन्त ! किम् आराधकः विराधकः ? गौतम ! आराधकः, नो विराधकः ३, स च संप्रस्थितः असंप्राप्तः आत्मना च पूर्वमेव कालं कुर्यात्, स खलु भदन्त ! किम् आराधकः, विराधकः ? गौतम ! आराधकः, नो विराधकः ४, स च संप्रस्थितः संप्राप्तः स्थविराश्च अमुखाः स्युः, स खलु भदन्त ! किम् आराधकः, विराधकः ?

करेज्जा, से णं भंते ! किं आराहए विराहए) हे भदन्त ! स्थविरोंके पास जानेके लिये वहां से वह निर्ग्रन्थ चलदे और उसके पहुँचनेके पहिले यदि वे स्थविरकाल कर जाते हैं तो क्या वह निर्ग्रन्थ आराधक है या विराधक है ? (गोयमा) हे गौतम ! (आराहए नो विराहए) वह निर्ग्रन्थ आराधक है विराधक नहीं । (से य संपट्ठिए असंपत्ते अप्पणाय पुव्वामेव काल करेज्जा–से णं भंते । किं आराहए विराहए ? हे भदन्त ! स्थविरों के पास प्रायश्चित्तादि लेने के निमित्त वहां से चला हुआ वह निर्ग्रन्थ यदि स्थविरों के पास पहुँचने से पहिले ही काल कर जाता है–तो क्या वह आराधक है या विराधक है ? (गोयमा ! आराहए नो विराहए) हे गौतम ! वह आराधक है विराधक नहीं । (से य संपट्ठिए संपत्ते थेरा य अमुहालिया से णं भंते ! किं आराहए विराहए) हे भदन्त ! वह निर्ग्रन्थ स्थविरों के पास वहां से चले और उसके पहुँचते ही वे स्थविर यदि मूक हो जाते हैं तो वह निर्ग्रन्थ आराधक है या विराधक है ? (गोयमा)

કહેવાય, વિરાધક કહેવાય નહી. (सेय संपट्ठिए असंपत्ते अप्पणा य पुव्वामेव थेरा य काल करेज्जा, से णं भंते ! किं आराहए, विराहए) હે ભદન્ત ! સ્થવિરની પાસે જવાને તે નિર્ગ્રંથ ઉપડે છે પણ તેમની પાસે પહોંચ્યા પહેલાં તે સ્થવિર કાળ કરી જાય છે, તો તે નિર્ગ્રંથને આરાધક કહેવાય કે વિરાધક ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (आराहए नो विराहए) તેને આરાધક જ કહેવાય, વિરાધક ન કહેવાય (से य संपट्ठिए असंपत्ते आप्पणाय पुव्वामेय काल करेज्जा – से णं भंते ! किं आराहए, विराहए ?) હે ભદન્ત ! સ્થવિરોની પાસે પ્રાયશ્ચિત આદિ લેવાને માટે નીકળેલો તે નિર્ગ્રંથ જો સ્થવિરોની પાસે પહોંચતા પહેલા કાળ કરી જાય, તો તેને આરાધક કહેવાય કે વિધારક ? (गोयमा ! आराहए नो विराहए) હે ગૌતમ ! તેને આરાધક જ કહેવાય, વિરાધક કહેવાય નહીં (से य संपट्ठिए संपत्ते थेराय अमुहा सिया–सेणं भंते किं आराहए विराहए ?) હે ભદન્ત ! તે નિર્ગ્રંથ સ્થવિરોની પાસે પહોંચી જાય, પણ તે ત્યા પહોંચતાં જ સ્થવિર મૂક થઈ જાય, તો તેને આરાધક

गौतम ! आराधकः, नो विराधकः, स च संप्रस्थितः संप्राप्तः आत्मना च, एवं संप्राप्तेनापि चत्वार आलापकाः भणितव्याः, यथैव असंप्राप्तेन, निर्ग्रन्थेन च बहिः विचारभूमिं वा निष्क्रान्तेन अन्यतरद् अकृत्यस्थानं प्रतिसेवितम्, तस्य खलु एव भवति-इहैव तावद् अहम् एवम्, अत्रापि एते चैव अष्ट आलापकाः

हे गौतम ! (आराहए नो विराहए) वह निर्ग्रन्थ आराधक है, विराधक नहीं। (से य संपट्ठिए संपत्ते अप्पणा य, एवं संपत्तेण वि चत्तारि आलावगा भाणियव्वा जहेव असंपत्तेणं) वह निर्ग्रन्थ स्थविरों के पास जावे और पहुँचते ही वह मूक हो जावे तो ऐसी स्थिति में वह निर्ग्रन्थ आराधक है या विराधक ? इत्यादि संप्राप्तके चार आलापक असंप्राप्तके चार आलापकों की तरह कह लेना चाहिये ? (णिग्गथेण य बहिया वियारभूमिं वा विहारभूमिं वा णिक्खंतेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए तस्सणं एवं भवइ-इहेव ताव अहं एवं एत्थ वि एए चेव अट्ठ आलावगा भाणियव्वा जाव नो विराहए) किसी निर्ग्रन्थ ने बाहर नीहार भूमि की ओर अथवा विहार भूमि की ओर जाते हुए किसी एक अकृत्य स्थान का प्रतिसेवन कर लिया हो बाद में उसके मन में ऐसा विचार आवे कि मैं पहिले यहीं पर उस अकृत्यस्थान की आलोचना आदि करूं इत्यादि पहले की तरह यहां पर भी ये ही आठ आलापक कहना चाहिये, यावत् वह निर्ग्रन्थ विराधक नहीं है।

કહેવાય કે વિરાધક। (गोयमा ! आराहए नो विराहए) હે ગૌતમ! તેને આરાધક જ ગણાય, વિરાધક ગણાય નહીં. (सेय संपट्ठिए सपत्ते अप्पणा य, एवं संपत्तेण वि चत्तारि आलावगा भाणियव्वा जहेव असंपत्तेणं) તે નિર્ગ્રંથ સ્થાવિરોની પાસે પહોંચતા જ મૂક થઈ જાય, તો તેને આરાધક કહેવાય કે વિરાધક? આ રીતે ત્યાં અસંપ્રાપ્ત (ન પહોંચેલા) નિર્ગ્રંથ વિષેના જેવા ચાર આલાપકો કહેવામાં આવ્યા છે, એવાંજ ચાર આલાપકો સંપ્રાપ્ત (ત્યાં પહોંચેલા) નિર્ગ્રંથ વિષે પણ કહેવા જોઈએ (णिग्गंथेण य बहिया वियारभूमिं वा विहारभूमिं वा णिक्खंतेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए तस्सणं एवं भवइ-इहेव ताव अहं एवं एत्थ वि एए चेव अट्ठ आलावगा भाणियव्वा जाव नो विराहए) કોઈ નિર્ગ્રંથ બહાર નીહારભૂમિ તરફ અથવા વિહાર ભૂમિ તરફ જતા કોઈ એક અકૃત્યસ્થાનનું પ્રતિસેવન કરી નાખ્યું. ત્યાર બાદ તેના મનમાં એવો વિચાર આવે છે કે હું પહેલાં અહીં જ તે અકૃત્યસ્થાનની આલોચના આદિ કરી લઉં. અહીં પણ આગળ મુજબ આઠ આલાપક કહેવા જોઈએ. 'તે નિર્ગ્રંથ વિરાધક ન ગણાય,' ત્યાં સુધીનું સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ

टीका :—निर्ग्रन्थप्रस्तावात् तस्याराधकतां प्ररूपयितुमाह—'निग्गंथेण य' इत्यादि । 'निग्गंथेण य गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए पविट्ठेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए' गौतमः पृच्छति – निर्ग्रन्थेन श्रमणेन च शब्दस्य पुनरर्थकतया 'निर्ग्रन्थं कश्चित् पिण्डपातप्रतिज्ञया गृहपतिकुलं प्रविष्टं पिण्डादिना उपनिमन्त्रयेत्' इति पूर्वोक्तार्थस्य योजना कर्तव्या, तेन च निर्ग्रन्थेन उपनिमन्त्रितेन गृहपतिकुलं पिण्डपातनिमित्तया आहारग्रहणेच्छया प्रविष्टेन अन्यतरद् एकतमम् अकृत्यस्थानम् अकृत्यस्य कर्तुमयोग्यस्य स्थानम् आश्रयः मूलगुणादि प्रतिसेवा रूपा कार्यस्थानमित्यर्थः प्रतिसेवितम् 'तस्स णं एवं भवइ–इहेव ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि, पडिक्कमामि, निंदामि, गरिहामि, विउट्टामि,' तस्य खलु गृहपतिकुलं प्रविष्टस्य सञ्जातानुतापस्य निर्ग्रन्थस्य एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण भावना मनसि भवति–इहैव अत्रैव तावत् अहम् एतस्य स्थानस्य एतत्स्थानमित्यर्थ आचार्यनिवेदनेन आलोचयामि,

टीकार्थ—निर्ग्रन्थ के प्रकरण से यहां पर सूत्रकारने उसकी आराधकता की प्ररूपणा की है–इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है 'निग्गंथेण य गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए पविट्ठेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए' हे भदन्त ! कोई निर्ग्रन्थ आहार लेने की भावना से किसी गृहपति के घर पर गया । वहां प्रविष्ट हुए उसके द्वारा किसी एक अकृत्य करने के अयोग्य स्थान का मूल गुणादि प्रति सेवारूप अकार्यस्थान का प्रतिसेवन हो गया, अतः 'तस्स णं एवं भवइ, इहेव ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि, पडिक्कमामि, निंदामि, गरिहामि, विउट्टामि' तब उसने ऐसा विचार किया कि मैं पहिले इस अकृत्यस्थान की यहीं पर अरिहन्त सिद्ध साक्षी से

ટીકાર્થ :– નિર્ગ્રંથનો અધિકાર ચાલતો હોવાથી સૂત્રકારે આ સૂત્રમા તેની આરાધકતાની પ્રરૂપણા કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે– 'निग्गंथेण य गावाहइकुलं पिंडवायपडियाए पविट्ठेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए' હે ભદન્ત ! કોઇ એક નિર્ગ્રંથ (શ્રમણ) આહાર પ્રાપ્તિની ઇચ્છાથી કોઇ ગૃહસ્થને ઘેર ગયા. ત્યાં ગયેલા તે નિર્ગ્રંથ દ્વારા કોઇ એક અકૃત્ય સ્થાનનું (ન કરવા યોગ્ય કાર્યનું) – મૂલગુણાદિ પ્રતિસેવારૂપ અકાર્ય સ્થાનનું– પ્રતિસેવન થઇ ગયું 'तस्सणं एवं भवइ, इहेव ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि, पडिक्कमामि, निंदामि, गरिहामि, विउट्टामि' ત્યારે તેના મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે હું પહેલાં તો આ અકૃત્યસ્થાનની અહીં જ અરિહંત ભગવાનની

मिथ्यादुष्कृतदानेन प्रतिक्रमामि, अकृत्यस्थानस्य कुत्सनेन निन्दामि, गर्हामि गर्हे गर्हणां करोमि गुरु समक्षे, वित्रोटयामि, तदनुबन्धं छिनद्मि, 'विसोहेमि, अकरणयाए अब्भुट्ठेमि, आहारिहं पायच्छित्तं तवोकम्मं पडिवज्जामि' विशोधयामि, प्रायश्चित्ताभ्युपगमेन पापपङ्कं प्रक्षालयामि, अकरणतया पुनरकरणेन अभ्युत्तिष्ठामि, अभ्युत्थितो भवामि, यथार्हं यथायोग्यं यथोचितमित्यर्थः प्रायश्चित्तं तपःकर्म प्रतिपद्ये स्वीकरोमि 'तओ पच्छा थेराणं अंतियं अलोएस्सामि जाव तवोकम्मं पडिवज्जिस्सामि' ततःपश्चात् तपःकर्म प्रायश्चित्तप्रतिपत्त्यनन्तरम् स्थविराणाम् अन्तिकं समीपं गत्वा आलोचयिष्यामि आलोचनां करिष्यामि, यावत्-प्रतिक्रमिष्यामि, निन्दिष्यामि, गर्हिष्ये, वित्रोटयिष्यामि, विशोधयिष्यामि,

आलोचना कर लू-मिथ्यादुष्कृत देकर प्रतिक्रमण कर लू, निंदा कर लूं गर्हा कर लूं, उसके अनुबंध को छेद दूं, 'विसोहेमि, अकरणयाए अब्भुट्ठेमि, आहारिहं पायच्छित्तं तवोकम्मं पडिवज्जामि' प्रायश्चित्त लेकर पापपङ्क (कीचड) को दूर कर दूं। 'अब आगे ऐसा नहीं करूंगा' इस प्रकार से मैं अपने आपको तैयार कर लू और यथा-योग्य प्रायश्चित्तरूप तपकर्म को स्वीकार कर लूं। 'तओ पच्छा' ऐसा विचार करने के बाद-अर्थात् तपःकर्म प्रायश्चित्त प्रतिपत्ति के अनन्तर वह निर्ग्रन्थ वहीं पर ऐसा विचार करता है कि 'थेराणं अंतियं आलोएस्सामि, जाव तवोकम्मं पडिवज्जिस्सामि' कि मैं फिर अब यहां से चलकर स्थविरों के पास जाकर उनसे आलोचना करूंगा, यावत् तपःकर्म स्वीकार करूंगा। यहां यावत् शब्द से 'निन्दिष्यामि, गर्हिष्ये, वित्रोटयिष्यामि, विशोधयिष्यामि, अकरणतया अभ्युत्थास्यामि,

સાક્ષીએ આલોચના કરી લઉં, મિથ્યાદુષ્કૃત્ય માનીને તેનુ પ્રતિક્રમણુ કરી લઉં, નિંદા કરી લઉં, ગર્હા કરી લઉં, તેના અનુબંધને છેદી નાખું 'विसोहेमि, अकरणयाए अब्भुट्ठेमि आहारिहं पायच्छित्तं तवोकम्मं पडिवज्जामि' પ્રાયશ્ચિત્ત લઈને પાપપંક (પાપરૂપી કાદવ) ને દૂર કરી નાખું. 'ભવિષ્યમાં એવું નહીં કરવાનો નિશ્ચય કરૂં, અને યથા યોગ્ય પ્રાયશ્ચિતરૂપ તપકર્મને અંગીકાર કરૂં 'तओ पच्छा' એવો વિચાર કરીને-એટલે કે પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ તપકર્મનો સ્વીકાર કરવાનો વિચાર કર્યા પછી- 'थेराणं अंतियं आलोएस्सामि जाव तवोकम्मं पडिवज्जिस्सामि' તેને એવો વિચાર થાય તે કે હવે હું સ્થવિરોની પાસે જઈને તેમની સમક્ષ આ અકૃત્યસ્થાન પ્રતિસેવનને માટે આલોચના આદિ કરીશ અને પ્રાયશ્ચિતરૂપ તપકર્મનો સ્વીકાર કરીશ. અહીં 'આદિ' પદ દ્વારા

अकरणतया अभ्युत्थास्यामि यथार्हं प्रायश्चित्तं तपःकर्म प्रतिपत्स्ये ' सेयसंपट्ठिओ असंपत्त थेराय पुव्वामेव अमुहा सिया' सच अकृत्यसेवी निर्ग्रन्थः संप्रस्थितः स्थविराणामन्तिके समीपे आलोचनां कर्तुं निस्सृतः किन्तु असंप्राप्तःगन्तव्य-स्थानपर्यन्तं न गतः अपितु मार्गे एवावतिष्ठते, अथ स्थविराश्च पूर्वमेव अमुखा मुखरहिता वातादिदोषात् निर्वाचः मूकाः स्युः मूका भवेयुः, ' सेणं भंते ! किं आराहए, विराहए ? ' हे भदन्त ! स खलु निर्ग्रन्थः श्रमणः किम् आराधकः संयमाराधको भवति विराधको वा ? तस्य आलोचनादिपरिणामे सत्यपि आलोचनादि करणाभावत् इति प्रश्नः ? भगवानाह- ' गोयमा ! आराहए, नो विराहए ' हे गौतम ! स निर्ग्रन्थः आराधको भवति, नो

यथार्ह प्रायश्चित्तं तपःकर्म प्रतिपत्स्ये' इस पाठ का संग्रह हुआ है। 'से य संपट्ठिओ असंपत्ते थेराय पुव्वामेव अमुहा सिया' इस प्रकार के विचार वाला वह अकृत्यसेवी निर्ग्रन्थ वहां से स्थविरों के पास आलोचना करने के लिये चल देता है-किन्तु जहां उसे पहुंचना चाहिये था, वहां तक वह नहीं पहुंच पाया-किन्तु मार्गमें ही वह था कि इतने में वे स्थविर वातादि दोष से मूक बन जाते हैं 'से णं भंते ! किं आराहए विराहए' अतः उसे प्रायश्चित्त आदि दे नहीं सकते हैं-तो ऐसी स्थिति में वह निर्ग्रन्थ हे भदन्त ! आराधक-संयम का आराधक होता है या विराधक होता है-अलोचना करने का भाव था परन्तु आलोचना नहीं की ऐसा प्रश्न है उत्तर में प्रभु कहतेहैं ' गोयमा ' हे गौतम ! ' आराहए नो विराहए ' वह निर्ग्रन्थ

निन्दिष्यामि, गर्हिष्ये, वित्रोटयिष्यामि, विशोधयिष्यामि, अकरणतया अभ्युत्था-स्यास्यामि, यथार्ह प्रायश्चित्त तपःकर्म प्रतिपत्स्ये' આ પૂર્વોકત સૂત્રપાઠ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યો છે. 'से य संपट्ठिओ असपत्तेथेराय पुव्वामेव अमुहासिया ' આ પ્રકારનો વિચાર કરીને તે અકૃત્ય સેવી નિર્ગ્રંથ ત્યાંથી સ્થવિરોની પાસે આલોચના કરવા માટે ચાલી નીકળે છે પણ તે નિર્ગ્રંથ તે સ્થવિરોની પાસે પહોંચતા પહેલાં (એટલે કે જ્યારે તે હજી માર્ગમાં જ હતો ત્યારે) તે સ્થવિર વાતાદિ દોષને કારણે મૂક બની જાય છે. તેથી તેઓ તેને પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ કરાવી શકતા નથી ' से णं भंते ! किं आराहए, विराहए ? ' તો હે ભદન્ત ! એવી પરિસ્થિતિમાં તે નિર્ગ્રંથને આરાધક] સંયમનો આરાધક] કહેવાય કે વિરાધક કહેવાય ?- આલોચના કરવાનો ભાવ હતો પણ ઉપર્યુકત સંજોગો ઉભા થવાથી તેનાથી આલોચના થઈ શકી નહીં તો તેને આરાધક કહેવો કે વિરાધક ?

તે પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે- ' गोयमा ! ' હે ગૌતમ !

विराधक ? तथा च आलोचना परिणतौ सत्यां, कथञ्चित्तदप्राप्तावपि आराधकत्वं स भवति, परिणामशुद्धेःसद्भावात् ।

'सेय संपट्ठिए असपत्ते अप्पणाय पुव्वामेव अमुहे सिया' स खलु निर्ग्रन्थः संप्रस्थितः किन्तु असंप्राप्तः, गन्तव्यस्थान न प्राप्तः आत्मनाच स्वयमेव पूर्वमेव अमुखः वातादिकारणेन मूकः स्यात् भवेत् 'सेणं भंते ! किं आराहए, विराहए ?' हे भदन्त ! स निर्ग्रन्थः खलु किम् आराधको भवति किंवा विराधको भवति इति प्रश्नः ? भगवानाह-'गोयमा ! आराहए, नो विराहए,' हे गौतम ! स निर्ग्रन्थः आराधको भवति, नो विराधको भवति २) तथा 'सेय संपट्ठिए असपत्ते अप्पणाय पूव्वामेव थेराय काल'

श्रमण आराधकहीहै विराधक नहीं। क्यों कि उसके परिणाम शुद्धिकी ओर हैं। अतः आलोचना करनेकी परिणतिका उसमें सद्भाव होनेसे कथंचित् उस आलोचना की प्राप्ति नहीं होने परभी आराधकता ही संभवित होती है- विराधकता नहीं।

'सेय संपट्ठिए असंपत्ते अप्पणा य पुव्वामेव अमुहे सिया' अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं- हे भदन्त ! वह निर्ग्रन्थ श्रमण स्थविरोंके पास जानेके लिये वहांसे चले और चलते २ यदि वह बीच ही में मूक होजावे-तो क्या ऐसी स्थिति में वह आराधक है या विराधक है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं. 'गोयमा !' हे गौतम ! इस स्थिति में वह श्रमण निर्ग्रन्थ विराधक नहीं है-क्यों कि उसके परिणाम शुद्धिकी ओर अग्रेसर हो रहे हैं। 'से य संपट्ठिए

'आराहए नो विराहए' તે નિર્ગ્રંથને આરાધક જ ગણી શકાય, વિરાધક કહેવાય નહીં કારણકે તેના પરિણામ શુદ્ધિની તરફ છે. તેનામાં આલોચના કરવાની પરિણતિનો સદ્દભાવ હોવાથી, સંજોગવશાત્ આલોચના નહીં થઈ શકવા છતાં પણ તેને આરાધક જ કહી શકાય – વિરાધક કહી શકાય નહીં.

से य संपट्ठिए असंपत्ते अप्पणाय पुव्वामेव अमुहे सिया' હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે 'હે ભદન્ત ! તે નિગ્રંથ સ્થવિરોની પાસે જવાને માટે રવાના થાય, પરન્તુ સ્થવિરોની પાસે પહોંચતા પહેલાં માર્ગમાં જ તે મૂક બની જાય, તો એવી પરિસ્થિતિમાં તેને આરાધક કહેવાય કે વિરાધક ?'.

ઉત્તર :- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! એવી પરિસ્થિતિમાં તેને આરાધક જ કહેવાય, વિરાધક કહેવાય નહીં કારણકે તેના પરિણામ શુદ્ધિની તરફ આગળ વધી રહ્યાં હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન :- 'से य संपट्ठिए असंपत्ते अप्पणा य पुव्वामेव

करेज्जा' सच निर्ग्रन्थः संप्रस्थितः किन्तु असंप्राप्तः गन्तव्यस्थानमप्राप्तः आत्मना च स्वयमेव पूर्वमेव स्थविराश्चेत् कालं कुर्युः 'सेणं भंते! किं आराहए? विराहए?' हे भदन्त! स खलु निर्ग्रन्थः किम् आराधको भवति, विराधकोवा? भगवानाह- 'गोयमा! आराहए, नो विराहए' हे गौतम! स निर्ग्रन्थः आराधको भवति, नो विराधकः, ३ 'सेय संपट्ठिए असंपत्ते अप्पणाय पुव्वामेव कालं करेज्जा, सेणं भंते! किं आराहए, विराहए?' सचानगारः संप्रस्थितः किन्तु असंप्राप्तः आत्मना च स्वयमेव पूर्वमेव कालं कुर्यात् स खलु हे भदन्त! किमाराधको भवति? विराधको वा भवति?

असंपत्ते अप्पणाय पुव्वामेव थेराय कालं करेज्जा' अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-वह निर्ग्रन्थ श्रमण वहांसे प्रायश्चित्त आदि ग्रहण करनेके लिये स्थविरोंके पास चल दे-परन्तु जब तक वह उनके पास नहीं आपाता है कि इतने में वे स्थविर काल कर जाय-तो 'सेणं भंते! किं आराहए, विराहए' हे भदन्त! वह श्रमण निर्ग्रन्थ आराधक होता है या विराधक होता है? उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम! वह निर्ग्रन्थ श्रमण 'आराहए नो विराहए' आराधक होता है, विराधक नहीं। अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं कि- 'सेय संपट्ठिए असंपत्ते, अप्पणाय पुव्वामेव कालं करेज्जा, सेणं भंते! किं आराहए, विराहए, यह निर्ग्रन्थ श्रमण वहांसे तो चल देता है- परन्तु उन स्थविरोंके पास आनेसे पहिले यदि उसकी मृत्यु होती है- तो ऐसी हालत में वह आराधक है या विराधक है? उत्तर में प्रभु

थेराय कालं करेज्जा' હે ભદન્ત! તે નિર્ગ્રંથ આલોચના આદિ કરવા નિમિત્તે ત્યાંથી રવાના થાય, પરન્તુ તે સ્થવિરોની પાસે પહોંચતા પહેલા સ્થવિરો કાળ કરી જાય તો 'से णं भंते! किं आराहए, विराहए? હે ભદન્ત! તે નિર્ગ્રંથ સંયમનો આરાધક ગણાય કે વિરાધક?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર :- 'गोयमा!' હે ગૌતમ! 'आराहए नो विराहए' તે નિર્ગ્રંથને સંયમનો આરાધક જ કહેવાય, વિરાધક કહેવાય નહીં.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન :- 'से य संपट्ठिए असंपत्ते, अप्पणा य पुव्वामेव कालं करेज्जा, से णं भंते! किं आराहए, विराहए?' હે ભદન્ત! તે નિર્ગ્રંથ આલોચના આદિ કરવા નિમિત્તે સ્થવિરોની પાસે જવા માટે રવાના થાય છે, પરન્તુ તેમની પાસે પહોંચતા પહેલાં માર્ગમાં જ કાળ કરી જાય છે, તો તેને આરાધક કહેવાય કે વિરાધક?

भगवानाह– 'गोयमा! आराहए, नो विराहए' हे गौतम! स निर्ग्रन्थः आराधको भवति, नो विराधको भवति, ४.

उक्तश्च– 'आलोचणा परिणओ, सम्मं संपट्ठिओ गुरुसगासे जेइमरइ अंतरेच्चिय, तहावि सुद्धो त्ति भावाओ ॥ १ ॥'

छाया– आलोचना परिणतः, सम्यक् समस्थितः गुरुसकाशे, यदि म्रियते अन्तरे चेव, तथापि शुद्ध इति भावतः ॥१॥

गौतमः पृच्छति– 'सेय संपट्ठिए संपत्ते थेराय अमुहा-सिया' सच निर्ग्रन्थः समस्थितः मस्थानं कृतवान् अथच समाप्तः स्थविरप्रदेशं गतः, किन्तु स्थविराश्च यदि अमुखाः मूकाः स्युः वचनरहिता भवेयुः तदा 'से णं भंते! किं आराहए, विराहए??' हे भदन्त! स खलु निर्ग्रन्थः किम्

कहते हैं– 'गोयमा' हे गौतम! 'आराहए नो विराहए' वह निर्ग्रन्थ श्रमण आराधक है, विराधक नहीं है। ४।

कहा भी है– आलोयणा परिणओ। इत्यादि तात्पर्य कहनेका यह है कि अच्छी तरहसे आलोचनादि करने में परिणत हुआ आत्मा आलोचना करनेके लिये गुरुके पास जाता है परन्तु यदि वह बीच में कारणवश मरणको प्राप्त होजावे तो ऐसी स्थिति में वह भावकी अपेक्षा शुद्ध आराधकही माना गया है–विराधक नहीं।

अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं– 'सेय संपट्ठिए संपत्ते थेराय अमुहा सिया' वह निर्ग्रन्थ श्रमण उस स्थानसे चल देता है जहां स्थविर होते हैं. वहां आभी जाता है–परन्तु यदि वे स्थविर मूक हो जाते हैं – वचन बोलने में असमर्थ बन जाते हैं–तो 'सेणं भंते! किं आराहए विराहए' हे भदन्त! वह निर्ग्रन्थ

ઉત્તર :– 'गोयमा! आराहए नो विराहए!' હે ગૌતમ! તે શ્રમણ નિર્ગ્રંથને આરાધક કહેવાય, વિરાધક કહેવાય નહી કહ્યું પણ છે–आलोयणा परिणओ ઈત્યાદિ 'આલોચના આદિ કરવાને પરિણુત થયેલો આત્મા ગુરુની પાસે જવાને માટે ઉપડે છે; પરન્તુ કોઇ કારણે માર્ગમાં જ તેનુ મૃત્યુ થઇ જાય, તો એવી સ્થિતિમાં ભાવની અપેક્ષાએ તેને શુદ્ધ–આરાધક જ માનવામાં આવે છે, તેને વિરાધક માનવામાં આવતો નથી.'

હવે ગૌતમ સ્વામી એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે–'से य संपट्ठिए संपत्ते थेराय अमुहा सिया' હે ભદન્ત! તે નિર્ગ્રંથ તે સ્થાનેથી ચાલી નીકળે છે અને સ્થવિરોની પાસે આવી પહોચે છે પણ ખરો, પરન્તુ તે સ્થવિર મૂક બની જાય છે અને પ્રાયશ્ચિત્ત આપવાને અસમર્થ બની જાય છે, એવી પરિસ્થિતિમાં 'से णं भंते! किं आराहए,

आराधकः ? विराधकोवा भवेत् ? भगवानह- 'गोयमा ! आराहए, नो विराहए' हे गौतम ! स निर्ग्रन्थः स्थविरप्रदेशं प्राप्तश्चेत्तदा स्थविराणां मूकत्वेऽपि आराधक एव भवेत्, नो विराधक इति भावः, 'सेय सपट्ठिए सपत्ते अप्पणाय' हे भदन्त ! सच निर्ग्रन्थः संप्रस्थितः प्रचलितः, सम्प्राप्तः स्थविर· समीपं गतश्च, किन्तु आत्मानाच स्वयमेव चेत् अमुखः मूकः स्यात्तदा किं स आराधकः ? किंवा विराधको भवेदिति ? प्रश्नः, हे गौतम ! सम्प्राप्तः स स्वयमेव मूकोऽपि यदि भवेत्तदापि स आराधक एव नो विराधक इति 'एवं संपत्तेण वि आलावगा भाणियव्वाः यथा असम्प्राप्तेन भाणिताः तत्र द्वौ

श्रमण आराधक है या विराधक है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम ! 'आराहए, नो विराहए' वह निर्ग्रन्थ श्रमण आराधक ही है, विधारक नहीं है। अब गौतम स्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-'सेय संपट्ठिए संपत्ते अप्पणाय अमुहे सिया से णं भंते ! किं आराहए, विराहए' वह निर्ग्रन्थ श्रमण वहांसे तो चल देता है और जहां पर वे स्थविर हैं-वहां पर आभी जाता है-परन्तु वह आतेही मूक हो जाता है तो ऐसी हालत में वह अकृत्य स्थान के प्रतिसेवन करनेकी अपनी बातको उनसे प्रकट नहीं कर सकनेके कारण आराधक माना गया है कि विराधक माना गया है ! इसके उत्तर में प्रभु उनसे कहते हैं-'गोयमा' आराहए नो विराहए हे गौतम ! वहां आनेपर भी यदि वह अपने आप मूक होता है तो वह आराधकही माना गया है विराधक नहीं। 'एवं संपत्तेण वि चत्तारि आलावगा भाणियव्वा' जहेव असंपत्तेणं' जिस तरहसे यहां पर असंप्राप्तको लेकर निर्ग्रन्थ

विराहए ?' ने निर्ग्रंथने આરાધક માનવો કે વિરાધક ? 'गोयमा ! आराहए, नो विराहए' હે ગૌતમ ! તેને આરાધક માનવો જોઈએ-વિરાધક નહીં

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન :- से य संपट्ठिए संपत्ते अप्पणा य अमुहे सिया-से णं भंते ! किं आराहए, विराहए ?' હે ભદન્ત ! આલોચના કરવા નિમિત્તે ત્યાંથી ઉપડેલો તે શ્રમણ સ્થવિરોની પાસે આવી પણ જાય છે, પણ આવતાની સાથેજ તે પોતે મૂક થઇ જાય છે. એવી પરિસ્થિતિમાં તે પોતાના દ્વારા થયેલા અકૃત્ય પ્રતિસેવનની વાત તેમને કહી શકતો નથી. તો તેને આરાધક માનવો કે વિરાધક ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર :- 'गोयमा ! आराहए, नो विराहए' ત્યાં આવ્યા બાદ મૂક બની જવાથી આલોચના નહી કરી શકનાર નિર્ગ્રંથને આરાધક જ કહી શકાય, વિરાધક નહીં. 'एवं संपत्तेण वि चत्तारि आलावगा भाणियव्वा जहेव असंपत्तेणं'

आलापकौ उक्तौ, शेषौ यथा-सच संप्रस्थितः, संप्राप्तः पूर्वमेव स्थविराश्च काल कुर्युः, स खलु भदन्त ! किम् आराधकः, किंवा विराधकः ? गौतम ! स आराधकः। सच संप्रस्थितः संप्राप्तः आत्मना च पूर्वमेव कालं कुर्यात्, स खलु भदन्त ! किम् आराधकः ? किंवा विराधकः ? गौतम ! स आराधकः, नो विराधकः इति, ' गौतमः ! पृच्छति- 'निग्गंथेणय बहिया वियारभूमि वा,

श्रमणके चार आलापक कहे गये हैं उसी तरहसे संप्राप्तको लेकर भी चार आलापक कहलेना चाहिये। इन में संप्राप्तको लेकर ये दो आलापक तो प्रकट ही किये जा चुये हैं। शेष दो आलापक संप्राप्तको लेकर इस प्रकारसे हैं-जैसे वह निर्ग्रन्थ श्रमण वहांसे चल देताहै-परन्तु उसके आनेके पहिले ही यदि स्थविर काल कर जाते हैं, तो ऐसी स्थितिमें वह निर्ग्रन्थ श्रमण आराधक है या विराधकहै ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं. 'गोयमा' हे गौतम ! वह निर्ग्रन्थ श्रमण आराधक है, विराधक नहीं। इसी तरहसे वह निर्ग्रन्थ श्रमण वहांसे चल देता है- परन्तु स्थविरोंके पास पहुँचनेके पहिले ही वह मर जाता है-तो ऐसी दशा में क्या वह निर्ग्रन्थ श्रमण आराधक है या विराधक ? उत्तर में प्रभु कहते हैं- हे गौतम ! इस स्थिति में भी वह निर्ग्रन्थ श्रमण आराधक ही है- विराधक नहीं।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'निग्गंथेण य बहिया वियारभूमिं वा, विहारभूमिं वा निक्खंतेण अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे

જેવી રીતે અસંપ્રાપ્ત (સ્થવિરોની પાસે ન પહોંચેલા) નિગ્રંથને અનુલક્ષી ચાર આલાપકો કહેવામાં આવ્યા છે, એજ પ્રમાણે સંપ્રાપ્તને અનુલક્ષીને પણ ચાર આલાપક કહેવા જોઇએ. તેમાંના બે આલાપકો તો ઉપર પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે. (ત્યાં પહોંચેલા) નિગ્રંથ વિષેના બીજા બે આલાપકો નીચે પ્રમાણે છે- હે ભદન્ત! તે નિગ્રંથ ત્યાંથી નીકળીને તે સ્થવિરોની પાસે પહોંચી જાય છે, પણ તે આલોચના આદિ કરે તે પહેલાં જો સ્થવિરો કાળ કરી જાય, તો તેને આરાધક કહેવાય કે વિરાધક ? હે ગૌતમ! નિગ્રંથને આરાધક જ કહી શકાય, વિરાધક કહી શકાય નહીં હવે ચોથો આલાપક નીચે પ્રમાણે બતાવ્યો છે- તે નિગ્રંથ આલોચના આદિ કરવા નિમિત્તે સ્થવિરોની પાસે જવા રવાના થાય છે અને તેમની પાસે પહોંચતાં જ મરણ પામે છે, તો તેને આરાધક કહેવો કે વિરાધક? હે ગૌતમ ? તેને આરાધક કહેવો જોઇએ વિરાધક નહીં.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે- 'निग्गंथेण य बहिया वियारभूमिंवा, विहारभूमिंवा निक्खंतेण अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए'

विहारभूमिं वा, निक्खंतेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए' निर्ग्रन्थेन श्रमणेन च बहिः, विचारभूमिं वा शरीरचिन्ताद्यर्थगमनं विहारभूमिं वा ग्रामादौ गमनं निष्क्रान्तेन निर्गतेन अन्यतरद् एकतमम् अकृत्यस्थानं श्रमणानुचितकार्याधिकरणस्थानं प्रतिसेवितम् 'तस्सणं एवं भवइ-इहेव ताव अहं एवं' तस्य खलु निर्ग्रन्थस्य एवं मनसि भावना भवति-इहैव अस्मिन्नेव तावत् अकृत्यस्थाने अहम् एवंरीत्या एतत्स्थानम् आलोचयामि, प्रतिक्रामामि, निन्दामि, गर्हे, विभोटयामि विशोधयामि, अकरणतया अभ्युत्तिष्ठामि, यथार्हं प्रायश्चित्तं तपःकर्म प्रतिपद्ये ततःपश्चात् स्थविराणामन्तिकम् आलोचयिष्यामि, यावत् तपःकर्म प्रतिपत्स्ये सच संप्रस्थितः असंप्राप्तः, स्थविराश्च पूर्वमेव

पडिसेविए' हे भदन्त ! बाहर शौच आदि की निवृत्ति के लिये या ग्राम आदि में जाने के लिये गये हुए श्रमण निर्ग्रन्थ से यदि किसी एक अकृत्यस्थान का-अनुचित कार्य के आश्रयभूत स्थानका प्रतिसेवन हो जाता है और 'तस्स णं एवं भवइ' उसके बाद उसके मन में तब ऐसी भावना उठती है कि मैं यहीं पर पहिले इस अकृत्यस्थान की आलोचना कर लेता हूं, प्रतिक्रमण कर लेता हूं, निन्दा कर लेता हूं, गर्हा कर लेता हूं उसके अनुबंध को छेद डालता हूं, प्रायश्चित्त लेकर पापपङ्क (पापरूपी कीचड)को दूर कर देता हूं और अब भविष्य में ऐसा नहीं करने की प्रतिज्ञा लेता हूं तथा यथायोग्य प्रायश्चित्तरूप तपकर्म को स्वीकार करता हूं बाद में स्थविरों के पास जाकर मैं इसकी आलोचना कर लूंगा, यावत् तपकर्म स्वीकार कर लूंगा। इस प्रकार का विचार कर वह वहां से अकृत्यस्थान से चल देता है।

હે ભદન્ત ! બહાર શૌચ આદિની નિવૃત્તિને માટે અથવા ગ્રામ આદિમાં જવાને માટે નીકળેલા કોઈ એક શ્રમણ નિર્ગ્રંથ દ્વારા જો કોઈ એક અકૃત્ય સ્થાનનું-અનુચિત કાર્યના આશ્રયભૂત સ્થાનનું-પ્રતિસેવન થઈ જાય અને ત્યાર બાદ 'तस्स णं एवं भवइ' તેના મનમાં તેવી ભાવના થઈ આવે કે હું અહીં જ પહેલાં તો આ અકૃત્યસ્થાનની આલોચના કરી લઉં, પ્રતિક્રમણ કરી લઉં, નિંદા કરી લઉં, ગર્હા કરી લઉં, તેના અનુબંધનું છેદન કરી નાખું, પ્રાયશ્ચિત્ત લઈને પાપપંકને દૂર કરી નાખું, ભવિષ્યમાં એવું ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં અને યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપ તપકર્મનો સ્વીકાર કરી લઉં, ત્યાર બાદ હું સ્થવિરો પાસે જઈને તેની આલોચના આદિ કરી લઈશ [અહીં તપકર્મનો સ્વીકાર પર્યન્તનું પૂર્વોક્ત કથન ગ્રહણ કરવું] આ પ્રમાણે વિચાર કરીને તે ત્યાંથી-અકૃત્યસ્થાનેથી સ્થવિરોની પાસે જવાને માટે ઉપડે છે, પણ તે સ્થવિરોની પાસે પહોંચે

असुखाः स्युः, स खलु भदन्त! किम् आराधकः? विराधकोवा भवेत्? गौतम! स आराधको भवेत्, नो विराधकः स्यात्, 'एत्थवि एतेचेव अट्ठ आलावगा, भाणियव्वा, जाव नो विराहए' एवमेतान्यष्टौ पिण्डपातार्थं गृहपतिकुले प्रविष्टस्य, एवं विचारभूम्यादावष्ट, एवं विहारभूमिग्रामादौ गमनेऽष्टौ. एवमेतानि चतुर्विंशतिः सूत्राणि भवन्ति। 'निग्गंथेणय गामाणुगामं दूइज्जमाणेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए, तस्सणं एवं भवइ-इहेव ताव अहं' निर्ग्रन्थेन श्रमणेन च ग्रामानुग्रामं व्यतिव्रजता परिभ्रमता इत्यर्थः

चलते २ वह स्थविरों के पास नहीं पहुंच पाता है कि इतने में स्थविर मूक हो जाते हैं। तो ऐसी दशा में हे भदन्त! वह निर्ग्रन्थ श्रमण आराधक होता है या विराधक होता है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! वह निर्ग्रन्थ श्रमण ऐसी दशा में आराधक ही होता है विराधक नहीं। 'एत्थ वि एए चेव अट्ठ आलावगा भाणियव्वा जाव नो विराहए' जिस प्रकार से पिण्ड ग्रहण की इच्छा से गृहपति के घर पर गये हुए निर्ग्रन्थ श्रमण के आठ आलापक कहे गये हैं-उसी तरह से विचारभूमि आदि में गये हुए श्रमण निर्ग्रन्थ के आठ आलापक कहे गये हैं, इसी तरह से विहारभूमि-ग्रामादि में जाने पर आठ आलापक कहे गये हैं। इस तरह ये २४ आलापक होते हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'निग्गंथेण य गामाणुगामं दूइज्जमाणेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए, तस्स णं एवं भवइ, इहेव ताव अहं' एक ग्राम से दूसरे ग्राम

તે પહેલા તો તે સ્થવિર મૂક થઇ જાય છે. તો હે ભદન્ત! આ પરિસ્થિતિમાં આલોચના આદિ નહીં કરી શકનાર તે નિગ્રંથને આરાધક ગણી શકાય કે વિરાધક?

ઉત્તર :- હે ગૌતમ! એવા પરિસ્થિતિમાં તેને આરાધક જ માની શકાય, વિરાધક નહીં 'एत्थ वि एए चेव अट्ठ आलावगा भाणियव्वा जाव नो विराहए' આહાર પ્રાપ્તિની ઇચ્છાથી કોઇ ગૃહસ્થને ઘેર ગયેલા શ્રમણનિર્ગ્રંથ વિષે જે પ્રકારના આઠ આલાપક કહેવામાં આવ્યા છે, એવા જ આઠ આલાપક વિહારભૂમિ આદિમાં ગયેલા શ્રમણનિર્ગ્રંથ વિષે પણ કહેવા જોઇએ. એજ પ્રમાણે વિહારભૂમિ [ગ્રામાદિ] માં ગયેલા નિગ્રંથના પણ આઠ આલાપક હોવા જોઇએ. આ રીતે કુલ ૨૪ આલાપક થાય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે 'निग्गंथेण य गामाणुगामं दूइज्जमाणेणं अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए, तस्स णं एवं भवइ, इहेव ताव अहं' ઇત્યાદિ. એક ગામથી બીજે ગામ વિહાર કરતાં શ્રમણનિર્ગ્રંથ દ્વારા

अन्यतरत् एकतमम् अकृत्यस्थानम् प्रतिसेवितम्, तस्य निर्ग्रन्थस्य खलु एवंरीत्या मनसि भावना भवति-इहैव तावत् अकृत्यस्थाने अहम् एतत्स्थानम् आलोचयामि, प्रतिक्रामामि, निन्दामि, गर्हे, वित्रोटयामि, विशोधयामि, अकरणया अभ्युत्तिष्ठामि यथार्हं प्रायश्चित्त तपःकर्म प्रतिपद्य, ततःपश्चात् स्थविराणामन्तिकम् आलोचयिष्यामि, यावत्-तपः कर्म प्रतिपत्स्ये, स च संप्रस्थितः असंप्राप्तः, स्थविराश्च पूर्वमेव अमुखाः स्युः, स खलु भदन्त! किम् आराधकः,

में विचरण करते हुए निर्ग्रन्थ श्रमण के द्वारा जब कोई अकृत्यस्थान का सेवन कर लिया जाता है तब उसके मन में ऐसा विचार आता है कि मैं पहिले इसी अकृत्यस्थान पर इस अकृत्यस्थानकी अलोचना करलेताहूं, प्रतिक्रमण करलेताहूं, निन्दा करलेताहूं, गर्हा करलेनाहू इसके अनुबंधको छेद डालता हूं, प्रायश्चित्त लेकर पाप-पंककी शुद्धि करलेताहूं-भविष्य में अब ऐसा मुझसे न हो इसके लिये तैयार हुआ यथायोग्य प्रायश्चित्त रूप कर्मको स्वीकार करता हूं-बाद में स्थविरोंके पास जाकर मैं इसकी आलोचना करलूंगा यावत् तपकर्मको स्वीकार करलूंगा। इस प्रकारकी भावनासे प्रेरित हुआ वह अकृत्य स्थान सेवी निर्ग्रन्थ श्रमण उस अकृत्य स्थानसे स्थविरोंके पास चल देता है। परन्तु जब तक वह निर्ग्रन्थ श्रमण उनके पास नहीं आपाता-तबतक वे स्थविर मूगे बन जाते हैं-उसे प्रायश्चित्त देने में अक्षम हो जाते ९-बोल नहीं सकते हैं-ऐसी स्थिति में हे भदन्त! वह निर्ग्रन्थ श्रमण आराधक है या विराधक? उत्तर में

જ્યારે કોઇ અકૃત્ય સ્થાનનું સેવન થઇ જાય છે, ત્યારે તેના મનમા એવી ભાવના થાય છે કે હું અહીં જ આ અકૃત્ય સ્થાનની આલોચના કરી લઉં છું, પ્રતિક્રમણ કરી લઉં છું, નિન્દા કરી લઉં છું, ગર્હા કરી લઉં છું, તેના અનુબંધને છેદી નાખું છું, પ્રાયશ્ચિત લઇને પાપપંકને ધોઇ નાખું છું, ભવિષ્યમાં એવું ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું અને યથા યોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપ તપકર્મનો સ્વીકાર કરી લઉં છું. ત્યાર બાદ સ્થવીરની પાસે જઇને હું તેની આલોચના આદિ કરી લઇશ અને પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ તપકર્મનો સ્વીકાર કરીશ આ પ્રમાણે અકૃત્ય સ્થાનની આલોચના આદિ કરવાની ભાવનાથી પ્રેરિત થયેલો તે નિર્ગ્રંથ તે અકૃત્ય સ્થાનેથી સ્થવિરની પાસે જવાને નીકળે છે પણ તે નિર્ગ્રંથ તે સ્થવિરોની પાસે પહોંચતા પહેલાં તે સ્થવિર વાતાદિ દોષથી મૂંગા થઇ જાય છે તેથી તેઓ તેને પ્રાયશ્ચિત્ત દેવાને અસમર્થ બની જાય છે હે ભદન્ત! આ પરિસ્થિતિમાં આલોચના આદિ ન કરી શકનાર તે શ્રમણનિર્ગ્રંથને આરાધક કહી શકાય કે વિરાધક કહેવાય?

विराधको वा ? हे गौतम ! स आराधकः, नो विराधकः 'एत्थवि ते चेव अट्ठ आलावगा भाणियव्वा जाव नो विराहए' अत्रापि ग्रामानुग्रामव्यतिव्रजनविषयेऽपि ते चैव उपर्युक्ताश्चत्वार असंप्राप्त विषयकाश्चत्वारश्च संप्राप्तविषयका अष्ट आलापका भाणितव्या यावत् नो विराधकः' इत्यन्तम्, 'एवं रीत्या निर्ग्रन्थस्याराधकत्वं प्रतिपाद्य निर्ग्रन्थ्या आराधकत्वं प्रतिपादयति–'निग्गंथी ए य गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुपविट्ठाए अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए' निर्ग्रन्थ्या श्रमणया साध्व्या च गृहपतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया आहारग्रहणेच्छया अनुप्रविष्टया अन्यतरद् एकतमम् अकृत्यस्थानं प्रतिसेवितम्,

प्रभु कहते हैं- हे गौतम ! ऐसी स्थिति होने पर भी वह निर्ग्रन्थ श्रमण आराधक ही है विराधक नहीं। इस विषय में भी असंप्राप्त विषयक ४ आलापक और संप्राप्तविषयक ४ आलापक इस प्रकार आठ आलापक कहना चाहिये। और ये आठ आलापक 'यावत् वह विराधक नहीं है' यहां तक कहना चाहिये ! इस तरह यहां तक निर्ग्रन्थ श्रमण में आराधकता प्रतिपादन करके अब सूत्रकार निर्ग्रन्थी–साध्वीमें इसी विषयको लेकर आराधकताका प्रतिपादन करते हैं इसमें गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं– 'निग्गंथीए य गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुपविट्ठाए अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए' गाथापतिके घर पर आहार लेनेकी इच्छासे गई हुई किसी साध्वीके द्वारा यदि किसी एक अकृत्यस्थानका प्रतिसेवन बन गया होवे–

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે હે ગૌતમ ! એવી પરિસ્થિતિમાં તેને આરાધક જ માની શકાય વિરાધક માની શકાય નહીં' આ વિષયને અનુલક્ષીને પણ અસંપ્રાપ્ત [સ્થવિર પાસે પહોંચી ન શકેલા] નિર્ગ્રંથ વિષેના ચાર આલાપક અને સંપ્રાપ્ત [સ્થવિર પાસે પહોંચી ચુકેલા] નિર્ગ્રંથ વિષેના ચાર આલાપક. એમ કુલ આઠ આલાપક કહેવા જોઈએ આ રીતે અહીં સુધીના નિવેદન દ્વારા શ્રમણનિર્ગ્રંથમાં સૂત્રકારે આરાધકતાનુ પ્રતિપાદન કર્યું છે, હવે તેઓ નિર્ગ્રંથી [સાધ્વી] માં પણ એજ પરિસ્થિતિની અપેક્ષાએ આરાધકતાનુ પ્રતિપાદન કરે છે–

હવે સાધ્વીની અપેક્ષાએ ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે– 'निग्गंथीए य गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुपविट्ठाए अन्नयरे अकिच्चट्ठाणे पडिसेविए' કોઈ ગૃહસ્થને ઘેર આહાર પ્રાપ્તિના ઇચ્છાથી ગયેલાં કોઈ સાધ્વી દ્વારા કોઇ એક અકૃત્યસ્થાનનુ પ્રતિસેવન થઇ ગયું હોય, 'तीसे णं एवं भवइ' અને ત્યાર

'तीसे णं एवं भवइ-इहेव ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि जाव तवोकम्मं पडिवज्जामि' तस्या मनसि खलु एवं भावना भवति-इहैव अत्रैव तावत् अकृत्यस्थाने अहम् एतस्य स्थानस्य एतद् अकृत्यस्थानम् आलोचयामि स्व, मनसि, यावत् प्रतिक्रामामि-मिथ्यादुष्कृतं ददामि, निन्दामि, गर्हे, वित्रोटयामि विशोधयामि, अकरणतया अभ्युत्तिष्ठामि यथार्ह प्रायश्चित्तं तपःकर्म प्रतिपद्य, 'तओपच्छा पवत्तिणीए अतीयं आलोएस्सामि जाव पडिवज्जिस्सामि' ततः पश्चात् प्रवर्तिन्याः साध्व्याः अन्तिकं समीपम् आलोचयिष्यामि, यावत् तपःकर्म प्रतिपत्स्ये स्वीकरिष्ये, 'सा य संपट्ठिया असंपत्ता पवत्तिणीय अणु-

'तीसेणं एवं भवइ. इहेव ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि, जाव तवोकम्मं पडिवज्जामि' और बन जाने पर फिर उसके मन में ऐसी भावना आगई होवे कि मैं पहिले अपनेही मनसे इसी अकृत्यस्थानपर इस अकृत्यस्थानकी आलोचना करलेती हू-यावत् प्रतिक्रमण करलेती हू-मिथ्यादुष्कृत देती हू, निंदा करलेतीहू, गर्हाकर लेती हूं, इसके अनुबंधको छेद लेती हू, प्रायश्चित्त के लेनेसे पापपङ्कका (पापरूपीकीचड) प्रक्षालन करलेती हू, आगे ऐसा कार्यमुझसे न बने इसके लिये मै अपने आपको तैयार करलेतीहूं तथा यथायोग्य प्रायश्चित्त रूप तपकर्मको स्वीकार करती हू, इस प्रकारसे वह अपने मनसे मनमें सब कुछ पूर्वोक्त रूपसे करके 'तओपच्छा पवत्तिणीए अंतियं आलोएस्सामि, जाव तवोकम्मं पडिवज्जिस्सामि' बाद में ऐसा विचार और करती है कि मैं अब यहांसे चलकर प्रवर्तिनीके पास जाऊँगी और उनसे आलोचना करूंगी, यावत् तपःकर्म स्वीकार करूगी। इस प्रकारसे विचार कर 'सायसंपट्ठिया असंपत्ता

બાદ તેના મનમા એવી ભાવના પેદા થાય છે કે 'इहेव-ताव अहं एयस्स ठाणस्स आलोएमि, जाव तवोकम्मं पडिवज्जामि' પહેલા તો હુ અહીં જ [આ અકૃત સ્થાન પરજ] આ અકૃત્ય સ્થાનના આલોચના કરી લઉં છુ, પ્રતિક્રમણ કરી લઉ છું, નિંદ તથા ગર્હા કરી લઉ છું, તેના અનુબંધને છેદી નાખુ છું-પાયશ્ચિત્ત લઇને પાપપંકને ધોઇ નાખુ છુ, ભવિષ્યમા એવુ ન કરવાનો નિશ્ચય કરૂં છું, અને યથાયોગ્ય પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ તપકર્મનો સ્વીકાર કરી લઉં છુ આ પ્રમાણે અંતઃકરણ પૂર્વક કરીને 'तओ पच्छा-पवत्तिणीए अंतियं आलोएस्सामि, जाव तवोकम्मं पडिवज्जिस्सामि' તે પ્રવર્તિની [વૃદ્ધ સાધ્વી] પાસે જઇને આ અકૃત્યસેવનની આલોચના આદિ કરીને પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ લેવાનો વિચાર કરે છે આ પ્રમાણે વિચાર કરીને 'सा य संपट्ठिया

हा सिया' सा च निर्ग्रन्थी संप्रस्थिता स्वस्थानात् प्रचलिता किन्तु असंप्राप्ताः प्रवर्तिनीसमीपं नोपगता मार्गे स्थिता एव तावत् प्रवर्तिनी साध्वीच अमुखा मूका वातादिदोषवशात् वचनरहिता स्यात्, 'सा णं भंते ! किं आराहिया, विराहिया ? हे भदन्त ! सा आलोचनार्थं गन्तुं प्रवृत्ताः निर्ग्रन्थी खलु किम् आराधिका ? विराधका वा भवेत् ? भगवानाह – 'गोयमा ! आराहिया, नो विराहिया' हे गौतम ! सा निर्ग्रथी आराधिका स्यात् नो विराधिका स्यात्, 'सा य संपट्ठिया जहा निग्गंथस्स तिन्निगमा भणिया, एवं निग्गथीएवि तिन्नि आलावगा भाणियव्वा, जाव आराहिया नो विराहिया सा च निर्ग्रन्थी साध्वी संप्रस्थिता यथानिग्रन्थस्य त्रयोगमा आलापका भणिताः एवंतथैव निग्रन्थ्याः साध्व्या अपि त्रयः आलापका भणितव्याः, तथाहि–वसा संप्रस्थिता

पवत्तिणीय अमुहा सिया' वह उस अकृत्यस्थानसे चल देती है–परन्तु यह वहां पहुँच नहीं पाती है रास्ते में ही रहती है कि इतने में वह प्रवर्तिनी वातादिदोषवश अमुख–मूक हो जाती है। तो ऐसी हालत में 'साणं भते ! कि आराहिया विराहिया' हे भदन्त ! वहसाध्वी जो कि आलोचनाके लिये चली जा रही है क्या आराधिका है या विराधिका है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा' हे गौतम ! 'आराहिया नो विराहिया' वह निर्ग्रन्थी-साध्वी आराधिका है किन्तु विराधिका नहीं है। 'सायसंपट्ठिया जहा निग्गंथस्स तिन्नि गमा भणिया एवं निग्गंथीए वि तिन्नि आलावगा भाणियव्वा, जाव आराहिया, नो विराहिया' जिस प्रकारसे संप्रस्थित हुए निर्ग्रन्थके असंप्राप्त विषयक तीन आलापक कहे गये हैं, उसी प्रकारसे संप्रस्थित हुई साध्वीके

असंपत्ता पवत्तिणी य अमुहा सिया' તે ત્યાંથી ચાલી નીકળે છે, પણ તે ત્યાં પહોંચે તે પહેલા તો તે પ્રવર્તિની વાતાદિ દોષને લીધે મૂક બની જાય છે. તેથી તે સાધ્વીજીને પ્રાયશ્ચિત્ત આપીશકતા નથી. તો એવી પરિસ્થિતિમાં 'सा णं भंते ! कि आराहिया, विराहिया ?' આલોચના ન કરી શકનાર તે સાધ્વીને સંયમની આરાધિકા કહી શકાય કે વિરાધિકા કહેવાય ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે– 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'आराहिया, नो विहारिया' તે સાધ્વીને સંયમની આરાધિકા જ કહી શકાય, વિરાધિકા કહેવાય નહી. 'सा य संपट्ठिया जहा निग्गंथस्स तिन्नि गमा भणिया एवं निग्गंथीए वि तिन्नि आलावगा भाणियव्वा, जाव आराहिया, नो विराहिया' આલોચના આદિ કરવા માટે સ્થવિર પાસે જવાને માટે ઉપડેલા નિર્ગ્રંથના અસંપ્રાપ્ત સ્થિતિ વિષયક ત્રણ આલાપક કરવામાં આવ્યા છે, એજ પ્રમાણે

असंप्राप्ता आत्मना अमुखा स्यात् ? सा संप्रस्थिता असंप्राप्ता, प्रवर्तिनी कालं कुर्यात् ? सा संप्रस्थिता असंप्राप्ता आत्मनैव कालं कुर्यात् ३, सा किम् आराधिका, विराधिका वा ? गौतम ! सा आराधिका भवेत्, नो विराधिका स्यात् गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति-'से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ-आराहिया, नो विराहिया ?' हे भदन्त ! तत् अथ केनार्थेन एवमुच्यते-आराधिका, नो विराधिका इति ? इति प्रश्नः, भगवानाह- गोयमा ! से जहानामए-केइपुरिसे एगं महं उण्णालोमं वा, गयलोमं वा, सणलोमं वा कप्पासलोमं वा, तणसूयं

असंप्राप्तविषयक तीन आलापक कहना चाहिये-जैसे-वह अपने अकृत्य स्थानसे आलोचना ग्रहण करनेके लिये प्रवर्तिनीके पास चलदेती है. परन्तु वहां पहुँचनेसे पहिले वह मूक बन जाती है ? साध्वी वहांसे चलदेती है पर वहां तक वह नहीं आपाती है बीचही में कालकर जाती है- इन सब हालतों में हे भदन्त ! वह साध्वी आराधिका मानी गई है या विराधिका मानी गई है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! वह साध्वी आराधिका मानी गई है, विराधिका नहीं। अब गौतम इस विषय में कारण जाननेकी इच्छासे 'से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ आराहिया नो विराहिया' प्रभुसे ऐसा पूछ रहे हैं हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारणसे कहते हैं कि ये सब आराधक ही होते हैं-विराधक नहीं होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'से जहा नामए केइ पुरिसे एगं

પ્રવર્તિની પાસે જવાને ઉપડેલા સાધ્વીની અસંપ્રાપ્ત સ્થિતિ વિષયક ત્રણ આલાપકો કહેવા જોઇએ જેમકે (૧) તે આલોચના આદિ કરવાને માટે પ્રવર્તિની પાસે જવાને ઉપડે છે પણ ત્યાં પહોંચતા પહેલાં પોતે જ મૂક બની જાય છે. (૨) સાધ્વી ત્યાંથી ચાલી નીકળે છે પણ ત્યાં પહોંચતા પહેલા પ્રવર્તિની કાળ કરી જાય છે. (૩) સાધ્વી ત્યાંથી નીકળે છે પણ પ્રવર્તિની પાસે પહોંચતા પહેલાં રસ્તામાં પોતેજ કાળ કરી જાય છે હે ભદન્ત ! આ ત્રણે પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં આલોચના ન કરી શકનાર સાધ્વીને આરાધિકા માનવી કે વિરાધિકા માનવી ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે- 'गोयमा ! ઇત્યાદિ' હે ગૌતમ ! તે સાધ્વીને આરાધિકા જ કહી શકાય, વિરાધિકા કહેવાય નહીં

હવે આ પ્રકારના જવાબનુ કારણ જાણવા નિમિત્તે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે- 'से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ, आराहिया नो विराहिया ?' હે ભદન્ત ! આપ શા કારણે તેમને આરાધક કહો છો ? તેમને વિરાધક ન કહેવાનું શું કારણ છે ?

वा,' हे गौतम ! तद्यथानाम कश्चित्पुरुषः एकं महत् उर्णालोम वा, (मेषलोमा) गजलोम वा, शणलोम वा, कार्पासलोम वा, तृण सूत्रं वा, 'दुहा वा तिहा वा, संखेज्जहा वा, छिंदित्ता. अगणिकायंसि पक्खिवेज्जा द्विधा वा, त्रिधा वा, संख्यातधा वा छित्वा अग्निकाये प्रक्षिपेत् 'से नूनं गोयमा ! छिज्जमाणे छिन्ने, पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते, दज्झमाणे दड्ढेत्तिवत्तव्वं सिया ? हे गौतम ! तत् उर्णालोमादिकम् नूनं किम् छिद्यमानं द्विधा क्रियमाणं छिन्नं प्रक्षिप्यमाणं पक्षिप्तं, दह्यमानं दग्धमिति वक्तव्यं स्यात् ? गौतम आह-'हंता

महं उण्णालोमं वा, गयलोमं वा, सणलोमं वा, कप्पासलोमं वा, तणसूयं वा' जैसे कोई एक पुरुष मेष के बालों के ढेर को-ऊनको हाथी के रोम के ढेर को, सणको, कपास को तथा घास के रस्से को 'दुहा वा तिहा वा संखेज्जहा वा छिंदित्ता' दो टुकडे करके तीन टुकडे करके अथवा संख्यात टुकडे करके 'अगणिकायंसि पक्खिवेज्जा' अग्निकाय में-अग्नि में डाल देता है । से णूणं गोयमा ! छिज्जमाणे छिन्ने, पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते, दज्झमाणें दड्ढेत्ति वत्तव्वं सिया' तो हे गौतम ! उस छेदे जाते हुए ऊन आदि पदार्थ में 'वह छिन्न हो गया' छेद दिया गया-इस तरह से वर्तमान काल में भूतकाल का प्रयोग होता है न ? अग्नि में डाले जाते हुए उसमें 'वह अग्नि में डाल दिया गया' ऐसा वर्तमान काल में भूतकाल का प्रयोग होता है न ? इसी तरह जलते उन ऊन आदिकों में 'वे जल गये' इस प्रकार से वर्तमान काल में भूतकाल का प्रयोग होता है न ? इसके

ઉત્તર :- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'से जहा नामए केइ पुरिसे एगं महं उण्णालोमं वा, गयलोमं वा, सणलोमं वा, कप्पासलोमं वा, तणसूयं वा' જેમકે કોઇ એક પુરુષ ઘેટાના વાળ-ઉનના ઢગલાને, હાથીના વાળના ઢગલાને, શણના રેસાને, કપાસના રેસાને, તથા ઘાસના ટુકડાને (દોરડાને) 'दुहा वा तिहा वा संखेज्जहा वा छिंदित्ता' બે, ત્રણ અથવા અસખ્ય ટુકડા કરીને 'अगणिकायंसि पक्खिवेज्जा' અગ્નિમાં નાખી દે છે 'से णूणं गोयमा ! छिज्जमाणे छिन्ने, पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते, दज्झमाणे दड्ढे त्ति वत्तव्वं सिया' તો હે ગૌતમ ! તે છેદાઈ રહેલા ઉન આદિ પદાર્થોને માટે 'તેને છેદી નાખવામાં આવ્યા', એવો પ્રયોગ થાય છે કે નહીં ? અગ્નિમાં નાખવામાં આવતા પદાર્થને માટે 'અગ્નિમાં નાખી દેવાયો', એવો પ્રયોગ થાય છે કે નહીં ? અગ્નિમાં બળતાં ને ઊન આદિ પદાર્થને માટે 'અગ્નિમાં બળી ગયા, એવો પ્રયોગ થાય છે કે નહીં ? આ પ્રકારે વતમાનકાળમા ભૂતકાળને પ્રયોગ થાય છે કે

भगवं ! छिज्जमाणे छिन्ने जाव दड्ढे त्ति वत्तव्वं सिया' हे भगवन् ! हन्त सत्यम् तद् ऊर्णालोमादिकं छिद्यमानं छिन्नं यावत् प्रक्षिप्यमाणं प्रक्षिप्तं, दह्यमानं दग्धमिति वक्तव्यं स्यात् भवेत् ।

एवञ्च क्रियाकरणकालभूतकालयोरभेदेन प्रतिक्षणं प्रतिक्षणं कार्यस्य निष्पत्त्या यथा छिद्यमानं वस्तु छिन्नमितिव्यपदिश्यते तथैव आलोचना परिणामे सति असौ

उपर गौतम कहते हैं 'हंता, भगवं छिज्जमाणे छिन्ने जाव दढेत्ति वत्तव्वं सिया' हां भदन्त ! छेदे जाते हुए ऊन आदि पदार्थों में वे छिन्न हो चुके हैं इस प्रकारसे वर्तमान काल में भूतकाल का प्रयोग होता है इसी तरह से अग्नि में डाले जाते हुए उनमें वे डाले जा चुके हैं ऐसा वर्तमान कालमें भूतकाल का प्रयोग होता है और इसी तरह से जलते हुए उनमें वे जले हैं ऐसा वर्तमान काल में भूतकालका प्रयोग होता है। तात्पर्य कहनेका यह है कि जो काल क्रिया करने का है उस काल में और जो काल बीत चुका है ऐसे भूत-काल में अभेद जब मान लिया जाता है तब ऐसा कथन हो जाता है। कार्य की निष्पत्ति होने का जो समय है वह वर्तमान काल क्रियाकरण काल है। अर्थात् यह काल क्रिया की निष्पत्ति का होता है और भूतकाल क्रिया की निष्पत्ति हो चुकने का होता है। परन्तु जब दोनों कालों में अभेद मान लिया जाता है तब ऐसा व्यवहार होता है इसीलिये 'छिद्यमान' वस्तु मे 'छिन्न' ऐसे व्यपदेश होने

નહીં ? તેનો ઉત્તર આપતા ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે- 'हंता, भगवं छिज्जमाणे छिन्ने जाव दड्ढेत्ति वत्तव्व सिया' હા, ભદન્ત ! છેદાઇ રહેલા ઊન આદિ પદાર્થને માટે 'છેદાઈ ગયા', એવો પ્રયોગ થાય છે, અગ્નિમા નાખવામાં આવતા ઊન આદિ પદાર્થને માટે 'અગ્નિમા નાખી દેવામાં આવ્યા', એવો પ્રયોગ થાય છે અને અગ્નિમા બળતા ઊન આદિ પદાર્થ માટે 'અગ્નિમા બળી ગયા' એવો પ્રયોગ પણ થાય છે આ રીતે વર્તમાનકાળમાં ભૂતકાળનો પ્રયોગ થાય છે ખરો. આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે- ક્રિયા કરવાનો જે કાળ છે તેમાં જે કાળ વ્યતીત થઇ ચુકયો છે એવા ભૂતકાળમાં જ્યારે અભેદ માની લેવામાં આવે છે ત્યારે આ પ્રકારનું કથન થાય છે કાર્યની નિષ્પત્તિ થવાનો જે સમય છે તે વર્તમાનકાળ-ક્રિયાકરણ કાળ છે-એટલે કે કાર્ય થવાનો જે કાળ તે વર્તમાનકાળ છે. પણ ક્રિયાની નિષ્પત્તિ થઈ ચુકવાનો જે કાળ છે તે ભૂતકાળ છે પણ જ્યારે તે બન્ને કાળોમાં અભેદ માની લેવામાં આવે છે, ત્યારે આ પ્રકારનો પ્રયોગ થાય છે. તેથી 'छिद्यमान' છેદાતી વસ્તુમાં 'छिन्न' છેદાઇ ચુકેલીનો વ્યવહાર

निर्ग्रन्थः आराधनाप्रवृत्तोऽपि आराधक एवोच्यते, नो विराधकः इत्याशयः। भगवान् स्वयमेव दृष्टान्तान्तरमाह–से जहा वा केइ पुरिसे वत्थं अहतं वा, धोतं वा, तंतुगयं वा, मंजिट्ठादोणीए पक्खिवेज्जा' 'तत् अथ यथा वा कश्चित् पुरुषो वस्त्रम् अहतं वा प्रत्यग्रम्, धौतं वा प्रक्षालितम् तन्तुगतं वा सद्य उद्धृतम् मञ्जिष्ठा

मे कोई बाधा नहीं आती है। इसी तरह से आलोचना करने की परिणति से युक्त हुए निर्ग्रन्थ श्रमण तथा निर्ग्रन्थी साध्वी में भी जो कि वर्तमान में आराधना करने में प्रवृत्त हो रहा है 'आराधक ही है' ऐसा भूतकालिक प्रयोग होने मे कोई बाधा नहीं आती है। क्योंकि वह वर्तमान में आराधक होने की ओर अग्रसर हो रहा है अतः वह आराधक ही हो चुका है ऐसा कह दिया जावे तो इसमें कोई क्षति नहीं होती है। इसी बात को प्रभु दूसरे दृष्टान्त द्वारा समर्थित करते हैं 'से जहा वा केई पुरिसे वत्थं अहतं वा, धोतं वा, ततुगयं वा मंजिट्ठादोणीए पक्खिवेज्जा' जैसे कोई पुरुष जुलाहा करके (जुलाहों-माने कपडा बुननेका यंत्रपर) तैयार किये हुए वस्त्रको पूरे के पूरे रूप में उतार कर एक मंजिष्ठा राग-रंग के पात्र में रंगने के लिये डाल देता है-तो जब लोग उससे पूछते हैं कि कहो भाई! वह वस्त्र रंग गया है न? तब वह उस पात्र में डाले हुए वस्त्र को कह देता है कि हां भाई! वह वस्त्र रंग गया है–यद्यपि वह अभी रंगने की ओर अग्रसर हो रहा है। परन्तु उसे 'रंग चुका' ऐसा जो भूतकालिक

કરવામા કોઇ વાધો નડનો નથી. એજ પ્રમાણે આલોચના કરવાની પરિણુતિ (ભાવના) થી યુક્ત થયેલા અને વર્તમાનમાં આરાધના કરવાને પ્રવૃત્ત થઇ રહેલા શ્રમણુ નિર્ગ્રંથ તથા નિર્ગ્રંથી (સાધ્વી) ને માટે 'તેઓ આરાધક જ છે', એવો ભૂતકાલિક પ્રયોગ કરવામાં કોઇ મુશ્કેલી નડતી નથી. કારણુકે તેઓ વર્તમાનમાં આરાધક થવાને અગ્રેસર થઇ રહેલા છે, તેથી તેઓ આરાધક થઈ ચુકયા છે, એવું કહેવામાં આવે તો કોઇ વાંધો નડતો નથી. આ વાતનુ વધુ સમર્થન કરવાને માટે સૂત્રકાર બીજુ દૃષ્ટાંત આપે છે.

'से जहा वा केई पुरिसे वत्थं अहतंवा, धोतंवा, तंतुगयं वा, मंज्जिट्टा-दोणीए पक्खिवेज्जा' જેમકે કોઇ પુરુષ (વણકર) સાળપર તૈયાર કરેલા કાપડને આખે આખું ઉતારીને મજિઠના-રંગથી ભરેલા પાત્રમાં રંગવાને માટે ઝબોળી દે છે હવે તેને કોઇ માણસ પૂછે કે 'ભાઇ! તે વસ્ત્ર રંગાઇ ગયું છે કે નહીં?' જો કે તે વસ્ત્ર રંગાઇ ગયું હોતું નથી, પરંતુ હજી તેના ઉપર રંગ ચડવાની ક્રિયા ચાલુ જ હોય છે. છતાં પણ પેલો વણકર જવાબ આપે છે કે 'હાં ભાઇ! તે રંગાઇ ગયું છે'. આવી રીતે રંગાઇ

द्रोण्यां मञ्जिष्ठारागभाण्डे प्रक्षिपेत् 'से णूणं गोयमा ! उक्खिप्पमाणे उक्खित्ते, पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते, रज्जमाणे रत्तेत्ति वत्तव्वं सिया ! तत् वस्त्रम् नूनम् उत्क्षिप्यमाणम् उत्क्षिप्तम् प्रक्षिप्यमाणं प्रक्षिप्तम्, रज्यमानं रक्तमिति वक्तव्यं स्यात् किम् ? गौतम आह-'हंता, भगवं ! उक्खिप्पमाणे उक्खित्ते, जाव रत्तेत्ति वत्तव्वं सिया' हे भगवन् ! हन्त सत्यम् तद्वस्त्रं मञ्जिष्ठाद्रोण्याम् उत्क्षिप्यमाणम् उत्क्षिप्तम्, यावत्-प्रक्षिप्यमाणं प्रक्षिप्तम्, रज्यमानं रक्तमिति नूनं वक्तव्यं स्यात्.

प्रयोग होता है वह वर्तमान काल और भूतकाल मे अभेद मानकर ही होता है । इसी वात को ध्यान में रखकर प्रभु गौतम से 'उक्खिप्पमाणे उक्खित्ते, पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते रज्जमाणेरज्जेत्ति वत्तव्वं सिया' ऐसा कह रहेहैं- कहो गौतम ! जब यह वस्त्र मंजिष्ठा रंगके पात्रमें उलट पुलट किया जाता है- उस समय उसमें 'उत्क्षिप्तम्' ऐसा भूतकाल संबंधी प्रयोग होता है न ? तथा जब उस मंजिष्ठा रंगके पात्रमें डाला जाता -है तब उसमें वह डाल दिया गया है ऐसा भी भूतकालका प्रयोग होता है न ? तथा-जब वह रंगनेकी अवस्था में होताहै तब उसमें वह रंगा जा चुका है' ऐसा भी भूतकालका प्रयोग होता है न ? इस पर गौतम कहते हैं- 'हंता भगव ! उक्खिप्पमाणे उक्खित्ते, जाव रत्तेत्ति वत्तव्वं सिया' हां भदन्त ! ऐसा सब प्रयोग होताहै- अर्थात् मंजिष्ठा रंगकी द्रोणी (कुंडी) में उत्क्षिप्यमाण वस्त्र में उत्क्षिप्त और रज्यमान

રહેલા વસ્ત્રને માટે 'રંગાઈ ગયુ છે' એવા જે ભૂતકાલિક પ્રયોગ થાય છે તે વર્તમાન અને ભૂતકાળમાં અભેદ માનીને જ થાય છે એજ વાતને ધ્યાનમાં રાખીને પ્રભુ ગૌતમ સ્વામીને આ પ્રમાણે કહે છે- 'उक्खिप्पमाणे उक्खित्ते, पक्खिप्पमाणे पक्खित्ते, रज्जमाणे रज्जे त्ति वत्तव्वं सिया'. હે ગૌતમ! મજિઠના રગમા નાખવામા આવી રહેલા તે વસ્ત્રને માટે 'રંગમાં નાખી દેવામાં આવ્યુ', એવો ભૂતકાલિક પ્રયોગ થાય છે કે નહીં ? તે રંગમા ઝબોળાઇ રહેલા વસ્ત્રને માટે 'ઝબોળાઇ ગયુ' એવો પ્રયોગ થાય છે કે નહી ? તે રંગમાં રંગાતા વસ્ત્રને માટે 'રંગાઇ ગયુ' એવો પ્રયોગ થાય છે કે નહીં ? આ રીતે તે ત્રણ વર્તમાનકાલિક ક્રિયાઓ માટે ભૂતકાળનો પ્રયોગ થાય છે કે નહીં ? ગૌતમ સ્વામી જવાબ આપે છે- 'हंता, भगवं ! उक्खिप्पमाणे उक्खित्ते, जाव रत्ते त्ति वत्तव्वं सिया' હે ભદન્ત ! એવો પ્રયોગ થઇ શકે છે. એટલે કે મજિઠના રંગની કુંડીમાં ઉત્ક્ષિપ્યમાણ (નખાઇ રહેલા) વસ્ત્રને માટે 'ઉત્ક્ષિપ્ત' (નાખી દેવામાં આવ્યું) એવો પ્રયોગ કરી શકાય છે અને રંગાતા વસ્ત્રને માટે 'રંગાઇ ગયુ' એવો પ્રયોગ પણ કરી શકાય છે.

भगवान् प्रकृतमुपसंहरति-'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-आराहए, नो विराहए' हे गौतम ! तत् अथ तेनार्थेन एवमुच्यते,-निर्ग्रन्थः आराधक एव नो विराधकः ॥ सू० ३ ॥

दीपस्वरूपवक्तव्यता-

मूलम्-"पईवस्स णं भंते! झियायमाणस्स किं पईवे झियाइ लट्ठी झियाइ, वत्ती झियाइ, तेल्ले झियाइ, दीवचंपए झियाइ, जोई झियाइ ! गोयमा ! नो पईवे झियाइ, जाव नो पईव चंपए झियाइ, जोई झियाइ, आगारस्स णं भंते ! झियायमाणस्स किं आगारे झियाइ, कुड्डा झियाइ, कडणा झियाइ धारणा झियाइ, बलहरणे झियाइ, वंसा झियाइ, मल्ला झियाइ वग्गा झियाइ, छित्तरा झियाइ, छाणे झियाइ, जोई झियाइ ? गोयमा! नो अगारे झियाइ, नो कुड्डा झियाइ, जाव नो छाणे झियाइ जोई झियाइ ॥ सू० ४ ॥

छाया - प्रदीपस्य खलु भदन्त ! ध्मायतः किं प्रदीपो ध्मायति, यष्टिः ध्मायति, वर्तिका ध्मायति तैलं ध्मायति, दीपचम्पकं ध्मायति, ज्योतिः

में रक्त ऐसा प्रयोग होता है। अब प्रकृत विषयका उपसंहार करते हुए प्रभुसे कहते हैं- 'से तेणट्ठणं गोयमा ! एवं वुच्चइ आराहए नो विराहए' हे गौतम ! इसी कारणसे मैने ऐसा कहा है कि आराधना करनेके लिये तैयार हुआ वह निग्रन्थ श्रमण तथा निर्ग्रन्थी साध्वी आराधक है विराधक नहीं है ॥ सू० ३ ॥

હવે આ વાતનો ઉપસંહાર કરતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે- 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, आराहए नो विराहए' હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે આરાધના કરવાને માટે તૈયાર થયેલા તે શ્રમણ નિર્ગ્રંથ તથા નિર્ગ્રંથી સાધ્વી આરાધક જ છે, વિરાધક નથી. ॥ સૂ ૩ ॥

ध्मायति ? गौतम ! नो प्रदीपो ध्मायति, यावत् नो प्रदीपचम्पकं ध्मायति; ज्योतिः ध्मायति; आगारस्य खलु भदन्त ! ध्मायतः किम् आगारं ध्मायति; कुडयानि ध्मायति कडनानि ध्मायति धारणे ध्मायतः, बलहरणं ध्मायति, वंशाः ध्मायन्ति, मल्लाः ध्मायन्ति, वल्का ध्मायन्ति, छित्वराणि ध्मायन्तिः

दीप स्वरूप वक्तव्यता–

'पईवस्स णं भंते ! झियायमाणस्स किं पइवे' इत्यादि ।

सूत्रार्थ– (पईवस्स णं भंते ! झियायमाणस्स किं पईवे झियाइ·) हे भदन्त ! जलते हुए दीपक में क्या जलता है ? क्या दीपक जलता है ? (लट्ठी झियाइ) या दीपक की यष्टि जिस यष्टि पर दीवा रखा जाता है वह जलती है ? (वत्ती झियाइ) अर्थात् वत्ती जलती है ? (तेल्ले झियाइ) या तेल जलता है ? (दीपचंपए झियाइ) या दीपकका आधारभूत पात्र जलता है ? (जोई झीयाइ) या ज्योति–अग्नि–जलती है ? (गोयमा !) हे गौतम ! (नो पइवे झियाइ जाव नो पइवचंपए झियाइ जोइ झियाइ) प्रदीप नहीं जलता है–यावत् प्रदीपका आधारभूत पात्र नहीं जलता है, किन्तु-ज्योती-अग्नि जलती है । (अगारस्स णं भंते ! झियायमाणस्स किं अगारे झियाइ, कुड्डा झियाइ, कडणा झियाइ, धारणा झियाइ बल हरणे झियाइ, वंसा झियाइ, मल्ला झियाइ, वग्गा झियाइ छित्तरा

દીપ સ્વરૂપ વક્તવ્યતા–

'पईवस्सणं भंते ! झियायमाणस्स किं पइवे झियाइ' ઇત્યાદિ–

सूत्रार्थ :– (पईवस्सणं भंते ! झियायमाणस्स कि पइवे झियाइ) હે ભદન્ત! બળતા દીપકમાં શું બળે છે ! શું દીપક બળે છે ? (लट्ठी झियाइ) કે દીવાની વાટ બળે છે ? (वत्ति झियाइ) કે બત્તિ બળે છે ? (तेल्ले झियाइ) કે તેલ બળે છે ? (दीवचंपए झियाइ) કે દીપકનું આધારભૂત પાત્ર બળે છે ? (जोई झियाइ) કે જ્યોતી (અગ્નિ) બળે છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (नो पइवे झियाइ जाव नो पइवचंपए झियाइ–जोइ झियाइ) પ્રદીપ બળતો નથી, પ્રદીપના આધારભૂત પાત્ર પર્યન્તની કોઇ પણ વસ્તુ બળતી નથી, પરન્તુ જ્યોતિ (અગ્નિ) જ બળે છે. (अगारस्स णं भंते ! झियायमाणस्स किं अगारे झियाइ, कुड्डा झियाइ, कडणा झियाइ, धारणा झियाइ, बलहरणे झियाइ, वंसा झियाइ, मल्ला झियाइ; वग्गा झियाइ, छित्तरा

भगवान् प्रकृतमुपसंहरति-'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-आराहए, नो विराहए' हे गौतम ! तत् अथ तेनार्थेन एवमुच्यते,-निर्ग्रन्थः आराधक एव नो विराधकः ॥ सू० ३ ॥

दीपस्वरूपवक्तव्यता-

मूलम्-"पईवस्स णं भंते! झियायमाणस्स किं पईवे झियाइ लट्ठी झियाइ, वत्ती झियाइ, तेल्ले झियाइ, दीवचंपए झियाइ, जोई झियाइ! गोयमा! नो पईवे झियाइ, जाव नो पईव चंपए झियाइ, जोई झियाइ, आगारस्स णं भंते! झियायमाणस्स किं आगारे झियाइ, कुड्डा झियाइ, कडणा झियाइ धारणा झियाइ, वलहरणे झियाइ, वंसा झियाइ, मल्ला झियाइ वग्गा झियाइ, छित्तरा झियाइ, छाणे झियाइ, जोई झियाइ ? गोयमा! नो अगारे झियाइ, नो कुड्डा झियाइ, जाव नो छाणे झियाइ जोई झियाइ ॥ सू० ४ ॥

छाया - प्रदीपस्य खलु भदन्त ! ध्मायतः किं प्रदीपो ध्मायति, यष्टिः ध्मायति, वर्तिका ध्मायति तैलं ध्मायति, दीपचम्पकं ध्मायति, ज्योतिः

में रक्त ऐसा प्रयोग होता है। अब प्रकृत विषयका उपसंहार करते हुए प्रभुसे कहते हैं-'से तेणट्ठणं गोयमा ! एवं वुच्चइ आराहए नो विराहए' हे गौतम ! इसी कारणसे मैने ऐसा कहा है कि आराधना करनेके लिये तैयार हुआ वह निग्रन्थ श्रमण तथा निर्ग्रन्थी साध्वी आराधक है विराधक नहीं है ॥ सू० ३ ॥

હવે આ વાતનો ઉપસંહાર કરતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે- 'से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, आराहए नो विराहए' હે ગૌતમ ! તે કારણે, મેં એવું કહ્યું છે કે આરાધના કરવાને માટે તૈયાર થયેલા તે શ્રમણ નિર્ગ્રંથ તથા નિર્ગ્રંથી સાધ્વી આરાધક જ છે, વિરાધક નથી. ॥ સૂ ૩ ॥

ध्मायति? गौतम! नो प्रदीपो ध्मायति, यावत् नो प्रदीपचम्पकं ध्मायति; ज्योतिः ध्मायति; आगारस्य खलु भदन्त! ध्मायतः किम् आगारं ध्मायति; कुडयानि ध्मायति कडनानि ध्मायति धारणे ध्मायतः, बलहरणं ध्मायति, वंशाः ध्मायन्ति, मल्लाः ध्मायन्ति, वल्का ध्मायन्ति, छित्वराणि ध्मायन्तिः

दीप स्वरूप वक्तव्यता–

'पईवस्स णं भंते! झियायमाणस्स किं पइवे' इत्यादि।

सूत्रार्थ– (पईवस्स णं भंते! झियायमाणस्स किं पईवे झियाइ·) हे भदन्त! जलते हुए दीपक में क्या जलता है? क्या दीपक जलता है? (लट्ठी झियाइ) या दीपक की यष्टि जिस यष्टि पर दीवा रखा जाता है वह जलती है? (वत्ती झियाइ) अर्थात् वत्ती जलती है? (तेल्ले झियाइ) या तेल जलता है? (दीपचंपए झियाइ) या दीपकका आधारभूत पात्र जलता है? (जोई झीयाइ) या ज्योति–अग्नि–जलती है? (गोयमा!) हे गौतम! (नो पइवे झियाइ जाव नो पइवचंपए झियाइ जोइ झियाइ) प्रदीप नहीं जलता है–यावत् प्रदीपका आधारभूत पात्र नहीं जलता है, किन्तु-ज्योती-अग्नि जलती है। (अगारस्स णं भंते! झियायमाणस्स किं अगारे झियाइ, कुड्डा झियाइ, कडणा झियाइ, धारणा झियाइ बल हरणे झियाइ, वंसा झियाइ, मल्ला झियाइ, वग्गा झियाइ छित्तरा

દીપ સ્વરૂપ વક્તવ્યતા–

'पईवस्सणं भंते! झियायमाणस्स किं पइवे झियाइ' ઇત્યાદિ–

સૂત્રાર્થ :– (पईवस्सणं भंते! झियायमाणस्स कि पइवे झियाइ) હે ભદન્ત! બળતા દીપકમાં શું બળે છે! શું દીપક બળે છે? (लट्ठी झियाइ) કે દીવાની વાટ બળે છે? (वत्ति झियाइ) કે બત્તિ બળે છે? (तेल्ले झियाइ) કે તેલ બળે છે? (दीवचंपए झियाइ) કે દીપકનું આધારભૂત પાત્ર બળે છે? (जोई झियाइ) કે જ્યોતી (અગ્નિ) બળે છે? (गोयमा!) હે ગૌતમ! (नो पइवे झियाइ जाव नो पइवचंपए झियाइ–जोइ झियाइ) પ્રદીપ બળતો નથી, પ્રદીપનાં આધારભૂત પાત્ર પર્યન્તની કોઈ પણ વસ્તુ બળતી નથી, પરન્તુ જ્યોતિ (અગ્નિ) જ બળે છે. (अगारस्स णं भंते! झियायमाणस्म किं अगारे झियाइ, कुड्डा झियाइ, कडणा झियाइ, धारणा झियाइ, बलहरणे झियाइ, बंसा झियाइ, मल्ला झियाइ, वग्गा झियाइ, छित्तरा

छादनं ध्मायति, ज्योतिः ध्मायति, गौतम ! नो आगारं ध्मायति, नो कुडयानि ध्मायति, यावत् नो छादनं ध्मायति, ज्योतिः ध्मायति ॥ सू० ४ ॥

टीका – आराधक प्रस्तावात् तस्य च प्रदीपवद् दीप्यमानत्वेन प्रदीपस्वरूपं प्ररूपयितुमाह–'पईवस्स णं भंते' इत्यादि । 'पईवस्स णं भंते ! झियायमाणस्स किं पइवे झियाइ, लट्ठी झियाइ वत्ती झियाइ, तेल्ले झियाइ, दीवचंपए झियाइ, जोइ झियाइ ?' गौतमः पृच्छति–हे भदन्त ! प्रदीपस्य

झियाइ, छाणे झियाइ, जोइ झियाइ) हे भदन्त ! जलते हुए घर में क्या जलता है ? क्या घर जलता है ? या भीतें जलती है ? या टटियां जलती हैं ? या खम्भे जलते है ? या मोभ काष्ठ जलता है ? या वांस जलते हैं ? या मल्ल–भीतोंके आधारभूत खम्भें जलते है ? या घरके ऊपरकी लकडियां – जलती हैं ? या छप्पर जलता है ? या ज्योति–अग्नि जलती है ? (गोयमा) हे गौतम ! (नो अगारे झियाइ, नो कुड्डा झियाइ, जाव नो छाणे झियाइ, जोइ झियाइ) न घर जलता है, न भींतें जलती हैं, यावत् न छप्पर जलता है, किन्तु ज्योति–अग्नि जलती है ।

टीकार्थ– यहां आराधकका विषय चल रहा है । आराधक जो होता है वह प्रदीपकी तरह चमकता है इसलिये सूत्रकारने यहां प्रदीपका स्वरूप प्ररूपित किया है–इस में गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है– 'पईवस्स णं भंते ! झियायमाणस्स किं पईवे झियाइ, लट्ठी

झियाइ, छाणे झियाइ, जोइ झियाइ) હે ભદન્ત ! સળગતા ઘરમા શું બળે છે ! શું ઘર બળે છે ? કે દીવાલો બળે છે ? કે વાછટિયાં બળે છે ? કે થાભલા બળે છે ? કે મોભ બળે છે ? કે વાંસ બળે છે ? કે દીવાલોના આધારભૂત સ્થંભો બળે છે ? કે વળીઓ બળે છે ? કે છાપરૂં બળે છે ? કે જ્યોતિ (અગ્નિ) બળે છે ! (गोयमा) હે ગૌતમ ! (ना अगारे झियाइ, नो कुड्डा झियाइ जाव नो छाणे झियाइ, जोइ झियाइ) ઘર બળતું નથી, દીવાલો બળતી નથી, અને છાપરા પર્યન્તની ચીજો બળતી નથી, જ્યોતી (અગ્નિ) બળે છે

ટીકાર્થ :– આરાધકનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે આરાધક પ્રદીપ (દીવા) ની જેમ ચળકે છે. તેથી સૂત્રકારે અહીં પ્રદીપ (દીપક) ના સ્વરૂપનુ નિરૂપણ કર્યું છે.– આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે– 'पईवस्स णं भंते ! झियायमाणस्स किं पईवे झियाइ, लट्ठी झियाइ, वत्ती झियाइ, तेल्ले झियाइ, दीपचंपए झियाइ, जोइ झियाइ ?) હે ભદન્ત ! જ્યારે દીવો બળતો હોય છે,

खलु ध्मायतो ध्मायमानस्य वा ज्वलतः, किं प्रदीपो ध्मायति ज्वलति, यष्टिः ध्मायति, ज्वलति, ध्मायतेवा ? अथवा यष्टिः दीपयष्टिः ध्मायति ज्वलति ? 'वत्तीझियाइ' किं वा वर्तिका-दीपदशा ध्मायति ज्वलति 'तेल्ले झियाइ' किं वा तैलं ध्मायति, 'दीव चंपए झियाइ' दीप चम्पकं दीपाधारपात्रं वा ध्मायति, ज्वलति, 'जोई झियाइ' ज्योतिः अग्निर्वा ध्मायति ज्वलति, भगवानाह गोयमा ! नो पईवे झियाइ जाव नो पईवचंपए झियाइ, जोई झियाइ' हे गौतम ! नो प्रदीपो दीपयष्टयादिसमुदायो ध्मायति ज्वलति, यावत्-नो दीपयष्टिः ध्मायति, नो वर्त्तिका ध्मायति, नो वा तैलं ध्मायति, नैव दीप चम्पकं ध्मायति, अपितु ज्योतिः अग्निः ध्मायति ज्वलति, ज्वलनप्रस्तावाद् गौतमः पृच्छति-'आगारस्स णं भंते ! झियायमाणस्स किं आगारे झियाइ,

---

झियाइ, वत्ती झियाइ, तेल्ले झियाइ, दीपचंपए झियाइ, जोइ झियाइ' हे भदन्त ! जब दीपक जलता है- तो उस समय जलते हुए उस दीपक में क्या जलता है ? क्या वह दीपक जलता है ? या यष्टि जलती है ? अथवा-यष्टि-दीपयष्टि-दीवट जलती है ? या दीपक में रहा हुआ तेल जलता है ? या दीपचंपक-दीपका आधारभूत पात्र जलता है ? या अग्नि जलती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम ! 'नो पइवे झियाइ जाव नो पइवचंपए झियाइ, जोइ झियाइ' न दीपक जलता है, न दीपयष्टि आदि रूप समुदाय जलता है अर्थात्-न दीपयष्टि जलती है, न बत्ती जलती है, न तैल जलता है, और न दीपचंपक जलता है, किन्तु-ज्योति-अग्नि जलती है। इसी ज्वलनका विषयको लेकर गौतम पूछते हैं 'आगारस्स णं भंते ! झियायमाणस्स किं आगारे झियाइ, कुड्डा झियाइ, कडणा

ત્યારે તે બળતા દીવામાં શું બળે છે? શું તે દીપક બળે છે ? કે દીપકની વાટ બળે છે? કે બત્તી બળે છે? કે તેલ બળે છે? કે દીપચંપક (દીપકના આધારભૂત પાત્ર) બળે છે? કે જ્યોતિ (અગ્નિ) બળે છે?

ઉત્તર :- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'नो पईवे झियाइ, जाव नो पइवचंपए झियाइ, जोई झियाइ' બળતા દીપકમાં દીપક બળતો નથી, દીપકની વાટ બળતી નથી, બત્તી બળતી નથી, તેમાં પૂરેલું તેલ બળતું નથી, દીપકના આધારભૂત પાત્ર (કોડિયું વગેરે) પણ બળતું નથી, પરન્તુ જ્યોતિ (અગ્નિ) બળે છે.

આ પ્રકારના જવલન વિષેનો બીજો પ્રશ્ન ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે કે-'आगारस्स णं भंते ! झियायमाणस किं आगारे झियाइ, कुड्डा झियाइ, कडणा झियाइ,

कुड्डा झियाइ, कडणा झियाइ, धारणा झियाइ, वलहरणे झियाइ, वंसा झियाइ, मल्ला झियाइ, छित्तरा झियाइ, छाणे झियाइ, जोई झियाइ !' हे भदन्त ! अगारस्य गृहस्य खलु ध्मायतो ज्वलतः किम् आगारं गृहं ध्मायति ज्वलति ? किंवा कुड्यानि भित्तयो ध्मायन्ति ज्वलन्ति ? कडनानि त्रट्टिकाः 'टाटी' इति भाषायां प्रसिद्धम्-ध्मायन्ति ? धारणे वलहरणाधारभूते स्थूणे स्तम्भौ ध्मायतः ज्वलतः किम् ? किंवा वलहरणं धारणयो रुपरिवर्ति तिर्यगायत-काष्ठम् 'मोभ' इति भाषाप्रसिद्धम् ध्मायति ज्वलति ? अथवा वंशाः ध्मायन्ति ज्वलन्ति ? किंवा मल्लाः-कुड्यावष्टम्भनस्थाणवः स्तम्भाः, वलहरणाधारणा-श्रितानि च्छित्वराधारभूतानि उर्द्धायतानि काष्ठानि वा ध्मायन्ति, ज्वलन्ति ? किंवा वल्काः वंशादिबन्धनभूता वटादि त्वचो रज्जवः ध्मायन्ति ! ज्वलन्ति ? किंवा छित्वराणि वंशादिमयानि छादनाधारभूतानि आच्छादनानि ध्मायन्ति ज्वलन्ति ! अथवा छादनं दर्भादिमयं पटलं ध्मायति ज्वलति ? किंवा ज्योति

झियाइ, धारणा झियाइ, वलहरणे झियाइ, वंसा झियाइ, मल्ला झियाइ, छित्तरा झियाइ, छाणे झियाइ, जोइ झियाइ' हे भदन्त ! जब घर जलता है- तो उस जलते हुए घर में क्या जलता है- क्या घर जलता है ? या कुडय-भित्तियां जलती हैं ? या कडन-टटियां जलती हैं? या बल हरणके आधारभूत खंमे जलते हैं (वलहरण म्यारी को कहते हैं) सो क्या म्यारी जलती है ? (वह एक प्रकारका तिरछा लंबा स्थूल काष्ट होता है जो खंभो पर रखा रहता है) इसे 'मोभ' भी कहते हैं। अथवा-बांस जलते हैं। या-मल्ल-भीतके सहाराके लिये लगाये गये खम्भे-जल हैं? या वग्ग-वंशादिको परस्पर में बांधने वाली छालें 'बकोडे' जलते हैं या छित्वर म्यारी में ऊँचे करके लगाये हुए काठ-जलते हैं ? या 'छान' छप्पर-जलता हैं ?

धारणा झियाइ, वलहरणे झियाइ, वंसा झियाइ, मल्ला झियाइ, छित्तरा झियाइ, छाणे झियाइ, जोइ झियाइ ?' હે ભદન્ત ! જ્યારે ઘરને આગ લાગી હોય, ત્યારે તે સળગતા ઘરમાં શું બળે છે ? શું ઘર બળે છે ? કે ઘરની દીવાલો બળે છે ? કે કડન (વાછટ્ટિયા) બળે છે ? કે મોભના આધાર રૂપ સ્તંભો બળે છે ? કે મોભ બળે છે ? કે વાંસ બળે છે ? કે 'મલ્લ' ભીંતના આધારભૂત સ્થંભો બળે છે ? કે 'વગ્ગ'- વળી વગેરેને પરસ્પર સાથે બાંધવા માટે વપરાતી પાંખે બળે છે ? કે વળીઓ બળે છે ? કે છાપરું બળે છે ? કે જ્યોતિ (અગ્નિ) બળે છે ?

अग्निः ध्मायति ज्वलति ? भगवानाह-'गोयमा ! नो अगारे झियाइ, नो कुड्डा झियाइ, जाव नो छाणे झियाइ, जोइझियाइ' हे गौतम ! नो अगारं गृहं ध्मायति ज्वलति, नो कुड्यानि भित्तयो ध्मायन्ति, ज्वलन्ति, यावत् नो कडनानि ध्मायन्ति, नो धारणे ध्मायतः, नो वल्हरणं ध्मायन्ति, नो वंशा ध्मायन्ति, नो चिल्वराणि ध्मायन्ति, नो छादन ध्मायति, अपितु ज्योतिः अग्निः ध्मायति ज्वलति ॥ सू० ४ ॥

क्रियावक्तव्यता-

मूलम्-"जीवे णं भंते ! ओरालियासरीराओ कइ किरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउ किरिए, सिय पंच किरिए, सिय अकिरिए, नेरइए णं भंते ! ओरालियासरीराओ कइकिरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए, असुरकुमारे णं भंते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिए ? एवं चेव, एवं जाव वेमाणिए नवरं मणुस्से जहा जीवे, जीवेणं भंते ! ओरालियसरीरेहिंतो कइ करिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए जाव सिय अकिरिए नेरयिएणं भंते ! ओरालियसरीरेहिंतो कइ किरिए । एवं एसो जहा पढमो दंडओ तहा इमो वि अपरिसेसो भाणियव्वो जाव वेमाणिए, नवरं मणुस्से जहा जीवे, जीवाणं भंते ! ओरालिया सरीराओ कइकिरिया ? गोयमा ! सिय तिकिरिया जाव सिय अकिरिया, नेरइया णं भंते ! ओरालिय-

---

या ज्योति- अग्नि जलती है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा', हे गौतम ! 'नो अगारं झियाइ, नो कुड्डा झियाइ, जाव नो छाणे झियाइ' न घर जलता है, न भीतें जलती हैं और न यावत् छान जलता है, किन्तु अग्नि जलती है ॥ सू० ४ ॥

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- 'गोयमा ! હે ગૌતમ ! 'न अगारं झियाइ, नो कुड्डा झियाइ, जाव नो छाणे झियाइ' ઘર બળતું નથી, દીવાલો બળતી નથી, છાપરા પર્યન્તની કોઈપણ વસ્તુ બળતી નથી, પરન્તુ અગ્નિ જ બળે છે ॥ સૂ. ૪ ॥

सरीराओ कइकिरिया एवं एसोवि जहा पढमो दंडओ तहा भाणियव्वो, जाव वेमाणिया, नवरं मणुस्सा जहा जीवा, जीवा णं भंते ! ओरालियसरीरेहिंतो कइकिरिया ? गोयमा ! तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि, अकिरिया वि, नेरइयाणं भंते ! ओरालियसरीरेहिंतो कइ किरिया ? गोयमा ! तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि, एवं जाव वेमाणिया, नवरं मणुस्सा जहा जीवा, जीवे णं भंते ! वेउव्विए सरीराओ कइकिरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए, सिय अकिरिए, नेरइएणं भंते ! वेउव्विय सरीराओ कइकिरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउ किरिए, एवं जाव वेमाणिए, नवरं मणुस्से जहा जीवे, एवं जहा ओरालियसरीराणं चत्तारि दंडगा भणिया तहा वेउव्विय-सरीरेण वि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा, नवरं पंचमकिरिया न भन्नइ, सेसं तं चेव एवं जहा वेउव्विय तहा आहारगंपि तेयगंपि, कम्मगंपि भाणियव्वं, एक्केक्के चत्तारि दंडगा भाणियव्वा, जाव वेमाणियाणं भंते ! कम्मगसरीरेहिंतो कइ किरिया ? गोयमा ! तिकिरियावि, चउकिरियावि, सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥ सू० ५ ॥

अट्ठमसयस्स छट्ठो उद्देसओ समत्तो ॥ ८-६ ॥

छाया—जीवः खलु भदन्त ! औदारिकशरीरात् कति क्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः, स्यात् अक्रियः, नैरयिकः खलु भदन्त ! औदारिकशरीरात् कतिक्रियः ! गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः असुरकुमारः खलु भदन्त ! औदारिकशरीरात् कतिक्रियः ? एवं चैव, एवं यावत् वैमानिकः, नवरं मनुष्यो यथा जीवः, जीवः खलु

भदन्त ! औदारिकशरीरेभ्यः कतिक्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, यावत् स्यात् अक्रियः, नैरयिकः खलु भदन्त ! औदारिकशरीरेभ्यः कति क्रियः ?

क्रियावक्तव्यता-

'जीवे णं भंते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिए' इत्यादि।

सूत्रार्थ :- (जीवे णं भंते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिए) हे भदन्त ! एक जीव परकीय औदारिक शरीरके आश्रयसे कितनी क्रियाओंवाला होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए, सिय अकिरिए) कभी वह तीन क्रियाओं वाला होता है, कभी वह चार क्रियाओंवाला होता है, कभी वह पांच क्रियाओंवाला होता है। और कभी वह अक्रिय क्रिया रहित होता है। (नेरइए णं भंते ! आरालियसरीराओ कइ किरिए) हे भदन्त ! एक नारक जीव परकीय औदारिक शरीरके आश्रयसे कितनी क्रियाओंवाला होता है ? (गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए) हे गौतम ! एक नारक जीव परकीय औदारिक शरीरके आश्रयसे कभी तीन क्रियाओंवाला होता है, कभी चार क्रियाओंवाला होता है और कभी पांच क्रियाओंवाला होता है। (असुरकुमारेणं भंते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिए) हे भदन्त ! असुरकुमार देव परकीय औदारिक शरीरके आश्रयसे कितनी क्रियाओंवाला होता है ? (एवंचेव, एवं जाव वेमाणिए-नवरं

ક્રિયા વકતવ્યતા-

'जीवे णं भंते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिए' ઇત્યાદિ-

સૂત્રાર્થ :- (जीवे णं भंते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिए ? હે ભદન્ત ! એક જીવ ઔદારિક શરીરને આધારે કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए, सिय अकिरिए) ક્યારેક તે ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે, ક્યારેક તે ચાર ક્રિયાઓવાળો હોય છે, ક્યારેક તે પાંચ ક્રિયાઓવાળો હોય છે અને ક્યારેક તે અક્રિય-ક્રિયા રહિત હોય છે 'नेरइए णं भंते ! अ.रा.लयसरीराओ कइकिरिए) હે ભદન્ત ! એક નારક જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ? (गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए) હે ગૌતમ ! એક નારક જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરને આધારે ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાવાળો હોય છે અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાવાળો હોય છે (असुरकुमारे णं भंते ! ओरालियसरीराओ कइ किरिए ?) હે ભદન્ત ! એક અસુરકુમાર દેવ પરકીય ઔદારિક શરીરના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ? (एवं चेव, एवं जाव

एवम् एष यथा प्रथमो दण्डकस्तथा अयमपि अपरिशेषो भणितव्यो यावत् वैमानिकः, नवरं मनुष्यो यथा जीवः, जीवाः खलु भदन्त ! औदारिकशरीरात् कति

मणुस्से जहा जीवे) हे गौतम ! एक असुरकुमार देव कदाचित् तीन क्रियाओंवाला, कदाचित् चार क्रियाओंवाला और कदाचित् पांच क्रियाओंवाला होता है- इस तरहसे पूर्वकी तरह कथन जानना चाहिये। इसी प्रकारसे यावत् वैमानिक देव भी तीन चार आदि क्रियाओंवाले होते हैं ऐसा जानना चाहिये। मनुष्योंको जीवोंकी तरहसे जानना चाहिये। (जीवे णं भंते ! ओरालियसरीरेहिंतो कइ किरिए) हे भदन्त ! एक जीव परकीय औदारिक शरीरोंके आश्रयसे कितनी क्रियाओंवाला होता है ? (गोयमा ! सिय तिकिरिए जाव सिय अकिरिए) हे गौतम जीव परकीय औदारिक शरीर के आश्रय से कदाचित् तीन क्रियावाला होता है यावत् कदाचित् अक्रिय होता है (नेरयिएणं भंते ! ओरालियसरीरेहिंतो कइ किरिए) हे भदन्त ! नैरयिक औदारिक शरीरों के आश्रय से कितनी क्रियावाला होता है ? (एवं एसो जहा पढमो दंडओ तहा इमो वि अपरिसेसो भाणियव्वो जाव वेमाणिए नवरं मणुस्से जहा जीवे) हे गौतम ! एक जीव परकीय औदारिक शरीरोंके आश्रयसे कभी तीन क्रियाओंवाला होता है, कभी चार क्रियाओंवाला होता है, कभी पांच क्रियाओंवाला होता है और कभी विना क्रिया के

वेमाणिए-नवरं मणुस्से जहा जीवे) હે ગૌતમ ! એક અસુરકુમાર દેવ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળો હોય છે આ રીતે આગળ મુજબનું કથન જ અહીં સમજવું. એજ પ્રમાણે વૈમાનિક પર્યંતના દેવો પણ ત્રણ, ચાર અને પાંચ ક્રિયાઓવાળા હોય છે, એવું સમજવું પણ મનુષ્યોના વિષયમાં જીવોના જેવુંજ કથન સમજવું. (जीवे णं भंते ! ओरालियसरीरेहिंतो कइकिरिए ?) હે ભદન્ત ! એક જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ? (गोयमा ! सिय तिकिरिए जाव सिय अकिरिए) હે ગૌતમ જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરના આશ્રયથી કેટલી વાર ત્રણ ક્રિયાવાળો હોય છે. યાવત્ અક્રિય હોય છે. (नेराइएणं भंते ओरालिय सरीरेहिंतो कइ किरिए ?) હે ભદન્ત નૈરયિક પરકીય ઔદારિક શરીરોના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે ? (एवं एसो जहा पढमो दंडओ, तहा इमो वि अपरिसेसो भाणियव्वो जाव वेमाणिए, नवरं मणुस्से जहा जीवे) હે ગૌતમ ! એક જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરોના આશ્રયથી ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો હોય છે, ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળો હોય છે અને ક્યારેક ક્રિયા રહિત

क्रियाः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियाः, यावत् स्यात् अक्रियाः, नैरयिकाः खलु भदन्त ! औदारिकशरीरात् कतिक्रियाः ? एवम् एषोऽपि यथा प्रथमो दण्डकस्तथा भणितव्यो यावत् वैमानिकाः, नवरं मनुष्या यथा जीवाः. जीवाः खलु भदन्त ! औदारिकशरीरेभ्यः कतिक्रियाः ? गौतम ! त्रिक्रिया अपि, चतु-

भी होता है-इस तरहसे प्रथम दण्डक यहां संपूर्णरूपसे कहना चाहिये। यावत् वैमानिकों में भी ऐसाही कथन करना चाहिये। मनुष्य में सामान्य जीवकी तरह क्रियाओंका कथन जानना चाहिये। (जीवा णं भंते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिया) हे भदन्त ! अनेक जीव औदारिक शरीरके आश्रयसे कितनी क्रियाओंवाले होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (सिय तिकिरिया जाव सिय अकिरिया) कदाचित् वे तीनक्रियाओंवाले होते हैं यावत् अक्रियावाले भी होते हैं। (नेरइया णं भंते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिया) हे भदन्त ! नारक जीव परकीय औदारिक शरीरके आश्रयसे कितनी क्रियाओंवाले होते हैं। (एवं एसो वि जहा पढमो दंडओ तहा भाणियव्वो-जाव वेमाणिया-नवरं मणुस्सा जहा जीवा) हे गौतम ! इस विषय में समस्त कथन प्रथम दण्डककी तरहसे जानना चाहिये-वैमानिक देवों तक इस दण्डकको कहना चाहिये। परन्तु मनुष्यों में जीवोंकी तरहसे क्रियाओंके होनेका और न होनेका कथन जानना चाहिये। (जीवा णं

પણ હોય છે. આ પ્રમાણે અહીં પ્રથમ દંડકમાં આવેલું સમસ્ત કથન કરવું જોઈએ. વૈમાનિકો પર્યન્તના જીવોમાં પણ એવું જ કથન કરવું જોઈએ. મનુષ્યોમાં ક્રિયાનું કથન સામાન્ય જીવના કથન અનુસાર સમજવુ. (जीवाणं भंते ! ओरालियसरीराओ कइ किरिया ?) હે ભદન્ત ! અનેક જીવ ઔદારિક શરીરના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાઓવાળા હોય છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सिय तिकिरिया जाव सिय अकिरिया) ક્યારેક તેઓ ત્રણ ક્રિયાઓવાળા, ક્યારેક ચાર ક્રિયાવાળા, ક્યારેક પાંચ ક્રિયાવાળા અને ક્યારેક ક્રિયા રહિત હોય છે (नेरइयाणं भंते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिया ?) હે ભદન્ત ! નારક જીવો પરકીય ઔદારિક શરીરના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાઓવાળાં હોય છે? (एवं एसो वि जहा पढमो दंडओ तहा भाणियव्वो, जाव वेमाणिया-नवरं मणुस्सा जहा जीवा) હે ગૌતમ ! આ વિષયમાં સમસ્ત કથન પહેલા દંડક પ્રમાણે જ સમજવું-વૈમાનિક દેવો પર્યન્તના જીવો વિષે આ દંડક પ્રમાણે જ કથન કરવું જોઈએ. પરન્તુ મનુષ્યોમાં ક્રિયાઓ વિષેનું કથન જીવોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું જોઈએ.

ष्क्रिया अपि, पञ्चक्रिया अपि, अक्रिया अपि, नैरयिकाः खलु भदंत ! औदारिकशरीरेभ्यः कतिक्रियाः ? गौतम ! त्रिक्रिया अपि, चतुष्क्रिया अपि, पञ्च क्रिया अपि, एवं यावद् वैमानिकाः, नवरं मनुष्या यथा जीवाः, जीवः खलु भदन्त ! वैक्रियशरीरात् कति क्रियः ? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतु-

भंते ! ओरालियसरीरेहिंतो कइ किरिया) हे भदन्त ! अनेक जीव औदारिक शरीरोंके आश्रयसे कितनी क्रियाओंवाले होते हैं। (गोयमा ! तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि, अकिरिया वि) हे गौतम ! अनेक जीव औदारिक शरीरोंके आश्रयसे तीन क्रियाओंवाले भी होते हैं, चार क्रियाओं वाले भी होते हैं, पांच क्रियाओंवाले भी होते हैं और विना क्रियाओंके भी होते हैं। (नेरइया णं भंते ! ओरालियसरीरेहिंतो कइ किरिया) हे भदन्त ! नारक जीव औदारिक शरीरोंके आश्रयसे कितनी क्रियाओंवाले होते हैं ? (गोयमा) हे गौतम ! (तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि, एवं जाव वेमाणिया, नवरं मणुस्सा जहा जीवा) नारक जीव औदारिक शरीरोंके आश्रयसे तीन क्रियाओंवाले भी होते हैं, चार क्रियाओंवाले भी होते हैं और पांच क्रियाओंवाले भी होते हैं। इसी तरहसे यावत् वैमानिकों में भी जानना चाहिये। मनुष्योंको जीवोंकी तरहसे जानना चाहिये। (जीवेणं भंते ! वेउव्विय-

(जीवाणं भंते ! ओरालियसरीरेहितो कइ किरिया ?) હે ભદન્ત ! અનેક જીવો ઔદારિક શરીરોના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાઓવાળા હોય છે ? (गोयमा ! तिकिरिया वि, चउकरिया वि, पंचकिरिया वि, अकिरिया वि) હે ગૌતમ ! અનેક જીવો ઔદારિક શરીરોના આશ્રયથી ત્રણ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે, પાંચ ક્રિયાવાળા પણ હોય છે અને ક્રિયા રહિત પણ હોય છે. (नेरइयाणं भंते ! ओरालियसरीरेहितो कइ किरिया ?) હે ભદન્ત ! નારક જીવો ઔદારિક શરીરોના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે ? (गोयमा!) હે ગૌતમ (तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि, एवं जाव वेमाणिया, नवरं मणुस्सा जहा जीवा) નારક જીવો ઔદારિક શરીરના આશ્રયથી ત્રણ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે અને પાંચ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે. વૈમાનિકો પર્યન્તનું કથન પણ આ પ્રમાણે જ સમજવું. પરન્તુ મનુષ્યોનું કથન જીવોના કથન મુજબ

ष्क्रियः, स्यात् अक्रियः, नैरयिकः खलु भदन्त ! वैक्रियशरीरात् कतिक्रियः? गौतम ! स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः, एवं यावद् वैमानिकः, नवरं मनुष्यो यथा जीवः, एवं यथा औदारिकशरीराणाम् चत्वारो दण्डका भणितास्तथा वैक्रियशरीरेणापि चत्वारो दण्डका भणितव्याः, नवर पञ्चमक्रिया न भण्यते, शेषं तदेव, एवं यथा वैक्रियं तथा आहारकमपि तैजसमपि,

सरीराओ कइ किरिए) हे भदन्त ! जीव परकीय वैक्रिय शरीरको आश्रय करके कितनी क्रियाओंवाला होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए, सिय अकिरिए) एक जीव परकीय वैक्रिय शरीरको आश्रय करके कदाचित् तीन क्रियाओंवाला होता है, कदाचित् चार क्रियाओंवाला होता है (पांच क्रियाओंवाला नहीं होता है) और कदाचित् विना क्रियाओंके भी होता है। (नेरइएणं भंते ! वेउव्वियसरीराओ कइकिरिए) हे भदन्त ! एक नारक जीव वैक्रिय शरीरके आश्रयसे कितनी क्रियाओंवाला होता है ? (गोयमा) हे गौतम ! (सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए एवं जाव वेमाणिए, नवरं मणुस्से जहा जीवे) एक नारक जीव परकीय वैक्रिय शरीरके आश्रयसे कदाचित् तीन क्रियाओंवाला होता है, कदाचित् चार क्रियाओंवाला होता है। इसि तरहसे यावत् वैमानिक तक जानना चाहिये. परन्तु मनुष्यको जीवकी तरह कहना चाहिये। (एवं जहा ओरालियसरीराणं चत्तारि दंडगा भणिया; तहा वेउव्विय-

સમજવુ. (जीवे णं भंते ! वेउव्वियसरीराओ कइ किरिए ?) હે ભદન્ત ! જીવ પરકીય વૈક્રિય શરીરના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાવાળા હોય છે ? (गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय अकिरिए) હે ગૌતમ ! એક જીવ પરકીય વૈક્રિયશરીરને આશ્રય કરીને ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે (પાંચ ક્રિયાઓવાળો હોતો નથી). અને ક્યારેક ક્રિયારહિત હોય છે. (नेरइए णं भंते ! वेउव्वियसरीराओ कइ किरिए ?) હે ભદન્ત ! એક નારક જીવ વૈક્રિય શરીરના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, एवं जाव वेमाणिए, नवरं मणुस्से जहा जीवे) એક નારક જીવ પરકીય વૈક્રિય શરીરના આશ્રયથી ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે અને ક્યારેક ચાર ક્રિયાવાળો હોય છે વૈમાનિક પર્યન્તમાં આવું જ કથન સમજવુ પણ મનુષ્ય વિષેનુ કથન જીવના કથન મુજબ સમજવું.

कार्मणमपि, भणितव्यम्, एकैकस्मिन् चत्वारो दण्डका भणितव्याः, यावद् वैमानिकाः खलु भदन्त ! कार्मणशरीरेभ्यः कतिक्रियाः ? गौतम ! त्रिक्रिया अपि, चतुष्क्रिया अपि, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० ५

सरीरेण वि चत्तारि-दंडगा भाणियव्वा-नवरं पंचमकिरिया न भन्नइ, सेसं तंचेव-एवं जहा वेउव्वियं तहा आहारगंपि, तेयगंपि, कम्मगंपि, भाणियव्वं-एक्केके चत्तारि दडगा भाणियव्वा) इस तरहसे जैसे औदारिक शरीरके चार दंडक कहे गये हैं उसी तरहसे वैक्रिय शरीरके भी चार दण्डक कहना चाहिये। परन्तु वैक्रिय शरीरके दण्डक में पांचवी क्रिया नहीं कहनी चाहिये। क्यों कि वैक्रिय शरीरको आश्रय करके पांचवी क्रिया नहीं होती है। बाकीका सब कथन पहिलेकी तरहसेही जानना चाहिये। जिस तरहसे वैक्रिय शरीरके विषय में कहा गया है उसी तरहसे आहारक तैजस और कार्मण शरीरके विषय में भी कथन कर लेना चाहिये। अर्थात् एक एक शरीरके आश्रयसे चार २ दण्डक होते हैं-ऐसा जानना चाहिये। (जाव वेमाणिया णं भंते ! कम्मगसरीरेहिंतो कइकिरिया) हे भदन्त ! यावत् वैमानिक कार्मण-शरीरोंके आश्रयसे कितनी क्रियाओंवाले होते हैं? (गोयमा) हे गौतम ! (तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, सेवं भंते ! सेवं भंते !

(एवं जहा ओरालियसरीराणं चत्तारि दंडगा भणिया, तहा वेउव्विय-सरीरेण वि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा - नवरं पंचमकिरिया न भन्नइ, सेसं तं चेव -एवं जहा वेउव्वियं तहा आहारगं पि, तेयगं पि, कम्मगं पि, भाणियव्वं-एक्केके चत्तारि दंडगा भाणियव्वा) ઔદારિક શરીરના જેવા ચાર દંડક કહેવામાં આવ્યા છે, એજ પ્રકારના ચાર દંડક વૈક્રિયશરીરના પણ કહેવા જોઇએ. પરંતુ વિશેષતા એટલી જ છે કે વૈક્રિયશરીરના દંડકમાં પાંચમી ક્રિયા કહેવી જોઇએ નહીં, કારણકે વૈક્રિયશરીરનો આશ્રય કરીને પાંચમી ક્રિયા થતી નથી. બાકીનું સમસ્ત કથન પહેલાના જેમ જ સમજવું વૈક્રિયશરીરના વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરના વિષે પણ કરવું જોઇએ એટલે કે દરેક શરીરના આશ્રયથી ચાર-ચાર દંડક થાય છે, એમ સમજવું. जाव वेमाणिया णं भंते ! कम्मगसरीरेहिंतो कइकिरिया ?) સૌથી છેલ્લો વૈમાનિકોનો આલાપક આ પ્રમાણે બનશે-હે ભદન્ત ! વૈમાનિકો કાર્મણશરીરોના આશ્રયથી કેટલી ક્રિયાઓવાળા હોય છે ? (गोयमा !) હે ગૌતમ ! (तिकिरिया वि, चउकिरिया

टीका-पूर्वं तेजसां ज्वलनक्रिया परशरीराश्रया प्रतिपादिता तत्प्रस्तावात् औदारिकादिपरशरीरमाश्रित्य जीवसमुच्चयस्य नैरयिकादेश्च क्रियाः प्ररूपयितुमाह -'जीवे णं भंते ! ओरालियसरीराओ कतिकिरिए ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! जीवः खलु औदारिकशरीरात्-परकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य कतिक्रियो भवति ? कियत्प्रकारकक्रियावान् भवति इति प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पचकिरिए, सिय अकिरिए' हे गौतम !

त्ति) वैमानिक देव कार्मण शरीरोंके आश्रजसे तीन क्रियाओंवाले भी होते हैं, चार क्रियाओंवाले भी होते हैं। हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है-वह सब यह विषय सर्वथा सत्य है. हे भदन्त ! आपके द्वारा कहा गया यह सब विषय सर्वथा सत्य है। इस प्रकार कह कर गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये।

टीकार्थ-पहिले अग्निकायों की जलनक्रिया पर शरीर के आश्रय से कही गई है। सो इसी विषय को सूत्रकार औदारिक आदि पर शरिरको आश्रित करके सामान्य जीव के और नैरयिक आदि विशेष जीवकी क्रियाओं का कथन करते हैं-इसमें गौतमने प्रभुसे ऐसा पूछा है-'जीवेणं भंते ! ओरालियसरीराओ कइ किरिए' हे भदन्त ! एक जीव परकीय औदारिक शरीर को आश्रित करके कितनी क्रियाओं वाला होता है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंच किरिए, सिय अकिरिए'

त्ति, सेवं भंते ! सेवं भते ! त्ति) वैमानिक देवो कार्मणशरीरोना आश्रयथी त्रण क्रियाओवाळा पण होय छे अने चार क्रियावाळा पण होय छे

गौतमस्वामी महावीर प्रभुने कहे छे के हे भदन्त ! आ विषयनु आपे जे प्रतिपादन कर्युं ते सर्वथा सत्य छे हे भदन्त ! आपे जे कह्युं ते यथार्थ ज छे. आ प्रमाणे कहीने वदणा नमस्कार करीने गौतम स्वामी पोताने स्थाने बेसी गया

टीकार्थ :- पर-शरीरने आश्रये अग्निकायोनी ज्वलनक्रियानु आगला सूत्रमा प्रतिपादन करवामा आव्यु हवे सूत्रकार औदारिक आदि परकीय शरीरनो आश्रय करीने सामान्य जीव अने नारक आदि विशेष जीवोनी क्रियाओनु निरूपण करे छे- आ विषयने अनुलक्षीने गौतम स्वामी महावीर प्रभुने एवो प्रश्न पूछे छे के 'जीवेण भंते ! ओरालियसरीराओ कइ किरिए ?' हे भगवन्त ! एक जीव परकीय औदारिक शरीरने आश्रित करीने केटली क्रियाओवाळो होय छे ? महावीर प्रभुनो उत्तर - 'गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए, सिय अकिरिए'

जीवः स्यात् कदाचित त्रिक्रियो भवति, स्यात् कदाचित चतुष्क्रियः, स्यात कदाचित् पञ्चक्रियः, स्यात् कदाचित अक्रियः क्रियारहितोऽपि भवति,

अयमाशयः–कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी, पारितापनिकी, प्राणातिपातिकी चेत्येताः पञ्चक्रिया उक्तास्तत्र यदा एक कश्चिद् जीवः अन्यपृथिव्यादि कायिकजीवशरीरमाश्रित्य कायव्यापारं करोति तदा तस्य जीवस्य कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी चैतास्तिस्रःक्रिया भवन्ति, अवीतरागस्य कायिक्याः क्रियायाः सद्भावे नियमेन आधिकरणिकी प्राद्वेषिकी चेति द्वे क्रिये भवतः एवं, अन्तिमे च द्वे क्रिये भजनया भवतः, एतावता यदा सः अन्यान् परितापयति तदा पारितापनिकी क्रिया भवति यदा चान्यान् हन्ति तदा प्राणातिपातिकी क्रिया भवति, अतएव कायिक्याधिकरणिकीप्राद्वेषिकीणां परस्परेणाविनाभावात्

जीव परकीय औदारिकशरीर को आश्रित करके कभी तीन क्रियाओंवाला होता है. कभी चार क्रियाओंवाला होता है. कभी पांच क्रियाओंवाला होता है और कभी क्रियारहित भी होता है। तात्पर्य यह है कि कायिकी १, आधिकरणिकी २, प्राद्वेषिकी ३. पारितापनिकी ४ और प्राणातिपातिकी ५ इस तरहसे ये पांच क्रियाएँ होती हैं। इनमेंसे जब एक जीव कोई अन्य पृथिवी आदि कायिक जीव के शरीर को आश्रित करके कायव्यापार करता है उस समय उस जीव के कायिकी, आधिकरणिकी, प्राद्वेषिकी, ये तीन क्रियाए होती हैं। जिस जीव के राग नष्ट नहीं हुआ है ऐसे अवीतराग जीव के कायिकी क्रिया के सद्भाव से नियमसे आधिकरणिकी और प्राद्वेषिकी ये दो क्रियाएँ होती ही हैं। तथा अन्तिम जो दो क्रियाएँ हैं वे उनमें भजनासे होती हैं। जब वह अन्य जीवों को परितापित करता है

હે ગૌતમ! જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો હોય છે. ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળો હોય છે અને ક્યારેક ક્રિયા રહિત પણ હોય છે. આ કથનનું તાત્પર્ય નીચે પ્રમાણે છે–ક્રિયાઓના પાંચ પ્રકાર છે– (૧) કાયકી (૨) આધિકરણિકી (૩) પ્રાદ્વેષિકી (૪) પારિતાપનિકી અને (૫) પ્રાણાતિપાતિકી જ્યારે કોઇ એક જીવ અન્ય પૃથ્વી આદિ કાયિક જીવના શરીરને આશ્રિત કરીને કાયવ્યાપાર (કાયા દ્વારા પ્રવૃત્તિ) કરે છે, ત્યારે તે જીવ વડે કાયિકી, આધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી, એ ત્રણ ક્રિયાઓ થાય છે. જે જીવનો રાગ નષ્ટ થયો નથી એવા અવીતરાગ જીવ દ્વારા કાયિકી ક્રિયાના સદ્ભાવથી અધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી, એ બે ક્રિયાઓ નિયમથી જ થય છે, તથા બાકીની જે બે ક્રિયાઓ છે તે તેમનામાં વિકલ્પે થાય છે. જ્યારે તે અન્ય જીવોને પરિતાપિત કરે છે. (પીડે છે), ત્યારે તેના દ્વારા

'त्रिक्रियः' इत्युक्तम्, न तु कदाचित् एकक्रियः, कदाचिद् द्विक्रियो वा अवीतरागो जीवो भवितुमर्हति, तासामविनाभावश्चैवम्-अवीतरागस्यैव आधिकरणिकी क्रिया भवति, न तु वीतरागस्य, तथाविधकर्मबन्धहेतुत्वात्, अवीतरागकायस्य चाधिकरणत्वेन प्रद्वेषान्वितत्वेन च कायक्रिया सद्भावे इतरयोरवश्यंभावः, तद्द्वयसत्वे च कायिकी सद्भावः, उक्तं च प्रज्ञापनायाम् 'जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तस्स अहिगरणिया किरिया नियमा कज्जइ, जस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ, तस्स वि काइयाकिरिया नियमा कज्जइ' इत्यादि, यस्य खलु जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते, तस्य

तब उसके पारितापनिकी क्रिया होती है और जब वह अन्य जीवों को मारता है तब उसके प्राणातिपातिकी क्रिया होती है। कायिकी, आधिकरणिकी और प्राद्वेषिकी इन तीन क्रियाओं में आपसमें अविनाभाव नित्य परस्पर सम्बन्ध हैं-इसलिये तीन क्रियावाला एक जीव कहा गया है। अवितराग जीव कदाचित् एकक्रियावाला कदाचित् दो क्रियावाला नहीं हो सकता है। इन क्रियाओंका जो अविनाभाव-नित्य परस्पर संबंध प्रगट किया गया है-वह इस प्रकार से है-अवितरागजीव के ही आधिकरणिकी क्रिया होती है- वीतराग जीव का जो शरीर है वह तथाविधकर्मबंधका हेतु होता है. इसलिये कायक्रिया के सद्भाव में आधिकरणिकी और प्राद्वेषिकी इन दो क्रियाओं का अवश्य सद्भाव होता है क्यों कि अवीतरागका काय अधिकरणरूप और प्रद्वेष सहित होता है। इससे भिन्न दो क्रियाओंके सद्भाव

પરિતાપનિકી ક્રિયા થાય છે અને જ્યારે તે બીજા જીવોને મારે છે, ત્યારે તેના દ્વારા પ્રાણાતિપાતકી ક્રિયા થાય છે કાયિકી, અધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાઓ વચ્ચે અવિનાભાવ-નિત્ય પરસ્પર-સંબંધ હોય છે, કારણ કે કાયિકી ક્રિયાના સદ્ભાવમાં અધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાનો પણ અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે તેથી એક જીવ ત્રણ ક્રિયાવાળો હોય છે, એમ કહ્યું છે. અવીતરાગ જીવ કદી પણ એક ક્રિયાવાળો અથવા બે ક્રિયાવાળો હોઇ શકતો નથી તે ક્રિયાઓનો જે અવિનાભાવ-નિત્ય પરસ્પર સંબંધ પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે તે નીચે પ્રમાણે છે- અવીતરાગ જીવ વડે જ અધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે-વીતરાગ જીવ વડે થતી નથી. અવીતરાગ જીવનું જે શરીર છે તે તથાવિધ (તે પ્રકારના) કર્મબંધનું કારણ હોય છે, તેથી કાયક્રિયાનો સદ્ભાવ હોય ત્યારે અધિકરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયાઓનો અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે કારણ કે અવીતરાગની કાયા અધિકરણરૂપ અને પ્રદ્વેષ સહિત છે. તેથી અન્ય બે ક્રિયાઓના સદ્ભાવ I કાયિકી

आधिकरणिकी क्रिया नियमतः क्रियते, यस्य आधिकरणिकी क्रिया क्रियते, तस्यापि कायिकी क्रिया नियमतः क्रियते, इति. तथा आद्यक्रियात्रयसद्भावे उत्तरक्रियाद्वयं भजनया भवति, तदुक्तम्-'जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तस्स पारियावणिया सिय कज्जइ सिय नो कज्जइ' इत्यादि, यस्य खलु जीवस्य कायिकी क्रिया क्रियते तस्य पारितापनिकी स्यात् क्रियते, स्यात् नो क्रियते, इति. एवञ्च यदा कायव्यापारद्वारेणाद्यक्रियात्रय एव वर्तते, न तु परितापनं, न वा प्राणातिपातं करोति तदा त्रिक्रियःएवेत्यतोऽपि 'स्यात् त्रिक्रियः' इत्युक्तम्, यदा तु परि-

में क्रियाका सद्भाव होता है. प्रज्ञापनाके बाईसवें क्रियापद में ऐसाही कहा है-'जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तस्स अहिगरणिया किरिया नियमा कज्जइ, जस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ, तस्स वि काइया किरिया नियमा कज्जइ' जिस जीवके कायिकी क्रिया होती है उसके नियमसे आधिकरणि की क्रिया होती है और जिसके आधिकरणिकी क्रिया होती है उसके भी नियमसे कायिकी क्रिया होती है इत्यादि तथा आदिकी तीन क्रियाओंके सद्भाव में उत्तरकी दो क्रियाओंकी भजना होती है-सोही कहा है-'जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तस्स पारियावणिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ', इत्यादि-इस तरह कायव्यापार के द्वारा जीव जब आद्यक्रियात्रय में ही रहता है परितापन और प्राणातिपात वह नहीं करता है तब वह तीन क्रियाओंवालाही होता है-इस तरहसे भी यह कदाचित तीन क्रियाओं-

ક્રિયાનો સદ્ભાવ હોય છે પ્રજ્ઞાપનાના બાવીસમાં ક્રિયાપદમાં પણ એવુંજ કહ્યું છે-'जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तस्स अहिगरणिया किरिया नियमा कज्जइ, जस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ, तस्स वि काइया किरिया नियमा कज्जइ' 'જે જીવ વડે કાયિકી ક્રિયા થાય છે તે જીવ વડે આધિકરણિકી ક્રિયા પણ નિયમથી જ થાય છે જે જીવ વડે અધિકરણિકી ક્રિયા થાય છે, તેના વડે કાયિકી ક્રિયા પણ નિયમથી જ થાય છે,' ઇત્યાદિ- તથા- પહેલી ત્રણ ક્રિયાઓના સદ્ભાવમાં છેલ્લી બે ક્રિયાઓ વિકલ્પે થાય છે. એજ વાત નીચેના સૂત્રાંશમાં પ્રકટ કરે છે- 'जस्स णं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ, तस्स परियावणिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ' ઇત્યાદિ. આ રીતે કાયવ્યાપાર દ્વારા જ્યારે જીવ પહેલી ત્રણ ક્રિયાઓ જ કરે છે, પણ પરિતાપન અને પ્રાણાતિપાત કરતો નથી, ત્યારે તેને ત્રણ ક્રિયાઓવાળો જ

तापयति तदा चतुष्क्रियः, आद्यक्रियात्रयस्य तत्रावश्यंभावात्, यदात्वति पातयति तदा पञ्चक्रियः, आद्यक्रियाचतुष्कस्य तत्रावश्यंभावात्, तदुक्तम्- 'जस्स पारियावणियाकिरिया कज्जइ तस्स काइया नियमा कज्जइ' इत्यादि, यस्य पारितापनिकी क्रिया क्रियते, तस्य कायिकी नियमात् क्रियते, इति, तदभिप्रायेणाह-'सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए'त्ति, तथा 'सिय अकिरिए' स्यात् कदाचित् वीतरागावस्थायाम् अक्रियो जीवो भवति इत्यर्थः, वीतरागावस्थायां हि वीतरागत्वादेव न सन्ति अधिकृतक्रिया इत्याशयः, गौतमः पृच्छति नेरइए णं भंते ! ओरालियसरीराओ कइ किरिए ? हे भदन्त ! नैरयिकः-खलु औदारिकशरीरात् परकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य कतिक्रियः क्रियत्प्रकारकक्रियवान्

वाला होता है ऐसा कहा है-जब यह अवीतराग जीव अन्य जीवोंको परितापित करता है-तब वह चार क्रियाओंवाला होता है क्यों कि ऐसी अवस्था में आदिकी तीन क्रियाएँ उस में अवश्य होती हैं। तथा जब यह जीव अन्य जीवोंको मारता है तब वह पांच क्रियाओंवाला होता है-क्यों कि इस स्थिति में उसमें आदिकी चार क्रियाओंका अवश्यही सद्भाव रहता है सोही कहा है- 'जस्स परियावणिया किरिया कज्जइ, तस्स काइया नियमा कज्जइ' इत्यादि-इसी अभिप्रायको लेकर 'सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए, त्ति' ऐसा कहा गया है। तथा 'सिय अकिरिए' ऐसा जो कहा है वह वीतराग अवस्थाको लेकर कहा है-क्योंकि वीतराग अवस्था में जीव इन क्रियाओंवाला नहीं होता है। अब गौतम स्वामी प्रभुसे पूछते हैं- (नेरइएणं भंते ! ओरालियसरीराओ कइ किरिए) हे भदन्त ! नारक परकीय औदारिक शरीरको आश्रित करके कितने प्रकारकी क्रियाओंवाला

કહી શકાય છે જ્યારે તે અવીતરાગ જીવ અન્ય જીવોને પરિતાપિત કરે છે, ત્યારે તે ચાર ક્રિયાઓવાળો કહેવાય છે. તથા જ્યારે તે જીવ અન્ય જીવોને મારતો હોય છે, ત્યારે તે પાંચ ક્રિયાઓવાળો હોય છે, કારણકે એવી પરિસ્થિતિમાં તે જીવમા પહેલી ચાર ક્રિયાઓનો પણ અવશ્ય સદ્ભાવ રહે છે તેથી જ કહ્યું છે કે 'जस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ, तस्स काइया नियमा कज्जइ' ઇત્યાદિ એજ કારણે સૂત્રકારે આ પ્રમાણે કહ્યું છે- 'सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए त्ति' તથા 'सिय अकिरिए' 'ક્યારેક તે ક્રિયા રહિત હોય છે,' આવું જે કહેવામાં આવ્યું છે તે વીતરાગ અવસ્થાને અનુલક્ષીને કહ્યું છે, કારણકે વીતરાગ અવસ્થામા જીવ આ ક્રિયાઓવાળો હોતો નથી. હવે ગૌતમ સ્વામી નારક જીવ વિષે પ્રશ્ન પૂછે છે- 'नेरइएणं भंते ! ओरालियसरीराओ कइ किरिए ? હે ભદન્ત ! નારક જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને કેટલી

भवति ? भगवानाह-'गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए' हे गौतम ! नैरयिको परकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य कायं व्यापारयति तदा स्यात् कदाचित् त्रिक्रियो भवति, स्यात् कदाचित् चतुष्क्रियो भवति, स्यात् कदाचित् पञ्चक्रियो भवति, तथाच नैरयिकः यतः औदारिकशरीरवन्तं पृथिव्यादिकं स्पृशति, परितापयति, विनाशयति च, अतःऔदारिकशरीरमाश्रित्य कदाचित् त्रिक्रियः कदाचित् चतुष्क्रियः कदाचित् पञ्चक्रियो भवति, अक्रियस्तु नैरयिको न भवति, तस्यावीतरागत्वेन क्रियाणामवश्यंभावात् । गौतमः पृच्छति-'असुरकुमारेणं भंते ! ओरालियसरीराओ कइकि-

होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा' हे गौतम ! 'सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए' सिय पंचकिरिए' नारक जीव कदाचित्-तीन क्रियाओंवाला होता है, कदाचित् चार क्रियाओंवाला होता है कदाचित पांच क्रियाओं वाला होता है । तात्पर्य कहने का यह है कि जब एक नारकजीव परकीय औदारिक शरीरको आश्रित करके कायका व्यापार करता है तब वह औदारिक शरीरवाले पृथिव्यादिकका स्पर्श करता है, उसे परितापित करता है, और विनष्ट भी करता है. इस लिये औदारिक शरीरको आश्रित करके वह कदाचित तीन क्रियावाला और कदाचित चारक्रियावाला और कदाचित् पांच क्रियावाला कहा गया है। नारक जीव अक्रिय-नहीं होता है । अक्रिय वीतराग जीव ही होता है । नारक जीव वीतराग नहीं होता है । इसलिये इसमें क्रियाओंका होना अवश्यंभावी है । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-

ક્રિયાઓવાળો હોય છે ? મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-'गोयमा' હે ગૌતમ! 'सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय पंचकिरिए' નારક જીવ કયારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળા હોય છે, કારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો હોય છે અને કયારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળા હોય છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે- જ્યારે નારક જીવ પરકાય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને કાયનો વ્યાપાર કરે છે, ત્યારે તે પૃથ્વીકાય આદિનો સ્પર્શ કરે છે, તેને પરિતાપિત પણ કરે છે અને તેમનો નાશ પણ કરે છે. તેથી ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને કયારેક તેને ત્રણ ક્રિયાવાળો, કયારેક ચાર ક્રિયાવાળો અને કયારેક પાંચ ક્રિયાવાળો કહ્યો છે. નારક જીવ અક્રિય (ક્રિયા રહિત) હોતો નથી વીતરાગ જીવ જ અક્રિય હોય છે. નારક જીવ વીતરાગ અવસ્થાવાળો હોતો નથી. તેથી તેમાં (નારક જીવમાં) ક્રિયાઓનો સદ્ભાવ અવશ્ય હોય છે.

रिए ?' हे भदन्त ! असुरकुमारः खलु औदारिकशरीरात् परकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य कतिक्रियो भवति ? भगवानाह-'एवं चेव एवं जाव वेमाणिए, नवरं मणुस्से जहा जीवे' एवं चैव नैरयिकवदेव असुरकुमारोऽपि यदा परकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य कायं व्यापारयति तदा कदाचित् त्रिक्रियः, कदाचित् चतुष्क्रियः, कदाचित् पञ्चक्रियो भवति, अक्रियस्तु न भवति तस्यावीतरागत्वेन क्रियाणामवश्यंभावात्, एवम्-असुरकुमारवदेव यावत्०सुपर्णकुमारादि भवनपति एकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रिय तिर्यग्मनुष्यवानव्यन्तर-ज्योतिषिक-वैमानिकोऽपि यदा परकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य कायं व्यापारयति तदा कदाचित्

'असुरकुमाराण भंते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिए' हे भदन्त ! असुरकुमार परकीय औदारिक शरीरका आश्रय करके कितने प्रकार की क्रियाओंवाला होता है ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं-'एवं जाव वेमाणिए' नवरं मणुस्से जहा जीवे' हे गौतम ! नारक जीवकी तरह ही असुर कुमार भी जब परकीय औदारिक शरीर का आश्रय करता है तब वह कदाचित् तीन क्रियाओंवाला होता है, कदाचित् चार क्रियाओंवाला होता है और कदाचित् पांच क्रियाओं वाला होता है । यह अक्रिय तो होता नहीं है-क्यों कि यह वीतराग नहीं होते हैं अतः अवीतराग होनेके कारण इनमें क्रियाओंका होना अवश्यंभावी है । असुरकुमारकी तरह ही यावत्-सुपर्णकुमार आदि भवनपति देव, एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, पंचेन्द्रियतिर्यक्, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, तथा वैमानिक ये सब भी जब परकीय औदारिक शरीरको आश्रित

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે- 'असुरकुमारा णं भंते ! ओरालियसरीराओ कइ किरिए ?' હે ભદન્ત ! અસુરકુમાર પરકીય ઔદારિક શરીરનો આશ્રય કરીને કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ? તેનો ઉત્તર આપતા પ્રભુ કહે છે- एवं चेव एवं जाव वेमाणिए नवरं मणुस्से जहा जीवे ' હે ગૌતમ ! નારક જીવની જેમ અસુરકુમાર પણ જ્યારે પરકીય ઔદારિક શરીરનો આશ્રય કરે છે. ત્યારે ત્રણ ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાવાળો પણ હોય છે અને પાંચ ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે. તે કદી પણ અક્રિય (ક્રિયા રહિત) હોતો નથી, કારણકે તે વીતરાગ હોતો નથી અવીતરાગ હોવાને લીધે તેનામા ક્રિયાઓનો અવસ્ય સદ્ભાવ હોય છે સુપર્ણકુમાર પર્યંતના ભવનપતિ દેવ, એકેન્દ્રિય. વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક તથા વૈમાનિક દેવનું કથન પણ અસુરકુમારના કથન જેવું સમજવું. એટલે કે તે બધાં જીવો પણ જ્યારે પરકીય ઔદારિક શરીરનો આશ્રય લઈને પોત પોતાની કાયા

त्रिक्रियः, कदाचित् चतुष्क्रियः, कदाचित् पञ्चक्रियो भवति, किन्तु नवरम्-अन्यापेक्षया विशेषस्तु मनुष्येऽयमेव यत् यथा जीवसमुच्चयः अक्रियः प्रतिपादितस्तथा मनुष्येऽपि अक्रियो भवति, जीवसमुच्चयपदे मनुष्यसिद्धापेक्षयैव अक्रियत्वस्य प्रतिपादितत्वात्, गौतमः पृच्छति-'जीवेणं भंते ! ओरालियसरीरेहिंतो कइकिरिए ?' हे भदन्त ! जीवः खलु औदारिकशरीरेभ्यः परकीयौदारिकशरीराण्याश्रित्य कति क्रियो भवति इति प्रश्नः । तथा चात्र 'औदारिकशरीरेभ्यः' इत्येवं बहुत्वापेक्षोऽयं द्वितीयो जीवविषयको दण्डको बोध्यः, प्रथमस्तु प्रागुक्तः- 'औदारिकशरीरात्' इत्येवमेकत्वापेक्षो जीवविषयको दण्डको विज्ञेयः, एवं

करके अपने२ कायको व्यापारवाला करते हैं तब ये कदाचित् तीन क्रियाओंवाले, कदाचित् चार क्रियाओंवाले और कदाचित् पांच क्रियाओं वाले होते हैं। परन्तु मनुष्यमें यह विशेषता है कि वह जीव समुच्चय के अनुसार क्रियारहित भी होता है। जीव समुच्चयपदमें जो क्रिया रहितका प्रतिपादन किया गया है वह मनुष्य एवं सिद्धकी अपेक्षा से प्रतिपादित किया गया है ऐसा जानना चाहिये। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-'जीवे णं भंते ! ओरालियसरीरेहिंतो कइ किरिए' हे भदन्त ! जीवपरकीय औदारिक शरीरोंको आश्रित करके कितनी कियाओंवाला होता है ? यह बहुवचन की अपेक्षा द्वितीय दण्डक है. अबतक एक जीव परकीय एक औदारिक शरीरकी अपेक्षा कितनी क्रियाओंवाला होता है-ऐसा एक औदारिक शरीरको लेकर जीव विषयक प्रश्न किया गया था. यहां अनेक औदारिक शरीरोंको

દ્વારા પ્રવૃત્તિ કરે છે, ત્યારે તેઓ કયારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળા, કયારેક ચાર ક્રિયાઓવાળા અને કયારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળા હોય છે તેઓ ક્રિયારહિત હોતા નથી મનુષ્યમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે તે જીવ સમુચ્ચયની જેમ ક્રિયા રહિત પણ હોય છે જીવ સમુચ્ચય પદમાં જે ક્રિયારહિતતાનુ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે તે મનુષ્ય અને સિદ્ધની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યું છે એમ સમજવું.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે 'जीवेणं भंते ! ओरालियसरीरेहिंतो कइ किरिए ?' હે ભદન્ત ! જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરનો આશ્રિત કરીને કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ? આ બહુવચનની અપેક્ષાએ બીજુ દંડક છે. આ પહેલાં એક જીવ પરકીય એક ઔદારિક શરીરની અપેક્ષાએ કેટલી ક્રિયાઓવાળો છે- આ રીતે એક જીવ અને એક ઔદારિક શરીરની અપેક્ષાએ પ્રશ્નો પૂછવામાં આવ્યા હતા. અહીં અનેક ઔદારિક શરીરોને આશ્રિત કરીને પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે તેથી આ જીવ વિષયક

चैतौ जीवस्य एकत्वेन द्वौ दण्डकौ, एवमेव च जीवस्य बहुत्वेन अपरौ द्वौ दण्डकौ, एवं औदारिकशरीरापेक्षया चत्वारो दण्डकाः फलिताः, भगवानाह 'गोयमा ! सिय तिकिरिए जाव सिय अकिरिए' हे गौतम ! समुच्चयजीवः औदारिकबहुपरकीयशरीराण्याश्रित्य यदा कायं व्यापारयति तदा स्यात् कदाचित् त्रिक्रिया भवति, यावत् स्यात् कदाचित् चतुष्क्रियो भवति, स्यात् कदाचित् पञ्चक्रिया भवति, स्यात् कदाचित् अक्रियो भवति, वीतरागावस्थायां मनुष्यजीवस्य सिद्धजीवस्य च क्रियारहितत्वादितिभावः, अथ बहुपरकीयौदारिकशरीरापेक्षया एकत्वविशिष्टनैरयिकविषयक दण्डकं पृच्छति - 'नेरइएणं

आश्रित करके प्रश्न किया गया है-अतः यह जीव विषयक द्वितीय दण्डक है-इस तरह ये जीवके एकत्व से दो दण्डक और जीव के बहुत्व से दो दण्डक और दूसरे होते हैं-सब मिलकर औदारिक शरीरकी अपेक्षा से चार दण्डक हो जाते हैं यह फलित होता है। 'एक जीव परकीय अनेक औदारिक शरीरोंको आश्रित करके कितनी क्रियाओंवाला होता है ?' इस प्रश्नके उत्तरमें प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! सिय तिकिरिए जाव सिय अकिरिए' एक जीव-समुच्चय जीव परकीय अनेक औदारिक शरीरोंको आश्रित करके जब कायको व्यापारमें लगाता है, तब वह कदाचित् तीन क्रियाओंवाला होता है यावत्-कदाचित् वह चार क्रियाओंवाला होता है, और कदाचित् पांच क्रियाओंवाला होता है । तथा कदाचित् वह क्रियारहित भी होता है। मनुष्य जीव जब वीतराग अवस्था में आ जाता है. तब वह तथा सिद्ध जीव ये दोनों ही इन क्रियाओं से रहित हो जाते हैं । अब

બીજું દંડક છે. આ રીતે જીવના એકત્વની અપેક્ષાએ બે દંડક અને જીવના બહુત્વની અપેક્ષાએ બીજા બે દંડક થાય છે એમ સમજવું. 'જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરોને આશ્રિત કરીને કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ?' આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે- 'गोयमा !' હે ગૌતમ ! 'सिय तिकिरिए जाव सिय अकिरिए' એક જીવ (સમુચ્ચય જીવ) પરકીય અનેક ઔદારિક શરીરોને આશ્રિત કરીને જ્યારે કાયાને વ્યાપારમાં (પ્રવૃત્તિમા) પ્રવૃત્ત કરે છે, ત્યારે ક્યારેક તે ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાવાળો હોય છે, ક્યારેક પાંચ ક્રિયાવાળો હોય છે. અને ક્યારેક તે ક્રિયા રહિત પણ હોય છે જેમકે મનુષ્ય જીવ જ્યારે વીતરાગ અવસ્થામાં આવી જાય છે ત્યારે ક્રિયારહિત હોય છે. અને સિદ્ધ જીવ પણ ક્રિયાઓથી રહિત થઈ જાય છે.

भंते ! ओरालियसरीरेहिंतो कइ किरिए ?' हे भदन्त ! नैरयिकः खलु औदारिकशरीरेभ्यः परकीयौदारिकशरीराण्याश्रित्य कति क्रियो भवति ? भगवान् आह–एवं एसो जहा पढमो दंडओ तहा इमोवि अपरिसेसो भाणियव्वो जाव वेमाणिए, नवरं मणुस्से जहा जीवे' हे गौतम ! एवम् उपर्युक्त एषः परकीयबहुत्वविशिष्टौदारिकशरीराश्रितो नैरयिकः यथा प्रथमो दण्डकः एकत्वविशिष्टपरकीयौदारिकशरीराश्रितनैरयिकविषयकः स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रियः इति रीत्या प्रतिपादितस्तथा अयमपि बहुत्व विषयकः अपरिशेषः सर्वः भणितव्यः, यावत्एकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रिय-

---

गौतम परकीय अनेक औदारिक शरीरोंकी अपेक्षासे एकत्वविशिष्ट नैरयिकविषयक दण्डकको पूछते हैं–'नेरइएण भंते ! ओरालियसरीरे हिंतो कइकिरिए' हे भदन्त ! एक नारक परकीय अनेक औदारिक शरीरोंको आश्रित करके कितनी क्रियाओंवाला होता है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं. 'एवं एसो जहा पढमो दंडओ तहा इमो वि अपरिसेसो भाणियव्वो जाव वेमाणिए नवरं मणुस्से जहा जीवे' हे गौतम । जिस प्रकार से एक नारक जीव परकीय एक औदारिक शरीरको आश्रित करके कदाचित् तीन क्रियाओंवाला, कदाचित् चार क्रियाओंवाला और कदाचित् पांच क्रियाओंवाला प्रथम दण्डकमें कहा गया है उसी प्रकारसे इस द्वितीय दण्डकमें भी वह कदाचित् तीन क्रियाओंवाला, कदाचित् चार क्रियाओंवाला और कदाचिद् पाँच क्रियाओंवाला कहा गया है । अर्थात् जिस समय एक नारक परकीय

હવે ગૌતમ સ્વામી અનેક ઔદારિક શરીરોની અપેક્ષાએ એક નારક વિષયક નીચેનો પ્રશ્ન પૂછે છે– 'नेरइएणं भंते ! ओरालियसरीरेहिंतो कइ किरिए ?' હે ભદન્ત ! એક નારક પરકીય અનેક ઔદારિક શરીરોને આશ્રિત કરીને કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર– एवं एसो जहा पढमो दंडओ तहा इमो वि अपरिसेसो भाणियव्वो जाव वेमाणिए–नवरं मणुस्से जहा जीवे' હે ગૌતમ ! જેવી રીતે એક નારક જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને કયારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળો, કયારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો અને કયારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળો હોય છે, એવું પહેલા દંડકમાં કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણેનું કથન આ બીજા દંડકમાં પણ સમજવું. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જ્યારે એક નારક પરકીય અનેક ઔદારિક શરીરોને આશ્રિત કરીને કાયવ્યાપાર કરે છે, ત્યારે તે ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે, ચાર ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે અને પાંચ ક્રિયાઓવાળો પણ હોય છે. પરન્તુ મનુષ્ય પદમાં તેના કરતા

तिर्यग्मनुष्यभवनपति–वानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिकोऽपि यदा परकीयबहुत्व-विशिष्टौदारिकशरीराण्याश्रित्य कायव्यापारं करोति तदा स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियः, स्यात् पञ्चक्रिया भवति, इति किन्तु नवरम् अन्यापेक्षया विशेषस्तु मनुष्ये यथा समुच्चयजीवः कदाचित् अक्रियोऽपि भवति, तथैव मनुष्योऽक्रियोऽपि भवतीतिभावः, अथ समुच्चयजीवबहुत्वमाश्रित्य गौतमः पृच्छति 'जीवाणं भंते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिया ?' हे भदन्त ! जीवाः खलु

अनेक औदारिक शरीरोंको आश्रित करके कायव्यापार करता है तब वह तीन क्रियाओंवाला भी होता है, चार क्रियाओंवाला भी होता है और पांच क्रियाओंवाला भी होता है। किन्तु मनुष्य पद में जो इनकी अपेक्षा विशेषता है वह ऐसी है कि मनुष्य सामान्य जीव की तरह क्रिया रहित भी होता है। वीतराग अवस्था में ही क्रिया रहित जीव होता है. ऐसी बात अभी कही गई है. सो नारक जीव, एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, पंचेन्द्रियतिर्यंच, मनुष्य भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक जब परकीय औदारिक शरीरोंको आश्रित करके कायका व्यापार करते हैं, तब वे तीन क्रियावाले भी होते हैं, चार क्रियावाले भी होते हैं और पाँच क्रियावाले भी होते हैं। परन्तु ये कोई भी क्रिया रहित नहीं हैं। परन्तु मनुष्य ऐसे नहीं होते हैं वे अक्रियावाले (इन क्रियाओं से रहित) भी होते हैं। क्यों कि मनुष्य ही वीतराग अवस्थावाला बनता है–और वीतराग अवस्थामें ये कोई भी क्रियाएँ होती नहीं हैं। अब समुच्चय जीवकी बहुताको

એટલીજ વિશેષતા છે કે તે સામાન્ય જીવની જેમ ક્રિયા રહિત હોય છે વીતરાગ અવસ્થામાં જ જીવ ક્રિયારહિત હોય છે, એ વાતનુ હમણા જ પ્રતિપાદન કરવામાં આવી ગયું છે વૈમાનિક પર્યન્તના જીવ વિષે એવું જ કથન સમજવું. એટલે કે જીવ, એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, ભવનપતિ, વાનવ્યતર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક જીવ જ્યારે પરકીય ઔદારિક શરીરોને આશ્રિત કરીને કાયવ્યાપાર કરે છે, ત્યારે તેઓ ત્રણ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાઓવાળા હોય છે, અને પાંચ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે. પરન્તુ તેમાંથી કોઇ પણ જીવ ક્રિયા રહિત હોતો નથી. ફક્ત મનુષ્યમાં જ એટલી વિશેષતા છે કે તે ક્રિયા રહિત પણ હોય છે, કારણકે મનુષ્ય જ વીતરાગ અવસ્થાવાળો બની શકે છે અને વીતરાગ અવસ્થામાં તેના દ્વારા કોઇપણ ક્રિયાઓ થતી નથી

હવે સામાન્ય જીવની બહુતાની અપેક્ષાએ ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પ્રશ્ન પૂછે છે કે– 'जीवाणं भंते ! ओरालियसरीराओ कइ किरिया ?' હે ભદન્ત !

औदारिकशरीरात् परकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य कतिक्रियाः भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! सिय तिकिरिया जाव सिय अकिरिया' हे गौतम ! जीवाः यदा परकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य कायं व्यापारयन्ति तदा स्यात् कदाचित् त्रिक्रियाः भवन्ति, यावत् स्यात् कदाचित् चतुष्क्रियाः, स्यात् कदाचित् पञ्चक्रिया भवन्ति, स्यात् कदाचित् अक्रियाः भवन्ति, गौतमः पृच्छति-'नेरइयाणं भंते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिया ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु-औदारिकशरीरात् औदारिकशरीरमाश्रित्य कतिक्रिया भवन्ति ? भगवानाह-'एवं एसो वि जहा पढमो दंडओ तहा भाणियव्वो जाव वेमाणिया, नवरं

लेकर गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं. 'जीवाणं भंते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिया' हे भदन्त ! जीव परकीय औदारिक शरीरको आश्रित करके कितने प्रकार की क्रियाओंवाले होते हैं ? उत्तरमें प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'सिय तिकिरिया, जाव सिय अकिरिया' जीव जब परकीय औदारिक शरीरको आश्रित करके कायका व्यापार करते हैं उस समय वे कदाचित् तीन क्रियाओंवाले भी होते हैं, कदाचित् चार क्रियाओंवाले भी होते हैं और कदाचित् पांच क्रियाओंवाले भी होते हैं । तथा कदाचित् वे क्रिया रहित भी होते हैं । क्रिया रहितपना इनमें मनुष्य और सिद्ध की अपेक्षा कहा है । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'णेरइयाणं भंते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिया' हे भदन्त ! नारक जीव परकीय औदारिक शरीरों को आश्रित करके कितने प्रकारकी क्रियाओंवाले होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'एवं एसो वि- जहा पढमो दंडओ तहा भाणियव्वो जाव वेमाणिया

અનેક જીવ પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને કેટલી ક્રિયાઓવાળા હોય છે ?

ઉત્તર- 'गोयमा' હે ગૌતમ ! 'सिय तिकिरिया, जाव सिय अकिरिया' જીવો જ્યારે પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને કાયના વ્યાપારમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, ત્યારે કયારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે, કયારેક ચાર ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે, ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે અને કયારેક ક્રિયા રહિત પણ હોય છે. મનુષ્ય અને સિદ્ધની અપેક્ષાએ તેમનામાં ક્રિયા રહિતતા કહી છે, એમ સમજવું.

હવે ગૌતમ સ્વામી નારકોની અપેક્ષાએ પ્રશ્ન પૂછે છે- 'णेरइयाणं भंते ! ओरालियसरीराओ कइकिरिया ?' હે ભદન્ત ! નારક જીવો પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને કેટલી ક્રિયાઓવાળા હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- 'एवं एसो वि जहा पढमो दंडओ तहा भाणियव्वो

मणुस्सा जहा जीवा' हे गौतम ! एवमुक्तरीत्या एषोऽपि बहुत्वविशिष्टनैरयिकविषयको दण्डकः यथा प्रथमः—एकत्वविशिष्टनैरयिकविषयको दण्डको भणितस्तथा भणितव्यः, एवंच यदा नैरयिकाः परकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य कायं व्यापारयन्ति, तदा स्यात् त्रिक्रियाः, स्यात् चतुष्क्रियाः, स्यात् पञ्चक्रिया नैरयिका भवन्ति इत्याशयः, यावत्—एकेन्द्रियविकलेंद्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्यभवनपतिवानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिका यदा परकीयौदारिकशरीरमाश्रित्य कायं व्यापारयन्ति तदा कदाचित् चतुष्क्रियाः, कदाचित् पञ्चक्रिया भवन्ति, नवरम्—विशेषस्तु मनुष्या यथा समुच्चयजीवाः त्रिचतुः पञ्चक्रियातिरिक्ता अक्रियाअपि उक्तास्तथैव त्रिचतुः पञ्चक्रियातिरिक्ता अक्रिया अपि वक्तव्याः, गौतमः पृच्छति—'जीवाणं भंते ! ओरालियसरीरेहिंतो कइकिरिया ?' हे भदन्त ! जीवाः खलु औदारिकशरीरेभ्यः परकीयौदारिक-

नवरं मणुस्सा जहा जीवा' यह जो अनेक नैरयिक विशिष्ट दण्डक है वह जैसा पहिले एकत्व विशिष्ट नैरयिक दण्डक कहा गया है उसी के अनुसार कहना चाहिये—इसी तरह जब नारकजीव परकीय औदारिक शरीर को आश्रित करके काय का व्यापार करते हैं तब वे कदाचित् तीन क्रियाओंवाले होते हैं, कदाचित् चार क्रियाओंवाले होते हैं और कदाचित् पांच क्रियाओंवाले होते हैं। मनुष्यों में ऐसी बात नहीं हैं—क्योंकि वे इन क्रियाओंवाले होने पर भी इन क्रियाओं से रहित भी होते हैं। जैसे समुच्चय जीव होते हैं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं—'जीवा णं भंते ! ओरालिय सरी-

जाव वेमाणिया—नवरं मणुस्सा जहा जीवा' એકત્વ વિષયક પહેલા નારક દંડકનું જે પ્રમાણે કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે આ અનેક નારક વિષયક દંડકનું કથન પણ કરવું જોઇએ. એટલે કે અનેક નારકો જ્યારે પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને કાયવ્યાપારમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, ત્યારે ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાઓવાળા હોય છે, ક્યારેક ચાર ક્રિયાઓવાળા હોય છે અને ક્યારેક પાંચ ક્રિયાઓવાળા હોય છે. વૈમાનિકો પર્યન્તના જીવો વિષે પણ આ પ્રકારનું કથન જ સમજવું. પરન્તુ મનુષ્યોમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે તેઓ આ ક્રિયાઓવાળા હોય છે, પણ ખરાં અને આ ક્રિયાઓથી રહિત પણ હોય છે એટલે કે સામાન્ય જીવોની જેમ તેઓ ક્રિયારહિત પણ હોય છે. હવે જીવોના એકત્વ તથા પરકીય અનેક શરીરોની અપેક્ષાએ ક્રિયા વિષયક ચોથા દંડકનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે—

शरीराण्याश्रित्य कतिक्रिया भवन्ति ? भगवानाह-'गोयमा ! तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, पंच किरिया वि, अकिरिया वि, हे गौतम ! जीवाः यदा परकीयौदारिकशरीराण्याश्रित्य कायं व्यापारयन्ति तदा त्रि क्रिया अपि, चतुष्क्रिया अपि, पञ्चक्रिया अपि, अक्रिया अपि भवन्ति, गौतमः पृच्छति-'नेरइया णं भंते ! ओरालियसरीरेहिंतो कइकिरिया ?' हे भदन्त ! नैरयिकाः खलु औदारिकशरीरेभ्यः परकीयौदारिकशरीराण्याश्रित्य कातिक्रिया भवन्ति? भगवानाह-'गोयमा ! तिकिरिया वि, चउकिरिया वि पंचकिरिया वि, एवं जाव वेमाणिया, नवरं मणुस्सा जहा जीवा' हे गौतम ! नैरयिका यदा परकीयौ

रेहिंतो कइकिरिया' हे भदन्त ! जीव परकीय औदारिक शरीरों को आश्रित करके कितने प्रकार की क्रियाओंवाले होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि अकरयावि' जीव जब परकीय औदारिक शरीरो को आश्रित करके काय का व्यापार करते हैं तब वे तीन क्रियाओंवाले भी होते हैं, चार क्रियाओंवाले भी होते हैं, और पांच क्रियाओंवाले भी होते हैं । तथा क्रियारहित भी होते हैं । अब गौतमस्वामी प्रश्न से ऐसा पूछते हैं-नेरइयाणं भंते ! ओरालिय सरीरेहिंतो कइकिरिआ' हे भदन्त ! नारक परकीय औदारिक शरीरों को आश्रित करके कितनी क्रियाओंवाले होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'तिकिरिया वि चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि' एवं जाव वेमाणिया-नवरं मणुस्सा जहा जीवा' नैरयिक जब परकीय

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'जीवाणं भंते ! ओरालियसरीरेहिंतो कइ किरिया?'-હે ભદન્ત ! જીવો પરકીય ઔદારિક શરીરોને આશ્રિત કરીને કેટલા પ્રકારની ક્રિયાવાળા હોય છે ? 'મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- 'गोयमा ! तिरिकिरिया वि, चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि, अकिरिया वि' હે ગૌતમ ! જીવો જ્યારે પરકીય ઔદારિક શરીરોને આશ્રિત કરીને કાયવ્યાપાર કરે છે; ત્યારે તેઓ ત્રણ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે, પાંચ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે અને ક્રિયા રહિત પણ હોય છે. ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- 'नेरयाणं भंते ! ओरालियसरीरेहिंतो कइ किरिया ?' હે ભદન્ત ! નારકો પરકીય ઔદારિક શરીરોને આશ્રિત કરીને કેટલા પ્રકારની ક્રિયાઓવાળા હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- 'गोयमा !' तिकिरिया वि चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि, एवं जाव वेमाणिया-नवरं मणुस्सा जहा जीवा' હે ગૌતમ !

दारिकशरीराण्याश्रित्य कायं व्यापारयन्ति तदा त्रिक्रिया अपि, चतुष्क्रिया अपि, पञ्चक्रिया अपि भवन्ति, एवमुक्तरीत्या यावत्-एकेन्द्रियविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रिय तिर्यग्मनुष्यभवनपतिवानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिका अपि यदा परकीयौदारिकशरीराण्याश्रित्य कायं व्यापारयन्ति तदा त्रिक्रिया अपि, चतुक्रिया अपि, पञ्चक्रियाअपि भवन्ति, किन्तु नवरं विशेषस्तु मनुष्या यथा समुच्चय जीवा अक्रिया अपि उक्तास्तथैव अक्रिय, अपि वक्तव्या गौतमः पृच्छति-जीवेणं भंते ! वेउव्वियसरीराओ कइ किरिए ? हे भदन्त ! जीवः

औदारिक शरीरोंको आश्रित करके कायका व्यापार करते हैं-तब वे तीन क्रियओंवाले भी होते हैं चार क्रियाओंवाले भो होते हैं और पांच क्रियाओंवाले भी होते हैं। इसी उक्त रीति के अनुसार यावत् - एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, पंचेन्द्रियतिर्यंञ्च, मनुष्य, भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक भी जब परकीय औदारिक शरीरोंको आश्रित करके कायको व्यापारयुक्त करते हैं तब वे तीनक्रियाओंवाले भी होते हैं, चार क्रियाओंवाले भी होते हैं और पांच क्रियाओंवाले भी होते हैं। किन्तु इनकी अपेक्षा मनुष्यों में विशेषता है और वह ऐसी है कि मनुष्य समुच्चय जीवोंकी तरह अक्रियावाले भी होते हैं। अक्रियावाले होने में युक्ति पहिले दिखला दी गई है। अर्थात् वीतराग अवस्था में ही क्रियारहितपना होता है-मनुष्य ही वीतराग होते हैं और जीव नहीं। अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं-'जीवे णं भंते ! वेउव्विय

જ્યારે નારકો પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરીને કાયવ્યાપાર કરે છે, ત્યારે તેઓ ત્રણ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે અને પાંચ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે. એજ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિકો પણ જ્યારે પરકીય ઔદારિક શરીરને આશ્રિત કરિને કાયવ્યાપાર કરે છે, ત્યારે ત્રણ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે અને પાંચ ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે. પણ તેમના કરતાં મનુષ્યોમાં એવી વિશેષતા છે કે તેઓ સામાન્ય જીવોની જેમ અક્રિય પણ હોય છે કારણકે વીતરાગ દશામા જ ક્રિયારહિતતા સભવી શકે છે મનુષ્યો જ વીતરાગ અવસ્થાવાળા બની શકે છે, બીજા જીવો વીતરાગ બની શકતાં નથી.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે- "जीवेणं भंते ! वेउव्वियसरीराओ कइ किरिया ?" હે ભદન્ત ! જીવ પરકીય વૈક્રિય શરીરને આશ્રિત કરીને કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ?

खलु वैक्रियशरीरात् परकीयवैक्रिशरीरमाश्रित्य कतिक्रियो भवति ? भगवानाह–'गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए; सिय अकिरिए' हे गौतम ! जीवो यदा परकीयं वैक्रियशरीरमाश्रित्य कायं व्यापारयति तदा स्यात् कदाचित् त्रिक्रियः, स्यात् कदाचित् चतुष्क्रियः, स्यात् कदाचित् अक्रियो भवति, किन्त्वत्र पञ्चक्रियश्च नोच्यते वैक्रियशरीरधारिणः प्राणातिपातस्य कर्तुमशक्यत्वात् अविरतिमात्रस्य चेहाविवक्षितत्वात्, अतएव वक्ष्यते–'पंचमकिरिया न भन्नइ' इति, पञ्चमक्रिया अत्र वैक्रियप्रकरणे न भण्यते, गौतमः पृच्छति–'नेरइएणं भंते! वेउव्वियसरीराओ कइ किरिए ?' हे भदन्त ! नैरयिकः ! खलु वैक्रियशरीरात् वैक्रियशरीरमाश्रित्य कतिक्रियो भवति ? भगवानाह–'गोयमा ! सिय ति-

---

सरीराओ कइ किरिया' हे भदन्त ! जीव परकीय वैक्रिय शरीरको आश्रित करके कितने प्रकारकी क्रियाओंवाला होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं–'गोयमा' हे गौतम ! सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए सिय अकिरिए' जीव जब परकीय वैक्रिय शरीर को आश्रित करके कायको व्यापारयुक्त करता है–तब वह कदाचित् तीन क्रियाओंवाला होता है, कदाचित् चार क्रियाओंवाला होता है। और कदाचित् अक्रिया (क्रियारहित) होता है किन्तु यहां पांच क्रियाएँ नहीं होती हैं। क्योंकि जो वैक्रिय शरीरधारी होता है उसका प्राणातिपात अर्थात् घात नहीं किया जा सकता है। सो ही आगे कहेंगे–'पंचम किरिया न भन्नइ' इस वैक्रिय प्रकरण में पंचमक्रिया प्राणातिपातक्रिया नहीं कही गई है। अब गौतमस्वामी प्रभुसे पूछते हैं–'नेरइए णं भंते ! वेउव्वियसरीराओ कइ किरिए' हे भदन्त ! नैरयिक वैक्रिय शरीर को आश्रित करके कितनी क्रियाओंवाला होता

ઉત્તર– 'गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, सिय अकिरिए' હે ગૌતમ ! જીવ જ્યારે પરકીય વૈક્રિય-શરીરને આશ્રિત કરીને કાયાને વ્યાપાર યુક્ત કરે છે, ત્યારે કયારેક તે ત્રણ ક્રિયાઓવાળો હોય છે, કયારેક ચાર ક્રિયાઓવાળો હોય છે અને કયારેક ક્રિયા રહિત હોય છે પરંતુ તે કદી પણ પાંચ ક્રિયાઓવાળો હોતો નથી, કારણકે વૈક્રિય શરીર ધારી જે જીવ હોય છે તેનો પ્રાણાતિપાત (ઘાત) કરી શકતો નથી. આ વિષયનું વધુ સ્પષ્ટીકરણ આગળ કરવામાં આવશે. 'पंचम किरिया न भन्नइ' આ વૈક્રિય શરીર વિષયક પ્રકરણમાં પાંચમી ક્રિયા એટલે કે પ્રાણાતિપાત ક્રિયા કહેવામાં આવી નથી, એ વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. હવે ગૌતમ સ્વામી પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે– 'नेरइए णं भंते ! वेउव्वियसरीराओ कइ किरिए ?' હે ભદન્ત ! નારક જીવ વૈક્રિય શરીરને આશ્રિત કરીને કેટલી ક્રિયાઓવાળો હોય છે ?

किरिए, सिय चउकिरिए, एवं जाव वेमाणिए नवरं मणुस्से जहा जीवे' हे गौतम ! नैरयिको यदा वैक्रियशरीरमाश्रित्य कायं व्यापारयति तदा स्यात् कदाचित् त्रिक्रियः, स्यात् कदाचित् चतुष्क्रियः, एवमुक्तरीत्या यावत्-एकेन्द्रियो विकलेन्द्रियः पञ्चेन्द्रियः तिर्यग्मनुष्यः भवनपतिः-वानव्यन्तरः ज्योतिषिकः वैमानिको यदा वैक्रियशरीरमाश्रित्य कायं व्यापारयति तदा स्यात् त्रिक्रियः, स्यात् चतुष्क्रियो भवति, नवरं विशेषः मनुष्यो यथा जीवः स्यात् पञ्चक्रियोऽपि अक्रियोऽपि तथैव मनुष्योऽपि पञ्चक्रियोऽपि भवति, अक्रियोऽपि भवति, इतिभावः, 'एवं जहा ओरालियसरीराणं चत्तारि दंडगा भणिया तहा वेउव्विय

है ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए एवं जाव वेमाणिए-नवरं मणुस्से जहा जीवे' हे गौतम ! नैरयिक जब वैक्रिय शरीर को आश्रित करके कायका व्यापार करता है-तब वह कदाचित् तीन क्रियाओंवाला होता है :कदाचित् चार क्रियाओंवाला होता है, इसी प्रकार-यावत्-एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, पञ्चेन्द्रियतिर्यंच, मनुष्य, भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक जब वैक्रियशरीरको आश्रित करके कायव्यापारवाले होते हैं तब ये तीन क्रियाओंवाले भी होते हैं, और कदाचित् चारक्रियाओं-वाले भी होते हैं । परन्तु मनुष्यपद में विशेषता है-और वह इस प्रकार से है-कि जिस तरह जीव तीन, चार क्रियावाला भी होता है और क्रियारहित भी होता है, उसी तरह मनुष्य भी तीन, चार क्रियाओंवाला भी होता है और क्रियारहित भी होता है । 'एवं जहा

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- 'गोयमा ! सिय तिकिरिए, सिय चउकिरिए, एवं जाव वेमाणिए-नवरं मणुस्से जहा जीवे' હે ગૌતમ ! નારક જીવ જ્યારે વૈક્રિય શરીરને આશ્રિત કરીને કાયને વ્યાપાર યુક્ત કરે છે, ત્યારે તે ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાવાળો હોય છે અને ક્યારેક ચાર ક્રિયાવાળો હોય છે એજ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક પણ જ્યારે વૈક્રિય શરીરને આશ્રિત કરીને કાયને વ્યાપાર યુક્ત કરે છે, ત્યારે તે દરેક પણ ક્યારેક ત્રણ ક્રિયાવાળા અને ક્યારેક ચાર ક્રિયાવાળા હોય છે પણ મનુષ્ય પદમાં જ વિશેષતા છે તે આ પ્રમાણે સમજવી જે રીતે જીવ ત્રણ ક્રિયાવાળો પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાવાળો પણ હોય છે અને ક્રિયા રહિત પણ હોય છે, એજ પ્રમાણે મનુષ્ય પણ ત્રણ ક્રિયાવાળો પણ હોય છે, ચાર ક્રિયાવાળો પણ હોય છે અને ક્રિયા રહિત પણ હોય છે. 'एवं जहा ओरालियसरीराणं चत्तारि दंडगा भणिया, तहा वेउव्विय

सरीरेण वि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा, नवरं पंचमकिरिया न भन्नइ' एव मुक्तरीत्या यथा औदारिकशरीराणाम् चत्वारो दण्डका भणिताः तथैव वैक्रिय शरीरेणाऽपि चत्वारो दण्डका भणितव्याः, नवरं विशेषस्तत्र पञ्चम क्रिया न भण्यतेत्युक्त्या वैक्रियशरीरिणः प्राणातिपातस्य कर्तुमशक्यत्वादितिभावः, 'सेसं तं चेव' शेषम् अवशेषं तदेव पूर्वोक्तानुसारमेव वक्तव्यम्, 'एवं जहा वेउव्वियं तहा आहारगंपि, तेयगंपि, कम्मगं पि, भाणियव्वं' एवम् उक्तरीत्या यथा-वैक्रियं शरीरमाश्रित्य दण्डक उक्तस्तथैव आहारकमपि शरीरमाश्रित्य, तैजसमपि शरीरमाश्रित्य, कार्मणमपि शरीरमाश्रित्य भणितव्यं वक्तव्यम् 'एक्के-

ओरालिय सरीराणं चत्तारि दंडगा भणिया तहा वेउव्वियसरीरेण वि चत्तारी दंडगा भाणितव्वा - नवरं पंचमकिरिया न भन्नइ' जिस प्रकार से औदारिक शरीरों के चार दण्डक कहे गये हैं उसी तरह से वैक्रिय शरीर को लेकर भी चार दण्डक कह लेना चाहिये। वैक्रिय शरीरवाले का प्राणातिपात करना-घात करना-अशक्य है इसलिये यहां पर पंचम क्रिया नहीं कही गई है-यही यहां विशेषता है। 'सेसं तंचेव' बाकी का सब कथन पहिले कहे हुए कथन के अनुसार ही कहना चाहिये। 'एवं जहा वेउव्वियं-तहा आहारग वि, तेयग पि, कम्मगं पि भाणियव्वं' जिस तरह से वैक्रिय शरीर को आश्रित करके दण्डक कहा गया है, उसी तरह से आहारक शरीर को भी आश्रित करके, तैजस शरीर को भी आश्रित करके और कार्मण शरीर को भी आश्रित करके दण्डक कहना चाहिये। इस तरह एक शरीर में चार चार दण्डक हो जाते हैं-

सरीरेण वि चत्तारि दंडगा भाणियव्वा-नवरं पंचमकिरिया न भन्नइ' જેવીરીતે ઔદારિક શરીરના ચાર દંડક કહેવામાં આવ્યા છે, એજ રીતે વૈક્રિય શરીર વિષયક પણ ચાર દંડક કહેવા જોઈએ વૈક્રિય શરીરવાળા જીવને ઘાત કરવાનું અશક્ય હોવાથી, અહીં પાંચમી ક્રિયા કહેવામાં આવી નથી એટલી જ અહીં વિશેષતા છે 'सेसं तं चेव' બાકીનું સમસ્ત કથન પહેલાં કરવામાં આવેલા કથન પ્રમાણે સમજવું. 'एवं जहा वेउव्वियं- तहा आहारगं वि तेयगं पि, कम्मगं पि भाणियव्वं' જેવી રીતે વૈક્રિય શરીરને આશ્રિત કરીને ચાર દંડક કહેવામાં આવ્યા છે, એજ પ્રમાણે આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરને આશ્રિત કરીને પણ ચાર ચાર દંડક કહેવા જોઈએ. આ રીતે પ્રત્યેક શરીરના ચાર ચાર દંડક થાય છે એમ સમજવું 'एक्केक्के चत्तारि

क्के चत्तारि दंडगा भाणियव्वा, जाव वेमाणिया णं भंते ! कम्मगसरीरेहिंतो कइकिरिया ? गोयमा ! तिकिरिया वि, चउकिरिया वि,' एकैकस्मिन् आहारिकतैजसकार्मणान्यतमे चत्वारो दण्डका भणितव्याः, यावत्-समुच्चयजीवाः, नैरयिकाः, एकेन्द्रियाः विकलेन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका मनुष्याः, भवनपतयः वानव्यन्तराः, ज्योतिषिकाः, वैमानिकाः खलु भदन्त ! कार्मणशरीरेभ्यः कार्मणशरीराण्याश्रित्य कतिक्रियाः भवन्ति ? भगवानाह- गौतम ! यावद् वैमानिकाः यदा कार्मणशरीराण्याश्रित्य कायं व्यापारयन्ति तदा त्रिक्रिया अपि, चतुष्क्रिया अपि, भवन्ति, एवञ्च आहारकादिशरीरत्रयमप्याश्रित्य दण्डकचतुष्केण नैरयिकादिजीवानाम् त्रिक्रियत्वं, चतुष्क्रियत्वं चोक्तम्, पञ्चक्रियत्वन्तु निवारि-

---

यही बात 'एक्केक्के चत्तारि दण्डगा भाणियव्वा' इस सूत्रपाठ द्वारा व्यक्त की गई है । अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'जाव वेमाणिया णं भंते ! कम्मगसरीरेहिंतो कइकिरिया ?' हे भदन्त ! यावत्-समुच्चय जीव, नैरयिक, एकेन्द्रिय, विकलेन्द्रिय, पंचेन्द्रियतिर्यंच, मनुष्य, भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक ये कार्मणशरीरों को आश्रित करके कितनी क्रियाओंवाले होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम ! यावत् वैमानिक जब कार्मण शरीरों को आश्रित करके कायाका व्यापार करते हैं-तब ये तीन क्रियाओंवाले भी होते हैं, चार क्रियाओंवाले भी होते हैं। इस तरह से आहारक आदि शरीरत्रय-आहारक, तैजस और कार्मण को आश्रित करके चार दण्डकों द्वारा नैरयिक आदि जीवों में तीन क्रियाओं का और चार क्रियाओंका होना तो कहा गया है । परन्तु पांच क्रियाओंका होना

दंडगा भाणियव्वा ' એજ વાત આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવી છે કાર્મણ શરીરને આશ્રિત કરીને છેલ્લો આલાપક આ પ્રમાણે બનશે-

' जाव वेमाणियाणं भंते ! कम्मगसरीरेहिंतो कइ किरिया ' હે ભદન્ત ! સામાન્ય જીવ, નારક, એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ, મનુષ્ય, ભવનપતિ, વાનવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકો, કાર્મણ શરીરોને આશ્રિત કરીને કેટલી ક્રિયાઓવાળા હોય છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે- હે ગૌતમ ! વૈમાનિક પર્યન્તના ઉપર્યુક્ત જીવો જ્યારે કાર્મણ શરીરોને આશ્રિત કરીને કાયના વ્યાપારથી યુક્ત બને છે, ત્યારે તેઓ ત્રણ ક્રિયાઓવાળા હોય છે અને ચાર ક્રિયાઓવાળા પણ હોય છે આ રીતે આહારક આદિ શરીરત્રયને (આહારક, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરોને) આશ્રિત કરીને ચાર દંડકો દ્વારા નારક આદિ જીવોમાં ત્રણ અથવા ચાર ક્રિયાઓની સંભવિતતાનુ પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, પરંતુ પાંચ ક્રિયાઓવાળા હોવાનો નિષેધ કર્યો છે. કારણકે આહારક

तस् तस्य समूलघातमपहन्तुमशक्यत्वात्, न च नारकस्याधोलोकवर्त्तित्वात् आहारकशरीरस्य च मनुष्यलोकवर्त्तित्वेन तत्क्रियाणामविषयत्वात्, कथमाहारकशरीरमाश्रित्य नारकः स्यात् त्रिक्रियः ? स्याच्चतुष्क्रियः इतिवाच्यम्, यावत्पूर्वशरीरमव्युत्सृष्ट जीवनिर्वर्तितपरिणामं न त्यजति तावत् पूर्वभावप्रज्ञापनानयमतेन निर्वर्त्तकजीवस्यैवेति व्यपदिश्यते घृतघटन्यायात्, अतो नारकपूर्वभवदेहो नारकस्यैव, तद्देशेन च मनुष्यलोकवर्तिनाऽस्थ्यादिरूपेण यदाहारकशरीरं

निषिद्ध किया है। क्योंकि आहारक आदि शरीरत्रय का समूलघात नहीं होता है। इसलिये यहां पांचवीं क्रिया का अस्तित्व नहीं हो सकता है। शंका-नारक जीव तो अधोलोक में रहता है और आहारक शरीर मनुष्यलोकवर्ती होता है-तो फिर कैसे नारक जीव आहारक शरीर को आश्रित करके किये गये कायव्यापार से तीन क्रियाओंवाला या चार क्रियाओंवाला हो सकता है ? क्योंकि आहारक शरीरकृत क्रियाएँ तो मनुष्यलोक में ही होंगी-अधोलोक में नहीं-अतः अधोलोकवर्ति वह नारक आहारक शरीरजन्य क्रियाओं का विषय नहीं बन सकता ? उत्तर-जब तक पूर्वशरीर जीवनिर्वर्तित परिणाम को नहीं छोडता है तब तक वह शरीर निर्वर्तक जीव का ही कहा जाता है जैसे जिस घडे में पहिले घी रक्खा जाता था-अब उसमें घी नहीं रखा जाता है - परन्तु फिर भी वह घडा घी का घडा ही कहा जाता है-इसी तरह से जीव पूर्वभवके देह को छोडकर जीव

આદિ ત્રણ શરીરોનો ઘાત થઇ શકતો નથી તેથી તે શરીરોની અપેક્ષાએ પાંચમી-પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા સંભવી શકતી નથી.

શંકા- નારક જીવ તો અધોલોકમાં રહે છે અને આહારક શરીરનો સદ્‌ભાવ તો મનુષ્યલોકમાં જ હોય છે છતાં આપ શા કારણે એવું કહો છો કે આહારક શરીરને કાયવ્યાપાર કરતા નારકો ત્રણ ક્રિયાઓવાળા અથવા ચાર ક્રિયાઓવાળા હોય છે ? આહારક શરીરકૃત ક્રિયાઓ તો મનુષ્યલોકમાં જ થઇ શકે છે-અધોલોકમાં થતી નથી તો પછી અધોલોકવર્તી ને નારક આહારક શરીર જન્ય ક્રિયાઓનો કર્તા કેવી રીતે બની શકે ?

ઉત્તર- જ્યાં સુધી પૂર્વશરીર જીવ નિર્વર્તિત પરિણામને છોડતો નથી, ત્યાં સુધી તે શરીર નિર્વર્તક જીવનું જ ગણાય છે. જેવી રીતે પહેલા કોઇ ઘડામાં ઘી ભરવામાં આવતું હોય, પણ હવે તેમાં ઘી રાખવામાં આવતું ન હોય, તો પણ તે ઘડાને ઘીનો ઘડોજ કહેવામાં આવે છે, એજ પ્રમાણે પૂર્વભવના શરીરને છોડીને નારક પર્યાયમાં ઉત્પન્ન

स्पृश्यते परिताप्यते वा, तदाहारकदेहान्नारकस्त्रिक्रियश्चतुष्क्रियो वा भवति, कायिकीभावे इतरयोरवश्यंभावात्, पारितापनिकीभावे चाद्यत्रयस्यावश्यंभावात्, यत्तु तैजसकार्मणशरीरापेक्षया जीवानां परितापकत्वं तदौदारिकाद्याश्रितत्वेन

नारक हुआ है, वह पूर्वभव का देह उस नारक का ही देह माना जावेगा। अतः अस्थ्यादिरूप वह पूर्वभव देह उसका मनुष्यलोकवर्ती था-उस समय इसके द्वारा जो आहारक शरीर छुआ गया है या परितापित किया गया है, उस आहारक देह को आश्रित करके वह नारक तीन क्रियाओंवाला या चार क्रियाओंवाला होता है। क्योंकि कायिकी क्रिया के सद्भाव में इतर दो क्रियाओं का सद्भाव अवश्य आजाता है। और जहां पारितापनिकी क्रिया का सद्भाव होता है वहां आदि की तीन क्रियाओं का सद्भाव अवश्य आजाता है। इस तरह आहारक शरीर को आश्रित करके कायव्यापारवाला नारक जीव तीन क्रियाओंवाला और चार क्रियाओंवाला होता है-यह बात पूर्व भाव प्रज्ञापना नय के मत से सध जाती है। पूर्व के भाव को कहनेवाला नय पूर्वभाव प्रज्ञापननय है। पूर्व में आहारक शरीर को आश्रित करके कायव्यापार करनेवाला नारक इस नय के मतानुसार ही तीन क्रियाओंवाला अथवा चार क्रियाओंवाला कहा गया है तथा तैजस और कार्मण शरीर की अपेक्षा जो जीवों में परिता-

थयेला नारक पूर्व भवना देहने ते नारकनो देहज मानी शकाय छे तेथी अस्थि आदि रूप तेनो पूर्वभवनो जे देह मनुष्यलोकवर्ती हतो, ते देह द्वारा त्यारे तेणे जे आहारक शरीरनो स्पर्श कर्यो हतो अथवा जे आहारक शरीरने परितापित कर्युं हतुं, ते आहारक शरीरने आश्रित करीने तेने त्रण क्रियाओवाळो अथवा चार क्रियाओ कहेवामां आव्यो छे, कारण के कायिकी क्रियानो सद्भाव होय त्यारे बीजी बे क्रियाओनो अवश्य सद्भाव होय छे अने ज्यां पारितापनिकी क्रियानो सद्भाव होय छे त्यां पहेली त्रण क्रियाओनो सद्भाव पण अवश्य होय छे. आ प्रकारना आहारक शरीरने आश्रित करीने कायव्यापारवाळा नारक जीवने त्रण क्रियावाळो अने चार क्रियावाळो कहेवामां आव्यो छे. ए ज वात पूर्वभावप्रज्ञापना नयना मतथी सिद्ध थाय छे पूर्वना भावने बतावनार नयने पूर्वभाव नय कहे छे पूर्व (पूर्व भवमां) आहारक शरीरने आश्रित करीने कायव्यापार करनार नारकने आ नयना मतानुसार ज त्रण क्रियाओवाळो अथवा चार क्रियाओवाळो कहेवामां आव्यो छे.. तथा तैजस अने कार्मण शरीरनी अपेक्षाए जीवोमां

तयोरत्रसेयं स्वरूपेण तयोः परितापयितुमशक्यत्वात् । अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं स्वीकुर्वन्नाह – 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति, हे भदन्त ! भवदुक्तं तदेवं सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त ! भवदुक्तं तदेव सर्वं सत्यमेवेतिभावः ।। सू० ५ ।।

इति श्री–विश्वविख्यात–जगद्वल्लभ–प्रसिद्धवाचक–पञ्चदशभाषाकलित–ललित-कलापालापक–प्रविशुद्ध–गद्यपद्यनैकग्रंथनिर्मापक–वादिमानमर्दक–श्री-शाहूच्छत्रपति-कोल्हापुरराज–प्रदत्त "जैनशास्त्राचार्य" पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु–बालब्रह्मचारि – जैनाचार्य–जैन-धर्मदिवाकर–पूज्यश्री–घासीलालव्रतिविरचितायां "श्रीभगवतीसूत्रस्य" "प्रमेयचन्द्रिका"ऽऽख्यायां व्याख्यायां अष्टमशतकस्य षष्ठोद्देशकः समाप्तः ॥८–६॥

पकता कही गई है–वह औदारिक आदि शरीरों के आश्रित होने से उन तैजस कार्मण में आती है ऐसा जानना चाहिये । क्योंकि ये दोनों शरीर स्वरूपतः किसी को भी परितापित नहीं कर सकते हैं । अन्तमें गौतम भगवानके वाक्यको स्वीकार करते हुए कहते हैं–'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ? आपके द्वारा प्रतिपादित किया गया यह सब विषय सर्वथा सत्य ही है–हे भदन्त ! आपके द्वारा प्रतिपादित किया गया यह विषय सर्वथा सत्य ही है । इस प्रकार कह कर वे गौतम यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥ सू. ५ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवती' सूत्रकी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्या के आठवे शतक का छठां उद्देशक समाप्त ॥ ८–६ ॥

જે પારિતાપકતા કહેવામા આવી છે તે ઔદારિક આદિ શરીરોને આશ્રિત હોવાથી તે તૈજસ કાર્મણમા આવે છે એમ સમજવુ, કારણ કે તે બન્ને શરીર સ્વરૂપતઃ કોઇને પણ પરિતાપિત કરી શકતા નથી. અન્તે ભગવાનના કથનમા શ્રદ્ધા વ્યકત કરતા ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભદન્ત ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભદન્ત ! આપની વાત યથાર્થ જ છે. આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમને સ્થાને વિરાજમાન થઇ ગયા. ॥ સૂ૦ ૫ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના આઠમા શતકનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશક સમાપ્ત. ॥ ૮–૬ ॥

सप्तमोद्देशकः प्रारभ्यते

अष्टमशतकस्य सप्तमोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ।

अन्यतीर्थिकाणां स्थविराणां च परस्परं संवादः, अन्यतीर्थिकाणां स्थविरान् प्रति असंयतत्वेन एकान्तबालत्वेन च कथनम्, अन्यतीर्थिकान् प्रति स्थविराणां स्वासंयतत्वस्य एकान्तबालत्वस्य कथने हेतुप्रश्नः, अन्यतीर्थिकाणां च त्रिविधं त्रिविधेन इत्यस्यैव तत्र हेतुतया समाधानम्, स्थविराणां च तत्र सयुक्तिकं समाधानम् ।

प्रद्वेषक्रियानिमित्तकान्यतीर्थिकवक्तव्यता ।

मूलम्—'तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे नयरे वण्णओ, गुणसिलए चेइए वण्णओ, जाव पुढविसिला वट्टओ, तस्स णं गुणसिलस्स चेइयस्स अदूरसामंते बहवे अन्नउत्थिया परिवसंति, तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे आदिगरे

अष्टमशतक का सप्तम उद्देशक प्रारंभ—

अष्टमशतक के इस सप्तम उद्देशकमें वर्णित हुए विषय का विवरण संक्षेप से इस प्रकार है—अन्यतीर्थिकजनोंका और स्थविरोंका परस्परमें संवाद अन्यतीर्थिकजनोंका स्थविरों के प्रति असंयत होने का और एकान्तबाल होने का कथन उनसे स्थविरों का ऐसा पूछना कि हमलोग असंयत और एकान्तबाल क्यों हैं-इसमें क्या हेतु है। तुम लोग त्रिविध रूपसे त्रिविध असंयम आदि का आचरण करते हो यही इसमें हेतु है ऐसा अन्यतीर्थिकजनोंका कथन इस पर सयुक्तिक स्थविरोंका उत्तर ।

આઠમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક—

આઠમા શતકના સાતમા ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનુ નિરૂપણ કરવામાં આવ્યુ છે તે વિષયનુ સંક્ષિપ્ત વિવરણ આ પ્રમાણે છે—અન્યતીર્થિકો અને સ્થવિરો વચ્ચેનો સંવાદ—અન્ય તીર્થિકો સ્થવિરોને કહે છે કે તમે અસંયત અને એકાન્તબાલ (સંપૂર્ણ જ્ઞાનરહિત) છો. સ્થવિરો તેમને પૂછે છે—'તમે અમને અસંયત અને એકાતબાલ શા કારણે કહો છો? અન્યતીર્થિકો જવાબ આપે છે—'તમે ત્રિવિધરૂપ ત્રિવિધ અસંયમ આદિનુ આચરણ કરો છો, તેથી અમે એવું કહીએ છીએ સ્થવિરો તેમને જે તર્કશુદ્ધ ઉત્તર આપે છે તેનુ કથન.

जाव समोसढे जाव परिसा पडिगया, तेणं कालेणं, तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स बहवे अंतेवासी थेरा भगवंतो जाइसंपन्ना कुलसंपन्ना जहा बितियसए जाव जीवियासा-मरणभयविप्पमुक्का समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूर-सामंते उड्ढंजाणू अहोसिरा झाणकोट्ठोवगया संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणा जाव विहरंति, तएणं ते अन्न-उत्थिया जेणेव थेरा भगवंतो तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता ते थेरे भगवंते एवं वयासी तुब्भेणं अज्जो! तिविहं तिविहेणं असंजयअविरयअप्पडिहय जहा सत्तमसए बितिए उद्देसए जाव एगंतबाले यावि भवह. तए णं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी—केण कारणेणं अज्जो! अम्हे तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय० जाव एगंतबाला यावि भवामो? तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासि तुब्भे णं अज्जो! अदिन्नं गेण्हह, अदिन्नं भुंजह, अदिन्नं साइज्जह, तएणं ते तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा अदिन्नं भुंज-माणा अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एगंतबाला यावि भवह, तए णं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी—केण कारणेणं अज्जो! अम्हे अदिन्नं गेण्हामो, अदिन्नं भुंजामो, अदिन्नं साइज्जामो? जए णं अम्हे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं

असंजय जाव एगंतबाला यावि भवामो ? तए णं अन्न-उत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी–तुम्हाणं अज्जो ! दिज्जमाणे अदिन्ने पडिग्गहेज्जमाणे अपडिग्गहिए निस्सरिज्जमाणे अणिसट्ठे, तुब्भे णं अज्जो ! दिज्जमाणं पडिग्गहणं असंपत्तं एत्थणं अंतरा केइ अवहरिज्जा, गाहावइस्स णं तं भंते ! नो खलु तं तुब्भं, तएणं तुज्झे अदिन्नं गेण्हह जाव अदिन्नं साइज्जह, तएणं तुज्झे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतबालायावि भवह, तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी नो खलु अज्जो ! अम्हे अदिन्नं गिण्हामो, अदिन्नं भुंजामो, अदिन्नं साइज्जामो, अम्हे णं अज्जो दिन्नं गेण्हामो, दिन्नं भुंजामो, दिन्नं साइज्जामो तएणं अम्हे दिन्नं गेण्हमाणा, दिन्नं भुंजमाणा, दिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं संजय विरयपडिहय जहा सत्तमसए जाव एगंतपंडिया यावि भवामो तए णं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी–केण कारणेणं अज्जो ! तुम्हे दिन्नं गेण्हह, जाव दिन्नं साइज्जह, जएणं तुज्जे दिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतपंडिया यावि भवह ? तए णं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी–अम्हेणं अज्जो ! दिज्जमाणे दिन्ने, पडिग्गहेज्जमाणे पडिग्गहिए, निसिरिज्जमाणे निसट्ठे, जेणं अम्हेणं अज्जो ! दिज्जमाणं पडिग्गहगं असंपत्तं, एत्थणं अंतरा केइ अवहरेज्जा अम्हाणं तं, णो खलु तं गाहावइस्स, जए णं अम्हे दिन्नं गिण्हामो दिन्नं भुंजामो

दिन्नं साइज्जामो, तएणं अम्हे दिन्नं गेण्हमाणा जाव दिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं संजय जाव एगंतपंडिया यावि भवामो, तुब्भे णं अज्जो! अप्पणा चेव तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतबाला यावि भवह, तए णं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी—केण कारणेणं अज्जो! अम्हे तिविहं जाव एगंतबाला यावि भवामो? तए णं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी—तुज्झे णं अज्जो अदिन्नं गेण्हह अदिन्नं भुंजह अदिन्नं साइज्जह, तएणं अज्जो तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतबाला यावि भवह, तए णं ते थेरे भगवंते ते अन्नउत्थिए एवं वयासी—तुज्झे णं अज्जो दिज्जमाणे अदिन्ने तं चेव जाव गाहावइस्स णं, णो खलु तं तुज्झे, तएणं तुब्भे अदिन्नं गेण्हह, तं चेव जाव एगंतबाला यावि भवह ॥ सू० १ ॥

छाया -- तस्मिन् काले तस्मिन् समये राजगृहं नाम नगरं वर्णकः, गुणशीलकं चैत्यं वर्णकः, यावत् पृथिवीशिलापट्टकः, तस्य खलु गुणशीलकस्य चैत्यस्य

प्रद्वेषक्रियानिमित्तक अन्यतीर्थिकवक्तव्यता—

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' इत्यादि ।

सूत्रार्थ-(तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे नयरे) उस काल और उस समय में राजगृह नाम का नगर था (वण्णओ) वर्णन (गुणसिलाए चेइए वण्णओ) इसमें गुणशिलक चैत्य था—वर्णन

પ્રદ્વેષક્રિયાનિમિત્તક અન્યતીર્થિક વક્તવ્યતા—

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' ઇત્યાદિ—

સૂત્રાર્થ – (तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे नयरे) તે કાળે અને તે સમયે રાજગૃહ નામે નગર હતું (वण्णओ) તેનું વર્ણન ચંપાનગરી જેવું સમજવું. (गुणसिलए चेइए वण्णओ) તેમાં ગુણશીલનામે ચૈત્ય હતું. તેનુ વર્ણન કરવું અર્થાત્ ગુણશિલક નામના ઉદ્યાનનું વર્ણન

अदूरसामन्ते वहवः अन्ययूथिकाः परिवसन्ति, तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरः आदिकरः यावत् समवसृतः, यावत् पर्षत् प्रतिगता, तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्स भगवतो महावीरस्य वहवोऽन्तेवासिनः स्थविरा भगवन्तः जातिसंपन्नाः कुलसंपन्ना यथा द्वितीयशतके यावत् जीविताशा-मरणभयविप्रमुक्ताः श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अदूरसामन्तम् ऊर्ध्वजानवः अधः शिरसोध्यानकोष्ठोपगताः संयमेन तपसा आत्मानं भावयन्तो यावत् विहरन्ति,

याने गुणशीलनामका उद्यानका वर्णन (जाव पुढविसिला पट्टओ) यावत् पृथिवीशिलापट्टक था (तस्स णं गुणसिलस्स चेइयस्स अदूरसामंते बहवे अन्नउत्थिया परिवसंति) उस गुणशिलक चैत्य (उद्यान) के आसपास थोड़ी दूर पर अनेक अन्यतीर्थिकजन रहते थे (तेणं कालेणं तेणं समएणं समणं भगवं महावीरे आदिगरे जाव समोसढे) उस काल और उस समयमें श्रमण भगवान् महावीर जो कि तीर्थके आदि करने वाले आदि विशेषणों वाले थे वहां पर पधारे (जाव परिसा पडिगया) यावत् धर्मकथा सुनकर परिषद विसर्जित हो गई (तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स बहवे अंतेवासी थेरा भगवंतो जाइसंपन्ना कुलसंपन्ना जहा बितियसए जाव जीवियासामरणभयविप्पमुक्का समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामन्ते उड्ढं जाणू अहो सिरा झाणकोट्ठोवगया संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणा जाव विहरंति) उस काल और उस समय में श्रमण भगवान् महावीर के अनेक शिष्य स्थविर भगवन्त जो कि

(जाव पुढविसिलापट्टओ)' त्यां पृथ्वीशिला पट्टक हतु,' अहीं सुधीनु समस्त कथन ग्रहण करवु (तस्स ण गुणसिलस्स चेइयस्स अदूरसामंते वहवे अन्नउत्थिया परि-वसंति) ते गुणशीलक चैत्यनी आसपास थोडे दूर अनेक अन्यतीर्थिक लोको रहेता हता. (तेण कालेणं तेणं समएणं समणं भगवं महावीरे आदिगरे जाव समोसढे) ते काळे अने ते समये तीर्थंकर आदि विशेषणोवाळा श्रमण भगवान महावीर त्यां पधार्या (जाव परिसा पडिगया) धर्मकथा श्रवण करीने परिषद विसर्जित थई, त्यां सुधीनु समस्त कथन अहीं ग्रहण करवु (तेण कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स वहवे अंतेवासी थेरा भगवंतो जाइ संपन्ना कुलसंपन्ना जहा विति-यसए जाव जीवियासामरणभयविप्पमुक्का समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामन्ते उड्ढं जाणू अहो सिरा झाणकोट्ठोवगया संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणा जाव विहरंति) ते काळे अने ते समये श्रमण भगवान महावीरना अनेक शिष्य स्थविर भगवंतो, के जे जातिसंपन्न, कुलसंपन्न आदि विशेषणोवाळा हता

ततः खलु ते अन्ययूथिका येनैव स्थविरा भगवन्तेस्तनैव उपागच्छन्ति, उपागम्य तान् स्थविरान् भगवतः एवम् अवादिषुः यूयं खलु आर्याः ! त्रिविधं त्रिविधेन असंयता विरताप्रतिहता यथा सप्तमशतके द्वितीयोदेशके यावत् एकान्तबालाश्चापि भवथ ! ततः खलु ते स्थविराः भगवन्तस्तान् अन्ययूथिकान एवम् अवादिषुः-

जातिसंपन्न कुलसंपन्न इत्यादि विशेषणों से युक्त थे जैसा कि द्वितीय शतक में वर्णन किया गया है उस माफिक वे यावत् जीवन की आशा और मरण के भय से रहित थे। उस समय वे श्रमण भगवान महावीर के आसपास ऊँचा घुटना किये हुए और नीचा मस्तक नवाये हुए ध्यानरूप कोठे में विराजमान थे। तथा संयम और तप से अपने आपको भावित किये हुए थे। (तएणं ते अन्नउत्थिया जेणेव थेरा भगवंतो तेणेव उवागच्छंति) इसके बाद वे अन्यतीर्थिकजन जहां स्थविर भगवान् विराजमान थे वहां पर आये (उवागच्छित्ता ते थेरे भगवंते एवं वयासी) वहां आकर उन अन्यतीर्थिकजनोंने उन स्थविर भगवंतो से ऐसा कहा-(तुब्भेणं अज्जो तिविहं तिविहेण अविरयअप्पडिहय जहा सत्तमसए विइए उद्देसए जाव एगंतबाले यावि भवह) हे आर्यो ! तुम सब त्रिविध प्राणातिपात आदि को त्रिविधरूप से करते हुए असंयत हो, अविरत हो और अप्रतिहत-पापकर्मवाले हो-इत्यादि जैसा सातवें शतक के द्वितीय उद्देशक में कहा है उस तरह से यावत् एकान्तबाल भी हो। (तएणं

(તેમના ગુણોનુ વર્ણન બીજા શતકમાં આપવામાં આવ્યુ છે), જેઓ જીવનની આશા અને મરણના ભયથી રહિત હતા, એવા તે સ્થવિરો શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની આસપાસ ઘૂટણો ઊંચી રાખીને અને નીચે મસ્તકે ધ્યાનરૂપ કોઠામાં વિરાજમાન હતા તેઓ સયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરી રહ્યા હતા. (तएणं-ते अन्नउत्थिया जेणेव थेरा भगवंतो तेणेव उवागच्छंति) ત્યાર બાદ તે અન્યતીર્થિકો જ્યાં તે સ્થવિર ભગવતો બેઠા હતા ત્યા આવ્યા (उवागच्छित्ता ते थेरे भगवंते एवं वयासी) ત્યા આવીને તે અન્યતીર્થિક લોકોએ તે સ્થવિર ભગવંતોને આ પ્રમાણે કહ્યું- (तुब्भेणं अज्जो तिविहं तिविहेणं अस जय, अविरय, अप्पडिहय जहा सत्तमसए विइए उद्देसए जाव एगंतबाले यावि भवह) હે આર્યો ! ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિનું ત્રિવિધરૂપે સેવન કરતા એવા તમે બધાં અસ યત છો, અવિરત છો, અપ્રતિહત પાપકર્મવાળા છો, ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન સાતમાં શતકના બીજા ઉદ્દેશકમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવું 'તમે એકાન્તબાલ (સપૂર્ણરૂપે અજ્ઞાન) પણ છો',

केन कारणेन आर्याः ! वयं त्रिविधं त्रिविधेन असंयताविरताप्रतिहता यावत् एकान्तबालाश्चापि भवामः ? ततः खलु ते अन्ययूथिकास्तान् स्थविरान् भगवतः एवम् अवादिषुः-यूयं खलु आर्याः ! अदत्तं गृह्णीय अदत्तं भुङ्ग्ध्वे अदत्तं स्वदध्वे ? तेन खलु ते यूयम् अदत्तं गृह्णन्तः, अदत्तं भुञ्जानाः, अदत्तं स्वदमानाः त्रिविधं त्रिविधेन असंयताविरताप्रतिहता यावत् एकान्तबालाश्चापि भवथ, ततः खलु

ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी-केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एगंतबाला यावि भवामो) अन्ययूथिकों से इस प्रकार सुनकर उन स्थविर भगवंतोने उनसे ऐसा कहा-हे आर्यो ! हम लोग किस कारण से त्रिविध प्राणातिपात आदि को त्रिविधरूप करते हुए असंयत हैं, अविरत हैं और अप्रतिहतपापकर्मवाले यावत् एकान्तबाल हैं(तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी-तुब्भेणं अज्जो ! अदिन्नं गेण्हह अदिन्नं भुंजह अदिन्नं साइज्जह) तब उन अन्ययूथिकों ने उन स्थविरभगवंतों से ऐसा कहा-हे आर्यो ! तुम लोग अदत्त पदार्थ को लेते हो। अदत्त-किसी के द्वारा नहीं दिये गये-पदार्थ का सेवन करते हो, अदत्त पदार्थ का स्वाद लेते हो-अर्थात् अदत्तपदार्थ को ग्रहण वगैरह करने की अनुमति देते हो (तएणं ते तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा अदिन्नं भुंजमाणा, अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एगंतबाला यावि भवह) इस तरह अदत्त का ग्रहण करते हुए

અહીં સુધીનું સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરવું. (तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एगंतबाला यावि भवामो) અન્યતીર્થિકોનાં આ પ્રકારના વચનો સાંભળીને તે સ્થવિર ભગવંતોએ તેમને આ પ્રમાણે પૂછ્યું-હે આર્યો ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે અમે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિનું ત્રિવિધરૂપ સેવન કરતા હોવાથી અસંયત, અવિરત અને અપ્રતિહત પાપકર્મવાળા યાવત્ એકાન્તબાલ છીએ ? तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी-तुब्भेणं अज्जो ! अदिन्नं गेण्हह, अदिन्नं भुंजह, अदिन्नं साइज्जह) ત્યારે અન્યતીર્થિકોએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું-હે આર્યો ! તમે અદત્ત પદાર્થો લો છો, અદત્ત પદાર્થોનું સેવન કરો છો, અદત્ત પદાર્થોનો સ્વાદ લો છો એટલે કે અદત્ત પદાર્થોને ગ્રહણ કરવાની અનુમતિ દો છો (तएणं ते तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा, अदिन्नं भुंजमाणा, अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एगंतबाला यावि भवह) આ રીતે અદત્ત

ते स्थविरा भगवन्तस्तान् अन्ययूथिकान एवम अवादिषुः-केन कारणेन आर्याः! वयम् अदत्तं गृह्णीमः, अदत्तं भुञ्ज्महे, अदत्तं स्वदामहे? येन खलु वयम् अदत्त गृह्णन्तो यावत् अदत्तं स्वदमानास्त्रिविधं त्रिविधेन असंयता यावत् एकान्तवालाश्चापि भवामः! ततः खलु अन्ययूथिकास्तान स्थविरान् भगवतः

अदत्त का सेवन करते हुए और अदत्त की अनुमति देते हुए तुम लोग त्रिविध प्राणातिपात आदि को त्रिविधरूप से करते हुए असंयत हो अविरत हो और यावत् एकान्तवाल भी हो। (तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए, एवं वयासी, केण कारणेणं अज्जो! अम्हे अदिन्नं गेण्हामो, अदिन्नं भुंजामो, अदिन्न साइज्जामो?) ऐसा सुनकर उन स्थविर भगवन्तोंने उन अन्ययूथिकजनों से ऐसा कहा-हे आर्यो! हम किस कारण से अर्थात् कैसे विना दिया हुआ पदार्थ लेते हैं, विना दिया हुआ पदार्थ सेवन करते हैं और विना दिये हुए को ग्रहण करने की अनुमति देते हैं? (जएणं अम्हे अदिन्न गेण्हमाणा जाव अदिन्न साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतवाला यावि भवामो) कि जिससे हम लोग अदत्त को ग्रहण करनेवाले, यावत् अदत्त को ग्रहण करने की अनुमति देनेवाले होकर त्रिविध प्राणातिपात आदि को त्रिविधरूप से करते हुए असंयत यावत् एकान्तबाल तुम्हारी दृष्टि में प्रतीत हो रहे हैं? (तएणं अन्नउत्थिया

(કોઇના દ્વારા નહીં અપાયેલુ) ને ગ્રહણ કરતા અદત્તનુ સેવન કરતા અને અદત્તની અનુમતિ દેતા એવાં તમે લોકો ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિનુ ત્રિવિધરૂપે સેવન કરો છો તેથી તમે અસંયત છો, અવિરત છો યાવત્ એકાન્તબાલ પણ છો (तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी, केण कारणेण अज्जो! अम्हे अदिन्न गेण्हामो, अदिन्नं भुंजामो, अदिन्नं साइज्जामो?) તેમનાં આ વચનો સાંભળીને સ્થવિર ભગવંતોએ તે અન્યતીર્થિકોને પૂછયુ કે હે આર્યો! તમે શા કારણે એવું કહો છો કે અમે અદત્તદાન લઇએ છીએ, અદત્ત પદાર્થોનુ સેવન કરીએ છીએ અને અદત્ત પદાર્થને ગ્રહણ કરવાની અનુમતિ આપીએ છીએ? (जएणं अम्हे अदिन्न गेण्हमाणा जाव अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतवाला यावि भवामो) આપ શા કારણે એવું માનો છો કે અમે અદત્ત પદાર્થોને ગ્રહણ કરનારા, અદત્ત પદાર્થોનુ સેવન કરનારા અને અદત્ત પદાર્થો ગ્રહણ કરવાની અનુમતિ દેનારા હોવાથી ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિનુ સેવન કરતા થકા અસંયત, અવિરત યાવત્ એકાંતબાલ છીએ?

एवत् अवादिषुः-युष्माकं खलु आर्याः ! दीयमानम् अदत्तं प्रतिगृह्यमाणम् अप्रतिगृहीतम् निसृज्यमाणं निःसृष्टम्, युष्माकं खलु आर्याः ! दीयमानं प्रतिग्रहकम् असंप्राप्तम् अत्र खलु अन्तरा कश्चिद अपहरेत्, गृहपतेः खलु तत् भदन्त ! नो खलु तत् युष्माकम्, ततः खलु यूयम् अदत्तं गृह्णीथ, यावत् अदत्तं स्वदध्वे, तेन खलु यूयम् अदत्तं गृह्णन्तो यावत् एकान्तबालाश्चापि भवथ, ततः खलु ते

ते थेरे भगवंते एवं वयासी-तुम्हाणं अज्जो दिज्जमाणे अदिन्ने, पडिग्गहेज्जमाणे अपडिग्गहिए, निसरिज्जमाणे अणिसट्ठे, तुब्भेणं अज्जो ! दिज्जमाणं पडिग्गहणं असंपत्त एत्थणं अंतरा केइ अवहरेज्जा, गाहावइस्स णं तं भंते ! नो खलु तं तुब्भं, तएणं तुब्भे अदिन्नं गेण्हह, जाव अदिन्नं साइज्जह, तएणं तुज्झे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतबाला यावि भवह) तब उन अन्ययूथिकोंने उन स्थविर भगवंतों से ऐसा कहा-हे आर्यो ! तुम्हारे मतानुसार दी जाती हुई वस्तु अदत्त होती है, प्रतिगृह्यमाणवस्तु अप्रतिगृहीत होती है, क्षिप्यमाण वस्तु अनिसृष्ट होती है। हे आर्यो ! आप लोगों को देने में आता हुआ पदार्थ जब तक पात्र में नहीं पडा है, यदि इतने में कोई उस पदार्थ को बीच में ही अपहरण कर लेता है तो ऐसी स्थिति में वह पदार्थ गृहपति का ही अपहरण हुआ कहलावेगा, तुम्हारा अपहरण हुआ नहीं कहलावेगा-इस कारण तुम अदत्त का ग्रहण करते हो, यावत् अदत्त

(तएणं अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी) त्यारे ते अन्यतीर्थिकोએ ते स्थविर भगवंतोने आ प्रमाणे कह्युं- (तुम्हाणं अज्जो दिज्जमाणे अदिन्ने, पडिग्गहेज्जमाणे अपडिग्गहिए, निसरिज्जमाणे अणिसट्ठे, तुब्भेणं अज्जो ! दिज्जमाणं पडिग्गहणं असंपत्तं एत्थणं अंतरा केइ अवहरेज्जा, गाहावइस्स णं तं भंते ! नो खलु तं तुब्भं, तएणं तुब्भे अदिन्नं गेण्हह, जाव अदिन्नं साइज्जह, तएणं तुज्झे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतबाला यावि भवह) હે આર્યો ! તમારા મત પ્રમાણે અપાઈ રહેલી વસ્તુને અદત્ત માનવામાં આવે છે, ગ્રહણ કરવામાં આવી રહેલી વસ્તુને અપ્રતિગૃહીત માનવામાં આવે છે, અને ક્ષિપ્યમાણ વસ્તુને અનિસૃષ્ટ માનવામાં આવે છે, હે આર્યો ! આપ લોકોને દેવામા આવતો પદાર્થ આપ લોકોના પાત્રમાં પડયા પહેલાં જો કોઈ વ્યક્તિ વચ્ચેથી જ તેનુ અપહરણ કરી લે, તો આપ લોકો એમ માનો છો કે ગૃહપતિ (ગૃહસ્થ)ના પદાર્થનું જ અપહરણ થયુ છે- તમારા પદાર્થનું અપહરણ થયું છે એમ તમે માનતા નથી. તે કારણે તમે અદત્ત

स्थविरा भगवन्तः तान् अन्ययूथिकान् एवम् अवादिषुः—नो खलु आर्याः ! वयम् अदत्तं गृह्णीमः, अदत्तं भुञ्जमहे, अदत्तं स्वदामहे, वयं खलु आर्याः ! दत्तं गृह्णीमः दत्तं भुञ्ज्महे, दत्तं स्वदामहे, तेन खलु वयम् दत्तं गृह्णन्तः, दत्तं भुञ्जानाः, दत्तं स्वदमानाः त्रिविधं त्रिविधेन संयतविरतप्रतिहता यथा सप्तमशतके यावद् एकान्तपण्डिताश्चापि भवामः, ततःखलु ते अन्य-

को ग्रहण करने की अनुमति देते हो। इस कारण अदत्त को ग्रहण करते हुए तुम यावत् एकान्तबाल हो। (तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी—नो खलु अज्जो अम्हे अदिन्नं गिण्हामो, अदिन्नं भुंजामो, अदिन्नं साइज्जामो अम्हेणं अज्जो दिन्नं भुंजामो, दिन्नं साइज्जामो, तएणं अम्हे दिन्नं गेण्हमाणा, दिन्नं भुंजमाणा, दिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं संजयविरयपडिहयजहा सत्तमसए जाव एगंतपंडिया यावि भवामो) इस प्रकार से अन्ययूथिकों की बात सुनकर उन स्थविर भगवंतोंने उनसे इस प्रकार कहा—हे आर्यो ! हम लोग अदत्त वस्तु को ग्रहण नहीं करते हैं, अदत्त वस्तु का आहार नहीं करते हैं, और अदत्त वस्तु को ग्रहण करने की हम लोग अनुमोदना नहीं करते हैं। हे आर्यो ! हम लोग दिये गये पदार्थ को ही लेते हैं, दिये गये पदार्थ का ही आहार करते हैं और दिये गये पदार्थ को ही हमलोग अनुमोदन करते हैं। इसलिये दी हुई वस्तु का ग्रहण करते हैं, दी हुई वस्तुका सेवन करते हैं और दी

પદાર્થને ગ્રહણ કરો છો, અદત્ત પદાર્થનું સેવન કરો છો અને અદત્ત પદાર્થ ગ્રહણ કરવાની અનુમતિ આપો છો આ રીતે અદત્તને ગ્રહણ કરતા એવા તમે અસંયતથી લઈને એકાન્તબાલ આદિ વિશેષણવાળા છો. (तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी—नो खलु अज्जो ! अदिन्नं गिण्हामो, अदिन्नं भुंजामो, अदिन्नं साइज्जामो, अम्हे दिन्नं गेण्हमाणा. दिन्नं भुंजमाणा, दिन्नं साइज्जमाणा, तिविहं तिविहेणं संजय विरय पडिहय जहा सत्तमसए जाव एगंतपंडिया यावि भवामो) અન્ય મતવાદીઓની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને તે સ્થવિર ભગવંતોએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું—"હે આર્યો ! અમે અદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરતા નથી, અદત્ત વસ્તુનો આહાર કરતા નથી અને અદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરવાની અનુમોદના આપતા નથી. હે આર્યો ! અમે આપવામાં આવેલા પદાર્થો જ ગ્રહણ કરીએ છીએ, અમને આપવામાં આવેલા પદાર્થોનો જ આહાર કરીએ છીએ અને આપવામાં આવેલા પદાર્થ લેવાની અનુમતિ આપીએ છીએ. આ રીતે દત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરનારા,

यूथिकास्तान् स्थविरान् भगवतः एवम् अवादिषुः-केन कारणेन आर्याः! यूयं दत्त गृह्णीथ, यावत् दत्तं स्वदध्वे येन खलु यूयं दत्त गृह्णन्तः, यावत् एकान्तपण्डिताश्चापि भवथ? ततः खलु ते स्थविरा भगवन्तः तान् अन्य-यूथिकान् एवम् अवादिषुः-अस्माकं खलु आर्याः! दीयमानं दत्तं प्रतिगृह्यमानं

हुई वस्तु का ग्रहण करने का अनुमोदन करते हैं, हम लोग त्रिविध प्राणातिपात आदि के त्रिविधरूप परित्याग से संयत तथा विरत हैं, एवं पापकर्म के नाश करनेवाले हम लोग सप्तम शतकमें कहे अनुसार एकान्तपण्डित हैं। (तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी-केण कारणेणं अज्जो तुम्हे दिन्नं गेण्हह जाव दिन्नं साइज्जह, जइणं तुब्भे दिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतपंडिया यावि भवह) इसके बाद उन अन्यतीर्थिकजनोंने उन स्थविर भगवंतों से ऐसा कहा-हे आर्यो! तुम किस तरह से दी हुई वस्तु ग्रहण करते हो यावत् दी हुई वस्तु को ग्रहण करने की अनुमोदना करते हो? कि जिससे आप लोगोंको दी हुई वस्तु का ग्रहण करने से यावत एकान्तपण्डित माने? (तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी) इस प्रकार सुनकर उन स्थविर भगवंतोंने उन अन्य-तीर्थिकजनों से ऐसा कहा-(अम्हे णं अज्जो! दिज्जमाणे दिन्ने, पडिग्गा-

દત્ત વસ્તુનું સેવન કરનારા અને દત્ત વસ્તુને લેવાની અનુમોદના કરનારા એવા અમે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિનો ત્રિવિધરૂપે પરિત્યાગ કરનારા છીએ. તેથી અમે સંયત છીએ, વિરત છીએ, અને પાપકર્મનો નાશ કરનારા એવા અમે લોકો (સાતમા શતકમાં કહ્યા અનુસાર) એકાન્ત પંડિત (સંપૂર્ણ જ્ઞાની) છીએ (तएणं ते अन्न उत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी-केण कारणेणं अज्जो! तुम्हे दिन्नं गेण्हह जाव दिन्न साइज्जह, जइणं तुब्भे दिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतपडिया यावि भवह) ત્યાર બાદ તે અન્યમતવાદીઓએ તે સ્થવિર ભગવંતોને એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો કે, "હે આર્યો! આપ લોકો આપવામાં આવેલી વસ્તુઓને જ ગ્રહણ કરો છો, આપવામાં આવેલી વસ્તુનું જ સેવન કરો છો અને આપવામાં આવેલી વસ્તુ લેવાની જ અનુમતિ દો છો એવું કેવી રીતે માની શકાય? હે આર્યો! શા માટે અમારે એવું માનવું જોઈએ કે તમે દત્ત પદાર્થને-ગ્રહણ કરનારા અને દત્ત પદાર્થને ગ્રહણ કરવાની અનુમતિ દેનારા હોવાથી ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિના ત્રિવિધરૂપ ત્યાગથી સંયત, વિરત યાવત્ એકાન્તપંડિત છો? (तएण ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी)

प्रतिगृहीतं निसृज्यमानं निसृष्टम्, येन अस्माकं खलु आर्याः ! दीयमानं प्रतिग्रहकम् असंप्राप्तम् अत्र खलु अन्तरा कश्चिद्पहरेत्, अस्माकं तत्, नो खलु तत् गृहपतेः येन खलु वयं दत्तं गृह्णीमः, दत्तं भुञ्ज्महे, दत्तं स्वदामहे, तेन खलु वयं दत्तं गृह्णन्तो, यावत् दत्त स्वदमानाः त्रिविधं त्रिविधेन संयता यावत् एकान्तपण्डिताश्चापि भवामो, यूयं खलु आर्याः ! आत्मना चैव त्रिविधं त्रिविधेन असंयता यावद् एकान्तवालाश्चापि भवथ, ततः खलु ते अन्ययूथिकास्तान्

हिज्जमाणे पडिग्गहिए, निसिरिज्जमाणे निसट्ठे, जे णं अम्हे णं अज्जो ! दिज्जमाणं, पडिग्गहणं. असंपत्तं, एत्थ णं अंतरा केइ अवहरेज्जा, अम्हाणं तं णो खलु तं गाहावइस्स, जएणं अम्हे दिन्नं भुजामो, दिन्नं साइज्जामो, तएणं अम्हं दिन्नं गेण्हमाणा जाव दिन्नं साइज्जमाणा, तिविहं तिविहेण संजय जाव एगंतपंडिया यावि भवामो, तुज्झेणं अज्जो ! अप्पणा चेव तिविहं तिविहेण असंजय जाव एगंतवाला यावि भवह) हे आर्यो ! हमलोग दीयमानवस्तु को दत्त और प्रतिगृह्यमाणवस्तु को प्रतिगृहीत, तथा निसृज्यमानवस्तु को निसृष्ट मानते हैं। इसलिये हे आर्यो ! हम को दी जा रही वस्तु जबतक हमारे पात्र में नहीं पडती है और बीच ही में यदि कोई उस वस्तु का अपहरण कर लेता है-तो ऐसी स्थिति में वह अपहार हमारी ही वस्तु का कहलावेगा-गृहपति की वस्तु का वह अपहरण नहीं

ત્યારે તે સ્થવિર ભગવંતોએ તે અન્યતીર્થિકોને આ પ્રમાણે કહ્યું- (अम्हेणं अज्जो ! दिज्जमाणे दिन्ने, पडिग्गहिज्जमाणे पडिग्गहिए, निसिरिज्जमाणे निसट्ठे, जे णं अम्हेणं अज्जो ! दिज्जमाणं, पडिग्गहणं, असंपत्तं, एत्थ णं अंतरा केइ अवहरेज्जा, अम्हाणं तं णो खलु तं गाहावइस्स, जएणं अम्हे दिन्नं भुंजामो, दिन्नं साइज्जामो, तए णं अम्हं दिन्नं गेण्हमाणा जाव दिन्नं साइज्जमाणा, तिविहं तिविहेणं संजय जाव एगंतपंडिया यावि भवामो, तुज्झेणं अज्जो ! अप्पणाचेव तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतवाला यावि भवह) હે આર્યો ! અમે તો આપવામાં આવી રહેલી વસ્તુને અપાઇ ગયેલી, ગ્રહણ કરવામાં આવતી વસ્તુને ગ્રહણ થઇ ગયેલી, અને નિસૃજ્યમાન વસ્તુને નિસૃષ્ટ, માનીએ છીએ તેથી હે આર્યો ! અમને આપવામાં આવી રહી હોય એવી વસ્તુનું-અમારા પાત્રમાં પડે તે પહેલાં-કોઇ અપહરણ કરી જાય તો એવી સ્થિતિમાં અમે તો એમ માનીએ છીએ કે અમારી તે વસ્તુનું અપહરણ કરવામાં આવ્યું છે-ગૃહસ્થની વસ્તુનું અપહરણ થયું છે એમ અમે માનતા નથી. તેથી અમે દત્ત વસ્તુને જ ગ્રહણ કરીએ છીએ, દત્ત વસ્તુનો

स्थविरान् भगवतः एवम् अवादिषुः-केन कारणेन आर्या ! वयं त्रिविधं यावत् एकान्तबालाश्चापि भवामः ? ततः खलु ते स्थविराः भगवन्तः तान् अन्य-यूथिकान् एवम् अवादिषुः-यूयं खलु आर्याः ! अदत्त गृह्णीथ, अदत्त भुङ्ग्ध्वे, अदत्तं स्वदध्वे, तेन खलु आर्याः ! यूयम् अदत्तं गृह्णन्तो यावत् एकान्त-

कहलावेगा। इसलिये हम लोग दत्तको ही ग्रहण करते हैं, दत्त का ही भोजन करते हैं और दत्त को ही ग्रहण करने की अनुमोदना करते हैं इस कारण दत्तको ग्रहण करने वाले, दत्तका भोजन करने वाले और दत्तकोही ग्रहण करनेकी अनुमोदना करने वाले हम लोग त्रिविधप्राणातिपात आदि के त्रिविध परित्याग से संयत, विरत और एकान्ततः पण्डित हैं। हे आर्यो ! तुम लोग ही त्रिविध प्राणातिपात आदि का त्रिविध से परित्याग नहीं करने के कारण असयत, अविरत, और एकान्ततःबाल हो। (तएणं ते अन्न-उत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी) इस प्रकार से स्थविरभगवंतों का कथन सुनकर उन अन्ययूथिकोंने उनसे इस प्रकार पूछा-(केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे तिविहं जाव एगंतबाला यावि भवामो) हे आर्या ! हम लोग किस कारण से त्रिविध आदि को त्रिविध से करते हुए यावत एकान्ततःबाल हैं ? (तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी) तब उन स्थविर भगवन्तोंने उन अन्यती-र्थिकों से ऐसा कहा-(तुज्झे णं अज्जो अदिन्नं गेण्हह, अदिन्नं भुंजह

જ આહાર કરીએ છીએ અને દત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરવાની અનુમતિ આપીએ છીએ આ રીતે દત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરનારા દત્ત વસ્તુનો આહાર કરનારા અને દત્ત વસ્તુ લેવાની અનુમતિ આપનારા અમે લોકો ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિનો ત્રિવિધરૂપે પરિત્યાગ કરનારા હોવાથી સંયત, વિરત અને એકાન્તપંડિત છીએ. હે આર્યો ! તમે લોકો જ ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિનો ત્રિવિધરૂપે પરિત્યાગ કરતા નથી તે કારણે તમે જ અસંયત, અવિરત અને એકાન્તબાલ છો (तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी) સ્થવિર ભગવંતોનું આ પ્રકારનું કથન સાંભળીને તે અન્યતીર્થિકોએ તેમને આ પ્રમાણે પૂછયું (केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे तिविहं जाव एगंतबाला यावि भवामो) હે આર્યો ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે અમે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિનું ત્રિવિધે સેવન કરનારા હોવાથી અસંયત, અવિરત અને એકાન્તબાલ છીએ ? (तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी) ત્યારે તે સ્થવિર ભગ૦ તોએ તે અન્યતીર્થિકોને આ પ્રમાણે કહ્યું-तुज्झे णं अज्जो ! अदिन्नं गेण्हह, अदिन्न

बालाश्चापि भवथ, ततः खलु ते अन्ययूथिकास्तान् स्थविरान् भगवत एवम् अवादिषुः-केन कारणेन वयम् अदत्तं गृह्णीमो यावत् एकान्तबालाश्चापि भवामः ? ततः खलु ते स्थविरा भगवन्तस्तान् अन्ययथिकान् एवम् अवादिषुः-यूयं खलु आर्याः ! दीयमानम् अदत्तं तदेव यावत् गृहपतेः खलु, नो खलु तत् युष्माकम्, तेन खलु ययम् अदत्तं गृह्णीथ, तदेव यावद् एकान्त बालाश्चापि भवथ ॥ सू० १ ॥

अदिन्नं साइज्जह, तएणं अज्जो तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतबाला यावि भवह) हे आर्यो ! तुम लोग बिना दी हुई वस्तु को लेते हो, बिना दी हुई वस्तु का आहार करते हो, और बिना दी हुई वस्तु को दूसरों को ग्रहण करने की अनुमति देते हो। इसलिये तुम लोग असयत और अविरत बने रहकर त्रिविध प्राणातिपात आदि का त्रिविधरूपसे परित्याग नहीं करने के कारण एकान्त बाल हो (तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी-(केण कारणेणं अम्हे अदिन्नं गेण्हामो, जाव एगंतबालायावि भवामो) इसके बाद उन अन्ययूथिकों ने उन स्थविर भगवतों से ऐसा पूछा-हे अर्यो। हम लोग किस कारण से बिना दी हुइ वस्तु को ग्रहण करनेवाले कहे गये हैं यावत् एकान्तबाल कहे गये हैं। (तएणं ते थेरे भगवते ते अन्नउत्थिए एवं वयासी) इस प्रकार उन अन्ययूथिकों के पूछने पर उन स्थविर भगवंतों ने उनसे उत्तर के रूप में इस प्रकार से कहा- (तुज्झे णं

भुंजह, अदिन्नं साइज्जह, तएणं अज्जो ! तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतबाला यावि भवह) હે આર્યો ! તમે દીધેલી અદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરો છો અને અદત્ત વસ્તુ લેવાની બીજાને અનુમતિ આપો છો. તેથી હે આર્યો ! તમે લોકો અસંયત અને અવિરત દશામાં ચાલુ રહીને ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિનુ ત્રિવિધરૂપે સેવન કરો છો. તેનો પરિત્યાગ નહીં કરવાથી તમે એકાન્તબાલ છો) (तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी केण कारणेणं अम्हे अदिन्नं गेण्हामो, जाव एगंतबाला यावि भवामो ?) ત્યારે તે અન્યતીર્થિકોએ તે સ્થવિર ભગવંતોને એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો કે હે આર્યો ! તમે અમને અદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરનારા યાવત્ એકાન્તબાલ શા કારણે કહો છો ? (तएणं ते थेरे भगवंते ते अन्नउत्थिए एवं वयासी) ત્યારે તે સ્થવિર ભગવંતોએ તે અન્યતીર્થિકોને આ પ્રમાણે કહ્યું-(तुज्झे णं भंते ! अज्जो ! दिज्जमाणे अदिन्ने तं चेव जाव गाहावइस्स, णो खलु तं तुज्झे, तएणं तुब्भे अदिन्नं गेण्हह, तंचेव जाव एगंतबाला यावि भवह)

टीका-'षष्ठोद्देशकान्ते क्रिया सम्बन्धि वक्तव्यतायाः प्ररूपितत्वेन क्रिया प्रस्तावात् सप्तमोद्देशके प्रद्वेषक्रियाहेतुकोऽन्यतीर्थिकविवादवक्तव्यतामाह-'तेणं' इत्यादि । 'तेणं कालेणं, तेणं समएणं रायगिहे नयरे वण्णओ' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये राजगृहं नाम नगरमासीत्-वर्णकः, एतस्य वर्णनन्तु चम्पानगरीवद् बोध्यम्, 'गुणसिलए चेइए वण्णओ' तत्र राजगृहनगरसमीपे गुणशीलकं नाम चैत्यम् उद्यानम् आसीत्, वर्णकः- एतस्यापि वर्णनं चम्पायाः पूर्णभद्रचैत्यमिव पूर्ववद्बोध्यम्, 'जाव पुढविसिलावट्टओ' यावत् तत्र गुणशीलकनामोद्याने पृथिवी

अज्जो दिज्जमाणे अदिन्ने तंचेव जाव गाहावइस्स, णो खलु तं तुज्झे, तएणं तुज्झे अदिन्नं गेण्हह, तं चेव जाव एगंतबाला यावि भवह) हे आर्यो! तुम्हारे मत में दीयमान अदत्त है इत्यादि सब कथन पहिले की तरह कहना चाहिये! यावत् वह वस्तु गृहपति की है-तुम्हारी नहीं है। इसलिये तुम लोग अदत्त को ग्रहण करते हो-इसलिये तुम लोग यावत पूर्व की तरह एकान्तबाल हो।

टीकार्थ—छठे उद्देशे के अन्त में क्रियासंबधी वक्तव्यता की प्ररूपणा की गई है-सो इसी क्रिया के प्रस्ताव को लेकर सूत्रकार ने इस सातवें उद्देशक में प्रद्वेष क्रिया निमित्तक अन्यतीर्थिक वक्तव्यता का कथन किया है-'तेण कालेणं तेणं समएणं रायगिहे नयरे-वण्णओ' उस काल और उस समय में राजगृह नाम का नगर था। इसका वर्णन चम्पा नगरी के वर्णन की तरह जानना चाहिये। 'गुणसिलए चेइए-वण्णओ' उस राजगृह नगर के समीप गुणशिलक नाम का चैत्य - उद्यान था। इसका वर्णन भी चम्पानगरी के पूर्णभद्रचैत्य की तरह जानना चाहिये। 'जाव पुढविसिलावट्टओ' यावत् उस गुण-

'હે આર્યો! તમારી માન્યતા અનુસાર દીયમાનને અદત્ત કહેવામાં આવે છે' ત્યાંથી શરૂ કરીને 'તે વસ્તુ ગૃહપતિની છે-તમારી નથી તે કારણે તમે અદત્તને ગ્રહણ કરનારા છો તેથી તમે અસંયત, અવિરત અને એકાન્તબાલ છો,' ત્યાં સુધીનું પૂર્વોક્ત કથન ગ્રહણ કરવું

ટીકાર્થ-છઠ્ઠા ઉદ્દેશકને અન્તે ક્રિયાવિષયક વક્તવ્યતાની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે આ રીતે ક્રિયાનો અધિકાર ચાલુ હોવાથી સૂત્રકારે આ સાતમાં ઉદ્દેશકમાં પ્રદ્વેષક્રિયા નિમિત્તક અન્યતીર્થિકોની (અન્ય મતવાદીઓની) વક્તવ્યતાનું કથન કર્યું છે- 'तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे नयरे-वण्णओ' તે કાળે અને તે સમયે રાજગૃહ નામે નગર હતું. તેનું વર્ણન ચંપાનગરીના વર્ણન પ્રમાણે સમજવું 'गुणसिलए चेइए-वण्णओ' તે રાજગૃહ નગરીની પાસે ગુણશિલક નામનું ચૈત્ય (ઉદ્યાન) હતુ. તેનુ વર્ણન ચંપાનગરીના પૂર્ણભદ્ર ચૈત્ય જેવું સમજવું. 'जाव पुढविसिलावट्टओ'

शिलापट्टकः पाशाणविशेषनिर्मितपरिष्कृतपीठ आसीत्, 'तस्स णं गुणसिलस्स चेइयस्स अदूरसामंते बहवे अन्नउत्थिया परिवसंति' तस्य खलु गुणशीलकस्य चैत्यस्य उद्यानस्य अदूरसामन्ते नातिदूरे नातिसमीपे उचितस्थाने बहवः अनेके अन्ययूथिकाः अन्यतीर्थिकाः परिवसन्ति, 'तेणं कालेणं, तेणं समएणं भगवं महावीरे आदिगरे जाव समोसढे, जाव परिसा पडिगया' तस्मिन् काले, तस्मिन् समये खलु भगवान् महावीरः स्वामी आदिकरः स्वशासनापेक्षया धर्मस्य आदिकरः तीर्थङ्करो यावत्-समवसृतः-समागतः, यावत् पर्षत्-निर्गच्छति पर्षत् प्रतिगता, यावत् शब्दात् भगवत्समागमनश्रवणानन्तरं भगवन्तं वन्दितुं धर्मं श्रोतुं च पर्षत् निर्गता भगवद्देशनावाच्या देशनाश्रवणानन्तरं पर्षत्-प्रतिगता 'तेणं कालेणं, तेणं समएण समणस्स भगवओ महावीरस्स बहवे अंतेवासी थेरा

शिलक उद्यान में पाषाण विशेष का बना हुआ, पृथिवीशिलापट्टक था। 'तस्स णं गुणसिलस्स चेइयस्स अदूरसामंते बहवे अन्नउत्थिया परिवसंति' उस गुणशिलक उद्यान के आसपास थोडी सी दूर पर अनेक अन्ययूथिक परतीर्थिक रहते थे। 'तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवं महावीरे आदिगरे जाव समोसढे' उस काल और उस समय श्रमण भगवान् महावीर जो कि स्वशासन की अपेक्षा धर्म के आदि करनेवाले थे तीर्थंकर थे यावत् पधारे-'जाव परिसा पडिगया' यावत् भगवान् का आगमन सुनकर परिषद् धर्मकथा सुनने के लिये अपने २ स्थान से निकली इसलिये कि भगवान् को वन्दना करने निमित्त और उनसे धर्मकथा श्रवण करने निमित्त। भगवान् की देशना सुनने के बाद वह परिषद् अपने २ स्थान पर वापिस गई, यह सब पाठ यहां 'यावत्' शब्द से गृहीत हुआ है। 'तेणं कालेण तेणं समएणं समणस्स भग-

યાવત્ તે ગુણશિલક ઉદ્યાનમાં પાષાણ વિશેષનું બનેલું પૃથ્વીશિલા-પટ્ટક હતું. 'तस्स णं गुणसिलस्स चेइयस्स अदूरसामंते बहवे अन्नउत्थिया परिवसंति' તે ગુણશિલક ઉદ્યાનની આસપાસ, ત્યાંથી થોડે જ દૂર અનેક અન્યતીર્થિકો (અન્ય મતવાદીઓ) વસતા હતા 'तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवं महावीरे आदिगरे जाव समोसढे' તે કાળે તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર કે જે સ્વશાસનની અપેક્ષાએ ધર્મની શરૂઆત કરનારા-તીર્થંકર હતા, તેઓ તે ગુણશિલક ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. 'जाव परिसा पडिगया' ભગવાનને વંદણા નમસ્કાર કરવાને તથા ધર્મકથા સાંભળવાને પરિષદ નીકળી અને ભગવાનની દેશના સાંભળીને પરિષદ પોતપોતાને સ્થાને પાછી ફરી. (આ બધો સૂત્રપાઠ અહીં 'जाव' (યાવત્) પદથી ગ્રહણ થયો છે.) 'तेणं कालेणं

भगवंतो' तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य बह्वोऽन्तेवासिनः शिष्याः स्थविरा भगवन्तः 'जाइ संपन्ना, कुलसंपन्ना, जहा बितियसए जाव जीवियासामरणभयविप्पमुक्का' जातिसम्पन्नाः सुविशुद्धमातृवंशयुक्ताः कुलसम्पन्नाः सुविशुद्धपितृवंशयुक्ताः यथा द्वितीयशतके यावत् पञ्चमोद्देशके प्रतिपादितास्तथैव जीविताशामरणभयविप्रमुक्ताः जीवनवाञ्छामरणभयाभ्यां विप्रमुक्ताः-रहिताः 'समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरसामंते उड्ढं जाणू अहोसिरा झाणकोट्ठोवगया' श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अदूरसामन्ते नातिदूरे नातिसमीपे उचितस्थाने ऊर्ध्वजानवः ऊर्ध्वानि जानूनि येषां ते ऊर्ध्वजानवः-उत्कुटुकासनवन्तः, अधः शिरसः-अधोमुखाः नोर्ध्वं न तिर्यक् क्षिप्तदृष्टयः, ध्यानकोष्ठोपगताः-ध्यान कोष्ठ इव ध्यानकोष्ठः तमुपगताः यथा कोष्ठगतं धान्यं विकीर्णं न भवति तथैव ध्यानगता इन्द्रियान्तःकरणवृत्तयो वहिर्न यान्ति इति भावः, नियन्त्रितचित्तवृत्तिमन्त इत्यर्थः 'संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणा जाव विहरंति' संयमेन

वओ महावीरस्स बहवे अंतेवासी थेरा भगवंतो' उस काल और उस समय में श्रमण भगवान के अनेक शिष्य स्थविर भगवन्त 'जाइसंपन्ना, कुलसंपन्ना जहा बितियसए जाव जीवियासामरणभयविप्पमुक्का' जो कि जातिसंपन्न थे, कुलसंपन्न थे, जैसा कि द्वितीय शतक में यावत्-पंचम उद्देशक में कहा गया है उसी तरह से जीवित की आशा और मरण के भय से रहित थे, और जो श्रमण भगवान महावीर के 'अदूरसामंते उड्ढं जाणू अहोसिरा झाणकोट्ठोवगया' न अतिसमीप और न अतिदूर-किन्तु यथोचित स्थान पर उत्कुट आसन से नीचामुख किये बैठे थे तथा ध्यानरूप कोठे में जो प्राप्त हुए थे-और 'संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणा जाव विहरंति'

तेणं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स बहवे अंतेवासी थेरा भगवंतो' તે કાળે અને તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના અનેક શિષ્ય સ્થવિર ભગવાનો 'जाइसंपन्ना, कुल संपन्ना जहा बितियसए जाव जीवियासामरणभयविप्पमुक्का' જાતિ સંપન્ન, ગુણસંપન્ન આદિ ગુણોવાળા હતા બીજા શતકના પાંચમા ઉદ્દેશકમા તેમના જે ગુણો દર્શાવ્યા છે તે અહીં ગ્રહણ કરવા 'તઓ જીવનની આશા અને મરણના ભયથી રહિત હતા,' અહીં સુધીનું સમસ્ત કથન ગ્રહણ કરવું 'अदूरसामंते उड्ढं जाणू अहो सिरा झाणकोट्ठोवगया' એવા તે સ્થવિર ભગવંતો મહાવીર પ્રભુથી અતિ દૂર પણ નહીં અને અતિ નજીક પણ નહીં એવાં ઉચિત સ્થાને; ઉત્કુટ આસને (બન્ને ઘુંટણો ઊંચા રાખીને) નીચું મસ્તક કરીને ધ્યાનરૂપ કોઠામાં (એકાગ્રતાપૂર્વકના ચિંતનમા) 'संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणा 'जाव विहरंति' પ્રવૃત્ત થયેલા

तपसा आत्मानं भावयन्तः यावद् विहरन्ति तत्र-संयमेन सप्तदशविधेन, तपसा द्वादशविधेन आत्मानं भावयन्तः यावत्पदात्-प्रकृत्युपशान्ताः प्रकृतिप्रतनुक्रोध-मानमायालोभाः मृदुमार्दवसम्पन्नाः आलीनाः भद्रकाः विनीता सन्तो विहरन्ति तिष्ठन्ति 'तएणं ते अन्नउत्थिया जेणेव थेरा भगवंतो तेणेव उवागच्छंति'

संयम और तप से अपनी आत्मा को भावित किये हुए थे। जाति-संपन्न से यहां यह प्रकट किया गया कि इनका मातृवंश सुविशुद्ध था-उससे ये युक्त थे। कुलसंपन्न से यह सूचित किया गया है कि इनका पितृवंश सुविशुद्ध था, उससे ये युक्त थे। अधःशिर से यह समझाया गया है कि इनकी दृष्टि न ऊपर की ओर थी और तिरछी थी। ध्यान कोष्ठोपगत से यह प्रकट किया गया है कि जिस तरह से कोठे में रक्खा हुआ धान्य इधर उधर नहीं फैल पाता है-इसी तरह से ध्यानगत इन्द्रियों की और मनकी वृत्तियां बाहर नहीं जाती हैं। अर्थात् ये नियंत्रित चित्तवृत्तिवाले थे। संयम १७ प्रकारका और तप १२ प्रकार का होता है उससे अपनी आत्मा को वासित किये हुए थे। यहां 'यावत्' शब्द-प्रकृति से ये उपशान्त थे, इनकी क्रोध, माया और लोभ रूप कषायें अत्यन्त स्वाभाविक मन्द थीं। मृदु (कोमल) और मार्दव (अत्यन्त कोमल) भाव से ये संपन्न थे, ये आलीन थे, भद्रक थे और विनीत थे" इन अन्य विशेषणोंका ग्रहण किया गया है। 'तए णं ते अन्नउत्थिया जेणेव

હતા. તેઓ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરી રહ્યા હતા તેમનો માતૃવંશ સુવિશુદ્ધ હતો, તેથી તેમને જાતિસંપન્ન કહ્યા છે. તેમનો પિતૃવંશ સુવિશુદ્ધ હતો, તેથી તેમને કુલસંપન્ન કહ્યા છે અધઃ (નીચા) મસ્તકથી એ સૂચિત કરવામાં આવ્યું છે કે તેમની નજર ઉપરની બાજુ પણ ન હતી અને તિરછી પણ ફરતી ન હતી ધ્યાન કોષ્ઠોપગત' પદ દ્વારા એ સૂચિત થાય છે કે જેવી રીતે કોઠીમાં રાખેલું અનાજ આમતેમ ફેલાઇ જતું નથી એ જ પ્રમાણે ધ્યાનમાં લીન થયેલા તે સ્થવિરોનું મન ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિઓમાં ભટકતું ન હતું એટલે કે તેઓ નિયંત્રિત ચિત્તવૃત્તિવાળા હતા. ૧૭ પ્રકારના સંયમ અને ૧૨ પ્રકારના તપથી તેઓ પોતાના આત્માને ભાવિત કરી રહ્યા હતા અહીં 'યાવત્' પદથી નીચેનાં વિશેષણોને ગ્રહણ કરવા જોઇએ-તેઓ ઉપશાન્ત પ્રકૃતિવાળા હતા. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ કષાયોને તેમણે અતિશય પાતળા પાડી નાખ્યા હતા. તેઓ મૃદુ (કોમલ) અને માર્દવ (અત્યંત કોમલ) ભાવથી યુક્ત હતા તેઓ આલીન હતા, ભદ્રક હતા અને વિનીત હતા.

ततः खलु ते अन्ययूथिकाः अन्यतीर्थिकाः यत्रैव यस्मिन्नेव प्रदेशे स्थविरा भगवन्त स्तिष्ठन्ति तत्रैव तस्मिन्नेव प्रदेशे उपागच्छन्ति समीपे आगच्छन्ति उवागच्छित्ता ते थेरे भगवंते एवं वयासी' उपागत्य तान् भगवतः स्थविरान् एवं वक्ष्यमाण-प्रकारेण अवादिषुः-पृष्टवन्तः किंपृष्टवन्त इत्याह-'तुब्भेणं अज्जो! तिविहंति-विहेणं असंजय-अविरय-अप्पडिहय-जहा सत्तमसए बितिए उद्देसए जाव एगंत-बाला यावि भवह?' हे आर्याः! स्थविराः! यूयं खलु त्रिविधं कृतकारि-तानुमोदितलक्षणं प्राणातिपातादिकं त्रिविधेन मनोवचःकायलक्षणेन करणेन कुर्वन्तः असंयताविरताप्रतिहताप्रत्याख्यातपापकर्माणः 'असंजय' असंयताः-तत्र-संयता वर्तमानकालिकसर्वसावद्यानुष्ठाननिवृत्ताः इति न संयताः असंयताः 'अविरय'

थेरा भगवंतो तेणेव उवागच्छंति' अब वे अन्ययूथिकजन जहां पर वे स्थविर भगवन्त बैठे थे वहीं पर आये. 'उवागच्छित्ता ते थेरे भगवते एवं वयासी' वहां आकर उन भगवान् स्थविरोंसे उन्होंने इस प्रकार से पूछा 'तुब्भे णं अज्जो। तिविहं तिविहेणं असंजय अ-विरय-अप्पडिहय-जहा सत्तमसए बितिए उद्देसए जाव एगंतबाला यावि भवह' हे आर्यो! आप लोग न संयत हैं, न विरत हैं, न प्रतिहत प्रत्याख्यातपापकर्मवाले हैं. और एकान्तरूप से बाल भी हैं। क्योंकि त्रिविध कृत, कारित और अनुमोदित प्राणातिपात आदि को त्रिविध से-मन वचन एवं काय से आप लोग करते रहते हैं. वर्तमानकालिक सर्वसावद्यानुष्ठान से जो दूर रहते हैं वे संयत हैं ऐसे आप लोग नहीं हैं. अतः असंयत हैं। अतीत कालिक पाप से

'तएणं ते अन्नउत्थिया जेणेव थेरा भगवंतो तेणेव उवागच्छंति' હવે એક વખત એવું બન્યું કે તે પરતીર્થિકો જ્યાં તે સ્થવિર ભગવંતો વિરાજમાન હતા ત્યાં આવ્યા. 'उवागच्छित्ता ते थेरे भगवंते एवं वयासी' ત્યાં આવીને તેમણે તે સ્થવિર ભગવંતોને આ પ્રમાણે કહ્યું-'तुब्भे णं अज्जो! तिविहं तिविहेणं असंजय-अविरय-अप्पडिहय-जहा सत्तमसए बितिए उद्देसए जाव एगंतबाला यावि भवह' હે આર્યો! તમે લોકો સંયત પણ નથી, વિરત પણ નથી અને પ્રતિહત પ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળા પણ નથી. તમે તો એકાન્તબાલ (સંપૂર્ણ અજ્ઞાન) છો કારણ કે ત્રિવિધે (કૃત, કારિત અને અનુમોદિત રૂપ ત્રણ પ્રકારના) પ્રાણાતિપાત આદિનું ત્રિવિધે (મન, વચન અને કાયાથી) તમે સેવન કરો છો. વર્તમાનકાલિક સર્વસાવદ્યા-નુષ્ઠાનોથી (પાપકર્મોથી-દુષ્કૃત્યોથી) દૂર રહેનારને જ સંયત કહે છે. પણ એવાં તમે નથી. તેથી તમે અસંયત છો ભૂતકાલિન પાપકર્મોથી જે જુગુપ્સા (નિંદા) પૂર્વક દૂર રહે છે

अविरताः तत्र-विरताः-अतीतकालिकपापजुगुप्सापूर्वकं भविष्यति च संवरपूर्वकं निवृत्ताः इति न विरताः-अविरताः, अतएव 'अप्पडिहयपच्चक्खायपावकम्मे' अप्रतिहता. प्रत्याख्यातपापकर्माणः तत्र-प्रतिहतं वर्तमानकाले स्थितस्य अनुभागह्रासेन नाशितम्, प्रत्याख्यातम्-पूर्वकृतातिचारनिन्दया भविष्यत्यकरणेन निराकृतं पापकर्मानुष्ठानं ये स्तथाभूताः प्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्माणः इति न प्रतिहतं न प्रत्याख्यातपापकर्म येषां ते अप्रतिहताप्रत्याख्यातपापकर्माणः एतेषां इतरेतरयोगद्वन्द्वे असंयताविरताप्रतिहताप्रत्याख्यातपापकर्माणः यूयम् यथा सप्तमशतके द्वितीयोद्देशके उक्तास्तथैव अत्रापि यावत्-सक्रियाः कर्मबन्धसहिताः असंवृताः संवररहिताः, एकान्तदण्डाः सर्वथा प्राणाति-

---

जो जुगुप्सा (निन्दा) पूर्वक दूर रहते हैं और आगे होनेवाले पापका जो संवर कर देते हैं वे विरत हैं-ऐसे आप लोग नहीं हैं, अतः अविरत हैं, इसीलिये-अप्रतिहत अप्रत्याख्यात पाप कर्मवाले आप लोग हैं-वर्तमानकालिक पापकर्मका अनुभाग ह्रासद्वारा नाश करना एवं पूर्वकृत अतिचारोंकी निन्दा द्वारा तथा भविष्यत् में अब में ऐसा नहीं करूंगा. इस तरह के अकरणद्वारा पापकर्मका जो निराकरण करना होता है वह प्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्म है. ऐसा पापकर्म आप लोगोंका नहीं है अतः आपलोग अप्रतिहत अप्रत्याख्यात पापकर्मवाले हैं। सप्तमशतक में द्वितीय उद्देशकमें उस प्रकार का कथन आया है उसी प्रकार से वह सब कथन यहां पर भी लगा लेना चाहिये यावत् आप लोग कर्मबन्ध सहित हैं, संवररहित

અને ભવિષ્યમા થનારા પાપનો જે સવર કરી નાખે છે તેને જ વિરત કહે છે પણ તમે એવા વિરત પણ નથી તમે તો અવિરત છો તેથી તમે અપ્રતિહત અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળા છો વર્તમાનકાલિક પાપકર્મના અનુભાગ હ્રાસ દ્વારા નાશ કરવો અને પૂર્વકૃત અતિચારોની નિંદા કરવી અને ભવિષ્યમાં હું એવું નહીં કરૂ એ પ્રકારના અકરણ દ્વારા પાપકર્મનુ જે નિરાકરણ કરવાનુ થાય છે તેને પ્રતિહત પ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મ કહે છે તમે એ પ્રમાણે પ્રતિહત પ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળા પણ નથી તમે તો અપ્રતિહત અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળા છો સાતમાં શતકના બીજા ઉદ્દેશકમાં આ પ્રકારનુ જે કથન કરવામાં આવ્યું છે તે સમસ્ત કથન અહીં પણ ગ્રહણ કરવું યાવત 'તમે કર્મબંધ યુક્ત છો, સંવર રહિત છો, સર્વથા પ્રાણાતિપાત સહિત છો અને એકાન્તબાલ છો. (એકાન્તબાલ એટલે સર્વ પ્રકારના જ્ઞાનથી રહિત)

पातसहिताः, एकान्तबालाः सर्वप्रकारेण ज्ञानरहिताश्चापि भवथ ? 'तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' ततः खलु ते स्थविरा भगवन्त स्तान अन्ययूथिकान् अन्यतीर्थिकान् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषु-'केण कारणे णं अज्जो ! अम्हे तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एगंतबाला यावि भवामो ?' हे आर्याः ! केन कारणेन वयं त्रिविधं कृतकारितानुमोदितलक्षणं प्राणातिपातादिकं त्रिविधेन मनोवचनकायलक्षणेन करणेन कुर्वन्तः असयताः अविरताः यावत् अप्रतिहताप्रत्याख्यातपापकर्माणः सक्रियाः, असंवृताः, एकान्तदण्डाः, एकान्तबालाश्चापि भवामः ? 'तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी' ततः खलु ते अन्य यूथिकाः अन्यतीर्थिका स्तान् स्थविरान् भगवतः एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-'तुब्भेण अज्जो ! अदिन्नं गेण्हह, अदिन्नं भुंजह, अदिन्नं साइज्जह' हे आर्याः ! स्थविराः ! यूयं

हैं, सर्वथा प्राणातिपात सहित हैं और एकान्तबाल-सर्व प्रकारसे ज्ञानरहित हैं 'तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' उन अन्यतीर्थिक जनोंकी इस प्रकारसे बात सुनकर स्थविर भगवन्तोंने उनसे ऐसा पूछा-'केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एकांतबाला यावि भवामो' हे आर्यो ! आपलोग जो हम पर पूर्वोक्त रूपसे आक्षेप लगा रहे हैं-सो किस कारणसे लगा रहे हैं-'तएणं ते अन्न उत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी' तब उन अन्यतीर्थिकजनोंने उन स्थविर भगवन्तोंसे ऐसा कहा-तुब्भेणं अज्जो ! आदिन्नं गेण्हह अदिन्नं भुंजह, अदिन्नं साइज्जह' हे आर्यो ! आप लोग विना दी हुई वस्तु लेते हैं, विना दिया हुआ

'तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' परतीर्थिकोनी आ प्रकारनी वात सांभळीने स्थविर भगवंतोए तेमने आ प्रमाणे पूछ्युं-

'केणं कारणेणं अज्जो ! अम्हे तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एगंतबाला यावि भवामो ?' हे भदन्त ! तमे अमारा उपर एवो आरोप (जे आरोप मूकवामां आव्यो छे ते वात उपर कह्या मुजब समजवी) शा माटे मूकी रह्या छो ! अमने असंयत, अविरत आदि मानवानुं शुं कारण छे ?

'तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी' त्यारे ते परतीर्थिकोए तेमने आ प्रमाणे जवाब आप्यो-'तुब्भे णं अज्जो ! अदिन्नं गेण्हह अदिन्नं भुंजह, अदिन्नं साइज्जह' हे आर्यो ! तमे अदत्त (आपवामां न आवी होय एवी) वस्तु लो छो, अदत्त आहारनो उपयोग करो छो अने अदत्त वस्तुने

खलु अदत्तं गृह्णीथ, स्वीकुरुत, अदत्तं भुङ्ग्ध्वे अत्थ, अदत्तं स्वदध्वे, 'तए णं ते तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा, अदिन्नं भुंजमाणा, अदिन्नं साइज्जमाणा' ततस्तस्मात्कारणात् खलु ते यूयम् अदत्तं गृह्णन्तः, अदत्तं भुञ्जानाः, अदत्तं स्वदमानाः अनुमोदयन्त· 'तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एगंतबाला यावि भवह' त्रिविधं पूर्वोक्तं त्रिप्रकारकं कृतादिकं प्राणातिपातादिकं त्रिविधेन मनःप्रभृतिना करणेन कुर्वन्तः असंयताः, अविरताः, यावत् अप्रतिहता प्रत्या' ख्यातपापकर्माणः, सक्रियाः कर्मबन्धसहिताः, असंवृताः, एकान्त दण्डाः सर्वप्रकारेण प्राणातिपातसहिताः, एकान्तबालाः सर्वथा ज्ञानरहिताश्चापि भवथ, 'तए णं ते थेरा भगवतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' ततः खलु ते स्थविराः भगवन्तस्तान् अन्य यूथिकान् अन्यतीर्थिकान् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण

आहार अपने उपयोगमें लाते हैं और विना दिये हुए पदार्थ को ग्रहण करने की अनुमोदना करते हो 'तएणं ते तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा, अदिन्नं भुंजमाणा, अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एगंतबाला यावि भवह' इस कारण विना दी हुई वस्तु को ग्रहण करते हुए, विना दिया आहार लेते हुए और-विना दिये हुए पदार्थ को ग्रहण करने की अनुमोदन करते हुए आपलोग त्रिविध प्राणातिपात आदि को त्रिविध से करते हैं-इस कारण आप लोग असंयत. अविरत यावत् अप्रतिहत, अप्रत्याख्यातपापकर्मवाले हैं-सक्रिय-कर्मबंध सहित हैं, संवररहित हैं, और सर्वप्रकार से प्राणातिपातसहित हैं तथा सर्वथा ज्ञानसे रहित हैं। 'तएणं ते थेरा भगवंतो, ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' इस प्रकार की उन अन्य-तीर्थिकजनों की बात सुनकर उन स्थविर भगवन्तोंने उनसे इस-

ગ્રહણ કરવાની અનુમોદના કરો છો 'तएण ते तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा, अदिन्नं भुंजमाणा, अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय, अविरय जाव एगंतबाला यावि भवह' આ રીતે અદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરતા, અદત્ત આહારનો ઉપયોગ કરતા અને અદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરવાની અનુમોદના કરતા એવા આપ લોકો ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિનું ત્રિવિધે (મન, વચન અને કાયાથી) સેવન કરો છો., તે કારણે આપ લોકો અસંયત, અવિરત, અપ્રતિહત અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળા, સક્રિય કર્મબંધ સહિત, સંવર રહિત, સર્વ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતથી યુક્ત અને જ્ઞાનથી સર્વથા રહિત છો.

'तएणं ते थेरा भगवंतो, ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' તે પરિતીર્થિકોની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને તે સ્થવિર ભગવંતોએ તેમને આ પ્રમાણે પૂછ્યું-

अत्रादिषुः-'केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे अदिन्नं गेण्हामो अदिन्नं भुंजामो, अदिन्नं साइज्जामो ?' हे आर्याः ! अन्यतीर्थिकाः ! केन करणेन वयम् अदत्तं गृह्णीमः, अदत्तं भुञ्ज्महे, अदत्तं स्वदामहे-अनुमन्यामहे ? 'जएणं अम्हे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतवाला यावि भवामो ?' येन कारणेन खलु अदत्त गृह्णन्तः, यावत् अदत्तं भुञ्जानाः, अदत्तं स्वदमानाः त्रिविधं त्रिविधेन मनःप्रभृतिना करणेन कुर्वन्तः असंयताः यावत्-अविरताः, अप्रतिहताप्रत्याख्यातपापकर्माणः सक्रियाः, असंवृताः एकान्तदण्डाः, एकान्तबालाश्चापि भवाम ? 'तए णं अन्नउत्थिया ते थेरे

प्रकार पूछा-'केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे अदिन्नं गेण्हामो, अदिन्नं भुंजामो, अदिन्नं साइज्जामो' हे आर्यो ! आप लोग हमें यह तो कहो कि हम लोग किस तरह से बिना दी हुई वस्तु को लेते हैं, किस तरह बिना दिया हुआ आहार लेते हैं और कैसे हम लोग बिना दी हुई वस्तु को लेनेकी दूसरों को अनुमोदना करते हैं ? 'जएणं अम्हे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतवाला यावि भवामो' कि जिससे हमलोग अदत्त को ग्रहण करने वाले यावत् अदत्त वस्तु को लेने के लिये दूसरों को अनुमोदना करने वाले हैं और त्रिविध प्राणातिपात आदि को त्रिविध से करनेवाले बनकर असंयत, अविरत और अप्रतिहत अप्रत्याख्यात पापकर्मी बन सकें सकर्मी बन सके-संवर रहित प्रमाणित हो सकें सर्वथा प्राणातिपात सहित सिद्ध हो सकें तथा एकान्ततःबाल माने जा सकें ? 'तएणं अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी' इस

'केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे अदिन्नं गेण्हामो, अदिन्नं भुंजामो, अदिन्नं साइज्जामो' हे आर्यो ! આપ અમને એ તો કહો કે કેવી રીતે અમે અદત્ત વસ્તુ ગ્રહણ કરીએ છીએ, કેવી રીતે અમે અદત્ત આહારનો ઉપયોગ કરીએ છીએ, કેવી રીતે અમે અદત્ત વસ્તુ લેવાની અન્યને અનુમોદના કરીએ છીએ ? 'जएणं अम्हे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव अदिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतवाला यावि भवामो ?' આપ લોકો અમને શા કારણે અદત્ત વસ્તુ ગ્રહણ કરનારા, અદત્ત આહાર લેનારા, અન્યને અદત્ત વસ્તુ ગ્રહણ કરવાની અનુમતિ દેનારા કહો છો ! એ તો સિદ્ધ કરી બતાવો કે અમે કેવી રીતે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિનું સેવન કરીને અસંયત, અવિરત, અપ્રતિહત અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળા, સકર્મા, સંવર રહિત, સર્વથા પ્રાણાતિપાત સહિત અને એકાન્તતઃબાલ કહેવાને યોગ્ય છીએ ?'

भगवंते एवं वयासी' ततःखलु अन्ययूथिकाः अन्यतीर्थिकास्तान् स्थविरान् भगवतः एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-'तुम्हाणं अज्जो ! दिज्जमाणे अदिन्ने, पडिग्गहेज्जमाणे अपडिग्गहिए, निसिरिज्जमाणे अणिसट्ठे' हे आर्याः ! स्थविराः ! युष्माकं मते खलु दायकापेक्षया दीयमानं वस्तु अदत्तं भवति, प्रतिगृह्यमाणं वस्तु ग्राहकापेक्षया अप्रतिगृहीतं भवति, निसृज्यमाणं क्षिप्यमाणं पात्रापेक्षया वस्तु अनिसृष्टं भवति, तथा च दीयमानस्य वस्तुनो वर्तमानकालवर्त्तित्वात्, दत्तस्य चातीतकालवर्तित्वात् वर्तमानातीतयोश्चात्यन्तभिन्नत्वात् दीयमानं दत्त न भवति,

---

प्रकार से स्थविर भगवन्तों का कथन सुनकर उन अन्यतीर्थिकजनों ने अपनी बातको साबित करने के लिये उनसे ऐसा कहा- 'तुम्हाणं अज्जो ! दिज्जमाणे अदिन्ने, पडिग्गहेज्जमाणे अपडिग्गहिए, निसिरिज्जमाणे अणिसट्ठे' हे आर्यो ! आपके मतमें दायक की अपेक्षा दीयमान वस्तु अदत्त होती है, ग्राहक की अपेक्षा प्रतिगृह्यमाणवस्तु अप्रतिगृहीत होती है पात्र की अपेक्षा क्षिप्यमाण वस्तु अनिसृष्ट होती है। अर्थात् दीयमान वस्तु वर्तमानकालवर्ती होती है और दत्त वस्तु अतीत कालवर्ती होती है। वर्तमानकाल और अतीतकाल में जब अन्तर है तो इन से युक्त हुई वस्तु में इन दोनों कालों की अपेक्षा अन्तर क्यों नहीं होगी अवश्य होगी। दीयमान वस्तु दत्त

'तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी' ते स्थविर ભગવંતોની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને તે પરતીર્થિકોએ પોતાની માન્યતાને સાબિત કરવાને માટે તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું-

'तुम्हाणं अज्जो ! दिज्जमाणे अदिन्ने, पडिग्गहेज्जमाणे अपडिग्गहिए, निसिरिज्जमाणे अणिसट्ठे' હે આર્યો ! આપના મત મુજબ તો દાતા વડે દેવામાં આવી રહી હોય એવી વસ્તુ અદત્ત ગણાય છે, ગ્રાહક વડે જે વસ્તુ ગ્રહણ કરવામાં આવી રહી હોય છે તેને આપ અપ્રતિગૃહીત માનો છો, પાત્રની અંદર ક્ષિપ્યમાણ (નાખવામાં આવતી વસ્તુને તમે અનિસૃષ્ટ (અક્ષિપ્ત) ગણો છો એટલે કે દીયમાન (દેવામાં આવતી) વસ્તુ કાળની અપેક્ષાએ વર્તમાનકાળવર્તી હોય છે અને દત્ત (અપાઈ ચુકેલી) વસ્તુ ભૂતકાલવર્તિ હોય છે જો વર્તમાનકાળ અને ભૂતકાળમાં ભેદ માનવામાં આવે, તો તેમનાથી યુકત થયેલી વસ્તુમાં તે બન્ને કાળોની અપેક્ષાએ ભેદ કેમ ન હોય એટલે કે તેમની વચ્ચે ભેદ અવશ્ય માનવો જ પડે છે. દીયમાન વસ્તુને દત્ત (અપાઈ ચુકેલી) કહી શકાય નહિ, એટલે કે જે વસ્તુ અપાઇ ચુકેલી નથી-અદત્ત છે-તેને જ તમે દત્ત

दत्तमेव 'दत्त' मिति व्यपदिश्यते, एवं गृह्यमाणादावपि अवसेयम्, ततश्च 'तुब्भे णं अज्जो ! दिज्जमाणं पडिग्गहगं असंपत्त, एत्थ णं अंतरा केइ अवहरेज्जा' हे आर्याः ! स्थविराः ! युष्माकं खलु मते दीयमानं प्रतिग्रहकम् असंप्राप्तं भवति, अत्र खलु अन्तरा मध्ये अवसरे यदि कश्चित्पुरुषः दीयमानं तत्प्रतिग्रहकम् अपहरेत्, तदा 'गाहावइस्स णं तं भंते ! नो खलु तं तुब्भं,' हे भदन्त ! हे स्थविराः । गृहपतेः खलु तत्दीयमानं प्रतिग्रहकम् अपहृतं भवति, नो खलु नैव किल, तत् दीयमानं प्रतिग्रहकम् युष्माकम् अपहृतमिति व्यपदिश्यते, अयं भावः-यदि दीयमानं पात्रेऽ

नहीं होती है अर्थात् दी हुई नहीं है जो वस्तु दी हुई होती है वही दत्त होती है । इसी तरह से प्रतिगृह्यमाण आदि वस्तु के विषय में भी जानना चाहिये । इसलिये 'तुब्भेणं अज्जो ! दिज्जमाणं पडिग्गहणं, असंपत्तं, एत्थ णं अंतरा केइ अवहरेज्जा गाहावइस्स णं तं भंते ! नो खलु तं तुब्भं' हे आर्यो ! आप लोगों के लिये जो वस्तु दी जा रही है वह दी हुई, नहीं दी जा रही है-अदत्त ही दी जा रही है अब दी जा रही वह वस्तु जब तक पात्र में आ करके नहीं पड़ जाती है-इतने के बीच में यदि उस दीयमान वस्तु को कोई बीच में ही अपहरण कर लेता है-तो वह वस्तु उसने आपकी हरण की है ऐसा नहीं माना जावेगा किन्तु वह वस्तु उसने दाता की ही हरण की है-ऐसा ही माना जावेगा-क्यों कि वह वस्तु अभीतक आप के लिये पूर्व में अदत्त है, दत्त होती तो आपकी मानी जाती-इस कथन से अन्ययूथिकों ने ऐसा ही साबित किया है कि

ગણો છો એ જ પ્રમાણે પ્રતિગૃહ્યમાણ આદિ વસ્તુના વિષયમાં પણ સમજવું. આ કથનનો ભાવાર્થ એટલો જ છે કે તમે દીયમાનને અદત્ત ગણો છો માટે તમે અદત્તાદાન લેનારા છો

તેથી 'तुब्भेणं अज्जो ! दिज्जमाणं पडिग्गहणं, असंपत्तं, एत्थणं अंतरा-केइ अवहरेज्जा, गाहावइस्स णं तं भंते ! नो खलु तं तुब्भं' હે આર્યો ! આપ લોકોને જે વસ્તુ આપવામા આવી રહી હોય છે, તે અપાઈ ચુકેલી અપાતી નથી પણ અદત્ત જ અપાતી હોય છે. આપને આપવામાં આવતી વસ્તુ જ્યાં સુધી આપના પાત્રમાં પડતી નથી ત્યાં સુધી આપની ગણાતી નથી તેથી આપને અપાતી વસ્તુનું વચ્ચેથી જ કોઈ અપહરણ કરે તો આપ લોકો તો તે વસ્તુને આપની માનતા નથી પણ દાતાની જ વસ્તુનું અપહરણ થયું છે એમ માનો છો તે વસ્તુ જ્યાં સુધી આપના પાત્રમાં ન પડે ત્યાં સુધી આપને માટે તો અદત્ત જ છે. આ કથન દ્વારા પરતીર્થિકો

पतितं सद्दत्त' भवति तदा तस्य दत्तस्य सतःपात्रपतनलक्षणं ग्रहणं कृतं भवति, यदा तु तद्दीयमानमदत्तं भवति तदा पात्रपतनलक्षणं ग्रहणमदत्तस्य नमाप्तम्, इति, स्थविरोत्तरवाक्येतु 'अम्हाणं अज्जो ! दिज्जमाणे दिन्ने' इत्यादि यद् वक्ष्यत्यग्रे तत्र क्रियाकालक्तप्रत्ययकालयोरभेदात् दीयमानादेर्दत्तत्वादिकं समवसेयम् । 'तए

जो वस्तु आप को दी जा रही है-वह दीयमान होने से दत्त नहीं है। अदत्त ही है, इस अदत्त वस्तु को आप लोग ग्रहण करते हैं-अतः अदत्त के आदान (ग्रहण) करने का प्रसंग आप में आता है । यही बात टीकाकार ने "यदि दीयमानं पात्रेऽपतितं सत् दत्तं भवति, तदा तस्य दत्तस्य सतः पात्रपतनलक्षणं ग्रहणं कृतं भवति, यदा तु तद्दीयमानमदत्तं भवति, तदा पात्रपतनलक्षणं ग्रहणमदत्तस्य प्राप्तम्" इन पंक्तियों द्वारा स्पष्ट की है । "हम अदत्त को ग्रहण नहीं करते हैं किन्तु दत्त को ही ग्रहण करते हैं" ऐसा जो आगे स्थविर भगवंतो द्वारा समाधान दिया जावेगा-वह दीयमान वस्तु को दत्त मानकर दिया जावेगा-क्यों कि क्रियाकाल और क्त प्रत्ययकाल-वर्तमानकाल और भूतकाल-इनमें अभेद मान लिया जाता है । इसी अभेद को लेकर दीयमान वस्तु में दत्तत्व बनताहै अतः दत्तादिरूप वस्तु का ही हम लोग ग्रहण करते हैं अदत्तादिरूप का नहीं ऐसा कथन बन जाता है । तात्पर्य कहने का यह है कि अन्यतीर्थिकोंने स्थविर भगवंतो

એવું સાબિત કરવા માગે છે કે જે વસ્તુ આપ લોકોને અપાય રહેલી છે તે દીયમાન હોવાથી દત્ત નથી. અદત્ત જ છે. અને તે અદત્ત વસ્તુને આપ ગ્રહણ કરો છો એટલે કે આપ અદત્તાદાન લેવાનો દોષ કરો છો. એજ વાત ટીકાકારે આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સ્પષ્ટ કરી છે- "यदि दीयमानं पात्रेऽपतितं सत् दत्त भवति, तदा तस्य दत्तस्य सतः पात्रपतनलक्षणं ग्रहणं कृतं भवति, यदा तु यद्दीयमानमदत्त भवति, तदा पात्रपतनलक्षणं ग्रहणमदत्तस्य प्राप्तम्"

" અમે અદત્તને ગ્રહણ કરતા નથી, પણ દત્તને જ ગ્રહણ કરીએ છીએ, " આ પ્રકારનુ સમાધાન સ્થવિર ભગવંતો દ્વારા આગળ કરવામાં આવશે. તે દીયમાન વસ્તુને દત્ત માનીને કરવામાં આવ્યું છે, કારણ કે વર્તમાનકાળ અને ભૂતકાળ એ બન્નેમાં અભેદ માનવામા આવ્યો છે. તે અભેદની અપેક્ષાએ દીયમાન વસ્તુમાં દત્તત્વ માની શકાય છે. તેથી "અમે લોકો દત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરીએ છીએ-અદત્તને ગ્રહણ કરતા નથી," આ કથન સાચું જ છે., આ કથનનુ તાત્પર્ય એ છે કે અન્યતીર્થિકોએ સ્થવિર ભગવંતોને અદત્ત આદિને ગ્રહણ કરનારા કહીને તેમને અસંયત આદિ અવસ્થાવાળા કહ્યા છે

णं तुज्झे अदिन्न गेण्हह जाव अदिन्नं साइज्जह। ततस्तस्मात् कारणात् खलु यूयम् अदत्तं गृह्णीथ, यावत् अदत्त भुङ्ग्ध्वे, अदत्त स्वदध्वे, 'तएणं तुज्झे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतबाला यावि भवह' ततस्तस्मात् खलु यूयम् अदत्त गृह्णन्त आददानाः, यावत् अदत्त भुञ्जानाः अदत्तं स्वदमाना त्रिविधं त्रिविधेन असंयताविरताप्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्माणः सक्रियाः असंवृताः, एकान्तदण्डाः,

को अदत्त आदि का ग्रहण करनेवाले कहकर असंयत आदि अवस्था-वाला उन्हें कहा है अदत्तादानी वे इसलिये कहे गये हैं कि जो आहारादि पदार्थ उन्हें दाता की ओर से दिये जाते हैं वे पूर्व में दत्त नहीं-दिये गये नहीं होते हैं-वे तो दीयमान – वर्तमान में ही दिये जा रहे होते हैं-इस कारण पूर्व में नहीं दिये गये वे आहारादि-पदार्थ वर्तमान काल की अपेक्षा अदत्त होने से उन्हें ग्रहण करने-वाला व्यक्ति-साधु अदत्तादानी होता है यदि दीयमान वस्तु को दत्त मानकर अदत्तादायी होने का निषेध किया जावे तो यह बात इस-लिये नहीं स्वीकार की जा सकती है कि दीयमान वस्तु जब देते समय यदि किसी के द्वारा बीच ही में अपहृत हो जाती है तो वह वस्तु ग्रहीता की नहीं मानी जाती है-किन्तु दाता की ही मानी जाती है। इसलिये जब वह वस्तु दाता की मानी जाती है तो ऐसी हालत में वह दत्त नहीं बनती है किन्तु दीयमान ही होती है। अतः दीयमान वस्तु को ग्रहण करनेवाला आत्मा अदत्तादानी माना जावेगा-इस प्रकार अदत्तादानी होने का कथन कर असयत

તેઓ તેમને અદત્તાદાન ગ્રહણ કરનારા એટલા માટે કહે છે કે જે આહારાદિ પદાર્થ તેમને દાતા દ્વારા આપવામાં આવે છે તે પૂર્વે અદત્ત (નહીં દેવાયેલા) હોય છે. તે પદાર્થો તો દીયમાન-વર્તમાનમાં જ આપવામાં આવી રહેલા-હોય છે. તે કારણે પૂર્વે નહીં દેવાયેલા આહારાદિ પદાર્થ વર્તમાનકાળની અપેક્ષાએ અદત્ત હોવાથી તેમને ગ્રહણ કરનાર સાધુ અદત્તાદાની હોય છે. જો દીયમાન વસ્તુને દત્ત માનીને અદત્તાદાયી હોવાનો નિષેધ કરવામાં આવે તો તે વાતને એ કારણે ન સ્વીકારી શકાય કે જો દીયમાન વસ્તુ દેવામાં આવતી હોય ત્યારે વચ્ચેથી જ કોઈના દ્વારા પડાવી લેવામાં આવે તો તે વસ્તુ ગૃહીતાની મનાતી નથી-દાન લેનારની વસ્તુનું અપહરણ થયું છે એવું કહેવાતું નથી પણ દાતાની વસ્તુનું જ અપહરણ થયેલું મનાય છે તે કારણે જો તે વસ્તુને દાતાની માનવામાં આવે, તો એવી હાલતમાં તે દત્ત બનતી નથી પણ દીયમાન જ હોય છે તેથી દીયમાન વસ્તુને ગ્રહણ કરનાર વ્યક્તિને અદત્તાદાની માનવી પડશે, આ રીતે તેમને અદત્તાદાની માનવી પડશે આ રીતે તેમને અદત્તાની કહીને

एकान्तबालाश्चापि भवथ. तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी ततःखलु ते स्थविरा भगवन्तस्तान् अन्ययूथिकान् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-'नो खलु अज्जो ! अम्हे अदिन्न गिण्हामो, अदिन्नं भुंजामो, अदिन्नं साइज्जामो' हे आर्याः ! अन्यतीर्थिकाः ! नो खलु वयम् अदत्तं

आदि होने का उनमें प्रकट किया है। इस प्रकार 'तएणं तुज्झे अदिन्नं गेण्हह, जाव अदिन्न साइज्जह, तएणं तुज्झे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतबाला यावि भवह' जब आपलोग अदत्त का ग्रहण करते हो यावत्-अदत्त वस्तु का आहार करते हो और अदत्त वस्तु को लेने की अनुमोदना करते हो तो अदत्त को ग्रहण करनेवाले, अदत्त का आहार करने वाले और अदत्त लेने के लिये अनुमोदना करनेवाले आप लोग त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करते हुए संयत, विरत, प्रतिहत, प्रत्याख्यातपापकर्मवाले कैसे हो सकते हैं ? अर्थात् नहीं हो सकते हैं। ऐसी स्थिति में तो केवल आप लोग असंयत, अविरत, अप्रतिहत, अप्रत्याख्यात पापकर्मवाले, सक्रिय, असंवृत, एकान्त प्राणातिपात सहित और बिलकुल ज्ञान रहित ही बनते हैं। 'तएण ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' उन अन्य तीर्थिकों की ऐसी धारणा जानकर उन स्थविर भगवन्तों ने तब उनसे इस प्रकार कहा-'नो खलु अज्जो ! अम्हे अदिन्न गिण्हामो, अदिन्न

તેમનામાં અસયતતા આદિનો સદ્ભાવ હોવાનું તેમના દ્વારા પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે તે આ પ્રમાણે 'तएणं तुज्झे अदिन्नं गेण्हह, जाव अदिन्नं साइज्जह, तएणं तुज्झे अदिन्नं गेण्हमाणा जाव एगंतबाला यावि भवह' તમે અદત્તને ગ્રહણ કરો છો, અદત્ત વસ્તુનો આહાર કરો છો અને અદત્ત વસ્તુ લેવાની અનુમોદના કરો છો. તેથી અદત્તને ગ્રહણ કરનારા, અદત્તનો આહાર કરનારા અને અદત્તને ગ્રહણ કરવાની અનુમોદના કરનારા તમે લોકો ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનું ત્રિવિધે સેવન કરો છો તો તમને સંયત, વિરત, પ્રતિહત, પ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળા કેવી રીતે કહી શકાય ? આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં તમે અસંયત, અવિરત, અપ્રતિહત, અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળા, સક્રિય, અવિરત, અપ્રતિહત, પ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળા, સક્રિય, અસંવૃત, સર્વથા પ્રાણાતિપાત સહિત અને બિલકુલ જ્ઞાન રહિત જ છો.

"तएणं ते थेरा भगवंतो ते उन्नउत्थिए एवं वयासी" તે પરતીર્થિકોની આ પ્રકારની માન્યતા સાભળીને તે સ્થવિર ભગવંતોએ તેમને આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો- "नो खलु अज्जो ! अम्हे अदिन्नं गिण्हामो, अदिन्नं भुंजामो,

गृह्णीमः, अदत्त भुञ्ज्महे, अदत्तं स्वदामहे, 'अम्हेण अज्जो ! दिन्न गेण्हमो, दिन्न भुंजामो, दिन्नं साइज्जामो' हे आर्याः ! अन्यतीर्थिकाः ! वयं खलु दत्तं गृह्णीमः, दत्त भुञ्ज्महे, दत्त स्वदामहे अनुमन्यामहे 'तएणं अम्हे दिन्न गेण्हमाणा दिन्न भुजमाणा, दिन्न साइज्जमाणा, तिविहं तिविहेणं संजय विरय पडिहय जहा सत्तमसए वीईएउद्देसए जाव एगंतपंडिया यावि भवामो' ततस्तस्मात् खलु वय दत्त गृह्णन्तः, दत्त भुञ्जानाः, दत्त स्वदमानाः अनुमन्यमानाः, त्रिविधं त्रिविधेन मनःप्रभृतिना करणेन संयतविरतप्रतिहतपापकर्माणो यथा सप्तमशतके द्वितीयोद्देशके प्रतिपादितास्तथा अत्रापि यावत्-अक्रियाः, संवृताः, एकान्त-

---

भुंजामो, अदिन्न साइज्जामो' हे आर्यो ! हम लोग न अदत्त को गृहण करते हैं न अदत्त का आहार करते हैं और न अदत्त को लेने के लिये अनुमोदना करते हैं किन्तु 'अम्हेणं अज्जो ! दिन्नं गेण्हामो, दिन्न भुंजामो, दिन्न साइज्जामो-तएणं अम्हे दिन्न गेण्हमाणा, दिन्नं भुंजमाणा, दिन्नं साइज्जमाणा तिविह तिविहेणं स जय विरय पडिहय जहा सत्तमसए वीइएउद्देसए जाव एगंतपंडिया यावि भवामो' हम लोग तो हे आर्यो ! दिये हुए को ही ग्रहण करते हैं, दिये हुए का ही आहार करते हैं, दिये हुए को ही लेने के लिये अनुमोदना करते हैं। इस तरह त्रिविध प्राणातिपात आदिका त्रिविध से त्याग करते हुए हम लोग संयत, विरत, प्रतिहत, प्रत्याख्यातपापकर्मा होते हैं जैसा कि सप्तम शतक में द्वितीय उद्देशे में कहा गया है-उसी तरह से यहां पर भी यावत्-अक्रिय, संवृत और एकान्तपण्डित हैं। 'तए णं

अदिन्न साइज्जामो" હે આર્યો ! અમે અદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરતા નથી, અદત્ત વસ્તુનો આહાર કરતા નથી અને અદત્ત વસ્તુ લેવાની અનુમોદના કરતા નથી. "अम्हे णं अज्जो ! दिन्नं गेण्हामो, दिन्न भुंजामो, दिन्नं साइज्जामो तए णं अम्हे दिन्न गेण्हमाणा, दिन्न भुंजमाणा, दिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेण संजय-विरय पडिहय जहा सत्तमसए जाव एगंतपंडिया यावि भवामो' હે આર્યો ! અમે તો દત્ત (આપવામા આવેલી) વસ્તુને જ ગ્રહણ કરીએ છીએ દત્ત વસ્તુનો જ આહાર કરીએ છીએ અને દત્ત વસ્તુ ગ્રહણ કરવાની જ અનુમોદના કરીએ છીએ આ રીતે દત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરતા, દત્તનો જ આહાર કરતા, દત્ત લેવાની અનુમોદના કરતા એવા અમે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિનો ત્રિવિધે પરિત્યાગ કરનારા હોવાથી અમે સંયત, વિરત, પ્રતિહત પ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મા જ છીએ સાતમા શતકના દસમા ઉદ્દેશકમાં જે કથન કરવામા આવ્યુ છે તે અહી ગ્રહણ કરવુ યાવત્ "અમે અક્રિય, સંવૃત અને એકાન્ત પંડિત (સર્વથા જ્ઞાનયુક્ત)જ છીએ"

पण्डिताश्चापि भवामः, 'तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी' ततःखलु ते अन्ययूथिकाः अन्यतीर्थिकास्तान स्थविरान भगवतः एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-'केण कारणेणं अज्जो ! तुम्हे दिन्न गेण्हह जाव दिन्न साइज्जह' हे आर्याः ! स्थविरा ! केन कारणेन यय दत्त गृह्णीथ, यावत्-दत्त भुङ्गध्वे, दत्त स्वदध्वे अनुमन्यध्वे, 'जएणं तुज्झे दिन्न गेण्हमाणा जाव एगंतदंडिया यावि भवह ?' येन कारणेन खलु वयं दत्त गृह्णन्तः, यावत् दत्तं भुञ्जानाः, दत्त स्वदमानाः त्रिविध त्रिविधेन संयतविरतप्रतिहत पापकर्माण अक्रियाः संवृताः एकान्तपण्डिताश्चापि भवथ ? 'तए णं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी'-तत खलु ते स्थविराः भगवन्तस्तान्

ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी-केण कारणेणं अज्जो ! तुम्हे दिन्न गेण्हह, जाव दिन्न साइज्जह' तब उन अन्ययूथिकोंने उन स्थविर भगवंतो से इस प्रकार पूछा-हे आर्यो ! तुम लोग कैसे दिये हुए को ग्रहण करते हो, दिये हुए का आहार करते हो और कैसे दिये हुए को लेने के लिये अनुमोदना करते हो ? 'जएणं तुज्झे दिन्न गेण्हमाणा, जाव एगंतपडियायाविभवह' कि जिससे हे आर्यो ! आप लोग दिये हुए को ग्रहण करते हुए, दिये हुए का आहार करते हुए और दिये हुए को लेने के लिये अनुमोदना करते हुए माने जावें और इस तरह से त्रिविध प्राणातिपात का त्रिविध से त्याग वाले आप लोगों को मानकर संयत, विरत, एवं प्रतिहतप्रत्याख्यातपापकर्मा माने, एवं अक्रिय (कर्मबंध रहित) संवृत-(संवरयुक्त) और एकान्तपण्डित भी माने । 'तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए

"तहणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी" त्यारे ते परतीर्थिकोએ ते स्थविर भगवंतोने पूछ्युं के "केण कारणेणं अज्जो ! तुम्हे दिन्न गेण्हह जाव दिन्न साइज्जह" हे आर्यो ! तमे शा कारणे એવુ કહો છો કે તમે દત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરો છો, દત્ત પદાર્થનો આહાર કરો છો અને દત્ત વસ્તુ લેવાની અનુમોદના કરો છો ? "जएणं तुज्झे दिन्न गेण्हमाणा, जाव एगंतपडिया यावि भवह ?" હે આર્યો ! અમારે શા કારણે એવુ માનવુ જોઈએ કે તમે દત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરતા થકા દત્ત વસ્તુનો આહાર કરતા થકા, દત્ત વસ્તુ ગ્રહણ કરવાની અનુમોદના કરતા થકા ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનો ત્રિવિધે ત્યાગ કરતા થકા, સંયત, વિરત, પ્રતિહતપ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મા, અક્રિય (કર્મબંધ રહિત) સંવૃત (સંવર યુક્ત) અને એકાન્તપંડિત છો ?

अन्ययूथिकान् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-'अम्हेणं अज्जो ! दिज्जमाणे दिन्ने पडिग्गहेज्जमाणे पडिग्गहिए निसिरिज्जमाणे निसिट्ठे' हे आर्याः ! वयं खलु दीयमानं दत्तं प्रतिगृह्यमाणं प्रतिगृहीतं, निसृज्यमाणं निसृष्टमिति मन्यामहे 'जेणं अम्हेणं अज्जो ! दिज्जमाणं पडिग्गहगं असंपत्तं, एत्थ णं अंतरा 'जेणं अम्हेणं अज्जो ! दिज्जमाणं पडिग्गहगं असंपत्त, एत्थ णं अतरा केइ अवहरेज्जा, अम्हाणं त, णो खलु तं गाहावइस्स' येन कारणेन वय खलु हे आर्याः ? हे अन्यतीर्थिका ! दीयमान प्रतिग्रहकम् असंप्राप्तं न स्वहस्तग्रहण-विषयीकृतम्, अत्र खलु अन्तरा मध्ये एतदवसरे इत्यर्थः कश्चित् पुरुषः अप-हरेत् चोरयेत् अस्माक तत् प्रतिग्रहकम् अपहृतम् नो खलु नैव किल तत्प्रति-गृहक गृहपतेरपहृतमिति मन्यामहे 'जए णं अम्हे दिन्नं गिण्हामो दिन्न

एवं वयासी' इस प्रकार से अन्ययूथिकों का कथन सुनकर उन स्थविर भगवंतोंने उन अन्ययूथिकों से इस प्रकार कहा-'अम्हेणं अज्जो दिज्जमाणे दिन्ने, पडिग्गहेज्जमाणे पडिग्गहिए, निसिरिज्जमाणे निसट्ठे, जेणं अम्हेणं अज्जो ! दिज्जमाण पडिग्गहगं असंपत्तं एत्थ णं अंतरा केइ अवहरेज्जा, अम्हाणं तं, णो खलु त गाहावइस्स' हे आर्यो ! हम लोग दीयमान वस्तु को दत्त, प्रतिगृह्यमाणवस्तु को प्रतिगृहीत, निसृज्यमान वस्तु को निसृष्ट मानते हैं। इस कारण हे आर्यो ! दी जाती हुई उस वस्तु को कि जो हमारे पात्र में या हाथ में नहीं आई है यदि कोई इतने में बीच में ही हरण करलेता है-तो वह वस्तु हमारी ही है-गृहपति की नहीं है-ऐसा हम लोग मानते

"तहणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी" तेमनी કારણ જાણવાની જિજ્ઞાસા જાણીને તે સ્થવિર ભગવંતોએ તેમને આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો- "अम्हे णं अज्जो ! दिज्जमाणे दिन्ने, पडिग्गहेज्जमाणे पडिग्गहिए, निसि-रिज्जमाणे निसट्ठे, जेणं अम्हेणं अज्जो ! दिज्जमाणं पडिग्गहगं असंपत्तं एत्थ णं अतरा केइ अवहरेज्जा, अम्हा णं तं, णो खलु तं गाहावइस्स" હે આર્યો! અમે દીયમાન (આપવામાં આવતી હોય એવી) વસ્તુને દત્ત (અપાઇ ચુકેલી) પ્રતિગૃહ્યમાણ વસ્તુને પ્રતિગૃહીત અને નિસૃજ્યમાન વસ્તુને નિસૃષ્ટ માનીએ છીએ તેથી અમને આપવામા આવી રહેલી વસ્તુ અમારા પાત્રમા અથવા હાથમાં આવી પડે તે પહેલાં વચ્ચેથી જ કોઇ વ્યકિત દ્વારા પડાવી લેવામાં આવે તો અમે એમ માનીએ છીએ કે અમારી તે વસ્તુનુ અપહરણ થયું છે અમે આ રીતે અપહૃત થયેલી વસ્તુને ગૃહપતિની

भुंजामो, दिन्न साइज्जामो' यतो यस्मात्कारणात् खलु वयं दत्त गृह्णीमः दत्त भुञ्ज्महे, दत्त स्वदामहे अनुमन्यामहे 'तएणं अम्हे दिन्न' गेण्हमाणा जाव दिन्न साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं संजय जाव एगंतपंडिया यावि भवामो' ततस्तस्मात् कारणात् खलु वयं दत्त गृह्णन्तो यावत् दत्तं भुञ्जानाः, दत्तं स्वदमानाः अनुमन्यमानाः त्रिविध कृतादिलक्षणं त्रिविधेन मनःप्रभृतिना करणेन संयताः यावत् विरताः प्रतिहतपापकर्माणः, अक्रियाः, संवृताः, एकान्तपण्डिताश्चापि भवामः ।

अथ दीयमानमदत्तमित्यादेरन्यतीर्थिकमतत्वात् अन्यतीर्थिका एव असयतत्वादिगुणवन्त इति सूचयितुम् अन्यतीर्थिकान् प्रति स्थविराणाम् उत्तरमाह

हैं । 'जएण अम्हे दिन्न गिण्हामो, दिन्नं भुंजामो, दिन्नं साइज्जामो' इसी कारण हम लोग दी हुई वस्तु को लेते हैं, दी हुई वस्तु का आहार करते हैं और दी हुई वस्तु को लेने के लिये अनुमोदना करते हैं । 'तएण अम्हे दिन्न गोहमाणा, जाव दिन्न साइज्जमाणा तिविह तिविहेण सजय जाव एगंतपंडिया यावि भवामो' अतः हे आर्यो ! दी गई वस्तु को ग्रहण करते हुए दी गई वस्तु का आहार करते हुए, दी गई वस्तु को लेने के लिये अनुमोदना करते हुए त्रिविध प्राणातिपात आदिका त्रिविध से त्याग करनेवाले होने के कारण संयत, यावत् विरत हैं, प्रतिहत, प्रत्याख्यातपापकर्मा हैं, अक्रिय-कर्मबंध रहित हैं संवृत-संवरयुक्त हैं और एकान्तपण्डित हैं । अब स्थविर भगवन्त उन अन्यतीर्थिक जनों से ऐसा कहते हैं कि दीयमान वस्तु तुम्हारे सिद्धान्तानुसार जब अदत्त मानी जाती

માનતા નથી "जएणं अम्हे दिन्न गिण्हामो, दिन्न भुंजामो, दिन्नं साइज्जामो" તેથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે અમે અપાયેલી (દત્ત) વસ્તુને જ ગ્રહણ કરીએ છીએ, દત્ત વસ્તુનો જ આહાર કરીએ છીએ અને દત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરવાની અનુમોદના કરીએ છીએ. "तएणं अम्हे दिन्नं गेण्हमाणा, जाव दिन्नं साइज्जमाणा तिविहं तिविहेणं संजय जाव एगंतपंडिया यावि भवामो" તેથી હે આર્યો ! દત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરતા, અને દત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરવાની અનુમોદના કરતા એવા અમે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિનો ત્રિવિધે ત્યાગ કરનારા હોવાથી અમે સયત, વિરત, પ્રતિહત, પ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મા, અક્રિય (કર્મબંધ રહિત); સંવૃત (સંવર યુક્ત) અને એકાન્ત પંડિત (સર્વથા જ્ઞાન યુક્ત) છીએ હવે સ્થવિર ભગવંતો તે પરતીર્થિકોને એવું કહે છે કે તમારી માન્યતા અનુસાર દીયમાન વસ્તુને અદત્ત માનવામાં આવે છે. તે કારણે એવી વસ્તુને ગ્રહણ કરનારા તમે અદત્તાદાની હોવાને લીધે અસયત, અવિરત આદિ ગુણોવાળા છો

'तुज्झेणं अज्जो ! अप्पणा चेव तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतबाला यावि भवह' हे आर्याः ! यूयमेव खलु आत्मना चैव स्वयमेव त्रिविध त्रिविधेन मनःप्रभृतिना करणेन असंयता असंयमवन्तो यावत् अविरताः अप्रतिहतपापकर्माणः, सक्रियाः, असंवृता, एकान्तदण्डा एकान्तबालाश्चापि भवथ 'तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी – 'ततः खलु ते अन्ययूथिकास्तान् स्थविरान् भगवत एव वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः– 'केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे तिविहं तिविहेणं जाव एगंतबाला यावि भवामो ' हे आर्याः ! स्थविराः केन कारणेन वयं त्रिविध कृतादिलक्षण त्रिप्रकारकं त्रिविधेन मनःप्रभृतिना करणेन यावत्–असंयताः, अविरताः अप-

है तो उसे लेने वाले आपलोग ही अदत्त को ग्रहण करने वाले होने के कारण असंयतत्व आदि गुण वाले हैं– 'तुज्झेण अज्जो अप्पणा चेव तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतबाला यावि भवह' हे आर्यो ! आप लोग ही त्रिविध प्राणातिपात आदि को त्रिविध से करने के कारण स्वय असंयत–असंयमवाले, यावत्– अविरत, अप्रतिहत, अप्रत्याख्यातपापकर्मवाले, कर्मबंधसहित, संवर-रहित, एकान्त–सर्वथा–प्राणातिपात सहित हैं और एकान्तबाल हैं। 'तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी ' इस प्रकार जब स्थविर भगवंतों की बात उन अन्यतीर्थिक जनों ने सुनी– तब वे उनसे पूछने लगे ' केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे तिविहं तिविहेणं जाव एगंतबाला यावि भवामो ' हे आर्यो ! हम लोग कैसे त्रिविध प्राणातिपात आदि को त्रिविध से करते हैं और कैसे

"तुब्भेणं अज्जो अप्पणा चेव तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंत बाला यावि भवह" हे आर्यो ! तमे ज त्रिविध प्राणातिपात आदिनुं त्रिविधे सेवन करता होवाथी असंयत छो, अविरत छो, अप्रतिहत, अप्रत्याख्यात पापकर्मवाळा छो, कर्मबंध सहित छो, संवर रहित छो, सर्वथा प्राणातिपात सहित छो अने એकान्त-બाल (सर्वथा ज्ञान रहित) छो.

"तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी" स्थविर भगवंतोએ ज्यारे आ प्रमाणे कह्युं त्यारे ते परतीर्थिको तेमने पूछवा लाग्या

"केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे तिविहं तिविहेण जाव एगंतबाला यावि भवामो ?" हे आर्यो ! शा कारणे आप એવું कहो छो के अमे त्रिविध प्राणातिपात आदिनु त्रिविधे सेवन करीએ छीએ ? तमे केम એવું मानो छो के अमे असंयत, अवि-

तिहतपापकर्माणः, सक्रियाः, असंवृताः, एकान्तदण्डाः, एकान्तबालाश्चापि भवामः ? 'तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' ततःखलु ते स्थविराः भगवन्तस्तान् अन्ययूथिकान् अन्यतीर्थिकान एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः- 'तुज्झेणं अज्जो ! अदिन्नं गेण्हह, अदिन्नं भुंजह, अदिन्नं साइज्जह' हे आर्या ! यूयं खलु अदत्तं गृह्णीथ, अदत्तं भुङ्ग्ध्वे, अदत्तं स्वदध्वे, 'तएणं अज्जो ! तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा, जाव एगंतबाला यावि भवह ?' हे आर्याः ! ततस्तस्मात् कारणात् खलु यूयम् अदत्तं गृह्णन्तः, यावत्-अदत्तं भुञ्जानाः, अदत्तं स्वदमानाः त्रिविधं त्रिविधेन असंयताः, अविरताः, अप्रतिहतपापकर्माणः, सक्रियाः, असंवृताः, एकान्तदण्डाः,

असंयत, अविरत, अप्रतिहत, अप्रत्याख्यात, पापकर्मवाले माने जाते हैं तथा सक्रिय, असंवृत एकान्त दण्ड सहित होते हैं और एकान्त बाल भी कहे जाते हैं। 'तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' तब उन स्थविर भगवतों ने उन अन्यतीर्थिकों से ऐसा कहा-'तुज्झे णं अज्जो ! अदिन्नं गेण्हह, अदिन्नं भुंजह, अदिन्नं साइज्जह' हे आर्यो ! आप लोग अदत्त वस्तु को लेते हो, अदत्त वस्तुका आहार करते हो, अदत्त वस्तु को लेने की अनुमोदना करते हो 'तएणं अज्जो ! तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा, जाव एगंतबाला यावि भवह' इसलिये हे आर्यो ! तुम लोग अदत्त को ग्रहण करने के कारण, अदत्त का भोजन करने के कारण, अदत्त को लेने की अनुमोदना करने के कारण त्रिविध प्राणातिपात आदिको त्रिविध से करते हो इसलिये असंयत, अविरत, अप्रतिहत, अप्रत्या-

રત, અપ્રતિહત અને અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળા છીએ ? તમે કેવી રીતે અમને સક્રિય (કર્મબંધ સહિત), અસંવૃત (સંવર રહિત), એકાન્ત દંડ સહિત (સર્વથા પ્રાણાતિપાત સહિત) અને એકાન્તબાલ કહો છો ?

"तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी" ત્યારે તે સ્થવિર ભગવંતોએ તે પરતીર્થિકોને આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો- तुज्झे णं अज्जो ! अदिन्नं गेण्हह, अदिन्नं भुंजह, अदिन्नं साइज्जह" હે આર્યો ! તમે અદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરો છો, અદત્ત વસ્તુનો આહાર કરો છો અને અદત્ત વસ્તુ-ગ્રહણ કરવાની અનુમોદના કરો છો

"तएणं अज्जो ! तुब्भे अदिन्नं गेण्हमाणा, जाव एगंतबाला यावि भवह" હે આર્યો ! આ રીતે અદત્તને ગ્રહણ કરવાને કારણે, અદત્તનો આહાર કરવાને કારણે અને અદત્ત ગ્રહણ કરવાની અનુમોદના કરવાને કારણે તમે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિનું ત્રિવિધે સેવન કરો છો તેથી તમે અસંયત, અવિરત, અપ્રતિહત, અપ્રત્યાખ્યાત પાપ-

एकान्तवालाश्चापि भवथ, 'तएण ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवते एवं वयासी' ततः खलु ते अन्ययूथिकाः अन्यतीर्थिकास्तान् स्थविरान भगवतः एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-'केण कारणेण अम्हे अदिन्न गेण्हामो जाव एगंतवाला यावि भवामो ?' हे आर्याः ! स्थविराः ! केन कारणेन वयम् अदत्तं गृह्णीमः, यावत्-अदत्त भुञ्ज्महे, अदत्तं स्वदामहे, त्रिविधं त्रिविधेन असंयताः, अविरताः, अप्रतिहतपापकर्माणः, सक्रियाः, असंवृताः, एकान्तदण्डा', एकान्तवालाश्चापि भवामः ? 'तएणं ते थेरे भगवंतो ते अन्नउत्थिए एव वयासी' ततःखलु ते स्थविराः भगवन्तस्तान् अन्ययूथिकान

ख्यातपापकर्मवाले हो, सक्रिय हो, संवर रहित हो, एकान्तदण्ड सहित हो और एकान्तवाल भी हो 'तएणं ते आनउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी' इस प्रकार से संगत उत्तर सुनकर उन अन्य-यूथिकों ने उन स्थविरभगवन्तों से इस प्रकार से पूछा-'केण कारणेण अम्हे अदिन्न गेण्हामो जाव एगंतबाला यावि भवामो' हे आर्यो ! हम लोग कैसे तो अदत्त का आदान करते हैं, कैसे अदत्त वस्तु का भोजन करते हैं और कैसे बिना दी हुई वस्तु को लेने वाले की अनुमोदना करते हैं, कैसे त्रिविध प्राणातिपात आदि को त्रिविध से सेवन करते हैं, और कैसे असंयत, अविरत, अप्रतिहत, अप्रत्याख्यात पापकर्मवाले साबित होते हैं, कैसे सक्रिय (कर्मबंध-सहित) असंवृत (संवर रहित) एकान्तदण्ड सहित और एकान्त बाल जाने जाते हैं ? 'तएणं ते थेरे भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' जब इस प्रकार से उन अन्ययूथिकों ने पूछा तो उन

કર્મવાળા, સક્રિય (કર્મબંધવાળા), અસંવૃત (સંવર રહિત) એકાન્ત દંડ સહિત (સર્વથા પ્રાણાતિપાત સહિત) અને એકાન્તબાલ પણ છો "तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी" આ પ્રકારનો સંગત ઉત્તર સાંભળીને તે પરતીર્થિકોએ (અન્ય મતવાદીઓએ) સ્થવિર ભગવંતોને આ પ્રમાણે પૂછયું- "केण कारणेण अम्हे अदिन्न गेण्हामो, जाव एगंतबाला यावि भवामो ?" હે આર્યો ! એ તો બતાવો કે અમે કેવી રીતે અદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરનારા, અદત્તનો આહાર કરનારા અને અદત્ત ગ્રહણ કરવાની અનુમોદના કરનારા છીએ ? અમે કેવી રીતે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાત આદિનું ત્રિવિધે સેવન કરનારા છીએ ? તમે અમને શા શા કારણે અસંયત અવિરત અપ્રતિહત, અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મવાળા માનો છો ? વળી તમે અમને સક્રિય (કર્મબંધ સહિત), અસંવૃત, એકાન્ત દંડ સહિત અને એકાન્તબાલ શા કારણે કહો છો ?

"तएणं ते थेरे भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी" તે પરતીર્થિકોના

अन्यतीर्थिकान् एवं वक्ष्यमाणप्रकारम् अवादिषुः- 'तुज्झेणं अज्जो ! दिज्जमाणे अदिन्ने तंचेव जाव गाहावइस्स णं, णो खलु तं तुज्झे' हे आर्याः ! यूयं खलु दीयमानम् अदत्त, तदेव यावत् प्रतिगृह्यमाणम् अप्रतिगृहीतम्, निसृज्यमानम् अनिसृष्टम् मन्यध्वे, यूयंच हे आर्याः ! दीयमान प्रतिग्रहकम् असंप्राप्तम्. अत्र खलु अन्तरा-मध्ये तत्प्रतिग्रहकम् अपहरेत् चोरयेत् गृहपतेः खलु तद् प्रतिग्रहकम् अपहृतम्, नो खलु नैव किल तत् प्रतिग्रहक युष्माकम् स्वेषाम् अपहृतम् इति मन्यध्वे, 'तएणं तुब्भे अदिन्नं गेण्हह, त चेव जाव एगंतबालायाविभवह' तत् तस्मात कारणात् खलु हे आर्याः ! यूयम् अदत्तं गृह्णीथ, तदेव यावत् अदत्तं भुञ्ज्ध्वे, अदत्तम् स्वदध्वे अनुमन्यध्वे, त्रिविधं

स्थविर भगवतों ने उनसे ऐसा कहा- 'तुज्झे णं अज्जो दिज्जमाणे अदिन्ने त चेव जाव गाहावइस्स णं, णो खलु तं तुज्झे' हे आर्यो ! आप लोगो ने दीयमान वस्तु को अदत्त माना है, यावत्- प्रतिगृह्यमाण वस्तु को अप्रतिगृहीत माना है, निसृज्यमान वस्तु को अनिसृष्ट माना है, तथा इसी कारण से हे आर्यो ! तुम लोग ऐसा मानते हो कि दी जाती हुई वह वस्तु जब तक अपने हाथ में नहीं आजाती है. इतने के बीच में यदि कोई उस वस्तु का अपहरण कर लेता है तो वह वस्तु अपनी चोरी गई है ऐसा नहीं माना जाता है, किन्तु वह मालिक गृहपति की ही चोरी गई है ऐसा माना जाता है। 'तएणं तुब्भे अदिन्नं गेण्हह, तं चेव जाव एगंत बाला यावि-भवह' इसी कारण-तुमलोग अदत्त वस्तु को ग्रहण करते हो, यावत्-अदत्त वस्तु का आहार करते हो, अदत्त वस्तु को लेने की अनुमोदना करते हो, और इस तरह से त्रिविध प्राणातिपात

આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા સ્થવિર ભગવંતોએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું-

"तुज्झेणं अज्जो ! दिज्जमाणे अदिन्ने तंचेव जाव गाहावइस्स णं, णो खलु तं तुज्झे" હે આર્યો ! તમારા સિદ્ધાંતોની માન્યતા અનુસાર દીયમાન વસ્તુને અદત્ત માનવામાં આવે છે, પ્રતિગૃહ્યમાણ વસ્તુને અપ્રતિગૃહીત માનવામાં આવે છે અને નિસૃજ્યમાન વસ્તુને અનિસૃષ્ટ માનવામાં આવે છે તેથી તમે એવું માનો છો કે તમને આપવામાં આવતી વસ્તુ તમારા હાથમાં આવી પડે તે પહેલાં જો કોઇ વ્યક્તિ તેનું વચ્ચેથી જ અપહરણ કરે, તો તેણે તમારી વસ્તુનું અપહરણ કર્યું છે એવું તમે માનતા નથી તમે તો એવું માનો છો કે તેણે દાતાની વસ્તુનું જ અપહરણ કર્યું છે.

"तएणं तुब्भे अदिन्नं गेण्हह, तं चेव जाव एगंतबाला यावि भवह" તે કારણે તમે અદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરો છો, અદત્ત વસ્તુનો આહાર કરો છો અને અદત્ત વસ્તુને લેવાની અનુમોદના કરો છો. આ રીતે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનું તમે ત્રિવિધે સેવન

त्रिविधेन असंयताः, अविरताः, अप्रतिहतपापकर्माणः, सक्रियाः, असंवृताः, एकान्तदण्डाः, एकान्तबालाश्चापि भवथ ॥ सू. १ ॥

मूलम्-'तए णं ते अन्नउत्थिए ते थेरे भगवंते एवं वयासी तुज्झे णं अज्जो! तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंत बाला यावि भवह, तए णं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी-केण कारणेणं अम्हे तिविहं तिविहेणं जाव एगंत-बाला यावि भवामो? तए णं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी-तुज्झे णं अज्जो! रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेह अभिहणह, वत्तेह, लेसेह, संघाएह, संघट्टेह, परितावेह, किलामेह उवद्दवेह,तए णं तुज्झे पुढविं पेच्चेमाणा जाव उवद्दवेमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एगंतबालायावि भवह, तए णं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी नो खलु अज्जो! अम्हे रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेमो अभिहणामो जाव उवद्दवेमो अम्हे णं अज्जो! रीयं रीयमाणा कायं वा, जोयं वा, रीयं वा पडुच्च देसं देसेणं वयामो, पएणं पएसेणं वयामो, तेणं अम्हे देसं देसेणं वयमाणा पएसं पएसेणं वयमाणा नो पुढविं पेच्चामो अभिहणामो जाव उवद्दवेमो, तए णं अम्हे पुढविं अपेच्चेमाणा अणभि-

---

को त्रिविध से करते हुए तुम लोग असंयत, अविरत, अप्रतिहत, अप्रत्याख्यात पापकर्मा हो, सक्रिय हो असंवृत हो, एकान्त दण्ड-सहित हो, और एकान्त बाल भी हो ॥सू. १॥

કરો છો તે કારણે તમે અસંયત, અવિરત, અપ્રતિહત, અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મા છો, સક્રિય, સંવૃત અને એકાન્ત દંડ સહિત છો તેથી જ તમે એકાન્તબાલ પણ છો ॥સૂ.૧॥

हणेमाणा जाव अणुवद्दवेमाणा तिविहं तिविहे णं संजयजाव एगंतपंडिया यावि भवामो, तुज्झे णं अज्जो ! अप्पणा चेव तिविहं तिविहेणं असंजय जाव बाला यावि भवह, तए णं ते अन्नउत्थिया थेरे भगवंते एवं वयासी केण कारणे णं अज्जो ! अम्हे तिविहं तिविहेणं जाव एगंतबाला यावि भवामो ? तए णं ते थेरा भगवंतो अन्नउत्थिए एव वयासी तुब्भे णं अज्जो ! रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेह जाव उवद्दवेह? तए णं तुज्जे पुढविं पेच्चेमाणा जाव उवद्दवेमाणा तिविहं तिविहेणं जाव एगंतबाला यावि भवह, तए णं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एव वयासी तुज्झे णं अज्जो ! गममाणे अगते वीतिक्कमिज्जमाणे, अवीतिक्कंते रायगिहं नगरं संपाविउकामे असंपत्ते, ताए णं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एव वयासी नो खलु अज्जो ! अम्हं गममाणे अगए वीइक्कमिज्जमाणे अवीतिक्कंते रायगिहं नगरं जाव असंपत्ते अम्हा णं अज्जो गममाणे गए वीतिक्कमिज्जमाणे वीतिक्कंते रायगिहं नगरं संपाविउकामे संपत्ते, तुज्जे णं अप्पणा चेव गममाणे अगए वीतिक्कमिज्जमाणे अवीतिक्कंते रायगिह जाव असंपत्ते, तए णं ते थेरा भगवंतो अन्नउत्थिए एवं पडिहणेंति, पडिहरित्ता गइप्पवायं नाम अज्झयणं पन्नवइंसु ॥ सू० २ ॥

छाया-ततः खलु ते अन्ययूथिकास्तान् स्थविरान् भगवत एवम् अवादिषुः यूयं खलु आर्याः ! त्रिविधं त्रिविधेन असंयता यावत् एकान्तबालश्चापि भवथ ततः खलु ते स्थविराः भगवन्तस्तान् अन्ययूथिकान् एवमवादिषुः-केन कारणेन वयं त्रिविधं त्रिविधेन यावत् एकान्तबालाश्चापि भवामः ? ततः खलु ते अन्ययूथिकास्तान् स्थविरान् भगवत एवमवादिषुः-यूयं खलु आर्याः ! रीतं रीयमाणा पृथिवीं पिच्चयथ, अभिहथ, वर्तयथ, श्लेषयथ, सङ्घातयथ, संघट्टयथ

'तएणं ते अन्नउत्थिए' इत्यादि

सूत्रार्थ-'तएणं ते अन्नउत्थिए ते थेरे भगवते एवं वयासी' इस के बाद उन अन्यतीर्थिकजनोंने उन स्थविर भगवंतों से ऐसा कहा-(तुज्झेणं अज्जो ! तिविह तिविहेणं असंजय जाव एगंतवाला यावि भवह' हे आर्यों ! आप लोग त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करते हुए असंयत यावत् एकान्तवाल हैं (तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी) तब उन स्थविर भगवंतों ने उन अन्ययूथिकों से ऐसा कहा- (केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे तिविहं तिविहेणं जाव एगंतवाला यावि भवामो) हे अन्ययूथिक आर्यो ! हम लोग त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करते हैं, और इसीसे हम लोग यावत् एकान्त बाल हैं ऐसा आप किस कारण से कहते हैं (तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी) तब उन अन्ययूथिकोंने उन स्थविरोंसे ऐसा कहा-(तुज्झेणं अज्जो ! रीयं रीयमाणा, पुढविं पेच्चेह अभिहणह, वत्तेह, लेसेह,

"तएणं ते अन्नउत्थिए" इत्यादि-

सूत्रार्थ- (तएणं ते अन्नउत्थिए ते थेरे भगवंते एवं वयासी) त्यारબાદ તે પરતીર્થિકોએ તે સ્થવિર ભગવંતોને આ પ્રમાણે કહ્યું (तुज्झेणं अज्जो ! तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतवाला यावि भवह) હે આર્યો ! ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનું ત્રિવિધે સેવન કરતા એવા તમે અસંયત આદિ અવસ્થાવાળા અને એકાંતબાલ છો. (तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी) ત્યારે તે સ્થવિર ભગવંતોએ તે પરતીર્થિકોને આ પ્રમાણે પૂછ્યું-(केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे तिविहं तिविहेणं जाव एगंतवाला यावि भवामो ?) હે આર્યો ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે અમે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનું ત્રિવિધે સેવન કરીએ છીએ ? તમો આ કારણે અમને અસંયત યાવત્ એકાન્તબાલ કહો છો ? (तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी) ત્યારે તે પરતીર્થિકોએ તે સ્થવિર ભગવંતોને આ પ્રમાણે

परितापयथ, क्लमयथ, उपद्रवयथ ततःखलु यूय पृथिवीं पिच्चायन्तः, यावत् उपद्रवयन्तः त्रिविधं त्रिविधेन असंयताविरता यावत् एकान्तबालाश्चापि भवथ, ततः खलु ते स्थविरा भगवन्तस्तान् अन्ययूथिकान् एवम् अवादिषुः-नोखलु आर्याः ! वयं रीतं रीयमाणाः पृथिवीं पिच्चयामः, अभिहन्मः, यावत् उपद्रवयामः वयं खलु आर्याः ! रीत रीयमाणाः कायं वा, योगं वा, ऋतं वा प्रतीत्य देशं देशेन

संघाएह, सघट्टेह, परितावेह किलामेह- तएण तुज्झे पुढविं पेच्चेमाणा जाव उवद्दवेमाणा तिविहं तिविहेण असंजय अविरय जाव एगतबाला यावि भवह) हे आर्यो ! चलते हुए आप पृथिवी के जीव को दबाते हो, उसे चोट पहुंचाते हो, पैरों से उसे कुचलते हो, पैरों से उसे संघर्षित करते हो इधर उधर से उ ो इकट्ठा करते हो, उसे संघट्टित करते हो, परितापित करते हो, क्लान्त करते हो, मारते हो । इस कारण पृथिवी के जीव को दबाते हुए यावत् उसे मारते हुए आप लोग त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करते हैं- इससे आपलोग असयत हैं, अविरत हैं और यावत् एकान्ततः बाल भी हैं । (तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी- नो खलु अज्जो ! अम्हे रीय रीयमाणा पुढविं पच्चेमो, अभिहणामो, जाव उवद्दवेमो, अम्हे ण अज्जो ! रीय रीयमाणा कायं वा, जोयं

કહ્યુ-(तुज्झेणं अज्जो ! रीयं रीयमाणा, पुढविं पेच्चेह अभिहणह, वत्तेह, लेसेह, संघाएह, संघट्टेह, परितावेह, किलामेह- तएणं तुज्झे पुढविं पेच्चेमाणा जाव उवद्दवेमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय, -अविरय जाव एगंतबाला यावि भवह) હે આર્યો ! તમે ચાલતા ચાલતાં પૃથ્વીના જીવોને દબાવો છો, તેમને ઇજા પહોંચાડો છો, તેમને પગથી ચગદો છો, પગથી તેને સંઘર્ષિત કરો છો, અહીં તહીંથી તેમને એકત્ર કરો છો, તેમને સંઘટ્ટિત કરો છો, તેમને પરિતાપિત કરો છો, તમને કલાન્ત (દુઃખી) કરો છો અને તેમને મારો છો આ રીતે પૃથ્વીના) જીવોને દબાવવાથી મારવા પર્યન્તની ક્રિયાઓ કરનારા એવા તમે લોકો ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનું ત્રિવિધે સેવન કરો છો તેથી તમે અસંયત આદિ વિશેષણોવાળા છો અને એકાન્તબાલ પણ છો (तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी) ત્યારે તે સ્થવિર ભગવંતોએ તે પરતીર્થિકોને આ પ્રમાણે કહ્યુ-(नो खलु अज्जो ! अम्हे रीयं रीयमाणा पढविं पच्चेमो, अभिहणामो, जाव उवद्दवेमो, अम्हेणं अज्जो ! रीयं रीयमाणा कायं वा, जोयं वा, रीयं वा, पडुच्च देसं देसेणं वयामो,

व्रजामः, प्रदेशंप्रदेशेन व्रजामः, ते खलु वयं देशंदेशेन भुञ्जन्तः, प्रदेशं प्रदेशेन भुञ्जन्तो नो पृथिवीं पिच्चयामः, अभिहन्मः, यावत् उपद्रवयामः, ततःखलु वयं पृथिवीम् अपिच्चयन्तः अनभिघ्नन्तो यावत् अनुपद्रवयन्तस्त्रिविधं त्रिविधेन संयता यावत् एकान्तपण्डिताश्चापि भवामः, यूय खलु आर्याः ! आत्मना चैव

वा, रीयं वा, पडुच्च देस देसेणं वयामो, पएस पएसेण वयामो, तेणं अम्हे देस देसेणं वयमाणा पएस पएसेण वयमाणा नो पुढविं पेच्चेमो अभिहणामो जाव उवद्दवेमो- तएणं अम्हे पुढविं अपेच्चेमाणा अणभिहणेमाणा जाव अणुवद्दवेमाणा तिविह तिविहेणं संजय जाव एगंतपंडिया यावि भवामो) तब उन स्थविर भगवंतोंने अन्य यूथिकजनों से इस प्रकार कहा- हे आर्यो ! चलते समय हम लोग पृथिवीकायिक जीव को दबाते नहीं हैं, उसको आघात नहीं पहुँचाते हैं, यावत् उसे मारते नहीं हैं। हे आर्यो ! गमन करते हुए हम लोग काय के कार्य को आश्रित करके, योग को - ग्लान आदि की सेवा को आश्रित करके, एवं सत्य को-जीव संरक्षण रूप संयम का आश्रय करके एक स्थल से दूसरे स्थल पर जाते हैं। एक प्रदेश से दूसरे प्रदेश पर जाते हैं। इस तरह एक स्थल से दूसरे स्थल पर या एक प्रदेश से दूसरे प्रदेश पर जाते समय हम लोग पृथिवीकायिक जीव को दबाते नहीं हैं, उसे चोट नहीं पहुँचाते हैं यावत् उसे मारते नहीं हैं। अतः पृथिवीकायिक जीव को

पएसं पएसेण वयामो, तेणं अम्हे देस देसेणं वयमाणा, पएस पएसेणं वयमाणा नो पुढविं पेच्चेमो अभिहणामो जाव उवद्दवेमो तएणं अम्हे पुढविं अपेच्चेमाणा अणभिहणेमाणा जाव अणुवद्दवेमाणा तिविह तिविहेणं संजय जाव एगंतपंडिया यावि भवामो) હે આર્યો ! ચાલતી વખતે અમે પૃથ્વીકાયિક જીવોને દબાવતા નથી, તેમને આઘાત પહોંચાડતા નથી અને તેમને મારવા પર્યન્તની કોઈ પણ ક્રિયા કરતા નથી. હે આર્યો ! અમે જ્યારે ગમન કરતા હોઈએ છીએ ત્યારે કાયના કાર્યને આશ્રિત કરીને, (મળમૂત્ર આદિ શારીરિક કાર્ય નિમિત્તે) યોગ નિમિત્તે (ગ્લાન આદિના વૈયાવૃત્ય નિમિત્તે) અને જીવસંરક્ષણરૂપ સંયમની અપેક્ષાએ એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે જઈએ છીએ અને એક પ્રદેશથી બીજા પ્રદેશ તરફ જઈએ છીએ આ રીતે એક સ્થળેથી બીજે સ્થળે અથવા એક પ્રદેશથી બીજા પ્રદેશ તરફ જતી વખતે અમે પૃથ્વીકાયિક જીવોને દબાવતા નથી, તેમને આઘાત પહોંચાડતા નથી અને તેમને મારવા પર્યન્તની કોઈ પણ ક્રિયા કરતા નથી. આ રીતે પૃથ્વીકાયિક જીવોને નહીં દબાવનારા,

त्रिविधं त्रिविधेन असंयता यावत् एकान्तबालाश्चापि भवथ ततः खलु ते अन्ययूथिकाः स्थविरान् भगवतः एवम् अवादिषुः-केन कारणेन आर्याः ! वयं त्रिविधं त्रिविधेन यावत् एकान्तबालाश्चापि भवामः ? ततः खलु ते स्थविराः भगवन्तः अन्ययूथिकान् एवम् अवादिषुः-यूयं खलु आर्याः ! रीतं रीयमाणाः पृथिवीं पिच्चयथ, यावत् उपद्रवयथ, ततः खलु यूय पृथिवीं

नहीं दबाते हुए, उसे चोट नहीं पहुँचाते हुए यावत् उसे नहीं मारते हुए हम लोग त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करनेवाले कैसे हो सकते हैं, अर्थात् नहीं हो सकते हैं. इस तरह हम लोग संयत, विरत यावत् एकान्ततः पण्डित हैं। (तुज्झे णं अज्जो ! अप्पणा चेव तिविह तिविहेण असंजय जाव बाला यावि भवह) हे आर्यो ! प्रत्युत तुम स्वय ही त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करते हुए असंयत यावत् बाल हो। (तएण ते अन्नउत्थिया थेरे भगवंते एवं वयासी) इस प्रकार सुनकर उन अन्ययूथिकोंने स्थविर भगवंतों से इस प्रकार कहा- 'केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे तिविहं तिविहेणं जाव एगंतबाला यावि भवामो' हे स्थविर आर्यो ! हम लोग कैसे त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करते हैं और यावत् एकान्तबाल माने जाते हैं ? (तएणं ते थेरा भगवंते अन्नउत्थिए एवं वयासी) तब उन स्थविर भगवंतों ने उन अन्ययूथिकों से

તેમને ઇજા નહી પહોંચાડનારા યાવત્ તેમને નહી મારનારા એવાં અમે લોકો ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનુ ત્રિવિધે સેવન કરનારા કેવી રીતે હોઇ શકીએ ? એટલે કે અમે તો ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનો ત્રિવિધે ત્યાગ કરનારા છીએ. તેથી અમે સયત, વિરત આદિ ગુણોવાળા અને એકાન્ત પંડિત (સર્વથા જ્ઞાન સહિત છીએ.) (तुज्झे णं अज्जो ! अप्पणा चेव तिविहं तिविहेणं असंजय जाव बाला यावि भवह) હે આર્યો ! ઊલટા તમે જ ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનુ ત્રિવિધે સેવન કરનારા હોવાથી અસંયત આદિ તથા બાલ (જ્ઞાન રહિત) છો. (तएणं ते अन्नउत्थिया थेरे भगवंते एवं वयासी) ત્યારે તે પરતીર્થિકોએ તે સ્થવિર ભગવંતોને આ પ્રમાણે પૂછયું- (केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे तिविहं तिविहेणं जाव एगंतबाला यावि भवामो ?) હે આર્યો ! આપ શા કારણે અમને ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનું ત્રિવિધે સેવન કરનારા માનો છો ? તમે અમને એકાન્તબાલ કેવી રીતે કહો છો ? (तएणं ते थेरा भगवंतो अन्नउत्थिए एवं वयासी) ત્યારે તે સ્થવિર ભગવંતોએ તે પરતીર્થિકોને આ પ્રમાણે જવાબ આપ્યો-

पिच्चयन्तः, यावत् उपद्रवयन्तस्त्रिविधं त्रिविधेन यावत् एकान्तबालाश्चापि भवथ, ततःखलु ते अन्ययूथिकास्तान् स्थविरान् भगवत एवमवादिषु–युष्माकं खलु आर्याः ? गम्यमानम् अगतं व्यतिक्रम्यमाणम् अव्यतिक्रान्त राजगृहं-नगरं संप्राप्तुकामम् असंप्राप्तम्, ततः खलु ते स्थविराः भगवन्तस्तान

इस प्रकार कहा–(तुब्भे णं अज्जो ! रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेह, जाव उवद्दवेह) हे आर्यो ! आप लोग चलते समय पृथिवीकायिक जीव को दबाते हैं यावत् उसे मारते हैं (तएणं तुज्झे पुढविं पेच्चे माणा जाव उवद्दवेमाणा तिविह तिविहेण जाव एगतबाला यावि भवह) इस कारण पृथिवीकायिक जीव को दबाते हुए यावत् उसे मारते हुए आप लोग त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करते हैं– इसलिये यावत् आप लोग एकान्ततः बाल हैं। (तएणं ते अन्न-उत्थिया ते थेरे भगवते एवं वयासी) इस के बाद उन अन्य-यूथिकों ने उन स्थविर भगवंतों से ऐसा कहा– (तुज्झे णं अज्जो ! गममाणे अगते वीतिक्कमिज्जमाणे अवीतिक्कते रायगिहं नगरं संपाविउकामे असंपत्ते) हे आर्यो ! तुम्हारे मतानुसार गम्यमान स्थल अगत, व्यतिक्रम्यमाण स्थल अव्यतिक्रान्त, तथा राजगृह नगर को प्राप्त करने की इच्छा वाले को वह नगर असंप्राप्त कहा जाता है ? (तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी–नो खलु अज्जो !

(तुज्झे णं अज्जो ! रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेह, जाव उवद्दवेह) હે આર્યો ! ચાલતી વખતે તમે પૃથ્વીકાયિક જીવોને દબાવવાથી લઇને મારવા સુધીની ક્રિયાઓ કરો છો. (तएणं तुज्झे पुढविं पेच्चेमाणा जाव उवद्दवेमाणा तिविहं तिविहेणं जाव एगंतबाला यावि भवह) આ રીતે પૃથ્વીકાયિક જીવોને દબાવવાથી માંડીને મારવા પર્યન્તની ક્રિયાઓ કરતા એવા તમે લોકો ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનું ત્રિવિધે સેવન કરો છો. તેથી તમે અસંયત આદિ વિશેષણોવાળા પણ છો અને એકાન્તત: બાલ પણ છો. (तए णं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी) ત્યારે તે પરતીર્થિકોએ તે સ્થવિર ભગવંતોને આ પ્રમાણે કહ્યું– (तुज्झेणं अज्जो ! गममाणे अगते, वीतिक्कमिज्जमाणे अवीतिक्कते रायगिहं नगरं संपाविउकामे असंपत्ते) હે આર્યો ! તમારા મત અનુસાર તો ગમ્યમાન સ્થળ અગત, વ્યતિક્રમ્યમાણ સ્થળ (ઓળંગવામાં આવતું સ્થળ) અવ્યતિક્રાન્ત, તથા રાજગૃહ નગરે પહોંચવાની ઇચ્છાવાળાને તે નગર અસંપ્રાપ્ત કહેવામાં આવે છે (तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी) ત્યારે તે સ્થવિર ભગવંતોએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું– (नो खलु अज्जो !

अन्ययूथिकान एवमवादिषुः—नो खलु आर्याः ! अस्माकं गम्यमानम् अगतं व्यतिक्रम्यमाणम् अव्यतिक्रान्तम्, राजगृहं नगरं यावत् असंप्राप्तम्, अस्माकं खलु आर्याः ! गम्यमानं गतम् व्यतिक्रम्यमाणं व्यतिक्रान्तं राजगृहं नगरं संप्राप्तुकामं संप्राप्तम्, युष्माकं खलु आत्मना चैव गम्यमानम् अगतं व्यति-

अम्हं गममाणे अगए, वीइक्कमिज्जमाणे अवीतिक्कंते रायगिहं नगरं जाव असंपत्ते, अम्हाणं अज्जो ! गममाणे गए वीतिक्कमिज्ज-माणे वीतिक्कंते रायगिहं नगरं संपाविउकामे संपत्ते, तुज्झेणं अप्पणा चेव गममाणे, अगए वीतिक्कमिज्जमाणे अवीतिक्कंते राय-गिहं नगरं जाव असंपत्ते-तएणं ते थेरा भगवंतो उन्नउत्थिए एवं पडिहणेंति, पडिहणित्ता गइप्पवायं नाम अज्झयणं पन्नवइंसु) इसके बाद उन स्थविर भगवंतों ने उन अन्यतीर्थिकों से ऐसा कहा – हे आर्यो ! हमारे मत में गम्यमान स्थल–जिस स्थल पर जाना हो वह स्थल अगत नहीं कहा गया है, व्यतिक्रम्यमाण–जो उल्लंघन करने में आ रहा है ऐसा स्थल–अव्यतिक्रान्त नहीं कहा गया है, तथा राज-गृह नगर को प्राप्त करने की इच्छा वाले को वह नगर असंप्राप्त नहीं माना गया है, किन्तु हे आर्यो ! हमारे मत में गम्यमान स्थल गत, व्यतिक्रम्यमाण स्थल व्यतिक्रान्त, तथा राजगृह नगर को प्राप्त करने की इच्छा वाले को वह नगर संप्राप्त कहा गया है । पर हां तुम्हारे मतानुसार गम्यमान अगत, व्यतिक्रम्यमाण अव्यतिक्रान्त,

अम्हं गममाणे अगए, वीइक्कमिज्जमाणे अवीतिक्कंते रायगिहं नगरं जाव असंपत्ते, अम्हाणं अज्जो ! गममाणे गए वीतिक्कमिज्जमाणे वीतिक्कंते रायगिहं नगरं संपाविउकामे संपत्ते, तुज्झेणं अप्पणा चेव गममाणे अगए, वीतिक्कमिज्जमाणे अवीतिक्कंते रायगिहं नगरं जाव असंपत्ते तएणं ते थेरा भगवंतो अन्नउत्थिए एवं पडिहणेंति, पडिहणित्ता गइप्पवायं नाम अज्झयणं पन्नवइंसु) હે આર્યો ! અમારા મત અનુસાર તો ગમ્યમાન સ્થળને (જે સ્થળે જવાનું હોય તે સ્થળ) અગત કહેવાતુ નથી, વ્યતિક્રમ્યમાણ (જેને ઓળંગવામાં આવી રહ્યું હોય એવું) સ્થળને અવ્યતિક્રાન્ત કહેવાતું નથી, અને રાજગૃહ નગરે પહોંચવાની ઇચ્છા વાળાને માટે રાજગૃહ નગર અસંપ્રાપ્ત માનવામાં આવ્યું નથી. પરન્તુ હે આર્યો ! અમે તો ગમ્યમાણ સ્થળને ગત માનીએ છીએ, વ્યતિક્રમ્યમાણ સ્થળને વ્યતિક્રાન્ત માનીએ છીએ અને રાજગૃહનગર પહોંચવાની ઇચ્છાવાળા માટે તે નગરને સંપ્રાપ્ત માનીએ છીએ ઉલટા તમારા સિદ્ધાંત અનુસાર એ પ્રકારની માન્યતા છે તમે લોકો ગમ્યમાન

क्रम्यमाणम् अव्यतिक्रान्तं राजगृहं नगरं यावत् असंप्राप्तम्, ततः खलु ते स्थविरा भगवन्तः अन्ययूथिकान एवं प्रतिघ्नन्ति, प्रतिहत्य गतिप्रपात नाम अध्ययनं प्रज्ञापितवन्तः । सू० २॥

टीका–'तए णं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी'-ततः खलु ते अन्ययूथिकाः अन्यतीर्थिकास्तान् स्थविरान् भगवतः एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषु-'तुज्झेणं अज्जो ! तिविहं तिविहेणं असंजय जाव-एगंतबालायावि भवह ?' हे आर्याः ! स्थविरा ! यूय खलु त्रिविधं कृतादिलक्षणं त्रिविधेन मनः प्रभृतिना करणेन असंयताः, यावत् अविरताः, अप्रतिहतपापकर्माण, सक्रियाः, असवृत्ताः, एकान्तदण्डाः एकान्तबालाश्चापि भवथ ? 'तएणं ते थेरा भगवंतो ते

तथा राजगृह नगर को प्राप्त करने की इच्छा वाले को वह नगर असंप्राप्त कहा गया है । इस तरह से उन स्थविर भगवंतों ने उन अन्यतीर्थिक जनों को निरुत्तर किया ? निरुत्तर करके फिर उन्होंने गतिप्रपात नाम के अध्ययन की प्ररूपणा की ।

टीकार्थ—'तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी' इसके बाद उन अन्यतीर्थिकोंने उन स्थविर भगवंतों से ऐसा कहा– 'तुज्झे णं अज्जो ! तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतबाला यावि भवह' हे आर्यो ! आप लोग त्रिविध प्राणातिपात आदि को कृत, कारित एवं अनुमोदित हिंसा को मन वचन और काय से करते हैं–इस कारण आप असंयत हैं, अविरत हैं, अप्रतिहत, अप्रत्याख्यातपापकर्मा हैं, सक्रिय–कर्मबन्ध सहित हैं, असंवृत–संवर रहित

સ્થળને અગત વ્યતિક્રમ્યમાણને અવ્યતિક્રાન્ત અને રાજગૃહ નગરને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા માટે નગર અસપ્રાપ્ત માનો છો આ પ્રમાણે તર્ક શુદ્ધ દલીલો વડે તે સ્થવિર ભગવંતોએ તેમને નિરૂત્તર કરી દીધા, આ રીતે તેમને નિરૂત્તર કરી દઇને તેમણે "ગતિપ્રપાત" નામના અધ્યયનની પ્રરૂપણા કરી

ટીકાર્થ– "तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी" ત્યાર બાદ તે પરતીર્થિકોએ તે સ્થવિર ભગવંતોને આ પ્રમાણે કહ્યુ– "तुज्झेणं अज्जो! तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतबाला यावि भवह" હે આર્યો! તમે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનુ (કરવુ, કરાવવુ અને અનુમોદવુ એ ત્રણ પ્રકારની હિંસાનુ) મન, વચન અને કાયારૂપ ત્રણ પ્રકારે સેવન કરો છો તે કારણે તમે અસયત છો, અવિરત છો, અપ્રતિહત અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મા છો, સક્રિય (કર્મબંધ સહિત) છો, અસંવૃત (સંવર રહિત) છો, એકાન્ત દંડ (પ્રાણાતિપાત) સહિત છો, અને એકાન્તતઃ બાલ અજ્ઞ (સર્વથા જ્ઞાન રહિત) પણ છો.

अन्नउत्थिए एवं वयासी'-ततःखलु ते स्थविरा भगवन्तस्तान् अन्ययूथिकान् अन्यतीर्थिकान् एवं वक्ष्यमाणप्रकारम् अवादिषुः-केण कारणेणं अम्हे तिविहं तिविहेणं जाव एगंतबालायावि भवामो ? हे आर्याः ! केन कारणेन खलु वयं त्रिविधं कृतादिलक्षण त्रिविधेन करणेन मनःप्रभृतिलक्षणेन यावत् असंयताः अविरताः, अप्रतिहतपापकर्माणः सक्रियाः, असंवृत्ताः, एकान्तदण्डाः एकान्तबालाश्चापि भवामः ? 'तए णं ते अन्नउत्थिया, ते थेरे भगवंते एवं वयासी' ततःखलु ते अन्ययूथिकास्तान् स्थविरान् भगवतः एवं वक्ष्यमाणप्रकारमवादिषुः-'तुज्झे णं अज्जो ! रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेह, अभिहणह, वत्तेह लेसेह, संघाएह' हे आर्याः ! स्थविरा ! यूयं खलु रीतं गमनं रीयमाणाः

हैं, एकान्त दण्ड-प्राणातिपातसहित हैं और एकान्ततः आप लोग बाल अज्ञ भी हैं। 'तएणं ते थेरा भगवतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' इस प्रकार से जब अन्ययूथिकों ने उन स्थविर भगवंतों से कहा-तब उन्हों ने उनसे ऐसा कहा कि 'केण कारणेणं अम्हे तिविहं तिविहेण जाव एगंतबाला यावि भवामो' हे आर्यो ! जो तुम लोग हम पर इस प्रकार का आरोप लगाते हो सो यह तो बताओ कि इसका क्या कारण है-कि जिससे तुम्हारा यह कथन कि "आप लोग त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करते हैं इसलिये यावत् एकान्ततः आप लोग बाल अज्ञ हैं" हम पर लागू हो सके-'तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी' तब उन अन्ययूथिकों ने उन स्थविर भगवंतों से ऐसा कहा- 'तुज्झे णं अज्जो ! रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेह, अभिहणह, वत्तेह, लेसेह, संघाएह' हे

"तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी" ते अन्यतीर्थिकोनो आ प्रकारनो आरोप सांभळीने ते स्थविर भगवंतोए तेमने आ प्रमाणे पूछ्युं ? "केण कारणेणं अम्हे तिविहं तिविहेण जाव एगंतबाला यावि भवामो" हे आर्यो ! तमे अमारा उपर एवो आरोप शा कारणे मूको छो के अमे त्रिविध प्राणातिपातनुं त्रिविधे सेवन करीए छीए ? अमने असंयत आदि शा माटे कहो छो ? अमे केवी रीते एकान्ततः बाल अज्ञ (सर्वथा ज्ञान रहित) छीए ?

"तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी" त्यारे ते परतीर्थिकोए ते स्थविर भगवंतोने आ प्रमाणे जवाब आप्यो- "तुज्झे णं अज्जो ! रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेह, अभिहणह, वत्तेह, लेसेह, संघाएह'

गच्छन्तः, गमनं कुर्वन्तः, पृथिवीं पिच्चयथ, पिंष्ठ, पीडयथ, पृथिवीं विराधयथ इतिभावः। अभिहथ–पादाभ्यामाभिमुख्येन हथ, वर्तयथ–पादाभिघातेनैव श्लक्ष्णतां चूर्णतां वा नयथ, श्लेषयथ–भूमिश्लिष्टां सबद्धां कुरुथ, संघातयथ–संहतां कुरुथ, 'संघट्टेह, परितावेह, किलावेह, उवद्दवेह, संघट्टयथ–स्पृशथ–सघट्टी कुरुथ, परितापयथ–समन्तात् सतापयुक्तां कुरुथ, क्लमयथ–मारणान्तिक समुद्घातं प्रापयथ, उपद्रवथ–मारयमतिभावः 'तएणं तुज्झे पुढविं पेच्चेमाणा जाव उवद्दवेमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय–अविरय–जाव एगंतबालायावि भवह' ततस्तस्मात् कारणात् खलु यूयं पृथिवीं पिच्चयन्तः पिपन्तो यावत् अभिघ्नन्तः, वर्तयन्तः, श्लेषयन्तः, संघातयन्तः, संघट्टयन्तः, परितापयन्तः, क्लमयन्तः, उपद्रवन्तस्त्रिविध कृतादिलक्षणं त्रिविधेन मनःप्रभृतिना करणेन असंयताः,

---

आर्यो! जब आप लोग रीत–गमन–रीयमाणा करते हैं. तब उस समय पृथिवी को–पृथिवीकायिक जीव को आप लोग पीसते हैं–अर्थात दबाते हुए चलते हैं, 'अभिहणह' उसे अपने पैरों द्वारा आघात पहुँचाते हैं, 'वत्तेह' पैरों के आघात से उसे चूर्ण २ कर देते हैं, 'लेसेह' भूमि में भूमि को संबद्ध करते हैं 'संघाएह' संहत करते हैं 'संघट्टेह, परितावेह, किलावेह, उवद्दवेह' उसे संघट्टित करते हैं, परितापित – सब ओर से संतापित करते हैं, उसे मारणान्तिक अवस्था में ला देते हैं, मार देते हैं 'तएणं तुज्झे पुढविं पेच्चेमाणा जाव उवद्दवेमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय अविरय जाव एगंतबाला यावि भवह' इस तरह से पृथिवी को पीसते हुए यावत् उसे मारते हुए आप लोग त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करते हैं–अतः आप लोग असंयत हैं. अविरत हैं, यावत्

હે આર્યો! તમે લોકો જ્યારે ગમન કરો છો, ત્યારે પૃથ્વીકાયિક જીવોને તમારા પગ તળે દબાવતા ચાલો છો, "अभिहणह" તમે તમારા પગથી તેમને આઘાત પહોંચાડો છો, "वत्तेह" તમારા પગના આઘાતથી તમે તેમના ચૂરે ચૂરા કરી નાખો છો, "लेसेह" તેમને ભૂમિ સાથે જકડી દો છો, "संघाएह" તેમને સંહત કરો છો, "संघट्टेह, परितावेह, किलावेह, उवद्दवेह" તેમને સંઘટ્ટિત (એકત્ર) કરો છો, પરિતાપિત (સંતાપ યુક્ત) કરો છો, તેને મારણાન્તિક અવસ્થામાં લાવી દો છો અને મારી નાખો છો "तएणं तुज्झे पुढविं पेच्चेमाणा जाव उवद्दवेमाणा तिविहं तिविहेणं असंजय–अविरय–जाव एगंतबाला यावि भवह" આ રીતે પૃથ્વીકાયિકોમે દબાવવાથી લઈને મારવા પર્યન્તની ક્રિયાઓ કરનારા તમે લોકો ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનું ત્રિવિધે

अविरताः, यावत् अप्रतिहतपापकर्माणः, सक्रियाः, असंवृताः, एकान्तदण्डाः, एकान्तबालाः अत्यन्ताज्ञाश्चापि भवथ, 'तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' ततःखलु ते स्थविराः भगवन्तस्तान् अन्ययूथिकान्-अन्यतीर्थिकान एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-'नोखलु अज्जो ? अम्हे रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेमो, अभिहणामो जाव उवद्दवेमो' हे आर्याः ! नो खलु नैव किल वयं रीतं गमनं रीयमाणाः गच्छन्तः गमनं कुर्वाणाः पृथीवीं पिच्चयामः पीडयामः, पिंष्म इत्यर्थः, अभिहन्मः, यावत्-वर्तयामः, श्लेषयामः, संघातयामः, संघट्टयामः, परितापयामः, क्लमयामः, उपद्रवामः, 'अम्हेणं अज्जो !' रीयं रीयमाणा कायं वा, जोयं वा, रीयं वा पडुच्च देसदेसेण वयामो, पएमं

एकान्ततः-सर्वथा-बाल अज्ञ भी हैं। 'यावत्' शब्द से यहां पूर्वोक्त अभिघ्नन्तः' आदि पाठ गृहीत हुआ है। 'तएणं ते थेरा भगवतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' अन्ययूथिकों की ऐसी बात जब उन स्थविर भगवन्तों ने सुनी-तब उन्हों ने उनसे ऐसा कहा- 'नो खलु अज्जो ! अम्हे रीयं रीयमाणा पुढविं पेचेमो, अभिहणामो, जाव उवद्दवेमो' हे आर्यों ! जब हम लोग चलते हैं-तब चलते समय पृथिवी को पीसते हुए नहीं चलते हैं, पैरों के आघात से उसे चोट नहीं पहुँचाते हैं, चरणों के आघात से उसे चूर्ण २ नहीं करते हैं, भूमि में भूमि को नहीं मिलाते हैं, उसे संघट्टित नहीं करते हैं, सब ओर से उसे सतापयुक्त नहीं करते हैं. मारणान्तिक अवस्था में उसे नहीं पहुँचाते हैं और न उसे हम लोग मारते ही हैं, 'अम्हेणं' हम तो 'अज्जो' हे आर्यो ! 'रीयं रीय-

સેવન કરો છો તેથી તમે અસંયત અને અવિરત છો અને એકાન્તબાલ-અજ્ઞ (સર્વથા જ્ઞાન રહિત) પણ છો. "यावत्" પદથી અહીં 'अभिघ्नन्तः' આદિ પૂર્વોકત પાઠ ગ્રહણ થયો છે 'तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' તે અન્ય મતવાદીઓની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને તે સ્થવિર ભગવંતોએ તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું- 'नो खलु अज्जो! अम्हे रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेमो, अभिहणामो जाव उवद्दवेमो' હે આર્યો ! જ્યારે અમે ચાલીએ છીએ, ત્યારે અમે પૃથ્વીકાયિકોને દબાવતા ચાલતા નથી, પગના આઘાતથી અમે તેમને આઘાત પહોંચાડતા નથી, તેને ચગદીને તેના ચૂર ચૂરા કરતા નથી, તેમને એકત્રિત કરતા નથી, તેમને સંઘટ્ટિત કરતા નથી, તેમને સંતાપ પહોંચાડતા નથી, તેમને મારણાન્તિક અવસ્થામાં મૂકતા નથી અને તેમને મારતા પણ નથી 'अम्हेणं' અમે તો 'अज्जो!' હે આર્યો!

पएसेणं वयामो' हे आर्याः ! अन्यतीर्थिकाः । वयं खलु रीत गमन रीयमाणा गच्छन्तः गमन कुर्वाणा कायं वा प्रतीत्य आश्रित्य उच्चारप्रस्रवणादि कायकार्यमपेक्ष्येत्यर्थः, योगं वा ग्लानवैयावृत्यादिव्यापारं प्रतीत्य अपेक्ष्य ऋतं सत्यं वा प्रतीत्य अप्कायादिजीवसंरक्षणलक्षणं संयममाश्रित्य देशं देशेन व्रजामः प्रचुरायाः पृथिव्याः यो स्वाभीष्टत्वेन विवक्षितो देशः एकदेशस्तं देशेन-एकदेशेन व्रजामो नतु अविशेषेण ईर्यासमितिपरायणत्वेन सचेतनदेशं परिहरन्तोऽचेतनदेशैर्व्रजाम इत्याशयः एव प्रदेशं प्रदेशेन व्रजामः, तत्र

माणा' जब गमन करते हैं तब 'कायं वा जोगं वा रीयं वा पडुच्च देसं देसेण वयामो पएसं पएसेणं वयामो' प्रस्रवण उच्चार आदि शारीरिक कार्य की अपेक्षा करके, या योग-ग्लान के वैयावृत्य आदि व्यापार को लेकर के, या अप्कायादि जीवों के संरक्षण रूप संयम को आश्रित करके एकदेश से दूसरे देश में जाते हैं. जाने के लिये जो अपने को अभीष्ट स्थान है उसका नाम एकदेश है- क्यों कि भूमण्डल तो बहुत बड़ा है. उस पूरे भूमण्डल पर तो जाते नहीं हैं-अभीष्ट गन्तव्य स्थान पर ही जाते हैं-अतः ये जो अभीष्ट गन्तव्य स्थान है वही यहां पर एकदेश से गृहीत किया गया है. सो उस स्थान पर भी जाते समय जो वहां पर जाने का रास्ता है उसी से होकर जाते हैं यदि उस रास्ते में कोई सचेतन स्थान आ जाता है. दूर्वा आदि से संकुलित मार्ग पडता है. तो उस स्थान मार्ग से होकर हम लोग नहीं जाते हैं-किन्तु ईर्यासमिति में परायण रहने के कारण हम लोग उस सचित्त मार्ग को बचाते हुए

'रीयं रीयमाणा' જે ગમન કરીયે છીએ તે તો 'काय वा जोगं वा रीय वा पडुच्च देसं देसेणं वयामो पएसं पएसेण वयामो' ઉચ્ચાર પ્રસ્રવણ આદિ શારીરિક કાર્યની અપેક્ષાએ અથવા યોગની અપેક્ષાએ (ગ્લાન-બિમાર આદિના વૈયાવૃત્ય આદિ કાર્ય માટે) અથવા અપ્કાય આદિ જીવોના સંરક્ષણ રૂપ સંયમની અપેક્ષાએ કરીએ છીએ આ નિમિત્તોની અપેક્ષાએ જ અમે એકદેશથી (સ્થળથી) બીજે સ્થળે જઇએ છીએ જવાને માટેનું અભીષ્ટ જે સ્થાન તેને દેશ કહે છે, ભૂમંડળ તો ઘણું મોટું છે તે આખા ભૂમંડળ પર તો અમે જતા નથી પણ અભીષ્ટ સ્થાને જ જઇએ છીએ આ રીતે અહીં 'દેશ' પદથી અભીષ્ટ ગંતવ્ય સ્થાનને જ ગ્રહણ કરવામાં આવ્યું છે વળી ત્યાં જતી વખતે ગમે તે માર્ગે અમે જતા નથી પણ ત્યાં જવાનો જે રસ્તો હોય ત્યાં થઇને જ જઇએ છીએ વળી જો તે માર્ગ ઉપર ઘાસ આદિ કોઇ સચેત પદાર્થ પડયો હોય તો

भूमेर्महत्खण्डो देशः, लघुखण्डस्तु प्रदेश उच्यते, 'तेणं अम्हे देसं देसेणं वयमाणा, पएसं पएसेणं वयमाणा नो पुढविं पच्चेमो, अभिहणामो, जाव उवद्दवेमो' तेन कारणेन वय देशंदेशेन व्रजन्तः, प्रदेशं प्रदेशेन व्रजन्तो नो पृथिवीं पिच्चयामः पीडयामः, अभिहन्मः, यावत्-वर्तयामः, श्लेपयामः, संघातयामः, संघट्टयामः, परितापयामः, क्लमयामः, उपद्रवामः, 'तए णं अम्हे पुढविं अपेच्चेमाणा अणभिहणेमाणा जाव अणुवद्दवेमाणा तिविहं तिविहेणं संजय जाव एगंतपंडिया यावि भवामो' ततस्तस्मात् कारणात् खलु वय

अचित्त मार्ग से ही चलते हैं। इसी तरह से हम लोग एक प्रदेश से दूसरे प्रदेश में जाते हैं। भूमि का जो बडा खण्ड होता है वह देश कहलाता है और जो लघु खंड होता है वह प्रदेश कहलाता है। 'तेणं अम्हे देसं देसेणं वयमाणा पएसं पएसेणं वयमाणा नो पुढविं पेच्चेमो, अभिहणामो, जाव उवद्दवेमो' अतः जब हम लोग एकदेश से-स्थल से, दूसरे स्थल तक जाते हैं-एक प्रदेश से दूसरे प्रदेश तक जाते हैं, तब पृथिवी को न हम दबाते हैं, न उसे हम चरणों से चोट पहुँचाते हैं यावत् न हम उसे मारते हैं। यहां 'यावत्' शब्द से-वर्त्तयामः, श्लेषयामः, संघातयामः, संघट्टयामः, क्लमयामः' इन पूर्वोक्त क्रियापदों का ग्रहण हुआ है। 'तएणं अम्हे पुढविं अपेच्चेमाणा अणभिहणेमाणा, जाव अणुवद्दवेमाणा तिविहं तिविहेणं संजय जाव एगंतपंडिया यावि भवामो' अतः जब हम लोग इस

અમે તેના ઉપર પગ મૂકીને ચાલતા નથી, પરંતુ ઇર્યાસમિતિનુ પાલન કરનારા અમે લોકો તે માર્ગ છોડીને અચિત્ત માર્ગે જ ચાલીએ છીએ

એજ પ્રમાણે અમે એક પ્રદેશથી-બીજા પ્રદેશમા જઇએ છીએ. (ભૂમિના મોટા ભાગને દેશ કહે છે અને નાના ભાગને પ્રદેશ કહે છે) 'तेणं अम्हे देसं देसेणं वयमाणा, पएसं पएसेणं नो पुढविं पच्चेमो, अभिहणामो जाव उवद्दवेमो' તેથી અમે જ્યારે એક સ્થળથી બીજે સ્થળે જઇએ છીએ એક પ્રદેશથી બીજા પ્રદેશ સુધી જઇએ છીએ, ત્યારે અમે પૃથ્વીકાયોને દબાવતા નથી, અમે તેમને પગથી આઘાત પહોંચાડતા નથી અને તેમને મારવા પર્યન્તની કોઇ પણ ક્રિયા કરતા નથી. અહીં 'जाव' (यावत्) પદથી वर्त्तयामः, श्लेषयामः, संघातयामः, संघट्टयामः, क्लमयामः' આ પૂર્વોક્ત ક્રિયાપદોને ગ્રહણ કરવામા આવ્યાં છે 'तए णं अम्हे पुढविं अपेच्चेमाणा, अणभिहणेमाणा जाव अणुवद्दवेमाणा तिविहं तिविहेणं संजय जाव एगंतपंडिया यावि भवामो' આ રીતે અમે લોકો પૃથ્વીકાયિકોને પગ નીચે દબાવતા

पृथिवीम् अपिच्चयन्तः-अपीडयन्तः, अनभिघ्नन्तः, यावत् अवर्तयन्तः, अश्लेषयन्तः, असंघातयन्तः, असंघट्टयन्तः, अपरितापयन्तः, अक्लमयन्तः, अनुपद्रवयन्तः त्रिविध कृतादिलक्षणं त्रिविधेन मन प्रभृतिना करणेन सयताः संयमवन्तः यावत् विरताः, प्रतिहतपापकर्माणः, अक्रियाः, संवृता, अनेकान्तदण्डाः, एकान्तपण्डिताश्चापि भवामः, अथोक्तगुणयोगेन नास्माकामव एषामन्यतीर्थिकानां गमनं भवतीति अभिप्रायेण स्थविरास्तेषां पृथिव्याक्रमणादितोऽसंयतत्वादिगुणत्वं प्रतिपादयितुम् अन्यतीर्थिकान् प्रत्याहुः-' तुज्जेण अज्जो ! अप्पणा चेव

परिस्थिति के नहीं हैं. अर्थात् पृथिवी को जब हम लोग दबाते नहीं हैं, उसे किसी भी तरह की चोट पहुँचाते नहीं हैं यावत् उसे मारते नहीं हैं तो फिर क्यों कर हम लोग त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करने वाले माने जा सकते हैं ? अतः हम लोग संयत हैं यावत् एकान्ततः पण्डित हैं। यहाँ पर प्रथम 'यावत् पदसे 'अवर्तयन्तः, श्लेषयन्त , असंघातयन्तः, असंघट्टयन्तः, अपरितापयन्तः, अक्लमयन्तः' इन पदोंका संग्रह हुआ है। तथा दूसरे यावत् शब्दसे विरताः, प्रतिहतपापकर्माणः, अक्रियाः, संवृताः, अनेकान्तदण्डाः' इन शब्दोंका संग्रह हुआ है। अब सूत्रकार यह प्रकट करते हैं कि जिस तरह से इन पूर्वोक्त गुणों से युक्त होकर स्थविर भगवंतों का गमन होता हैं उस तरह से इन अन्यतीर्थिकजनों का गमन नहीं होता हैं इसी अभिप्राय से स्थविर जन उन अन्यतीर्थिकजनों से-ऐसा कहते हैं कि आप लोग पृथिवी के आक्रमणादि से असंयत हैं अविरत हैं यावत्

નથી, તેમને આઘાત પહોંચાડતા નથી અને તેમને મારવા પર્યન્તની કોઇ પણ પૂર્વોક્ત ક્રિયાઓ અમે કરતા નથી છતાં આપ અમને ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનુ ત્રિવિધે સેવન કરનારા કેવી રીતે કહો છો ? અમે તો આ રીતે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનો ત્રિવિધે ત્યાગ કરનારા હોવાથી સંયત છીએ, વિરત છીએ, પ્રતિહત, પ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મા છીએ, કર્મબંધ રહિત છીએ સંવૃત્ત છીએ અને પ્રાણાતિપાત રહિત છીએ અમે તો એકાન્તતઃ પંડિત જ છીએ અહીં 'जाव अणुवद्दवेमाणा' સાથે આવેલા 'जाव' (યાવત્) પદથી 'अवर्तयन्तः अश्लेषयन्तः, असंघातयन्तः, असंघट्टयन्तः अपरितापयन्तः, अक्लमयन्तः' પદોનો સંગ્રહ થયો છે હવે સૂત્રકાર એ વાત પ્રકટ કરે છે કે જે રીતે આ પૂર્વોક્ત ગુણોથી યુક્ત થઇને સ્થવિરો ગમન કરે છે, એ રીતે આ પરતીર્થિકો ગમન કરતા નથી. તે કારણે જ સ્થવિર ભગવંતો તેમને કહે છે કે તમે લોકો પૃથ્વીકાયિકોને ચગદવાની, આઘાત પહોંચાડવાની વગેરે ક્રિયાઓ કરનારા છો તેથી તમો અસંયત આદિ અવસ્થાવાળા એકાન્તતઃ

तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतवाला यावि भवह' हे आर्या, यूयं खलु आत्मना स्वयमेव चैव त्रिविधं कृतादिलक्षणं त्रिविधेन मनःप्रभृतिना करणेन असयता सयमरहिताः, यावत् अविरताः, अप्रतिहतपापकर्माणः, सक्रियाः–कर्मबन्धसहिताः, असंवृताः, एकान्तदण्डाः–सर्वथा हिंसाकारकाः, एकान्तवालाः सर्वथा ज्ञानरहिताश्चापि, भवथ, 'तए णं ते अन्नउत्थिया थेरे भगवंते एवं वयासी' ततः खलु ते अन्ययूथिकाः अन्यतीर्थिकाः स्थविरान् भगवतः एवम् वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः 'केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे तिविहं जाव एगंतवाला यावि भवामो ?' हे आर्याः ! स्थविराः ! केन कारणेन वयं त्रिविध कृतादिलक्षणं त्रिविधेन मनोवचःकायलक्षणेन करणेन यावत् असंयताः,

---

एकान्ततः बाल हैं– 'तुज्झे णं अज्जो ! अप्पणाचेव तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतवाला यावि भवह' इस सूत्र द्वारा स्थविर भगवंत यह बात अन्यतीर्थिकजनों से कह रहे हैं कि हे आर्यो ! आप लोग कृत, कारित और अनुमोदित प्राणातिपात को मन, वचन, और काय से करने के कारण स्वयं ही असंयत, अविरत, अप्रतिहत अप्रत्याख्यात पापकर्मा हैं, सक्रिय हैं, कर्मबन्ध सहित हैं, असंवृत–संवररहित हैं, सर्वथा हिंसा कारक हैं, तथा सर्वथा ज्ञान रहित हैं। 'तए णं ते अन्नउत्थिया थेरे भगवते एव वयासी' इस प्रकार स्थविर भगवन्तोंकी बात सुनकर उन अन्ययूथिकों ने उनसे ऐसा कहा– 'केण कारणेणं अज्जो ! अम्हे तिविहं तिविहेणं जाव एगंतवाला यावि भवामो' हे आर्यो ! हमलोग किस कारण से त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करनेवाले माने जाते हैं ? कि जिससे हम असंयत,

---

બાલ જ છો એજ વાત નીચેના સૂત્ર દ્વારા પ્રકટ થાય છે–'तुज्झेणं एज्जो ! अप्पणा चेव तिविहं तिविहेणं असंजय जाव एगंतवाला यावि भवह' સ્થવિર ભગવંતો અન્યતીર્થિકોને કહે છે કે–તમે જ કૃત, કારિત અને અનુમોદિત રૂપ ત્રણે પ્રકારના પ્રાણાતિપાતનુ મન, વચન અને કાયાથી સેવન કરો છો. તેથી તમે જ અસંયત, અવિરત અને અપ્રતિહત અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મા છો તમે જ સક્રિય (કર્મબંધ સહિત), અસંવૃત્ત, સર્વથા હિંસાકારક અને સર્વથા જ્ઞાનરહિત છો 'तए णं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी' તે સ્થવિર ભગવંતોની આ પ્રકારની વાત સાંભળીને તે પર તીર્થિકોએ તેમને આ પ્રમાણે પૂછ્યુ–'केण कारणे णं अज्जो ! अम्हे तिविहं तिविहेणं जाव एगंतवाला यावि भवामो' હે આર્યો ! તમે આ કારણે અમને ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનુ ત્રિવિધે સેવન કરનારા માનો છો ? અમને

अविरताः, अप्रतिहतपापकर्माणः, सक्रियाः, असंवृताः, एकान्तदण्डाः, एकान्तबालाश्चापिभवाम ? 'तए णं ते थेरा भगवंतो अन्नउत्थिए एवं वयासी' ततः खलु ते स्थविराः भगवन्तः अन्ययूथिकान् अन्यतीर्थिकान् एवं वक्ष्यमाण-प्रकारेण अवादिषुः 'तुब्भे णं अज्जो ! रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेह जाव उवद्दवेह' हे आर्याः ! अन्यतीर्थिकाः ! यूयं खलु रीत गमन रीयमाणाः गच्छन्तः गमनं कुर्वाणा इत्यर्थः पृथिवीं पिच्चयते-पिंष्ठ, यावत् अभिहते, वर्तयते, श्लेषयते, संघातयते, संघट्टयते, परितापयते, क्लमयते, उपद्रवयते, 'तए णं तुज्झे पुढविं पेच्चेमाणा, जाव उवद्दवेमाणा तिविहं तिविहेणं जाव एगंत-बाला यावि भवह' ततः खलु यूयं पृथिवीं पिच्चयन्तः पीडयन्तः, यावत्

अविरत, अप्रतिहत, अप्रत्याख्यातपापकर्मा हों सक्रिय हों, असंवृत हों, एकान्तप्राणातिपात कारक हों, और एकान्तबाल हों। 'तएणं थेरा भगवंतो अन्नउत्थिए एव वयासी' तब स्थविर भगवतों ने उनसे ऐसा कहा- 'तुब्भे णं अज्जो ! रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेह जाव उवद्दवेह' हे आर्यो ! तुम लोग गमन करते हुए पृथिवी को दबाते हो, यावत् उसे मारते हो. यहां यावत् शब्द से 'अभिहथ, वर्तयथ, श्लेषयथ, संघातयथ, संघट्टयथ, परितापयथ, क्लमयथ' इन क्रियापदों का संग्रह किया गया है। 'तएणं तुज्झे पुढविं पेच्चेमाणा जाव उवद्दवेमाणा तिविहं तिविहेणं जाव एगंतबाला यावि भवह' अतः पृथिवी को दबाने के कारण, यावत् उसे मारने के कारण आप लोग त्रिविध प्राणातिपात को त्रिविध से करते हैं, यावत् एकान्त

અસંયત, અવિરત, અપ્રતિહત, અપ્રત્યાખ્યાત પાપકર્મા, સક્રિય અસંવૃત્ત એકાન્ત હિંસાકારક અને સર્વથા જ્ઞાન રહિત શા માટે કહો છો ? 'तएणं थेरा भगवंतो अन्नउत्थिए एवं वयासी' ત્યારે તે સ્થવિર ભગવંતોએ તે પરતીર્થિકોને આ પ્રમાણે કહ્યુ- 'तुब्भेणं अज्जो रीयं रीयमाणा पुढविं पेच्चेह जाव उवद्दवेह' હે આર્યો ! ચાલતી વખતે તમે લોકો પૃથ્વીને (પૃથ્વીકાય જીવોને) દબાવવાથી લઇને મારવા પર્યન્તની પૂર્વોક્ત ક્રિયાઓ કરો છો. અહીં 'जाव' પદથી 'अभिहथ, वर्तयथ, श्लेषयथ, संघातयथ, संघट्टयथ, परितापयथ, क्लमयथ' આ ક્રિયાપદોનો સંગ્રહ થયો છે 'तएणं तुज्झे पुढविं पेच्चेमाणा जाव उवद्दवे-माणा तिविहं तिविहेणं जाव एगंतबाला यावि भवह' આ રીતે પૃથ્વીકાયોને ચગદવાથી માંડીને મારવા પર્યન્તની ક્રિયા કરનારા તમે લોકો ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતનું ત્રિવિધે સેવન કરો છો. તે કારણે તમે અસંયતથી લઇને એકાન્તબાલ સુધીની અવસ્થાવાળા

अभिघ्नन्तः, वर्तयन्तः, श्लेषयन्तः, संघातयन्तः, संघट्टयन्तः, परितापयन्तः, क्लमयन्तः, उपद्रवयन्तस्त्रिविधं कृतादिलक्षणं त्रिविधेन मनःप्रभृतिना करणेन यावत्-असंयता, अप्रतिहतपापकर्माण, सक्रियाः, असंवृताः एकान्तदण्डाः, एकान्तबालाः अत्यन्ताज्ञाश्चापि भवथ, 'तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी'-ततः खलु ते अन्ययूथिका अन्यतीर्थिकास्तान् स्थविरान् भगवतः एवम् वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-तुज्झे णं अज्जो ! गमभाणे अगते वीतिक्कमिज्जमाणे अवीतिक्कंते रायगिहं नगरं संपाविउकामे असंपत्ते हे- आर्याः ! स्थविराः ! यूयं खलु गम्यमानम् अगत व्यतिक्रम्यमाणम् उल्लङ्घ्यमानम्, अव्यतिक्रान्तम् अनुल्लंघितम् राजगृह नगरं संप्राप्तुकामम्

बाल मानते जाते हो। यहां प्रथम यावत् शब्द से "अभिघ्नन्तः, वर्तयन्तः, श्लेषयन्तः, संघातयन्तः, संघट्टयन्तः, परितापयन्तः, क्लमयन्तः' इन क्रियापदों का संग्रह हुआ है। दूसरे यावत् शब्द से 'असंयताः, अविरताः, अप्रतिहतपापकर्माणः, सक्रियाः, असंवृताः, एकान्तदण्डाः' इन पदों का संग्रह हुआ है। 'तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी' इसके बाद उन अन्ययूथिकों ने उन स्थविर भगवन्तों से क्या कहा सो इसे यों प्रकट किया गया है- 'तुज्झे णं अज्जो ! गमभाणे अगते, वीतिक्कमिज्जमाणे अवीतिक्कंते, रायगिहं नयरं संपाविउकामे असंपत्ते' हे आर्यो ! आप लोग गम्यमान स्थल को अगत, व्यतिक्रम्यमाण स्थल को अव्यतिक्रान्त-अनुल्लंघित, तथा प्राप्त करने की इच्छा के विषयभूत हुए राजगृह नगर

માનવાને ચોગ્ય છો. પહેલા 'जाव' (યાવત્) પદથી 'अभिघ्नन्तः, वर्तयन्तः, श्लेषयन्तः, संघातयन्तः, संघट्टयन्तः, परितापयन्तः અને क्लमयन्तः' આ ક્રિયાપદોને ગ્રહણ કરવામા આવ્યા છે અને બીજા 'जाव' (પર્યન્ત) પદથી असंयता अविरताः, अप्रतिहतपापकर्माणः, सक्रियाः, असंवृताः, एकान्तदण्डाः' આ પદોને ગ્રહણ કરવામા આવ્યા છે 'तएणं ते अन्नउत्थिया ते थेरे भगवंते एवं वयासी' ત્યારબાદ તે પરતીર્થિકાએ તે સ્થવિર ભગવંતોને આ પ્રમાણે કહ્યું- तुज्झे णं अज्जो ! गममाणे अगते, वीतिक्कमिज्जमाणे अवीतिक्कंते, रायगिहं नयरं संपाविउकामे असंपत्ते' હે આર્યો! તમે લોકો ગમ્યમાન (જ્યાં જવામાં આવતુ હોય) સ્થળને અગત માનો છો, વ્યતિક્રમ્યમાણ (ઓળગવામા આવતા) સ્થળને અવ્યતિક્રાન્ત (અનુલ્લઘિત) માનો છો, તથા રાજગૃહ નગરે પહોંચવાની ઇચ્છાવાળાને

असंप्राप्तम् भवतीति मन्यध्वे, तएणं ते थेरा भगवतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी 'ततः खलु ते स्थविरा भगवन्तस्तान् अन्ययूथिकान् अन्यतीर्थिकान् एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादिषुः-'णोखलु अज्जो ! अम्हे गममाणे अगए वीइक्कमिज्जमाणे अवीइक्कंते रायगिहं नगरं जाव असंपत्ते' हे आर्याः ! नो खलु वयम् गम्यमानम् अगतम् व्यतिक्रम्यमाणम् अव्यतिक्रान्तं राजगृहं नगरं यावत् संप्राप्तुकामम् असंप्राप्तं भवतीति मन्यामहे, अपितु-'अम्हाणं अज्जो ! गममाणे गए वीतिक्कमिज्जमाणे वीतिक्कंते रायगिहं नयरं संपाविउकामे संपत्ते' हे आर्याः ! अन्यतीर्थिकाः ! अस्माकं मते गम्यमानं गतं व्यतिक्रम्यमाणं व्यतिक्रान्तं राजगृहं नगरं संप्राप्तुकामं संप्राप्तं भवति, 'तुज्झेणं अप्पणाचेव गममाणे अगए वीइक्कमिज्जमाणे अवीइक्कंते रायगिहं नयरं

को असंप्राप्त मानते हैं, 'तएणं ते थेरा भगवंतो ते अन्नउत्थिए एवं वयासी' उनकी ऐसी बात सुनकर स्थविर भगवंतोंने उन अन्य यूथिकों से ऐसा कहा- 'णो खलु अज्जो ! अम्हं गममाणे अगए, वीइक्कमिज्जमाणे अवीइक्कंते, रायगिहं नयरं जाव असंपत्ते' हे आर्यो ! हम लोग गम्यमान को अगत, व्यतिक्रम्यमाण को अनुल्लंघित और प्राप्त करने की इच्छा के विषयभूत हुए राजगृह नगर को असंप्राप्त नहीं मानते हैं, अपि तु-'अम्हाणं अज्जो ! गममाणे गए, वीतिक्कमिज्जमाणे वीतिक्कंते, रायगिहं नयरं संपाविउकामे संपत्त' हे आर्यो ! हम लोग गम्यमान को गत, व्यतिक्रम्यमाण को उल्लंघित, तथा प्राप्त करने की इच्छा के विषयभूत बने हुए राजगृह नगर को संप्राप्त मानते हैं 'तुज्झे णं अप्पणा चेव गममाणे अगए, वीतिक्कमिज्जमाणे

માટે તમે લોકો રાજગૃહનગર અસંપ્રાપ્ત માનો છો तए णं ते थेरा भगवतो ते अन्नउत्थिए एव वयासी' તેમની આવી વાત સાંભળીને તે સ્થવિર ભગવંતોએ તે પરતીર્થિકોને આ પ્રમાણે કહ્યું-णो खलु अज्जो ! अम्हं गममाणे अगए, वीइक्कमिज्जमाणे अवीइक्कंते, रायगिहं नयरं जाव असंपत्त' હે આર્યો ! અમે ગમ્યમાનને અગત, વ્યતિક્રમ્યમાણને અનુલ્લંઘિત અને રાજગૃહ નગર ને પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છાવાળા માટે રાજગૃહ નગર અસંપ્રાપ્ત છે, એવું માનતા નથી ઊલટા 'तुम्हाणं अज्जो ? गममाणे गए, वीतिक्कमिज्जमाणे वीतिक्कंते, रायगिहं नयरं संपाविउकामे संपत्ते' હે આર્યો ! અમે તો ગમ્યમાનને ગત, વ્યતિક્રમ્યમાણને ઉલ્લંઘિત અને રાજગૃહ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા માટે રાજગૃહ નગર સંપ્રાપ્ત માનીએ છીએ એટલે કે રાજગૃહનગરે પહોંચવાની ઈચ્છાથી નીકળેલો માણસ રાજગૃહ નગરે પહોંચી જ જાય છે એમ માનીએ છીએ-'तुज्झे णं अप्पणा

जावअसंपत्ते' यूयं खलु आत्मना स्वयमेव चैव गम्यमानम् अगतं, व्यतिक्रम्यमाणम् अव्यतिक्रान्तं राजगृहं नाम नगरं यावत् संप्राप्तुकामम् असंप्राप्तं भवति इति मन्यध्व, 'तएणं ते थेरा भगवंतो अन्नउत्थिए एवं पडिहणेति, पडिहणित्ता, गइप्पवायं नाम अज्झयणं पन्नवइंसु' ततःखलु ते स्थविरा भगवन्तः अन्ययूथिकान् अन्यतीर्थिकान् एवम् उक्तप्रकारेण प्रतिघ्नन्ति निरुत्तरान् कुर्वन्ति प्रतिहत्य निरुत्तरीकृत्य गतिप्रपातं नाम अध्ययनं प्रज्ञापितवन्तः, गतेः प्रवृत्तेः क्रियायाः प्रपातप्रपतनं संभवः प्रयोगादिष्वर्थेषु वर्तनं गतिप्रपातस्तत्प्रतिपादकमध्ययनं गतिप्रपातं तत्प्रज्ञापितवन्तः प्ररूपितवन्तः गतिविचारप्रस्तावा दित्याशयः ॥सू० २॥

अवीइक्कंते, रायगिहं नयरं जाव असंपत्ते' परन्तु हे आर्यो! तुम लोग ही स्वयं इस बात को मानते हो कि जो गम्यमान होता है वह अगत होता है, जो व्यतिक्रम्यमाण होता है वह अनुल्लंघित होता है तथा प्राप्त करने की इच्छा का विषयभूत राजगृह नगर असंप्राप्त है। 'तएणं ते थेरा भगवंतो अन्नउत्थिए एव पडिहणेंति, पडिहणित्ता गइप्पवायं नाम अज्झयण पन्नवइंसु' इस तरह से उन स्थविर भगवतों ने उन अन्ययूथिकों को निरुत्तर कर दिया. निरुत्तर करके बाद में उन्हों ने गतिप्रपात नाम का अध्ययन प्रज्ञापित किया। गति-प्रवृत्ति क्रिया इसका प्रपतन-संभव-प्रयोगादि अर्थोंमें वर्तन- इसका नाम है गतिप्रपात, इस गतिप्रपातका प्रतिपादक जो अध्ययन है वह गतिप्रपात है। इस गतिप्रपात अध्ययन की उन्होने प्ररूपणा इसलियेकी कि यहां पर गति के विचारका प्रकरण चल रहा है ॥सू०२॥

चेव गममाणे अगए, वीतिक्कमिज्जमाणे अवोइक्कंते, रायगिहं नयरं जाव असंपत्ते' હે આર્યો! તમે લોકો પોતે જ એવું માનો છો કે ગમ્યમાન અગત હોય છે, વ્યતિક્રમ્યમાણ જે સ્થળ હોય છે તે અવ્યતિક્રાન્ત હોય છે અને રાજગૃહ નગર પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા માટે રાજગૃહ નગર અસંપ્રાપ્ત હોય છે.

'तए णं ते थेरा भगवंतो अन्नउत्थिए एवं पडिहणेंति, पडिहणित्ता गइप्पवायं नाम अज्झयणं पन्नवइंसु' આ રીતે દલીલો કરીને તે સ્થવિર ભગવંતોએ તે પરતીર્થિકોને નિરુત્તર કરી દીધા તેમને નિરુત્તર કરીને તેમણે ગતિપ્રપાત નામના અધ્યયનની પ્રરૂપણા કરી ગતિનુ (પ્રવૃત્તિ અથવા ક્રિયાનુ) પ્રપતન (સંભવ પ્રયોગાદિ અર્થોમા વર્તન) એટલે ગતિપ્રપાત આ ગતિપ્રપાતનું પ્રતિપાદન કરનારૂં જે અધ્યયન છે તેને ગતિપ્રપાત અધ્યયન કહે છે. અહી ગતિનું પ્રકરણ ચાલી રહ્યુ છે, તેથી તેમણે ગતિપ્રપાત અધ્યયનની પ્રરૂપણા કરી ॥ સૂ૦ ૨ ॥

गतिप्रपाताध्ययनवक्तव्यता ।

मूलम्-'**कइविहे णं भंते! गइप्पवाए पण्णत्ते? गोयमा! पंचविहे गइप्पवाए पण्णत्ते, ! तंजहा-पयोगगई, ततगई, बंधणछेयणगई, उववायगई, विहायगई, एत्तो आरब्भ, पयोगपयं निरवसेसं भाणियव्वं जाव सेत्तं विहायगई, सेवं भंते! सेवं भंते! त्ति' ॥३॥ अट्ठमसयस्स सत्तमो उद्देसो समत्तो ।**

छाया-कतिविधः खलु भदन्त! गतिप्रपातः प्रज्ञप्तः? गौतम! पञ्चविधो गतिप्रपातः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-प्रयोगगतिः, ततगतिः, बन्धनच्छेदनगतिः, उपपातगतिः, विहायोगतिः, इत आरभ्य प्रयोगपदं निरवशेषं भणितव्यम्, यावत् सा एषा विहायोगतिः, तदेव भदन्त! तदेवं भदन्त! इति ॥ सू० ३ ॥

अष्टमशतकस्य सप्तम उद्देशकः समाप्तः ।

गतिप्रपाताध्ययनवक्तव्यता

'कइविहे णं भंते। गइप्पवाए पण्णत्ते' इत्यादि ।

सूत्रार्थ- (कइविहेणं भंते। गइप्पवाए पण्णत्ते) हे भदन्त। गतिप्रपात कितने प्रकारका कहा गया है? (गोयमा) हे गौतम! (पंचविहे गइप्पवाए पण्णत्ते) गतिप्रपात पांच प्रकारका कहा गया है। (तंजहा) जैसे- (पओगगई, ततगई, बंधणछेयणगई, उववायगई, विहायगई) प्रयोगगति, ततगति, बंधनच्छेदनगति, उपपातगति और विहायोगति (एत्तो आरब्भ पओगपयंचनिरवसेसं भाणियव्वं जाव सेत्त विहायगई सेव भंते! सेव भंते! त्ति) यहांसे लेकर प्रयोगपद पूरा कहलेना चाहिये यावत् वह यह विहायोगति है- यहांतक. हे

ગતિપ્રપાતાધ્યયનની વક્તવ્યતા-

'कइविहे णं भंते) गइप्पवाए पण्णत्ते ?'-

सूत्रार्थ- (कइविहे णं भंते ! गइप्पवाए पण्णत्ते ?) હે ભદન્ત ! ગતિપ્રપાતના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ! (गोयमा) હે ગૌતમ ! (पंचविहे गइप्पवाए पण्णत्ते) ગતિપ્રપાત પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે. (तंजहा) તે પાંચ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે (पओगगई) પ્રયોગગપતિ,(ततगई) તતગતિ, (बंधण छेयणगई) બંધન છેદન ગતિ, (उववायगई) ઉપપાતગતિ (विहायगई) અને વિહાયોગતિ (एत्तो आरब्भ पओगपयं निरवसेस भाणियव्वं जाव सेत्तं विहायगई-सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति) અહીંથી શરૂ કરીને 'તે આ વિહાયોગતિ છે' ત્યાં સુધીનુ પ્રજ્ઞાપનાનુ ૧૬મુ 'પ્રયોગ, પદ

टीका-अथ गतिप्रपातस्यैव भेदान् प्ररूपयति-'कइविहेणं भंते ! गइप्पवाए पण्णत्ते ! गौतमः पृच्छति हे भदन्त ! कतिविधः खलु गतिप्रपातः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-'गोयमा ! पंचविहे गइप्पवाए पण्णत्ते' हे गौतम ! पञ्चविधः गतिप्रपातः प्रज्ञप्तः 'तंजहा-पयोगगई, ततगई, बंधणछेयणगई, उववायगई, विहायगई, तद्यथा-प्रयोगगतिः, ततगतिः, बन्धनच्छेदनगतिः, उपपातगतिः विहायोगतिः, अत्र गतिप्रपातभेदप्रक्रमे यद्गतिभेदं भणितम्, तद्गतिधर्मत्वात्प्रपातस्य, गतिभेदभणने गतिप्रपातभेदा एव भणिता भवन्तीति नो विषयान्तरम्

भदन्त ! जैसा आपने यह प्रतिपादित किया है, वह सर्वथा ऐसा ही है- हे भदन्त ! वह सर्वथा ऐसा ही है- ऐसा कहकर वे गौतम यावत् स्थान पर विराजमान हो गये।

टीकार्थ- सूत्रकारने इस सूत्र द्वारा गतिप्रपातके भेदोंकी प्ररूपणा कीहै- इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है- 'कइविहेणं भंते ! गइप्पवाए पण्णत्ते' हे भदन्त ! गतिप्रपात कितने प्रकारका कहा गया है ? उत्तर में प्रभु ने कहा- 'गोयमा' हे गौतम ! 'पंचविहे गइप्पवाए पण्णत्ते' गतिप्रपात पांच प्रकार का कहा गया है 'तंजहा' जो इस प्रकार से है-' पओगगई, ततगई, बंधणछेयणगई, उववायगई, विहायगई' प्रयोगगति, ततगति, बंधनच्छेदनगति, उपपातगति, विहायोगति । यहां गतिप्रपात के भेद प्रकरण में जो गति के भेदों का कथन किया गया है उसका कारण यह है कि प्रपात गति का धर्म है.

પૂરેપૂરૂ કહેવુ જોઇએ ગૌતમસ્વામી કહે છે હે ભદન્ત ! આપની વાત ખરી છે. હે ભદન્ત ! આ વિષયનુ આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે યથાર્થ જ છે આ પ્રમાણે કહીને વન્દ્યા નમસ્કાર કરીને તેઓ તેમના સ્થાને બેસી ગયા.

ટીકાર્થ-સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં ગતિપ્રપાતોના ભેદોની પ્રરૂપણા કરી છે ગતિપ્રપાતને અનુલક્ષીને ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-' कइविहेणं भंते ! गइप्पवाए पण्णत्ते ? ' હે ભદન્ત ! ગતિપ્રપાતના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર - 'गोयमा' હે ગૌતમ ! पंचविहे गइप्पवाए पण्णत्ते तंजहा' ગતિપ્રપાતના નીચે પ્રમાણે પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે- 'पओगगई, ततगई, बंधण छेयणगई, उववायगई, विहायगई' (૧) પ્રયોગગતિ, (૨) તતગતિ, (૩) બંધન છેદનગતિ, (૪) ઉપપાત ગતિ અને (૫) વિહાયોગતિ અહીં ગતિપ્રપાતના પ્રકરણમાં ગતિના ભેદોનુ જે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યુ છે તેનુ કારણ એ છે કે પ્રપાત ગતિનો ધર્મ છે, તેથી ગતિના ભેદો કહેવામાં આવે ત્યારે ગતિપ્રપાતના ભેદો કહેવામાં આવ્યા

इत्याशयः, तत्र प्रयोगस्य सत्यमनःप्रभृतिकस्य सत्यमनोयोगादिव्यापारस्य पञ्चदशविधस्य गतिः प्रवृत्तिः प्रयोगगतिः, तता-विस्तीर्णा गतिः ततगतिः, एतावता ततस्य-ग्रामनगरादिकं गन्तु प्रवृत्तत्वेन, तच्चाप्राप्तत्वेन तदन्तरालपथे वर्तमानतया प्रसारितक्रमतया च विस्तारं गतस्य गतिः, ततोवाऽवधिभूतग्रामादेर्नगरादौ गतिः, ततगतिः, यथा देवदत्तो ग्रामं गच्छति इत्यादि बन्धनस्य कर्मणः सम्बन्धस्य वा छेदने अभावे सति या गतिः सा बन्धनच्छेदनगतिः यथा जीवस्य शरीरात्, शरीरस्य वा जीवाद् बन्धच्छेदनगतिः, उपपातगतिस्तु त्रि-

अतः गति के भेदों के कहने पर गतिप्रपात के भेद ही कहे गये हैं ऐसा ज्ञान हो जाता है अतः इस प्रकार के कथन में विषयान्तर का कथन किया गया है ऐसा नहीं जानना चाहिये । सत्यमनः आदि के व्यापार रूप जो पन्द्रह प्रकार का योग कहा गया है-उसकी गति प्रवृत्ति का नाम प्रयोगगति है । अर्थात् सत्यमनोयोगादि व्यापार द्वारा जो मन वगैरह के पुद्गलों की गति होती है-वह प्रयोगगति है। विस्तीर्णगति का नाम ततगति है. जैसे ग्राम नगर आदि में जाने के लिये कोई पुरुष अपने स्थान से तो निकल गया, परन्तु वह अभीतक उस ग्राम आदि में पहुंच नहीं पाया है. बीच मार्ग में है. अब वह जो जल्दी२ चरण उस गांव तक पहुँचने के लिये बढा रहा है सो उसकी गति का नाम ततगति है । तात्पर्य यह है कि अवधिभूत ग्राम आदि से जो नगरादितक जाना होता है-ऐसी उस विस्तृतगतिगमन का नाम ततगति है. जैसे जिनदत्त अमुकस्थान से

છે, એ વાત જાણવામા આવી જાય છે. તેથી આ પ્રકારના કથનમાં વિષયાન્તર કરવામાં આવ્યું છે એમ માનવું જોઇએ નહીં સત્યમન આદિના વ્યાપારરૂપ (પ્રવૃત્તિરૂપ) જે પંદર પ્રકારનો યોગ કહેવામાં આવ્યા છે. તેની ગતિ પ્રવૃત્તિનુ નામ પ્રયોગગતિ છે. એટલે કે સત્યમનોયોગ આદિ વ્યાપાર દ્વારા મન વગેરેના પુદ્ગલોની જે ગતિ થાય છે, તે ગતિને પ્રયોગગતિ કહે છે.

વિસ્તીર્ણ ગતિને તતગતિ કહે છે. જેમ કે કોઇ ગામ કે નગરમાં જવાને માટે કોઇ માણસ પોતાને સ્થાનેથી ઉપડે છે આવી રીતે ત્યાં જવાને માટે ઉપડયા પછી ત્યાં જલ્દી પહોચવા માટે તે માર્ગમાં પોતાની ઝડપ વધારી દે છે. તો તેની તે ગતિને તતગતિ કહે છે. એટલે કે અમુક ગામથી બીજે ગામકે નગરે જવાને માટે જે વિસ્તૃત ગતિ કરવામાં આવે છે, તેને તતગતિ કહે છે જેમકે જિનદત્ત અમુક સ્થળેથી બીજા ગામ સુધી જાય છે, તો તેની તે ગતિને તતગતિ કહે છે

विधा, क्षेत्र-भव-नोभवभेदात् तत्र नैरयिकतिर्यग् नरदेवसिद्धानां यत् क्षेत्रे उपपाताय उत्पादाय गमनं सा क्षेत्रोपपातगतिः, याचनैरयिकादीनामेव स्वभवे उपपातरूपा गतिः सा भवोपपातगतिः, यच्च सिद्धपुद्गलयोर्गमनमात्रं सा नो भवोपपातगतिः, 'विहायोगतिश्च स्पृशद्गत्यादिकाऽनेकविधा आकाशे गमनं विहायो गतिः, यथा परमाणोः लोकान्तपर्यन्तं गतिर्भवति, इत आरभ्य प्रज्ञापनायां षोडशं प्रयोगपदं भणितम् तच्चेहापि निरवशेषम् भणितव्यम्, तदवधिमाह-यावत् सा एषा विहायोगतिः प्रज्ञप्ता। तथाचोक्तं प्रज्ञापनायाम्

दूसरे गांव तक जाता है। क्षेत्र, भव और नोभव के भेद से उपपातगति तीन प्रकार की होती है। इनमें नैरयिक, तिर्यंच, मनुष्य, देव और सिद्ध इनका जिस क्षेत्र में उत्पाद होना होता है-वहांतक जो इनका गमन है वह क्षेत्रोपपातगति है। नैरयिक आदि जीवों की ही जो अपने भव में उत्पादरूप गति है वह भवोपपातगति है। तथा सिद्ध और पुद्गल का जो गमनमात्र है वह नो भवोपपातगति है। बन्धनछेदनगति वह है जो बन्धन के अथवा कर्मसंबंध के अभाव होने पर होती है. यह गति जीव मुक्त शरीर की या शरीरमुक्त जीव की होती है। विहायोगति अनेक प्रकार की है। आकाश में गमन करना इसका नाम विहायोगति है। जैसे परमाणु की लोकान्ततक गति होती है। यहां से-गति से लेकर प्रज्ञापन में १६ वां प्रयोगपद कहा गया है वही प्रयोगपद विहायोगति तक यहां पर भी संपूर्ण रूपसे कहना चाहिये। प्रज्ञापना में ऐसा कहा है 'बंधण-

ક્ષેત્ર, ભવ અને નોભવના ભેદથી ઉપપાત ગતિ ત્રણ પ્રકારની હોય છે. ઉત્પાદ ક્ષેત્ર પર્યન્તના ગમનરૂપ ગતિને ક્ષેત્રોપપાતગતિ કહે છે. નારક, તિર્યંચ, મનુષ્ય, દેવ અને સિદ્ધનો જે ક્ષેત્રમાં ઉત્પાદ થવાનો હોય, તે ક્ષેત્ર પર્યન્તનું તેમનું જે ગમન થાય છે તે ગમનને ક્ષેત્રોપપાત ગતિ કહે છે નારક આદિ જીવોની જે પોતાના ભવમાં ઉત્પાદરૂપ ગતિ છે, તે ગતિને ભવોપપાતિ ગતિ કહે છે. તથા સિદ્ધ અને પુદ્ગલનું જે ગમનમાત્ર હોય છે, તેને નોભવોપપાત ગતિ કહે છે. જે ગતિ કર્મબંધનો અભાવ હોય ત્યારે થાય છે, તે ગતિને બંધનછેદ ગતિ કહે છે. આ પ્રકારની ગતિ જીવમુક્ત શરીરની કે શરીર મુક્ત જીવની હોય છે. વિહાયોગતિ અનેક પ્રકારની છે આકાશમાં ગમન કરવું તેનું નામ વિહાયોગતિ છે જેમ કે પરમાણુની લોકાન્ત સુધી ગતિ થાય છે ગતિનું પ્રતિપાદન કરવા માટે પ્રજ્ઞાપનામાં ૧૬ મું પ્રયોગપદ આપવામાં આવ્યું છે તે પ્રયોગ પદનું પહેલેથી વિહાયોગતિ પર્યન્ત સમસ્ત કથન અહીં પણ કરવું જોઈએ પ્રજ્ઞાપનામાં એવું

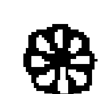
'बंधणछेयणगई, उववायगई, विहायगई' इत्यादि, बन्धनच्छेदनगतिः उपपातगतिः, विहायोगतिः 'अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं स्वीकुर्वन्नाह-'सेवं भंते ! सेवं भंते त्ति हे भदन्त ! तदेवं भगवदुक्तं सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त ! भवदुक्तं सर्वं सत्यमेवेत्याशयः ॥ सू० ३ ॥

इति श्री-विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक-पञ्चदशभाषाकलित-ललित-कलापालापक-प्रविशुद्ध-गद्यपद्यनैकग्रंथनिर्मापक-वादिमानमर्दक-श्री-शाहूच्छत्रपति-कोल्हापुरराज-प्रदत्त "जैनशास्त्राचार्य" पदभूषित-कोल्हापुरराजगुरु-बालब्रह्मचारि-जैनाचार्य-जैन-धर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासीलालव्रतिविरचितायां "श्रीभगवतीसूत्रस्य" "प्रमेयचन्द्रिका"ऽऽख्यायां व्याख्यायां अष्टमशतकस्य सप्तमोद्देशकः समाप्तः ॥८-७॥



छेयणगई, उववायगई, विहायगई' इत्यादि. अन्त में गौतम स्वामी भगवान् के वाक्य को स्वीकार करते हुए कहते हैं-'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' हे भदन्त ! आप के द्वारा कहा गया सब सत्य ही है. आपके द्वारा कहा गया सब सत्य ही है ॥ सू० ३ ॥

जैनाचार्य श्री घासीलालजी महाराजकृत 'भगवती' सूत्रकी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके आठवें शतकका सप्तम उद्देशक समाप्त ८-७



કહ્યુ છે કે- 'बंधण छेयणगई, उववायगई, विहायगई' ઈત્યાદિ અન્તે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુના વચનોનો સ્વીકાર કરતાં કહે છે- 'सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति' હે ભદન્ત ! આપ સાચુ જ કહો છો ! હે ભદન્ત ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે એમ કહીને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી ઉચિત સ્થાને જઈને વિરાજમાન થયા ॥ સૂ ૩ ॥

જૈનાચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજકૃત 'ભગવતી' સૂત્રની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાનો આઠમા શતકનો સાતમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત. ૮-૭

